PAPHLAGONIA BÖLGESİ ZEUS KÜLTLERİ

Murat KARASALİHOĞLU

DOKTORA TEZİ

Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Feriştah Soykal ALANYALI
Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat-2021

Jüri ve enstitü onay sayfası

Ζεύς ἐστιν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ᾽ οὐρανός, Ζεύς τοι τά πάντα χῶ τι τῶνδ᾽ ὑπέρτερον

Zeus havadır, Zeus yerdir, Zeus göktür,. Evet, Zeus her şeyin üstünde olan her şeydir

Aiskhylos *Heliades*, Frag.70.

(Aeschylus. *Fragments*. Edited and translated by Alan H. Sommerstein. Loeb Classical Library 505. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009)

ÖZET

PAPHLAGONIA BÖLGESİ ZEUS KÜLTLERİ

Murat KARASALİHOĞLU

Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı
Anadolu Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat, 2021
Danışman: Prof. Dr. Feriştah Soykal ALANYALI

Paphlagonia Bölgesi'nde arkeolojik çalışmalar son yıllarda artmış olsa da halen yetersizdir ve yüzyılın başından bu yana müzelerde toplanan arkeolojik materyaller halen değerlendirilmeyi beklemektedir. Bu noktada bölge antikçağ inanışlarını ele almak, Anadolu Arkeolojisi içinde değerlendirmek güçleşmektedir. Ancak belgelenmiş epigrafik veriler antikçağın inanışları üzerine önemli bilgiler verir. Bu bilgiler bölgedeki en kuvvetli kültün Zeus Kültü olduğu göstermektedir. Zeus Kültleri'nin incelemesinde epigrafik bilgilerin yanında numismatik ve arkeolojik bulgular, bölgedeki 6 polis ve teritoryumları içerisinde ele alınmıştır. Tespit edilen 30 Zeus epithetinin yarıdan fazlasının yerli ve toponim kaynaklı epithetler olup diğerlerinin ise bölgenin etkileşimde olduğu Hellen, Phryg ve ticari ilişkiler ile muhtemel lejyon faaliyetleriyle bölgeye ulaşan Mısır kökenli epithetler olduğu görülmüştür.

Veriler kültlerin isimlerinin tespit edilmesine izin vermesine karşın kült organizasyonlarının nasıl şekillendiği konusunda bilgi sunmamaktadır. Bölgenin dağlık ve yüksek olması mevcut Zeus inancının kesinlikle tarım ve bereket özünde yoğunlukla dağ/fırtına kültü özünde oluştuğunu gösterir. Bu meteorolojik fenomenlere hakim tanrı kültüne daha yakından bakıldığında yerel epithetlerin yoğunluğu, bölgenin coğrafi anlamda kapalılığı ve Roma İmparatorluk Dönemine kadar kentleşmeden uzak kalmış olmasıyla, inançların Tunç Dönemleri ile bağlantısının devamlılığını akla getirmektedir. Tezimizde önemli yer tutan ve Asia Minor Zeus Kültleri içinde ünik olan taş boğa adakların hem düşüncede hem de stil-kritik olarak Tunç Dönemleri'ndeki Fırtına Tanrısı ve onun boğa olarak betimlenmesi arasındaki benzerlikleri inanç devamlılığına kuvvetli bir işaret olarak yorumlanabilir. Bu noktada bölgedeki Zeus inancının klasik Hellen inancındaki tanrıdan çok Anadolu'nun yerli inanışlarının devamı, daha sonradan bu Hellen tanrısı ile isim bağlamında synkretik bir birleşmeye gittiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Paphlagonia, Zeus, Kült, Boğa, Tapınak

ABSTRACT

CULTS OF ZEUS IN THE PAPHLAGONIA REGION

Murat KARASALİHOĞLU

Department of Archaeology
Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, Şubat, 2021
Supervisor: Prof. Dr. Feriştah Soykal ALANYALI

Although archaeological researches in Paphlagonia have increased in recent years, they are still insufficient and the archaeological materials that have been collected at museums since the beginning of the century are yet to be evaluated. It is quite difficult to study the regional ancient cults and consider them in the context of Anatolian Archaeology. However, epigraphical data documented locally bring important information on ancient cults to the present time. And the said information designate that the most effective cult in the location was Zeus Cult. In the study of Zeus Cults, numismatic and archaeological findings in addition to such epigraphical information have been dealt with at 6 polices and their territories. More than half of the identified 30 Zeus epithets were local and toponymous origin epithets, while the others were Hellenic, Phrygian, and Egyptian-origin epithets that reached the region with trade relations and possible legion activities.

Although the local data allow identifying names of the cults, they do not provide any information on how cult organizations have formed. Mountainous and high of the location shows that Zeus cult have definitely formed in the context of agriculture and fertility and, mostly, of mountain/storm cult. When looking more closely to the god cult which dominates these meteorological phenomena, abundance of local epithets and both geographical isolation of the location and its remoteness from urbanization into the period of Roman Empire suggest that these cults have continuous connection with the Bronze Eras. Similarities between the stone bull offers, which have important place in our thesis and a unique among Zeus Cults of Asia Minor and the Storm God of the Bronze Eras and its representation as bull, both intellectually and syncretically, may be interpreted as strong evidence of the said continuity of cult. As it is, it may be said that Zeus cult in the region of Paphlagonia does not original from the god in the classical Hellenic cult, but it is a later syncretic union of the local cults with the classical Hellenic god later on.

Key Words: Paphlagonia, Zeus, Cult, Bull, Temple

ÖNSÖZ

Paphlagonia Bölgesi arkeolojik anlamda az çalışılan bir bölge olmasına karşın Anadolu Arkeolojisi içinde ilginç verilere sahiptir. Bölge arkeolojisi üzerine konuşmak için kazı ve yüzey araştırmaları yetersiz olsa da epigrafik birçok verinin belgelenmiş olması ve bölge müzelerinin varlığı bölgenin antikçağlarını anlamak açısından iyi bir başlangıç yolu sağlamaktadır. Böylesi dezavantaj ve avantajlar içinde Paphlagonia Bölgesi'ne dair kült verilerini çalışmak ve yorumlamaya çabalamak için cesaret veren, ve yüksek lisans çalışmalarında ve tezimde olduğu gibi hem tez konusu seçimi hem de özgün ve bağımsız bir çalışma ortaya konması için yöntem, teknik ve kritik noktalarda değerli yönlendirmeleri açısından her zaman yanımda olan ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım değerli Prof. Dr. Feriştah Soykal Alanyalı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez konum belirlendikten itibaren tüm anlarda yanımda olan ve destekerlerini esirgemeyen ve sürekli eleştirel yaklaşımlarla doğru yola sevk eden ve tezin sikke bulgularının yorumlanması ile epigrafik belgelerin hem çevirilmesi hem de doğru yorumlanması için sonsuz çaba gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Tolga Tek ile Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk'e de sonsuz teşekkür ederim. Akademik ve manevi anlamda desteğini esirgemeyen değerli dostum Doç. Dr. Hüseyin Köker'e ve aynı zamanda Zeus Bonitenos Tapınağı çizimlerinde yardımcı olan Mimar Sevgi Yeter'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimizin önemli bir bölümünü oluşturan arkeolojik malzemelerimiz bölge müzelerinden gelmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden aldığımız izinlerle Kastamonu, Çankırı, Sinop, Amasra müzelerinde önemli çalışmalar yapabilme imkanı bulduk. Bu çalışmalarımıza imkan sağlayan tüm müzeci dostlarımıza ve aynı zamanda Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki bazı verilere ulaşmamızı sağlayan değerli meslektaşım Nimet Bal'a da teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tezimiz kapsamında lokal yüzey araştırmaları için bana eşlik eden, lojistik ve manevi destek sağlayan başta Sinan ve Alp Karasalihoğlu olmak üzere tüm Karasalihoğlu Ailesi ile varlığıyla tezime anlam katan, tezin yazım aşamasında her bir sayfaya iz bırakan kedim Shita'ya da destekleri ve varlıkları için sonsuz müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

24/02/2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)
Murat KARASALİHOĞLU
(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ SAYFASI……...i

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI……ii

ÖZET…….iii

ABSTRACT……..iv

ÖNSÖZ…….……..v

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ…….....….vi

İÇİNDEKİLER……..…….vii

RESİMLER DİZİNİ……xiii

GİRİŞ……1

BÖLÜM-I……..9

1. PAPHLAGONIA BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI VE İDARİ SINIRLARI. 9

1.1. Araştırma Tarihçesi 9

1.2. Paphlagonia Bölgesi Tarihi Coğrafyası 22

1.3. Sınırları ve Kent Teritoryumları 24

1.4. Yollar 34

1.5. Bölüm Değerlendirmesi 36

BÖLÜM II 39

2. PAPHLAGONIA BÖLGESİ ZEUS KÜLTLERİ 39

2.1. Amastris 39

2.1.1. Zeus Strategos..... 39

2.1.2. Değerlendirme..... 50

2.2.1. Zeus Syrgastes..... 53

2.1.2. Değerlendirme 70

2.3.1. Zeus Bonitenos 72

2.3.1.1. Zeus Bonitenos tapınağı / kült alanı 75

2.3.1.1.1 . Mimari elemanları 82

2.3.1.1.2 . Postamentler 85

2.3.1.1.3 . Trommel parçaları 92

2.3.1.2. Dörtgen sunak 93

2.3.1.3. Seramik buluntular 93

2.3.1.3.1. Pişmiş toprak figürinler 94

2.3.1.3.2 . Pişmiş toprak boğa adakları 96

2.1.3.4. Taş boğa adaklar 99

2.1.3.5. Diğer arkeolojik buluntular 104

2.3.2. Değerlendirme 105

2.4.1. Zeus Sarsos kültü 108

2.4.1.1. Zeus Sarsos kült alanı (?) 110

2.5.1. Theos (Zeus) Monios kültü 115

2.5.1.1. Theos (Zeus) Monios kült alanı (?) 116

2.6.1. Olası Zeus kutsal alanları 118

2.6.1.1. Köşeler kutsal alanı (?) 118

2.7.1. Epigrafik bulgularda ışığında Zeus kültleri 119

2.7.1.1. Theos (Zeus) Asbamaios 119

2.7.1.2.Theos (Zeus) Hypsistos 122

2.7.1.3. Zeus Megalo Sdaleites 126

2.7.1.4. Zeus Panktesios 128

2.7.1.5. Theos (Zeus) Ktesios Epekoos 129

2.7.1.6. Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a (Bin adlı Isis) 130

2.8.1. Arkeolojik bulgularda ışığında Zeus kültü 131

2.8.1.1. Kartal adak heykeli..... 131

2.9.1. Arkeolojik bazı verilere göre yeni Zeus kültü epithet önerileri 132

2.9.1.1. Mermer heykel (Khrestos'un Zeus'a adağı)..... 132

2.9.1.2. Bronz heykelcik (Zeus Brontaios) 136

2.9.1.3. Yılan röleyfli stel (Zeus Meilikhios ya da Zeus Ktesios)..... 138

2.10.1. Numismatik bulgularda Zeus kültü 141

2.10.1.1. Sesamos - Amastris kenti Zeus betimli sikkeleri..... 142

2.10.1.2. Tios kenti Zeus betimli sikkeleri..... 144

2.10.3. Kromna kenti Zeus betimli sikkeleri..... 147

2.11.1. Amastris teritoryumu Zeus kültü değerlendirmesi 148

2.2. Abonuteikhos/Ionopolis 165

2.2.1 Zeus Poarinos..... 165

2.2.2. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri 172

2.2.2.1. Zeus Brontaios..... 172

2.2.3. Numismatik bulgularda ışığında Zeus kültü..... 173

2.2.4. Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi ... 174

2.3. Sinope 175

2.3.1. Zeus-Iovi/Ditis (Zeus Sarapis) 175

2.3.2. Olası Zeus kutsal alanları 180

2.3.2.1. Asar Tepe kutsal alanı (Zeus Dikaiosynos kutsal alanı) (?) 180

2.3.3. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri 181

2.3.3.1. Zeus Dikaiosynos Megalo 181

2.3.3.2. Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a (Bin adlı Isis) 183

2.3.3.3. Theos (Zeus) Hypsistos 183

2.3.3.4. Zeus Helios Naudamenos..... 186

2.3.3.5. Zeus Soter 187

2.3.4. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü..... 188

2.3.4.1. Kartal kabartmalı köşe arşitravları 188

2.3.4.2. Thymiterion tipi kültik kandil 188

2.3.4.3. Yazıtlı kantharos 190

2.3.4.4. Yılan tutan kartal rölyefi 190

2.3.4.5. Zeus-Europa betimli plaketten-vasen tipi vazo 192

2.3.4.6. Pişmiş toprak figürin parçası 193

2.3.5. Numismatik bulgularda Zeus kültü 194

2.3.6. Sinope teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi 196

2.4. Gangra/Germanikopolis 199

2.4.1 Zeus tapınağı 199

2.4.2. Olası Zeus kutsal alanları 202

2.4.2.1 Kimiata (Kurmalar/Cendere) Hera tapınağı ve kutsal alanı 202

2.4.3. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri 205

2.4.3.1. Üçgen biçimli stel (Zeus Ampeleites?) 205

2.4.3.2. Zeus büstleri 206

2.4.3.3. Zeus Stratios 209

2.4.4. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü 211

2.4.4.1. Bronz boğa heykelciği 211

2.4.4.2. Kartal adak heykelleri 211

2.4.5. Numismatik bulgularda Zeus kültü 212

2.4.6. Gangra teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi 216

2.5. Hadrianopolis 218

2.5.1. Zeus Kimistenos kültü 218

2.5.2. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri 232

2.5.2.1. Zeus Baleos 232

2.5.2.2. Zeus Brontaios 233

2.5.2.3. Zeus Epekoos 237

2.5.2.4. Zeus Epidemios 238

2.5.2.5. Zeus Epikarpios 239

2.5.2.6. Zeus Karzenos 241

2.5.3. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü 242

2.5.3.1 Pişmiş toprak boğa figürini 242

2.5.4 Hadrianopolis teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi 243

2.6. Pompeiopolis 245

2.6.1. Olası Zeus kutsal alanları 248

2.6.1.1. Alpagut Köyü Karatepe Mevki kutsal alanı (?) 248

2.6.1.2. Dayılar kutsal alanı (?) 250

2.6.2. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri 251

2.6.2.1. Zeus Basileus 251

2.6.2.2. Zeus Brontaios Ksibenos 252

2.6.2.3. Theos (Zeus) Doumousino 253

2.6.2.4 Zeus Helios-Sarapis 254

2.6.2.5. Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos (Osiris, Horus, Anubis) 255

2.6.2.6. Zeus Kimistenos 259

2.6.2.7. Kartal ve meşale kabartmalı sunak 259

2.6.3. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü 260

2.6.3.1. Boğa başı kabartmalı sunak 260

2.6.3.2. Kartal kabartmalı sunak 261

2.6.3.3. Kartal adak heykeli 263

2.6.3.4. Bronz boğa heykelciği 264

2.6.3.5. Pişmiş toprak boğa heykelcikleri 266

2.6.3.6. Taş boğa adak heykelleri 266

2.6.3.6.1. Taş boğa adakların gruplandırılması 281

2.6.3.6.2.Taş boğa adakların stil-kritik açısından karşılaştırılması..... 295

2.6.3.6.3. Taş boğa adakların tarihlendirilmesi 326

2.6.3.6.4. Taş boğa adakların işlevinin tartışılması 331

2.6.3.6.5. Taş boğa adakların işaret ettiği eril tanrı ve ana tanrıça birlikteliği 335

2.6.4 Numismatik bulgularda Zeus kültü 337

2.6.5. Pompeiopolis teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi 337

2.7 Bölüm Değerlendirmesi 339

BÖLÜM III 340

3. Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültlerinin Çevresel Bağlantılarının Değerlendirilmesi 340

3.1. Phryg-Paphlagon etkileşimi 340

3.2. Paphlagonia'da Pers izleri 346

3.3. Paphlagonia'da Hellen dini izleri 351

3.4. Paphlagonia'da Zeus Kültleri ve Boğa Adakların Erken Dönem Anadolu İnançları ile Bağlantısı 353

3.4.1. Paphlagonia bölgesi coğrafyasında MÖ II. bin (Orta-Son Tunç Dönemi) bulguları 357

3.5. Bölüm Değerlendirmesi 363

BÖLÜM IV 369

4. Paphlagonia Bölgesi Fırtına Kültü İnancına Etno-Arkeolojik Bir Yaklaşım ... 369

4.1 Zeus Ktesios ve Herkios Kültlerinin Günümüze Yansıması 384

4.2. Bölüm Değerlendirmesi 385

GENEL DEĞERLENDİRME 387

SONUÇ 458

KAYNAKÇA

KATALOG

LEVHALAR

ÖZGEÇMİŞ

RESİMLER DİZİNİ

SAYFA

Resim 1: Meyre Mahallesi Türbe Mevki nekropol alanındaki Tümülüs……80
Resim 2: Meyre Mahallesi Türbe Mevki nekropol alanındaki yarım sütun kasnağı…..81
Resim 3: Bronz Zeus Brontaios heykelciği……..137
Resim 4: Bronz Zeus Brontaios heykelciği……..138
Resim 5: Bronz Zeus Brontaios heykelciği……..138
Resim 6: Caracalla Dönemi Gangra sikkesi…….200
Resim 7: Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos adak sunağının bulunduğu Soğanlısu Vadisindeki anıtsal sunak…….258
Resim 8: Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos adak sunağının bulunduğu Soğanlısu Vadisindeki anıtsal sunak……...…..258
Resim 9: Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos adak sunağının bulunduğu Soğanlısu Vadisindeki anıtsal sunak…….258
Resim 10: Kuyluş Köyü ve Kılıçkaya Tepesi……...269
Resim 11: Pompeiopolis'ten hayvan adakları……...274
Resim 12: Ankyra Augustus Tapınağı'ndan Paphlagonia kökenli taş boğa adak……279
Resim 13: Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup …….....285
Resim 14: Pylaimenes II ya da III Dönemi Paphlagonia Krallığı sikkesi…….287
Resim 15: Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup 2……...288
Resim 16: Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup 3……...291
Resim 17: Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup 4……292
Resim 18: Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup 5……294
Resim 19: Regilla'nın adak boğası……...296
Resim 20: Prusias ad Hypium'dan taş boğa adak…….397
Resim 21: Ephessos Agorasından boğa şeklinde sütun başı…….299
Resim 22: Nemea'dan bronz boğa heykelciği……..300
Resim 23: İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden bronz boğa……...302
Resim 24: Miletos'tan taş boğa heykeli……...304
Resim 25: Donalar Kaya Mezarı ön cephesinden boğa kabartması…….305
Resim 26: Kopenhag Ulusal Müzesi'nden bronz boğa başlı ryhton……307
Resim 27: Bulgaristan Borova'dan boğa şeklinde rhyton……307
Resim 28: Rogozen Hazinesi'nden kap gövdesi çizimi……...308

Resim 29: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Kybele ve boğa kabartmalı plaka……...309
Resim 30: Ankara Bahçelievler'den boğa kabartmalı ortostat……311
Resim 31: Şanlıurfa Müzesi'nden boğa şeklinde heykel kaidesi……..313
Resim 32: Şanlıurfa Müzesi'nden boğa şeklinde duvar kaplama levhası…….314
Resim 33: Şanlıurfa Müzesi'nden yazıtlı taş boğa adak……...314
Resim 34: İnandık Tepe Vazosu'ndan boğa şeklinde fırtına tanrısına tapınım sahnesi……...317
Resim 35: Alacahöyük Sfenksli Kapı frizlerinden boğa şeklinde fırtına tanrısına tapınım kabartması……319
Resim 36: Boğazköy'den kireçtaşı boğa heykeli parçası…….320
Resim 37: Boğazköy kazı deposundan pişmiş toprak boğa rhytonu……321
Resim 38: Sarissa kazılarından pişmiş toprak boğa heykelcikleri……328
Resim 39: İnandık Tepe kazılarından pişmiş toprak boğa heykelcikleri……..323
Resim 40: Kınık kazılarından bronz boğa başı şeklinde rhytonlar……...325
Resim 41: Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nden pişmiş toprak boğa heykelciği……326
Resim 42: Ilgaz Hacet Tepe'de yağmur duası alanı…….372
Resim 43: Ilgaz, Hacet Tepe'de yağmur duası alanı……372
Resim 44: Yaralıgöz Dağı yağmur duası alanı…….……374
Resim 45: Yaralıgöz Dağı yağmur duası alanı…….……374
Resim 46: Yaralıgöz Dağı yağmur duası alanı…….……375
Resim 47: Koru Yaylası yağmur duası alanı……376
Resim 48: Koru Yaylası yağmur duası alanı……376
Resim 49: Tekke Mevki yağmur duası alanı……377
Resim 50: Cide, Türbe Mevki……...378
Resim 51: İnebolu, Abaş Baba Türbesi……379
Resim 52: Göktepe'nin güneyinde 1250 m rakımdaki teraslara yerleştirilmiş yerleşim alanı……...380
Resim 53: Göktepe'nin zirvesinde Kale Mevki bulguları……381
Resim 54: Göktepe'nin zirvesinde Kale Mevki bulguları……381
Resim 55: Göktepe'nin zirvesinde Kale Mevki bulguları……381
Resim 56: Göktepe'nin zirvesinde Kale Mevki bulguları……381
Resim 57: Göktepe Türbe mevkii, türbe yapısı……382

Resim 58: Göktepe Mağarası……382

ÇİZİMLER DİZİNİ

SAYFA

Çizim 1: Anadolu Medeniyetleri Müzesinden Env. No. 9100 taş boğa adak……...280
Çizim 2: Sırasöğütler, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi……285
Çizim 3: Kuyluş, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi……...285
Çizim 4: Kızılkise, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi…….286
Çizim 5: Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi……..……286
Çizim 6: Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi…….286
Çizim 7: Pompeiopolis, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi…….288
Çizim 8: Glyptotek Müzesi, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi……..289
Çizim 9: Karlı, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi……..294
Çizim 10: Karlı, taş boğa adak göz ve alın saçları çizimi…….294

TABLO VE GRAFİKLER DİZİNİ

Tablo 1: Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği……..388

Tablo 2: Amastris teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği.....389-391

Tablo 3: Amastris teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği…….404-406

Tablo 4: Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablo ve grafiği……..…408

Tablo 5: Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu.……410

Tablo 6: Sinope teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği…..410-411

Tablo 7: Sinope teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği…414-415

Tablo 8: Gangra teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği...417-418

Tablo 9: Hadrianopolis teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği…….421-422

Tablo 10: Pompeiopolis teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği…….426-427

Tablo 11: Pompeiopolis teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği…….429-430

Tablo 12: Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde yer alan epithetlerin kökenini gösterir buluntu tablosu ve grafiği…….446-447

Tablo 13: Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde yer alan epithetlerin yazıt ve sikke yoğunluğunu gösterir buluntu tablosu ve grafiği……...451-452

Tablo 14: Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde yer alan yazıtlarda geçen isimlerin kökenlerini gösterir tablo ve grafiği……...453-456

GİRİŞ

İnanç, insan hayatının psikolojik ve sosyal yapısının ve ihtiyaçlarının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanın erken dönemlerinden itibaren oluşan inanç olgusu, zaman içerisinde biçimsel özellikler kazanmaya başlamış, bu özellikler tanrının formundan, yönettiği/oluşturduğu olguya kadar tanımlanmaya başlamıştır. Bu tanımlama ilerleyen süreçte ritüel, kült ve din olarak daha sonra kurallara bağlanmış, insanın bireysel yaşamından başlayarak toplumsal yapıları etkileyen insan hayatının hem kişisel hem de sosyal yaşamının bir bütünü ve tamamlayıcısı haline gelmiştir.

İnanç sistemlerinin şekillenmesinde bireyin psikolojik motivasyonu çıkış noktası olsa da insanın yaşadığı habitatın varlığı da önemli rol oynamıştır. İnsanlar, yaşadıkları coğrafyaya göre tanrılarını ve onların işlevlerini şekillendirmiş, inanç sistemlerini de bu coğrafyanın imkânları doğrultusunda oluşturmuşlardır.

İnanç konusunda Anadolu ele alındığında her ne kadar yeni gelişmelere gebe olsa da Son Buzul Çağı'nın bitimiyle şekillenmiş olarak karşımıza çıkan inanç sistemi/sistemleri olduğu görülür. Ata Kültü olarak karşımıza çıkan dinsel inançların kabileleri kapsayan sosyal bir görev üstlendiği düşünülürken aynı zamanda bireysel tanrılara ibadet olarak görülen boğa tanrı imgesi cenneti, ayrıca ön plana çıkarılan kadın tanrıça imgesi de yeryüzünü temsil ettiği düşünülür (Hutter, 1997, s. 76). Ama bu erken dönem inanışları genel anlamda doğanın bir parçası olan insanın varoluşundaki zorunluluk olan "berekete" dayalı, bereketin olması ve hayatın güvenli bir şekilde devamlılığı temeline dayanıyor olmalıydı.

Anadolu'nun coğrafi yapısı, iklimselliği, su sistemleri inancın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Arazinin dağlık yapısı, birçok bölgede tarımsal alanın azlığı, stabil olmayan iklimi, su ve bereket temelinde inanışların köklenmesine neden olmuştur. Sert geçen kışlar, yağışlı/taşkınlı baharlar kısa yaz güneşi gibi etmenlerle mevsimsel döngü ve tarım arasında ilişkiler kuran insanlar sayılan tüm bu olguları dinsel bir imge olarak inanç sistemine eklemiştir.

Bu imge, genel bir kanı olarak Neolitik öncesi toplumlara kadar uzanan ve simgesi boğa olan Fırtına Tanrısı inanışını ortaya koymuştur. Tezimiz içinde görülebileceği gibi Epipaleolitik Dönemden itibaren Anadolu sanatı ve inanışları içinde boğa olarak sembolize edilen bu inanış, Tunç Dönemleri itibariyle bulutların, yağışların

ve şimşeklerin ülkesi olan Anadolu'da kendini yine boğa ile birlikte daha somut bir biçimde göstermeye başlar. Anadolu inanışı içinde Fırtına Tanrısı Hatti ve Hitit Dönemleri'nde panthenounun baş tanrısı olarak görülür. MÖ 1. Bin sonrasında özellikle Geç Hitit Kültürü'nün olduğu yerlerde Fırtına Tanrısı inanışının devam ettiği ve Klasik Dönemlerde bu kültün Zeus inancıyla (ör. Zeus/Iupiter Dolikhenus) birleştiği bilinmektedir. Keza N. Şahin, Anadolu Zeus Kültleri isimli kitabının başında Zeus için, Asia Minor'da en çok tapınılan ve bunun yanında en çok betimlenen tanrı olarak ve aynı zamanda tanrının yerel epithetlerinin çeşitliliği de bakarak onun bir Anadolu Tanrısı kimliğine dönüşmesine ve çeşitli kültlerinin oluşmasına neden olduğunu bildirir (Şahin, 2001, s. 1).

Zeus, Hint-Avrupa kökenli bir tanrı olarak kabul edilir (Schindler, 1978, s. 999-1001). Zeus kelimesinin kökeninde "div-" kökü "v-" ile değil bir dönem Hellencede bulunup sonradan alfabeden kaybolan "digamma" harfi ile yazılıyordu. Bu nedenle Hellencede "zeu-" ve "di-" olarak iki biçimde ortaya çıkmıştır. Latincede ise bu kök "zeu-", "dyeu-", "diu-" ve "dieu-" olarak görülür (Erhat, 1989, s. 321). Sözcük, gün, gün ışığı ve gökyüzünü işaret eder ve tanrının kökenindeki hava olayları fenomenlerinin tanrısı olmasını açıklar. Aynı zamanda birçok Sanskritçe kelimede "div-" kelime kökü, parlayan cenneti de işaret eder (Dowden, 2006, s. 9-10). Hellenlerde bu durum Zeus'un her zaman bir "gök" tanrı olarak algılanmasına ve aynı zamanda "fırtınalarla" birlikte anılmasına yol açmış, bu noktada parlayan şimşek ve patlayan yıldırımlar tanrının en karakteristik özelliği olmuştur (Nilsson, 1955, s. 391).

Zeus'un bilinen kökeni Minos ve Miken Dönemine kadar geri gider. Miken Pylos'ta ve Knossos'ta bulunan ve MÖ 1200'lere tarihlenen bir Linear B tablet ise tanrı Zeus için en erken kesin kanıt olarak görülür (Voutiras, 1997, s. 309; Dowden, 2006, s. 28). Minos şehri Palaikastro'da yer alan kutsal alanda Zeus Diktaios hymnleri bulunmuştur. Ayrıca Hagia Triada Sarayı'nda bulunmuş olan sakallı, ancak genç figürün Zeus'a ait olabileceği düşünülür (Nilsson, 2008, s. 31). Aynı şekilde Girit Medea'da bulunan bir megaron içindeki özel kült mekânında büyük bir baş ve taş balta çıkmış, bunlar Zeus ile onun yıldırımı olarak yorumlanmıştır (Nilsson, 1949, s. 2). Girit'teki Minos ve Miken Dönemleri'ne ait kutsal mağara ve bu mağaralara yakın yüksek alanlar daha sonraki dönemlerde Zeus Kutsal Alanı'na dönüşmüştür (Nilsson, 1949, s. 24).

Kıta Yunanistan'da Zeus tapınımı MÖ 10. yüzyıla kadar geri gittiği ve her ne kadar Miken erasına kadar uzandığı kabul edilse de aynı zamanda Proto Zeus olarak nitelendirilen Tunç Dönemi sonlarındaki tanrının Hellen öncesi tanrıların bazılarının işlevlerini yüklenmiş, hem mitolojik hem de ikonografik olarak Anadolu ve Yakın Doğu'dan ithal edilmiş inançların özelliklerine sahiptir. Bu Zeus, Teşup, Marduk ve Baal gibi bir Fırtına Tanrısı'dır ve yıldırımlara sahip gök olayları, yağış ve tarımsal kültüre hükmeden özelliklere sahiptir. Bu görüşün temelinde ise Kumarbi Efsanesinde geçen olayların Theogonia'da neredeyse birebir tekrarlanıyor olmasıyla da desteklenmektedir. Erken Arkaik Dönem'de bu özellikleri ön plana çıkan tanrı bazen Ge ve Demeter ile eşleştirilmiş ve tapınım alanları da yağmurları yağdıran bulutların oluştuğu dağ zirvelerindeki sunaklarda gerçekleştirilmiştir. Zeus'un dağ kültü olması kimliği Klasik Dönem ile birlikte önemini yitirecektir (Schwabl, 1993, s. 229; Simon, 1985, s. 15; Larson, 2007, s. 15-16;).

Zeus hava olayları fenomenlerinin tanrısıdır (Schindler, 1978, s. 1044). Zeus aynı zamanda yıldırımlar tanrısı olarak kabul edilir. Gücü ve büyüklüğü ile tüm tanrıların üstündedir. Onun epithetlerinden olan "şimşek çaktıran" ve "yıldırımlar saçan" Homeros'tan beri kullanılır. Zeus'un göklere hâkim olmasından dolayı yıldırımları getiren kartalın da onun kutsal hayvanı olduğu kabul edilir (Nilsson, 1955, s. 392). Zeus'un en önemli atrübüsü olan ve düşmanlarına karşı en güçlü silahı olan yıldırımları Kykloplar (Brontos, Steropes ve Arges) vermiştir. Bunlar Zeus'un varlığının göstergesidir. Tanrının şimşek ve yıldırım tanrısı olarak epithetleri de Keraunis (Yıldırımlar saçan), Kataibetes (Yıldırım ve şimşek olarak inen), ve Kappotas'tan (Yere inen/düşen) da görülebilir (Voutiras, 1997, s. 310).

Zeus, hava tanrısı yani doğada belirli bir işleve sahip olan bir tanrı gibi görünürken aynı zamanda her şeyin sebebi olan bir tanrıdır da. Buradaki mantıksal korelasyon hava durumundan kadere dek uzanan bütün etkileşimi sağlayan ve bu nedenle de insanların yaşamlarında da diğer tanrılardan daha fazla söz sahibi olan insan yaşamı üzerindeki yegâne ve vazgeçilmez tanrı olmasıdır (Dowden, 2006, s. 17-18). Homeros'un metinlerinde Zeus olağanüstü "baba" tanrıdır, insanların ve tanrıların babasıdır ve benzer durum Homeros gibi Hesiodos'ta da görülür (Hom. Il. I, 544; IV, 68; V.426; VIII, 49,132; XI, 182; XV, 12; XXII, 169; Hom. Od. XII, 445; XVIII, 137; Voutrias, 1997, s. 309). Zeus, tüm gökyüzü ve insani işlerin mutlak otoritesi olarak Hesiodos'ta "Basileus-Kral" olarak geçer (Hes., Theog. s. 542, 643, 838). Zeus tüm

dünyanın egemenliğinin ve evrenin düzeninin garantörüdür ve aynı zamanda insan yaşamlarının da koruyucusudur. Bu özellik Themis'in eşi olmasından kaynaklanmaktadır. Çiftin üç kızları olan Dike, Eirene ve Eunomia, yeryüzündeki krallara yönetme yetkisi ve adalet dağıtma özelliğini vermektedir. Bu özelliklerini ise babaları Zeus'tan almaktadırlar (Voutrias, 1997, s. 309).

Tohumların yeşermesi, tüm bitkilerin canlanması ve hasadın iyi olmasından sorumlu olan Zeus, tanrısal güç olarak yağmurla birlikte düşünülmektedir. Bu noktada yağmuru armağan eden tanrı aynı zamanda bereketi ve verimliliği sağlayan tarım tanrısı işlevini de yüklenir (Nilsson, 1955, s. 401). Zeus'a genelde dağların zirvesinde tapınılması ve buraların ibadet yeri olması, bu zirvelerin verimliliği veren yağmurların yağdırıldığı yer olmasından kaynaklanır. Tanrının bu özelliğinden dolayı kendisine Ilkmios, Ombrios ve Hyetios epithetlerinin eklendiği görülür (Voutiras, 1997, s. 312).

Zeus'un özellikleri arasında mekân ve insanları da koruması vardır. Evlerin, Ktesios (ev ve mülkün), Pasios (mülkün), Herkeios (evin ve ev halkının), Ephestios (misafirleri gözeten) koruyucusu olması yanında, Soter (Kurtarıcı), Kesnios (misafir haklarının), Hikenios (güçlü, elinden gelen) ve Philios (arkadaş ve arkadaş haklarının koruyucusu) olarak da insanların koruyan özellikleri epithetlerine yansır (Voutiras, 1997, s. 311). Zeus bazen Hades'e ait karakterde görünür ve kithonik bir özellik kazanır, Demeter'le birlikte yer altında ölüleri yönetir. Bu bağlamda aynı zamanda hem yer altında olması hem de Demeter'le birlikte olmasıyla verimlilik özelliği de yeniden ortaya çıkar (Hes., Theog. s. 465 vd.; Voutiras, 1997, s. 311).

Zeus tapınımı politik bir özellik de taşır. Bu özellik devletin koruyucusu olmaktan ileri gelir. Bu özelliği yansıtan epithetler ise Soter ve Eleutharios'tur. Kendisi her zaman yasaların ve düzenin koruyucusudur. Yeminlerin üzerine söz sahibi, özellikle de kentler arasındaki antlaşmaları gözeten, vaatlerin yerine getirilmesini sağlayan ve denetleyendir (Voutiras, 1997, s. 311).

Asia Minor'da en çok tapınılan ve bunun yanında en çok betimlenen tanrı Zeus'tur. Aynı zamanda tanrının epithetlerinin çeşitliliği de bu durumu yansıtır. Kendisine verilen yerel epithetlerin varlığı da onun bir Anadolu Tanrısı kimliğine dönüşmesine ve çeşitli kültlerinin oluşmasına neden olmuştur (Wolkkomer, 1997, s. 384; Şahin, 2001, s. 1).

Zeus'un Anadolu kimliği kazanmış olmasında, bu topraklarda yer alan dinsel atmosferin kökenleri yatmaktadır. Bu noktada S. Mitchell'in (Mitchell, 1993b, s. 19-

22) şu yaklaşımı, durumu açıklamaktadır. “Asia Minor’daki dinsel atmosferin genel anlamda dört büyük kült oluştuğu görülür. Bunlar Zeus’a ait kültler, ana tanrıça için kültler, insanlar için, ilahi adalet ve intikam için oluşan kültlerdir. Bu kültler Anadolu’ya dışarıdan gelmemiş ve kökenleri de Prehistorik Dönemler’e kadar geri gider.” Yine S. Mitchell’in (Mitchell, 1993b, s. 18) Asia Minor’daki dinsel motivasyon açıklaması Zeus’un birçok yerel epithet almasını da aydınlığa kavuşturur: “Yerel kültlerin sınıflanmasında bir açıklama, çok yönlü birimler içinde farklı yerel tanrılar için kültlerin sayısız ayrımı bütünleşerek bir gök tanrısı, bir dünya/toprak anası ya da prototip savaşçıya dönüşmesidir. Aynı zamanda Asia Minor’daki sayısız topluluğun sayısız tanrısı kendi öz nitelikleriyle ayrı olarak da ele almak mümkündür ama yine de benzer işlevleri yerine getiren ve benzer psikolojik ihtiyaçları doyuran ilahi varlıklardır.”

Bu noktada Zeus nitelikleriyle Asia Minor’da en çok tapınım gören tanrı olmuştur. O, yeryüzünün tanrıçasına karşılık gelen gökyüzünün tanrısı olarak kabul edilmiştir. Tanrının kutsal alanları her yana dağılmıştır. Tanrının en önemli kutsal alanları dağlar olmuş, dağ tepelerinde tapınımlar gerçekleşmiştir. Bu noktada tezimiz kapsamında coğrafi sınırlarımızda kalan Olgassys (Ilgaz) Dağları’nın her yanının, antik anlatımlar ışığında bölge halkı olan Paphlagonlar tarafından kutsal alanlarla donatılmasını; Gangra halkının Olgassys Dağı’na Tantalos’un efsanesini ve Tanrıların Ocağını/Sofrasını, Hestia Theon olarak adlandırmasını anlamak mümkün olur (Mitchell, 1993b, s. 22-23). Kuzey Anadolu özelinde düşünüldüğünde Paphlagonia ve özellikle de Pontus Bölgesi’nde Zeus, yalnızca yerel öneme sahip kültler için değil, aynı zamanda resmi devlet kültleri olarak da yer teşkil etmiştir. Genel anlamda bakıldığında bu kültlerde tanrı, yerel nüfus için farklı yaşam alanlarında koruyucu ve kurtarıcı olarak düşünülmüş ve doğanın, insanların ve devletlerin koruyucusu olarak savunma, koruyucu, apotropaik fonksiyonlara sahip olmuştur (Saprykin, 2010, s. 466). Doğal güçler ve verimliliğin tanrısı Zeus, Kuzey Anadolu’da, Karadeniz boyunca kıyılarındaki Hellen kentlerinde ticari faaliyetlerin yanı sıra, Paphlagonia ve Pontus Bölgeleri’nin geniş bir tarım hinterlandı sahip olmasından dolayı da geniş bir yayılım alanı bulmuştur. Bu bölgelerdeki Zeus tapınımları bölgenin sosyal yapısının kırsal nüfusa dayanmasından dolayı genellikle tarımsal ürünlerin koruyucusu, doğal güçlerin denetçisi ve verimliliğin garantisi başlıklarında görülmüştür (Saprykin, 2009, s. 253).

Kendisi de bir gökyüzü/fırtına tanrısı olan, insanların, toplumların, kentlerin ve hatta tanrıların da kralı olan, yaşam, bereket, tarım, yeryüzü ve yer altı ile de sürekli bağlantısı olan Zeus'un Paphlagonia Bölgesi'ndeki kültleri bu tez kapsamında incelenmeye çalışılmıştır. Bu incelemede de Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus kültlerinin karakteri mevcut veriler ışığında belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tezimiz kapsamında yaptığımız çalışmada, Paphlagonia Bölgesi'ndeki polis teritoryumları özelinde Zeus Kültleri ele alınmaya çalışılmıştır. Bu noktada Amastris, Abonuteikhos/Ionopolis, Sinope, Hadrianopolis, Gangra ve Pompeiopolis kentlerinin teritoryumları belirlenmeye çalışılmış ve bu kentlerin sınırlarında kalan Zeus Kültlerine ilişkin arkeolojik, numismatik ve epigrafik veriler kendi içinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada öncelikle daha önceden belirlenmiş epigrafik belgelere Zeus epithetleri bir araya getirilmiş ve yeniden ele alınmış, daha sonra ise numismatik verilerde bilinen epithetler ile epithetsiz Zeus Kültleri belirlenmeye çalışılmış, bu şekilde literatür taraması ile Zeus Kültleri derlenip yeni bilgiler ışığında yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Daha sonra Paphlagonia'daki Zeus Kültleri'ne dair arkeolojik veriler için bölge arkeoloji müzelerinde (Amasra, Sinop, Kastamonu ve Çankırı) Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, bölgeden eserlere sahip Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Kopenhag Carlsberg Glyptotek Müzeleri'nde bazı arkeolojik eserlere ulaşılmaya çalışmıştır. Müze çalışmalarımızda bölgedeki Zeus Kültleri'ne ait olabilecek arkeolojik materyaller tespit edilmeye çalışılmış, bu bulgularla birlikte bilinen epithetler ve epithetsiz kültlere ilişkin daha yoğun ve yeni bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Müze çalışmalarımız aynı zamanda arazi çalışmaları ile de desteklenmiş, yaptığımız kısa süreli ve lokal yüzey araştırmaları ile yeni bilgiler eklenmeye çalışılmıştır.

Tezimizin ana bölümünde Paphlagonia Bölgesi'ndeki altı antik kent kendi teritoryasında ele alınmıştır. Kentlerin sahip olduğu Zeus Kültleri, öncelikle bir tapınağa sahip ya da olası tapınakları olan epithetli başlıklar olarak ele alınmıştır. Bu başlık altında epithetin doğası, işlevi açıklandıktan sonra bu külte ilişkin tapınak/olası tapınak, epirgafif, nümismatik, heykeltıraşlık ve arkeolojik bulguları ile birlikte değerlendirilmiştir. Tapınak ya da olası tapınak tartışmaları içinde yapı mimari ve arkeolojik yönden ele alınmış ve tapınaklı Zeus Kültü ile ilişkili olan ve olabilecek yazıt, sikke, heykel ve diğer arkeolojik bulgular bu kültün içinde bir bütün olarak ele alınmıştır. Bir tapınağına ait olabilecek kültlerinde ardında olası kutsal alanlar ele

alınmıştır. Tezin genel yapısında bu başlıklardan sonra epigrafik bulgularla belirlenmiş epithetler, nümismatik bulgularda kültler ve arkeolojik bulgularda Zeus Kültleri inclenmeye çalışılmıştır.

Bölgedeki Zeus Kültleri'nin araştırılmasında en önemli veri yazıtlardır. Kültün çeşitliliği yazıtlardan görülebilen epithetlerden takip edilebilmektedir. Bölgede külte işaret eden yazıt sayısı fazla değildir. Öte yandan külte ait birçok epithet sadece tek yazıtla temsil edilmektedir. Bölgenin pantheonunda yazıtlar ışığında her ne kadar Zeus'un büyük yer kapladığı görülse de bu epithetlerin tek yazıtla temsil edilmesinden kaynaklı olarak yazıtın işaret ettiğini epithete sahip tanrının tam anlamıyla anlaşılabilmesini mümkün kılmamaktadır.

Epithetsiz Zeus Kültü Buluntuları başlığımız, çalışma yaptığımız arkeoloji müzelerindeki eserlerden oluşmaktadır. Tezimizin zenginleşmesi ve bilimsel alanda yeni eserlerin ve bilgilerin ortaya konabilmesi açısından oldukça önemli bu başlığımız altında çok sayı ve çeşitlilikte eser incelemesi yapılmıştır.

Paphlagonia Bölgesi'nde sikke basan kent sayısı azdır ancak bölgedeki Zeus Kültleri'ni incelemek için oldukça önemlidir. Bölgede Zeus Strategos ve Zeus Syrgastes epithetli olarak sikkelerden takip edilebilen yegâne örneklerdir ve bu örnekler Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittirler. Ancak bölgede Zeus inanıcının ne kadar erken döneme kadar gittiğini görebilmek adına bu sikke basan kentlerin Roma Dönemi öncesi örnekleri de oldukça değerlidir.

Tezimizde yukarıda sayılan bu başlıklara ait bulguların tümü aynı zamanda bir katalog içinde bir araya getirilmiştir. Tezin genel yapısı gereği her bir teritoryada veriler kendi içinde ele alındığından, kataloğumuzda yine ele alınan kentlerin isimlerinin kısaltmasıyla adlandırılmış ve kendi içinde ayrı başlıklara ayrılmıştır.

Tezimizin III. bölümünün son kısmında, Paphlagonia'da görülen farklı bölge ve kültürlere ait kültlerin varlığının nedeninin tartışılması için bölgenin çevresel bağlantıları, farklı bölge ve kültürlerle olan etkileşimi antikçağ kaynakları ve arkeolojik veriler ışığında ele alınmıştır. Bu bölümün bir başka başlığı ise özellikle tezimizde önemli yer tutan taş boğa adaklardan yola çıkarak Paphlagonia'daki Zeus inanışının Tunç Dönemleri'ne kadar geri giden Asia Minor inanışları ile karşılaştırıldığı bölümdür. Bu bölümde özellikle Asia Minor'un MÖ 2. bin dönemindeki fırtına kültü ve boğa tanrı inanışı Hatti, Hitit ve Pala inanışlarında incelenmiş ve benzer noktaların varlığı işaret edilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin IV. Bölümünde ise etno-arkeolojik bir yaklaşımla Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus Kültü ve Dağ/Fırtına Tanrısı inanışının günümüze ulaşan yansımalarına bakılmaya çalışılmış, zamansal ve kültürel bağlantılara bakılmıştır.

Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus inanışı, bir Anadolu tanrısı kimliğiyle birlikte insanları, köyleri ve bölgeleri koruyan ama aynı zamanda bereket kültü temelinde, meteorolojik olaylardan sorumlu, tarım ve hayvancılığın başat koruyucusu olarak kırsal karakterde, dağ tepelerinde tapınılan bir fırtına tanrısıdır. Bu kısa ve öz betimlemeden yola çıkarak bölgede yaptığımız gözlemlere dayanarak bir etno-arkeolojik yaklaşımla bu kültün olası günümüze gelen yansımaları da ele alınmış, günümüz İslam inançları ile örgülenmiş ritüel uygulama ve bu uygulamaların yapıldığı dağ kutsal alanlarına değinilmiştir.

Paphlagonia Bölgesi arkeolojik anlamda çok araştırılmış bir yer değildir. Bu yüzden de bölgenin kültürel katmanlaşması tam olarak bilinmemektedir. Mevcut veriler, bölgede kentleşmenin geç başladığı, yerleşimlerin değişik koşullardan dolayı belirli merkezlerde toplandığı, geri kalan alanların ise kırsal karakterde kaldığı bilinmektedir. Araştırmacıların üzerinde uzlaştığı bir olgu olarak bölgenin büyük çoğunluğu Hellen kolonizasyonundan uzak, kendi yapısını uzun süre koruyan ve Roma İmparatorluk Dönemi'nin içlerine doğru kentleşme yaşayan bir yerdir. Bölge üzerine antikçağ kaynaklarının verdiği bilgiler sınırlı kalmaktadır. Bu noktada özellikle yazıtlardan takip edilebilen kült bilgileri toplumsal yapıyı, yerleşim karakterlerini bir nebze olsun anlamak için büyük önem kazanmaktadır. Tezimizde Paphlagonia Bölgesi'nde en yoğun şekilde görülen tanrı olan Zeus Kültleri'nin araştırılması bölgenin sadece dinsel yapısını anlamak üzerine bir çaba değil aynı zamanda buradan yola çıkarak bölgenin antikçağ yaşantısı üzerine fikir sahibi olmak adına da bir çalışmadır.

BÖLÜM-I

1. PAPHLAGONIA BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI VE İDARİ SINIRLARI

1.1. Araştırma Tarihçesi

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri ya da genel anlamda bölgenin antikçağ kültlerine ilişkin toplu bir çalışma yoktur. Genelde yapılan çalışmalar epigrafik bulgulara ait yayınlar olup diğer çalışmalar da bu yayınların derlenmesi ve yorumlanması üzerine olmuştur. Bir doktora tezi 2004 yılında "Pers, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia ve Pontos Bölgesi Kültleri" adı altında (A. Işık, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) yapılmış, 2019 yılında bu tezin bir bölümü "Pers, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia Bölgesi'nde Kültler" adı altında kitaplaştırılmıştır (A. Işık, 2019, Dorlion Yayınları). Söz konusu çalışma(lar) saha çalışması olmayıp içerdiği tüm kültler gibi bölgedeki Zeus Kültleri de daha önce yayınlanmış epigrafik çalışma ve katalogları baz alınarak bir derleme çalışması olarak ortaya konmuş ve Zeus Kültü'ne ilişkin herhangi bir yeni veri ya da yorumlama sunmamıştır.

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri açısından birkaç yayın toplu çalışma adı altında incelenebilir. Bunlardan ilki N. Şahin'in "Anadolu'da Zeus Kültleri" adlı 2001 yılındaki çalışmadır (Şahin, N. (2001) Zeus'un Anadolu Kültleri, Sunan-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü). N. Şahin'in bu çalışmasında bölgedeki o güne kadar tespit edilmiş olan tüm epithetler geniş bir literatür taramasıyla sunulmuştur. Bunun dışında L. Robert'in 1934-1980 yılları aralığındaki birçok yayını bölge Zeus epithetlerinin yorumlanması, diğer bölge Zeus Kültleri ile karşılaştırılması ve içeriğinin anlaşılması açısından oldukça değerlidir. Bölgedeki Zeus Kültleri'ne ilişkin ana bilgiler epigrafik çalışmalardan gelmiştir. Bu açıdan C. Marek'in "Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia" çalışması oldukça önemlidir (Marek, C. (1993). Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia, IstForsch 39). C. Marek, yıllar boyunca bölgede yürüttüğü çalışmalarında tespit ettiği birçok yeni yazıt içinde külte ilişkin bilgiler de yer almıştır. C. Marek bu çalışma ile bölgede Zeus Kültleri'ne ait tespit edilmiş olan tüm epigrafik belgeler bir araya getirilmiş ve katalog haline getirilmiş aynı zamanda kült içeriğinden çok isim kaynakları üzerinden yorumlanmıştır. C. Marek'in bu derlemesi yanında makaleler şeklinde özellikle Araştırma Sonuçları Toplantıları'nda yayınladığı makaleleri de ilerde aktarılacaktır. Bölge Zeus Kütleri'nin yorumlanmasında toplu denebilecek son bir çalışma örneği de

S.J. Saprykin'in çalışmalarıdır. Saprykin, Pontus Bölgesi ile birlikte Paphlagonia'daki kültleri yer yer Zeus Kültü özelinde tartışmış, özellikle Zeus'un yerel kimliği, toponimden kaynaklı isimleri ve işlevleri konusunu epithetler üzerinden tartışmıştır (Saprykin, S. J. (2009a). The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects, ed. J. M. Hojte, Mithradates VI and the Pontic Kingdom. Black Sea Studies 9, 249-277; Saprykin, S. J. (2009b) Religia i kul'ty Ponto ellenistichoskova i rimskova vremeni, Moscow; Saprykin, S. J. (2010). Male Deities and Their Cults on the South Black Sea Coast: Hellenistic and Roman Periods, (ed.) E. K. Petropoulos - A. A., Maslennikov, Ancient Sacral Monuments in the Black Sea, Kyriakides Brothers S. A., Thessaloniki, 465–514).

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kütleri'ne dair antikçağ sonrasındaki en eski kaynak E. Bore'nin, Amasra'da, Boztepe görmüş olduğu mimari kalıntıları Zeus Strategos Tapınağı olarak yorumladığı eseridir (Bore, E. (1840). Correspondance et Memories d'un voyageur en Orient, Tome I, Paris).

Külte ilişkin bilimsel bulgular ise epigrafik çalışmalarla gelmeye başlar. Bu alanda ilk ve oldukça önemli olan bir çalışma G. Hirschfeld'in, 1888 yılında Bithynia Bölgesi odaklı araştırmasında, Amastris teritoryumunda Zeus Strategos, Panktesios ve Bonitenos'a ait yazıtların ilk kez bilim dünyasına duyurduğu araştırmasıdır (G. Hirschfeld (1888). Inschriften aus dem Norden Kleinasiens, besonders aus Bithynien und Paphlagonien, Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu, 863-894). G. Hirschfeld Zeus Bonitenos'a ait tapınak yazıtıyla birlikte tanrının tapınağını da ilk olarak bilimsel literatüre geçiren kişidir. Paphlagonia-Bithynia sınırında yer alan ancak tezimiz içine alınan Zeus Baleos, R. Förster tarafından bölgeye yapılan incelemede tespit edilir ve yayınlanır (Förster, R. (1894). Inschriften aus Bithynien, Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Institus Athenische Abteilung, 19, 368-373). Daha sonra yine Amastris kentinden Zeus Asbamaios 1896 yılında RE (Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft) bantlarında O. Jessen tarafından yerini alır (Asbamaios, RE Bd. II.1 (Artemisia-Barbaroi) Stuttgart, 1581). O. Jessen daha sonra Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus Basileus, Epekoos ve Epidemios epithetlerini de madde olarak yazar (Jessen, O. (1897). Basileus, RE Band III , (Barbarus-Campanus), Stuttgart, 81; Jessen, O. (1905). Epekoos, RE, Band, V.2, (Demogeres-Ephoros), Stuttgart, 2731-2732; Jessen, O. (1907). Epidemios, RE Bd. VI 1 (Ephoros-Eutchos) Stuttgart, 57-58). Zeus Bonitenos'a ait tapınak yazıtı ve tapınağına ilişkin ilk bilgiler

1888'de yayınladıktan sonra, F. Cumont tarafından 1897 yılında RE maddesi olarak da yayınlanır (Cumont, F. (1897) Bonitenos, RE Bd. III 1. (Barbarus-Campanus) Stuttgart, 700). 1897 yılında Hadrianopolis Bölgesine yapılan bir araştırma gezisi P. E. Legrand tarafından yayınlanmış ve bu kentin teritoryumunda kalan Zeus Brontaios ve Zeus Karzenos'a ait yazıtlar yayınlanmıştır (Legrand P.E. (1897). Inscriptions de Paphlagonie. In: Bulletin de correspondance hellénique. Volume 21, 92-101).

E. Kalinka, 1898 yılında Aigialos kentinde bulunan çift dilli Zeus Sarsos'a adanmış yazıtı yayınlar ve yazıtı adayan Sex. Vibius Gallus üzerine tartışır (Kalinka, E. (1898). Weihgeschenk und Ehrenbasis des Sex. Vibius Gallus, Festschrift O. Benndorf, 215–223). E. Kalinka ayrıca 1933 yılında Bithynia Bölgesi'ne yaptığı araştırmasını geniş bir şekilde yayınlar ve bu çalışmada Zeus'a adanmış hem yeni yazıtlar hem de bilinen örnekleri yeniden yayınlar (Kalinka, E. (1933). Aus Bithynien und Umgegend, JÖAI 28 (Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen), Beiblatt 45–112).

G. Mendel, 1900'lü yılların başında Bithynia ve Paphlagonia Bölgeleri'ne düzenli araştırma gezileri yapar ve Amastris, Hadrianopolis ve Sinope kentlerinden Zeus Kimistenos, Brontaios, Epekoos, Megalo Sdaleites, Theos Monios ve Hypsistos epithetlerine ait yazıtları yayınlar (Mendel, G. (1901). Inscriptions de Bithynie, Bulletin de correspondance Hellénique. Volume 25, 5-92; Mendel, G. (1902). Inscription de Kytoros, Bulletin de correspondance Hellénique, Vol. 26, 1902, 287-288; Mendel, G. (1903) Inscriptions de Bithynie et de Paphlagonie, Bulletin de correspondance Hellénique, Vol 27, 1903, 314-333). Yine bu tarihlerde Pontus Bölgesi'nde çalışmalar yapan ve bölgenin en önemli tanrısı olan Zeus Stratios'un önemini ortaya koyan F. Cumont, bu tanrı ile Amastris kentinin en önemli tanrısı olan Zeus Strategos'un aynı doğaya sahip olduğunu ve bu tanrıların Hellen ve Pers kökenlerine dair bazı görüşlerini sunduğu yayınını yapar (Cumont, 1901, s. 47-57). F. Cumont ayrıca Paphlagonia Bölgesi'nde de görülen Theos Hypsistos Kültü'nü RE Bandlarında 1914 yılında geniş bir şekilde yayınlar (Cumont, F. (1914). Hypsistos, RE Bd. IX 1 (Hyaia-Imparator) Stuttgart, 444-450).

1904 yılında Paphlagonia Bölgesi'nin sikke basan kentleri, bastıkları sikkelerle birlikte önemli bir katalog olarak W. H. Waddington tarafından yayınlanır ve bölge sikkelerinde yer alan Zeus ve kültüne ilişkin bilgiler bir bütünlük içinde görünmeye başlar (Waddington, W. H., Babelon, E., Reinach, T. (1904). Receuil general des monnaies grecques d'Asie Mineuere).

1905 yılında T. Reinach, Zeus Kültleri içinde sadece Abonuteikhos kentinden bilinen Zeus Poarinos'a ait uzun decret yazıtını yayımlamıştır (Reinach, Th. (1905). A Stele from Abonuteichos, The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society, Fourth Series, Vol. 5, 113-119).

1906 yılında bir doktora tezi Sinope'nin o güne kadar bilinen tüm epigrafik bilgileri yanı sıra Zeus Kültü'ne ait tüm verileri de içeren bir çalışma olarak yayınlanmıştır (Robinson, D. M. (1906). Ancient Sinope. A Dissertation, Submitted to the Faculty of the Graduate School of Arts and Literature in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, Universty of Chicago).

1914 yılında tanrı Zeus üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma A. B. Cook tarafından yayınlanır. 1914 yılındaki bu kitap üç ciltlik bir serinin ilk kitabıdır (Cook, A. B. (1914). Zeus. A Study in Ancient Religion. Volume I: Zeus God of the Bright Sky, Cambridge). Yazar, daha sonra 1925 yılında serinin ikinci cildini ve 1940 yılında da üçüncü cildi yayınlar. Bu seride ikinci ciltte Paphlagonia Bölgesi'nde o zamana kadar tespit edilmiş birçok Zeus epithetine yer verilir ve ele alınan başlık altında tanrının epithetinin içeriği benzer örneklerle birlikte tartışılır (Cook, A. B. (1925). Zeus. A Study in Ancient Religion. Volume II: Zeus God of the Dark Sky –Thunder and Lightning, Cambridge; Cook, A. B. (1940). Zeus. A Study in Ancient Religion. Volume III: Zeus God of the Dark Sky – Earthquakes, Clouds, Wind, Dew, Rain, Meteorites, Cambridge).

Paphlagonia Bölgesi oldukça değerli bir eser kazandıran R. Leonhard, bölgeye yaptığı seyahatinde Zeus Bonitenos tapınağını ziyaret eder ve alan hakkında önemli bilgiler verirken, bu tapınağın postamentlerinden biri olan ön yüzünde ışın şualı başlığı ile atlı süvariyi çeşitli örneklerle yorumlamaya çalışır (Leonhard, R. (1915). Paphlagonia: Reisen und forschungen im nordlichen Kleinasien).

L. Robert, oldukça uzun süre bilimsel yayınlara imza atmış birisi olarak Asia Minor'un antikçağı ve özellikle de kült çalışmalarında birincil bir kaynaktır. Çalışmamız kapsamında kendisinin 1934 yılından itibaren değişik yıllarda ve değişik yayınlarda yer verdiği Paphlagonia Bölgesi Zeus kültlerine ilişkin ortaya koyduğu bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bölgedeki bilinen neredeyse tüm Zeus epithetlerine değinen L. Robert, kültün hem kendi içinde hem de Asia Minor'daki benzerleri ile karşılaştırılmasında, kültün karakterinin anlaşılmasında, kültlerin yer aldığı kentlerin antikçağ tarihi ve tarihi coğrafyasını görmekte oldukça yardımcı olmuştur. L. Robert ve

eşi J. Robert ile birlikte Tios ve Amastris teritoryumları, doğal olarak Zeus Syrgastes ve Strategos, Zeus Bonitenos, Zeus Poarinos, Zeus Kimistenos ve Theos Hypsistos üzerine bölgedeki diğer epithetlerden daha fazla bilgi sunmuştur. L. Robert'in Paphlagonia Bölgesi ve bölgedeki Zeus kültlerine ağırlık verdiği bazı yayınları şunlardı: (Robert, L. (1962). Villes D'Asie Mineure, Etudes de Geographie Ancienne, Paris; Robert, L. (1980). A Travers L'Asie Mineure, poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie, Paris; Robert, L. (1983). Documents d'Asie Mineure. In: Bulletin de correspondance hellénique. Volume 107, 497- 599).

1935 yılında yerel bir kaynak olarak yayınlanan T. M. Yaman'ın, (Yaman, T. M. (1935). Kastamonu Tarihi I, Kastamonu) çalışması özellikle birçok eserin müzeye geliş yeri konusunda oldukça değerli bilgiler vermesi ve aynı zamanda tezimizde yer alan bazı eserlerin arkeolojik konteks ve diğer buluntularla değerlendirilmesi açısında özellikle Kastamonu ili özelinde oldukça faydalı olmuştur.

İtalyan arkeolog G. Jacopi, Türk Hükümeti'nden aldığı izinle hem Paphlagonia'da hem de Kappadokia Bölgesi'nde kazı ve yüzey araştırması yapmıştır. İki sezon yürütülen çalışmalarda Jacopi, hem Kastamonu'da toparlanan arkeolojik eserleri görme şansını yakalamış hem de arkeolojik yoğunluğun olduğu Kastamonu ili özelindeki noktalara gitme şansı yakalamıştır. G. Jacopi, ilk sezon çalışmalarında Pompeiopolis yakınlarındaki Kırktepeler mevkiindeki tümülüslerde kazılar yapmış, bu mezarlara ait bulguların tarihlemesi İç Paphlagonia'daki Hellen etkisinin ne kadar geri gittiği görülmüştür. Öte yandan Aigialos (Cide) civarındaki araştırmasında Zeus Sarsos'a ait bir tapınağa ait olabilecek kalypter parçasını da bularak bu tanrıya ait önemli bir veriyi kazandırmıştır (Jacopi, G. (1936). Dalla Paflagonia alla Commegene, Rome; Jacopi, G. (1937). Esplorazioni e studi in Paflagonia e Cappadocia).

D. Magie'nin Asia Minor için çok önemli olan çalışması (Magie, D. (1950) Roman Rule in Asia Minor, Princeton) kültten çok, kültün yaşandığı ve yaratıldığı Paphlagonia Bölgesi'ni, halkını ve yerleşim karakterini anlamak açısından oldukça önemli bir kaynaktır. Yazarın aynı zamanda (Magie, D. (1953). Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins, American Journal of Archaeology, Vol. 57, No. 3, 163-187) adlı çalışması Paphlagonia Bölgesi'nde de görülen Mısır kökenli olup Zeus Kültü ile synkretik bir birlik yaratan inanışları anlamak açısından değerlendirilmiştir. Mısır kökenli kültlerin bölgedeki varlığının anlaşılması için F. Dunand ve L. Podvin'in yayınları da aydınlatıcı olmuştur (Dunand, F. (1973). "Le

Cultre d' Isis Dans le Bassin Orential de la Mediterranee. Le Culte d'Isis en Asie Mineure Clerge et Rituel des Sanctuaires Isiasques" EPRO 26 III; Podvin, L. (2012). Cultes Isiaques en Pont et Paphlagonia, The Black Sea, Paphlagonia, Pontos and Phrygia in Antiquity, Aspect of Archaeology and Ancient History, ed. G. R. Tsetskhladze, BAR International Series 2432)

1952 yılında Kastamonu Müzesi'nin kurucusu ve aynı zamanda bölgenin ilk kültür envanterini yapan A. Gökoğlu, Paphlagonia Bölgesi üzerine arkeolojik verilerin derlendiği ilk ve en geniş yayını yapar (Gökoğlu, A. (1952). Paflagonya, Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu). Gökoğlu'nun çalışması tezimiz açısından bulgularımızın arkeolojik konteksini görebilmek ve tezimiz de önemli bir yer tutan Zeus Bonitenos Tapınağı hakkında bilgi alabilmek için önemli olmuştur.

Çalışmamızda Sinope kültlerine ve halen tartışmalı olan literatürde Sarapis Tapınağı olarak geçen tapınağı incelemek adına burada kazı yapan E. Akurgal ve L. Budde'nin yayınları kullanılmıştır (Akurgal, E. (1956), Sinop Kazıları, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı VI-1, 47-61; Akurgal, E., Budde, L., (1956). Vorlaufiger Berincht über die Ausgrabungen in Sinope, Ankara; Budde, L. (1956). Kurzer Vorlaufiger Bericht Über Die Grabungen in Sinope der Kampagnen 1951-1953, Türk Arkeoloji Dergisi, S. VI-2, 5-10; Budde, L. (1963). Eine Tierkampfgruppe aus Sinope, AntP 2:55-74).

Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus kültleri, bölgenin başka kültleri ile birlikte Dacia ve Moesia Bölgesine de taşınmıştır. Bu alanda özellikle Romen araştırmacıların yayınları 1941 yılından itibaren önemli bilgiler sunmuştur (Daicoviciu, C. (1941). Neue Mitteilungen aus Dazien (Funde und Einzeluntersuchungen), Dacia 7/8, 1941, 299-336; Detschew, D. (1957). Die thrakischen Sprachreste; Detschew, D. (1976). Die Thrakischen Sparchreste. 2. Auflage, Wien; Piso, I. (2018). Kleinesiatische Götter und Kolonisten in Dakien, Gephyra 15, 37-70; Berciu I., Popa, A. (1963). Jupiter Cimistemis à Apulum, Latomus, T. 22, Fasc. 1 (JANVIER-MARS 1963). 68-73; Moga,I., Piso, I., Drimbaren, M. (1998) Quatre Monuments Epigraphiques D'Apullum Decouverts Dans Le Lit De mures, ActaMusNapoca, Vol: 35, 109-118; Mitchell, S. (2017). Two Galatian Cults in Dacia, Gephyra 14, 15-21). Dacia Bölgesi'ndeki doğu kökenli kültleri inceleyen önemli ve toplu bir çalışmada yakın dönemde yayımlanmıştır (Garcia, G. G. J. R. (2010) Los Cultos Orientales en la Dacie Romana. Formes de Difusion, Interpracian Y Control Social E Ideologico Studia Historica, Historia

Antiqua; Avram, A. (2016). Two Phrygian Gods Between Phyrgia and Dacia, Colloquium Anatolicum, 15, 70-83).

Paphlagonia Bölgesi'nin tarihsel coğrafyası üzerine bir diğer önemli çalışma D. R. Wilson'un yayınlanmamış olan doktora çalışmasıdır (Wilson, D. R., 1960). The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still visible. Unpuplished Doctorate Thesis, Oxford University). Wilson'un bu çalışması hem alan araştırması hem antik literatürü takip etmesi ve aynı zamanda alan çalışması yanında Zeus Kültleri'ni de içeren yeni epigrafik belgelere ulaşmış olmasından dolayı önemlidir.

F. Dörner'in Bithynia Bölgesi ağırlıklı çalışmalarında özellikle 1963 yılında Hadrianopolis teritoryumunda Kimistene kentinde yaptığı çalışmalar oldukça önemlidir (Dörner, F.K. (1949). "Vorbericht über eine Reise in Bithynien" Sonderabdruck aus dem Anzeiger der philosophisch-historische Klasse der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien; Dörner, F.K. (1963). Vorbericht über eine Reise in Bithynien und Bithynisch-Paphlagonischen Grenzgebiet, Anzeiger d. Österr. Akad. D. Wiss, 138-139). Araştırmacı, bölgenin birçok kültüne dair yeni belge ortaya koyarken, son dönemlerde Hadiranopolis'in önemli kültü olan Zeus Kimistenos'a atfedilen tapınak yapısını bulduğu Demeter-Kore yazıtı nedeniyle bu tanrıça çiftine atfetmesiyle uzun yıllardır tartışılmıştır.

Çalışmamız önemli bir kısmını oluşturan ve Zeus'a adanmış taş boğa adaklarından yurt dışında yer alan bir örnek F. Poulsen tarafından 1968 yılında yayınlanmıştır (Poulsen, F. (1968), En Lilleasiatisk Tyr, Meddelelser Fra, NY Carlsberg Glyptotek, Kobenhavn). Glyptotek Müzesi'nde yer alan bu taş boğa adak müzenin yıllığında yayınlanırken, tarihleme ve karşılaştırma için önemli veriler sunmaktadır.

1972 yılında RE'de yayınlanan en geniş Zeus ve epithetleri maddesi yayınlanmıştır (Schwabl, H. (1972) Zeus: Epiklesen, RE X A 1, 253-376). H. Schwabl tarafından yayınlanan madde, tezimizdeki birkaç yayınla birlikte başucu eserlerden biri olmuş, konu başlıklarımızın yola çıkış noktasını oluşturmuştur.

Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus kültleri genelde yerli Anadolu kültlerinin devamı olup aynı zamanda özellikle Phrygia Bölgesi ile de benzerlik taşımaktadır. Bu noktada bölgedeki Phrygia etkisini görmek açısından kullanılan kaynaklardan biri kült merkezli sayılabilecek J. Strubbe'nin makalesi kullanılmıştır (Strubbe, J. (1978-1979). Les Noms Indigenes a Pessinonte" Talanta 10-11, 112-145).

Paphlagonia Bölgesi'nin özellikle Hadrianopolis ve Gangra teritoryumlarının epigrafik geçmişi İ. Kaygusuz tarafından oluşturulmuştur. Kendisi, doktora tezi kapsamında bölgede önemli saha çalışmalarına ve yayınlara imza atmıştır. Birçok yeni epigrafik belgenin yanında bölgedeki toponimden kaynaklı yerli Zeus Kültleri'nin anlaşılması açısından yayınları ilk başvuru kaynaklarından biri olmuştur (Kaygusuz, İ., 1982). Deux inscriptions de Gangra-Germanicopolis (Çankırı) ZPE 49, 177-183, no: 1; Kaygusuz, İ. (1983), Kimistene'den Yazıtlar, TAD XXVI-2, 111-146; Kaygusuz, İ. (1983a). Ilgaz (Olgassys)' dan İki Yazıt ve Kimiatene, Belleten, C. XLVII, Sayı 185, 47-62; Kaygusuz, İ. (1984a). Inscriptions of Kimistene (Paphlagonia), Epigraphica Anatolica 4, 1984, 69–72; Kaygusuz, İ. (1984). Inscriptions of Karzene (Paphlagonia), EA 4, 63–68).

1970'li yılların sonunda Amnias Vadisi'nde kısa süreli bir yüzey araştırması gerçekleştiren R. Donceel, hem bu yüzey araştırmasını hem de bölgede bulunduğu dönemde Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ndeki birçok eserin yayımını yapma fırsatı bulmuştur. Bu çalışmaların içinde tezimizin önemli bir bölümünü oluşturan taş boğa adakların büyük bir kısmı yayınlanmış, bu yayında boğa adakların tarihlenmesi, yorumlanmasına çalışılmıştır (Donceel, R. (1984). Taureaux de Pierre de la Vallee des Gökırmak et ses Abords, Archeologie et Religions de l'Anatolie ancienne. Melanges en l'honnneur de P. Naster, ed. R. Donceeel, R. Lebrun, Paris, 21-80).

Paphlagonia Bölgesi'nin epigrafik kataloğu C. Marek tarafından bir araya getirilmiş ve yayınlanmıştır. C. Marek bölgede uzun yıllar yüzey araştırmaları yapmış, yeni yazıtlar bulmuş ve kataloğunda tüm epigrafik kayıtları bir araya getirmiştir. Bu çalışmada aynı zamanda bu epigrafik veriler eşliğinde bölgenin tarihi coğrafyası, kentlerin teritoryumları ve eraları önemli oranda tartışılmıştır aynı zamanda bölgenin dinsel yaşamı da bir bütün içinde ele alınmıştır. Çalışmamız içinde Zeus Kütleri'ne ilişkin ele alınan epigrafik verilerin neredeyse tümünde C. Marek referans alınmıştır (Marek, C. (1985). Forschungen in Paphlagonien, III. AST, Ankara, 181-186; Marek, C. (1985). Katalog der Inschriften im Museum von Amasra: mit Anhang: Die Inschriften von Amastris und die angebliche Pompeianische Ära der Stadt; Marek, C. (1986) "Epigraphische Forsohungen in Zentralpaphlagonien" IV. AST, Ankara, 273-278; Marek, C. (1989). Amastris. Geschichte, Topographie Archaologsche Reste, İstanbuler Mitteilungen, 39.; Marek, C. (1992). Forschungen in Çankırı und Kastamonu 1991, X. AST, 135-140; Marek, C. (1993). Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und

Nord-Galatia, IstForsch 39; Marek, C. (2000). Der Hechste, Beste, grösste Allmachtıge Gott, 130-140, EA, 32, 129-146; Marek, C. (2003). Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens, Orbis Provinciarum, Mainz).

S. Mitchell'in 1993 yılında iki cilt olarak yayınladığı çalışması hem Paphlagonia kültlerinin anlaşılması, hem yerel halkın durumu hem de bölgenin antikçağ boyunca gelişimini görmek ve farklı bölgelerle etkileşimine bakmak için önemli bir eserdir (Mitchell, S. (1993). Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor. I: The Celts and the Impact of Roman Rule, Oxford; Mitchell, S. (1993b). Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor Volume II: The Rise of the Church, Oxford; Mitchell, S. (1999). The Cult of Theos Hypsistos Between Pagans, Jews and Chiristians, ed. P. Athanassiadi ve M. Frede, Pagan Monotheism in Late Antiquity, Oxford, 81-92).

1990'lı yılların ortasında D. French'in Sinope ve Amaseia'da özelinde olduğu gibi bölgede yürüttüğü çalışmalar öncelikle Sinope'nin sonra da bölge tarihi coğrafyası, yolları ve kültlerinin içeriğinin anlaşılması, kökenleri ve tarihlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (French, D. (1980). "The Roman Road-System of Asia Minor" Aufsteig und Niedergang der Römischen Welt 7/2, 698-729; French, D. (1988). Roman Roads and Milestones of Asia Minor, BAR International Series 392, Ankara; French, D. (1991). "New milestones from Pontus and Galatia" Pontica 1, 77-96; French, D. (1994). Sinopean Notes 4 Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence, Epigraphica Anatolica 23, 99–112; French, D. (1994a). Incriptions from Gerede and Region, Epigraphica Anatolica 23, 113-117, Lev. 1-2; French, D. H. (1996). Amasian Notes 4, Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence, Epigraphica Anatolica 26, 87-98; French, D. (2003). Roman -, Late Roman and Byzantine Inscription of Ankara. A Selection, Ankara; French, D. (2004). The Inscription of Sinope I (IK 64), Bonn).

Zeus'un doğasını görmek, tarihsel gelişim içinde seyrine bakmak ve aynı zamanda ikonografik betimlemelerini izlemek adına Zeus'a ayrılan LIMC maddesi de çalışmanın yola çıkış noktalarından biridir (Voutiras, E. (1997). Zeus, LIMC, VIII, 309-374).

N. Şahin'in, "Zeus'un Anadolu Kültleri" isimli çalışması tezimizde önemli bir yer tutar. N. Şahin'in, Anadolu'daki tüm Zeus epithetlerinin yer aldığı çalışması tezimizin başucu kaynaklarından biri olup, konumuz kapsamında hem yola çıkış noktamız hem de literatür konusunda başlangıç noktamızı oluşturmuştur (Şahin, N.

(2001) Zeus'un Anadolu Kültleri, Sunan-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü).

Ayrıca, Anadolu'da Zeus'un karakterini anlamak, özellikle Phrygia etkileşimli epithetleri yorumlamak için de N. E. A. Şahin'in (Şahin, E.N.A. (2001). Büyük Çiftçi Tanrısı Zeus Bronton. Arkeolojik ve Epigrafik Belgelerle Phrygia'da Bir Zeus Kültü, Olba, 163-182) yayını başta olmak üzere Tios teritoryumundan bulunan ve üzerinde muhtemelen Zeus Syrgastes kabartması olan kurşun ağırlıklar içine (Akyürek Şahin, N. E., Uyar, S. (2009). Ein Neues Bleigewicht Aus Dem Territorium von Tios in Ostbithnien, Gephyra 6, 137-148; Akyürek Şahin, N.E., Uyar, S. (2012). Tios Teritoryumu'ndan (Doğu Bithynia) Yeni Bir Kurşun Ağırlık, Antik Çağ Yazıları I, 151-164) makaleleri kullanılmıştır.

Sinope'deki Zeus Kültleri konusunda genelde bilgiler epigrafik kayıtlardan gelirken A. Işın ve O. Doonen'ın yaptığı yüzey araştırmaları kentin iç kesimlerinde kalan kült örnekleri, bunların yerleşim bağlantıları hatta kült pratikleri hakkında bilgiler sağlamıştır (Işın, M.A., (1998). Sinop region field survey. Anatolia Antiqua 6, 95-139; Doonan, O. (2009). Sacred Landscape and the Colonization of Sinop Promontory, Sacred Landscapes in Anatolia and neighboring Regions, ed. C. Gates-J. Morin, T. Zimmermann, BAR International Series 2034, 69-78).

Sinope'nin özellikle erken dönem sikkelerinin arka yüzlerinde görülen "yunus taşıyan kartal" motifi yakın zamana kadar genel yorumlamalar çerçevesinde verilmiştir. J.G.F. Hind'in yakın dönemde yayınlanmış bir makalesi bu motifin yeniden tartışılması açısından oldukça önemlidir (Hind, J.G.F. (2007). City Heads/Personifications and Omens from Zeus (the Coins of Sinope, Istria and Olbia in the V-IV Centuries BC), The Numismatic Chronicle, Vol. 167, 9-22).

Sinope kentinde ölü gömü kültü içinde değerlendirilen ve bir lahit içinden çıkan seramiklerin değerlendirildiği bir çalışmada yer alan seramikler üzerindeki Zeus-Europa motifi, genelde yerel kökenli Zeus Kültü'nün olduğu bölgede Akdeniz kökenli bir mitosun yansıması olarak yer alması tezimizin çeşitlilik yelpazesinde önem taşımaktadır (Sevmen, D. P. (2018). "Sinop Müzesi'nde Bulunan Üç Plastik Kandil", Arkhaia Anatolika 1, 93-107).

Tez kapsamındaki bölge kentlerinden Gangra ve çevresinde, R. Matthews başkanlığında yürütülen yüzey araştırmaları birebir kült konusunda bilgi vermese de bölgenin tarihi coğrafyası, yerleşim tipolojisi ve stratejileri ile dönem halklarının

durumunu anlamak, bölgenin bin yılları içinde bunu anlamak açısından oldukça önemlidir (Matthews, R. (2009), At Empires' Edge: Project Paphlagonia, Regional Survey in North-Central Turkey, ed. Matthews R., Glatz C, Ankara).

Tezimiz kapsamında yer alan kentlerden biri olan Tios kentinde 2006 yılından bu yana devam eden kazılarla bağlantılı olarak yayınlanan bilimsel çalışmalar, kentin kültleri ile henüz kime adandığı tespit edilememiş olan akropol tapınağının anlaşılması ve değerlendirilmesi noktasında birincil başvuru kaynakları durumundadır (Atasoy, S. (2009). New Exploration of the Turkish Black Sea Coast: Filyos-Tios, 4th International Congress on Black Sea, ed. Tsetskhladze, G., İstanbul, 29-33; Atasoy, S., Yıldırım, Ş. (2011). Filyos – Tios 2009 Yılı Kazısı, KST, 32/4 1–16; Kortanoğlu, E. (2013). Tieion/Tios Akropolis'inde Ortaya Çıkartılmış Anıtsal Bir Yapının Kalıntıları Üzerine Gözlemler, Colloquium Anatolicum, 211-238; Atasoy, S. (2015). Tios Kentinin Siyasi Tarihi, Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios, ed. S. Atasoy, S. Yıldırım, Ankara, 15-27; Baran, A., Dirlik, N., Kendirci, R. (2015). Tios Akropol Tapınağı, 2011-2012 Yılı Kazı Çalışmaları, 124-159). Tios kazıları ile bağlantılı olarak kentin epigrafik belgelerini çalışan B. Öztürk'ün doktora tezi ise kentin en önemli tanrısı olan Zeus Syrgastes üzerine oluşturduğumuz birçok değerlendirmenin temelini oluşturmaktadır (Öztürk, B. (2012). Küçükasya'nın Batı Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent, Tios (Tieion), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul).

Tios kentine benzer şekilde Hadrianopolis teritoryumu Zeus Kültleri için erken dönem yayınların yanı sıra E. Laflı başkanlığında yapılan kazılar ve bu kazılara ait yayınlar, Hadrianopolis kenti için bilgilerimizi oldukça geliştirmiştir (Laflı, E., Christof, E. (2011) Der kaiserzeitliche Tempel von Asartepe/Kimistene in der Chora des paphlagonischen Hadrianopolis – Ergebnisse der Prospektion von 2005; Laflı, E., Christof, E. (2012). Hadrianopolis I: Inschriften aus Paphlagonia, Oxford; Christof, E., Laflı, E. (2013). Neue Transkriptions- und Übersetzungsvorschläge zu 43 Inschriften aus Hadrianopolis und seiner Chora in Paphlagonien, L'Anatolie des peuples, des cités et des cultures, ed. H. Bru and G. Labarre, vol. II, 127–70). E. Laflı'nın değişik bilim insanları ile yayınladığı Zeus Kimistenos (?) tapınağı üzerine yayınları ile bölgede yeni tespit edilen Zeus Kültü yazıtlarını da içeren epigrafik çalışmaları bölge için en verimli çalışmalardır. Yine bu kentten bir Zeus Brontaios yazıtının tartışıldığı ve yeni bir öneri

getirilen makale de güncel bir çalışma olarak önemlidir (Thonemann, P. (2015). Inscription from Hadrianopolis, Tieion, Iulia Gordos and Toriaion, Philia,1, 81-87.)

Amastris kentinin en önemli tanrısı olmasına karşın Zeus Strategos hakkında bilgimiz tek bir yazıt ve sadece sikkelerden gelmektedir. Amasra Müzesi'nde sergilenen İmparator Hadrianus heykelinin destek kaidesi yanında duran kartal figürünün Zeus Strategos'a ait olabileceğini öne süren bazı yayınlar da bu anlamda önemlidir (Ateşoğulları, S., Şimşek, Ö. (1995). Amasra İlçesi Küçüksanayi Sitesi İnşasında Bulunan Roma Dönemi Heykelleri Kurtarma Kazısı, 5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Didim, - 25-28 Nisan 1994, pp. 93-111; Aydın, B., Buccino, L., Summerer, L. (2015). Honoured, Behaaded and Buried: A New Deposit of Statues from Amastris, Landscape Dynamics and settlement Patterns in Northern Anatolia During the Roman and Byzantine Period, Ed. K. Winther-Jacopsen and L. Summerer, Stuttgart, 219-238).

Paphlagonia ve Pontus Bölgesi'nde başta Zeus Kültü olmak üzere diğer kültlerinde tek bir çatı altında ve birbiri ile bağlantılı olarak yorumlandığı ender çalışmalar Rus arkeolog S. J. Saprykin tarafından yapılmıştır. Çalışmalarının odağı Pontus Bölgesi ve Mithradates Hanedanlığı olan araştırmacı, Pontus Krallığı'nda politik bir güç olarak kullanılan Zeus inancını tartıştığı geniş makalelerinde tanrının Paphlagonia'daki konumu, kökenleri ve etkilenimleri üzerine verdiği bilgi ve yorumları oldukça aydınlatıcıdır (Saprykin, S. J. (2009). The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects, ed. J. M. Hojte, Mithradates VI and the Pontic Kingdom. Black Sea Studies 9, 249-277; Saprykin, S. J. (2009) Religia i kul'ty Ponto ellenistichoskova i rimskova vremeni, Moscow; Saprykin, S. J. (2010). Male Deities and Their Cults on the South Black Sea Coast: Hellenistic and Roman Periods, (ed.) E. K. Petropoulos - A. A., Maslennikov, Ancient Sacral Monuments in the Black Sea, Kyriakides Brothers S. A., Thessaloniki, 465–514).

L. Summerer, 2006 yılında başlayıp yakın zamana kadar sürdürdüğü Pompeiopolis kazılarından dolayı Paphlagonia Bölgesi üzerine birçok çalışma üretmiş ve bu yayınların birçoğundan tezimiz kapsamında yararlanılmıştır. Bu çalışmalar içinde Paphlagonia Bölgesi dinsel yaşamını ele alan bazı çalışmaları önemli referans noktamız olmuştur (Summerer, L. (2014). Topographies of Worship in Northern Anatolia, Space, Place and Identitiy in Northern Anatolia, ed. T. Berker-Nielsen, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 189-213; Summerer, L. (2015). Bulls and Men on the Mountaintop. Votive Terracottas from Çirişli Tepe, Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et

romaine 2 Iconographie et contextes, eds. A. Muller, E. Laflı, S. Huysecom-Haxhi, 571-586)

Son dönemde Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus Kültleri üzerine yorumlamalı bir başka çalışma ise siyasi erk ve din ilişkisine bakması açısından yeni ufuklar açmaktadır (Chiai, G. F. (2019). Paphlagonien: das Land, seine Herrscher und seine Götter in der Zeit des pontischen Königshauses und in der Kaiserzeit, Gephyra 18, 97-135).

Tezimizde Zeus betimi ve lejandları bulunması açısından sikkeler önemli bir yer tutmaktadır. Tios, Amastris, Ionopolis, Sinope ve Gangra bölgede sikke basan kentler olarak bölgedeki Zeus Kültleri'nin görülebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu noktada özellikle Paphlagonia Bölgesi sikkelerine toplu bir şekilde yer veren SNG serileri ile RPC serileri taranmıştır (SNG Cophenagen, (1944). Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum.; SNG von Aulock, (1957). Sylloge Nummorum Graecorum, Sammlung Hans von Auock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien, Berlin; SNG Fitzwilliam, SNG Fitzwilliam = E. S. G. Robinson (Hrsg), Sylloge nummorum Graecorum Volume, 4: Fitzwilliam Museum: Leake and General Collections I–VIII, London 1940–1971; SNG Tübingen Bithynien. Sylloge Nummorum Graecorum. Münzsammlung der Universitat Tübingen, 3. Akarnien – Bithynien. Berlin 1985; SNG BM Black Sea (1993). Sylloge Nummorum Graecorum. Vol. IX. The British Museum, Part 1: The Black Sea, London; Heuchert, V., Howgego, C., Roman Provincial Coinage, vol. IV (The Antonines) Online Catalogue, rpc.ashmus.ox.ac.uk ; Calomino, D., Burnett, A., Matthies, S. (2017). Roman Provincial Coinage vol. VI (From Elagabalus to Maximinus (AD 218–238) Online Catalogue, rpc.ashmus.ox.ac.uk)

Son dönemde Fransız nümismatların başlattığı bir proje çerçevesinde Paphlagonia Bölgesi şehirlerinin sikkeleri kent özelinde yayınlanmaya başlamıştır. Sikkelerin tarihsel bağlamda ayrıntılı kataloglarının olduğu bu yayınlarda tezimize önemli katkılar sunmuştur (Dalaison, J., Delrieux, F. (2011). Les monnaies trouvées à Pompeiopolis durant les campagnes de fouilles 2006 – 2009, Pompeiopolis I. Eine Zwischenbilanz aus der Metropole Paphlagoniens nach fünf Kampagnen (2006-2010)., Herausgegeben von L. Summerer, 141-148; Bricault, L., Delrieux, F. (2014). Gangra-Germanicopolis de Paphlagonie. 'Foyer des dieux.' Étude de numismatique et d'histoire, Bordeaux; Dalaison, J., Delrieux, F., Ferriès. M. C. (2015). Abônoteichos-Ionopolis et son atelier monétaire, ed. C. Chillet, C. Courrier; L. Passet, Arcana Imperii, Mélanges

d'histoire économique, sociale et politique offerts au Professeur Yves Roman, 1, De Boccard, 91-206).

1.2. Paphlagonia Bölgesi Tarihi Coğrafyası

Anadolu üçüncü jeolojik dönemde oluşan Alp-Himalaya hareketleri sonucu yükselmiştir (İzbırak, 1990, s. 29-32). Paphlagonia Bölgesi'ni tarih boyunca şekillendiren Kuzey Anadolu Dağları da bu dönemde oluşmuştur (Atalay-Mortan, 1997, s. 204; İzbırak, 1990, s. 39). Bu dağlar kıyı çizgisinin hemen arkasında aniden yükselirler ve kıyıya paralel olarak silsileler halinde ilerler ve derin vadilerle birbirlerinden ayrılırlar (Atalay-Mortan, 1997, s. 17). Paphlagonia Bölgesi'nde kıyıda 250 km boyunca uzanan Küre Dağları, daha içeride bölgeyi İç Anadolu'dan ayıran Olgassys (Ilgaz) Dağları yer alır (İzbırak, 1990, s. 32-33). Olgassys Dağı 2587 m yüksekliğe sahip olup, 1775 m'de kuzey-güney geçişine izin veren geçite sahiptir. Dağ sırası aynı zamanda Kuzey Anadolu fay hattının da üzerinden geçer ve bölgede geniş ovalar yer almaz (Wilson, 1960, s. 17). Ilgaz-Köroğlu ve Küre Dağları silsilelerini Filyos ve Gökırmak ırmaklarının yüksek havzaları ayırır (Yakar, 2007, s. 21). Küre Dağları ise batıda Parthenos (Bartın Çayı) doğuda Halys (Kızılırmak) ırmakları arasında kıyıya paralel olarak, ortalama 1000 m yükseklikte uzanır. Dağ sırası üzerinde Yaralıgöz (2019 m), Zindan (1717 m) ve Çangal Dağları (1584 m) en yüksek zirveleri oluşturur.

Bölge tarihsel coğrafyası içinde Amastris'in doğusunda Agrioserike Dağı yer alır. MS 8. yüzyılda Aziz Georgios bu dağda inzivaya çekilmiş ve ölünce Bonyssa Manastırı civarına gömülmüştür (Belke, 1996, s. 157). Antik kaynaklarda geçen Babas Dağı ise Dadybra'nın (Devrek) güney ve güneybatısı kaplayan günümüzdeki Baba Dağı'dır (Belke, 1996, s. 176). Skorabas Dağı ise Paphlagonia ile Bithynia arasındaki doğal sınırı oluşturur. Günümüzde Safranbolu ilçesinin yaklaşık 23 km güneybatısında yer alan dağlardır (Belke, 1996, s. 276). Kytoros Dağı ise bölgenin sahil şeridindeki bir başka dağdır. Dağın uzunluğu 3 Roma milidir (Plin. HN 6, 5-6). Dağ, sonraki seyahatnamelerde Kidros olarak geçen dağ olup antik Kytoros kenti civarına yerleştirilmektedir (Foss, 2000, Map. 86). Kıyı şeridindeki bir başka dağ ise Skopelaos'tur. Dağ, Sinope kıstağının önünde uzanan tepelik alandır (Anon. Perp. Ponti. Eux. 21).

Bölgenin güneyindeki en önemli dağ Olgassys Dağı'dır. Dağ, Amnias vadisinin güneyinde yer alır ve Pontus Krallığı'nın kurucusu Mithradates Ktistes bu dağ

yamacındaki Kimiata Kalesi'ne yerleşmiş ve burayı harekât üssü olarak kullanmıştır. Strabon, dağın her yanına tapınaklar yapıldığından bahseder (Strab. XII, 3.40-41). Bu dağın güneyinde Mala Dağı yer alır. Gangra kentinin 2 km doğusundaki Halmyros'un (Acı Çay) yakınında yer alır (Belke, 1996, s. 249). Bölgenin doğusunda, Halys'ten başka Pontus Bölgesi ile sınır oluşturan bir başka dağ da Sandarakurgeion'dur. Arsenik sülfat çıkarılan dağ Pimolisa (Osmancık) yakınında yer alır. Dağın Pompeiopolis teritoryumunda kaldığı kabul edilir (Belke, 1996, s. 145-146; Marek, 1993, s. 66). Bu maden dağında genellikle kölelerin çalıştığı bilinmektedir (Strab. XII, 3.40).

İlk Tunç Dönemi'nden bu güne kadar gelen süreçte bölgede bitki örtüsünün bugünde kadar değişmemiştir. Bolu yakınlarından yer alan Yeniçağa Gölü'nden alınan polen örnekleri, MÖ 3. Binyılın sonlarına doğru, bölgedeki kayın ve köknar ormanlarında bir azalma olduğuna işaret eder. Bu durum tarım ve hayvancılığında bağlı toplulukların artmasına işaret eder. Bulgular, MÖ 2. Binin başlarında bölgede yerleşme artışı ile doğrulanırken, bu artış bitki örtüsüne müdahaleyi yanında getirmiştir (Yakar, 2007, s. 248). Benzer bir polen analizi de Kastamonu Küre Dağları'nda yapılmış ve bölge bitki yapısının MÖ 1. binde de aynı olduğu görülmüştür (AK kemik vd. 2003, s. 10).

Bölgenin güneyine doğru daha kuru karışık ormanlar geniş kuşağı, kuzeydeki nemli, yaprak döken ormanlar kuşağı ile iç kuşaktan ayıran bir ara iklim yaratır. Bu alanda kışlar soğuk ve yağışlı, yazlarda kurak ve sıcak geçmektedir. En fazla bulunan meşe ve ardıç ağaçlarının yanı sıra çok sayıda çam ve köknar ağaçları da yer alır. Çam ve köknar ağaçları yüksek irtifalarda daha da artar. Bu kuşak dâhilinde çoban topluluklarının geçimlerini sağlayabilecekleri derece büyük otlaklar yer alır. Kastamonu'nun batısında kalan Bolu, Devrek, Safranbolu yöreleri İç Anadolu ve Karadeniz iklim kuşaklarının geçiş alanıdır. Hitit döneminde belki de Pala ve Tummana bölgelerinin bir parçası olan bu iç kesimde Ekim-Kasım yağışları şiddetli olup Nisan-Mayıs arası sakindir. Yazlar ise kurak geçmekte olup kar yağışı Aralık ayı ile başlar Nisan ayına kadar devam eder (Yakar, 2007, s. 249).

Bölgedeki su sistemleri ise şu şekildedir. Olgassys Dağı güneyinde Devrez Irmağı doğuya doğru akarak Halys'e bağlanır. Ilgaz'ın batı uzantılarında Çerkeş Çayı, Gerede Çayı'na doğru akarken Ilgaz Dağı'ndan dolayı yön değiştirir ve Filyos Çayı ile birlikte Tios kenti yakınlarında Karadeniz'e dökülür. Amnias (Gökırmak) Irmağı Olgassys'ün kuzey yamaçlarından doğar ve Kastamonu, Taşköprü, Boyabat ve

Durağan'ı geçerek Halys ile birleşerek Karadeniz'e dökülür (Wilson, 1960, s. 18). Bölgedeki diğer su sistemleri ise daha küçük olup batıdan doğuya doğru, Lilaios, Elaios (Kocaman Deresi), Kales (Alaplı Çayı), Lykos (Aydınlar Çayı), Acheron, Psylla (Çatalağzı), Psilis, Oxinas, Amastris, Aiginetes (Ezine), Kinolis (Çatalzeytin Deresi) ve Potamos'tur (Belke, 1996, s. 54). Kıyı şeridinde, sahip olduğu dağ şeridinin kıyının hemen ardından dik bir şekilde yükselmesi nedeniyle sahip olduğu ovaları oldukça dardır (Yakar, 2007, s. 21).

1.3. Sınırları ve Kent Teritoryumları

Paphlagonia Bölgesi özellikle antikçağ kaynaklarınca batıda Parthenos (Bartın) ve Billaios (Filyos) ırmakları, doğuda Halys Nehri, kuzeyde Pontus Euksenios ve güneyde de Gangra'nın güneyi olarak tanımlanmaktadır. Elimizdeki en erken yazılı kaynak olarak Homeros, Paphlagonialılar için Parthenos ırmağının her ikisi yakasında otururlar der (Hom. Il. II, 854, - XII 639-660). Benzer bir ifade Apollonius Rhodius'ta da görülür (Ap. Rhod., Argon. II. 790-793). Yine bölgenin batı sınırı için Billaios Nehri olarak gösteren antikçağ yazarları bulunmaktadır (Ruge, 1949, s. 2516-2517).

Bölgenin doğu sınırı Herodotos (Hdt., I, 6), Strabon (Strab. XII, 1, 1), Dionysus Periegetes (Ruge, 1949, 2516-2517) tarafından Halys olarak belirtilmiştir. MÖ 400 sıralarında ise Ksenophon, Anabasis'te Sinope'nin kolonisi olan Kotyora'da ordularını Paphlagonia Kralının karşıladığını söyleyerek doğu sınırı olarak Thermedon Nehrine kadar ulaştığını belirtmiştir (Ksenophon, Anabasis, V, V 8-24). Bölgenin güney sınırı ise kesin çizgilerle belirlenmiş olmamakla birlikte Gangra'nın güneyi olarak kabul edilir (Günümüz Çankırı-Ankara il sınırı) (Strab. XII, 5. 1)

Bölge antik yazarlarca kıyı ve iç kesim olarak ikiye ayrılmıştır. Kaynaklarda isim ve yer olarak verilmese de Olgassys (Ilgaz Dağları) ile Küre Dağları arasında kalan kesim İç Paphlagonia olarak adlandırılır (Strab. XII, 3. 9). Bölgenin en önemli vadisi Amnias (Daday-Taşköprü) olmakla birlikte, Hadrianopolis (Eskipazar), Karabük, Eflani, Azdavay-Pınarbaşı, Devrekâni, Kastamonu ve Boyabat havzaları da ova olarak kabul edilir (Marek, 1993, s. 9). Bu iç bölgeden Strabon yalnızca iki kent ismi vermektedir (Strab. XII, 3. 40). Blaene'nin yeri belirsizdir. Kiepert Pompeiopolis yakınlarına, Tomaschek Eflani'ye yerleştirir ancak kanıtlanabilmiş değildir (Marek, 1993, s. 11). Diğeri ise Domanitis olup, Strabon buranın içinden Amnias Irmağı'nın aktığını ve Mithradates Eupator'un Nikomedes III Euergetes'in ordularını yendiği yer ve sonrasında Pompeiopolis kentinin iskân edildiği yer olduğunu söyler (Strab. XII, 3,

40). Kıyıda dağlar denize diktir, burada dar araziler vardır, iç bölge ile arası engellidir ve her iki bölgenin iklim ve bitki örtüsü farklılıklar gösterir (Marek, 1993, s. 10).

Bölgedeki en büyük üç ırmak komşu bölgelerle doğal sınırı oluşturur. Billaios, bölgedeki en uzun ırmak olarak, Olgassys Dağı önünde keskin bir dönüşle kuzeye yönelir ve Soğanlı Su ismini alır ve bölgenin batı sınırını; diğer iki ırmak Halys'ün kolları olan Amnias ve Devrez ırmakları da doğu ve güney doğu sınırı oluştururken aynı zamanda Pontus Bölgesi'ne açılan vadi geçitlerini de oluşturur (Marek, 1993, s.9).

Antikçağ kaynaklarının ışığında bölgenin batı sınırı bazen Parthenos bazen de Billaios ırmakları verilmiştir. Çalışmamız içine aldığımız Tios kenti Billaios Irmağı'nın hemen batısına kurulmuştur. Kentin batı teritoryum sınırı için net bir yer verilmemesine karşın, Strabon'un kentin kurulduğu bölgede daha önceden Koukon adı verilen bir halkın varlığından bahsetmesi ve bu halkın Parthenios'a kadar yayıldığını bildirmesi bize kentin batı sınırlarını gösterebilir (Strab. XII, 3, 5; Jones, 1971, s. 152; Atasoy, 2015, s. 16).

Bölgenin güneybatı sınırını ise Hadrianopolis kenti ve teritoryumu oluşturmaktadır. Kent MÖ 6/5 yıllarında Kaiseria Augustus adı ile Augustus Dönemi'nde İç Paphlagonia Eyaleti'nden çıkarılıp Galatia Eyaleti'ne bağlanır. Kentin adının bu dönemde Kaiseria olmasının buna bağlı olduğu iddia edilmektedir (Belke, 1996, s. 69; Matthews vd., 2009, s. 182.)

Bithynia ve Pontus Eyaletleri birleştirildiğinde (Provincia Bithynia et Pontus) Pontus'un tamamı bu eyaletin parçası olmamıştır. Pontus Krallığı'nın Pompeius'un kurduğu 11 yeni kentin dışında kalan kısımlar bağımlı krallara verilmiştir (Kaya, 1998, s. 165). Principatus Dönemi'nde, ilk yüzyılda az da olsa eyalete, yeni topraklar eklenmiştir. Buralar Hadrianopolis teritoryumu içinde olan Kimistene ve Karzene adlı yerlerdir. Eyaletin bu yeni bölgesine bu nedenle Caesareis "Proseilemeniatai" denilir (Mitchell, 1993a, s. 92).

Hadrianopolis daha sonra Hadrianus'un son zamanlarında MS 136-138 tarihinde Galatia'dan alınarak Paphlagonia'ya bağlanır ve bu dönemde imparator tarafından yeniden inşa edilir. Bu durum Galatialı bir yönetici olan C. Iulius Scapula tarafından yazdırılan bir metinden belli olmaktadır (Fowler, 1902, s. 351; Marek, 1993, s.118). Şehir MS 3. yüzyılın son çeyreğinde Diocletianus'un düzenlemeleriyle İç Paphlagonia'dan Honorias Eyaletine geçmiş ve MS 6. yüzyıla kadar şehir olarak kadar kayıtlarda kalmıştır (Matthews vd. 2009, s. 182). Hadrianopolis'in küçük bir khorası

olduğu kabul edilmekte ancak bu tam olarak tespit edilememiştir. Bölgede Hellenistik Dönem'de yoğun ancak dağınık yerleşimler gözlenirken, bölgedeki şehirlerarası mesafe hep uzak olmuştur (Laflı-Zah, 2008, s. 706).

Eskipazar Havzası (Hadrianopolis), Yukarı Viranşehir Çayı Vadisi batısındaki Mengen Havzası ile doğrudan bağlantısı yoktur. Bölge batıdan gelen Roma yolu olarak Billaios-Krateia yerine şehrin 10 km güneyindeki Çerkeş Çayı'nı takip etmiştir. Bu noktada güneyde ve doğuda Billaios Vadisi'ne inen arazi Viranşehir Çayı'ndan Karabük Havzasına dar bir şekilde iner. Karabük ve Eskipazar'a (Hadrianopolis) ait olan bu Billaios ve Viranşehir havzaları eğer bu antik kente aitse khora birbirinden ayrılmış iki bölgeden oluşur (Marek, 1993, s. 22). Strabon (Strab. XII, 3, 41) kent çevresinden 6 yerleşim ismi verir. Timonitis, Gezatorix, Marmolitis, Sasiene, Potemia ve Kimiatene. Bunlar Bithynia'nın ve Pompeiopolis bölgelerinin dışında sayılır (Marek, 1993, s. 22).

Strabon (Strab. XII, 3, 40- 41) Olgassys Dağı'nı tek bir dağdan çoktan sıra dağ olarak refere eder. Olgassys batıda yani Billaios'un civarında yoğun ormanlıktır. Gürgenli ve Kabalı Dağı Hadrianopolis'in güney havzalarında sınır oluşturur. Strabon'un bahsettiği Kimistene, Zeus Kimistenos tapınımının olduğu Kimistenos kenti olmalıdır. Kimistenos bölgenin diğer kırsal tapınımlarıyla birlikte önemli bir tanrıdır. Bölgeden bulunmuş bir heykel kaidesinde İmparator Caracalla için "Kimistenos Halkı" adadı yazar. Bu noktada Zeus'un bu epithetinin sadece köy ya da yer olmadığı ortaya çıkar. Kimistenoi halkı, çevresindeki köylerle bir iletişim ağı içindedir (Marek, 1993, s. 123-124). Bu noktada Kimistene Olgassys'ün batı yamaçlarındaki bir kale yerleşimidir. Bu şekilde Strabon'un tüm bölgenin komşularını Bithynia olarak kabul ettiği gösterir. Strabon Potomia-Potomia Cepora adlı yerleşimden de bahseder. Viranşehir Çayı, Soğanlı Su birleştiği nokta Bithynia yakınlarıdır. Karabük Havzası Potomia olarak bilinir. Her ne kadar kesin bilgi yoksa da Sipahiler Köyü civarındaki Keltepe'de A. Gökoğlu 10 x 7.8 boyutlarında kireçtaşı bloklardan 6.5 m yüksekliğinde korunmuş (Gökoğlu, 1952, s. 152) kemerli bir kaynak yapısı bulmuştur. Bu yapı daha sonradan yok olmuştur. Bu yapının tarihsel topografyada büyük bir yerleşime ait su sisteminin parçası olduğu ve Roma Dönemine ait olduğu düşünülebilir (Marek, 1993, s. 124).

Havzanın güneyinde Sora-Zora bir antik yerleşim olarak düşünülebilir. Antikçağ kaynaklarında geçse de herhangi bir toponime işaret eden yazıt yoktur. Sonuçlara göre Hadrianopolis khorası bir dönem düşük yoğunluklu bir alanı kaplayıp şehre

dönüşmüştür. Kuzey bölümü geç antikçağda farklı bir alana dönüşür. Bu topluluk Bizans Dönemi'nde Paphlagonia kentleri olarak sayılmış, Hadrianopolis de Honorias Bölgesi'nde kalmıştır (Marek, 1993, s. 123-124). Hadrianopolis antik kenti için era MÖ 6/5'de başlamış olmalıdır (Marek, 1993, s. 71). Aynı bölgedeki Dadybra ve Sora kentleri Hiroklis ve Iustanien'de geçer ve Hadrianopolis teritoryumunda kalıp sikke basmamışlardır (Jones, 1971, s. 168).

Bu noktada kentin batı sınırı Safranbolu'nun kuzeybatısındaki Sarıçiçek Tepesi (2000 m), Karabük'ün güneybatısındaki 1700 metrelik Kel Tepe sınırı olmalı ve burası antik Skorabas Dağ Silsilesi ile sınırlanır (Marek, 1993, s. 40).

Mithradates saltanatının başında Pontus Krallığı'nın sınırlarının batı ucu Amastris'e uzanıyordu ancak İç Paphlagonia'yı kapsamıyordu. Üçüncü Mithradates Savaşı başladığında Pontus'un batı sınırı Billaios'tur ve Herakleia ile Tios Pompeius'un Pontus Eyaleti'ne bağlıdır ama Augustus Dönemi'nden Bithynia Bölgesi'ne bağlanırlar (Marek, 1993, s. 34-35).

Amastris kentinin batı teritoryumu Tios kentine kadar uzanmaktaydı yani Billaios batı sınırı olmalı (Marek, 1986, s. 284). Bu kent için Klasik Dönem öncesi bilgi azdır. MÖ 4. yüzyılın başında Sinope kenti ile aralarında bir rekabet söz konusudur (Marek, 1993, s. 17). Hellenistik Dönemde Herakleia Pontika Kralı Dionysos Pers soylusu Kraliçe Amastris ile evlenir ve daha sonra MÖ 300'de synoikismos ile Sesamos, Kromna, Kytoros ve Tios kentlerinin birleşmesi ile Amastris şehri kurulur. Kraliçe'nin kısa bir süre sonra öldürülmesi ardından Tios kenti bu sırada birlikte ayrılır (Marek, 1993, s. 19-21). Tios kentinin Amastris'ten ayrılması ve Lysimakhos egemenliğinden ayrılmasına ilişkin MÖ 281 yılındaki Kurupedion Savaşı da gösterilmektedir (Jones, 1971, s. 149).

Amastris erası Lucullus'un kenti almasıyla MÖ 70'de başlatılmıştır (Marek, 1993, s. 181-182) ve Antoninus Pius Dönemi'nde Bithynia-Pontus Bölgesi'nde yer almıştır (Marek, 1993, s. 63).

Hellenistik Dönem'de Amastris'in doğu sınırı Kytoros'u içeriyordu ve Roma Dönemi'nde de bu durum değişmemişti (Marek, 1986, s. 284). Yani kentin doğuda teritoryası Abonuteikhos/Ionopolis ile komşuydu. Kentin, güneydoğu sınırı Pompeiopolis teritoryası ile kesişiyordu. Bu sınırın belirlenmesinde bölgenin güneyinde günümüzde Kastamonu sınırlarında kalan Pınarbaşı ilçesinde tespit edilen buluntular önemli rol oynar. Burası batıya açılan Devrekâni Irmağı'nın kollarının yer aldığı 600

metre ortalama rakıma sahip ovalık bir alandır. Bölgedeki mezar steli, yazıt ve başka arkeolojik verilerin dağılımına göre Roma Dönemi köy yerleşimlerinin (komai) yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bölgedeki Uzunçam, Salif ve Çalkaya köyleri antik yerleşim yerlerine işaret eder. Bölgeden tespit edilen mezar taşları iki farklı atölyeden çıkmış gibidir. Bir grup Pompeiopolis'ten bilinen daha az süslemeye yer verilmiş stellerdir; diğerleri ise sahne farklılıklarıyla da belli olan Amastris atölyesine aittirler (Marek, 1986, s. 275). Farklı atölyelerden çıkan bu mezar stellerine göre Pınarbaşı çevresinde görülen karışık yani her iki kente ait steller buranın bir sınır bölgesi olduğunu göstermektedir. Ancak sınır bölgesi de olsa da buradan gelen iki yazıt bölgenin khorasını belirler. İlki Meyre (Daday-Aktaştekke Köyü) Bonitenos Tapınağı yazıtıdır. Burada tapınağı yaptıran Marcus Aurelius Aleksandros, Bithyniarkes ve Pontusarkhes tarih olarak MS 279 tarihini verir ve aynı zamanda Amastris kentine atıfta bulunur. Bu noktada Amastris Lucullus erasını kullanan bir kent olarak khoranın Amastris'te ait olduğunu gösterir. (Marek, 1986, s. 276) Ayrıca Pınarbaşı ilçesindeki Tasmana Köyü'nden bir avukata (nomiskos) ait mezar stelinde tarihin yanı sıra "1. Gorpiapos'da" şeklinde ay ismi de yazılıdır. Bu noktada Paphlagonia'da Makedon Ay Takvimi kullanan sadece Amastris bulunmaktadır. Bugün Amastris'te kullanılan Makedon takvimine ilişkin 8 ay bilinmektedir ve bu şehrin MÖ 300'lerdeki kuruluşunda belirlenmiştir. Sinope'de ise Amastris'ten farklı olarak Miletos kökenli Tauri, Panarmos ve Poseidea gibi ay isimleri görülebilir. Bu noktada İç Paphlagonia'ya imparatorluk takvimi uyarlanabilir. Pompeiopolis ve Hadrianopolis gibi yeni kurulan kentler Roma Takvimini kullanmıştır. Gangra ve Pompeiopolis ise eralarını MÖ 6/5'ten başlatır (Marek, 1986, s. 276-277). Ayrıca yine Pınarbaşı'nın Çamkışla Köyü Benle Mahallesi'nde bir mezar anıtının altında tabula ansata içindeki yazıtta 17 yaşında ölen Publius Aelius Hippikas'ın ölümü için "2. Hyperberetaios ayının 8'i" ifadesi verilir ki yine Makedon takvimi ile karşılaşılmış olur (Marek, 1986, s. 276-277).

Bu noktada bölgenin Amastris khorası içinde olduğu kesinleşir. Pınarbaşı'nın doğusundaki ve güney doğusundaki dağları da aynı khoraya alınabilir. Her ne kadar bölgede Pompeiopolis stili mezar stelleri görünse de iki şehir arasındaki doğal sınır Araç Çayı ile Devrekâni Çayı arasındaki kuzeydoğudan güneydoğuya uzanan Ballıdağ (Daday İlçesi - 1719 m) ile Bakacak Dağı'nın (Günümüz Araç İlçesi - 1698 m) oluşturduğu kuzey güney yönelimli dağ sıraları olması gerekir (Marek, 1986, s. 278).

Amastris'in doğusunda Kromna kenti yer alır. Burası Homeros'un memleketi olduğu iddiasında bulunan bir Miletos kolonisi olup Tekkeönü'ne ziyade Zeytin Burnu'na lokalize edilmelidir (Marek, 1993, s. 17). Buranın doğusunda yine Amastris khorası içinde kalan Kytoros ise, Strabon'a göre Hellenistik Dönem öncesinde Sinope'ye ait bir koloni kuruluşudur (Marek, 1993, s. 17; Doonan, 2006, s. 50).

Amastris'in hemen doğusunda başka bir kent Abonuteikhos'un sınırları başlar. Abonuteikhos'tan yazıt az sayıdadır ve hiçbirinde kent ismi zikredilmez. Erken dönemde Sinope'ye bağlı olması muhtemeldir (Strab. XII, 3, 10; Jones, 1971, s. 148). Kentin Pompeius zamanındaki düzenlemelerle oluşturulan 11 kent arasında olup olmadığı belli değildir ve kent üzerine Traianus döneminden itibaren sağlıklı bilgiler gelmeye başlar. Şehir sikkeleri görülmeye başlar ve Periplos'ta kent polis olarak adlandırılır. Kentin batı khorası Amastris için Kytoros'un doğusu olan Devrekâni Irmağı verildiğine göre burası olmalıdır (Marek, 1993, s. 85). Kent MS 165'de Glykon'un müridi olan Legatus Augusti Pro Praetore Lollianus Avitus döneminde Bithynia-Pontus eyaletine bağlıdır (Marek, 1993, s. 86-87). Her ne kadar Periplos'ta bir polis olarak bahsedilse de Lucianos'un bildirdiği sahte peygamber Aleksandros'un bir kehanetinde Sinope'ye atıfta bulunulmasından dolayı kentin Sinope sınırlarında kaldığını da gösterebilir (Marek, 1993, s. 17).

Abonuteikhos'ta Zeus Poarinos'a (MÖ 137) ait yazıtta geçen phratry ifadesi dikkat çekse de tek başına kentin siyasi oluşumu (polis) için yeterli bir kanıt olarak görülmez. Kentten siyasi oluşumlarına ilişkin bilgi bulunmazken sadece yarı otonom sikkeler görülür. Yani kıyıdaki diğer Hellen yerleşimleri gibi burası da kozmopolit bir yapıda olup dış dünya ile uyum içindedirler ve bağlı oldukların kralların yarı özerk yönetiminden memnun görünürler (Marek, 1993, s. 24-25).

Bölgenin kıyıdaki batı sınırını Sinope kenti oluşturur. Herodotos (Hdt., IV.12.2) Sinope'nin kuruluşunu Kimmerler'in daha sonra Sinope olarak adlandırılacak yere kurdukları bir koloni ile başlatır. Sinop Kalesi'nin kuzeydoğusunda 1997-2000 yıllarında yapılan araştırmalarda Kimmer akınlarının izlerinin görüldüğü, Tunç ve Demir Dönemi ev kalıntıları ile karşılaşılmıştır (Doonan, 2007a). 2015 yılı çalışmalarında Arkaik Dönem pembe-kırmızı boyalı Ion tipi seramikler ile daha önceden Bafra'dan bulunmuş seramik örnekleriyle de karşılaşılmıştır. (Doonan vd., 2017)

Yazılı kaynaklara göre Sinope Miletos kökenli bir kolonidir (Strab. XII. 3.1). Bu kaynaklar Sinope'nin birden fazla kuruluşundan bahseder. Kent ilk olarak Thesalialı Argonout Autolykos, daha sonra Miletoslu Habrandas ve son olarak da Kretines ile Koos ve ayrıca Miletoslular tarafından tekrar kurulmuştur (Manoledakis 2010). Buna göre kent MÖ 7. yüzyıl 2. yarısında iki kez koloni kuruluşu yaşar. Arkeolojik veriler kentin MÖ 7. yüzyıl 3. çeyreğinde kurulduğunu gösterir (Akurgal, 1956; Boysal, 1959). Kumkapı mezarlığından çıkan seramiklere göre MÖ 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başında geniş çaplı bir Ion yerleşimine işaret eder (Boysal, 1959). Genel çerçevede Arkaik Dönem yerleşimleri iç kale bölgesinde yoğunlaşmış ama yerleşim ne organize edilmiş ne de bir khoraya sahip olamamış ve bu durum MÖ 4. yüzyıl değin sürmüştür (Doonan vd., 2017)

Ksenophon (Ksenophon, Anabasis, 6.1.5) Sinope için Paphlagonia'nın bir parçası olarak bahseder ama buna karşın Pseudo Skylax (Pseudo Skylax, Periplus, 89-90) Asurluları buraya yerleştirir ve Paphlagonia'yı daha batıya koyar. Sinope'nin MÖ 5 ve 4. yüzyılda Karadeniz'in doğu ve kuzeyi ile ilişkide olduğu bilinmektedir. Ksenophon'un bilgileri bize bunu göstermektedir. Ayrıca erken amphora örneklerinin doğu kıyılarında görülmesi bunu destekler (Fedoseev, 1999).

Kent MÖ 5. yüzyılın ortalarında tiranlık yönetimi altında kalmış bu durum Perikles ve Lamakhos'un MÖ 430'lardaki seferleri ile değişmiştir (Plut. Per. 20). Tiran Timesilaos'un kaçması ile 600 Atinalı ile kleroukhas (Fethedilmiş toprakların yoksul Atina vatandaşlarına bir miktar toprak verilmesi ve askeri bir garnizonla kuvvetlendirilmiş yerleşim) haline getirilmiştir (Doonan 2007a). Bu durum mezar anıtlarından da anlaşılabilir. Ayrıca bu mezar anıtlarında Klozemenai ve Kyme'den de yerleşimcilerin olduğu ama yine de yerli isimlerin çoğunlukta olduğu da görülür (French, 2005). MÖ 380'lerde Pers Satrabı Datames şehri ele geçirmesiyle Sinope'nin kolonileri üzerindeki etkilerini azaltmışa benzer. MÖ 4. yüzyıl ortalarında kent Herakleia Pontika kentleri arasındaki antlaşma oldukça önemlidir. Antlaşmada Sesamos ve Kromna kentlerinin de bu antlaşma şartlarına girebilecekleri de belirtilmiştir (French, 2005, s. 1-4).

Hellenistik Dönem'de kentin siyasi özerkliğe sahip olduğu söylenebilir. Tacitus (Tacitus, Hist. IV, 83-84) I. Ptolemios'un, gördüğü bir rüya uyarınca Sinope'de bulunan tanrı Sarapis'in heykelini Sinope'den istediğini bu isteğin 3 yıl sonra gerçekleştiğini yazar. Günümüzde müze bahçesinde 15 x 8.6 m ölçülerinde tapınağın Sarapis'e ait

olduğu iddia edilir (Budde, 1956). Hellenistik Dönem'de II. Mithradates MÖ 220'de şehri almaya çalışmışsa da bu amaç MÖ 182'de I. Pharnakes tarafından yerine getirilir.

MÖ 65/64'te Pompeius, bölgeyi ele geçirince Pontus Eyaleti'ni 11 kentin teritoryalarını kapsayacak şekilde düzenlemiştir. Bunlar Amastris, Sinope, Amisos, Pompeiopolis, Neapolis/Phazemon, Diospolis/Kabeira, Magnopolis/Eupatoria, Megalopolis, Zela, Herakleia ve Tieon'tur (Strab. XII 1. 3.; Marek, 1993, s. 39) Marcus Antonius zamanında bölgede yapılan değişikliklerle bölgedeki birçok yer eyalet dışına çıkarılmıştır. Pontus kısmı Sinope-Amisos arasında Halys ile sınırlandırılmıştır (Oktan, 2008, s. 68). Geç Hellenistik Sinope, Caesar Dönemi'nde MÖ 47 Romalılar tarafından yeniden kolonileştirilir. Kentin ismi Colonia Iulia Felix Sinopensis olur (Magie, 1950, s. 459). Marcus Aurelius Dönemi'nde eyalete bağlı Paphlagonia kıyı bölgeleri olan Abonuteikhos/Ionopolis, Sinope ve Amisos Galatia Eyaleti'ne bağlanmıştır (Strobel, 1998, s. 742-745).

Paphlagonia Bölgesi güneybatıda Eskipazar Havzasıyla başlar ve güneydoğuya doğru Halys'e kadar uzanır (Marek, 1993, s. 9). Bölgenin iç kısmındaki en önemli kent Pompeiopolis'tir ve aynı zamanda kentin teritoryumu bölgenin doğu ve güneydoğu sınırlarını oluşturur.

Pompeiopolis coğrafi konum gereği Bithynia ve Halys/Pontus arasındaki geçittir. Mithradates'in güçleri MÖ 88'deki savaşta bu rota üzerinden Bithynia Krallığı güçlerine saldırmıştı. Bu kentin üzerinden batıya doğru gidildiğinde Araç Çayı Havzası ve Eflani'nin havzası kullanılarak Hadrianopolis ve Amastris'e ulaşılıyordu. Pompeiopolis'in güney sınırı Ilgaz'ın kuzey sırtlarıdır. Çünkü Gangra sikkelerinde Olgassys Dağlarına ve Olgassys Dağı ile ilişkili olarak Tantalos efsanesine sahip çıkar (Marek, 1993, s. 63-66). Pompeiopolis'in kuzeyi Küre Dağları olması gerekir. Bundan sonra Abonuteikhos/Ionopolis sınırı başlar ve Küre silsilesi doğuda Sinope'nin dağlarına kadar ulaşır (Marek, 1993, s. 67). Pompeiopolis'in kuzey sınırı için belirleyici olabilecek bir unsur genelde İç Paphlagonia olarak adlandırılan kesimde yer alan kaya tünellerinden bir örneğin, Küre Dağları silsilesinin üzerinden yer alan Küre ilçesinin 6 km kuzeydoğusunda yer alan Karadonu Köyünde bulunmasıdır. Burada yer alan ve Doğanlar Kalesi olarak bilinen kaya tüneli İç Paphlagonia'da görülen bu kaya mimarisinin en kuzeydeki örneği olmasıyla, Pompeiopolis kentinin kuzey sınırının Küre Dağlarının kuzey yamaçları olarak ifade edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Pompeiopolis'in doğu sınırı ise Strabon'un Pompeiopolis ile bağlantılı olduğunu söylediği Pimolisa civarındaki Sandarakurgion Dağı/Madeni olmalıdır. Batı ise Bakacak Dağ (Araç) ve Ballıdağ (Daday) çizgisi olmalıdır (Marek, 1993, s. 67).

Pompeiopolis'in kuruluşunda Romalı askerlerin buraya yerleştirilmiş olabileceğini düşünülür (Magie, 1950, s. 370 dn.35; Marek, 2003, s. 40). Pompeius özellikle yeni kurduğu kentlerin dışındaki, daha küçük ölçekteki yerleri yerli hanedanlara bırakmıştır. Bu bölgelerin tamamı ise Hellenistik etkiden uzak yerlerdir. Pompeiopolis'in sahil kesimi ve Amnias Vadisi haricinde, bir zamanlar iki kral arasında paylaşılan Paphlagonia Bölgesi'ndeki Gangra, Devrek ve Halys Irmağı kavşağının güneyinde uzanan Pimolisene Bölgesi, Devrek Düzlüğü, Yukarı Billaios Vadisi ve Timonitis'in dağlarını kapsayan batı bölümü bu yerli soydan hanedanlara verilmiştir. Bu bölgeler, Troia Savaşı'na katılan ulusal liderleri Pylaimenes soyundan Attalos ve Pylaimenes isminde kişilerce yönetilmiştir (Oktan, 2008, s. 66).

Pompeiopolis'in MÖ 6/5'e kadar nasıl yönetildiği tam olarak belirli değildir. Ancak MÖ 64-40 arası Pontus yönetim bölgesindedir (Marek, 1993, s. 81). Pontus Koninonu Pontus Krallığı'nın merkezini kapsıyordu ve aynı zamanda Herakleia ve Tion'u da içeriyordu. Pompeiopolis için bir görüş MÖ 64'den itibaren yerel dynastlara bırakıldığı, bir başka görüş ise asla bırakılmadığını söyler. Ancak P. Fourcade'nin bulduğu ancak bugün olmayan bir yazıta göre kent Pontus Koinonunda yer alır (Marek, 1993, s. 71)

Pompeius'un düzenlemelerinden sonra MÖ 41'de Antonius bu toprakları yerli hanedanlara vermişti. Marcus Antoninus, Attalos ve Deiotaros'un MÖ 40 yılı civarında ölmesiyle krallığı Kastor'a verir (Cass. Dio, 48.33.5). Ancak MÖ 37-36 yıllarında Galatia ve Paphlagonia hâkimi Kastor ölmüş yerine torunu Deiotaros Philadelphos geçmiş, toprakları Gangra dâhil bölgenin kuzeyi Pompeiopolis-Amnias Vadisi ve Halys'e doğru genişletilmiştir. Deitoros da MÖ 6'da ölünce topraklar Galatia Eyaleti'ne dolayısıyla imparatorluğa bağlanmıştır (Wellesley, 1953, s. 313-314; Oktan, 2008, s. 70)

Marcus Antoninus'un yaptığı değişiklikler Pompeius'un düzenlemelerini sekteye uğratmıştır. Pompeius'un köylerden kente doğru düzenlediği topraklarda uygarlığın gelişmesi için yaptığı uygulamalar olsa da bölge için erken bir uygulama olmuştur. Çünkü halkın Pompeius'un düzenlediği şekliyle kendini yönetmek için koşulları uygun olmadığı düşünülmüştür (Wellesley, 1953, s. 295).

Bölgenin en güneyindeki kent ise Gangra idi. Gangra'nın erası MÖ 6'da başlar Halys ile Ksanthos arasındaki bir yerleşim olarak sikkelerde kendini gösterir. Şehrin teritoryumu Amaseia ile birlikte Halys'a kadar uzanır. Bu sınırlar aynı zamanda eski Paphlagonia Krallığı'nın da sınırları olmalıdır (Jones, 1971, s. 168). Bu kentin ve dolayısıyla Paphlagonia Bölgesi'nin güney sınırının neresi olduğu kesin değildir. Bu noktada Galatia Bölgesi'nden gelen ve kökeni yine Galat olduğu anlaşılan Zeus'a adanmış bir yazıt üzerinden epithet bize fikir verebilir. Galatların Asia Minor'e yerleşen üç kabilesinden biri olan Tolistobog kabilesi Sangarios'tan başlayarak Halys'e kadar uzanan topraklara yerleşmişlerdi. Bu yerleşim içinde Paphlagonia Bölgesi'ne de komşu olmuşlardır. Keza Strabon Paphlagonia'nın batısında saydığı yerlerden bir tanesi Gezatorix Ülkesi'dir. Mithradates Savaşları'nda bu Galat kabilesine ait topraklarda gelişmiştir (Strab. XII, 3. 41; Darbyshire vd., 2000, s. 79). Günümüzde Kalecik ilçesinin bir mahallesi olan ve ilçe merkezinin 15 km kuzeyinde yer alan Akçataş Köyü'nde bulunmuş olan bir adak yazıtında Zeus Boussourges epitheti görünmektedir. Aynı tanrı için bu yerin 16 km güneydoğusunda 2 yazıt daha bulunmuştur. Tanrının bu epitheti Dacia Apullum'dan da bilinmekte olup Iupiter Optimus Maximus ile eş tutulup Kelt (Galat) dilinde "Büyük Kral" anlamına gelir. Yazıt tamamen Yunanca olmasına karşın bir Kelt tanrısı Anadolu tanrısı ile özdeşlemiştir (Andersson, 1910, s. 163-165). Bu tanrı yazıtından yola çıkarak günümüz Kalecik ilçesinin kuzeyinin de bir Galat yerleşimi olduğu ve iki bölge arasında sınırında bu mevkiler olması gerektiği ortaya çıkar. Hatta Çankırı'nın Kızılırmak İlçesinden geçen Kızılırmak'ın burada doğal bir sınır oluşturduğu da söylenebilir.

Gangra, Tatlı Çay'ın oluşturduğu vadide yer alır ve Anadolu platosundan güneye ve kuzeye geçişi kontrol eden bir noktadadır. Kentin ismi, Demir Dönemi'ndeki uzantısıyla gelir ve "keçi" anlamına gelir. Kent Paphlagonia Bölgesi'nin Hellenistik Dönem'den bilinen ve en eski başkentidir. MS 208-214 yılları arasındaki bastıkları sikkelerde lejand olarak "En eski Paphlagonia kenti" yazısı okunmaktadır ve kenti besleyen Ksanthos nehri (Tatlı Çay) gösterilmiştir. Kent yakınlarındaki bir başka su sistemi de güneyden geçen Halys'ün kollarından biri olan Halymros'tur (Acı Çay) (Belke, 1996, s. 206; Foss, 2000, s. 1219, harita 86; Matthews vd., 2009, s. 181-182).

Gangra, İç Paphlagonia Bölgesinin tamamen Roma egemenliğine geçene kadar yerel hanedanlıkların merkezi durumundaydı (Kaya, 2005, s. 20). Daha sonra Gangra, MÖ 4/3'te Paphlagonialılar tarafından Augustus'a yaptıkları bağlılık yeminin olduğu yer

olmasından dolayı bölgesel başkent olarak devam ettiği görülür. Tiberius veya Claudius zamanında Germanikopolis adını alan yerleşim daha sonra kalenin yamaçlarında bir kent olarak gelişir ve Caracalla dönemi sikkelerinde şehrin ismi Germanikopolis olarak geçmektedir. Gangra halkı, hem şehirlerini hem de yakınlarındaki Olgassys'ü "tanrıların ocağı" olarak tanımlıyorlardı. (Matthews vd., 2009, s. 182)

1.4. Yollar

İç Paphlagonia, çevresindeki diğer bölgeler gibi, hiçbir zaman yoğun bir kentleşme alanı olmamıştır. Kronik baskınlar ve zaman zaman şiddetli askeri faaliyetler içeren uzun ve acı veren çatışma bölümleri, şehirlerde ve hatta büyük köylerde nüfusun büyük oranda toplanmasını engellemiştir. Ancak, bölgenin uygun yönetimi ve verimli bir şekilde vergilendirilmesi için, bölgedeki tasarımları olan bir yayılmacı gücün gerektirdiği gibi bir kentsel ağın varlığı çok önemli olmuştur. Paphlagonia'nın Roma İmparatorluğu'na eklenmesiyle doğal olarak güvenli ve güvenilir yollarla birbirine bağlanmış bir şehir ve şehir ağına dayanan bir kontrol sisteminin kurulmasına yol açmıştır. Ancak oluşturulan sistem de oldukça hassas olup bölgelerin sakinlerinin şehirleşmesini tam olarak sağlamamıştır. Bölgede bulunan az sayıdaki şehirler de ya Hellen kolonileri ya da imparatorluk döneminin kurduğu kentler olup bölgenin ilkel köy sistemini etkilemeden ve etkilenmeden de varlıklarını sürdürmüşlerdir (Jones, 1971, s. 172; Matthews vd., 2009, s. 179-180).

Bölgenin coğrafi yapısı ve konumu nedeniyle Asia Minor'un ana arterleri üzerinden bulunmaz ve bölgede yollar batı-doğu doğrultulu olarak görülür (Belke, 1996, s. 117). Aynı zamanda bölgenin yoğun dağlık yapısı ulaşımı ve çevre bölgelerle bağlantısını zorlaştırmıştır. Bölgenin bu fiziki yapısına bağlı olarak yollar su sistemlerinin açtığı vadiler yoluyla batı-doğu akslı ve güney-kuzey akslı olarak oluşmuştur. Bu durumdan kaynaklı olarak bölgenin Roma devletine dâhil edilmesinde büyük öneme sahip olan bir yol sistemi idi (French, 2003, s. 51-54).

Bölgedeki ana yollardan biri Krateia'dan Gangra ve buradan Ankyra ve Amaseia'ya ulaşan yoldur. Bu yol Billaios, Çerkeş Çayı, Halys ve Devrez havzalarını izler (Belke, 1996, s. 117-119). Başka bir ana rota, Amastris, Safranbolu, Kastamonu, Pompeiopolis ve Neokladiopolis olarak uzanır. Bu rotada kuzey ve güney, güney-doğu olarak işler. Yollardan güneyde olanı Herakleia, Dadybra ve Safranbolu'yu; diğeri de Safranbolu, Araç, Kastamonu ve Pompeipolis'i izler. Bu ikincisinde kuzeyden giden yol Eflani dağlarından Bonita'ya ve buradan da Pompeiopolis'e, güneyden giden yol da

Araç Çayı Vadisi, Kastamonu ve Pompeipolis'e gider (Belke, 1996, s. 124-125). Bu yollar Kastamonu'da birleştikten sonra Amnias boyunca ilerleyip Boyabat'tan Sinope, Neokladiopolis ve Neokaiseria'ya ulaşır. Derebeysibey (Marek, 1993, s. 72, 142 Nr. 22), Ayvalı, Valerius-Gallienus Dönemi MS 253-260 (French, 1988, Kat. 503), Kaygunca- 2. Tetrarşi Dönemi, MS 305-306 (Marek, 1993, 143 Nr. 23), Bademci - 1. Tetrarkhi Dönemi MS 293-305 (French, 1988, Kat. 504) ve Boyabat yakınlarında Ilıcaköy'de MS 293-305 tarihlenen (French, 1988, Kat. 916) mil taşları da bu rotayı gösteren bulgulardır.

Bölgenin elbette Roma Dönemi öncesinde de yol sistemi bulunmaktaydı. Bu yollar, Hitit Döneminde, dönemin son derece tartışmalı sınır bölgesini kontrol etmeye teşebbüs etmiş olmasından dolayı oluşumları Tunç Dönemleri'ne kadar geri gitmiş olmalıdır. Bu noktada J. Yakar (Yakar, 2007, s. 249) muhtemelen Hitit Dönemi'nde kullanılan yol sistemi için, Bolu'dan başlayıp doğuya doğru Gerede, Çerkeş, Ilgaz ve Tosya içinden Çorum'a ulaşan ve bir başka güzergâh olarak da Daday'ın doğusunda, Gökırmak ile Kızılırmak'ın akarsu kavşağına doğru Gökırmak Vadisini izleyip Durağan, Vezirköprü ve Havza'ya uzanan yol hatlarının İlk Tunç Dönemi'nden itibaren Anadolu'nun ortanın kuzeyi ve kuzeybatı bölgeleri arasında önemli bir bağ oluşturduğunu iddia eder. Kastamonu'nun yakınındaki Tepecik, Taşköprü yakınındaki Çetme Höyük ve Karacaoğlu ve Durağan yakınlarındaki Bayram Tepesi ören yerlerindeki 3. binyıl yerleşimlerine ait işaret buna işaret eder. Aynı zamanda her ne kadar bu höyüklerde bulunan MÖ 2. binyıl buluntuları Hitit Dönemi'nde bu vadide yoğun bir şekilde yerleşildiğine işaret etmiyorsa da bölge Demir Dönemi boyunca yerleşim görmeye devam etmiştir.

Bu noktada bölgedeki yolların muhtemelen Tunç Dönemleri'nden itibaren kullanıldığı ve yeryüzü şekillerinin izin vermemesinden dolayı modern dönemlere kadar kullanıldığı söylenebilir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde bölge kontrol altına alındıktan sonra genişleyen imparatorluğun yerleşimleri arasında insanlar ve malların hareketi için yol büyük önem taşımıştır. Bu dönemde gelişen yol sistemi Bizans Döneminde de kullanılmıştır (Wilson, 1960, s. 311-414; Magie, 1950, s 1083-1086; Belke, 1996, s. 117-35; French, 1980).

Bölgede mevcut verilere göre MS 80-82, MS 97-100 ve MS 119-122 yıllarında yapılan üç ana yol inşa faaliyeti bilinmektedir. Ancak bu faaliyetler bölgenin iç

kesiminde görülmez. Bölgenin güneyinde günümüzdeki Devrez Vadisi'ni izleyen yol sistemi batıdan doğuya doğru Çerkeş, Ilgaz ve Tosya üzerinden Amasya'ya ulaşan yol sistemi bugünün olduğu kadar o dönem içinde önemliydi. Bu güzergâh Tabula Peutingeriana'da da görülür. Çerkeş'teki Antoninopolis, Kurşunlu'daki Anadynata'nın ve modern Ilgaz ilçesi olarak ya da yakınındaki bilinmeyen bir istasyon görülür. Bu noktada günümüzde Doğruyol Kavşağı olarak geçen noktada yer alan Salman Höyük batı-doğu kuzey-güney kavşağı olarak bu dönemde de yer alıyordu (Wilson, 1960, s. 353). Bu nokta, Kandara'nın (Cendere) bulunduğu yere de yakın olup yolun batıya doğru giden Kurşunlu ve Çerkeş çevresinde bu yolun izleri tespit edilmiştir (French, 1991, s. 81-83; Matthews vd., 2009, s. 187). Gangra'dan Anadynata'ya (Kurşunlu) giden ana rota, bugün olduğu gibi Ilgaz'a kuzeye, sonra da Devrez Vadisinde batıya gitmez, bunun yerine günümüzdeki Korgun ilçesinin batısındaki sert araziyi kullanmıştır (Matthews vd., 2009, s. 187).

Bölgenin kuzey-güney rotası Ankyra'nın kuzeyinden Gangra'ya, ötesinde Kastamonu'ya ve Karadeniz'e kadar uzanıyordu. Ilgaz'ın kuzeyindeki yol bugünkü modern yoldur. Tespit edilen 28 adet mil taşının varlığı Kuzey Galatia'dan, Ankyra'dan Gangra/Germanikopolis'e arasında MS 122 yılında Galatia Valisi olan A. Larcius Macedo döneminde yoğun bir yol yapım programı olduğunu gösterir. Ankyra-Gangra yolu, bugün Eldivan Ovasını geçmeden dağın doğusunda geçmektedir. Gangra'nın güneybatısındaki Yukarı Yanarlar'da bulunan bu rota ile ilgili bir dönüm noktası, aynı zamanda, MS 119-122'deki Galat Valisi A. Larcius Macedo'nun yol yapımı programı ile ilgilidir. Bu mil taşlarına bakarak da Gangra/Germanikopolis İmparator Hadrianus Dönemi'nde Galatia Bölgesi şehri Diocletianus döneminde ise Pontus Eyaleti'nin bir şehridir (Matthews vd., 2009, s. 187).

1.5. Bölüm Değerlendirmesi

Üçüncü Jeolojik Dönem'de oluşan Alp-Himalaya hareketleri sonucu Anadolu'da yükselirken, günümüzde olduğu gibi antikçağda da Paphlagonia Bölgesi'ni her yönden etkileyecek olan Kuzey Anadolu Dağları da bu dönemde oluşmuştur. Bölgenin kuzeyinde yer alan Küre Dağları silsilesi kıyıya oldukça yakın ve paralel hareket eder. Dağların bu yönelimi bölgede iç hintarlandı olamayan bir kıyı şeridi bırakır. Bu genel görüntü, Sinope, Tios ve Amastris'in sahip olduğu doğal limanları, özellikle de Tios ve Amastris'in art alanındaki su yolları sayesinde bu iki yerleşim için değişir. Küre Dağları kıyıyı şekillendirdiği gibi bölgenin güneyinden gelecek yolları da

engelleyerek kıyı ve iç Paphlagonia gibi iki ayrı coğrafi bölgenin oluşmasına neden olur. Bölgenin güneyinde yer alan Olgassys Dağ silsilesi genel anlamda bölgenin İç Anadolu ile olan bağlantısını zorlaştıran doğal bir engel gibi yer alır.

Bölgedeki önemli su sistemleri genelde batı-doğu ve güney-kuzey-batı yönelimle olup bölge içi ana yolların oluşmasını sağlayacak vadileri de oluşturur. Bölgenin akarsuları (Billaios ve Halys) aynı zamanda bölgenin özellikle doğuda ve batıda doğal sınırlarını da oluşturur.

Dağ ve akarsuların başı çektiği bölgenin topografyasında altı kentin teritoryası vardır. Bunlar batıda Amastris, batıda Sinope, bu iki yerleşim arasında Abonuteikhos/Ionopolis, İç Paphlagonia'da Pompeiopolis, güneybatıda Hadrianopolis ve güneyde Gangra bu teritoryayı paylaşır. Bölgenin bu arızalı yapısı, ormanlık alanın fazlalığı ve epigrafik belge azlığı bu kentlerin teritoryumlarının tam olarak nereyi kapsadığı konusunu kesin olarak açıklanmamasına neden olmaktadır. Kesin olmamakla birlikte Billaios Nehri ile batı sınırına sahip Amastris'in doğu sınırı Aigialos'u da kapsıyor olmalıydı. Güneyde ise Pınarbaşı ilçesini de içine alacak şekilde kuzey güney hattında ilerleyen Ballıdağ ve Bakacak dağları Amastris'i Pompeiopolis'ten ayırıyordu. Abonuteikhos/Ionopolis kentinin sınırları ise Aigialos'un hemen doğusundan başlayıp doğuda Stephane'ye, yaklaşık 30 km güneyde de Küre Dağları'nın kuzey yamaçlarına uzanıyordu. Stephane'de kapsayan Sinope'nin batı sınırı doğuda Halys Irmağı'nın Pontus Euksenios'a uzandığı yere kadar uzanıyordu. Güneyde ise Dranaz Dağları sınırı beliyordu. Pompeiopolis kenti batıda Ballıdağ - Bakacak Dağı sınırından, doğuda ise Pimolisa ve Sandarakurgion Dağları, kuzeyde Küre Dağları kuzey yamaçlarında güneyde ise Olgassys Dağları'nın kuzey yamaçları ile neredeyse tüm İç Paphlagonia'yı kapsayan bölgedeki en büyük teritoryuma sahipti. Gangra, Olgassys Dağları'nın zirve noktalarını kendi sınırından kabul edip, güneyde ise Kalecik İlçesi'ne kadar uzanıyordu. Doğuda Halys Irmağı doğal sınırı oluştururken batı sınırı ise belirsizdir. Bölgenin güneybatısındaki Hadrianopolis'in ise oldukça küçük bir idari sınırı olup bu sınırları kesin olarak belirlemek şimdilik olanaksızdır.

Genel anlamda dağlık ve ormanlık, ana arter yollardan uzak, neredeyse içe kapanık bir bölge tanımlası Paphlagonia Bölgesi'ne uymaktadır. Böylesi bir coğrafyada kıyıdaki doğal limana sahip bazı yerleşimler erken dönemden itibaren gelişme gösterirken özellikle iç bölgelerde kalan yerleşimler Roma egemenliğinin tam anlamıyla

yerleşmesine karşın birbirinden uzak, kentsel ölçekten uzak küçük yerleşimler şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

BÖLÜM II

2. PAPHLAGONIA BÖLGESİ ZEUS KÜLTLERİ

2.1. Amastris

2.1.1. Zeus Strategos

Zeus Strategos Amastris kentinin en önemli kültüdür (Robert, 1980, s. 151; Şahin, 2001, s. 178). Kentin en yüksek rahipleri ve aynı zamanda agoronomosları olan Pharmeniskos ve Pharnakes'in adadığı İmparator Nero Dönemi'ne ait ve Lucullus erasına göre MS 62 yılına tarihlenen, Zeus Strategos ve eşi Hera'nın isminin geçtiği yazıttaki ifadelere göre, bu tanrı çiftinin şehrin koruyucusu ve baş tanrıları olduğu anlaşılır (Hirschfeld, 1888, s. 876, nr. 27; Kalinka, 1933, s. N.17, Robert, 1937, s. 177; Schwabl, 1972, s. 361, Marek, 1993, s. 158, Am. Kat. No. 3). Yazıt ilk tespit edildiğinde Pompeius erasına göre değerlendirilmiş ve MS 69'a tarihlendirilmiştir (Hirschfeld, 1888, s. 888, no. 27; Marek, 1993, s. 158, Am. Kat. No. 3) (**Kat.Am.Yzt-1**).

Yazıt:

ὁ δῆμος
μαρτυρεῖ Παρμενίσκῳ
καὶ Φαρνάκῃ τοῖς Δαι-
μένους τοῦ τρὶς ἀρχι-
ερέος κατὰ τὸ ἑξῆς καὶ
ἀγωνοθέτου υἱοῖς ἀρ-
χιερεῦσιν καὶ εὐθηνιάρ-
χαις καὶ ἐπιστάταις καὶ
<ἀγορα>νόμοις {ἀγορανόμων} καὶ
εὔχεται Διὶ Στρατηγῷ
καὶ Ἥρᾳ τοῖς πατρίοις θε-
οῖς καὶ προεστῶσιν τῆς
πόλεως τοιούτους γεί-
νεσθαι τοὺς ἀγορανό-
μους πάντας ὁποῖοι ἐγέ-
νοντο Παρμενίσκος κα[ὶ]
Φαρνάκης οἱ τροφεῖς.

ἔτους βλρ΄.

(Marek, 1993, 158, Am. Kat. No. 3)

Çevirisi:

Parmenikos ve Pharnakes Daimenes Oyunları başkanı ve 3 kez en yüksek rahibin oğulları yüksek rahipler, tahıl arzı komisyonu, gözetmen ve pazarın kontrolörü olarak tanıklık ve demoslar, vatanın ve kentin koruyucusu olan Zeus Strategos ve Hera'ya agoranomoi olarak herkesi, besleyici olarak Parmenikos ve Pharnakes gibi olması için dua ediyor. Yıl 132.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Yazıta göre kent halkının tanrıları olan Zeus Strategos ve Hera, vatanın ve kentin koruyucu tanrılarıdır (Robert, 1937, s. 77-78; Boyce-Grenet, 1991, s. 298).

Zeus Strategos bazen tek bazen de Hera ile birlikte kentin Antoninus Pius Dönemi (MS 138-161) otonom sikkeleri üzerinde görülür (Waddington vd. 1908, s. 138, Nr. 52-53; SNG von Aulock Pontus-Paphlagonien-Bithynien; SNG BM Black Sea; Cook, 1925, s. 707; Robert, 1980, s. 151). Cook, Zeus Strategos'un sikkeler üzerinde asalı olarak betimlenmesine bakarak onu Zeus Areios ile bir tutar. Yıldırım bazen, ancak sık olmamakla birlikte Zeus'un mızrağı olarak kabul edilmiştir. Pindaros bu durumu "encheikeraunos" olarak bir kelimede birleştirir ve "onun mızrağı şimşektir" der. Aristophanes, Bakkhalar adlı eserinde, "Keraunenchoi" esasen "Zeus'un ölümsüz ateşli mızrağı" der. Eusebios, "Zeus'un inen mızrağı" der ve Zeus'un Typhoon'la buluştuğunda "Onun salladığı mızrak yıldırımdır" der. Eustatios'da "Zeus ateşli bir mızraktır" der. Karia'nın balta taşıyan Zeus'unda da mızrak sık görülür ve o eski bir "Gök Tanrısı" yeni bir "Savaşçı Tanrı" halini alır. Çünkü onun şimşeği kuvvetli bir silah olarak önce çift balta, sonra mızrak ve sonrada kılıç olarak tasavvur edilir. Bu durum Hadrianus'un Karia Hydisios'ta bastığı sikkelerde "Zeus Areios" miğferli ve kalkanlı bir asker olarak yükseltilmiş sağ elinde şimşeği görülür. Aynı yerleşimin MÖ 1. yüzyılda bastığı sikkelerde Zeus, mızrak üzerinde durur. Zeus Areios (Savaşçı, cesaret veren), bir döneme kadar gök tanrı olarak kabul edilip daha sonra da Iupiter Militaris olarak Latince'de yansıma bulmuştur. "Zeus Areios"un bu şekilde betimlenmesi ve anlam kazanması ile Amastris'te baş tanrı olarak tapınım gören Zeus Strategos ile benzeşmesine neden olmuştur. Amastris'in kent sikkelerinde görülen tanrının sol elinde geniş hymationu sağ elinde ise mızrağı, ayaklarının yanında ise

kartalı ile olan betimi "Zeus Strategos"u askeri/savaşçı bir şekilde betimlenmiştir. (Cook, 1925, s.705-708; Picard, 1926, s. 64-69; Mikalson, 2010, s. 108-110).

Cook aynı zamanda, Zeus Strategos'un yazıtda "ataların tanrısı" olarak tanımlanmasından dolayı kendisi de bir kabile atası olarak kabul edilen "Zeus Ourios" (Uygun rüzgarlar veren) ile de benzerlik kurarak aynı tanrı da olabileceklerini düşünür (Cook, 1925, 707-708; Cook, 1940, s. 148; Mikalson, 2010, s. 193). Cook, bu benzerliği aynı zamanda Syracusa'dan alınıp Roma'ya götürülen Zeus Ourios heykelinin Syracusa sikkelerinde de görünmesi, buradaki figürün Amastris sikkelerindeki Zeus Stratios'a da oldukça benzemesine de dayandırır (Cook, 1940, s. 154) ve bir ata kültü olarak Aiolos'un, Zeus Ourios olarak eskiden bir savaşçı lider olup zaferler getirirken öldükten sonra da uygun rüzgarları halkına sağlamaya devam ettiğini ekler.

Başka bir karşılaştırma, Pontus Bölgesi'nde tapınım gören ve Pontus Krallığı'nın resmi tanrısı olan Zeus Stratios ile yapılır. F. Cumont, Zeus Stratios'un Hellen doğasını Zeus Strategos ile aynı noktada görür. Cumont'a göre iki tanrıda birbirine benzerdir. Her ikisi de kentin patronu, ordu ve askerlerin koruyucusudur (Cumont, 1901, s. 49-50; Saprykin, 2009a, s. 256-257; Saprykin, 2010, s. 470-471). Bu benzerlik aynı zamanda Amastris kentinin (synoikismos ile kuruluşunda), Pers Kralı Darius'un kardeşi Oksathres'in kızı Amastris tarafından kuruluşuna bağlanmaktadır. Buna göre Strategos, Pers tanrısı Ahura Mazda ile de benzeştirilmiştir (Cumont, 1901, s. 180, 3; Gebhard, 1931, s. 258). Bu görüş, tanrı çiftinin kültünün gelişmesi ve yayılmasının Pontus Kralı IV. Mithradates ve eşi Laodike (MÖ 155-150) tarafından desteklenmiş olabileceği, bu desteğin Zeus Strategos ve Zeus Stratios benzeşiminde krali bir odağın yaratılmış olabileceği üzerinedir. Aynı benzeşim algısı VI. Mithradates Dönemi'nde (MÖ 120-63) Pers Ahura Mazda ile Hellen Zeus'un birleşimini sağlamış olabileceği ve bu şekilde de Zeus Strategos' ait yazıtta geçen "τοίς πατρίοις" ifadesinin bir çok kültüre dayabdırılarak anlamını bulmuş olacağı ifade edilmiştir (Chiai, 2019, s. 105). Öte yandan synoikismos ile Amastrisle birleşen Kromna kentinin Hellenistik Dönem öncesi sikkelerinde görülen tanrı çifti Zeus Strategos ve Hera'nın da bölgenin koruyucu eski tanrı çiftine dayandığı düşünülmektedir (Chiai, 2019, s. 106).

Amasra Müzesi'nden MS 3. yüzyıl ortalarına tarihlenen bir mezar yazıtında Valeria Strategis ismi görünür ve L. Robert bu ismi şehrin koruyucu tanrısı Zeus Strategos ile ilişkilendirirken, tanrının kentin koruyucusu olarak birçok alana nüfuz etmiş olduğunu da belirtir (Robert, 1980, s. 151-152).

Tapınak (?)

Zeus Strategos ve eşi Hera'nın kentin koruyucusu ve ata tanrısı olarak kentte bir kutsal alana ya da tapınağa sahip olduklarına dair kanaatler oluşmuştur. Bu kutsal alan ya da tapınağın da şehrin merkezinde, akropolde olması gerektiği iddia edilmiştir (Robert, 1980, s. 151-156). Sesamos'un synoikismos yolu ile Amastris birleşmesinde kentin akropolü mahallelere bölünmüş ve muhtemelen dört kentten gelen yerleşimciler de buraya dağıtılmıştır. Mahallelerin akropolün eteklerinde, limanın batısında kaldığı düşünülmektedir. Bu mahallelerden en önemlisi ve merkezi olanda batı limanından güneydoğuya bakan yamaçlara uzananı olup, Zeus Strategos ve Hera tapınağının bu mahalle içinde olduğu varsayılmaktadır (Sakaoğlu, 1999, s. 151; Erciyas, 2003, s. 1421).

Amastris akropolü Boztepe Yarımadası'nda yer alır. Burası ana karaya bir kıstakla bağlanır. 19. yüzyıl gezginlerinden olan E. Bore, kentin akropolünde görmüş olduğu 18 x 25 m. boyutlarındaki antik bir yapıya ait kalıntıları, Zeus Strategos'a ait bir tapınak olarak değerlendirmiştir (Bore, 1840, s. 234). Keza günümüzde de Boztepe'nin güneydoğusunda bazı kalıntılar hala görülebilmektedir ki bu kalıntıların kutsal bir alana ait olduğu ileri sürülür (Summerer, 2014, s. 196-197). C. Marek de mevcut kalıntıları Zeus Strategos'a ait bir tapınak olarak değerlendiren araştırmacılardandır (Marek, 2003, s. 180, abb. 133). Bu kalıntılar (Meteoroloji Binası'nın yanında) büyük boyutlu ve dikdörtgen düzgün bloklardan oluşan bir duvar ve civardaki korinth başlıklarından ibarettir ve Roma Dönemine ait bir tapınağa ait olmalıdırlar (Çam vd., 2019, s. 178, fig. 7-8). (**Kat.Am.Ark-1**) Bu kültün Severuslar Dönemi'nde Zeus Bonitenos ve Zeus Kimistenos Kültü ile birlikte yıldızının parladığı iddia edilmesine karşın tanrının kentin Domitianus Dönemi (MS 81-96) sikkelerinden itibaren görülüyor olması bu iddiayı boş çıkartırken, Zeus Bonitenos ve Zeus Kimsitenos tapınakları ile aynı dönemde Zeus Strategos'a ait tapınağın da yapıldığı/varolduğu ileri sürülebilir. (Laflı-Christof, 2011, s. 275).

Numismatik bulgular

Amastris kenti, henüz synoikismos yolu ile oluşturulmadan önce Sesamos kenti özellikle arka yüzünde Zeus betiminin olduğu sikkeler basmıştır (SNG von Aulock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien No. 194-195; SNG BM Black Sea, No. 747-749;).

Ancak Strategos lejandına sahip ilk sikke İmparator Domitianus (MS 81-96) Dönemi'nde görülmektedir (RPC II, 712). **(Kat.Am.Nms-1)**

Strategos lejandına sahip tespit edilen 10 Amastris sikkesinde, Zeus Strategos 5 örnekte arka yüzde ve 3'ünde tek (RPC II, 712 (Temp.); RPC IV.1, 5367 (Temp.); RPC IV.1, 9671(Temp.)) **(Kat.Am.Nms-3-4)** diğer 2'sinde ise Tanrıça Hera ile gösterilmiştir (RPC IV.1, 5369 (Temp.); RPC IX, 371) (**Kat.Am.Nms-2**). Diğer 5 tipte ise Zeus Strategos ön yüzde profilden sadece başı ile gösterilmiştir. Arka yüzler de ise Hygeia (RPC IV.1, 4895 (Temp.)) **(Kat.Am.Nms-5)**, Apis (Ancak boğa betiminde Apis'ten bilinen kıvrık boynuzlar arasındaki güneş diskinin olmaması bu boğayı yeniden tanımlamayı gerektirir.) (RPC IV.1, 4900 (Temp.)) **(Kat.Am.Nms-6)**, kartal (RPC IV.1, 4899 (Temp.)) **(Kat.Am.Nms-7),** tripod (RPC IV.1, 4898 (Temp.)) **(Kat.Am.Nms-8)** ve Tanrıça Tyche (RPC IV.1, 4897 (Temp.)) **(Kat.Am.Nms-9)** betimlenmiştir.

Tanrının, İmparator Domitianus (MS 81-96) ve Antoninus Pius (MS 138-161) dönem sikkelerinde arka yüzde tek olarak betimlendiği örneklerde, tanrının vücudu cepheden verilmiştir. Başı sağa dönüktür ve sağ elinde tuttuğu uzun asasına yaslanır pozisyondadır. Tanrı gür sakalı ve saçı ile gösterilmiş, başında çelengi vardır. Genç ve kaslı vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Elbise arkadan gelip sol omuz üzerinden diz seviyesine kadar sarkıtılmıştır. Tanrının sol kolu bel arkasına doğru kıvrılmış ve elbisenin altında kalmaktadır. Sağ bacak hafif önde ve dizden kırık gösterilmiş o nedenle de elbisenin bu bölümünde dalgalanmalar oluşmuştur. Hymation, sağda sadece ayağı, sol ayakta da bilek üzerine kadar açıkta bırakmaktadır. Tanrının sol ayağının yanında vücudu cepheden, kanatları yarı açık ve başı sola dönük olan kartalı yer alır (RPC II, 712; RPC IV.I, 5367 (Temp.)). Bir örnekte ise kartal tanrının sağ ayağı yanında durur (RPC IV, 9671 (Temp.)).

Tanrının, Domitianus (MS 81-96) ve Trebonianus Gallus (MS 251-253) dönemi sikkelerinde eşi Hera ile gösterimlerinde (betimi tek olan örneklerle aynı olup) sol karşısında Hera elinde asa tutar ve sağa dönük olarak Zeus'a bakar şekilde gösterilmiştir (RPC IV. I, 5369 (Temp.); RPC IX, 371).

Strategos'un ön yüzde sadece başı ile betimlendiği kent sikkelerinde ortak özellik tanrının başının sağa dönük olması, geniş bukleli dolgun, dalgalı saç ve sakalla gösterilmiş olmasıdır. Tanrının saçının ön kısmı ortadan ayrtılmış ve yanlara doğru dalgalı bir şekilde uzatılmıştır. Tanrının tek olarak ön yüzde gösterildiği betimlendiği

sikkelerin tümü MS 2. yüzyıla ait olmasına karşın hangi imparatora ait olduğu bilinmemektedir. Bu sikkelerin arka yüzünde Tanrıça Hygeia ile (RPC IV, I, 4895 (Temp.)), boğa (RPC IV.I, 4900 (Temp.)), vücudu cepheden kanatları açık ve sağa bakan kartal (RPC IV.I, 4899 (Temp.)), bir yılanın sarılmış olduğu tripod (RPC IV.I, 4898 (Temp.)) ve Tanrıça Tyche (RPC IV.I, 4897 (Temp.)) betimlenmiştir.

Heykeltıraşlık bulguları

Amasra Müzesi'nde bir imparator heykeli bulunmaktadır. Heykelin, desteği üzerindeki kartaldan dolayı Zeus Strategos Kültü ile ilişkide olabileceği düşünülmektedir.

Bu heykel, insan ölçülerinden büyük zırhlı bir imparator heykelidir (Env. 807 3.4 A 93). Başı olmayan heykelin İmparator Hadrianus'a (MS 117-138) ait olduğu düşünülmektedir. Heykel, sadece torso olarak korunmuş ve muhtemelen sol ayağı, bir dağ üzerinde duran kartal şeklindeki desteğin üzerinde durmaktaydı. Heykelin, Hadrianus'un egemenliğinin ilk yıllarına ait olduğu düşünülmektedir (Aydın, vd. 2015, s. 223-225) **(Kat.Am.Ark-2)**.

Heykel 1993 yılında 2'si kadın biri erkek üç giyimli heykelle birlikte Amasra'nın Kum Mahallesi Bedesten mevkiinde bulunmuştur. Heykeller bilinçli bir şekilde buraya gömüldüğü anlaşılmıştır (Ateşoğulları ve Şimşek, 1995, s. 93-111).

Başın ayrı olarak eklendiği paludamentum giymiş heykelin, torsosu üzerindeki zırhta, merkezi noktanın üstünde Medusa başı, onun altında iki çıplak çocuğu emziren dişi kurt üzerinde bir elinde mızrak diğerinde kalkan tutan Tanrıça Athena vardır. Tanrıçanın her iki yanında da ellerinde çelenk olan iki Nike betimlenmiştir (Aydın vd., 2015, s. 223-224).

Heykelin kayıp bacağının yanında bulunan destek üzerindeki kartalın da kentin sikkelerinde görülen ve daha önce bulunmuş yazıtından da bilindiği gibi şehrin koruyucu tanrısı olan Zeus Strategos'a atıfta bulunan bir yerel çıkarım olduğu düşünülmektedir (Baran, vd., 2015, s. 226, 233). Bu destek üzerindeki kartal, Amasra Müzesi'nin yaptığı kurtarma kazısında diğer heykellerle birlikte, imparator heykeline ait sol ayak ile birlikte bulunmuştur (Ateşoğulları ve Şimşek, 1995, s. 97). Kartal figürü, kısmen konik bir biçimde yukarıya doğru daralan ve kenarlarında çıkıntılar yapılarak dağ izlenimi veren bir yükselti üzerine yerleştirilmiştir. Bu noktada gerçekten de kentin baş tanrısı olan Zeus Strategos'u betimlemiştir ve aynı zamanda tanrının, Anadolu'da sıklıkla görülen dağ tanrı kimliğine, atıfta bulunmuş olabilir.

Torso üzerinde zırhın bele gelen kısmında yer alan yarım daire pterygesler üzerinde Gorgon, Satyr, Zeus Ammon, koç, basit rozetler ve bir adet de kartal bulunmaktadır (Mosch, 2013, s. 22; Aydın vd., 2015, s. 224).

Hadrianus'a atfedilen heykelin desteğinde ve aynı zamanda zırhının belinde yer alan pteryges üzerindeki kartalın Zeus Strategos ile ilişkilendirilmesi, Hadrianus'un, Asia Minor'a yaptığı yolcukluklar sırasında imparatorluk kültü çerçevesinde kendisine birçok tapınak yapıldığıu bilinmektedir. Bu noktada MS 124 yılında Hadrianus'un Amastris ziyareti sırasında imparatora, İmparatorluk Kültü Tapınağı ve/veya bu kültü Zeus Strategos Kültü ile ilişkilendirdiği bir tapınak inşaa edilmiş olabilir. Keza MS 131 yılına ait yazıtta bir Satry heykeli ile bir sunağın da Hadrianus'a adandığı bildirilmektedir. C. Marek'e göre agonik oyunların İmparatorluk Kültü çerçevesinde düzenlendiği öngörmektedir. Bu satyr heykeli de muhtemelen bu yerel oyunlar için kültik bir persifikasyon olmalıdır (Mosch 2013, s. 125 no 84; Marek 1993, s. 96, Am. Kat. No 10, pl. 27). Eğer bu heykel İmparatorluk Kültü ile ilişkiliyse Asia Minor örneklerinde olduğu gibi hamam-gymnasium kompleksi içinde olduğu ve Hadrianus heykelinin Amastris kentinde gymnasium çevresinde olduğu varsayılırsa, imparatorluk kültünün Zeus Strategos Kültü ile bağlantılı olduğu da düşünülebilir (Marek, 1989, s. 383, 386; Eyice, 1965, s. 65). Keza gymnasiumda bulunuyorduysa bu heykel agonistik oyunlardaki imparatorluk kültü onurlandırmasıyla ilişkili olabilir (Aydın vd., 2015, s. 235).

İmparator heykellerinde destek ya da yan figür olarak kartal, İmparator Cladius'ta (MS 37-54) da görülmektedir. Roma, Vatikan Müzesi/Pius-Clementin Müzesi'nde (Env. No:243) yer alan ve MS 1. yüzyıla tarihlenen imparatorun kolossal heykeli Zeus olarak tasarlanmıştır. Ayakta duran figürün başında meşe yapraklı tacı, imparatorun portresinin yerleştirildiği yüz, sol eli mızrak tutar şeklinde yukarıda ve sağ elinde de patera tutan imparatorun vücudunun üst kısmını açıkta bırakıp sağ omuz üzerinden aşağıya sarkan pelerini ve sağ ayak yanında kanatları açık ve imparatora bakar şekilde kartal eklenmiştir (Maderna, 1988, s. 18,19-44; tav:3-1). Bu örneğe bakarak da Amasra Müzesi'ndeki Hadrianus heykeli yanında duran kartalın, Zeus Strategos'un kült imgesi olduğu düşünülebilir.

Arkeolojik bulgular

Üç tanesi Amasra Müzesi'nde olmak üzere bu bölgeden dört eserin Zeus Strategos Kültü ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Bu eserlerin üç tanesi üzerinde

görülen kartal kabartması ile bir başka eserdeki boğa kabartması özellikle Zeus Strategos lejandlı sikkelerde gördüğümüz kartal ve boğa betimleri ile uyuştuğu görülmektedir. Bu eserler Amasra Müzesi'ndeki discusundaki kartal motifli kandil, üzerinde kartal ve boğa betimleri olan sunaklar ile Amasra kentinde Boztepe'ye geçişte kale bedeni üzerinde kullanılmış olan kartal kabartmalı devşirme parçalardan oluşmaktadır.

Amasra Müzesi'nde sergilenen bir kandil müzeye satın alma yolu ile gelmiş ve buluntu yeri Amasra olarak belirtilmiştir. Açık devetüyü hamurlu, koyu kahverengi astarlı, keskin omuzlu, hafif dışa bombeli gövdeli ve düz diplidir. Kulp kısmı kırıktır. Discusun ortasında kabartma olarak cepheden bir kartal tasvir edilmiştir. Kartal, ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Başı sola dönmüş, sağ kanat hafif omuz üstünden yükselmiş ve kısmen açıkken sol kanat kapalı vaziyette gösterilmiştir. Kartalın bacakları bitişik vaziyettedir. Kartalın vücut ve bacaklarındaki tüyler kenarlarda çizgilerle belirtilmiş, pençeler verilse de detaylara girilmemiştir. Discusta kartalın sağ yanında fitil deliği görünmekte ve discus çukur bir çizgi ile sınırlandırılmıştır **(Kat.Am.Ark-3).**

Zeus Strategos'un kentin baş tanrısı olduğu Amastris'te bu kandil üzerindeki kartalın Zeus'u betimlediği kabul edilebilir. Kentin, hem imparatorluk öncesi hem de sonrası sikkelerinde, kartal, hem Zeus/Zeus Strategos'un yanında hem de bağımsız olarak görülmektedir. Sikkelerde genelde sağa bakan ve kanatları açık olan kartalın bacakları da ayrık durmaktadır. Kandilimiz üzerindeki gibi sola bakıp, sağ kanadı kısmen diğerine göre yarı açık ve yüksek olan ayrıca bacakları birleşik gösterilmiş örnekler Amastris'in VI. Mithradates dönemi sikkelerinde görülür. Ön yüzlerinde Zeus'un sola dönük, çelenk takmış yoğun saç ve sakala sahip portresi olan sikkelerin arka yüzünde ayakta, vücudu cepheden verilmiş, kanatları yarı açık ve bacakları birleşik kartallar, şimşek demeti üzerinde durur (SNG Black Sea, 1319-1321).

Amasra Müzesi'nde yer alan bir sunak, üzerindeki birbirinden farklı boğa betimlemeleri ve bu betimlerin hem bronz hem de heykelciklerde ve aynı şekilde Amastris kenti Zeus Strategos lejandlı sikkelerinden de benzerleri olması nedeniyle Zeus Staretegos Kültü ile ilişkili olabileceğini düşünülerek değerlendirmeleye alınmıştır.

Açık gri kireçtaşı sunağın üst profil bölümü kırılmış, alt profili kare bir kaide üzerine yerleştirilmiş ve üç cephesi girland ve boğa betimleriyle süslenmiştir **(Kat.Am.Ark-4)**.

Altta geniş kare kaide üzerinde üç profilli geçiş ile sunak ana gövdesine ulaşılır. Sunağın ön yüzünde köşelerde boğa başı protomuna tutturulmuş girland görülmektedir. Dar olan sunak ön yüzünden kaynaklı girland dikey bir şekilde aşağıya sarkıtılmıştır. Girlandın aşağıya sarkan kısmın ortası düğüm şeklinde verilmiştir. Girlandın altında vücudu profilden başı ise cepheden verilmiş hareket halindeki bir boğa gösterilmiştir. Boğanın sol ön bacağı dizden kırılmış ve arkaya doğru atılmış, boğanın hareketinin hızlı ve gergin olduğunu gösterilmiştir. Boğanın kulakları açık, boynuzları ise yukarıda uçları birbirine bakacak şekilde sivri bir şekilde bitirilmiş. Gözler badem şeklinde çizgisel gösterilmiştir. Boğanın kuyruğu önce yukarı çıkıp sağ tarafına düşürülmüş ve püsküllü biçimde sağ arka vücudu üzerinde sonlandırılmıştır. Hayvanın cinsel organı yatay biçimde oldukça belirgin bir biçimde yapılmıştır.

Sunağın sol yan cephesinde girlandın en alt noktası yine bir düğüm şeklinde verilmiştir. Girlandın içine ortası oldukça bombeli dört yapraklı bitki rozeti yerleştirilmiştir. Girlandın altında yine bir boğa bulunmaktadır. Sağ ön ayağı önde ve havada olan boğa hareket halinde gösterilmiştir. Vücudunun tamamı profilden verilen boğa çizgisel ve kısık gözleri ile sinirli bir şekilde gösterilmiş. Boğada üç boğumlu gerdan bulunmakta. Kuyruk kısmı kaybolmuş olan hayvanın cinsel organı görülebilmekte.

Sunağın sağ yan kenarı ise oldukça aşınmıştır. Üstte sadece girlandın sadece detaysız yarım yuvarlağı görülebilmekteyken, motif alanı ise boştur.

Amastris kenti MS 2. yüzyıl sikkelerinde ön yüzünde Zeus Strategos'un profilden verilmiş başı ve Zeus Strategos (ZEVC CTPATHΓOC), arka yüzünde de yürür vaziyette gösterilmiş sunak üzerindeki boğa ile oldukça benzer bir boğa ile AMACTPIANΩN yazıtı bulunmakta. Sikkenin hangi imparatora ait olduğu belli değildir (RPC IV. 1, 4900 (Temp.)). Aynı şekilde kentin Marcus Aurelius dönemi (MS 161-180) sikkelerinde de boğa, Zeus Strategos olmaksızın da görülebilmektedir (RPC IV.1, 4887, 8419, 5405, 5442 (Temp.)). Sikkelerde görülen boğanın bir örnekle de olsun Zeus Strategos ile ilişkilendirilmiş olması ve bu sunakta görülen boğaların özellikle de sol yan cephede görülen boğaya benzer bir betimlemeye sahip olmasından dolayı sunağın Zeus özellikle de Zeus Strategos Kültü ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Amasra Müzesi'ne yeni gelmiş ve henüz envantersiz olan başka bir sunak, çalışmamız kapsamında Zeus Kültü ile ilişkilendirilmiştir. **(Kat.Am.Ark-5).**

Sunağın dört tarafı girlandlarla çevirilmekte ve köşelerde boğa başları yer almaktadır. Girlandlar, uzun yapraklar şeklinde yapılmış ve girlandların orta kısmında düğüm şeklinde dikey iki sıra bağcık bulunmaktadır. Sunağın ön yüzünde girland içinde bir kartal diğer üç yüzde ise bitkisel rozet işlenmiştir. Rozetler ortada düğme şeklinde gövdesi olan beş yaprağa sahiptir. Girlandlar sunağın köşelerinde boğa başı protomlarla tutturulmuştur. Sağ kenardaki protom üst profilin kırılmasından dolayı oldukça zarar görmüştür. Boğa başları ağıza doğru daralan bir yapıya sahiptir. Boynuzları kavis yaparak yukarı çıkmaktadır. Alın üzerinden kalın çizgilerle gösterilmiş saçları verilen boğaların gözleri badem şeklinde ve dışa taşkın bir biçimde verilmiştir. Burun delikleri ve ağız detayları ise yapılmamıştır.

Sunağın ön yüzünde cepheden ayakta kanatları açık bir kartal işlenmiştir. Kartal girland orta noktasına gelen bir yükselti üzerinde durmaktadır. Kartalın başı sola dönük ve ağzında bir çelenk ya da çember (phiale) tutmaktadır. Kartalın başı, tam sola bakmaktadır. Kartalın gövdesindeki tüyler üçgen yaprak şeklinde yapılmış, kanat içlerindeki tüyler üstte kavisli bir şekilde aşağıya uzanan çizgiler şeklinde verilmiştir. Kartalın pençeleri belirgin bir şekilde verilmiş. Yüzde aşınmalardan dolayı detaylar görülmemekte. Sunağın kartal kabartması olan ön yüzünde yer yer kırmızı boya izleri mevcuttur.

Amasra Müzesi'nde yer alan sunağın bir benzeri Kastamonu Müzesi'nde de bulunmaktadır. **(Kat.Pomp.Ark-4)** Kastamonu Müzesi'ndeki örneğin ön yüzünde benzer bir kartal figürü var iken, diğer üç tarafında girlandlar içinde farklı motifler bulunmaktadır. Kastamonu'daki sunakta kartal Amasra Müzesi'ndeki örnekte olduğu gibi cepheden gösterilmiş, kanatları açık ve yine sola bakar tarzdadır. Ancak ağzında çelenk ya da phiale tutmamaktadır.

Amasra Müzesi'ndeki sunakta görülen kartalın oldukça benzer bir başka betimi kentin Boztepe Adası'na geçişte kullanılan surların dış cephesinde devşirme olarak kullanılan bir blokta da görülmektedir. Burada cepheden gösterilmiş kartal, yine bir tümsek üzerinde durmakta, sola bakıp ağzında yine yuvarlak bir nesne tutmaktadır.

Amastris kentinin sikkelerine bakıldığında Zeus Strategos lejandlı sikkelerde tanrının hemen ayağının yanında duran kartalın bazen kanatları açık bazen de kapalı şekilde ve genelde sağa bakar yönde gösterilmiştir. Ancak, ön yüzde Zeus Strategos'un (ZEVC CTPATHΓOC) başının profilden verildiği ve arka yüzde cepheden gösterilmiş kanatları açık kartal sola bakar şekilde betimlenmiş (AMACTPIANΩN) bir sikke de

mevcuttur (RPC IV.1, 4899 (Temp.)). Kartal burada biz çizgi üzerinde durmaktadır. Kartal, öte yandan Amastris kentinin Hellenistik Dönem'den itibaren bastığı sikkelerde yer almaktadır. Ön yüzünde yaygın olarak Zeus'un bulunduğu sikkelerde kartal ayakta, cepheden ve kanatları açık şekilde gösterilmiştir. Bu sikkeler Hellenistik Dönem örnekleridir (BMC Pontus s. 84; SNG Black Sea 1319-1321). Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise ön yüzde farklı betimlemeler yer alırken kartal figürü Hellenistik geleneği devam ettirir ve bazı örneklerde ise Amasra Müzesi'ndeki örnekte olduğu gibi kartal bir tümsek üzerinde durur (RPC III, 1204; RPC IV.1, 5400 (Temp.); RPC IV.1, 5472 (Temp.); RPC IV.1, 3549 (Temp.)). Öte yandan Amastris kenti teritoryumunda yer alan Tios kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikke basımlarından bir örnekte ön yüzde Marcus Aurelius'un portresi arka yüzde ise ayakta, kantları açık ve başı sağa dönük bir kartal gagasında bozulmuş bir çelenk tutan örneği de vardır (RPC IV.1, 9815 (Temp.)). Ancak bu örnek Amasra Müzesi'ndeki sunak ile Amastris kenti sikkelerinde görülen kartal betiminden ayrılan yanları bulunmaktadır.

Amasra'da Boztepe'ye geçen köprünün ucunda Amasra Kale Kapısı'nın hemen üstündeki sur bedeni içinde üzerinde kartal kabartması olan, mermer devşirme bir blok bulunmaktadır. Sur bedeni içinde yatay olarak kullanılan blok çevresinde yine antikçağa ait devşirme mermer bloklar görülmektedir. **(Kat.Am.Ark-6)**

Cepheden ayakta gösterilmiş kartalın kanatları açık ve başı sola dönüktür. Kartalın, başının bir kısmı ve gagasının ucu ile muhtemelen ağzında tuttuğu nesne (çelenk) ve sol kanat altı aşınmıştır. Kartalın gözü aşınmış ama göz çukuru görülmektedir. Gaga ucu aşınan kartalın gagasının ucunda çok az bir kısmı korunmuş olan ve muhtemelen sikke ve başka kabartmalardan izleyebildiğimiz şekliyle bir çelenk ya da phiale tutmaktadır. Kartalın pençelerinde bir şey tuttuğu görülmektedir. Pençeleri bir yükseltinin üzerinde durmaktan çok bir şeye geçirilmiş şekilde yükseliyor pozisyonda, cepheden ve kanatları açık vaziyette gösterilmiştir. Kanatların üst kısımları beşgen şekillerle, kanatın yarısından sonra ise düz, çizgisel olarak gösterilmiştir. Ayrık bir şekilde gösterilen bacaklar oldukça tüylü gösterilmiştir.

Kartal, bu betimlemesi ile Amastris kentinde görülen ve yukarıda değinilen sikke ve başka kabartmalarla benzerlik taşımakta ve muhtemelen Zeus/Zeus Strategos Kültü'ne ait bir simge olarak görünmektedir. Bunun yanı sıra kartalın pençelerinde bir nesneyi belki bir kurban hayvanını sunaktan kaldırmış bir şekilde gösterilmesi tanrının kent kuruluşundaki rolü ile de açıklanabilir. Bu konuda J. Nolle'nin yakın zaman önce

yayımlanan makalesi oldukça açıklayıcıdır. Bir mitologem olarak Zeus'un kartalının öncelikle sikkelerde ve az sayıdaki antik kaynakda, kent kuruluşu sırasında, sunak üzerinde yakılmakta olan kurban hayvanının eti ya da kemiğini alıp götürmesi özellikle Hellenistik Dönem'de Büyük İskender'le birlikte başlayan (Aleksandreia'nın kuruluşu) bir geleneği gözler önüne serer. Antikçağ'da Apollon ile özdeşleşen kent kuruluşunun Hellenistik Dönem'den itibaren Zeus ile birleşmesi İskender sonrasında hem Seleukos Kralları hem de Bithynia Krallığı'nda popüler hale gelmiştir. Hatta bu mitologem Aleksandria Troas, Nikomedia gibi örneklere sahip kimi kent kuruluşlarında yerel geleneklerle de birleşerek kendini göstermiştir (Nolle, 2015, s. 1-88). Apollon'a göre daha otoriter ve açık bir kent kuruluşu sağlayan Zeus'un kartalı, Roma İmparatorluk Dönemi kent kuruluşlarında da yeniden yayılım göstermiştir (Nolle, 2015, s. 57). Buna en güzel ve açıklayıcı örnek de Aphrodisias kentinde yer alan sivil bazilikadaki Zeus Nineudios kabartmasıdır. MS geç 1. yüzyıla ait bazilikada MS geç 3. yüzyıl ve 4. yüzyıla tarihlendirilen kabartmalarında kentin kurucusu Ninos'un sunu yapmak için önünde durduğu sunağın üzerinde bulunan kartal Zeus Nineudios olarak yorumlanmaktadır (Chaniotes, 2009, s. 32; Nolle, 2015, s. 42-46; Yıldırım, 2008, s. 107-130)

Amastris kentinin kuruluşunda Zeus'a atfedilen bir anlatım bulunmamaktadır. Kentin, syniokismosdan önce var olan Sesamos kenti için de geçerli olan bir durumdur bu. Ancak hem Sesamos hem de Amastris'in kent sikkelerinde yine Zeus'un ana unsur olarak görülmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, muhtemelen kökeni daha erken döneme kadar uzanan Zeus Strategos Kültü'nün Roma İmparatorluk Dönemi'nde görünür hale gelmesi ve sikke basımlarına bakarak kentte yaygın hale gelmesi ile bu dönemde belki de kentin kuruluşuna dair Zeus'a dayandırılan bir anlatım ortaya çıkarılmış ve bugün gördüğümüz bazı arkeolojik eserlerde olduğu gibi bu hikâye desteklenmiş olmalıdır.

2.1.2. Değerlendirme

Tanrı Zeus Strategos eşi Hera ile birlikte Amastris kentinin baş tanrısı ve tanrı çiftidir. Tanrının kentin baş tanrısı olması, MS 62 tarihine ait yazıtda "vatanın koruyucusu" olarak ifade edilmesi Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde de belirli bir tipolojiyi takip eden imajla yer almasından anlaşılmaktadır. Tanrıya ilişkin mevcut tek bir yazıt olmasına karşın tanrının doğasının "vatanı koruyan" ve sikkelerde yer alan mızraktan dolayı da savaşçı özellikte olduğu düşünülmektedir. Tanrının bu özellikleri onu aynı zamanda Zeus Stratios, Zeus Ourios gibi tanrılara yakınlaştırırken öte yandan

Amastris kentinin kuruluşundaki Pers kökenlerinden dolayı Ahura Mazda ile de özdeşleşmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Tanrının kentin baş tanrısı olması, sikkelerde aynı tipte betimlenmesinden dolayı bir tapınağa sahip olduğu da tahmin edilmektedir. Bu görüş aynı zamanda E. Bore'nin 19. yüzyılın ilk yarısında kenti ziyareti sırasında Boztepe Yarımadası'nda 18 x 24 m boyutlarındaki bir yapı kalıntısını rapor etmesi ve günümüzde halen aynı mevkii de büyük bloklardan oluşmuş bazı kalıntıların korinth başlıklarla birlikte görülebiliyor olmasıyla da desteklemektedir. Boztepe Yarımadası, antik kentin akropolisi olarak kabul edilirken özellikle MÖ 300 civarında kentin synoikismos yolu ile birleşmesi sırasında mahallelere ayrılıp, en önemli mahallenin adanın güneydoğusunda kalan bölümü olması nedeniyle de tapınağın günümüzde bu sınırlarında kalan Meteoroloji Binası'na yakın bir mevkii de olması gerektiği düşünülmektedir.

Zeus Strategos'un bir tapınağa sahip olduğunu düşünmemize neden olan en güçlü veri Amastris kent sikkelerinde tekrar eden kült tipolojisi ve tipolojinin bir kült heykelini yansıttığı düşüncesidir.

Roma İmparatorluk Dönemi Amastris kent sikkelerinde tanrı, sadece başının gösterildiği ve ayakta tam olarak gösterildiği şekilde iki tipte gösterilir. Strategos'un ön yüzde sadece başı ile betimlendiği kent sikkelerinde ortak özellik tanrının başının sağa dönük olması, geniş bukleli dolgun, dalgalı saç ve sakalla gösterilmiş olmasıdır. Tanrının saçının ön kısmı alın ortasından ayrılmış, uzun ve dalgalı şekilde kulak üzerine doğru uzatılmıştır. Bu tipte görülen sikkelerin tümü MS 2. yüzyıla aittir.

Tanrının, sikkelerin arka yüzünde ayakta görüldüğü betiminde ise, vücudu cepheden verilmiş, başı sağa dönüktür ve sağ elinde tuttuğu uzun asasına yaslanır pozisyondadır. Tanrı gür sakalı ve saçı ile gösterilmiş, başında çelengi vardır. Genç ve kaslı vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Elbise arkadan gelip sol omuz üzerinden diz seviyesine kadar sarkıtılmıştır. Tanrının sol kolu bel arkasına doğru kıvrılmış ve elbisenin altında kalmaktadır. Sağ bacak hafif önde ve dizden kırık gösterilmiş o nedenle de elbisenin bu bölümünde dalgalanmalar oluşmuştur. Hymation, sağda sadece ayağı, sol ayakta da bilek üzerine kadar açıkta bırakmaktadır. Tanrının sol ayağı yanında vücudu cepheden, kanatları yarı açık ve başı sola dönük olan kartalı yer alır. Tanrının, İmparator Domitianus (MS 81-96) ve Trebonianus Gallus (MS 251-253) dönemlerine ait sikkelerinde eşi Hera ile gösterimlerinde betimi tek olan örneklerle aynı

olup sol karşısında Hera elinde asa tutar ve sağa dönük olarak Zeus'a bakar şekilde gösterilmiştir.

Tanrı betiminin sikkelerde özellikle MS 2. yüzyıl yoğun olarak görülmesi kültün bu dönemde oldukça popüler olduğunu göstermekle birlikte her ne kadar bazı araştırmacılarca tanrıya ait tapınağın Paphlagonia Bölgesi'nde yer alan başka tapınaklar gibi Severuslar Dönemi olabileceği öne sürülse de bu tarihin MS 2. yüzyıl ortalarına hatta Sesamos kentinin hemde bu kentin teritoryumunda kalan Kromna kentinin MÖ 4. yüzyıl ortalarındaki sikkelerinde hem Zeus hem de Zeus-Hera çiftinin görülmesi bu tarihin MÖ 4. yüzyıla kadar geri gittiğine işaret etmektedir Yine bu kültün, Amastris kentinin Trebonianus Gallus (MS 251-253) sikkelerinde lejandsız olsa da Zeus Strategos'un lejandlı sikkelerinde olduğu gibi aynı betimle yer alıyor olmasıyla MS 3. yüzyıl sonlarına kadar kentteki önemini koruduğunu göstermektedir.

Bir heykeltıraşlık eseri bize Zeus Strategos'un kült kökeni ve niteliği hakkında değerli bilgiler sunar. Amasra Müzesi'ndeki İmparator Hadrianus Heykeli desteğindeki dağ formasyonu üzerinde bulunan kartal figürünün Zeus Strategos'u simgelediği düşünülebilir. Kartalın bir dağ formasyonu üzerinde olması Zeus Strategos'a ait yazıtta geçen "ataların tanrısı" ve "vatanın koruyucusu" ifadelerini desteklemektedir. Bu ifadeler ve dağ formasyonu Zeus Strategos'un aslında oldukça gerilere giden, Anadolu'nun birçok yerli tanrısı gibi Dağ/Fırtına Kültü'ne ait bir kökene sahip olduğu ve muhtemelen Amastris'in Hellen kolonizasyonu öncesindeki yerel inanışını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Zeus Strategos'un Amastris kentinde baş tanrı olmasını destekleyici başka unsurlar da arkeolojik verilerden gelmektedir. Bu eserlerden ikisi, üzerinde boğa ve kartal betimlerinin olduğu sunaklar iken, bir diğeri dicusunda kartal olan kandil ile sonuncu eser de devşirme olarak kullanılan bir blok üzerindeki kartal kabartmasıdır. Tüm eserlerdeki kartallar ile boğa, özellikle Zeus Strategos'a ait sikkelerde görülen kartal ve boğalar ile oldukça benzerdir. Devşirme blok üzerindeki kartal figürü, sikkelerdeki Strategos'un kartalına benzemesi yanında pençelerinde bir nesne tutuyor olmasıyla da mitolojik kent kuruluşuna da işaret ediyor olmalıdır. Her ne kadar klasik mitolojide Amastris kentine dair bir kuruluş hikayesi bulunmasa da Roma İmpatorluk Dönemi'nde birçok kentte gerçekleştiği gibi Amastris kentinde de köken arayışına dair bir mythos ortaya atılmış olabilir. Keza Zeus Strategos Kültü'nün sikkelerden

izlenebildiği kadarıyla MS 2. yüzyılda baskın olduğu da göz önüne alınırsa, bu dönemde oluşturulmuş bir kuruluş mitosu Zeus Strategos'a da dayandırılmış olabilir.

Sonuç olarak Zeus Strategos'un Amastris'de baş tanrı olduğu, baş tanrı için MS 2. yüzyıla kadar indirilebilecek bir tapınağın olduğu ve bu tapınak görüşünü de destekelmek için de belirli bir ikonografiyi takip eden kült imajının sikkeleden takip edilebildiği söylenebilir.

2.2.1. Zeus Syrgastes

Zeus Syrgastes (Συργάστης) Kültü, özellikle Roma Dönemi kent sikkelerinden takip edilebildiği kadarıyla Tios kentinin en önemli tanrılarından ve kültlerinden biridir. Yerel bir anthroponymden geldiği (Robert, 1937, s. 285-286, dn.1; Şahin, 2001, s. 181) düşünülmekte olup aynı zamanda Dionysos atrübülerine sahip bir tanrı olarak, üzüm, panter, cista mystica ile toprağın sürülmesi, doğanın verimliliğini simgelerken tanrının özellikleri arasında Dionysos'ta olduğu gibi Phryg Attis'ine özdeş kithonik işlevi olduğu da düşünülür (Marek, 2003, s. 187; Saprykin, 2010, s. 467).

Syrgastes kelimesinin karşılığı kesin olarak bilinememektedir. Bu kelimeye en yakın olan Syrgastos (Σύργαστρος) kelimesi vardır ve bu da "yılan gibi tırmanan" anlamına gelir. Kelimenin, bu anlamının yanında, "gündelikçi" manasına gelen mecazi şekli de kullanılmıştır (Liddle-Scott, 1996, s. 1731). MS 5. yüzyılda Hesykhios ise, Syrgastos (Συργάστωρ) kelimesini, "Barbar ismi" olarak nitelendirdiği bildirilmiştir (Öztürk, 2012, s. 102).

Συργάστης ve Συργάστωρ kelimelerini, Phrygia Gökyüzü Tanrısı'nın yani Zeus'un Bithynia epitheti olarak yorumlanmakta ve kökenini, Thrakia Bölgesi ve yakın çevresinin yazıtlarında tanrı adı olarak da görülen, Thrak kökenli Σουρεγέθης şahıs adına bağlamaktadır. İsimdeki "Συρ-" önekinin "parlak/parlayan" anlamına gelebileceği öne sürülerken bu noktada Σουρεγέθης kelimesi, şahıs adı olarak "parlak/parlayan insan", tanrı adı olarak da "parlak/parlayan tanrı" anlamlarını vereceği belirtilir. Bu nitelemede bir gökyüzü tanrısının taşıyabileceği olası bir sıfatı gösterir (Öztürk, 2012, s. 102).

Rus araştırmacı J. Saprykin, Syrgastes kelimesinin antikçağdaki mecazi ve doğrudan anlamlarından yola çıkarak, bölgede Hellen kolonizasyonu öncesinde var olan Mariandyn ve Koukon halklarının salt tarımcı olmaları ve kendi erkek tanrılarını "genç erkekler" olarak tasvir etmelerini, bu tanrılarından birinin de hasat zamanı çalışan gündelik işçilerin koruyucusu olmasından kaynaklı olarak Syrgastes'in tarım kökenli bir

tanrı olarak yine genç tasavvur edilen Attis ve Dionysos ile ilişkilendirilmiş olmasının şaşırtıcı olmadığını belirtir. J. Saprykin ayrıca Syrgastes kelime anlamındaki "Yılan gibi tırmana/sürünen" ifadesinde de tanrının yılan şeklinde de düşünülüp yer altıyla, haliyle kithonik işlevinin olabileceğini vurgular (Saprykin, 2009b, s. 40-41).

Syrgastes genel anlamda Zeus ile birlikte anılan Thrako-Bithyn kökenli bir tanrı olarak kabul edilir. Antik kaynaklardan bilindiği üzere Bithynia halkının kökeni Thrak kabilelerine dayanırken, her ne kadar bu çalışmada Tios kenti Paphlagonia sınırına alınmış olsa da antik kaynaklar bağlamında bölgede Hellen kolonizasyonu öncesinde oturan kavimin Koukonlar (Strab. XII 3, 5; Arslan, 2005, s. 102) olması yine bu Thrak kökene işaret eder. (Öztürk, 2012, s. 103).

Tios kenti, Bithynialı Demosthenes'in Bithyniaka adlı eserinde ve Stephanus Byzantinus'un (MS 6. yüzyıl) aktardığı bilgilere göre Paphlagonia'yı ele geçiren Pataros isimli bir kişi tarafından kurulmuş ve tanrı Zeus'a duyulan saygıdan ötürü de kente Tios ismi verilmiştir (Öztürk, 2012, s. 138). Bu döneme ait bilinen tek şey ise kurucu olarak işaret edilen Pataros'un, MÖ 7. yüzyılda Thrakya kökenli bir kabilenin lideri olduğudur (Magie 1950, s. 1193, dn. 28; Atasoy, 2015, s. 15).

Strabon'a ve Bizans Dönemi yazarı Eusthatius'a (M.S. 1115-1195/6) göre Miletoslu kolonistlerin Tios'u MÖ 7. yüzyılda kurduğu sırada kentin olduğu yerde, "Koukonlar" adlı bir halk yaşamaktaydı (Strab. XII 3, 5; Eust., Prooem. ad Pind, 855). Her iki yazar da Koukonların, Herakleia Pontika civarında yaşayan Thrak kökenli Mariandynler'den sonra Parthenios Irmağı'na kadar olan alanda yaşadıklarını ve ana merkezlerinin "Tios" olduğunu bildirirler (Atasoy, 2015, s. 16). Bölgede Hellen kolonizasyonu öncesinde Thrak kökenli bir halkın olması Zeus Syrgastes'in Thrak kökeni işaret edilmesindeki önemli nedenlerden biridir. Öte yandan, Tios'ta devam eden arkeolojik kazılarda henüz kolonistlerin yerel halkla olan ilişkileri hakkında bilgi sağlayacak arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. Ancak Thrak kökenli olduğu düşünülen Syrgastes'ün varlığının Hellen öncesi olduğu, tanrının zaman içinde Yunan Zeus'u ile birleşmiş olduğu ve belki de iki kültürün de belli aşamada kaynaşmış olduğu da düşünülebilir (Öztürk, 2012, s. 119; Öztürk 2013, s. 305 vd.; Atasoy, 2015, s. 16).

Antik kaynakların kentin kuruluş efsanesinde verdikleri bilgiler içinde Zeus ile Tios kelimesinin birbiriyle olan benzerlikler dikkat çekicidir. Bu benzerlik Detschew tarafından da ileri sürülmüştür. Kendisi, "Tíov" kent isminin Thrakça dil kalıntısı olup Hint-Avrupalı tanrı kelimesinden geldiğini ve sonradan Zeus ile eşitlendiğini öne sürer

(Detschew, 1976, s. 506-507). Aynı zamanda bu konuda yapılan tartışmalar, kentin ismi üzerine Phyrg diline de bakmayı gerekli kılmıştır. Galatia Bölgesi'nden bulunmuş olan bazı "Yeni Phyrgçe" yazıtlarda Zeus isminin karşılığı olarak "Τιος" kullanımına rastlanmıştır. Bu kullanımı destekler biçimde Yeni Phrygçe'de Zeus'un karşılığı olarak Ti- kökü ile başlayan isim grubunun kullanıldığı iddia edilmektedir. Buna duruma dayanarak söz konusu yazıtlar ışığında Hellence Zeus'un genetivus hali olan "Δίος", Phrygia'da "Τιος" haline dönüştüğü dile getirilir. Buradan yola çıkarak, Tios kentinin Zeus'u, Συργάστης ve Συργάστειος epitheti ile olasılıkla kentin baş tanrısı olarak kabul ettiği düşünülürse ve antik kaynakların aktardıkları da eklenirse, Tios kelimesinin Phrygia'daki Zeus kelimesinden gelme olasılığı da göz önüne alınabilir (Öztürk, 2012, s. 33).

"Τίος" kelimesinin "tanrı" anlamına gelebileceğine dair ikinci alternatif bir düşünceye göre "tanrı" anlamına gelen Eski Phyrgçe'deki "devos", Yeni Phyrgçe'deki "δεως" ile Hellence'deki "θεός" kelimelerinin birbirleriyle bağlantılı kelimeler olarak gelişim gösterdiği öne sürülmüştür. Aynı zamanda bu görüş doğrultusunda Yeni Phrygçe'deki "τίος" ile Eski Phyrgçe'deki "tiyez"in dil bakımından birbiriyle bağlantılı olduğu da düşünülmüştür (Öztürk, 2012, s. 32-33). Keza Güneybatı Bulgaristan'da yapılan bir tümülüs kazısında bulunan ve MS 2. yüzyıla tarihlenen bir kap üzerindeki Yeni Phyrgçe "Tios" yazısı Thrakia'daki Tanrı-Kral ideolojisinin devamlılığı olarak kabul edilmiştir (Vassileva, 1999, s. 179).

Tiyez ve Tios kelimelerinin köken eşitliği kabul edildiğinde, kelimenin bir gökyüzü tanrısına işaret edebileceği, bunun bir theonymden gelmiş olabileceğini ve aynı zamanda Tiyes(z) kelimesinin kişi adı olarak kabul edilip, dinsel ve kültle ilişkili bir antroponym de olabileceği belirtilmiştir (Vassileva, 1999, s. 177-179). Kentin isminin bir gök/güneş tanrıyı işaret ettiğine dair başka bir görüş de, Hutter (Hutter, 2006, s. 81-88) tarafından dile getirilmiştir. Araştırmacı, Tios isminin, Paphlagonia Bölgesi'ne lokalize edilmeye çalışılan Hitit çağdaşı Pala Ülkesi'nin Hint-Avrupa kökenli etimolojiye sahip Güneş Tanrısı Tiyaz'dan (Popko, 2008, s. 62) gelmiş olabileceğini öne sürmüştür.

Tios kelimesi yanında Syrgastes kelime kökeni Eski Phyrgçe yazıtlarda aranmaya devam etmiş ve tanrının kökeni hem Phyrg hem de buradan yola çıkarak Hitit-Luwi bağlantılarına kadar yorumlamalar yapılmıştır (Avram, 2016, s. 70-83). Daha önce Lydia yazıtlarında geçen "Srkastus" kelimesi üzerine inceleme yapan R.

Gusmani (Gusmani, 1980, s. 21-27), kelimenin Hitit-Luvi kökenli "Sarku"dan türetilen teorik bir isim olduğunu göstermeye çalışmış ve buradan yola çıkarak Tios kentinde yer alan Zeus Syrgastes'in Hitit geleneğinin dilbilimsel bir unsuru olan, dağların üzerindeki tepelerde tapınılan "Anadolu Tanrıları" için uygun bir epithete sahip olup anthroponym kökenli olduğunu savunmuştur (Avram, 2016, s. 74). MÖ 7. yüzyıla tarihlenip geliş yeri kesin olmayan bir kap üzerinde "Surgastoy Inas" yazıtı yer almakta olup bu yazıt üzerine yorumlamalar, bir kişi tarafından bir başkasına adama şeklinde yorumlanmış, bu nedenle de ilk kelime isim olarak kabul edilmiştir. R. Gusmani'nin çıkarımdan yola çıkarak da "Inas Surgastoy" kelimesi, Surgastoy'a (Zeus) Inas (Adadı) anlamıyla bir tanrıya yapılan bir adak olarak görülmüştür. Eski Phrygçe yazıtların Bithynia Bölgesi'nde de bulunmuş olmasından dolayı "Inas" adındaki bir erkeğin tanrıya adağının Zeus Syrgastes'in ana kutsal alanı olan Tios'a yakın bir yerde adadığı ileri sürülmüştür. (Avram, 2016, s. 73-74).

Keza bir başka buluntu da Gordion'dan iki grafitidir. Bunlardan ilki MÖ 520-500'e tarihlenirken, [-] a (?) adayanın ismini takip eden dativus halde "[Surg]astoi" şeklinde tamamlanmaya çalışmıştır. Diğer grafiti ise Hellenistik Döneme ait olup "[-?-]astoy", muhtemelen "[Surg]astoy" şeklinde tamamlanarak yorumlanmış ve Syrgastos'un oldukça eski bir tanrı olarak Hitit-Luvi kökenlerine dayanan bir tanrı olduğunu çok önceden beri Phrygia'da tapınılıp ana kutsal alanının da Tios'da kurulduğunu iddia edilmiştir (Avram, 2016, s. 74).

Tapınak (?)

Tios kentinin en önemli kültlerinden biri olan Zeus Syrgastes'e ait bir tapınak ya da kutsal alana işaret eden herhangi bir yazıt yoktur. Tanrının varlığı kentin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinden takip edilmektedir. Bu sikkeler içinde Severus Aleksander'a (MS 222-235) ait bir sikkenin arka yüzünde korinth düzeninde bir tapınak içinde Zeus (Syrgastes?) görülmektedir (RPC VI, 3591 (Temp.)). Bu sikkedeki tasvirin yanı sıra antik kentte devam eden kazılarda kent akropolündeki kazılmakta olan bir tapınağın varlığı da Zeus Syrgastes'e ait bir tapınağın olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir. Yine son zamanlarda tanrıya ait bir agon varlığının tespit edilmiş olması (Christof-Laflı, 2013, No.6) yine bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Tios akropolündeki tapınağın ilk kazıları Sümer Atasoy başkanlığında yürütülen çalışmalarda R. Eser Kortanoğlu tarafından yapılmıştır (Kortanoğlu, 2013, s. 211-238). Bu çalışmalarda yapının boyutları, 14.50 m (kuzey), 15.70 m (güney), 23.70 m (batı) ve

23.50 m (doğu) olarak belirlenmiştir. 2002 yılında yapılan kentin surlarının restorasyonunda Roma Dönemi'ne ait çift taraflı bir isim listesi bulunmuş ve bu listenin de tapınağa bağış yapanlarla ilişkili olduğu düşünülmüştür. Tapınak alanındaki ilk kazı çalışmalarında 37 cm yüksekliğinde, giysi kıvrımları içeren mermer bir heykel parçası, diş kesimi frizi, Lesbos kymation'u, akanthus kabartmaları içeren çeşitli mermer mimarî parçalar (yivli sütun tanburu ve dorik başlık ile korinth düzenine ait mimari plastikler), Geç Bizans Dönemi boyalı seramik parçaları, pişmiş toprak Hellenistik Dönem çanak-çömlek parçaları, MÖ 6. yüzyıl çanak-çömlek parçaları, bir adet pişmiş toprak Geç Hellenistik Erken Roma Dönemi'ne ait unguentarium, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen seramik parçaları, cam bilezik parçaları, bir adet sağlam Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bronz kaşık, Bizans Dönemi'ne ait bronz sikkeler, bir adet bronz kemer tokası, bir adet bronz haç ile kumtaşından bir heykelin el kısmı ortaya çıkarılmıştır (Kortanoğlu, 2013, s. 214-220; Atasoy-Yıldırım, 2011, s. 1-2). Devam eden çalışmalarda ise bu buluntulara ek olarak dikkat çekici olarak gri hamurlu, boyasız kapak formunda ve tutamak kısmında göz, burun ve ağız delikleri görülen antropomorfik bir kap da bulunmuştur (Baran vd., 2015, s. 136).

Akropolis'teki tapınak yapısının olduğu alan olasılıkla MÖ 6. yüzyıldan Orta Çağ'ın sonlarına kadar yoğun bir yerleşime sahne olmuş ve bu nedenle de yapının tanımlanması oldukça güçleşmiştir (Öztürk, 2012, s. 122-123; Baran vd., 2015, s. 126).

Tios akropolisi üzerine genel bir değerlendirme 2011 ve 2012 kazı sezonları sonunda yapılmış, 2007 yılından o tarihe kadar olan tüm çalışmalar ve veriler Doç. Dr. Abdülkadir Baran ve ekibi tarafından bir araya getirilmiştir (Baran vd., 2015, s. 124-159).

Bu değerlendirmeye göre, yapı bugünkü görünümüyle sadece podyum dolgusunu oluşturan harçlı temel kısmıyla koruna gelmiştir. Yapıya ait mimari detaylar kısmen izlenebilmiş ve üst yapıya ait mermer elemanlar kazılar sırasında ancak ufak parçalar halinde tespit edilebilmiştir. Tapınağın ilk kazılarında birisi sağlam durumda iki adet yerel andezitten yapılmış 70 cm çapında dor başlığı ve başlıklarla ölçü olarak uyuşabilecek iki adet tahrip olmuş dor sütun tamburu, bir adak sütununa ait olabilecek küçük bir dor başlığı, çeşitli boyutlarda profilli anıt ya da yapı elemanları, oldukça tahrip olmuş küçük bir korinth başlığı parçası ve çok sayıda duvar bloğu tespit edilmiştir. Özellikle sağlam durumdaki dor başlığı sebebiyle, tapınak yapısının daha önceden dor düzeninde olabileceği düşünülmüş ancak çalışmalarda korinth düzenine

işaret eden çok sayıda mimari eleman parçası tespit edilmiş olması da yapının dor düzeninde olmadığını göstermiş, daha önceden bulunmuş olan dorik başlıklar tapınakla bağlantılı bir stoa veya propylon yapısına ait olabileceklerini ileri sürülmüştür (Atasoy, 2009, s. 2; Sönmez-Öztürk, 2008, s. 135, Baran vd., 2015, s. 127).

2011 ve 2012 sezonlarında yapılan kazılarda, tapınak merkezinde Bizans Dönemi'ne tarihlendirilen bir sarnıç yapısı tanımlanmış ancak daha sonraki incelemelerde bu bölümün, arasında, kiremitlerle hatıl yapılan, moloz taşlardan örülen ve üzeri sıvalı tonozlu bir yapı olduğu ve bu haliyle de tapınak ile bir bütünlük gösterdiği ve yapının diğer bölümleriyle aynı dönemde yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda tapınağın ön cephesinde (güney) başka bir mekânın da bulunduğu anlaşılmış (Baran vd. 2015, s. 127). Bu durumda, harçlı moloz taş duvarlara sahip kalıntının yapının temel dolgusu olduğu tespit edilmiş, doğu yanda kısmen gözüken kireçtaşı profilli toikhobayt blokları ve onun üzerindeki dışta kireçtaşından içte ise yerel andezit taşlardan oluşma yüksek bir podyum kaplaması ile yapının çevrelendiği ve güneyde bir basamak dizisi ile yapıya ulaşıldığı anlaşılmıştır. Podyum kaidesinin, bazı bloklarda profilli bir düzenlemeye sahip olduğu görülmüştür. Çalışmalarda aynı zamanda tapınağın üst yapısına ait beyaz mermerden korinth düzenine ait mimari eleman parçaları yapının korinth düzeninde olduğunu ancak sonraki dönemlerde tamamen tahrip edilmiş olduğunu göstermiştir (Baran vd., 2015, s. 129-131).

Yapının temel düzenlemesini anlamak adına yapılan sondajlar kesin bir bilgi vermemiştir. Ancak, bu sondajlara göre önde basamaklarla çıkılan podyumun yanda düz olarak bırakıldığı görülmüş ve en üst basamak sırasının andezitten yapılıp, yapının yanlarından ise düz bir hat halinde tüm yapıyı çevrelediği iddia edilmiştir (Baran vd., 2015, s. 129).

Tapınağın kazı çalışmalarında euthynteria seviyesinde genişliğin 15,40 m, uzunluğun ise 31,40 m olduğu tespit edilmiştir. Güneye bakan tapınağın basamaklarla ulaşılan yüksek bir podyuma sahip olduğu anlaşılmış, bu bölümde korunan ilk basağın 0,60 m genişlik ve 0,30 m yüksekliğine bakarak, yapının ön tarafta stylobate seviyesi ile birlikte 3,30 m'ye ulaşan toplam yüksekliğe sahip 11 basamaklı olduğu hesaplanabilmiştir. Basamakların çizimde tamamlanması sonucunda genişliklerin de stylobate başlangıç seviyesi ile uyumlu olduğu görülmüş buna göre de yapının 14,20 x 24,50 m ölçüye sahip olduğu anlaşılmıştır. Yapının stylobate ölçüsü göz önüne

alındığında da Anadolu'da Pessinus Sebasteion, Sagalassos Antoninus Pius Tapınağı, Sagalassos Apollon Klaros Tapınağı, Euromos Zeus Lepsynos Tapınağı ile Fransa'da da Nimes'teki Maison Carrée tapınakları ölçü olarak en yakın örnekler olarak sunulmuştur (Baran vd., 2015, s. 131-132).

Tapınağın üst yapısı hakkında bilgi verebilecek mimari elemanlar çok küçük parçalar halinde ele geçmiştir. Ele geçen parçaların (yivli sütun tanburları) ölçülerinden yola çıkıldığında yapılan bazı hesaplamalarla kaide ve sütun başlığı ile birlikte yaklaşık 7,90 m olabileceğini öne sürülmüştür. Saçaklık ise yine paralel örneklerle kıyaslanarak 2,00 yükseklikte kabul edilmiş, alınlıkla birlikte cephede saçaklığın 5,80 m olduğu varsayılmış. Böylece cephede yapının yüksekliği podyumla birlikte toplam 17,00 m olarak kabul edilmiştir (Baran vd., 2015, s. 131-132).

Yapının planının oluşturulmasında da hesaplanan 1,10 metrelik plinthos ölçüsü temel alınmıştır. Basamakların bitimindeki ikinci kriptoyu çevreleyen harçlı temel dolgusu sütunların başlangıç kısmı ve sütunlar arasında da bir plinthos ölçüsü boşluk bulunduğu kabul edildiğinde uzun kenarlarda 11 sütun bulunmuş olduğu hesaplanabilmiş. Cephe orta kısmında kapı girişi için sütun aralıklarının biraz genişletildiği varsayıldığında da dar kenarlarda 6 sütun bulunmuş olabileceği önerilmiş (Baran vd., 2015, s. 132).

Yapının bu verilerle peripteros mu yoksa pseudo-peripteros planlı mı olduğu hakkında kesin yargıya varılamamıştır. Naos duvarı ile dış sütun dizisi arasında da bir plinthos ölçüsü boşluk bulunduğu kabul edildiğinde peripteros planlı, in antis sütun bulunmayan pronaos ve naostan oluşan bir plan önerilmiş (**Kat.Am.Ark-7**). Bununla birlikte yapının, Nimes'teki Maison Carree tapınağında görülen pseudo-peripteros plana sahip olmasının bekleneceği de ileri sürülmüştür. Bu durumda da pronaos bulunmayan tek mekânlı bir yapı planı önerilmiştir (Baran vd., 2015, s. 134).

Yapı güney-kuzey doğrultusunda inşa edilmiştir. Güneye yönlendirilmiş olan tapınağın yerleşime bakmasıyla önem taşıdığı, aynı zamanda akropolde bulunmasıyla da Roma Dönemi öncesine ait bir kült ile ilişkili olabileceği yapılan çalışmalarda vurgulanmıştır. Ayrıca tapınağın yüksek bir podyum üzerinde olmasından dolayı açık denizden bile görülebilecek bir yapı olduğu sonucunu çıkarılmıştır. Yapının tapınak işlevini belirleyebilecek kesin bir veri henüz tespit edilmemiş olmakla birlikte konumu, yönü ve ölçüleriyle ve aynı zamanda çevresinde görülen yazıtlar ve anıt parçalarının yanı sıra hemen yanı başındaki devşirme malzeme ile inşa edilmiş şapelin varlığı gibi

unsurlarla yapının tapınak olarak tanımlanmasını desteklemektedir (Baran vd., 2015, s. 134).

Tapınağın kazıları sırasında ayrıca mermer heykellere ait çeşitli parçalar da açığa çıkartılmıştır. Bunlar arasında giyimli bir figüre ait heykelin diz kapağından aşağısına ait bir bölümünün korunduğu parça dikkat çekmektedir. Kimliği tam olarak anlaşılamayan bu heykelin yanı sıra kol veya bacağa ait küçük bir parça, sadece parmak kısmı korunmuş bir ayak parçası, bilekten itibaren korunmuş bir el, ağzında bir balık tutan yılan figürünün işlendiği bir kabartma ile oldukça küçük bir parça halinde kaliteli mermerden bir kol ya da bacak parçası tespit edilmiştir (Baran vd., 2015, s. 136).

Tespit edilen mimari elaman parçaları boyutlarının küçük olması sebebiyle tarihlendirme kriteri olarak çok sağlam bir veri sunmamaktadır. Bununla birlikte, mevcut veriler ışığında eldeki parçaların küçük bir bölümü MS 2. yüzyıl karakteristik özellikleri gösterirken büyük bir bölümünün MS 3. yüzyıl ilk yarısına ait olabilecekleri tespit edilmiştir. Ancak mevcut veriler henüz tapınağın kime adanmış olabileceği ile ilgili bilgi vermemektedir (Baran vd., 2015, s.135). Kazılar sırasında ele geçen sikkeler arasında temel dolgusunun hemen üzerinde ele geçmiş bir Tios kent sikkesinin ön yüzünde Rahip Tios başı bulunan sikkenin arka yüzünde bir çift bereket boynuzu arasında kerykeion betimi ve çevresinde TIANON yazısı bulunmaktadır. Pseudoautonom bir kent sikkesi olan sikke büyük olasılıkla MS 222-235 arasına Severus Alexander dönemine tarihlendirilebilmektedir. Bu tarih mimari eleman parçalarının büyük bölümünde tespit edilen MS 3. yüzyıl ilk yarısı karakteristikleri ile de uyum göstermektedir. Böylece yapının Roma Dönemi'nde Anadolu'da görülen son inşa dönemlerinden birisi olan Severuslar Dönemi sonlarına tarihlendirilmesi büyük bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada başka bir sikke, Severus Alexander (MS 222-235) dönemine ait olup, arka yüzde tapınak içerisinde Zeus'un betimlendiği bir Tios kent sikkesi (RPC VI, 3591 (Temp.)) oldukça önem taşımaktadır. Elinde patera ve asa tutan Zeus figürü korinth düzeninde olduğu görülen bir tapınak yapısı içerisinde betimlenmiştir. Temel seviyesinde ele geçen Severus Alexander sikkesinin yapı için belirleyici olduğu kabul edilirse ve yukarıda değinildiği gibi mimari özellikleri de büyük olasılıkla bu döneme işaret eden yapının bu evrede büyük önem taşımış olduğu sonucuna ulaşılabilir. Böylece her ne kadar elde kesin bir veri bulunmasa da Zeus tapınağı betiminin yer aldığı bu sikkenin Akropolis Tapınağını betimlemiş olabileceğine ilişkin bir varsayımda bulunmak mümkün olabilmiştir (Öztürk, 2012, s. 104; Baran vd.,

2015, s. 136).

Mevcut verilere bakarak, MS 3. yüzyıl ilk yarısına tarihlenebilen Tios Akropolis Tapınağı'nın Zeus'a adanmış olabileceği önerilmektedir. Yüksek podyumlu bir Roma tapınağı formuna sahip olan yapının erken dönem kökeni hakkında bilgi bulunmamaktadır. 11 basamakla çıkılan podyum üzerinde 6 x 11 sütuna sahip peripteros veya pseudo-peripteros plana sahip olması muhtemel yapının orijinal düzenlemesinden günümüzde sadece podyum kaplamasına ait küçük bir bölüm ile harçlı moloz taşlardan oluşturulmuş temel dolgusu korunmuştur (Baran vd., 2015, s. 136-137).

Epigrafik bulgular

Zeus Syrgastes Kültü'nün Tios kenti için önemli, hatta kentin baş tanrısı olmasına yönelik iddialar son dönemdeki bazı yeni bulgularla desteklenmektedir. Külte ilişkin başka bölgelerde yazıt örnekleri bulunmasına karşın henüz Tios kentinden herhangi bir yazıt bulunamamıştır. Öte yandan kent akropolünde kazılan tapınağın kuvvetli muhtemel kültle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ancak bu verilerin yanında geçtiğimiz yıllarda Tios teritoryumunda bulunmuş olan bir mezar yazıtı tanrı için kent sınırlarında bir agonun düzenlendiğini göstermektedir.

Yazıt, Yenice İlçesi'nin Kayaarkası Köyü'nde bir evin duvarına monteli şekilde bulunmuştur. Yazıt, 2006 yılında Karabük İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün tespit çalışmalarında fotoğraflanmıştır. Kireçtaşı olan yazıt iyi okunabilmektedir. Maalesef yazıtın ölçüleri alınmamıştır. Yazıt MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir (Laflı-Christof, 2012, s. 55, no. 24, Abb. 24, Öztürk, 2012, s. 76, 104, 119, 200-201, Ep. 29; Samnit, 2013, s. 47; Avram, 2016, s. 72; Öztürk, 2018, s. 717-740). **(Kat.Am.Yzt-2).**

Yazıt:

Ἀντίοχος
Ἀντιόχου ἀγω-
νοθετήσας
ἀγῶνα τὸν Συρ-
γάστιον ἐπὶ τῶν
δεκαπρῶτων
ἐτῶν ρμα΄
χαῖρε.

(Laflı-Christof, 2012, s. 55, no. 24, Abb. 24)

Çevirisi:

141 yılı Dekaprotos'larının zamanındaki (Tanrı) Syrgastios agon'unun agonothetes'liğini yapmış olan Antiokhos oğlu Antiokhos. Elveda!

(Laflı-Christof, 2012, s. 55, no. 24, Abb. 24; Öztürk, 2012, s. 200-201, Ep. 29; Avram, 2016, s. 72).

Yazıtın bulunduğu yer olan Yenice İlçesi, Kayaarkası Köyü, yaklaşık olarak Tios ile Hadrianopolis antik kentleri arasındaki sınırı oluşturan bölgede yer almaktadır. Yazıtı ilk yayınlayan Laflı ve Christof yazıtı Hadrianopolis teritoryumunda göstermiştir (Laflı-Christof, 2012, s. 55 no.24). Ancak B. Öztürk ise özellikle D. French'in mil taşları ve yollar üzerinden yaptığı çalışmalarda kullanmış olduğu haritada gösterdiği sınırlara dayanarak buluntu yerini Tios teritoryumunda olması gerektiği düşünmektedir (Öztürk, 2012, s. 202; French, 1988, s. 561, Map.18). Bu görüşlerin yanında L. Robert ise bölgenin dağlık ve ormanlık yapısının Tios ve Hadrianopolis arasındaki sınırların kesin belirlenmesine olanak sağlamadığını bildirir (Robert, 1980, s. 183-186).

Zeus Syrgastes'e ait tapınımın Hadrianopolis'in teritoryumunda da olabileceği de düşünülmüş bu görüşü desteklemek için de Hadrianopolis'te daha önce bulunmuş olan ve Zeus Karzenos'a adanmış bir yazıtta yine Antiokhos oğlu Antiokhos isminin görülmesi öne sürülmüştür (Kaygusuz, 1984, s. 63; Marek, 1993, s. 193 Kat. Kai. No.16). Elbette ki, her iki yazıtta görülen aynı isimli şahsın ya da şahsiyetlerin aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir (Öztürk, 2012, s. 201). Ancak antikçağ koşulları düşünüldüğünde adamayı yapan ve aynı zamanda mezar yazıtı üzerinden görülen kişinin yüksek bir memur olması her iki yazıttaki kişinin aynı olabileceğini daha makul kılmaktadır. Bu noktada Zeus Syrgastes Kültü'nün Hadrianopolis teritoryumunda da bulunması olası görülmektedir.

Yakın dönemde bu agon yazıtını detaylı bir şekilde yeniden ele alan B. Öztürk (Öztürk, 2018, s. 717-740) yazıtın niteliği ile aidiyeti, yazıtın Tios mu yoksa Hadrianopolis mi kentlerinin sınırlarında kaldığı gibi sorunsalları tartışmıştır ancak veri yetersizliği yazıtın tarihlendirilmesi, hangi kente ait olduğu gibi sorunları olasılıklar üzerinden ele almıştır.

Agonothetes unvanına sahip kişinin aynı zamanda "Dekaprotos" unvanı, Roma'daki decemprimi gibi, kent meclisinin en üst düzey 10 görevlisinden her biriyken sonrasında ise kentin finans işlerinden, özellikle de vergi toplanması ile ilgili sorumlu

memurları haline gelmişlerdir. Unvana Bithynia Bölgesi'nde daha önce rastlanılmıştır (Magie, 1950, s. 1516-1517; Öztürk, 2010, s. 42; Öztürk, 2012, s. 201).

Tanrının ismi bu agon yazıtında Syrgasteios olarak geçmiştir. Tanrının isminin bu kullanımı, Tios'un Roma Dönemi sikkelerinde genelde Syrgastes (Συργάστης) şeklinde görülmesi karşın yine de az sayıda örnekte Syrgasteios (Συργάστειος) olarak görülmektedir (SNG von Aulock, 934).

Bu yazıtta tanrının isminin "Syrgasteios" formunun kullanılması sikkeler dışında ilk kez bir yazıtta görülmüştür. Burada olasılıkla Syrgastes isminin sonuna kentin adı veya kurucusu "Teios" ismi eklenmiş ve böylece "Syrgasteios"ismi elde edilmiştir (Öztürk, 2012, s. 104).

Şu ana kadar Tios kentinden Zeus Syrgastes Kültü dışında herhangi bir kült için agon tespit edilmemiştir. Antiokhos oğlu Antiokhos adlı kişinin tanrıya ithaf ettiği bu yazıt Zeus Syragastes adına oyunlar düzenlendiğini açık bir şekilde göstermektedir (Öztürk, 2012, s. 119). Yazıtın bulunduğu yerin Hadrianopolis sınırına yakınlığı göz önüne alındığında, kültün yayılımının ve hatta agon'un da bu kentte var olabileceğini de düşünülmelidir.

Zeus Syrgastes Kültü'ne ilişkin kültün merkezi sayılan Tios kentinde şu ana kadar hiç yazıt bulunamamıştır. Ancak bu durum Asia Minor dışında çıkıldığında değişmektedir. Çünkü tanrının ismi hem Dacia Bölgesi'nden hem de İtalya'dan birer yazıt üzerinde Yunanca ve Latince olarak görünmektedir.

Alba Iulia yakınlarında Mureş'te bir hafriyat sırasında çok sayıda arkeolojik buluntulara rastlanmış ancak bunların in sutu olup olmadığı tespit edilememiştir. Buluntu alanı Coloni Aurelia'ya yaklaşık olarak 500 m mesafededir. Buluntular arasında, kalkerli konglomera bir sunak, taç ve taban kısmı ile korunmuştur. Taç kısmı dekore edilmiş ve aralarında muhtemel çam kozalağı kabartmaları yer alır. (Muzeul Unirii Alba Uiria Env. 9565) **(Kat.Am.Yzt-3)**

Yazıt:

Πτολεμαῖ-
ος εὐχὴν
Διὶ
4 Ϲυργάστῳ.

(Moga, vd., 1998, s. 109)

Çevirisi:

Ptolemaios dileğini Zeus Syrgastes'e yaptı.

(Moga, vd., 1998, s. 109; Avram, 2016, s. 72)

Ptolemaios ismi Mısır'daki Ptolemaios Hanedanlığı ile popüler olmuş ve yayılmıştır ancak buradaki kişi Mısırlı değildir. Öte yandan yazıta göre Ptolemaios'un toplumun yüksek bir kesiminden olmadığı ancak köle de olmadığı sonucu çıkarılmıştır (Moga, vd. 1998, s. 109-111; Öztürk, 2012, s. 104). Yazıt MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlendirilir (Avram, 2016, s. 72; Piso, 2018, s. 43). Ptolemaios'un bölgede konuşlu olan Gemina XIII Lejyonunda yer alan Paphlagonialı bir asker olarak düşünmek de mümkündür. Keza bu bölgeden gelen birçok adak yazıtında Bithynia, Galatia ve Paphlagonia'dan kültleri görmek bu savı güçlendirir. Kültler arasında Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus Kültleri gibi Ionopolis merkezli Glykon Kültü'ne adanmış bir yazıtı da görmek mümkündür (Culcer, 1967 s. 611-617, Cumont, 1910 s, 1468).

Külte ilişkin bir başka yazıt İtalya Brescia'dan gelir.

Yazıt:

Dis Paternis
Surgasteo
Magno
4 *Pat(a)ro*
Q(uintus) M(ucius?) Tryphon
u(otum) s(oluit) l(ibens) m(erito)

(Öztürk, 2012, s. 104)

Çevirisi:

Baba Tanrılara, Syrgasteus Magnus Patarus'a, Quintus Mucius Tryphon adağı gereğince (bu sunağı) sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen yazıtta, Tios'un yerel/kurucu kahramanı Pataros ile tanrının işbirliğinin ilişkisini Surgasteo formunda verilmiştir (Moga vd. 1998, s. 109-111; Öztürk, 2012, s. 104; Avram, 2016, s. 72) (**Kat.Am.Yzt-4**). Aynı zamanda A. Avram tanrı ile kurucu Pataros'un ilişkilendirilmesini yazıtın PATRO okunuşunun yorumuna göre kabul edilebileceğini söyler (Avram, 2016, s. 72) ki burada tanrı için yine bölgede ve Amastris teritoryumunda görülen "Patroos" epitheti ile de ilişkilendirilebilir olduğunu da göz önüne almak gerekir.

Görüldüğü üzere Syrgastes Kültü Asia Minor'un dışına çıkarak hem Dacia da hem de İtalya'da tapınım görmüştür. Dacia'da Syrgastes Asia Minor kültü olarak elbette ki tek değildir. Hem Paphlagonia'dan (Syrgastes, Kimistenos ve Glykon) hem de Asia Minor'un birçok yerinden başta Zeus olmak üzere başka tanrı ve tanrıçalara ilişkin kültler bölgede tapınım görmüştür (Piso, 2018, s. 37-70).

Dacia'da görülen Asia Minor kökenli kültlerin yaygınlaşması bölgenin Roma eline geçtiği MS 106 tarihinden sonraki kolonistlere bağlanmaktadır. Özellikle de Bithynia-Pontus ve Galatia Bölgesi'nden gelenlerin altın madenlerinin olduğu yerlerde varlığı bölgede iyi bilinmekte olup, Paphlagonia kökenli inanışları görmenin nedeni burada ortaya çıkar (Birliba, 2012, s. 39-43; Avram, 2016, s. 77-78). Bölgedeki Asia Minor kökenli kültleri yaşatanların, kültlerin ana kentinden geldiği kesin gibidir aynı Zeus Syrgastos'a tapınımda olanların Tios ve/veya Hadrianopolis'ten geldikleri gibi (Avram, 2016, s. 78). Benzer görüş Brescia yazıtı için de kabul edilmektedir (Moga vd., 1998, s. 111).

Numismatik bulgular

Tios kenti, MÖ 4. yüzyıl ortalarıyla birlikte sikke basmaya başlar. Bu ilk sikkelerde ön yüzde çelenkli Zeus başı ve arka yüzde de onun kartalı görünmektedir (SNG Tübingen).

Kent, Bithynia Krallığı döneminde Kral Zipoites'in yayılmacı politikası sonucunda MÖ 281/280 tarihinde bu krallığın bir parçası haline gelmiş, ancak daha sonra kralın oğulları olan Nikomedes ve Zipoities arasında taht kavgası başlamış ve sonunda bu durumdan faydalanan Herakleia Pontika, Tios ile birlikte özgürlüğünü yeniden geri kazanmıştır (Arslan, 2005, s. 103-104). Kent MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğinde Amastris kenti ile birlikte Pontus Krallığı'nın, MÖ 70 yılında da Roma hâkimiyeti altına girmiştir (Arslan, 2005, s. 104). Kent Bithynia Krallığı döneminde bastığı sikkelerde arka yüzünde Zeus betimini kullanmıştır (SNG Fitzwilliam).

Zeus Syrgastes lejandına sahip Tios sikkeleri Roma İmparatorluk Dönemi'nde ilk defa Domitianus Dönemi'nde (MS 81-96) görülmeye başlar (RPC II, 700) **(Kat.Am.Nms-11-12)** ve Geta (MS 211) dönemine kadar devam eder (Rec.Gen. 1912, s.632, No:127, Pl. CIX, 21).

Sikke lejandlarında tanrı, ΖΕΥΣ ΣΥΡΓΑΣΤΗΣ (Syrgastes) olarak Domitianus, Traianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemlerinde (**Kat.Am.Nms-13, 21-24**), ΖΕΥΣ ΣΥΡΓΑΣΤΕΙΟΣ (Syrgasteios) olarak Traianus

(**Kat.Am.Nms-15-19, 25, 26**); CYPΓACTEIOC olarak Traianus (MS 98-117) ve Geta (MS 209-211) dönemlerinde ve ZEVC CYP şekli ile de Antoninus Pius döneminde (MS 138-161) (Waddington vd., 1912, s.615-640) (**Kat.Am.Nms-20**); ΣΥΡΓΑΣΤΙΟΣ olarak Traianus (**Kat.Am.Nms-14**) döneminde görülür. Son dönemde Tios kazılarında bulunan yeni bir kent sikkesi üzerinde de ΣΥΡΓΑΣΤΕΟC lejandı görülür (Öztürk, 2012, s. 103) (**Kat.Am.Nms-27**).

Tios sikkelerinde tanrı başında bir ışın tacına sahip olup, sakallı gösterilmiştir. Tanrı betimi, ayakta, vücudu cepheden verilmiş, çelenkli başı sağa dönük, üzerinde khiton ve hymation giymiş, hymation belde toplandıktan sonra sol omuz üzerinden aşağı sarkıtılmış ve sol kolu dirsekten kırılıp yukarıda uzun asayı tutan, sağ kolu ise bel hizasında dirsekten bükülüp önde patera tutar şekilde verilmiştir. Tanrının bazen sağ bazen de sol yanında tanrıya bakar şekilde kanatları yarı açık kartalı ise her zaman eşlik etmektedir. Tanrının genel vücut görüntüsünde uzun asasına yaslanır pozisyonunda olmasından kaynaklı "S" hareketi görülmekte ve beli sağ yanında hafif çıkıntı şeklinde durmaktadır. Tanrının Traianus Dönemi'nden sadece iki örnekte elbisesi üzerinde göğüs hizasında bir kuşak bulunmaktadır (SNG von Aulock, 1957, no.934; RPC III, 1188). Domitianus Dönemi'nden (MS 81-96) bir örnekte de kartal, tanrının arkasında kalıp sadece başını çıkartmış ve sağa dönük bakmaktadır (RPC II, 700). Tios kentinde son zamanlarda yapılan kazılarda da ön yüzünde kurucu (rahip) Tios'un arka yüzünde de Zeus Syrgastes lejandı bulunan yeni bir sikke bulunmuştur (Env. No. S.09-69, Öztürk, 2012, s.103 dn. 39, NumRes 168).

Heykeltıraşlık bulguları

Amasra Müzesi'nde 2 ve 1 tane de İtalya'da olmak üzere 3 adet heykelin Amastris (Tios) teritoryumunda yer alan ve Tios'un baş tanrısı olan Zeus Syrgastes Kültü ile ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

Amasra Müzesi'ndeki eserlerimizden ilki muhtemelen Tios teritoryumundan kalan Devrek İlçesi, Eğerci Bucağı, Adatepe Köyü, Kıyılar Mevkii'nden bulunmuş olan ayakta tasvir edilmiş bir mermer erkek heykelidir (Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114). Olasılıkla Zeus betimi olan heykel, başı, omuzdan itibaren kolları ve bileklerden itibaren ayakları kırıktır. Heykel ayakta ve sağ yanında bir desteğe yaslanır vaziyettedir. Vücudunu bele kadar açıkta bırakan bir hymation giymiş. Vücut çıplak, genç ve kaslı bir şekilde verilmiş. Baş, boyun hizasından kırılmıştır. Sağ omuz çıplak ve kısmen korunmuş, muhtemelen korunan kısmına göre, kol aşağıya doğru düz bir şekilde

inmekteydi. Sol kol hymation içinde kalmış ve paralel bir şekilde çıkıntı yapmaktadır. Hymation içinde kolun korunan kısmı ve sol göğüs ve omuz hareketine bakarak yukarıya yönelim gösteriyor olmalıydı. Bu pozisyon doğru ise tanrı elinde asa tutuyor olabilir. Hymation, karın altında aşağıya doğru sarkmış ve sağ kasık bölgesi kısmen görünürken, bel hizasına geniş bir burgu yaparak arkadan sol omza çıkarılmış ve sol omzun üzerinden ayak seviyesine kadar sarkıtılmıştır. Heykelin sağ bacağı hafif öne atılmış, bacağın yarattığı elbise gerginliğinden kaynaklı sağ bacak sol iç kenarından sol bacağa doğru çapraz vertikal çizgiler gösterilmiştir. Heykelin sağ bacağı yanından diz hizasından itibaren destek görülmektedir **(Kat.Am.Ark-8).**

Diğer heykelimiz, Amasra Müzesi'ne ihbar üzerine 1975 yılında gelmiş ve ilçe merkezindeki Kum Mahallesi'nden bulunmuştur. Mermer bir erkek heykelidir. Olasılıkla Zeus betimi olan figürün, başı, omuzlardan itibaren kollar kırıktır. Ayakta betimlenmiş heykel bir kaide üzerinde durur (Kaide yüksekliği 11 cm). Vücudunu bele kadar açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Vücut çıplak, genç ve kaslı bir şekilde verilmiştir. Baş, boyun hizasından kırılmıştır. Sağ omuz çıplak ve kısmen korunmuş, muhtemelen korunan kısmına göre kol aşağıya doğru düz bir şekilde inmektedir. Heykelin vücudu sağ bacak üzerine verdiği ağırlıktan ve muhtemelen sol eli ile yukarıda tuttuğu asaya yaslanmaktan dolay hafif "S" yaparak şekil almıştır. Hymation, karın altında aşağıya doğru sarkmış ve kasıklar kısmen görünürken, bel hizasına geniş bir simit yaparak arkadan sol omza çıkarılmış ve sol omzun üzerinden ayak seviyesine kadar geniş pililerle sarkıtılmıştır. Heykelin sol bacağı ayak üzerinde topuktan hafif yükseltilmiş ve hafif dizden kırık biçimde gösterilmektedir. Bu bacak üzerinde dizden kasığa kadar kırık vardır. Vücudun ağırlığı sağ bacak üzerine verilmiş ve bel hizasından itibaren bir desteğe yaslanmaktadır. Vücut hareketinden dolayı sağ bacak üzerinde sekiz adet geniş kıvrım oluşmuştur. Ayaklar çıplak olup sağ ayak oldukça aşınmış, sol ayakta ise parmak uçları kırılmıştır **(Kat.Am.Ark-9).**

Külte ilişkin son heykeltıraşlık eserimiz Roma'da Massimo Lancolletti Koleksiyonu'nda ayakta duran, baş, sol kol ve sağ kolun bir kısmının olmadığı bir eserdir. Tanrı Zeus olabilecek figür, tunik ve manto giyer, diyagonal olarak örtülmüş manto vücudu sol omza kadar kaplar, sağ tarafında ise kartal yer alır. Tanrı, bu heykel de lingua tipi bir sandalet giymektedir. Heykelin özellikle Tios kent sikkelerinde betimlemesi yapılan tanrı Syrgastes ile benzeştiği düşünülmektedir (Ersilia, 2009, s. 1-3; Öztürk, 2012, s. 103-104). (**Kat.Am.Ark-10)**

Tios'un kent sikkelerinden takip edilebildiği kadarıyla Zeus Syrgastes betimi şu şekildedir: Tanrı başında bir ışın tacın sahip olup, sakallı bir şekilde gösterilmiştir. Tanrı, ayakta, vücudu cepheden verilmiş, çelenkli başı sağa dönük, üzerinde khiton ve hymation giymiş, hymation belde toplandıktan sonra sol omuz üzerinden aşağı sarkıtılmış ve sol eli dirsekten kırılıp yukarıda uzun asayı tutan, sağ eli ise bel hizasında dirsekten bükülüp önde patera tutar şekilde verilmiştir. Tanrının bazen sağ bazen de sol yanında tanrıya bakar şekilde kanatları yarı açık kartalı ise her zaman eşlik etmektedir. Tanrının genel vücut görüntüsünde uzun asasına yaslanır pozisyonunda olmasından kaynaklı "S" hareketi görülmekte ve beli sağ yanında hafif çıkıntı şeklinde durmaktadır.

Sikkelerdeki bu betimlemeye bakarak 1 ve 2 no'lu mermer heykellerin Zeus Syrgastes'in sikkeler üzerindeki betiminin tekrarlandığı görülebilir. Her iki heykel örneğinde de özellikle vücudun "S" pozisyonu almış olmaları, heykel 1 ve 2'te sol kolun hem hymation altında olması hem de omuzdan itibaren yükselen pozisyonunda olup muhtemelen sikkelerde olduğu gibi asa tutmaları, sağ ellerinin ise korunmuş kısmına göre aşağı inip belki de patera tutuyor olması ile bu örneklerin tanrı Zeus Syrgastes olmasını düşündürmektedir. 1 no'lu mermer heykelin genel pozisyonu tanrının sikkeler üzerindeki betimini takip ediyor olsa da giydiği hymationun sikkelerdeki betimlerin aksine sol bacak üzerinde toplanıyor olması farklılık yaratmaktadır.

Kurşun ağırlıklar

Tios teritoryumunda kalan günümüz Zonguldak'ın Gökçebey İlçesi Üçburgu/Kayabaşı mevkiinden 2009 yılında bir kurşun ağırlık bulunmuş ve bu ağırlık aynı ilçedeki Özel Çanakçılar Müzesi'nce satın alınmıştır. Kurşun ağırlığın bulunduğu mevki Billaios (Filyos) ve Ladon (Devrek) ırmaklarının birleştiği bir noktadadır. Buluntular, aşırı yağışlar sonucu oluşan selin ortaya çıkardığı muhtemel bir antikçağ yapısı civarındandır. Kurşun ağırlığın yanı sıra Meter Theon'a adanmış olduğu anlaşılan bir yazıt parçası, ölçü taşı olabilecek bir parça ve Roma Dönemi'ne ait çok sayıda seramik de buluntular arasındadır (Şahin-Uyar, 2009, s. 137-148; Şahin-Uyar, 2012, s. 152). Bu kurşun ağırlığın aslında tek olmadığı bir grup şeklinde çıktığı ancak Çanakçılar Müzesi örneği dışındakilerin yurtdışına çıktığı New York'ta 2003 yılında yayımlanan bir müzayede kataloğuyla birlikte ortaya çıkmıştır.

Kurşun ağırlık bir tavayı andırır biçimde, yuvarlak ve tutamaklıdır (**Kat.Am.Ark-11**). Tutamağın en uç kısmında, ağırlığın asılması amacıyla oyulmuş bir

deliği vardır (Env. no. 289; yüksekliği 20,7 cm; tutamak 8 cm, çap 12,5 cm; derinlik 3-5 cm; harf yüksekliği 1 cm olup ağırlığı 4900 gr'dır.). Ağırlığın her iki yüzünde de figür ve yazıt bulunur. Ön yüzde (?) üzüm ve asma dallarıyla Dionysos diğer yüzde ise gür saç ve sakalı ile ve hymationu sol tarafından atılarak giymiş Zeus vardır. Dionysos'un bulunduğu ön yüzde M (*mü*), N (*nü*) A (*alpha*) harfi görünür ve bu üç harf "MNA" sözcüğünü oluşturup ölçü birimini (mina) göstermektedir (Öztürk, 2012, s. 205; Şahin-Uyar, 2012, s. 155). Ağırlıktaki yazıtlarda ön yüz iyi korunmuş ama arkadaki ise kısmen aşınmıştır :

Ön yüz:

M.N.A Ἀγαθῇ τύχῃ· βουλῆς δήμου Τιανῶν

Arka yüz:

Ἀρειανὸς ὁ ἐπιστάτης ἐν . . ΙΑ . ΑΤ . Λ . Ι

(Şahin- Uyar, 2009, s. 14)

Çevirisi:

Hayırlı uğurlu olsun! Tioslular'ın Kent ve Halk meclislerinin (kurşun ağırlığı) (Yönetici (= epistates) Areianos? - - - -.)

(Şahin- Uyar, 2009, s. 14; Şahin-Uyar, 2012, s. 155; Öztürk, 2012, s. 205)

Yine tanrı Zeus'un, Dionysos ile birlikte betimlendiği başka bir kurşun ağırlık yurt dışındaki müzayede kataloğunda görülmektedir (Triton-New York 6, 2003, lot 293). Yuvarlak ağırlığın tutamağı dikdörtgendir ve yine asma deliği bulunmaktadır. Bir yüzünde üzüm ve asma dallarıyla Dionysos, diğer yüzünde ise yine hymation giyimli Zeus tasvir edilmiştir (Uzunluğu 21 cm; genişliği 12 cm; ağırlığı 4885 gr (10 Mina)). Üzerindeki 4 kontrmark bulunan ağırlığın en az iki kere daha kullanım gördüğü ileri sürülmüş ve MS 2-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Öztürk, 2012, s. 204) **(Kat.Am.Ark-12).**

Kurşun ağırlıktaki yazıt ise şu şekildedir:

Ön yüz:

Ἀγαθῇ τύχῃ βουλῆς δήμου Τιανῶν | (tutamak) N'nun üzerinde M.

Arka yüz:

[— — —]APEIANOC[— — —]TATHCE[— — —]C[— — —]O[— — —]

(Öztürk, 2012, s. 204)

B. Öztürk yazıtın revizyonunu da şu şekilde yapmıştır:

Ön yüz:

Ἀγαθῇ τύχῃ. βουλῆς δήμου Τιανῶν | (tutamak) N'nun üzerinde M.

Arka yüz:

Ἀρειανὸς [ἐπισ]τάτης ἐ[ν τ ῇ πόλ]ε[ι(?)— — —]O[— — —].

Çevirisi:

Ön yüz: *İyi şansla! Tioslular'ın boule ve demos'u.*

Arka yüz: *Kentteki Epistates Areianos [— — —]O[— — —]*

(Öztürk, 2012, s. 204)

Tanrı Zeus'un, Hermes ile birlikte gösterildiği bir başka kurşun ağırlık daha bulunmaktadır (**Kat.Am.Ark-13**). Şekil olarak diğer örneklerle aynı olan ağırlığın bir yüzünde sağ omuzunda kerykeion taşıyan Hermes, diğer yüzünde ise hymation giyimli Zeus yer almaktadır (Triton, New York 6, 2003, lot 293; Öztürk, 2012, s. 205-206). Uzunluğu 12 cm, genişliği 8 cm, ağırlığı ise 1197 gr'dır (2 Mina). Yine MS 2-3. yüzyıla tarihlenen ağırlığın yazıtları şu şekildedir:

Ön yüz:

[Ἀγαθῇ] τύχῃ [βουλῆς δήμου Τιανῶν?] | PITA[— — —]. (2 kontrmarklı)

(Öztürk, 2012, s. 205-206)

Arka yüz:

Aşınmadan dolayı okunamamıştır.

Çevirisi:

İyi şansla! Tioslular'ın boule ve demos'u? [— — —] | PITA [— — —]

(Öztürk, 2012, s. 205-206)

Kurşun ağırlıklar üzerinde gördüğümüz tanrı Zeus'un betiminin, kentin Syrgastes lejandına sahip sikkelerinde görülen betim ile benzeştiği yadsınamaz. Keza bu kurşun ağırlıklar üzerine yayın yapan araştırmacıların ortak görüşü de ağırlıkların bir yüzünde yer alan gür saç ve sakallı, hymation giymiş Zeus figürünün Tios kentinin baş tanrısı olan Zeus Syrgastes olabileceğidir (Şahin-Uyar, 2009; Şahin-Uyar, 2012; Öztürk, 2012).

2.1.2. Değerlendirme

Zeus Syrgastes Kültü'nün kökenleri büyük ihtimalle Tunç Dönemleri 'ne kadar geri giden Anadolu Dinine dayanıyorsa da süreç içerisinde Thrako-Bithyn özelliklerini de kazanmıştır. Tanrı isminin kökenine dair çalışmalar yerel anthroponym özelliğine dikkat çeker. Aynı zamanda Zeus Syragstes Kültü'nün merkezi olan Tios kentinin de isim kökeninde theonym ve anthroponym özellikler görülerken bu kökeninde her

hâlükârda "Tanrı" ve "Zeus"u işaret eden sonuçlara işaret ettiği görülür. Tanrının bereket, meteorolojik olaylar ve kithonik işlevlerinin baskın olduğu düşünülmektedir. Ancak bunların yanında tanrı betiminin görüldüğü sikkelerde tanrının kafasında bir ışın tacına da sahip olması, onun gün ve gün ışığı ile olan direkt ilişkisini göstermek açısından çok önemlidir. Keza, Syrgastes isim kökeninde Thrak kökenli Σουρεγέθης şahıs adına bağlamaya çalışılıp isimdeki "Συρ-" önekinin "parlak/parlayan" anlamına gelebileceği öne sürülmüş, bu noktada da Σουρεγέθης kelimesi, şahıs adı olarak "parlak/parlayan insan", tanrı adı olarak da "parlak/parlayan tanrı" anlamlarını vereceği belirtilmiştir. Bu noktada da hem isim kökenindeki anlam hem de sikkelerdeki betimde ışın şuası tanrının ana niteliğinin bir gökyüzü tanrısı sıfatından olduğunu gösterir.

Zeus Syrgastes Kültü'nün bir tapınağa sahip olabileceği düşüncesi hem kazılmakta olan Tios antik kentinin akropolisindeki bir yapı ile karşılaşılması hem de Tios kent sikkelerinde birbirini takip eden tanrı imajını olması ve sikke imajına oldukça yakın iki heykeltıraşlık eserine sahip olunmasıdır. Tios kentinde kazılmakta olan MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlenen yapı periteros ya da pseudo-peripteros olabileceği düşünülmektedir. Buradaki yapının Zeus Syragstes'e ait olabileceği fikri kentin Severus Alexander Dönemi (MS 222-235) bir sikkesi üzerinde korinth tarzı bir tapınak içinde yine sikkelerden bilinen Zeus Syrgastes imajının yer alıyor olmasıdır. Tapınak yüksek podyumlu, 6 x 11 sütun sırasına sahiptir. Keza tanrının bir tapınağa sahip olduğu fikri aynı Zeus Strategos'ta olduğu gibi Tios sikkelerinde birbirini takip eden Syragstes betiminin bir kült imajını yansıtıyor olduğunu düşünmemizdir.

Tios'un kent sikkelerinden takip edilebildiği kadarıyla Zeus Syrgastes betimi ve dolayısıyla kült ikonografisi şu şekildedir: Tanrı başında bir ışın tacına sahip olup, sakallı bir şekilde gösterilmiştir. Tanrı ayakta, vücudu cepheden verilmiş, çelenkli başı sağa dönük, üzerinde khiton ve hymation giymiş, hymation belde toplandıktan sonra sol omuz üzerinden aşağı sarkıtılmış ve sol eli dirsekten kırılıp yukarıda uzun asayı tutan, sağ eli ise bel hizasında dirsekten bükülüp önde patera tutar şekilde verilmiştir. Tanrının bazen sağ bazen de sol yanında tanrıya bakar şekilde kanatları yarı açık kartalı ise her zaman eşlik etmektedir. Tanrının genel vücut görüntüsünde uzun asasına yaslanır pozisyonunda olmasından kaynaklı "S" hareketi görülmekte ve beli sağ yanında hafif çıkıntı şeklinde durmaktadır.

Bu kült imajı olabilecek betim sikkelerde olduğu kadar Heykeltıraşlık eserleriyle de desteklenebilir. Amasra Müzesi'nde tespit ettiğimiz iki heykeltıraşlık eseri yukarıda

belirttiğimiz kült imajı olabilecek betimi küçük farklar dışında takip etmesiyle tanrının bir tapınak ve burada da bir kült heykeline sahip olması düşüncemiz desteklenmektedir.

Zeus Syrgastes'e ait Tios kentinden şu ana kadar epigrafik belge bulunamamışsa da muhtemelen kent teritoryasında kalan bir mevkiden gelen bir mezar yazıtı tanrının bir agonu olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu yazıt aynı zamanda Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus Kültleri'ne ait bilinen tek agonu göstermesi adına da önem taşır. Epigrafik başka belgelere bakıldığında Syragastes tapınımının Alba Iulia ve Brescia'ya kadar ulaştığı ve kültün Tioslu göçmenlerle geniş alana yayıldığı söylenebilir.

Tanrı kent sikkelerinde Syrgastes lejandının görülmesi her ne kadar Domitianus Dönemi (MS 81-96) ile başlasa da kentin MÖ 4. yüzyılda bastığı sikkelerde de Zeus betiminin görülüyor olması da gözden kaçmamalıdır. Sikkelerde Syrgastes lejandlı örnekler MS 2. yüzyıl ortalarında yoğun olarak görülmesi kült tapınımının en yoğun olduğu döneme işaret edebilir. Kült, lejandlı olarak en son Geta Dönemine (MS 209-211) görülürken, lejandsız ama Zeus Syrgastes tipinde Gallienus Dönemi (MS 253-268) sikkelerine kadar yoğun görülmesi kültün MS. 3. yüzyıl sonuna kadar varlığını kesin olarak gösterir.

Zeus Syrgastes'in Tios kenti pantheonunda önemli bir yer tuttuğu ya da baş tanrısı olduğuna dair düşünceyi güçlendiren bir durumda, bölgeden ele geçen kurşun ağırlıklar üzerinde yer alan ve sikkelerden takip edilebilen tanrının portre özelliklerini taşıyan figürün varlığıdır. Bu kurşun ağırlıklardaki betiminin Zeus/Zeus Syrgastes olduğu kabul edilirse tanrının bereket, gün ışığı ve kithonik özellikleri yanında polis yaşamının da parçası olduğu görülür.

2.3.1. Zeus Bonitenos

Paphlagonia Bölgesi'nde ve Amastris teritoryumunda yazıtından kaynaklı olarak tapınağı kesin olarak şimdilik bilinen yegâne tanrı Zeus Bonitenos'tur.

Günümüzde, Kastamonu-Karabük illeri sınırında, Daday ve Eflani ilçelerinin birleşim noktasında yer alan Aktaştekke Köyü'nün Meyre Mahallesi'nde yer alan tapınağa ilişkin kalıntılar hakkında kimi yanlış da olsa 1840'lı yıllardan itibaren bilgiler bulunmaktadır (Bore, 1840 s. 413-414).

Tapınağın yazıtı ilk kopyalandığında kalıntıların yanında iken daha sonraki kopyalamalar Meyre'nin 5 km güney batısındaki Gökgöz Köyü'nde devşirme olarak kullanıldığı esnada yapılmıştır. Yazıt günümüzde Kastamonu Arkeoloji Müzesi bahçesindedir (Hirschfeld, 1888, s. 888-889 no.61; Doublet, 1889, s. 312 no.20; Robert,

1962, s. 344; Schwabl, 1972, s. 290; Marek, 1993, s. 180, Am. Kat. No.95; Şahin, 2001, s. 34-35; Marek, 2003, s. 106,152-153 figs 149; Summerer, 2014, s. 199-200) (**Kat.Am.Yzt-5**).

Yazıt:

ἀγα[θῆι τύ]χηι· [v] θεῷ [π]ατρῴῳ Διὶ Βονιτηνῷ
Μᾶρ[κος] Αὐρήλιος Ἀλέξανδρος Γαίου τοῦ
καὶ Ἀρειπίου τοῦ προστάτου καὶ γενεάρχου
ἐκ προγόνων καὶ κτίστου τῶν ἱερῶν τόπων
καὶ τροφέως ἀσυνκρίτου καὶ πρώτου ἄρχοντος
καταρξαμένου τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ
ὁ γενεάρχης καὶ προστάτης καὶ κτίστης καὶ τρο-
φεὺς καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ Πόντου, ἄρξας τὴν μεγί-
στην ἀρχὴν τῆς λαμπροτάτης Ἀμαστριανῶν
πόλεως, Βειθυνιάρχης καὶ Ποντάρχης τειμη-
θεὶς ὑπὸ θεοῦ Ἀντωνείνου, πάσαις ταῖς τῆς
πολειτείας τειμαῖς διαπρέψας, κατασκευάσας
τὸν ναὸν μετὰ παντὸς τοῦ κόσμου
ἀφιέρωσεν ἐν τῷ θοσ΄ ἔτει.

(Marek, 1993, s. 180, Am. Kat. No. 95)

Çevirisi:

Hayırlı olsun, Atalarının taptığı tanrı olan Zeus Bonitenos'a rahip, atadan kalma kabile reisliğini alan, kutsal yerleri kurmuş, özel başrahip olan ve tapınağın temelini atan Arisimos diye isimlendirilen Gaius oğlu Marcus Aurelius Aleksandros ki o kabile reisi has kurucu, besleyici, Pontus Eyaleti'nin başrahibi olup pek itibarlı Amastris şehrinin en büyük memuriyetini yaptı. Bithynia ve Pontus (Provincia Bithynia et Pontus) eyaletlerinin başrahibi idi. Kutsal Antoneius tarafından imparator şöhret gördü. Devletin bütün hünerli memuriyetlerine itibar kazandı. Nihayet Aurelius Aleksandros 279 yılında hevesle tapınağı yaptı ve teçhiz etti.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Tapınak alanı Amastris teritoryumunda kalmaktadır (Marek, 1986, s.277-278; Marek, 1993, s. 68, 77, 180, Am. Kat. No: 95; Belke, 1996, s. 178-179). Tanrının bu epitheti başka bir yerde bilinmemektedir (Cumont, 1897, s. 70,). Zeus'un bu kültünün Phrygia'nın güneyindeki Bon(e)ita (Βονιτά) ya da Boneta yerleşimi ile ilişkisin bulunup

bulunmadığı üzerinde durulmuştur (Marek, 1993, s. 89, 98; Zgusta, 1984, s.n 82/2). R. Louis, kaynaklara göre "Bonyssa" (Saprykin, 2009b, s. 39; Summerer, 2017, s. 92-93) adlı bir Manastıra sürgün giden Aziz Theodora Studite üzerinden tartıştığı Boneita (Denizli, Çardak-Acıtuz Gölü) adlı yerleşim üzerine düşüncelerini dile getirirken, Bonita ya da Boneta'nın etimolojisi hakkında bir şey söyleyemeyeceğini ama Hellence'deki Bous-Boğa ile de ilişkisinin zor olduğunu bildirir (Robert, 1962, s. 345 dn. 9). Ancak Bonitenos kelimesinin Bonita olarak bir yer adından gelmiş olabileceğini bildirir (Robert, 1962, s. 354).

S. J. Saprykin, Zeus Bonitenos'un bölgede tapınım gören ve Hadrianopolis sınırlarında kalan Zeus Karzenos ve Zeus Kimistenos gibi kithonik özelliklere sahip belirli bir bölgenin koruyucusu olduğunu düşünür. Araştırmacı aynı zamanda diğer araştırmacılarında görmüş olduğu ve halen Meyre Köyü'nde korunmakta olan ışın şualı kafası ile dörtnala giden atlı süvariyi de tanrının kendisi olarak kabul edip Bonitenos'un insanları, köyleri ve bölgeyi koruyan, kurtaran ve apotrapaik özeliklere sahip atlı bir güneş tanrısı şeklinde kabul edildiğini de ileri sürer (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38).

Tapınağa ait yazıtta geçen ifadelere bakıldığında "Θεώ [π]ατρώω" terimi Zeus Bonitenos'un bölgede çok daha eskilerden beri tapınım gören ve belirli bir bölge ve insan topluluğunun belki de soyunu dayandırıp, en önemli koruyucu olarak gördüğü bir tanrı olduğunu göstermektedir. S. J. Saprykin bu konuda da Bonitenos'un, "Baba Tanrı", "Baba" olarak görülüp vatanın ve evin koruyucusu olduğunu, ancak tanrıya ait bu işlevin antikçağda çok yaygın olup dönem insanlarının belleğinde, kamusal ve sosyal alanında büyük yer tuttuğunu belirtir. Saprykin, tanrının isminin Hellence olmamasına karşın yukarıda belirtilen özelliğinin ise Hellen kökenli olabileceğini ileri sürer (Saprykin, 2009b, s. 39). M. P. Nilsson da, "patroos" kavramını, Yunan toplumunun ataerkil aileye ve akrabalık fikrine dayanması ve bu düşüncenin de kült içinde ifade alması gerektiğini ileri sürerek, Zeus Patroos ve Apollon Patroos gibi evrensel akrabalık tanrıları, tanrının evrenselleştirmesi eğilimdeki yarattığı bir gelişmenin gerekliliği olarak görür (Nilsson, 1949, s. 125-126). Bu noktada Zeus Bonitenos Patroos, bölgede tapınılan en eski tanrılardan biri olması yanında muhtemelen evrensellik açıklamasından yola çıkarak geniş bir bölgede de saygı gören ve hatta bölge kabilelerinin ortak kökenindeki tanrı da olabilir. Varlığı muhtemelen eskiye dayanan tanrının bu tapınıldığı bölgedeki "evrensel" özelliği Hellen ya da Roma ile gelmiş bir epithet ya da özellik

olmayıp, zaten var olan özelliğin karşılığı olarak "Patroos" epitheti ile vurgulanmış olmalıdır.

Tapınağa ait yazıtta geçen önemli bir kelime de "Τροφεύς"'tur. Bu terim, tapınağı yaptıran Marcus Aurelius Aleksandros'un üstlendiği görevlerden bir olduğunu gösterir (Robert, 1934, s. 51-52).

İmparatorluk döneminde magistratların isimleri sikkeler ve yazıtlar üzerinde Τροφεύς "besleyen", "koruyucu baba" olarak görülür (Liddle-Scott, 1996, s. 1827). Buğday tedariki Asia Minor'da en önemli iş olarak büyük rol oynuyordu. Onurlandırma yazıtlarında şehre yemek sağlayan ve heyecan yaratan magistrat isimleri "agoranomos, eutheniarchs, sitonai ve eubiosiark" olarak geçmektedirler. Amastris'den Zeus Strategos'un ve Hera'nın da onurlandırıldığı yazıtta agornomoslara bu iddialı ve onursal unvanın verilişini oldukça iyi anlatır. Keza bu özellikler Zeus Bonitenos yazıtında da görülebilir:

"…γενερχης χαί προστάτης χαί χτίστης χαί τροφεύς χαί άρχιερεύς τού Πόντου άρξας την μεγίστην άρχήν της λαμπροτάτης Άμαστρανώυ πόλως προστατου χαί γενεάρχου εχ προγόνων χαί χτίστου τών ίερών τόπών χαί τρφέως ασυνχρίτου χαί τρώτου άρχοντος…" (Robert, 1934, s. 51; Hirschfeld, 1888, s. 876; Doublet, 1889, s. 312; Kalinka, 1933, s. 70 no.17). Bu besleyen, ekmek veren terimi olan "Τροφεύς" bazı araştırmacılarca tanrının bir özelliği olarak yorumlanmış ancak sonradan bunun yanlış olduğu ileri sürülmüştür (Robert, 1934, s. 52 dn.1).

Tanrının bu epithetine yani "Bonitenos" kelimesine sadece tapınak yazıtında rastlamaktayız. Maalesef başka bir yazıt, sikke ya da herhangi bir arkeolojik buluntu üzerinde şu ana kadar görülmemiştir.

2.3.1.1. Zeus Bonitenos tapınağı / kült alanı

Zeus Bonitenos Tapınağı, günümüzde Kastamonu sınırları içinde kalan Daday İlçesi, Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi'nde yer almaktadır. Tapınak, Meyre Mahallesi'ndeki yerleşimin batısında konutların bittiği alanda yer alıp, çevresi tarımsal arazilerden oluşmaktadır (**Kat.Am.Ark-14**).

Tapınak eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir alanı görülebilen doğu yönünde aniden yükselen bir sırtın bulunduğu yapay bir teras üzerinde yer almaktadır (Donceel 1984a, s. 35-6; Marek, 1993, s. 180; Marek, 2003, s. 106). Genel anlamda tapınak ve Meyre Mahallesi'nin yerleşimi arkasında hızlıca yükselen ve ormanlık olan bir yamacın eteklerinde yer alır. Tapınağın bulunduğu alan 1050 m rakıma sahiptir. Geniş bir alanı

görebilen tapınak alanı ve podyumlu olduğu anlaşılan tapınak muhtemelen antikçağda da her taraftan görülebilen bir yapıya sahipti. Tapınak ön cephesi batıya bakmakta, batı-doğu akslı olarak konumlanmaktadır.

Tapınak alanında 2006 yılında Kastamonu Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nce 1 aylık kısa bir kurtarma kazısı yapılmıştır. Bu kazıda yapının çevresindeki bitki ve ağaçlar temizlenmiş, yapıyı kaplayan atık topraklar kaldırılmış, yapının korunan güney yan duvarı ve tapınağın ön cephesindeki merdivenli podyum kısmen açığa çıkarılmıştır. Maalesef bu kazıya ilişkin buluntu ve tespitler için hiçbir yayın yapılmamıştır. Günümüzde yapının koruna gelen yan duvarları görünürken, kuzey yan duvarlarının olduğu kesim çalı tipli ağaçlarla yeniden kaplanmıştır.

Tapınak görece olarak korunmuş ve aynı zamanda Paphlagonia Bölgesi'ndeki en çok veriye sahip bir yapıdır. Yapı temelden yükselerek yan duvarlarının bir kısmı, stoylabatı ve merdivenli podyumu ile korunmuştur. Aynı zamanda özellikle entablatüre ve muhtemelen yan duvarlara ait birçok parça tapınak alanında görülebilmektedir. Bunun yanı sıra yapıya ait birçok blok, bazen tüm bazen de kesilip küçülterek başta Meyre Mahallesi olmak üzere çevre köylerin yapılarında yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Yapılan çalışmalarda gözlemlenen bir nokta da, özellikle kısmen korunmuş yan duvarlara ait blokların, bulundukları yönlere doğru yıkılmış olması ve tapınak girişinde de alınlık parçasının yine tapınak ön cephesi olan batıya yönünde bulunuyor olması, tapınağın, Hıristiyanlık döneminde kullanımının olmadığı ve aynı zamanda bilinçli bir şekilde tahrip edildiğini göstermektedir. Muhtemelen bu tahribat, Asia Minor'da Hıristiyanlığın resmi din olarak kabulü sonrasında pagan inanç mekânlarının yıkılması/yok edilmesiyle alakalı olmalıdır.

Tapınağı yaptıran kişi Pontusarkhes ve Bithyniarkes unvanına sahip olan M. Aurelius Aleksandros'tur. Tapınağın yazıt tarihi MS 279'dur. Yazıtın ilk yorumlamalarında Pompeius erasına göre düşünülüp MS 215'e yani İmparator Caracalla Dönemi'ne (MS 211-217) tarihlendirilmiş (Hirschfeld, 1888, s. 888-889) ancak daha sonradan bölgenin Amastris teritoryumunda kalmasından dolayı MS 209 (Lucullus erasına göre) olarak düzeltilmiştir. (Donceel 1984a, s. 35; Marek, 1986, s. 276; Belke, 1996, s. 178–9). C. Marek daha önce Amasra Müzesi'nde bulduğu İmparator Cladius'u ve şehri onurlandıran şehrin agoranomosu Dionysos'un 121 yılına ait onurlandırmasında "Autokratori Tiberio Claudio Caiseri Sebaste" yazısı ile karşılamıştır. Bu tarih Pompeius erasına göre tarihlendirildiğinde MS 57 yani İmparator

Nero Dönemine denk gelecek ve yanlış olacaktır. Eğer Lucullus erası uygulanırsa MS 51 yılına denk gelecek ve o zaman İmparator Cladius'a ulaşılacaktır. Bu noktada daha önceki araştırmacıların belirttiği gibi Zeus Bonitenos'a adanmış tapınak İmparator Caracalla Dönemi'ne ait değil, MS 209 tarihini vermesinden dolayı daha erkene denk gelip İmparator Septimius Severus Dönemi'ne (MS 193-211) tarihlendirilmektedir. Bu arada C. Marek yazıtta Marcus Aurelius Aleksandros'un onurlandıran imparatorun da, tapınağın yapılış tarihinin "Constitutio Antoniniana"dan önce olmasından dolayı yazıtta geçen "Theos Antoninos" olarak geçen kişinin Marcus Aurelius olduğunu iddia eder (Marek, 1985, s. 182-185).

Tapınak 13.20 x 18.25 m, dört postament ile taşınan sütunlarla prostylos plan tipindedir. Korunmuş olan kuzey temenos duvarına (bir kısmı toprak yüzeyinde olmak üzere yaklaşık olarak 15 m'lik kısmı belli olan) bakarak 65 x 57 m'lik bir temenos alanı içinde ve 3705 m²'lik bir alan kaplamaktadır. Temenos duvarları için A. Gökoğlu tapınağın dışındaki duvarların her tarafı 60 m'dir demektedir (Gökoğlu, 1952, s. 136-138). Yapı su basmanı ile kuzey ve güney uzun kenarlarda yan duvarları kısmen korunmuş ve batı-doğu aksında konumlanmıştır. Batıya bakan giriş 6 ya da 8 basamaklı olup merdiven sırasının en alt kısmı ve muhtemelen ilk üç sırası in sutu olarak korunmuş. Tapınak bu hali ile sadece önde basamak sırasının olduğu yüksek podyumlu bir tapınak görünümündedir.

Yapının plan tipini kısmen yan duvarın korunmuş kısmında bloklar dış cephede bosajlı olarak yapılmıştır. Yapının, kesin olmamakla birlikte cellası olabilecek bir bölüm 5.50 x 7.60 m ölçülerindedir. Cella zeminini oluşturan bloklar yapının stoylabat kısmında görülen bloklarına göre daha geniş yapılmıştır. Celladaki büyük döşemeler, Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nin 2006 yılında yaptığı kurtarma kazısında ortaya çıkarıldığı şekliyle, kırık taşlardan oluşturulmuş yüksek bir dolgu üzerine oturtulmuştur. Cella döşemesinde muhtemelen bronz olabilecek kapıya dair kapı açılma hattının gösteren oval şekilli oluklu bir bölüm vardır.

Tapınak yüksek ihtimalle prostylos plan tipinde olması gerekir. Keza alanda yaptığımız çalışmalarda dört adet postament, üç adet de sütun kasnağı bulunmasına karşın sütun başlığına hiç rastlanılmamıştır. Bölgeyi daha önceden gezen araştırmacıların notlarında ve köylülerle yapılan görüşmelerde sütun, kaide ve başlığa dair ekstra bilgilere rastlanmamıştır. Ancak tapınak alanında 2004 yılında çekilen fotoğraflarda yer alan ancak günümüzde görünmeyen ya da bulamadığımız bir kırık bir

sütun kasnağı ile geniş bir stylobat döşeme parçası üzerinde görülebilen yuvarlak kaide (**Kat.Am.Ark-47**) izi tapınağın sütun sırasına da sahip olabileceğini düşündürmektedir. Tapınak alanını gezen Hirschfeld, notlarında yapının 6 sütunlu olduğunu belirtir (Hirschfeld, 1888, s. 888).

Mevcut veriler ışığında Zeus Bonitenos Tapınağı 6 ya da 8 merdivenli çıkılan, yüksek podyumlu, ön cephesinde postamentler üzerinde 4 sütunun bulunduğu prostylos plan tipinde bir yapı olması gerekir.

Zeus Bonitenos Tapınağı bu şekliyle Laodikeia A Tapınağına oldukça benzemektedir. Laodikeia A Tapınağı, 27.40 x 42.60 m ölçülerinde bir avlunun kuzey bitiminde yer alır ve 13.60 m genişlik ve öndeki merdivenleri dâhil 27.75 m uzunlukta, Korinth sütun başlıklı, ön cephesinde postamentlerin taşıdığı 4 sütun bulunan prostylos bir yapıdır. Tapınak 1.81 m yüksekliğinde bir podyum üzerindedir. İki yanı korkuluklu 7 basamaklı bir girişe sahip olup podyumlu ve yüksek Roma tapınak mimarisinin bir temsilcisidir. Pronaos önünde 4 sütunun oturduğu alan dâhil 4.30 m'dir. Pronaosun anta uçlarına kadar olan derinliği 1.60 m'dir. Naos içi 10.80 x 16.60 m'dir. Ön cephede yer alan postamentler 1.10 x 1.10 m. genişlik ve derinlik, 1.25 m yüksekliğindedir. Buna göre de prostylosu oluşturan postamentlerin 2.90 m aralıklarla sıralanmıştır. Tapınağın naosu çaytaşı ve kireç harç blokaj ile kaplı olup bu dolgu da mermer levhalarla kaplanmıştır. Cella içinde bu kaplama kaldırıldığında tonozlu bir alt mekân ortaya çıkarılmıştır. Bu tapınak MS 2. yüzyıl 2. yarısında yapılmış, Artemis ve Apollon ile birlikte İmparatorluk Kültü'ne adanmış, İmparator Diocletianus (MS 284-305) döneminde esaslı bir onarım geçirdikten sonra MS 7. yüzyıla kadar kullanımı devam etmiştir (Şimşek, 2006, s. 423-424; Şimşek, 2007, s. 464; Şimşek, 2013, s. 20).

Zeus Bonitenos Tapınağı da büyük ihtimalle ön cephede 4 postamentin taşıdığı sütunlarla prostylos bir tapınak olup, 6 ya da 8 sütunla çıkılan podyumlu, yüksek bir tapınak olarak Laodikeia A Tapınağının oldukça benzeridir. Plan şeması haricinde Laodikeia A Tapınağının naosu altındaki tonozlu iç mekân da oldukça ilgi çekicidir. Keza Zeus Bonitenos Tapınağı'nın pronaosunun naos çizgisi ile birleştiği alanda 182 cm derinlik 175 cm genişlik ölçülerinde bir dikdörtgen bir boşluk bulunmaktadır. Bu alanın iç duvarını naosun batı duvarı oluşturmaktadır. Ancak bu boşluğa inen bir merdiven sistemine dair izler bulunmazken, boşluğun pronaostan naosa geçişte nasıl kapatıldığına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Bu dikdörtgen boşluğun varlığı ve naos duvarında iz olmaması Laodikeia A Tapınağı'ndaki gibi naos altında bir bölmeye

ya da kriptoya da işaret edebilir. Nihayetinde Zeus Bonitenos Tapınağı'nın cella (naos) bölümü de küçük ve orta boy taşlar ve kireç harçlı kalın bir dolguya sahiptir.

Zeus Bonitenos Tapınağı'nın bulunduğu alan Paphlagonia Bölgesi'nin çağlar boyunca batı-doğu akslı ana güzergâhlarının birinin üzerinde yer almaktadır. Yapı günümüzde de kullanılan ama aynı zamanda Tunç Dönemleri'nden itibaren kullanılan Amastris'ten Amnias Vadisine ve oradan da Sinope ve Amaseia'ya ulaşan yol üzerinde yer alır. 1050 m rakımında yer alan tapınak Eflani-Daday arası yüksek plato kesiminin kısmen ormanlık kısmen de yerleşimlere oldukça uygun düzlüklerine hâkim bir konumdadır (Doonan, 2009, s. 75). Bölge antikçağda olduğu gibi Bartın-Amasra'dan güneydoğuya gelen yolun Abdipaşa ve Ovacuma yerleşimleri ile güneybatıda da Eskipazar (Hadriaonopolis) Karabük, Safranbolu yolu ile doğu güzergâhı için birleştiği noktadadır. Tapınağın bulunduğu kavşak noktadan kuzeybatıya ilerlendiğin ortalama 1000 rakımında Tunç Dönemi'nden (Burney, 1956, s. 192) beri yerleşim yoğunluğunun göze çarptığı bir sırt bölge geçildikten yaklaşık 600 m rakımlı Pınarbaşı Havzasına buradan da Kytoros ile (Cide-Gideros) birlikte Karadeniz sahiline ulaşan yola geçilir. Tapınağın güney ve güneydoğusu Zeus Gainios ve Koropizos buluntularının geldiği Karlı Köyü üzerinden yine antikçağın bölgenin daha güneyinde kalan batı-doğu güzergâhlarından olan Araç Çayı'nın düzlüklerine yerleşmiş olan Karabük-Araç-Kastamonu yoluna kadar ulaşmaktadır.

Tapınak mevcut araştırmalara göre herhangi bir antik yerleşimin içinde yer almaktadır. Tapınak çevresinde yaptığımız yüzey araştırmasında antik bir yerleşime dair izler görmek mümkün olmamıştır. Daha önceki çalışmalara ve bölge müzelerindeki buluntulara bakarak bölge tekil buluntu açısından zengin olsa da bir yerleşime dair en önemli veriler Meyre'nin 7 km kuzeybatısında yer alan Aday Köyü ve çevresinden gelmektedir. Daha önceki yıllarda bölgeyi gezen araştırmacılardan olan T. M. Yaman, Aday Köyü Gavuryeri adlı tepe ile Tufankayası mevkiinde yerleşim özelliği gösteren yapı, cadde, çok sayıda seramik gibi buluntuların bilgisini verir (Yaman, 1935, s. 51). Aynı zamanda bu çevredeki Çengelli ve Ören Höyük yerleşimleri de Demir Dönemi ve Roma dönemi yerleşim izlerine sahiptir (Burney, 1956, s. 152; Johnson, 2010, s. 335-336). Keza yine tapınağın yaklaşık 5 km kuzeyindeki Savaş Köyü arazisinde bulunan geniş bir alan yakın zaman önce yüzeyde tespit edilen yapı kalıntıları, yoğun seramik ve çatı kiremitleri nedeniyle III. Derece Arkeolojik Sit olarak tescillenmiştir (Ankara I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 31.07.2019 Tarih ve 6831 Sayılı

Kararı). Aynı zamanda bölge, yani Eflani Platosu olarak adlandırılan Zeus Bonitenos Tapınağını da içine alan yer Forlanini tarafından Hitit Dönemi Pala Bölgesi'nin merkezi olarak tanımlanmakta ve bölgede yerleşim tarihi Tunç Dönenleri'ne kadar indirilmektedir. (Forlanini, 1977, s. 220).

Bugüne kadar tespit edilmemiş bir nokta ise tapınak alanının 1 km kuzeyindeki nekropol alanıdır. Yöre halkının ifadesine göre bu mezarlık alanının 100 m güneyindeki açıklık Meyre Mahallesi'nin eski yerleşim yeri olup yaklaşık 100 yıl önce bugünkü yerine taşınmıştır. Nekropol alanı ise yoğun meşe ormanları içinde yer alır ve Meyre Mahallesi sakinlerince "Türbe Mevki" olarak adlandırılıp yağmur duası, Hıdırellez şenlikleri ve özellikle de bebeği olmayan kadınların adak adadığı kutsal bir alan olarak işlev göstermektedir. Nekropol alanında alçak bir tümülüs mezar olmak üzere çoğu tahrip edilmiş değişik büyüklüklerde muhtemel taş sanduka mezarlar bulunmaktadır. Alanda muhtemelen tapınak çevresinden getirilmiş ve dikey olarak ikiye ayrılmış bir sütun tamburunun bir kısmı da bulunmaktadır (Y. 50 cm, G. 50, Ç. 53 cm) (Resim: 1-2).

Resim 1: *Meyre Mahallesi Türbe Mevki nekropol alanındaki tümülüs*

Resim 2: *Meyre Mahallesi Türbe Mevki nekropol alanındaki yarım sütun kasnağı*

Tapınaktan ilk bahsettiği düşünülen kişi E. Bore'dir, ancak verdiği bilgiler Zeus Bonitenos Tapınağına ait olmayıp başka bir mevkideki kalıntılar olmalıdır. E. Bore'nin verdiği bilgi ve tanımalarına göre bahsettiği yer yakın zaman önce Meyre Köyü'ne çok da uzak olmayan (10 km) Kayı Köyü'nde tespit edilen içinde yuvarlak plana sahip bir mezar odasının olduğu bir tümülüs yapısı olabilir. Kendisi 1837 yılında yaptığı gezisinde Eflani'den Kastamonu'ya geçerken Kérasse Köyü (?) yakınlarından bir yükselti üzerinde duvarları 6 feet (10,92 m) olan yuvarlak bir anıt ve bu kaba granitten yapılmış anıtın önünde de bir obelisk gördüğünü ifade eder. Anıtın merkezindeki açıklıktan girdiğinde tonozlu bir mekâna ulaşır. Anıt çevresinde çok sayıda başka antik kalıntılardan dolayı burayı bir yerleşim olarak değerlendirir (Bore, 1840 s. 413-414). E. Bore'yi referans alan bir başka yazar olan Robiou'da kalıntıların varlığından bahseder (Robiou, 1863, s. 127-128). Hirschfeld bölgeyi ziyaretinde Yunan bir orman memuru tarafından tapınak hakkında bilgiler alır ve burası için 6 sütunlu olması gereken bir yapı olması gerektiğini söyler. Hirschfeld'in tapınağın yazıtını yayımlamasından (Hirschfeld, 1888, s. 888) hemen sonra Meyre'ye gelen ve tapınağı yerinde ziyaret eden G. Doublet, Bore ve Robiou'ya atıfta bulunarak, anıtın dairesel olmadığını, aynı zamanda çevrede bir obeliks ve yer altına inen bir oda olmadığını belirtir. Tapınağın işlenmemiş granitten yapıldığı ve duvar bloklarının büyük olduğunu belirtir. Çevrede sütun kaideleri

olduğunu ve bunlardan birkaç tanesinde dörtnala giden atın üzerinde bir binicinin kafasından ışınlar çıkaran bir tacı olduğunu aynı zamanda çevrede çok sayıda entablatür parçası ve bir de Hirschfeld'in yayınladığı yazıt var diyerek yazar (Doublet, 1889, s. 311-313). R. Leonhard'da 1903 yılında ziyaret ettiği bölgede tapınağın yazıtının Gökgöz Köyü'nde olduğunu ve bu köye bağlı Topuzlu Mahallesi'nde yapılan yeni caminin tapınağın taşlarıyla yapıldığını bildirir. Benzer tarihlerde gelen Mr. Preusser adlı bir kişinin notlarını da aktaran Leonhard, o notlara göre tapınağın alt yapısının ev yapımı için tümden kaldırıldığını söyler (Leonhard, 1915, s. 340-342). Yine erken denilebilecek bir tarihe ait olarak da A. Gökoğlu 1950'li yılların başında bölgeyi ziyaret eder ve yapının batı tarafında 1.80 m ölçülerinde bir giriş yeri olduğunu belirtir. Gökoğlu tapınağın dışında her tarafı 60 m olan bir duvar ile bir evin alt kısmında sütun üzerinde süvari kabartması olduğunu belirtir (Gökoğlu, 1952, s. 136-138).

2.3.1.1.1 . Mimari elemanları

Zeus Bonitenos Tapınağına ait birçok mimari blok parça, entablatür parçaları hem tapınak çevresi ve alanında hem de çevredeki evlerde görülebilmektedir. Aynı şekilde tapınak kutsal alanı içinde olması muhtemel 3 adet sütun parçası ile 4 adet postament de aynı şekilde hem tapınak alanında hem de köy içine dağılmış durumdadır.

Yapıya ait duvar blokları ve entablatür parçalarının çevredeki dağılımına bakıldığında yapı arkasında (doğu) hiçbir parça görülmemektedir. Diğer üç yanda kalan parçalar ise her bir kenarda yapı dışına doğru saçılım göstermektedir. Parçaların bu pozisyonu yapının bilinçli bir şekilde tahrip edilmiş olduğunu göstermektedir.

Tapınak alanında ve çevrede yapının entablatürüne ait ölçümü yapılabilir ve tanımlanabilir halde 12 adet parça bulunmuştur.,

Tapınak alanındaki incelemelerimizde yüzey buluntusu olarak sadece dış bükey profilleri ile kenar kısmına ait 3 parça çatı kiremitine rastlanmıştır. Kiremitler de, yüzeyde bulunan seramikler gibi yoğun taşcık katkılıdır **(Kat.Am.Ark-15-17).**

Yapının merdivenleri üzerinde yer alan alınlık parçası, muhtemelen tapınak ön yüzüne ait, alınlığın güney köşesine ait olmalı. Alınlık parçasının alt düz hattından sonra profilli bir katman ve altında alçak kabartma akanthus frizine sahiptir. İkinci bir düz silmeden sonra diş (guttea) sırası gelmekte. Alınlığı saçak boşluğuna gelen alt kısmında tek sıralı bir akanthus sırası daha var. Tapınak çevresinde bulunan 4 parçada, akanthus yaprağı altında guttea sırası ile muhtemelen yine alınlık parçası olması gerekir **(Kat.Am.Ark-18).**

Tapınak alanı ve Meyre Mahallesi'nin çeşitli yerlerinde tespit edilen 15 adet friz-arşitrav parçası bulunmuştur (Alanda 2004 yılında çekilmiş fotoğraflarda bizim bu çalışma dâhilinde tespit edemediğimiz 2 friz-arşitrav parçası daha görülmekte). Bu parçaların bir kısmı sadece frize ait (akhantus yaprağı-flüt bezeme-boğa başlı girlandlı bölüm) bazıları da frizle birlikte alta doğru daralan 3 fascialı arşitravın bölümleridir. **(Kat.Am.Ark-19-33)**

Yapının friz arşitrav kurgusu şu şekildedir:

Yumurta ok silmesi altında ince bir profil, onun altında bukranionlara tutturulan bitkisel çelenk arasında rozet motifi bulunmaktadır. Bir yapıda devşirme olarak kullanılan bir örnekte ise muhtemelen iki rozet arasında çelenk içine kelebek motifi yapılmıştır. Yumurta-ok silmesi 8 cm kalınlıktadır. Silme altındaki friz bölümünde bitkisel çelenk daha çok stilize olarak tercih edilmiştir. Yapraklar uzun dikdörtgen şeritler şeklinde 2 yarım bir tam olarak yapılmıştır. Üst ve alttaki dikdörtgen şeritler tek çizgi, ortada kalan şerit ise dar bir "U" yapacak şekilde tasarlanmıştır. Çelenk içindeki rozet motifi ise, ortada tam yuvarlak boncuk şekilli taç noktası, yanda ise yarım yuvarlak 4 yapraktan oluşturulmuştur. Tek örnekte görülebilen kelebek ise altta dar spirallerden yukarı doğru genişleyen kanatlar ve sprillarin dış yüzeyinden çıkan antenler çelengin köşelerinin tutturulduğu boğa boynuzları ile birleştirilmiştir.

Çelenklerin tutturulduğu bukranionlar genelde birbirlerini şekil olarak takip ederken farklı parçalarda farklı tasarımlarla da karşılaşılmıştır. Tapınağın merdivenleri üzerinde bulunan uzun friz parçasında boğa başları kısmen aşınmasına karşın, dar bir yapıya sahip olduğu görülür. Boynuzlar çok da kalın olmayan biçimde dik bir şekilde yukarı çıkar. Gözleri yanlarda boncuk şeklinde olup çevrelerinde hafif göz çukurları bulunur. Kulaklar ise belirsizdir. Burun daha da ince olup yanlara açılan burun ucunda delikleri kısmen seçilebilmektedir. Tapınağa yakın bir alanda bir samanlığın altında korunmuş olan başka bir friz parçasında ise daha geniş ve yayvan bir boğa başı ile karşılaşılır. Hilal biçimli ve daha kalın boynuzlar hafif kavis aldıktan sonra yukarı çıkar. Boynuzların arasında başın üstünde ve alının ön tarafında saçlar ortadan ikiye ayrılarak çizgisel olarak her iki yana hareket eder ve en alt ortada bir üçgen oluşturur. Boynuzların altında dar elips biçimli kulaklar belirgin bir şekilde yapılmış hem boyunuzdan hem de kafadan ayrılmışlardır. Kulak çukurunu belli etmek için yapılan çizgi kulaktan başlayarak diğer kulağa kadar uzanırken alını çizgisel olarak ikiye ayrılmış saç şeklide buradan aşağı değişmiştir. Bu çizginin altında ortadan yine her iki

yana hafif kavis yaparak dağılan saçlar yine çizgisel olarak gösterilmiştir. Saçlar burun kemiği üzerinde daha da kısa gösterilip sanki bir burun varmış gibi aşağı kadar sürdürülmüştür. Boğanın gözleri başın üstte en geniş kısmında yanlarda ancak cepheden gösterilmiştir. Göz çevresi yükseltilmiş, burada hafif göz çukuru yapılmış ve göz bebekleri boncuk şeklinde yine dışa taşkın bir biçimde verilmiştir. Hayvanın burun delikleri de yine cepheden, yükseltilmiş bir alanda çukur içinde düğme şeklinde verilmiştir. Yine yukarıda bahsi geçen ve köyün girişinde yol üstündeki samanlığın duvarında kullanılan kelebek motifli frizdeki boğa başında da farklılıklar bulunmaktadır. Genel tasarım olarak ikinci örneğimize çok yakın olan bu boğada boynuzlar biraz daha kalın verilmiş, kulaklarda daha yuvarlak görünmektedir. Asıl değişiklik ise boynuzlar arasında çizgisel inen saçların boynuz-alın çizgisi altında küçük yuvarlaklardan oluşan kıvırcık şekilde verilmiş olmasıdır**.**

Tapınağın ön cephesinde basamaklardan 20 m uzakta, yine krepidomadan kopmuş halde bir badsamak bloğu bulunmaktadır. Blok, tez çalışma sürecinde bulunduğu yerden çalınmıştır. Muhtemelen tapınağın basamaklarına ait parçalardan biri olup, bu parça daha sonradan belki de bir yalak olarak kullanılmak üzere içi işlenmeye başlanıp, derinleştirilmeye çalışılmış ve parçanın her iki kenarından derinleştirilmeler yapılsa da yarım kalmıştır. Bloğun uzun kenarlarının uç kısımları iç kısımdan itibaren 10'ar cm oyulmuş ve o şekliyle yarım bırakılmıştır. **(Kat.Am.Ark-34)** Bu blok tezimiz kapsamında çalışmalarımız devam ederken tapınak alanından çalınmıştır.

Tapınağın güneyinde tali yol kenarındaki taş birikintiler arasında üzüm salkımı şeklinde muhtemelen tapınağına ait bir mimari bloktan kopmuş olan bir süsleme parçası bulunmaktadır. **(Kat.Am.Ark-35)**

Tapınağın cellası olarak düşündüğümüz bölümde, bir blok üzerinde dairesel bir hattın oluklu izi korunabilmiştir. İz muhtemelen cella bölümüne açılan bir kapının (metal ?) açılır-kapanır hattının izi olmalıdır **(Kat.Am.Ark-36).**

Tapınağın korunan temel blokları üzerinde blokların birleşimini sağlayan kenet yuvaları görülmektedir. Kırlangıç kuyruğu şeklinde yapılmış kenet yuvaları 13-15 cm arasında derinliklere sahiptir. Kenet yuvalarında metal parçaları kalmamıştır**. (Kat.Am.Ark-37)** Yine tapınak alanında muhtemelen gördüğü tahribattan dolayı hangi bölüme olduğunu anlayamadığımız bir blok parçası daha bulunmaktadır. **(Kat.Am. Ark-38)**

2.3.1.1.2 . Postamentler

Zeus Bonitenos'a ait tapınak alanında ve içinde yer aldığı Meyre Köyü'nde çeşitli yerlere dağılmış ve devşirme olarak kullanmakta olan 4 adet de postament tespit edilmiştir. Bunlardan 3'ü alanda diğeri ise daha önce çekilmiş fotoğraflara göre belirlenmiştir. Postamentlerin hiçbirinde yazıt bulunmamaktadır. Postamentlerden ikisinin ön yüzü betimlidir. Bu betimlerden biri Zebu diğer ise ışınlar saçan başı ile dörtnala giden ve elinde mızrak tutan bir süvaridir.

Mevcut veriler ışığında Zeus Bonitenos Tapınağı ön cephede postamentler tarafından taşınan dört sütuna sahip prostylos bir plan tipine sahiptir. Alanda yapılan çalışmalarda yapının herhangi bir peristyle sahip olmadığı izlenimi ortaya çıksa da köy içindeki yolun kenarında yer alan bir blok üzerinde yuvarlak bir kaide izinin varlığı kesin konuşmamızı engellemektedir.

Postament-1

Zeus Bonitenos Tapınağı'nın muhtemelen ön cephesine ait dört postamentten ilki, yaptığımız incelemelerde alanda daha önce çekilmiş fotoğraftan tespit ettiğimiz ve bir evin alt köşesinde devşirme olarak kullanılmıştır. Maalesef bugün için bu sunağın kullanıldığı evi tespit demedik. Fotoğrafa göre, sunağın üst kısmı görülebilmekte. Postamentin büyük kısmı toprak altında olduğundan dolayı gövdesinde bir motif olup olmadığı bilinmemektedir. Kare gövdeden üst profile geçişte dış bükey, ince bir silme vardır. Üst tarafta attik-ion kaide yer alır. (**Kat.Am.Ark-39**)

Postament-2

Bir diğer postament, tapınak alanın 100 m kuzeyinde, tarla içindeki samanlık önünde yer almaktadır. (**Kat.Am.Ark-40**) Diğer postament gibi büyük çoğunluğu toprak altında olan postament gövde yüzeyinde figür bulunmaz. Gövdeden üst profile geçişte dış bükey silme, üstte çift kademeli profil vardır. Yine attik-ion kaidenin olduğu postamentin üst ortasında pim deliği bulunurken, attik-ion kaide kısmen tahrip olmuştur.

Postament-3 (Zebu kabartmalı postament)

Ön yüzünde bir panel içerisinde boğa kabartması (Zebu) motifi olan üçüncü postament, tapınağın 250 m doğusunda, Köy Muhtarı'nın (Mustafa Çetin) evinin ön cephesinde duvara yerleştirilmiş, devşirme olarak kullanılmaktadır. Sunağın ön yüzü

yani betimli cephesi evin dış yüzeyinden görülecek şekilde konmuş, sunağın bütünü ise evin ahır/garaj olarak kullanılan kısmında koruna gelmiştir. **(Kat.Am.Ark-41)**

Mermer sunağın, ön yüzündeki rölyefli kısım dış duvardan görülecek şekilde yerleştirilmiştir. Sunağın doğuya bakan gövde kısmı oldukça zarar görmüş ve parçalanmış, eksik kısım çimento ile doldurulup sağlamlaştırma yapılmış. Altta ve üstte kare profil olan postament, gövdeden sonra iki ince dörtgen silme ile üst profile geçiş yapar. Üst profil iki geniş, iki kademeli ve dörtgendir. Profil üstünde yine attik-ion kaide bulunmaktadır. Kaidenin en üstünde dairesel üst profil 56 cm çapa sahip ve ortasında pim deliği yer alır. Postamentin gövdesinde üç yüzeye düz bırakılmıştır. Evin dışa bakan cephesinde ise (güneye bakan) kısmında kare çerçeve içinde (78x79 cm) boğa (Zebu) rölyefi yapılmıştır. Boğa (uzunluk 43 cm yükseklik 25 cm) düz bir çizgi yapılarak bir zemin üzerine vücudu profilden başı cepheden verilmiş. Rölyef üzerinde boğayı omuzlarından ayıran, aynı zamanda ön sağ bacak ve karında derin olmayan bir çatlak bulunmakta. Sol arka bacakta kırık mevcuttur. Boğa kısmen aşınmaya uğramıştır. Alçak kabartma şeklinde yapılmış ve detayları görülebilmektedir. Boğa (Zebu) ön ayakları üzerine yaslanır vaziyette sağ bacak önde durmaktadır. Boğanın kafasında boynuz, kulaklar, göz ve burun delikleri görülebilmektedir. Ağız kapalı ancak çizgisi görülmemektedir. Boğanın ense bitiminde Zebu türüne özgü yüksek hörgücü rahatlıkla görülebilmektedir. Vücut anatomisi düzgün işlenmiş, arka sol baldır kaslı bir biçimde işlenmiştir. Arka sağ bacak da ileri atılmış ve boğa genel anlamda hareket halinde gösterilmiştir. Ayaklarda toynaklar görülebilmekte ve hayvanın cinsel organı da işlenmiştir. Kuyruk aşağı doğru sarkıtılmış, kuyruk ucu aşınmıştır.

Çalışmamız içinde konumuz gereği ele aldığımız arkeolojik materyaller içinde bu postament üzerindeki rölyeften başka Zebu bulunmamaktadır. Çalışma kapsamında birçok pişmiş toprak ve tunç boğa figürini incelenmiş olsa da bunların hiçbiri Zebu değildir. Ama öte yandan, Zebu bize Pers kültürü etkisini hatırlattığı için, ele aldığımız Paphlagonia Bölgesi'nde MÖ 6. yüzyıldan itibaren Pers varlığını gösteren bulguların varlığı böyle bir etkinin olabileceğini de gösterir.

Tapınak bölgesinde mevcut veriler ışığında direkt olarak Pers etkisi gösterecek bir bulgu yoktur. Ancak Meyre Köyü'nün yaklaşık 25 km doğusunda bulunmuş olan ve Pers soylusuna ait olduğu görülen mezar steli parçası (Donceel-Voute, 1984, s. 101-112) ile bu stelin bulunduğu yere oldukça yakın olan ve bölge Pers Dönemi yerleşimi olarak kabul edilen Gavurevleri yerleşimi (Jhonson, 2010) bulunmaktadır. Belki direkt

bir etki görmek hem zamansal hem de mesafe anlamında zor olsa da Amnias Vadisi'nin batı ucunda Pers varlığının bulunduğunu görmek önemlidir.

İleriki bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan Paphlagonia Bölgesi'ndeki Pers kültürü izleri, bölgenin Zeus Kültleri üzerine çok kuvvetli olmasa da bir etkisinin olabileceğini göstermektedir.

Postament-4 (Işın şualı başlı atlı tanrı betimli postament)

Tapınak postamentlerinden dördüncüsü, alanın 350 m güneybatısında, köy içinde bir odunluğun kapı kenarında devşirme olarak kullanılmaktadır. Kısmen duvara gömülmüş olan ön yüzünde ışın şualı başı ile süvari motifi bulunur. Çift katlı alt profili dörtgendir. Gövdeden sonra iki ince dörtgen profil üstünde kalın bir profil bulunur ve üstünde attik-ion kaide yer alır. Kaide oldukça tahrip olmuştur. Postamentin yüksekliği 122 cm, üst çapı 58 cm ve kalınlığı ise 61 cm'dir. (Doublet, 1889, s. 311; Leonhard 1915, s. 141-142; Donceel, 1984a, s. 36, Gökoğlu, 1952, s. 136-138) **(Kat.Am.Ark-42).**

Postament, içinde bulunduğu ahşap yapının kapı kenarında duvar altlığı olarak kullanılmış. Postamentin yapıdan dışa bakan cephesinde odun yığını olduğundan arkası ve dışa dönük yan yüzeyi görülememekte. Yapı içinde kalan diğer yan kenar ise oldukça tahrip olmuş. Güneye bakan görülebilen yüzünde ise atlı bir süvari rölyefi bulunmaktadır.

Motif yüzeyinde, ön ayakları ileri atılmış, arka ayakları sabit duran bir atın üzerinde kafasından şualar çıkan pelerinli bir elbisesi olan ve mızrağını ya da sopasını (skeptron) ileri doğru uzatmış bir süvari görülmektedir. At, rölyef alanının alt kısmına bir çizgi üzerine yerleştirilerek zemin olgusu içine yerleştirilmiştir. Ön sağ ayak havada toynak ucuna gelen kısım kırılmıştır. Sol ön ayak da öne doğru hareketli, dirsekten kırılmış bir şekilde zemine basmaktadır. Toynak belli olmaktadır. Arka ayaklar ise sağ ayak önde olup ikisi de sabit bir şekilde yere basmaktadır. Atın ağız kısmı kırılmış, yuları burun üzerinden süvarinin ellerine kadar uzanmaktadır. Atın dışa taşkın biçimde yükseltilip daha sonra çukurlaştırılmış gözleri ve örgülü gibi kalın bukleli biçimde verilmiş yeleleri belli olmaktadır. Atın arka sol baldırı güçlü bir şekilde verilirken üstte örtü gibi bir kumaş parçası sezilebilmektedir. Atın kuyruğu kabarık ve yere paralel biçimde harekete uygun biçimde verilmiş. Binici, sol eli ile yuları tutarken sağ elinden mızrağı/sopası uzanmaktadır. Binicinin elbisesinin pelerinin harekete bağlı olarak geriye doğru havalanmış ve at ile paralel bir şekilde uzanmakta. Kısa etek giyen

binicinin etek altında pantolonu bulunmaktadır. Kafası kaba hatları ile belli olan binicinin yüz detayları oldukça aşınmıştır. Çene ve ağız kırılmış. Cepheden verilen ve sakalsız suratı çok net belli olmamakla birlikte yüz anatomisine aykırı olarak oldukça büyük iki adet göz çukuru bulunmakta. Miğferin üzerinden yedi adet ışın şuası çıkmakta ve miğferin arkasından bir tutam saç da görülmektedir.

Tanrısal ya da kahraman binici motifi Paphlagonia Bölge'sinde nadir görülen bir motiftir. Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'nda yer alan postament üzerindeki motifin de ilahi bir varlığı temsil ettiği belli olmakla birlikte gerçek kimliğini tanımlamak ise oldukça güçtür.

Bölgede süvari betimi bulunan rölyef sayısı 3 adettir. Bunlar ilki 1900'lerin başında Hadrianopolis teritoryumunda bulunan Sora (Zopran-Akören) yerleşiminde tespit edilmiştir. İlk olarak G. Doublet tarafından köy mezarlığında sonra da G. Mendel tarafından köy caminin bahçesinde görülen yazıtlı bir taş levha üzerinde yer aldığı bilgisi verilmiştir. Bu levhada görülen rölyefte, ağaca sarılı bir yılan karşısında mızrağını uzatmış bir süvari olduğu belirtilmiştir. Bu rölyef, şu ana kadar herhangi bir şekilde tanımlanmamıştır. Ancak rölyefin genel kurgusundan görülebileceği (Dimitrova, 2002, s. 210-213) gibi bu rölyef Thrakialı Atlı Tanrıyı betimlemektedir. Muhtemelen Thrakialı Atlı Tanrı olarak ilk defa bizim tarafımızdan tanımlanan motife sahip stelin bugün nerede olduğu bilinmediği gibi maalesef görseli bulunmamaktadır. Süvarinin de detaylı olarak betimlenmediği stelin yazıtı Mendel'de şu şekilde verilmektedir (Doublet, 1889, s. 310; Mendel, 1901, s. 30):

AICACEOYΛ

EANΔPOY

Thrakialı Atlı Tanrı motifinin bulunduğu Sora'da aynı zamanda bu stel yakınında bulunmuş Zeus Epikarpios yazıtı da bulunmaktadır (Doublet, 1889, s. 310).

Diğer bir atlı betim ise Tanrı Hermes'e aittir. Yine Hadrianopolis teritoryumunda kalan Kimistene yerleşiminde İkinci Nekropolis Tepeliği adı verilen Zeus Kimistenos için sunu yazıtının 40 metre yakınında, yine kaya yüzeyine işlenmiş at üzerindeki Hermes Kerykeios kabartması bulunmaktadır. Oldukça tahrip olan rölyef bir atın üzerinde ve figürün yukarı kaldırdığı elinde tuttuğu kerykeion ile tanımlanmıştır. Kabartmanın önünde bir de kutsal alan bulunmuştur (Kaygusuz, 1983, s. 130; Laflı, 2007, s. 48).

Her ne kadar atlı tanrı betimi bölgede nadir olarak görülüyor olsa da Sora'dan gelen levhanın betimine göre Thrakialı Atlı Tanrı olması, Kimistene'deki kabartmanın da Hermes olarak tanınması, Bonitenos Kutsal Alanı'ndaki atlı karakterin de bu iki örneğe benzememesi nedeniyle yorumlamalar için bizleri başka örneklere bakmaya yöneltmektedir.

Asia Minor'da sopa taşıyan Kakasbos, mızrak bazen de çifte balta tutan Sozon, genç ve sakalsız olarak tasvir edilen Apollon, Phyrg başlığı ve omuzlarından yükselen hilal ile Men, kısa tunik ya da manto giymiş, bir eli dizginde diğer elinde asasını taşıyan ve bazı betimleri başında ışın tacı ile Hosios Kai Dikaios, elindeki tridenti ile Poseidon, zırh ile gösterilen Hades, yüksek sorguçlu miğferi ile Ares, Hekate, Theoi Athanatoi ve Theos Akhaios, Zeus Trosou ile Zeus Panarmos atlı tanrılar olarak literatürde tanımlanmışlardır (Delemen, 1993, s. 6-84). Asia Minor'da tespit edilen "atlı tanrılar" genelde sağa doğru ilerlerler ve bu kural dışına çıkan az sayıda örnek vardır. Yapıtların çoğunda atın hareketi yavaş yürüyüş şeklinde, atın sağ ön ayağı havaya kalmış ve adım atmak üzeredir. Diğer ayaklar ise zemine basar. Bu kuralı da bozan az sayıda örnek vardır. Koşu hareketinde ise ön bacaklar ileriye doğru paralel olarak atılmıştır. Ayrıntıların az olduğu betimlemelerde, atın dizgini dışındaki örtü vb. parçalar detaysızdır. At üzerinde dik bir şekilde oturan tanrının sol elinde dizgin diğer elinde ise atrübüsü bulunur. Olağan giysi atlılar için uygun olan tunika/khiton tipi kısa giyecekler ve bazen de tamamlayıcı olarak manto bulunur. Zırh ve pantolon ise yaygın değildir (Delemen, 1993, s. 5, 99). Bulunan örnekler MS 2 ve 3. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Delemen, 1993, s. 91).

Zeus Bonitenos Tapınak alanında bulunmuş olan atlı tanrı Asia Minor'da görülen atlı tanrıların tasvirine genel anlamda uymakla beraber bazı farklılıklar da taşımaktadır. Bu farklılık, Bonitenos Atlı Tanrısı'nın, Asia Minor'da genelde sağa yönelmiş atlı tanrıların aksine sola doğru ilerlemesidir. Genel tasvir olarak sol elde atın dizgini, sağ elde bir mızrak ya da skeptron (sopa) olması, atın sağ ön ayağının havada olup diğer üçayağın yere basması ve başında ışın şuasının olması Bonitenos Atlı Tanrısını genelde Phrygia Bölgesi'nde görülen Hosios kai Dikaios'a yaklaştırmaktadır. Bu tanrı ile benzerlikler taşısa da incelediğimiz çalışmalar içinde Bonitenos Atlı Tanrısıyla birebir örtüşen bir örnek ile karşılaşamadık. Belki de bu noktada bölgeye has bir atlı tanrı ile de karşı karşıya da olabiliriz.

Hosios kai Dikaios (Kutsal ve Adil Tanrı) (Kanel, 1990, LIMC V, 1, s. 542-543; LIMC V,2 Kat. 374-375) genelde kırsal alanlarda tapınım gören bir tanrı olarak kabul edilir. Yoğun olarak Kuzeybatı Phrygia ve Kuzeydoğu Lydia'da tapınım görse de Galatia, Bithynia, Mysia, Lykonia, Pamphylia, Troas, Ionia (Akyürek Şahin, 2004, s. 1-2) son dönemde Bithynia-Paphlagonia sınırında da tapınımı tespit edilmiştir (Akyürek Şahin, 2010, s. 297-281). Bu tanrının atlı örnekleri genelde stel üzerinde Kuzeydoğu Lydia'dan gelir ve tek tanrı olarak gösterilmiştir (Akyürek Şahin, 2004, s. 4). Giysi üzerine pelerin taşıyan tanrının kimi örneklerinde başında ışın şuaları bulunur ve haberci kimliği ile tanınır. Tanrı genelde adaleti sağladığı sopası, ışın tacı ve uzun pelerini ile görülür (Ricl, 1992, s. 96-97). Yazıtlı örneklere göre tanrının, Apollon ve Helios ile ismi sık kullanılır ve Helios'un haberci kimliği Hosios kai Dikaios ile uyum içinde olduğu kabul edilir. Tanrı ayrıca Meter Theon, Zeus Bronton, Dike, Theos Hypsistos ve Zeus gibi tanrılarla da birlikte anılır. Mevcut yazıtlara göre koruma işlevine sahip tanrı, sadece aile fertlerini değil, onların sahip olduğu sürüler ile tüm malların da koruyucusu olarak tapınım görmüştür (Ricl, 1992a, s. 84-86). Hosios kai Dikaios, bir grup betimlemesindeki ışın tacı nedeniyle güneş ile ilgili bir ilahi varlık olarak görülürken (Delemen, 1993, s. 69), genel anlamda ise Güneş Tanrı Helios'un emrinde ve hizmetinde olan daha alt düzeydeki bir tanrı olarak kabul edilir (Akyürek Şahin, 2004, s. 6-8). Ancak son dönemdeki bazı yaklaşımlar ise tanrının yaygın betimi olan genç ve sakalsız, bir elinde sopa diğerinde ise terazi tuttuğu iki erkek figürün olmasından yola çıkarak ışın taçlı atlı ya da tek gösterilen tanrısal figürün sadece Helios da olabileceği düşüncesi yönünde gelişmektedir (Erten, 2018, s. 199-217).

Bonitenos'un Atlı Tanrısı'nın, Hosios kai Dikaios ile benzerliğine dair bazı örnekler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Manisa Kula'dan bulunmuş olan başında ışın tacı, sol eli dizginlerde ve sağ elinde kısa bir asası olan rölyeftir (Delemen, 1993, s. 69, Lev.65, Kat. 360; Akyürek Şahin, 2004, s. 12, No.9; Ricl, 1991, No.7). Dorylaion'dan gelen başka bir örnek de bir tanrı üçlüsü, quadriqalı Güneş Tanrısı ile betimlenen sahne de Hosios Kai Dikaios atını şahlandırmaktadır. Atının yanında bir köpek yer alır. Tanrının başında ışın tacı ve sağ elinde de yukarı kaldırdığı asası vardır (Delemen, 1993, s. 69; Lev. 65 Kat. 361). Bir başka benzer örnek ise Eskişehir Tepebaşı İlçesi Cumhuriyet Köyü'nden gelir. MS 2-3. yüzyıla ait Naiskos tipi bir adak stelindeki yazıtlı kısmın üstündeki yarım daire alınlıkta çıplak bir atlı tanrı bulunur. Tanrının başında beş adet ışın tacı, saçları başını saran bir başlığın altından çıkmış, sakalsız ve gözleri

oldukça iri verilmiş figürün sol eli dizginleri tutarken sağ kolunun altında aşağıya dönük bir nesne (cornucopia ?) ve arkasında da bir çiçek bulunur (Emre, 2018, s. 199-200, 203). Bu örnekte gözler badem şeklinde ve dışa çıkıntılı verilirken Bonitenos örneğinde ise derin ve geniş bir çukur şeklinde verilmiştir.

Hosios kai Dikaios adak stellerinde görülen ışın taçlı tanrının Helios olabileceği fikri göz önüne alındığında İzmir Müzesi'nden yazıtlı dörtgen bir sunak üzerindeki figür de Bonitenos'un Atlı Tanrısı ile kısmen paralellikler taşıdığı görülür. Sunağın dört yüzüne dağılmış figürler, ayakta, el ele tutuşan ve biri kısa bir sopa tutan iki erkek, yılan, atlı tanrı Helios, çelenk, üzüm salkımı ve bir çift boğa görülmektedir. Erkek çifti sunağın yazıtına göre Hoisos kai Dikaios'tur. MS 3. yüzyıla tarihlenen sunağın diğer yüzündeki Helios, at üzerinde, vücudu yandan yüzü cepheden verilmiş, sağ eli dizginleri tutarken sol elinde bir nesne görülmekte ve başında üç şua bulunan ışın tacı görülmektedir. Kısa bir elbise giymiş olan tanrının atının arka ayakları bitişik ve sabit dururken, önde de sadece sağ ön ayak dizden kırık bir şekilde ayakta durmaktadır (Tanrıver, 2003, s. 29-32).

Hoisos kai Dikaios Kültü'nün varlığı Paphlagonia Bölgesi'nde bilinmezken, yakın dönemde yayımlanan bir bulgu ile bu kült de bölge envanterine girmiştir. Bölgenin batı sınırında bulunan ve tezimiz kapsamında yer verdiğimiz Zeus Syrgastes Kültü'ne ait olabilecek kurşun ağırlıkların da bulunduğu Zonguldak Gökçebey İlçesi Gaziler Köyü'nden bulunan bir mezar taşı üzerinde yazıt Hosios kai Dikaios'a Kültü'nün varlığını göstermiştir. Tios teritoryumunda kalan buluntu Ereğli Müzesi'nde olup, bu yazıt ile Hosios kai Dikaios Kültü bu bölgede ilk kez belgelenmiştir. Tanrıya ait yazıta göre yörenin yerel ana tanrıçasıyla (Meter Theon) birlikte anılmaktadır.

Yazıt:

Ὁσίῳ Δικαίῳ
Ἀλεξάνδρῳ
παρὰ μητρὶ
θεων Λυκω-
χωρειτικὴ
[…….]
[.]ΦΑΝ [..]
θης.

Çevirisi:

Hosios (kai) Dikaios için (ve) Aleksandros için Lykos Bölgesi'nin Ana Tanrıçası'nın (huzurunda bu adağı) - - - - - - - - - - - - (sundu).

(Akyürek Şahin, s. 2010, s. 268-271)

Bonitenos Atlı Tanrısı için Zeus Bonitenos'u betimlediği ve Zeus Bonitenos'un insanları, köyleri ve bölgeyi koruyan, kurtaran ve apotrapaik özeliklere sahip atlı bir güneş tanrısı şeklinde kabul edildiğini de ileri sürülmüştür (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38). Ancak, Zeus Bonitenos Tapınağı'nda yapılan kısa süreli kurtarma kazısında bulunan pişmiş toprak figürine ait yüz parçası, genel hatları ile bölgede görülen yoğun ve kabarık saç ve sakal betimlemesiyle Zeus ikonografisine uygundur. Eğer bu eserin tanrı Zeus'a ait bir betim olduğu kabul edilirse, Zeus Bonitenos'un antropomorfik bir görüntüyle betimlendiği de anlaşılır. Genel anlamda bakıldığı Bonitenos Atlı Tanrısı yukarıda örneklendiği gibi, her ne kadar birebir örtüşen bir örneğe rastlayamasak da Hosios kai Dikaios ile oldukça benzerdir. Bu noktada, Bonitenos Atlı Tanrısı, ışın şuaları ile verimlilik veren ve haberci niteliği olan bir Güneş Tanrı, elindeki asa ya da skeptron ile koruyucu ve cezalandıran, adalet veren tanrı, büyük ve orantısız gözleri ile de her şeyi gören ve atı ile de her yerde olan ya da her yere yetişen bir tanrı olarak ya Hasios kai Dikaios'un bölgesel bir yorumu ya da bölgeye has bir atlı tanrı olarak karşımızda durmaktadır.

2.3.1.1.3 . Trommel parçaları

Yapılan çalışmalar ve incelemeler sırasında tapınağa ait 3 parça sütun kasnağı tespit edilmiştir. Bu kasnaklardan bir tanesi alanda daha önce çekilmiş olan bir fotoğraftan tespit edilmiş olup bugün için kayıptır. Benzer şekilde köy içerisinde büyük bir sütun kasnağı da dikine bir şekilde ortadan ikiye ayrılmış olarak görülmüştür.

Diğer sütun kasnağı, tapınağın 350 m güneybatısında, bir evin bahçesindedir. Kasnak neredeyse silindirik formunu kaybedecek kadar zarar görmüştür. Korunan yüksekliği 67 cm, üst çapı 60 cm, gövde çapı 148 cm'dir. Kasnakta pim deliği görülememektedir.

Bir sütunun en üst kasnağı olup başlığın altında kalan bir kasnak da tapınağın 250 m güneyinde, Köy Muhtarı'nın evinin önünde yer alır. Yüksekliği 75 cm, üst çapı 52 cm, gövde çapı 178 cm'dir. Dairesel gelen gövde üst kısımda iki kademeli olarak genişleyerek üst kısmı oluşturur. Sunağın üstünde pim deliği bulunmaktadır. Pim deliğinden kenara doğru giden derin olmayan bir su oluğu vardır. Sunağın üst kısmında

çok derin olmayan bir çatlak var profilli kenarın bir kısmı kırılmış. **(Kat.Am.Ark-43-44, 45)**

2.3.1.2. Dörtgen sunak

Zeus Bonitenos Tapınak alanında bir adet sunak tespit edilmiştir. Tapınağın kuzey yan duvarının hemen yanındadır. Sunak oldukça tahrip olmuştur. Sunağın baş kısmı kısmen görülebilirken gövde kısmı özelliğini tamamen kaybetmiştir. Korunan kısmına göre sunağın yüksekliği 80 cm, uzunluğu 50 cm ve kalınlığı 25 cm'dir.

Sunağın üst kısmı kare profilli olup, kenarları kırılmıştır. Gövde kalınlaşarak yukarı çıkarken 4 ayrı profille (6 - 2 - 7 cm) üst kısma ulaşılır. Sunak üst kısmında oldukça yüksek yapılmış olup bu kısımda bezemeler yapılmıştır. En altta bitkisel girland, üstünde ortası derinleştirilmiş bir delik olan yuvarlak rozet ve en üstte de yumurta ok silmesine benzetilmiş çemberler içinde dört yuvarlak rozet bulunmakta **(Kat.Am.Ark-46).**

2.3.1.3. Seramik buluntular

Zeus Bonitenos Tapınağı'nda 2006 yılında Kastamonu Arkeoloji Müzesi tarafından 1 aylık kurtarma kazısı yapılmış ancak kazıya ilişkin hiçbir bulgu yayınlanmamıştır. O nedenle kazı esnasında başta seramik ve küçük buluntular olmak üzere bulgular konusunda bilgimiz oldukça sınırlıdır. Bizim çalışmamız dâhilinde Zeus Bonitenos Tapınak alanında yaptığımız incelemelerde yüzey buluntusu olarak muhtemelen daha önceki yıllarda yapılan kazıdan kalma bir grup seramik kap ve pişmiş toprak figürin ve boğa adak grubuna ait parçalar kazı atık toprak ve taş parçaları arasında bulunmuştur. Bu seramik malzemelerden kaplara ait parçalar bir ağız parçası ile geniş bir kaba ait 2 adet gövde-kulp parçasına ait, pişmiş toprak adak heykelcikleri olduğu anlaşılan boğalara ait 11 boynuz ve 12 adet bacak parçalarıdır.

Gövde-kulp parçaları günlük kullanıma yönelik gibi görünmektedir. Seramik parçaları oldukça kalın cidarlı, yoğun taşcık katkılı, açık sarı ve koyu turuncu renklerdedir. **(Kat.Am.Ark-48-49).** Ağız parçası muhtemelen bir amphoraya ait olmalıdır. Çok az taşcık ve mika katkılı, açık kırımız renkte hamura sahiptir **(Kat.Am.Ark-50)**. Neye ait olduğunu belirleyemediğimiz bir başka parça da üzerinde yine askı deliği olan ve muhtemel bir gövde parçasına aittir. Oldukça kaba yapılmış parça, yoğun taşcık ve mika katkılıdır **(Kat.Am.Ark-51)**.

2.3.1.3.1. Pişmiş toprak figürinler

Zeus Bonitenos Tapınağı'nda Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nce yapılan kazıda ele geçen küçük buluntulardan biri pişmiş toprak, yoğun saç ve sakala sahip bir erkeğe ait yüz kısmına ait bir figürin parçasıdır **(Kat.Am.Ark-52).**

Figürün, saç ve sakallı bir erkek figürünün yüzünün yarısından oluşmaktadır. Koyu turuncu kırmızımtırak hamura sahip mask hafif taşcık katkılı ve kalıp yapımıdır. Bir erkek figürünün gösterildiği figürinin yüzünün sağ yarısı korunmuştur. Figürün korunan kısmı da oldukça aşınmıştır. Bu kısımda, sağ göz, sağ burun deliği, çenede yoğun aşınma olsa da belli olan sakalla ile birlikte saç görülmektedir. Alın hattı ve kaş çizgisi hafif çıkıntılı verilen figürde göz badem şeklinde gösterilmiş. Göz bebeği çok belirgin olmayan şekilde yuvarlak yapılmıştır. Geniş bir yüze sahip olduğu anlaşılan figürün elmacık kemiği belirgin yapılmış yanak ise hafif göçüktür. Korunan burun deliği, elips şeklinde ve yukarı kalkık verilmiştir. Ağızın tamamen aşındığı bölümde hiçbir detay belli olmamaktadır. Buna karşın figür de yine aşınma ve kırılmalara karşın kıvırcık bir sakal olduğu belli olmaktadır. Kabarık ve kıvırcık saçları görülen figürde salyangoz kabuğunu andırır vaziyette iç içe iki daire şeklinde bukleler yapılmış, muhtemelen kulakların üstünden omza düşen bir şekilde aşağıya sarkıtılmıştır. Kulak kısmı aşınmadan dolayı seçilememektedir.

Figürün mevcut betimiyle bölgede, özellikle sikkelerden takip ettiğimiz kadarıyla baştanrı Zeus'u, dolayısıyla da Zeus Bonitenos'u betimlemesi yüksek ihtimal olmakla birlikte şu anda bunu kanıtlayacak herhangi bir verimiz de bulunmamaktadır.

Pişmiş toprak figürinin çok az bir kısmının korunmuş olması eseri değerlendirebilmek adına dikkati saçlara çekmektedir. Figürinin saçları ve sakalları salyangoz kabuğu şeklinde bukleli olması, özellikle heykel ve portre sanatından takip edilebildiği kadar Flaviuslar Dönemi (MS 69-96) eserlerine yaklaştırmaktadır. Bu dönemde özellikle kadın portrelerinde yoğun olmakla birlikte saçın biçimlenmesinin kıvırcık, volüt vari saçların kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle saçın alına ve yüze temas eden kısımlarında bu özellik görülür. Saçın bu biçimi Antoninler Dönemine (MS 96-180) kadar zaman zaman kullanılmıştır. Flaviuslar Dönemi'ne tarihlenen bazı örnekler özellikle saçın yanak kenarlarındaki kıvrım ve bukleleri ile benzerlik göstermektedir (Fittschen, vd., 1985, 33-34; Band I, Taf. 30-31 Nr. 29-30). Eserimizdeki saç özelliklerini gösteren daha geç tarihli bir örnek ise Hadrianus Dönemi'nin (MS 117-138) başlarına tarihlenen bir erkek portresinde görülmektedir.

Eserde saçlar ve sakal kıvırcık, ince şekilde oyulmuş buklelerden oluşup volüt vari bir oluşum olarak aşağı doğru sarkıtılmıştır (Fittschen, vd., 2010, 101-102; Band II, Taf. 119 Nr. 97). Başka bir örnek ise MS 2. yüzyıl 2. yarısına tarihlendirilen bir erkeğe ait portredir. Bu eserde de başın tamamı sağa veya sola doğru aynı biçimde kıvırcık denebilecek sık bukleler ile kaplanmış, kulağın altında ön kısımlarında bukleler aşağıya doğru indirilmiştir (Tselepi, 2014, s. 20-25, Kat. No. 3, Lev. IX-XIII). Eserimizle, sakal hariç saç uçlarındaki volütvari kıvrımlar açısından çok yakın bir örnek ise MS 2. yüzyıl 2. yarısına tarihlendirilen çift yüzlü bir herme başıdır. Sakalları düz bırakılan hermenin saçı üstüste üç katmanlı bitimleri volütvari saçlara sahiptir. Eserde kaş kemerinin hafif dışa taşkınlığı ve çıkık elmacık kemiklerinin altında yanaklarından çöküntüsü Bonitenos Pişmiş Toprak figürin ile oldukça yakındır (Sezer, 2009, s.124-126, Lev. LXXII).

Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'nda, Kastamonu Müzesi'nin tapınak alanında yaptığı kazıda bulunan pişmiş toprak figürin yukarıda örneklendiği gibi Flaviuslar Dönemi ile MS 2. yüzyıl 2. yarısına uzanan bir tarih aralığına yerleştirilirse, buradaki kutsal alanın tapınağın yapımından yaklaşık 100 yıl gibi bir süre öncesinde de kullanıldığı ortaya çıkar. Zeus Bonitenos Tapınağı yazıtından dolayı MS 209 tarihine sahiptir. Ancak görüldüğü üzere alan, tapınağın yapımından önce de bir kutsal alan olarak hizmet vermekte olduğu görülmektedir. Kutsal alanın bu tapınak öncesi erken evresinde ise bir tapınak olup olmadığı ise şu aşamada bilinmemektedir.

Zeus Bonitenos kutsal alanında yaptığımız çalışmalarda çevredeki tarlalardan toplanan taşlardan oluşmuş yığınlar arasında bir adet de figürin tespit edilmiştir. Figürün neye ait olduğu ise belirsizdir.

Açık pembe renkte, mika katkılı hamurlu ve perdahlıdır. Figürin parçasının neye ait olduğu anlaşılmamaktadır. Yarım T biçimi korunmuş parçanın sağ tarafından kol gibi uzanan parçası omuz kısmından kırılmıştır. Aynı şekilde eğer bir insana ait bir figürin ise başın alt kısmında boyun ve boyundan göğüse geçiş kısmı da kırılmış ya da bu bölge de bir eklenti bulunup o düşmüş durumdadır. Omuzla göğüs arasında askı deliği bulunmaktadır. Figürin muhtemelen tapınak duvarlarından birine asılmak üzere yapılmış olmalıdır. Göğüsteki kırığın altında bir damla kabarcık bulunmaktadır. Altta bir kısmı korunmuş olan emzik bitimi gibi oval kıvrımlı bir bölüm bulunmakta olup, muhtemelen figür emzikli bir bitime sahip olmalıydı. **(Kat. Am.Ark-53).**

2.3.1.3.2 . Pişmiş toprak boğa adakları

Zeus Bonitenos Kutsal Alanı ve tapınak bölgesinde yaptığımız alan taramasında, tapınak çevresinde bulunan atık taş parçaları ile köylülerin daha önceden tarlalarını temizlerken topladıkları taş yığınları içinde pişmiş toprak boğa adak heykelciklerine ait boynuz ve bacak parçaları ele geçmiştir. Kazı esnasında çekilmiş fotoğraflara göre parçaların tapınağın cella bölümü dolgusu içinden ve doğu arka duvar ve güney yan duvarın hemen dışından çıkmış olması gerekmektedir.

Tapınak alanından ele geçen pişmiş toprak boğa adaklara ilişkin 11 adet boynuz 12 adet de bacak parçası bulunmuş, gövde ve başlara ait hiçbir parça bulunmamıştır. Bulunan parçalardan boynuzlar masif ve el yapımıdır. Çeşitli boyutlarda olan boynuzlar adak boğalarının da çeşitli büyüklükte olduğunu göstermektedir. En büyük örneğimizin **(Kat.Am.Ark-54)** 12,5 cm olduğu göz önüne alındığında büyük boyutlu adak heykellerinin olduğu anlaşılmaktadır. Boynuzlarda bütüne yakın korunan örnekler, uca doğru incelen ve kısmen sivri bitimli ve genelde iç bükey oldukları görülür. Bu parçalar muhtemelen çark yapımı gövdelere kil ile eklenmiş olmalıdır. Boynuzlar içinde bir parça ise çark yapımı olup içi boştur. Bazı örneklerde siyah firnis izleri görülebilmektedir **(Kat.Am.Ark-54-64)**.

Bacak parçaları ise çarkta yapılmış ve içleri boştur. Bu parçalarda gövdeye eklenen parçalar olmalıdır. Bacaklar genelde boru şeklinde aşağıya doğru biraz daralarak gelmekte, toynaklar olması gereken yerler genişletilerek ortaları yine açık bir şekilde bitirilmektedir. Bacaklar bu şekliyle emzikli bir kap parçası gibi de algılanmaktadır. Bazı örneklerde bacakların arka kısmında ikişer toynak çıkıntısı bulunurken bazı örneklerde dizler ve bilek yatay dışa taşkın bantlarla gösterilmiştir. Bacaklarda tam örnek bulunmamaktadır. Muhtemelen bacaklar da boynuzlar gibi çarkta şekillendirilmiş gövdeye sonradan eklenen parçalar olmalı. Aynı şekilde buluntular arasında tam boğa örneğimiz olmadığı gibi baş buluntumuz da bulunmamaktadır **(Kat.Am.Ark-65-76)**.

Tezimiz kapsamında Paphlagonia Bölgesinde bulunmuş başka pişmiş toprak boğa adaklar da bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı Sinop Arkeoloji Müzesi'nde, Sarapis Tapınak alanı ve çevresinden bulunmuş ve yine Gerze (Karusa) yakınlarındaki Asar Tepe Kutsal Alanı ya da tapınağından; bir örnek Yenice'den geldiği bildirilen ve diğer 3 tanesi de Kastamonu Dayılar Köyü'nden gelmiş Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ndeki örneklerdir. Bunlardan Kastamonu Müzesi'ndeki örnekler kalıpta

yapılmış ve baş ve boyunları ile korunmuştur. Sinop örnekleri de kalıpta yapılmış, tam örnekleri olan ve Klasik Dönem sonu ile Hellenistik Döneme tarihlendirilen pişmiş toprak boğa adaklardır. Bu örneklerinde dışında Pontus Bölgesi'nde kalan Samsun'un Kavak İlçesi Çirişli Tepe mevkiinden bulunan ve MÖ 4. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl aralığına yerleştirilen yine el yapımı ve çark tekniklerinin bir arada kullanıldığı toplu bir buluntu grubu da bulunmaktadır (Summerer, 2015, s. 571-586). Burada ele alınan Samsun, Sinop ve Kastamonu örnekleri hem teknik hem de özellikle stil özellikleri açısından birbirinden ayrılırken, tüm bu gruplar Bonitenos Kutsal Alanı'ndan ele geçen örneklerle de benzeşmemektedir.

Bonitenos Kutsal Alanı'ndan ele geçen örneklere stil ve teknik açısından benzeyen örnekler Klaros Apollon Kutsal Alanı'ndan gelir (Tanrıver, 2009; Tanrıver, 2015; Gürbüzer, 2012). Klaros'ta, yuvarlak sunak içinden MÖ 10-7. yüzyıl arasına tarihlenen buluntular arasında çok sayıda pişmiş toprak boğa/sığır adak heykelciği de bulunmuştur. Masif, elde yapılmış küçük boyutlu (10-12 cm), vücutları çarkta, başları elde şekillendirilmiş orta boyutlu (20-30 cm) ve aynı teknikte yapılmış büyük boyutlu (40-50 cm) pişmiş toprak boğaların çarkta yapılmış olanların da ayakları kalınlaştırılmış ve altları açık bırakılmıştır. Tüm örneklerde siyah firnis bulunmaktadır (Tanrıver, 2009, s. 126-127). Bacaklar, inceltilmiş boş boru formunda, bir dar boyunlu kabın ağzı gibi görünmektedir. Ayak bileklerinde yükseltilmiş yatay bir bant ve toynakları yuvarlatılmıştır. Toynakların bazılarında ara boşluk çizgisel olarak belirtilmiştir (Gürbüzer, 2012, s. 128). Klaros Apollon Kutsal Alanı'nda ele geçen boğa adaklara ait boynuzların bazılarının kafaya sonradan eklenti olduğu, kırılma noktalarından belirlenmiş, masif ve el yapımı olup genelde iç bükey kavise sahiptirler. Boynuzlar uca doğru daralan ve sivri bitimlidirler (Tanrıver, 2009, s. 702, Lev. LV, BA 2). Bulunan boynuz örneklerinden en uzun olanı 13.6 cm ile büyük boyutlu adak heykellerinden birine ait olmalıdır (Tanrıver, 2015, s. 130).

Klaros örneklerinde de görüldüğü gibi Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'ndan bulunan boynuz ve bacak parçalarında da hem teknik hem de uygulamalarda görülen paralellikler oldukça fazladır. Masif, el yapımı, iç bükey ve uca doğru sivrilen ve aynı zamanda muhtemelen içi boş, çark yapımı gövdeye eklenen boynuzlar; boru biçimli, içi boş ve alt kısımları açık bacaklar, yuvarlatılmış toynaklar, toynak arası açıklıklar ve arka toynak çıkıntıları bu iki örnek grubun ortak noktalarıdır. Öte yandan Klaros buluntuları yuvarlak sunak dolgusundan çıkartılmışlardır. Çok kesin bilgimiz olmasa da

Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'nda yapılan kısa süreli kurtarma kazısı tapınak alanında gerçekleşmiştir. Kazı sırasında çekilmiş bazı fotoğraflar kazının genelde temizlik olarak yapıldığı, cella bölümünde ve güney yan duvar dışından toprak ve taş dolgunun alındığı görülmektedir. Yukarıdaki bölümlerde görülebileceği gibi tapınağın cella bölümü orta büyüklükteki taşlarla dolgulanmış ve cella zemini bunun üzerine yapılmıştır. Adak boğa heykellerine ait parçalarda bu alandan çıkarılan taş yığınları içinden ve çevresinden bulunmuştur. Kuvvetli ihtimal olarak pişmiş toprak boğa adaklara ilişkin boynuz ve bacak parçaları cella kısmının temizlenmesi, cella ile kuzey yan duvar arası dolgunun kaldırılması esnasında bu yerlerden çıkmış olmalıdır.

Böylesi bir durum, tapınağın tarihinin MS 209 olmasına karşın yine yukarıda pişmiş toprak insan figürinin gösterdiği gibi tapınım alanının, tapınağın yapımından önce de yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Hatta Klaros örneğinden yola çıkılırsa, tapınak öncesi bir temenos ya da sunağa sunulmuş olabilecek adaklar, tapınağın yapımında cella ve yan bölümlerin dolgusunda kullanılmış olduğunu gösterebilir.

Pişmiş toprak boğa adakların tarihlendirilmesi kesin değildir. Her ne kadar MS 209 tarihine sahip Zeus Bonitenos Tapınak dolgusundan çıkmış gibi görünseler de, stil-kritik açısından Paphlagonia Bölgesi'nde bulunmuş diğer örneklerden ayrılması, buna karşın ise Klaros gibi çok erken bir örneğe benziyor olmaları tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Öte yandan, Zeus Bonitenos'un tapınak yazıtında geçen "ataların tanrısı" ifadesi bu tanrının uzun yıllardır bölgede tapınım gören, bu nedenle bir tapınağa sahip olmadan önce de kutsal alanı ve tapınım yerleri bulunan bir tanrı olmalıdır. Antikçağda bu tapınımların bir sunak çevresinde yapıldığı düşünülünce Zeus Bonitenos Tapınağı'nın yapımı öncesinde burada tanrıya adanmış bir sunağın varlığı kabul edilebilir.

Kutsal alanlara pişmiş toprak üç boyutlu sığır ya da boğa sunusu Geç Bronz Dönemi'nde görülmeye başlar (Tanrıver, 2009, s. 131). Sığır ya da boğanın kutsal alanlarda tanrılara adanmasının nedenleri tartışmalıdır. Bu büyükbaş hayvanın seçkin bir kurban hayvanı olarak bir parçasının ritüel ve kurban yoluyla tanrılara sunulması iktidar, verimlilik ve daha başka güçlerin inanırlara geçmesini sağladığı düşünülen nedenlerden biridir (Burkert, 1985, s. 64). Bunun yanında genel anlamda zoomorfik figürinlerin ve heykelciklerin adak modeli olması, tutarlı bir sembolik sistem olarak erken dönem kült uygulamaları için ortaktır. Hayvan tasvirleri, doğurganlık, refah ve

hatta yenilenme kavramlarını ibadet edenlere iletmenin açık ve anlaşılır bir yolu olarak görülür (Averett, 2007, s. 121). Bu ritüeli takip eden görüşler, seçkin, pahalı ve özel bir kurban olan canlı sığır ya da boğanın yerine bu pişmiş toprak figürinler o canlı hayvanı temsil etmesi açısından adanmış olabilir (Tanrıver, 2009, s.131). Ancak bir başka görüş ise boğa adakların gerçek kurbanların yerine geçmeleri halinde kurban ritüellerindeki gibi yakılmış olduklarına dair iz ya da onların öldürülmelerini sembolize eden kırılma ve kesik izleri olması gerektiği de öne sürülür (Averett, 2007, s. 155). Başka bir görüş ise antikçağın hâkim ekonomisi olan tarımsal ekonomi içinde adanan tanrıdan tarımın itici gücü sayılabilecek bu sığır ya da boğaların korunması amacıyla figürinler adanmış olabilir (Tanrıver, 2009, s.131). Zeus'un, adak olarak boğa kabul eden tanrılardan birisi olmasına karşın (Burket, 1985, s. 64-65) Athena, Hera, Apollon, Poseidon gibi başka tanrılarında sunularında boğanın yer alıyor olması tarımsal güç ve verimliliğin boğa adağında ana motivasyon gibi görünmesinden kaynaklı boğanın sadece bir tanrıya özel olmadığını düşündürür. Aynı zamanda boğa/sığır adakların mezar buluntusu olarak bulunmaması bu figürinlerin tamamen kültik amaç taşıdığını gösterir (Averett, 2007, s. 126-127). Bu kült amacında boğanın bir anlamı da erkeklik ve doğurganlıkla ilişkili olarak genelde eril tanrıları temsil ettiği olduğu görülür (Averett, 2007, s. 129).

2.1.3.4. Taş boğa adaklar

Zeus Bonitenos Tapınak Alanı'ndan bulunmamakla birlikte üzerinde yazıtları ile 2 farklı Zeus epithetine sahip kalker, 3 taş boğa adağın Zeus Bonitenos'a ait tapınak ya da kutsal alandan gelmiş olması muhtemeldir. Zeus Bonitenos Tapınağı'nın yaklaşık 4 km batısında, günümüzde Eflani İlçesine bağlı Karlı Köyü'nden geldiği bilgisi olan bu boğa adaklar Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nin envanterinde yer almaktadır.

Zeus Gainios'a ait boğa biçimli bir adak üzerinde tanrının epitheti geçmektedir ve toponim kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Schwabl, 1972, s. 294; Marek, 1993, s. 98, 181, Am. Kat. No. 96; Dörner 1949, s. 224; Jacopi, 1937, 10, pl. VI, fig. 23; Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 22, Şahin, 2001, s. 52) Kastamonu Müzesinde 9 envanter numarası ile yer alır. G. Jacopi, yazıtta geçen Gainios'un yerel bir tanrı olabileceğini ve bu yerel tanrının Zeus ile birleştiğini iddia etmektedir (Jacopi, 1937, s. 10) **(Kat.Am.Ark-77 – Kat. Am.Yzt-6).**

Yazıt:

Δίι Γαινι [--]

ΕΥΣΛΠΙΣΤ[--]

Ανέθηχ[εν].

(Marek, 1993, s. 181, Am. Kat. No. 96)

Çevirisi:

Euelpistos Zeus Gainios'a adadı.

(Donceel, 1984a, s. 22)

Yazıtın üzerinde olduğu boğa figürünü baş ve bacakları tamamen kırıktır. Adağın ölçüleri: yükseklik 25 cm, uzunluğu 56 cm ve genişliği 19 cm'dir.

Boğa, ayakta sabit durur vaziyettedir. Baş, boyun ve bacaklar gövdeden itibaren kırık. Sağ arka tarafta tahrip olmuş kuyruk görülebilmekte. Baş kırık olmasına karşın, sırtın üzerinden yükselen omuz hattı başın vücuda göre daha yukarıda olduğu izlenimini verir. Yazıt ön sağ bacağın omuzdan çıktığı alanda yer alır. Ön bacaklar arasında boğanın gerdanına ait son boğum görülebilmekte. Vücut silindirik ve incedir. Karın düzdür. Bacaklar, arkada ve önde güçlü bir şekilde verilmiş, baldırların kaslı yapısı öne çıkartılmıştır. Kuyruk boğanın arkasından çıkıp çok az bir kavis yaparak sağ arka gövde ve baldır üzerine bırakılmış. Arkada bacaklar ayrı yapılmamış, içe doğru derinleştirilerek bacak ayrımı verilmeye çalışılmıştır. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organın çıkış noktası (sağra) oldukça belirgin ve aşağı sarkıtılmış bir şekilde gösterilmiş.

Gainios'un bir toponimi işaret ettiği düşünülmektedir (Donceel, 1984a, s. 31-32). G. Jacopi yazıttaki "Γαινι" ifadesini Hellence Gaenius kelimesi ile yakınlaştırmış ve ifadenin Zeus "Genius"u tanımladığını ve bu noktada da yerel bir tanrının Hellen Zeus'u ile birleşmiş olduğunu belirtmiş olsa da bu görüş kabul görmemiştir (Jacopi, 1937, s. 10). Yazıtta geçen *Euelpistos*, (Euelpis, iyi umut, umutlu, neşeli, Liddle-Scott, 1996, s. 261) kişi adı olarak fazla görülmese de mevcut örnekler Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir, bunlardan ikisi Termessos antik kentinden diğeri ise Kytoros kentinden Zeus Monios yazıtından görülür (Donceel, 1984a, s. 33; dn. 68; Mendel, 1902, s. 287-288, Jacopi, 1937, s. 12). Yazıt, Donceel'e göre harf karakterlerinden yola çıkıldığında MS 2. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilir (Donceel, 1984a, s. 34).

Kutsal alandan geldiğini düşündüğümüz bir başka taş boğa adak ise Zeus Koropizos epitheti taşımaktadır. Gainios gibi bu tanrıya ait adak heykelleri Karlı Köyü'nden gelmektedir. (Cook, 1925, s. 1335; Schwabl, 1972, s. 324; Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 22; Marek, 1993, s. 98, 181, Am. Kat. No. 96; Şahin, 2001, s. 84). Tanrının bu epitheti 2 adet taş boğa adağı üzerinde yer alır.

Koropizos epithetinin de toponimden geldiği ve vatanın koruyuculuğu işlevi olduğu ileri sürülür (Saprykin, 2009b, s. 25; Saprykin, 2010, s. 465-514; Summerer, 2014, s. 200). İki adet boğa adak üzerinde tanrı epitheti görülmekte.

Kastamonu Müzesi'nde 6 numaralı envanter ile kayıtlıdır. Neredeyse hasarsız, tam bir kopyadır. Gri kalkerden yapılmıştır. Boynuzlar, kulaklar ve bacaklar dirsek kısmından kırık. Bacaklar geriye yüklenir. Sağ omuzun üstünde yan tarafta dört satırlık bir yazıt yer alır (**Kat.Am.Ark-78 - Kat. Am.Yzt-7**).

Yazıt:

Διὶ Κοροπίζῳ
Δισούκων
Γαίου ἀνέ-
4 θηκεν.

(Marek, 1993, s. 180-181, Am. Kat. No. 96)

Tercümesi:

Gaius oğlu Disoukon Zeus Koropizos'a adadı.

(Marek, 1993, s. 180-181, Am. Kat. No. 96)

Boğa adağın ölçüleri, yüksekliği 32 cm, uzunluğu 53 cm genişliği başta 16 cm ve kıçta da 20 cm'dir. Kuyruk uzunluğu 36 cm'dir.

Ayakta, sabit durur vaziyette yapılmıştır. Baş vücuttan hafif yükselerek gelen boynun üzerinde ve ileri bakar pozisyondadır. Baş vücuda göre çok az yükseltilmiştir. Boynuzların büyük kısmı kırık olmasına karşın, alından çıkan yaklaşık 2 cm'lik kısımları korunmuştur. Buna göre başa orantılı kalınlıkta gelen boynuzlar yaklaşık 30°lik bir açı ile yükselmektedir. Yukarı doğru incelerek gelen boynuzların korunan kısmına göre çok az da olsa iç bükey kavis alıyor gibi görünmektedir. Kulaklar boynuzların hemen altından çıkarılmış ve boynuzlardan daha kalındır. Kulak çukuru hafif gösterilmiştir. Uçları kırık kulaklar oval yapısı ile sivri bir bitime sahip olmalı. Boynuzlar arasındaki saçlar kalın tutam şeklinde verilmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılmış ve her iki yana doğru hareket kazanmışlardır. Alın üzerindeki saçlar, kısa tutulmuş ve yine tutamlar şeklinde ortadan yanlara hareket halinde gösterilmişlerdir. Gözler, başın yanlarına konumlanmış, tam yuvarlak ve dışa taşkın, iki sıra çizgi (halka) içinde yer alır. Baş çok daralmadan üçgen vari buruna hafif genişleyerek ulaşır. Burun küttür ve burun delikleri yarım daire şeklinde çok derin olmayan şekilde verilmiştir.

Ağız derin olmayan bir çizgi ile birbirinden ayrılmıştır. Üst dudağın üzerinde, burun delikleri arasında uzanan iki sıra zikzak şeklinde bezek kullanılmıştır. Hayvanın bedeni incedir, karın arka bacaklara yakın hafif sarkıtılmıştır. O nedenle simetrik bir görünümden çıkmıştır. Bacak baldırları diğer yerlere göre güçlü gösterilse de kas detayları görünmez. Kuyruk kalçadan çıkarak yarım yuvarlak yapıp boğanın sağ yanında yükselmiş ve sola doğru sırta yapıştırılmıştır. Kuyruğun bitimi püskül şeklinde verilmiştir. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organın çıkış yeri (sağra) içiçe halkalar şeklinde gösterilmiştir.

Boğa üzerinde baş, yüz ve gövde üzerinde genelde açık kırmızı/pembe boya izleri bulunmaktadır.

Bir diğer Koropizos epithetli boğa şeklinde adak da Kastamonu Müzesi'nde 7 numaralı envanter ile kayıtlıdır. Neredeyse tam kopya olan örnek gri kalkerden yapılmıştır. Sağ boynuz, kulaklar ve bacaklar dirsek kısmından kırık. Bacaklar geriye yüklenir. Sol omuzun üstünde yan tarafta dört satırlık bir yazıt yer alır (**Kat.Am.Ark-79 - Kat. Am.Yzt-8**).

Yazıt:

Διὶ Κοροπίζῳ
Δεζούκων
Γαίου ἀνέ-
4 θηκεν.

(Marek, 1993, s. 181, Am. Kat. No. 96)

Çevirisi:

Gaius oğlu Dezukon Zeus Koropizos'a adadı.

(Marek, 1993, s. 181, Am. Kat. No. 96)

Boğa adağın ölçüleri, yüksekliği 37 cm, uzunluğu 74 cm genişliği başta 17 cm ve kıçta da 20 cm'dir. Kuyruk uzunluğu 45 cm'dir. Ayakta, sabit durur vaziyette yapılmıştır. Baş vücuttan hafif yüksek ve ileri bakar pozisyonda. Vücut incedir. Boynuzlar kökünden kırılmış olsa da bir önceki Koropizos adağına benzediği açıktır. Sağ kulak tamamen kırılmış, sol kulak paralel uzanmakta ve kulak çukuru oldukça sığ yapılmıştır.

Üçgen formuna yakın dar bir başa sahiptir. Sırt çizgisinde belirginleşmeye başlayan omur alna doğru yükselerek gelmiş ve alnın üstünde aşağıya yönelmiş, yükseklikten dolayı boynuz ve kulaklara doğru dik bir eğim oluşturmuştur. Boğanın

saçları, boynuzlar arasında omurun yarattığı çizgiden itibaren aşağıya doğru genişleyen dört yarım daire şeklinde iki yana dağılır. Çizgisel olmasına karşın kalın hatlar şeklinde yapılmıştır. Boynuz hattının en altında ise kısa birer hat olarak oluşan üçgen boşluk kapatılmıştır. Boynuz hattından altındaki çizgiden itibaren yarım daire bir kütle olarak başın ortasına kadar inen saçlar, hafif yanlara eğimli daha kalın hatlar şeklinde verilmiştir. Alnın tam ortasından bağımsız bir saç buklesi çıkarılmış geniş bir kanca yapacak şekilde aşağıya indirilmiştir. Diğer Koropizos adak boğasına göre daha uzun ve ince gelen yüzde burun küt bitimlidir. Burun delikleri burunun bitiminde ve yuvarlak şeklinde ve derin olmayan bir şekilde verilmiş. Burunun ucunda, burun deliklerinin üstünde burun boyunca devam eden üç çizgi vardır. Ağız açıklığı kısa ve çizgisel verilmiştir. Gözler tam yuvarlak ve dışa taşkın, iki sıra çizgi (halka) içinde yer alır. Alt çeneden gövdeye geçiş sadece boğumlarla olur. Alt çeneden göğüse bağlanan gerdan kısmı birbirine yakın dört boğumlu bir katman halindedir. Boğanın dört bacağı da dirsek kısmından itibaren kırıktır. Hayvanın karnı hafif aşağıya bombeli verilmiştir. Kuyruk kalçadan çıkarak yarım yuvarlak yapıp boğanın sağ yanında yükselmiş ve sırta yapıştırılmıştır. Kuyruğun bitimi püskül şeklinde verilmiş. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organ gösterilmiştir.

Boğa üzerinde baş, yüz, yazıt ve gövde üzerinde genelde açık kırmızı/pembe boya izleri bulunmakta.

Koropizos epitheti ile başka yerde karşılaşılmaz (Cook, 1925, s. 1335; Schwabl, 1972, s. 324). Yine de Isauria Bölgesi'ndeki Koropissos ve Kappadokia sınırlarına yakın, Tatta (Tuz) Gölü'nün güneyindeki Lykaonia'dan Koropassos kentleri ile karşılaştırılmıştır (Ramsay, 1890, s. 455; Robert, 1972a, s. 501-504, no.547-553). Adaklardaki yazıta göre adayan kişi olan Disoukon ve Dezukon ismi, şu ana kadar başka bir yazıtta belgelenmemiştir ve Pers dilinde kelime kökü olarak benzerleri olduğu ileri sürülmüştür. Yazıtta adak sahibini babası olan Gaiou ise MS 2. ve 3. yüzyıllarda başka yazıtlar üzerinde görülür (Donceel, 1984a, s. 31). Gainios adağında ise adayanın baba ismi görülmemektedir.

Her iki yazıtı da adayan (Disoukon/Dezukon- Δισούχων/ Δεζούκων) kişi aynı olmalıdır. Ancak yazıtta –ισ ve –εζ harfleri farklı verilmiştir. Muhtemelen boğa adağı yapan ya da yazıtı işleyen kişi farklı olmalıdır. Keza boğalar genel anlamda birbirlerine benzese de özellikle omuz, baş ve saçlarda görülen farklılıklarda bunu işaret etmektedir.

Yazıt, Donceel'e göre harf karakterlerinden yola çıkıldığında MS 2. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilir (Donceel, 1984a, s. 34; Donceel, 1984b, s. 81).

Zeus Gainios ve Koropizos adaklarının geldiği Karlı Köyü'nden bir başka önemli arkeolojik buluntu da bir kadın (Ana Tanrıça?) stelidir. MÖ 6. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen stelin bir ana tanrıça (Kybele?) figürü olabileceği düşünülmektedir (Nauman,1983, s. 84-85, Lev. 25).

Mevcut literatür bilgileri ve yaptığımız arazi çalışmalarında boğa adakların geldiği Karlı Köyü'nden bildirilmiş ancak hem kaynaklarda hem de yaptığımız kısa süreli çalışmalarda, Karlı Köyü'nde antikçağa ait herhangi bir kalıntı, yazıt ya da arkeolojik veri kaydedilmemiştir. Ancak son dönemde Karlı Köyü'nün batısında bir Bizans Dönemi Nekropol alanı tescil edilmiştir. Öte yandan boğa adakların Kastamonu Müzesi'ndeki envanter kayıtlarında 1943 tarihinde geldikleri ve bağış olduğu bilgisi olsa da G. Jacopi'nin 1937 yılındaki yayınında geçmesi nedeniyle eserlerin Kastamonu'ya çok daha önceden geldiği ve bu noktada da buluntu yerinde bir kesinlik olmayacağı da düşünülebilir. Tüm bu tartışmaların dışında, adakların geldiği bölgede bir tapınağın ve kutsal alanın varlığının olması bu boğaların farklı Zeus epithetleri taşısalar da Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'na adanmış olabileceği oldukça makuldür (Summerer, 2014, s. 200). İncelenen yayınlarda boğaların tarihlemesi net olarak yapılmazken yazıtlardaki harflerin karakterleri nedeniyle MS 2. yüzyıl ikinci yarısı önerilmektedir (Donceel, 1984a, s. 34). Bu tarih kabul edilecek olursa Zeus Bonitenos Tapınağı'nın olduğunu alanın tapınak yapımı öncesinde de bir kutsal alan olduğu, bu kutsal alanın aslında sadece bir tanrıya ait değil, bölge klanlarının ortak bir zeminde buluştuğu epithetler üstü ya da klanlar üstü bir tapınım olduğu ortaya çıkar. Aynı zamanda kutsal alanda bu boğa adaklarda olduğu gibi farklı Zeus epithetleriyle birlikte, Zebu ile Pers, dolayısıyla Ahura Mazda inancı, Atlı Süvari ile Hosios Kai Dikaios ya da henüz tanımlanmamış yeni bir atlı tanrıya da yer veriliyor olması kutsal alanın birden çok tanrıyı içeren çoklu bir inanca sahip İç Paphlagonia Bölgesi'nde oldukça önemli bir kutsal alan olduğunu da düşünmemizi sağlar.

2.1.3.5. Diğer arkeolojik buluntular

Zeus Bonitenos Tapınağı'nda Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nce yapılan kazıda ele geçen küçük buluntulardan bir tanesi sarımtırak bir renge sahip mermer bir heykelciğe ait çıplak kol parçasıdır (**Kat.Am.Ark-80**).

7.5 cm uzunluk, 3 cm kalınlık ve 5.5 cm genişliğe sahip kol parçası, sadece dirsek kısmı olarak dirseğin üstünden ve altından bir kısmı kalmış olarak korunmuştur. Dirsekten bükülü bir kolu betimleyen parçada muhtemelen vücut yanından dik bir şekilde aşağı inen kaslı kol, dirsekten bükülerek yere paralel bir şekilde ilerlemekteydi. Muhtemelen figür elinde bir şey tutmaktaydı. Kolda, bükülme hareketinden dolayı oluşan kas hareketleri gösterilirken oldukça kaliteli bir işçilik olduğu gözlemlenebilmektedir.

2.3.2. Değerlendirme

Zeus Bonitenos, bölgedeki yerel epithetli birçok Zeus gibi kithonik özelliklere sahip belirli bir bölgenin koruyucusu olduğu, insanları, köyleri ve bölgeyi koruyan, kurtaran ve apotrapaik özeliklere sahip bir tanrıdır. Tanrının tapınağına ait yazıtta geçen ifadelere bakıldığında "Θεώ [π]ατρώω" terimi Zeus Bonitenos'un bölgede çok daha eskilerden beri tapınım gören ve belirli bir bölge ve insan topluluğun belki de soyunu dayandırıp, en önemli koruyucu olarak gördüğü bir tanrı olduğunu göstermektedir. Bu özellik Zeus Strategos gibi tanrının aslında, geniş bir alanda vatanın ve toprağın da koruyucusu olduğu bu noktada yine Zeus Strategos gibi Zeus Bonitenos'un da savaşçı bir özelliğinin olduğunu göstermektedir. Keza "patroos" ifadesi ya da kavramı, Hellen toplumunun ataerkil aileye ve akrabalık fikrine dayanması ve bu düşüncenin de kült içinde yer alması, Zeus Patroos ve Apollon Patroos gibi evrensel akrabalık tanrıları, tanrının evrenselleştirmesi eğilimdeki yarattığı bir gelişmenin gerekliliği olarak görülürken (Nilsson, 1949, s. 125-126) Zeus Bonitenos Patroos, bu anlamda bölgede tapınılan en eski tanrılardan biri olması yanında muhtemelen evrensellik açıklamasından yola çıkarak geniş bir bölgede de saygı gören ve hatta bölge kabilelerinin ortak kökenindeki tanrı da olabilir. Varlığı muhtemelen eskiye dayanan tanrının bu tapınıldığı bölgedeki "evrensel" özelliği Hellen ya da Roma ile gelmiş bir epithet ya da özellik olmayıp, zaten var olan özelliğin karşılığı olarak "Patroos" kavramı da uygun görülmüş olmalı.

Amastris teritoryumunda olmasına karşın İç Paphlagonia kısmında yer alan Zeus Bonitenos'a adanmış yapının tanrıya adanmış bir tapınak olduğu tapınak alanından bulunan yazıtla kesin olarak bilinmektedir. Tapınak, Paphlagonia Bölgesi'nde korunmuş en iyi dinsel yapı pozisyonundadır. Yapı temelden yükselerek yan duvarlarının bir kısmı, stoylabatı ve merdivenli podyumu ile korunmuştur. Aynı zamanda özellikle entablatüre ait birçok parça tapınak alanında görülebilmektedir.

Zeus Bonitenos Tapınağı eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir alanı görülebilen doğu yönünde aniden yükselen bir sırtın bulunduğu yapay bir teras üzerinde yer almaktadır. Tapınağın bulunduğu alan 1050 m rakıma sahiptir. Geniş bir alanı görebilen tapınak alanı ve podyumlu olduğu anlaşılan tapınak muhtemelen antikçağda da her taraftan görülebilen bir yapıya sahip olmalıdır. Tapınağı yaptıran kişi Pontusarkhes ve Bithyniarkes unvanına sahip olan Marcus Aurelius Aleksandros'tur. Tapınağın yazıt tarihi MS 279'tur. Tarih, bölgenin Amastris teritoryumunda kalmasından dolayı MS 209'a tekabül eder (Donceel 1984a, s. 35; Marek, 1986, s. 276; Belke, 1996, s. 178–9).

Tapınak 13.20 x 18.25 m ölçülerinde, dört postament ile taşınan sütunlarla prostylos plan tipindedir. Korunmuş olan kuzey temenos duvarına bakarak 65 x 57 m'lik bir temenos alanı içinde ve 3705 m²'lik bir alan kaplamaktadır. Yapı su basman ve kısmen de kuzey ve güney uzun kenarlarda yan duvarları korunmuş ve batı-doğu aksında konumlanmıştır. Batıya bakan giriş 6 ya da 8 basamaklı olup merdiven sırasının en alt kısmı ve muhtemelen ilk üç sırası in sutu olarak korunmuştur. Tapınak bu hali ile sadece önde basamak sırasının olduğu yüksek podyumlu bir tapınak görünümündedir. Yapının plan tipini kısmen yan duvarın korunmuş kısmında bloklar dış cephede bosajlı olarak yapılmıştır.

Zeus Bonitenos Tapınağı bu şekliyle Laodikeia A Tapınağına oldukça benzemektedir. Yapı, 13.60 m genişlik ve öndeki merdivenleri dâhil 27.75 m uzunlukta, Korinth sütun başlıklı, ön cephesinde postamentlerin taşıdığı 4 sütun bulunan prostylos bir yapıdır. Tapınak 1.81 m yüksekliğinde bir podyum üzerindedir. İki yanı korkuluklu 7 basamaklı bir girişe sahip olup podyumlu ve yüksek Roma tapınak mimarisinin bir temsilcisidir.

Zeus Bonitenos Tapınağı, bulgulara göre antik bir yerleşim içinde yer almamaktadır. Ancak tapınak yakın çevresinde özellikle yüzyılın başından bilgi veren bazı kaynaklar antik yerleşimler olabileceğine de işaret etmektedir. Mevcut verilere göre Zeus Bonitenos Tapınağı yerleşimden uzak, başlı başına bir kutsal alan sahip ve muhtemelen geniş bir bölgenin topluluğuna hizmet veren bir kutsal yapıdır.

Tapınak alanında biri daha önce çekilmiş fotoğraftan tespit edilebilen toplamda dört postament tespit edilmiştir. Bu postamentlerin yapının ön cephesinde kullanıldığı anlaşılmış olup bu şekilde yapının prostylos plana sahip olduğu da görülmüştür.

Yapı postamentlerinden ikisi düz diğer ikisinin ön yüzünde ise rölyef bulunmaktadır. Bu rölyefli postamentlerden ilki üzerinde bir Zebu, diğerinde ise ışın

şualı başı ile bir süvari yer almaktadır. Zebu, bölgedeki bir Pers dini etkisine işaret edebilirken, ışın şualı atlı figürün ise Phrygia Bölgesi'nde görülen Hosios kai Dikaios'a ya da bu tanrının bölgesel bir yorumunu yansıtıyor olabilir. Atlı tanrı bu şekliyle ışın şuaları ile verimlilik veren ve haberci niteliği olan bir Güneş Tanrı, elindeki asa ya da skeptron ile koruyucu ve cezalandıran, adalet veren bir tanrı, büyük ve orantısız gözleri ile de her şeyi gören ve atı ile de her yerde olan ya da her yere yetişen bir tanrı olarak ya Hosios kai Dikaios'un bölgesel bir yorumu ya da bölgeye has bir atlı tanrı olarak karşımızda durmaktadır.

Bölge üzerine yapılan çalışmalarda postament üzerindeki bu ışın şualı atlı tanrının Zeus Bonitenos'un kendisi olduğu ve bu haliyle de bir güneş tanrı kimliğinde olduğu ileri sürülmüştür (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38). Ancak, Zeus Bonitenos Tapınak alanından bulunmuş olan pişmiş toprak bir figürine ait yüz parçası, genel hatları ile bölgede görülen yoğun ve kabarık saç ve sakal betimlemesiyle Zeus ikonografisine uygundur. Eğer bu eserin tanrı Zeus'a ait bir betim olduğu kabul edilirse, Zeus Bonitenos'un antropomorfik bir görüntüyle betimlendiği de anlaşılır. Bu eserin aynı saç ve sakalının bukle şeklinde verilmesi Flaviuslar Dönemi'nden Antoninler Dönemi'ne uzanan heykel ve portrelerde görülen özellikleri taşıması nedeniyle Zeus Bonitenos Kutsal Alanını, tapınağın yapıldığı tarih olan MS 209'dan yaklaşık bir yüzyıl daha geriye götürmektedir. Bu noktada yukarıda da açıklandığı gibi tapınak zaten var olan ve yine bir tapınım alanı olarak kullanılan kutsal bir alan yapılmış, tanrının köklerinin de daha geriye gittiğini göstermiştir. Ancak tapınağın yapımından daha önceki evresinde yer alan kutsal alanda bir tapınak olup olmadığı ise şu aşamada bilinmemektedir.

Tapınağın yapımından önce yine bir kutsal alan olarak kullanılmasına dair başka bulgularda bulunmaktadır. Tapınak alanında tespit ettiğimiz pişmiş toprak 11 adet boynuz ile 12 adet boğa bacağı, alanın bir kutsal alan olarak varlığının daha erkene gittiğini göstermektedir. Pişmiş toprak boğalara ait bu parçaların boynuzları masif olarak yapılırken bacaklar ise çarkta yapılmıştır. Değişik ölçülerdeki boğa boynuzlarına bakarak bu pişmiş toprak adakların bazılarının oldukça büyük boyutlu oldukları düşünülebilir. Bu boğa adakların stil ve teknik açısından oldukça benzerleri Paphlagonia Bölgesi'ne uzak bir yerden Klaros'tan gelmektedir. Klaros pişmiş toprak boğaları MÖ 10-7. yüzyıl aralığına yerleştirilir. Masif boynuzlar, boru biçimli içi boş bacaklar, toynakların gösterimi, diz ve bilek kısımlarında dışa taşkın yuvarlak belirteçler gibi

unsurlar hem Bonitenos hem de Klaros için oldukça benzerdir. Tabi ki Bonitenos Kutsal Alanı'ndan gelen boğalar için bu erken tarih beklemek şu an için mümkün değildir. Ancak bu boğaların gösterdiği şey hem tapınak kazısından bulunan hem de daha sonradan tespit ettiğimiz pişmiş toprak figürinlerle birlikte kutsal alanın tapınağın yapımından önce de yoğun olarak kullanıldığıdır. Öte yandan figürinler ve pişmiş toprak boğa adakların varlığı Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus'a adandığı düşünülen tapınak alanlarında kültik ya da adak nesnelerinin görülmemesi (Laflı-Christof, 2011, s. 254) düşüncesinin doğru olmadığıdır.

Öte yandan Zeus epithetli yazıtlara sahip taş boğa adakların (Zeus Gainos ve Zeus Koropizos) Zeus Bonitenos Kült Alanı'nın yakınından gelmiş olması, bu kült alanında birden çok Zeus epithetli yerel tanrının da tapınımına ev sahipliğini gösterebilir.

2.4.1. Zeus Sarsos kültü

Amastris teritoryumunda tapınağa sahip olabilecek bir başka Zeus epitheti Zeus Sarsos'dur. Tanrı, yerel ve muhtemelen toponim kökenli bir ada sahiptir. Tanrının ismi yine aynı bölgeden gelen Theos (Zeus) Monios gibi Sextus Vibius Gallus adlı bir kişinin adaklarından bilinmektedir. Gallus'a ait bölgeden, yani Aigialos, Kytoros ve Amastris'ten (heykel kaidesi) yazıtlar bilinmektedir.

Zeus Sarsos, yerel bir toponim epitheti olarak düşünülmekte ve yerel etnik topluluğun ve onlara ait köy ve toprakların koruyucusu olduğu iddia edilmektedir (Saprykin 2009a, 253; Saprykin, 2010, s. 466; Zgusta, 1984, 1175)

Aigialos (Cide) sınırlarından bulunan çift dilli yazıt üzerinde tanrının epitheti geçmektedir (Kalinka 1898, s. 215-223; Schwabl, 1972, s. 358; Dobson 1978; Şahin, 2001, s. 167; Schwabl, 1972, s. 358; Marek, 1993, s. 98, 185 Am. Kat. No. 111; Maier, 2007, s.248). **(Kat.Am.Yzt-9).**

Yazıt: (Latince Versiyon):

Iovi Sarso Sex. Vibi-
us Gallus trecinari-
us primipilaris, praef. kas-
tror(um) leg(ionis) XIII G(eminae) G(eticae)(?) donis do-
natus ab imperatorib(us) ho-
noris virtutisq(ue) causa,

torquib(us) armillis phale-
ris, coronis muralib(us) III
vallarib(us) II aurea I, has-
tis puris V, vexillis II,
d(e) s(ua) p(ecunia) f(ecit).

(Marek, s. 98, s. 185, Am. Kat. No. 111)

Yazıt: (Hellence Versiyon)

[Διὶ Σάρ]σῳ Σέξ.
[Οὐείβιος Γά]λλος
[τρεκινάριο]ς πρειμιπει-
[λάρις στρατο]πεδάρ-
[χης λεγ(ιῶνος) ιγ΄ Γεμί]νης τειμαῖς
[τετειμημένος] ὑπὸ Σεβασ-
[τῶν ἀρετῆς καὶ] ἀνδρείας
[χάριν, — —]ιοις καθηρι-
[—στρεπ]τοῖς καθηρί[οις, στεφάνοις] πυργωτοῖς γ΄
[τειχωτοῖς β΄ χ]ρυσῷ α΄, δό-
[ρασι καθαροῖ]ς ε΄, οὐηξίλ-
[λοις β΄ ἐ]ποίησεν.
[— — — ἐ]κ τῶν ἰδίων.

(Marek, 1993, Am. Kat. No. 111-112)

Çevirisi:

Zeus Sarsos'a, XXII Gemina Getica legion'unun castra praefectus'unun primipilarius trecinarius'u imparatorlar tarafından erdem ve cesaretle onurlandırılmış Sextus Vibius Gallus phalerae biçimli pazıbandlar, üç kuleli iki surlu çelenkle, bir altınla, parlak beş mızrakla, iki sancakla donatılmıştır. Kendi cebinden yaptırdı.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Sextus Vibius Gallus tarafından adanmış yazıt, Latince ve Hellence olarak iki ayrı levha üzerine kaydedilmiş, yazıtın geliş yeri Cide (Kytoros'un doğusu diye belirtilir, Kalinka, 1898, 215) olarak gösterilmiştir. Latince yazıt İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Env. No. 772 numarası ile kayıtlı olup, Hellence olan yazıt ise kayıptır. Bu yazıtta Gallus için Tricenarius, Primuspilus ve Preafectus Castrarum unvanları ile çok sayıda ödül görünür (CIL III 14187; IGR 1433; Kalinka 1898, 215; Mendel 1914, s.

390; Dobson 1978, s. 223; Marek 1993, s. 185; Maier, 2007, s. 246-247; Ruscu, 2017, s. 52-53).

Zeus Sarsos'ya adanmamış olsa da yine Gallus ismi altında adanmış olan Amastris'deki yazıt ise, Sextus Vibius Gallus'a ait olan heykel kaidesi 1870'li yıllarda Hellenlerce mezar taşı olarak kullanılmış, 1894 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne ulaşmıştır. Üzerindeki yazıta göre Sextus Vibius Cocceionus adlı biri tarafından Roma Subayı Sextus Vibius Gallus için dikilmiştir. Vibii ailesi Amastris kentinin zengin Romalı ailelerindendir. Aileye ait Aigialos (Zeus Sarsos) ve Kytoros'tan (Zeus Monios) da bulunmuş yazıtlar vardır. Aigialos'daki Zeus Sarsos'ya adanan yazıtın aksine Sextus Vibius Gallus'a ait Kytoros'tan çıkan yazıtta tüm unvanlar görünmez yani daha erken bir döneme aittir (CIL III 14187; IGR 1433; Kalinka 1898, 215; Mendel 1914, s. 390; Dobson 1978, s. 223; Marek, 1993, s. 185; Maier, 2007, s. 246-247; Ruscu, 2017, s. 52-53).

Gallus, Legion XIII Gemina askeri olarak iyi bir kariyer sergilemiştir. Legion, MS 1. yüzyıl sonunda kurulur ve MS 3. yüzyıla kadar görev yapar. Dacia Apullum'da kampları olan Legion, MS 114-117 yılları arasındaki Parth Savaşları'nda da kullanılır (Ruscu, 2017, s. 249). Aigialos yazıtının Latince versiyonunda Legion XIII'ün, iki ek isim vardır. Bunlar, G(emina) ve G(ethica)'dır. İkici adlandırma Amastris yazıtında maalesef görülmez. Unvanlara bakılarak yapılan çalışmalarda Zeus Sarsos'ya adanan yazıt için İmparator Gallienus Dönemi (MS 253-268) önerilmektedir (Maier, 2007, s. 256).

2.4.1.1. Zeus Sarsos kült alanı (?)

Zeus Sarsos'nun isminin yerel bir toponimden geldiği düşünülmektedir ve köylerin ya da bölgenin koruyucusu olarak bölge, şehir ve insanları kötülüklere karşı koruyan, önleyen ve kurtaran bir işleve sahip olduğu düşünülür (Saprykin, 2009a, s. 253). Tanrıya ait bir tapınağın olabileceğine dair düşüncemiz, yazıtın geldiği bölgeden 1900'lerin başından beri rapor edilen ve belli ki anıtsal bir yapı/yapıları işaret eden arkeolojik buluntular ile özellikle de G. Jacopi'nin bulmuş olduğu ve üzerinde Zeus ikonografisini takip eden saçlı ve sakallı bir figürün portresinin rölyef olarak işlendiği kalypter/antefiks parçasıdır **(Kat.Am.Ark-81).**

Arkeolojik mimari parçalara (sütun, kaide ve başlık, kalypter) ait bilgilerin yoğunlaştığı bölge günümüz Cide (Aigialos) İlçe Merkezi'nin 2-3,5 km batısında yer alan eskiden Memiş ve Çandır Köyleri'nin (günümüzde ilçe mahalleleridir) olduğu

alandır. Burada Cevizdibi diye adlandırılan bir mevkiide (bugün için tespit edemedik) 1901 yılında yapılan bir inşaii faaliyet sırasında birçok düzgün blok ve sütunun çıkmış olmasından dolayı bir tapınak ya da saray yapısına ait olabileceği ileri sürülmüştür (Behçet, 1925, s. 39; Yaman, 1935, s. 55). Muhtemelen aynı yer olan Çandır Köyü düzlüğünde (Günümüz Irmak Köy, Çandır Mahallesi) 1960'lı yılların başında saray kalıntısı olarak tanımlanan bir yapı ait kalıntılar çıkmaya devam etmiştir. Alanda dört adet mermer sütun, dört adet sütun başı ile iki kaide de çıkmış. Dönem müze yetkilileri orada bulunan harman alanındaki samanlığı kadar bu parçaları taşımış ve samanlık sahibine yediemin olarak verilmişse de daha sonra bu parçalar kaybolmuştur (Yalçınkaya, 2011, s. 126).

G. Jacopi, 1936 yılı çalışmaları sırasında bölgede yaptığı incelemelerde, Cide kasabasının yarım saat batısında Nemis Köy'de (Günümüz Memiş Mahallesi) sahili çevreleyen tepelerde bazı kalıntıların ilgisini çektiğini söyler. Bu alanda Hüseyin adlı bir kişinin tarlasında yapılan kazı sonrasında ortaya çıkan taş bloklardan ve yine taş mimari parçalardan bahseder. Bu kalıntılar, kalypter, antefiks ve çatı kiremitleridir. Jacopi, bulduğu sağlam bir kalypterin ölçülerine bakarak (1,26 m. uzunluk, genişlik 0,21 m ve yükseklik 0,21 'dir.) bu parçanın ait olduğu yapının oldukça sağlam/büyük bir yapı olması gerektiğini belirtir. Kalypterin ucundaki antefiks ise kaba bir çiçek desenine sahiptir. Buradaki bir çatı kiremitinin ölçüleri ise 0.77 m. genişliğinde, 1 m. uzunluğunda ve alınlık yüksekliği de 0.17 m'dir. Alandaki en önemli buluntu ise ön yüzünde Zeus motifinin olduğu başka bir taş kalypter'dir. Taş kalypter üstünde yer alan baş, gerçekten de özgün ve sanatsal bir etkiye sahip olup, kalypterin dışa bakan yani antefiks kısmındaki şekli olan oval hatlara sahip üçgen içine orantılı bir şekilde yerleşmiştir (Jacopi, 1937, s. 13-14). G. Jacopi'nin bulduğu eserlerden yalnızca Zeus motifli antefiks'e sahip kalypter parçası Kastamonu Arkeoloji Müzesi envanterindedir (Env. No: 16). Uzunluğu 45 cm. olan kalypterin antefiks kısmı 23 x 22 cm'dir. Cide'den bağış olarak 05.06.1943 tarihinde envanter defterine kayıt edilmiştir. Antifiks, sarımtrak kireçtaşındandır. Ön yüzünde saçlı ve sakallı Zeus portresi vardır. Antefiksin sağ kenarında kırık var ve motif aşınmış durumdadır. Alın açık saçlar ikiye ayrılıp hafif üçgen form almıştır. Elmacık kemikleri çıkık yanaklar dolgun ve bu hattan itibaren sakal başlamaktadır. Gözler badem şeklinde verilmiştir. Dolgun bir sakal ve hafif kıvırcık şekilde yapılmıştır. Küçük bir ağız yapılmış ve dudaklar arası hafif açıklık bırakılmıştır. Antefiks arkaya doğru daralarak düzeltilmiş şekilde devam etmektedir.

Jacopi'yi referans alan başka araştırmacılarda Cide merkezinin yaklaşık olarak 1 km güneybatısında Zeus'a adanmış bir kutsal alanın varlığına işaret etmektedirler (Belke, 1996, s. 158; Marek, 1993, s. 98-9; Bes, 2015, s. 289).

Bahsedilen bölgede (Cide ilçe merkezine 3.5 km uzaklıkta), yaptığımız çalışmalarda Memiş Köyü (Bugünkü Memiş Mahallesi) sınırları içinde Çandır Mahallesi'nde, sahile yatay olarak devam eden tepelik alanlarda, yöre ve mahalle sakinlerinin "Türbe Mevkii" dediği ve kutsaniyet atfettiği bir yerde antik kırık mermer parçalarıyla oluşturulmuş muhtemel bir kutsal alan tespit edilmiştir (**Kat.Am.Ark-82**). Bu alan Cide merkezinin hemen batısından başlayıp Devrekâni Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü alana kadar uzanan ve kıyıdan yaklaşık olarak 300-500 metre gibi değişen uzaklıklara sahip tepe sırasının batı ucuna yakındır. Burası sahilden 350 metre içeride ve 82 metre yüksekliğe sahip tepelik bir alanın en üst noktasıdır. Alanın kuzeyi yani sahile bakan kısmı sahili dolduran alüvyonel topraklar (During-Glatz, 2015, s. 30-31), batısı ise kısa bir vadi oluşturarak içerideki başka bir mahalleye doğru gider. Yani alan, batısı ve kuzeyindeki düzlüklere bir baş gibi uzanan noktaya yüksek bir hâkimiyetle bakar. Alanda, kırılmış ve form vermez mermer taşlardan oluşturulmuş 3.50 m x 2.30 m. ölçülerinde oval yapıda yöre halkının kutsaniyet atfettiği temenos benzeri bir yapı bulunmaktadır. Bölge yoğun orman ve bitki örtüsü ile kaplı olduğundan yüzeyde pek fazla bir şey görmek mümkün değildir. Kutsal alanı oluşturan taşlar içerisinde bir kenarı oval eğime sahip antikçağa ait bir yapının taban döşeme ya da merdiven kaplaması da yer almaktadır. **(Kat.Am.Ark-83)**

Bu bölgede yakın zaman önce yapılan yüzey araştırmalarında Irmak Köy-Memiş-Cide merkez arasında Roma Dönemi çatı kiremiti, büyük bloklar şeklinde mimari parçalar, bir Ionik başlık gibi malzemeler de bulunmuştur (Bes, 2015, s. 279).

Mevcut bilgiler bir araya getirildiğinde, her ne kadar kesin geliş noktaları belirlenemese de belirli bir bölgeyi içeren mimari parçalar, sütun, sütun başı ve kaidesi, kalypter, antefiks ve çatı kiremitleri Aigialos'un merkezine çok yakın bir noktada Zeus'a adanmış olabilecek kutsal bir yapıya işaret etmektedir. Kalypter'in gösterdiği şekilde bir temenostan öte olması beklenen bu yapının bir tapınak olması ise kuvvetli ihtimaldir. Öte yandan mevcut bilgilerle örtüşen Çandır Mahallesi'ndeki tepelik alanda bulunan Türbe Mevkii'nin kutsaniyet taşıması, bu alanın antik mimari elemanların parçalarından oluşturulmuş olması da sanımızı güçlendirmektedir.

Zeus Sarsos, yerel bir toponim epitheti olarak düşünülmekte ve etnik topluluğun ve onlara ait köy ve toprakların koruyucusu olduğu iddia edilmektedir (Saprykin 2009a, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466; Zgusta, 1984, s. 1175). Öte yandan tanrının tapınımının deniz kenarındaki bir yerleşimde olması nedeniyle deniz kültürüyle olan işlevi üzerine de düşünmek gerekmektedir. Tezimizin içinde görülebileceği gibi Amastris kentinde Zeus Strategos, kendisine adanmış yazıtında geçen "ataların tanrısı" ifadesinden dolayı ata kültüyle ilişkilendirilip bu noktada Zeus Ourios (uygun rüzgârlar getiren) ile benzer olduğu (Cook, 1925, s. 705-708; Cook, 1940, s. 148-155); aynı şekilde Sinope'nin erken dönem sikkeleri içinde de yunus taşıyan kartal'ın bir deniz kartalından çok Sinope'nin ekonomik refahını sağlayan deniz ticaretindeki yine uygun rüzgârlar sağlayan Zeus Ourios olabileceği de ifade edilmektedir (Hind, 2007, s. 16).

Aigialos ve Kytoros'da görülen Zeus Sarsos ve Zeus Monios ile Zeus Ourios'un benzeşmesi, benzer bir işlev paylaşması beklenebilir. Özellikle Zeus Ourios'un uygun rüzgârlar getiren bir tanrı olduğu düşünüldüğünde, Catullus'un Kytoros'un ünlü şimşirleri ile yapılmış yılmaz bir teknenin öyküsünü anlattığı şiirinde geçen ve o tekneyi yolculuğa çıkaran rüzgârların Iupiter (Zeus) tarafından lütfedildiği (IV. *de phasello… vocaret aura, sive utrumque Iuppiter*; Catull., IV, 19-21) anlamına ulaşan cümleleri oldukça dikkat çeker hale gelmektedir.

Zeus Ourios Aeolia kökenli bir kült olarak kabul edilmektedir ve Aiolos'un kendisinin dini bir tezahürü olarak görülür (Cook, 1940, s. 148). Zeus Ourios'un önemli tapınım merkezi Bosphorus'da, günümüz Anadolu Kavağı Yoros Kalesi'ndedir. Buradaki kültün kuruluşuna ilişkin antik kaynaklar farklı söylenceler bildirirler. Polybius'a göre Iason Kolkhis'ten dönüşte burada 12 Tanrıya kurbanlar sunmuştur. P. Mela ise buraya Zeus Tapınağı'nı kuranın Iason olduğunu söyler. Rhodoslu Timosthenes ise buradaki 12 Tanrıya ait sunakların tapınımını Phriksos'a atfeder. Byzantionlu Dionysos ise boğazda iki adet kutsal alan olduğunu, birinin Iason tarafından 12 Tanrıya sunaklarının bulunduğu yer diğerinin ise Phriksos tarafından Kolkhis'e giderken inşa edilen Hieron olduğunu söyler (Cook, 1940, s. 147-148). Zeus Ourios için yapılan kutsal alan ya da alanlar için iki farklı isim verilse de bu iki isimde Aiolia kökenlidir. Iason, Aiolos oğlu Kretheus'un oğlu Aison'un oğlu; Phriksos ise Aiolos'un oğlu Athamas'ın oğludur. Bu şekliyle Zeus Ourios bir ata kültü olarak görülmektedir (Cook, 1940, s. 154-155).

Zeus Ourios, bu şekliyle Pontus Euksenios girişinde bir tapınağa sahipken, Sinope ve Amastris kentlerinde de varlığının ihtimali Aigialos'taki Zeus Sarsos'ya ait kültün de bu tanrı ya da işleviyle ilişkisinin düşünülmesini gerektirir. Çünkü Delos Adası'ndan MÖ 112-111 tarihine ait bir heykel kaidesindeki yazıt, kültün Pontus Euksenios'da olduğuna işaret edebilir. Özellikle Karadeniz'de ticaret yapan tüccarların Zeus Ourios Kültü'nü Delos'a taşıdığı ama ele geçen yazıtlara göre de bunu yaparken de kozmopolit bir karakterde olduğu düşünülür. MÖ 112-111 tarihine ait Mithradates Eupator ve kardeşi Mithradates Khrestos'a adanmış heykele ait yazıt Zeus Ourios'a da adanır ve adakta aynı zamanda Mithradates Eupator, kardeşi Mithradates Khrestos ve ailesine dualar edilir (McGing, 1986, s. 89-90). Bu yazıtta kültün Mithradates Eupator ile birlikte geçmesi kültün Hellenistik Dönem'de Pontus Krallığı'nın krali kültleri içinde olabileceğini, bunun da olması için kültün zaten bu krallığın bulunduğu Pontus ve Paphlagonia'da da var olması gerektiğini de akla getirir.

Kültün Aigialos kentinde de olabileceği hatta Zeus Sarsos ile synkretik bir oluşuma girmiş olabileceğine dair sava ilişkin bir başka unsur da Zeus Ourios Kültü'nün bir ata kültü olmasıdır. Çünkü Aigialos'un hemen yanı başındaki Kytoros kenti Zeus Ourios Kültü'nün kurucularından gösterilen Phriksos'un oğlu Kytissorus tarafından kurulduğu antik kaynaklarca bildirilir (Ap. Rhod., Argon. II. 1155; V. Fl., V.462, Strab. XII. III. 10-12). Bu noktada bir ata kültü olarak Zeus Ourios Kültü, Kytissorus tarafından kurduğu kent ve çevresinde de yerleştirilmiş olabilir. Keza bir Hellen kültü olan Zeus Ourios Kültü Argonautlar'ın Seferi ile ilişkili iken, Kytoros ve Aigialos kentleri de bu efsane içinde anılmakta olup aynı zamanda yine Homeros gibi erken bir kaynakta (Hom. Il. II.850-855) da geçmesi bu kıyı yerleşimcilerinin Hellen kültürü ile ne kadar erken tanıştığını da gösterir.

Zeus Sarsos'a ait olabilecek muhtemel tapınağın bir parçası olarak kabul ettiğimiz kalypter parçasının taş olması da ilgi çekicidir. Kalypteri bulan G. Jacopi günümüze ulaşmayan başka bir sağlam bir kalypterin ölçülerine bakarak (1,26 m. uzunluk, genişlik 0,21 m ve yükseklik 0,21 'dir.) bu parçanın ait olduğu yapının oldukça sağlam/büyük bir yapı olması gerektiğini belirtir (Jacopi, 1937, s. 13-14). Böyle bir kalypterin varlığı muhtemelen fiziki şartlar gereğidir. Bu fiziki şart ise Karadeniz'in hâkim sert rüzgârları olan Lodos ve Poyraz rüzgârlarının varlığı olmalıdır. Muhtemelen antikçağda Aigialos ya da Kytoros gibi yaşamlarında denizin varlığının çok önemli olduğu yerler için sert rüzgârların varlığı bir gerçekken, o sert rüzgârların dindirilip,

"uygun rüzgârlarla" denizin nimetlerinden faydalanmak istenmesi de oldukça akla yatkındır. Bu noktada Zeus Sarsos ya da Theos Monios, her ne kadar toponim kaynaklı birer tanrı olarak kabul edilseler de kıyı yerleşimlerinin tanrıları olarak Zeus Ourios kültü ile de synkretik bir bağ kurmuş da olabilirler.

Bölgede özellikle denizle ilişkili yerleşimlerde rüzgârın ne denli önemli olduğu Kytoros ve Aigialos'un doğusunda yer alan Abonuteikhos/Ionopolis kültleri içinde batı rüzgârlarının kişiselleştirilmesi olan Zephyros varlığıyla da görülebilir (Dalaison vd., 2015, s. 198, Type 18).

2.5.1. Theos (Zeus) Monios kültü

Günümüz Cide ilçesi sınırındaki en önemli antik yerleşim Kalafat Köyü Gideros Mevki'de yer alan Kytoros'tur (Belke, 1996, s. 246-247). Homeros'tan itibaren yazılı kaynaklarda ismi anılan yerleşimden günümüzde görülebilecek pek fazla bir şey yokken Monios epithetine sahip Zeus'a adanmış olan bir yazıt bulunmuştur. Günümüzde olmayan Hellence yazıt ilk olarak G. Mendel tarafından yayınlanmıştır (Mendel, 1902, s. 287-288; Mendel -ωνίῳ kelimesi başına -αί koyarak yanlış okuma yapar). G. Jacopi, Kytoros'tan gelen yazıtı Cide ilçe merkezindeki Gümrük Binası'nda görmüş ve o da bir kopyasını almıştır (Jacopi, 1937, s. 12) **(Kat.Am.Yzt-10).**

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ·
θεῷ Μωνίῳ εὐχῇ
Σέξτου Οὐειβί-
ου Γάλλου πρειμο-
πειλαρίου Εὐέλπι-
στος πραγματευτὴς
ἔτους θορ΄, μηνὸς Δείου
νεομηνίᾳ.

(Marek, 1993, s. 186, Am. Kat. No.113)

Çevirisi:

İyi talihle! Tanrı Monios'a, Sextus Vibius Gallus'un duasıyla, iş temsilcisi Euelpistos (bu sunağı) 179 yılının Dios ayının yeni ay bayramında (adadı).

(Wu, 2018, s. 242 dn. 483)

Yazıt, Sextus Vibius Gallus'un adağı olup bu adak onun iş temsilcisi olan Euelpistos tarafından adanmıştır. Yazıt üzerinde MS 179 tarihi yer almaktadır. Bu tarih

kentin bağlı olduğu Amastris erasına göre MS 109'u işaret eder (Mendel, 1902, s. 287; Mendel 1914, s. 390; Jacopi, 1937, s. 12; Dobson, 1978, s. 223; Marek, 1993, s.99, 186, Am. Kat. No.113; Şahin, 2001, s. 111; Maier, 2007, s. 248; Ruscu, 2017, s. 53).

Yerel bir epithet olan Monios için, ülke, bölge ve köyün koruyucusu işlevlerinin olduğu ileri sürülmektedir (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466).

Modern araştırmacılar Kytoros'tan gelen Monios yazıtı için Jacopi'nin önerdiği (Jacopi, 1937, s. 17) Marcus Aurelius (MS 161-180) ve Lucius Verus (MS 161-169) dönemlerini kabul etmez. Bunun yerine primipilaris unvanını tarihleme için kullanırlar. Bu yazıt için MS 109 ya da MS 115 tarihleri önerilir ki Dacia'da MS 2. yüzyıl başındaki savaşlar sonrası verilen unvanlar bu tarihleme için göz önüne alınır. Primipilaris unvanı Traianus'un (MS 98-117) Parth Savaşları sırasında çıkan Praefectus Castrorum unvanından önce geldiği varsayılır. Bu noktada Gallus'un mülklerinin yöneticisi onun kariyerini sadık bir şekilde takip etmiş ancak Hellen olan bir ortamda askeri kariyerinden kısmen bağımsız bir yazıt adamıştır ve buna bakarak Gallus askeri kariyerini Traianus Dönemi'nde tamamlayıp emekli olmuştur. Marek (Marek, 1993, s. 98-99) MS 109 tarihini önerir, Dobson ise Mendel gibi MS 115 tarihini önerir (Dobson, 1978, s. 223; Mendel, 1902, s. 288; Maier, 2007, s. 255; Ruscu, 2017, s. 53-54).

Dobson, yazıttaki kısaltmaları G(emina) G(ethica) olarak kabul eder ancak bunu kanıtlayacak bir durum yoktur. Buna karşın Legio XIII G(emina) Gallen(a) ya da Gallenerum takma adlarının olduğu Romanya Ad Mediom/Mehadia askeri kampından bir legion komutanının yazıtı vardır (Maier, 2007, s. 256). Başka yazıtlarda da İmparator Gallienus'un dönemine tarihlenen (MS 253-268) benzer takma adlar görülür ve bu da MS 3. yüzyılın ikinci yarısından sonradır. Gallienus MS 268'de Milano'da kendi askerlerince öldürülür. Bu noktada Aigialos (Sarsos) yazıtında Gemina Gethica/Gallienus unvanlarına bakarak Amastris heykel kaidesinden önce olduğu söylenebilir. Gallus'un primipilaris unvanı dolayısıyla Kytoros (Monios) yazıtında ise sadece primipilaris unvanı tektir yani diğer yazıtlarda görünen Trecinairus ve Preafectus castrurum unvanları yoktur. Buna göre Aigialos'tan gelen Sarsos yazıtı Gallienus Dönemi (MS 253-268) Amastris heykel kaidesi yazıtı ise bu tarihten sonradır. (Maier, 2007, s. 256).

2.5.1.1. Theos (Zeus) Monios kült alanı (?)

Daha önceki çalışmalar ve aynı zamanda mevcut buluntular arasında Kytoros yerleşiminde herhangi bir tapınak ya da Zeus Monios'ya ait bir kutsal alan

bilinmemektedir. Antikçağ kaynakları ya da sonraki seyahatnamelerde Kytoros ve çevresinden antik kalıntılara da ilişkin bilgiler nadir gelir. Bunlar arasında Tavernier, kıyıdan denize doğru yönelmiş çok güzel sütunlar vardır der ve buna ek olarak Bijışkyan, E. Bore ve Rottiers gibi seyyahlar bazı kalıntılardan bahseder (Tavernier, 1713; Rottiers, 1829; Bore, 1840; Bijışkyan, 1969).

Ancak Kytoros antik yerleşiminin içinde yer alan ve Geç Antikçağ'a (Geç Roma-Erken Bizans) tarihlenen Çadır İni Mevkii'ndeki bir kilise (çevredeki yapı kalıntıları ile bir manastır kompleksi) bize bu yerleşimde daha erken dönemde var olabilecek bir kutsal alan ya da yapının olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Bahsettiğimiz alan, Gideros Koyu'nun 2 km kuzeydoğusunda yer alır. Yapı daha çok bir manastır kompleksi olarak adlandırılmakta ve kompleksin hemen altında da Çadır İni ismi verilen bir mağara bulunmaktadır (**Kat.Am.Ark-84**). Mağara, üzerindeki yapı ile organik bir bağ içerisindedir. Buradan daha önceki yıllarda aslan heykeli ve bazı mermer yapı kalıntıları ile çok sayıda sütun bulunduğu rapor edilmiştir (Yalçınkaya, 2011, s. 126 - Cide'de yayınlanan Seray Gün'ün gazetesinde buradan çıkmış arkeolojik parçaların fotoğraflar yer almıştır).

Çadır İni Mağarası'ndaki yerleşim izleri yüzey buluntusu seramiklere göre Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Keza Çadır İni çevresindeki çok sayıda olan ve keşiş mağaraları olarak nitelendirilen başka mağaraların da bu çağda kullanımı belgelenmiştir (Düring-Klinkenberg, 2015, s. 127).

Bir kilise olarak tanımlanan Çadır İni mevkii yapısı Bizans Manastırı Kompleksi olarak Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlendirilir. Bölgedeki yüzey araştırmalarında ise yakın çevrede Roma Dönemi seramikler ile mimari parçalar görülmüştür (Bes, 2015, s. 276-278).

Buradaki manastır kompleksi belki de Kytoros kenti ile bağlantılı olabilecek çağdaş Abdülkadir Köyü'ndeki antik yerleşim ve Gideros Kalesi ile bağlantılıdır. Buradaki mevcut kilise yapısının çevresindeki diğer yapılarla burada sadece bir kilise değil manastır topluluğu olabileceği ifade edilmiştir (Bes, 2015, s. 275; Şerifoğlu-Bakan, 2015, s. 250; Casis, 2015, s. 345-346).

Kilisenin altındaki Çadır İni Mağarası Bizans Dönemi'nden çok daha geriye giden kullanıma sahiptir. Kilise ile kullanımında ise mağara içinde basamaklar, nişler gibi mimari döşemler yapılmıştır. Mağaranın, kilisenin hemen altında olması iki yapı arasında bir bağlantıyı göstermektedir. Bölgeden tarihlemeye yarayacak sağlıklı seramik

buluntu yoktur ancak bir adet sırlı cam parçası Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenir (Casis, 2015, s. 349). Mağaraların dini kullanımı bölgedeki diğer mağaralarda da görülür. Gideros Koyu içindeki Gideros Mağarası bunlardan biridir. Burada mağara arka duvarı apsis haline getirilmiş, duvarına haç motifleri yerleştirilmiş ve Hellence yazıtlar da duvarlara kazınmıştır. Bu mağaranın da Çadır İni Manastırı'nda yaşamış bir keşişe ait hatıra adanması için yapıldığı düşünülebilir (Casis, 2015, s. 349).

Bu manastır kompleksinin bir kutsal alan ve yapı topluluğu olarak, hem Geç Antikçağa tarihlenmesi hem de bölgeden daha önce bildirilen muhtemel antikçağ malzemelerine bakarak Theos (Zeus) Monios'a ait yazıtın geldiği bu bölgede tanrıya ait bir tapınağın da var olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda Kytoros'un hemen doğusundaki Aigialos'taki Zeus Sarsos'ya ait yazıtın Gallienus Dönemi (MS 253-268) tarihlendiriliyor olması manastırın yapıldığı tarihe yakın olmasıyla bu düşüncemizi desteklemektedir.

2.6.1. Olası Zeus kutsal alanları

2.6.1.1. Köşeler kutsal alanı (?)

Amastris teritoryumu içinde, günümüzde Kastamonu'nun Daday İlçesi Köşeler Köyü'nde muhtemelen bir temenos alanı bulunmaktadır. Köy, Daday'ın en kuzeyinde, Pınarbaşı ve Azdavay İlçeleri ile sınır paylaşmaktadır. Köyün rakımı 1130 m'dir.

Köşeler Köyü'nün hemen 200 m kuzeybatısında Paşaköy mevki denen, yolun güneyinde eski köy ilkokulunun yanında oldukça düzgün granit bloklardan oluşturulmuş, 10 x 5 m büyüklüğünde dikdörtgen bir alan bulunmaktadır. Alanın kuzey yan duvar ile güney yan duvara ait düzgün bloklar alanın sınırlarını göstermektedir. Alanın doğu uzun cephesinden belli olduğu şekliyle yükseltilmiş (podyum) bir alan üzerinde yer alır. Alanda korunan granit blokların bazılarında pim yuvaları görülmektedir. Alandaki bazı bloklar daha sonradan da işlem görmüşler ve alan bir çeşme ve/veya su havuzu haline getirilmiştir. Bloklardan birinde su borusu geçirilmek için kesilerek oluk yapılırken, başka bir blok Osmanlı Dönemi çeşmeleri gibi ön yüzü mihrap haline getirilip, su deliği açılmıştır.

Alanın kuzey kesimini oluşturan zeminde yaklaşık 2,5 m uzunluğunda görülebilen bir kesitte, düzensiz ve kırık taş dolgu üzerine yapılmış kireç harçlı ve taşçıklı sıva ile bir döşeme görülebilmektedir. Döşeme üzerinde su yalıtkanlığını sağlayacak bir kaplamanın görünmemesi, alanın orijinal kullanımında bir su havuzu

olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Kesin olmamakla birlikte yapının su ile ilgili işlevi sonradan kazandırılmış gibi durur. Ancak bu 5 x 10 m boyutlarındaki düzgün bloklardan oluşmuş alan, bir kutsal alan olarak kabul edilirse yine de buranın su/bereket/fırtına kültüne de hizmet eden ve bu özelliğini de daha sonradan da sürdüren bir yer olduğunu da düşünmek gerekir **(Kat.Am.Ark-85)**.

Köşeler Köyü sakinleri ile yapılan görüşmelerde süslemeli ve yazıtlı parçaların burada bulunduğunu ama günden güne kaybolduğu bilgisi alınmıştır. Ayrıca alandan alınan iki büyük düz blok köy camisi çevresinde kullanılmıştır.

Temenos alanı, bölgede daha önce bulunan Çiğlene Steli buluntu yerinin 5,5 km, Zeus Bonitenos Tapınağı'na 9 km kuzeybatısında yer alır.

2.7.1. Epigrafik bulgularda ışığında Zeus kültleri

Amastris teritoryumunda yazıtlardan tespit edilen tanrılardan Zeus Gainios ve Zeus Koropizos'a ait 3 eser (taş boğa adak) önceki bölümlerde Zeus Bonitenos Kült Alanı ile ilişkili eserler bölümünde ve Zeus Monios ile Zeus Sarsos'a ait yazıtlar da Amastris teritoryasındaki olasılıklı kutsal alanlar başlıklarında incelendiğiklerinden dolayı bu bölümde yeniden ele alınmamışlardır.

2.7.1.1. Theos (Zeus) Asbamaios

Amastris teritoryumunda başta Amastris kenti olmak üzere genelde tekil yazıtlardan takip edilebilen Zeus Kültü'ne ait farklı epithetler de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Tanrı (Zeus) Asbamaios'tur. Kült, Amastris kentinde tek bir yazıtla temsil edilir (**Kat.Am.Yzt-11**).

Tanrı (Zeus) Asbamaios Kültü'nün merkezi antik kaynaklara göre Kappadokia Bölgesi'ndeki Tyana kenti olarak görülür (Cook, Zeus II, 569). Tanrı buradaki hali ile yeminlerin tanrısı Zeus Horkios ile de bir tutulmaktadır. Amastris'te bulunmuş olan yazıt profilli mermer bir sunaktır. Sunak üzerindeki yazıt Yunanca olup şu şekildedir:

Yazıt:

θεῷ
ἀνεικήτῳ
Ἀσβαμεῖ κα[ὶ]
Γῇ(?) Κυρίᾳ προσ-
ευχῇ εὐξά-
μενος καὶ

ἐπιτυχὼν
8 ἀνέθηκα Αὐ-
ρήλιος Πρω-
τόκτητος,
εὐχαριστή-
12 [ρι]ο[ν].

(Marek, 1993, 165, Am. Kat. No. 27)

Çevirisi:

Yenilmez Tanrı Asbamis ile Efendi Ge'ye adağı gereği dua eden Aurelius Protoktetos güzel bir şekilde, şükranlarının sonucu (bu sunağı) dikti.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Amastris'te bulunan ve MS 3. yüzyıla tarihlendirilen Asbamaios sunağı, "yenilmez tanrı Asbamaios ve Ge Proseukhe'ye" adanmıştır. "Proseukhe (Dua, dua için ayrılan yer)" kelimesi üzerine yoğunlaşan L. Robert, kelimenin Yahudi sinagogundan kaynaklanan bir isim olarak değerlendirmiş (Robert, 1969, s. 1611) ve bu yazıt Yahudiliğin pagan kültlerle birleştiğini de göstermesi açısından önemli olarak yorumlanmıştır (Hengel-Schwemer, 1997, s. 163). Amastris kentinden başka bir yazıt kentte MS 3. yüzyılda bir sinagogun dolayısıyla Yahudi inancının da varlığına işaret eder (Williams, 1998, s. 122, V.45). Dolayısıyla L. Robert'in yaklaşımı akla yatkın gelmektedir.

Kültün merkezi olarak görülen Tyana'da, antik kaynaklarca tanrıya adanmış bir tapınaktan ve aynı zamanda kutsal bir kaynaktan söz edilir (Philostr. V. Apoll. I. 6 p. 5). Bu epithetinin yeminlerin tanrısı olan Zeus Horkios'la aynı olduğu ileri sürülmektedir. (Cook, Zeus II, 569, dn. 4. Olympia Bayramları sırasında sporcular Zeus Horkios heykelinin önünde yemin ediyorlardı der). Horkios ile Asbamaios kelime anlamı farklılıklarına karşın yeminlerin tanrısı Zeus'u ifade ettiği de ileri sürülür (Hakman, 2012, s. 80). Bu konuda Philostratus (Philostr. VA. 1.6), Tyana yakınlarında, yeminlerin Zeus'una (Dios Horkios) adanmış Asbamaion adı verilen kutsal bir çeşme soğuk ama kaynayan ve kabarcıklanan bir kaynaktan bahseder. "*Su, yeminlerini tutanlara iyi gelir ve tatlıdır, ama yeminlerini bozanlara çabuk bir adalet getirir; su, yüzlerine ve gözlerine saldırır; ödeme ve mahveden hastalıklara kurban giderler ve buradan uzaklaşamazlar, olay yerinde kalakalırlar, kaynağın kenarında kendilerini şikâyet eder*

ve tutmadıkları yeminleri anlatırlar. Bu bölgenin insanları Apollonius'un işte bu Zeus'un oğlu olduklarına inanırlar".

Bölgede yapılan çalışmalarda Zeus Asbamaios'a ait antik kaynakların bahsettiği kutsal alanın, Tyana'nın iki kilometre uzağındaki volkanik Hortasan Gölü çevresi olduğu üzerinde yoğunlaşılmış ancak herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. O nedenle de bölgede benzer yerel kaynakların göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Berges-Nolle, 2000, s. 73vd; Mitchell, 2007, s. 167). Texier, Tyana'ya dair notlarında Zeus Tapınağı yakınındaki bir gölcükten bahseder (Texier, 2002, s. 18) Şu ana kadar da bölgede yapılan çalışmalarda kutsal alan ya da tapınağa ait izlere rastlanmamıştır (Hakman, 2015, s. 80).

Asbamaios'un anlamı ve kelime kökenine ilişkin çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki Asbamaios ile "Bazis" kelimelerinin eş değer olduğudur. Kelime, Zendçedeki "bagha", eski Persçedeki "baga" ve Sanskritçe "bhaga" yani tanrı ve efendi anlamına gelen kelimeler ile özdeşleştirilmeye çalışılır ve Asbamaios'un "Bazis" kökeninin "tanrının toprağı" anlamını taşıdığı ileri sürülür (Ramsay, 1895, s. 153). Asbamaios kelimesi aynı zamanda Fenike dilindeki yemin, ant içmek anlamına gelen "seba" kelimesinden ya da "aquae juramenti" anlamına gelen "Me-seba" ya da "Me-hasseba" kelimelerinden geldiği de ileri sürülmüştür (Cook, 1925, s. 569, dn. 4).

Yakın dönemdeki bir çalışma ise tanrının bu epithetine yeni bir yaklaşım getirmiştir. S. Mitchell, "Asp" ya da "Asb" kelimesinin hem eski Persçe'de hem de modern İran dilinde "at" anlamına geldiğini söyler. Bu noktada bu epithetin Amastris'te görülmesini de kentin kurucusu olan Amastris'in Pers kökenlerine bağlar. Eğer, Amastris'teki Asbameios Kültü atlarla ilişkili bir Pers tanrısı ise bu durumda lokal bir Zeus'un Hellen etkileşimiyle bir yorumlamaya uğramadan kalmış ve yazıtta geçen "Γή-Ge" kelimesinin ifade ettiği ilahi öğe de yine Pers dinindeki başka bir unsur olduğu ileri sürülmüştür (Mitchell, 2007, s. 167).

Bu noktada Strabon'un Kappadokia ve Pontus'ta üzerine bazı gözlemleri de doğrulanır. Persler tanrı heykeli ya da sunağı dikmezler, onlar yüksek bir yerde kurban töreni yapar ve Zeus'u cennet olarak kabul ederler ve onların Mithras diye isimlendirdikleri Helios'a, Selene'ye, Aphrodite'ye ve ateşe, toprağa, rüzgârlara ve suya nur payı veriler der (Strab. XV. 3. 13). Bu durum zaten MÖ 82'de VI. Mithradates'in Licinius Murena'ya karşı kazandığı zafer sonrasında Yassıçal'da, Zeus Stratios Kutsal

Alanı'nda yaptığı seremoni de görülür. Keza buradaki tüm arkeolojik kalıntılar Roma Dönemini göstermesi sunağın ve ritüellerin Pers modelini sürdürdüğünü gösterir (Mitchell, 2007, s. 167).

Köken tartışmasında epithet için Kappadokia Bölgesine bakıldığında, Hellenistik Dönem öncesinde Perslerin vergi olarak bu bölgeden çok sayıda at ve katır alıyor olmaları önemlidir. Ramsay'ın iddiasına göre Tyana ve Andabalis arasında devlet arazilerinin bulunduğu ve bu arazilerde at yetiştiriciliğinin büyük merkezi olduğudur. Ramsay, at yetiştiriciliğinin erken dönemlerde Zeus Asbamaios rahiplerine ait olmasının muhtemel olduğunu daha sonra da bu işin Kappadokia Kralları ve Romalı yöneticilere mülk ve ticaret olarak geçtiğini belirtir (Ramsay, 1890, s. 449). Bu noktada Asbamaios kesinlikle at yetiştiriciliği ile ilgili bir Pers tanrısı olduğu ileri sürülür (Mitchell, 2007, s. 167-169).

Asbamaios'un, Pers kökenli bir tanrı olarak eğer atlarla ilgili bir tanrı olduğu kabul edilirse bu yine Paphlagonia Bölgesi için şaşırtıcı olmayan bir durum çıkarır. Bölgenin atları ve süvarileri Antikçağ'dan Ortaçağ'a kadar birçok kaynakta dile getirilmiştir. Ksenophon, Anabasis'te Paphlagonları tanımlarken, "Barbarların bile Kralın (Pers Kralı) süvarilerinden daha üstün saydıkları süvari gücüne sahiptirler" der (Xen. An. V, VI, 1). Yine MÖ 4. yüzyılın başlarında Paphlagonia Kralı Otys, müttefiki Sparta Kralı Agesilaos'a 1000 atlı ve 2000 yaya asker vermesi (Xen. Hell. IV, 1, 1-28) bölgedeki at ve süvari gücünü ve önemini göstermesi açısından önemlidir.

Asbameios hakkında söylenecek başka bir nokta da tanrının asıl işlevinin yeminleri garanti altına almak olduğu ve bu özelliğinin de Pers tanrı ve tapınaklarının yaygın bir özelliği olduğudur. MÖ 5. yüzyılda Lidya sakinlerinin Pers Artemisi'ne yemin etmeleri, Pontus Kralları'nın Kabeira'da Mên Pharnakes'e krali yeminlerini sunmaları ve MS 2 ve 3. yüzyılda Lydia'daki yemin ithafları Anaitis kutsal alanlarında yapılması Pers dinin bu özelliğini göstermek açısından önemlidir. Keza, Pers dininde Ahura-Mazda tarafından denetlenen ve değerlendirilen doğrular ve doğruyu söylemek, Pers dini ideolojisinin ahlaki çekirdeğini oluşturur ve bu sunulan bilgiler ışığında Pers kültlerinin Roma Dönemi'nde de otoritelerini sürdürdüğünü iddia edilir (Mitchell, 2007, s. 167-169).

2.7.1.2.Theos (Zeus) Hypsistos

Amastris teritoryumunda görülen Zeus epithetlerinden biri Asia Minor'da yaygın olarak görülen Hypsistos'tur. Asia Minor **(**Cumont, 1914, s. 47; Robert, 1958, s.

112-118, Drew-Bear, 1976, s. 248; Şahin, 2001, s. 64-65**)** gibi Makedonya, Yunanistan, Suriye ve Filistin'de da yaygın bir epithet olup, en yüce dağlarda yaşayan ya da dünyanın üst bölgelerinde yaşayan anlamından daha sonra ahlaki bir anlam kazanıp "en yüce tanrı" anlamı kazanmıştır. (Cumont, 1914, s. 444-450; Mitchell, 1999, s. 82-85) Hypsistos'un Makedonya kökenli bir dağ tanrısı olduğuna dair iddialar bulunmaktadır (Robert vd., 1936, s. 61 vd.).

Hypsistos bağımsız olarak kullanıldığı gibi, bazen de Zeus'a ait bir epithet olarak da kullanılmış ve Zeus'un dağ kültlerinden biri olarak ele alınmıştır (Cook, Zeus II, s. 868-897).

Paphlagonia Bölgesi'nde Sinop, Hadrianopolis ve Amastris teritoryalarında görülen kült, Amastris kentinde 3 yazıt ile temsil edilir (Kalinka 1933, s. 64, no. 13(2); Marek 1993, no. 1b; Marek 1985, s. 136, Pomp. Kat. No. 11; Marek, 1993, s. 166, Am. Kat. No. 32; Marek, 1993, s. 194, Kai. Kat. No. 24; French, 1994, s. 104, no. 12(2); French 1994, s. 99–112, Robinson, 1905, s. 306, no. 26-29; Mendel, 1901, s. 5-92). Bu yazıtlardan ikisi Amastris kentinden diğeri ise Tios teritoryumundan gelir.

Amastris'ten gelen Theos (Zeus) Hypsistos adaklarından ilki büyük bir altar üzerinde yer alır ve yazıtı hexameter veznindedir. **(Kat.Am.Yzt-12).**

Yazıt:

Θεώ ὑψίστω
ὁμφή ἀκερ-
σεκόμου βώ-
μόν θεού ὑψίσ-
τοιο, ός κατά
πάντων έστι
καί ού βλέπε-
ται, είσοράα δέ
δείμαθ όπως
ἀπαλάλκηται
βροτολοιγέ-
α θνητών

(Marek, 2000, s. 135)

Çevirisi:

En yüce Tanrıya! Uzun saçlı (Apollon'un) kehaneti üzerine en yüce tanrının bu sunağı dikildi. O her şeyi kapsar, görülmez, felaketi insanlardan püskürtmek amacıyla her şeyi görür.

(Marek, 2000, s. 135)

Bu yazıttaki Theos Hypsistos bir Yahudi tanrısı olarak bilinmekle birlikte bazen de Mesih ile de ilgili olarak değerlendirilmiştir. Yazıtta geçen uzun saçlı kişi ile ilgili olarak yazıtı okuyan C. Marek, "uzun saçlı" ifadesinden dolayı kehanet veren tanrının Amastris yakınlarında kült merkezi bulunan Glykon'u ve yine Glykon aracılığı ile Apollon'un kastedildiğini bildirir (Marek, 2000, s. 135-136).

Eğer yazıttaki uzun saçlı olarak betimlenen tanrı Glykon'u işaret ediyorsa yazıtta bu kültün canlı olduğu MS 2. yüzyıl ortaları ile MS 3. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmelidir.

Amastris'ten bir başka Theos (Zeus) Hypsistos yazıtı da Kuşkayası Anıtı'nda, kartalın bulunduğu sütunun altında anakayada yer alıyordu (Kalinka, 1933, s. 66 Nr. 13; Marek, 1993, s. 157, Am. Kat. No. 1b). **(Kat.Am.Yzt-13).**

Yazıt:

Θεῶι Ὑψίστωι
ἐπηκό[ω]ι, Ἅλ[ιος]
εὐ[ξάμενος(?)]
— — —

(Marek, 1993, s. 157, Am. Kat. No. 1b)

Çevirisi:

Herşeyi duyan Theos Hypsistos'a, Helios söz verdiği adağını …

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Amastris teritoryumunda kabul ettiğimiz Tios kentinden de Theos Hypsistos'a ait bir yazıt daha önceden tespit edilmiş ancak bugün için kayıptır. Filyos Belediyesi, Öteyüz Köyü Mahallesi'nde eski caminin yanında büyük bir sunak üzerinde yer alan yazıt yazıt L. Robert tarafından Roma İmparatorluk Dönemi olarak tarihlendirilmiştir (Robert, 1937, s. 287; Ruge 1936, s. 861) (**Kat.Am.Yzt-14**).

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ.
Θεῷ Ὑψίστῳ

Ὀκλατιανὸς

4 Δομιτιανός.

(Robert, 1937, s. 287)

Çevirisi:

İyi şansla! Oclatianus Domitianus, Theos Hypsistos'a (bu adağı yaptı).

(Öztürk, 2012, s. 202)

Theos Hypsistos, Hellence Θεός (Tanrı) ve Ὕψιστος (En Büyük) kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiş olup, "En Büyük Tanrı" olarak dilimize çevrilmektedir (Öztürk, 2012, s. 118). Tanrı pagan dünyasında Zeus Hypsistos, Yahudilikte Theos Hypsistos, Hıristiyanlık'ta da Hypsistos olarak adlandırılır ve bu üç farklı tanımın ortak yön ile farklılaşan tarafları tartışma konusudur (Stein, 2001, s. 119–125). Hypsistos Kültü'nün, Anadolu'ya gelen Yahudiler'in inancına dayandığı ve en yüksek tanrı Theos Hypsistos, Yahudi tanrısı El Elyon için bir tutulup, tanrı YHWH'yi refere ettiği ileri sürülmüştür (Mitchell, 2016, s. 686-687). Keza Hypsistos için, Anadolu'ya gelen Yahudilerin zamanla Hellenize olduğu ve kendi tanrıları Yahve'ye (YHWH) Hypsistos adıyla taptığı ve dolayısıyla bölgede yaşayan pagan inanışlara sahip insanlarında kendi tanrıları için aynı ismi kullandığı yorumlaması da yapılmıştır (Karayaka, 2007, s. 263). Tios kentindeki Hypsistos Kültü üzerine bilgiler veren B. Öztürk, bu yorumlamanın antikçağ yazarlarından Gregorius Nazians'ın Kappadokia Bölgesi'nde yaşayan pagan ve Yahudi karışımı olan bir halkın "Hypsistaria Cemaati" olarak adlandırıldığı bilgisiyle desteklendiğini düşünür (Öztürk, 2012, s. 118-119).

Hypsistos epitheti MÖ 5. yüzyılda ilk defa Zeus'u tanımlamak için kullanmış ve Pindaros'a kadar geri gitmektedir. Ayrıca Aiskhylos, Sophokles ve Theokritos da Zeus'u en yüksek veya en yüce Tanrı – ὕψιστος – olarak tanımlamaktadır (Mitchell, 1999, s. 100). Hypsistos, Geç Hellenistik Dönem'den itibaren en büyük tanrı olarak Zeus'a atfedilmiştir (Robert vd., 1936, s. 65); ama İmparatorluk Dönemi'nin başlarında ise Yahudi tanrısını da tanımlar olmuştur (Cumont, 1956, s. 62).

Hypsistos, Zeus ile birleşmesi yanında synkretik bir tanrı olarak Sabazios, Mithra ve Apollon ile de birleşir (Blawatsky-KocHellenko, 1966, s. 8-13). Bu tanrının Anadolu'da geniş bir alanda tapınım görmesi, bu bölgelerde Yahudi nüfusun varlığı ile açıklanıyor ve bu halk ile ilgili bağlantıları verdiği düşünülürken (Cumont, 1956, s. 448) son yıllarda Lydia Bölgesi'nde Yahudilere ait izlerin olmadığı yerlerden de Hypsistos

Kültü'ne ilişkin yazıtların bulunması, tanrının daha genel bir yelpaze de inanışa sahip olduğunu göstermiştir (Paz de Hoz, 1991, s. 76).

Antikçağ'da, MS 1-4 yüzyıllar arasında 375'in üzerinde çoğunluğu Asia Minor olmak üzere Hypsistos adağı bulunmuştur. Adakların çoğu Theos Hypsistos'a bazıları ise Hypsistos'a adanmıştır ama çoğunlukla Zeus Hypsistos'u refere eder (Mitchell, 2016, s. 686-687).

S. Mitchell, Theos Hypsistos'un tümüyle güçlü anikonik tanrılarına verilen ad olduğunu ileri sürer. Bunun geç Hellenistik Dönem'den itibaren yarı-tektanrıcı inanış olduğunu söyler. Onların inanç ve pratikleri sinagoglardaki Yahudilerinkilerle örtüştüğünü ileri sürer. Paganizmin çeşitliliğini vurgulayan ve birleşik bir Theos Hypsistos Kültü'nün bulunmadığını savunan N. Belayche'in görüşünü de aktaran S. Mitchell, bu terimin, Roma İmparatorluğu'ndaki daha sonraki paganizmin zengin polimorfizm ortamındaki herhangi bir büyük tanrısallığa uygulanabileceğini ileri sürmektedir (Mitchell, 2016, s. 686-687).

Zeus Hypsistos Kültü'ne köken tartışmaları dışında bakıldığında, tanrının koruyucu işlevde olup, en yüksek ve büyük tanrı olarak ölümsüzlüğü sembolize ettiği düşünülür (French, 1994, s. 99). Kült aynı zamanda tarıma yönelik karakter içeren Paian bir tanrı kültü olarak görülür ve bu özelliği ile Phyrgia Bölgesi'nde büyük saygınlık görmüştür (Drew-Bear, 1990, s. 2037; Devreker, 1995, s. 72). Aynı işlevde, köylülerin çalışmalarının karşılığı olan ürünlerinin bereketi için, tanrının adaletine ve büyüklüğüne sığınma motifi ile Pontus Bölgesi'nde Sebastopolis'de bir yazıtta geçer (Olshausen, 1990, s. 1901).

Zeus Hypsistos Kültü'nün, synkretik bir kült olduğu kabul edildiğinde yukarıda açıklanan işlevleri ile Zeus ile birlikte bir kültü temsil ediyor olması doğaldır. Öte yandan eğer Yahudi inancı ile ilgili bir kökene de sahipse, Yahudi cemaatinin bulunabileceği hem bir ticaret kenti olan Tios'da (Öztürk, 2012, s. 119) hem de zaten bir yazıta göre kentte belki bir sinangog ve Yahudi cemaatinin bulunduğu Amastris'de (Williams, 1998, s. 122, V.45) görülmesi doğaldır.

2.7.1.3. Zeus Megalo Sdaleites

Amastris teritoryumunda Zeus'un synkretik özelliğini gösteren başka bir epithet de "Sdaleites"tir. Kentin yönetsel sınırları içinde kalan Parthenos (Bartın) yerleşiminden gelen tanrının ismi pervazlı bir sunak üzerindedir (**Kat.Am.Yzt-15**).

Yazıt:

ἀγαθῇ [τύχῃ]·
Διὶ μεγάλ[ῳ]
Σδαλείτῃ
Ἐπαγαθὸς
[ἀ]νέθηκ[α]
[κ]ατὰ κέ-
λευσιν
τοῦ θεοῦ
εὐχαριστῶ.

(Marek, 1993, s. 178, Am. Kat. No. 87)

Çevrisi:

İyi talihle! Epagathos, tanrının emri uyarınca, Zeus Megalos Sdaleites'e duacı olarak adadı.

(Mendel, 1901, s. 34 No: 178; Schwabl, 1972, s. 358; Marek, 1993, s. 178, Am. Kat. No. 87; Şahin, 2001, s.99)

Birçok Zeus epithetinde gözlemlenen karakteristik –ειτης eki, epithetin etnik karakterinin bir göstergesi olarak önerilmiş ve Zeus'un bir baş tanrı olarak bir kabilenin (ἔθνη) ya da bir kabileler topluluğunun (κοινόν) yaşadığı tüm bölgenin bir koruyucusu olduğu önerilmiştir (Robert, 1964, s. 36). Benzer bir örnek Pontus Bölgesi'nden Amaseia'da (Çakırsu) bulunmuş olan sunak üzerindeki epithette görülür. Burada Zeus, "Disabeites" ile birleşmiş ve yine bir kabileye ait olduğunu gösteren –ειτης eki ile görülmektedir (Chaniotis, 2007, s. 84 dn. 9). Yazıt, Zeus Disabeites'e (Ζηνί Δισαβείτῃ ἀλεξικάκῳ) adanmıştır. (French, 1996, s. 90, no.9.)

Anadolu'da bulunmuş birçok Zeus adağından tanrının bir toponim ile bağlantılı olduğu, bunlar bazen bir köy ya da kent bazen de bir dağ isminden türetilmiş adlar olduğu bilinmektedir (Öztürk, 2013, s. 288).

Zeus Megalo Sdaleites, otokton yerli bir grubun yerli tanrısı olarak hem etnik gurubun hem de toponimi işaret edip, bölgesel koruyucu, savunan ve belki de apotrapaik özelliği ile tapınılıyor olması yanında Hellen panthenonundaki baştanrı Zeus'un da yerel kültlerle birleşmesine (Bonitenos, Monios, Sarsos, Kimistenos gibi) güzel bir örnektir (Mendel, 1901, s.34; Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2010, s. 465-514).

Sdaleites epithetinden görülen baştaki "–sd" formasyonun Aeol lehçelerinden geldiği de ileri sürülmüştür (Zwicker, 1949, s. 949).

2.7.1.4. Zeus Panktesios

Amastris'te Hellen kolonistlerce getirilmiş olması muhtemel Zeus Panktesios Kültü küçük mermer bir altar üzerinde belgelenmiştir (Hirschfeld, 1888, s. 878, no: 31; Cook, 1925, s. 1067; Schwabl, 1972, s. 346; Şahin, 2001, s. 145). Yazıtta, "Διί" kelimesinin her iki yanında ve yazıt bitiminde de "σίω" kelimesinin sonuna defne yaprağı motifi de eklenmiştir (**Kat.Am.Yzt-16**).

Yazıt:

❦ Διὶ ❦
Πανκτη-
σίῳ. ❦

(Hirschfeld, 1888, s. 878, no 31)

Çevrisi:

Tüm zenginliğe sahip Zeus'a.

(Hirschfeld, 1888, s. 878, no 31)

Tanrının bu epithetinin Ktesios epitheti ile aynı olduğu ileri sürülmüştür (Hirschfeld, 1888, s. 878; Cook 1925, s. 1067; Kruse, 1949, s. 625).

MÖ 5. yüzyılda Aiskhylos'un eserlerinde "Hikedites" (Yakarıcılar) adlı eserinde görülen Ktesios epitheti, bu eserde çok eski bir sıfat olduğu ve aile reisinin sahip olduğu mülkü yönetmesiyle bağlı olduğu düşünülür (Miller, 1935, s. 1-17). Zeus Ktesisos'un işlevi, evin zenginlik, bolluk ve bereketini korumak ve artırmaktır (Voutiras, 1997, s. 310; Henrichs-Bäbler, 1996, s. 782-791). Harrison, Ktesios'un bir Zeus epitheti olmasına karşın Olymposlu olmadığını ve daha erken dönemlere ait bir verimlilik tanrısı olduğunu belirtir (Harrison, 1922, s. 642)

Evlerde ailenin malları genelde depo odalarında ya da kilerde bulunurdu ve Zeus Ktesios'a da burada tapınılırdı. Ev içinde bilinen sunağı olmamasına karşın iki kulplu bir içki kabı türü olan "Kadiskos" ile tapınım yapılırdı. Antik kaynakların verdikleri bilgiye göre tapınım için iki kulplu bu kap alınır, onun kulplarına bir beyaz yün parçası ile sarı bir ip (Sopphron) bağlanarak asılır bunun içine de saf su içine biraz zeytinyağı ve meyve parçaları konur ve kilere bu kap bırakılırdı. Zeus Ktesios bir yılan olarak düşünülür ve depolarda hırsızları korkutarak kaçıran ve evi koruyan bir işlev yüklenir.

Bu geleneğe göre de Kadiskos'a yapılan ritüel yılana kutsal bir yemek sunmak olarak algılanabilir. Ktesios ile birlikte evlerde tapınılan bir başka tanrı da Zeus Herkios olup, "ερκοσ" fiilinden gelir ve çit anlamına gelir. Tanrının sunağı evlerin avlularında yer alırdı. (Elliott, 2011; Faraone, 2012, s.198-210; Harrison, 1922, s. 642; Harrison, 2010, s. 300-301; Dowden, 2006, s. 82; Nilsson 1951 s. 34).

Zeus Ktesios'da yılan tanrı olarak aynı işleve sahiptir. Zeus'un yılan şeklinde görünmesi onun kithonik yapısı ve ölülerle olan ilişkisinden kaynaklanır. Ona Kithonios denir ve o doğurganlığı ve verimliliği sağlar (Nilsson, 1906, s. 162). Zeus Ktesios'un genellikle mağazaları koruyan ve hırsızları korkutan bir yılan olarak tasvir edildiği belirtilmelidir. Bu geleneğe göre, kadiskosun içeriği yılana kutsal bir yemek (teklif) olarak sunulur. Öncelikle mahrem bir aile tanrısı olan Zeus Ktesios'un aynı zamanda bazı kentlerde sunakları da bulunmaktaydı.

Zeus'un, Paphlagonia Bölgesi'nde ve aynı zamanda geniş bir alanda koruyucu ve gözeten olarak yüklendiği soterik işlevi tanrının Hellen kökenli kültünün Ktesios, Patrios, Herkesios gibi evin, bahçenin, mülk ve refahın koruyucusu ve tutucusu olarak da karşılık bulur (Saprykin, 2009a, s. 249-276).

Kültün Anadolu'da bulunan yazıt ve adaklarında tanrı epitheti aynı zamanda "Patrios" epitheti ile yanyana geçer. Nadir olan betimlemelerinde de sürüsünü otlatan bir tanrı tezahürüne sahiptir. Başka örneklerde de kültün olduğu yazıtlarda tanrı koyun ve çobanları gözeten, yün kıyafetler içinde gösterilerek tanrının özellikle Asia Minor'da çobanların ve sürülerin de koruyucusu olduğunu gösterir (Şahin, 2001, s. 146).

2.7.1.5. Theos (Zeus) Ktesios Epekoos

Tanrının epithetinin geçtiği yazıt kireçtaşı, profilli bir sunak üzerindedir (Kalinka, 1933, s. 62, no.9). Sunak günümüzde kayıptır. Epekoos epitheti Hadrianopolis teritoryumunda görülmektedir ancak Ktesios ve Epekoos epithetlerinin birlikte kullanılması açısından ünik bir örnektir (**Kat.Am.Yzt-17)**.

Yazıt:

[θε]ῷ Κτησί[ῳ]
[ἐ]πηκό[ῳ καὶ Τ]ύχῃ
ὑπὲρ τῆς τοῦ θ[ειοτ]-
4 άτ[ου] Καί[σαρ]ο[ς]
[αἰω]νίο[υ διαμ]ο-
[νη]ς(?) [— — —]

— — —

(Marek, 1993, s.165, Kat. Am. No. 26)

Çevirisi: -

Her şeyi duyan, zenginliğe sahip Tanrı'ya ve Tykhe'ye; tanrısal Caesar'ın sonsuz devamlılığı için …

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

2.7.1.6. Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a (Bin adlı Isis)

Sinop Arkeoloji Müzesi'ndeki bir sunak üzerinde yer alan bir yazıttır. Envanter fişine göre 1974 yılında kazıdan geldi denmekte ancak hangi kazı olduğu belirtilmemiştir. (**Kat.Am.Yzt-18**)

Yazıt:

Διὶ Ἡλίῳ Σαράπιδι
κὲ Εἴσιδι μυριωνύμῳ
Στρατόνεικος
4 Εὐαρέστου Τιανὸς
ὁ καὶ Τομείτης εὐ-
ξάμενος.

(French, 2004, s. 84, no.115)

Çevirisi:

Zeus Helios Sarapis'e ve sayısız ismiyle Isis'e, Euarestos'un oğlu Tium ve Tomis yurttaşı Stratonikos söz verdiği bu adağı (adadı).

(French, 2004, s. 84, no.115)

Sunak MS 1-2 yüzyıla tarihlendirilmektedir (French, 1994, s.105, No. 113; French, 2004, s. 83-84, no. 115).

Adak, Sinope kentinde bulunmuş olsa da adayan kişinin Tios kenti vatandaşı olmasından dolayı bu tapınımın Tios kentinde de olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede bir yeraltı tanrısı olarak algılanan Sarapis'in, bu adakta olduğu gibi Zeus ve Helios ile birlikte tek bir tanrı olarak anlaşılmış olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan Hellenistik Dönem'de Mısır'ın Karadeniz ile ticari faaliyette olduğu ve bu etkileşimden Mısır kökenli tanrıların bölgeye ulaşmış olabileceği üzerinde durulur (Öztürk, 2012, s. 105).

Mısır kökenli inançlar çok olmamakla birlikte Paphlagonia Bölgesi'nde bulunmaktadır. Zeus ile birçok tanrının bir arada olduğu bu kültler özellikle Roma

Dönemi'nde lejyonerler ile yaygınlaşırken öte yandan Pontus Euksenios'da ise Hellenistik Dönemde başlayan Mısır ile olan ticari faaliyetlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

2.8.1. Arkeolojik bulgularda ışığında Zeus kültü

2.8.1.1. Kartal adak heykeli

Amasra Müzesi'nde yer alan eser Eki Nekropol kazısından çıkmıştır. (**Kat.Am.Ark-86**).

Kartal heykeli mermerdir. Kartal ayakta ve cepheden verilmiştir. Kartalın başının bir kısmı kırıktır ve ayakları kırılmıştır. Kafa, boyundan itibaren hafif şekilde sağa dönmüştür. Sol göz derin bir çukurun içinde boncuk şeklinde verilmiş ve nokta şeklinde göz bebeği gösterilmiştir. Kanatları hafif açıktır. Kartalın tüyleri ön cephede geniş çizgilerle derin bir şekilde kabarık olarak gösterilmiştir. Arkada baş ve boyun kısmında yaprak şeklinde gösterilen tüyler, sırt ve kanatlarda meşe ya da akanthus yaprağı şeklinde yaprak şeklinde gösterilmiş, kuyrukta ise telekler belli olacak şekilde her iki yana ayrılan çizgisel tüyleri ile gösterilmiştir.

Çalışmamız içinde bu kartal heykelinin dışında ikisi Çankırı, biri de Kastamonu Müzesi'nden olmak üç ayrı kartal heykeli daha tespit edilmiştir. Tüm kartal heykeli örneklerinde kartallar cepheden betimlenmiş, Çankırı Müzesi örneklerinde kanatları kapalı Kastamonu ve Amasra Müzesi örneklerinde ise kanatları yarı açık olarak gösterilmiştir.

Kartal (ἀετός) antikçağ'ın en saygı görmüş kuşudur. "Θείος όρνις" olarak Zeus'la çok yakından ilgilidir. En eski dönemlerden beri şimşeğin çaktığı yükseklere çıkabilen ve oralardan da şimşek hızıyla aşağıya uçabilen bir kuş olduğu için şimşeğin efendisi hava tanrısı ile ilişki içinde düşünülmüş ve Hellen dünyasında da Baştanrı Zeus'un sembolü olmuştur (Mylonas, 1946, s. 203-270; Akyürek Şahin, 2011, s. 127). Antikçağ'da Zeus'a kendi sembolü olan kartalı adamak çok sık görülen bir durumdu. Bunun Anadolu'da birçok örneği görülmektedir. Erithyrai'den bir yazıtta "τους αετούς Διί Σωτηρι και τώι Δή[μωι]; "Kartallar Zeus'a aittir" (Robert-Robert, 1973, s. 138, no. 375 (102) ve Bithynia Tataion'dan (Gölpazarı) "Διί Ἀρχαγάθω... τόν αίετον συν τω βωμω", ve Ἀρχαγάθω Ζηνί πανυπερτάτω ἄγγελον ενθα αίετον υψιπέτη θήκατο Νικαδέως" (Robert. 1940, s. 306) gibi adak yazıtları bunu göstermektedir.

Kartal heykel ya da heykelcikleri tanrıya ya bir adak yazıtı eşliğinde ya da herhangi bir yazıt olmadan da sunulmaktaydı. Yazıtlar, bu heykelciklerin en azından bir kısmının, Zeus'a adak şeklinde düşünülerek üretildiklerini açıkça göstermektedir. Özellikle bir sunağın ya da altlığın üzerinde duran kartal heykellerinin, çoğunlukla yazıtlarında belirtildiği gibi adak oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin Lydia ve Bithynia'dan ele geçmiş adak yazıtlarında Zeus'a sadece bir kartal adandığı görülmektedir (Akyürek-Şahin; 2011, no. 1071; Akyürek-Şahin, 2014, s. 142). Kartal adaklarının en yoğun çıktığı bölge ise Zeus Kültü'nün yaygın olduğu Phrygia'dan heykel ya da heykelcikler şeklindedir (Drew-Bear, Thomas, 1999, s. 242-246; Akyürek Şahin, 2007, s. 81-83 no. 650-52; Akyürek Şahin, 2011, s. 127-128).

2.9.1. Arkeolojik bazı verilere göre yeni Zeus kültü epithet önerileri

Amastris kent teritoryumundan ele geçen bazı arkeolojik bulguların Zeus Kültü içinde yeni epithetler olarak değerlendirilebileceğini düşünmekteyiz. Bu eserlerimiz Amasra Müzesi'nde teşhir edilen oturan Zeus Heykeli (Khrestos'un Zeus'a adağı) ile aynı müzenin taş eserler deposunda yer alan sakallı bir yılan rölyefi ile Tios teritoryumundan çıkmış ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan bronz bir Zeus heykelciğidir.

2.9.1.1. Mermer heykel (Khrestos'un Zeus'a adağı)

Mermer erkek heykeli, muhtemelen Tios teritoryumundan kalan Devrek İlçesi, Eğerci Bucağı, Adatepe Köyü, Kıyılar Mevkii'nden bulunmuştur (Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114). Dört parça halinde korunmuştur. Bir tahtta oturan heykelin baş, kollar ve sağ ayak kırıktır. Baş ve kollar heykelle birlikte sergilenmektedir. Başın alın üstü ve yan kısımları kırıktır. Boyun altından itibaren kopmuş heykel gövdesine metal bir eklenti ile tutturulmuştur. Başta sadece sol göz kısmen korunmuştur. Derin bir göz çukuruna sahiptir. Göz bebeği belli değildir. Burunun ucu kırılmış ama burun delikleri kenarlardan görülebilmektedir. Yanakların hizasında gür saçlar görülebilmekte, çene kırık olmasına karşın sakallı ve yine gür bıyığı görülmektedir. Ağız derin bir çizgi belirtilmiştir. Vücudun üst kısmı çıplak, kasları belirli olacak şekilde güçlü gösterilmiştir. Altta bel hizasından başlayan bir hymation giymiş ve hymation belin çevresini kalın ve burgulu şekilde sarmaktadır. Elbise sağ arka bel hizasından başlayıp muhtemelen sol omuz üzerine gelip yine kolu açıkta bırakmaktadır. Kollar omuz hizasından kırılmıştır. Figür, otururken sağ bacağını bir kaide üzerine atmış olduğundan

dizi kalkık ve hafif öne doğru gelmiştir. Sağ ayak kırık ve kayıp olduğu için nasıl bir destekle yükseltildiği bilinmemektedir. Yine sağ diz üzerinde bir pim deliği bulunmaktadır. Sol bacak düz zemine doğru uzatılmış ve hymation ayakları bileklere kadar kapatmıştır. Korunmuş olan sol ayağında ise sandaleti görülmektedir. Kaide üzerinde sol kenardan başlayarak ön tarafa dolanan bir yazıt bulunmaktadır. Kaide önünde belirgin olmakla birlikte muhtemelen yazıt iki satırdan oluşuyor **(Kat.Am.Ark-89 / Kat.Am.Yzt-20).** Heykelin kaidesindeki yazıta göre Khrestos başka birisi (muhtemelen aile üyelerinden biri) ile birlikte eser, Zeus'a şükranlarını sunmak için adanmıştır. Ancak Zeus'un epitheti yazıtın kırık kısmında olmasından dolayı belirlenememiştir.

Yazıt:

Χ̣ρῆστος [1/2]. . . ΑΟΥ Διὶ ἀ̣ν̣έ-
θηκ]αν εὐχ̣αρ[ι]στῶ[ν].

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

---*laos oğlu Khrestos (ile filanca bu adağı) Zeus'a şükranlarından ötürü yaptırdılar.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Mermer heykelimiz (Khrestos'un Zeus'a adağı) oturur vaziyette ve vücudun üst kısmını çıplak bırakan bir hymation giymiştir. Heykelimizin kolları kırıldığı için tanrının taşıdığı atrübüleri hakkında kesin bilgimiz bulunmamakta. Ancak oturur pozisyondaki heykelimizin sol kolu omuz hareketine göre muhtemelen paralel olarak uzanıp dirsekten yukarı çıkmakta ve tanrının yanında duran asasını tutuyor olabilir. Tanrının sağ kolu ise yine omuz hareketine göre aşağıya doğru yönelmiş ve muhtemelen diz üzerinden destek alarak uzanan elde bir şey tutuyor olmalı. Keza bir destek üzerinde yükselerek yukarıya kaldırılmış sağ diz üzerindeki pim deliği, diz üzerinden bir uzantının desteklediğini göstermektedir. Tanrının benzeri bir betim Tios sikkesi (RPC VI, 3570 (Temp.)) üzerinde de görülmektedir. İmparator Elagabalus (MS 218-222) dönemi Tios sikkesinin arka yüzünde tahtta oturan Zeus görülmektedir. Tanrı sağ elinde uzun bir asa, sol elinde ise dizinden destek alarak uzanıp patera tutmakta ve sol ayak ucunda kartal bulunmakta ve sağa bakmaktadır. Tanrının sağ üst yanında Helios quadrika içinde, diğer yanda bir hilal tarafından şekillendirilmiş boğa tarafından çekilen biga içinde Selene bulunmaktadır. Altta, yıldızlarca çevrelenmiş Gaia yere

doğru uzanmış, başı üstünde yengeç kıskaçları olan Thallassa cornucopia tutarak uzanmıştır **(Kat.Am.Nms-49).**

Sikkenin özellikle arka yüzündeki figürlerin yorumlanması, sikkenin yer aldığı (Env. No: L1906) Staatliche Museen zu Berlin'e ait online katalog ile (https://ikmk.smb.museum/object?lang=en&id=18221297&view=rs) sikkenin yayımlandığı RPC Serisinde (RPC VI, 3570 (Temp.)) bu şekilde verilmesine karşın, biz özellikle tanrının her iki yanında yerde uzanmış olan figürlerin Tios teritoryumunda kalan ırmak tanrıları olabileceğini düşünmekteyiz.

Tios kent sikkelerinden izlenebildiği kadarıyla kentte Billaios (RPC III 1195, VI.1 6126, 5572, 6149), Sardo (?) (RPC IV.1 8458, 5557 (Temp.)) ve Ladon (Devrek) (RPC IV.1 10404 (Temp.)) ırmakları birer tanrı ve nymphe olarak görülmektedir. Sardo, Antoninus Pius dönemi (MS 138-161) sikkelerinde elinde cornucopia diğer elinde bir bitki dalı (Robert, 1980, s.181) ile ya da yengeç ile görülür (Franke, 2007, s. 65, no. 202). Elagabalus döneminde (MS 218-222) ise bir urne ve saz dalı tutar (SNG von Aulock, 1957, no:978). Sardo'nun Billaios'un bir kolu olabileceği gibi (Franke, 2007, s. 65, no.202), ayrı bağımsız bir ırmak olabileceği (Ruge, 1693, s. 861) ya da bir kaynak olup nymphe olarak kabul edildiğine dair görüşler bulunmaktadır (SNG von Aulock, 1957- Pontus-Paphlagonien-Bithynien, no.978; Robert, 1980, s. 181). Billaios Nehri, kaynağı Krateia (Gerede) olmasına karşın Olgassys Dağları'na kadar ulaşan ve buradan kıvrılıp Karadeniz'e yönelen, Ulusu, Geredeçay ve Soğanlıçay gibi isimler alan Filyos Nehridir. Tanrı sikkelerde yere uzanmış içinden su akan bir amphoraya yaslanan elinde bazen asma dalı bazen de gemi pruvasına dayanmış bir şekilde gösterilmiştir. Billaios ve Sardo'nun bir arada olduğu, her iki tanrının yanlarda yere uzanıp ortalarında da tanrı Dionysos'un olduğu örnekler bulunmaktadır (RPC VI.1 8456, 555 (Temp.)). Kentin bir başka ırmak tanrısı olan Ladon ise az sayıda örnekte tek olarak sikkelerde görülür.

P.R. Franke, sikkeler üzerinde iki ırmak tanrısı persifikasyonları arasında görülen simgelerin, gerçek düzlemde iki ırmak arasında yer alan bir yerleşime işaret ettiğini belirtir (Franke, 2007, s. 29). Bu noktada yine iki ırmak arasında kalan Zeus betimi için (RPC VI, 3570 (Temp.)) bölgede iki nehrin paralel uzandığı ya da iki nehrin birleştiği noktada bir kutsal alan beklenebileceği akla gelmektedir. Öte yandan bu düşünce benzer betimlemeye sahip Dionysos içinde düşünülebilir. Bu düşünceyle birlikte Tios kenti teritoryumunun coğrafyasına bakıldığında Billaios ile Ladon ırmaklarının Gökçebey İlçesi merkezinde birleştiği görülür. Bu birleşim noktasında

yakın zaman önce aşırı yağışlar sonucu oluşan selin ortaya çıkardığı muhtemel bir antikçağ yapısı, kurşun ağırlıklar, çok sayıda sikke ve Hosios kai Dikaios ile birlikte Meter Theon'a adanmış olduğu anlaşılan bir mezar yazıtı, ölçü taşı olabilecek bir parça ve Roma Dönemi'ne ait çok sayıda seramik de buluntu çıkmıştır (Şahin-Uyar, 2009, s. 137-148; Şahin-Uyar, 2012, s. 152). Bu veriler iki nehrin birleştiği noktada bir yerleşimin, Meter Theon yazıtıyla da bir kutsal alana ev sahipliği yaptığı akla getirmektedir. Bu noktada bölgede Syrgastios'dan farklı, başka bir Zeus Kültü'nün de olma ihtimalini yüksek olduğunu gösterir.

Bu sikkedeki Zeus betimi ile yukarıda tanımladığımız oturan mermer heykelimizin ufak farklılıklara sahip olsa da birbirine oldukça benzediği görülmektedir. Öte yandan tanrının elinde asa ve patera tutuyor olması da Tios kentinin ana tanrısı olan Syrgastes ile birbirine yakınlaştırmaktadır. Tanrı için kesin olarak Syrgastes betimlemesi ya da tipi denmesi mümkün olmasa da belki de kentte tanrının birden farklı tipi ya da farklı epithet altında başka bir Zeus inancına ait olabileceğini de akla getirmektedir.

Öte yandan Zeus Syrgastes'in yüklendiği işlevler konusunda fazla fikir verici bir yazıt, atrübü vb. şeyler olmasa da, tanrı üzerine yapılan yaklaşımlarda Phrygialı Attis ve Hellen Dionysos kültüne yakın duran khitonik özellikli bir doğa tanrısı işlevlerinin olduğu düşünülmektedir (Marek, 2003, s. 187; Saprykin, 2010, s. 467). Ancak yukarıda anılan sikkedeki Zeus tasviri ve Khrestos'un Zeus'a adağı olan heykel göz önüne alındığında, bu tanrı betimi Syrgastes ya da başka bir Zeus'un işlevlerinin bereket temelinde oldukça genişlediği, Helios ve Selene tasvirleri ile de zaten Zeus'un ana işlevi olan meteorolojik olaylar üzerindeki hâkimiyeti ve yine Helios (March, 2001, "Helios", s. 366-369; "Selene", s. 695-696) ile her şeyi gören tanrının aynı zamanda verilen yeminler üzerine de bağlayıcı bulunduğu, sikke çevresini saran burçlar (horoskop) ile kozmogolojik bir yapıya da sahip olduğu düşünülebilir. Bu söylenenler kabul edildiği takdirde Syrgastes'in dışında kentte tapınılan farklı bir Zeus Kültü'nün de kent yaşamında önemli bir yer kapladığı da söylenebilir.

Sikkedeki Helios, Selene ve horoskopun da varlıkları tanrının işlevi açısından önemli olduğu kadar basıldığı dönem olan Elagabalus'un bir imparator olarak eğilimlerinin de etkili olma ihtimalinin de yüksek olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü İmparator Elagabalus, başrahibi olduğu Doğulu Güneş Tanrısı'ndan isim almış ve

"Fethedilmemiş Güneş Kültü"nü imparatorluğun merkezine taşıdığı bilinmektedir (Faulkner, 2017, s. 273).

2.9.1.2. Bronz heykelcik (Zeus Brontaios)

Zonguldak'tan bulunmuş ve muhtemelen Tios çevresinden gelmiş olabileceği değerlendirilen bronz heykelcik, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir (Kulaçoğlu, 1992, s. 208 no.169; Öztürk, 2012, s. 113-114). Heykelcik bir Zeus betimidir. Ayakta olan heykelcik, çıplak gösterilmiş olup sağ omuzdan gelerek sol omzu kapatan ve sol kolun dirseğe kadar olan kısmını kaplayıp, dirsekten diz seviyesine kadar aşağı sarkan bir khlamys giymektedir. Vücudun diğer kısmı çıplaktır. Tanrının, hafif sağa bakar başında kalın dalgalı saçları üzerinde bir çelengi bulunmaktadır. Sakallar ise yine yoğun işlenmiştir. Tanrının kaslı vücudu oldukça dinamik verilmiştir. Sağ kol, aşağıya doğru inmiş bel seviyesinde ileriye doğru çıkıntı yaparak bir şimşek demeti tutmaktadır. Sol kol ise hafif aşağıya indikten sonra dirsekten itibaren yukarı kalkmış ve muhtemelen elinin içe doğru bükülmesinden dolayı mızrak fırlatır pozisyonda yapılmıştır. Tanrı bu hareketinden kaynaklı olarak sol bacağı hafif öne ve açık olarak yapılıp dizden bükülmüştür ve vücut hafifçe arkaya doğru esnetilmiştir **(Kat.Am.Ark-90).**

Zonguldak'tan çıkan bronz heykelciğimiz, Akdeniz dünyasında yaygın görülen ve Arkadia Birliği'nin siparişi ile Megalopolis kenti için yaptığı Leokhares'in Zeus Brontaios'un (MÖ 370/369) Roma Dönemi bir varyasyonu olarak görülebilir (Charbonneaux, 1963. s. 9-17; Leventi, 2019. s. 369). Roma'da bu tipin varyasyonları daha kalın bir gövde, gösterişli kasları ile bu Hellenistik prototipten farklılaşmışlardır. Genelde çıplak olarak gösterilen tanrıda bazen bu örnekte olduğu gibi khlamys bulunur. Vücudun eğimi, başın ¾'lük dönüşü, bacak açıklığıyla oluşan boşlukla kanon haline gelen tip, MÖ 1. yüzyıl sonunda Capitolium Tepesi'ndeki tapınağa Leokhares'in heykelinin taşınmasıyla Roma'da beğenilerek yaygınlaşmıştır (Veseli, 2017, s. 166-172). Roma İmparatorluk Dönemi'nde oldukça yaygın olan tanrının bu betiminin khlamys giymiş olan tipi içinse MÖ 5. yüzyıldan başka bir tipin devamı olarak da yorumlanmıştır (Marinescu-Pop, 2000). Buna karşın Kıta Yunanistan'da görülen Zeus Brontaios heykelleri üç grupta toplanmıştır. Bunlardan ilki omuz üstüne dökülmüş khalmys, diğerinde omuzların ikisini de kapatıp göğüs ortasında bükülmüş khalmys giymiş sonuncusunda ise sağ ya da sol omzu açık olandır. Bunların yine Leokhares'in Zeus Brontaios heykelinin versiyonları olduğu kabul edilir (Boucher, 1976, s. 470)

Dacia Bölgesi'nde genellikle MS 2-3. yüzyıla tarihlenen bronz Zeus heykelcikleri içinde yukarıda tanımlanan iki tipe de ait örnekler bulunmaktadır. Bunlardan The Museum of the Iron Gates Region – Drobeta - Turnu Severa'dan olan (Env. No: II 7092) örnek, tezimiz kapsamında ele aldığımız Zonguldak'tan bulunan eserimiz ile birebir örtüşmektedir. Drobeta Bölgesi'nden bulunan heykel 12 cm yüksekliğinde ve katı dökümdür. Kafa, vücuda oranla daha sanatsal olduğundan dolayı ayrıca döküldüğü düşünülmektedir. Sol kolun eksik olduğu heykelcikte khlamysin de ucu kırılmıştır. Eser için geldiği yer olarak Orta İtalya Bölgesi gösterilir ve MS 2. yüzyıl 2. yarısına tarihlendirilmektedir (Marinescu-Pop, 2000) (Resim: 3).

Resim 3: *Zeus Brontaios, The Museum of the Iron Gates Region, (Marinescu-Pop, 2000).*

Bu örneğin yanı sıra Arnavutluk'ta bulunmuş bir örnek de Zonguldak heykelini tanımlamak için önemlidir. Ayakta, sağ elinde şimşek demeti sol elinde asa tutan heykelin başında yine meşe ya da defne tacı bulunur (Veseli, 2017, s. 166-169) (Resim 4-5). Roma İmparatorluk Dönemi Zeus Brontaios modelini takip eder**.**

Resim 4-5: *Zeus Brontaios, Arnavutluk, (Veseli, 2017, s. 166-169).*

Zonguldak heykelciğinin duruş, defne çelenkli başı, kas hareketleri ile aynı ancak sadece khlamys giymemiş farklılığıyla olan değişik müzelerdeki örnekleri için R. Thomas'ın çalışması oldukça değeri fikirler verir (Thomas, 1995, s. 595-601, Kat. No. 8, Abb. 17-28).

Eğer heykelimizin Zeus Brontaios'u betimlediği kabul edilirse, Tios kenti ve Amastris teritoryumu için yeni bir Zeus Kültü olarak Zeus Bronatios Kültü'nün varlığı da ortaya konmuş olur. Öte yandan Zeus Brontos ya da Brontaios hem Paphlagonia hem de Bithynia bölgeleri için de yabancı bir tanrı değildir (Robert, 1949, s. 30-32; Schwabl, 1972, s. 293; Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No:17). Ve bu noktada Paphlagonia ve Bithynia kesişim bölgesinde bulunması da şaşırtıcı olmayacaktır.

2.9.1.3. Yılan röleyfli stel (Zeus Meilikhios ya da Zeus Ktesios)

Amasra Müzesi Taş Eserler Deposu'nda mermer, dikdörtgen formlu bir stel parçası üzerinde kıvrımlanmış ve başı ileriye dönük sakallı bir yılanın olduğu yazıtlı bir eser bulunmaktadır. Stelin, özellikle yazıtının bulunduğu üst kısmı ile rölyefli gövdenin alt kısmı kırılmıştır. Kırık olan yazıtın bulunduğu üst kısım kabartma zemininden keskin bir profille yükseltilmiştir ve bu alanda tek satır yazıt korunmuştur.

Alt ve yan kısımlarında kırıklar olan gövdede stelin altından yukarı doğru, dikey olarak yükselen bir yılan rölyefi yer almaktadır. Yılan, güçlü, kaslı ve kısmen de kalın olarak yapılmıştır. Yılanın kuyruğu ince bitimli ve stelin altında yer alır. Buradan orantılı bir biçimde kalınlaşan yılanın gövdesi önce sola doğru neredeyse tam yuvarlak olacak şekilde kıvrımlanmış, üst kısım sağ tarafa paralel gidip buradan çapraz yukarı çıkmıştır. Buradan aşağıya kıvrılan gövde, çapraz gelen alt kısmının ortasından yükselerek ve çok az incelerek, geniş bir "S" kıvrımı yaparak başa ulaşır. Yılanın başı

çok hafif yukarıya doğru konumlanmış ve ileriye doğru (sağ) bakmaktadır. Baş olağandan daha kalındır. Enseden yukarı çıkan baş sivri bir tepe noktasına ulaşıp buradan ağıza doğru incelerek ilerler. Ağız kısmı küt olarak verilmiş, alt çene ince bir ağız çizgisi ile belirtilmiştir. Yüzdeki aşınmalardan dolayı göz detayı görülemese de göz çukuru yuvarlak hatları ile belli olmaktadır. Gözün arkasında elmacık kemikleri çıkıntı yapılmıştır. Çenenin altında kalın, çizgilerle üç tutam olarak gösterilmiş düz bir sakal bulunmaktadır. **(Kat.Am.Ark-91)**

Stelin üst kısmındaki profilde korunan yazıt şu şekildedir:

Yazıt:

[— — —]
[ἐν τῷ?]
2 ζϙ΄ ἔτει.

(Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235)

Çevirisi:

...207 yılı(nda).

(Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235)

Eser üzerindeki tarih Amastris'in Lucullus erasına göre MS 136/137 denk gelmektedir. Eserin ilk yayını yapan H. S. Öztürk ve B. Öztürk, eserde görülen yılan kabartmasının olağandan daha kalın olması ve bir sakala sahip olmasından kaynaklı olarak bölgede MS 2. yüzyıl ortalarında çıkan Glykon Kültü'nün kült imajı olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235-236). Ancak, Glykon Kültü içinde kült imajı olan yılan tanrının betimleri daha iyi incelendiğinde ve kültün ilk aktarıcısı olan Lukianos'un betimlemelerine bakıldığında Glykon Yılanı'nın insan ya da köpekvari başa sahip olduğu, uzun bir saça sahip olduğu, gözlerinin badem şeklinde daha çok insanı andrır şekilde olduğu ancak hiç sakalın bulunmadığı daha iyi görülür. Lukianos (Luc. Alex. 12-16), Peygamber Aleksandros'un kültün merkezine koyduğu büyük yılanın betimini şu şekilde yapar. *" ... Keten bezinden bir yılanbaşı da yapıp ayarlamışlardı. Bu baş insanı çok andrırıyordu, kaş-göz, herşey çizilmişti, canlı gibiydi. At kılıyla ağzı açılıp kapanıyor, gene at kılıyla yılanlarınki gibi çatal bir dil dışarı uzanıp çekliyordu."* Lukianos'un betiminde sakal yokken bir başka pasajında (Luc. Alex. 16) *"... Yılan başını Aleksandros'un sakalları arasından çıkarıyordu"* demekte ve bu şekilde de daha sonradan heykel, amulet ve sikkelere yansıyacak kült imajının nasıl oluştuğunu gözler önüne sermiştir. Glykon Kültü'ne ilişkin bilinen üç adet amulet bulunmaktadır (Battaglia, 1988, s. 280-281; Robert, 1981, s. 516; Behçet, 1925;

Karasalihoğlu, 2017, s. 99-100, Kat.17). Üç amulet de incelendiğinde uzun saçları yan ve arkadan olduğu gibi ön cephede burunun her iki yanından sarkmış olarak betimlenmişken sakalın olmadığı görülür. Yine külte ilişkin başı korunmuş Tomis Heykeli örneğinde de benzer saç tasarımına karşın sakalın yine olmadığı görülür (Canarache vd. 1963, s. 5-15). Ayrıca bu amuletler ve heykelde kuyruk tasarımının da ele aldığımız yılan rölyefinden farklı olduğu da görülür. Külte ilişkin üzerinde Glykon imajının olduğu sikkelere de baktığımızda, Glykon Yılanı'nın başının insan ya da hayvan ve bazen de yılan formunda olsa saça sahipken, sakalının olmaması tüm örneklerde gözlenemebilmektedir (Waddigton vd. 1910, s. 545; Waddigton, 1912, s. 623; Marek 2003 s.116; Dalaison vd., 2015, s. 199-203). Ancak bazı sikkelerde yılanın kafasının iki yanından sarkan saç tutamları çene altına doğru uzandığı için sakal olarak algılanabilmektedir. Bu durum daha çok üzerinde lejand olmamasına karşın Glykon imajına yakın Moesia Bölgesi sikkelerinde görülmektedir (Moushmov, 1912; Varbanov 2005-2007).

Yılan rölyefli stelimiz üzerinde korunmuş tarih bize Amastris'in Lucullus erasına göre MS 136/7 tarihini vermektedir (Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235). Ancak birçok akademisyenin ortak görüşü Glykon Kültü'nün Abonuteikhos kentinde ortaya çıktığı tarihin en erken MS 140 ile en geç MS 165'ler olduğudur (Jones, 1986, s. 144; Fox, 1986, s. 241-243; Marek, 1993, s. 83-86; Victor, 1997, s. 6f; Chaniotis, 2002, s. 68). Keza külte ilişkin en erken verilerden biri olan Abonuteikhos'un Glykon lejandlı sikkesinin Antononius Pius Dönemi (MS 138-161) olduğu da görülür (Dalaison vd., 2015, s. 199).

Amasra Müzesi'ndeki yılan rölyefli stelin sakallı olarak betimlenmiş olması bizi agathos daimon olarak da görülen Zeus'un hem ev halkı inançlarında yer bulan hem de kithonik özellikler sergileyen yılan şeklinde göründüğü ikonografisine yanaştırmaktadır. Zeus'un yılan şeklinde göründüğü bu ikonografisine sahip iki epitheti bulunmaktadır. Bunlar Zeus Ktesios (Nilsson, 1998, s. 67-70) ve Zeus Meilikhios'tur (Cusumano, 2006, s. 6). Zeus Ktesios, yukarıdaki sayfalarda açıklandığı gibi yılan şeklinde düşünülürken bu tanrıya ait az sayıda yılan şeklinde rölyefe sahip betimi bulunur (Cook, 1925, s. 1060, fig. 914). Ancak tanrının bu betiminde yılan, bizim stelimizde olduğu gibi dikine doğru kıvrımlanan, normal kuyruk betimli, olağan boyutlarda ve başı da karşıya bakan ancak özellikle baş bölgesinde sakal ya da olağan dışı bir unsurun olmadığı bir betime sahip olduğu görülür.

Zeus Meilikhios epithetinin kökeni "nazik, yatıştırılabilir" anlamındadır (Stallsmith, 2019, s. 80). Zeus Meilikhios, hane halkını koruyan, hane üyelerinin servetini kollayan ve aynı zamanda akıtılan kanların kirlenmesine karşı arınma sağlayan bir tanrı olarak intikam ruhlarını da engeller (Cusumaro, 2006, s. 16). Tanrının epithetinin de yazılı olduğu adak ve stellerde genelde kıvrımlanmış ve sakallı olarak gösterilen bir yılan olarak tasvir edilmiş ve bu özelliğiyle de diğer niteliklerinin yanında kithonik özelliği ön plana çıkarılmıştır (Cusumaro, 2006, s. 16). Korkutucu kithonik yöne de sahip bu tanrı için, "nazik, yatışıtırılabilir" sıfatının kullanılması korkulan bu yer altı gücüne örtülü bir anlam verme uğraşısı olarak Hellen geleneği olarak görülür (Stallsmith, 2019, s. 80). Genel anlamda bir ev tanrısı olarak tanınsa da tanrıya adanan rölyefler kutsal alan ve halka açık alanlarından bulunmuştur (Stallsmith, 2019, s. 81). Zeus Meilikhios'un antropormorf betimleri yanı sıra yine yılan olarak betimleri daha yoğundur. Bu betimlerde yılan olağandan oldukça büyük, genelde dikey olarak yükselmiş ve kıvrımlı, gözleri çukur şeklinde ve yuvarlak göz bebekli ve sakallı olarak betimlenmiştir (Cook, 1925, s.1105-1110, fig. 944-946).

Bu noktada Amastris yılan rölyefli stelinin Zeus Ktesios ya da Zeus Meilikhios olarak düşünülmesi daha doğru olacaktır. Keza Amastris kentinin özellikle Zeus Ktesios (Zeus Ktesios Epekoos ve Zeus Panktesios) inancına sahip olduğu iki yazıt ile belgelenmiş durumdadır (Hirschfeld, 1888, s.878, no.31; Kalinka, 1933, s. 62 no.9; Marek; 1993, s. 165). Steldeki yılanın başta bir sakala sahip olması ardından da kıvrılma hareketine bağlı olarak olağandan daha büyük bir yılan görüntüsü onun, Zeus Meilikhios olması ihtimalini güçlendirmektedir. Zeus Ktesios'un da her ne kadar bir yılan olarak algılandığı ve saygı gördüğü bilinse de tanrının bu epithetinin sakallı bir yılan ikonografisinde gösterilmemiş olması da bu görüşü desteklemektedir.

Bir başka önemli noktada Amastris kentinde sakallı ve iri yılan ikonografisinin dinsel yaşam içerisinde bulunması, bu kentin komşusu olan Abonuteikhos/Ionopolis kentinde MS 2. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan Glykon inanışı ve bu inanışın ikonografisinin yaratılmasına da kolaylık sağladığı ve aynı zamanda inanışın yer edinebilmesine de zemin hazırladığı söylenebilir.

2.10.1. Numismatik bulgularda Zeus kültü

Amastris teritoryumu içinde kalan kentler, Klasik Dönem'den itibaren sikke basmaya başlamış ve bu sikkelerde Zeus betimi ya da bu külte ilişkin başka betimlemeler de sıklıkla kullanılmıştır. Sikkelerde Zeus ya da epithetine ilişkin lejandlar

ise Roma İmparatorluk Döneminden itibaren görülmektedir. Amastris teritoryumunda sikke basan kentler Sesamos, daha sonra MÖ 300'lerden itibaren Amastris, Tios ve Kromna'dır.

2.10.1.1. Sesamos - Amastris kenti Zeus betimli sikkeleri

Sesamos kenti, büyük olasılıkla Miletos'un kolonilerinden biridir (Strab. XII. 3. 10; Erciyas, 2003; s. 1419). Kent, Arkaik ve Klasik Dönemlerde bir "polis" olarak nitelendirilmiştir (Avram vd., 2004, s. 924-973). Önce Kimmer topluluklarının, ardından da Lydia Devleti'nin kısa süreli hâkimiyetlerine giren kent, MÖ 546'da Pers idaresine geçer bu döneme ilişkin veriler oldukça zayıftır. Ki kent hakkında Herodotos ve Ksenophon'da bilgi bulunmaz. Ancak diğer Karadeniz kentleri gibi MÖ 5. yüzyılda özerk bir statüye kavuşur ve MÖ 4. yüzyılda sikke basmaya başlar (Erciyas, 2003, s. 1419-1420). Büyük İskender'in doğu seferi sırasında izlediği siyaset gereği Makedon komutanlar Pers soylusu kadınlarla evlenmişlerdir. Sesamos kentini synoikismos yolu ile Amastris'e dönüştürecek olan Kraliçe Amastris, (Pers İmparatoru Dareius'un kardeşi Oxathres'in kızı) önce Makedon Komutan Krateros ile evlenmiş, Büyük İskender'in ölümü sonrasında ise Herakleia Tiranı olan Dionysios ile evlenmiştir (Avram vd. 2004, s. 924-973). MÖ 306'da Dionysios'un ölümünün sonrasından Thrakia ve Batı Anadolu'nun hâkimi olan Makedonyalı Lysimakhos ile evlenen (MÖ 302) kraliçe, daha sonra Sesamos'u yeniden düzenleyerek birleştirdiği kentlerle birlikte ismini Amastris olarak değiştirmiştir (Erciyas, 2003, s. 1419).

Sesamos kenti sikkeleri en erken olarak MÖ 340'lara verilmektedir. Kentin bastığı bu sikkeler MÖ 300 yılına kadar kentin ismini ifade eden ΣA-ΣH lejandı ile basılmıştır. Kentin bu dönemde bastığı sikkelerin ön yüzünde yaygın olarak Zeus verilmiş arkada ise Demeter gösterilirken, çok az sayıda başka tanrı/tanrıça ve atrübülerine yer verilmiştir.

Bu sikkelerde Zeus, sağa bakar şekilde sadece portre olarak yer alır. Baştanrı, başındaki çelengi, saç ve sakalı ile birlikte olgun bir biçimde verilmiştir. Tanrının saçı çelenk altında yanlardan öne doğru ilerlemekte ve kısa olduğu görülmekte, sakalı ise çizgisel verilip çene ucunda sivrilip ileriye doğru çıkmaktadır. Tanrının başının arkasında çelenkten aşağıya sarkan saçları tutamlar halinde ensesine düşmektedir. Zeus betimli bu sikkelerin arka yüzünde ise Tanrıça Demeter bulunmaktadır. Çelenk takmış tanrıça da sağa dönmüştür. Tanrıça küpe ve kolye takmakta, ΣA-ΣH lejandı da bu yüzde

yer almaktadır (SNG von Aulock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien, No. 194-195; SNG Black Sea 1328, 1356). **(Kat.Am.Nms-28)**

MÖ 7. yüzyılda bir koloni kenti olarak kurulan Sesamos, MÖ 300 civarında Tios, Kytoros ve Kromna kentlerinin birleştirilmesi ile Amastris kenti ismini almış ve bu yeni kurulan kentin teritoryuma bu kentleri kapsamıştır (Memnon, IV, 9-10; Strab. XII, 3, 10; Burstein, 1976, s. 79, 83; Belke, 1996, s. 161-170; Drakoulis 2012, s. 85)

Kent, Hellenistik Dönem'de Amastris lejandı ile sikke basmaya devam etmiştir. Bu sikkelerin çoğu VI. Mithradates Dönemi olup, bu dönemde basılan sikkelerde Zeus ve kartalı gösterilmiştir. Bu dönemde Zeus yine çelenkli başı, sağa bakar şekilde betimlenmiştir. Saçlı ve sakallı olarak gösterilen tanrının saçı çelenk üstünden çizgisel tutamlar, çelenk altında, alına gelen kısımda dağınık tutamlar şeklinde verilmiştir. Sikkelerin arka yüzünde Zeus'un kartalı, ayakta ve cepheden gösterilmiş, başı sağa dönük ve şimşek demeti üzerinde gösterilmiştir. Sikkelerin bu arka yüzünde lejand olarak "AMAΣTP ve AMAΣTPE" kullanılmıştır (SNG von Aulock 158; SNG BM Black Sea 1319-21; BMC Pontus s. 84, 6; SNG Cop 249). **(Kat.Am.Nms-29, 30)**

Amastris kentinin Roma İmparatorluk Dönem sikke basımı İmparator Domitianus (MS 81-96) ile başlar (RPC II, 712).

Zeus ya da Zeus Strategos lejandının olmadığı Amastris sikkelerinde tanrı bir örnekte Zeus Strategos lejandlı sikke üzerindeki betimlerine benzer bir şekilde verilmiştir. MS 116-117'ye tarihlendirilen sikkede ön yüzde Plotina (MS 98-117) portresi, arka yüzde ise sola bakar ayakta ve elinden mızrağı ile patera tutar vaziyette uzun khtion giymiş erkek figürü durmaktadır. Figürün, diğer kent sikkelerinden Zeus Strategos betimi olarak bildiğimiz gösterimde olması onun Zeus Strategos olabileceğini göstermektedir. Sikke lejandı ise "AMACTPIANΩN MHTPOΠOΛEITΩN" şeklindedir (RPC III, 1208). (**Kat.Am.Nms-31**)

Kentin Traianus, Marcus Aurelius ve Geta dönemi sikke örneklerinde ise ön yüzde imparatorların portreleri bulunurken arka yüzde ise sola bakan, ayakta ve kanatları açık ve bir çizgi üzerinde duran kartal kullanılmıştır. Ön yüzde imparator isimlerine ait lejandlar bulunurken arka yüzde ise "AMACTPIANΩN" kullanılmıştır (RPC III, 1204; RPC IV.1, 5400 (Temp.); RPC IV.1; 5472 (Temp.); RPC IV.1, 3549 (Temp.); SNG von Aulock 172). **(Kat.Am.Nms-32-36)**

Bir başka sikke de Zeus, Hera ile birlikte gösterilmiştir. İmparator III. Gordianus Dönemi (MS 241-244) sikkenin ön yüzünde Tranquillina portresi ve arka yüzde de Zeus

ve Hera birbirine dönük, ayakta bir şekilde gösterilmiş, lejand olarak ise CABEINIA ΤΡΑΝΚΥΛΛΕΙΝΑ / ΑΜΑCΤΡΙΑΝΩΝ kullanılmıştır (Rec Gen 174, BMC 35). **(Kat.Am.Nms-37-38).**

2.10.1.2. Tios kenti Zeus betimli sikkeleri

Tios kenti MÖ 7. yüzyılda kurulan bir Miletos kolonisi olarak kabul edilir. Stephanus Byzantinus'un Demosthenes'in Bithyniaka adlı eserinden aktardığı bilgilere göre kent, Paphlagonia Bölgesi'ni ele geçiren Pataros adlı biri tarafından kurulmuş ve kendisinin Zeus'a duyduğu saygıdan dolayı kenti Tios olarak adlandırılmıştır. Pataros'un MÖ 7. yüzyılda Thrakialı bir kabilenin lideri olduğu kabul edilmektedir (Magie, 1950, s. 1193; Öztürk, 2012, s. 40). Yine Stephanus Byzantinus'un MS 64-141 yılları arasında yaşayan Herennius Philon'dan aktardığı bilgilere göre kent Miletoslu Rahip Tios tarafından kurulmuştur. Kent hem antikçağ yazarları hem de modern araştırmacılar tarafından bir Miletos kolonisi olarak kabul edilir (Atasoy, 2015, s. 15-16). Kent için yazılı kaynaklarda ilk olarak MÖ 4. yüzyıl yazarlarından Pseudo Skylaks "Hellen Polisi" terimini kullanır (Pseudo Skylaks, Periplous 90). 2006 yılından bu yana devam eden Tios arkeolojik kazılarından bulunan MÖ 7. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başına ait Miletos kökenli seramikler, kentin kuruluşuna dair antik kaynakların verdiği bilgiler doğrular niteliktedir (Atasoy-Yıldırım, 2011, s. 2; Öztürk, 2012, s. 38-40; Atasoy, 2015, s. 15-16).

Pers hâkimiyeti döneminde (MÖ 5. yüzyıl) bölgede Herakleia Pontika kenti oldukça söz sahibidir. Tios bu kentin güdümünde olup, Daskyleion Satraplığına bağlı görünmektedir (Hdt., III, 88-89). MÖ 4. yüzyıla gelindiğinde Herakleia kentinin siyasi egemenliği hala Tios kenti üzerinde devam etmektedir (Öztürk, 2012, s. 49-50). Bu yüzyılın sonuna doğru ve Hellenistik Dönem'in başlangıcında Herakleia Pontika Kralı Dionysos Pers soylusu Kraliçe Amastris ile evlenir ve Herakleia Pontika kentinin sınırları doğuda Kytoros batıda ise Kalpe Limanı'na kadar uzanır (Asheri, 1972, s. 32). Tiran Dionysos'un ölümü ile Tios kentinin egemenliği Kraliçe Amastris'e geçer. MÖ 302 yılında ise Büyük İskender'in generallerinden olan Lysimakhos ile evlenen Amastris, MÖ 300 yılında generalden boşanır ve yine kentin tek hâkimi olur. Bu gelişme sonrasında kraliçe, MÖ 300'de synoikismos yolu ile Sesamos, Kromna, Kytoros ve Tios kentlerini birleştirir ve kendi adındaki Amastris şehrini kurar (Memnon, IV, 9-10; Strab. XII 3, 10; Magie, 1950, s. 1193, dn. 29). Kraliçe Amastris'in oğulları tarafından öldürülmesi ardından Tios kenti synoikismos ile birleştiği Amastris

kentinden ayrılır (Strab. XII 3, 10; Jones, 1971, s. 149; Marek, 1993, s. 19-21). Tios kentinin Amastris'ten ayrılığı ve aynı zamanda Lysimakhos'un egemenliğinden kurtulmasına ilişkin MÖ 281 yılındaki Kurupedion Savaşı da gösterilmektedir (Jones, 1971, s. 149). Kurupedion Savaşı sonrası oluşan siyasi boşlukta kent yeniden Herakleia Pontika egemenliğine girer (Atasoy, 2015, s. 17). Bithynia Kralı I. Prusias (MÖ 229-182) döneminde Tios bu krallığın sınırlarına girer ve hemen ardından MÖ 181'de de Pontus Kralı Pharnakes kenti ele geçirir ve kısa süre bu krallığın egemenliğinde kaldıktan sonra yeniden Bithynia Krallığı'na bağlanır (Jones, 1970, s. 151). Kent MÖ 70 yılında ise Roma egemenliği altına girer (Atasoy, 2015, s. 18-19).

Tios kentinin MÖ 350-300 tarihleri arasına tarihlenen sikkelerine bakıldığında Zeus önemli bir yer tutar. Bu sikkelerde Zeus sola dönük portesi ön yüzde yer alır. Zeus'un başında çelenk bulunmaktadır. Çelengin üstünde kalan saçlar düz ve çizgisel olarak aşağıya inmekte, çelenkten alına düşen saç bulunmazken, ensede saçlar omuza kadar inmektedir. Bıyıklı ve sakallı gösterilen tanrının sakalları gür kalın bukleli bir şekilde düz bir şekilde aşağı doğru taranmış gösterilmektedir. Arka yüzde ise tanrının kartalı ayakta, kanatları kapalı ve sola dönük bakmaktadır. Sikkelerde lejand arka yüzde "TIANON" şeklindedir (SNG Tübingen, 2151; SNG Black Sea, 1642). **(Kat.Am.Nms-39, 40)**

Tios kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde Zeus Syrgastes lejandlı örneklerinin yanında lejandsız Zeus ve kartalının kullanıldığı sikke örnekleri de bulunur. Bu dönemde Zeus'un sikkelerdeki gösterimleri çeşitlilik kazanmıştır.

İmparatorluk Dönemi sikkelerinde bazı imparatorlara ait örneklerde lejand olmamasına karşın arka yüzde gösterilen Zeus'un, sikkelerde lejandından bilinen Zeus Syrgastes tipini takip ettiği görülmektedir. Kentin, Domitianus (MS 81-96) (AYT ΔOMITIANOΣ KAIΣAP Σ/ ZEYΣ TEIANΩN) (RPC II, 703); Marcus Aurelius (MS 161-180) ([A]VT [M A?] ANTΩNЄIN/ TIANΩN) (RPC IV.1, 9534 (Temp.)); Antoninus Pius (MS 138-161) (ΛNTΩNЄINOC KAICAPOC EYCEBYC/ZEYC TIANΩN)[1], Caracalla (MS 198-217) (ΛNTΩNЄINOC AVГOVCTOC/ TIA NΩN)[2],

[1] https://www.acsearch.info/search.html?term=tios&category=1-2&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1&images=1&thesaurus=1&order=0&currency=usd&company=/04.12.2019

[2] http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=8186/04.12.2019

Gordianus III (238-244) (M. ANT ΓΟΡΔΙΑΝΥC/ ΤΙΑ ΝΩΝ)[3], , Traian Decius (MS 249-251) (AYT KAI TPAIAN ΔEKIOC AY/ TIANΩN) (RPC IX, 368) ve Gallienus (MS 253-268) (Π Λ ΓΑΛΛΑΗΟC ΣΕΒ/ ΤΙΑ ΝΩΝ) (SNG.von Aulock, 1038) (**Kat.Am.Nms-41, 42, 46, 47, 48, 52, 56, 57**) dönemi örneklerinde arka yüzünde tanrı betimi, ayakta, vücudu cepheden verilmiş, ışın şualı başı sağa dönük, üzerinde khiton ve hymation giymiş, hymation belde toplandıktan sonra sol omuz üzerinden aşağı sarkıtılmış ve sol eli dirsekten kırılıp yukarıda uzun asayı tutan, sağ eli ise bel hizasında dirsekten bükülüp önde patera tutar şekilde verilmiştir. Tanrının bazen sağ bazen de sol yanında tanrıya bakar şekilde kanatları yarı açık kartalı ise her zaman eşlik etmektedir. Tanrının genel vücut görüntüsünde uzun asasına yaslanır pozisyonunda olmasından kaynaklı "S" hareketi görülmekte ve beli sağ yanında hafif çıkıntı şeklinde durmaktadır.

Tanrının yine Zeus Syrgastes tipinde, ancak yine lejandsız olan bir tipi ise Severus Alexander (MS 222-235) döneminden olup distylos bir tapınak içinde gösterilmiştir (RPC VI, 3591 (Temp.)). **(Kat.Am.Nms-50)**

Kentin Domitianus Dönemi (MS 69-81) bir sikkesinde arka yüzde Zeus başı sağa bakar olarak kullanılmıştır. Tanrının başında çelengi saç ve sakalı yoğun ve kıvırcık şekilde verilmiştir. Sikkenin lejandında ΔOMITIANOΣ KAIΣAP ΣEBAΣTOY YIOΣ arka yüzünde ise EΠI M ΣAΛOYIΔHNOY ΠPOΛOY ANΘYΠATOY, TIOΣ yazmaktadır (RPC II, 699). **(Kat.Am.Nms-41)**

Traianus Dönemi bir sikke örneğinde arka yüzde Zeus ve Hera birbirlerine dönük olarak betimlenmişlerdir. Tanrı Zeus, sola bakmaktadır ve yine Zeus Syrgastes tipinde verilmiş, elinde phiale ve mızrak tutmakta, sağ tarfında da kantları açık kartalı durmaktadır. Sikkenin lejandında NEPB TPAIANOΣ KAIΣAP ΣE/TIAIANΩN yazmaktadır (SNG von Aulock 933). **(Kat.Am.Nms-43-44)**

Tanrının benzer bir gösterimi Severus Alexander (MS 222-235)-Maxsiminus (MS 235-238) dönemi sikkesinde görülür. Arka yüzde tanrı yanında tanrıça Tykhe ile gösterilmiş, elinde uzun asasını tutarken, sol eli ile tanrıça ile tokalaşır. Sikke lejandı TEIOC/ TIANΩN şeklindedir (RPC VI, 3623 (Temp.)). **(Kat.Am.Nms-54)**

Tios sikkeleri içinde oturan Zeus betimi de bulunmaktadır. Elagabalus Dönemi (MS 218-222) bir sikkede Zeus arka yüzde tahtta oturur ve cepheden gösterilmiştir.

[3] https://www.acsearch.info/search.html?term=tios&category=1-2&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1&images=1&thesaurus=1&order=0&currency=usd&company=/04.12.2019

Tanrı sağ elinde uzun bir asa, sol elinde ise dizinden destek alarak uzattığı elinde patera tutmakta ve sol ayak ucunda kartal bulunmakta ve sağa bakmaktadır. Tanrını sağ üst yanında Helios, quadrika içinde yer alırken diğer yanda bir hilal tarafından şekillendirilmiş boğa tarafından çekilen biga içinde Selene bulunmaktadır. Altta, yıldızlarca çevrelenmiş Gaia yere doğru uzanmış, başı üstünde yengeç kıskaçları olan Gaia cornucopia tutarak uzanmıştır (Yukarıda açıklandığı gibi bize göre yerde uzanan figürler Gaia ve Thalassa değil Tios sınırlarında kalan ırmak tanrıları Billaios ve Ladon olmalıdır). Sikkenin dış kenarlarında ise 12 burç simgeleri ile gösterilmiştir. Sikke lejandında M AYPH ANTΩNINOC AYΓOY/TIANΩN yazmaktadır (RPC VI, 3570 (Temp.)). **(Kat.Am.Nms-49)** Bir başka oturan Zeus tipi ise Septimius Severus Dönemine (MS 198-211) dönemine aittir. Arka yüzde Zeus, tahtında sola dönmüş bir şekilde oturmuş ve vücudu yandan gösterilmiştir. Üzerinde vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Tanrının sağ elinde asası sol elinde ise kısa bir şimşek demeti tutmaktadır. Tanrının sol ayak ucunda ise sağ yukarı bakan ve kanatları açık kartalı bulunmaktadır. Sikke lejandı AYT•K•CЄΠT•CЄOYHPOC•AYT/TIANΩN şeklindedir (SNG von Aulock 952). (**Kat.Am.Nms-51**) Bir başka oturan Zeus betimlemesi ise bir önceki ile aynı olup Valerianus I (MS 253-260) dönemine aittir. Sikke lejandında Π Λ OYAΛEPIANOC/TIANΩN yazmaktadır (SNG von Aulock 1029). **(Kat.Am.Nms-55)**

Tios kentinin Zeus lejandı olmayan sikkelerinden iki örnekte de tanrının kartalı görünmektedir. Marcus Aurelius Dönemi (MS 161-180) bir örnekte arka yüzde cepheden gösterilmiş kartal, kanatları açık ve gagasında çelenk tutmaktadır. Başı sağa dönük kartal, bir çizgi üzerinde durmaktadır. Sikkenin lejandı ise AYPHΛIOC KAICAP/TIANΩN şeklindedir (RPC IV.1, 9815 (Temp.)). (**Kat.Am.Nms-45**) Diğer örnek ise Maximus Dönemi'ne (MS 235-238) aittir. Arka yüzdeki kartal, bir çizgi üzerinde, ayakta ve cepheden gösterilmiş başı ise sağa dönüktür (RPC VI, 3620 (Temp.)). **(Kat.Am.Nms-53)**

2.10.3. Kromna kenti Zeus betimli sikkeleri

Kromna kenti, Sesamos/Amastris'in doğusunda Miletos kolonisi olan ve Homeros'un doğum yeri olduğu iddiasında bulunan bir yerleşimdir (Ruge, 1922, s. 1974; Robert, 1937, s. 262-265; Marek, 1993, s. 17). Yerleşim bugün Tekkeönü'ne lokalize edilmeye çalışılmaktadır ve bunu öne süren ilk kişi E. Bore'dir (Bore, 1840, s. 239-240).

Kentin ismi Paphlagonia Bölgesi yerleşimi olarak Homeros'un İlyada adlı eserinde geçer (Hom. Il. II. 855). Aynı şekilde Strabon'da Homeros'a atıfta bulunarak kentin ismini anar (Strab. XII, I, 5, 10). Kent Amastris'in synoikismos yönetimiyle birleşmesindeki dört kentten biridir (Marek, 1993, s. 21). Roma Dönemi için bilgileri olmayan yerleşimin Amastris'in apokiası olduğu da iddia edilir (Belke, 1996, s. 241).

Kent, tarih içerisinde önemli bir yer tutmamakla birlikte Amastris kentinin oluşturulmasından önce sikke basacak güce ulaştığı görülür. Kentin MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen sikkelerinde Zeus ve Hera'nın portrelerinin betimlemesi görülür. MÖ 340-300 olarak tarih verilen Kromna sikkelerinde tek bir tip görülmektedir. Ön yüzünde Zeus betimi bulunmaktadır. Zeus sağa bakar ve başında defne çelenkli tacı görülür. Tanrının çelenk altındaki saçları kalın tutamlar şeklindedir ve hem alın hem de arkadan yukarı doğru toplanır vaziyette görülür. Ense üzerinde ise tanrının kalın tutamlar halinde 4 parça saçı çıkar ve aşağıya da doğru iner. Tanrı saç ve bıyığı ile de gösterilmiştir. Sakalları çeneye doğru çizgisel tutamlar şeklinde görülür. Arka yüzde ise tanrıça Hera yine sola bakar ve tacı, küpesi ve kolyesi ile görülür. Arka yüzde "ΚΡΩΜΝΑ" lejandı vardır (SNG Black Sea 1323, 1324, 1325, 1328-30, 1339, 1343). **(Kat.Am.Nms-58)**

Genel anlamda Kromna sikkesi dışında Tios, Amastris, Ionopolis ve Sinope'nin Hellenistik Dönem sikkelerinde görülen defne çelenkli Zeus başı ve arka yüzde de şimşek demeti üzerinde kartalın yer alması Pontus Kralığı'nın bölgedeki Hellenleşme siyaseti içinde bir standardizasyonuna işaret ettiği düşünülür (Chiai, 2019, s. 103).

Kromna'ya ait bu sikkelerdeki tanrı çiftinin görülmesi, bölgede hâkim olan Amastris merkezli Zeus Strategos ve Hera inanışının Klasik Döneme kadar inebileceğini düşüncesini doğurmaktadır.

2.11.1. Amastris teritoryumu Zeus kültü değerlendirmesi

Amastris teritoryası Zeus Kültü buluntuları açısından Paphlagonia Bölgesi içindeki en zengin kenttir. Kentin sınırlarında epithetini bildiğimiz 12 farklı Zeus bulunmakta olup bunlardan bir kısmı tapınak yazıtı, bazıları adak yazıtları bazıları da adak boğaları üzerindedir. Amastris kenti bir kıyı kenti olmasına karşın sahip olduğu teritoryum İç Paphlagonia'ya kadar uzanmaktadır. Bu nedenle bilinen ya da tespit edilen epithetler hem kentsel hem de kırsal kült özelliği taşırken, bunlar arasında dağ tanrısı olabilecek örneklerde yer alır. Amastris kenti bölge içinde Sinope ile birlikte Hellen etkilenimi en yoğun kentlerdendir. Bu nedeni MÖ 7. yüzyılda başlayan

kolonizasyonu hareketleridir. Bu etkiden kaynaklı kent teritoryumunda Ktesios Epekoos, Panktesios, Hypsistos gibi epithetlere rastlanırken, yine deniz hinterlandı dolayısıyla Zeus Helios Sarapis gibi epithetler, kentin Amastris olarak synoikismos yoluyla birleşiminde Kraliçe Amastris'in Pers kökeninden dolayı Zeus Asbamaios gibi Pers kökenli olabilecek bir epithetin de varlığı görülür. Bunların dışında Zeus Strategos, Zeus Syrgastes, Zeus Bonitenos, Zeus Sarsos, Zeus Monios, Zeus Gainios, Zeus Koropizos ve Zeus Megalo Sdaleites'in toponimden kaynaklı olduğu düşünülen bölgenin yerli inançları olduğu görülür. Bunların dışında Paphlagonia Bölgesi'nde olası tapınaklı Zeus Kültleri'nin 5 örneği Amastris teritoryumunda yer almaktadır.

Zeus Strategos, Amastris kentinde bir yazıt (MS 62), sikkeler ki en erkeni Domitianus Dönemi (MS 81-96), olasılıkla Hadrianus Dönemi (MS 117-138) bir heykel desteğinde kartalı ile ve yine olasılıkla Severuslar Dönemi (MS 193-235) bir tapınakla temsil edilmektedir.

Zeus Strategos, tek bir yazıtla temsil edilmesine karşın yazıtta ki ifadeler ve Amastris kentinin sikkelerindeki betimlemesinin sık görülmesiyle "Vatanın ve kentin koruyucusu, ataların tanrısı" olarak, Amastris kentinin baş tanrısı olduğu anlaşılmaktadır. Tanrı, sikkeler üzerinde ayakta, elinde asasını tutar vaziyette gösterilmiştir. Bu betimden yola çıkan bazı araştırmacılar tanrıyı Zeus Areios (savaşçı, cesaret veren); ataların tanrısı olmasından dolayı da Zeus Ourios; vatanın ve kentin koruyucusu olmaktan dolayı da Zeus Stratios ile aynı zamanda Amastris kentinin Kraliçesi Amastris tarafından synoikismos yolu ile kurulmasından dolayı da Ahura Mazda ile eşleştirilmeye çalışmıştır. Zeus Strategos Kültü'nün hem olası Pers kökenleri hem de niteliklerinden vatanın koruyucusu olması ve savaşçı niteliğinden dolayı Pontus Krallığı döneminde, krali destek ile gelişip yaygınlaştığı düşünülür.

Kültün üzerinde kentin kurucusu olan Persli Amastris'ten dolayı bir Pers etkisi kabul edilip, Ahura Mazda ile olan nitelik benzeşmesinden dolayı tapınım gördüğü olası olsa bile, kentin henüz synoikismos yolu ile birleşerek Amastris olmasından önce Sesamos ismi altındayken ve Hellenistik Dönem öncesine ait sikkelerinde görülen Zeus ve Demeter'den oluşan tanrı çiftinin varlığı aynı şekilde kentin hemen yanındaki Kromna kentinde de Zeus ile Demeter (yüksek ihtimal Hera) çiftiyle görülen sikkeler Strategos Kültü'nün Pers etkisi öncesi var olduğunu bize gösterir. Külte ait yazıtın MS 62'ye ait olmasına karşın yazıtta geçen "ataların tanrısı" kavramı ise Amastris'in polis olmasından daha geriye giden toplumsal sistemlerde tanrının varlığını işaret eder. Aynı

şekilde, Amasra Müzesi'nde korunan Hadrianus heykelinin desteği üzerinde yer alan ve Zeus Strategos simgelediği düşünülen kartalın da bir dağ imitasyonu üzerinde yer alması tanrının aslında Anadolu gelenekli fırtına tanrısı köklerini göstermesi açısından da önemlidir.

Sesamos kentinin bir koloni kenti olmasından dolayı kült üzerinde epithetden de anlaşılacağı üzere Hellen etkisi yadsınamaz. Ancak bu etki, tanrının tamamen Hellen kökenli bir Zeus olmasını da göstermeyeceği gibi yukarıda söylendiği gibi yerel bir dağ ve topluluk tanrısı ile synkretik yapıda olduğunu gösterir. Öte yandan tanrının kültünün kıyı da yer alması, Amastris kentinin ekonomik ve sosyal yaşamında denizin önemli olması, tanrının Zeus Ourios ile benzerliğini akla getirmektedir. Mevcutta somut verilerin olmaması bu çıkarım için kesin bir şey söylemeyi şu anda imkânsız kılarken, Zeus Strategos ve Zeus Ourios eşitliği için öne sürülen her iki tanrının da "ataların tanrısı" olması argümanında Miletos kökenli bir yerleşimde Boetia kökenli bir kültle yan yana gelmesini de zorlaştırmaktadır.

Zeus Strategos'a ilişkin elimizde sadece külte ilişkin yazıt ve Strategos lejandlı sikkeler bulunmaktadır. Tanrıya ilişkin bir tapınağın Amastris kentindeki varlığı tartışmalıdır. Bir tapınağa ait izlerin varlığı Boztepe Mevkiinde olduğu ileri sürülürken özellikle sikkelerden izlenebilen tanrının betimi, kültün kentte bir tapınağı ve bir kült heykeli olabileceği izlenimini yanında getirir. Sikkelerdeki betimlemeye göre, tanrının vücudu cepheden verilmiştir. Başı sağa dönüktür ve sağ elinde tuttuğu uzun asasına yaslanır pozisyondadır. Tanrı gür sakalı ve saçı ile gösterilmiş, başında çelengi vardır. Genç ve kaslı vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Elbise arkadan gelip sol omuz üzerinden diz seviyesine kadar sarkıtılmıştır. Tanrının sol kolu bel arkasına doğru kıvrılmış ve elbisenin altında kalmaktadır. Sağ bacak hafif önde ve dizden kırık gösterilmiş o nedenle de elbisenin bu bölümünde dalgalanmalar oluşmuştur. Hymation, sağda sadece ayağı, sol ayakta da bilek üzerine kadar açıkta bırakmaktadır. Tanrının sol ayak yanında vücudu cepheden kanatları yarı açık ve başı sola dönük olan kartalı yer alır.

Zeus Strategos Kültü'ne atfedilebilecek bazı arkeolojik bulgularda bu kültün ana başlığı altında incelenerek kült ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki özellikle Amastris'in Zeus Strategos lejandlı sikkelerde görülen kartal ve boğa motifleriyle olan benzerlikler üzerinden kurulmuştur. Bu eserlerimiz ilerleyen satırlarda daha ayrıntılı olarak

değerlendirilmiş olup bunlar discusunda kartal olan kandil, boğa ve kartal rölyefli sunaklar ile devşirme olarak kullanılan mermer bir blok üzerindeki kartal rölyfedir.

Tios kentinin sikkelerinden takip edilebildiği kadarıyla Tios kentinin baş tanrılarından olan Zeus Syrgastes'e ait bu kentte herhangi bir yazıt bugüne kadar bulunamamıştır. Tanrıya ilişkin ilk veriler kentin Domitianus Dönemi (MS 81-96) sikkelerinde görülmeye başlar. Ancak kentin MÖ 4. yüzyıla ait sikkelerinde yine Zeus başı görülmesiyle, Zeus tapınımının ve belki de Zeus Syrgastes tapınımının oldukça geriye göstermesi açısından önemlidir. Tanrıya ilişkin diğer yazıtlar Dacia Bölgesi'nden ve İtalya Brescia'dan gelip MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başı olarak tarihlendirilmektedir. Aynı tarihler halen antik kentte devam eden ve akropoliste yapılan tapınak için de geçerli olup Severuslar Dönemine (MS 193-235) tarihlendirilmektedir. Tanrı ile ilişkili olabileceğini düşündüğümüz heykeller için ise aynı tarihler önerilebilir.

Zeus Syrgastes, anthroponymden geldiği düşünülüp, Tios kentinin bir başka önemli tanrısı olan Dionysos ile özdeşleştirilmiş, öte yandan Attis gibi de kithonik işleve de sahip olan bir tanrıdır. Kült üzerine bir görüş, "Syr" kelime kökünden dolayı parlayan, parlak anlamına gelip bir gökyüzü tanrısı olarak yorumlanır. Bu isim kökene destekleyen bir unsur kent sikkelerinde görülen Zeus Syrgastes betiminde tanrının başında ışın şualı bir başın gösterilmiş olmasıdır. Işın şualı taç gün, gün ışığı gösteren bir tanımlama sunarken tanrının bereket, meteorolojik olaylar ve kithonik özellikleri yanında aynı zamanda gün ışığı ve göksel özelliği ile de direkt bağlantı kurmaktadır. Tanrı genel bir kabul ile Thrako-Bithyn kökenli olabileceği, bölgedeki Koukon halkı ve "Tiov" kelimesinin Thrak dilinde tanrı anlamına gelmesi gibi unsurlarla bu düşünce savunulmaya çalışılır. Başka bir düşünce tanrının Luvi-Hitit kökenlere sahip olduğu, Orta-Son Tunç Dönemi'nde bölgede var olduğu kabul edilen Pala Güneş Tanrısı Tiyaz ile eşitlenebileceği üzerinedir. Bu noktada tanrının muhtemel yerel bir Anadolu tanrısı olarak Thrak-Phryg-Bithyn etkileri ile synkretik bir varoluş gösterdiği görülür.

Tios kentinde kazılmakta olan ve Zeus Syrgastes'e ait olduğu düşünülen bir yapı, tapınak olarak adlandırılmak istenmektedir. Yapı, güney-kuzey akslı, ön cephesinde 11 basamak bulunan yüksek podyumlu, 11 x 6 sütun sıralı ve plan tipi olarak peripteros ya da pseudo-peripteros olarak tanımlanmaktadır. Yapının MS 3. yüzyıl ilk yarısında yapıldığı ve bu şekilde de Asia Minor'da görülen son kapsamlı inşaa evresi olan Severuslar Dönemine tarihlendirilmektedir. Tios'un Severus Alexander (MS 222-235) dönemi bir kent sikkesi üzerinde korinth tarzı bir tapınak

içinde Zeus betimlenmiştir. Ayakta duran figürün elinde patera ve asa tutmasıyla, Tios sikkelerinde lejandından bilinen Zeus Syrgastes betimiyle örtüşürken, bu sikkeye de dayanarak yapının Zeus Syrgastes'e adanmış bir tapınak olabileceği düşünülür.

Tios sikkelerinde yer alan Zeus Syrgrastes betimi aynı Zeus Strategos'ta olduğu gibi, aynı betimin uzun süre tekrarlanmasından dolayı bir kült imajı olarak kabul edilmelidir. Tanrı sikkeler üzerinde ayakta, vücudu cepheden gösterilmiş, çelenkli başı sağa dönük, khiton ve hymation giymiş, hymation belde toplandıktan sonra sol omuz üstünden aşağıya sarkıtılmış, sol kol dirsekten kırık bir şekilde asasını tutar, sağ kol ise bel hizasından yine dirsekten bükülmüş patera tutar şekilde gösterilmiştir. Tanrı asasını tutarken aynı zamanda ağırlığını asaya doğru verdiğinden dolayı vücudu bir "S" hareketine sahip olmuştur.

Tanrının kentten bir tapınak ve kült heykeline sahip olduğunu düşünmemiz için Amasra Müzesi'nden belirlediğimiz ve aynı zamanda İtalya'da bir koleksiyonda bulunan heykellerde cesaretlendirmektedir. Tezimizde yer alan Heykel 1 **(Kat.Am.Ark-4)** ve Heykel 2 **(Kat.Am.Ark-5),** Tios sikkelerinde yer alan Syrgastes lejandlı sikkelerde görülen tanrının betimi ile neredeyse aynı oldukları ama aynı zamanda vücutlarındaki belirgin "S" kıvrımı bu düşüncemizi desteklemektedir.

Zeus Syrgastes'e ait Tios kentinden yazıt bulunamamıştır. Ancak kentin teritoryumundan bulunan başka bir yazıt tanrının bir agonu olduğunu göstermesinden dolayı önemlidir. Keza Paphlagonia Bölgesi'nden tespit edilen hiçbir Zeus Kültü'nü temsil eden epithetin bir agona sahip olduğu görülmemiştir. Bu duruma bir istisna Sinope kentinde MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen ve başka bir yerden bulunan yazıta göre Soteria Bayramı kutlanmaktadır. Zeus Syrgastes Kültü'ne ait agon yazıtının bulunduğu yer Yenice ilçesinin iç kesimleri olduğundan, bu agonun Hadrianopolis'te de kutlanmış olabileceği düşünülmüştür. Bu veri henüz doğrulanamasa da kültün lokal bir tapınımdan çıkarak geniş bir çevreye yayılıp bölgesel nitelik kazanmış olduğu görülür.

Zeus Syrgastes tapınımı, Paphlagonialı göçmenler sayesinde Asia Minor'un dışına da çıkmıştır. Külte ait Alba Iulia ve Brescia'dan bulunmuş ve MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başına tarihlenen yazıtlar bunu göstermektedir.

Zeus Bonitenos'un doğası için bölgedeki yerel epithetli birçok Zeus gibi kithonik özelliklere sahip belirli bir bölgenin koruyucusu olduğu, insanları, köyleri ve bölgeyi koruyan, kurtaran ve apotrapaik özeliklere sahip atlı bir güneş tanrısı şeklinde kabul edildiğini de ileri sürülür (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38).

Tapınağa ait yazıtta geçen ifadelere bakıldığında "Θεώ [π]ατρώω" terimi Zeus Bonitenos'un bölgede çok daha eskilerden beri tapınım gören ve belirli bir bölge ve insan topluluğun belki de soyunu dayandırıp, en önemli koruyucu olarak gördüğü bir tanrı olduğunu göstermektedir. Bu özellik Zeus Strategos gibi tanrının aslında, geniş bir alanda vatanın ve toprağın da koruyucusu olduğu bu noktada yine Zeus Strategos gibi Zeus Bonitenos'un da savaşçı bir özelliğinin olduğunu göstermektedir. Keza "patroos" ifadesi ya da kavramı, Hellen toplumunun ataerkil aileye ve akrabalık fikrine dayanması ve bu düşüncenin de kült içinde yer alması, Zeus Patroos ve Apollon Patroos gibi evrensel akrabalık tanrıları, tanrının evrenselleştirmesi eğilimdeki yarattığı bir gelişmenin gerekliliği olarak görülürken (Nilsson, 1949, s. 125-126) Zeus Bonitenos Patroos, bu anlamda bölgede tapınılan en eski tanrılardan biri olması yanında muhtemelen evrensellik açıklamasından yola çıkarak geniş bir bölgede de saygı gören ve hatta bölge kabilelerinin ortak kökenindeki tanrı da olabilir. Varlığı muhtemelen eskiye dayanan tanrının bu tapınıldığı bölgedeki "evrensel" özelliği Hellen ya da Roma ile gelmiş bir epithet ya da özellik olmayıp, zaten var olan özelliğin karşılığı olarak "Patroos" kavramı da uygun görülmüş olmalı.

Amastris teritoryumunda olmasına karşın İç Paphlagonia kısmında yer alan Zeus Bonitenos'a adanmış yapının tanrıya adanmış bir tapınak olduğu tapınak alanından bulunan yazıtla kesin olarak bilinmektedir. Tapınak, Paphlagonia Bölgesi'nde korunmuş en iyi dinsel yapı pozisyonundadır. Yapı temelden yükselerek yan duvarlarının bir kısmı, stoylabatı ve merdivenli podyumu ile korunmuştur. Aynı zamanda özellikle entablatüre ait birçok parça tapınak alanında görülebilmektedir. Tapınak alanında, 2006 yılında Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nce bir ay süreli kurtarma kazısı yapılmış, bu kazıda yapıyı çevreleyen bitki örtüsü temizlenmiş, yapının yan duvar ve ön cephede açmalar yapılarak duvarlar ve podyum merdivenlerinin bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Kurtarma kazısında, tek bir kap türüne ait seramik malzeme az sayıda ele geçerken, mermer bir heykelciğe ait kol parçası ile pişmiş toprak bir erkek figüre ait mask parçası ele geçmiştir. Tapınak kazısına ilişkin hiçbir yayın şu ana kadar yapılmamıştır.

Zeus Bonitenos Tapınağı eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir alanı görülebilen doğu yönünde aniden yükselen bir sırtın bulunduğu yapay bir teras üzerinde yer almaktadır. Tapınağın bulunduğu alan 1050 m rakıma sahiptir. Geniş bir alanı görebilen tapınak alanı ve podyumlu olduğu anlaşılan tapınak muhtemelen antikçağda da her

taraftan görülebilen bir yapıya sahip olmalıdır. Tapınağı yaptıran kişi Pontusarkhes ve Bithyniarkes unvanına sahip olan M. Aurelius Aleksandros'tur. Tapınağın yazıt tarihi MS 279'tur. Tarih, bölgenin Amastris teritoryumunda kalmasından dolayı MS 209'a tekabül eder (Donceel 1984a, s. 35; Marek, 1986, s. 276; Belke, 1996, s. 178–9).

Tapınak 13.20 x 18.25 m ölçülerinde, dört postament ile taşınan sütunlarla prostylos plan tipindedir. Korunmuş olan kuzey temenos duvarına (bir kısmı toprak yüzeyinde olmak üzere yaklaşık olarak 15 m'lik kısmı belli olan) bakarak 65 x 57 m'lik bir temenos alanı içinde ve 3705 m²'lik bir alan kaplamaktadır. Yapı su basman ve kısmen de kuzey ve güney uzun kenarlarda yan duvarları korunmuş ve batı-doğu aksında konumlanmıştır. Batıya bakan giriş 6 ya da 8 basamaklı olup merdiven sırasının en alt kısmı ve muhtemelen ilk üç sırası in sutu olarak korunmuştur. Tapınak bu hali ile sadece önde basamak sırasının olduğu yüksek podyumlu bir tapınak görünümündedir. Yapının plan tipini kısmen yan duvarın korunmuş kısmında bloklar dış cephede bosajlı olarak yapılmıştır. Yapının, kesin olmamakla birlikte cellası olabilecek bir bölüm 5.50 x 7.60 m ölçülerindedir. Cella zeminini oluşturan bloklar yapının stoylabat kısmında görülen bloklarına göre daha geniş yapılmıştır. Celladaki büyük döşemeler, Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nin 2006 yılında yaptığı kurtarma kazısında ortaya çıkarıldığı şekliyle, kırık taşlardan oluşturulmuş yüksek bir dolgu üzerine oturtulmuştur. Cella döşemesinde muhtemelen bronz olabilecek kapıya dair kapı açılma hattının gösteren oval şekilli oluklu bir bölüm vardır.

Zeus Bonitenos Tapınağı bu şekliyle Laodikeia A Tapınağına oldukça benzemektedir. Yapı, 13.60 m genişlik ve öndeki merdivenleri dâhil 27.75 m uzunlukta, Korinth sütun başlıklı, ön cephesinde postamentlerin taşıdığı 4 sütun bulunan prostylos bir yapıdır. Tapınak 1.81 m yüksekliğinde bir podyum üzerindedir. İki yanı korkuluklu 7 basamaklı bir girişe sahip olup podyumlu ve yüksek Roma tapınak mimarisinin bir temsilcisidir.

Zeus Bonitenos Tapınağı, bulgulara göre antik bir yerleşim içinde yer almamaktadır. Ancak tapınak yakın çevresinde özellikle yüzyılın başından bilgi veren bazı kaynaklar antik yerleşimler olabileceğine de işaret etmektedir. Mevcut verilere göre Zeus Bonitenos Tapınağı yerleşimden uzak, başlı başına bir kutsal alan sahip ve muhtemelen geniş bir bölgenin topluluğuna hizmet veren bir kutsal yapıdır.

Tapınak alanında biri daha önce çekilmiş fotoğraftan tespit edilebilen toplamda dört postament tespit edilmiştir. Bu postamentlerin yapının ön cephesinde kullanıldığı anlaşılmış olup bu şekilde yapının prostylos plana sahip olduğu da görülmüştür.

Yapı postamentlerinden ikisi düz diğer ikisinin ön yüzünde ise rölyef bulunmaktadır. Bu rölyefli postamentlerden ilki üzerinde bir Zebu yer almaktadır. Zebu, bilindiği üzere doğu kökenli kültürlerin özellikle de Pers Sanatı içinde yoğun kullanımı olan bir figürdür. Mevcut bilgilerin ışığında Zeus Bonitenos tapınımı ile Pers kökenli bir inanışın synkretik bir oluşumu üzerine söylenebilecek bulgumuz bulunmamaktadır. Ancak Paphlagonia Bölgesi'nin MÖ 546 tarihinden itibaren Pers Hâkimiyetinde olduğu ve egemenlik yıllarının da varlığı da arkeolojik materyallerle kanıtlanmıştır. Bölgedeki kaya mezarlarının döşem ve ikonografisi, MÖ 5. yüzyıl başına tarihlenen mezar stelleri ve yine MÖ 5-4. yüzyıl yerleşimleri bu arkeolojik materyallere örnekleri oluşturur. Ayrıca daha geç dönemde MS 2. yüzyılda bölge kentlerinden olan Abonuteikhos/Ionopolis'ten bilinen Glykon Kültü içinde Persli elitlerin etkisi gibi Amastris teritoryumundaki Zeus Asbamaios gibi Pers kökenli inanışların varlığı ile birlikte düşünüldüğünde Zeus Bonitenos Tapınak alanında Pers dininin etkisini beklemek olası görünmektedir.

Diğer postament üzerindeki figür ise bölgede nadir karşılaşılan ışın şualı bir başa sahip süvari betimidir. Paphlagonia'da tespit edilmiş tanrısal süvari betimli rölyef sayısı 3 adettir. Bunlar ilki Sora'da (Zopran-Akören) tespit edilen ancak bugün kayıp olan ve G. Mendel'in tarifine göre rölyefin genel kurgusundan (Dimitrova, 2002, s. 210-213) anlaşıldığı kadarıyla Thrakialı Atlı Tanrı betimidir. Diğer bir atlı betim ise Tanrı Hermes'e aittir. Yine Hadrianopolis teritoryumunda kalan Kimistene yerleşiminde İkinci Nekropolis Tepeliği adı verilen noktada kaya yüzeyine işlenmiş at üzerindeki Hermes Kerykeios kabartması bulunmaktadır. Kabartmanın önünde bir de kutsal alan bulunmuştur (Kaygusuz, 1983, s. 130; Laflı, 2007, s. 48). Zeus Bonitenos Tapınak alanında bulunmuş olan atlı tanrı Asia Minor'da görülen atlı tanrıların tasvirine genel anlamda uymakla beraber bazı farklılıklar da taşımaktadır. Bu farklılık, Bonitenos Atlı Tanrısının, Asia Minor'da genelde sağa yönelmiş atlı tanrıların aksine sola doğru ilerlemesidir. Genel tasvir olarak sol elde atın dizgini, sağ elde bir mızrak ya da skeptron (sopa) olması, atın sağ ön ayağının havada olup diğer üç ayağın yere basması ve başında ışın şuasının olması Bonitenos Atlı Tanrısını genelde Phrygia Bölgesi'nde görülen Hosios kai Dikaios'a yaklaştırmaktadır. Bu tanrı ile benzerlikler taşısa da

incelediğimiz çalışmalar içinde Bonitenos Atlı Tanrısıyla birebir örtüşen bir örnek ile karşılaşamadık. Belki de bu noktada bölgeye has bir atlı tanrı ile de karşı karşıya da olabiliriz. Hosios Kai Dikaios, Paphlagonia Bölgesi'nin batısında tek bir örnekle bilinmekte olup (Akyürek Şahin, 2010, s. 268-271), bölge de yaygın değildir. Genel anlamda bakıldığı Bonitenos Atlı Tanrısı için her ne kadar birebir örtüşen bir örneğe rastlayamasak da Hasios kai Dikaios ile oldukça benzerliğinden yola çıkarak, ışın şuaları ile verimlilik veren ve haberci niteliği olan bir Güneş Tanrı, elindeki asa ya da skeptron ile koruyucu ve cezalandıran, adalet veren bir tanrı, büyük ve orantısız gözleri ile de her şeyi gören ve atı ile de her yerde olan ya da her yere yetişen bir tanrı olarak ya Hosios kai Dikaios'un bölgesel bir yorumu ya da bölgeye has bir atlı tanrı olarak karşımızda durmaktadır.

Bölge üzerine yapılan çalışmalarda bu ışın şuaları atlı tanrının Zeus Bonitenos'un kendisi olduğu ve bu haliyle de bir güneş tanrı kimliğinde olduğu ileri sürülmüştür (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38). Ancak, Zeus Bonitenos Tapınağı'nda yapılan kısa süreli kurtarma kazısında bulunan pişmiş toprak bir figürine ait yüz parçası, genel hatları ile bölgede görülen yoğun ve kabarık saç ve sakal betimlemesiyle Zeus ikonografisine uygundur. Eğer bu eserin tanrı Zeus'a ait bir betim olduğu kabul edilirse, Zeus Bonitenos'un antropomorfik bir görüntüyle betimlendiği de anlaşılır. Bu eserin aynı saç ve sakalının bukle şeklinde verilmesi Flaviuslar Dönemi'nden Antoninler Dönemi'ne uzanan heykel ve portrelerde görülen özellikleri taşıması nedeniyle Zeus Bonitenos Kutsal Alanını, tapınağın yapıldığı tarih olan MS 209'dan yaklaşık bir yüzyıl daha geriye götürmektedir. Bu noktada yukarıda da açıklandığı gibi tapınak zaten var olan ve yine bir tapınım alanı olarak kullanılan kutsal bir alan yapılmış, tanrının köklerinin de daha geriye gittiğini göstermiştir. Ancak tapınağın yapımından daha önceki evresinde yer alan kutsal alanda bir tapınak olup olmadığı ise şu aşamada bilinmemektedir.

Tapınağın yapımından önce yine bir kutsal alan olarak kullanılmasına dair başka bulgularda bulunmaktadır. Tapınağın 2006 yılındaki kazısı sırasında ortaya çıkan atık taşların olduğu bölgede tespit ettiğimiz pişmiş toprak 11 adet boynuz ile 12 adet boğa bacağı, muhtemel cella dolgusunu oluşturan taşlar arasından gelmesi alanın bir kutsal alan olarak varlığının daha erkene gittiğini göstermektedir. Pişmiş toprak boğalara ait bu parçaların boynuzları masif olarak yapılırken bacaklar ise çarkta yapılmıştır. Değişik ölçülerdeki boğa boynuzlarına bakarak bu pişmiş toprak adakların bazılarının oldukça

büyük boyutlu oldukları düşünülebilir. Tezimiz kapsamında çeşitli müzelerde tespit ettiğimiz başka pişmiş toprak boğa adaklardan teknik olarak farklı olan Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'ndan gelen boğalarımızı tarihlendirmek şu an için oldukça güçtür. Ancak bu boğa adakların stil ve teknik açısından oldukça benzerleri Paphlagonia Bölgesi'ne uzak bir yerden Klaros'tan gelmektedir. MÖ 10-7. yüzyıl aralığına verilen bu pişmiş toprak boğa adaklar yuvarlak sunak içindeki dolgudan gelmektedir. Masif boynuzlar, boru biçimli içi boş bacaklar, toynakların gösterimi, diz ve bilek kısımlarında dışa taşkın yuvarlak belirteçler gibi benzer noktaların varlığı dikkat çekicidir. Tabi ki Bonitenos Kutsal Alanı'ndan gelen boğalar için bu erken tarih beklemek şu an için mümkün değildir. Ancak bu boğaların gösterdiği şey hem tapınak kazısından bulunan hem de daha sonradan tespit ettiğimiz pişmiş toprak figürinlerle birlikte kutsal alanın tapınağın yapımından önce de yoğun olarak kullanıldığıdır. Öte yandan figürinler ve pişmiş toprak boğa adakların varlığı Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus'a adandığı düşünülen tapınak alanlarında kültik ya da adak nesnelerinin görülmemesi (Laflı-Christof, 2011, s. 254) düşüncesinin doğru olmadığıdır.

Öte yandan Zeus epithetli yazıtlara sahip taş boğa adakların (Zeus Gainos ve Zeus Koropizos) Zeus Bonitenos Kült Alanı'nın yakınından gelmiş olması, bu kült alanında birden çok Zeus epithetli yerel tanrının da tapınımına ev sahipliğini gösterebilir.

Amastris teritoryumunda Zeus Kültü'ne ait tapınaklı bir epithet de büyük olasılıkla Aigialos kentinden bilinen Zeus Sarsos Kültü'dür. Tanrıya adanmış bir yazıt Latince ve Hellence olarak çift dilli olarak bulunmuştur (Kalinka, 1898, s. 215-223). Zeus Sarsos'un isminin yerel bir toponimden geldiği düşünülmektedir ve köylerin ya da bölgenin koruyucusu olarak, şehir ve insanları kötülüklere karşı koruyan, önleyen ve kurtaran bir işleve sahip olduğu düşünülür (Saprykin, 2009a, s. 253). Tanrıya ait bir tapınağın olabileceğine dair düşüncemiz, yazıtın geldiği bölgeden 1900'lerin başından beri rapor edilen ve belli ki anıtsal bir yapı/yapıları işaret eden arkeolojik buluntular ile özellikle de G. Jacopi'nin (Jacopi, 1937, s. 13-14) bulmuş olduğu ve üzerinde Zeus ikonografisini takip eden saçlı ve sakallı bir figürün portresinin rölyef olarak işlendiği kalypter/antefiks parçasıdır **(Kat.Am.Ark-77).** Bahsedilen bölgede (Cide ilçe merkezine 3.5 km uzaklıkta), yaptığımız çalışmalarda Memiş Köyü (Bugünkü Memiş Mahallesi) sınırları içinde Çandır Mahallesi'nde, sahile yatay olarak devam eden tepelik alanlarda, yöre ve mahalle sakinlerinin "Türbe Mevkii" dediği ve kutsaniyet atfettiği bir

yerde antik kırık mermer parçalarıyla oluşturulmuş muhtemel bir kutsal alan tespit edilmiştir (**Kat.Am.Ark-78**). Alanda, kırılmış ve form vermez mermer taşlardan oluşturulmuş 3.50 m x 2.30 m. ölçülerinde oval yapıda yöre halkının kutsaniyet atfettiği temenos benzeri bir yapı bulunmaktadır. Mevcut bilgiler bir araya getirildiğinde, her ne kadar kesin geliş noktaları belirlenemese de belirli bir bölgeyi içeren mimari parçalar, sütun, sütun baş ve kaidesi, kalypter, antefiks ve çatı kiremitleri Aigialos'un merkezine çok yakın bir noktada Zeus'a adanmış olabilecek kutsal bir yapıya işaret etmektedir. Kalypter'in gösterdiği şekilde bir temenostan öte olması beklenen bu yapının bir tapınak olması ise kuvvetli ihtimaldir. Öte yandan mevcut bilgilerle örtüşen Çandır Mahallesi'ndeki tepelik alanda bulunan Türbe Mevkii'nin kutsaniyet taşıması, bu alanın antik mimari elemanların parçalarından oluşturulmuş olması da Zeus Sarsos'a ait bir tapınak olabileceği sanımızı güçlendirmektedir.

Zeus Sarsos tapınımının bulunduğu bölgenin deniz kenarındaki bir yerleşimde olması nedeniyle deniz kültürüyle ilgili işlevlere de sahip olabileceği düşünülebilir. Bu noktada Aigialos ve Kytoros'da görülen Zeus Sarsos ve Zeus Monios ile uygun rüzgârlar getiren Zeus Ourios'un benzeşmesi, benzer bir işlev paylaşması beklenebilir. Antik literatüre yansıyan bazı ifadelerin yanı sıra özellikle Kytoros'un mitolojik Zeus Ourios Kültü'nü kuran Phriksos'un oğlu Kytissorus tarafından olması ve bu kültün bir ata kültü olmasından kaynaklı bu kültler arasında bir bağın olabileceğini gösterebilir.

Aigialos ve Kytoros'un her ne kadar erken dönem yazılı kaynaklarda geçiyor olması, Hellen efsanelerinde yer almasına olmasına karşın Zeus Sarsos Kültü'nün yerel bir toponimden gelmesi gerçeğine bakarak kıyıdaki Hellen etkisinin iç kesimlerde olduğu gibi ancak synkretik bir birleşmeye ulaşacak kadar olması da gösterebilir.

Amastris teritoryumunda kalan Kytoros kentinden belgelenmiş olan Zeus Monios Kültü için de zayıf da olsa bir tapınım alanı ya da tapınak önerisi sunmak mümkündür. Zeus Monios için yapılmış yazıtlı adak günümüzde kayıptır. Yazıt üzerinde MS 179 tarihi yer almaktadır. Bu tarih kentin bağlı olduğu Amastris erasına göre MS 109'u işaret eder (Mendel, 1902, s. 287; Marek, 1993, s.99, 186, Am. Kat. No.113). Yerel bir epithet olan Monios için, ülke, bölge ve köyün koruyucusu işlevlerinin olduğu ileri sürülmektedir (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466).

Kytoros antik kentinin içinde yer alan ve Geç Antikçağ'a (Geç Roma-Erken Bizans) tarihlenen Çadır İni Mevkii'ndeki bir manastır kompleksi bize bu yerleşimde daha erken dönemde var olabilecek bir kutsal alan ya da yapının olduğu düşüncesine

itmektedir. Gideros Koyu'nun 2 km kuzeydoğusunda yer alan mevkide manastır yapısının hemen altında da Çadır İni ismi verilen bir mağara bulunmaktadır (**Kat.Am.Ark-80**). Mağara, üzerindeki yapı ile organik bir bağ içerisindedir. Kompleks, Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlendirilir. Bu manastır kompleksinin bir kutsal alan ve yapı topluluğu olarak, hem Geç Antikçağ'a tarihlenmesi hem de bölgeden daha önce bildirilen muhtemel antikçağ malzemelerine bakarak Theos (Zeus) Monios'a ait yazıtın geldiği bu bölgede tanrıya ait bir tapınağın da var olabileceğini düşünülebilir. Aynı zamanda Kytoros'un hemen doğusundaki Aigialos'taki Zeus Sarsos'ya ait yazıtın Gallienus Dönemi (MS 253-268) tarihlendiriliyor olması manastırın yapıldığı tarihe yakın olmasıyla bu düşüncemizi desteklemektedir.

Amastris'te görülen Zeus Asbamaios epithetinin Pers kökenli olması kuvvetli ihtimaldir. Epithetin işlev olarak Hellen karşılığı ve tapınımı olsa da (Yeminlerin tanrısı Horkios) –Asb kelime kökü hem eski Persçe'de hem de modern İran dilinde "at" anlamına gelmektedir. Bu noktada bu epithetin Amastris'te görülmesi, kentin kurucusu olan Pers soylusu Kraliçe Amastris'e bağlanmaktadır. Asbameios Kültü, atlarla ilişkili bir Pers tanrısı ise bu durumda lokal bir Zeus'un Hellen dinince yorumlamasına gerek kalmadan bir dönüşüme uğramamış olduğu düşünülebilir (Mitchell, 2007, s. 167). Öte yandan antik kaynaklara göre Paphlagonia Bölgesi'ndeki süvari kuvvetinin ünü bölgede atlarla ilgili yoğun bir uğraşıya işaret etmektedir. Yani bölgede yerel kökenli atlarla ilgili de bir tanrı olabileceği düşünülebilir. Bu noktada S. Mitchell'in belirttiği gibi bölgedeki yerel bir tanrı aynı işlevdeki Pers tanrısı ile birleşerek tapınım görmüş olabilir. Ancak her hâlükârda Zeus Asbamaios Paphlagonia Bölgesi'ndeki nadir Pers kökenli kültlerden birisidir.

Genel anlamda Asbamaios'un, Pers kökenli bir tanrının bölgedeki benzer işlevlere sahip olan yerel bir tanrı ile birleşmiş olması yanında yazıtında (MS 3. yüzyıl) geçen, "yenilmez tanrı Asbamaios ve Ge Proseukhe'ye" ifadesine göre zaman içerisinde Yahudi inançlarıyla synkretiklik kurmuş bir inancı temsil ettiği söylenebilir. "Proseukhe (Dua, dua için ayrılan yer)" kelimesi üzerine yoğunlaşan L. Robert, kelimenin Yahudi sinagogundan kaynaklanan bir isim olarak değerlendirmiş (Robert, 1969, s. 1611) ve bu yazıt Yahudiliğin pagan kültlerle birleştiğini de göstermesi açısından önemli olarak yorumlanmıştır (Hengel-Schwemer, 1997, s. 163). Amastris kentinden başka bir yazıt kentte MS 3. yüzyılda bir sinagogun varlığını göstermesinden dolayısıyla Yahudi inancının da varlığına işaret eder (Williams, 1998, s. 122, V.45).

Böylesi birçok dinin izlerinin olduğu ifadelerde, Proseukhe Yahudi inancına işaret ederken, yazıtta geçen "Γή-Ge" kelimesinin de Asbamaios gibi yine Pers kültüründeki başka bir öğeye işaret ettiği ileri sürülmüştür (Mitchell, 2007, s. 167).

Zeus Gainios, Amastris teritoryumunda bulunsa da İç Paphlagonia olarak adlandırılan bölgeden gelmektedir. Gainios'un toponimden kaynaklı yine yerel/bölgesel bir tanrı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada tanrının belirli bir bölgenin baş tanrısı olarak köyleri ve topluluğu koruyan bir tanrı olması gerekmektedir. Tanrı epithetinin boğa şeklinde bir adak üzerinde de geçmesi önemlidir. Tezin ileriki bölümlerinde işlenecek olan ve İç Paphlagonia Bölgesi'nden bulunan diğer boğa adaklarla birlikte tanrıya adanmış olması, bölgedeki baş tanrının zoomorfik bir şekilde algılanmış olabileceğini de göstermektedir.

Zeus Koropizos'a ait iki taş boğa şeklinde adak İç Paphlagonia'dan, yine taş boğa adak olan Zeus Gainios ile birlikte bulunmuştur. Zeus Koropizos da yerel bir toponimden gelip yerel topluklarının birçok ihtiyacına karşılık gelen bir baş tanrı olduğu düşünülebilir. Zeus Koropizos'a adak Disoukon/Dezukon- Δισούχων/ Δεζούκων adlı bir kişi tarafından yapılmıştır. Muhtemelen aynı kişiye ait bu isim, taş ustası tarafından ya yanlış yazılmış ya da farklı ustalara yaptırılmasından kaynaklı bir değişime uğramıştır. Disoukon/Dezukon ismi yazıtlarda daha önce karşılaşılmamış bir isimdir. İsmin Pers kökenli olabileceği öne sürülse de bunu destekleyecek bulgu bulunmamaktadır.

Zeus Koropizos ve Gainios'a ait taş boğa şeklinde adakların bir arada bulunması Amastris teritoryumunda olup İç Paphlagonia sınırlarında kalan buluntu merkezi yakınlarında bir Zeus Kült Alanı'na işaret etmektedir. Önceki bölümlerde olduğu gibi taş boğa adakların geldiği Karlı Köyü, Zeus Bonitenos'a ait tapınağın 4 km yakınındadır. Karlı Köyü'nde bu taş boğa adaklardan başka bir ana tanrıça steli dışında arkeolojik başka bir bulgunun olmaması, bu adakların Zeus Bonitenos Kült Alanı'ndan gelmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu noktada Zeus Bonitenos Kült Alanı, bölgedeki birçok farklı epithete sahip yerel tanrının bir arada tapınım gördüğü kült alanı olarak kabul edilebilir.

Theos Hypsistos Kültü Amastrisle birlikte Sinope'de de görülür. Amastris kentinde 3 yazıt ile temsil edilir. Bu üç yazıttan biri Tios kentine aittir. Antikçağ Asia Minor'da yoğun tapınım görmüş olan Theos Hypsistos, MÖ 5. yüzyıldan beri epithet olarak görülmektedir. Ancak tanrı daha çok Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte daha yoğun tapınım görür. Tanrının Yahudi inancı ile ilişkilendirildiği görüşler bulunsa

da Yahudi inancına ait izlerin olmadığı yerlerde de tapınım görmüş olması bu epithetin Zeus'a ait bir dağ kültü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Paphlagonia'nın batısında Amastris ve Tios kentinde görülen epithet için ise kesin bir şey söylemek zordur. Her iki yerleşimde de yerel epithetlere sahip ve büyük olasılıkla dağ kültü olabilecek Zeus epithetleri olsa da Amastris kentinde bir sinagogunda varlığı bu epithetin Yahudi inancıyla birleşmiş olabileceğini akla getirir. Ancak yakın zamanda C. Marek tarafından yayınlanan ve Glykon, dolayısıyla da Apollon Kültü ile ilişkilendirilen Theos Hypsistos adağının tarihinin MS 2. yüzyıl ortaları olması en azından bu adağın direkt Zeus ile ilişkilendirilmesini gerektirmektedir.

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü içindeki birçok epithetin yerel tanrılar olduğu, otokton halkın kökenleri çok daha eskiye giden inanışları olduğu ancak bunların MÖ 7. yüzyılla birlikte başlayan Hellen kolonizasyonu ile benzer özellikleri taşımalarından dolayı Zeus ile synkretik bir yapıya kavuştuğuna açık örneklerden bir tanesi Zeus Megalo Sdaleites Kültü'dür. Epithette görülen –ειτης eki epithetin etnik karakterinin bir göstergesi olup yerel bir topluluğun baş tanrısının Zeus ile synkretik yapı kurmasına güzel bir örnektir. Zeus Megalo Sdaleites de Amastris teritoryumunda küçük bir yerleşim olan Parthenos'daki yerel halkın yerli tanrısı olarak bir topluluk, yer ya da dağ isminden kaynaklı olarak literatürdeki yerini almıştır.

Zeus Panktesios epithetinin antikçağda sık rastlanılan Ktesios epitheti ile aynı olduğu düşünülse de "pan" ön eki çok sık rastlanılan bir epithet olmadığını gösterir. Evi, mülkü ve kileri koruyan tanrı olarak her ne kadar eve ait bir tanrı gibi olsa da bazı kentlerde sunaklarının da bulunmasından dolayı toplumsal bir koruyucu işlevinin de olduğu görülür. Tanrıya ilişkin yazılı bilgiler MÖ 5. yüzyıldan beri görünse de bazı araştırmacılar bu epithetin daha eski bir bereket tanrısı olduğuna işaret ederler. Tanrı yılan şeklinde düşünülmüş olması evin, mülkiyetin ve kilerin düşmanları karşısında caydırıcı bir koruyucu olması ile ilişkilendirilebilirken aynı zamanda kithonik bir işlev de yüklendiğini gösterir. Tanrının bu epitheti Asia Minor'da insan (çoban) şeklinde betimlenip, sürüleri koruyan paian bir tanrı görünümüne de sahiptir. Asia Minor'daki bu örneklere bakarak Amastris'teki Zeus Ktesios epithetinin evlerin yanında sürüleri koruyan yerel bir tanrının Hellen kolonistlerce getirilen Ktesios epitheti ile birleşmiş olabileceği, sadece evi koruyan tanrının bu temel de "pan" ön eki ile ev ve evle alakalı ürün, insan, sürü ve bahçe gibi daha geniş bir koruma işlevine sahip bir tapınımına sahip olduğu düşünülebilir.

Zeus Ktesios Epekoos yine ünik bir epithetdir. Ktesios epithetinden evin, mülkün ve kilerin koruyucusu olan tanrı, epekoos epitheti ile de aynı zamanda bir koruyan kollayan olmanın yanın da yakarıları duyan, istekleri işiten ve cevap veren bir özellikte kazanmıştır. Bu noktada Hellen doğalı Zeus Ktesios Amastris'te hem benzer özellikle hem de sürüleri koruyan bir yerel tanrı yanında insanların dileklerini dinleme özelliği de olan bir tanrıyla synkretizme girdiği anlaşılır. Öte yandan Amastris kentinde iki adet Ktesios epithetinin görülmesi üst maddede belirttiğimiz gibi Asia Minor'a özgü sadece evleri-mülkü koruyan değil sürüleri de koruyan yerel bir tanrı ile Hellen kökenli Zeus ile birleştiğini göstermektedir.

Amastris teritoryumunda arkeolojik bulgularda Zeus Kültü içinde değerlendirilebilecek 4 adet kartal betimine sahip arkeolojik materyal bulunmaktadır. Bunlar discusunda kartal rölyefi bulunan kandil, kartal adak heykeli, kartal rölyefli sunak ve devşirme blok üzerindeki kartal betimli parçalardır.

Kartal Zeus'un kutsal hayvanı olarak Zeus'tan ayrı bağımsız olarak da tanrının kültüne işaret etmektedir. Özellikle Amasra Müzesi'nde sergilenen kartal adak heykelinin Zeus'a adanmış olduğu Asia Minor'dan birçok yerden belgelenmiş durumdadır. Kandil discusunda kartal da bu bağlamda ele alınabileceği gibi kentin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde Zeus Strategos'un yanında duran kartal betimlemesi ile yakın benzeşiminden dolayı genel bir Zeus Kültüne işaret ettiği gibi Zeus Strategos' da temsil ettiği düşünülebilir. Aynı şekilde sunak üzerinde gagasında çelenk tutan kartal da, yine Zeus Strategos lejandlı sikkelerde görülen kartal ile aynı olması ile hem kartalın hem de sunağın Zeus Strategos'a adandığı ya da kült ritüellerinden kullanılmış olabileceğini gösterebilir. Bu üç epithetsiz kartal üzerine düşüncelerimiz yine Amasra Müzesi'ndeki Hadrianus heykeli yanındaki destek üzerinde duran kartalın da Zeus Strategos'u simgelediği yönündeki görüşlerle de desteklenebilir. Yine epithetsiz buluntular arasında yer alan devşirme blok üzerindeki kartalın Zeus/Zeus Strategos Kültüne yakınlığı sikkelerdeki betimlemelerle ileri sürülebilirken, bunun yanında bu devşirme blok üzerindeki kartalın pençelerinden bir nesne tutuyor olması da antikçağda Zeus tarafından sağlanan şehir kuruluşu mitologeminin akla getirmektedir. Kartalın pençesinde tuttuğu nesne sunak üzerindeki yakılmakta olan kurban hayvanının eti ya da kemiği olarak bilinmekte, kartalın bu nesneyi bıraktığı yerde de şehir kuruluşu gerçekleşmektedir. Antikçağda çok yaygın olmayan bu mitologem Büyük İskender ile birlikte ortaya çıkmış ve Roma İmparatorluk

Dönemi'nde yaygınlaşmıştır. Bu bilgiye karşın Amastris kentinin ve synoikismos yöntemi ile oluşumundan önceki Sesamos kentinin kuruluşunda Zeus'a bağlı bir mitolojik olay bulunmamaktadır. Yine de Roma Döneminde Zeus Strategos Kültü'nün canlanması ve yaygınlaşmasıyla geriye yönelik Zeus Kültü üzerinden bir kuruluş mitolojisi oluşturulmuş olabilir. Keza Sesamos kentinin Geç Klasik Dönem sikkelerinde görülen Zeus betimi zaten bölgede baskın bir Zeus Kültü'nü de göstermektedir.

Arkeolojik bulgular arasında yer alan boğa rölyefli sunak da, tezimizin ilerleyen bölümlerinde görülebileceği üzere Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus-Boğa eşitliği açısından önem taşımaktadır. Ancak bunun yanı sıra Amastris'in Zeus Strategos betim ve lejandları sikkelerinde görülen boğanın da tanrının kurban hayvanı olması yanında tanrıyı da temsil ediyor olması da ihtimal dâhilindedir.

Muhtemelen Tios teritoryumundan bulunup Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan bronz heykelciğin Zeus Brontaios'a ait bilinen örnekleri izlemesinden dolayı bu epithet altında tanımlanması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu eserle birlikte yularındaki Khrestos'un adağı ile sakallı yılan rölyefli eserin Amastris teritoryumunda yeni Zeus Kültü ve epithetlerine ait olduklarını düşünmekteyiz.

Amastris teritoryumundan Zeus Kültü'ne dair arkeolojik buluntular arasında Khrestos'un Zeus'a olan adağı oldukça önemlidir. Buluntu alanı Tios sınırlarında kalan eser tahtta oturan ve kaidesinde iki satır yazıt olan bir Zeus heykelidir. Heykelin yazıtına göre adak Khrestos isimli bir kişi tarafından Zeus'a adanmıştır. Ancak yazıttaki tahribattan dolayı Zeus'un bir epithete sahip olup olmadığı bilinmemektedir. Tios kenti için sikkelerden takip edebildiğimiz Zeus Syrgastes tipolojisi dışında kalan Zeus heykeli kentte ve bölgede önem taşıyan başka bir Zeus Kültü'ne işaret etmektedir. Tahtta oturur vaziyette gösterilen heykelin kolları kırık olduğu için taşıdığı atrübüler bilinmemektedir. Vücudun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiş olan tanrının bu tasviri Elagabalus Dönemi (MS 218-222) bir Tios sikkesinden görülebilmektedir. Bu sikkede tanrı Zeus yine taht üzerinde oturmakta, yukarı kaldırdığı sağ elinde asası, sol eli ise diz üzerinden uzanarak phiale tutmaktadır. Sikkede tanrının çevresinde Helios ve Selene üstte, altta ise Gaia ve Thallassa gösterilmiştir. Ancak sikkenin daha önce yayınlandığı yerlerin aksine biz altta uzanmış bu figürlerin Gaia ve Thallassa değil Tios sınırlarından kalan ve modern Gökçebey İlçesinde birleşen Billaios ile Ladon ırmaklarının tanrı persifikasyonu olduğunu iddia etmekteyiz. Sikke bu şekilde yorumlanmasıyla iki ırmak arasında yer alan kişi ya da tanrı betiminin bir yerleşimi ya

da kutsal alanı işaret ettiği düşünülebilir. Keza, bu iki ırmağın birleştiği nokta olan Gökçebey İlçe Merkezinde yakın zaman öncesinde ortaya çıkarılan arkeolojik mekân ve bulgular ile Hosios kai Dikaios'a adanmış bir yazıtın varlığı bu birleşim noktasında bir yerleşimin ve aynı zamanda bir kutsal alanın bulunması gerektiğini göstermiştir. Elagabalus Dönemi bu sikkenin değerlendirilmesi, sikkedeki oturan Zeus betiminin incelediğimiz Khrestos'un adağı olan heykel ile birebir örtüşmesi, Billaios ile Ladon ırmaklerinin birleştiği bu noktada Zeus'a ait bir kutsal alanın olabileceğini öne çıkartmaktadır. Heykelimiz, Tios kentinin baş tanrısı olan Zeus Syrgastes ikonografisinden ayrı olmasından dolayı da bölgede epithetini bilemediğimiz farklı bir Zeus Kültü'nün de olduğunu göstermektedir.

Arkeolojik buluntular arasında sakala sahip güçlü bir yılanın rölyefinin bulunduğu adak steli, kentte yukarıda belirtildiği gibi yine Zeus Ktesios ya da Zeus Meilikhios inancının varlığını göstermektedir. Yılan betiminin sakallı olması, Amastris kentinde Zeus Ktesios inancının da belgelenmiş olması bu stelin Zeus Meilikhios olabileceğini bize işaret etmekte ama aynı zamanda Hellen yerleşimcilerin güçlü varlığını da göstermektedir.

Amastris teritoryumunda Sesamos, Amastris, Tios ve Kromna kentleri Klasik Dönem sonundan itibaren sikke basmış yerleşimlerdir. Bu kentlerin sikkelerinde tezimiz açısından öne çıkan unsur kentlerin ilk sikke basımı olan MÖ 340-300 yılları arasındaki basımlarında Zeus'un baskın betim olarak kullanılmasıdır. Sesamos kenti, Amastris'e evrilmeden önceki MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen sikkelerinde Zeus-Demeter (Hera?) çiftini kullanmıştır. Keza Amastris'in apokiası olan Kromna'da ise Zeus-Hera çifti görünmektedir. Bölgenin bu erken dönem sikke basımlarında görülen tanrı çiftleri, sikkeler her ne kadar lejandsız da olsa, Amastris kentinin baş tanrısı olan Zeus Strategos ve Hera çiftinin, ataların tanrısı olarak aslında ne kadar erken döneme giden inanışlar olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Kentlerin Hellenistik Dönem sikkelerinde ise Zeus portresi ve arka yüzde de şimşek demeti üzerindeki kartal betimi, dönem hâkim devleti Pontus Krallığı'nın siyasi programı içinde yer alır. Çünkü aynı uygulama bölgede Abonuteikhos ve Sinope gibi çağdaş sikke basan kentlerde de olduğu gibi Pontus Bölgesi yerleşimlerinde de görülmektedir. Amastris ve Tios kentlerinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri ise Zeus Syrgastes ve Zeus Strategos'un ikonografisinin belirlenmesi açısından büyük önem taşır. Her iki kentte her iki tanrı için yapılan sikkelerin bütünlük taşıması ikonografiyi görmenin yanında tanrıların

betimlerinin bir kült imajı olduğunu ve tanrıların önceki bölümlerde tartışıldığı gibi birer tapınağa sahip olabileceği düşüncesini de destekler. Sikkelerdeki betimler Zeus Syrgastes ve Zeus Strategos'un doğasına ilişkin bilgi vermek açısından ise yetersizdir.

2.2. Abonuteikhos/Ionopolis

2.2.1 Zeus Poarinos

Paphlagonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem'e tarihlenen Zeus Kültü'ne ait epithetlerinden birisi olan Zeus Poarinos Abonuteikhos/Ionopolis'de görülür. Kült, Mithradates Euergetes'in (MÖ 150-120) egemenlik yıllarına gelen MÖ 136/137 tarihine ait bir phratri yazıtı ile ilk defa ortaya konmuş (Reinach, 1905, s. 116-117), daha sonra külte ilişkin bir başka yazıt daha yayımlanmıştır (Robert-Robert, 1950, s. 69-70). Bu külte dair herhangi bir veri Abonouteikhos kenti dışında hiçbir yerde görülmez (Robert-Robert, 1950, s. 69-70, no:2; Robert, 1972b, s. 153, dn. 7-9; Schwabl, 1972, s. 353; Marek, 1993, s. 155-156, Abonu. Kat. No. 1; Şahin, 2001, s.154).

Yazıt:

ἀγαθῆι τύχηι· βασιλεύοντος Μι-
θραδάτου Εὐεργέτου ἔτους αξρ΄
μηνὸς Δίου· ἔδοξεν φράτορσιν· Δάιπ-
ος Κρίτωνος ἱερατεύων εἶπεν· ἐ-
πειδὴ Ἄλκιμος Μηνοφίλου στρατη-
γὸς, τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ χρυ-
σῶι στεφάνωι, ἀποδεξάμενος τὴν
χάριτα πολλαπλασίοσι τιμαῖς
[κ]αὶ ἐπ<ι>δόσεσιν <η>ὔξησεν τὴν φρά-
[τρ]αν, προσεπιστεφανώσας καὶ
ἀργυρίου δραχ. σ΄ καί τινας τῶν
πρεσβυτέρων χρυσοῖς στεφά-
νοις· δεδόχθαι τοῖς φράτορσιν ἐ-
παινέσαι τε αὐτὸν, καὶ προσγράψαι
τῶι τῶν φρατόρων νόμωι ——πρὸς τὸ μὴ
μόνον ἐπὶ τῆς νῦν ἡλικίας τάς τε
τῶν στεφάνων ἀναγορεύσεις καὶ
ἐπαίνων ἀεὶ συντελεῖν κατὰ τὸ δο-

χθὲν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἐγγόνων
διὰ τέλους—— τὰ αὐτὰ φιλάνθρωπα ὑπάρ-
χειν αὐτῶι τε καὶ τοῖς ἐγγόνοις αὐ-
τοῦ, γραφῆναι τε τὸ ψήφισμα τοῦτο
διὰ Μάτριος εἰστήλην λευκόλιθον
καὶ ἀναθεῖναι αὐτὴν πρὸς τῶι τοῦ
Διὸς Ποαρινοῦ ἱερῶι.

(Reinach, 1905, s. 113-114; Marek, 1993, s. 155, Abonu. Kat. No. 1)

Çevirisi:

İyi talihle! Mithradates Euergetes'in egemenlik döneminde, 161 yılının Dios ayında Phrater'ler (= klan üyeleri, kardeş topluluk) tarafından karar verildi: Kriton oğlu başrahip Daipos dedi. Madem ki, Birçok onurlarla donatılan komutan, Menophilos oğlu komutan Alkimos koinon tarafından yaptığı işlerden dolayı altın çelenkle onurlandırıldı. O 6 bin drakhme gümüş, bazı yaşlılara da altın çelenk bağış yaparak klanı büyüttü. Klan üyeleri onu övmeye ve klan yasasına eklemeye karar verdi: Sadece şimdi çelenkleriın taşınmasının kamuya ilan edilmesi ve verilmiş karara göre sonlandırmak değil; aynı zamanda sonsuza kadar memurlar aracılığıyla torunlarına da. Bu aynı insanlık sevgisi ona ve onun torunlarında yapılacaktır. Bu karar Matrius aracılığıyla beyaz taştan bir stele yazılmasına ve bu stelin Zeus Poarinos kutsal alanının önüne dikilmesine karar verilmiştir.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Yazıt ilk olarak aslında M. R. Ch. Loeper tarafından İstanbul'daki Rus Arkeoloji Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanmıştır (Izvestya Russkavo Arkheologitchewskovo Instituta, vol VIII, Sofia, 1903, p. 153-162). Yazıt, Giresun'daki (Kerasonda) M. Sonda'nın evinde, Rusya Konsolos Yardımcısı ve iyi bir sikke kolleksiyoncusu olan M. Collaro tarafından kopyalanmıştır. Mermer stel yaklaşık 50 cm yüksekliğindedir. Stelin üstü akroterli alçak beşik çatı şeklinde yapılmış, en üst ortada ve kenarlarda sade akroterler yerleştirilmiştir. Alınlık içinde rozet motifi yer almaktadır (Loeper, 1903, s. 153; Reinach, 1905, s. 113).

Yazıtta yer alan kararnamenin son satırında geçen "… τώι τού Διός Ποαρινού ἱερώι" ifadesinden kaynaklı olarak Zeus Poarinos'un, Abonuteikhos kentinde Hellenistik Dönemde bir tapınağı ya da kutsal alanının olduğu anlaşılmaktadır (Robert-

Robert, 1950, s. 69-70, no:2; Robert, 1951, s. 191; Robert, 1978, s. 151, dn. 3, 153, Schwabl, 1972, s. 353; Şahin, 2001, s. 154).

Yazıtta geçen Phratiri "έδοζεν φράτορσιν" sözcüğüne göre Abonuteikhos'un bir polis olup olmadığı ya da çeşitli kurumların varlığı tartışılmışsa da bu görüş pek kabul edilmemiştir. L. Robert yazıttaki Δάιπ(π)ος Κρίτωνος'un bir Strategos olarak kraliyet gücünün bir temsilcisi olduğunun açık olduğunu belirtir (Robert, 1978, s. 153). Yazıt, Makedon takvimine göre 161 yılının Dios ayında yazılmıştır ve bu Pontus Erasına göre (MÖ 279) MÖ 137/136 tarihini vermektedir (Reinach, 1905, s. 113-115; Robert, 1978, s. 153; Marek, 1993, s. 155, Abonu. Kat. No. 1). Bu noktada Zeus Poarinos bir polis kültü olarak da görülebilir (Saprykin, 2009, s. 253).

Kararname yazıtının tarihinde Dios ayının kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Kentin Makedon Takvimi kullanıyor olması ve bu takvimin antik kentten bulunan diğer iki yazıtta da görülüyor olması Abonuteikhos'un Amastris kentinin de etkisi altında olduğunu gösterir. Yazıtlardan biri Septimius Severus'u onurlandıran yerel bir magistrat iki kez yüksek rahip iki kez de yüksek magistrat olmuş Avitus oğlu Gallus'a ait olup MS 274 tarihine sahiptir (Hirschfeld, 1888, s. 886, No.39; Marek, 1993, s. 156, Abonu.Kat. No.3); diğer yazıt ise İmparator Caracalla'ya adanmıştır (Marek, 1993, s. 156, Abonu. Kat. No.4). Bu noktada Abonuteikhos/Ionopolis, MÖ 2. yüzyılda olduğu gibi MS. 3. yüzyılın bir kısmında Lucullus Erasını kullandığı ama aynı zamanda kentin hem Amastris hem de Sinope kentlerinden etkilendiği söylenebilir (Wu, 2018, s. 275-277).

Zeus Poarinos'a ait phratri yazıtının bugün nerede olduğu belirsizdir. Abonuteikhos (Αβώνου τείχος/Ιωνόρολίς, Zgusta, 1984, 7; Belke, 1996, s. 219-220) kenti muhtemelen MÖ 4. yüzyılda Sinope kentinin bir emporionu olarak kurulduğu antikçağ kaynaklarınca belirtilir (Strab. XII. 3. 10-12; Arr., Peripl. M. Eux. XIV). MS 2. yüzyılda kentte Glykon Kültü'nün kurulması ve gelişmesi sonrasında ismi Ionopolis olarak değişir (Lucian, Alex. 57). Bu isim değişikliğinde kurucusu olan Sinope'nin bir Miletos kolonisi olması ve Abonuteikhos'un kendi kökenlerini göstermesi açısından önemlidir (Belke, 1996, s. 220). Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki birçok antik kaynak, kentten Abonuteikhos olarak bahsederken, Marcianus Heraclensis Abonuteikhos'un yanında bir açıklama ile sonradan Ionopolis olarak değiştiğini bildirir. Stephanus Byzantinus ise kenti bir "polis" olarak gösterir (Marcian. Perpl. 570-571; Hieroclis, 696. 2; Steph. Byz. 9. 10-15). C. Marek'de Glykon Kültü'nün önem

kazanmasıyla kentin MS 2-3. yüzyılda polis statüsü kazanmış olabilecceğini düşünür (Marek, 2003, s. 40).

Antik kentin bulunduğu İnebolu'da epigrafik yüzey araştırması dışında başka bir arkeolojik çalışma bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir. Aynı zamanda antik kente ilişkin günümüzde hemen hemen pek bulguya da rastlanmaz. Ancak günümüzde 1. Derece Arkeolojik Sit olan Abaş Tepe ve hemen kuzeyinde daha yüksekte olan Avara Mahallesi mevkiinde daha önceki kaynaklara dayanarak duvar parçaları, mimari elemanlar gibi arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Burada bir Zeus Poarinos Tapınağı olabileceği gibi, Glykon'a (Asklepios) ait bir tapınağın da olabileceği de düşünülebilir (Belke, 1996, s. 220, Karasalihoğlu, 2017).

Yazıtı ilk olarak yayımlayan M. Loeper, Zeus Poarinos'un Naksos'daki Apollon Poimnos Kültü ile karşılaştırılmak üzere bir mera ve sürü tanrısı olduğunu öne sürer ve bu görüşe Th. Reinach'da katılır (Loeper, 1903, s. 158; Reinach, 1905, s. 118-119).

Poarinos, Hellence Ποία, Πόαιρον ya da Ποα (Liddle-Scott, 1996, s. 1425) kelime kökünden gelip küçük bitki, çimen anlamındadır. Bu anlamda bakıldığında Zeus Poarinos meraların ve çayırların koruyucusudur (Saprykin, 2009, s. 253). Kelime aynı zamanda, kaptan, önder, eğilim, rehber ve yöneten gibi anlamlara da gelmektedir. (Liddle-Scott, 1996, s. 1430).

Naksos'da Apollon için kullanılan Poimnos "Ποίμνος" epitheti sadece Macrobius Satrunus'ta görülür (Macrob. Sat. Liber I, 17, 43-45 (http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/1*.html#16 erişim: 29.11.2018. 10.59; Robert, 1980, s. 409, dn.67). Apollon Kültü'nde tanrıya verilen epithetler içinde Noimnos ve Poimnos, tanrının çobanların koruyucusu ve çayırların güvenliğini sağlayanı olarak sürülerin ve meraların koruyucusu olduğu ifade edilirdi (Kruse, s. 1951 s. 1211). Çoban Tanrısı olarak Apollon'un bazı epithetleri ἐπιμήλιος, ποίμνιος, ἀρνοκόμης olarak Macrobius'da geçerken, "ὀπάονα μήλων" ise Pindaros'ta geçen bir epihetdir ve "νόμιος" sıfatı ise Epidaurus Arkadia'da bir sunakta görülmüştür. Apollonius Rhodius, Epeiros'taki Orikos'ta bulunan bir Apollon Nomios'a ait tapınaktan bahseder (Nilsson, 1955, s. 536).

Abonuteikhos/Ionopolis kentinde Apollon Kültü'nün varlığı Glykon Kültü'ne bağlı olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nde görülmektedir (Dalaison vd., 2015, s. 166; Karasalihoğlu, 2017, s. 68-70). Kent sikkelerinde de yer alan Apollon, yine Glykon Kültü'ne bağlı kehanet tanrısı olarak Iulia Maesa (Elagabalus MS. 218-222) ve

Volussien (MS 251-253) dönemlerinde ayakta ve çıplak olarak karşıdan, başı sola dönük, sağ elinde zeytin dalı ve sol yanında da tripoda sarılı yılan ile birlikte gösterilmiştir (Dalaison vd., 2015, s. 133, 136 no. 36, 41). Zeus'un, Poarinos epitheti mevcut verilere göre Hellenistik Dönemde kullanılmaktadır. Bu noktada, Apollon Poimnos ile etkileşimli olduğunu düşünülse bile bunun kökeninin kentin Sinope tarafından emporion olarak kurulduğu zamanlara ait olması düşünülmelidir. Bu noktada kolonistlerin yeni geldikleri topraklarda çobanların, sürülerin ve meraların koruyucusu olan yerel bir tanrı ile karşılaşıp, onu zaten kendi dünyasından tanıdıkları Apollon Poimnos ile özdeşleştirmiş olabilir ve yerli, tarımsal kökenli bir baş tanrı zamanla Zeus Poarinos'a dönüşmüş olabilir.

Zeus Poarinos'un kimliğine ve kökeni dair tartışmalarda farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bir doğa ve bitkilerin tanrısı olarak Zeus Poarinos, Hellen mitolojisindeki Taumakhos'un oğlu Philoktetes'in babası, çayırların ve meraların patronu olan Poeas ile de karşılaştırılmaktadır (Saprykin, 2009, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466). Poeas, Argonautlar Seferi'ndeki kahramanlardan biridir ve Herakles'in yakın arkadaşıdır. Gruptaki en iyi okçudur. Dev Talos ile karşı karşıya geldiğinde Medea onu uyuşturur ve Poeas'da onu zehirli okuyla topuğundan vurarak öldürmüştür. Kahraman, Herakles'in apothesis'inde de önemli rol oynar. Herakles ölürken kendine cenaze ateşi yığınını hazırlar ve yakılmasını ister ve bunu ancak Poeas yapabilir. O zaman da Herakles okunu ve yayını ona verir. (Apollod., Bibl. 1.9.16, 1.9.26, 2.7.7) Apollonius Rhodius'un Argonitka'sına bakıldığında Abonuteikos'un batısındaki Kytoros, Aigialos ve Karampis yerleşimlerinden bahsedildiği görülür (Ap. Rhod., Argon. 2. 360-365, 940-950). Bu durumda, Paphlagonia kıyılarındaki halk ve inançlarla daha erken dönemlerde tanışıldığı ve Yerli-Hellen iletişiminin daha eski dönemlere gittiği de düşünülebilir.

Poeas figürünün Phrygia'da Kybele inancı ile de örtüşen önemli yanları bulunmaktadır. Tanrıçanın yoldaşı olan Attis, çayırların efendisi olarak Phyrg mitolojisindeki çoban tanrı olarak sıklıkla adlandırılmaktadır (Alanyalı, 2008, s. 59-60; Saprykin, 2009, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466-467;).

Phrygia Bölgesi'nde Kybele Kültü'nün özellikle sürüler ve çobanlarla iç içe olmasından dolayı Asia Minor'un tapınım gören yerlerinde, Yunanistan ve İtalya'da tanrıçanın paredros'unda çoban tanrılara yer verildiği bilinir. Özellikle Attis'in sıklıkla ποίμήν, ποίμην ya da Paster, Phrygius Pastor ve Pileatus gibi sıfatlarla anıldığı

bilinmektedir. Sanatçılar da Attis'i sıklıkla bir çoban olarak betimlemişlerdir (Alanyalı, 2011, s. 149-150).

Zeus Poarinos'un sürülerin ve meraların tanrısı olduğu düşünüldüğünde, bir Phryg inanışı olan ve aynı özellikleri taşıyan Attis Poimen ile benzerliklerinin çok olduğu görülür. J. Saprykin, Attis Kültü'nün Kuzey Anadolu özellikle Herakleia kenti çevresinde yaşamış Thrak kökenli Mariandyn toplumunda yaygın olduğunu ve bu inanışın Hellenlerce Zeus inancı ile ilişkilendirilmiş olabileceğini belirtir (Saprykin, 2010, s. 467). Öte yandan, Phrygia'da görülen "Ζεὺς Φάτνιος" veya "Ζεὺς Ἀμπελίτης" gibi Zeus Poarinos'un sahip olduğu vejetasyona yönelik özellikleri gösteren tanrılar gibi (Chiai, 2019, s. 115) önceki bölümlerde Zeus Brontaios inancı (Ionopolis teritoryumunda da Zeus Brontaios epithetli yazıt bulunmaktadır) ile birlikte Paphlagonia Bölgesi'ndeki Phryg kültür etkisinin gücüne bakılacak olursa Zeus Poarinos'un Paphlagon-Phryg ve Hellen kültür eklektizmi içinde oluşmuş bir tanrı olabileceği de söylenebilir.

Hitit Dininde yer alan baş tanrı Fırtına Tanrısı'nın birçok yan isimle, işlevine göre adlandırıldığı bilinmektedir. Bu tanrılardan bir tanesi de "Çayırların Fırtına Tanrısı'dır". Keza Hitit yazılı kaynaklarına göre tek bir Çayırların Fırtına Tanrısı da yoktur. Yani genelde olduğu gibi kentlerin kendilerine ait Çayırların Fırtına Tanrısı bulunmaktadır (Savaş, 2002, s. 108, 143). İşlev açısından Zeus Poarinos ile aynı olduğu düşünülebilecek bu Hitit Dönemi tanrısının Karadeniz kıyısında varlığı yukarıda da belirtildiği gibi özellikle Fırtına Tanrısı ile özdeşleştiği düşünülen Zeus Brontaios'un da hemen Ionopolis'in batısında da görülmesiyle mümkün görülmektedir. Bağlantı kurulması zor olsa da bölgede lokal bir çayır-mera tanrısının varlığı Tunç Dönemleri'ne kadar giden bir kökene de sahip olabilir.

Abonuteikhos kentinde Mithradates Eupator (MÖ 120-63) dönemine tarihlenen bir bronz sikkesinde Poarinos olduğu bilinmese de Zeus Kültü'nün varlığı yine görülmektedir. Sikkenin ön yüzünde, başında defne dalından bir taç taşıyan Zeus, arka yüzünde ise kanatları açık ve sola bakmakta olan bir kartal bulunmaktadır (Waddignton, 1904, s.130, No.1, Pl. XVII fig. 6; Wroth, 1976, pl. 17-6; Reianch, 1905, s. 116; Robert, 1980, s. 409, dn.67). Bu sikkenin varlığına karşın ilginç bir şekilde de kentin Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait sikkelerinde Zeus görünmez. Ancak kentte MS 2. yüzyılda ortaya çıkan Glykon Kültü'nde, tanrı Glykon'a kimliği sorulduğunda "Zeus'un üçüncü kuşaktan kanı" (Luc., Alex., 18) olduğunu söylemesi, kentte Zeus'un baş

hükümran olarak varlığının bir göstergesi olarak algılanabilir (Dalaison vd., 2015, s. 95).

Tapınak (?)

Abonuteikhos kentinden Zeus Poarinos Kültü'ne dair iki yazıt bulunmuştur. Yazıtlardan, phratri kararnamesi olan yazıtta geçen ifadeler tanrının bu kentte bir kutsal alan ya da tapınağının olabileceğini göstermektedir **(Kat.Ion.Ark-1)**.

Kararnamenin son satırında geçen … τώι τού Διός Ποαρινού ίερώι ifadesinden kaynaklı olarak Zeus Poarinos'un Abonuteikhos kentinde Hellenistik Dönemde bir tapınağı ya da kutsal alanının olduğu anlaşılmaktadır (Robert-Robert, 1950, s. 69-70, no:2; Robert, 1951, s. 191; Robert, 1978, s. 153; Schwabl, 1972, s. 353; Şahin, 2001, s. 154). Yazıtı ilk yayınlayanlardan biri olan Th. Reinach, Hellence yazıtın tercümesinde "ίερώι" kelimesini tapınak olarak çevirmiştir (Reianch, 1905, s. 115).

Antik kentin bulunduğu İnebolu'da epigrafik yüzey araştırması dışında başka bir arkeolojik çalışma bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir. Aynı zamanda antik kente ilişkin hemen hemen pek bulguya da rastlanmaz. Ancak günümüzde 1. Derece Arkeolojik Sit olan Abaş Tepe mevkiinde ve Avara Mahallesi'nde daha önceki kaynaklara dayanarak duvar parçaları, mimari elemanlar gibi arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Burada bir Zeus Poarinos Tapınağı olabileceği gibi, Glykon'a (Asklepios) ait bir tapınağın da olabileceği de düşünülebilir (Belke, 1996, s. 220, Karasalihoğlu, 2017).

Epigrafik bulgular

Zeus Poarinos Kültü'ne ilişkin şu ana kadar iki yazıt tespit edilmiş olup her ikisi de antik kentin bulunduğu İnebolu'dan bulunmuş ancak biri Kerason'da (Giresun) diğeri de Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde kopyalanabilmişlerdir.

Antik kentten gelen Zeus Poarinos'a phratri yazıtı yanında bir başka yazıt bu kültün daha erken döneme gittiğini göstermesi açısından önemlidir.

Zeus Poarinos Kültü'ne ilişkin ilk yazıtın (phratri yazıtı) yayımlanmasından çok sonra, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yeni bir yazıt tespit edilmiş ve yayımlanmıştır (Robert, 1950, s. 69-70; Robert-Robert, 1951, s. 191, pl. 9 no. 3; Robert, 1978, s. 153; Schwabl, 1972, s. 353) (**Kat.Ion.Yzt-2)**

Yazıt:

Ἡρώνδας Πύθίος

Ἡρακλεώτας

Διί Ποαρινώι.

(Robert-Robert, 1950, s. 69; Marek, 1993, s. 156, Abonu. Kat. No.2)

Çevirisi:

Heraklea'lı Pythios oğlu Herondas Zeus Poarinos'a (bu adağı sundu).

(Robert, 1950, s. 69-70)

Yazıt Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 190 Envanter numarası ile bulunmaktadır. Müzenin envanter fişine göre yazıt İstanbul'dan gelmiştir. Mermer bir altlık üzerindeki yazıt harf karakterlerine göre L. Robert tarafından MÖ 3. yüzyıl akımını devam ettiren ilk dönemi hariç Yüksek Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir (MÖ 240/230-160/150). Ve yine L. Robert yazıtın phratri kararnamesinden olduğu gibi Zeus Poarinos kutsal alanından geldiğini düşünmektedir (Robert, 1950, s. 69-70). Robert'in tarihlendirmesi dikkate alınacak olursa her hâlükârda külte ilişkin phratri kararnamesinden de (Ionopolis Yazıtı-I) eski olan yazıt kültün ne kadar eskiye gittiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda Karadeniz kıyısındaki Herakleia ve Abonuteikhos arasındaki muhtemel ticari ve kültürel etkileşimi göstermesi açısından da dikkate değerdir.

2.2.2. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri

2.2.2.1. Zeus Brontaios

Ionopolis ile Amastris (Kytoros) teritoryası arasında kalan Kallistratia'da **(**günümüzdeki Kastamonu'nun Doğanyurt İlçesi) (Belke, 1996, s. 223) bulunmuş bir heykel kaidesi üzerinde bölgede sıkça görülen Phrygia kökenli Zeus Brontaios'a ait bir yazıt bulunmuştur (Rodhe, 1940, 60, 71; Kretschmer, 1941, s. 128; Robert-Robert, 1941, s. 261, no. 141; Robert-Robert, 1944, s. 233, 176a). **(Kat.Ion.Yzt-3)**

Günümüzde ya da yakın geçmişte herhangi bir arkeolojik buluntu ya da kalıntının bildirilmediği yerleşim antikçağ'da Καλλίστρατία, Kallistratia **(**Ruge, 1919, s. 1750; Belke, 1996, s. 223**)** olarak anılırken sadece antik yazarlar olan Claudius Ptolemaeus ve Marcianus Heraclensis'in eserlerinde coğrafi konum olarak geçmiştir (Ptol. Geog. V. I; V. IV; Marcia. Perpl. 570-571).

Yazıtın geldiği yer olan Meset (Doğanyurt) yazıtın bulunduğu tarihte Kastamonu'nun Cide ilçesine bağlıdır. Bir heykel kaidesinde yer alan yazıt 40 cm genişliğe ve 6,5 cm yüksekliğe sahiptir.

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ. Διὶ Βρονταίῳ τὴν Ἥραν
ἀνέθηκεν Γάϊος Τειμοθέου ὁ καὶ Χηττᾶς
ἐκ τῶν ἰδίων κατ' εὐχήν.

(Rodhe, 1940, s. 60 no.4)

Çevirisi:

Hayırlı olsun! Zeus Brontaios için Hera'nın heykelini Timotheos oğlu, nam-ı diğer Khettas olan Gaius, kendi cebinden adağı üzerine dikti.

(Rodhe, 1940, s. 60 no.4)

Yazıt, Tanrıça Hera'ya ait bir heykelin kaidesinde yer almaktadır. Yazıt, Rodhe tarafından harf stillerine göre MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

Phyrgia kökenli Zeus Brontaios Paphlagonia Bölgesi'nde en çok rastlanılan epithetlerden biri olarak (Legrand, 1897, s. 95-96 no.7; Jacopi, 1936, s. 4; Laflı-Christof, 2011, s. 245-246; No. 5, Abb. 15; Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23; Thonemann, 2015, s. 82-83) Karadeniz sahil kıyısında da temsil edilmesiyle ilginçtir. Öte yandan Amastris teritoryumunda Zeus Strategos'un Hera ile anılması yanında bölgede Zeus'un yine tanrıça ile birlikte anıldığı nadir adak yazıtlarından birisidir.

2.2.3. Numismatik bulgularda ışığında Zeus kültü

Abonuteikhos kenti Hellenistik Dönemde sikke darp etmiştir. Tek örnekle temsil edilen bu sikke Mithradates Eupator (MÖ 120-63) dönemine aittir. Sikkenin ön yüzünde, başında defne dalından bir taç taşıyan ve sağa dönük Zeus, arka yüzünde ise kanatları açık, doğrusal bir çizgi üzerinde ve sağa doğru bakmakta olan bir kartal bulunmaktadır. Zeus'un saçları uzun değildir ve alın üzerinde saç biraz kalkıktır. Sakallı olan Zeus, kararlı bir şekilde karşıya bakmaktadır ve yanak üzerinde kontrmark bulunmaktadır. Sikke arka yüzünde ΑΒΩΝΟΥ ΤΕΙΧΟΥ lejandı ve bir de sol üst köşede monogram bulunmaktadır (Waddignton, 1904, s. 130, No.1, Pl. XVII fig. 6; Wroth, 1976, pl. 17-6; Reianch, 1905, s. 116; Robert, 1980, s. 409, dn.67). (**Kat.Ion.Nms-1**) Kentin bu döneme ilişkin sikkeleri bu örnek ile sınırlıdır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Traianus Dönemi'nde (MS 98-117) yeniden sikke basmaya

başlayan kentte (Dalaison vd., 2015, s. 114-115, Kat. No.1-2), ilginç bir şekilde de Zeus görünmez.

Kentin Hellenistik Dönem Zeus betimli sikkesinin, kentte yazıtı ve muhtemel bir tapınağı bulunan Zeus Poarinos'u işaret ettiği belirsizdir. Çünkü sikke, Paphlagonia'nın diğer kıyı kentlerinde görülen Hellenistik Dönem sikke basımlarında görülen betimlemelerle aynıdır. Ve bu durumum Pontus Krallığı'nın bölgede yürüttüğü Hellenleşme programının bir parçası olarak görülür.

2.2.4. Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi

Paphlagonia Bölgesinde yazıtından dolayı en erken tarihe yerleştirilen Zeus Kültleri'nden birisi Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumunda bulunan Zeus Poarinos'tur. Tanrıya ilişkin iki yazıt bulunmuş, bunlardan bir tanesi MÖ 136/137 tarihine sahipken diğeri ise L. Robert tarafından Yüksek Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir (MÖ 240/230-160/150).

Poarinos kelimesi Hellence "poa" kelimesinden gelip çimen, ot anlamına gelmektedir. Bu noktada tanrının sürülerin ve meraların koruyucusu olduğu düşünülür. Tanrının bu kültü aynı zamanda, Apollon Poimnos Kültü ile eşleştirilmiş bir çoban tanrı olduğu yargısına varılmıştır. Çoban tanrı olarak Zeus Poarinos aynı zamanda Phryg tanrısı Attis'le de eşleştirilmiştir. Keza Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumunda kalan Kallistratia'da yine Phrygia kökenli Zeus Brontaios inancının varlığı, Zeus Poarinos'un yerel kökenlere sahip bir tanrının daha sonradan Phryg ve Hellen etkilenimli synkretik bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir.

Zeus Poarinos'un çayırların ve meraların koruyucusu çoban tanrı olarak varlığı, klasik Karadeniz sahil bandından ayrılan peyzajı ile Abonuteikhos'a da oldukça uymaktadır. Geniş art alan hinterlandı, tarımsal kültüre edilmiş alanların yoğunluğu gibi unsurlar tarım, meyvecilik ve hayvancılığın gelişkin olduğu bölge ile Zeus Poarinos'u yanyana getirmektedir.

Tanrıya ilişkin MÖ 136/7 tarihine ait phratri kararnamesinde geçen " … τώι τού Διός Ποαρινού ίερώι" ifadesinden kaynaklı olarak Zeus Poarinos'un Abonuteikhos kentinde Hellenistik Dönemde bir tapınağı ya da kutsal alanının olduğu anlaşılmaktadır. Bu tapınağa ilişkin herhangi bir veri günümüze ulaşmamıştır. Tanrının kültüne ilişkin Roma İmparatorluk Dönemi'nde bilgi bulunmamaktadır. Ancak kentte MS 2. yüzyılda gelişen Glykon Kültü'ne ait Lukianos'un satırlarında, tanrı Glykon'a yöneltilen bir soru

karşısından kendisini Zeus'un torunun torunu olarak göstermesi Roma İmparatorluk Dönemi'nde Zeus'un kentte hala baştanrı olmasını göstermesi açısından da önemlidir.

Öte yandan tanrıya ilişkin MÖ 136/7 tarihine ait phratri kararnamesindeki ifadeler Abonuteikhos kentinin Hellenistik Dönemde bir polis olup olamayacağı yönündeki tartışmalara yol açmış ve çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Yazıtta geçen resmi görevlilerin varlığı karşısında kentin bu dönemde polis olabileceğine dair görüşler ağırlık basarken bu noktada Zeus Poarinos Kültü'nün kökenleri kırsal olan ama aynı zamanda kentsel bir kült de olabileceği düşünülebilir.

Kent teritoryumunda bulunmuş olan Zeus Brontaios yazıtının varlığı da önemlidir. Phryg kökenli bir inanışın Karadeniz kıyısına kadar ulaşması yanında yazıtın tanrıça Hera'ya adanmış bir heykelin kaidesinde bulunması da ilginçtir.

2.3. Sinope

2.3.1. Zeus-Iovi/Ditis (Zeus Sarapis)

Sinope, Paphlagonia Bölgesi'nde Hellen karakteri en yoğun olarak görülen kenttir. Kent MÖ 7. yüzyılın sonunda Miletos tarafından kolonize edilmiştir (Akurgal 1956; Boysal, 1958; Doonan, 2003).

Kentin varoluşunda Zeus, kuruluş öyküsünden, sikkelerine, bilinen tapınağından kent kültlerindeki yerine kadar önemli bir noktada yer alır.

Sinope kentinde bilinen tek tapınak Sarapis'e atfedilmektedir. Tapınağın Sarapis'e ait olduğunun ileri sürülmesinin nedeni Tacitus'un Ptolemaios I (MÖ 305-285) ile ilişkili Sarapis Kültü'nün kuruluşundaki Sinope'den getirilen tanrı heykeli ile tapınak ve tapınak çevresinden çıkarılan pişmiş toprak boğa figürinleridir. Ancak bu kült ve tapınakla ilgili olarak Tacitus'un vermiş olduğu bilgilerde Sinope'den getirilecek tanrı heykelinin Zeus Dis (*"Iovis Ditis"* – Tacitus, Hist. IV, 83, Cornelius Tacitus. Charles Dennis Fisher. Clarendon Press. Oxford. 1911) Tapınağı'nda yer alıyor ifadesi tezimiz açısından önemlidir (Tacitus, Hist. IV, 83-84; Budde, 1956, s. 5-6). Tanrı heykelinin Sinope'den gelmesi ve tanrının Aleksandria'ya gelmesinden önce Sinope'de farklı bir isimle anılıyor olması konusunda Plutarkhos'ta bilgi vermiştir (Plut. De Is. et Os. 2006, 28)

Tapınak

Sinope'nin bir Hellen kolonisi olarak kuruluşunun tarihi hakkında antik kaynaklarda farklı söylemler bulunmaktadır. Kentin ilk kuruluşundaki en belirgin ortak

nokta ise bir Miletos kolonisi olduğudur (Xen. An. VI, 1, 15; Strab. XII, 3. 11; Pseudo Skymnus 911-950). E. Akurgal ve L. Budde'nin 1951-1953 yılları arasında yürütmüş oldukları arkeolojik kazılara ait seramik buluntular kentin kuruluşunun MÖ 7. yüzyılın son çeyreği olduğunu göstermiştir (Akurgal 1956; Budde, 1956; Boysal 1959). Bu kazılarda MÖ 6. yüzyıla ait Phyrg (Hdt. IV, 12; Strab. XII, 3, 31) seramikleri ile Attika seramikleri de birlikte çıkmıştır (Akurgal, 1956, s. 49-50, Akurgal, 1955, s. 40; Boysal, 1958, s.27). Bulunan tüm bu seramikler kökenlerinin oldukça eskiye gittiğini gösteren bir kült alanı yakınından gelmektedir.

Bu alan günümüzde Sinop Müze Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan ve şehir surlarının hemen dışındaki mevcut seramik verilere göre MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir tapınaktır. (**Kat.Sıno.Ark-1**) Tapınak 15 x 8,6 m ölçülerinde, kuzey-güney aksında ve krepis üzerindedir. Tapınak muhtemelen "templum in antis" plan tipindedir. Kazılara dair tapınak alanından çıkan mimari süslemeler, yapının arkaik ve klasik dönem de dâhil olmak üzere beş farklı yapı evresi olduğunu ve son evrenin de Severuslar Dönemi olduğunu göstermektedir. Tapınak temeli altından bir Phyrg amphorası ile Sarapis, Dionysos, Herakles ve Isis ya da Kore olması muhtemel bir tanrıçaya ait pişmiş toprak figürinler bulunmuştur. Tapınağın Tanrı Sarapis'e ait olması konusunda burada bulunan Sarapis figürini, kazı alanı ve yakın çevresinde bulunan yine pişmiş toprak boğa figürinleri ile yine tapınak alanına çok yakın bir yerden daha önce bulunan Sarapis Tapınağı'na ait bir yazıt ve Tacitus'un Historia eserinde geçen bir bölüm delil olarak gösterilmiştir (Akurgal-Budde, 1956, Lev. 3, A-D; Budde, 1956, s. 5-6; Magie 1953, s. 180; Doonan, 2003, s. 1383-1384; French, 2004, s. 123-125).

Kazılarda, tapınağın güneyinde bir sunağa ait olabilecek temel de çıkarılmıştır (Budde, 1956, s. 7). Ancak sunak olarak adlandırılan yapı tapınağın boyutlarına göre orantısız ölçüde büyük görünmektedir. Son dönemde tapınak üzerine yapılan incelemelerde buranın bir tapınaktan çok bir heroon olabileceği dile getirilmektedir. Yapının erken evrelerine ait pişmiş toprak Gorgon başına ait parçaların bir mezara işaret ettiği, bu mezarın da kentten bahseden antikçağ yazılı kaynaklarında geçen kentin kurucuları Miletoslu Koos ve Kretinos ile Argonaut Autolycos'a ait olabileceği ifade edilmektedir. Özellikle Autolykos'un (Ap. Rhod., Argon. II, 955-960; Strab. XII, 3, 11) heykelinin kentin Lucullus tarafından ele geçirilmesi sonrasında taşındığı ve kehanet kutsal alanı oluşturulduğu bilinmektedir. Tapınağa göre büyük olan ve şu ana kadar sunak olarak adlandırılan bu yapı için yine lahit yerleştirilebilecek bir podyum

olabileceği ve yine Autolykos'a ait kutsal alanda Hellenistik Dönem bir mezar olacağı da öne sürülmüştür. Bu düşünce, sunak temellerinde tespit edilmiş olan hayvan sunusuna ait yanık ve kemik izleri ile de desteklenmiştir (Akurgal-Budde, 1956, s. 27; Barat, 2010a, s. 55-60). C. Barat bu düşüncesini aynı zamanda Sarapis Kültü'nün Roma İmparatorluğu Döneminde Flaviuslar Dönemi'nde imparatorluğun koruyucu kültü haline geldiği ve Asia Minor'da bu dönemde popülerlik kazandığını belirterek de desteklemektedir (Barat, 2010b, s. 139).

Tezimiz açısından önemli olan nokta Sarapis'e ait olduğu iddia edilen tapınak için gösterilen bilgiler arasında yer alan Tacitus'un, tanrı Sarapis'e ait heykelin Sinope'ye uzak olmayan, yerliler arasında oldukça ünlü ve eski bir Iupiter Dis (Iovi Ditis) Tapınağı'nda olduğunu söylemesidir (Tacitus, Hist. IV, 83). Burada geçen tanrının varlığı kabul edilecek olursa ve yine Tacitus'un sözleri ile yerlilere arasında önemli olduğu düşünülürse bölgede kithonik özellikler gösteren bir Zeus-Hades Kültü'nün varlığı söz konusu olabilir. Keza, genel anlamda da bölgedeki Zeus Kültü tapınımlarında tanrının kithonik özelliğinin ön plana çıktığı da görülmektedir (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38; Saprykin, 2010, s. 467).

Tacitus'un aktardığı öyküde Ptolemaios Hanedanlığınca kurulan Sarapis Kültü'nün temelinde yer alan Sinope imgesi, Mısır Memphis'teki çoğu Sinopeli olan Hellen kolonistlerce yerli halkın bağdaştırılabileceği bir kültün ortaya çıkarılması gereği ile desteklenmektedir. Ayrıca, antik kaynakların verdikleri bilgiye göre Memphis'te Tanrı Apis'in evi olarak kabul edilen Sen Hapi adlı tepeye bu Hellen kolonistlerince Sinopion ve buradaki tanrıya da Zeus Sinopios dendiği belirtilmektedir (Steph. Byz. 4, 84).

L. Budde, tapınağın temelinde bulduğu pişmiş toprak boğa figürinlerin yanı sıra bu alanın hemen kuzey batısında (D-Açması, Kadın Hamamı yakını) yürüttüğü kazı çalışmalarında konut alanları da kazmış ve bu mekânlarda da çok sayıda da pişmiş toprak boğa figürini bulmuştur. Klasik Döneme tarihlendirilen mekânlarda bulunan boğa figürinlerinin yoğunluğuna bakarak L. Budde, "stiergottes" ifadesini kullanmış ve bölgede var olan boğa tanrıya yerel bir saygının öneminden bahsetmiş ve bu tanrının da Sarapis olabileceğini belirtmiştir (Budde, 1956, s. 6). L. Budde'nin bu önerisine karşın Sinop Arkeoloji Müzesi envanterinde bu kazılara ilişkin bulunmuş pişmiş toprak boğalar incelendiğinde bunların Sarapis Kültü'ne ait olabilecek Apis Boğası olmadığı kanısının öne çıktığını görülmektedir. Öte yandan yine L. Budde'nin çok sayıda pişmiş

toprak boğa figürinin bulunduğu konut mekânlarını Klasik Döneme (MÖ 480-330) tarihleyerek Ptolemaios Hanedanlığının kuruluşuyla ortaya çıkmış olan Sarapis Kültü'nün varlığından önceye tarihlemiş olmaktadır. Bu noktada İç Paphlagonia olarak adlandırabileceğimiz bölgede yoğun olarak görülen ve yazıtlarından Zeus'a adandığı anlaşılan ve belki de Zeus'un boğa şeklinde tasavvuru ile oluşmuş taş boğa adaklar akla gelmekte ve Tacitus'un ifadesi ile Zeus-Hades (Iovis Ditis)'in Sinope'de varlığı göz önüne alındığında İç Paphlagonia'da olduğu gibi Kıyı Paphlagonia'da da (Amastris Zeus Strategos lejandlı bazı sikkelerde kullanılan boğa imgesi de eklendiğinde) boğa imgesinin güçlü olduğu yerel kökenlere sahip bir Zeus/Fırtına Tanrısı Kültü varlığının olduğu düşünülebilir.

Pişmiş toprak boğa adaklar

Sinop Müzesi'nde tespit ettiğimiz ve 1951-1954 yılları Sinop Kazıları'nda büyük ihtimalle L. Budde'nin Klasik Döneme tarihlediği konut mekânlarından çıkmış olan bazı pişmiş toprak boğalar Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus'un yerli bir kimlikle birleşimi olduğunu düşündüğümüz boğa tezahürünün yansımaları olarak ele alınabilirler. Bunlardan ilk örneğimiz **(Kat. Sino. Ark. 2)** pişmiş toprak bir boğanın başına ait parça, boynuz şekli ve gözlerinin içiçe dairelerden oluşması ile boğumlu bir gerdana sahip olması ile yukarıda bahsedilen İç Paphlagonia'da görülen taş boğa adakları oldukça anımsatmaktadır. Ayakta duran boğa figürininin baş kısmı korunmuştur. Boynuzların uçları kırık, boynuzlar yatay olarak kafadan çıktıktan sonra yükselişe geçmektedir. Alın çıkık yapılmış, gözler içiçe iki daire içinde tam yuvarlak olarak gösterilmişse de çok belirgin değildir. Burunun ucu kırıktır ancak küt olarak bittiği anlaşılmaktadır. Boğanın çene altından başlayan gerdanının dört geniş dalgası görülebilmektedir.

Bir başka örneğimiz **(Kat. Sino. Ark. 3)** ayakta, bacakları, boynuzları ve kuyruğun bir kısmı kırıktır. Baş ileriye dönüktür. Alın ileri çıkık olarak verilmiş ve gözleri ile burun da çok belirgin yapılmamıştır. Çenenin altından başlayan gerdan oldukça heybetli ancak boğumu yoktur. Ense olağandan yüksek gösterilmiş. Kuyruk vücudun sağında doğru yatay ve vücuda yapışık olarak gösterilmiş, sağ yandan püskül şekilde aşağı doğru bakar şeklinde bitirilmiştir. Boğanın vücudu aşağıya doğru esnetilmiş, altta karın belirgindir. Boğamızın sabit duruşu, görkemli gerdanı ve kuyruk atış şekli ileriki bölümde görülecek olan Paphlagonia Boğası denilebilecek tipolojiye kısmen uyduğu söylenebilir.

Diğer boğamız da **(Kat. Sino. Ark. 4)** ayakta duran ve ön bacaklarına yaslanmış bir figürin olup ayaklar, boynuz ve kuyruğun bir kısmı kırıktır. Boynuzların uçları kırık ve boynuz hemen altından çıkan sol kulak kısmen görülebilmektedir. Gözler yuvarlak dışa çıkıntı şeklinde verilmiş. Burun delikleri belirgin ve burunun üstünde yular parçası görülmektedir. Boğazdan başlayan gerdan göğüs arasına kadar inmiş ve hafif dalgalıdır. Kuyruk başlangıcından itibaren kırılmış ve sağ kenarda vücuda yapışık olarak bitirilmiştir. Muhtemelen kırık olan kısımda, kuyruk yukarı doğru çıkıp oval bir boşluk oluşturmuş olmalıdır. Kuyruğun altında bir delik bulunmaktadır.

Zebu olması muhtemel bir başka pişmiş toprak boğamız ayakta, bacakları ve kuyruğu kırıktır. Baş hafif sola dönük ileriye bakar. Boynuzlar yanlara doğru ilerleyip uç kısımları yükseltilmiştir. Gözler alın kemiğiyle birlikte hafif dışa çıkık yapılmış ancak belirsizdir, burun delikleri belirgindir. Gerdan çene altından başlayıp göğse kadar iner ve hafif dalgalı şekilde yapılmıştır. Sırtta belirgin bir hörgüç bulunmaktadır. Kuyruk başlangıcından itibaren kırılmış, ancak muhtemelen önce yukarı kalkıp oval bir boşluk yaratmış olması gerekir. Kuyruğun altında delik bulunmaktadır.

Bir başka pişmiş toprak boğa figürinimiz **(Kat. Sino. Ark. 6)**, ayakta, hareketsiz olmasına karşın, boru şeklinde vücudu, sırttan başa doğru kararlı bir şekilde yükselen omuz, vücudun kıvrımlara sahip olmaması ve boynuzların ileriye doğru yükselmesiyle biraz daha farklıdır. Bacaklarının bir kısmı kırık olan boğamızın göz ve burun delikleri belirsizidir. Gerdan yapılmasına karşın boğumsuzdur. İlginç bir şekilde bu boğanın kuyruğu taş boğa adaklarda görüldüğü şekliyle arkadan çıktıktan sonra hiç yükselmeden yan sağ karına birleştirilmiştir.

Son örnek pişmiş toprak boğamız da bir önceki **(Kat. Sino. Ark. 7)** eserimiz ile neredeyse aynı özellikleri sergilemektedir. Bu boğamızın da bacakları, boynuzları ve kuyruğu kırıktır.

Sinope'de, tapınak alanın ve çevresinde çıkan çok sayıdaki pişmiş toprak figürinler, özellikle de Hellenistik Dönem öncesine ait olmalarıyla bölgede boğa/fırtına kültüne ait olabilecek bir inanışa işaret edebilir. Öte yandan Sinope'nin Paphlagonia Bölgesi'ndeki önemli bir Hellen koloni kenti olduğu da gözden kaçmamalıdır. Bu noktada boğaların çıktığı tapınım alanından tanrı Dionysos'a da ait pişmiş toprak eserlerin çıktığı ve yine kentte Dionysos Kültü'nün varlığı da düşünüldüğünde boğa adakların kime adandığı konusu netlik kazanmamaktadır (RPC III 1228A). Aynı zamanda tapınak kazısında çıkarılan terrakottalar arasında belirgin olarak Dionysos ve

Herakles betimleri görülür. Öte yandan, boynuzlu insan kafalarını gösteren Hellenistik antefiksler, Dionysos Tauromorphos'un boğa benzeri görünümü ile ilişkili olabilir. Keza sadece Sinope'de değil Amisos kentinde Dionysos Tauromorphos Kültü oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Atasoy-Zeyrek, 2004; Atasoy, 2017; Summerer, 2014, s. 193-196).

Yine aynı şekilde Ionia kökenli inançların olduğu Sinope'deki Poseidon Helikonios Kültü'nün varlığı da önemle göz önüne alınmalıdır. Kentte MÖ 4-3. yüzyıla tarihlenen bir kararnamede Poseidon Helikonios rahibine ayrılacak kurban paylarından bahsetmektedir (Sokolowski, 1955, no.1; French, 2004, s. 11-13). Poseidon Kültü'nde boğanın önemi ve aynı zamanda tanrının Isthmia'daki en önemli kutsal alanında bulunmuş olan ve Erken Demir Dönemi'ne tarihlenen pişmiş toprak boğa adakları da (Gebhard, 1993, s. 126) göz önüne alındığında Sinope'deki kazılarda bulunan pişmiş toprak boğaların tanrı Poseidon'a da adanmış olabileceği düşünülmelidir.

Boğanın genel anlamda birçok tanrının kutsal hayvanı olması aynı zamanda bazı tanrıların da direkt tezahürü olmasından yola çıkarak Sinope'deki tapınağın çevresinde yer alan kutsal alanın bölgede erken dönemlere giden "boğa tanrı" inanışı ve düşüncesiyle muhtemelen synkretik bir bağın da oluştuğu, boğa tanrı inanışının bir ya da birden çok farklı tanrıda devam etmiş olabileceği kabul edilebilir.

2.3.2. Olası Zeus kutsal alanları

2.3.2.1. Asar Tepe kutsal alanı (Zeus Dikaiosynos kutsal alanı) (?)

Sinope teritoryumu içinde Zeus Kültü'ne ait bilenen tek kutsal alan ya da tapınak günümüz Gerze İlçesi (Karusa) sınırlarında yer almaktadır. Daha önce bulunmuş olan bir yazıt geçen tanrı Zeus Dikaiosynos da (Robinson, 1906, s. 302, no. 24) bu kutsal alan ile ilişkilendirilmektedir (Doonan, 2009, s. 72; Summerer, 2014, s. 211-212). Bölgede yapılan yüzey araştırmasında çok sayıda pişmiş toprak boğa figürini ile Mithradates Eupator Dönemi sikkeler de ele geçmiştir (Işın, 1998, s. 109). **(Kat. Sino. Ark. 8)**

Sinope'nin güney doğusunda Gerze İlçesi sınırlarında Sorgun Köyü Karlı Mahallesine ait Asar Tepe 1040 m. yükseklikte yer alıp, alan Sinope'nin en yüksek noktalarından biridir. Gerze ilçe merkezine 9, Sinop kent merkezine ise yaklaşık olarak 30 km uzaklıktadır. Tepeye ulaşım sadece bir patika ile sağlanmakta, tepelik alanın üstü görece tepenin yapısına göre düz olup, bu düzlük alanda muhtemelen bir temenosun

kalıntılarından oluşmuş yaklaşık 25 m x 10 m ölçülerinde bir tepecik bulunmaktadır. M. A. Işın tarafından yapılan yüzey araştırmasında tespit edilen kutsal alanda bulunan çok sayıdaki pişmiş toprak boğa figürini yanı sıra az sayıda kandil ve bir adet parfüm şişesi ile alanda görülen tepelik kısma bakarak burası bir Zeus Kutsal Alanı hatta bir Zeus Tapınağı olarak tanımlanmıştır (Işın, 1998, s. 108). Alandaki buluntular Hellenistik Döneme tarihlendirilirken, aynı zamanda daha önce yöre köylüleri tarafından aynı yerden bulunarak Sinop Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen Mithradates Eupator dönemi sikkeler de bu tarihlemeye destek olarak görülmüştür (Işın, 1998, s. 108). Alan günümüzde Hızır İlyas adına kutsal sayılan bir mevkii olarak da kabul edilmektedir.

2.3.3. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri

2.3.3.1. Zeus Dikaiosynos Megalo

Sinope teritoryumunda Karusa (Gerze) yakınlarında bulunmuş bir yazıt Zeus Dikaiosynos'a adanmıştır (Robinson, 1906, s. 302, no. 24; Cook, 1925, s. 1092, dn. 8; Schwabl, 1972, s. 298; French, 1994, s. 101, no.3; Şahin, 2001, s.43; French, 2004, s. 47 no. 75). (**Kat.Sıno.Yzt-1)**

Yazıt:

Διὶ δικαιοσύνωι
μεγάλωι
Πύθης Διονυσίου
4 στρατηγῶν
χαριστήριον.

(French, 2004, s. 47 No. 75)

Çevirisi:

Zeus Dikaiosynos'a (= adalet veren ve büyük), Dionysos oğlu komutan Pythes, şükranlarını sundu.

(French, 2004, s. 47 No. 75)

Yazıt MÖ 2 ya da 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir ve Roma İmparatorluk Dönemi öncesi için Zeus'a verilen bu epithetin ünik olduğu belirtilmektedir (French, 1994, s 107; French, 2004, s. 47, no. 75). Aynı epithet Tanrıça Isis için de kullanılmıştır (Schwabl, 1972, s. 298). Hellenistik Döneme tarihlenen bu yazıtta geçen Dionysos ismi Sinope'de daha önceden belgelenmiştir ancak Pythes ismi ilk kez bu yazıtla belgelenir

(Robinson, 1906, s. 302) ve Sinope için kent dışındaki Roma Dönemi öncesi kült faaliyetleri için iyi bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Doonan, 2009, s. 72).

Kültün Hellenistik Döneme tarihlendirilmesinden kaynaklı Pers gelenekli bir inanç olabileceğinin de üzerinde durulmuştur. Hem Hellen hem de kültüründe egemen tanrının, adaletin patronu olarak görülmesinin yaygınlığı bu görüşün öne sürülmesine yol açmıştır. Dikaiosynos (adil, adalet veren), Zeus ile ilişkilendirilen bir epithetdir ama yaygın değildir. Buna karşın, yazıtlarında genelde Tanrı Ahuramazda doğruluk ya da adalet erdemiyle sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan Karusa'dan gelen bu yazıt üzerindeki "μεγαλωι" epitheti yine Pers tanrı tanımalarına anımsatır. Pers dinindeki yaygın bir kullanımı olan "baga vazrka" (Ahuramazda ile ilişkili olarak) ifadesinin Hellence karşılığı ise "Θεος μεγασ" olarak bu ortak ifadeye olarak birbirini karşılamaktadır (Ghita, 2010 s. 130). Bu görüş, Zeus Dikaiosynos'un yine Gerze yakınlarındaki Asar Tepe Kutsal Alanı ile olan olası ilişkisiyle de desteklenebilir. Bu kutsal alanda bulunan çok sayıdaki pişmiş toprak boğa figürini ve parçaları ile Zeus'a ait bir tapınak ya da kutsal alan olabileceği ve aynı zamanda alanda Mithradates Eupator'a ait sikkelerin çıktığı bilinmektedir (Işın, 1998, s. 108). Öte yandan Sinope'nin Pharnakes (MÖ 197-160) tarafından MÖ 183'de ele geçirilmesi sonrasında Pontus Krallığı'nın başkenti olduğu ve Mithradates Eupator'un da hem doğup hem de yetiştiği kent olarak özel bir önem verip krallığın metropolisi olarak kabul ettiği de (Strab. XII, 3, 2) göz önüne alınmalıdır. Aynı zamanda Sinope bir başkent olarak, Mithradates Eupator'un MÖ 73 yılında Roma'ya savaş açmasıyla Zeus Stratios'a kurban kestikten sonra beyaz atların çektiği savaş arabasını Poseidon'a adayarak denize atmış olmasıyla (App. Mith. 70) hem Pers hem de Hellen kültlerinin bir arada yaşadığı bir yer olması ve bu nedenle de kuvvetli muhtemel Paphlagon halkına ait yerel bir dağ kültündeki baş ve koruyucu tanrının Hellenistik Dönem içinde hem Hellen hem de Pers tanrıları ile özdeşleşerek synkretik bir hal aldığı da düşünülebilir.

Karusa'da, Zeus ile yan yana gelen Dikaiosynos epitheti Paphlagonia Bölgesi'nin Amastris ve Tios kentlerinde adaleti temsil tanrıça olan Dikaiosyne olarak sikkeler üzerinde de görülmektedir (RPC IV.1, 5461 (Temp.); RPC IV.1, 6147 (Temp.)).

2.3.3.2. Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a (Bin adlı Isis)

Sinop Arkeoloji Müzesi'ndeki bir sunak üzerinde yer alan bir yazıta tanrının ismi geçmektedir. Eserin envanter fişine göre 1974 yılında kazıdan geldi denmekte ancak hangi kazı olduğu belirtilmemiştir. (**Kat.Sıno.Yzt-2**).

Yazıt:

Διὶ Ἡλίῳ Σαράπιδι
κὲ Εἴσιδι μυριωνύμῳ
Στρατόνεικος
Εὐαρέστου Τιανὸς
ὁ καὶ Τομείτης εὐ-
ξάμενος

(French, 2004, s. 84, no.115)

Çevirisi:

Zeus Helios Sarapis'e ve sayısız ismiyle Isis'e, Euarestos'un oğlu Tium ve Tomis yurttaşı Stratonikos söz verdiği bu adağı (adadı).

(French, 2004, s. 84, no.115)

Sunak MS 1-2 yüzyıla tarihlendirilmektedir (French, 1994, s.105, No. 113; French, 2004, s. 83-84, no. 115).

Bölgedeki Mısır kökenli tanrıların varlığı için, öncelikle Sarapis için Hellenistik Dönem de Mısır ve Karadeniz kentleri arasındaki ticari faaliyetler ile Mısır'da yaşayan bölge halkı insanlarının bulunması ile açıklanmaktadır (Reger, 2007, s. 273). Ancak bölgede Sarapis dışında diğer Mısır kökenli tanrıların varlığı ise özellikle MS 2. yüzyılın ikinci yarısında Roma İmparatorluk resmi görevlilerin tercihleri ile yaygınlaşmaya başladığı düşünülmektedir (Podvin, 2012, s. 209).

2.3.3.3. Theos (Zeus) Hypsistos

Sinope teritoryumu içinde bugüne kadar saptanmış dört adet Theos Hypsistos yazıtı bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi Sinope kentinde bir diğeri ise Stephane sonuncusu ise İnce Burun yakınlarından gelmektedir.

Sinop merkezinde Aslan Cami önünde tespit edilmiş bir yazıt üzerinde tanrının ismi geçmektedir. (Robinson, 1906, s. 306, no. 29). Adak MS 1-2 yüzyıla tarihlenmektedir (French, 1994, s. 104, no.112; French, 2004, s. 85, no. 117). (**Kat.Sıno.Yzt-3**)

Yazıt:

Θεῷ Ὑψίστῳ
Αἴλιος Θρεπτίων
Ποντιανός, Σευ-
ῆρος Μάκερ οἱ
ἀδελφοὶ εὐξάμενοι.

(French, 2004, s. 85, no. 117)

Çevirisi:

İyi talihle! Theos Hypsistos'a, Aelius Threption Pontianus (ve) Severus Macer kardeşler bunu adadılar.

(French, 2004, s. 85, no. 117)

Diğer bir Hypsistos adağı da Sinop Arkeoloji Müzesi'nde yer alır. Kireçtaşı, silindirik bir sunakta yer alır yazıt. Alt tarafı kırılmıştır. Üst kısım kavisli profile sahiptir. Adak MS 1-2 yüzyıla tarihlenmektedir (French, 1994, s. 104-105, no.113; French, 2004, s. 85-86, no. 118). (Kat.Sıno.Yzt-4)

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ.
Θεῷ Ὑψίστῳ
Ὀνησίτειμος
καὶ ὁ υἱὸς αὐτο ⟦ς⟧ ῦ
Ἀγαθήμερος
εὐχὴν

(French, 2004, s. 85-86, no. 118)

Çevirisi:

İyi talihle! Theos Hypsistos'a, Onesitimos ve onun oğlu, Agathemeros adağı (sundu).

(French, 2004, s. 85-86, no. 118)

Üçüncü Hypsistos yazıtımız G. Mendel tarafından ilk defa tespit edilmiştir. Yazıt, bir evin ahşap direği için tabanlık olarak kullanılan mermer üzerinde yer alır (Mendel, 1903, s. 333, no, 49; Robinson, 1906, s. 304; Cook, 1925, 883; Şahin, 2001, 65) İlk kayıtlarda Emreli Köyü olarak verilen lokasyon bugün Türkeli İlçesinin hemen doğusundaki daha sonra Emreli Köyü ile birkaç köyün birleştirilmesi ile oluşturulan Güzelkent Beldesine denk gelmektedir. (**Kat.Sıno.Yzt-5).** Yazıt MS 1-2. yüzyıla tarihlenmektedir (Ruscu, 2005, s. 125-126).

Yazıt:

θεῷ μεγάλῳ
ὑψίςτῳ ⸢εὐχῆ[c]
χά[ριν ἀνέ]θη-
4 κε [. . . . .]⸣λοc
μετὰ [τῆc γυ]⸢ναι-
[κ]ὸc Ῥ⸢ουφείί[νας]

(French, 2004, s. 86-87 no. 119)

Çevirisi:

Büyük Tanrı Hypsistos'a, adak için ---Ius (bu adağı) karısı Rufina ile sundu.

(French, 2004, s. 86-87 no. 119)

Son Zeus Hypsistos yazıtı ise Sinope'nin kuzeydoğusunda İnceburun Mevkiinde Gerna Dere noktasında yapılan yüzey araştırmasında bulunmuş olan bir adak yazıtıdır. Mevkide yapılan yüzey araştırmasında Geç Roma-Erken Hristiyanlık Dönemine tarihlenen bir kilise yapısı tahrip edilmiş, Tanrı Hypsistos'a ait yazıtta in sutu olmasa da bu kilise alanından bulunmuştur (Doonan-Smart, 2000-2001, s. 20-21). Birkaç parça halinde bulunmuş olan yazıt mermer, alt ve üstten profilli bir sunak üzerinde ve 0.24 x 0.16 x 0.48 m. ölçülerindedir. Yazıt MS 1-2 yüzyıla tarihlendirilmektedir (Doonan-Smart, 2000-2001, s. 20-23, fig. 6; Ruscu, 2005, s. 125-130). (**Kat.Sıno.Yzt-6)**

L. Ruscu, Sinope merkez haricinde, Gerna Dere ve Emreli (Güzelkent) Köyü'nden gelen Theos Hypsistos yazıtları için, özellikle son iki yerleşimin yazıtların tarihlendiği MS 1-2. yüzyıl olmasına bakıp, dönemlerinin küçük balıkçı köyleri olması nedeniyle tanrıyı Yahudilikle ilişkilendirmenin pek de doğru olmadığını ama Sinope'nin gelişmiş ticari faaliyetlerinin kültürlerarası bir kaynağa neden olduğunu düşünmektedir (Ruscu, 2005, s. 125-126).

Yazıt:

θεῷ ὑψίστῳ
Οὐαλερία
Μαρκιανή.

(Ruscu,2005, s. 125)

Çevirisi:

Valeria Marciane (bu adağı) Theos Hypsistos'a (adadı).

(Ruscu, 2005, s. 130)

Paphlagonia Bölgesi'nde Sinope dışında, Amastris teritoryumunda görülen kült, Sinope'de 4 yazıt ile temsil edilir. Theos Hypsistos, MÖ 5. yüzyıldan beri epithet olarak görülmesine karşın daha çok Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte daha yoğun tapınım görür. Tanrının Yahudi inancı ile ilişkilendirildiği görüşler bulunsa da Yahudi inancına ait izlerin olmadığı yerlerde de tapınım görmüş olması bu epithetin Zeus'a ait bir dağ kültü olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Tanrının Sinope'deki varlığı Yahudilikle bağdaştırılmaktan çok daha çok deniz kenarındaki yerleşimlerden gelmesinden dolayı deniz ticareti ve farklı kültürlerle olan ilişkisine bağlanmaktadır. Zeus Hypsistos Paphlagonia Bölgesi içinde görülen Zeus epithetleri içindeki en yaygın olanların başında gelir.

2.3.3.4. Zeus Helios Naudamenos

Sinope'nin hemen güneyindeki Lala yerleşiminden bulunmuş bir sunak üzerinden Zeus Helios Naudamenos epitheti belgelenmiştir (Robinson, 1906, s. 303, no: 25; Schwabl, 1972, s. 339; Şahin, 2001, s. 112). (**Kat.Sıno.Yzt-7)**

Dikdörtgen yerel taştan yapılmış bir sunak, altı ve üstü çıkıntılı, alt kısmı bir zemine oturtulduğunu gösterir şekilde kaba yapılmıştır (Robinson, 1906, s. 303, no: 25; French, 2004, s. 87, no. 120) .

Yazıt:

ἀγαθῇ τύ[χῃ].
Δεὶ Ἡλίῳ Ναυ̣[δα(?)]-
μηνῷ ἐπηκόῳ
Λούκιος Σεπ[τί]-
κιος Ἀπόλαυ-
στος εὐχῆς
χάριν.

(French, 2004, s. 87, no. 120)

Çevirisi:

İyi talihle! Her şeyi duyan Zeus Helios Nau[da]menos'a, Lucius Septicius Apolaustos (bu sunağı) adak gereği sundu.

(French, 2004, s. 87, no. 120)

MS 1-2. yüzyıla tarihlenen yazıtta (French, 2004, s. 87) Robinson, Zeus'un epithetini ναυ[δα]μήνώς – Naudamenos olarak tamamlar (Robinson, 1906, s. 303, no: 25). Tanrının iki ayrı epithetle gösterilmesi onun yapısının synkretik olması ile

açıklanabilir. Naudemenos epitheti yerel bir toponime işaret ederken, Zeus Helios'un aynı zamanda "epekoo" yani dinleyen olması da önemlidir.

2.3.3.5. Zeus Soter

Sinope'de Soteria Bayramı'nın kutlanması ve dolayısıyla Zeus Soter Kültü'nün olduğuna dair yazıt Atina'daki Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr. A. Wilhelm tarafından Histiaia (Euboi) kentinde tespit edilerek okunmuş ve kopyası Robinson'a gönderilmiştir. (**Kat.Sıno.Yzt-8)** Yazıt, Histiaia kentinin hem Yunanistan hem de Asia Minor'daki birçok kent ile olan bağlantılarını içermektedir. Yazıt oldukça küçük boyutlu olmasına karşın 34 satırdan oluşur ve MÖ 3. yüzyıla tarihlenir. Yazıt Sinope ve Histiaia kentleri arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir (Wilhelm, 1892, s. 110-122). Robinson, bu yazıta bakarak Sinope kentinde MÖ 3. yüzyılda Zeus Soter'e adanmış Soteria Bayramı'nın olduğunu ileri sürmüştür (Robinson, 1906, s. 332-333, No. 96).

Yazıt:

… 33 δὲ καὶ ὅταν τὰ Σωτήρια θύηι ἡ πόλις, ἐπὶ ξένια Σινωπέων τοὺς ἐνεπιδημοῦντας, εἶναι δὲ καὶ τοὺς πρεσβευτὰς Μητ[ρ]ό[βι]ον Δεινίου …

(Robinson, 1906, s. 333, No. 96)

Çevirisi: -

Tanrının bu epitheti, insan yaşamının patronu olması ve koruması adına en yaygın olarak kullanılan epithetidir. Asia Minor'da ve özellikle de Kuzey Anadolu'da da Hellen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde görülür (Şahin, 2001, s. 172-176; Saprykin, 2010, s. 468). Zeus Soter, Pontus Bölgesi'nde Phazemonitis'de insan sağlığının koruyucusu ve yaşamın yeniden kurulmasından sorumlu olarak tapınılmıştır (Saprykin, 2009, s. 254). Yani tanrı bu epithet altında Paphlagonia ve Pontus Bölgeleri'nde kişinin yaşamından başlayıp toplumun ve şehrin sağaltıcısı ve koruyucusu rolü üstlenir (Saprykin, 2010, s. 468).

Kültün Hellen karakteri, Sinope'nin önce Miletos sonra da Atina tarafından kolonizasyonu ile açıklanabilir (Xen. An. VI, 1, 15; Strab. XII, 3. 11; Pseudo Skymnus 911-950; Plut. Per. XX. 1-2). Sinope'de, Zeus Soter Kültü'nün varlığına dair Histiaia kentinden gelen yazıttaki ifadelerin dışında net bir bulgu yoksa da Ksenophon'un Anabasis'in de Hellen askerlerinin bir Sinope kolonisi olan (Xen. An. IV.8.22; Arr., Peripl. M. Eux I.1; XVI. 3-4) Trapezus'a vardıklarında Zeus Soter ile birlikte Herakles'e kurban kestikleri ve adaklar adadıkları bilgisi (Xen. An. IV.8.25) oldukça

önemlidir. Öte yandan Histiaia yazıtı MÖ 3. yüzyıla tarihlenirken Anabasis'in MÖ 400'lü yılların başı olmasıyla da bu kentsel kültün Sinope'de çok daha eski olduğu da görülür.

2.3.4. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü

2.3.4.1. Kartal kabartmalı köşe arşitravları

Sinop Arkeoloji Müzesi'nde yer alan eser yerel andezitten yapılmış iki parça bir arşitrava ait köşe parçaları üzerinde kartal rölyefi görülmektedir. (**Kat.Sıno.Ark-9)**

Müze kayıtlarında 1941 yılında geldiği görülen parçaların buluntu yeri belirtilmemiştir. Parçaların her iki yüzünde akanthus yaprakları bulunmakta. Akhantus yapraklarının üzerinde burgu şeklinde bir hat kıvrılarak gelmekte ve köşede cepheden gösterilmiş bir kartal ayakları ve kanatları açık bir şekilde durmaktadır. Kartalın bacakları üstündeki kısım kırılmıştır. Kartal, kentin Mithradates Eupator Dönemi sikkelerinde olduğu gibi bir yıldırım demeti üzerinde durur gibi gösterilmiştir. Kartalın bacaklarındaki tüyler burgu şeklinde geriye doğru verilmiştir. Kartalın açık kanatlarının görülebilen kısımlarında tüyler düz bir şekilde aşağı indirilerek verilmiştir. Yanlarda ikişer akanthus yaprağı bulunurken, köşede kartalın altındaki yaprak her iki yana eşit olarak yayılmış. Köşe akhantus yaprağının her iki yanında "S" yaparak gelen bir burgu kartalın kanatlarının altında taç yaprakları yaparak son bulur. Akhantus yaprakları ikişer yaprağa sahip ve ortada köşeden uzanan yaprak ise sola eğimli olarak verilmiş. Bir eser üzerinde bulunan kartal diğerine göre daha fazla aşınmıştır.

Arşitrav parçalarından görülen kartal kabartması Zeus'a ait bir yapıya ait olması ihtimali nedeniyle tez kapsamına alınmıştır.

2.3.4.2. Thymiterion tipi kültik kandil

Sinop teritoryumunda Zeus Kültü'ne ilişkin ilginç bir eser 5.1.007 Envanter numarası ile bulunan Thymiterion kandildir. Sinop kent merkezinde Kefevi Mahallesinde çöp çukurundan (Hafriyat) bulunmuştur. **(Kat.Sino.Ark-10)**

Kandilin alt kısmı büyük ölçüde eksiktir, geri kalan kısmı da birkaç parça halinde tümlenmiştir. Kalıp yapımı eser koyu kızıl hamur ve astara sahiptir. Thymiaterionun ana gövdesine Zeus, tahtında oturur vaziyette yerleştirilmiş, tanrının başının üstünde, çanağın her iki yanda kandiller bulunmaktadır. Kandillerin emzik kısımlarında kullanıma dair yanık izleri görülmektedir. Volütlü emziklerinin uç kısımları ok ucu şeklinde değil de ovalleşmiş olduğundan ve ayrıca gövde formları

itibarıyla bu kandiller, MS 1. yüzyılın ortası ve ikinci yarısının başlarına işaret ederler. Çanağın her iki yanındaki kandillerin diskuslarında yer alan motifler yıpranmış olsa da çok yapraklı rozetlerin bulunduğu görülmektedir (Sevmen, 2018, s. 101-102).

Thymiterion gövdesinde figür olan Zeus'un baş, sol omzu göğsünün yarısına kadar korunmuştur. Vücudu çıplak olan tanrının sol omzunu kapatan bir hymation bulunmaktadır. Tanrı gür saç, sakal ve bıyığı ile tasvir edilmiş, ciddi ama durağan bir yüz ifadesine sahiptir. Düz bir buruna sahip tanrının gözleri badem şeklinde gözbebekleri ise yuvarlak şekilde belirgin bir biçimde verilmiştir. Dudakları kapalı olan figürün, saçları geniş bukleler şeklinde verilmiştir. Tanrının saçındaki geniş ve yüksek anastole oldukça dikkat çekmektedir. Alnın üst ortasından dik bir şekilde yukarı çıkarılan anastole geniş bir yay çizerek yanlara doğru düşmektedir. Saç yanlarda kulakları da kapatarak omuzların üzerine düşmektedir.

Zeus'un tahtının üst kolçakları üzerinde kanatları açık ve cepheden verilmiş, başları da tanrıya dönük kartallar gösterilmiştir. Tanrının sol yanındaki kartal figürü iyi korunmuş, diğerinin sadece sol kanadı görülmektedir. Korunan kartalın gözü çukur şekilde yapılmış, gövde tüyleri de çizgi bezek şeklinde gösterilmiş, açık kanatlarında iç altta kalan kısımları düz çizgiler şeklinde verilmiştir.

Benzer thymiterion üretimleri Asia Minor'da Knidos ve Pergamon'dan Roma İmparatorluk Dönemi başlarından itibaren bilinmektedir (Bailey, 1988, s. 205, 340-41 lev. 29, 81, 82, Q1853, Q2727, Q2728-2743). Gövdesinde yine Zeus'un kullanıldığı bir başka thymiterion örneği Paul Getty Museum kataloğunda yer almaktadır (Bussiere – Wohl 2017, s. 429, fig. 582; Env. No: 83-AQ.377.505). Oldukça iyi korunmuş bu örnekte thymiterion gövdesinde tahtında oturur vaziyette Zeus oturmakta, gövdesi çıplak tanrının sol omuzunu yine bir hymation örtmektedir. Tanrının sağ elinde bir patera tuttuğu görülür. Zeus saçlı ve sakallı olmasına karşın daha plastik işlenmiştir. Tanrının sol tarafında yandan gösterilmiş ve mızrağına yaslanmış tanrıça Athena, diğer yanında da Hermes bulunmaktadır. Üst çanağın her iki yanında kandiller ve ileri uzatılmış discusları bulunmakta olup kandiller arasında kalan ve tanrı Zeus'un başının üstüne gelen kısımda yanlarda kanatları kapalı ve başları dışarı doğru bakan iki kartal ve ortada da bir yıldız motifi bulunmakta olup MS 1. yüzyıl ikinci yarısı ya da MS 2. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir (Bussiere – Wohl, 2017, s. 429).

Paul Getty örneğinde olduğu gibi ve kandil emziklerinin formuna bakarak Sinop Thmiterionu MS 1. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmekte ve kil ile astar özellikleri ile de Knidos üretimi olduğu düşünülmektedir (Sevmen, 2018, s. 103-104).

2.3.4.3. Yazıtlı kantharos

Sinop Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan ve 1951-1954 yılların arasındaki kazılarda bulunmuş bir kantharos üzerinde kazıma tekniğinde ΔΙΟΣ eser çalışmamız açısından önemlidir. Kantharosun kulp, ağız, boyun ve kaidesinde kırıklar mevcuttur. Açık pembe hamurlu kap bezemesiz siyah astara sahiptir. Kanthraosun üzerinde sonradan kazınarak yapıldığı anlaşılan "ΔΙΟΣ" yazısı bulunmaktadır. **(Kat.Sino.Ark-11)**

2.3.4.4. Yılan tutan kartal rölyefi

Sinop Arkeoloji Müzesi'nde yakın zaman önce kolleksiyonerden devir olarak alınmış gri mermer üzerinde pençelerinde yılan (?) tutan bir rölyefe ait parça bulunmaktadır.

Kare bir blok üzerinde yerleştirilmiş olan kartalın göğüs ve baş kısmının yer aldığı bloğun sol kenarı kırılmış. Kartalın gövdesi 3/2 dönüşe sahip olup cepheden verilirken başı muhtemelen sağa bakar şekilde gösterilmiş. Kartalın kanatları yarı açıktır. Kartalın tüyleri gövde ve bacaklarda kenarları sivri elips şeklinde verilirken kanatlarda düz çizgiler şeklinde verilmiş. Kartalın pençeleri detaysız bir şekilde gösterilmiş ve sadece iki tırnak olarak gösterilmiştir. Kartal pençesinde yılan olması muhtemel bir şeyi tutmaktadır. Yılan, korunan kısmından görülebildiği kadarıyla geniş bir elips yapmıştır. Kartalın pençeleri arasında tuttuğu kısım tahrip olduğundan gövde mi yoksa başı mı tuttuğu belli olmamaktadır. Hem tahribat hem de işçiliğe bağlı olarak yılan pulları da dâhil herhangi bir detayı görülmemektedir. **(Kat.Sino.Ark-12)**

Pençelerinde yılan taşıyan kartal figürü genel anlamda bir zafer alameti olarak yorumlanır (Palagia, 2000, s. 170) ancak figürün edebi kaynaklarda ilk görüldüğü yer olan İlyada'da (Hom. Il. XII, 200-210) Zeus'tan gelen kötü bir haber olması da başta olmak üzere bu minvaldeki başka örneklerinde varlığından dolayı hem olumu hem de olumsuz olarak geleceğe dair bir alametin olduğudur (Schmidt, 1983, s. 61-62; Pekridou, 1986, s. 88-89). Figürün en eski örnekleri Yakın Doğu dünyasından gelirken batıda ise Minos mühürlerinde görülür (Pekridou, 1986, s. 91). Genel anlamda kartal-yılan figürü kişi, olay ve toplulukları ilgilendiren bir geleceğin işaretçisidir ve işaret

baştanrı Zeus'tan gelir (Schmidt, 1983, s. 62-65). Sembol, bir gelecek işaretçisi olarak MÖ 6. yüzyılda savaş/savaşçı temalı vazo resimlerinde yoğun olarak görülür ve sahnede yer alan savaşçının geleceği ile alakalı olarak ya ölümü ya da zaferini haber veren bir anlam taşıdığı düşünülür. Aynı şekilde MÖ 4. yüzyıldan itibaren de mezarlar üzerinde görülür ve kehanet işareti olarak yorumlanır, çünkü bir örnek olarak Akharnai'dan Kleoboulous'un mezarında görülür ve bu mezarın sahibi hem savaşçı hem de bir kâhin olduğu yazıtından bilinmektedir (Pekridou, 1986, s. 95; Perez, 2010, s. 15). Figür Büyük İskender Dönemi'nde bir propaganda unsuru olarak görünmeye başlar. Pyre'deki Hephaiston'un üzerindeki Büyük İskender'in krali av sahnesinin işlendiği frizlerde meşaleler üzerinde görülür ve İskender'in zafer işareti olarak yerini almıştır (Palagia, 2000, s. 170). Keza Sparta Kralı Areios'un kullandığı mühürde aynı motif görülür (Schmidt, 1983, s. 70-71; Pekridou, 1986, s. 96-97). Bu dönemde aynı anlamda kullanımın ve aynı zamanda motifin ilk çıktığından beri olan geleceğe dair olumlu-olumsuz bir işaret olmanın en güzel örneği ise Termessos'daki Alketas'ın mezarında görülebilir (Pekridou, 1986, s. 88-100). Roma Dönemi'nde özellikle Augustus Dönemi'nde yine propaganda amaçlı olarak görülen bu sahne antikçağ kaynaklarının yorumlamasına göre kuşaklar arasındaki bağlantıyı göstermek yani genç Octavianus ile Caesar'ın eşleştirilmesi olarak yorumlanmış olsa da genel anlamda Roma İmparatorluk Döneminde bu sembol kötü bir güç üzerine kazanılan zaferin sembolü olarak kabul edilmiştir (Perez, 2000, s. 15-16). Ama Roma Dönemi'nde genel anlamda mezar sembolizmi içine girmiştir ve geleneksel anlamından daha çok insanın ölümün gücünden kaçamayacağı anlamı taşıyabileceği iddia edilmiştir (Pekridou, 1983, s. 99-100). Konu üzerine en detaylı çalışmayı yapmış olan M. Schmidt ve A. Pekridou, genel anlamda olumsuzluğa yönelen yılan taşıyan kartal figürünün anlamının antikçağın her döneminde ve her yerinde aynı anlamı taşımamış olmamasının yüksek bir ihtimal olduğu yönündedir (Schmidt, 1983; Pekridou, 1986).

Eserimizin kolleksiyonerden gelmesinden kaynaklı buluntu yeri hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Yılan tutan kartal figürünün bulunduğu bu parça asker bir kişinin mezar anıtına ya da eserin ölçülerine bakarak anıtsal bir eserde kullanılmış bir friz parçasına da ait olabilir. İşlevi konusunda şu an için bilgi sahibi olamasak da antikçağdaki kullanımının yorumuyla figürün, Zeus'un izniyle yaşamı sırasında zafer kazanmış olması ya da ölüm karşısındaki insanın çaresizliğinin vurgulandığı bir mezar

anıtı ya da kentin kuruluş mitoslarına çağrışımda bulunan ve odağında yine Tanrı Zeus'un olduğu bir friz grubunun parçası olduğu söylenebilir.

2.3.4.5. Zeus-Europa betimli plaketten-vasen tipi vazo

Sinop'un Gelincik mevkiinde bulunan bezemesiz bir lahit içinde ortaya çıkan zengin buluntu topluluğu içinde yer alan Plaketten-vasen Tipi Vazo üzerinde işlenen temalardan bir tanesi Zeus'un boğa kılığında Europa'yı kaçırma sahnesidir. Buluntular arasında gümüş ve altından oluşan kolye boncukları, ayna, alabastron ve ikisi lebesgamikos diğerleri lekyhtos formunda 8 adet Plaketten-vasen tekniğinde vazo yer alır. Vazolardan lebesgamikos kulplarına ve lekyhtosların gövdesinde çiçekler ve çevresindeki taç yapraklar yer alır. Kapların tümünün gövdesinde kabartma şeklinde yapılmış mitolojik sahneler yer alır. Tüm gövdeyi kaplayan sahneler 7 farklı konuya sahiptir. Konular; Zeus'un boğa şeklinde Europa'yı kaçırması, Demeter ve Kore, Menad ve Silenos, Aphrodite ve Eros, dans eden Menadlar, lir çalan Eros ve philae ve çelenk taşıyan Eros'tan oluşur. En yaygın sahneler, Europa'nın Zeus tarafından bir boğa kılığında kaçırılması ile Demeter ve Kore'yi gösteren sahneler olup bunlar lebesgamikos ve üç farklı lekythos üzerinde iki kez kullanılmıştır. Vazolar, MÖ 4. yüzyıl sonu olarak tarihlendirilmiş ve figüratif sahneler mezar sahibinin genç bir kadın olmasından kaynaklı olarak erken ölüm ve öte dünyaya dair semboller olarak yorumlanmıştır (Kaya, 2019, s. 177-193).

Lebesgamikos üzerine yüksek kabartma şeklinde yapılan Zeus'un boğa kılığında Europa'yı kaçırma sahnesi kulp alt hizasından kaideye kadar uzanır. Gövdeye kısmen çapraz yerleştirilen sahnede deniz dalgalarını canlandıran dört adet spiral rozetin zemin olarak kullanıldığı yüzeyin üzerinde Boğa Zeus, ileriye atılmış, ön ayakları havada ve dizlerden kırıktır. Boğanın sağ bacağının toynağı kırıp olup vazodan ayrılmış, bağımsız plastik görünüm kazanmıştır. Boğanın göz ve burun detayları belli olmamakla birlikte kısa dik ve sivri boynuzlara sahiptir. Sağ kulak başın yanından boynuz altından belirgin bir biçimde çıkartılmıştır. Boğanın gerdanı sarkık değildir ancak boyundan gövdeye geçişte 3 çizgi şeklinde boğumlu gösterilmiştir. Boğanın arka ayakları dalgalar üzerindedir. Kuyruk harekete bağlı olarak geniş bir kanca şeklinde vücudun arkasında yer alır. Boğanın gövdesinin büyük kısmı Europa'nın geniş ve pileli elbisesi ile kaplanmıştır. Europa, boğaya yan oturmuş, vücudu ¾ dönüş ile gövdesi kısmen cepheden verilirken başı ise boğa ile aynı yönde ileriye doğru bakmaktadır. Europa'nın burnu hasar görmüş, göz ve ağız detayları belirgindir. Kafasında bir bant (?) olan

Europa'nın saçları ile birlikte uzun ve dalgalı elbisesi arkasından salınırken sağ eli ile de baş seviyesinde bunu tutmaya çalışmaktadır. Elbisesi tek parça ve uzun olan figürün vücudunun belden üstü ve pozisyonuna uygun olarak sol bacağı transparan verilmiştir. Sağ bacağı görülmeyen figürün elbisesinin bir kısmı Boğa Zeus'u kaplarken bir kısmı da arkada geniş dalgalar şeklinde uçuşmaktadır. **(Kat.Sino.Ark-13)**

Zeus'un Europa'yı kaçırması en net şekliyle P. Ovidius Naso, Metamorphoses kitabında verilmiştir (Ov. Met. 2.844-875). Zeus, Fenikeli prensesi boğa kılığına girerek Girit Adası'na kaçırmış ve bu birliktelikten Minos, Sarpedon ve Radamanthys doğmuştur. Zeus'un Klasik Hellen Mitolojisinde "boğa" olarak anıldığı tek öykü olması açısından önemlidir.

2.3.4.6. Pişmiş toprak figürin parçası

1951-1954 Sinop kazılarında bulunan zengin buluntulardan birisi de pişmiş toprak erkek bir figüre ait bir heykelciğe ait yüz parçasıdır. Figürinin sadece sol kısmı korunabilmiştir. Geniş bir alın, kusursuz bir buruna sahiptir. Derin göz çukuru ve göz kapağı, göz bebeği çizgisel olarak hafifçe belirtilmiştir. Çıkık elmacık kemikleri vardır. Bıyık dolgun şeklinde verilmiş ve aşağıya kıvrılarak çene yanında sakal ile birleşmiştir. Sakal çizgisel bir şekilde yarı belirgin verilmiştir. Figürün kulağının sadece alt kısmı korunmuş ve kulaktan aşağı sarkan daire biçimli ortası rozet ve rozetten dış çepere bağlanan çizgilerden oluşan büyük bir küpe takmıştır **(Kat.Sino.Ark-14).**

Figür bu betimiyle tanrısal bir ifadeye sahiptir ancak küpenin varlığı figürün bir rahip de olabileceğini gösterebilir. Figürün üstünde bir tanrı olduğu ya da hangi tanrıya ait olduğunu gösterir bir atrübünün olmaması bu konudaki soruları cevapsız bırakmaktadır. Ancak figürinin Sinope'deki tapınak alanından bulunmuş olması, yine aynı alandan çıkan boğa figürinlerinin varlığı, bu eserin kimliğini açık bir şekilde ortaya koymasa da ihtimal olarak Zeus Kültü içinde yer almasına da olanak tanır. Ayrıca bölgede Zeus Kültü'ne ilişkin, tanrı Zeus'un betimi neredeyse sikkeler dışında neredeyse takip edilemez. Tanrının ikonografisi Paphlagonia Bölgesi'nde heykel, rölyef ya da küçük eser gibi arkeolojik materyallerle henüz belirlenebilmiş değildir. Bu noktada eserimizi net olarak bir tanımlamaya kavuşturamasak da Zeus Kültü içinden de çıkarabilmemiz de mümkün görünmemektedir.

2.3.5. Numismatik bulgularda Zeus kültü

Paphlagonia Bölgesi'nde en erken sikke basan kent Sinope'dir. Kentin sikkelerinde Mithradates Eupator Dönemi sikkeleri haricinde Zeus kültüne işaret eden sikke az sayıdadır. Kentin Roma Dönemi sikkelerinde ise bu külte ilişkin veri bulunmamaktadır.

Sinope, MÖ 5. yüzyıl ortalarında Aigina ölçüsünde gümüş sikke basmaya başlamıştır. Bu sikkelerin ön yüzünde bir kartal başı ve altta daha ufak boyutta bir yunus (Taşınan balık bazı durumlarda değişmektedir, sadece yunus değil orkinos ve benzeri bir balık da olabilmektedir), arka yüzde ise dört parçalı bir quadratum incusum vardır. **(Kat.Sino.Nms-1)** Atinalı komutan Perikles'in Sinope'de yeni bir koloni oluşturması sonrasında sikke tipi değişmiş, MÖ 5. yüzyıl sonlarından itibaren ön yüzde Nymphe Sinope'nin başı arka yüzde ise bir yunus taşıyan deniz kartalı görünmeye başlamıştır (Waddington, 1925, s. 193; Tekin, 1997, s. 116). **(Kat.Sino.Nms-2)**

Sinope'nin bu erken dönem sikke tiplerindeki kartal, tanrı Zeus ile ilişkilendirilmektedir. Bir Miletos kolonisi olan Sinope'nin sikkelerinde görülen yunus taşıyan kartal imgesi yine Miletos kolonisi olan Istria ve Olbia'da da görülür (Hind, 2007, s. 9). Hind, bu imgedeki kartal motifinin uygun rüzgârlar getiren Zeus Ourios'un sembolü olduğunu ve genelde kehanet taşıyan kartaldan çok Ourios'un deniz kartalı olduğunu düşünmektedir. Keza bu tanrının Khalkedon'da (Yoros Kalesi) Karadeniz'in girişinde Zeus Ourios'a adanmış bir tapınak bulunduğunu ve bu tapınakta tüm Karadeniz ticaretine ilişkin kayıtların tutulduğunu belirtir (Hind, 2007, s. 9-10). MÖ 480-440 arasında basılan sikkelerde görülen bu kartal daha sonra değişikliğe uğrayarak sikke ön yüzüne Nymphe Sinope başı, arka yüze ise yunus taşıyan kartal figürü devam eder. Bu simge içinse değişik görüşler öne sürülmüş, Zeus ile Apollon Delphinos, Pers baskısından kaynaklı Pers Savaş Tanrıçası kartalı simgelerken yunus şanssız Ionialıları; ya da Atina etkisiyle Olympiad Oyunları ile ilişkilendirilmek istenmiştir (Hind, 2007, s. 15-16). Bir başka görüş olan yunusun denizin sağladığı ekonomik imkânlar kartalın ise o refahı sağlayan Zeus olduğu görüşünü benimseyen Hind, Zeus Ourios'un Sinope'nin bir Atina kolonisi olarak ana kentiyle yaptığı ticaretle MÖ 5-4. yüzyıllardaki yükselişini sembolize ettiğini düşünür (Hind, 2007, s. 16). Ancak öte yandan özellikle yunusla ilgili olarak Sinope'de hem Posidon hem de Apollon Kültü'nün olduğu da unutulmamalıdır (SNG Black Sea, 1516,1517, 1542; SNG von Aulock, 220).

Yeni bir görüş olarak yunus taşıyan Zeus figürü için kentin kuruluş öyküsüne ait, Zeus'un kentlerin kurulmasındaki rolüne ilişkin tezimizin farklı noktalarında Amastris ve Gangra'da olduğu gibi bir yaklaşımı sunmak isteriz. Zeus'un kartal şeklinde bir kurban hayvanını (yunus) taşıyor olması kent kuruluşu ile ilgili olabileceği, her ne kadar Asia Minor ve yakın çevresinde her ne kadar Büyük İskender ile görülen bir gelenek olsa da (Nolle, 2015, s. 1-88) bir koloni kenti olan Akragas'ın MÖ 5. yüzyıldan itibaren görülen (Tek, 2002, s. 130-131) aynı mitologem Sinope'nin erken dönem sikkelerinde de gösterilmek istenmiş olabilir. Bu noktada birkaç farklı versiyonu olsa da Sinope kentinin kuruluş efsanelerinden biri olan Irmak Tanrısı Asapos'un kızı olan Nymphe Sinope'nin Zeus tarafından kaçırılıp kentin bulunduğu topraklara getirilmesi gelmektedir (Ap. Rhod., Argon. II, 945-955). Kent, ismini bu nympheden alarak, kuruluşunu Zeus'un gerçekleştirmiş olduğunu ve tanrısal bir soydan geldiğini sikkeler aracılığıyla göstermek istemiş olabilir.

Kentin sikkelerinde görülen yunus taşıyan kartal, hareket halindeki kartal ve hatta şimşek demeti figürü aynı zamanda kentin üretmiş olduğu amphoraların mühürlerinde de görülmektedir (Fedoseev, 2019, fig. 3-6). Ancak tek başına kartal ve şimşek demeti Sinope'nin Hellenistik Dönem başında hem Makedonya hem Ptolemaioslarla olan ilişkisi ile de açıklanmaktadır (Fedoseev, 2014, s. 264-273). (**Kat.Sıno.Ark-15)**

Kentin, MÖ 330-300 arasında tarihlenen sikkeleri arasında yukarı doğru dik bir şekilde hareket eden kanatları açık, yüzü sağa bakan kartal figürü arka yüzde görülür (SNG Black Sea, 1492). (**Kat.Sino.Nms-3)**

Kentin MÖ 230-200 yılları arasında bastığı sikke örneklerinde ise ön yüzde Herakles başı arka yüzde ise tahtında oturan Zeus Aetophoros tipinde verilmiştir (https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1622573&AucID=3429&Lot=161&Val=616e915efc9ec4faf50e98176a27f297- Lot number: 161-29.03.2019). (**Kat.Sino.Nms-4**)

Sinope'nin Pontus Krallığı yönetimi altında özellikle VI. Mithradates Dönemi'nde bastığı sikkeler, krallığın yönetimindeki diğer birçok kent gibi politik bir programın devam ettiren ön yüzünde sağa dönük Zeus başı, arka yüzde ise şimşek demeti üzerinde kartal olan sikkeler bastığı görülmektedir (SNG Black Sea 1527, 1547-1549; Saprykin, 2009, s. 249-275). (**Kat.Sino.Nms-5)**

Paphlagonia Bölgesindeki sikke basan diğer kentler gibi Sinope'de de Zeus Kültü sikkelerde Roma İmparatorluk Dönemi öncesi basımlarında görülür. Ancak Zeus sikkelerde yine sadece şimşek demeti üzerindeki kartal şekli ile bölgedeki diğer kentlerin Hellenistik Dönem siyasi programını devam ettirir şekilde betimlenmiştir. Kentin erken dönem sikkelerinde kartalın yunus taşıyor betimi, daha sonradan bölgenin Pontus Kırallığı'nın hâkimiyetine girmesi ile şimşek demeti üzerindeki kartal olarak değişir. Sinope'nin de ilginç bir şekilde Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde Zeus Kültü'ne ilişkin veriler almak mümkün değildir.

2.3.6. Sinope teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi

Sinope kenti Paphlagonia Bölgesi içinde Hellen etkisinin en yoğun görüldüğü teritoryumdur. Kente ait geniş bir panteheon bulunurken, Zeus Kültü'ne ilişkin veriler ise erken dönemde kentin sikkelerinden sonra ise daha geç döneme dair arkeolojik ve epigrafik verilerle gelmektedir. Bölgenin en erken sikke basan kenti olması yanında bölgenin diğer sikke basan kentlerinde olduğu gibi Zeus'un erken dönemden itibaren kent pantheonunun en önemli tanrısı olduğu varsayımı çıkarılabilir. Öte yandan bölüm içinde tartışılan tapınağın Hellenistik Dönem öncesinde Zeus/Dis Tapınağı olarak yazılı kaynaklarda anılıyor olması ve bu tapınağın kazısında oldukça erken evrelerin bulunması kentin inanış kökenlerinde Zeus'un oldukça önemli olduğu görülebilir.

Sinope kentinde yer alan ve halen Sarapis Tapınağı olarak adlandırılan yapı ve muhtemelen çevresindeki kutsal alan kentin Hellen kolonizasyonu öncesine uzanan yerel bir tanrıya ev sahipliği yapıyor ihtimalinden dolayı tezimiz açısından önemlidir.

Sinope kentindeki tapınak alanında yapılan kazılarda pişmiş toprak boğa buluntusuna çok sayıda rastlanmış olması, alan yakınında bir Sarapis Tapınağı'na işaret eden yazıtın bulunmuş olması ve aynı zamanda Tacitus'un Alexandria'ya taşınan tanrı heykelinin Sarapis olduğunu belirttiği bilgisi, bu yapının bir Sarapis Tapınağı olduğu iddiasına neden olmuştur. Tacitus'un Ptolemaios I'in (MÖ 305-285) isteği (rüyası) ile bağlantılı olarak Sarapis Kültü'nün kuruluşundaki Sinope'den getirilen tanrı heykeli için Sinope'ye uzak olmayan, yerliler arasında oldukça ünlü ve eski bir Iupiter Dis (Iovi Ditis) Tapınağı'nda olduğunu söyler (Tacitus, Hist. IV, 83). Bu ifadelerde, öncelikle heykelin bulunduğu tapınağın Iupiter Dis (Iovi Ditis) Tapınağı olması, ayrıca bu tapınağın yerlilerce (muhtemelen Hellen olmayan, otokton halk kast edilmiş olmalı) çok önemli olması gibi unsurlara bakarak Sarapis Tapınağı olarak adlandırılan tapınağın yerli, kithonik özellikler de taşıyan bir baş tanrıya ait olduğu görüşünün ortaya çıktığı

kabul edilebilir. Bu noktada Paphlagonia Bölgesi'nde tespit edilmiş ve yerel kökenden gelen birçok tanrının ülkeyi, insanı, topluluğu, sürüleri koruduğu kadar kithonik özellik de taşıyor olmasının yaygın bir özellik olduğu vurgulanması gerekir.

Ayrıca Sinope erken dönem kazılarında Sarapis Tapınağı ve çevresindeki açmalardan çok sayıda pişmiş toprak boğa figürini bulunmuştur. Kazının hafiri L. Budde, boğaların Klasik Dönem konut kazılarından geldiğini bildirmesi yanında yine de bunları Apis Boğası olarak değerlendirmek istemiş ama aynı zamanda buluntu yoğunluğuna bakarak bölgede bir boğa tanrı inanışının olduğunu söylemiştir. Boğalar üzerinde yaptığımız incelemelerde boğaların Apis Boğası olmadığı, yerleşimde antikçağda görülen, Zeus, Dionysos Tauromorphos ve Poseidon Helikonios kültlerindeki boğa ilişkileri olarak algılanması gerektiği gibi, Paphlagonia Bölgesinde görülen Zeus/Fırtına Tanrısı-Boğa ilişkisi açısından da bakılabilir.

Sinope'nin Paphlagonia'daki az görülen polislerden biri olmasına kaşın Zeus Kültü'ne işaret eden yazıt sayısı ise oldukça azdır. Bu yazıtlarda temsil edilen beş Zeus epithetinin ise ikisi Hellen kökenli, biri Mısır inançlarıyla synkretize olmuş diğer ikisi ise yerel kökenli olup yine farklı inançlarla birleşmiş görünmektedir. Bölgedeki en eski epithetlerden olan Zeus Soter inanışı Yunanistan'ta bulunmuş bir yazıtta geçen ve Sinope'de kutlandığı belirtilen Soteria Bayramı'ndan yola çıkılarak öne sürülmüştür. Ancak antikçağ yazılı kaynaklarına bakıldığında Sinope kolonisi Trapezus'da MÖ 400'lerde Zeus Soter inanıldığının olduğu görülür. Öte yandan özellikle Pontus Bölgesi'nde de Soter inanışının Hellen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde tespit edilmesi, bu inanışın Sinope'deki Hellen kolonizasyonu ile gelen bir inanış olduğunu gösterir. Dört yazıtla temsil edilen Zeus Hypsistos inanışı ise bölgenin tamamen deniz hinterlandı ve ticaret uğraşısı içinde değerlendirilirken Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos da Karadeniz'de Hellenistik Dönemde yoğunlaşan Mısır ticaretine bağlanabilir. Bu epithetlerin dışında Karusa'dan tespit edilen ve bu yerleşim yakınındaki Asar Tepe buluntularıyla ilişkilendirilen Zeus Dikaiosynos Megalo ise hem tarihlendiği MÖ 2-1. yüzyıl hem de Dikaiosynos epithetinin Zeus ile fazlaca yanyana gelmemesinden dolayı Pers inanışlarıyla birleşmiş bir yerli inanç olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde Zeus Helios Naudemenos ise muhtemelen toponimden kaynaklanan Naudemenos adlı tanrının Zeus, Zeus Epekoos ve Helios ile synkretize olmuş bir yerli tanrı olması beklenebilir.

Sinope teritoryumunda epithetsiz Zeus Kültü buluntuları Paphlagonia'daki Zeus'un Hellen kökenli kısmını göstermesi açısından önemlidir. Sinope, bölgedeki Hellen karakteri en yoğun olan kenttir. Bu nedenle bölümde ele alınan ve Zeus Kültü ile ilişkilendirilen eserlerden üç tanesinin ithal malzeme olduğu görülmektedir. Bu eserler Thymiterion tipi kandil, Plaketten-Vasen tipi vazo ve kantharostur. Kantharos gövdesine daha sonradan yapıldığı anlaşılan kazıma yazıt, belki de bu kabın sonradan Zeus'a adandığını göstermektedir. Eserin MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilebileceği düşünüldüğünde kentte Zeus Kültü'nün belirgin bir biçimde ne kadar erkene gittiğini gösterir başka bir veri elimize geçer. Thymiterion tipi kandil büyük ihtimalle ithal bir malzeme olarak kentteki kült uygulamalarına ilişkin bir fikir verebilir. Öte yandan Plaketten-Vasen tipi vazo Zeus'un mitolojideki yaygın bir hikâyesini konu edinmesi ile ilginçtir. Zeus'un Europa'yı kaçırdığı sahnenin yer aldığı vazonun da ithal olduğu anlaşılmaktadır. Vazo üzerindeki sahnenin mevcut veriler ışığında Paphlagonia Bölgesi'nde tek örnekle temsil edilmesi ve bu örneğin de ithal malzeme olması aslında bölgedeki Zeus Kültü'nün Hellen karakterinden oldukça uzak, neredeyse tamamen yerli bir inançtan kaynaklanan bir baş tanrı inancı olduğunu göstermesi açısından da değerlidir.

Pençelerinde kartal (?) olan yılan rölyefli eser, ölçüleri bakımından bir mezar anıtına ya da daha büyük bir mimaride kullanılmış bir friz parçasına ait olabilir. Rölyef, genelde tanrı Zeus tarafından gelecekte olacak iyi ya da kötü bir gelişmeyi gösteren anlam olarak yorumlanmaktadır. Aynı zamanda yine Zeus tarafından sağlanan kent kuruluş öyküsüne de işaret ediyor olabilir. Keza Sinope'nin kuruluş öyküsünde Zeus'un başat rol oynuyor olması bu rölyefin, Aphrodisias kentinden olduğu gibi (Yıldırım, 2008, s. 117-130) kent kuruluş öyküsünün anlatıldığı bir frize ait olabileceğini gösterebilir.

MÖ 5. yüzyıl örnekleri ile Paphlagonia Bölgesi'ndeki en erken sikke basımına sahip Sinope'nin bu erken örneklerinde kartal betimlemesinin görünmesi Zeus inancına işaret ettiğini düşünmekteyiz. Bu da MÖ 5. yüzyıl başlarında Zeus'un kent sikkelerinde görülüyor olması aslında daha eskilerden gelen ve yerel baş tanrının kolonizasyonla birlikte Zeus olarak ifade edilmesi anlamına gelebilir. Daha sonraki sikkelerde Nymphe Sinope başı ile birlikte görülen yunus taşıyan kartal betimi ise kent kuruluşu ile alakalı olmalıdır. Kentin Hellenistik Dönem sikkelerinde görülen şimşek demeti üzerindeki

kartal motifi ise diğer kentlerin sikkelerinde de görülen betim olmasıyla Pontus Krallığı'nın bölgedeki siyasi programı ile ilişkilendirilebilir.

2.4. Gangra/Germanikopolis

2.4.1 Zeus tapınağı

Gangra teritoryumunda şu ana kadar tespit edilmiş epithet sahibi bir Zeus bulunmamaktadır. Atina'dan bulunmuş olan Zeus Stratios'a adanmış olan tek bir adak yazıtı üzerindeki Gangra ifadesi, Gangralıların ana vatanlarındaki külte bağlılığı olarak yorumlanmıştır (Cumont, 1906). Bölge üzerine yapılan çalışmalarda, epigrafik kayıtlarda ve Çankırı Müzesi'nde yaptığımız incelemede Zeus Kültü'ne ilişkin arkeolojik bulgular olmasına karşın epitheti belirli bir Zeus ile karşılaşılmamıştır. Ancak, Çankırı Müzesi koleksiyonun da yer alan üç adet büst şekilli Zeus adağından ikisinin yazıta sahip olmasına karşın gördüğü tahribattan dolayı hangi epithete sahip olduğu özellikle Phrygia Bölgesi'nde büst şeklinde Zeus adakları ve üçgen biçimli stellerle yapılan karşılaştırmalar ile saptanmaya çalışılmıştır.

Tapınak (?)

Gangra kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri içinde çok sayıda kullanın bir arka yüz tipi tetrasytle bir tapınaktır. (Waddington, 1904, s.60-68, pl. XXII, 1-33, Pl. XXIII 1-7; Arslan, 1990, s. 67-124; Bricault-Delrieux, 2014, s. 26, 99-103, Kat.No. GG-29 (32)-30(33)-30(34)-30(40)-37(46)-37(48)). Tapınak, cepheden gösterilmiş, iki basamaklı ve dört sütuna sahiptir. Sütunlar kimi örneklerde düz (Arslan, 1990, s. 97, 99, 100, 104, no. 55, 56, 57, 65, 66, 68, 83, 84) kimi örneklerde de burgulu olarak gösterilmiştir (Arslan, 1990, s. 87, 97, 104, 107, no.13, 54, 82, 94). Bazı sikke örneklerine göre iki basamaklı olan tapınağın alınlığında kalkan motifi görülür. Sikkelerin bazı örneklerinde içinde bir figür ile birlikte görülmektedir (Arslan, 1990, s. 97, 100, 104, 107, no.55, 56, 68, 82, 94).

Figür, Septimius Severus (MS 193-211), Iulia Domna (MS 187-211), Caracalla (MS 211-217) ve Geta (MS 211) dönemlerine ait sikke basımlarında görülür. Tapınağın ortasında sütunlar arasında, sola dönük, sol eli yüksek bir asayı üst tarafından tutar ve diğer elinde de patera (?) tutar pozisyonda gösterilmiştir. Muhtemelen figür giyimli ve erkektir (Waddington, 1904, s. 189, no. 16; Arslan, 1990, s. 97 no.55, 56, 57, 68, 82, 83, 84, 85, 94). Bricault-Delrieux tarafından figür giyimli bir imparator olarak değerlendirilmektedir (Bricault-Delrieux, 2014, s.99-100). Bu sikkelerden Septimius

Severus Dönemi (MS 193-211) örneklerinden bazıları için M. Arslan, figürü Zeus ya da Men olarak tanımlamış, Waddington ise Zeus olarak tanımlamıştır (Waddington, vd., 1094, s.185,187 no.44,62). Geta Dönemi (MS 211) bazı örnekler içinse M. Arslan tanrıça ya da Zeus tanımlamasından bulunmuştur (Arslan, 1990, s. 104, no.83-85). M. Arslan yine Geta Dönemi (MS 211) bir sikke için ise sadece tanrıça demekle yetinmiştir. M. Arslan, yine Septimius Severus Dönemi (MS.193-211) aynı tipteki bir başka sikkedeki figür için tanrı ya da tanrıça demiştir (Arslan, 1990, s. 107, no.104) (Resim 6).

Resim 6: *Caracalla Dönemi Gangra sikkesi (Arslan, 1990, s. 104, L. 11, R. 82)*

Sikkelerde yer alan ve kentte Roma İmparatorluk Dönemi'nde bulunması muhtemel bu tapınağın kime ait olduğu bilinmemektedir. Son dönemlerdeki çalışmalarda sikkelerde görülen bu tapınağın İmparatorluk Kültü'ne hizmet etmiş olabileceği öne sürülmüştür. MS 215'den itibaren Severuslar Dönemi boyunca görülen kent sikkelerinde görülen bu tapınağın Ankyra ve Neokaiseria gibi koinon kentlerine ait sikkelerinde görülen tapınaklara benzediği belirtilmiştir. Ayrıca, Neapolis'de (Veziköprü) bulunan ve MÖ 3 tarihinde Augustus ve Ailesine Paphlagonia kentlerinin bağlılık yemininin bölge başkenti olan Gangra'da yapıldığına dair olan yazıtta "Augustus Sunakları/Tapınakları" ifadesine dayandırılarak bu sav güçlendirilmek istenmektedir (Bricault-Delrieux, 2014, s. 99-101). Yazıt, Paphlagonia halklarının MÖ 3 tarihinde Augustus ve onun tüm ailesine bağlılık yeminini içermektedir (Cumont,

1900, s. 687-691). Yazıtta "tüm eyalet çapındaki Sebasteia'larda, Augustus'un sunakları yanında" ifadesi geçmektedir ki bu ifade aslında bir noktada İmparatorluk Kültü'nün ne kadar erken bir dönemde Paphlagonia Bölgesi'nde vücut bulmaya başladığını göstermektedir (Sorensen, 2015, s. 269-276). Yemin töreninin yapıldığı yer Paphlagonia'nın eski krallık merkezi Gangra ile muhtemelen Neapolis, Pompeiopolis ve Caesarea gibi daha tali olan yörelerde imparatorluk tapınaklarının olduğunu da ortaya koyar ki bu aynı zamanda yeni şekillendirilen bölgelerde imparatorluk tapınaklarının kurulmasında merkezi bir kararın olduğunu da belirtir (Price, 2004, s. 147, Kat 105). Gangra-Germanikopolis sikkelerindeki bu tapınağın İmparatorluk Kültü ile ilişkisi için aynı zamanda kentteki yine sikkelerden görülen Nemesis Kültü ve yakın zaman önce Çankırı'nın 30 km güneyinde yer alan Martköy'de bulunan ve İmparator Caracalla'ya adananmış bir sunak da bir delil olarak sunulur (Bricault-Delrieux, 2014, s. 101, 136-137, Yazıt.No.17).

Gangra/Germanikopolis antik kentinin hemen üzerinde durduğu düşünülen modern Çankırı kentinde (Matthews, vd., 2009, s. 180) bugün için ne tapınak ne de antikçağa ilişkin arkeolojik bir kalıntı olmadığı gibi Çankırı'dan bulunmuş olan epigrafik belgelerde de Zeus Kültü'ne ilişkin bilgilere rastlanmaz. Kente ait çok sayıda sikkede yer alan tapınağın kentlilerce önemsendiği hatta yukarıda da belirlendiği gibi İmparatorluk Kültü yanı sıra kentin baş tanrısına ait olduğu ileri sürülebilir. Gangra kentinin tapınak betimli sikkelerinde, tapınak içindeki figürün sol eli ile asasını tutuyor olması ve sağ elinde de patera benzeri bir nesne ile görünmesi, Amastris ve Tios kentlerindeki Zeus Strategos ve Zeus Syrgastes betimli sikkelerdeki tanrı motiflerine olan benzerliğini de belirtmek gerekir. Ancak sikkeler üzerinde lejand bulunmadığı gibi tanrının kimliğini açıklayacak atrübü de bulunmadığı için bu tanrının kim olduğunu söylemek şu an için imkânsızdır.

Öte yandan Gangra kentinin sikkelerinden birinin Zeus'un kentin baş tanrısı olduğu fikri de çıkarılabilir. Caracalla Dönemine (MS 211-217) ait lejandsız bir sikkenin arka yüzünde Tanrıça (Tykhe?) ile erkek bir figürün (Zeus) karşılıklı oturdukları görülmektedir. Tanrıça khiton ve hymation giymiş ve sol elinde cornucopia tutmakta, erkek figür ise sola dönük, 3/4 dönüşe sahip elinde asa ve patera tutmaktadır. Tanrı vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir (Waddington, vd., 1925, s. 185, no. 46; Arslan, 1990, s. 120, no.148). Bu betimde görülen tanrıça için Hera olabileceğine de dair görüşler bulunmaktadır. Her ne kadar kent sikkelerinde tanrıça

Hera görülmese de Kimiata kentinde Hera Megale'ye ait Tapınağı'nın varlığı bu görüşü desteklemek için öne sürülmüştür (Bricault-Delrieux, 2014, s. 94). Burada tanrıça Hera olabileceği gibi Tykhe olabileceği de kabul edilirse Gangra kentinde baş tanrı olarak Zeus'un görüldüğünü destekler hatta Tykhe ile Zeus'un el sıkışması Gangra kentinin tanrı ile olan antlaşmasına işaret ettiği düşünülebilir.

2.4.2. Olası Zeus kutsal alanları

2.4.2.1 Kimiata (Kurmalar/Cendere) Hera tapınağı ve kutsal alanı

Gangra/Germanikopolis teritoryumunda Zeus tapınımıyla ilgili olabilecek ve çoklu tapınıma sahip bir tapınak "Toίς μεγάλοις Θεοϊς" ifadesiyle yazılmış yazıtı bulunan Hera'ya adanmış bir tapınaktır.

Stephanus Byzantinus'un eserinde Gangra teritoryumunda "Hera Κάνδαρηνης Tapınağı"nın olduğu bilgisini verir. "Κάνδαρη-Kandara"nın bugünkü Cendere Köyü olduğu düşünülmektedir (Belke, 1996, s. 224). Cendere Köyü sınırlarında içinde Doğu Salman Höyük ve Batı Salman Höyük isimli iki höyük bulunmakta olup, bu höyükler Orta Tunç Dönemi'nden Geç Roma Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğü tespit edilmiş (Glatz vd., 2009, s. 116-118) ve burada Roma-Bizans Dönemi Olgassys Dağları'ndan kuzeye, iç bölgeye giden yol izleri görülürken bu rotanın Orta-Tunç Dönemi büyük bir yol sistemi olabileceği de kabul edilmiştir (French, 1988a, s. 9).

Bu yerleşimin yaklaşık 10 km kuzeyinde Olgassys Dağı'nın güney eteklerinde bulunan Kurmalar Köyü'nde İ. Kaygusuz iki adet yazıt tespit etmiştir. Bu yazıtlardan ilki "Toίς μεγάλοις Θεοϊς" tanımıyla birlikte stoa, yemekhane gibi yapılar ve yardımcı binaların tamiratıyla ilgili olup MÖ 3-2. yüzyıla tarihlendirilirken; diğer yazıt ise "Θεά Μεγάλη Ήρα" Büyük Hera Tapınağı'nın yenilenmesi ile ilgilidir (Kaygusuz, 1983a, s. 49-53, Marek, 1992, s. 135-140; Marek, 1993, s. 167; Mitchell, 1993b, s. 23).

İ. Kaygusuz, Strabon'da (Strab. XII, 3, 41) Mithradates Ktistes'in Paphlagonia'ya yerleşmesi ile ilgili bölümde geçen Kimiata yerleşimi ile bu Kurmalar Köyü'nü bir tutmak istemektedir (Kaygusuz, 1983a, s. 57-62).

İlk yazıt bir sütun üzerinde yer alır. Stoalar, yemekhane ve diğer yapıların tamiratıyla ilgili yazıt şu şekildedir:

Yazıt:

Άγαθ[η] τύχη

Vac.

Τοίς μεγάλοις
Θεοϊς τάς στοάς
Έχ θεμελίω [ν] σύν
παντί τώ τών σ[το]
ών χόσ[μ]ω χ[αί] τό οί
χημα τό[πα]ραχεί-
μενον τ[αί]ς στο-
άϊς χαί τά έχατέ-
ρωθεν τού οίχήμ-
άτος μαγειρεϊ-
α χαί τα άλλα τού
[ο ίχήματο] ς ΟΥ.

(Kaygusuz, 1983a, s. 48)

Çevirisi:

İyi talihle! Büyük Tanrılara; Temelden itibaren tüm yapısal süslemeleriyle bu stoaları, stoalara bitişik olan oikema'yı (= genelev), oikema'nın her iki tarafındaki yemekhaneleri ve (yine oikemaya ait?) diğer yapıları…

(Kaygusuz, 1983, s. 48)

Profilli bir mermer parçanın her iki yüzünde yer alan Hera Tapınağı yazıtları MS 2-3 yüzyıla tarihlendirilmektedir (Kaygusuz, 1983a, s. 53-57). Tanrıça Hera'ya adanmış yazıtlar şu şekildedir:

Birinci Yüzdeki Yazıt:

[χαρ] ίδει τή[ς]
[π]ύλης τής
τοϋ ναοϋ χ[αί]
ταχ εϊσθαι ο [.]
[.η]νοι μετ[α]
[----------]

(Kaygusuz, 1983a, s.53-54)

Çevirisi:

Dikkatle bakınız! Tapınağın giriş kapısını (veya kapı kanadını) da ….larla birlikte O…-NE liler süratle kurmayı….

(Kaygusuz, 1983a, s. 54)

İkinci Yüzdeki Yazıt:

[Θεά Μ]εγάλη Ήρα
[τά]θυρώματα [του]
ναοϋ ταχά ό Έ […4]
χαί τό Γ [ca. 7-8]

(Kaygusuz, 1983a, s. 54)

Çevirisi:

Büyük Tanrıça Hera için; Tapınağın thyromaları (Kapı yerleri, pencere, tablo v.s.) Ve…sının derhal onarılması…

(Kaygusuz, 1983a, s. 54)

İ. Kaygusuz'un yaptığı çalışmalarda Kurmalar Köyü'nde Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar seramik buluntusu görülmektedir. İ. Kaygusuz özellikle stoa ve yemekhane gibi yapılara ait yazıtların Hellenistik Döneme ait olmasından kaynaklı olarak bu yapıların bölgenin refah seviyesinin yükseldiği III. Mithradates (MÖ 220-180) ya da Hellen kültürüne karşı sempati duyan V. Mithradates Evergetes (MÖ 150-120) dönemine ait olabileceğini bildirir (Kaygusuz, 1983a, s. 59-60).

İ. Kaygusuz tapınağın bir Heraion olduğunu söylerken, stoa yapılarına ait yazıtta geçen büyük tanrılardan birinin Hera olduğunu ama büyük tanrılar ifadesindeki diğer tanrı ya da tanrıların ise yerel tanrı ya da tanrıçalar olabileceğini düşünür (Kaygusuz, 1983a, s. 55). C. Marek ise (Marek, 1992, s. 135-136) yazıtların ikisi de göz önüne alındığında "büyük tanrıların" Hera ile birlikte Zeus olduğunu ifade eder. Bu düşüncenin bir benzeri S. Mitchell tarafından, Gangra/Germanikopolis kentinin Iulia Domna dönemine (MS 187-211) ait sikkelerinde yer alan "άρχαιοτατη Παφλαγόνων έστία Θεών" (Paphlagonia'nın en eski kenti-tanrıların ocağı) lejandı ile bağlantı kurup, tanrıların ocağı olan yeri Olgassys olarak kabul edip (Mitchell, 2014, s. 102-103), Kurmalar Köyü'ndeki stoa ve kutsal sunuların pişirildiği mutfakların varlığını Tantalos efsanesi ile birleştirir. "έστία Θεών" ifadesi L. Robert tarafından da Tantalos mitosu ile ilişkilendirilir ve Olgassys Dağı'nın Paphlagonialıların atası olan Pelops'un tanrılara yemek olarak sunulduğu yer olarak kabul eder ve bu ifadenin kentin bir sahiplenme simgesi olduğunu söyler (Robert, 1980, s. 207, 211-217).

Henüz Kurmalar yerleşiminden Zeus tapınımına ait net bir veri olmasa da stoa, mutfak ve diğer yapıların oluşturduğu muhtemel kutsal alan kompleksine ait yazıtta geçen "Büyük Tanrılar" ifadesi, bunun yanında bir Hera Tapınağı'nın varlığı ve

Gangra/Germanikopolis sikkelerindeki Zeus-Tantalos efsanesi Hera'nın da içinde olduğu bu kutsal alanın büyük tanrılarından birinin Zeus olabileceğini gösterebilir.

2.4.3. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri

2.4.3.1. Üçgen biçimli stel (Zeus Ampeleites?)

Eserin görmüş olduğu tahribattan dolayı yazıt alanı kaybolmuş olsa da eserin Phrygia Bölgesi'ndeki örneklerine bakarak yazıtlı bir adak steli olduğu kabul edilip bu başlık altında incelenmiştir. (**Kat.Gnrg.Yzt-1**) Üçgen biçimli stel, genellikle Phrygia Bölgesi'nden Zeus Ampelietes ve Zeus Thallos için yapılan adaklardan bilinir (Drew-Bear, vd., 1999, s. 21, 25 fig.10). Alınlık içine yerleştirilmiş kavisli bir niş içerisinde Zeus büstü üçgenin üst kısmına yerleştirilmiştir. Stelin, korunan kısmında alınlığın tepe noktasında ve yanlarda pilasterler üzerine yerleştirilmiş palmet biçimli akroterleri görülebilmektedir. Stelin sağ tarafında pilaster iki profilli geçişi görülebilmektedir. Niş içerisindeki figürün ise başı ve sol omzu korunmuştur. Figürün giymiş olduğu hymation vücudu sarmış ve görülebilen sol omzu tamamen kapatmıştır. Figürün giymiş olduğu hymation çapraz çizgilerle motife edilmiştir. Figür yoğun saç ve sakala sahiptir. Kısmen yuvarlak yüz hattı olan figürün, alın üstünde dikey çıkan saç buklesi, sol tarafa dönerek bukle yaparak aşağıya inmeden kalmıştır. Bu buklenin her iki yanında saçlar kendi taraflarına doğru yönelmiştir. Saçlar geniş bukleler yaparak omuz üstüne inmektedir. Toplamda dört adet olan bukleler, alın yanında yayvan bir "M" yaptıktan sonra içe doğru bükülüp bitmekte, sonraki iki bukle kısa, ters kanca şeklinde olup son bukle ise omzun kenarına uzanarak son bulmaktadır. Figürün sağ yanı kırık olduğu için yalnızca üstteki iki bukle görülebilmektedir.

Figürün gözleri badem şeklindeki göz yuvası içinde geniş, yuvarlak göz bebekleri ile verilmiştir. Burun detaysız işlenip, ağız çizgi ile ayrılmış ve üst dudağa hafif kavis verilmiştir. Gür ama kabarık olmayan sakal detayları badem şekilli bukleler şeklinde gösterilmiştir. Stel, ince olup arka kısmı işlenmeden kabaca bırakılmıştır.

Figür bu şekli ile Phrygia Bölgesi'nde görülen Zeus Ampeleites'e benzemektedir. Tanrıya Phrygia Bölgesi'nde genelde Yukarı Tembris Vadisi'nde, kırsal alanlarda özellikle hayvanların ve sürülerin ayrıca bağların korunması konusunda tapınılmaktaydı (Robert, 1983, s. 532; Drew-Bear, vd., 1999, s. 42). Robert, tanrının tarımsal kimliğinden çok, atların ve büyük baş hayvanların koruyucu tanrısı olduğunu

ve kırsal kesimdeki çobanların tanrısı olabileceğini öne sürmüştür (Robert, 1983, s. 542).

Afyon Müzesi'nde yer alan Zeus Ampelites'e adanmış bir adak bizim örneğimiz ile neredeyse birebir örtüşmektedir. Afyon steli daha iyi korunmuş, tanrı büstünün yer aldığı üçgen alınlık tepe ve köşe akroterleri ve pilasterlerle birlikte görülebilmektedir. Tanrı, içte khiton üstünde de omuzları örttükten sonra göğsü açık bırakacak şekilde dökümlenmiş hymation giymiştir. Tanrının sağ eli hymationun bu dökümü içinden göğüs hizasında çıkmış ve oldukça büyük yapılmıştır. Tanrı büstünün altında bir öküzün boynuzları ile başının bir kısmı korunabilmiş, hayvanın diğer kısımları ile yazıtlı bölge kırılmıştır (Robert, 1983, s. 535, 538, fig. 13; Akyürek, 1996, Lev. 56, No.3; Drew Bear, vd., 1999, s. 360, No. 590).

Üçgen biçimli stellerin, Phrygia Bölgesi'nde görülen örnekleri MS 220-230 yıllarına tarihlendirilmişlerdir (Drew-Bear, 1999, s. 28-33).

2.4.3.2. Zeus büstleri

438 env. no'lu Zeus büstü (Zeus Brontaios?)

Çankırı Müzesi'nde iki adet büst şeklinde Zeus adağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde büstün alt kısmında yer alan yazıtın önemli bir kısmı tahrip olmuştur. (**Kat.Gnrg.Yzt-2)**

Yazıt:

Yazıt:

]ϰαὶ ΕΙ

[Διὶ Βρονταί]ῳ(?) εὐχήν.

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

... ile Ei--- Zeus Brontaios'a (?) (bu adağı) sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Büst içindeki başın büyük kısmı tahrip olmuştur. Uzunsak ve yayvan bir başa sahip. Uzun dalgalı saçlar omuzlara kadar uzanmakta ve omuz üstüne dağılmıştır. Saçlar anlaşıldığı kadarıyla alın üstünde ikiye ayrılmış, 4 bukle şeklinde dalgalı bir biçimde aşağıya inmektedir. Buklelerin ucu matkapla delinmiş ve derinlik kazandırılmaya çalışılmış. Sağ gözün sadece bir kısmı korunmuş buna karşın geniş bir gözbebeği olduğu anlaşılmaktadır. Burun kırıktır. Ağızda üst dudak neredeyse kayıp ve

hafif bir çizgi ile alt dudaktan ayrılmış. Bıyık, dudakların kenarından aşağıya sarkmıştır. Yüzde elmacık kemikleri altından başlayan sakal geniş kıvrımlarla dalgalı bir şeklinde gösterilmiştir. Çene altında sakal iki hat şeklinde dikey inip çene altına uzanmış ve buradan içe doğru karşılıklı olarak kıvrılmışlardır. İçte boğazın biraz daha altına kadar açık bırakan bir khiton, üstte de iki omuzu da sarmış sonrada göğsü açık bırakacak şekilde dökümlenmiş hymation giymiştir. Harekete bağlı olarak hymation omuzlardan göğüse doğru gelen kıvrımları ile gösterilmiştir. Tanrının sağ eli hymationun bu dökümü içinden göğüs hizasında çıkmış ve vücutla orantılı büyüklükte yapılmıştır. Büstün kaide altında yer alan iki satır yazıtın bir kısmı korunmuştur:

Tanrı, yine Phrygia Bölgesi'nde yoğun olarak görülen ve Zeus'a adanmış büst şeklindeki adaklardan biridir. Büst, kesin olmamakla birlikte Zeus Brontaios'a adanmış olabileceği gibi, Phrygia örneklerinden izlenebildiği kadarıyla Zeus Thallos ya da Ampeleites'e de adanmış olabilir. Adağın biçimi yanında yazıtının ikinci satırından "εύχν" kelimesi önünde görülen "ώ" harfi, Phrygia Bölgesi'nde tespit edilmiş yazıtlardaki tanrının Brontaios'a adandığını gösteren "Βροντάίῳ" olabileceği gibi Zeus Thallos'a işaret eden "Θαλλώ" kelimesinin son harfi olma olasılıkları yüksektir.

Adağımız, Zeus Brontaios'a ait ise Paphlagonia Bölgesi'nde Brontaios'a ait adak ve yazıt sayısı hiç azımsanmayacak olduğunu düşünülürse bu hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Zeus Thallos'un varlığı bir olasılık olarak değerlendirildiğinde, L. Robert, bu epithetin genç sürgün ve taze dalların yani bitki örtüsünün koruyucu tanrısı olduğunu bildirir (Robert, 1971, s. 52 no. 659; Robert, 1983, s. 529; Drew Bear, vd., 1999, s. 373). Büst şeklindeki eserimizin betimlemesinin benzerleri Phrygia Bölgesi'ndeki Zeus Thallos betimlemeleri ile rahatlıkla karşılaştırılabilir (Robert, 1983, s. 526-527, fig. 1,2-4; Drew Bear, vd., 1999, s. 365-366, no. 599-602; Gibson, 1978, s. 233-240, Taf.10 no.3).

439 env. no'lu Zeus büstü (Zeus Brontaios – Zeus Thallos ?)

İkinci büstümüzde hem baş hem de yazıt alanı tahrip olmuştur. Yazıtta, adağı adayanın ismi görülebiliyorken hangi tanrıya olduğu okunamamaktadır. (**Kat.Gnrg.Yzt-3**)

Yazıt:

Ἀμιὰς
ὑπὲρ Θ . . . . . .

ἀνέ[θηκα]

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

Amias (bu adağı) ... için sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Uzunsak bir başa sahip tanrının uzun dalgaları saçları omuzlara kadar uzanmaktadır. Korunan sol göz, geniş bir gözbebeğine sahiptir. Burun belirsizce gösterilmiş ve kalın çizgisel hat ile gösterilen bıyıkla birleşmiştir. Ağızda üst dudak neredeyse kayıp ve hafif bir çizgi ile alt dudaktan ayrılmıştır. Yüzde elmacık kemikleri altından başlayan sakal geniş kıvrımlar şeklinde gösterilmiştir. Çene altında sakal iki hat şeklinde dikey inip çene altına uzanmış ve buradan sağa ve sola kıvrılarak bukle biçimli bitmiştir. İçte boğazın biraz daha altına kadar açık bırakan bir khiton, üstte de iki omuzu da sarmış sonrada göğsü açık bırakacak şekilde dökümlenmiş hymation giymiştir. Harekete bağlı olarak hymation omuzlardan göğüse doğru gelen kıvrımları ile gösterilmiştir. Tanrının sağ eli hymationun bu dökümü içinden göğüs hizasında çıkmış ve vücuda oranla oldukça büyük yapılmıştır. Büstün kaide altında yer alan 3 satır yazıtın bir kısmı korunmuştur:

Tanrımız, Zeus Brontaios'a olduğu kadar Zeus Thallos'a da adanmış olma ihtimali oldukça güçlüdür. Eserin yazıtında ikinci satırda geçer "υπερ" kelimesi sonrasında gelen "Θ" harfi Phrygia Bölgesi'nde tespit edilmiş yazıtlardaki tanrının epithetini gösteren "Θαλλώ" kelimesinin ilk harfi olma olasılığı yüksektir. Bunun dışında eserin betimlenmesindeki genel özelliklerin yanı sıra, sakalın gösterimindeki bazı detaylar nedeniyle karşılaştırdığımız örneklere göre de Zeus Thallos olması mümkündür. (Akyürek, 1996, Lev.55 No.2; Akyürek, 2007, s. 69, Env. No (Etd.) 80/256; Cremer, 1987, s.120).

Bu eserde Phrygia örneklerinde olduğu gibi tanrının eli vücuduna göre orantısız bir büyüklükte yapılmıştır. Robert, elin bu şekilde yapılmasını tanrının ilahi yardımı ve şifa dağıtıcılığı ile ilgili olduğunu söyler (Robert, 1971, no. 659). Phrygia'da olduğu gibi 438 Envanter numaralı diğer eserimizde de tanrının eli bu kez de normal boyutlarda yapılmıştır. Bu noktada tanrının elinin gösterilme şekli bir kural olarak değil ustanın bir yorumu olarak değerlendirilmiştir (Drew Bear, 1999, s. 374).

2.4.3.3. Zeus Stratios

Zeus Stratios, merkezi Pontus Amaseia'da bulunan bir külttür (Cumont, 1901, s. 45-57; Olshausen, 1990, s. 1901-1903,). Kült için Ahura-Mazda kökenli ya da onun değişmiş hali olabileceği gibi Seleukos Krallığı'nın erken dönemi bölge üzerindeki etkisinin kaynaklı olabileceği öne sürülmektedir (Saprykin, 2009, s. 273).

Atina'da bulunmuş olan bir tablet üzerindeki yazıt, iki Gangra vatandaşının Zeus Stratios'a olan adağını içerir (Cumont, 1906, s. 179-180; Gebhard, 1931, s. 261). (**Kat.Gnrg.Yzt-4)**

Yazıt:

Ἀγαθηι Τυχη
[Διί] Στρατίω
[Πολ]έμων χαί
4 [Δομ]ετιανός
[Γερμ]ανιχοπο[λίταί] χαί Α…
.. Εὐχής χ[αριν]

(Cumont, 1906, s. 180, dn.2)

Çevirisi:

İyi talihle! Germanikopolis'li Polemon ve Domitianus (bu sunağı) Zeus Stratios'a adağı gereği sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Cumont, bu yazıta göre Gangra'da kültün hatta tapınağın olabileceğini düşünmektedir (Cumont, 1906, s. 179-180). Öte yandan Boyce ise Atina'da tanımlanan Zeus Stratios'un Pontus Bölgesi'nden bilinen tanrı olup olmadığının kesin olmadığını belirtir (Boyce, 1982, s. 300, dn.209).

Paphlagonia Bölgesi, Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine kadar Hellenizm'den etkilenmeyen, dağ halklarının, küçük çiftçilerin ilkel köy örgütlerinde yaşadığı bir alandır. Gangra ise Paphlagonia Bölgesi'nin Hellenistik Dönemdeki için bilinen tek kenttir (Magie, 1950, s. 188). Kuzey Anadolu ile İç Anadolu arasında bir geçiş noktasında olan ve Ksantos'un (Tatlı Çay) suladığı verimli bir ovada yer alan Gangra'nın konumu nedeniyle Paphlagonia Bölgesi'nin başkenti unvanını uzun süre koruduğu taşıdığı düşünülür (Matthews, vd., 2009, s. 180). Kent, antikçağ yazılı kaynaklarında, MÖ 189 yılında yapılan Magnesia Savaşı sonrasında Gn. Manlius Vulso'nun, Roma ve müttefiklerine karşı savaşan Galatları cezalandırmak için başlattığı

intikam seferinde, Paphlagonia Kralı Morzios'un Galatlara yardım amacıyla asker göndermesiyle ilk defa geçer (Livy, XXXVIII. 26, 3-4). Bu gelişmenin kısa zaman sonrasında kent için bir başka bilgi Pontus Kralı I. Pharnakes'in (MÖ 190-155) MÖ 182 yılında Paphlagonia Bölgesi ve Gangra'yı işgali ile ilgili olarak anılmaya başlar (Kınacı, 2014, s. 211). I. Pharnakes bu işgal harekâtında Gangra'dan çok sayıda esir alır ve mal varlığına el koyar. I. Pharnakes'in Pergamon'a karşı açtığı savaşı kaybetmesiyle Polybius'un verdiği bilgiye göre Gangra Kalesi'nden aldığı hazineyi geri vermek zorunda bırakılır ve Roma tarafından Marzeos Paphlagonia Kralı olarak tanınır (Polyb. 25.2). Strabon'da, Gangra için küçük bir kent ve kale olarak Morzeos'un krali ikametgâhıydı der (Strab. XII, 3. 41). Gangra, son Paphlagonia Kralı Deitoros Philadelphus'un ölümü ve akabinde MÖ 6/5'de Galatia Bölgesi'ne bağlanmasına kadar yerel hanedanlığın merkezi durumunda olup (Mitchell, 1983a, s. 152) MÖ 3/2'de Paphlagonialıların Augustus'a yaptıkları bağlılık yeminin ev sahibi olması nedeniyle bölgenin başkenti olmasını sürdürmüştür (Magie, 1950, s. 465). Gangra krali ikametgâh olarak MÖ 64 yılına gelene kadar özellikle Mithradetes Eupator'un hükümdarlığı sırasında Pontus Krallığı'nın hükmüne geçmiş dönem dönem direk bu krallık tarafından atanan yöneticilerle idare edilmiştir (Arslan, 2007). Öte yandan Pontus Krallığı Paphlagonia Bölgesi içinde yer alan Kimiata'da (Kimistene) kurulmuş ve buradan yayılım göstermiştir (Arslan, 2007, s. 51 dn. 227). Kimistene muhtemelen bu tarihlerde Gangra teritoryumu içinde kalıyordu ve Pontus'un askeri, kültürel ve idari etkisi aslında kendisi MÖ 301 yılından bu yana göstermekteydi. Bilindiği üzere Zeus eşi Hera ile birlikte, Pontus Krallığı'nın krali koruyucu tanrısı olarak III. Mithradates Dönemi'nden (MÖ 220/210-185) beri kendisini özellikle sikkeler üzerinden göstermeye başlamış ve durum VI. Mithradates'e kadar devam etmiştir (Saprykin, 2009, s. 251). Zeus Stratios Kültü de özellikle VI. Mithradates ve onun Roma ile yapılan savaşları sırasında oldukça ön plana çıkmıştır (Saprykin, 2009, s. 273).

Tüm bu veriler bir araya getirildiğinde Gangra'da Pontus Krallığı'nın krali koruyucusu olarak görünen Zeus'un hem de Zeus Stratios Kültü'nün varlığının olabileceğini düşünmek yerinde olacaktır. Keza coğrafi açıdan bakıldığında Zeus Stratios Kültü'nün merkezi olan Amaseia ile Gangra teritoryaları da sınır oluşturur.

Kültün Gangra için varlığı kabul edilecek olursa, hem kentte hem de Paphlagonia Bölgesi'nde Hellenistik Döneme kadar inen bir başka kültün varlığı da kabul edilmiş olur.

2.4.4. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü

2.4.4.1. Bronz boğa heykelciği

Çankırı Müzesi'nde satın alma yolu ile gelmiş bronz boğa heykelciği bulunmaktadır. **(Kat.Gnrg.Ark-1)** Boğa ayakta, yürür şekilde, başını vücuduna göre hafif kaldırmış ileriye doğru dik bir şekilde bakar. Baş hafif sağ tarafa doğru yönelmiştir. Boğanın sağ boynuzu yarısından, sol arka bacak haricinde diğer üç bacakta dirsekten itibaren kırıktır. Heybetli bir şekilde duran boğanın boynuzları dik yukarı çıkar şekilde yapılmıştır ve kısadır. Orantılı bir baş üçgen bir şekilde oluşmuştur. Boynuzların hemen altında yarım daire şeklinde yapılmıştır. Gözler çukur şeklinde verilmiş ve iki daire ile çevrelenmiştir. Burun delikleri hafif içe göçük yapılmıştır. Ağız yarım açık şekilde verilmiştir. Boyundan vücuda geçişte geniş bir gerdan 5 boğum şeklinde verilmiştir. Boğa, ön ayakları üzerinde hafif ileri doğru yöneldiğinden ağırlık bu bacaklara yüklenmiş bu nedenle de ön bacak baldırları güçlü ve kabarık şekilde gösterilmiştir. Sağ ön bacak hafif ileridedir. Vücut orantılı bir biçimde geriye doğru ilerlerken ön bacak baldırları arkasında gövdeyi tamamen saran yuvarlak halkalardan oluşan bir zincir bulunmaktadır. Arkada bacak baldırları ön bacaklar kadar kaslı verilmemiştir. Sağ arka bacak yine hafif önde ve düz iken sol arka bacak korunduğu için dirsekten hafif bükük gösterilmiştir. Korunan bu bacağın toynağı da yapılmıştır. Kuyruk arkadan hayvanın sağ tarafına doğru eğim göstererek yükselmiş, sağ taraftan sola doğru bükülüp yuvarlak bir boşluk bırakarak sol baldır üzerinde son bulmuştur. Kuyruk bitimi 4 kalın hat şeklinde gösterilmiş ve tüylü bir şekilde gösterilmiştir. Boğanın dört bacağında, bacağın baldırla birleştiği noktada sadece dış yüzey üzerine yapılmış iki sıra çizgi bulunmaktadır. Aynı iki sıra çizgi kuyruğun kalçadan çıktığı noktada da vardır. Ayrıca kuyruğun oturduğu sol arka baldır haricinde tüm baldırlarda çarkıfelek motifini andırır kazıma çizgiler bulunmaktadır.

Bu boğanın çok yakın bir örneği Kastamonu Müzesi'nde yer almaktadır. Buradaki boğa daha iyi korunmuş ve baldırlar üzerinde görülen çarkıfelek motifi aynı şekilde görülmektedir. Tek fark ise Çankırı boğasında görülen halkalardan oluşmuş vücut askısının görülmemesidir.

2.4.4.2. Kartal adak heykelleri

Çankırı Müzesi'nde yer alan iki kartal adak heykeli kentin arkeolojik verilerdeki Zeus Kültü'ne direkt işaret eden eserlerdir.

İlk eserimizde (**Kat.Gnrg.Ark-2)** kartal ayakta ve cepheden verilmiştir. Kısmen tahrip olmuştur. Vücuttan yükselen kafa gaga, gözler kırılmış ve detay verecek hiçbir unsur bulunmamakta. Göğüste tüyler derin olmayan, çizgisel ve hafif dalgalı bir şekilde verilmiş. Başın arkasında ve sırtta ise tüyler baş ve sırtın ortasından itibaren iki yana açılır şekildedir. Kanatlar kapalı bir şekilde üst üste binmiştir. Kanat tüyleri düz çizgilerle telek şekli verilmiştir.

Kartal heykel ya da heykelcikleri antikçağda tanrıya ya bir adak yazıtı eşliğinde ya da herhangi bir yazıt olmadan da sunulmaktaydı. Yazıtlar, bu heykelciklerin en azından bir kısmının, Zeus'a adak şeklinde düşünülerek üretildiklerini açıkça göstermektedir. Özellikle bir altarın ya da altlığın üzerinde duran kartal heykellerinin, çoğunlukla yazıtlarında belirtildiği gibi adak oldukları anlaşılmaktadır.

Çankırı Müzesi'ndeki bir diğer adak kartalımızında (**Kat.Gnrg.Ark-3)** geliş yeri belli değildir. Eser oldukça tahrip olduğu için birçok detay görülmez. Kafanın üst arkasında tüyler kabarık damlalar şeklinde verilmiştir. Baştan gövdeye geçişte tüyler derin dikey oluklar şeklinde inip sola doğru kıvrım almış, göğüste ise üçgen damlalar şeklinde verilmiş, kanat tüyleri ise görülememektedir. Eserin bir adak eşyası olarak üzerinde bulunduğu kaide ise kısmen korunmuştur.

Çalışmamız içinde Amasra, Kastamonu ve Çankırı Müzeleri'nde kartal tespit edilmiş, bu kartallardan Çankırı örnekleri kapalı kanatlı, diğerleri ise yarı açık kanatlı şeklinde yapılmışlardır. Tüm kartal heykeli örneklerinde kartallar cepheden betimlenmiş, Çankırı Müzesi örneklerinde kanatları kapalı Kastamonu ve Amasra Müzesi örneklerinde ise kanatları yarı açık olarak gösterilmiştir. Kartalların tümünde farklı işçilik olması atölyelerinin de farklı olduğunu göstermektedir. Kartallardan ikisinde kaide kısmı görülmektedir.

2.4.5. Numismatik bulgularda Zeus kültü

Bir önceki bölümde de anlatıldığı gibi özellikle İç Paphlagonia'nın başkenti ve krali ikametgâhı olan kent Gangra'dır. Tüm bölgede Klasik Dönem sonu ve Hellenistik Dönem boyunca sikke basan kentler kıyı şeridindeki koloni kentleri olmuştur. Bu durum Hellenistik Dönem için bir istisna olsa da Gangra kenti ile değişir.

Kesin olmamakla birlikte krali başkent olmasından dolayı Paphlagonia Krallığı'na ait en erken sikkeler MÖ 133 yılına ait II. Pylaimenes ya da III. Pylaimenes Euergetes'e (MÖ 133-103 / 103-95) ve Gangra kentinde basıldığı kabul edilir (Waddington vd., 1904, s. 124, 160; Arslan, 2010, s. 71). Bu döneme ait iki sikke tipi

vardır. Birincisinde ön yüzde çıplak bir Herakles, diğer yüzde ise lejand ve sola yürüyen Nike; ikinci tipte ise ön yüzde boğa başı, arka yüzde ise lejand ve kanatlı kerykeion bulunur (Arslan, 2010, s. 71). **(Kat.Gnrg.Nms-1)**

Pompeius'un bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte yaptığı düzenlemeler sonrasında yönetimi yerel yöneticilere bıraktığı bilinmektedir. Pompeius'un Paphlagonia Krallığı başına getirdiği kişi olan Attalos yerli bir kral olarak Pylaimenes soyundan gelmekteydi (Waddington, vd., 1904, s. 125). Keza, Bithynia Kralı III. Nikomedes'in oğlu olan III. Pylamenes'in MÖ 95 yılında kovulması ardından Paphlagonia Krallığı bağımsızlığını ilan etmiş ama hemen ardından da Mithradates Eupator MÖ 88'de bölgeyi işgal ettiğinde mevcut yerli kralı kovmuş ve bir boşluk oluşmuştu (Waddington, 1904, s. 125). Daha sonra tahta geçen yerli dynast Attalos Epiphanes Dönemi'nde (MÖ 64-40) basılan sikkeler ise ön yüzde kralın diademli portresi arka yüzde ise lejand ve kanatları kapalı sağ tarafa doğru duran bir kartal ve kartalın arkasında da kendi etrafına dolanmış bir yılan bulunmaktadır (Waddington, 1904, s. 125; Arslan, 2010, s. 71). **(Kat.Gnrg.Nms-2)**

II. Pylaimenes veya III. Pylaimenes ile Attalos'a ait sikkelerin nerede basıldığı kesin olmamakla birlikte, Gangra'nın krali başkent olmasından dolayı burada basılmış olacağı akla daha yatkın olmakla birlikte bu durum sadece varsayımdır (Waddington vd., 1904, s. 124,160; Arslan, 2010, s. 73).

Kentin bu Geç Hellenistik Dönem krallarına ait sikkelerindeki boğa başı ve kartal çalışmamız açısından kayda değerdir. Öncelikle Attalos Dönemi sikkesinde görülen kartal kesinlikle Zeus Kültü ile ilişkilendirilmelidir. Öte yandan II. ya da III. Pylaimenes'e ait sikkelerdeki boğa başı ise, bölgede görülen ve Zeus'a adanmış taş boğa adakları ile stilistik açıdan karşılaştırıldığında birbirlerine yakın olduklarından dolayı bölgenin Zeus Kültü içinde ele alınmaya değerdir. Bu karşılaştırma taş boğa adakların incelendiği bir diğer bölümde incelenecektir.

Gangra, Roma İmparatorluk Döneminde Nerva Dönemi'nde (MS.96-98) sikke basmaya başlar, daha sonra Marcus Aurelius Dönemi'nde (161-180) az bir basım daha yaptıktan sonra Severuslar Döneminde (MS 193-217) kente ait bilinen sikkelerin yüzde 99'unu basar (Waddington vd., 1904, s. 160-168; Arslan, 1990, s. 67; Bricault-Delrieux, 2014, s. 67).

Kent sikkeleri içinde lejandsız olmasına karşın kentte Zeus Kültü'nün olduğu hatta Zeus kentin baştanrı olduğunu söyleyebileceğimiz bir sikkesi Caracalla Dönemine

(MS 211-217) ait Tanrıça (Tykhe ya da Hera) ile erkek bir figürün (Zeus) karşılıklı oturdukları örnektir. (**Kat.Gnrg.Nms-3**) Tanrıça khiton ve hymation giymiş ve sol elinde cornucopia tutmakta, erkek figür ise sola dönük, 3/4 dönüşe sahip elinde asa ve patera tutmaktadır. Tanrı vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir (Waddington, vd., 1925, s. 185, no. 46; Arslan, 1990, s. 120, no.148; Bricault-Delrieux, 2014, s. 94).

Sikkeler içinde Zeus Kültü'ne işaret eden bir başka sikke de yine Caracalla Dönemine (MS. 211-217) aittir. (**Kat.Gnrg.Nms-4**) Ön yüzünde imparatorun sağa dönük portresi yer alırken arka yüzde ise kayalık bir alan üzerine tünemiş kartalın pençelerinde bir tavşan bulunmaktadır (Arslan, 1990, s. 94, no.40). Kartalın üzerinde durduğu kayalık Olgassys olarak kabul edilebileceği düşünülürken Klasik Dönem'den bilinen bu sikke betiminin İmparatorluk Dönemi için pek kullanılmadığı da vurgulanır (Bricault-Delrieux, 2014, s.115, Kat. No. 20 (20b))

Kartalın Zeus'un kutsal hayvanı olarak pençelerinde muhtemelen bir kurban hayvanını tutuyor olması tanrının kent kuruluşundaki rolü ile de açıklanmaktadır. Bu konuda J. Nolle'nin bir mitologem olarak Zeus'un kartalının öncelikle sikkelerde az sayıda da antik kaynaklarda, kent kuruluşu sırasında sunak üzerinde yakılmakta olan kurban hayvanının et ya da kemiğini alıp götürmesi özellikle Hellenistik Dönem'de Büyük İskender'le birlikte başlayan bir gelenek olduğunu ve bu Zeus'un kartalı mitologeminin Roma İmparatorluk dönemi kent kuruluşlarında da yeniden yayılım da gösterdiğini belirtmiştir (Nolle, 2015, s. 57). Gangra kentinin sikkesinin yakın bir örneği Sicilya'daki Rodos ve Gela'dan gelenlerce kurulan bir koloni kenti olan Akragas'ın MÖ 5. yüzyılda başlayan ve sonraki dönemlerde de sık bir şekilde tekrarlanan sikkesi üzerinde görülür. Bu sikke üzerinde bir çift kartal tünedikleri yerde pençeleri arasında bir tavşan tutmaktadır. Keza benzer bir gösterim Arykanda kenti içinde olup, kesik bir domuz başı üzerine tünemiş kartal kentin sikkesinde görülür. Bu durum, Asia Minor'daki kentlerin Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle de iç kesimlerindekiler başta olmak üzere mitolojik bir köken bulmak adına sonradan yaratılmış bir mit olarak değerlendirilmektedir (Tek, 2002, s. 130-131).

Gangra'nın tarihsel kökenlerine bakıldığında herhangi bir ktistese dayalı kuruluş öyküsü bulunmamaktadır. Kentin sahiplendiği ve bilinen tek mitolojik olay Tantalos efsanesidir. Bazı antikçağ kaynaklarına göre Tantalos'un oğlu Pelops Paphlagonialıların atasıdır (Ap. Rhod., Argon. 2.357.9, 2.790.1). Pelops'un babası olan Tantalos ise kimi

antikçağ kaynaklarına göre Lydia Kralı kimilerine göre de Paphlagonia'da yerleşik, Zeus'un oğlu olan bir kişidir. Tantalos, Zeus'un oğlu olarak tanrıların sofrasında yer almış ve onların kimi sırlarına vakıf olmuş, ama bu sırları diğer ölümlülerle paylaşmasından dolayı bu tanrılar sofrasından kovulmuştur (Mitchell, 2014, s. 102). Diodorus Siculus (Diod. Sic., 4.74) Tantalos'un Paphlagonia'da yerleşik iken Ilos'un babası Tros tarafından Paphlagonia'dan sürüldüğünü yazar. Pindaros, (Pind. I. 20-50) Tantalos'un Sipylus'da (Lydia) tanrılar için bir sofra kurduğunu, burada onlardan zeki olduğunu göstermek için oğlu Pelops'u pişirip sunduğunu, bu yemekten sadece Demeter'in tattığını ama Zeus'un bunu fark etmesi ile Tantalos'u cezalandırdığını yazar. Değişik kaynaklarda Tantalos'un yaşadığı yer ve cezalandırılmasına neden olan yemeğin olduğu yerin farklı olduğunu belirtse de Gangra/Germanikopolis kenti MS. 3 yüzyılda bu efsaneyi sahiplenmeye çalıştığı görülür.

Kentin Iulia Domna dönemine (MS 187-211) ait sikkelerinde ἀρχαιοτατη Παφλαγόνων ἑστία Θεών (Paphlagonia'nın en eski kenti tanrıların ocağı) lejandı görülmektedir. Tanrıların ocağı olan yer ise Gangra kentinin güney yamaçlarına kurulduğu Paphlagonia'nın en yüksek dağı olan Olgassys'tür (Ilgaz) (Delriux-Bricault, 2014, s. 92-93). S. Mitchell (Mitchell, 2014, s. 102-103) Gangra'nın sikkelerinde kullanmış olduğu bu ifadeler ile bölgedeki en eski kenti olduğunu göstermenin ve aynı zamanda Tantalos'un efsanesi sahiplenmesi olarak yorumlamaktadır. Strabon (Strab. XII, 3.40) Olgassys'ün yüksek ve geçişi zor bir dağ olarak dört bir yanına Paphlagonialıların tapınaklar kurduğunu belirtir. S. Mitchell, Gangra/Germanikopolis'in MS 3. yüzyılda bu mitolojik tarihi sahiplenmesi yanında Olgassys Dağı'nda kurbanlar yönelik ritüellerin bu tarihten çok daha eskiye gittiğinin de şüphesiz olduğunu belirtir ve Kurmalar Köyü'nden bulunmuş olan bir yazıtta geçen ifadeleri bu mitolojik hikâye ve sikke lejandlarına bağlamaya çalışır (Mitchell, 2014, s. 103). İ. Kaygusuz tarafından tespit edilmiş olan yazıt "Büyük Tanrılara" "μεγάλοις Θεοίς" adanan stoa yapıları ile bunlarla bir kompleks oluşturduğu anlaşılan yemekhane ve kurban yemeklerinin sunulduğu salonlardan (Kaygusuz, 1983a, s.48-53; Marek, 2003, s. 107). Kimiata'da bulunan bir başka yazıt ise Megalo Hera'ya ait tapınağın tamiratıyla ilgili olup, aynı zamanda Stephanus Byzantinus'un verdiği bilgiye göre Hera Kanderene tapınağının Kandarenoi'de olduğu ve bu yazıtında bu tanrıya adanan tapınakla ilgili olduğu kabul edilir (Marek, 2003, s. 107).

2.4.6. Gangra teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi

Gangra kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri içinde en yoğun kullanılan arka yüz betimlerinden biri tetrasytle bir tapınaktır. Bu betimin bazı örneklerinden içinde ön cephede sütunlar arasında bir elinde asa diğer elinde de patera tutan bir figür görünmektedir. Figürün kimliği ise belirsizdir. Figürün ve dolayısıyla tapınağın imparatorluk kültünü yansıttığı gibi tanrı Zeus da olabileceği düşünülür. Genel anlamda bakıldığında tapınağın sikkelerde çok sık tekrar edilmesi Gangra'nın baş tanrısıyla da ilişkilendirilebilir. Bu anlamda figürin betimin Amastris ve Tios sikkelerinden bilinen Zeus Strategos ve Syrgastes ile benzeşmesi Gangra figürinin Zeus olabileceğini akla getirir. Ayrıca Gangra sikkelerinde bir örnekte bir tanrıça ve tanrının el sıkışıyor betimi bu yorumu güçlendirebilir. Tanrıça bazen Hera, bazen de Tyhke olarak yorumlanırken tanrı figürü ise Zeus olarak kabul görmüştür. Eğer tanrıça Hera olarak kabul edilirse Gangra kentinin baş tanrı ve tanrıçası, Tykhe olarak kabul edilirse Gangra kentinin baş tanrısı Zeus ile olan uyumuna işaret edebilir.

Bu düşünceye bir destek, Olgassys Dağı'nın güney eteklerindeki Kimiata kentinden bulunmuş olan ve "Büyük Tanrılara" adanmış yapılar topluluğu bildiren yazıt (MÖ 3-2. yüzyıl) ile Büyük Hera'ya adanmış tapınağın onarıma ilişkin yazıtların (MS 2-3. yüzyıl) yorumlaması ile gelebilir. Henüz Kurmalar yerleşiminden Zeus tapınımına ait net bir veri olmasa da stoa, mutfak ve diğer yapıların oluşturduğu muhtemel kutsal alan kompleksine ait yazıtta geçen "Büyük Tanrılar" ifadesi, bunun yanında bir Hera Tapınağı'nın varlığı ve Gangra/Germanikopolis sikkelerindeki Zeus-Tantalos efsanesi Hera'nın da içinde olduğu bu kutsal alanın büyük tanrılarından birinin Zeus olabileceğini gösterebilir.

Çankırı Müzesi'nde yazıtları tahrip olmuş üç adak heykeli bölgede Phryg kökenli inanışların varlığı açısından çok önemlidir. Ele alınan ve Phrygia kökenli olduğu kesin olan üç eserin Çankırı Müzesi'ne satın alma yolu ile gelmesinden kaynaklı olarak Paphlagonia Bölgesi'nde tapınım gören kültler olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak buna karşın, Gangra teritoryumunun Paphlagonia Bölgesi'nin Galatia ve Phrygia bölgeleri olan kesişim noktasında yer alıyor olması da gözden kaçmamalıdır. Keza Paphlagonia Bölgesi'nde Phrygia kökenli Zeus Brontaios epithetinin sıklıkla karşılaşıyor olunması da bölgede kültürel etki ya da Phrygialı göçmenlere bağlı olarak Zeus Ampeleites ve Thallos Kültleri'nin de görülebileceğini ihtimalini doğurabilir. Gangra teritoryumu hem küçükbaş hayvancılık hem de bağcılık açısından her zaman

önemli bir bölge olmuştur. Bu açıdan da bakıldığında Zeus Ampelietes ve Thallos'a tapınımın da olması şaşırtıcı olmaz. Ancak tüm bunların yanında Galatia Bölgesi'nde yürütülen çalışmalarda da Thallos ya da Ampeleites epithetlerinin de şu ana kadar görülmemiş olması dikkat çekicidir.

Öte yandan adağı adayan kişi olan "Amias" ismi Phrygia Bölgesi'nde birçok kez belgelenmiştir (Zgusta, 1964, s. 57-5, 57-12; Thonemann, 2013, s. 131; Woudhuizan, 2008-2009, s. 212). Bir kadın olan Phrygialı Amias'ın büst şeklindeki steldeki ismi, ileride tartışılacağı gibi Phrygialı göçmenlerin ya da yerleşimcilerin Paphlagonia'daki varlıklarının mezar stelleri, kaya mezarları ve kültlerdeki yansımalarının nedeninin açıklamak üzere oldukça uygun bir örnek olarak karşımızda yer alır.

Gangra kentinden epitheti bilinen tek Zeus, Zeus Stratios'tur. Atina'da Gangra vatandaşları tarafından adanan bir yazıta göre Gangra'da bu kültün de olabileceği varsayılabilir. Gangra'da Pontus Krallığı'nın krali koruyucusu olarak görünen Zeus'un hem de Zeus Stratios Kültü'nün olabileceğini düşünmek kent teritoryumun coğrafi açıdan bakıldığında Zeus Stratios Kültü'nün merkezi olan Amaseia ile olan komşuluğu ve tarihsel zeminde kentin ve bölgenin kuruluşundan itibaren Pontus Krallığı'nın denetiminde olması ile mümkün görünmektedir.

Gangra kentinde epitheti bilinen bir Zeus Kültü tespit edilememiş olsa da incelenen epithetsiz buluntular Zeus Kültü'nün yaygın olduğunu göstermektedir. Gangra'ya ilişkin epithetsiz buluntular olan bronz boğa ile kartal adaklarının bölgenin diğer kentlerinde de rastlanması bölgedeki ortak bir Zeus inancının varlığı ile de açıklanabilir.

İç Paphlagonia'da Roma İmparatorluk Dönemi öncesinde sikke basan tek kent Gangra'dır. Kent aynı zamanda Hellenistik Dönemde Paphlagonia Krallığı'nın krali ikametgâhıdır. Bu dönemde basılan sikkelerde görülen kartal ve boğa başının Zeus inancıyla ilişkilendirilmesi mümkündür. Yukarıda belirtildiği gibi Roma İmparatorluk Dönemi'nde basılan sikkelerde görülen tetrasytle tapınak ve içindeki figür, Caracalla Dönemi (MS 211-217) bir başka sikkedeki el sıkışan tanrı ve tanrıça figürü de Zeus kültünün göstergesi olabilir. Aynı imparator dönemine ait pençelerinde tavşan tutan ve kayalıklara tünemiş kartal betimi de kentin kuruluş öyküsüne bir atıf iken bu atıf yine kentin kuruluşunu Zeus'a bağlamaktadır. Gangra'nın bilinen net bir mitoloji kuruluş öyküsü yokken kentin Severuslar Dönemi sikkelerindeki lejandlarına göre Tantalos'un bir dağın başında Olymposlu tanrılara kurduğu sofrada oğlu Pelops'u sunması

anlatımına sahip çıktığı bilinmektedir. Tantalos'un öldürerek yemek yaptığı oğlu Pelops, Zeus'un fark etmesiyle yeniden hayata döndürülmüş ve aynı Pelops bazı antikçağ kaynaklarına göre de Paphlagon halkının atası olarak gösterilmiştir. Bu noktada bir anlamda Zeus'un hayat verdiği Pelops, Paphlagonların ve dolayısıyla Gangralıların atası olarak kent teritoryumunda kalan Olgassys'te yeniden hayata kavuşmuş ve Ganrga kenti de bu kentin eteklerinde kurulduğu pençelerinde tavşan tutan Zeus betimi ile ifade edilmiş olabilir.

2.5. Hadrianopolis

2.5.1. Zeus Kimistenos kültü

Hadiranopolis teritoryumu içinde Zeus tapınımına ilişkin en önemli bulgular Eskipazar'a bağlı Dereismail Köyü Asar Tepe mevkiindeki Kimistene'den gelir. Yerel bir kült olmasına karşın hem Paphlagonia'da hem de Dacia Bölgesi'ndeki yazıtlara bakarak bölgenin önemli bir kültü olarak kabul edilmesi gereken Zeus Kimistenos, Kimistene kentinde muhtemelen bir tapınakla da temsil ediliyordu.

Zeus Kimistenos ait yazıtlardan ilki Mendel tarafından kültün merkezi olan Kimistene (Asar Tepe) bulunup yayımlanmıştır (Mendel, 1901, s. 24, no:161; Schwabl, 1972, s. 323; Robert, 1980, s. 222; Kaygusuz 1983, s. 113 No. 3; SEG 1983, no. 1099; Kaygusuz 1984, s. 70; Marek, 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14; Matthews vd., 2009, s. 209, Ab..6.84; Şahin, 2001, s. 81; Laflı-Christof, 2011, s. 244-245, Yazıt 4 abb.14, Laflı-Christof, 2012, s. 81, abb.54).

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ·
Διὶ Κιμιστηνῷ
Ἄλβος Πρόκλου
4 ἀνέθηκα.

(Marek, 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14)

Çevirisi:

İyi talihle! Proclus oğlu Albos, Zeus Kimsitenos'a (bu adağı) sundu.

(Laflı-Christof, 2011, s. 244-245, No.4, Abb. 14)

Kimistenos epithetinin yerel bir toponimden kaynaklı olduğu ve bölgedeki diğer Zeus tapınımlarının ortak özelliği olarak görülen tapınım alanındaki köylerin, küçük kentlerin ve yerel toplulukların baş tanrısı ve koruyucusu olduğu düşünülmektedir. Aynı

zamanda tanrının kithonik özelliklere de sahip olduğu öne sürülür ve dağ, gökyüzü ve hava olayları tanrısı olarak kabul edilir (Kaygusuz, 1984, s. 70, no.3; Saprykin, 2009, s. 253; Piso, 2018, s. 44).

Kimistenos epithetinin toponime işaret etmesi, kelimenin sonunda bulunan –enos kelimesinden anlaşılabilmektedir. Asia Minor'un birçok yerinde özellikle Zeus epithetlerinden görülen –enos ve –etes (Zeus Kimistenos, Zeus Karzenos, Zeus Bonitenos) bitimleri bu epithetlerinin yer adlarını belirttiği açıktır (Chaniotis, 2007, s. 84 dn. 9).

Zeus Kimistenos'a ait anakaya üzerindeki yazıt, Asar Deresi'nin 200 m üzerinde yer alır. Yazıt yerleşim alanının kuzey doğusunda bir giriş kapısı gibi duran kaya geçidini oluşturan yüzeyi düzleştirilmiş kaya üzerinde ve iki satırı taşmış olarak tabula ansata içine yerleştirilmiştir (Kaygusuz, 1983, s. 112-113).

Kimistene yerleşimi, Eskipazar İlçesi, Deresemail Köyü Değirmenbaşı Mahallesi'nin doğusunda yer alan ve Asar Tepe denen dağ/tepeler silsilesine yerleşmiş bir alanı kaplar.

Bölgeyi ilk ziyaret eden araştırmacılardan olan G. Mendel, bölgede çok sayıda mimari parça ile çok sayıda lahit gördüğünü belirtir (Mendel, 1901, s. 24). Burada daha sonra başlatılan arkeolojik çalışmalarda yükseltilerden ortadakine "Akropol", diğerlerine "Sarnıç Tepesi", "Birinci Nekropol Tepeliği" ve "İkinci Nekropol Tepesi" isimleri verilmiştir. Yerleşimin, özellikle İ. Kaygusuz'un topladığı yazıtlara göre bir köyden (kome) büyük olduğu tespit edilmiş ancak bu yerleşimin bir polis olup olmadığı ise henüz belirlenmemiştir. Akropolis Tepesi'nin kuzeyinde oluşturulan düzlükte bir Roma Dönemi tapınağı yer almaktadır. Bu tapınak alanındaki kaçak kazı çukurlarında görülebilen statigrafiye göre Demir Dönemi'ne kadar geri giden seramiklerin varlığı görülmüştür. Yani, Zeus Kimistenos tapınak temelleri Demir Dönemi-Hellenistik Dönem dolgusu üzerine oturmuştur (Laflı, vd. 2013, s. 34). Bölgede yapılan yüzey araştırmaları Kimistene için Demir Dönemi seramik buluntularının yoğunluğuna da işaret edilmiştir. (Laflı, vd. 2013, s. 37).

Aynı zamanda bu tapınak alanında ve tepenin daha üst mevkiilerinde ise MS 10-12. yüzyıl aralığına yerleştirilen seramik bulguları vardır. Yerleşimin diğer tepelerinde, Sarnıç Tepesinde Hellenistik Döneme tarihlenen ana kayaya açılmış bir basamaklı alanla çıkılan sarnıç, Nekropol Tepelerinde de konutlar ile mezarlık alanları yer alır. Akropolün kuzey ve doğu yamaçlarında yine Bizans Dönemi sur duvarlarına ait

parçalar görülebilmektedir (Kaygusuz, 1983; Laflı, 2007, s. 44-46; Laflı-Christof, 2011, s. 235-239; Cumalıoğlu vd., 2014, s. 190).

F.K. Dörner ve İ. Kaygusuz'un Kimistene'de tespit ettiği yazıtlara göre, yerleşimin bir polis olabileceği tartışılırken bu yazıtlara göre yerleşimin canlı bir dinsel yapısı olduğu da anlaşılır. Yerleşimden kentsel yaşama dair, bu kentin erasında olduğu anlaşılan Enderion (Tamışlar ?) köyünün tespiti, imparatorlar Caracalla (MS 211-217) ve Diocletianus'a (MS 284-235) ait onurlandırma yazıtları (Kaygusuz, 1983, s. 112) ile Amastris'ten Halikarnassis phyle'sine bağlı olan Gaius Vibius Epaphroditos'un mezar yazıtları gibi bulgular belirlenmiştir (Kaygusuz, 1983, s. 117). Yerleşimde Zeus Kimistenos dışında, Sandıkkaya Tepesi üzerinde yine bir kaya üzerindeki tabula ansata içindeki yazıtla MS 195/196'ya tarihlendirilen Demeter-Kore adandığı bildirilen bir tapınağa ait yazıt (Dörner, 1963, s.138-139); MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlenen Artemis Kratiane'ye adak sunağı (Kaygusuz, 1983, s. 115-116) ile Hermes rölyefi (Kaygusuz, 1983, s. 130) ile başka tapınımlar da görülür. Yazıtlar arasında İmparator Caracalla'yı onurlandıran ve bir heykel kaidesinde yer alan yazıtta geçen "Kimistenon" ve Kimistene halkı ve yaşlılar meclisi" ifadelerine bakarak (Kaygusuz, 1983, s. 112, no.1) Zeus Kimistenos epithetinin toponim dışında "Kimistenoi" adlı bir halkın adından ya da köylerden oluşan bir birliğin adından gelebileceği de düşünülmüştür (Şahin, 2001, s. 81).

Strabon (Strab. XII, III, 41), "Ayrıca Olgassys'ün dağlık ülkesinin eteklerinde kurulmuş olan muhkem Kimiata Kalesi'nin de içinde bulunduğu Kimiatene de buradadır. Ktistes lakabı verilen 1. Mithradates kendisini Pontus hâkimi olarak kabul ettirdiği zaman, bu kaleyi harekât üssü olarak kullandı ve burası kendi soyundan gelen Eupator'a kadar muhafaza edildi" der. İ. Kaygusuz, Kimiatene yerleşmesi için Kimistene'den (Eskipazar-Deresamail) yaklaşık olarak 100 km doğudaki Ilgaz ilçesinin Kurmalar Köyü'nü önermiştir (Kaygusuz, 1983, s. 111 dn. 1; Kaygusuz, 1983a, s. 58).

Ancak özellikle Kurmalar Köyü'nden gelen iki yazıtta da Kimistene ismi ve yerleşimine işaret edecek herhangi bir bulgu yoktur. Bu nedenle araştırmacılar hem Zeus Kimistenos yazıtı hem de İmparator Caracalla'yı onurlandıran ve bir heykel kaidesinde yer alan yazıtta geçen "Kimistenon" ifadelerine bakarak (Kaygusuz, 1983, s. 112, no.1), İ. Kaygusuz'un aksine Strabon'un işaret ettiği yerin Eskipazar'da yer alan Kimistene yerleşimi olduğunu kabul etmişlerdir. (Jones, 1971, s. 418; Marek, 1993, s.

122 vd.; Matthews vd., 1998, s. 195 vd.; Mitchell, 2002, s. 53, dn. 124; Bosworth-Wheatly, 1998, s. 164, dn. 99; Arslan, 2007, s. 51 dn. 227).

Tapınak

Kimistene'de tapınak, kentin akropolü olarak tanımlanan Asartepe'nin yamacında yapay bir teras üzerinde bulunur (Dörner 1963, s. 132–139; Kaygusuz 1983-1984; Marek 1993, Marek, 2003; Matthews vd. 2009, s. 173 –226; Laflı-Christof, 2011). **(Kat.Had.Ark-1)**

Asartepe ilk olarak G. Mendel tarafından bulunur ve bazı kalıntılar hakkında bilgi verilir (Mendel, 1901, nr. 161). Tapınak, Karl Friedrich Dörner'in 1963 yılında bulduğu bir yazıta göre ilk olarak Demeter ve Kore'ye atfedilmiştir (Dörner, 1963, s. 139; Kaygusuz, 1983, s. 114, no.4). Yazıt, Sandıkkayası adı verilen tepecik üzerindeki bir kayanın düzleştirilmiş yüzeyi üzerindeki tabula ansata içine yerleştirilmiştir. Tabula genişliği 0.58 yükseklik ise 0, 39 metredir. Bu yazıt Enderion Köyü'nün imkânları ile Demeter ve Kore'ye bir naos ve heykelinin yapıldığından bahseder. İ. Kaygusuz bu Enderion Köyü'nü bugünkü Tamışlar (Emrodere) ile eşitler. Bu köyün yerleşimcilerinin de Dalmatia Drina Irmağı kuzey doğusundaki Evderon (Lat. Enderum) çevresinden gelmiş olabileceğini belirtir (Kaygusuz, 1983, s. 114-115).

Tapınak alanı çevresinde Zeus Kimistenos (Mendel, 1901, s. 24, nr. 161; Robert, 1980, s. 222; Kaygusuz 1983, s. 113, nr. 3; Kaygusuz 1984, s. 70; SEG 1983, no. 1100; Marek 1993, s. 191-192, Kat. Had. No. 12; Matthews vd., 2009, s. 208, PPI 12 fig. 6.81; Laflı-Christof 2011, 244-245 yazıt.4 Abb.14), Zeus Brontaios (Laflı-Christof 2011, s. 245-246, Yazıt.5) ve günümüzde dinamitle patlatılmış tabula ansata yazıtı içinde MS 196'ya tarihlendirilen Demeter-Kore'ye (Dörner, 1963, s. 138-139 Taf.1, Abb 4; Kaygusuz 1983, s. 114, nr. 4; Kaygusuz 1984, 70; Marek 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14; Matthews, 2009, s. 209, PPI 14 fig. 681; Laflı-Christof 2011, s. 243-244 Yazıt. 3 Abb.13) adanmış ikisi tabula ansata içinde bir diğeri mimari bir parçaya yazılmış yazıtlar ile İkinci Nekropolis adı verilen yerde yine kayaya oyulmuş Hermes Kerykeion kabartması ve Tamışlar Köyü'nde (Emdore-Enderion) MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlenen Artemis Kratiane'ye bir adak sunağı ile bölgedeki tapınım yoğunluğu görülebilir (Kaygusuz, 1983, s. 116, 130; Laflı, 2007 s. 48; von Aulock, 1957, nr. 576).

Kimistene kentindeki Akropol Tepesi'nde yer alan ve Zeus Kimistenos'a atfedilmeye çalışılan tapınak E. Laflı ve E. Christof tarafından ayrıntılı olarak

belgeleme çalışması yapılmış ve tapınağa ait yüzeyde görülen tüm mimari parçalar bir katalog dâhilinde yayımlanmıştır (Laflı-Christof, 2011).

Tapınak, Kimistene'de Akropol Tepesi adı verilen yükselti de düzleştirilmiş bir alana konumlandırılmıştır. Tapınağın bulunduğu nokta 700 m. rakıma sahiptir. (Laflı-Christof, 2011, s. 237-239).

Tapınak muhtemel bir höyüğün kesilmesiyle oluşturulan bir terasa oturtulmuştur. Tapınak civarında yapılan kaçak kazı çukurlarında Hellenistik Dönem öncesi seramikler bulunmuş bunlardan gri renkli seramikler Demir Dönemi ve Phryg seramiği olarak değerlendirilmiştir (Laflı, vd. 2013, s. 34). Bölgede incelemeler yapan bir başka araştırmacı olan R. Matthews'e göre ise bölgede bulunan yerli üretim boyalı ve kabartmalı seramikler Hellenistik Dönemde tarihlendirilmiştir (Matthews vd., 2009, s. 176; Laflı Christof 2011, s. 239-241). Alanda, E. Laflı'ya göre ise Hellenistik ve Roma Dönemi seramiği görülmezken, kaçak kazı çukurlarında görülen üç yerleşim tabakası bölgenin Roma Dönemi öncesinde de bir kült merkezi olabileceğine de işaret ediyor olabilir. Keza bu katmanlarda mimari bir tabaka görülmezken ilginç bir şekilde Neolitik Dönem bir el baltası da bulunmuştur (Laflı vd. 2013, s. 34). Öte yandan Kimistene çevresinde seramik buluntusu yüzeyde görülebilirken bir tapınak alanında olması beklenen kandil, terrakota ve adak eşyası gibi küçük buluntulara rastlanmaz (Laflı-Christof, 2011, s. 254).

Tapınağın temel kalıntıları toprak altında olmakla birlikte yüzeyde de önemli kısmı görülebilmektedir. Tapınak terasının kuzey ve doğu tarafı sıra taşlarla çevrelenmiş ve desteklenmiştir. Yaklaşık 102.50 metre x 71.65 metrelik bir alanı kapsar (Marek, 2003, s. 106; Matthews vd., 2009, s. 185 Abb. 6,1; Laflı- Christof 2011, s. 248-250; Abb. 18a-b, 19).

Tapınağın, teras boyunca uzanan uzun güney kenarı ile aynı zamanda doğu ve batı kısa kenarları korunmuştur. Görünmeyen kısımların ölçümüyle birlikte 29,4 x 18,36 metre ölçülerindedir. Temelin görülebilen yerlerinde blokların birleşimlerindeki kenet boşlukları görülebilmekte ve kenet metalleri ise bulunmamaktadır. Güneybatı köşede insutu olarak bulunan bloklar cellanın köşesi olduğu açıktır. Burada yapılmış kaçak kazından dolayı görülebilen kafes şekilli yapının aralıkları açık gri-turuncu kireçtaşı bloklar ve koyu gri volkanik andezit bloklarla doldurulmuş (Laflı-Christof, 2011, s. 250).

Tapınak toplamda 855 m²'lik tapınak terası üzerinde yer alır. Kuzey köşedeki teras duvarı ve doğu kısım yoğun bir şekilde lokal dev kireçtaşı bloklarla inşa edilmiştir (Laflı-Christof 2011, s. 253).

Doğu tarafta aynı bloklardan yapılmış en az 4 basamağı korunmuş anıtsal bir merdivenin varlığı görülür. Buranın altında 2 basamak daha olduğu düşünülmektedir. Üst seviyesi 7.5 metre genişliğindedir, blokların derinliği 80 cm uzunluğu ise 80-280 cm arasındadır. Merdivenin doğusunda bir mimari parça olarak bulunan geison parçası bu merdivenin propylon olabileceğini göstermektedir. Tapınağın merdivenli girişi doğu tarafta bakar ve cella ile aynı akstadır. Asia Minor'daki diğer imparatorluk dönemi tapınaklarında olduğu gibi buraya ulaşan bir yol olduğu da düşünülmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 253).

Tapınağın giriş alanında taş yığınları içinde iki sunak bulunmuştur. Sunaklardan biri kısmen korunmuş ve üzerinde griland ve buklerion bulunmaktadır. Diğer sunak ise yüzeyde görünen kısmı ile kübik formda ve üst kısmında boş tabula ansata yer alır. Muhtemelen bunların tapınak girişinde yer aldığı düşünülmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 254).

Tapınağa ait temel bölgesine ait sütun, sütun parçaları, sütun altlığı parçaları, bir korinth başlık parçası, arşitrav, küçük bir pencere ya da kapıya ait üçgen alınlık, geison ve sima parçaları gibi mimari parçalar tapınak çevresinde görülmektedir. Tüm mimari parçalar pembe-turuncumsu ipliksi gri damarlı açık gri kireçtaşından yapılmıştır. Bu taşlar Kimistene'nin 4 km güneybatısındaki bir noktadan geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca tapınağa ilişkin birçok parça hem tepenin üzerinde bulunan Bizans Dönemi sur parçalarında hem de köylerde devşirme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmada Akropol Tapınağına ait mimari parçalar imparatorluk dönemi Asia Minor'un diğer dinsel ve kamusal yapıları ile karşılaştırılmış ve bu karşılaştırılma ile Kimistene tapınağının mütevazı ancak özenli bir işçilik gösterdiği değerlendirilmiştir. Çalışmalarda tapınağın uzun bir yapım süresine sahip olduğu bu şekliyle de Galatia Bölgesi'nde Tavium ve Kilikia Bölgesi'nde de Antiokhia Cragum'daki tapınaklarla benzer özelliklere sahip muhtemelen gezgin bir usta atölyesi bu tarafından yapıldığı ileri sürülmüştür (Laflı-Christof, 2011, s. 255).

E. Laflı ve E. Christof tapınağı tarihlendirmek için kataloglarında yer alan K4 - kare sütun kaidesi (Laflı-Christof, 2011, s. 257-58) ve K8 - üç fascialı arşitrav parçasından (Laflı-Christof, 2011, s. 260) yola çıkarak ve yine alandaki diğer arşitrav

parçalarını da hesaba katarak Severuslar Dönemi (MS 193-235) MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başını önermişlerdir (Laflı-Christof 2011, s. 270-71). Tapınağın bu döneme tarihlendirmesini güçlendiren bir başka şey de bölgede Severuslar Dönemi onurlandırma yazıtları (Laflı-Christof, 2013, s. 35-40) ile Amastris Zeus Strategos ve Meyre'deki Zeus Bonitenos tapınaklarının da aynı döneme tarihlendirilmesi olmuştur (Laflı-Christof 2011, s. 274-275).

Bölgedeki tapınakların tarihlendirilmesine göre bölgede özellikle Severuslar Döneminde önemli bir imar programının yürütüldüğü görülmektedir. Bölgedeki dinsel mimari alanında ve özellikle kırsal kökene sahip ve muhtemelen basit temenoslarda ibadet edilen köklü inanışların anıtsal tapınaklara kavuşması altındaki nedenlerin tespit edilmesi önemlidir. Paphlagonia Bölgesi'nin Roma Döneminde mimari anlamda en parlak çağı olarak nitelenebilecek Severuslar Dönemi aşikâr ki Pax Romana sürecinin bir getirisi olup, Asia Minor'un kapsamlı son imar çağı olan bu dönemden Paphlagonia Bölgesi de yararlanabilmiştir.

Septimius Severus'un (MS 193-211) Niger (MS 193-194) ile olan mücadelesinde Asia Minor kentlerinin her iki imparatordan biri lehine taraf tuttuğu bilinmektedir. Taht mücadelesindeki iki imparatorun mücadelesinde Niger'in Nikaia ve Kios arasındaki Askania Gölü civarında yenilmesinden sonra Asia Minor kentleri Septimius Severus'a terk edilmiş, Severus Septimius'da bu olaydan sonra ilk iş olarak kendisini destekleyen ya da karşı duran kentleri ödüllendirme ve cezalandırma yoluna gitmiştir (Kaya, 2005, s. 38-39). Bu süreçte elimizde herhangi bir veri olmamasına karşın, Paphlagonia kentlerinin galip taraf olan Septimius Severus'u desteklediği ve bu destek karşısında da ödüllendirildiği düşünülebilir.

Keza imparatorların mücadelesi sırasında MS 193-195 tarihleri arasında Septimius Severus'un net olarak Paphlagonia Bölgesi'ne geldiği bilinmese de hem mücadeleler sırasında hem de kendisinin MS 202 tarihindeki doğu seferinden dönüşünde Paphlagonia'ya komşu Galatia ve Bithynia üzerinden geçtiği, bu güzergâhta Prusais ad Hypium'a uğradığı bilinmektedir. Yine bu yolu kullanarak Iuliopolis ve Krateia üzerinden Ankyra'ya geçtiği belirtilir (Kaya, 2005, s. 33-35). Septimius Severus'un bu yolculuklarında bölgeyi yakından tanıdığı ve bölge halkı ve kentlerinin imparatora destek vermesinden dolayı da bölgedeki imar hareketlerini destekleyerek ödüllendirdiği varsayılabilir. Aynı zamanda Septimius Severus'un genel politikaları arasında halkın üst kesimine karşın fakir halka daha insancıl yaklaştığı da bilinmektedir.

(Kaya, 2005, s. 43; Rostovtzeff, 1959, s. 409; Magie, 1950, s. 678). Bu yaklaşım da imparatorluk yönetimi altında Asia Minor'un birçok yerine göre kırsal yapısını koruyan Paphlagonia'ya özel bir önem gösterebileceğini düşündürebilir.

Bölgedeki imar hareketliliği içinde aynı dönemde yolların da tamir edildiği ya da yenilendiği de görmek mümkündür. Her ne kadar bölgede çok sayıda mil taşı bulunamamış olsa da Pompeiopolis üzerinden Neokladiopolis'e ulaşan güzergâh üzerinde Kastamonu'nun 10 km doğusunda yer alan Derebeysibey Köyü'nden bulunan mil taşı, L. Petronus Verus'un yol tamir kitabesi olup Severuslar Dönemine ait olması bölgede köklü bir imar hareketini yansıtabilir (Marek, 2003, s. 72, 142, Pom. Kat. No. 22).

Araştırmacılar, tapınağın ikinci bir evresinin olduğunu belirtmektedirler. Çalışmanın kataloğundan incelenen K 17 ve 23'deki (Laflı-Christof, 2011, s. 264-65) arşitrav parçalarının birbirine çakışmayacak şekilde düzenlenmiş ve kesme taş haline getirilmiş olması uygulamasının MS 3. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başında görülen bir uygulama olmasıyla bu sav desteklenmeye çalışılmıştır. (Laflı-Christof, 2011, s. 270-71). Tapınağın ikinci evre inşaatı bölgedeki toplu bir restorasyona işaret ediyor olabilir. Çünkü bölge mil taşlarının yoğunlaştığı dönem tapınağın ikinci evresi ile çağdaş olup MS 3. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başına bakıldığında yine bölgede çok sayıda olmamasına karşın yolların yenilendiğine işaret etmektedir (French, 1988, Kat. 503, Kat. 504, Kat.916; Marek, 1993, s. 143 Pom. Kat. No. 23; Belke, 1996, s. 125-126).

Tapınağın planı için E. Laflı ve E. Christof periptoros planı önerirken (Laflı-Christof 2011, s. 271), L. Summerer ise korint sütunlara sahip bir prostylos planı önerir (Summerer, 2014, s. 200). E. Laflı ve E. Christof yüzey araştırmasında tapınak çevresinde bulunan birçok arşitrav parçasındaki suffikslerden dolayı bu arşitravın sütunlarla bağlantılı olması gerektiği düşünülmüştür. Ancak yıpranmış iki parça dışında tapınak alanında hiç sütun parçası görülememektedir. Bu noktada kaide üzerine yerleştirilmiş ahşap sütunlar ile cella duvarına birleştirilmiş yarım sütun sırasının bulunabileceği ileri sürülmüştür (Laflı-Christof, 2011, s. 271-272). Kimistene Akropol Tapınağı genel anlamda Asia Minor'da yerel tapınımların gelişme gösterdiği altın çağın içinde yapılmıştır ve her ne kadar kırsal bir bölgede yer almış olsa da şehirlerdeki örneklerden geri kalmadığı ifade edilir (Laflı-Christof, 2011, s. 271-272).

Tapınağın sonraki dönemde kiliseye dönüştüğüne ilişkin veri mevcut değildir. Asartepe'de MS 4-6 yüzyıla ait seramik çok azdır. Tapınağın hem doğal yolla çöktüğü

hem de sosyal ve dinsel değişimlerin bu çöküşü hızlandırdığı düşünülmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 272-273). Zeus Kimistenos'a karşın Zeus Bonitenos Tapınağının ise bilinçli bir tahribata uğradığı ise tapınağa ait duvarların her birinin kendi yönüne doğru yıkılması ile görülebilmektedir.

Tapınağın kime adandığı ise aslında belirsizdir. Her ne kadar yazıtı bulunmuş olan ve bir naos dikildiğinden bahsedilen Demeter ve Kore bu kırsal tapınağın tarımsal tanrıçaları olarak mantıklı görünse de Hadrianopolis ve Kimistene çevresinde Zeus epithetleri yoğun görünmesinden dolayı tapınağın Zeus Kimistenos'a ait olması daha muhtemel görünmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 273-274). Tapınak alanındaki olan mimari parçalarından olan biri olan sima-geison parçasında (K-26) bir hat üzerinde duran, cepheden verilmiş ve kanatları açık bir kartal kabartması bulunur (Laflı-Christof, 2011, s. 267-268, abb. 36c). Göğüs kısmı hasar görmüş bu kartal kabartması da tapınağı Zeus'a ait olabileceğini gösterir.

Aynı zamanda tapınağa çok yakın bir noktadaki Sandıkkayası Mevkiinde yine kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış bir Roma Dönemi yapısı yakınında üzerinde sakallı bir erkeğin cepheden verilmiş büstünün olduğu mimari blok üzerindeki betimin Zeus'a ait olduğu düşünülür (Laflı, 2007, s. 53 fig. 9). Bu Zeus Kimistenos'un da belki de Asia Minor'un diğer bölgelerinde görüldüğü gibi de Hurri-Hitit kökenli fırtına, dağ ve cennetin tanrısı olan Teşup gibi bir kökenden yerel tanrı olarak gelip Zeus ile birleşmiş olabileceği ifade edilir (Laflı-Christof, 2011, s. 273-274; Laflı-Christof, 2012, s. 19).

Kimistene'ye çok yakın bir alandan, Köyceğiz Köyü'nden bulunan sütun biçimli bir mezat yazıtında "Κίμιστος" – "Kimistos" adının geçmesi, bölgenin tanrısının isminin yerli şahıslarla bütünleşerek kullanıldığını da göstermekte ve tanrının önemini de ortaya koymaktadır (Laflı-Christof, 2011, s. 246-247, abb.16; Piso, 2018, s. 44). Bu durum Zeus Strategos tapınımının olduğu Amastris için de geçerlidir.

Epigrafik bulgular

Hadrianopolis teritoryumunda belki de en önemli tanrı olan Zeus Kimistenos'a ait epigrafik veriler bölgeden olduğu kadar Roma İmparatorluğu'nun Dacia Bölgesi'nden de gelmiştir. Tanrıya ait yazıtlar tanrının bu epithet altındaki özelliklerini pek vermese de tanrının inanırlarının imparatorluk sınırlarındaki dağılımını göstermesi açısından önemlidir. Genel anlamda Asia Minor'un birçok yerinde olduğu gibi koruyucu ve kurtarıcı işlevi olan Zeus'un, Kimistenos epitheti altında da bu role sahip olduğu ve aynı zamanda tapınım merkezlerindeki toplukların patronu olduğu

düşünülürse, başta Kimistene halkı tanrının bu özelliğini gittikleri her yere götürdükleri gibi özellikle Paphlagonia Bölgesi dışındaki yerlerde etnik kimliklerinin de koruyucusu olarak da kullandıkları düşünülebilir.

Zeus Kimistenos ait yazıtlardan ilki Mendel tarafından kültün merkezi olan Kimistene (Asar Tepe) bulunup yayımlanmıştır (Mendel, 1901, s. 24, no:161; Schwabl, 1972, s. 323; Robert, 1980, s. 222; Kaygusuz 1983, s. 113 No. 3; Kaygusuz 1984, s. 70; Marek, 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14; Matthews vd., 2009, s. 209, Ab..6.84; Şahin, 2001, s. 81; Laflı-Christof, 2011, s. 244-245, Yazıt 4 abb.14, Laflı-Christof, 2012, s.81, abb.54). (**Kat.Had.Yzt-1)**

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ·
Διὶ Κιμιστηνῷ
Ἄλβος Πρόκλου
4 ἀνέθηκα.

(Marek, 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14)

Çevirisi:

İyi talihle! Proclus oğlu Albos, Zeus Kimsitenos'a (bu adağı) sundu.

(Laflı-Christof, 2011, s. 244-245, No.4, Abb. 14)

Zeus Kimistenos'a ait anakaya üzerindeki yazıt, Asar Deresi'nin 200 m üzerinde yer alır. Yazıt yerleşim alanının kuzey doğusunda bir giriş kapısı gibi duran kaya geçidini oluşturan yüzeyi düzleştirilmiş kaya üzerinde ve iki satırı taşmış olarak tabula ansata içine yerleştirilmiştir (Kaygusuz, 1983, s. 112-113). Yazıt MS 2. yüzyıl sonlarına tarihlendirilir (Laflı-Christof, 2011, s. 245)

Kimistenos epithetinin yerel bir toponimden kaynaklı olduğu ve bölgedeki diğer Zeus tapınımlarının ortak özelliği olarak görülen tapınım alanındaki köylerin, küçük kentlerin ve yerel toplulukların baş tanrısı ve koruyucusu olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda tanrının kithonik özelliklere de sahip olduğu öne sürülür (Kaygusuz, 1984, s. 70, no.3; Saprykin, 2009, s. 253).

Kimistenos epithetinin toponime işaret etmesi, kelimenin sonunda bulunan –enos kelimesinden anlaşılabilmektedir. Asia Minor'un birçok yerinde özellikle Zeus epithetlerinden görülen –enos ve –etes (Zeus Kimistenos, Zeus Karzenos, Zeus Bonitenos) bitimleri bu epithetlerinin yer adlarını belirttiği açıktır (Chaniotis, 2007, s. 84 dn. 9). Keza, bölgede bir Kimistene Halkı olduğu ve bu topluluğa ilişkin bir halk

(boule) ve yaşlılar meclisi olduğu da yine aynı bölgeden ele geçen bir başka yazıtta da görülür (Kaygusuz, 1983, s. 112 Nr. 1; Laflı-Christof, 2011, s. 241-242). MS 212-217 tarihleri arasında yerleştirilen yazıtta İmparator Caracalla'ya adanmıştır ve yazıtta "Uğurlu olsun, Kimistene halk ve yaşlılar meclisi, İmparator Kaiser Marcus Aurelius Antoninus Augustus Sebastos'u (heykelini dikerek onurlandılar)" demektedir (Kaygusuz, 1983, s. 112 Nr. 1).

Zeus Kimistenos'un bölgenin önemli tanrılarından biri olduğunu gösteren bir başka yazıt ise Kimistene'den yaklaşık 100 km doğuda yer alan Pompeiopolis kentinde kayıt edilmiştir. D. R. Wilson, Pompeiopolis antik kentinde kaydettiği ancak tam olarak yayımlanmayan ve bugün kayıp olan yazıt bir adak sunağıdır. Yazıt, Hadriaonopolis vatandaşı olan "Synphorus Zeus Kimistenos'a bir sunak yaptırmıştır" ifadeleri yer alır (Wilson 1960, s. 159-160; Marek 1993, s. 123 dn. 890; Laflı-Christof, 2011, s. 273, dn. 86). (**Kat.Had.Yzt-2)**

Zeus Kimistenos epithetine Dacia Bölgesi'nde (Abrud) özellikle madenlerin yoğun olduğu bölgelerde de rastlanır. Paphlagonia'dan özellikle de Hadrianopolis ya da Kimistene vatandaşı olanların göçmen ya da kolonist olarak gidenlerin kültü yanlarında taşımalarıyla bu epithete rastlamaktayız.

Dacia Bölgesi'nde günümüz Romanya'nın doğusunda bulunan Abrud kentinden bir Yunanca yazıt Zeus Kimistenos'a adanmıştır. Abrud kenti altın madenleri ile Roma Döneminde önem kazanmış bir madenci kentidir. Yazıtın bulunduğu alanda bir Castellum bulunmaktadır ve tam olarak yayımlanmayan yazıt başka yazıtlarla birlikte Alburnus Major'deki (Roşia Montana) altın madenlerinden gelmiştir. Yazıtın bulunduğu Bucium Izbit, Vulcoi Dağı üzerinde yer alır (Daicoviciu 1941, s. 300; Popa-Berciu, 1978, s. 973-974). **(Kat.Had.Yzt-3)**

Yazıt:

Μύρων
Δεὶ Κιμ-
ιστηνῷ
4 εὐχήν.

(Daicoviciu, 1941, s. 300)

Çevirisi:

Myron Zeus Kimistenos'a (bu sunağı) adadı.

(Daicoviciu, 1941, s. 300)

Yazıt, 1960'lı yıllarda bölgedeki bir eğitim merkezinin bahçesinde korunmakta imiş. Burada bazı Roma Dönemi cam parçaları ile damgalı çatı tuğlaları da bulunmaktadır. Yazıtın tam buluntu yeri olarak Bucium Izbita Köyü olarak gösterilmiştir. MS 2. yüzyıla tarihlenen adağı adayan Myron'un bir madenci ya da bir gözetmen (bekçi) olduğu düşünülmektedir ve adağın yazıtına göre tanrının Asia Minor kökeni kendi orijinalliğini korumaktadır (Daicoviciu 1941, s. 300-301, no.8; Robert-Robert, 1943; s. 341; Detschew, 1957, s. 246; Russu, 1965, s. 64, nr. 24; Popa-Berciu, 1978, s. 973-974; Piso, 2018, s. 49, 54). Bu noktada Dacia Bölgesi'nin Roma İmparatorluğu tarafından eyalet haline getirildiği ilk dönemin kolonistlerince adandığı düşünülebilir.

Zeus Kimistenos'a ait Dacia Apullum'dan iki adet yazıt bulunmaktadır.

İlk yazıtımız, paralel yivli, bir taç ve tabana sahip, dört oluk ve yuvarlak formlarla dekore edilmiş bir sunak üzerindedir. **(Kat.Had.Yzt-4)**

Yazıt:

I. O. M.
CIMISTENO
PRIMVS ET
4 *PRIMIANUS*
EX V(ot)O POS(uerunt)

(Berciu-Popa, 1963, s. 69; Popa-Berciu, 1978, s. 975)

Çevirisi: -

Primus ve Primianus Zeus Kimistenos'a adağı gereğince (bu sunağı) sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

İkinci yazıt ise arka yüzünde büyük bir kırığa ve yazıt alanında farklı büyüklükte deliklere sahip bir paralel yüzgeç şeklinde adak sunak üzerindedir. Sunak üç yivli ve yuvarlatılmış formlu yüzünde bir profilden süslenmiştir. Yanal kenarlarda basit, açısal, paralel yüzlü bir şekil, arka yüzünde büyük bir kırılma ve yazıt alanında farklı boyutlarda delikler bulunan, üç çukur ve şekil ile yüzünde süslenmiş basit bir profilden yuvarlak, yanal tarafta köşelidir. **(Kat.Had.Yzt-5)**

Yazıt:

I O M
CIMISTENE-
(n)O PRO SA
4 *LUTE IM*
PERI PO(s)V
IT AURE
LIVS IVILIANS

(Berciu-Popa, 1963, s. 69; Popa-Berciu, 1978, s. 975)

Çevirisi:

Aurelius Iulianus sağlığı için (bu sunağı) Zeus Kimistenos'a (sundu).

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Apullum yazıtları Mina (maden) kampına yakın Dealul Furcilar (Alburnus Major teritoryumu içinde) adı verilen ve yazın tarımsal etkinliğin yoğun olduğu bir mevkideki Carpen adlı bir tepeden gelir. Kimistenos yazıtları yanında birçoğu Asia Minor kökenli başka yazıtların da toplu bulunduğu alana 10 m²'lik bir alandan gelir. Burada duvar kalıntıları, taş bloklar ve çatı kiremitleri de çok sayıda bulunurken aşan aynı zamanda bir Mithraeum'dur ve iki yazıtla temsil edilen Zeus Kimistenos'a ait bir tapınak ya da sunak/temenosunun varlığının olabileceğini de düşündürür (Berciu-Popa, 1963, s. 68-69; Mitchell, 2017, s. 19; Piso, 2018, s. 44).

Apulum Yazıtları (Latince), MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı ya da Severuslar Dönemine tarihlendirilir. Özellikle ikinci yazıtta görülen "Pro Salute Imperi" formülü geç dönemlerde yaygın olarak kullanılmıştır (Merlin, 1965, s. 72 – no. 185-186; Berciu-Popa, 1963, s. 70).

Adakların bulunduğu Apullum ve Abrud, Alburnus Major teritoryumunda kalmaktadır. Özellikle Apullum'da bulunan adaklar, özellikle Asia Minor kökenli başta Zeus olmak üzere farklı tanrıların da adaklarıyla birlikte bulunmuştur. Asia Minor dışında Mısır, Suriye ve Mithras gibi kökeni daha doğuya dayanan inançlar da görülür ki, özellikle maden bölgesindeki kozmopolit insan yapısını göstermesi açısından önemlidir (Garcia, 2010, s. 305-315; Deszpa, 2017, s. 152-153).

Zeus Kimistenos yazıtı gibi yanında bulunan başka Asia Minor kökenli tanrı epithetleri Dacia'daki altın madenlerine bölgenin fethinden hemen sonra yoğun bir kolonist göçüne işaret etmektedir. Zeus Kimistenos, Zeus Syrgastes ve Glykon Kültleri'nin varlığı Paphlagonia'dan göçleri gösterirken, Galatia ve Phrygia

Bölgelerinden bilinen Zeus Narenos, Zeus Sarnendenos ve Zeus Sittakomiskos'a (7 köyün Zeus'u) adanan başka adaklar da Paphlagonia'ya komşu bu bölgelerden de insanların hareketlerini gösterir (Mitchell, 2017, s. 17-19).

Öte yandan Apullum yazıtlarında görülen İtalik kökenli ve evrensel sayılabilecek "Iupiter Optimus Maximus"un kısaltma ifadesi I.O.M. ifadesi de Zeus Kimistenos gibi diğer Asia Minor kökenli mütevazı kültlerin bu daha evrensel kültle birleşerek statülerini sağlamlaştırdığı ama aynı zamanda ilk giden kolonistlerin zamanla Romalılaşma ve Roma vatandaşı olma sürecini de yansıtmaktadır. Nihayetinde bölgedeki erken örneklerden olan Abrud örneğinde Kimistenos yazıtı Yunanca olup ve bu adağı adayanlar Traianus'un bölgeyi fethinden sonra gelen ilk kuşak iken, MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlendirilen Apullum yazıtlarının Latince olması da bunu göstermektedir (Mitchell, 2017, s. 20-21). Aynı zamanda Kimistenos inancının uzun süren mevcudiyeti Paphlagonia'dan Dacia göç olayının devam ettiğini ve Zeus Kimistenos'un da bu topluluğun inancı yanında her ne kadar Roma vatandaşı olsalar da kimliklerini koruyan bir güvence olduğunu da gösterir.

Apulum, dolayısıyla Dacia yazıtları, Roma İmparatorluğu'ndaki dini senkretizmin, her zaman olan herkes için daha kolay erişilebilen resmi Roma kültleri adlandırmalarının yorumlanması ve benimsenmesi açısından açık bir ifade olarak değerlendirilir (Berciu-Popa, 1963, s. 70).

Zeus Kimistenos'a ait Alburnus Major teritoryumundaki Abrud ve Apullum'da bulunan adakların bölgedeki mermer ya da maden ocaklarında çalışanlarca adandığı düşünülmektedir (Daicoviciu 1941, s. 300-301; Robert, 1980, s. 222; Berciu-Popa, 1963, s. 70). Ancak bunun yanında Apullum adaklarından Primus ve Primianus'un adağındaki bu kişilerin tüccar, üst düzey yönetici olabileceği, keza benzer isimlerde kölelerinde tespitinden dolayı köle de olabilecekleri düşünülür (Berciu-Popa, 1963, s. 68; Popa-Bercui, 1978, s. 975).

Hadrianopolis'te yapılan çalışmalarda bölgedeki mimari tasarımlarda kireçtaşı ve mermerin yoğun olarak kullanıldığı, mermerin özellikle dini yapılarda tercih edildi ve bu taşların da Kimistenos kentine çok yakın bir ocaktan çıkarıldığı ve yine bölgede çok sayıda antik taş ocağı ile karşılaşıldığı da bilinmektedir (Laflı, 2010, s. 291). Bu noktada Dacia'ya giden Paphlagonların özellikle taş ocağında çalışma konusunda uzman oldukları ve bilinçli bir şekilde Dacia'ya gittikleri düşünülebilir.

2.5.2. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri

2.5.2.1. Zeus Baleos

Bolu'nun Dörtdivan Beldesi Çardak Köyü'nde köy camisinde devşirme olarak kullanılırken tespit edilmiş bir yazıttır (Förster, 1894, s. 373). Çardak Köyü Billaios Nehri'nin Soğanlısu kolu kenarında bulunur. Köyün bulunduğu alan yaklaşık 1100 m rakımda yer alır. Yazıtın bulunduğu alan Gerede'nin (Krateia) güney batısında bulunmasına karşın C. Marek tarafından Hadrianopolis teritoryumunda kabul edilmiştir (Marek, 193, Kai. Kat. 18; Schwabl, 1972, s. 286; Şahin, 2001, s. 30). **(Kat.Had.Yzt-6)**

Yazıt:

Διὶ Βαλήῳ
Πόπλιος
Ἀντώνιος
4 Ἀρεστός.

(Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 18)

Çevirisi:

Puplius Antoninus Arestos (bu sunağı) Zeus Baleos'a (adadı).

(Şahin, 30, 2001)

J. Saprykin, Baleos epithetini toponimden geldiğini ve etnik topluluk, köy ve şehirlerin koruyucu tanrısı olduğunu bildirir (Saprykin, 2009, s. 253).

Baleos kelimesi değişik biçimlerde Thrakia Bölgesi'nde özellikle tanrı Dionysos için kullanılan bir epithet olarak bilinmektedir. "Βαλίας" ya da "Βαλιός" şekli ile kullanılan epithet, "Parlayan" anlamı taşımaktadır ve özellikle Orphizm taraftarlarınca kullandığı bilinir (Tomaschek, 1894, Bd. II, s.41; Cook, 1925, s. 720). Cook, bu noktada Zeus Baleos'un Thrakia'daki Dionysos Βαλιός ile karşılaştırılabileceğini belirtir (Cook, 1925, s. 79, 271, dn. 5)

Thrakia'daki Dionysos ile Zeus Baleos'un eşitliği kabul edildiği takdirde yazıtta görülen sarmaşık dallarının da Bakha atrübüsü olduğu da iddia edilmiştir (Höfter, 1896, s. 472).

Baleos kelimesi ile ilgili bir başka öneri yine kelimenin Thrak köklerine işaret eder. Etimolojik bir çalışmada "Dece-balus" ve "Dece-neus" kelimeleri incelenmektedir. Decebalus kelimesi genel anlamda Dacia Bölgesi krallarına verilen isim olarak bilinmektedir. Özellikle Dece-balus kelimesindeki – balus kökenini ele alınınca, bu kelimenin Romen formunun bală –balaur olduğunu ve bunun da "ejderha"

anlamına gelip tipik Romen mitolojisine ait bir terim olduğu iddia edilir. Aynı zamanda bu kelime kişi ismi olarak "bală, Balaure, Balaur, Balaurea, Balaurescu" olarak görüldüğü, kelimenin Albania dilinde –bollë olarak yılan anlamına geldiği belirtilir. Başka bir paralellik Thrakia dilindeki -Balas ya da -Baleos olarak Zeus'un epitheti; Balis olarak da Dionysos'un epitheti olduğudur. Ve bu kelimenin ilkel kökeni ise –bhel sözcüğünden gelip –kabarmak, -şişmek olduğu belirtilir. Genel anlamda bakıldığında Dece-balus kelimesinin anlamı ise şarkı söyleyen ejderha olup Dacia Bölgesi halklarının mitolojik ve sosyal bağlamına uymaktadır (Paliga, 2007, s. 107).

Baleos kelimesi üzerine yapılan değerlendirmelere bakıldığında Thrak kökeni ve epithetin Dionysos ile bağlantısı dikkat çekmektedir. Bu bağlantı, Paphlagonia'nın batısında, Bithynia sınırındaki Thrak kökenli halkları akla getirilebilir. Yazıtın bulunduğu alanın kuzeyinde bir Thrak kavmi olarak nitelendirilen Koukonların varlığı bilinmektedir (Strab. XII 3, 5; Arslan, 2005, s. 102). Öte yandan yazıtın bulunduğu yerleşim 1160 m rakımda yer almasına karşın görece geniş bir tarım arazisi içinde kalmaktadır. Baleos epithetinin Dionysos ile özdeşleşmesi düşünülürse epithetin tarımsal nitelikli verimlilikle ilgili bir tanrıya da işaret ettiği kabul edilebilir. Kelimenin aynı zamanda "parlamak" anlamına geldiği de kabul edilirse bir gökyüzü tanrısı olarak Zeus ile eşleşmesi kabul görecek bir yaklaşım olacaktır.

2.5.2.2. Zeus Brontaios

Paphlagonia Bölgesi'nde ve Hadrianopolis teritoryumunda mevcut diğer örneklere bakarak epithetine daha sık rastlanılan tanrılardan birisi Zeus Brontaios'tur. Epithet, Hadrianopolis'te üç, Pompeiopolis teritoryumunda bir (Jacopi, 1936, s. 4) ve muhtemelen Ionopolis teritoryumunda kalan Kallistra (Doğanyurt)'da bir (Rodhe, 1940, s. 60, 71) örnekle temsil edilir.

Phrygialı bir tanrı olan Zeus Brontos ya da Brontaios'un, Paphlagonia'da olduğu gibi çok geniş bir alanda tapınım gördüğü bilinmektedir (Rodhe, 1940, s. 71; Schwabl, 1972, s. 292-293).

Hadrianopolis teritoryumunda Zeus Brontaios'a ait yazıtlar Eskipazar Hanköy, Karahasanlar Köyü ve Tamışlar Köyü'nden bulunmuştur.

Zeus Brontaios'a ait Hadrianopolis teritoryumundan ilk buluntu Kimistene kentinin 3 km kuzeydoğusundaki Hanköy'den gelir. Adak yazıtı köy çevresindeki eski bir hanın kalıntısında bulunmuştur (Legrand, 1897, s. 95-96 no.7; Mendel, 1901, s. 5-

10; Schwabl, 1972, s. 292-293; Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 17.1, Şahin, 2001, s. 37). **(Kat.Had.Yzt-7)**

Yazıt:

[Διὶ Β]ρονταίῳ Μαριανὸς Μαρ[— — —]

[ὑπὲρ ἑαυτοῦ] καὶ τέκνων εὐχῆς χάριν.

(Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 17)

Çevirisi:

Mar[-----]oğlu Marianus kendisi ve çocukları için Zeus Bronton'a (bu sunağı) adak gereği sundu.

(Chiai, 2019, s. 114)

Bu yazıt Zeus Βρονταῖος'un ailenin koruyucu tanrısını temsil etmektedir. Buradan yola çıkılarak yemini yapan kişi olan Marianos, Zeus Brontaios'u hem ailesi hem de akrabaları için bir "soter-koruyucu" olarak görmektedir. Brontaios'un iklime yönelik ana işlevi yanında geniş ailelerinde de koruyucusu olması yerel tanrıların genellikle geniş ailelerin tümünün yüce koruyucuları olarak tapınıldığı kırsal Phrygia ve Lydia'daki birçok adak yazıtında da belgelenmiştir (Chiai, 2019, s. 114).

Hanköy, Eskipazar İlçe merkezi ile Karabük'ü birbirine bağlayan otoyolunun kenarından yer alır. Köy, yolun geçtiği Eskipazar Çayı'nın oluşturduğu vadi içerisinde yaklaşık 500 m rakımda yer alır.

Hanköy'deki Zeus Brontaios buluntu alanının 4 km güneybatısında, Kimistene'nin 2 km kuzeybatısında yer alan ve 610 m rakımda bulunan Karahasanlar Köyü'nden başka bir Zeus Bronton/Brontaios adağı bulunmaktadır. Yazıt, Karahasanlar Köyü'nde Recep Terzi'ye ait evde yer almaktadır. **(Kat.Had.Yzt-8)**

Yazıt, MS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen bir mimari parçaya kazınmıştır. Yerel kırmızı kireçtaşı üzerindeki yazıt iyi ve okunaklı durumdadır ancak evin sahibi yazıtın bulunduğu mimari parçayı iki parçaya ayırmıştır. (Belke, 1996, s. 225; Laflı-Christof, 2011, s. 245-246; No. 5, Abb. 15; Laflı-Christof, 2012, s. 53-54, No.22 abb.22; Christof-Laflı, 2013, s. 130-132, no.4, abb.1)

Yazıt:

ʼΑγαθΐ Τύχῃ·

Κύρι[κ]λλος ʼΙούλλου

ἐποίησα τῆν πλινθίδα κ[αὶ] τὴν

καμάραν Βροντώτι

(Laflı-Christof, 2011, s. 245-246; Yazıt 5, Abb. 15)

Çevirisi:

İyi talihle! Iullus oğlu (ben) Kyrillos bu plinthos ile mezarı yaptırdım. Bronton'a!

(Laflı-Christof, 2011, s. 245-246)

Tanrının bir mezar yazıtında ismini geçiyor olması bilinen ana işlevleri yanında ölü kültüyle ilişkisini göstermek, getirdiği yağış ve bereket ile dünyevi hayatın olduğu kadar öteki dünyadaki cennet üzerine de söz sahibi olduğunu göstermekte ve bu özelliği ile de yine Phrygia ve Lydia'daki örneklerle özdeşleşmektedir (Chiai, 2019, s. 114).

Kimistene'nin 5 km güneydoğusunda yer alan 1100 m rakımlı Tamışlar Köyü Kızılcapınar Mahallesinde yakın dönemde bulunan bir yazıt tartışmalara neden olmuştur. Stel üzerindeki yazı karakterlerine bakılarak MS 3. yüzyıla tarihlendirilir (Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23; Christof-Laflı, 2013, s. 132-133, no.5) **(Kat.Had.Yzt-9)**

Yazıt, onu ilk olarak okuyan E. Laflı ve E. Christof tarafından Tanrıça Artemis'e adanmış olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede yazıtta imzası olan Kherstos'un imzası bulunan Emredore (Enderion) Köyü'nde Artemis Kratiane'ye olan adaktan yola çıkılmıştır. (Kaygusuz, 1983, s. 115-116).

Yazıt:

Ἀγαθή Τύχη
..ΟΝΤΡΩ[----]
[--]ιμου άμα τάώ υί-
ώ Άρτέμι[δι εύχής]
χάριν ά[ν]έσ[τησε]ν έκ
τών ίδίων Χρήστος
έποίησεν

(Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23)

Çeviri:

İyi talihle! ---imos oğlu filanca oğlu ile birlikte Artemis'e adak gereği (bu sunağı) kendi cebinden dikti. Khrestos (ise bu taşı) yaptı.

(Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23)

Laflı ve Christof yazıtın restorasyonunda adağın Artemis'e adandığı iddia etmişlerse de P. Thonemann bunun yanlış olduğunu ileri sürer. Thonemann, adayan

kişinin oğlunun ismini vermeden "oğluyla birlikte" anıtı dikmiş olduğu ifadesinin pek mümkün olmadığını ve 4. satırda geçen Ἀρτέμι[ώρω] ifadesinin kişi ismi olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur. Aynı şekilde Thonemann, 2. satırda geçen ONTPΩ şeklinde okunan kelimede "rho" harfinin okunmadığını bunun yerine [Βρ]ονταίῳ şeklinde tamamlanması gerektiğini ileri sürer. Hemen altındaki 3. Satırda "omikron" ve "nu" harflerinin görüldüğünü belirten Thonemann, bunun yaygın bir isim olduğunu ve [Μ]ονίμου şeklinde olabileceğini iddia eder ve yazıtı şu şekilde yeniden tamamlar (Thonemann, 2015, s. 82-83).

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ·
[Βρ]ονταίῳ [- - - -]
[?Μ]ονίμου ἅμα τῷ υἱ-
ῷ Ἀρτεμιδ[ώρῳ εὐχῆς]
χάριν ἀ[ν]έσ[τησ]αν ἐκ
τῶν ἰδίων. Χρῆστος
ἐποίησεν.

(Thonemann, 2015, s. 82-83)

Çevirisi:

İyi talihle! Brontaios'a Monimos oğlu, Artemidoros oğlu ile birlikte adak gereği (bu sunağı) kendi cebinden diktiler. Khrestos (ise bu taşı) yaptı.

(Thonemann, 2015, s. 82-83)

P. Thonemann yazıtın MS 2. yüzyıl olabileceğini de söyler (Thonemann, 2015, s. 82)

Zeus Bronton, Phrygialı bir tanrı olarak Dorylaion ve Nakoleia kentleri bölgesinden yoğun buluntu verir ve bu kentlerin kültün çıkış noktası olduğu düşünülür (Drew-Bear-Naour, 1990, s. 1992-1993). Ayrıca Nikaia çevresinden son yıllarda toplanan çok sayıdaki epigrafik malzeme de bu bölgedeki önemini gözler önüne serer (Chiai, 2010, s. 135-136; Öztürk vd., 2012, s. 83-88).

Zeus Bronton, Gürleyen Zeus adından da anlaşılacağı gibi bir hava ve fırtına tanrısıdır. Ancak karakteri yakından incelendiğinde, tanrının aynı zamanda çiftçileri, hayvanları ve tarım ürünlerini kollayan ve koruyan bir özelliğinin de olduğunu gösterir (Şahin, 2001a, s. 166). Tanrı bu özelliği yazıtlarında sıkça görülen ὑπέρ καρπών, ὑπέρ βοών, ὑπέρ ἰδίων formüllerinden anlaşılır (Şahin, 2001a, s. 168-169; Chiai, 2010, s.

136-137; Öztürk, 2013, 290). Tanrı aynı zamanda ölülere olan saygı duygusuyla ilişkilendirilirken, tanrının ölü kutsamalarında Hekate olan ilişkisinden yola çıkarak kithonik özelliği ortaya konur (Schawabl, 1972, s. 292; Chiai, 2010, s. 136-141). Keza tanrı sadece bireylerin değil, aile üyelerinin ve tüm köy topluluğunun da koruyucusudur (Şahin, 2001a, s. 169). Tanrının diğer özellikleri yanında intikam alan, yeminler üzerine de adı iliştirilen özelliği de vardır (Chiai, 2010, s. 147).

Tanrının başka bazı özellikleri arasında kendisine Büyük ve Kutsal, Duacıları duyan, Baba Tanrı, Muzaffer Baba olarak seslenildiği o nedenle de Phrygia'da tapınım gören Papas ile özdeşleştiği de düşünülür (Schwabl, 1972, s. 292-293).

Roma İmparatorluk Döneminde, özellikle MS 2 ve 3. yüzyılda tanrının tapınımının başta Phrygia Bölgesi'ndeki yazıtlara göre yoğun tapınım gören Zeus Bronton (Şahin, 2001a, s. 163) yazıtları dışında büst şeklindeki adaklarında sağ eli göğsünün önünde ve elbise içine saklanmış bir şekilde gösterilir. Bu betim, Zeus Paternos, Zeus Thallos ve Zeus Ampelikos gibi yine Phrygia'da iyi bilinen ve çok yaygın olan ikonografik betimin bit tekrarı olarak karşımıza çıkar. Bu durumda eğer yazıtı yoksa bu tanrıların görsel anlamda birbirinden ayrılmalarını güçleştirir (Chiai, 2010, s. 135-136).

2.5.2.3. Zeus Epekoos

Hadrianopolis teritoryumu içinde Kimsitene kentinin 15 km kuzeydoğusunda yer alan ve 710 m rakımlı Üçbaş Köyü yakınlarından bulunmuş olan bir yazıt Zeus Epekoos'a adanmıştır. **(Kat.Had.Yzt-10)** Yazıtın bulunduğu köy ve köyün yakın çevresinde yüzyıl başından itibaren yoğun arkeolojik buluntu tespit edilmiştir (Mendel, 1901; Behçet, 1925, s. 32-34).

Yazıt:

Εύχταίο(ς) Διί Έπηχό[ω άνέθηχε]

(Marek, 1993, s. 194, Kai. Kat. No. 23)

Çevirisi:

Euktaios (bu sunağı) her şeyi duyan Zeus'a (dikti).

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Epekoos, kulak veren, dinleyen tanrı anlamındadır. Edilen duaların tanrıların duyup, yerine getirmesi adına antikçağda kullanılan birçok sıfattan en çok kullanılanıdır. (Jessen, 1905, s. 2731-2732). Tanrının simgesi kulaktır (Gunter, 1987, s. 95-96).

Tanrının bu epitheti tek bir tanrıya ait olmayıp birçok tanrı ve tanrılara eklenmektedir. Epithet, Aphrodite, Apollon, Artemis, Ares, Asklepios, Atargetis, Bronton, Dionysos, Dioskurlar, Hekate, Helios, Hera, Herakles, Hosios kai Dikaios, Hyderos, Isis, Kore, Meter, Poseidon, Sabazios, Sarapis, Selene, Sozon, Suregethes, Telesphoros, Tych ve Zeus… içinde kullanılmıştır. Bu epithet kullanılırken Θεος έπήχοος ya da Θεοί επήχοοί şeklinde kullanılır ki tanrıların belirgin isimleri kullanılmayabilir (Jessen, 1905, s. 2731-2732).

2.5.2.4. Zeus Epidemios

Hadrianopolis teritoryumunda kalan günümüz Gerede'nin Karacadağ Köyü yakınında bulunan adak Zeus Epidemios'a adanmıştır. (Marek, s. 193, Kai. Kat. No. 19; Cook, 1925, s. 1180 dn. 4; Schwabl, 1972, s. 306; Şahin, 2001, s. 48), Adağın MS 1-2 yüzyıla ait olduğu belirtilir (French, 1994a, s. 113-117). (**Kat.Had.Yzt-11)**

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ.
Διὶ Ἐπιδημίῳ
Κλαυδίου Σευήρου
Ὠφελίων οἰκο-
νόμος κὲ Ἠλίας
ὑπὲρ τέκνων
κὲ τῶν βοῶν
εὐχῆς χάριν
ἀνεστήσα-
μεν.

(Marek, s. 193, Kai. Kat. No. 19)

Çevirisi:

İyi talih olsun! Cladius Severus'un Zeus Epidemios'una, çiftlik kâhyası Ophelion ve (karısı) Helias, çocukları(nın) ve büyük baş hayvanları(nın) selameti için yaptıkları adak nedeniyle sundular.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Sunağı yerinde inceleyen D. French ise yazıtı daha farklı kopyalamıştır:

Yazıt:

ἀγαθῇ τύχῃ.
Διὶ Ἐπιδημίῳ

Κλαυδίου Σευήρου
Ὠφελίων οἰκο-
νόμος κὲ Ἠλίας
ὑπὲρ τέκνων
κὲ τῶν βοῶν
εὐχῆς χάριν
ἀνεστήσα-
μεν.

(French, 1994a, s. 116)

Cevirisi:

İyi talih olsun! Cladius Severus'un Zeus Epidemios'una, çiftlik kâhyası Ophelion ve (karısı) Helias, çocukları(nın) ve büyük baş hayvanları(nın) selameti için yaptıkları adak nedeniyle sundular.

(French, 1994a, s. 117)

Zeus Epidemios'a salgın hastalıklara karşı korunmak için tapınıldığı bilinmektedir (Jessen, 1907, s. 57). Tanrı aynı zamanda çocuklarla ve sürülerle ilişkili olan bir tanrı kimliğindedir. Bunları sağlık yönünden koruyan, sayılarının artmasına yardımcı olan tanrıdır. Bu işlevi ile kırsal kesimin tanrısı Zeus, bir köylü ailesinin aktif yaşamının devamını sağlayan çok gerekli canlılarını koruyarak köylülere yardımcı olmaktadır (Robert, 1955, s. 36). Tanrının hem çocukları hem de öküzleri birlikte koruma işlevi Phrygia ve Lydia Bölgelerindeki birçok adak yazıtından bilinmektedir (Chiai, 2019, s. 114).

2.5.2.5. Zeus Epikarpios

Karabük merkez ilçe sınırlarında kalan Zopran-Akören Köyü'nde tespit edilmiş olan bir sunak Zeus Epikarpios'a adanmıştır. Yaklaşık 650 m. rakıma sahip bölgenin antik Sora kenti olduğu düşünülmektedir (Doublet, 1889, s. 310, no. 19; Mendel, 1901, s. 28, no.1; Marek,193, Kai. Kat. No.20; Şahin, 2001, s. 48-49) **(Kat.Had.Yzt-12)**

Sunak günümüzde Adil Dayıoğlu'nun evindedir. Sunağın yazıtı MS 165'e tarihlendirilmektedir (Marek, 1993, s.193, Kai. Kat. No. 20)

Yazıt:

Νεικίας Ναρίνα καὶ
Χρήστη σύνβιος
αὐτοῦ ἀνέθηκα-

4 ν Διὶ Ἐπικαρπίῳ ε-
ὐχῆς χάριν.
ἔτους ρο΄.

(Marek,193, Kai. Kat. No. 20)

Çevirisi:

Narina'nın oğlu Neikias ve karısı Khreste, adakları gereği (bu sunağı) 170 yılında (= MS 165) Zeus Epikarpios'a diktiler.

(Chiai, 2019, s. 116)

Yazıt, bir adam ve karısının (σύνβιος terimi sosyal statülerini ifade eder), dualarına cevap verdikleri için Tanrılarına olan kutsamayı göstermektedir. "Επικάρπιος" epithetinin tarım ve ürün verimliliği ile ilgili olduğunu bilinirken, bu yazıt Zeus'un muhtemelen bu çiftçi aile tarafından iyi bir hasat istediği bölgedeki doğa ile ilintili bir tanrı olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Chiai, 2019, s. 144). Aynı zamanda "yeminin sonucu" ifadesi Epikarpios'un, Zeus Asbamaios gibi verilen sözleri denetleyen bir tanrı olabileceğini de akla getirir.

Sora kentini ilk ziyaret edenlerden biri olan ve aynı zamanda yazıtı ilk yayınlayan kişi olan Doublet, Zopran ve Akören Köyleri çevresindeki kalıntılara dikkat çeker. İşlenmiş taşlar, heykel parçaları ve muhtemelen Thrakia Atlısı olabilecek bir ağaca satılmış bir yılan ve ona doğru hamle yapan atlı bir süvarinin olduğu bir stel hakkında bilgi verir. Doublet, Mustafa Efendi adlı birinin ahırında iki yazıt bulur ve bunlardan biri okunamaz durumdadır. Doublet buranın antik Sora olduğunu ileri sürer ve okuduğu yazıttaki Zeus Epikarpios epithetinin başka yerlerde de olduğu bilgisini verir (Doublet, 1889, s. 310-311). Doublet'in, yerleşimin antik Sora olduğu görüşüne G. Mendel'de katılır (Mendel, 1901, s. 28-29 no:168).

Geç Antikçağ'dan itibaren ismi yazılı kaynaklarda geçmeye başlayan Sora'nın (Σώρα, Σούρα, Σόρα) (Belke, 1996, s. 272), MS 4. yüzyıldan itibaren Gangra Metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir (Cramer, 1832, s. 238). Yazıtın geldiği alanda günümüzde iki alan, Hamzalar Mahallesi Odunlar mevki ve yakın bir noktada bulunan 179 ada 126 parseldeki taş oda mezarın bulunduğu alana I. Derecede Arkeoloji sit alanıdır (Gür-Yıldırım, 2017, s. 759). Sora antik yerleşiminde erken dönemlere ilişkin mimari kalıntılara ve yerleşim yerine dair izlere rastlanılmazken çevredeki kaya mezarı ve tümülüsler bölgenin Demir Dönemi'ne dair görüşler öne sürülmesine yol açmıştır (Strubbe, 1978-1979, s. 123).

Zeus Epikarpios, tanrıya topraktan elde edilen ürünlerin koruyucusu anlamında verilen bir sıfattır (Şahin, 2001, s. 49). Zeus, bu epitheti ile de ürünleri koruyan bereket tanrısı konumundadır. Bu epithet ile aynı anlama gelen Eukapios, Eukarpos gibi farklı kullanımları da görülürken, Epikarpios'un, ürün veren anlamına gelen Karpodotes epitheti ile de eş değer olduğu düşünülür (Schwabl, 1972, s. 307; Marek, 1993, s. 125, dn. 900). Karpodotes epitheti ise genelde Phrygia Bölgesi'nde görülür (Robert, 1975, s. 171-173; Drew-Bear-Naour, 1990, s. 1949-1951). Genel anlamda Epikarpios epitheti daha çok Hellen kültürünün baskın olduğu yerlerde görülen Zeus Karpophoros ve Zeus Karpodotes ile birleştirilirse epithetin görüldüğü Pontus gibi Paphlagonia'da da Hellen yerleşimcilere de işaret ettiği düşünülebilir (Saprykin, 2010, s. 468).

Paphlagonia Bölgesi'nin hemen doğusunda yer alan Pontus Bölgesi'nde de Zeus Epikarpios tapınımı önemli yer tutmaktadır. MS 144-145'e tarihlenen bir stel üzerinde Silvaonus adlı bir kişi Zeus Epikarpios rahibi olarak Demeter ve Kore'ye, Tanrıların Anası gününden bir gün önce yaptığı adak yazıtı bulunmuştur (Anderson vd. 1910, s. 189; French, 1996, s. 88 no: 4, 91). Zeus Epikarpios'un Eleusis tanrıçaları ile ve Phryg Tanrıçası ile birlikte olması onu yeryüzünün olduğu kadar yeraltının da güçlerine sahip Hellen-Barbar birleşmesinde ışık getiren, mutluluk ve refah getiren özellikler de taşıdığını gösterir. (Saprykin, 2010, s. 467). Zeus Epikarpios'un, aynı zamanda bereketin yanında aile ve mahremiyetin de koruyucusu olduğu da ileri sürülür (Saprykin, 2010, s. 468).

Pontus Bölgesi'nde Zeus Epikarpios, Zela'da bulunmuş olan Traianus Dönemi sikkelerin üzerinde Zeus Epikarpios lejandı ile Zeus Nikephoros (Nike tutan) olarak betimlenmiştir. Lejandı ΖΕΥΣ ΕΠΙΚΑΡΠΙΟΣ ΖΗΛΕΙΤΩΝ şeklinde olan sikke betimine göre şehir topluluğunun koruyucusu ve patronu olarak da görülür (Saprykin, 2010, 468; Schwabl, 1972, s. 307; Olshausen, 1990, s. 1900) Zeus Epikarpios, Caracalla (Arslan, 1997, 105, Lev. XXXVIII, no: 207; Saprykin, 2009, s. 254) dönemi sikkelerinde oturur durumda ve sola dönük, sol elinde asası, sağ elinde ise iki buğday başağı tutar durumda betimlenmiş olarak geçer.

2.5.2.6. Zeus Karzenos

Hadrianopolis teritoryumunda, muhtemelen Kimistene kentinin hâkimiyet alanında kalan bölgede görülen Zeus tapınım yoğunluğu ve epithetlerindeki çeşitlilik, günümüzdeki Eskipazar Çayı boyunca devam eden hat üzerinde kendini göstermektedir.

Eskipazar Çayı'nın Eskipazar ilçe merkezine en yakın noktasında yer alan Kapıcılar Köyü'nden bulunmuş olan bir mermer altlık üzerinde Zeus Karzenos ismi geçmektedir ve Karzenos'un bir toponim olduğu düşünülmektedir (Legrand, 1897, s. 98 nr. 12; Ruge, 1919, s. 2260; Schwabl, 1972, s. 319; Mitchell, 1993-I, s. 92; Şahin, 2001, s. 70). (**Kat.Had.Yzt-13)**

İ. Kaygusuz, Karzene yerleşiminin Zeus Karzenos yazıtının bulunduğu Kapıcılar Köyü'nden 5 km kuzeybatısındaki Köyceğiz Köyü olduğunu düşünür ve buradan yaklaşık olarak 10 adet yazıt yayımlamıştır (Kaygusuz, 1984, s. 63; Kaygusuz, 1982, s. 177-183).

Yazıt:

Ἀγαθῇ τύχῃ·
Αντίοχος
Αντίοχου
4 Διὶ Καρζηνῷ
ἀνέστησεν
εὐχήν.

(Kaygusuz, 1984, s. 63; Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 16)

Çevirisi:

İyi talihle! Antiokhos oğlu Antiokhos, Zeus Karzenos'a (bu sunağı) sundu.

(Kaygusuz, 1984, s. 63)

S.J. Saprykin, Zeus Karzenos isminin diğer araştırmacılar gibi toponimden kaynaklandığı düşüncesine katılır ve aynı zamanda bölgede görülen Zeuslar da olduğu gibi yerel insan topluklarının baş tanrı ve koruyucusu olduğu gibi tanrının kithonik özelliğinin de olduğunu düşünür (Saprykin, 2009, s. 253; Saprykin, 2010, s. 471).

2.5.3. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü

2.5.3.1 Pişmiş toprak boğa figürini

Karabük'ün Yenice İlçesine bağlı Gökbel Köyü'nden bulunmuş olan pişmiş toprak boğa figürini bulunmaktadır. (**Kat.Had.Ark-2**) Kastamonu Müzesi envanterinde yer alan eser kalıp tekniğinde yapılmıştır. Kırmızımsı turuncu hamura sahip figürinin sadece boyun ve baş kısmı korunmuş, bu bölgede de boynuzları ve kulakları neredeyse baştan itibaren kırıktır. Boynun bir kısmının korunduğu figürinde hafif sarkık gerdan görünmektedir. Konik bir buruna sahip boğanın gözlerde de dâhil olmak üzere

neredeyse tüm detayları belirsizdir. Figürinin buluntu yeri Hadrianopolis-Amastris teritoryalarının kesişim noktası olması muhtemeldir. Buluntu müzeye şahıs tarafından verildiği için buluntu yeri hakkında kesin bilgiye ulaşılamamaktadır. Yenice Pişmiş Toprak Boğası, Kastamonu Dayılar Köyü'nden bulunan boğalar ile benzer özellikler göstermesinden dolayı Hellenistik Döneme tarihlendirilebilir.

2.5.4 Hadrianopolis teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi

Hadrianopolis teritoryumu içinde Zeus tapınımının muhtemelen bir tapınak, 7 ayrı epithete sahip yazıtlar ve şu an için az sayıdaki arkeolojik materyal ile görülebilmektedir. Kent teritoryumunda kesin olmamakla birlikte muhtemel Kimistene kentinde yer alan tapınak, Hadrianopolis kenti ile birlikte Paphlagonia'da hem de Dacia Bölgesi'ndeki yazıtlardan takip edilebildiği kadarıyla geniş bir alanda tapınım gören Zeus Kimistenos'a ait olmalıdır. Zeus Kimistenos'un toponimden kaynaklı olduğu ve bölgedeki diğer Zeus tapınımlarının ortak özelliği olarak görülen tapınım alanındaki köylerin, küçük kentlerin ve yerel toplulukların baş tanrısı ve koruyucusu olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda tanrının kithonik özelliklere de sahip olduğu öne sürülür ve dağ, gökyüzü ve hava olayları tanrısı olarak kabul edilir. Zeus Kimistenos'a ait Kimistene'de (Dereismail Köyü Asar Tepe) ana kaya üzerinde, Pompeiopolis'te, Dacia Abrud ve Apullum kentinden olmak üzere şu ana kadar 5 yazıt tespit edilmiştir. Tanrıya ait olduğu düşünülen tapınak Kimistene'de Akropolis Tepesi'nin kuzeyinde oluşturulan düzlükte yer almaktadır. Bu tapınak alanındaki kaçak kazı çukurlarında görülebilen statigrafiye göre Demir Dönemi'ne kadar geri seramiklerin varlığı görülmüştür. Yani, Zeus Kimistenos tapınak temelleri Demir Dönemi-Hellenistik Dönem dolgusu üzerine oturmuştur (Laflı, vd. 2013, s. 34-37). Tapınak ilk olarak K. F. Dörner'in 1963 yılında bulduğu bir yazıta göre Demeter ve Kore'ye atfedilmiş (Dörner, 1963, s. 139; Kaygusuz, 1983, s. 114, no.4) ama son dönemde yapılan çalışmalara yapının Zeus Kimistenos'a ait olabileceği fikri güç kazanmıştır.

Yaklaşık 102.50 metre x 71.65 metrelik bir temenos alanı olan tapınağın görünmeyen kısımların ölçümüyle birlikte ölçüleri 29,4 x 18,36 metredir. Yapının doğu tarafında en az 4 basamağı korunmuş anıtsal bir merdivenin varlığı görülür. Buranın altında 2 basamak daha olduğu düşünülmektedir. Tapınağın doğu cephesindeki merdivenli girişi ile cella aynı akstadır. Asia Minor'daki diğer imparatorluk dönemi tapınaklarında olduğu gibi buraya ulaşan bir yol olduğu da düşünülmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 253). Tapınağın planı için periptoros ve prostylos planı önerilirken

tarihleme için Severuslar Dönemi (MS 193-235) MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başını önerilir. Tapınak bu haliyle aynı döneme tarihlendirilen Amastris Zeus Strategos ve Meyre'deki Zeus Bonitenos tapınaklarının da aynı döneme tarihlendiril.

Tapınağın kime adandığı ise aslında belirsizdir. Her ne kadar yazıtı bulunmuş olan ve bir naos dikildiğinden bahsedilen Demeter ve Kore bu kırsal tapınağın tarımsal tanrıçaları olarak mantıklı görünse de Hadrianopolis ve Kimistene çevresinde Zeus epithetleri yoğun görünmesinden dolayı tapınağın Zeus Kimistenos'a ait olması daha muhtemel görünmektedir. Tapınak alanındaki mimari parçalarından biri olan sima-geison parçasında (K-26) bir hat üzerinde duran, cepheden verilmiş ve kanatları açık bir kartal kabartması bulunması yanında aynı zamanda tapınağa çok yakın bir noktadaki Sandıkkayası Mevkiinde yine kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış bir Roma Dönemi yapısı yakınında üzerinde sakallı bir erkeğin cepheden verilmiş büstünün olduğu mimari blok üzerindeki betimin Zeus'a ait olduğu düşünülmesi tapınağın Zeus Kimistenos'a ait olduğunu düşündürür.

Hadrianopolis teritoryumunda çoğunluğu Kimistenos çevresinden olmak üzere yazıtlardan Zeus'a ait epithetler Kimistenos, Karzenos, Baleos, Brontaios, Epekoos, Epidemios, Epikarpios epithetleri görülür.

Zeus Kimistenos'a ait yazıtlar bölgede Kimistene ve Pompeiopolis'te görülürken aynı zamanda muhtemelen kolonistler sayesinde Dacia Abrud ve Apullum'dan (2) da yazıtlarla temsil edilir. Özellikle Dacia Bölgesi'ndeki yazıtları adayanların maden ya da taş ocağında çalışanlar olduğu düşünülürken, bu yazıtların bulunduğu alanlarda yine Asia Minor kökenli, Paphlagonia ve Galatia Bölgeleri'nde görülen tapınımlara ilişkin yazıtlarda bulunmuştur. Zeus Kimistenos yazıtı gibi yanında bulunan başka Asia Minor kökenli tanrı epithetleri Dacia'daki altın madenlerine bölgenin fethinden hemen sonra yoğun bir kolonist göçüne işaret etmektedir. Zeus Karzenos, Kimistenos gibi yerel bir kült olup isminin toponimden kaynaklanan ve aynı zamanda bölgede görülen diğer Zeuslar da olduğu gibi yerel insan topluklarının baş tanrı ve koruyucusu olduğu gibi tanrının kithonik özelliğinin de olduğunu düşünülür. Zeus Baleos, Hadrianopolis teritoryumunun en batı ucunda, Bithynia sınırından bulunmuştur. Bu epithetin Thrakia Bölgesi'nde özellikle tanrı Dionysos için kullanılan bir epithet olarak bilinmektedir. "Βαλίας" ya da "Βαλιός" şekli ile kullanılan epithet, "parlayan" anlamı taşımaktadır ve özellikle Orphizm taraftarlarınca kullandığı ileri sürülür. Tanrının Thrakia ve Dionysos ile bağlantısı göz önüne alındığında Paphlagonia'nın batısında, Bithynia sınırındaki

Thrak kökenli halkları akla getirilebilir. Kelimenin aynı zamanda "parlamak" anlamına geldiği de kabul edilirse bir gökyüzü tanrısı olarak Zeus ile eşleşmesi kabul görecek bir yaklaşım olacaktır.

Paphlagonia Bölgesi'nde ele geçen yazıtlara göre tapınımının yaygın olduğu görülen Phrygia Kökenli Zeus Brontaios, Hadrianopolis teritoryumunda özellikle yine Kimistenos çevresinde 3 yazıtla temsil edilir. Brontaios'un bölgedeki varlığı, Phrygialı yerleşimcilerin yoğunluğuna bağlı olmakla birlikte, Hadrianopolis teritoryumunun Phrygia Bölgesine yakınlığı da önemlidir.

Hadrianopolis'te bulunan diğer Zeus epithetleri Hellen dünyasında yaygın olarak görülen, duaları işiten, salgın hastalıklardan aileleri ve sürüleri koruyan ve ürün bereketini sağlayan Epeekos, Epidemios ve Epikarpios'tur. Kültler yaygın olmakla birlikte, bölgedeki Hellen kültürü etkisi açısından da önemlidir. Hadrianopolis kenti, Bithynia ve Pontus Eyaletleri birleştirildiğinde yeni kurulan 11 kentin dışında kalan ve yerel kralların yönetimine bırakılan (Kaya, 1998, s. 165) alanlardan olması muhtemeldir ve Principatus Döneminde, bu yeni oluşturulan eyalete eklenen topraklardandır. Eyaletin bu yeni bölgesine bu nedenle Caesareis "Proseilemeniatai" denilmektedir (Mitchell, 1993a, s. 92). Bu düzenlemeler içinde idari değişiklikler olurken, belki de bu yeni bölgeye yeni yerleşimciler de getirilmiş olabilir. Bu noktada bölgede yerel kültler olduğu kadar Hellen kökenli epithetlerin de görülmesi anlaşılabilir.

2.6. Pompeiopolis

Pompeiopolis teritoryumu İç Paphlagonia olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır. Bu tanım tam olarak tarif edilmese de antik yazarlarca bölgenin kıyı ve iç kesim olarak ikiye farklı alan olarak anılıp, Olgassys (Ilgaz) Dağları ile Küre Dağları arasında kalan kesime İç Paphlagonia vurgusu yapmasından kaynaklanmaktadır (Strab. XII, 3.9). Ve bu İç Paphlagonia'da halk, Pontus Bölgesi gibi tamamen, D. Magie'nin tanımlamasıyla Asia Minor kökenli olup, dağ halkı, büyük oranda küçük çiftçiler, Hellenizm'den etkilenmemiş olan ilkel köy örgütleri şeklinde bu toplumsal ve ekonomik yapısı pek değişmeden uzun zaman bölgede var olmuşlardır (Magie, 1950, s. 188). Böylesi bir noktada genel anlamda iç kesimlerdeki yerleşimler hem fiziksel hem yönetimsel olarak polis yerine kale, köy ve çiftlikler şeklinde olup, insanlar arasında ilişkiler feodal düzeyde, çağlar boyunca da kentleşmenin oldukça zayıf kalıp yaşam biçimleri de uzun süre değişmediği bir habitata sahip olmuştur (Wilson 1960, s. 481; Jones, 1971, s. 171).

Pompeiopolis ve onun kapladığı teritoryum işte bu şekilde manzarası arkeolojik ve tarihsel verilere göre yorumlanan coğrafyanın kalbinde yer alır. Pompeiopolis coğrafi konum gereği Bithynia ve Pontus Bölgeleri arasındaki geçittir ve bu çağlar boyu için geçerlidir. Aynı şekilde bu yol batıya giden güzergâhta Araç Çayı Havzası ve Eflani'nin yüksek havzasını da kullanarak hem Hadrianopolis hem de Amastris'e olan ulaşımda da önem teşkil ediyordu. Pompeipolis'in güney sınırı Ilgaz'ın kuzeye bakan yüksek sırtlarıdır. Çünkü Gangra, sikkelerinde Olgassys Dağlarına ve Olgassys Dağı ile ilişkili olarak Tantalos efsanesine sahip çıkararak dağın zirvesiyle birlikte büyük bölümünün kendi sınırlarında olduğunu gösterir (Marek, 1993, s. 63-66). Pompeiopolis'in kuzeyi Devrekâni Ovası ve Küre Dağları'nın kuzey yamaçlarıdır ki bu dağ sırasından sonra Abonuteikhos/Ionopolis'in sınırı başlar. Doğu sınır ise Strabon'un Pompeiopolis ile bağlantılı olduğunu söylediği Pimolisa civarındaki Sandarakurgion Dağı/Madeni; batı sınırı ise Bakacak Dağ ve Ballıdağ çizgisi olmalıydı (Marek, 1993, s. 67). İşte bu coğrafi sınırların içinde birçok etkiden uzak yaşayan bu nedenle de yaşam şekli ile birlikte kültürel ve dinsel eğilimleri de hem geçmişten getirilen hem de uzun süre korunmuş alışkanlıklarıyla bir halkın yaşadığı bölge Paphlagonia Bölgesi içinde, bölgenin diğer teritoryumlarından biraz daha farklı bir yapıya sahiptir. Keza bölgenin coğrafyaya dayalı bu durumu, Pompeius'un bölgeyi yeniden organize etmesinde de görülür. Her ne kadar bir polis statüsüne çıkarılan Pompeiopolis'e Romalı askerler yerleştirilmiş bile olsa bölgedeki kentsel ölçekte olmayan ve Hellenistik etkiden uzak yerlerin yerel hanedanların yönetiminde olduğu görülür (Magie, 1950, s. 370 dn.35; Marek 2003, s. 40; Oktan, 2008, s. 66).

Her ne kadar İç Paphlagonia'da, kapalı bir coğrafya ve kapalı bir halk olarak tanımlansa da bu alan; özellikle Amnias Vadisi'ne yayılmış ve MÖ 5. yüzyıla kadar geri giden kaya mezarlarında görülen bazı unsurlar hem Hellen hem de Pers kültürü ile olan ilişkileri göstermek açısından önemli ipuçları verir. Donalar'daki (Pompeiopolis-Taşköprü yakını) kaya mezarı MÖ 5. yüzyıla tarihlenmektedir (von Gall, 1966). Yerel gelenekli ön cephesi, boğa başlı sütun protomları Pers etkili ve boğa ile aslanlar ile Herakles-Nemea Aslanı mücadelesi ise Hellen etkisini gösterir. Bu etkiye bakarak her ne kadar fiziksel ve beşeri koşullar nedeniyle yalıtılmış gibi duran bölgede kültürel anlamda iç bölge ile kıyı koloni kentleri ile olan etkileşimin varlığı da açıktır (Marek, 1993, s. 15).

Benzer etki tez konumuz kapsamında da görülebilir. G. Jacopi'nin 1935-1936 yıllarında Pompeiopolis yakınındaki Kırktepeler Mevkiinde yaptığı tümülüs kazılarında I nolu mezar buluntuları arasında ithal malzeme olduğu anlaşılan mat koyu kırmızı ve beyaz renklerde bir cam amphora, taç yapraklı altın varaklı bir taç, birinin üzerinde Zeus, diğerinin üzerinde Persephone olarak tanımladığı figürlerin bulunduğu iki dörtgen küpe bulmuştur. Jacopi, bu tümülüslerdeki eserleri MÖ 6-4. yüzyıl aralığına yerleştirmiştir (Jacopi, 1937, s. 5-7).

Paphlagonia'daki Zeus Kültü'ne ilişkin en erken verilerden biri yazılı kaynaklardan gelmektedir. Ksenophon'un Hellenika kitabının IV. bölümünde, Spartalı Komutan Agesilaos, yanında Pers soylusu Spithridates ile Paphlagon Kralı Otys'i ziyaretleri ve bağdaşıklık anlaşması yapmaya geldiklerinde; Kral Otys, Spithridates'in kızının güzelliği üzerine yorumunu "νὴ Δί', ἔφη ὁ Ὄτυς" – "Zeus üzerine" diyerek tanrının ismiyle onaylamıştır (Xen. Hell. 4.1.7). Metnin ilerleyen bölümlerinde yine Kral Otys Spithridates'in kızını gelin olarak almak için Agesilaos ile konuşmasında gelinin deniz yoluyla getirilmesi için cümlesine başlarken "ἀλλὰ ναὶ μὰ Δί', ἔφη ὁ Ὄτυς" – "Ama, Zeus üzerine" (Xen. Hell. 4.1.14) diyerek neredeyse her konuşmasını tanrının onayı ile yaptığını ve Zeus'un krali bir koruyucu olduğunu göstermiştir.

Bu olguyu Pompeiopolis teritoryumu içinde almamızın nedeni ise, yukarıda da anlatıldığı üzere bölgenin erken dönemden başlayarak yerleşim modeli kaleler çevresine kurulu köy ve çiftliklerin, aslında bugün kaya mezarı olarak tanımlanan yerlerin de içinde bulunduğu ve Amnias Bölgesinde yoğunlaşan alanlar olmasıdır. Bu yerler, çevresindeki alanlara hâkim yüksek kayalarda yer almaları ve bu yükseltilerin birçoğunda tespit edilen yapı temelleri, taş kesim izleri ile hem akarsuya inişi hem de kaçışları kolaylaştıracak basamaklı tüneller sistemlerine izin vermesinden dolayı birer yerleşim olarak kabul edilirler (Bittel-Naumann, 1965, s. 72 vd.). Bu yapı Donalar, Salarköy, Terelik, Asar Kaya ve Ev Kaya mezarlarında rahatlıkla görülmektedir (Dökü, 2008a, s. 127). Bu noktada MÖ 5. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak Hellenistik Dönem içlerine kadar görülen anıtsal cepheli kaya mezarları, Hellenika'da geçen Otys gibi Paphlagon Krallarının da yerleşim alanını oluşturan akropollerin olmasından kaynaklı Zeus'a inancının MÖ 4. yüzyıla kadar bu bölgede geri gittiği görülebilir (Dökü, 2008a, s. 121).

Teritoryumda, bölgenin Roma Dönemi metropolisi olan Pompeiopolis kenti olmasına karşın bilinen ya da tespit edilebilmiş bir Zeus Tapınağı bulunmamaktadır. Ancak buna karşın henüz kimlikleri Zeus Kültü'yle eşleştirilmese de iki nokta kutsal alan olarak Zeus Kültü içinde değerlendirilebilir.

2.6.1. Olası Zeus kutsal alanları

2.6.1.1. Alpagut Köyü Karatepe Mevki kutsal alanı (?)

Kastamonu'nun kent merkezinin 10 km kuzeydoğusunda Alpagut Köyü'nde yer .alan Karatepe Tepesi, hem içinde yer aldığı vadinin arkeolojik zenginliği, hem tepe üzerinde bölgede az görülür sayıda kaliteli ithal seramik buluntu yoğunluğu hem de özellikle İç Paphlagonia'da görülen ve Zeus'a adanmış taş boğa adaklardan ikisinin geldiği noktanın hemen yanında olmasından dolayı dikkat çekmektedir. **(Kat.Pomp.Ark-1)**

Karatepe Tepesi'nin yer aldığı Alpagut Köyü, güney-kuzey doğrultulu Karasu Deresi ile İydir Deresi (Her iki dere de Amnias-Gökırmak'a bağlanmakta) arasında kalan platolar ve dereler boyunca oluşan vadilerdeki diğer çağdaş köyler gibi antik yerleşimlerin üzerine oturan en önemli yerleşimdir. Köy ve hemen köyün güney girişindeki Karatepe Tepesi, Karasu vadisi üzerinde yer alır.

Karatepe, Karasu Çayının ikiye böldüğü alanın batı yakasında kalır. 765 m. rakımdaki tepe, yaklaşık 25 m. yükseklikte ve 10 x 20 m. genişliğe sahiptir. Tepe çevresinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır ve hem bu kazılar hem de doğal yollarla tepenin eteklerinde akan toprak içinde çok sayıda seramik görebilmektedir. Tepenin güney yamacındaki yaklaşık 20 metre yükseklikteki yaklaşık 3 x 2 m. boyutlarındaki kaçak kazı çukuru kesitinde 15 cm kerpiç tuğla ve kireçli harçlı yapı kalıntısına ilişkin bir dolgu ile bunun hemen üzerinde 4 cm kalınlığında içinde çok sayıda hayvan kemiğinin olduğu yanık bir kesit görülmektedir. Bu kesitlerin çevresi ise yoğun miktarda bölgede az rastlanır kaliteli seramik parçası görülmektedir.

Karatepe'nin en üst noktasında da kaçak kazı çukurları vardır. Bu çukurlardan en tepe noktasında olan 2 x 4 m. ölçülerinde olup, kazı çukuru içinde 80 x 60 cm ile 40 x 60 cm ölçülerinde kısmen kırıklara rağmen kireçtaşı dörtgen, bir tanesi de kısmen açığa çıkarılmış üç adet blok görülmektedir. Tepenin en üst noktasında ve bu kaçak kazı çukuru çevresinde ise seramik olarak sadece pithoslara ait gövde parçaları görünmektedir.

Muhtemel bir kutsal alan olan Karatepe Tepesinin, Zeus Kültü ile ilişkilendirilebilecek en önemli veri, yaklaşık 2 km doğusundaki Etyemez Köyü'nden daha önceki yıllarda yazıtlı örneklerinden tanrı Zeus'a adandığını bildiğimiz taş bir boğa adağı ve bu köyün 1 km doğusundaki Sırasöğütler Köyü'nden de yine bir boğa adağa ait kafa parçasının bulunmuş olmasıdır. Diğer bir öğe ise bölge seramiklerine bakınca Karatepe'de yoğunlaşan ve oldukça kaliteli seramik dökümünün varlığıdır. Benzerleri, Pompeiopolis kazılarında ortaya çıkarılan Erken Roma Dönemi Pontus Sigillatası grubuna benzer (Zhuravlev, 2011, s. 149-162) Terra Sigilata tipi seramiklere ait ağız, gövde ve kaide parçaları yoğun miktarda görülmektedir. Keza Hadrianopolis kazılarında bulunan benzer gruptaki az sayıda olmalarından kaynaklı terra sigillatalar mutfak kullanımından çok özellikle güneybatı Paphlagonia'da bir mezar hediyesi olarak yorumlanmıştır (Laflı-Şahin, 2012, s. 81-82).

Alpagut Köyü, Karatepe alanının hemen doğusunda tescilli 4 adet tümülüsün varlığı yanında batı yamaçlara yayılmış diğer tümülüslerin varlığı düşünüldüğünde buradaki terra sigillataların varlığı ölü gömü kültü ile alakalı olabileceği de düşünülebilir. Ancak her hâlükârda, alandaki seramikler günlük kullanımdan çok özel amaçlarla kullanıldığı görülmektedir.

Karatepe Tepesi muhtemel kutsal alanı kırsal bir kutsal alanından daha gelişmiş bir yapıya sahiptir. Çünkü özellikle alanın bulunduğu Alpagut Köyü'ndeki tümülüsler ve ana kayaya açılmış mezarlardan kaynaklı oldukça geniş bir nekropol alanı olarak görülmektedir. Öte yandan muhtemel kutsal alanın bulunduğu Karasu Deresi boyunca güneyden kuzeye doğru sıralandığında birkaç kilometrelik hat üzerinde Seremettin Köyü (arslan heykeli ve phallos), Akdoğan, Etyemez ve Sırasöğütler Köylerinde (yoğun kaya mezarı, tümülüs, seramik), Kayalı Köyü (kaya mezarları ve nekropolis); İydir Deresi boyunca, Damlaçay, Darıbükü, Kızılkese (yapı kalıntıları, seramik), Demirci (seramik ve cüruf atıkları), Karaş ve Alpagut (toplu sikke, yazıt, ana kayaya oyulmuş mezarlardan oluşan geniş bir nekropolis, üçü tescilli 10 adet tümülüs, pişmiş toprak tanrıça figürünler ile aslan biçimli ryhton, gövdesinde boğa başı olan ve üstünde üç sunu çukuru bulunan sunak ve ostetek) köyleri ve çevresinde vadinin yoğun olarak iskân edildiği görülmektedir.

2.6.1.2. Dayılar kutsal alanı (?)

Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ndeki 3 adet pişmiş toprak boğa heykelciği Kastamonu kent merkezinin 15 km güneybatısında yer alan Dayılar Köyü'nden gelmiştir. **(Kat. Pomp. Ark-2)**

Dayılar Köyü'nden geldiği iddia edilen eserleri müzeye teslim eden kişi ile ve bölge sakinleri ile yaptığımız görüşmelerimizde daha önceki yıllarda çok sayıdaki pişmiş toprak boğa figürinin Dayılar Köyü çevresinden çıktığını belirtmişlerdir. Ancak figürinlerin çıktığı yer tarafımızdan belirlenememiştir.

Bölgede bu şekilde yoğun bir biçimde pişmiş toprak figürinlerin çıktığı yer olarak Zeus Bonitenos Kutsal Alanı ve Tapınak çevresinden, Sinop Gerze'ye (Karusa) bağlı Asar Tepe Kutsal Alanı ile Pontus Bölgesi'nde kalan Samsun'un Kavak İlçesi Çirişli Tepe'de görülmektedir. Asar Tepe Kutsal Alanı Karusa'dan (Gerze) bulunmuş olan Zeus Dikaiosynos yazıtı nedeniyle bir Zeus Kutsal Alanı olarak kabul edilmiştir (Robinson, 1906, s. 302, no. 24; Işın, 1998, s. 109). Samsun Çirişli Tepe ise elips şeklinde çift duvarlı (12.80 x 9.70 m) bir temenos alanı olarak, temenosun ortasında bir sütun, çevresinde önceki yıllarda çıkarılmış çok sayıdaki boğa ve erkek figürini ile Tanrı Apollon'a adanmış çift dilli yazıt (MS 1. yüzyıl) nedeniyle hem Apollon'a hem de alanın Anadolu karakterinden kaynaklı yerel bir tanrıya ait kutsal alan olarak nitelendirilmektedir (Summerer, 2015, s. 571-586). Keza Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde geliş yeri Samsun olarak envanter fişlerine geçen 2 adet pişmiş toprak figürininin (Env. No, 271 ve 296) geliş yeri Çirişli Tepe olması kuvvetli ihtimaldir.

Genelde kökenleri geçmişe giden yerel tanrılarla synkretik birliktelik kurmuş olan Zeus'a tapınımın olduğu kutsal alanlar, yüksek dağ ya da tepe üstlerinde yer almaktadır. Gerze Asar Tepe 1040 m. rakımda, Çirişli Tepe 860 m. rakımda ve Dayılar Köyü'nün bulunduğu plato ise ortalama 1000-1100 m. rakımdadır.

Dayılar Köyü, yukarıda bahsi geçen Alpagut Kara Tepe Mevkinin de 15 km güneyinde yer alır ve burası Alpagut Köyü'nün içinde yer aldığı arkeolojik anlamda zengin vadinin başlangıç noktasıdır da. Öte yandan Dayılar Köyü çevresindeki çağdaş köylerin çevrede görülen bazı arkeolojik materyallere ilişkin gözlemlerle Roma Dönemi köylerinin toplandığı bir alan içinde yer aldığı da düşünülebilir.

Bölgedeki kutsal alanlarda göze çarpan bir özellikle de alanların Orta Tunç Dönemi'nden itibaren yerleşim gören yerlerin yakında yer almasıdır. Kastamonu Dayılar Köyü çevresindeki kutsal alan bölgesinde de mevkiinin 3 km batısında yer alan

Üyüktepe, İlk Tunç Dönemi'nden Demir Dönemi sonlarına kadar yerleşim görmüş bir yerleşimdir (Özdoğan vd., 1997, s. 308; Marro vd., 1996, s. 282; Özdoğan vd., 2000, s. 42).

Dayılar Köyü'nden gelen pişmiş toprak boğaların kalıp yapımı teknikleri ile stil açısından Gerze Asar Tepe pişmiş toprak boğalara ait ele geçen baş parçaları ile benzeştikleri söylenebilir. Her ne kadar Asar Tepe buluntuları henüz detaylı olarak çalışılmamış olsa da mevcut yayınına göre (Işın, 1998, s. 109, Pl. 23, 4-7) kalıp tekniğinde yapılmış boynuzlu başlar Dayılar Köyü buluntuları ile aynı teknik ve stil özelliklerini gösterir. Bu noktada Dayılar Köyü buluntuları da kesin olmayan sonuçlarına göre Asar Tepe buluntuları gibi Hellenistik Dönem içine yerleştirilebilirler.

Mevcut veriler ışığında bakıldığında Dayılar Köyü pişmiş toprak buluntularının bir kutsal alandan geldiği ve özellikle İç Paphlagonia Bölgesi'nde yerli tapınımlarla özdeşleşmiş Zeus tapınımının yoğunluğuna bakarak bu alanın ve eserlerin bir Zeus Kutsal Alanına ait olduğu söylenebilir.

2.6.2. Epigrafik bulgularda Zeus kültleri

2.6.2.1. Zeus Basileus

Paphlagonia Bölgesi'nde yazıtlı olarak tek örnekle temsil edilen Zeus Basileus Kültü'ne ait adak sunağının buluntu yeri belirsizdir (Summerer, 2017, s. 93). Daha önceden bulunarak Taşköprü İlçesi İtfahiye Müdürlüğü bahçesinde koruma altına alınan sunak, şu anda Pompeiopolis Kazısı Depo Müzesinde 107 Envanter Numarası ile korunmaktadır. Alt ve üstten profilli, mermer bir sunaktır. Sunak yukarıdan aşağıya doğru incelerek gelir ve üst profilin sağ kısmı ile arkada alt profilin bir kısmı kırıktır. (**Kat.Pomp.Yzt-1**)

Yazıt:

Διὶ
Βασιλῖ
Φιλόδω-
4 ρος εὐ-
χῆς χά-
ριν ἀνέ
θηκα.

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

Ben Philodoros (bunu) bir adağı yerine getirmek için Zeus Basileus'a diktim.

(Kazı deposundaki bilgi tabelasından alınmıştır)

Zeus Basileus her şeyden önce tanrıların ve insanların kralı olarak kabul edilmiştir. Hellen dünyasında eski kahraman krallar asalarını Zeus Basileus'tan almışlardır. Tanrının tapınımı Kıta Yunanistan'da yaygındır. Kült polis yaşamında ticaret, politika ve dinsel yaşamda etkiliydi bir noktada polisin tanrısı olarak kabul edilirdir (Farnell, 1896, s. 241; Jessen, 1897, s. 81; Schwabl, 1972, s. 353). Tanrının tapınağı Boeteia Bölgesi'nde Lebadeia kentinde yer alır. Tanrıya burada Trophonius ile birlikte tapınılmıştır (Paus. s. 39, 1. 4-5). Tanrı aynı zamanda Goridon Düğümü efsanesinde geçer ve kentte bir Zeus Basileus Tapınağı olduğu bilinir. Büyük İskender'in ünlü Gordion Düğümünü çözdüğü yer daha önce Zeus Basileus Tapınağına adanan yük arabasına bağlıdır (Paus. s. 39, 1. 4-5).

Asia Minor'da Zeus'un bu epithetine Ionia Bölgesi'nde Erythrai'de ve Priene'de rastlanır (Graf, 1985, s. 200; Graf, 2009, s. 333-348). Burada yapılan çalışmalarda kültün kökeninin Girit kolonizasyonu dönemine değin geri gittiği ve Kuretalarla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (Laumonier, 1958, 526).

Pompeiopolis'de Kuretalara ilişkin şu ana kadar hiçbir veri elde edilmemiştir. Bölgeye yakın olarak Zeus Basileus epitheti Bithynia Bölgesi'nde Nikaia yakınlarında Örencik'de bulunuş bir adakta geçer (Mendel, 1900, s. 418, no. 117).

2.6.2.2. Zeus Brontaios Ksibenos

Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde bulunan adak sunak bağış olarak kesin olmamakla birlikte Pompeiopolis'ten gelmiştir. **(Kat.Pomp.Yzt-2)**

Adak sunağı kireçtaşındadır. Sunağın üst kısmı kırılmış, yazıt alanı iyi korunmuş ve yazıtın alt kısmının sağ kısmı kırık. Arkası kabaca yontulup alt arka kısmında bir kaideye yerleştirilmek üzere kare pim deliği görülebilmektedir.

Yazıt:

Διὶ Βροντα[ί]-
ῳ Ξιβηνῷ Χ[ρῆσ]-
τος Νέστορ-
4 ος εὐχῆς χά[ρ]-
ιν ἀνέθηκ[εν].

(Marek, 1993, s. 143, Kat.Pompeiopolis No.26)

Çevirisi:

Nestor oğlu Khrestos, Zeus Brontaio Ksibenos'a (bu sunağı) adak gereği dikti.

(Chiai, 2019, s. 113-114)

Yazıt ilk olarak G. Jacopi tarafından kopyalanmıştır (Jacopi, 1936, s. 4, Abb. 7; Robert, 1938, s. 470, no.469). Ksibenos'un yerel bir toponimden geldiği ve diğer yerel tanrıları gibi var olduğu toplumun koruyucu patronu olduğu düşünülmektedir (Saprykin, 2009, s. 253). G.F. Chiai, bu sunak yazıtındaki, Βρονταῖος ve Ξιβηνός epitetlerinin olağandışı bir ilişkisi olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre Brontaios, varlığı ve gücü gök gürültüsü olarak yağmurun vericisi olarak Tanrı'nın cennete olan bağlantısına vurgu yapılmıştır. Ancak Ξιβηνός muhtemelen Ξίβα denilen yerden türetilmiştir. Burada Brontaios'un topraklara verdiği yağmur ve dolayısıyla doğurganlığı/verimliliği verdiği gerçeği ile özel bir ilişki kurulur ve böylece cennet ve yeryüzü ilahi bir varlıkta birleşir (Chiai, 2019, s. 113-114). Ancak Paphlagonia'daki diğer örneklerde göz önüne alındığında "Ξίβα" bir yer ismi olarak geçse bile, bu yer ile aynı isimle gösterilen "Ξιβηνός"'un da bir yerel tanrı olarak Brontaios ile muhtemelen aynı sıfatları taşımasından kaynaklı olarak synkretik bir birleşim de olabilir. Keza, bölgedeki Brontaios epithetinin varlığı eğer Phyrgialı yerleşimcilere işaret ediyorsa, bir toplumdaki iki farklı etnik yapının benzer özellikleri gösteren iki tanrıya tek bir isim altında inanmaya devam etmişler de olabilir.

Paphlagonia Bölgesi'nde, Pompeiopolis'teki bu örnek dışında Hadrianopolis teritoryumunda 3, Ionopolis teritoryumunda da 1 örnekle Brontaios epitheti bulunmaktadır. Brontaios epitheti, bölgede tespit edilebilen en yoğun epithetlerden biridir. Phrygia kökenli bir tanrı olan Brontos/Brontaios'un bölgede yoğun bir şekilde görülmesi Phrygialı göçmenlerin varlığına bağlanmaktadır. J. Strubbe, Paphlagonia Bölgesi'nde yoğun bir Phryg etkisi olduğunu, bu etkinin de erken dönemler için kaya mezarları ve kaya fasadı ile Roma Döneminde ise Zeus Bronton (Brontaios) adakları ile görülebileceğini ileri sürer. J. Strubbe aynı zamanda Phrygia Bölgesi'nde görülen Keios, Keia ve Keias gibi isimlerin Paphlagonia'da da görülmesini de iddiasına ekler ve Phrygialı göçmenlerin varlığının Hadrianopolis ve Sora, Kastamonu, Taşköprü ve Halys boyunca yoğunlaştığını düşünür. (Strubbe, 1978-1979, s. 122-125)

2.6.2.3. Theos (Zeus) Doumousino

Kastamonu Müzesi'ndeki eser, 1944 yılında Zımbıllı Tepesi'nde (Pompeiopolis) bulunarak müzeye bağışlanmıştır. İnce, uzun bir sunaktır. Sunağın üst profilinin hemen

altında 4 satırlık yazıt alanı bulunmakta. Yazıt alanının hemen altında defne çelengi yapılmış, diğer üç kenar düzeltilerek boş bırakılmıştır. **(Kat.Pomp.Yzt-3)**

Bu tanrı üzerine pek fazla yorumlama bulunmamaktadır (Saprykin, 2009b; Baran, 2002, s. 827; Summerer, 2017, s. 93)

Yazıt:

[Ἀγαθῇ τύχῃ]·
θεῷ Δου-
μουισηνῷ
4 Κλαύδιος
Πρωτο-
[γένης].

(Marek, 1993, s. 144, Kat. Pompeiopolis No.27)

Çevirisi:

[İyi talihle!] Tanrı Dumuisenos için Cladius Protegenes adadı.

(Müze Bahçesindeki bilgi tabelasından)

Epithet, yine yerel bir toponim olarak görülürken, Διί - Zeus yerine Θεώ – Tanrı ifadesinin kullanılmasının, bölgedeki yerel Zeus inanışının çok güçlü olmasından kaynaklı, Phrygia ve Lydia örneklerinde de olduğu gibi sadece tanrı olarak anılması olarak yorumlanmıştır (Chiai, 2019, s. 114). Bu yorumlama bölgede yine Διί - Zeus yerine Θεώ olarak ifade edilen tanrılar için de uyarlanabilir.

2.6.2.4 Zeus Helios-Sarapis

C. Marek'in kataloğundaki bilgiye göre "Viranede Ahmet Dede Çeşmesinde" devşirme olarak kullanılmaktadır (Marek, 1993, s. 143; Yaman, 1935, s. s. 58). T. M. Yaman, mevki olarak Taşköprü İlçe Merkezinin doğusunda Virane adlı mevki'de Ahmet Dede Çeşmesi'nin üstünde diye tarif etmiştir. Yazıt MS 268 tarihini taşır (Marek, 1993, s. 143; Şahin, 2001, s. 57, Podvin, 2012, s.208). **(Kat.Pomp.Yzt-4)**

Yazıt:

Ἀγαθῇ τύχῃ·
[Διὶ], Ἡλίῳ, Σα-
ράπιδι, Ἀσκληπιά-
4 δης Ἀνκυρα-
νὸς, ἔτους

γοσ΄ ἐκ τῶν
ἰδίων χρημ[άτων]
ἀνέθηκεν εὐ-
χῆ[ς χάριν].

(Marek, 1993, s. 143, Kat. Pompeiopolis 25)

Çevirisi:

İyi talihle! Zeus, Helios, Sarapis'e Ankyralı Asklepiades kendi cebinden adağı gereği (bu sunağı) 376 (= M.S. 268) yılında dikti.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

2.6.2.5. Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos (Osiris, Horus, Anubis)

Kastamonu'nun Araç İlçesi'nin Orta Güney Köyü'nde bulunmuş olan bir adaktır. İlk defa Rodhe tarafından yayımlanan yazıt (Rodhe, 1940, s. 57) için verilen Orta Güney Köyü, günümüzde muhtemelen Şirin Güney (Kadınca), Yukarı Güney ve Safranbolu sınırında kalan Aşağı Güney Köylerinin birine ait mahalle ya da bu köyler arasında kalan Sofcular Köyü olabilir. **(Kat.Pomp.Yzt-5)**

Yazıt, MS 2-3. yüzyıla tarihler (Vidman, 1969, no: 332).

Yazıt:

Ἀγαθῇ τύχῃ·
Διὶ, Ἡλίῳ, Σαράπιδι καὶ τῇ κυρίᾳ Εἴσιδι
καὶ τοῖς συννάοις θεοῖς Κατώνιος Μάκερ ἔπαρχος
σπείρης πρώτης Θρακῶν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σω[τη]ρίας.

(Marek, 1993, s. 143, Kat. Pompeiopolis No. 24)

Çevirisi:

İyi talihle! Zeus, Helios, Sarapis ve Efendi Isis ve onlarla birlikte tapınılan tanrılara, I. Thracia birliği komutanı Catonius Macer, kendi selameti için dikti.

(Rodhe, 1940, s. 57-58)

Yazıt Zeus, Helios, Sarapis ve Kuria Isis ile birlikte Synnoi Theos'a adanmıştır. Synnoi Theos, Osiris, Horus ki kendisi Hellen Harpokrates olarak karşılık bulur ve Anubis'i içermektedir (Magie, 1953, s. 167). Bu yazıt ve bölgeden başka yazıtlarla birlikte, bölgedeki Mısır tanrılarının inancını göstermektedir (Dunand, 1973, s. 15; Vidman, 1969, s. 170 no: 332; Podvin, 2012, s. 208). Bu yazıttaki tanrılar birlikteliğine bakarak Mısır kökenli tanrıların da diğer tanrılarla birlikte tapınıldığı bir kutsal alan

düşünülebilir. Ancak askeri bir birlikten birinin de bunu adıyor olması Paphlagonia Bölgesi için Sarapis ve Isis inancını tam anlamıyla açıklamak için yetersizdir olduğu ileri sürülmüştür. Aynı zamanda diğer birçok yazıta bakarak bu tanrılara sadece gücü için değil sağladıkları faydalar için de tapınıldığını belirtir (Dunand, 1973, s. 15).

Araç'tan çıkan yazıt gibi Ankyra'dan da Marcus Aurelius Dönemi bir yazıt üzerinde Zeus Helios Sarapis ve Synnoi Theos'a bir adak bulunmaktadır (Dunand, 1973, s. 15).

Tanrı Helios Yakındoğu kökenli bir tanrı, Sarapis ve Isis ise Mısır tanrısıdır. Bu iki tanrı Zeus ile özdeşleştirilerek bir Greko-Oryantal synkretik tanrı oluşturulmuştur. Ancak kült, geç bir dönemde ortaya çıkmıştır (Podvin, 2012, s. 208).

Pompeiopolis ve bu kentin teritoryasında kalan Araç Orta Güney'den bulunan Zeus Helios Sarapis ve Isis yazıtları haricinde Sinope'den de Mısırlı Tanrılarla oluşmuş bu synkretik isimler Sinope'den de bir yazıtla temsil edilir (French, 2004, s. 84, no.115). Özellikle Sarapis'e tapınım konusunda Roma Dönemi öncesine ait kesin bir kanıt Sinope'den gelmez (Magie, 1953, s. 180). Ancak burada MS 2. yüzyıla ait bir heykelin yazıtında "Kutsal Sarapis'e komşu" ifadesinin geçmesi bu dönem için bir Sarapis Tapınağına işaret edilirken, bu yazıtın olduğu heykelin de Helios Sarapis'e bir adak olabileceği iddia edilir (Robinson, 1906, s. 306, no. 30; Magie, 1953, s. 180). Sinope kentinde Isis Kültü içinse bir yazıtta tanrıçanın rahibesinden bahsedilmesi verilebilmektedir (Robinson, 1906, s. 311, no.39). Sinope'nin sikkelerine bakıldığında Hadrianus'tan Gallienus Dönemine kadar Sarapis ve Isis görülebilmektedir (Magie, 1953, s. 180). Bölgede Mısır kökenli tanrılara inanç bu yazıtlar dışında Sinope gibi kıyı kentleri olan Amastris ve Abonuteikhos kentlerinin sikkelerinde de görülmektedir. Amastris kenti sikkelerinde Isis Pelagia Harpocrates ile birlikte görülür. İç bölgede ise Gangra-Germanikopolis kent sikkelerinde Sarapis görülmektedir (Magie, 1953, s. 180; Podvin, 2012, s. 209).

Özellikle kıyı kentlerin sikkelerinde Mısırlı Tanrıların görülmesi şehir elitleri tarafından bu tanrıların benimsendiğini ama aynı zamanda MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de imparatorluğun resmi yetkilileri tarafından tercih edildiği düşünülmektedir (Podvin, 2012, s. 210).

Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos yazıtlı adağın bulunduğu bölge arkeolojik anlamda oldukça zengin bir bölgedir. Bölge, kuzeybatıya doğru gidildikçe Filyos Irmağı ismini oluşturacak Soğanlısu Vadisine yaklaşık 700 m

rakımdan bakan hâkim tepelerden oluşmaktadır. Bölge çağdaş olarak Kastamonu, Karabük ve Çankırı illerinin kesişim noktasıdır. İlk olarak yazıtın geldiği odak bölge olan Aşağı Güney ve Sofcular Köylerinde Geç Hellenistik Dönem ile Roma Dönemin uzanan 10 civarında kaya mezarı bölgedeki büyük bir nekropole işaret etmektedir. Kaya mezarları genelde tek odalı ve ahşap mimari yansımalı olduğu gibi bir örnek tapınak imitasyonu ile tavanı yan duvarlardaki mahyalara atılan dik hatıllar arasında tavan kasetli görünümde yapılmıştır (Gökoğlu, 1952, s. 85-86; von Gall, 1966, s. 103; Dökü, 2008, s. 121).

Bu alanın 3 km güneydoğusunda ise bir HES çalışması sırasında açılan kanal çalışmalarında muhtemelen Geç Roma-Erken Hıristiyanlık dönemine tarihlenebilecek başta bir kilise ya da manastır kompleksine ait olabilecek yoğun kalıntıların bulunduğu geniş bir alan bulunmaktadır. Muhtemel bir kente ait bu kalıntıların yaklaşık 150 m güneyinde, Soğanlısu Irmağına yönelen yamacın üzerinde bir ana kaya kütlesi üç yönden oldukça düzgün kesilerek bir açık hava kutsal alanı ya da oldukça büyük bir sunak haline getirtilmiştir. Kaya kütlesi yaklaşık olarak 10 x 10 m boyutlarındadır. Kaya kütlesinin güneyi, dibe doğru daralan ve alt kısımda 7 basamağın olduğu konik bir çukura sahiptir. Bu konik çukurun ağız çapı ise 3 x 3 m. boyutlarındadır. Çukurun ağız kısmında karşılıklı ikişer adet hatıl yatağı görülmektedir. Sunağın yan tarafında tahrip edilmiş kapaklı bir kaya mezarı bulunmaktadır (Resim 7-8-9).

Resim 7-8-9: *Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos adak sunağının bulunduğu Soğanlısu Vadisindeki anıtsal sunak*

Tüm veriler bir araya getirildiğinde adağın bulunduğu yer Soğanlısu Vadisine hâkim, muhtemelen Filyos Irmağında olduğu gibi ırmak taşımacılığının yapılabildiği ve

özellikle Hadrianopolis khorası ile güneyde Devrez Vadisine açılan bir hinterlanda sahip bir yerleşim olmalıdır. Adağın sahibinin bir Roma lejyoneri olması hem de adağın çoklu bir kült olması adağın geldiği yerleşimin kozmopolit yapısı ve önemini de göstermektedir.

2.6.2.6. Zeus Kimistenos

Pompeiopolis kenti, bölgenin önemli inançlarından biri olan ve Hadrianopolis teritoryumu merkezli Zeus Kimistenos inancına da ev sahipliği yapar. Bölgede D. R. Wilson'un yaptığı çalışmalar sırasında Pompeiopolis antik kentinde kaydettiği ancak tam olarak yayımlanmayan ve bugün kayıp olan bir yazıt Zeus Kimistenos'u işaret etmektedir. Wilson'un verdiği bilgiye göre, yazıt Hadriaonopolis vatandaşı olan Synphorus tarafından adanmıştır (Wilson 1960, s. 159-160; Marek 1993, s. 123 dn. 890; Laflı-Christof, 2011, 273, dn. 86). **(Kat.Pomp.Yzt-6)**

Yazıt/Çeviris:

Synphorus Zeus Kimistenos'a bir sunak yaptırmıştır

(Wilson 1960, s. 159-160)

2.6.2.7. Kartal ve meşale kabartmalı sunak

Pompeioplis teritoryumundan Zeus Kültü'ne işaret eden yeni bir bulgu da yakın zaman önce ele geçmiştir. Diktörgen bir sunak üzerinde ön yüzde zemin üzerinde duran bir kartal, yanlarda ise meşale kabartması yer almaktadır. Kartal kabartması altında ise yazıt bulunmaktadır. **(Kat.Pomp.Yzt-8)**

Yazıt:

: Ἀλεξαη-
Δρος εὐ-
χῆς χά-
[ρι]ν ἀνέ-
[θ]ηκα · εὐ-
[τυ]χῶς.

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

: Aleksandros adağı gereği bu sunağı dikti dua ile.

Kartal, kalın bir şekilde yapılmış zemin üzerine kanatları açık, cepheden kabartma şeklinde yapılmıştır. Kartalın gövdesi cepheden başı sağa dönük yapılmış ve gagası ucunda defne çelengi yer almaktadır. Kartal başında gözü oldukça büyük ve badem şeklinde verilmiştir. Kartalın tüyleri yine badem şeklinde oldukça belirgin ve düzgün bir biçimde gösterilmiştir. Kanatlar açık, üstteki tüyler badem şeklinde iken alttaki uzun tüyler düz çizgiler şeklinde verilmiştir. Kartalın pençeleri oldukça belirgin bir şekilde gösterilmiştir. Sunağın her iki yanında meşaleler bulunmaktadır. Meşale tutamak yerinde alttan üste doğru genişleyen üç bant bulunurken, ışın şuaları oldukça düzgün bir şekilde 7 alev şuası olarak verilmiştir.

Sunaktaki kartalın cepheden gösterilip kanatlarının açık ve sğa dönük gagasında defne çelengi taşıyor olması bölgedeki sunak, devşirme bloklardaki kabartmalarda ve sikke betimlerinde sık görüldüğü şekilde Zeus'u simgelediği açıktır. Sunağın her iki yan cephesindeki meşaleler ise Demeter ya da Hekate'ye işaret edip, genelde bölgedeki tapınak ve kutsal alanlarda görüldüğü gibi çoklu bir tapınımı gösterebilirken aynı zamanda yine bölge Zeus epithetlerinin yaygın işlevlerinden biri olan yer altı ile ilişkili bu tanrıça ya da tanrıçalarla birlikte Zeus'un kithonik özelliğini de vurgulamak üzere yapılmış olabilir.

2.6.3. Arkeolojik bulgularda Zeus kültü

2.6.3.1. Boğa başı kabartmalı sunak

Kastamonu Arkeoloji Müzesi envanterinde bağış yolu ile Taşköprü Bükbaşı Köyü'nden geldiği belirtilen bir sunak bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu adla bir köy Taşköprü sınırlarında bulunmamakla birlikte, Kastamonu il merkezinin 15 km kuzeydoğusunda merkez ilçeye bağlı Bük Köyü ile Taşköprü'ye bağlı, ilçenin 10 km batısında yer alan Karşı-Bük Köy bulunmaktadır. **(Kat.Pomp.Ark-3)**

Sunağın dört tarafı da işlenerek düzleştirilmiş, ön cephede gövde üstünde bir boğa başı kabartması bulunmaktadır.

Sunağın üst kısmında bir libasyon çukuru bulunmaktadır. Çok derin olmayan çukur özensiz bir şekilde açılmıştır. Sunağın ön yüzünde orta kısımda yüksek kabartma şeklinde boğa başı yapılmıştır. Boğanın kalın boynuzları, uç kısmına doğru incelerek gelip oldukça sivri bir biçimde bitirilmiştir. Boynuzlar, kavis yaparak dik bir şekilde çıkmıştır. Boynuzların hemen altında çıkarılan kulaklar ortaları derinleştirilip üçgen bir

şekilde gösterilmiştir. Dörtgene yakın baş, küt biçimde bırakılmıştır. Alın üzerinde göz ortasına kadar indirilen saçlar 4 sıra olarak, kalın üçgenler şekilde verilmiş ve gür bir saç görünümü kazandırılmıştır. Gözler başın her iki yanında çift halka içinde dışa taşkın yuvarlaklar şeklindedir. Burun delikleri üstte çizgisel olarak bırakılmış boğanın alt çenesi işlenmeden bırakılmıştır.

Sunak üzerindeki boğa özellikle gözler, saç ve burun yapısı ile bölgeden Zeus'a adandığını yazıtlı örneklerinden bildiğimiz taş boğa adakların ve aynı zamanda bölgenin MÖ 133 yılına ait II. Pylaimenes ya da III. Pylaimenes Euergetes'e (MÖ 133-103 / 103-95) ait sikkelerinde görülen boğa başlarına (Waddington vd., 1904, s. 124, 160; SNG von Aulock no.6793) oldukça benzerken, boynuzların kavisli oluşu da kendisini bölgedeki diğer boğalardan farklı kılmaktadır. Ancak, özellikle başın gösterilmesinde, üçgene yakın daralma, burun ucunda yeniden hafif genişleme, burunun küt bir biçimde bitip alt çenenin neredeyse gösterilmemesi, gözlerin içiçe 2 halka içinde dışa taşkın yuvarlak şeklinde verilmesi, boynuz altında alın üzerinden başlayan saçların üçgene yakın yarım daireler şeklinde ve sıralı bir şekilde aşağıya indirilmesi ile hemen boynuz altından üçgene yakın formda kulakların verilmesi ile bölgede Zeus'a adandığını bildiğimiz taş boğa adakları ile oldukça benzerdir. Boynuz, taş boğa adaklarında korunamamış olduğundan kesin bir biçimde şekli tam olarak bilinememektedir. Ancak boynuz kökü korunmuş örneklere bakarak taş boğa adaklarda boynuz muhtemelen 25-30°'lik bir açı ile çok yükselmeden yana doğru açılmaktadır. Sunağımızda ise dik ve kavisli gelen boynuzlar taş boğa adaklardan ayrılan noktadır.

2.6.3.2. Kartal kabartmalı sunak

Taşköprü'den satın alma yolu gelen dört tarafı kabartmalı bir sunaktır. Sunağın üstünde 30 x 16 cm boyutlarında muhtemelen kenet deliği şekline sonradan şekli değiştirilen bir libasyon çukuru bulunmaktadır. **(Kat.Pomp.Ark-4)**

Sunak, mermerdir. Alt bölüm bir kaide üzerine 2 profile sahiptir. Üst kısımda dışa taşkın saçak profili varken, özellikle köşelerin kırılmış olmasından dolayı oldukça yıpranmıştır. Sunağın dört tarafında gövde üzerinde yüksek kabartma motifler bulunurken, köşelerde kurdele (taenai) motifi ile süslenmiştir. Muhtemelen, köşelerde koç ya da boğa başları ile bu çelenkleri tutmaktaydı.

Ana yüzde ayakta duran ve kanatları açık vücut önden başı sola dönük bir kartal bulunmaktadır. Kartal, muhtemelen meyve ve yapraklarından oluşan kalın çelenk üzerinde durmaktadır. Çelengin orta kısmı oldukça aşınmış ve detaylar

görünmemektedir. Kartalın gövdesini ikiye bölen bir kesim izi bulunmaktadır. Kartal, aşınmadan dolayı kısmen tahrip olmuştur. Gagası yarı açık olan kartalın sadece göz çukurları görülebilmektedir. Kartal gergin hatlarla verilmiş, vücut tüyleri detaylarını kaybetmiştir. Sol kanadı daha derin verilmiştir. Sağ kanat ise daha alçak ve tahrip olmuştur. Kanat içlerindeki tüyler kaybolmuş ama kenar ortasından itibaren düz telekler şeklinde indirilmiştir. Kartalın bacak tüyleri kısmen belli olup, çelenge gömülmüş pençeleri aşınmıştır. Kartalın üzerinde durduğu çelengin yan kısımları yükseltilmiş ve buradan aşağıya kurdeleler indirilmiştir. Sahnenin alt kısmında 7 adet düğme motifi vardır.

Sol tarafa bakan yan yüzde aynı süsleme sistemi içinde oinoche figürü yerleştirilmiş. Oinoche kısmen ve yandaki dörtgen şerit oldukça tahrip olmuş, çelenkten sarkan kurdelenin sol taraftaki sağlam olup ve içe dönük "s" şekli görülebilmekte. Diğeri oldukça tahrip olmuş. Sunağın altına doğru sağda ikili ortada ise dörtlü düğme figürü görülebilmekte.

Arka yüz oldukça tahrip edilmiş olup sadece çelenk görülebilmekte. Çelenk üstündeki figür bir kaba benzemekle birlikte ne olduğu anlaşılamamaktadır.

Sol yan yüzde ise aynı bezeme sistemi devam ederken çelenk içinde bir rozet kabartması görülmekte. Çiçek rozetinin dış yaprakları su damlası motifi şeklinde ayrımlarla verilmiştir. Çiçek göbeğinden 6 parça küçük yaprak çıkarılmıştır. Çiçek motifinin göbek kısmı da çizgisel bezemelerle hareketlendirilmiştir. Sol altta dörtlü, ortada ve sağ tarafta ikili düğme motifi görülmekte.

Muhtemelen bir mezar sunağı olan eserimiz özellikle Roma İmparatorluk Döneminde MS 1. yüzyılda oldukça beğenilen bir ölü gömü uygulamasıdır (Carroll, 2006, s. 9). Roma ölü gömü kültü içinde özellikle Hadrianus Dönemine (MS 117-138) kadar kremasyon gömü, diğer gömü adetlerine göre yaygın olup, bu dönemde süslü mezar taşları ile "cippi" de denilen mezar sunakları yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Muhtemelen Pompeiopolis'ten gelen mezar sunağının yakın bir benzeri Metropolitan Museum kayıtlarında bulunmaktadır (Mertens, 1987, s. 114-115). "Primigenia'nın Mezarı" olarak bilinen sunak, mermerdir ve 81 cm yüksekliğindedir. Rölyef ve yazıtın da bulunduğu sunak Q. Fabius Diogenes ile Fabia Primigenia'ya aittir. Sunağın köşelerinde koç başları ile taşınan ağır girlandlar bulunmakta ve girlandlar içinde kartal, rozet, oinocheden oluşan rölyefler ile yazıt alanı bulunmaktadır. Sunağın üzerinde dekoratif volütlerle sınırlandırılan alan ölü sunuları için kullanılmıştır. Sunağın,

üzerindeki koç başları ile taşınan girlandlar Iulius-Claudiuslar Döneminde kamu kutsal alanlarında kullanılan dekorasyonların bir yansıması olarak görülmektedir. Primigenia'nın mezar sunağı üzerinde kanatları açık ve sağa bakar bir kartal, sunak köşe altlarında kuğu ve girland altında da iki adet ötücü kuş bulunmaktadır. Kartal, koruyucu işlevinin yanı sıra Jupiter'i (Zeus), kuğular tanrı Apollon'u ve ötücü kuşlar da doğanın zenginliğini ifade ederken tüm dekorasyon aynı zamanda ölüm, öte dünya ve yeniden doğuşu da simgelediği düşünülür (Mertens, 1987, s. 114-115; Picon vd., 2007, 487-488).

Eserimize benzer başka bir örnek Bergama Müzesi'nde yer alır. Ancak bu örnek mezar sunağı değildir. Sunağın ön cephesinde ağır bir girland bulunurken, girlandın üstünde şimşek demeti taşıyan bir kartal olup, sunak Zeus kültü ile ilişkilendirilmiştir (Anabolu, 1984, s. 4, Res. 13)

Mevcut örneklere bakarak Pompeiopolis'ten gelen örneğin bir mezar sunağı olduğunu ve MS 1. yüzyıla tarihleyebilmek mümkündür. Muhtemelen Pompeiopolis'teki Romalı bir vatandaşa (Magie, 1950, s. 370 dn.35; Marek 2003, s. 40) ait olan mezar sunağındaki kartal rölyefinin de hem koruyucu özellikte olduğunu hem de Zeus'u simgelediğini söylemek de mümkündür.

2.6.3.3. Kartal adak heykeli

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü içinde önemli bir adak eşyası olarak görülen kartalların bir örneği de Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ndedir. **(Kat.Pomp.Ark-5)**

Kanatları yarı açık, ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Alt ve üstte tüyler geniş damla şeklinde gösterilmiş. Kuyruk kısmı düz bir şekilde yapılmış. Özenli bir işçilikte yapıldığı görülmektedir.

Kartal heykel ya da heykelcikleri tanrıya ya bir adak yazıtı eşliğinde ya da herhangi bir yazıt olmadan da sunulmaktaydı. Yazıtlar, bu heykelciklerin en azından bir kısmının, Zeus'a adak şeklinde düşünülerek üretildiklerini açıkça göstermektedir. Özellikle bir altarın ya da altlığın üzerinde duran kartal heykellerinin, çoğunlukla yazıtlarında belirtildiği gibi adak oldukları anlaşılmaktadır.

Tezimiz kapsamında Kastamonu Müzesi'nden 1, Çankırı Müzesi'nden 2 ve Amasra Müzesi'nden 1 adet olmak üzere toplamda 4 adet kartal heykel adağı tespit edilmiştir.

Kartal aynı zamanda, Paphlagonia Bölgesi'nde özellikle Amnias Vadisinde yoğunlaşan kaya mezarları içinde Donalar (Kalekapı) ve Salarköy Kaya Mezarlarında da görülmektedir (von Gall, 1966). Kalekapı Kaya Mezarının mezar odasının üstündeki üçgen alınlığın en üzerinde kanatları açık bir şekilde cepheden görülürken aynı görüntü Salarköy Mezarında üçgen alınlığı üzerinde yer alır. Kaya mezarları üzerine yapılan çalışmalarda kartallar genel anlamda hem apotrapaik hem de mezar sahibi hanedanın krali işareti olarak yorumlanmıştır (von Gall, 1966, s. 47-51; Dökü, 2010, s. 92-93). Bir başka yorum ise Pers etkisinin yoğun görüldüğü bu mezarlardaki kartalların Pers imgesi olan kanatlı güneş kursu ile ilişkilendirir (Johnson, 2010, s. 211, 217). Aynı zamanda kartalın Hitit Dönemi Kaybolan Tanrı mitosunun Pala versiyonunda güneş tanrı Tiyaz ile ilişkilendirilmesi ve kartalın tanrı Tiyaz'ın özel kuşu olarak tanımlanmasından yola çıkarak (Hutter, 2006, s.82-83) kartalla birlikte mezar ön cephesinde görülen diğer hayvanların Hitit yeraltı tanrısı Nergal'le bir ilişki içinde olup, bu hayvanların Nergal'in yer aldığı dünyanın kapısının bekçisi olabileceğini de belirtir (Johnson, 2010, s. 246). E. Dökü, kartalın her ne kadar hanedan simgesi olduğunu kabul etse de, kartalın Zeus'un kutsal hayvanı olmasından kaynaklı, hanedan erkinin tanrısal kökeni olarak mezar ön cephesini kaplayan motif grubunun en üste yerleştirilmesi ile gösterildiğini düşünür (Dökü, 2010, s. 83).

Genel anlamda Paphlagonia kaya mezarlarındaki Herakles-Nemea Aslanı mücadelesi ile birlikte kartalın Hellen kültür etkisi olarak görüldüğü düşünüldüğünde, kartal imgesinin de özellikle Donalar (Kalekapı) ve Salarköy kaya mezarlarındaki varlığı Zeus ile açıklanabilir. Özellikle de E. Dökü'nün belirttiği gibi krali erkin tanrı Zeus'tan geliyor olması, Donalar Kaya Mezarının da Stephanus Byzantinus'un Paphlagonia Kralı Korylas'a ait olduğuna (von Gall, 1966, s. 54-55, dn. 329, 330) dair bilgisi doğru varsayılırsa ve kartalın Zeus'un simgesi olarak bir Hellen etkisi olduğu kabul edildiğinde bu düşünce baskın çıkacaktır.

2.6.3.4. Bronz boğa heykelciği

Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde bir bronz boğa heykelciği bulunmaktadır. **(Kat.Pomp.Ark-6)**

Ayakta, adımlarını hafif öne atmış ve güçlü bir şekilde gösterilmiş bir boğadır. Sol boynuz yarısından kırık. Boynuzlar yukarı doğru ve hafifçe içe doğru bükülmüş gösterilmiş. Kulaklar hemen boynuz altından değil gözlerin arkasından hafif çıkıntı yaparak gösterilmiş. Baş ileri doğru bakar vaziyette, gözler dairesel, göz bebeği geniş

bir halka içinde boncuk şeklinde yapılmış. Baş, buruna doğru incelerek gelmekte. Ağız hafif açık şekilde yapılmış. Boğanın gerdanı hemen alt çeneden başlatışmış. Oldukça heybetli yapılmış ve iki kalın boğum görülmekte. Gövde düz bir şekilde yapılmış ve karın aşağıya sarkıtılmamış. Sağ ön ve arka bacak hafif önde yapılmış. Öndeki bacakların üzerinde çizgi bezek şeklinde çarkıfelek motifi yapılmış. Benzer motif boğanın sağ arka baldırında da görülmekte. Kuyruk arkadan yükselmiş hafifçe sol yana eğim yaparak bir halka oluşturarak kalın püsküllü bir bitimle sol arka baldır üzerine kondurulmuş. Boğanın cinsel uzvu hafif aşağıya sarkık gösterilmiştir. Toynakları belirgindir.

Bu boğanın çok yakın bir örneği Çankırı Müzesi'ndedir. İki boğa arasındaki farklar Çankırı boğasında görülen halkalardan (zincir) oluşmuş vücut askısı ile gözlerin çift halkalı verilmiş olmasıdır.

Bronz boğa heykelcikleri özellikle Roma Dönemi'nde oldukça yaygın olarak görülmektedir. Bu heykelciklerin tanımlanması ise arkeolojik konteksten bağımsız iseler oldukça zorlaşmaktadır. Roma İmparatorluk sınırları içinde oldukça yaygın bir kullanımı olan bronz boğa heykelcikleri kesinlikle dinsel bir anlam taşırken, heykelciklerin bulundukları bölge, bir adak eşyası olarak genel anlamda o bölgedeki bir tanrıya işaret ettiği görülmüştür. Asia Minor'da, Kilikia Bölgesi'ndeki müzelerdeki eserleri içeren kataloğa göre bu tarz bronz boğa heykelcikleri bölgenin güçlü tanrısı Zeus Dolikhenos'u simgelerken (Laflı-Feugere, 2006, s. 61), MS 1-2. yüzyıllarda değişik müze kolleksiyonlarında toplanan, özellikle ön ya da arka bacağı havada, baş hafif yana dönmüş ve kuyruğu arkadan çıktıktan sonra yuvarlak bir boşluk yaratarak hayvanın yan tarafına inen kuyruk betimiyle gösterilen boğalar ise Roma Devlet Dini ile ilişkili adak heykelcikleri ve özellikle de kuyruğun havada oluşturduğu tam yuvarlak şekil için, Apis Boğasının güneş diskini yansıtmasından dolayı Apis Boğası olarak değerlendirilmişlerdir (Comstock – Vermeule, 1971, s. 143, No. 168-169).

Kastamonu ve Çankırı Müzelerinde yer alan bronz boğaların buluntu yerlerinin bilinmemesi ve aynı zamanda üzerlerinde yazıt olmamasından dolayı kesin olarak Zeus kültüne ait olduklarını söylemek zordur. Ama genel anlamda adak olarak kullanıldıkları söylenebilir. Benzer örneklerinin bulundukları bölgedeki boğa tanrılara işaret ediyor olması bilgisinden yola çıkılırsa bronz boğalarımız Zeus'a adanmış olabileceğini düşünebiliriz. Bu bronz boğaların benzer örnekleri Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmiştir.

2.6.3.5. Pişmiş toprak boğa heykelcikleri

Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde, Kastamonu İl Merkezinin yaklaşık 15 km güneydoğusunda yer alan Dayılar Köyü'nden gelmiş olan 3 adet pişmiş toprak boğa heykelciği sadece baş ve boyun kısımları korunmuş bir şekilde bulunmaktadır.

İlk örneğimiz **(Kat.Pomp.Ark-7) k**alıpta yapılmış olan eser devetüyü rengi sarı-açık kahverengi hamura sahiptir. Üstte kahverengi astara ait izleri görülmektedir. Boynuzların yarısı ve sağ kulak ile boynun altı tamamen kırıktır. Boynuzlar, başın üst kısmından çok hafif yanlara açılarak ilerlemektedir. Oldukça kalın boynuzlara sahiptir. Sol kulak hemen boynuzun altından çıkmakta. Baş, incelerek aşağı doğru gelmektedir. Gözler çok hafif çukur şekilde verilmiş aynı şekilde burun delikleri de çukur verilmiştir. Yüzde başka detaylar görülmemektedir. Boğanın korunan kısmında gerdanı oldukça belirgin yapılmıştır.

Diğer pişmiş toprak boğa örneğimizin de **(Kat.Pomp.Ark-8)** kalıpta yapılmış olan eser devetüyü rengi sarı-açık kahverengi hamura sahiptir. Üstte kahverengi astara ait izleri görülmektedir. Boynuzlar çok az korunmuş ama ilk örnekte olduğu gibi kalındır. Kulaklar görülmemektedir. Baş, incelerek aşağı doğru gelmektedir. Gözler kabartı şeklinde, burun delikleri hafif içe çukur ve ağız kapalı çizgisel olarak verilmiş. Boğanın korunan kısmında gerdanı oldukça belirgin yapılmış.

Son örneğimizinde **(Kat.Pomp.Ark-9) k**alıpta yapılmış olan eser devetüyü rengi sarı-açık kahverengi hamura sahiptir. Üstte kahverengi astara ait izleri görülmektedir. Boynuzlar sadece çıkıntı şeklinde korunmuş. Kulaklar görünmemektedir. Baş, incelerek aşağı doğru gelmektedir. Gözler çok hafif çukur şekilde verilmiş aynı şekilde burun delikleri de çukur verilmiş, ağız kapalı ve dudak ayırımı çizgiseldir.. Yüzde başka detaylar görülmemektedir. Boğanın korunan kısmında gerdanı oldukça belirgin yapılmıştır. Ön sağ ayak ve toynaklar korunmuş. Güçlü bir baldır, düz bacaklar ve toynaklar bacağa göre daha kalın verilmiştir.

2.6.3.6. Taş boğa adak heykelleri

Tamamı (19 adet) İç Paphlagonia'dan bulunmuş, 3 tanesi Amastris teritoryumunda (Envanter No. 6, 7 ve 9) kalan diğerleri ise Pompeiopolis teritoryumunda kalan taş boğa adak heykelleri Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültü içinde önemli ve ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır.

Taş boğa adakların Zeus Kültü içinde değerlendirilmesinin nedeni özellikle Amastris teritoryumunda kalan 3 örneğin iki ayrı Zeus epithetini (Envanter No 6 ve 7

Zeus Koropizos'a, Envanter No 9 ise Zeus Gainios'a) gösterir yazıta sahip olmasıdır. Bir başka örnek de Araç'tan bulunmuş ve yine yazıta sahipken, yazıtsız olarak korunmuş bazı örnekler üzerinde de kırmızı aşı boyası izleri görülebilmektedir. Kastamonu Müzesi'ndeki bu taş boğa adakların bir kısmı R. Donceel tarafından çalışılmıştır (Donceel, 1984, s. 21-80). Donceel'in çalışmasında müzenin envanter defterinden alınan referanslar, daha sonradan değişmiş, hem envanter numaraları güncellenmiş ancak birçok eserin eski envanter numarası eklenmemiş hem de R. Donceel'in kullanmış olduğu buluntu yerleri yeni envanter bilgileri birçoğunda görülememiştir.

Envanter no 43- Eskioğlu ya da Kızılkise köyü

İlk boğa adağımız, Taşköprü'nün Eskioğlu Köyü'nden gelmiştir. R. Donceel, bu boğanın geliş yeri olarak Kızılkise (Günümüzde Kızılkese) Köyü olarak göstermiştir (Donceel, 1984a, s. 22 / Env. No.59, Eski 85). Mevcut müze envanter fişinde Eskioğlu Köyü Boyalı Türbe Yanı olarak buluntu yeri gösterilmiştir. Günümüzde Eskioğlu Köyü'nde Boyalı Türbe diye bir yer bulunmamakta olup, yine bu köyün çok yakınında yer alan Kızılkise Köyü'nde "Boğalı Türbe" olarak adlandırılan bir türbe bulunup, köy yaşlılarınca türbede bulunan boğa heykelinden bu ismin geldiği bilgisi verilmektedir. **(Kat.Pomp.Ark-10)**

Mermer, burun, kulaklar, boynuzlar kırık; boyun ve gövdenin sağ arka kısmında derin kırıklar var ve sol yan tamamen yıpranmıştır. Baş vücuda göre daha yüksekte bırakılmış ve arka ayaklar üzerine yaslanır durumdadır. Boynuzlar arasındaki saçlar yıpranmış, alına doğru düşen kısım ise kabarık buruna doğru daralan iç içe yarım daireler şeklinde üçgen bir formun içinde verilmiş. Saçın en üst sırası aşınmış ancak 4 sıra saç buklesi olduğu anlaşılmakta, altında, üçlü bukle, altında ikili bukle ve burun ortasında tek bir bukle ile saç bitirilmiş. Göz bebeğinin dış çevresi derinleştirilmiş, içte iki halka içinde dışa taşkın bir şekilde geniş bir yuvarlak olarak verilmiş. Göz üstünde kaş çizgisi kalın bir şekilde alnın altından geçen yulara kadar uzatılmıştır. Göz altında uygulama yoktur. Burun ve ağız kırıktır. Alnın üzerindeki kısmı ve sağ yanda görünen kısmı aşınmış olmakla birlikte boğanın bir ince bir yular taktığı görünmektedir. Yular, gerdanın ortasına kadar indirilmiştir ve alt çene arkasında ve yular hizasında birleşme noktaları yuvarlak bir aplikle süslenmiştir. Alt çeneden itibaren boğanın gösterişli gerdanı başlamış, altı boğum şeklinde ön bacaklar arasına kadar indirilmiştir. Boğanın

vücudu kısmen silindirik ve kalındır, karın aşağıya sarkıtılmamıştır. Kuyruk aşınmış olmasına karşın boğanın sol yanına atılmış ve ucu püskül şeklinde bırakılmıştır.

Envanter no 76- Kuyluş Tekke köyü

Amnias Vadisi üzerine kurulu Kuyluş Köyü Tekke Mahallesinden gelmektedir Mevcut Envanter No'su 76'dır. R. Donceel, (Donceel, 1984a, s. 22) envanter numaralarını 92, eski 194 olarak vermiştir. Ölçüleri, Y: 80 cm U: 136 cm, G: Baş. 36 cm Kıç. 26 cm'dir. **(Kat.Pomp.Ark-11)**

Eser kalkerdir. Baş; gerdan ve bacaklar büyük oranda tahrip olmuş. Baş vücuda göre yüksek yapılmış ve vücut arka ayaklara dayanmış durumda. Envanter 43 örneği ile aynı özellikleri gösterdiği söylemek mümkündür. Baş oldukça aşınmış ve boynuzlar görülmemekte. Başta saçlar tamamen yıpranmış sadece alın üstünden başa doğru inen çizgisel saç hattı seçilebilmekte. Baştaki tahribattan dolayı başka bir detay görünmemektedir ve ağız kırıktır. Alnın alt ve üstünden yular ipi görünmekte ve yular kulağın altından aşağıya gerdana doğru inmekte. Gerdan, alt çeneden doğru çıkmış ve ön bacaklara indirilmiştir. Gerdanın dört boğumu korunmuştur. Boğanın vücudu kısmen silindirik ve kalındır, karın aşağıya sarkıtılmamıştır. Kuyruk vücudun sağ yanında yükselerek sırt ortasında püskül şeklinde sonlanıyor.

Amnias Irmağı'nın hemen yanında ve çevresi yüksek kayalıklı ormanlık alana kurulu Kuyluş Köyü Tekke Mahallesi, arkeolojik bağlamda zengin buluntuların geldiği bir yerdir. Köyden, Kastamonu Müzesi'ne gelmiş eserlerin yanı sıra hem bu köyden hem de 3 km batısındaki Kornopa Köyü'nden bulunmuş yazıtlar da önem taşır (Yaman, 1935, s. 60; Jacopi, 1936, s. 9; Marek, 1993, s. 151-152 Pompeiopolis Kat. No. 58, 63). Bu köyün Beylikler Dönemine tarihlenen camisi üzerinde antikçağa ilişkin bir konsol parçası, aslan başlı bir çörten ile Şeyh Musa Türbesinde ve çevresindeki antik mimari parçalar önemli bir kamu yapısının varlığına işaret eder.

Aynı zamanda köyün 1 km kuzeyindeki Kılıçkaya Tepesi üzerinde yer alan kaya tüneli yine bölgedeki başka kaya tünellerine de bakılarak kültik bir alan olarak da tanımlanmaktadır (Gökoğlu, 1952, s. 124; von Gall, 1968, s. 514, 526-527; Marek, 1993, s. 150). Kılıçkaya Tüneli üzerinde bulunduğu Kılıçkaya Tepesinin en üst noktasında, güneyde yer alır. Kaya tüneli girişi 2 m yükseklik, 2.30 m genişliktedir. Oldukça dik bir eğime sahip olan basamaklı tünel merdivenleri oldukça yıpranmıştır. Tünelin girişi güneye, Amnias Irmağına, dolayısıyla Kuyluş Köyüne bakmaktadır. 730 m yükseklikteki kayanın tepe noktası, ırmak ve köy seviyesinden 100 m dik bir

uçurumla yükselir. Kayalık alanın kuzey yamaçları da yine oldukça dik olup, ana kaya zemini üzerinde sarnıçlar, basamaklar ve yollara sahiptir (Resim 10).

Boğa adağımız geldiği Kuyluş Köyü ve özellikle de Tekke Mahallesi de çıkan buluntular nedeniyle araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Leonhard, 1915, s. 81; Jacopi, 1936, s. 8-9; Donceel, 1984a, s. 38-39; Marek, 1993, s. 151 Pompeiopolis Kat. No. 57-58; Belke, 1996, s. 238). Köyden çıkan arkeolojik eserlerden bir mezar taşı da önem taşır. Mezar taşı kardeş olan bir karı-kocaya aittir. Çıplak olan erkek figür ve transparan bir elbise giymiş kadın figür bir podyum üzerindedir ve bu görüntüsü ile hem tanrısal ya da krali hieros-gamos hem de kahraman kültü içinde gösterilmişlerdir. MS 3. yüzyıl sonlarına tarihlenen mezar stelindeki iki kardeşin evliliği Roma etkisinin çok da girmediği iç Paphlagonia Bölgesi'ndeki yine Asia Minor'da görülen daha eski bir geleneğin devamı olarak yorumlanmıştır (Durugönül, 1993, s. 61-69).

Resim 10: *Kuyluş Köyü ve Kılıçkaya Tepesi*

Envanter no 114- Etyemez köyü

Kastamonu il merkezinin 8 km kuzeydoğusundaki 774 m. rakımlı Etyemez Köyü'nden gelen boğamız, R. Donceel'de envanter numarası 140'dır (Donceel, 1984a, s. 22). (**Kat.Pomp.Ark-12)**

Boğa, sarımtrak gri kireçtaşındandır. Baş, boynun bir kısmı ve bacaklar kırıktır. Boyun vücuttan hafif şekilde yükselmiştir. Boğanın ön ve arka baldırları kaslı gösterilmiştir. Vücut hafif silindirik ama ince gösterilmiş ve sarkık değildir. Arka bacaklar tam olarak birbirinden diz seviyesine kadar ayrılmamış, bacak boşluğu hafif

içeri oyularak bacak hatları gösterilmiştir. Boğanın cinsel uzvu yatay olarak karın ortasına kadar getirilmiştir. Kuyruk hayvanın arkasından çıktığı yerde alınmış, ancak sağ bacak üzerinden sol baldır üzerine püsküllü ve buğday başağı gibi çapraz çizgilerle yapılarak bırakılmıştır.

Envanter no 140- Alisaray köyü

Taşköprü'nün Alisaray Köyü'nden gelen boğamızın R. Donceel'de envanter numarası 166, eski 659 olarak geçmektedir (Donceel, 1984a, s. 23). (**Kat.Pomp.Ark-13)**

Boğa, sarımtrak kireçtaşındandır. Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırık, diğer yüzeylerde de büyük oranda aşınma var. Vücut, kararlı bir şekilde kafaya kadar doğru orantılı hafif bir yükselme göstermekte. Kafada sadece boynuz kökleri görülebilmektedir. Alından baş üstüne gelen kıvırcık saçlar sezilebilmekte. Üçgen bir şekilde incelen başın sonunda burun küt bir biçimde bitmekte ve ağız ince bir çizgi ile birbirinden ayrılmakta. Alt çeneden ön bacakların arasına inen gerdanın üç boğumu görülebilmekte. Vücut ince, karın sarkıtılmamış. Kuyruk aşınmasına karşın sağ taraftan yuvarlak yaparak sol yan cepheye atılmış. Cinsel organı hafif aşağıya sarkıtılarak gösterilmiş.

Alisaray Köyü 870 m. rakımda yer alıp, Envanter No 43 olan boğa adağının geliş yeri olan yine Taşköprü Eskioğlu ya da Kızılkise Köylerinin yaklaşık 5 km kuzeyinde yer alır.

1996-2000 yıllıları arasında A. Özdoğan başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında, boğa adakların geldiği köylerin de dâhil olduğu bu kesimde Kalkolitik Dönemden itibaren yerleşim yoğunluğunun varlığı ortaya konmuştur. Bu alanda özellikle 1250-1550 m yükseklikteki plato üzerinde çevreye hâkim yerleşimlerde bulunan bakır boncukların varlığı madenciliğe de işaret etmektedir. Yine bu bölgede, boğa adakların bulunduğu bölgeye yaklaşık 5 km uzaklıktaki Köçekli Köyü'ndeki Tepekaya yerleşimi oldukça geniş bir alana yayılmış, Kalkolitik Dönemden itibaren düzenli kültür katmanları sergilerken, Kapaklı Köyü'ndeki Patdağı Sırtı yerleşimi yine geniş bir alana yayılarak özellikle MÖ II. Bin yerleşimi olmak üzere Bizans Dönemine kadar bulgu vermekte olup, bölgede kültürel tabakalanmanın birbirini izlediğini göstermektedir (Kuzucuoğlu vd. 1997; Özdoğan vd., 1997; Özdoğan vd., 1998; Özdoğan vd. 2000).

Envanter no 146- Kise köyü (?)

Bir başka Taşköprü buluntusu taş boğamız Envanter No'su 146'dır. R. Donceel bu eserin envanter numarasını 172, eski 672 olarak vermiş ve geliş yeri olarak da T. Mümtaz Yaman'ın referansına bakarak (Yaman, 1935, s. 60) Taşköprü'nün Kise Köyü olarak vermiştir (Donceel, 1984a, s. 23). Ancak mevcut envanter fişinde sadece Taşköprü bilgisi bulunmaktadır. T. Yaman, Kise Köyü'nden çıkarılan bir boğa heykelinin Kastamonu Müzesine getirildiğini, köyün kuzeyinde İşlik Kayası denilen mevkiinden de çok sayıda eserin çıkarıldığını belirtmektedir (Yaman, 1935, s. 35). (**Kat.Pomp.Ark-14)**

Boğa, sarımtrak kireçtaşındandır. Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırıktır. Omuzlardan itibaren baş vücuda göre hafif yükselmiştir. Muhtemelen alt çeneden ön bacakların arasına inen gerdanın iki boğumu görülebilmekte. Vücut ince, karın sarkıtılmamış. Kuyruk sağ taraftan yuvarlak yaparak sol yan cepheye atılmış. Cinsel organı karın ortasına kadar yatay bir şekilde gösterilmiştir.

Envanter no 148- Belirsiz

Boğa, sarımtrak kireçtaşındandır. **(Kat.Pomp.Ark-15)** Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırıktır. Omuzlardan itibaren baş vücuda göre hafif yükselmiştir. Muhtemelen alt çeneden ön bacakların arasına inen gerdanın iki boğumu görülebilmekte. Vücut ince, karın sarkıtılmamış. Kuyruk sağ taraftan yuvarlak yaparak sol yan cepheye atılmış ve püskül buğday başağı gibi çapraz çizgilerle oluşturulmuş. Arkada bacakların arasında boğanın hayaları gösterilmiştir. Cinsel organı karın ortasına kadar yatay bir şekilde gösterilmiştir.

Envanter no 435- Kastamonu (?)

Gri kireçtaşında yapılmıştır. **(Kat.Pomp.Ark-16)** Bacaklar, boynuz, kulaklar, kalça ve burnun ucu kırıktır. Baş gövdeye göre büyük ve orantısız yapılmıştır. Gövde, kalçadan başa çok hafif yükselerek gelmektedir. Ense oldukça güçlü, kaslı gösterilmiştir. Boynuzlar kök hizasından kırılmıştır. Alın ve yüze düşen saç detayları aşınmakla birlikte kalın bukleler şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Kulaklar boynuz altından çıkartılmış, küçük üçgen formdadır ama oldukça aşınmışlardır. Burun kısa ve küt bitimlidir. Burun delikleri küçük oyuklar şeklinde verilmiştir. Gözler oldukça büyük ve badem şeklinde verilmiştir. Göz üstünde kaç hattı kalın bir şekilde oval biçimde yapılmıştır. Kuyruk sağ taraftan sol yana doğru atılmıştır. Kuyruğun bitimi diğer örneklerin aksinde parmak biçimli 4 çizgi şeklinde boğanın solunda sırt hizasında

verilmiştir. Boğanın oldukça tahrip olmakla birlikte cinsel organı gövde altında yatay biçimde gösterilmiştir. Kuyruk bitimi Araç Gemi'den gelen başka bir boğa adakla aynıdır.

Envanter no 459- Eğriceova yaylası

R. Donceel, bu eser için envanter numarasını 459, geldiği yer olarak Araç İlçesi Eğriceova Yaylası olarak vermiştir (Doncell, 1984a, s. 24, no. 12). (**Kat.Pomp.Ark-17)**

Sarımtrak gri kireçtaşında ayakta duran boğa adak heykeli. Oldukça tahrip olmuş aynı zamanda bitirilmemiş bir eskiz çalışması gibi durmakta. Bacakların dizden altı, sol arka bacak, baş ve kalça kısmı kırık. Genel vücut formu ise diğer örneklere uygundur.

Eğriceova Yaylası (Rakım 1240 m.), Araç İlçesi'nin kuzeyinde Daday İlçesi sınırına yakın yüksek ve ormanlık bir alandır. Bu alanın merkezi bir noktasında yöre insanlarının yayla olarak kullandığı bölgeye özgü görece düz açıklıklar vardır. Yaylanın batısında, yaylaya da ismini veren 1650 m. yüksekliğe sahip Eğriceova Dağı, doğusunda ise vadi yatağı bulunmaktadır.

Buluntu yeri olarak gösterilen Eğriceova Dağında daha önceden tespit edilmiş ve kale kalıntısı olarak adlandırılmış arkeolojik kalıntıların bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca boğa adağın geldiği mevkii, yine arkeolojik anlamda birçok buluntunun (bir bacağında yazıt olan aslan heykeli, yapı kalıntıları vb.) bilgisinin verildiği Araç'ın Karandı Köyü (Avlacık Köyü, Karandı Mahallesi) ile 3 km mesafededir (Yaman, 1935, s. 47, 49).

Envanter no 704 – Taşköprü (Pompeiopolis)

Eser muhtemelen Pompeiopolis merkezlidir. (**Kat.Pomp.Ark-18)** T. M. Yaman, (Yaman, 1935, s. 61) "Taşköprü kasabası içinde, hemen hepsi Zımbıllı Tepesinden çıkarılmış ve şahıslar elinde bulunan daha pek çok eser vardır. Bunlar içinde bilhassa Yambilin Osman'ın kapısı önünde duran ve duvara bitişik duran, fakat hangi hayvana ait olduğu kestirilemeyen heykel, Çıtağın Hasan'ın evindeki boğa heykeli…" diyerek bu eserin bilgisini vermiş ve bir fotoğraf da paylaşmıştır (Resim 11). Eser bu şekliyle R. Donceel'de geçer (Donceel, 1984a, s. 24 no.11). Donceel ayrıca, T. M. Yaman'ın paylaştığı fotoğrafta ve "hangi hayvana ait olduğu kestirilemeyen baş…" bilgisine bakarak, bu fotoğrafta yer alan bir hayvana ait heykelin başını, Kise'den getirilen (Env.No.146) başsız boğa heykelinin başı olduğunu belirtmiş olsa da (Doncell, 1983a, s. 24 no.11), fotoğrafta görülen baş, kesinlikle hiçbir boğa örneğimizin başına

uymamaktadır. Boğa başı örneklerimizde göre, yanakları içe göçük, belirgin bir burun ve göz çukuru olan diğer baş bir boğaya ait olmaz.

Boğamız mermerdir. Burun, başın sağ yan kısmı ve gerdanın sağ kısmı, kulaklar ve boynuzlar ile ayaklar ve kalçanın bir kısmı kırık. Baş vücuda göre oldukça yükseltilmiştir. Boynuzlar kökünden kırılmıştır. Kulaklar boynuzun hemen altından çıkarılmış ancak oldukça tahrip olmuşlardır. Boynuzlar arasında saçlar ortadan yanlara doğru gelen kalın tutamlar şeklinde çizgisel verilmiştir. Saçlar alın üstünden buruna doğru düşerken yarım yuvarlak daireler şeklinde aşağıya doğru daralır bir şekilde gösterilmiştir. Dört sıra halinde gelen bukleler, en üstte üç, altında üç, iki ve bir şeklinde aşağıya inmiş. Göz çıkıntılı elmacık kemiğini üzerinde tek halkalı ve oldukça dışa taşkın bir yuvarlak şeklinde verilmiştir. Kaş çizgisi, ince bir hat şeklinde göz ile birlikte yapılmış. Gerdan da üç kabartı hattı görülebilmekte. Boynuzlar arasında saç çizgisel olarak aşağıya doğru sarkıtılmış, alın üzerinde ise iç içe daireler şeklinde buruna doğru daralan üçgen bir forma sahip daha kabarık verilmiştir. Alt çeneden itibaren başlayan boğanın gerdanı ön bacakların arasına kadar devam etmekte, gerdanın kalın dört boğumu görülebilmektedir. Vücut silindirik ve ince, karın sarkıtılmamıştır. Kuyruk sağ gövde yanından sola doğru düşürülmüş ve ucu püskül şeklinde bırakılmış. Boğanın cinsel organı bacaklar arasından yatay şekilde gövde altına uzatılmış.

R. Donceel, boğanın sol omzunda lambda (Λ) ve bitmemiş bir delta (Δ) harflerini andıran tesadüfi izler olduğunu belirtir ama yine de şüpheyle yaklaşır (Donceel, 1984, s. 22-23).

Resim 11: *Pompeiopolis'ten hayvan adakları (Yaman, 1935, s. 61)*

Envantersiz – Gemi köyü

Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ne müsadere yoluyla gelmiş olan eserin envanteri henüz yoktur. Eserin müsadere kayıtlarında Gemi Köyü'nde bir şahsın evi önünden alındığı bildirilmiştir. (**Kat.Pomp.Ark-19)**

Boğa gri kireçtaşındandır. Baş, boyun ve ayaklar yok. Vücut diğer örneklere göre kalın ve yine silindiriktir. Ön ve arka bacakların olduğu kesimde baldırlar çok belirgin olmasa da kaslı gösterilmiştir. Kuyruk boğanın sağ alt yanından yuvarlak yaparak sırta çıkmış kuyruk bitimi diğer örnekler farklı olarak sol baldır üzerine parmak şeklinde, üç tutam halinde stilize bırakılmış.

Envantersiz –Gemi köyü

Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ne müsadere yoluyla gelmiş olan eserin envanteri henüz yoktur ve geliş yeri Araç İlçesi'nin Gemi Köyü olarak belirtilmektedir. **(Kat.Pomp.Ark-20)**

Boğa gri kireçtaşından. Baş, bacaklar ve boyun yok. Sağ omuz üzerinde iki satır Hellence yazıt bulunmaktadır. Mevcut görüntüye göre baş vücuttan çok yükselmiyor olmalı. Vücut diğer örneklere göre kalın ve yine silindiriktir. Ön bacaklar çok az korunmuş ve burada muhtemelen alt çeneden gelen gerdanın son boğumunun bir kısmı görülebilmektedir. Ön ve arka bacakların olduğu kesimde baldırlar diğer bazı örneklerde olduğu gibi kaslı gösterilmemiştir. Kuyruk sağ yanından yuvarlak yapıp sol yana doğru püskül şeklinde bırakılmış.

Boğa üzerinde, Karlı'dan gelen ve envanter numarası 6,7 ve 9 olan boğa örneklerindeki gibi Hellence yazıt bulunmaktadır. Adağın yazıtına göre Kâhya Kharidemos bu adağı yapmıştır.

Yazıt:

Χαρίδημος οἰκονό-
μος ἀνέθηκεν εὐχῆς χά[ριν].

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

(Ben) kâhya Kharidemos (bunu) adak gereği diktim.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Bir önceki örnekle birlikte boğalarımızın Araç İlçesi Gemi Köyü'nden geldiği kabul edilecek olursa bu bölgede daha önce yapılmış yüzey araştırmalarına göre Köyün, Kayaarkası ve Şabanoğlu mevkilerinde Demir Dönemi ve Hellenistik Dönem seramiklerine bakarak iki adet düz yerleşme tespit edilmiştir (Özdoğan, vd. 1998, s. 79-80). Ayrıca köyün biraz doğusunda düzgün kesme taşlardan yapılmış, 2.70 x 2.10 x 2 m. ölçülerinde tavanı tonozlu ve içinde üç adet ölü sediri bulunan bir mezar odası MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Gökoğlu, 1952, s. 56). Gemi Köyü'nün yaklaşık 5 km güneyinde Kahin Tepe mevki bulunmaktadır. Bu alanda yeni başlayan bir kurtarma kazısı yapılmaktadır. Henüz bir yayını olmayan ancak bu alanda daha önce yapılan yüzey araştırmalarında mevkinin bir II. Bin yerleşimi olduğu ve oldukça yoğun II. Bin seramik malzemesi verdiği tespit edilmiştir. Alanda bulunan seramik veriler Kahintepe'de tabakalanmanın İlk Tunç'tan Son Tunç Dönemine kadar uzandığını da göstermiştir (Özdoğan vd., 1998, s. 78, 80-81; Özdoğan vd., 2000, s. 43).

Gülef köyü

1998 yılında ilk olarak yüzey araştırması sırasında Kastamonu Merkez'e bağlı Gülef Köyü'nde (Rakım 1060 m.), köy camisi bahçesinde tespit edilmiştir. Eser,

yayınlara aslan olarak geçmiş olmasına karşın (Özdoğan vd., 1999, s. 222, R.16; Marro vd., 1998, s.326, fig. 8), mevcut örneklere bakarak taş bir boğa adak olduğu anlaşılmaktadır. (**Kat.Pomp.Ark-21)**

Gülef Köyü'nde yaptığımız incelemelerde, köy halkı bu taş eserin kayıp olduğunu söylediği için esere ait bilgiler A. Özdoğan'ın yayınında kullandığı fotoğraf üzerinden verilebilmektedir. Baş, boyunun bir kısmı ve bacaklar kırıktır. Diğer örneklere benzeyen boğamızın başı, korunan boynun şekline bakarak vücuttan yüksek değildir, vücut silindirik ve kalın değildir. Karın düz ve aşağı sarkıtılmamıştır. Kuyruk, sağ baldır üzerinden yuvarlak bir şekilde gelip sol baldır üzerinde püsküllü bir şekilde bırakılmıştır.

Köylülerin ifadesine göre boğa heykeli, köyün 300 m güneyindeki tarlalardan 1980'li yılların başında bulunmuştur. Tarif edilen yer aynı zamanda köyün oldukça eski mezar taşlarına da sahip mezarlığı civarındadır. Taş boğa adağın bulunduğu yerin yakınlarında Değirmenderesi mevkiindeki kaçak kazılarda Roma ve Bizans dönemi seramikleri ile köyün 300 m doğusunda Cinderesi'nde 980 m rakımdaki kayalık, sarp bir alanın üzerindeki düzlükte de İlk Tunç II ve III Dönemleri ile MÖ 2. Bin dönemine ait seramik parçaları bulunmuştur (Özdoğan vd., 1999, s. 223-224).

Sırasöğütler Köyü

Kastamonu İl Merkezinin 9 km kuzeydoğusunda yer alan Sırasöğütler Köyü'nde (Rakım 757 m.), Emin Yağcıoğlu'na ait evin duvarında bir taş boğaya ait baş parçası bulunmaktadır. (Özdoğan vd. 1997, s. 311, R.8a) (**Kat.Pomp.Ark-22)**

Başımızın boynuzları kırıktır. Boynuzlar üzerinde ki saç ortadan her iki yana dönen saçlardan yapılmıştır. Alın üzerinden buruna doğru düşen saçlar ise ayrı bir katman gibi üçgene yakın oval bir yükseltilmiş alan üzerine stilize yarım yuvarlak daireler şeklinde verilmiştir. Burun aşağıya doğru incelerek gelirken, burun hizasında hafif genişleme yapmıştır. Burun delikleri kenarlarda hafif çukurlar şeklinde verilmiş, ağız küt ve kapalıdır. Göz bebeği hafif çıkıntılı geniş bir daire şeklinde verilmiş, göz üstünde iki çizgi arasındaki kalın bir hat ile göz kapağı oldukça belirgin yapılmıştır.

Bu başımız, Envanter No 114 olan ve bu köyün hemen 1 km güneyindeki Etyemez Köyü'nden bulunmuş olan başsız boğamıza ait olabilir. Ayrıca, boğa buluntularının olduğu Etyemez ve Sırasöğütler Köyleri, yukarıda anlatılan Alpagut Köyü Karatepe Mevki kutsal alanında aktarılan vadi içinde yer alıp, arkeolojik anlamda bölgenin zengin veri sağlayan alanı içinde yer almaktadır.

Envanter 9099 –AMM

Kastamonu dışında yine Kastamonu kökenli üç taş boğa adak buluntusu iki ayrı müzede yer almaktadır. Tezimizde yer alan taş boğa adakların en iyi korunan iki örneği Anadolu Medeniyetleri Müzesi bahçesinde sergilenmektedir (Donceel, 1984a, s. 24-25). **(Kat.Pomp.Ark-23)**

Eserin envanter fişinde geldiği yer olarak sadece Kastamonu bilgisi verilmiş, geliş tarihi hakkında bilgi verilmemiştir. Muhtemelen eser, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne 1938 yılındaki aktarılmasından önce Ankara'ya gelmiş olmalı. Anadolu Medeniyetleri Müzesi açılmadan önce Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram Veli Cami çevresi bir dönem antikçağ eserlerinin toplandığı bir alan olarak kullanılmıştır. (Serin, 2018, s. 369-371). Aynı zamanda bir taş boğa adağımız da Glyptotek Müzesi'nde yer almaktadır ve bu esere yer veren müze kataloğunda Ankara Anadolu Müzesi'nde 9100 Envanter Numaralı taş boğa adağının Augustus Tapınağı yan duvarı önünde çekilmiş fotoğrafına yer verilmiştir (Poulsen, 1968, s. 58, fig.3).

Mermer, burnu, boynuzlar (sol tamamen sağ da çok az kısım korunmuş) ve bacakların üst kısmından itibaren kırık. Baş ve kalça vücuda göre daha yüksekte bırakılmış, sırtta içe doğru çok hafif kavis verilmiştir. Boynuzları kökünden kırılmıştır ancak mevcut izler oldukça kalın bir boynuz olduğunu göstermektedir. Kulaklar, boynuzun altından çıkmış, kısa ve küçük yapılmıştır. Saçlar, boynuz üstünde her iki yana doğru kıvrılan çizgiseler şeklinde verilmiş, alından buruna doğru üçgen biçimde daralan kısımda ise içiçe yuvarlaklar şeklinde yarım daireler şeklinde verilmiştir. Göz bebeği çevresi derinleştirilmiş, göz bebeği yuvarlak düğme şeklinde verilmiştir. Göz üstünde üstte derin iki çizgi hat arasında ince göz kapağı verilmiş, kapağın çizgileri hem burun hem de başa kadar uzatılmıştır. Aynı göz halkası göz altında da yapılmıştır. Boynuzların altından ve üstünden geçirilen yular, kulakların altında birleşmiş ve boğanın gerdanının ön yüzünde birleşmiştir. Bu birleşme noktasında büyük, yanlarda ise üç küçük yular boncuğu bulunmaktadır. Alt çeneden ön bacakların arasına kadar uzanan gerdan üstten alta doğru genişleyen on bir boğumlu olarak verilmiş. Vücut oldukça görkemli olup, silindirik ve kalındır. Göbek kısmen aşağı sarkıtılmıştır. Bacaklar ve baldırları kaslı biçimde verilmiştir. Kuyruk, sağ taraftan gelip vücudun sol yanında doğru düşmekte, ucu püskül şeklinde. Boğanın cinsel organı belirgin bir biçimde, karın altında yatay olarak verilmiştir.

Boğanın, kırık olan burnu, Müze kolleksiyonunda bulunan 9100 envanter numaralı diğer boğa örneğine bakarak alçı ile tümlenmiştir.

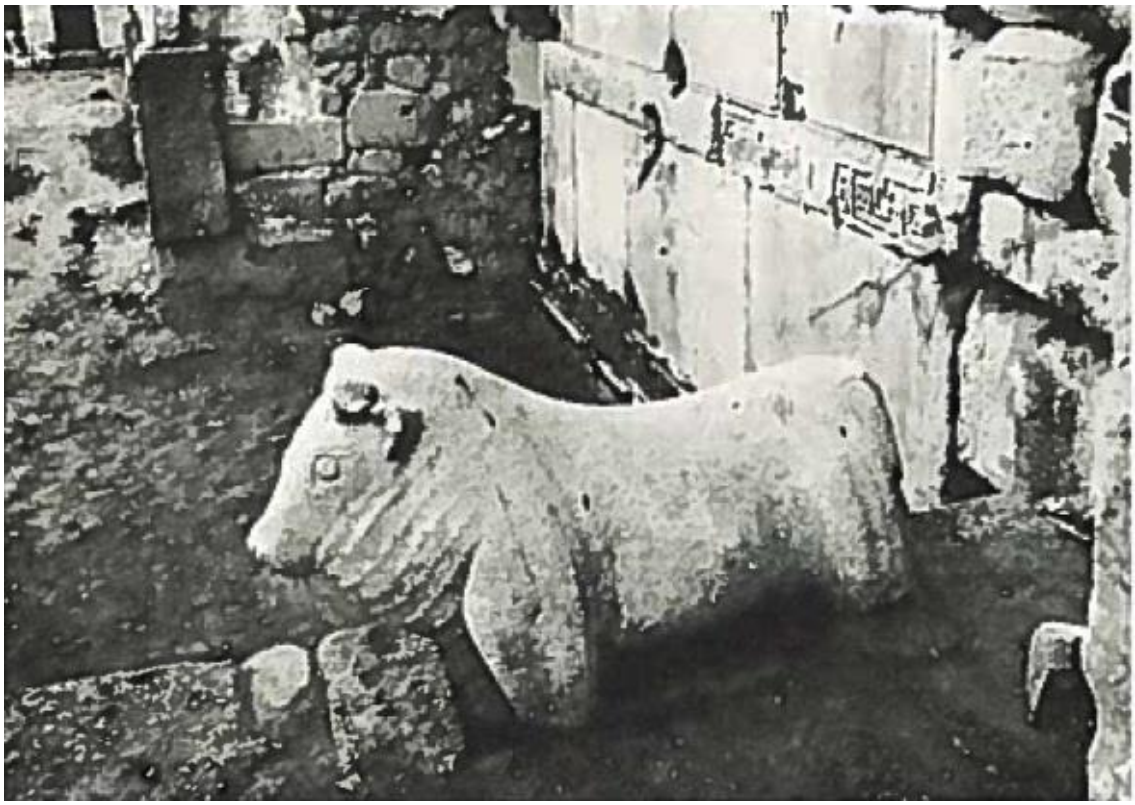
Envanter 9100 –AMM

Eserin envanter fişinde geldiği yer olarak sadece Kastamonu bilgisi verilmiş, geliş tarihi hakkında bilgi verilmemiştir (Donceel, 1984a, s. 24; Poulsen, 1968, s. 58). Eserin durumu bir önceki örnekteki gibi olmalıdır. **(Kat.Pomp.Ark-24)**

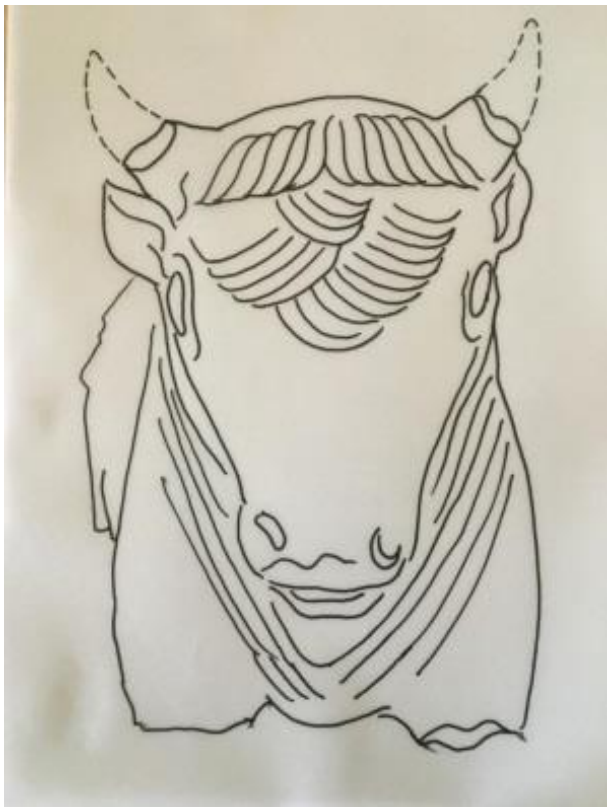
Mermer, boynuzlar ve bacakların üst kısmından itibaren kırık. Baş vücuda göre kuvvetli bir boyun ile gelip hafif yükseltilmiştir. Çalışmamız içindeki boğa adakların en iyi korunmuş örneğidir. Boynuzların bir kısmı korunmuştur. Bu korunmuşluk benzer boğalar için en iyi yaklaşık betimlemeyi yapmamızı sağlamaktadır. Boynuzlar, vücuda göre oranlı olmakla birlikte, kalındır. Muhtemelen uzun olmayan boynuzlar 25°'lik açılarla, orantılı bir şekilde incelerek açılmaktaydı (Çizim 1). Kulaklar, uçları sivri olmakla birlikte boynuzun altından, kısa ve yarım yuvarlak şekilde yapılmıştır. Saçlar, boynuz üstünde her iki yana doğru kıvrılan çizgiseler şeklinde verilmiş, alından buruna doğru üçgen biçimde daralan kısımda ise içiçe yuvarlaklar şeklinde yarım daireler şeklinde verilmiştir (En üstte üç sıra yarım yuvarlak, ikinci sırada iki yarım yuvarlak ve en altta da 1 yarım yuvarlak şeklinde bir dizilim vardır). Göz bebeği çevresi derinleştirilmiş, göz bebeği yuvarlak düğme şeklinde verilmiştir. Göz üstünde üstte derin iki çizgi hat arasında ince göz kapağı verilmiş, kapağın çizgileri hem burun hem de başa kadar uzatılmıştır. Aynı göz halkası göz altında da yapılmıştır. Kafa, ağıza doğru üçgen bir biçimde daralmaktadır. Ağız, küt bir biçimde verilmiş, dudak aralığı çizgisel olarak gösterilmiştir. Burun delikleri çevresi derinleştirilmiş küçük düğme şeklinde verilmiştir. Alt çeneden göğse bağlanan gerdan kısmı üstten alta doğru genişleyen yedi boğumlu olarak verilmiş. Vücut oldukça görkemli olup, silindirik ve kalındır. Göbek kısmen aşağı sarkıtılmıştır. Bacaklar ve baldırları kaslı biçimde verilmiştir. Kuyruk, sağ taraftan gelip vücudun sol yanında doğru ucu püsküllü bir şekilde bırakılmıştır. Boğanın cinsel organı belirgin bir biçimde verilmiş.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan 9099 ve 9100 envanter numaralı boğalar, öncelikle Paphlagonia Bölgesi'nde kültürel ve siyasi etkileri olan ve daha çok bölge kaya mezarlarında etkisi gözlemlenen Pers kültüründeki boğalarla karşılaştırılmıştır. Pers Sanatında boğaların gözlerin ve kulakları oldukça iri olması, bukleler ve çiğ damlaları boğalar vazgeçilmez ve yoğun bir süsleme unsuruyla plastikleşen görünüm karakteristik olmasından dolayı tam anlamıyla Pers Sanatı içinde

olduğu düşünülmez. Aynı zamanda bu iki boğanın Augustus Tapınağı önüne yerleştirilmiş bir çift olabileceği (Resim 12), Anadolu ve Mezopotamya kültlerinin bir devamı niteliğinde olsa da Ionia sanatının bir parçası olarak MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmesi gerektiği düşünülür (Poulsen, 1968, s. 56-58; Vermule, 1972, s. 56) E. Akurgal ise bu boğa çiftinin MÖ 6. yüzyılın 2. yarısına tarihleyip, Ion Stili içine olduğunu belirtir (Akurgal, 1995, s. 82 a-b)

Resim 12: *Ankyra Augustus Tapınağı'ndan Paphlagonia kökenli taş boğa adak (Poulsen, 1968, s. 58, fig.3)*

Çizim 1: *Anadolu Medeniyetleri Müzesinden Env. No. 9100 taş boğa adak*

Envanter 3390 – Glyptotek Müzesi

Paphlagonia'dan bilinen taş boğa adaklarından sonuncusu NY Carlsberg Glyptotek Müzesi'nde sergilenmektedir (Poulsen, 1968). **(Kat.Pomp.Ark-25)**

Boğa kireçtaşındandır. Bacaklar, boynuz ve kulakların büyük kısmı kırık ve kayıptır. Vücudun büyük kısmında, yüzeyde aşınalar görünmektedir. Baş, vücuda göre yüksektir. Boynuzlar kırıktır, boynuz altından çıkan kulaklar küçüktür. Saçlar, boynuz üstünde her iki yana doğru kıvrılan çizgiseler şeklinde verilmiş, alından buruna doğru üçgen biçimde daralan kısımda ise içiçe yuvarlaklar şeklinde yarım daireler şeklinde verilmiştir (En üstte dört sıra yarım yuvarlak, ikinci sırada dört yarım yuvarlak, üçüncü sırada üç, dördüncü sırada iki ve en altta da 1 yarım yuvarlak şeklinde bir dizilim vardır). Burun üçgen şeklinde daralırken, burun ucunda hafifçe genişlemiş. Burun delikleri kenarda, yarım yuvarlak şeklinde verilmiştir. Ağız çizgisel şekilde gösterilmiş ve çizgi yanlara kadar uzatılmıştır. Göz üstünde üstte derin iki çizgi hat arasında ince göz kapağı verilmiş, kapağın çizgileri fazla uzatılmamıştır. Aynı göz halkası göz altında da yapılmıştır. Alt çeneden göğse bağlanan gerdan kısmında eşit aralıkta beş boğum görünmektedir. Vücut silindirik ve çok kalın değildir. Göbek aşağı sarkıtılmamıştır. Bacaklar ve baldırları kaslı biçimde verilmiştir. Sol bacaklar dize yakın bir noktaya

kadar korunmuş ama diğer yandakiler gövdeden itibaren kırıktır. Kuyruk, sağ taraftan gelip vücudun sol yanında doğru ucu püsküllü bir şekilde bırakılmıştır. Boğanın cinsel organı belirgin bir biçimde verilmiştir.

Boğanın sol kulak, sol göz üstü ve kalça üzerinde kırmızı boya pigmentleri hala görülebilmektedir.

Glyptotek Müzesi'nin envanter bilgilerinde eserin bir 1967 yılında bir sanat marketinden/pazarından sağlandığı yazmaktadır. Eser üzerinde kısa bir değerlendirme kaleme alan V. Poulsen (Poulsen, 1968, s. 55-65) eseri Arkaik Döneme (MÖ 525'ler) tarihlemektedir. Poulsen, Alman Enstitüsü'nden edinilen bir fotoğrafta gördüğü Augustus Tapınağı yanındaki (Şu anda Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki 9100 envanter numaralı boğa adak) boğa adak heykelin envanter bilgilerinden faydalanarak Glyptotek Boğası'nın da Paphlagonia Bölgesi kökenli olduğunu belirtir. Poulsen, eseri sırası ile Cumae'den çıkmış bir bronz kazan üzerindeki boğa başı protomlar, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunana Miletos'tan çıkmış bir taş boğa, Daskleion'dan bulunan Greko-Pers Sanatına ait kurban edilmiş boğa başlarının olduğu stel ile karşılaştırır yapar ve kimi benzerlik ve farklılıklara bakarak, eserin Anadolu dinsel kültüründen beslenmiş Paphlagonia'da bulunan bir Ion koloni kentinden gelmiş olduğu yargısına varır (Poulsen, 1968, s. 58-64).

V. Poulsen'in 1968'de yapmış olduğu yıllarda Paphlagonia'daki boğa adaklar üzerine pek fazla yayının olmaması nedeniyle bilgilerinin kısıtlı kaldığı görülebilir.

2.6.3.6.1. Taş boğa adakların gruplandırılması

Taş boğa adaklar, Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü açısından en ilgi çekici ve özgün eser grubunu oluşturmaktadır. Boğa'nın bir kutsal hayvan olarak tanrılara adanması yaygın olmasına karşın bir kurban hayvanı olmasında da kaynaklı olarak belirli bir tanrının tekelinde bulunmamıştır. Boğa, bereketin simgesi olarak genellikle synkretik, tarımla ilgi erkek tanrıların simgesi olarak görülür. Doğanın patronu olarak ana atrübüsü boğa olan Zeus başta olmak üzere Dionysos, Sarapis, Mithras ve Attis gibi tanrıların da ana kurban hayvanıdır da. Ancak boğa özellikle Anadolu yerel tanrılarının tapınımlarında önemli yer tutar ve kökenleri muhtemelen Hitit Dönemi dinsel inanışlarına kadar geri gider (Saprykin, 2010, s. 498-499; Bittel, 1976, s. 176-178).

Paphlagonia Boğaları da yer aldığı dönemler açısından da hem Asia Minor hem de Kıta Yunanistan'da ilerideki bölümlerde tartışılacağı üzere az örneği olan, yazıtlı

örneklerimize göre Tanrı Zeus'a adanmış boğa adaklar, bu noktada Paphlagonia Bölgesi için büyük önem kazanmaktadır.

Boğa adaklarımız üzerinde yapılan stil kritik çalışması, kendi aralarında gruplara ayrılacak küçük farklara sahip olsalar da aslında belirli bir bütünlük içinde yapıldıklarını, bu bütünlüğün ise belirli kurallara sahip "kanonik" bir yapı olduğunu göstermiştir. Amnias Vadisi boyunca uzanan ve sadece İç Paphlagonia olarak adlandırılan bölgede görülen boğalarımız batıda, Amastris kenti teritoryumunda kalan ve muhtemelen antikçağ ismiyle Bonita kentinden (Eflani-Kastamonu Sınırı günümüz Aktaştekke-Meyre ile Karlı Köyleri ve çevresi) başlayarak, Pompeiopolis teritoryumunun merkezine kadar uzanan bir alana yayılmış durumdadırlar. Bu coğrafya içindeki buluntular muhtemelen yerel köklere sahip Zeus'un değişik epithetlerini taşımalarına karşın, kült uygulamaları açısından ortak bir tanrı ya da tanrı adağı gösterimine sahip oldukları ve bu geniş coğrafyada da bu kurala sıkı bir şekilde uyulduğu da söylenebilir.

Boğaların malzemesi kireçtaşı, kalker ve mermerdir. Tüm boğalar ayakta, sabit durur şekilde ve üç boyutlu olarak yapılmışlardır. Boğaların üç boyutlu yapılmaları onların bir kült heykeli gibi ya da açık bir kutsal alanda her yönden görülebilecek şekilde tasarlandıklarını düşündürür. Boğalar çok belirgin olmamakla birlikte arka ayaklarından güç alıp, kuvvetli boyunları üzerinde yükselen dik başları, heybetli gerdanları ile göğüslerini öne çıkartmış bir şekilde dururlar. Başlar, çok dar olmayan üçgen formunda, 25-30°lik açılarla yükselen kalın ancak başa orantılı boynuzlara sahiptir. Alın üstünde boynuz hattında saçlar düz, kısa tutamlar şeklinde gelip ortadan ikiye ayrılarak her iki yana doğru eğilim gösterirler. Alın seviyesinden itibaren ise iç içe yarım dairelerden oluşan saç bukleleri incelerek aşağı inmektedir. Küt burunlar, burun kenarlarında yarım daire çukurlarla gösterilen burun delikleri, ağızı ayıran bir çizgi yine genel özelliklerdir. Gözler yuvarlak yapılmış, bazılarında kaş çizgisi belirgin gösterilmiştir. 19 boğa içinde başı korunmuş örneklerden üçünde yular bulunmaktadır. Alt çeneden başlayan gerdan ön bacakların arasına kadar boğanın ölçüsü orantısında oldukça heybetli olarak gösterilmiştir. Vücutlar, silindirik ve herhangi bir esnemeye sahip değildir. Tüm boğa örneklerin kuyrukları kalçadan çıktıktan sonra sağ yandan sola doğru yarım daire formunda kıvrılmış ve sol yana yakın sırt çizgisinde ya da son yanda ucu püsküllü bir şekilde bitirilmiştir. Sadece iki örnek kuyruklar püsküllü değil, parmak biçimli stilize bitime sahiptir. Gerçekçi yapılan boğa adakların en belirgin

özelliklerinden biri de hayvanın cinsel organının oldukça belirgin bir biçimde verilmiş olmasıdır. Aşağıda Grup-2 olarak adlandırılan Karlı Köyü örneklerinde cinsel organ yuvası karnın ortasına yakın bir noktada huni şeklinde aşağı sarkıtılarak gösterilmiş, diğer örneklerde ise arka bacaklar hizasından başlayan organ, karnın ortasına kadar yatay bir şekilde getirilmiş ve burada biraz aşağı sarkıtılarak gösterilmiştir. Sadece iki örnekte hayvanın hayaları gösterilmiştir.

Temel anlamda bu özelliklere sahip olan boğalarımız çok küçük farklarla kendi içinde gruplara sahiptir. Bu farklılıklar, atölye, zaman gibi olağan nedenlerle olabileceği gibi adağın hangi Zeus'a adandığı ya da temsil ettiği ile de ilgili olabilir.

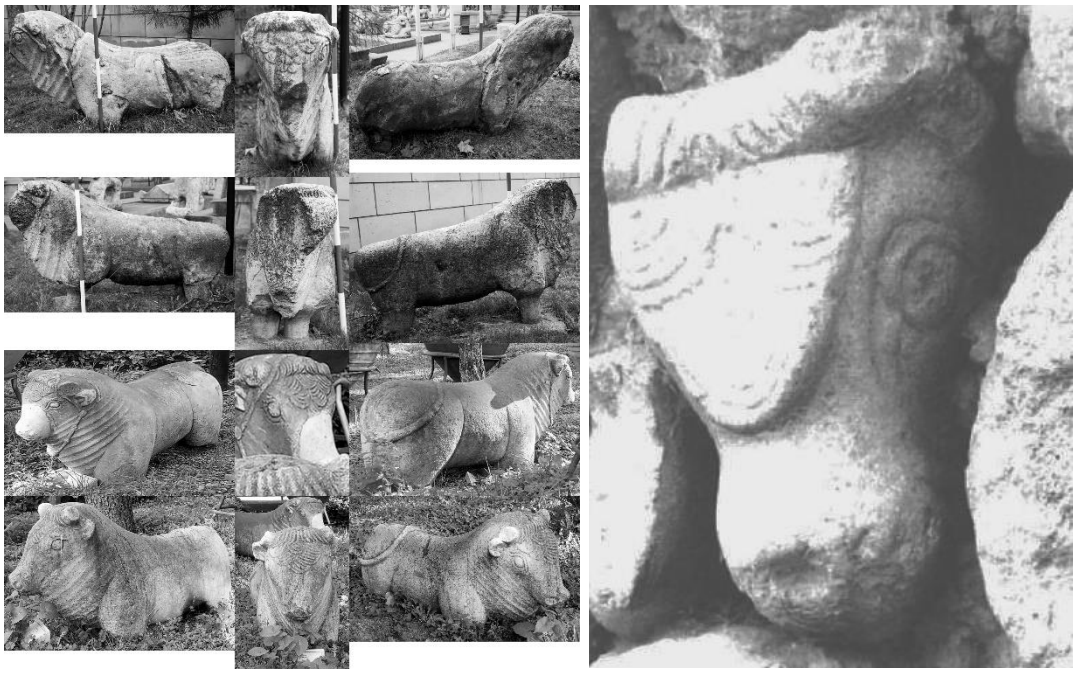
Grup 1

Ölçü, stil ve işçilik açısından boğalar içinde yaptığımız boğa adaklarımızın 1. Grubunu Pompeiopolis Boğaları ile Sırasöğütler Köyü'nden (Çizim 2) gelen baş örneği oluşturmaktadır (Resim 13). Taşköprü örneklerinin iki tanesi (Env. 43 ve 76) Taşköprü'nün Kızılkise (Envanter kaydında Eskioğlu) ile Kuyluş Köyü'nden (Çizim 3), diğer iki tanesi de Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen boğalardan oluşmaktadır. Bu grup, ölçüleri bakımından en büyük ve aynı zamanda işçilik bakımından en detaylı ve gösterişli olup biri hariç yular taşıyan, çok küçük farklarla birbirine benzeyen boğaları içermektedir. Dört örneğin de bacakları diz kapağı seviyesinden kırık olmalarıyla ortalama 80 cm yüksekliğe sahiptirler. Eksik parçanın varlığı düşünülürse bu boğalarımızın yüksekliği 100 cm olmalı. Boğalarımızın uzunluğu ise 120-146 cm arasında değişmektedir. Ortalama genişlik ise 35 cm civarındadır.

Mermer olan örneklerimizin başları kararlı bir biçimde vücuda oranla yükselmektedir. Ön cepheler daha güçlü verilmiş ve boğaların arka ayaklarına yaslanır havası verilmiştir. Başlar, ters üçgen şeklinde ucu doğru daralarak gelmektedir. Bir örneğin çok az korunmuşluğuna (Env. 9100) karşın boynuzlar kırıktır. Korunan örneğe bakarak başa orantılı, kalın yaklaşık 25°'lik bir açı ile yükselen boynuzlar, incelerek bitiyor olmalı. Kulaklar boynuzun hemen altında üçgene yakın ovallikte verilmiş, kulak çukuru belli edilmiştir. Boynuzların hizasında saçlar düz bukleli ve ortadan ikiye ayrılmış her iki yana doğru gider şeklindedir. Alın üzerinde ise saçlar içiçe yarım daireler şeklinde yapılmıştır. Kızılkise (Env.43) örneğinde (Çizim 4) saçlar daha doğal verilirken, Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. 9099-9100) örneklerinde daha stilize uygulama görülür (Çizim 5-6). Sırasöğütler Köyü'nden gelen baş üzerindeki saç da oldukça stilize verilmiştir. Hatta alnın altına düşen saç hattı için oval bir alan

yükseltilmiş ve çizgisel olarak saçlar buraya yapılmıştır. Burun küt bir biçimde bitmekte, ağız bir çizgi ile ayrılmaktadır. Beş eserden korunan dört örnekte gözlerin tümü geniş düğme şeklinde verilmiş sadece Kızılkise (Env.43) örneği içiçe iki çizgi içinde gösterilmiştir. Dört örnekte de kaş iki çizgi arasında kalınca verilirken, Env.9100 örneği hariç göz çukuru da belirtilmiştir. Env. 9100 örneği dışındaki üç örnekte de boynuzun hem üstünden hem de altından geçen iki hattın kulak altında birleşip gerdanı dolandığı bir yulara sahiptirler. Yular üzerinde, kulak altındaki büyük olmak üzere 3'er metal süs görülmektedir. Tüm boğalarda gerdan görkemliyken, Taşköprü örneklerinde boğumlar daha aralıklı ve incedir; Ankara örnekleri ise daha dar aralıklı ve geniş bir boyunla gösterilmiştir. Tüm boğalarda vücut heybetli, silindirik ancak aşağıya sarkıtılmamış karın vardır. Ön ve arka bacak kasları güçlü gösterilmiş, kuyruk sol yana atılmış ve uçları püsküllü bir şekildedir. Tüm örneklerde boğaların cinsel organları arka bacaklardan karın ortasına kadar yatay vaziyette uzatılmış ve belirgin bir biçimde gösterilmiştir.

Benzer özelliklere bakarak bu 1. Grup eserlerinden Ankara Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan Env. 9099 ve 9100 örneklerinin de Pompeiopolis kenti civarından gelmiş olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca bu örneklerden boynuzları en iyi korunmuş olan Env. 9100'ün, 25°'lik bir açı ile daralarak yükselmesi ve diğer örneklerde de ortak olarak görülen kafa yapısı, boğalarının burunlarının pozisyonu ve saç kıvrımlarının şekli akla Paphlagonia Krallığı'nın Pylaimenes II ya da III'e (MÖ 133-95) ait olan sikkelerdeki (Waddington vd., 1904, s. 124,160; Arslan, 2010, s. 73) boğa başı ile aynı betimlemeye sahiptir (Resim 14). Bu benzerlik kabul edilirse boğa adakların varlığı MÖ 2. yüzyıl 2. yarısına kadar kesin olarak geri götürmek mümkündür. Aynı zamanda boğa adakların Zeus'a adanması ya da tanrı Zeus'un betimi olduğu kabul edilirse, Paphlagonia Krallığı'nın krali sikkelerinde de yer alması, muhtemelen yerel kökenli Zeus'un krali koruyucu olduğu düşüncesi de sabitlenmiş olmaktadır. Benzer durum Pontus Bölgesi'nde de Mithradates Hanedanlığında yönetiminde Zeus, devletin koruyucu tanrısı olarak III. Mithradates Döneminden (MÖ 210-190) itibaren özellikle sikkelerden takip edilebildiği kadar görülmekteydi (Saprykin, 2009).

Resim 13: *Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar*, *Grup 1*

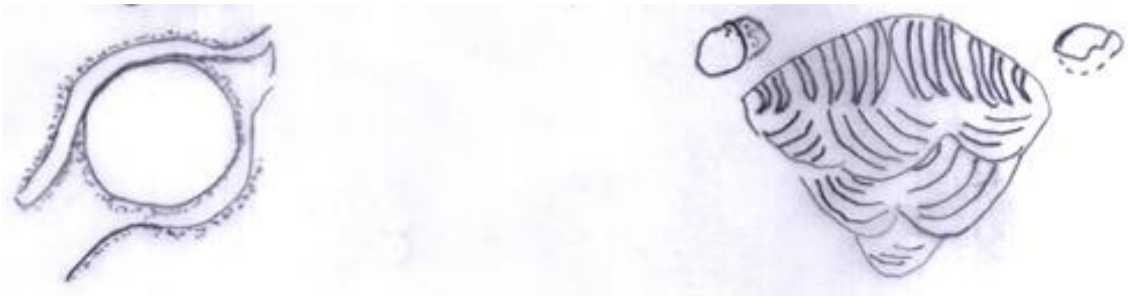
Çizim 2: *Sırasöğütler*

Çizim 3: *Kuyluş, Env. No.76*

Çizim 4: *Kızılkise, Env.No.43*

Çizim 5: *Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, Env. No.9099*

Çizim 6: *Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, Env. No.9100*

Resim 14: *Pylaimenes II ya da III Dönemi Paphlagonia Krallığı sikkesi (MÖ 133-95)*

Grup-2

Bu grubumuzda 2 boğa adağımız olup, belirleyici özellikleri boyunlarının belirgin olarak yükselmesi ile gözlerinin oldukça dışa taşkın bir düğme şeklinde verilmesidir. Genel anlamda bakıldığında ise saç tasarımları, vücut şekli, gözlerin verilmesi ile Grup I ile oldukça yakın olan bu örnekler, biri kesin olmakla birlikte Pompeiopolis kökenli olmaları ile de benzeşir. Grup 2'nin ilk gruptan ayrılan tek farkı ise gerdan ve boğumlarının şeklidir. Boğum sayısı azalmış ve doğala daha da yakınlaştığı için ilk gruptan biraz daha geç olmalıdır. (Resim 15)

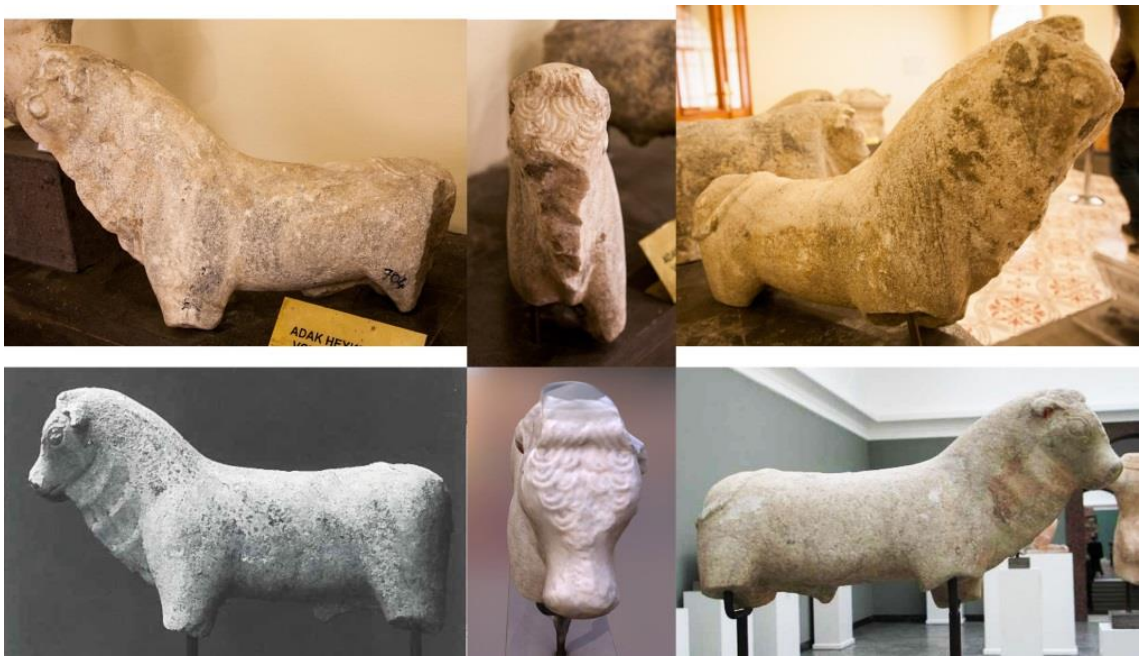
Grubumuzun örnekleri Pompeiopolis'ten gelen Env. 704 (Çizim 7) ve Glyptotek Müzesi'nde sergilenen Env. 3390 (Çizim 8) boğalar oluşturmaktadır.

Genel anlamda bakıldığında 2 tam örneğimizin ölçüleri birbirine oldukça yakındır. Boğalarımız ince vücutlara sahiptir ve düz gelen sırt hattının sonundan boyunlar kararlı bir şekilde diğer örneklerde görülmeyen şekilde yükselmektedir. Başlar çok kalın değildir ve çıkık elmacık kemikleri üzerine gözler yerleştirilmiştir. Yine diğer örneklere göre alın üzerinden geçen boynuz çizgisi çıkıntılıdır. Boynuzları kırık olan örneklerde, alın üzerindeki boynuz hattında saçlar düz tutamlar şeklinde gelip ortadan yanlara doğru ayrılmaktadır. Boynuz hattı altında, alın üzerinde içiçe daireler şeklinde gelen saçlar 4'er sıra halinde aşağı inmektedir. Grubun belirleyici bir diğer özelliği olan gözler başların tam yanında yer alır. Göz bebekleri düğme şeklinde, oldukça dışa taşkın

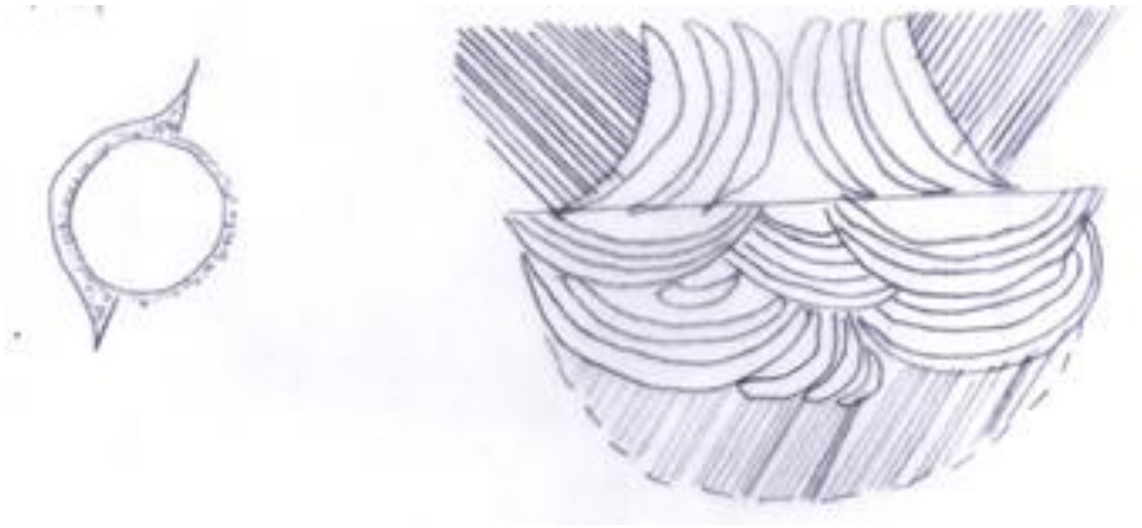
ve göz bebeği çukuru derin yapılmıştır. Her iki örnekte de kaş çizgisi belirgindir gözün her iki yanına doğru uzatılmışlardır.

Alt çeneden çıkan gerdanlar diğer örneklere göre kısa, üçer kalın boğumlu gösterilmiştir. Vücutlar düz, karın sarkıtılmamış, güçlü kaslar görünmez. Kuyruklar sol yanda ve uçları püskül şeklinde verilirken, cinsel organlar yatay biçimde arka bacaklardan karın ortasına doğru uzatılırken uç kısmı aşağı sarkık verilmiştir.

Bu benzeşim göz önüne alındığında Glyptotek Müzesi'nde sergilenen boğa adağımızın da Amnias Vadisi'nin orta kesiminde ve belki de Pompeiopolis'te bulunmuş olduğunu düşünebiliriz.

Resim 15: *Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar*, *Grup 2*

Çizim 7: *Pompeiopolis, Env.No.704*

Çizim 8: *Glyptotek, Env. No.3390*

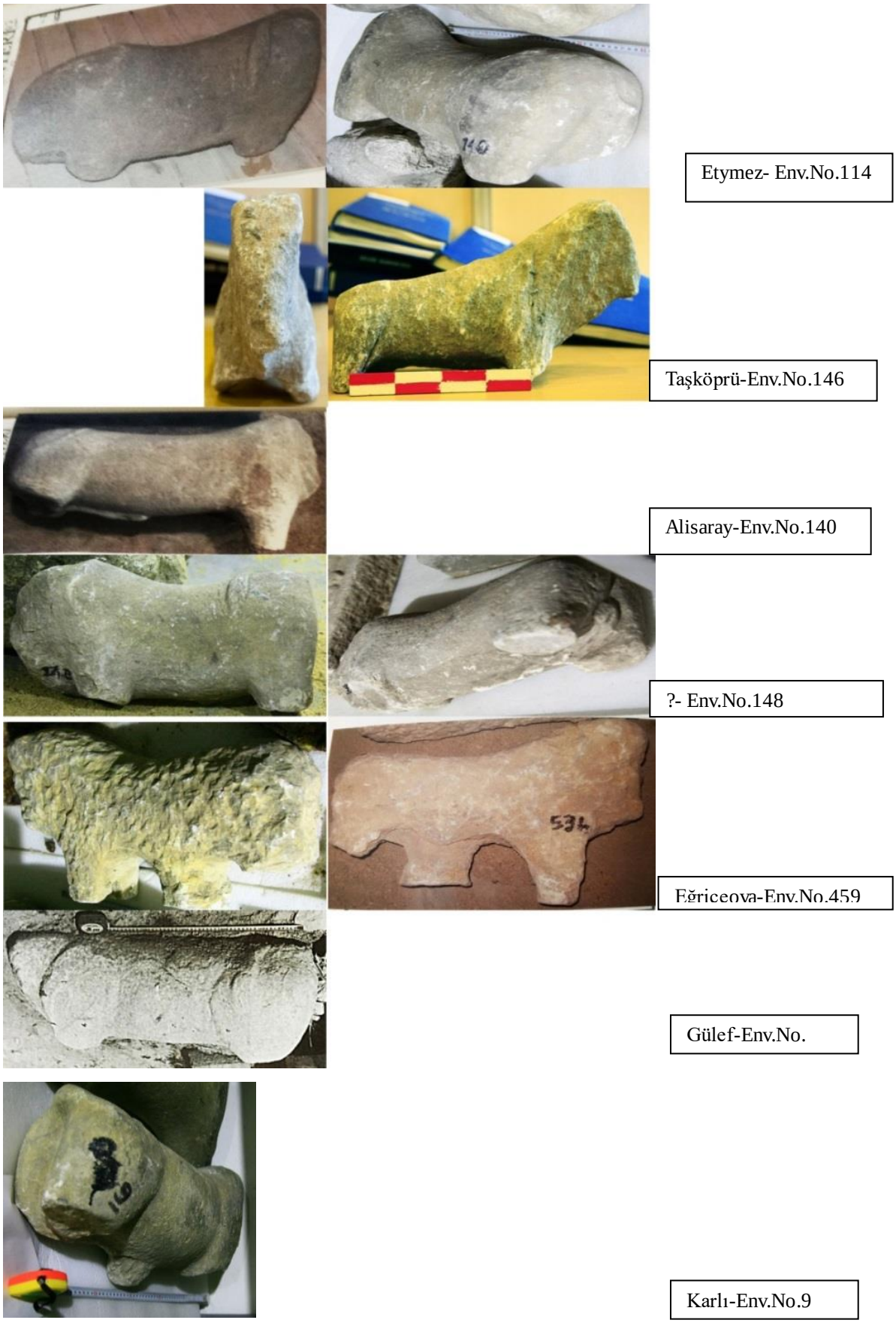
Grup-3

Bu boğa adak grubu Amnias Vadisi'nin batısından doğusuna kadar yayılım gösteren örneklerden oluşur ve en kalabalık gruptur (Resim 16). Grubun bir örneği dışında (Env. 140) başlar korunamamıştır. Grubun belirleyici özelliği ince ve yüksek olmayan vücutlarla, ölçülerin benzerliği, tümünün kireçtaşı olup ön ve arka baldırların belirgin bir şekilde gösterilmiş olmalarıdır. Genel anlamda korunan örneklerin boyun uzantılarına bakarak baş çok yükselmemektedir. Vücutlar ince olup sırt kısmında çok hafif aşağı doğru kavislidir. Buna karşın karın sarkıtılmamıştır. Ön ve arka baldırlar çok güçlü görünmeyen ancak gergin vücutlara göre kaslı yapılmışlardır. Kas ve korunan bacak kısımlarına göre boğaların arka bacaklara yaslanır ve göğüslerin kısmen öne çıkarılmış olduğunu göstermektedir. Kısmen korunmuş bazı örneklerde gerdanın ve boğumların varlığı görülebilir. Boğumlar daha geniş aralıklı ve doğala yakındır. Tümünün kuyrukları sol yan cepheye atılmış ve püskül şeklinde verilmiş, yalnızca bir örnekte (Env.148) kuyruk buğday başağı gibi çapraz çizgilerle işlenmiştir.

Yine bu örnekte boğanın hayaları arka bacak arkasında gösterilmiştir. Tüm örneklerde cinsel organ yatay biçimde karın ortasına kadar uzatılmış ve aşağı pek sarkıtılmamıştır. Bu grup içinde Env. 459'nolu örnek, genel hatları ile boğa adaklarımızla uyuşurken, kötü işçilik ve bitirilmemiş olmasıyla muhtemelen eskiz olarak kalmış bir örneği oluşturmaktadır.

Bu grubun ayrıcalıklı bir örneği, Karlı'dan gelen (Env.9) yazıtlı örnektir. Bu adak üzerindeki yazıta göre Zeus Gainios'a adanmıştır. Gainios adağında geçen isim Euelpistos, Kytoros kentinden ele geçen Zeus Monios adağında da görülmektedir

(Donceel, 1984a, s. 33; dn. 68; Mendel, 1902, s. 287-288, Jacopi, 1937, s. 12). Aynı yerden Zeus Koropizos'a adanmış iki örnek (Env.6-7) daha bulunmaktadır. Ancak o örnekler, mermere yakın kalkerden olup, başlarının korunmasıyla genel hatları görülebilmektedir. Ancak, Zeus Koropizos'a adanmış bu örneklerde boyun çok az yükselmiş ve baş, aşağı doğru eğilmiş ve aynı zamanda ön ve arka baldırlar düz bırakılmıştır. Zeus Gainios ve Koropizos'a adanmış örnekler üzerlerindeki yazıtlara göre MS 2. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Bu noktada ya buluntu yerleri farklı olan adaklar için aynı yer kaydedilmiş, ya da aynı kullanım alanında farklı atölyelerin varlığından söz etmek mümkündür. Bir başka ihtimal de daha eski olan adaklar, daha sonradan yazıt ile birlikte yeniden kullanılmış olabilir.

Resim 16: *Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup 3*

Grup-4

Bu grubumuz Amnias Vadisi'nin güneybatı sınırından, Kastamonu'nun Araç İlçesi'nin kuzey sırtlarından (Gemi Köyü) gelmektedir. Baş, boyun ve bacakların olmadığı ve iki örnekle temsil eden bu grubun belirleyici özellikleri boru şeklide vücutları ile ön ve arka baldırların neredeyse hiç verilmemiş olmamasıdır. İki eserin de ölçüleri birbirine yakınken, bu özellikleri ile vücut uzunlukları da diğer birçok boğa adak örneğine göre daha uzundur. Eserlerin kuyrukları yine sol yanda dururken, Kat.Pomp.Ark-19 numaralı diğer örneğin kuyruğu parmak şeklinde üç parça halinde verilmiştir. Bu örnekte kuyruk ayrıca Env. 435 no'lu eserde olup diğer örneklerde kuyruk püskül şeklindedir. Envantersiz olup Kat.Pomp.Ark-20 nolu örnek Karlı Grubu dışındaki yazıtlı tek örneğimizdir. Eserlerdeki eksiklikler nedeniyle üzerlerine daha fazla şey söylemek mümkün değildir. (Resim 17)

Resim 17: *Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar, Grup 4*

Grup-5

Bu grup Karlı Köyü'nden gelen ve Zeus Koropizos'a adanmış iki adet boğadan oluşturmaktadır (Env. 6-7). Bu grubun belirleyici kriterleri, tezimiz kapsamında yer verilen 19 örnek içinde yazıtlı olan dört örnekten 2'sinin olması, buluntu noktalarının ortak verilmesi, ölçü yakınlığı, gözlerin ve cinsel organların veriliş şekilleri baz alınmıştır. Bu özelliklerden göz ve cinsel organ şekli ile yazıt neredeyse bu gruba

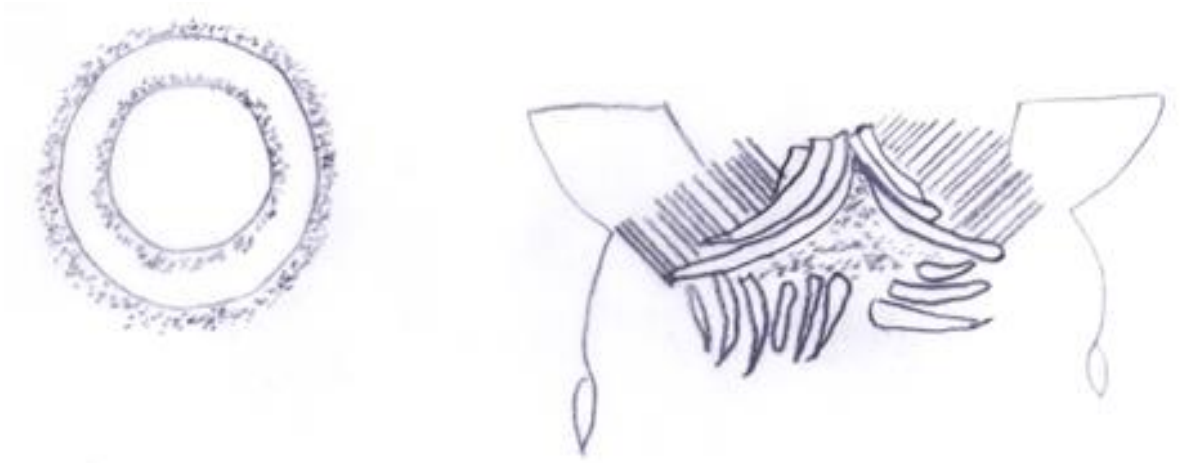
özeldir. İki eserin yükseklikleri 37 ve 32 cm; uzunlukları 74, ve 53 cm, genişlikleri ise 20 cm'dir. Yazıtlar sağ ve sol omuz üzerindedir (Resim 18, Çizim 9-10).

Genel yapı olarak, ayakta, sabit durur şekilde verilmişlerdir. Env. 6'da az olmakla birlikte başları korunan iki örnekte baş vücuda göre yüksektir. Boynuzlar kırıktır ancak Env.6 örneğinde korunan kısma göre 30°'lik bir açı ile yükselen boynuz muhtemelen incelerek sivrilmektedir. Kulaklar boynuzun hemen altından çıkmış, üçgene yakın ovallikte ve çukuru gösterilmiştir. Saçlar, tezde ele alınan ve başları korunmuş örneklerle genelde paralellik göstermektedir. Ancak Env. 6 örneğinde boynuzlar üzerinde saçlar kısa düz tutam olarak tutulmuş ve ortada ayrım derin verilmiştir. Bu örnekte alına düşen kısım Env. 7 ve diğer örneklerde olduğu gibi yarım yuvarlak iç içe daireler şeklinde değil dağınık düz tutamlar şeklinde verilmiştir. Bu grubun belirleyici özelliklerinden biri geniş boncuk şeklinde verilen göz bebeği iç içe iki halka içinde verilmesi olmuştur. Yine belirleyici ve ayrıcı bir özellik olarak üst dudağın üzerinde, burun ucunda Env. 7'de zikzak şeklinde iki sıra çizgi, Env. 7'de yanlardan gelip, burun ortasında aşağı doğru inerek birleşen üç düz çizgi kullanılmıştır. Burunlar küt bitimli, burun delikleri derin olmayıp yan önlerde, ağız çizgi ile ayrılmıştır. Baş ve boynu korunan örneklerde alt çeneden çıkan gerdan ön bacaklar arasına kadar uzatılmış bir 3'er boğumla gösterilmiştir. Vücutlar, kareye yakın silindirik, ince ve karın aşağı sarkıtılmamış, bacak kasları güçlü gösterilmemiş, kuyruklar sol yanda uçları püsküllü bir şekilde bitirilmiştir. Bu grubun yine belirleyici ve diğerlerinden ayrılan kısmı cinsel uzvun veriliş şeklidir. Tezimizdeki örneklerde, cinsel organ arka bacaklar arasından çıkıp karının orta bölgesine kadar yatay bir şekilde getirilmiş ve bu noktada çok az sarkıtılmıştır. Ancak Grup 5'de cinsel organlar direkt karnın ortasına yakın bir noktadan sağra şeklinde çıkartılmıştır. Env. 6'da huni şeklinde diğer örnekte ise iç içe halkalardan oluşan huni şeklinde cinsel organ gösterilmiştir.

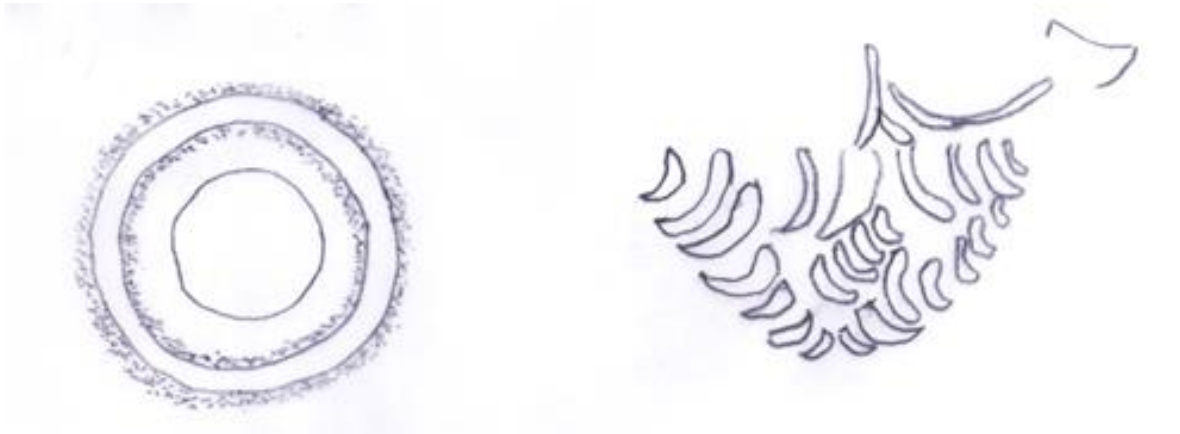
Bu gruptaki Env. 6 ve 7 Zeus Koropizos'a adanmışlardır ve bu epithet toponim ile ilişkilendirilir (Donceel, 1984a, s. 33; dn. 68). Her iki yazıtta R. Donceel'e göre harf karakterlerinden yola çıkılarak MS 2. yüzyıl ikinci yarısı ya da 3. yüzyıl başlarına tarihlendirilir (Donceel, 1984a, s. 34).

Resim 18: *Pompeiopolis teritoryumundan taş boğa adaklar*, *Grup 5*

Çizim 9: *Karlı, Env.No.6*

Çizim 10: *Karlı, Env.No.7*

Grup-6

Bu grup tek bir örnekle temsil edilir. Env. No. 435 olan örnek, baş ve ayaklarının kısmen korunmuşluğuna karşın yükseklik ve uzunluk ölçüleri bakımından kısa ve küçük olması, ayrıca başın vücuda oranla büyük ve orantısız olması, badem şeklinde dışa taşkın gözlerinin yuvarlak değil de badem şeklinde yapılmasıyla kendi başına bir örneği oluşturmaktadır. Bu gruptaki tek örneğin kuyruk veriliş biçimi Gemi Köyü'nden gelen başka bir boğa adakla aynı olduğu için tarihlemesinin MS 2. yüzyıl olması uygun düşmektedir.

2.6.3.6.2. Taş boğa adakların stil-kritik açısından karşılaştırılması

Paphlagonia'daki Zeus'a adanmış taş boğa adaklar, hem işlev hem de stil olarak antikçağda uzun bir geleneği takip eden bir sürecin temsilcileridir. Paphlagonia boğalarının tarihlendirilmesi ve aynı zamanda işlevlerinin tartışılması açısından Roma Dönemi'nden Hitit Dönemine kadar geri giden, heykel, rölyef, sütun başı ve bronz kazanlarda kullanılan eklentiler gibi örnekler ışığında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda yer alan ve Karlı grubu olarak adlandırılan ve üzerindeki yazıtın harf stillerine göre MS 2. yüzyıla tarihlenen boğalarımız gibi benzer bir örnek Olympia kentinden gelmektedir. (Resim 19) Olympia'da, Atinalı Herodes Atticus ve eşi Regilla, anıtsal bir nymphaeum ile buraya taşınacak suyun kemerlerini yaptırmıştır. Nymphaeumun tam merkezi noktasında doğal boyutlarda, mermer bir boğa heykeli de Regilla tarafından üzerindeki yazıta göre Zeus'a adanmıştır. MS 153'e tarihlenen boğa, 1.6 m uzunluğunda ve 0.70 m yüksekliğindedir. Yazıt, boğanın sağ yan cephesinde yer alır:

"'Ρήγιλλα, ἱέρεια | Δήμητρος, τὸ ὕδωρ | καὶ τὰ περὶ τὸ ὕδωρ τῷ Διί", " Demeter rahibesi Regilla, suyu ve suyun etrafındaki yapıları Zeus'a adadı" (Bol, 1984, s. 111-112).

Boğanın hem bir kurban hayvanı olması hem de muhtemelen Zeus-Europa efsanesinden kaynaklı olarak kullanılan adak, ayakta, sabit durur ve başını eğmiş bir şekilde karşıya bakmaktadır. Sağ bacakları kırık ve yoktur diğer bacaklar da birkaç parçadan oluşur. Yumuşak hatlara sahip ve kaslar belirgin değildir. Başın eğilmesinden kaynaklı sırt kemikleri çıkıntılı yapılmıştır. Kısa ve dik boynuzlara sahiptir ve kulaklar boynuzun biraz altından çıkmış vücuda yapışık bir şekilde geriye doğru yapılmıştır. Kulakların içi yaprak biçimli gösterilmiştir. Boynuzlar üzerinde saç, düz bırakılmış ve ortadan ikiye ayrılarak her iki yana yönlendirilmiştir. Alın üzerinde ise kısa saçlar,

plastik görünümlü olup dalgalı hatlarla verilmiştir. Baş dar bir üçgen şeklindedir. Burun delikleri burnun ucunda ve yarım yuvarlak yapılmış ve derin oyulmuşlardır. Burun delikleri arasında üst dudak kalın bir şekilde gösterilmiştir. Gözler, burun yanına doğru derinleşen göz çukurları içinde dışa taşkın yuvarlak bir biçimde verilirken, göz kapağı ve kaş çizgisi oldukça doğal gösterilmiştir. Boyun altından çıkan gerdan birkaç boğum şeklinde ön bacaklar arasına çok da belirgin olmayan şekilde ulaşır. Karın düz ve sarkıtılmamış olup, kuyruk, yükselmeden sol tarafa doğru yönlenmiştir.

Olympia Boğası, tanrıyı sembolize etmekten çok bir adak/kurban hayvanı olarak görüldüğü söylenebilir. Oldukça doğal ve estetik yapılan boğa, Paphlagonia Boğaları gibi yabanıl bir görkemden uzaktır. Hem genel hatlar hem de göz, baş detayları, bacaklardan gövdeye geçişte derinin veriliş şekli gibi detaylarla da Paphlagonia Boğalarından uzaktır. Ancak Zeus'un boğa ile olan ilişkisini kurban hayvanı olarak da göstermesi açısından ve aynı zamanda yazıtlı olması nedeniyle önemlidir. Ancak bu örnek, yazı stili haricinde tarihleme konusunda çok yardımcı olmamaktadır.

Resim 19: *Regilla'nın adak boğası (Bol, 1984)*

Bithynia Bölgesi'nin doğu sınırında olan ve Paphlagonia Bölgesine komşu sayılabilecek Prusias ad Hypium (Düzce-Konuralp) kentinde mermer bir boğa heykelciği bulunmaktadır. (Resim 20) Konuralp Müzesi'nde yer alan eserin Envanter No'su 200'dür. Eser yarı işlenmiş bir boğa heykelciğidir. Eserin ölçüleri Y.16 cm, G. 26 cm ve D. 8 cm'dir. Beyaz mermerden yapılan eser kabaca yontularak yalnızca genel

hatları belli edilmiş, detayları işlenmemiştir. Baş, gövde ve plinthe tek bloktan yontulmuştur (Sezer, 2016, s. 67-168, Kat.No 52)

Boğa, ayakta, sabit durur şekilde yapılmıştır. Düz gelen sırt kısmı üzerinden neredeyse hiç boyun kısmı olmaksızın baş hafifçe yükselmiştir. İleriye bakan başın üstünde boynuz çok az işlenmiştir. Üçgen bir başın yan tarafında yine kabaca işlenmiş içiçe iki daire içinde göz yer alır. Burun küt bitirilmiştir. Çok kesin olmamakla birlikte alt çene altında ön bacaklara uzanana gerdan kısmı bulunmaktadır. Ön bacaklar çok hafif önde durur. Karın düz ve sarkıtılmamıştır. Arka bacakların arası oyulmuş ve derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Maalesef boğanın yer aldığı yayından kuyruk kısmı görülememektedir. Eser, belki tam olarak bitirilmediği için, mevcut yarım kalmışlığında bir zemin (plinthos) üzerinde durur şekilde gösterilmiştir.

Heykelcik, tamamlanmamış olsa da genel hatları, sabit duruşu, sırt ve karının düz bırakılmış olması ile Paphlagonia boğa adaklarına benzemektedir. Kentin buluntuları arasında benzer bir eser yoktur. Muhtemelen bu boğa da bir adak olarak yapılmış olmalı. Boğa, kentin diğer birçok heykeltıraşlık eserleri gibi MS 2. yüzyıl ortalarına ait olmalıdır.

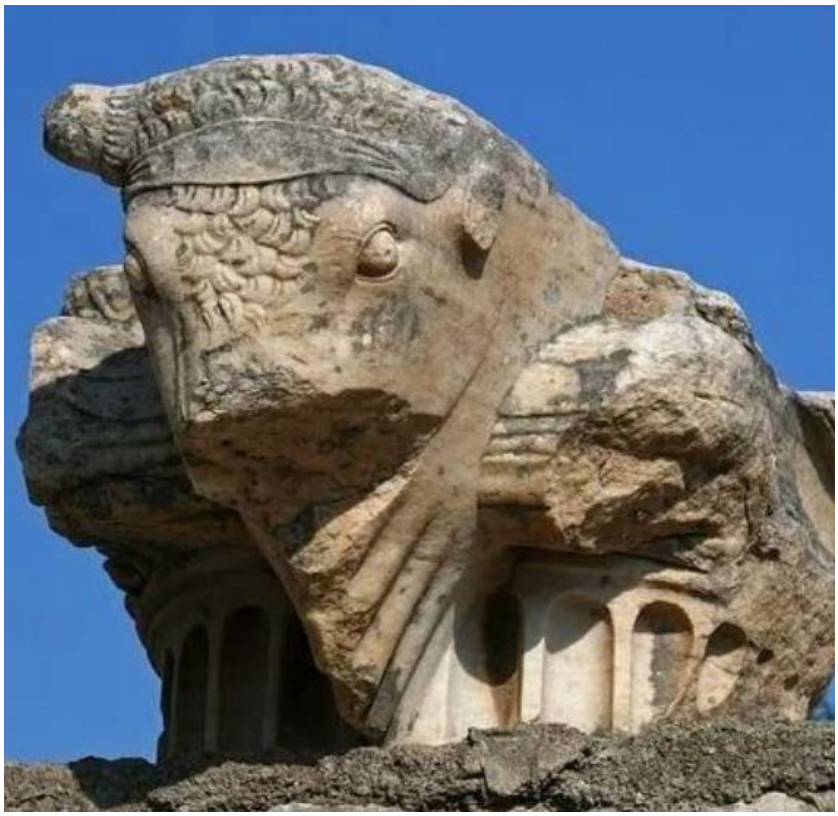
Resim 20: *Prusias ad Hypium'dan taş boğa adak (Sezer, 2016)*

Ephesos Devlet Agorası (Bazilika) Augustus Dönemi (MÖ 27 - MS 14) yapısıdır. Agoradaki stoa iki sütun sırası ile bir orta iki yan nefe ayrılmıştır. Orta nef yan nefden yüksektir. Ion düzeninde yapılan bazilikanın sütun başlıklarında iki yana

bakan boğa başı kullanılmıştır (Alzinger, 1974, s. 36, Abb. 86-91). Boğalar, sütunların üst kat yükünü taşıyabilmek için genişletilmiş alanlar olarak kullanılmıştır (Plattner-Schmidt Colinet, 2005, s. 245).

Boğa başı Ionik başlığın her iki yanına sadece boyundan başlayan kısmı olarak yapılmışlardır. (Resim 21) Boyun hafif yükselerek başa ulaşır. Boynuzlar ve kulaklar kırıktır. Sağ boynuz kısmen korunmuştur. Boynuzlar arasında saç dikey yarım daire çentikler şeklinde kısa bir şekilde yapılmıştır. Boynuzlardan alına geçişte kumaş imitasyonu bir bant kullanılmıştır. Buradan çıkan saçlar üçgen bir şekilde daralarak aşağıya doğru inmiştir. Buradaki saçlar boynuzlar arası ile aynı olup bir daha büyük yapılarak daha kıvırcık ve kabarık görünüm kazandırılmıştır. Başın iki yanındaki gözler, derin bir çukura dışa taşkın yuvarlak bir şekilde yapılmıştır. Göz çukuru içinde, gözü çevreleyen ince kapaklar bulunur. Kaş kemeri çizgisel değil, alın kemiği yükseltilerek gösterilmiştir. Ağız, yüzün orta yerinden itibaren kırılmıştır. Alt çeneden çıktığı belli olan geniş ve sarkık gerdan ön bacaklar arasına doğru ilerler şekilde yapılmış ve sütunun en üst kasnağına kadar ulaşmıştır. Gerdanda oval, geniş beş boğum görülebilmektedir.

Ephesos'taki bu örnek, gerdanının veriliş şekli, gözlerin derin bir göz çukurunda dışa taşkın bir şekilde olması, boynuzlar ve alın üzerindeki saçların doğala yakın ve üçgen bir form için verilmesi ile Paphlagonia Boğaları ile benzerdir. Ancak göz çevresinde ince bir hat şeklinde göz kapaklarının verilmesi, alın saçlarının daha detaylı ve daha doğal olması, boynuz köklerinde tüylerin gösterilmesi ve boynuz altında muhtemelen kumaş bir bantın kullanılması ile de farklılaşır.

Resim 21: *Ephessos Agorasından boğa şeklinde sütun başı (Plattner-Schmidt Colinet, 2005)*

Nemea Zeus Kutsal Alanında 1927 yılında bulunmuş olan bronz bir boğa heykelciği de yazıta sahiptir. 8.3 x 7 cm ölçülerindeki boğanın sol yanında iki satırlık yazıt bulunmaktadır: "ΑΛΕΑΤΙΣ ΑΝΕΘΕΚΕ", "Aleatis beni adadı". Bu boğa adağı MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Couch, 1931, s. 44-47).

Boğa, ayakta, sabit durur şekilde ve karşıya bakar şekilde yapılmıştır. (Resim 22) Yüzeyi kapsayan patine dışında oldukça sağlam korunmuştur. Boğanın arka bacakları dizlerden hafif bükük ve sol arka bacak çok az önde olduğu için, sabit ve dik duran ön ayakları üzerindeki ön cephe daha yüksektir. Silindirik bir vücuda sahiptir ve sırtı ile karnı düzdür. Hafif eğime sahip vücut, boyundan itibaren yükselmiştir. Boynuzlar, yana doğru fazla yükselmeden kısa bir şekilde yapılmıştır. Kulaklar, boynuzun hemen altından çıkmış ve yarım yuvarlak şeklinde gösterilmiştir. Kulak çukuru çok az belirtilmiştir. Boynuz üzerinde, ortadan her iki yana yayılan saçlar kısa ve düz olsa da çok az seçilebilmektedir. Alın üzerinde kısa bir şekilde dalgalı saç gösterilmiştir. Gözler, başın yanında derin göz çukuru içinde yuvarlak düğme şeklinde verilmiştir. Kaş kemeri çıkıntılı verilmiş ve iki çizgi içinde kalınca verilmiştir. Burun hafif daralarak inmiş, burun delikleri yarım daire şeklinde fazla derin olmadan verilmiştir. Ağız küt verilmiş ve ince bir çizgi ile ayrılmıştır. Alt çene ve boğaz

hizasında gerdan başlamış birkaç boğumla birlikte ön bacaklar arasına kadar uzanmıştır. Baldırlar belirsiz olup, karın düz verilmiştir. Boğanın toynakları belirgindir. Kuyruk, arkadan çok hafif yükselmiş sonra da arka bacaklar arasında aşağıya kadar indirilmiş ve burgulu püsküllü şekilde bitirilmiştir. Hayvanın cinsel organı karnın ortasına yakın bir noktaya kadar yatay bir şekilde getirilmiş ve aşağı sarkık bir şekilde bırakılmıştır.

Nemea Boğası hem biçimi hem de işlevi açısından Paphlagonia Boğalarına oldukça yakındır. Nemea Zeus Kutsal alanında yazıtıyla birlikte tanrıya sunulmuş olması benzerliğin ilk noktasıdır. Bunun dışında sabit duran, esnemeyen boru bir gövde, başın şekli, gözlerin düğüme şeklinde göz çukuru içinde verilmiş olması, kaş kemerinin belirgin olması, gerdanın veriliş şekli ve cinsel organın gösterim şekli benzerliği sağlayan diğer özelliklerdir. Paphlagonia Boğalarından ayrılan özellikler ise boynuzun baştan bağımsız gibi yüksekte bulunması ve saç uygulamasının sadece boynuz üzerinde bırakılmış olması, kuyruğun yandan aşağıya bırakılmış olması, arka ayakların hafif dizden kırık verilmesi gösterilebilir.

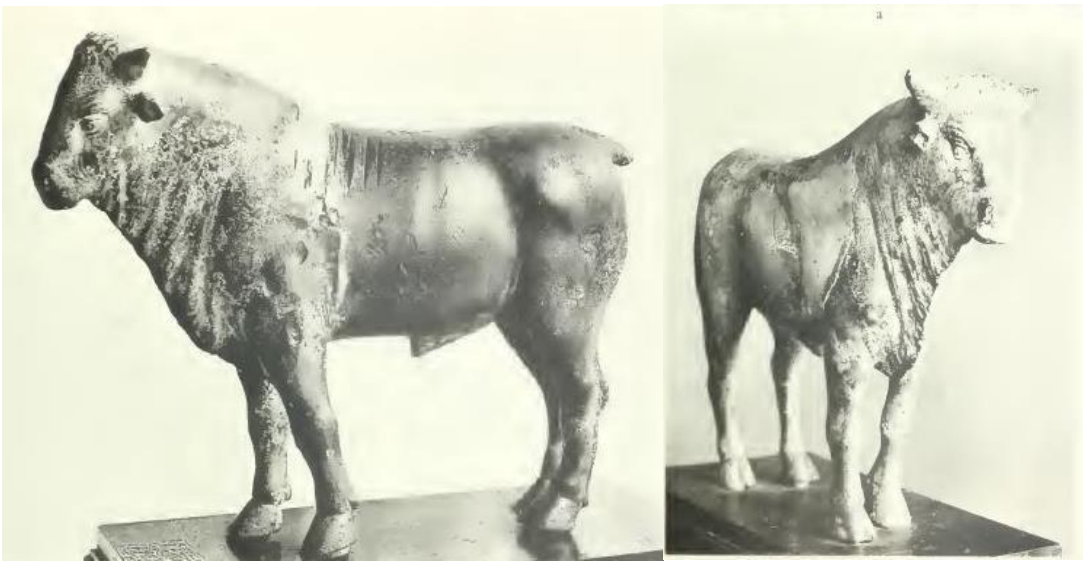

Resim 22: *Nemea'dan bronz boğa heykelciği (Couch, 1931)*

1884 yılında İstanbul Müzesi'ne gelen bronz boğa heykelciği 37 cm uzunluk ve 30 cm yüksekliğe sahiptir. Epiros'tan (Castoria Köyü) gelen boğanın kökeninin Dodona Zeus Kutsal Alanı olduğu düşünülmektedir. Müze kataloğunda esere yer veren P. Devambez eserin Roma öncesi bir tarihlendirmeye sahip olması gerektiğini düşünür (Devambez, 1937, s. 29-33, Pl. VII).

İstanbul Müzesi'ndeki bronz boğa genel hatları ile Nemea Boğası ile oldukça benzerdir. (Resim 23) Ayakta, sabit durur ve karşıya bakar şekilde yapılmıştır. Kalıp tekniğinde yapılmış boğa, güçlü kaslara sahiptir. Silindirik bir gövde, sırtta düz bir şekilde ilerleyip kalın boyunla yükselir. Başta boynuzlar yanlardan hafif yükselmiş ve kısadır. Boynuz üzerinde saçlar düz ve her iki yana yayılmıştır. Alında ise kıvırcık ve kabarık şekilde verilmiştir. Kulaklar hemen boynuz altından çıkmış badem şeklindedir ve kulak çukuru çok derin değildir. Gözler, üçgen başın yanında, badem şeklinde yapılmıştır. Göz kapakları ile kaş çizgisi üst üste 3 çizgi şeklinde verilmiştir. Burun küt ve kalındır. Burun delikleri öndedir. Çenenin altından çıkan gerdan aşağıya doğru genişleyen beş boğum şeklinde gösterilmiştir. Karın düz verilmiştir. Sol bacak çok az geride, sol arka bacakta aynı şekilde hafif öndedir. Boğanın arka ve ön baldırları kaslı gösterilmiştir. Kuyruk aşağı doğru bırakılmıştır. Cinsel organ yatay biçimde karının ortasına doğru ilerlemiş ve uç noktada aşağıya sarkıtılmıştır.

Bu boğa örneği de Paphlagonia Boğaları ile oldukça benzer özelliklere sahiptir. Hatta Nemea Boğasında görülmeyen alın üzerindeki saçın doğala yakın kıvrımlarla verilmesi ile Paphlagonia Boğalarına daha da yakınlaşmaktadır. Epirius (Dodona) Boğasının, Nemea ile aynı özellikleri sergiliyor olması bu boğanın da tarihinin MÖ 4. yüzyıl olması gerektiğini gösterir.

Resim 23: *İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden bronz boğa (Devambez, 1937)*

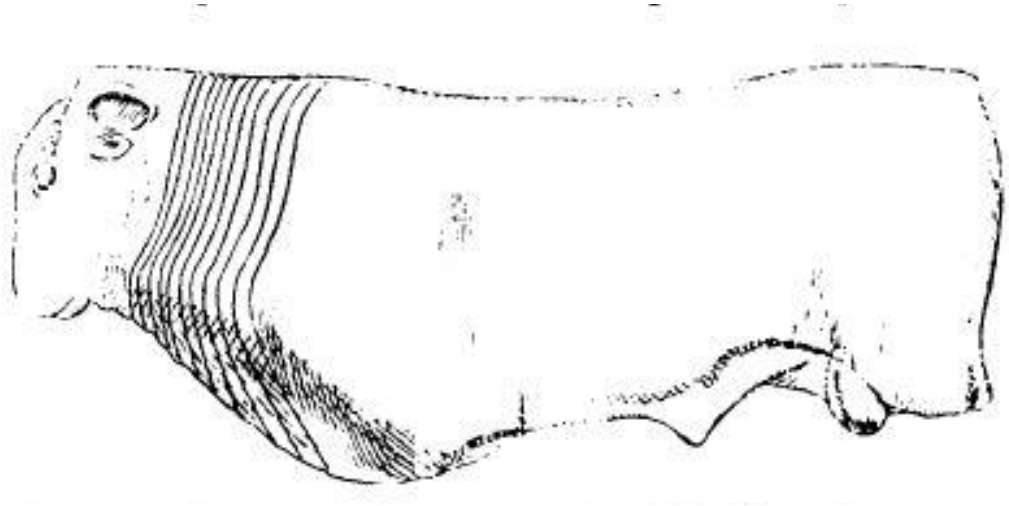
Boğa antikçağda birçok tanrının hem tezahürü hem de kurban hayvanı olması nedeniyle, Zeus'a atfedilmesi ancak tanrının kutsal alanından bulunması ve aynı zamanda Nemea örneğinde olduğu gibi adak yazıtının bulunması gerekmekte. Nemea ve Dodona örneklerinde olduğu gibi Paphlagonia boğaları da belki de Son Tunç Dönemi'nden gelen Fırtına-Gökyüzü tanrısının görünümü sürdürüyor olabilir. Asia Minor'un birçok yerinde bu uzun sürecin bağlantıları görülebilirken Paphlagonia özelinde bunu görmek şu aşamada zordur. Keza Kıta Yunanistan'da da bu bağlantı Zeus Atabyrios ile görülebilir.

Akragas'ın akropolisi Atabyrion Dağıdır ve en üstünde Zeus Atabyrios (Αταβύριος) kutsal alanı vardır ve Phalaris'in ünlü bronz boğası Zeus Atabyrios'un kutsal hayvanı olarak görünür. Bu boğa, Boğazköy'deki Hitit tanrısı Teşup'un Hellen ardılı olarak görülebilir (Cook, 1925, s.910). Bu Atabyrion Dağında bronz boğa adakları bulunmuştur. Keza burada Zeus'a bir boğa olarak tapınıldığı düşünülmekle birlikte bu erken dönem için geçerlidir keza Klasik Dönemde tanrı antropomorphiktir (Cook, 1925, s. 924).

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde Miletos kazılarından gelen ve MÖ 6. yüzyıl son çeyreğine tarihlenen mermer bir boğa bulunmaktadır. Yüksekliği 55 cm uzunluğu ise 103 cm'dir. (Resim 24) Boğanın, bacakları, kafasının üstü ve boynuzları kırıktır (Mendel, 1914, s. 573, Fotoğraf no. 2051). Boğa, duruşuna göre ayakta, sabit durmaktadır. Göğüs geniş ve kuvvetli ama vücudunun gerisi kaslı gösterilmemiştir. Sırt çok hafif kavis alıp boyna ulaşır. Boyun yükselmemiştir. Baş kısadır. Boynuz tamamen kırıktır. Kulakların bir kısmı kırık olmakla birlikte boynuz altından çıkmış ve yuvarlağa yakın badem şeklindedir. Gözler, derinleştirilmiş göz çukuru içinde yuvarlak düğme şeklindedir. Alın çıkıntılı ovala yakın üçgen yüz bulunmaktadır. Alt çeneden çıkan gerdan, sarkık değildir. Kafanın kısalığından dolayı vücuda yapışık şekildedir. Gerdana ait boğumlar çizgisel verilmiş ve boğum çizgileri tüm boyun boyunca dolaştırılmıştır. Karın kısmen iç bükey gösterilmiştir. Cinsel organ yatay biçimde karın ortasına kadar getirilip buradan sarkıtılmış ayrıca hayvanın hayaları oldukça belirgin bir şekilde yapılmıştır.

F. Poulsen, Glyptotek Müzesinde bulunan Kastamonu kökenli taş boğayı bu Milet Boğası ile karşılaştırır ve Milet Boğası'nın, Ion Sanatı içinde MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilip Glyptotek Boğasından daha erken olduğunu bildirir (Poulsen, 1968, s.

55). Milet Boğası, Paphlagonia Boğaları ile benzerlikler taşısa da aynı özellikle kafa ve boğum uygulamasına bakarak oldukça farklı sanat anlayışlarına sahip oldukları söylenebilir. Hatta boğanın gerdanındaki boğumların sadece çizgisel ve stilize yapılmış olması Milet Boğası'nın daha erken bir örnek olduğunu göstermektedir.

Resim 24: *Miletos'tan taş boğa heykeli (Mendel, 1914)*

Paphlagonia Bölgesi'nde görülen kaya mezarlarının bazılarında ön cephede ve sütun başlarında boğalar görülmektedir. Bölgede Donalar (Kalekapı), Aygırkayası, Salarköy, İskilip 1 nolu kaya mezarlarında sütun başları boğa biçimlidir (Dökü, 2008, s. 25). Donalar Kaya Mezarı da dâhil olmak üzere mezarların sütun başları Pers etkisinde yapılmış dizleri üzerine çöken boğalar olup, Donalar Kaya Mezarında ise ayrıca ön cephede, mezar odasına açılan holün batı tarafında panel içerisinde saldırı halinde yapılmış boğa rölyefi bulunmaktadır. Diğer tarafta ise boğanın mücadele halinde olduğu aslan bulunmaktadır. (Resim 25)

Boğa doğuya doğru yönelmiş, karşısındaki aslana karşı sol ön bacağını ileri atıp, sağ bacağını dizden bükerek kaldırmış ve başını öne eğerek (3/2'lik dönüşle) saldırı pozisyonu almış halde gösterilmiştir. Arka bacaklar açık, sol arka bacak pozisyona göre öne gelmiştir. Boğanın duruşu ve başını eğmesinden kaynaklı olarak sırt hörgüç gibi yükselmiştir. Boynuzlar yana doğru kısa sonra da dik bir şekilde yukarı çıkarak son bulur. Boynuzun üzerine yerleştirilen saçlar çapraz çizgiler olarak verilmiştir. Kulaklar boynuzun hemen altında kareye yakın verilmiştir. Gözler başın tam yanında değildir ve göz arasına çizgisel olarak saç alanı çift çizgi kontur şeklinde yapılmış ancak içi boş bırakılmıştır. Burun küt bitimli olup, burun delikleri önde yarım dairler şeklinde verilmiştir. Boğanın gerdanı başın hareketinden dolayı toplanmış ve çizgilerle boğumlar

verilmiştir. Karın düzdür. Baldırlar belirsizdir ama bacaklardaki kas hareketleri basit çizgilerle verilmeye çalışılmıştır. Boğanın kuyruğu yukarı kalkmış ve sonrada sol yan cepheye atılmıştır.

Donalar boğasının biçimsel özellikleri heykel, sikke ve gemmalardaki benzer örnekleri ile karşılaştırılmıştır. R. Leonhard (Leonhard 1915, s. 253-254), Herakleia Pontika sikkelerinin MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında bastığı ve ön yüzünde Herakles başı arka yüzde benzer saldırır pozisyonunda gösterilen boğa ile karşılaştırmış ve mezardaki boğa motifinin daha erken olduğunu belirtmiştir. E. Akurgal (Akurgal 1955, s. 65) ve L. Budde (Budde, 1963, s. 73) Atina Keramaikos'taki Dionysios Kollylos'un mezar koruyucusu olan boğa ile karşılaştırırlar ve MÖ 4. yüzyıla tarihlerler. Paphlagonia kaya mezarları üzerine önemli bir eser vermiş olan von Gall ise, Akurgal ve Budde'ye katılmakla birlikte MÖ 5. yüzyıldan Hellenistik Dönem başına kadar olan süreç içine yerleştirir (von Gall, 1966, s. 29-33).

Son dönemde Paphlagonia Bölgesi kaya mezarları ilgili yapılan başka bir çalışmada ise E. Dökü, bu boğayı Magna Gracea bölgesi kentlerinden Thurium'un MÖ 5. yüzyıla ait sikkelerindeki boğalar ve MÖ 5. yüzyılın son çeyreğinde yapılan Pers etkili gemmalar üzerindeki boğalarla karşılaştırır ve eseri MÖ 5. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirir (Dökü, 2008, s. 83-85). Bölgedeki Pers etkisi üzerine yapılan son dönem bir başka çalışmada ise Kalekapı (Donalar) Kaya Mezarı MÖ 4. yüzyıl olarak kabul edilip buradaki boğanın da bu yüzyıl içinde yapıldığı görüşü tekrarlanır (Johnson, 2010, s. 63). P. Johnson ayrıca kaya mezarlardaki etkisinin geçmişten bir miras olarak, boğa başlı sütunların yanı sıra tezimizde yer verdiğimiz taş boğa adaklara da bakarak kökenlerinde unsurlarını barındıran Pontus Krallığı'nın varlığı etkisinde yapıldığını düşünür (Johnson, 2010, s. 63).

Resim 25: *Donalar Kaya Mezarı ön cephesinden boğa kabartması*

Pers hâkimiyeti altında Paphlagonia Bölgesi'nde bu kültürün izleri sadece kaya mezarlarında görülmez. Özellikle Hellen Stathalos ve G. Ortiz koleksiyonlarınca satın alınan MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir grup madeni eserin kökeni Sinope olarak kabul edilmektedir (Amandry, 1953; Amandry, 1959; Summerer, 2003). Bu eser grubu içinde şimdi Kopenhag Ulusal Müzesi'nde sergilenen (Env. No.13537) gümüş boğa protomlu bir rhyton konumuz açısından önemlidir (Resim 26).

Boğa, ön bacaklarını dizlerden kırılmış ve yere çökmüş olarak betimlenmiştir. Boğanın yeleleri, boynuzları, gözleri ve toynakları altın yaldızlıdır. Eserin ağız kısmı kırıktır. Boğanın boynuzlardan biri eksik ve biride öne doğru eğiktir. Boynuzun üzerinden gelen saç, stilize bir şekilde alnın ortasına kadar yarım daire bir alan içine yerleştirilmiştir. Kulaklar boynuzun arkasından çıkmış ve yukarı doğru dik durmaktadır. Boğanın ağzında sıvı çıkısı için delik bulunur. Boğanın küresel iri gözleri simetrik olmayıp sağ göz, sol göze göre oranla biraz daha yüksekte bulunur. Gözler ince bir daire içinde ve dışa taşkındır. Kaş kemeri çok az belli edilmiştir. Boğanın ensesi, alnı, boynu ve göğüs altı spiral bukleler şeklinde yeleler belirtilmiştir. Yeleler orta merkezden bölünerek sınırlayıcı alan oluşturulmuştur. Alın üzerinde spiral bukleler

yanlara yelpaze gibi açılmaktadır. Boğanın dizlerinden kırık, yere çökmüş şekli bölgedeki kaya mezarlarındaki sütun başlarında da tekrarlanan sahnedir.

Bu eser günümüzde Bulgaristan Borova'dan bulunan ve yine köken olarak Sinope'den geldiği düşünülen bir başka ryhton ile oldukça benzerdir (Summerer, 2003, s. 55-58). MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bu eserin de Pers sanatının bir ürünü olduğu düşünülür (Stoyanov, 2010, s. 411-415, fig. 4). Bu eserde de dizleri üzerine çökmüş bir boğa bulunmaktadır. Üçgene daha yakın bir baş, yanlarda, yukarı-öne doğru kavis almış boynuzlar bulunaktadır. Gözler yanda, kısmen derinleştirilmiş göz çukuru içinde yuvarlak, düğme şeklinde gözler bulunmaktadır. (Resim 27)

Yine Kuzey Thrakia'dan bulunmuş olan Rogozen Hazinesi içinde gümüş bir kap üzerindeki boğa motifi de hayli ilgi çekicidir. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bu eser Metropolitan Müzesinde olup, Sinope eserlerinden oluşan Ortiz Koleksiyonundaki parçalar ile benzerliği nedeniyle doğu kökenli olarak kabul edilir (Stoyanov, 2010, s. 416-421). Gümüş kabın gövdesinde iki sıra motif bulunmaktadır. (Resim 28) Üst sırada, ortada bir Potnia Theon, ve bu figürün her iki yanında insan başlı sfenksler vardır. Alt sırada ise birbirine dönük ikili yabani hayvanların ortasında vücudu profilden başı cepheden gösterilmiş bir boğa motifi vardır. Boğanın ön bacağı dizden büküktür. Boğanın başı kareye yakındır. Boynuzlar yandan çok yükselmeden verilmiştir. Alın üzerindeki saçlar kısa ve çizgisel verildikten sonra, aynı saçlar alın üzerinde üçgen bir alana yerleşmiştir. Gözler başın yanında iç içe iki halka içinde ve düğme şeklinde dışa taşkındır. Vücut düzdür. Bu ve diğer Thrakia eserleri Sinope ile olan ticari ve kültürel ilişkiyi gösterirken, Sinope'de değişik kültür etkileri çerçevesinde yapılan ve içinde boğalarında yer aldığı çeşitli sanat eserlerine dair atölyelerin de varlığını gösterir.

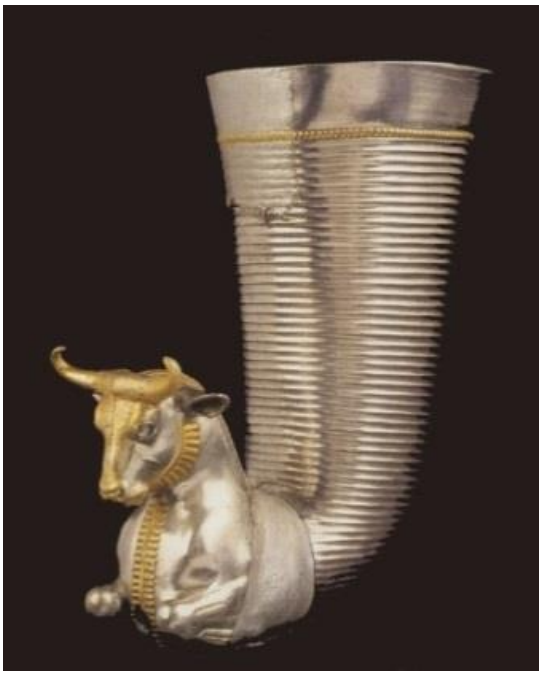
Pers etkisinde yapılan ve Sinope kökenli olan boğalar, Paphlagonia Boğaları ile biçimsel anlamda temelde ayrılsalar da göz çukuru belirgin, gözlerin dışa taşkın ve badem ile yuvarlak yapılması, kaş kemerinin belirgin olması, özellikle Rogozen'den gelen örnekte gözün iç içe çift halka ile verilmiş olması, burun deliklerin önde olması ve Kopenhag ve Rogozen örneklerinde alındaki saç alanın bulunması ile de yakınlaştırmaktadır. Özellikle madeni ve mimari eserlerde Pers boğalarında tüyler damlacık şeklinde, aşırı stilize ve süsleme amaçlı yapılmaktadır.

R. Donceel, Paphlagonia Boğaları içinde Taşköprü örneklerinin (Env.No. 43 ve 76) gözlerin bademe yanaşması, saç buklelerinin varlığı ve kaş kemerlerine göre Pers

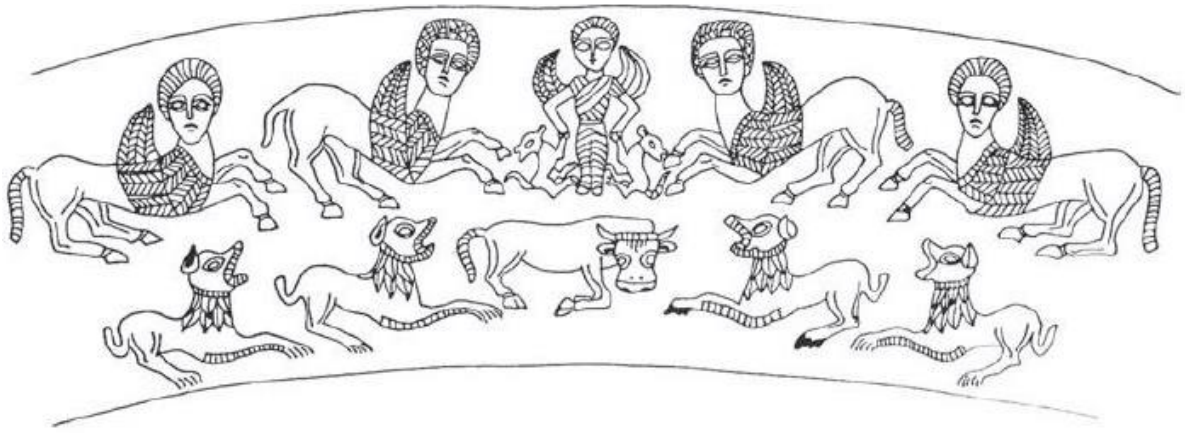
etkisi altında yapılıp aynı zamanda Donalar Kaya Mezarı boğası ile de karşılaştırıp MÖ 5 ya da 4. yüzyıla ait olabileceğini düşünür (Donceel, 1984a, s. 28-29).

Resim 26: *Kopenhag Ulusal Müzesi'nden bronz boğa başlı ryhton* (*Summerer, 2003*)

Resim 27: *Bulgaristan Borova'dan boğa şeklinde rhyton* (*Summerer, 2003*)

Resim 28: *Rogozen Hazinesi'nden kap gövdesi çizimi (Stoyanov, 2010)*

Phryg dininde boğa figürünün bağımsız olarak görüldüğü eser sayısı oldukça azdır (Akurgal, 1949, pl. 50; Bittel, 1976, fig. 335; Prayon, 1987, no.24 pl. 8a, Haspels, 1951, pl.37a). Ancak buna karşın burada ele alacağımız iki örnek hem anlamsal olarak hem de stilistik olarak kayda değerdir.

Gordion'dan bulunmuş olan ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde küçük bir plaka üzerinde boğa motifi görünür. (Resim 29) İki ayrı panelden oluşan plaka, bir ortostat modeli olarak görünür. Panelin birinde Ana Tanrıça Kybele diğerinde ise bir boğa figürü yer almaktadır (Ersöz, 2006, s. 163). Ana Tanrıça cepheden, elleri açık bir şekilde verilmiştir. Boğa ise tanrıçaya arkasını dönmüş yürür pozisyonda verilmiştir. Boğanın vücudu profilden verilirken başı ise cepheden gösterilmiştir. Panelin üzerindeki kırıktan dolayı boğanın başının sol üst kısmı ve sırtının bir kısmı görülmez. Boğanın sol ön ayağı önde, sağ bacak ise geridedir. Arkada da aynı pozisyon tekrarlanır. Boğanın sırtı düz gelir ve kafa çok az yüksektedir. Kısa ve kalın boynuza sahiptir. Oval bir yüz vardır ve görülebilen tek göz badem şeklindedir. Gerdan görünmese de dışa taşkın bir göğüse sahiptir. Karın düzdür ve kuyruk vücuda orantısız bir kalınlıkta aşağıya sarkıtılmıştır. Cinsel organ arka bacaklara yakın bir noktada aşağı sarkık bir şekilde verilmiştir.

S.B. Ersöz, Phryg dininde olası bir üstün erkek tanrıyı ya da Phryg Zeus'u olarak adlandırılabilecek bir tanrıyı tartışmıştır (Ersöz, 2006). S.B. Ersöz, Gordion'dan gelen bu rölyef üzerindeki Kybele yanında duran ancak tanrıça ile hem aynı boyutta yapılmış hem de tanrıçanın ters tarafına doğru yürüyen boğaya dikkat çekmiştir. Ersöz'e göre sahnede yer alan her iki figürde eşit önem sahiptir. Boğanın, tanrıçanın ters tarafına doğru yürüyor olması da tanrıçaya ait diğer kaya anıtlarındaki aslanlar gibi bir yardımcı hayvan değil tanrıça ile eşit olan ve aynı zamanda erkek bir tanrı olduğunun göstergesi

olduğunu düşünür. Boğa olarak temsil edilen bu tanrının, Hitit Dönemi'ne kadar geri giden bir Hava Tanrısı ya da Zeus'un Phrygia'daki eş bir tanrısı olabileceği düşünülür. Bu olası Phryg üstün erkek tanrısı Alacahöyük'te şehir kapılarında görülen solda boğa şeklinde tanrının motifinin, kapının diğer yüzünde ise bir tanrıça antropomorfik olarak görülmesiyle zaten kullanılmış kurgu olup, geleneksel bir düşüncenin devamı olabileceğini ekler[4] (Ersöz, 2006, s. 163-164; Bittel, 1976, fig. 209, 214,-216). S.B. Ersöz, Phrygia Bölgesi'ndeki olası erkek tanrının muhtemelen daha geç dönemde Zeus ile synkretik bir hal aldığını ve aynı zamanda erkek bir tanrıya işaret eden bazı epigrafik kayıtlarda görülen Paleo-Phryg isimlendirmelerin Hitit dilindeki benzerliğinden dolayı bu tanrının Hitit Hava Tanrısına işaret ettiğini düşünür (Ersöz, 2006, s. 165).

Gordion'dan gelen bu eserdeki boğanın muhtemel bir erkek tanrının tezahürü olması, benzer düşüncenin Paphlagonia boğalarında da görülüyor olması ve ileriki bölümlerde görülecek Phrygia-Paphlagonia etkileşim yoğunluğu, bu eseri tezimiz açısından ilginç kılmaktadır.

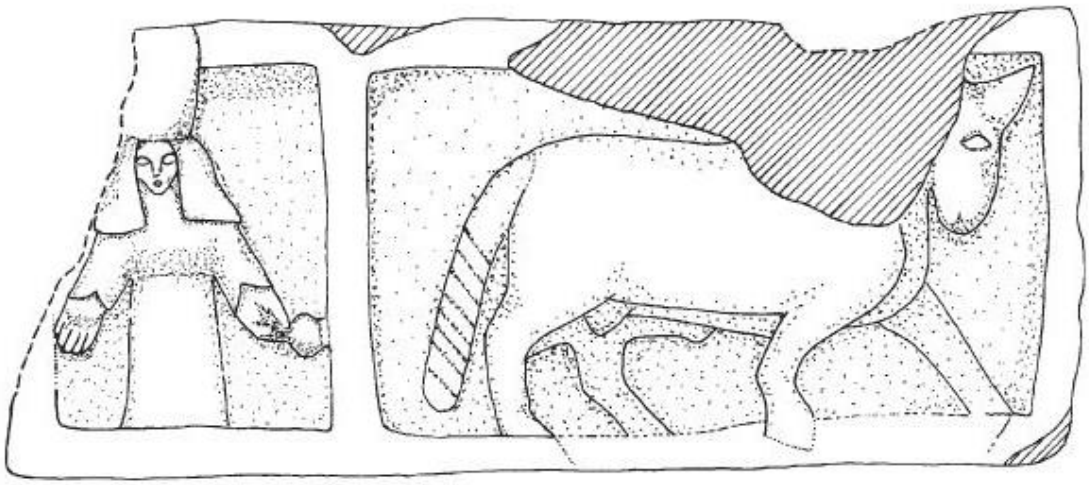

Fig. 120. Mini-relief of Matar and a bull from Gordion. Museum of Anatolian Civilizations, Ankara, Inv. no. TumC 26/527 S (drawing after photograph in Berndt-Ersöz 2004*a*, fig. 3).

Resim 29: *Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Kybele ve boğa kabartmalı plaka* (Ersöz, *2006)*

Boğanın dinsel anlamda kullanıldığı bir başka Phryg eseri Ankara'dan bulunmuş olan bir ortostattır. (Resim 30)

[4] Benzer durum Kıta Yunanistan için de öne sürülmüştür. Miken Dönemi pişmiş toprak boğa ya da sığır heykelciklerinin eril bir tanrının simgesi olduğu, bu heykelciklerin tapınakla adak ilişkisinden çok temsil ettiği tanrının olduğu aynı zamanda bu sığır/boğa figürinlerinin bulunduğu yerde yine çark yapımı pişmiş toprak kadın heykelciklerinin bir arada bulunması özellikle Linear B tabletlerinde geçen tanrı çiftlerinin karşılığı olduğu düşünülür (Averett, 2007, s. 140-141).

Kybele tapınımı ile ilişkilendirilebilecek ve MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilirken ortostat andezittir. Boğa, at, sfenks ve griffon gibi betimlemelerinin de yer aldığı bir grup ortostat ile birlikte bulunmuştur (Naumann, 1983, s. 63). Bu ortostatların kutsal alan ya da tümülüslere ait olduğu düşünülürken, bir önceki rölyef göz önüne alındığında Bahçelievler Steli olarak bilinen Kybele kabartmasıyla bulunmuş olmasından kaynaklı olarak Ana Tanrıça'ya ait bir tapınakta yanyana kullanıldığı da düşünülmüştür (Naumann, 1983, s. 63-64).

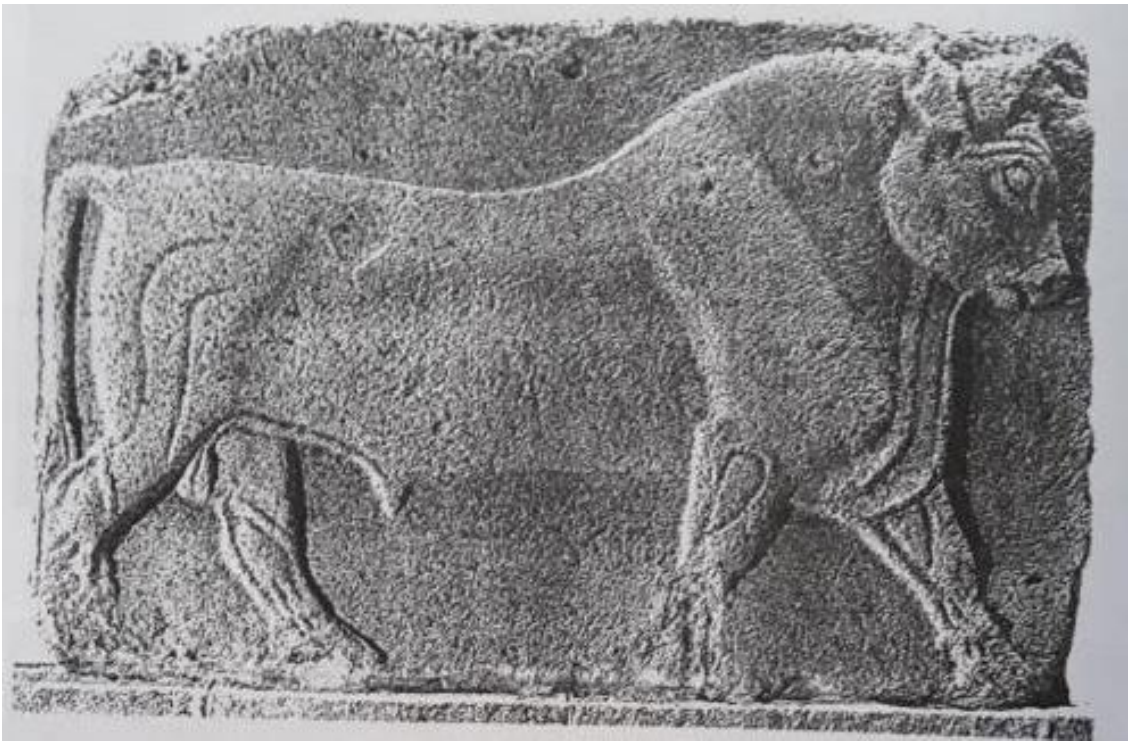
Boğa, alçak kabartma olarak yapılmıştır. Yürür vaziyette sol ön ve arka ayakları öndedir. Hafif kavisli gelen sırt güçlü bir boyun ile yükselmiştir. Baş harekete bağlı olarak biraz vücuda gömülmüştür. Boynuzlar ileriye doğru kalın ve kısadır. Kulaklar hemen boynuzların altından çıkmış ve badem şeklinde geri-yukarı doğru gösterilmiştir. Derin bir göz çukuru içinde göz yuvarlak ve dışa taşkın verilmiştir. Kaş kemeri alın hizasından çıkan iki çizgi ile gösterilmiştir Burun küt ve ağız yarı açıktır. Burun deliği öndedir. Alt çene altından çıkan gerdan boğumsuz bir şekilde gösterilmiştir. Ön ve arka baldırlar belirgindir ve bacaklardaki kaslar çizgilerle gösterilmiştir. Karın düz ve kuyruk aşağı doğru sarkıtılmıştır. Cinsel organ karnın ortasına doğru aşağı sarkık şekilde gösterilirken, arka bacakların hizasından hayvanın hayaları oldukça belirgin şekilde verilmiştir.

Boğa alçak kabartma olmasından kaynaklı, derinliğin azlığı ile genel anlamda plastik bir yapıda görülür (Prayon, 1987, s. 55, 204, Kat.no.24, 8a).

Boğanın, Bahçelievler Kybele steli ile ilişkilendirilmesi, S. B. Ersöz'ün Phrygia'daki olası büyük erkek tanrı düşüncesine destek vermekle birlikte böyle bir düşünce kabul edilecek olursa, kökenlerinde sonradan Zeus ile synkretik bir birlikteliğe imza atacak erkek tanrının boğa şeklinde tezahürü yine Paphlagonia boğaları ile düşünce de bir birlikteliği sağlamaktadır. Biçimsel anlamda da gözlerin, derin bir göz çukurunda dışa taşkın ve düğme şeklinde verilmiş olması ile kaş kemerinin yapılması aynı zamanda ön ve arka baldırların plastik de olsa gösterilmiş olması da benzerlik oluşturur. Boğanın gerdanlı olmasına karşın boğumsuz gösterilmesi de eserin Paphlagonia Boğalarından erken bir dönemde yapıldığını işaret eder.

Aynı zamanda bazı araştırmacılar boğanın, Zeus ile Ana Tanrıçayla olan bağlantıyı sağladığını düşünürler. Bu noktada da Phyrgia'da boğa Zeus ile ilişkili görülür (Saprykin, 2010, s. 499; Haspels, 1971, s. 335, no. 99; Donceel, 1984a, s. 41-42)

Kybele ve boğa ilişkisi içinde farklı teoriler olsa da aynı zamanda Phryg dinin içinde taurobolium uygulamaları da göz önünde tutulmalıdır.

Resim 30: *Ankara Bahçelievler'den boğa kabartmalı ortostat (Ersöz, 2006)*

Boğanın, Fırtına Tanrısının kutsal hayvanı olması ve aynı zamanda Hitit Dininde görüldüğü gibi tanrının kendisinin de olması Geç Hitit dönemi beyliklerin din anlayışlarında da devam etmiştir.

Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen boğa şeklinde heykel kaidesi, boğa şeklinde yapılmış köşe kaplama levhası ve özellikle Gurgum Kralının yazıtını taşıyan bir boğa heykeli bu dinsel uygulamanın devamlılığını gösteren arkeolojik göstergelerdir.

Şanlıurfa Müzesi'nde Kabahaydar Kaidesi olarak bilinen heykel kaidesi, iki boğadan oluşup, üst orta kısımları heykelin yerleştirilmesi için çukurlaştırılıp düzleştirilmiştir. (Resim 31) 120 cm uzunluk, 60 cm yükseklik ve 84 cm genişliğe sahiptir. Bu kaidenin benzerleri Karkamış ve Arslantaş'da da bulunmuş olup fırtına tanrısının heykelini taşıdığı ifade edilmiştir. Bu örneklerden yola çıkıldığında Kabahaydar Kaidesi MÖ 10 yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir (Kulakoğlu, 1999, s. 170-171, Pl. 3-4)

Kaide, arkadan öne doğru yükselmektedir. Boğalar ayakta ve karşıya bakar şekildedir. Kavis yapmayan sırtlar, boyun hizasında biraz daha yükselir. Alnın yanından

çıkan boynuzlar kırıktır. Saçlar tamamen stilize yapılmış ve boynuz üstünden gelen saç demeti alın üzerinde yükseltilmiş dikdörtgen düz bir alan olarak yapılmıştır. Kulaklar boynuz altından çıkarılmış geriye doğru başa yapıştırılmıştır. Kulaklar dörtgen formda yapılmıştır. Kafa yuvarlağa yakındır. Alt çene kemiği ve yanaklar oval forma belirgin bir şekilde verilmiştir. Gözler, dikdörtgen stilize saç alanının her iki yanında, dışa taşkın ve badem şeklindedir. Göz çevresi ince bir bantla belli edilmiş, kaş kemeri kalın bir dikdörtgen hat elinde vurgulanmıştır. Küt bitimli burun ve kapalı ağıza sahiptir. Altçeneden çıkan görkemli gerdan önce dik bir şekilde aşağı inmiş ve keskin bir dönüşle ön bacaklara yönelmiştir. Karın düzdür, ön ve arka baldırlar belirgindir. Kuyruk düz aşağı bırakılmış bitimi püsküllüdür. Cinsel organ ileriye doğru uzatılmamıştır.

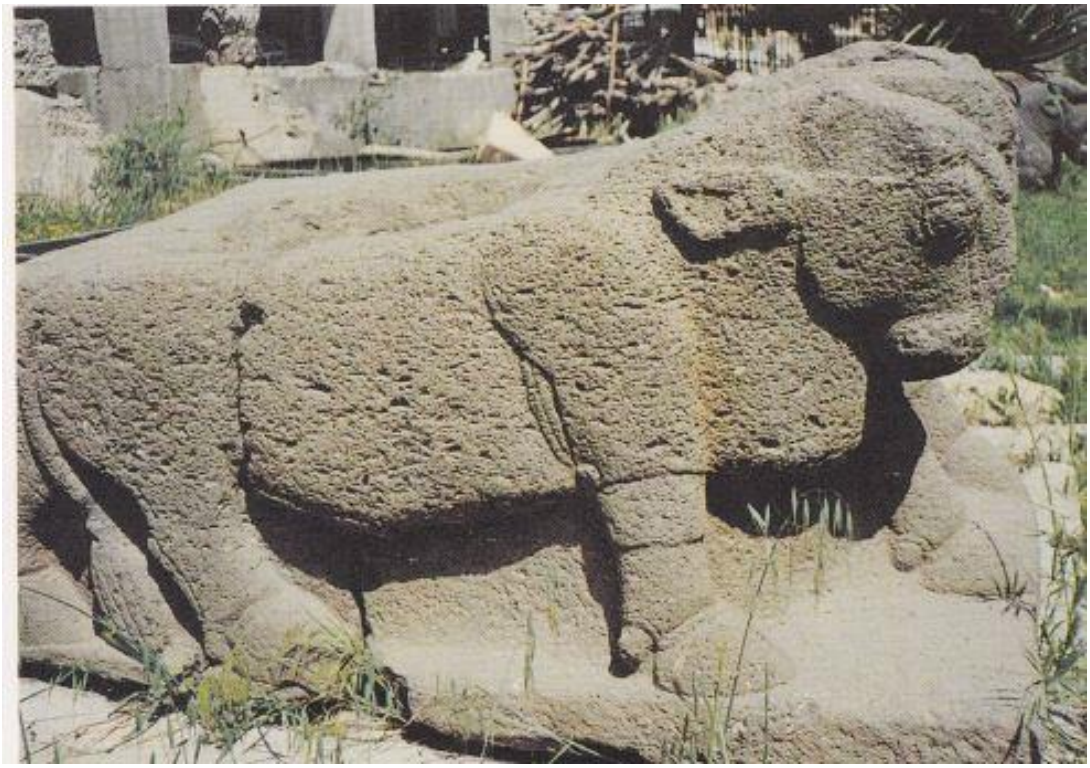
Aynı bölgeden bir başka eser boğa şeklinde köşe levhasıdır. (Resim 32) 60 cm yükseklik, 34 cm genişlik ve 150 cm uzunluğa sahiptir. Boğanın, sabitleneceği sol tarafı düz bırakılmış, sağ tarafı ise yüksek kabartma şeklinde yapılmıştır. Bacak ve boynuzlar kırıktır. Ayakta, sabit ve ileri bakar şekildedir. Sırt düz gelmiş ve güçlü bir boyunla baş yükselmiştir. Kafa genel hatları ile yuvarlaktır. Boynuz kökleri altından çıkan kulaklar badem biçimlidir ve geriye yaslandırılmıştır. Kulak çukuru derin yapılmış ve kulak içi tüyler gösterilmiştir. Boynuzlar arasındaki saç yine dikdörtgen bir panel şeklinde stilize gösterilmiştir. Gözler dışa taşkın ve yuvarlaktır. Göz çevresi kalın bir hat ile belli edilmiş ve kaş kemeri oldukça kalın verilmiştir. Elmacık kemikleri belirgindir. Ağız, buruna göre geniş yapılmış ve üst dudakta üç çizgi halinde zikzak bir hat yapılmıştır. Ağız kapalı ve burun küttür. Gerdan olmamakla birlikte göğüs öne taşkın ve gösterişlidir. Baldır kasları hafif belli edilmiş, karın düzdür. Kuyruk aşağıya sarkıtılmış ve ucu kırıktır. Boğanın sırtında muhtemelen bir kumaş örtü işlenmiştir. Levhanın fırtına tanrısına adanmış bir tapınakta kullanıldığı düşünülmekle birlikte, MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmektedir (Kulakoğlu, 1999, s. 173-174, Pl. 7).

Şanlıurfa Müzesi'nden son örnek ise yazıtlı bir boğa heykelidir (Maraş-16). Andazitten yapılmış heykelin başı ve boynu kırıktır. (Resim 33) Ayakta, sabit güçlü bir görüntüye sahiptir. Boğanın bacakları arasındaki boşluk oyulmamıştır. Sırtı çok hafif aşağıya kavis yapmış ve boyunun korunan kısmına göre hafif bir yükselme gösterir. Güçlü bir göğüs vardır ve ön bacakları arasında boğanın gerdanına ait iki adet boğum görülebilmektedir. Baldırlar çok kaslı gösterilmemiş, karın düz ve sarkıtılmamıştır. Kuyruk düz aşağıya bırakılmıştır. Cinsel organ karına yakın bir noktada huni şeklinde gösterilmiştir. Boğanın sağ yan cephesinde iki satır yazıt mevcuttur.

Yazıt Gurgum Kralı Larama'ya aittir. "Ben (III.) Larama, yönetici, Gurgumlu Kral, NINUTU, Humamita'nın oğlu, esirgenen (II.) Larama'nın torunu torunun oğlu" denmektedir. Yazıta göre eser, MÖ 8. yüzyıl ortalarına tarihlenir (Denizhanoğulları vd. 2018, s. 59-60).

Geç Hitit Beyliklerinde olduğu gibi Gurgum Krallığı'nda da çıkan arkeolojik belge ve yazılı metinlere göre bölgenin en önemli tanrısının Fırtına Tanrısı olan Tarhunza'dır. (Konyar, 2008, s. 66). Tarhunza'nın kutsal hayvanı boğadır ve bu yazıtlı boğa heykeli de muhtemelen bu tanrıya adanmıştır.

Geç Hitit kültüründe görülen boğa motifinin Fırtına Tanrısı ile ilişkisi açıktır. Eserler genel anlamda plastiktir. Başın korunduğu örneklerde gözün halka içinde verilmesi, dışa taşkın olması, alın üzerinde saç alanının yapılmış olması ile ön ve arka baldırların gösterilmesi Paphlagonia Boğaları ile benzeşmektedir. Öte yandan yazıtlı boğa heykelimizin genel vücut hattı ise özellikle Pompeiopolis kökenli boğaların vücutları neredeyse aynıdır. Boğanın muhtemelen Fırtına Tanrısına adanması ve yazıtlı olması ise Anadolu gelenekli bir sürecin temsilcisi olması açısından da önemlidir.

Resim 31, 32, 33: *Şanlıurfa Müzesi'nden boğa şeklinde heykel kaidesi, duvar kaplaması ve adak heykeli (Kulakoğlu, 1999; Denizhanoğulları vd. 2018)*

Urartu dininde panthenounun ikinci sırasında yer alan Teişeba, fırtına tanrısı olarak genel de boğa üzerinde temsil edilir. Zaman zamanda ışın demeti-yıldırım ile görülür. Teişeba, Teşup ile yakından ilgili bir tanrıdır. Savaş, fırtına, kötü hava ve su felaketleri ile ilişkilendirilmiştir. Tanrının betimlemesi sol elinde bir savaş baltası ve

tepesi disk şeklinde bir sopa ile ve aynı zamanda bir boğa üzerinde gösterilmektedir. Urartu panteonunda baştanrı Haldi aslan, Teişeba ise boğa ile temsil edilmektedir (Piotrovsky, 1965, s. 37-48).

Boğa, Urartu sanatında bronz kazanlar üzerinde yoğun görülür. Ayrıca yine bronz diskler üzerinde de yer alır. Genel de hareket halinde, kuyruk açıkta, boynuz önce ileri ve sonra yukarı doğru ilerler. Gözler badem şeklinde ve kaş kemeri belirgindir. Gözler, ağız ve burun çizi tekniğindedir. Alın üzerindeki, saç alanı belirlenmiş ama detaylar işlenmemiştir. Bazen kaburga bazen de kaslar çizgisel hatlarla gösterilmiştir. Gözler dairesel iki çizgi içindedir. (Çavuşoğlu-Gökçe, 2013, s. 106-113).

Özellikle kazan eklentisi olarak kullanılan boğa başları dikkate değerdir. Genelde, boğaların boynuzları önce yana sonra ise dik bir şekilde yukarı çıkar. Boynuzların arkasından başlayan saçlar, dikdörtgen bir alan halinde oldukça stilize ve çizgisel olarak yüzün ortasına kadar indirilmiştir. Daha geç örneklerde saçlar daha detaylı verilmeye başlanır. Saç başlangıç ve bitim noktalarında yuvarlak ya da spiral daireler bulunmakta. Gözler başın yanlarında, göz çukuru içinde, dışa taşkın ve badem şeklindedir. Kaş kemeri her örnekte oldukça vurgulu kalın bir yay şeklindedir. Paphlagonia kökenli Glyptotek Müzesi'ndeki taş boğa adağı Cumae'den çıkmış bir bronz kazanın boğa başı eklenti ile karşılaştıran Poulsen, boğanın gözlerini çevreleyen çift halkaya dikkat çekmiştir (Poulsen, 1968, s. 58). Poulsen'in de örneğinde olduğu gibi, özellikle Paphlagonia Boğaları Grup 2'deki (Karlı Grubu) örneklerde de aynı içiçe çift daire ile gözler çevrelenmiştir. Urartu boğalarında ayrıca burun üzerinde üç çizgi tümünde kullanılmıştır. Ayrıca örneklerde boğaların boynunda yular bulunmaktadır (Van Loon, 1966, s. 98, Pl. XXI-XXII).

Paphlagonia Boğaları için Urartu kültürünün direkt etkisinin olması beklenmezken, kaş çıkıntısı, göz halkası ve alına düşen saç alanının ayrılmış olması Anadolu geleneğinde sonradan görülecek örnekler için ayrı bir basamak oluşturur.

Hitit dininde fırtına tanrısı, bu dinin panteonunda en üst sıradaki tanrılardan biridir. Tanrının kendisi zaman zaman boğa olarak tasvir edilirken aynı zamanda tanrının kutsal hayvanı da boğadır.

Hint-Avrupalı Hititler, din, mitoloji, gelenek bakımından büyük ölçüde Hatti etkisindedir. Hitit Pantheonunun başlıca tanrıları da Hatti dininden alınmıştır. Fırtına Tanrısı da bunlardan biridir (Akurgal, 2015, s. 2). Doğal olarak Hatti din ve sanatından

görülen boğa en büyük tanrı olan gök tanrısının simgesi olarak Hitit dinine de bu şekilde geçer (Akurgal, 2015, s. 5).

Hitit dinindeki baş tanrı olan Fırtına Tanrısına Hatti, Hurri ve Hind-Avrupalı kavimler neredeyse ortak anlamda tapınıyorlardı. Bu Gök/Fırtına tanrısına Hattiler Taru, Hurriler Teşup diyorlardı. Hitit hiyerogliflerindeki işaretler Sedat Alp'e göre Tarhu, Tarhuna ya da Tarhunt diye okunuyordu. Baş tanrı Hitit metinlerinde "Hatti Ülkesinin Gök Tanrısı", "Göğün Tanrısı", "Hattuşa'nın Tanrısı", "Sarayın Tanrısı" gibi adlarla anılmaktadır. Ayrıca "Ordunun Gök Tanrısı" "Yağmur Gök Tanrısı" gibi adlandırmalara da rastlanmaktadır. Gök tanrısı Hitit metinlerinde ve diğer tasvirlerinde dağlar üzerinde durur. Aynı yazılı kaynaklara göre dağlar Hitit toplumunda kutsaldır (Akurgal, 2015, s. 80-81).

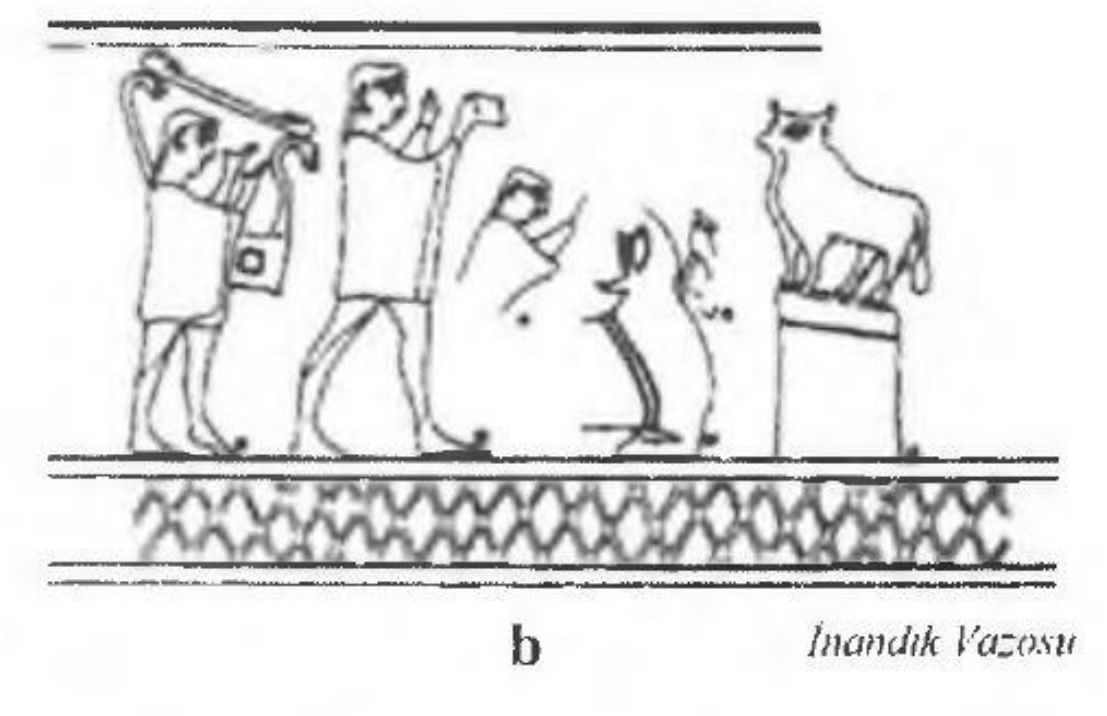
Boğa, Hitit sanatında, kabartma, mühür, pişmiş toprak heykelcik, kap başları gibi birçok alanda yoğun bir şekilde görülür. Hitit Boğası'nın biçimsel özellikleri bu kadar yoğun kullanımından dolayı da çeşitlilik göstermektedir. Paphlagonia Boğaları ile kimi unsurlarda karşılaştırılmaları için özellikle zamansal farklılık göz önüne alındığında zorluklar çıksa da yine de özellikle Zeus gibi bir gökyüzü/fırtına tanrısını simgelemelerinden dolayı hem anlam hem de biçim olarak karşılaştırılmaları uygun düşmektedir.

Hitit Dininde boğa repertuarının fazla olmasından dolayı Paphlagonia Boğaları ile karşılaştırmada çok bilinen bazı örnekler kullanılmıştır. Bu örneklerden ilki, tezimizin coğrafi sınırlarında yer alan İnandıktepe'den çıkarılan vazo üzerindeki boğa betimidir. İnandık, modern Çankırı ilinin güneyinde yer alır. Yerleşim, Paphlagonia-Galatia Bölgelerinin sınırında olup, Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus tapınımı için de bir köken tartışmasında ele alınan yerlerden biridir de.

İnandıktepe, MÖ 17. yüzyıla tarihlendirilen bir kült merkezidir (Özgüç, 1988). Burada yapılan kazılarda Eski Hitit Dönemi'ne tarihlendirilen ve üzerinde friz kuşakları içinde panellere yerleştirilmiş ve kabartma tekniğinde yapılmış motiflerin olduğu bir vazo bulunmuştur (Özgüç, 1988, s. 15-38). Vazonun üstten üçüncü sıradaki frizinin sonunda sunak üzerinde duran boğa şeklinde Fırtına Tanrısına tapınım sahnesi bulunmaktadır (Özgüç, 1998, Pl. 46-1) (Resim 34). Boğa, ayakta ve karşıya bakar şekilde sunak üzerinde durur. Boğanın üzerinde durduğu sunak yüzeyi eğimli olduğundan boğanın arkası daha aşağıdadır. Düz gelen sırt boyun ile birlikte yükselir. Baş karşıya bakar ve yanlardan hafif yükselmiş boynuzlar yer alır. Gözler badem

şeklinde ve çift halka içinde gösterilmiştir. Boğanın göğsü ileriye çıkıntılı ve güçlüdür. Boğanın gerdanı çizgi şeklinde ikinci bir hat şeklinde verilmiştir. Karın düzdür ve kuyruk aşağıya sarkıtılmıştır.

İnandıktepe'de Fırtına Tanrısı olarak gösterilmiş boğanın ayakta, sabit ve ön bacakları birleşik olarak gösterilmesi, boynuzların yanlara doğru kısa gösterilmesi, gözün iki halka içinde olması ve gerdanın çizgisel de olarak gösterilmesi ile Paphlagonia Boğaları ile benzerlik sağlamaktadır.

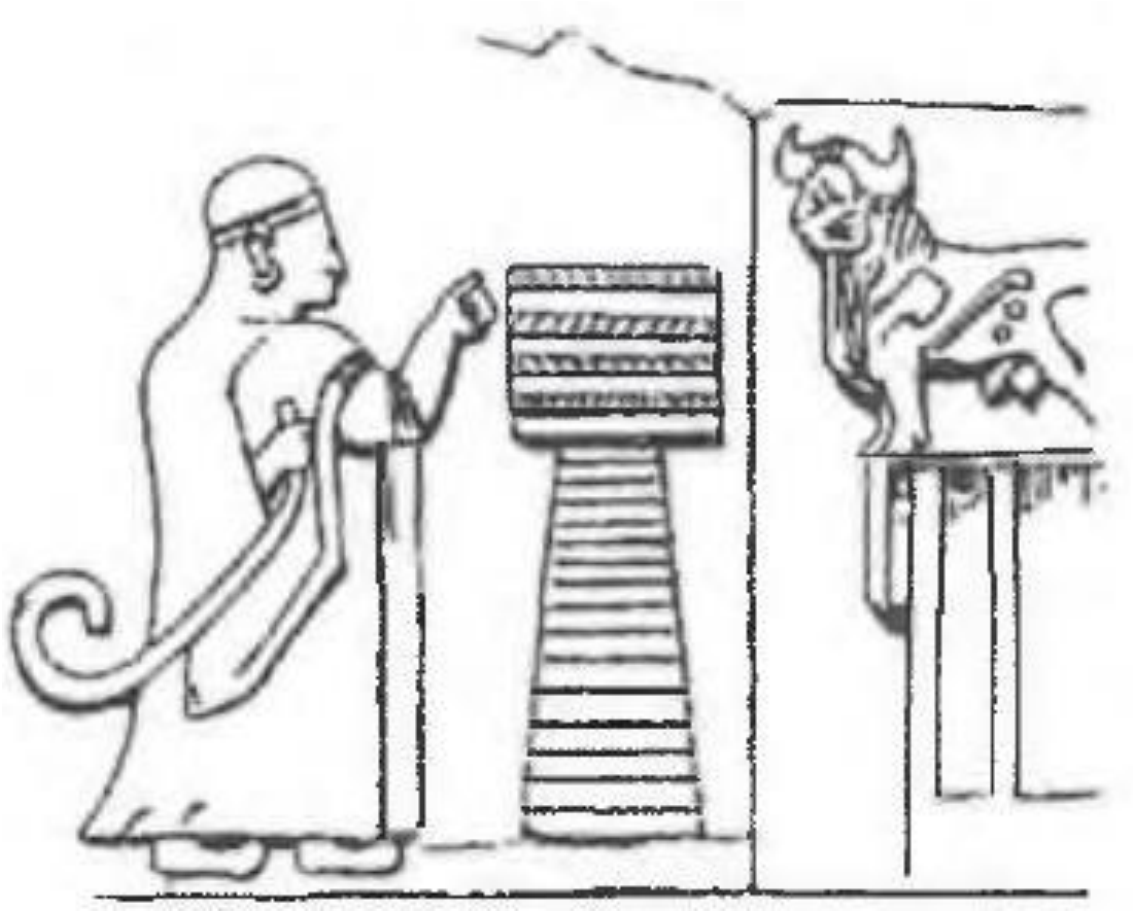
Resim 34: *İnandık Tepe Vazosundan boğa şeklinde fırtına tanrısına tapınım sahnesi (Akurgal, 2015)*

İnandıktepe Vazosunda görülen sahnenin bir benzeri Alacahöyük Sfenksli Kapı frizlerinde görülmektedir. Buradaki frizde, kral ve eşi, sunak taşı ve yükseltilmiş bir alanda boğa şeklinde Fırtına Tanrının önünde tapınım yaptıkları görülür. (Resim 35) Sahne, krali çiftin de katıldığı bir bahar bayramına ait yerel bir festival olup, Hitit panteonundaki üç büyük tanrı, Fırtına Tanrısı, Güneş Tanrısı ve Kırların Koruyucu Tanrısına yer verilmiştir. Frizlerin Son Hitit Dönemi, Tuthaliya IV (MÖ 1236-1210) Dönemine tarihlendirilmektedir (Taracha, 2011, s .133-142; Taracha, 2012, s. 110-112).

Frizde boğa, İnandıktepe Vazosunda olduğu gibi, ayakta, profilden ve sabit durur olarak gösterilmiştir. Frizin bir kısmı kırık olduğu için boğanın kalça kısmı görülmemektedir. Boğanın sırtı düz gelmekte, boyunla birlikte baş dik bir şekilde

yükselir. Boyunda tüyler kalın burgulu çizgiler şeklinde gösterilmiştir. Boğanın başı profilden gösterilmiştir. Boynuzlar önce yana sonra da yukarı doğru çok uzun olmayan bir şekilde gösterilmiştir. Boynuz üzerinde saç tutamı görülebilmektedir. Baş, küt buruna doğru daralmaktadır. Yüzün yan cephesinde göz hafif dışa taşkın düğme şeklinde gösterilmiştir. Burun delikleri önde, ağız ince bir çizgi ile ayrılmıştır. Boğanın göğsü geniş verilmiş, çene altından çıkıp üç dikey çizgi ile göğüsün kalın konturundan ayrılan ve ön bacakların arasına ulaşan gerdan kısmı vurgulanmıştır. Karın çok az eğimle verilmiş, hayvanın cinsel organı hayaları ile birlikte oldukça belirgin gösterilmiştir. Boğanın ön ve korunabilen kısmına göre baldırları, çizgilerle kaslı gösterilmiştir. Boğanın vücut yan cephesinde, kalça önünden başlayıp ön bacaklara doğru çapraz inen muhtemelen bir koşum takımına ait hat kalın bir biçimde gösterilmiş ve bu koşum takımının bir diğer kısmı yüzde, başın arkasından ağız kenarlarına doğru ince hatlar şeklinde gösterilmiş ve boğa törensel bir havada gösterilmiştir.

Alacahöyük Boğası da İnandıktepe Boğası gibi sabit ve ön bacakları birleşik olarak gösterilmesi, boynuzların yanlara doğru kısa gösterilmesi, gözün düğme şeklinde olması ve gerdanın çizgisel de olarak görkemli şekilde gösterilmesi ile Paphlagonia Boğaları ile benzerlik sağlamaktadır. Hatta yuların gösterilmiş olması özellikle Pompeiopolis kökenli boğalar ile benzerliği artırmaktadır. Keza Hitit Dönemi pişmiş toprak boğalarda yular kullanımı da yoğundur. İnandıktepe'den bulunan pişmiş toprak boğalar üzerinde çizgisel olarak gösterilen yular (Özgüç, 1988, s. 43-44, Lev. 60-62); Boğazköy (Bittel, 1976, abb. 155-157) ve Tokat'tan da (Özgüç, 1976, s. 53, lev. 13a-d) benzeri örneklerde oldukça belirgin olarak yapılmıştır. Bu örneklerde ayrıca alın üzerine düşen saç kısmı, açık sarı astarla gösterilmiştir.

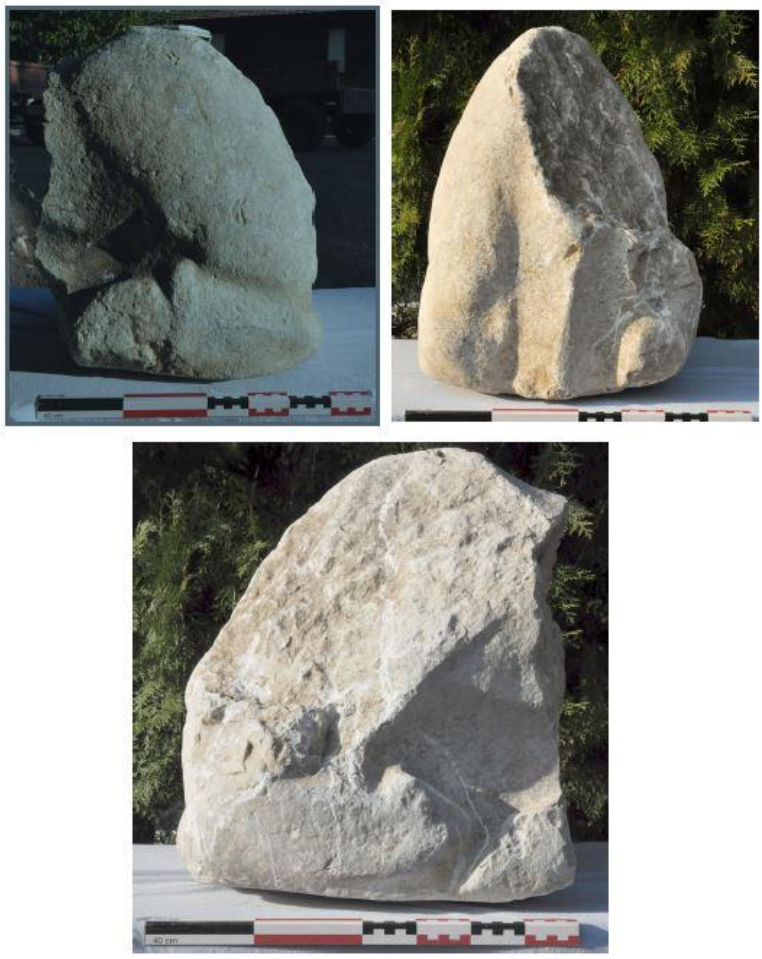

Resim 35: *Alacahöyük Sfenksli Kapı frizlerinden boğa şeklinde fırtına tanrısına tapınım kabartması (Özgüç, 1988)*

Paphlagonia Boğalarının hepsinde ortak bir özellik olarak görülen ve oldukça görkemli bir şekilde yapılmış unsur boğumlu gerdanlardır. Bu özellik MÖ 4. yüzyıla ait Yunanistan'daki Zeus Kutsal Alanları'ndan bulunan bronz boğa heykelcikleri ile Ephesos Agorası Augustus Basilikası sütun başlarında görülebilmekte. Bu örnekler dışında ele aldığımız çeşitli dönem ve coğrafyalara ait boğa heykellerinde boğumlu gerdan görmek mümkün olmamıştır. Hitit sanatı içinde kaplarda kullanılan boğalarda, pişmiş toprak heykelciklerde gerdan genelde düşey ve boğumsuz olarak görülmektedir. Ancak son dönemde bazı örnekler hem pişmiş toprak heykelciklerde hem de bağımsız heykellerde de Paphlagonia Boğalarına benzer şekilde boğumlu gerdan kullanımı göstermektedir.

Boğazköy'ün yakınlarında bulunan bir kireçtaşı, parçalanmış bir eser, dizleri üzerine çökmüş ve görkemli boğumlu gerdanından dolayı bir boğaya ait olduğu tespit edilmiştir. (Resim 36) Hitit İmparatorluğunun ilk dönemlerine ait olduğu düşünülen parça aynı zamanda Hitit sanatındaki nadir üç boyutlu eserlerden biridir (Schachner, 2019, s. 836-838, Lev. 2a-b).

Hattuşaş kazı çalışmalarında Boğazköy Müzesi depo çalışmalarında daha önce Musabeyli Köyü'nden bulunmuş olan boğa biçimli bir rhyton yeniden ele alınmıştır. (Resim 37) Dizleri üzerine çökmüş boğanın gözleri, göz çukurları üzerinden kaşları belirginleştirilerek vurgulanmıştır. Boynuzlar iki kısa boynuz çıkıntısına sahip, alın kısmında da çizgi bezek ile saçlar gösterilmiştir. Kulaklar gözlerin altında kısa bir şekilde gösterilmiş, küt biten burnunda yular ya da dizgin bulunmamaktadır. Boğanın genel detaysızlığına karşın boynunun altında boğumlu gerdanı oldukça göze çarpar vaziyette gösterilmiştir. (Schachner, 2019, s. 839-840, Lev. 4a-c). A. Schachner, boğumlu gerdanın Hitit sanatında görülen düz gerdan tasvirlerinden oldukça farklı olduğunu ve diğer örneklere göre belirgin bir ayırt edici özellik olduğunu da belirtir.

Şekil 2: a. sağ taraf; b. ön taraf; c. sol taraf (Boğazköy Kazısı Arşivi – DAI, A. Schachner)

Resim 36: *Boğazköy'den kireçtaşı boğa heykeli parçası (Schachner, 2019)*

Şekil 4: Boğaz'da bulunan, boğa başı şeklindeki içki kabı (Bo 62/105); a. sağ yandan görünüş; b. önden görünüş; c. alttan görünüş (Boğazköy Kazısı Arşivi (DAI, A. Schachner)

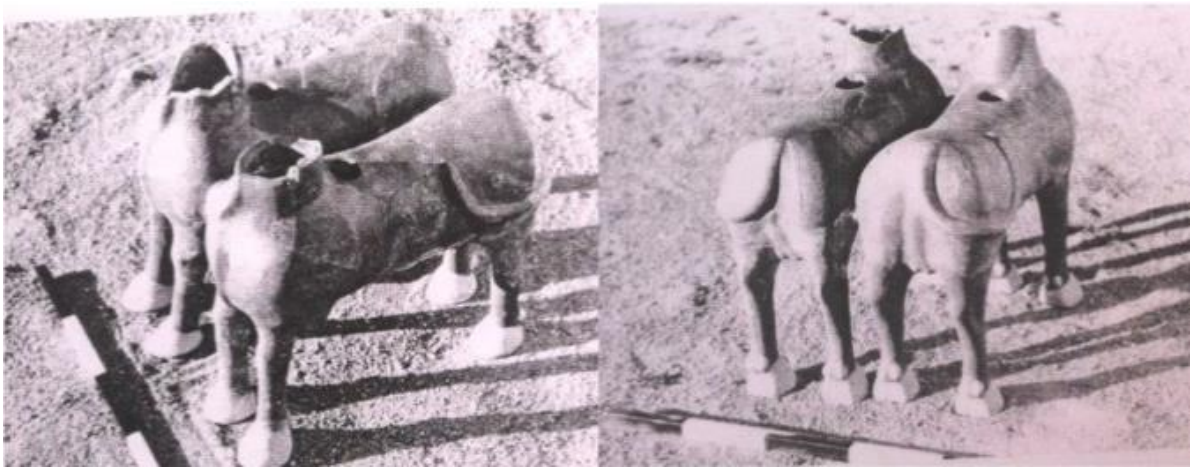
Resim 37: *Boğazköy kazı deposundan pişmiş toprak boğa rhytonu (Schachner, 2019)*

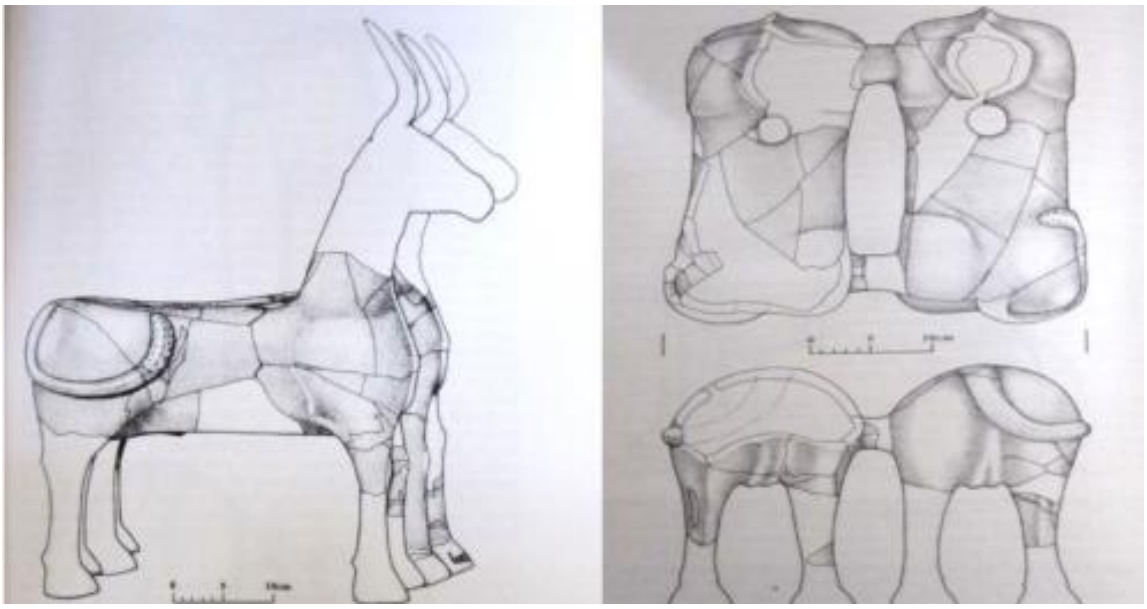
Hitit pişmiş toprak boğaları içinde bir örnek kuyruk tasarımı ile Paphlagonia Boğaları ile paralellik kurmaktadır. Paphlagonia Boğalarının hepsinde kuyruk, arkadan çıktıktan sonra yarım yuvarlak yaparak vücudun sol kenarına bırakılmaktadır. Kuyruklardan ikisi hariç tümü de püsküllü bir biçimde yapılmıştır. Yaptığımız karşılaştırmalarda değişik kültür ve zaman diliminde yer alan boğaların hiçbirinde olmayan bu kuyruk gösterim şekli yine Hitit Dönemi Sarissa (Kuşaklı-Sivas) kentinden gelmektedir. (Resim 38) Sarissa kentinin akropolünün güneyinde yer alan ve C Yapısı olarak adlandırılan Hitit Tapınağının 21 Nolu odasından çıkan bu pişmiş toprak boğalar

Orta Hitit Dönemine tarihlendirilmektedir (Müller-Karpe, 1998a, s. 450; Müller Karpe, A. 1998).

Boğalar bir çift şeklindedir. Boğaların başları kırıktır ve sonradan restore edilmişlerdir. Ayakta ve sabit duran boğaların düz gelen sırtları dik bir şekilde boyunla birlikte yükselir. Vücutlar boru biçimlidir aşağı sarkık olmayan bir karına sahiptir. Boğanın ön ve arka bacaklarının arası hafif açık olup, arka bacakların arası karından itibaren bir miktar dolguludur. Kuyruklar, bir heykelcikte arkadan çıktıktan sonra yarım yuvarlak yaparak vücudun sağ yanına, diğer boğada ise aynı hareketle sol yanına doğru atılmıştır. Kuyruk bitimleri ise tüylüymüş gibi gösterilmek için noktalarla işlenmiştir. Öte yandan kuyrukta olduğu gibi Paphlagonia Boğalarındaki gibi cinsel organ yatay bir şekilde karın altında gösterilmiştir.

Sarissa kentinden bulunan bu pişmiş toprak boğalar kentin yerli fırtına tanrısına ait olduğu iddia edilmiştir. Sarissa'nın Fırtına Tanrısı Hitit Devletinin uluslararası antlaşmalarında üzerine yemin edilen Fırtına Tanrılarından biri olup, Hitit coğrafyası için önemli ve tanınan bir tanrı olarak bilinmektedir (Müller-Karpe – Müller-Karpe, 2013, s. 220-221).

Resim 38: *Sarissa kazılarından pişmiş toprak boğa heykelcikleri (Müller, 1998)*

Erken Hitit Dönemi İnandıktepe kazılarında bulunmuş olan pişmiş toprak boğa heykelleri de dikkat çekicidir (Özgüç, 1988, s.43-44, Lev.60-62, E 1) (Resim 39). Sarissa örneklerine yakın olan bu buluntularda da dikkat çekici olan unsurlar, çukur göz bebeği içinde iri badem şeklinde gözler, göz kapakları kabartma kaşlar ise çizgi ile belirtilmiştir. Boynuzun hemen altındaki kulaklar belirgin oval şekildedir. Başlarda yine yular vardır. Kabartma şerit halindeki gerdan çenenin altından bacaklarının arasına kadar uzatılmıştır. Boyun ve gövde silindir şeklinde ve sağrıları (cinsel organ) hafif kabartma şeklinde verilmiştir. Ayakta, sabit durur şekildeki boğalarımızın kuyrukları yana bükülerek sağ bacakların yanında diz hizasında yana atılmıştır.

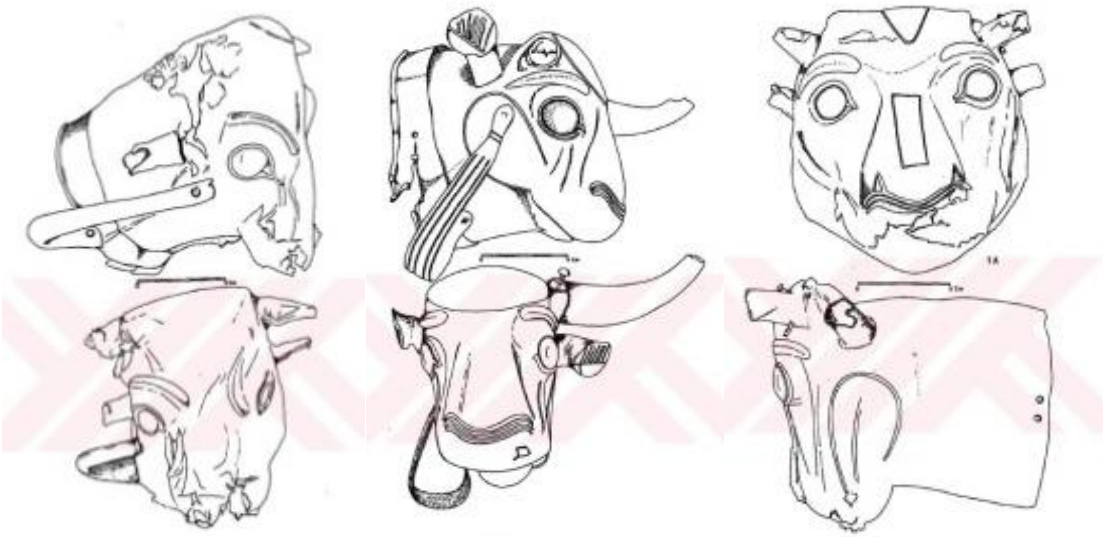
Resim 39: *İnandık Tepe kazılarından pişmiş toprak boğa heykelcikleri (Özgüç, 1988)*

Son Tunç Dönemi için Paphlagonia coğrafyasına bakıldığına süreci izlenemese de boğa kültü ve fırtına tanrısı inanışı varlığının izleri de görülmektedir. Kastamonu Kınık'ta bulunmuş olan bronz buluntu grubu içinde üç adet boğa başı şeklinde rhyton (Env. 847, 848, 849) ve üzerinde boğa ile aslanın mücadelesinin de yer aldığı bir adet de çanak (Taprammi) bulunmaktadır (Emre-Çınaroğlu, 1993). Taprammi Çanağı'nın üzerinde bulunan Luvice yazıt ve betimlemelerin ikonografik yaklaşımı MÖ 14-13. yüzyılı göstermektedir (Emre-Çınaroğlu, 1993; Glatz, 2017, s. 83)

Boğa başlarının kulak ve boynuzları perçemle tutturulmuştur. (Resim 40) Üç boğa da benzer özellikler taşır. Kapların boyunları dışa doğru kalınlaştırılmış bir bantla çevrelenmiştir. Yüz özellikleri belirli bir stil yaratır. Kabartma şeklinde gözlerin kenarları da kabartma bant şeklinde iki halka içinde yuvarlak olarak verilmiştir. Kaşlar kalın bir bant şeklindedir. Boynuz ve burun arasındaki çizgi korunmuştur. Burun dalgalı çizgilerle belirtilmiştir. Aynı şekilde dalgalı çizgiler enseden alna doğru uzayan bölümde de görülmektedir. Yanak kasları çizgilerle vurgulanmıştır. Gözler arasında alına düşen saç kısmı da üçgen bir alan olarak çizgilerle belirtilmiştir (Genç, 2005, s. 140, L. 531-532).

Bu bronz buluntu grubunda Geç Tunç Dönemi'nden daha sonraya tarihlendirilen başka materyallerin de olmasından dolayı, grubun Kaşka ya da bölgenin yerel halkları tarafından çevredeki bir Hitit yerleşim ya da tapınağından yağmalanmış olabileceği düşünülmektedir (Glatz, 2017, s. 84). Keza benzer bir durum yine Kastamonu'da yer alan Mızrak Mağarası'nda bulunmuş olan bir Hitit kılıcı da (Harris, 1992, s. 35) benzer şekilde yorumlanmaktadır (Ünal, 1999; Glatz, 2017, s. 84). Buluntu yeri kesin olmamakla birlikte boğa başlı rhytonların ve yine kılıcın Fırtına Tanrısı Teşup'a adanmış olduğu kabul edilmektedir (Emre-Çınaroğlu, 1993, s. 678, 702).

Rhytonların göz halkalarının iç içe iki halka içinde verilmesi, burun üzerinde üç sıralı dalgalı çizgilerin olması Paphlagonia Boğaları ile benzeşen özellikleridir.

Resim 40: *Kınık kazılarından bronz boğa başı şeklinde rhytonlar (Genç, 2005)*

Öte yandan Kınık kazılarında III. Tabaka olarak adlandırılan Tunç Dönemi konteksinden iki adet tahrip olmuş muhtemelen boğa olan pişmiş toprak hayvan figürinlerinin varlığı ile (Çınaroğlu-Genç 2004, s. 358 çizim 10-b), Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde muhtemelen Son Tunç Dönemi'ne ait olan ve bağış yolu ile müzeye kazandırılan (Env. 408) (Resim 41) pişmiş toprak boğa figürünü bölgedeki fırtına tanrısı tapınımın varlığına işaret edebilir. 408 Envanter numaralı pişmiş toprak boğa örneği, ayakta, sabit duruyor olması, vücudun boru gibi uzanması, boynuzların yerleşimi, gerdanın belirgin verilmesi ve özellikle kuyruğun hayvanın arkasından çıktıktan sonra yarım yuvarlak sol yana atılması ile Paphlagonia Boğaları ile benzer özellikle taşıması açısından ilgi çekici olduğu kadar taş boğa adakların bir nevi prototipi olarak bile görülebilir.

Resim 41: *Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nden pişmiş toprak boğa heykelciği*

2.6.3.6.3. Taş boğa adakların tarihlendirilmesi

Paphlagonia Boğalarının tarihlendirilmesi oldukça güçtür. Özellikle boğaların arkeolojik bir kontekse bağlı olarak bulunmamasından kaynaklı bu zorluk daha da artmaktadır. Boğalar üzerine şu ana kadar çok az çalışma olmuştur. E. Akurgal Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki (Env. 9099-9100) boğalar için herhangi bir kriter belirtmeksizin Ion sanatı izinde MÖ 6. yüzyıl ikinci yarısını tarihleme olarak vermiştir (Akurgal, 1985, Lev. 82 a-b). V. Poulsen, Glyptotek Müzesi'ndeki boğa adağı için çeşitli karşılaştırmalar yapıp ve Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki örneklere de bakarak Ion sanatı gelenekli olarak MÖ 4. yüzyıl tarihini verir. Boğalar üzerine mevcut en detaylı çalışmayı yapan R. Donceel, Taşköprü kökenli boğalar için (Env. 43-76) için Pers sanatı etkisinde ancak Anadolu'nun Son Tunç Dönemi'nden gelen mirası da devam ettirdiğini belirterek MÖ 5. yüzyıla tarihlemiştir (Donceel, 1984a, s. 28-29). Donceel, envanter bilgilerine göre Alisaray Köyü'nden gelen boğa adak için, envanter defterinde bu eserin hemen öncesinde yer alan ve yine Alisaray Köyü buluntuları olan arkeolojik

malzemelere (cam, pişmiş toprak kaplar, Env.152-166) bakarak aynı buluntu grubu olarak kabul edip MS 2-3. yüzyıla tarihler. (Donceel, 1984a, s. 37-38). Yine Donceel, Karlı grubu olarak belirtilen Zeus Koropizos ve Gainios'a adanmış üç yazıtlı boğa adağı, yazı stillerine göre MS 2. yüzyıl ikinci yarısına tarihlemiştir.

Bizim, Paphlagonia boğaları için ele aldığımız temel kriterler, yazıt az olduğu için karşılaştırma yaptığımız örneklerde de görülen göz, kuyruk ve özellikle de gerdan ve boğumların verilmesi olacaktır. Paphlagonia Boğalarının, özellikle erken tarih olarak düşündüğümüz Pompeiopolis kökenli Grup 1 ve Grup 2'de gözlerin, derin çukur içinde dışa taşkın düğme şeklinde, kaş kemerinin plastik olarak verilmesi MÖ 8. yüzyıldan itibaren Geç Hitit, Urartu boğalarında belirgin olarak görülmektedir. Benzer özellik MÖ 7. yüzyıl ve sonlarına verilen Phryg boğa örneklerin de doğala yaklaşarak devam eder. Paphlagonia Boğaları Grup 1 ve 2'de de derin göz çukuru, dışa taşkın düğme biçimli gözler ve doğal olmayan şekliyle kaş kemerinin yapılması bu alandaki gelişmelerin devamı olarak görülebilir. Keza daha geç evrelerde görülen boğa örneklerinde kaş kemeri kafatasının yanlarda dışa taşkın olarak gösterilmiştir.

Benzer şekilde özellikle Geç Hitit ve Pers sanatı örneklerinde görülen boynuz üstünden alına düşen saçlar için ayrılmış olan alanların varlığı belirleyici bir özelliktir. Bu saç alanı Geç Hitit örneklerinde boş bırakılırken, Pers örneklerinde damlacık şekilli kabartılarla stilize olarak gösterilmiştir. Grup 1 boğa örneklerimizde aynı saç alanı iki bölümlü olarak yapılmıştır. Boynuz hattından alına düşürülen saçlar düz, çok kalın olmayan ve kısa tutamlar halinde ortadan yanlara ayrılan şekilde verilirken, Geç Hitit ve Pers örneklerinde olduğu gibi alın üzerinde saç için ayrılmış olan alan, stilize denebilecek iç içe yarım daireler şeklinde yapılmıştır.

Aynı zamanda boğalarda görülen gerdan, özellikle Hitit Dönemi boğalarından itibaren görülen önemli bir özelliktir. Hitit boğalarında genelde boğumsuz ama oldukça belirgin gösterilen gerdan, Geç Hitit ve Phryg boğalarında belirgin fakat plastik olarak gösterilmeye devam etmektedir. MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Milet Boğasında ise gerdan boğumları çizgisel ve çok sık olarak stilize bir şekilde verilmeye başlandığı görülür. Boğa heykellerinde gerdan da boğumun MÖ 6. yüzyıl sonlarına doğru gösterilmeye başlandığı varsayılırsa, özellikle Paphlagonia Boğaları Grup 1'in göz ve çevresi özellikleri, alındaki saçın stilize verilmesi ve ayrıca gerdan boğumlarının sık aralıklı ve çok sayıda verilmesi nedeniyle tespit edilen boğalarımız içindeki en erken grubu oluşturduğu söylenebilir. R. Donceel, tezimizde Grup 1 olarak adlandırılan ve

tümü Pompeiopolis kökenli boğalar için Pers Sanatı etkisinde MÖ 5. yüzyıla tarihlemekte; biz de gösterdiğimiz göz, kaş kemeri ve gerdan boğumlarının gelişimi gibi nedenlerle MÖ 5. yüzyıla tarihlenebileceğini düşünmekteyiz.

Grup 2'deki boğalarımız Grup 1 ile benzer özelliklere sahiptir. Gruplar arasındaki en önemli fark ise Grup 2'deki boğa örneklerimizde gerdan boğumlarının sayılarının azalarak doğala yanaşmış olmasıdır. Bu nedenle bu boğaların yapılış tarihi de Grup 1'den çok uzak olmayan bir şekilde MÖ 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başı olarak verilebilir.

Tezimizde Grup 3 olarak adlandırdığımız boğa adak grubumuzun neredeyse tüm örneklerinin başları korunmamıştır. Korunan az miktardaki boyunlarda yer alan gerdanlar geniş aralıklı ve doğal boğumlara sahiptir. Öte yandan grubun belirgin özelliği ise ön ve arka baldırların belirgin ve kaslı bir şekilde verilmesi ile cinsel organların karnın ortasına yakın bir noktaya kadar yatay bir biçimde verilmesidir. Boğalarda biz bu özellikle Kıta Yunanistan'dan, Nemea ve Dodona örneklerinde görmekteyiz. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen Nemea örneğinden yola çıkılırsa tezimizdeki Grup 3 boğa adakları da MÖ 4. yüzyıl ortalarından başlamak üzere ilerleyen bir tarih aralığına yerleştirmek mümkündür. Ancak bu grupta yer alan yazıtlı tek örneğin yazı stili nedeniyle MS 2. yüzyıl ikinci yarısı ile MS 3. yüzyıl başlarına tarihlenmesi (Env. 9), bu grup için önerdiğimiz tarihlememizi çelişik hale getirmektedir. Karlı'dan geldiği envanter fişinde belirtilen bu örnek Zeus Gainios'a adanmış olup, yine aynı köyden gelen Zeus Koropizos'a (Env. 6-7) adanan diğer iki boğa ile birlikte Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ne gelmiştir. Ancak Zeus Koropizos'a adanan boğa adakları hem biçim hem de taş türü bakımından Zeus Gainios'a adanan örnekten farklıdır. Bu noktada iki adak arasındaki farklılık, ya geliş yerlerinin farklı olmasına rağmen aynı olarak gösterilmesi ya da özellikle Zeus Gainios'a ait boğa adağın daha erken bir dönemde yapılıp daha sonra ikinci bir kullanım evresine sahip olmasıyla açıklanabilir.

Tezimizde Grup 4 olarak tanımladığımız iki örneğimiz de envantersizdir. Adaklarımızdan bir tanesi yazıtlı olup, iki örnek de müsadere yoluyla Araç İlçesinin Gemi Köyü'nden geldiği belirtilmektedir. Baş, boyun ve bacakların tamamen kırık olmasından dolayı üzerlerine pek bir şey söylemediğimiz boğalarımızın gövdeleri de silindiriktir. Yazıttan dolayı MS 2. yüzyıla tarihlenebilecek örneğe bakarak bu grubun yazıtsız olan diğer örneği de aynı tarihe yerleştirilebilir.

Tezimizdeki Grup 5 örnekleri, Karlı Köyü'nden gelip ikisi de Zeus Koropizos'a adandığını gösteren yazıta sahiptirler. Bu grubun tezde yer alan diğer örneklerden ayıran özellikler yazıtlı olmalarının yanı sıra göz, saçlar ve cinsel organın verilişindeki farklılıklardır. Örneklerimizin gözleri iç içe iki daire içinde tam yuvarlak verilmişlerdir. Bu özellik Urartu kazan kenarlarında kullanılan boğa başlarında yoğun olarak görülen bir özelliktir. Aynı zamanda MÖ 4. yüzyıla tarihlenen ve muhtemelen Sinope kökenli ve Pers Sanatı etkisinde yapılan Rogozen kabı üzerindeki boğa da görmekteyiz. Bu grubun saç tasarımları hem kısa hem de doğal kıvrımlara sahip olması ile diğer örneklerden tamamen ayrılır. Saçın doğal görünümüne kavuşması bu örnekler için sadece yazıt olarak değil bu şekliyle de daha geç bir döneme ait olduklarını göstermektedir. Keza Augustus Dönemi Ephesos Bazilikası'ndaki sütun başı boğanın saçının da doğal kıvrımlar şeklinde verilmesi bu özelliğin taş boğalar için MÖ 1- MS 1. yüzyıldan itibaren geliştiğini gösterebilir. Bir diğer özellik cinsel organların diğer örneklerden farklı olarak karnın ortasına yakın bir noktada huni şeklinde verilmiş olmasıdır. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında R. Donceel'in vermiş olduğu tarih olan MS 2. yüzyıl bu boğa örnekleri için kabul edilebilir.

Grup 6 olarak verilen tek örnek ise (Env. 435) genel hatları ile boğa olan ancak muhtemelen acemi ellerde şekillendiği için anatomik hatalarından dolayı diğerlerinden ayrılmaktadır. Ancak birçok eksiğe karşın bu örneğin kuyruğunun grup 4'deki örnekle aynı olmasından kaynaklı yine MS 2. yüzyıla yerleştirebiliriz.

Paphlagonia taş boğa adakları, çalışmamız içinde MÖ 5. yüzyıldan başlayarak MS 2. yüzyıla uzanan bir tarih aralığına stil kritik karşılaştırması ile yerleştirilmişlerdir. Görece olarak taş boğa adaklarının tarihlendirilmesi için kullanılan kriterlere sahip örnek sayımız da azdır. Aynı şekilde tarihlemek adına karşılaştırılacak örnek sayısı da maalesef fazla değildir. Çok az örnek dışında taş boğa adakları başka malzemelerden yapılmış figürin ya da resim sanatı üzerinden de kıyaslamak da pek mümkün değildir. Ancak taş boğa adakların, yukarıda yapıldığı gibi alına düşen saç, gerdan ve gerdan boğumu gibi unsurlara bakarak bir gelişim süreci geçirdiği açıktır. Ancak karşılaştırmaya yarayacak örnek sayısının az olmasından dolayı da bu gelişim sürecini tam olarak takip edebilmek ve aynı zamanda kesin bir tarih aralığına yerleştirmek de mümkün değildir.

Paphlagonia boğalarının tümünde görülen kuyruğun hayvanın arkasından çıktıktan sonra sağ yandan sola doğru atılması Hitit Dönemi örnekleri dışında hiç

görülmemiştir. Benzer bir kuyruk atımı, pişmiş toprak ya da bronz boğa heykelciklerinde, kuyruğun havaya kalkıp, vücuttan yükseldikten sonra ayrılıp, yuvarlak bir boşluk oluşturması ile Roma Dönemi örneklerinde görülmektedir. Özellikle zamansal farklılık göz önüne alındığında Paphlagonia Boğalarının, Anadolu'nun Tunç Dönemleri dininin birebir devamı olduğunu söylemek güçtür. Keza, bu zamansal aralığın takip eden evrelerini gösterecek arkeolojik bulgular da şu an için mevcut değildir. Ancak, kuyruğun gösterim şekli ile birlikte diğer özellikler (gösterişli gerdan, arka bacaklara kısmen dayanan ve boru biçimli vücut, kapalı ön bacaklar ve tüm vücudun hareketsiz oluşu) tümden ele alındığında Son Tunç Dönemi'nden itibaren süre gelen Anadolu gelenekli ifade tarzının Paphlagonia Boğalarında vücut bulduğu ve devam ettiği söylenebilir.

Bu düşüncemize benzer bir örnek Lykia Bölgesi'nde de görülebilir. Lykia Bölgesi'nde ölü kültüyle de bağlantılı olarak görülen Dynastlar Dönemine ait boğa kabartmalı alanlar Luvi kökenli fırtına tanrısı Tarhunt'la bağlantılı görülür. Bu alanların, Lykia dilinde Tarhunt'un karşılığı olan Trqqas'ın tapınım yeri olduğu ileri sürülür. Bölgedeki boğa kültü ve buna bağlı olarak boğa kurbanı ritüelinin Tarhunt ve devamında da Iupiter Dolikhenos'la bağlantılı olduğu, Phellos'taki gibi boğa kabartmalarının da normalden büyük yapılmaları nedeniyle doğrudan tapınımın yapıldığı totem olarak kabul edilip bölgedeki erken dönem boğa kültü ve inanışının geç dönemdeki yansıması olduğu ileri sürülmektedir (Işık 1998; İşkan 2004a; İşkan 2004b, Abb.2). Hatta F. Işık, Traqqas örneğinin yanına Paphlagonia taş boğa örneklerini de koyarak bunun Hitit Teşup geleneğinden gelen yerli bir adla aslında aynı Gök Tanrı'nın kendisi olduğunu da söylemektedir (Işık, 2019, s. 324). Öte yandan Likya'nın Fırtına Tanrısı Trqqas'ın bölgede bulunmuş olan Yunanca ve Likçe çift dilli Ksantos Yazıtlı Dikmesi sayesinde Zeus'la eşleştirilmiş olduğu kabul edilmektedir (Raimond, 2002, s. 125). Tlos'ta bulunmuş olan MÖ 4. yüzyıla ait bazı mezar yazıtlarında da Likçe "Boğa Rahibi" olarak adlandırılan kişilerin varlığı yine Fırtına Tanrısı Traqqas Kültü ve bu tanrının kutsal hayvanı boğa ile olan ilişkisi olarak yorumlanmıştır (Raimond, 2005, s. 11-19)

A. B. Cook, Zeus üzerine yaptığı önemli çalışmasının ilk cildinde Zeus-Boğa ilişkisin üzerinde yoğun bir şekilde durmuştur. Kendisi, genel anlamda Mısır, Girit, Kıta Yunanistan, Suriye ve Anadolu coğrafyasında benzer din hikâyeleri içinde bölgenin en güçlü tanrısının sonradan Zeus ya da Iupiter olacak tanrının boğa şeklinde tapınımının

devam ettiğini ve bu durumun kökenlerinin 3 bin yıldır devamlılığa sahip olduğunu belirtir (Cook, 1914, s. 633-634). Boğa bahsi geçen bu geniş coğrafyada muazzam gücü ve öfkesi sayesinde kutsal hayvan olarak görülmüştür. Özellikle de sığır yetiştiriciliği ile uğraşan gruplarda boğanın kontrol gücü, üreme ve dölleme gücü ile erken dönemlerden beri kutsallaştırıldığı düşünülmektedir. Boğanın dölleme ve çoğalma yetisi, güneş ışığının toprağa sunduğu dölleme olgusu ile birleşip boğa formunda bir fırtına tanrısını yarattığı düşünülür. Keza Mısır'daki Apis Boğasının boynuzları arasındaki güneş diski bu birleşimi göstermesi açısından önemlidir. Benzer şekilde boğa boynuzlarından türediği düşünülen labrys'in Minos kültüründe (Cook, aynı zamanda Pasiphae ve Europa mitosları izinde Zeus'un güneş ile olan ilişkisini de tartışır; Cook, 1914, s. 543-544) fırtına tanrısı ile birlikte anılması ya da Hitit Fırtına Tanrısının elinde şimşek demeti ile boğa üzerinde yer alması da aynı düşüncenin yansıması olarak kabul edilir (Cook, 1914, s. 634-635). Cook, aynı zamanda boğa formlu fırtına tanrısı kültünün her ne kadar geriye giden bir varlığı olsa da Apis ve Hitit boğaları ile yaygınlığa kavuştuğunu, Apis Boğasının etkisinin Roma Dönemi ile daha da yaygınlaştığını savunur ve özellikle Paphlagonia Bölgesi'nden Amastris ve Gangra kentlerinin sikkeleri üzerinde görülen boğaları Apis Boğası olarak kabul eder (Cook, 1914, s. 637; Waddington, 1904, s. 139,150,152,154, Pl. 18, 20, 21). Ancak özellikle Paphlagonia'dan sikkeler üzerinden Apis Boğası olarak tanımlamaları boğaların, hem boynuz yapıları hem de boynuzlar arasında taşınan güneş diski gibi Apis boğasını tanımlayan atrübülerin olmaması, bu boğaların Apis boğası olarak tanımlanmaması gerektiğini ortaya koyar.

2.6.3.6.4. Taş boğa adakların işlevinin tartışılması

Paphlagonia Boğalarının dört örneğinin yazıtlı olup, üç örneğin Zeus'a adanmış olması her ne kadar dinsel anlamada kült işlevine işaret etse de eserlerin müzelere geliş şekillerinin arkeolojik konteksten uzak olması nedeniyle işlevleri tartışılabilir.

R. Donceel, boğa adakların dinsel kullanımı içinde az bir ihtimal olsa da mezar bağlamında kullanılmış olabileceğini, boğaların hiçbirinde bacakların ve özellikle de ayaklarının olmamasına dayandırmaktadır (Donceel, 1984a, s. 47). İn sutu hiçbir boğa örneğimizin olmaması yanında, korunan örneklerde bacakların değişik noktalardan kırılmış olması bu ihtimali bizce zayıf kılmaktadır. Donceel, başka bir çalışmasında yer verdiği yine İç Paphlagonia olarak adlandırdığımızın ve boğalarımıza yakın bölgelerden bulunmuş olan Ana Tanrıça (?) stellerinin yine mezar kültürüyle ilişkisi olduğunu

düşünmesinden kaynaklı olarak boğaların gömü kültüyle olabileceğini düşünür (Donceel, 1984b, s. 81-100).
R. Donceel'in çalışmasında örnek aldığı stellerden bir tanesi Zeus Koropizos ve Gainios'a adanmış olan boğalar ile aynı yerden, Karlı'dan gelmektedir. Diğer bir örnek makalede Çiğlene (Günümüz Selalmaz, ancak asıl buluntu yeri Karacaağaç Köyü Aşağı Ödeyin Mahallesi) olarak geçen ve Karlı gibi Zeus Bonitenos Tapınağının oldukça yakınından gelen bir steldir. Bir diğer örnek ise G. Jacopi tarafından Pompeiopolis yakınındaki Kırktepeler Mevkiindeki tümülüs kazılarından çıkarılmış steldir (Donceel, 1984b; Jacopi, 1937, s. 5). R. Donceel, bu steller üzerindeki kadın figürünün, mezar kültü bağlamında ölen kişiyi temsil etmesinden çok Phryg Ana Tanrıçasının Paphlagonia muadili olabileceği söyler ve von Gall'a (von Gall, 1966, s. 82) atıfta bulunarak ana tanrıça figürünün Paphlagonia Bölgesi'nde kaya mezarları üzerinde görülmesiyle, tanrıçanın ölü gömü gelenekleri içinde önemli yer tuttuğunu belirtir (Donceel, 1984b, s. 83-88). R. Donceel, Karlı Stelini MÖ 5. yüzyıla (Naumann bu steli MÖ 6. yüzyıl ortalarına tarihler; Naumann, 1983, s. 84, Lev.25) Çiğlene ve Kırktepeler Stelini de MÖ 4. yüzyıla tarihlendirir (Donceel, 1984b, s. 89-91).

Öte yandan bölgede yapılan çalışmalarda bölgede çok sayıda görülen aslan heykellerinin tümülüslerde mezar işareti ya da Kahraman Kültü bağlamında kullanıldığı ve bu uygulamanın Hellenistik Dönemden beri yerleşik olduğu hatta uygulamanın Pers gelenekli bir uygulama olabileceği de vurgulanmıştır (Matthews vd. 2009, s. 78-79).

Paphlagonia Boğaları gömü kültünde kullanılmış olması ihtimali bize göre boğaların üç boyutlu olarak yapılmış olmasıyla daha da azalmaktadır. Boğalar, baştan kıça kadar tamamen işlenmiş, dört bir taraftan görülebilir şekilde yapılmıştır. Keza, eğer R. Donceel'in belirttiği gibi ana tanrıça stelleri bir gömü kültü uygulaması ise bu stellerin sadece ön yüzden bakılacak şekilde yapılmış oldukları ve arka yüzlerinin çok kaba işlenip bırakıldığını da belirtmek gerekir. Bu noktada boğalarımız, muhtemelen bir temenos alanında, herkesçe görülebilecek bir noktada tapınım amaçlı olarak bulunduğunu düşünmek yersiz olmayacaktır.

R. Donceel, Paphlagonia Boğalarını genel anlamda Phrygia'daki Zeus Brontos ile karşılaştırır. Paphlagonia Bölgesi'nde Brontaios epithetinin de görülmesinden dolayı Paphlagonia'daki boğaların adanmış olduğu Zeus'un dağ kültüne sahip bir tanrı olarak kökenlerinin de Hitit Dönemi'ne kadar uzandığını ve bu uzun geleneğin Paphlagonia

Bölgesi gibi yalıtılmış bir bölgede yaşamış olabileceği ihtimali üzerinde de durur (Donceel, 1984a, s. 44)

Paphlagonia Bölgesi'nde, boğa adaklarımızın geldiği İç Paphlagonia'yı kapsayan günümüzdeki Kastamonu coğrafyası ortalama 775 m. rakıma sahiptir. Bölge oldukça dağlık, geniş yol sistemleri olmayan ve kısmen ova denebilecek düzlüklerin bile ortalama yüksekliğin üzerinde bulunduğu bir coğrafyadır. Boğalarımızın geldiği Taşköprü grubu, (Env. 43, 76, 140, 146, 704, AMM 9099, AMM 9100, Glyptotek 3390) 600 – 900 m. arasında yer alan yerleşimlerden gelmiştir. Kastamonu Merkez Grubu olarak kabul edebileceğimiz örnekler (Env. 114, 148, 435 ve Sırasöğütler Köyü) ise 760-800 m. arasında yer alan yerleşimlerden gelir. Araç grubu olarak kabul edebileceğimiz Gemi Köyü'nden gelen iki örnek ortalama 950 m rakımdan; Gülef Köyü'nde bulunan örnek 1060 m. rakımda; Karlı grubu (Env.6, 7, 9) 950 m. rakımda ve son örneğimiz Karlı'nın hemen güneyinde yer alan Eğriceova örneği ise 1250 m. rakımdan gelmiştir. Görüldüğü üzere dağlık bir bölge olan İç Paphlagonia'da boğa buluntuların tümü bölgenin ortalama yüksekliğin üzerinde bulunmuştur. Bu noktada boğaların bölgede hâkim hava tanrısı olarak onun yerleştiği bir dağ kültüne sahip tanrı ya da tanrılara ait olması kuvvetli muhtemeldir. Keza, Gangra teritoryumunda Zeus Kültleri incelenirken, Tantalus efsanesi bilgisi altında kentin sikkelerine yansıyan bölgenin en yüksek dağı olan Olgassys'ün kutsallığı bölgedeki dağ kültüne işaret edecek en önemli örneği oluştururken, Strabon'un bu dağın her tarafına tapınaklar yapıldığını söylemesi de bölge dağ kültü tapınımına işaret edebilir (Robert, 1980, s. 213-216).

Pompeiopolis ve çevresinden gelen örnekler, bölgenin en önemli güzergâhı üzerinde, görece düzlüklere sahip bir coğrafyaya aittirler. Pompeiopolis merkezli örnekler, batı-doğu güzergâhlı, bölgenin en önemli geçiş noktası olan yola (Amnias Nehri ve Vadisi) hâkim bir noktada yer alırlar. Pompeiopolis'in güneydoğusundan gelen örnekler ise (Alisaray-Kise-Kızılkise) geniş bir vadiye hâkim, güneyden-kuzeye doğru yani Amnias Vadisine doğru alçalan dağlık bir sistemin hemen yamaçlarında yer alır. Keza Pompeiopolis'in 10 km doğusunda yer alan Kuyluş örneği de, Amnias Nehrine bakan, ortalama 600 m rakımla seyreden nehri ve güzergâhı 150 m daha yukarıdan gözleyen, dik bir kayalık üzerindeki temenos alanında ve muhtemelen vadinin bu bölgesindeki yerleşimlerin ortak kutsal noktası olabilecek bir yerden gelir. Gülef Köyü'nde bulunan örneğin de konumu ilginçtir. Amnias Vadisi'nin hemen hemen batı

ucunda yer alan Gülef Köyü, Amnias Vadisinin kuzey sınırını oluşturan ortalama 1300-1500 m rakımlı yükselti silsilesinin yamaçlarında yer alır. Köy, iki yüksek zirveden oluşan kayalık bir boğazın hemen güney kısmını kurulmuştur. Karlı ve Eğriceova örnekleri ise Amnias Vadisinden Eflani Platosuna dolayısıyla da Kytoros ve Amastris ile Hadrianopolis bağlantısını sağlayan ortalama 1100 m rakımlı kavşağın merkezinden gelir. Toplamda bu veriler boğaların, yüksek rakımlı mevkilerden geldiği, dolayısıyla da dağ kültüne sahip tanrıların tezahürü ya da adağı olduğunu göstermektedir.

Örneklerimizin geldiği yerlere bakıldığında kentsel bir yapı ile karşılaşmanın güç olduğu görülür. Boğalarımızın geldiği hemen hemen her yer arkeolojik bağlamda Orta Tunç Dönemi'nden itibaren arkeolojik materyal veren yerler olsa da bu yerleşimlerin dönemleri için kentsel büyüklük gösterdiğini kanıtlayan bir veri de yoktur. Pompeiopolis merkezli örnekler de erken dönemlere işaret ettiği göz önüne alınırsa burası için de boğaların temsil ettiği kültler için şehirsel bir karakter biçmek mümkün görünmemektedir. Bu noktada boğaların temsil ettiği yerel karakterdeki Zeus Kültleri'nin kırsal kültler olduğunu söylemek yersiz olmayacaktır. Önceki bölümlerde birçok araştırmacının referansları ile belirtildiği gibi Paphlagonia Bölgesi, Roma İmparatorluk dönemi düzenlemelerine kadar hem Hellenizmden hem de bir Romanizasyon'dan etkilenmeyen, dağınık kabileler şeklinde yaşayan, kentleşmenin olmadığı, yalıtılmış bir bölge olarak tanımlanmıştır. Bu noktada boğaların temsil ettiği kültler, bölge halkının belki de daha erken dönemlerden beri getirdiği lokal, belirli bir alanda belirli bir topluluğa hitap eden tanrılar olması gerekir.

Bu konu ile alakalı olarak boğaların tek bir epithet altında bir tanrıyı mı yoksa yukarıda belirtildiği gibi yerel kimlikle, toponim bağlantılı birçok tanrıyı mı temsil ettiği gündeme gelmektedir. Bu sorunun cevabı Karlı'dan gelen yazıtlı boğalarımız ile açık bir şekilde verilebilmektedir. Çünkü buradan gelen boğalarımız ayrı ayrı hem Zeus Koropizos'a hem de Zeus Gainios'a adanmışlardır. Aynı zamanda Koropizos'a adanan iki boğamız, fiziksel özellikler bakımından hem Zeus Gainios'a adanan hem de diğer örneklerden farklıdır. Buluntu yerlerinin farklılığı, fiziksel özellikler ve tarihsel anlamda farklılıklara bakarak boğaların farklı epithetlerdeki Zeus ya da yine gökyüzü ve meteorolojik olaylara hükmeden, bereket ile ilgili yerli bir tanrıya adandıkları söylenebilir. Hatta Koropizos ve Gainios adaklarının aynı yerden gelmelerine karşın farklı biçimde gösterilmeleri boğa olarak algılanan ya da kutsal hayvanı olduğu düşüncesiyle yapılan her bir lokal tanrının, belirli kurallar dâhilinde küçük farklılıklarla

gösterilmiş olabileceğini de düşündürür. Bazı örneklerimizdeki kırmızı boya pigmentlerinin varlığı, muhtemelen birçok boğa adağın döneminde kime ve ne için adandığının yazıldığını da göstermektedir. Sadece boğalar için değil bölgedeki tüm Zeus epithetlerine bakınca, boğalar üzerinden isimlerini bilemediğimiz tanrılar da eklenince aynı Hitit Dönemi Fırtına Tanrısında olduğu gibi (Savaş, 2002, s. 107) farklı kent ya da kabilelerde farklı isimler altında ama yağışlar aracılığıyla bereket getiren ortak karakterine sahip yerel tanrılar olduğunu söyleyebiliriz.

2.6.3.6.5. Taş boğa adakların işaret ettiği eril tanrı ve ana tanrıça birlikteliği

Zeus'a adanmış boğa adakların geldiği noktalara çok yakın yerlerden Ana Tanrıça stellerinin de geliyor olması da üzerinde durulması gereken bir durumdur. R. Donceel'in işaret ettiği mezar kültü düşüncesi bir kenara bırakılırsa bölgede bir üstün erkek tanrı yanında üstün bir tanrıça da düşünülebilir mi? Bu tanrı çiftine birlikte tapınılıyor olabilir mi? Böyle bir düşünce B. Ersöz'ün Phryg dini için öne sürdüğü savlara da götürmektedir.

R. Donceel, Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ndeki üç steli çalışmasına almıştır. Bu steller Karlı, Çiğlene ve Kırktepeler stelleridir (Donceel, 1984b). Karlı stelinin geldiği yerden Zeus Koropizos ve Gainios'a adanmış boğalar da gelişmiştir. Çiğlene olarak müze kayıtları ve literatüre geçen ancak aynı bölgedeki Karaağaç Köyü Aşağı Ödeyin Mahallesinden bulunmuş olan stel ise Zeus Bonitenos tapınağının sadece 4 km kuzeydoğusunda yer alır. Kırktepeler Steli (Kastamonu Arkeoloji Müzesi kayıtlarında Devrekâni olarak geçmekte) ise Pompeiopolis'in 10 km batısından çıkarılmıştır. Keza Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde R. Donceel'in çalışmasına girmeyen başka ana tanrıça stelleri de yer almaktadır. Bunlardan iki tanesinin envanteri ve geliş yeri belli olmamakla beraber, diğer ikisi Bonitenos kutsal alanına yakın sayılabilecek noktalardan gelmektedir. Bunların dışında Bonitenos Kutsal Alanının 15 km kuzey batısı Eflani Kutluören Köyü'nde devşirme olarak kullanılan 2 adet daha ve yakın geçmişte çalınmış olan Pınarbaşı Horma Köyü'nden bulunmuş olan başka bir stel daha bilinmektedir. Bu stellerden özellikle Karlı Steli önce F. Naumann tarafından Kybele olarak adlandırılmıştır (Naumann, 1983). Stelde tanrıça dört tarafı çerçevelenmiş niş içerisinde, kafasında polosu, polos üzerinden düşen şalı ile birlikte ayakta cepheden gösterilmiştir. Tanrıçanın yüzü yuvarlak bir şekilde işlenmiş ve gözleri şişkin bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Tanrıçanın sağ kolu dirsekten bükülerek iki göğsü arasına yerleştirilmiş, sol kolu ise aşağıya düşmüş ve bel hizasında kıvrılmıştır. Elbisenin üst

kısmı düz ya da çıplaktır. Ve bu bölümde göğüsler hafif bir kabartı olarak gösterilmiştir. Elbisenin alt kısmı ise kemersiz ve sekiz geniş kıvrımın şeklinde aşağıya düşer. Tanrıça bu şekliyle Kubaba'ya benzetilmektedir. Ellerin kıvrımı ile Etlik Kabartmasına (MÖ 7. yüzyıl) ve elbisesinin düz ya da çıplak olmasıyla da Etlik ve Boğazköy (MÖ 6. yüzyıl) kabartmalarına benzeyen Daday-Karlı Kabartması, ellerin duruşu nedeniyle oryantalizan; ama Berlin'de yer alan ve Miletos'tan bulunmuş bir adak stelindeki (MÖ 575-550) benzer bir örneğe bakarak MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Naumann 1983, s.84-85). R. Donceel ise bu eseri MÖ 5. yüzyıla tarihler ve ele aldığı stelledeki Ana Tanrıça motifini Kubaba ve Kybele ile aynı anlayışla Paphlagonia'daki bir ana tanrıça olmasının muhtemel olduğunu bildirir (Donceel, 1984b, s. 89-91). Yukarıda değinilen tüm ana tanrıça figürleri de bu Karlı Stelini izleyen bir ikonografiye sahiptir.

Keza bölgede, Amastris teritoryumunda kalan Kromna kentinin Geç Klasik Dönem sikkelerinde Zeus'un Hera ile birlikte görülüyor olması, benzer şekilde Sesamos sikkelerinde Zeus-Demeter çiftinin görülmesi, Gangra teritoryumundaki Kandara'daki Hera Kutsal Alanının "büyük tanrılara" adanmış olması ve bu büyük tanrılardan birinin Zeus olabileceği üzerinde durulması ve Amastris'te görülen Zeus Strategos'un da Hera ile anılması, ayrıca Kallistratia'daki Zeus Brontaios yazıtının bir Hera heykeli kaidesinde yer alıyor olması bölgede Zeus'a eşlik eden büyük bir tanrıçanın varlık olasılığını da güçlendirmektedir.

S. B. Ersöz, Anakara Medeniyetler Müzesi'ndeki bir ortostat taklidi üzerindeki iki panele yerleştirilmiş olan Ana Tanrıça figürü ile tanrıça ile aynı boyutlarda olan boğa figürünün bir tanrı çifti olabileceği ileri sürmüştür ve benzer bir sahnenin Alacahöyük kabartmalarında da görüldüğünü eklemiştir (Ersöz, 2006, s. 163-165). Ersöz burada boğanın Kybele ile eşit derecede bir üstün erkek tanrı olabileceğini düşünür ve bu tanrının Phrygia'da Zeus'a denk gelen ve kökenlerinin de Hitit Hava/Fırtına Tanrısına kadar giden bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. Bir erkek tanrının Phrygia'da boğa şeklinde tezahürü Paphlagonia Boğaları ile düşüncede birliktelik taşır. Phrygia'daki bu tanrının bir ana tanrıça ile yanyana gösterilmesi de Paphlagonia'da bulunan boğa adaklar ile ana tanrıça stellerinin birlikteliğini ilginç kılar.

Başta Zeus Brontaios Kültü olmak üzere birçok alanda, ileride ele alınacak olan Phrygia-Paphlagonia Bölgeleri'nin kültürel ve dinsel benzerliği bu iki bölgede benzer bir tanrı çiftini düşüncesinde de yankılanmış olabilir. Keza, Plutarkhos, Theopompe'den alıntılayarak şu cümleleri kurmaktadır: "Batıda yaşayan halklar, inançları

doğrultusunda, kışa Kronos'un, yaza Aphrodite'nin; ilkbahara da Persephone'nin adını veriyorlar. Batılıların, ayrıca tüm insanları Kronos ile Aphrodite'nin türettiğini de ekliyor Theopompe. Tanrılarının kışın uyuduğuna, yazın uyandığına inanan Phrygialılar, onun kış mevsiminde uyuyuşunu, yazınsa uyanışını curcunalı eğlentilerle kutluyorlar. Paphlagonialılar, tanrılarının kışın sımsıkı bağlı ve içeriye kapalı olduğunu ama ilkbaharda bağlarını koparıp yeniden hareketlendiğini söylüyorlar" diyerek Phryg ve Paphlagon dinlerinin birbirine ne kadar çok benzediğini dile getirmektedir (Plut. De Is. et Os. 69).

2.6.4 Numismatik bulgularda Zeus kültü

Bir İç Paphlagonia kenti olan Pompeiopolis kenti, Pompeus'un düzenlemeleri ile polis seviyesine yükselmiştir. Bu nedenle özellikle son dönem kazılarında bulunan hiçbir sikke Roma İmparatorluk Dönemi öncesine ait değildir. Kentin sikke basımı 2. ve 3. yüzyıllarda sınırlı kalırken 4. yüzyılda bir gelişme göstermektedir. (Dalaison-Delrieux, 2011, s. 141-142)

Kentin sınırlı sayıdaki sikke örneğinde tanrısal figürler, Demeter, Dionysos, Kybele, Asklepios ve Tyche'dir (RPC IV.3, 4924, 4925, 4926, 4929, 9868, 10716 (Temp.); Dalaison-Delrieux, 2011). Mevcut bilgiler ışında Pompeiopolis kent sikkelerinde Zeus (Iupiter) MS. 3 yüzyıla ait iki sikke de temsil edilir. İlk örnek İmparator Carus Dönemi'ne aittir (MS 282-283). Arka yüzde askeri üniformalı İmparator Carus ve Zeus birbirine dönüktür. Zeus çıplaktır ve elinde küre üzerinde taç taşıyan Nike figürü, diğer elinde asası bulunur. **(Kat.Pomp.Nms-1)** Diğer örnek ise Constantin I Dönemi (MS 306-307) olup, arka yüzdeki Zeus çıplak ve sağ elinde küre, sol elinde asası bulunur. Zeus'un ayakları yanında bir kartal gagasında taç tutmaktadır (Dalaison-Delrieux, 2011, s. 143, 147, no.4-5). **(Kat.Pomp.Nms-2)**

2.6.5. Pompeiopolis teritoryumu Zeus kültleri değerlendirmesi

Pompeiopolis teritoryumu Paphlagonia Bölgesindeki en geniş sınırlara sahip yerdir. Bölge aynı zamanda İç Paphlagonia olarak tanımlanan kuzeyde Küre Dağları ile güneyde Olgassys Dağları arasında kalmış, her ne kadar bölgenin ortasından geçen Amnias Nehri ile bölgenin batı-doğu bağlantısı sağlansa da yine de kıyıdan ve Asia Minor'un iç kesimlerinden yalıtılmıştır. Bölgedeki arkeolojik veriler her ne kadar yerli fırtına/dağ kültlerine dayanan baş tanrının varlığına güçlü bir şekilde işaret etse de, daha sonradan Zeus ismi alacak bu tanrı ya da tanrılar için yapılmış bir tapınağa sahip

değildir. Bu durum Pompeiopolis kentinin Roma İmparatorluk Döneminde metropolisi olmasıyla da değişmemiştir. Ancak bölgeden iki nokta olası kutsal alan potansiyelleri ile bölgedeki eril bir tanrıya adanmış olabilirler. Aynı şekilde kent teritoryumunda bulunan bazılarındaki yazıtlardan dolayı Zeus'a adandıkları bilinen taş boğa adakların, her ne kadar kesin buluntu kontekstleri bilinmese de birer kutsal alana adandıkları ve bulundukları alanlarda üç boyutlu yapılmalarından dolayı bir kült heykeli işlevi taşıdıkları da düşünülebilir.

Pompeiopolis için Zeus Kültü'ne ilişkin erken veriler kaya mezarları üzerindeki kartallar, antikçağ yazılı kaynaklarında Paphlagon Krallarının ifadeleri ve G. Jacopi'nin yaptığı kazılarda bulunan küpe üzerindeki Zeus betimiyle görülebilir.

Bölgeden gelen epigrafik belgeler üzerinde ikisi Mısır kökenli üçü yerel ve bir de Hellen kökenli Zeus epithetine rastlanır. Hellen kökenli olarak Zeus Basileus'un varlığı bölgenin kıyıdaki koloni kentleri ile olan ilişkisi ile açıklanabilir. Mısır kökenli tanrılar ise hem Roma lejyonerleri hem de daha önceki bölümlerde tekrarlandığı şekilde kent elitlerinin eğilimleriyle alakalı olabilir. Yerel kökenli tanrılardan Doumousinos ile Brontaios Ksibenos Pompeiopolis'e ait ünik epithetler olurken bir başka epithet olan Kimistenos ise Hadrianopolisli bir vatandaşın bölgeye taşıdığı bir tanrı olmalıdır.

Kent teritoryumundan gelen epithetsiz buluntulara bakıldığında kartal ve bronz boğa adakların Zeus kültüne direkt işaret ettiği düşünülebilir. Öte yandan Kastamonu Müzesi'ndeki boğa başlı sunağın yine bölgeden bulunan taş boğa adaklar ile II. yada III. Pylaimenes Dönemine ait sikkelerdeki boğa başı ile aynı olmasından ötürü yine Zeus inancıyla örtüştüğü ileri sürülebilir.

Pompeiopolis teritoryumundaki kutsal alanlardan gelen pişmiş toprak boğa adakların Zeus'a ait bir kutsal alana adandığı konusunda kesin bir verimiz olmasa da Zeus Bonitenos Kutsal Alan ve tapınak bölgesinden bulunan boğa adakların varlığı, aynı zamanda yine taş boğa adakların Zeus'a adanmışlığı ve yine bölgede boğa adağa sahip olabilecek herhangi başka bir tanrıya ait verilerin olmaması, bunların yine Zeus'a adandığını bize düşündürmektedir.

Hem Paphlagonia hem de Pompeiopolis için oldukça önemli olan taş boğa adaklar Zeus Kültü açısından oldukça üniktir. Şu ana kadar 19 adet tespit edilmiş taş boğa adaklardan üç tanesi üzerindeki yazıt tanrı Zeus'a adandıklarını göstermektedir. Tamamı İç Paphlagonia'dan bulunmuş olan taş boğa adaklar benzer özellikleri taşıyan, belirli kurallar içinde yapılmışlardır. Boğaların bu belirli özellikleri içinde, ayakta, üç

boyutlu, gözleri dışa taşkın, alına düşen saçların yarım daireler şeklinde içiçe gösterildiği, gövdenin boru şeklinde olduğu, gerdanın oldukça heybetli yapıldığı, cinsel organın istinasız gösterildiği ve kuyruğun arkadan çıktıktan sonra sağdan sola doğru yuvarlak oluşturacak şekilde atılması gösterilebilir. Yaptığımız stil kritik karşılaştırmasına göre MÖ 5. yüzyıldan MS 2. yüzyıl aralığına yerleştirilebilen boğalarımız için kesin bir tarihlendirme imkânı şu an için bulunmamasına karşın uzun bir geleneğin göstergesi oldukları açıktır. Mevcut bilgiler ışığında Paphlagonia Bölgesi taş boğa adaklarının çağdaşı örnek bulabilmek oldukça güçtür. Var olan örnekler de hem zamansal, hem coğrafi bakımdan hem de stil açısından ayrılıklar taşırken bu örneklerde oldukça az sayıdadır.

Üç boyutlu yapılmış olmaları boğaların bulundukları yerlerde bir nevi kült imajı gibi bulunduğunun bir göstergesi olabilir. Buluntu merkezlerinin coğrafi ve tarihi özellikleri ele alındığında fırtına/dağ kültünü yansıtan arkeolojik veriler oldukları kabul edilebilir. Aynı zamanda bu adakların bulundukları yerlerde Tunç Dönemleri'ne kadar geri giden bulguların olması boğaların belki de Tunç Dönemi Anadolu dinlerinin geç dönem devamı olabileceğini düşündürür. Taş boğalarımız taşıdığı bazı özelliklerin özellikle Hitit Dönemi Fırtına Tanrısına adanmış boğalar ile benzerlikler taşıması, aynı zamanda bölgenin yalıtılmış yapısı, Pompeiopolis teritoryumunda görülen Zeus inancının Tunç Dönemleri'ne kadar geri giden yerli tanrıların niteliklerinde ve özelliklerinde pek de bir değişim olmadan varlıklarını devam ettirdiklerini gösterebilir.

Paphlagonia taş boğa adaklarının bulunduğu yerler ya da yakınlarından ana tanrıça stellerinin de bulunmuş olması, Asia Minor'un başka yerlerinde de tartışıldığı gibi bu bölgede de hâkim bir eril tanrının bir tanrıça ile birlikte tapınım görmüş olabileceğini gösterir.

Pompeiopolis teritoryumunda yerel kökenli fırtına/dağ kültü kökenli baş tanrı inancının kuvvetli olması ve Pompeiopolis'in MS 2. yüzyıldan itibaren Paphlagonia Bölgesi metropolisi olmasına karşın kentin basmış olduğu sikkelerde Zeus inancına rastlamak zordur. MS 3. yüzyıla ait iki sikkede görülebilen Zeus'un ise yerel inançlardan bağımsız daha global bir gösterim olduğu görülebilmektedir.

2.7 Bölüm Değerlendirmesi

Paphlagonia Bölgesi içinde teritoryumlarına göre Zeus Kültleri'ni değerlendirdiğimiz bu bölümde ele aldığımız kentlerin külte ilişkin bulguları kendi içlerinde değerlendirildiği için ayrıca bir değerlendirme yapılmamıştır.

BÖLÜM III

3. Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültlerinin Çevresel Bağlantılarının Değerlendirilmesi

3.1. Phryg-Paphlagon etkileşimi

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen Zeus Brontaios ve olası Zeus Thallos, Zeus Ampeleites yazıtları, bölgenin Phrygia Bölgesi ile olan kültürel alışverişinin en açık göstergesidir. Bölgede tespit edilmiş Brontaios epithetinin, yazıtlarda görülme sayısı beş; heykelcik sayısı bir ve olası büst şeklinde adak olmak üzere toplamda yedidir. Bu rakam Paphlagonia'daki Zeus epithetleri içindeki Zeus Hypsistos ile birlikte en yüksek rakamdır. Brontaios epithetine sahip yazıtların 3'ü Batı Paphlagonia'da Hadrianopolis teritoryumundan, biri Pompeiopolis'ten bir diğer de Pontus Euksenios kıyısında Ionopolis sınırlarında kalan Kallistratia'dan gelmektedir. Brontaios epitheti yanında Çankırı Müzesi'nde yer alan biri Zeus Brontaios'a ait olabilecek ancak tamamen Phrygia Bölgesi'nde görülen büst şeklindeki adaklar da geliş yeri bilinmese de Paphlagonia Zeus Kültleri envanterine girmiştir. Keza bu adaklardan bir tanesi de yine Phrygia Bölgesi'nde tescil edilmiş olan bir Phryg ismi olan Amias adlı birisi tarafından adanmıştır.

Bu durum Phrygialı insanların varlığının Paphlagonia'daki mevcudiyetinin oldukça yüksek olduğunu mu yoksa Phrygia kökenli inanışlarının, mahiyetinden dolayı Paphlagonia'da da kabul edilmiş olabileceğini mi göstermektedir?

Paphlagonia Bölgesi'nin Phrygia Bölgesi ile kültürel ve dinsel etkileşimi Demir Dönemi ortalarına kadar geri gitmektedir. Bu dönemden başlayarak Roma İmparatorluk Dönemine kadar da bu etkileşim neredeyse kesintisiz ve yoğun bir şekilde devam etmiştir.

E. Akurgal Paphlagonia Bölgesi'nin Midas döneminde ele geçirildiğini ve bu Phryg Devleti'nin siyasi idaresi altında kaldığını düşünür ve bu düşünceye birçok araştırmacı da katılır (Akurgal, 1955, s. 93; Strubbe, 1978-1979, s. 124). Phrygia'nın, Paphlagonia Bölgesi'ni siyasi erk içine alması yanına iki bölge halkının kültürel kökenlerine dair antik kaynaklarca bazı ipuçları da verilmiştir. Antik kaynaklara baktığımızda Phrygia ve Paphlagonia kültürlerinin benzerliği üzerine izler bulmak mümkündür. Strabon, (Strab. XII 3, 5) Paphlagonia'nın batısında özellikle Hellen kolonizasyonu öncesinde oturan Koukon ve Mariandyn topluluklarının Thrak kökenine işaret eder. Öte yandan Herodotos (Hdt., VII, 72-73), Kserkes'in ordusu içindeki

Paphlagonialıları sayarken, "Paphlagonialılar savaşa örme başlıklar, küçük kalkanları, oldukça kısa kargıları, mızraklar ve hançerlerle gidiyorlardı; ayaklarında bacaklarının yarısına kadar gelen, kendilerine özgü pabuçları vardı…" der ve hemen arkasından da "Phrygialıların donanımları Paphlagonialılara çok benziyordu, ama küçük değişiklikleri vardı…" diye de ekleyerek iki toplumun giyim ve savaş aletleri kültürlerinin benzeşimini ortaya koyar. Plutharkos'ta (Plut. De Is. et Os. 69) Theopompe'den aktardıklarında iki toplumun dinsel bakış açılarının da ne kadar yakın olduğunu gösterir "…Tanrılarının kışın uyuduğuna, yazın uyandığına inanan Phrygialılar, onun kış mevsiminde uyuyuşunu, yazınsa uyanışını curcunalı eğlentilerle kutluyorlar. Paphlagonialılar, tanrılarının kışın sımsıkı bağlı ve içeriye kapalı olduğunu ama ilkbaharda bağlarını koparıp yeniden hareketlendiğini söylüyorlar."

Antik kaynaklardaki bu benzerlikler ve ileride görülecek olacak bazı arkeolojik verilere ve aynı zamanda Paphlagon Kralı Otys'in isminin, kendisi ile çağdaş Thrak Odrys Krallığında da görülmesi (Sevin, 1998, s. 30) gibi unsurlara da bakarak bazı araştırmacılar Paphlagon Halkının kökenlerinde Phryg/Trako-Phryg izlerine işaret eder (Laflı 2007, s. 53; Vassileva 2012, s. 243). Aynı zamanda erken dönem antik kaynakları referans alan M. Vassileva, Phryglerin Sangarios Irmağı havzasında, denize yakın bir şekilde yerleştiğini ama Bithynialıların bu bölgeye daha sonra geldiğini iddia ederek iki halk arasındaki coğrafi yakınlığa işaret eder (Vassileva, 2015, s. 92).

Arkeolojik verilere bakıldığında Phryg maddi kültür öğelerinin Paphlagonia Bölgesi'nde görülmesiyle kültürel etkileşimin Demir Dönemi ortalarına kadar geri gittiği görülür. Kastamonu'nun Devrekâni İlçesi Kınık Mevkiinde yapılan kazılarda, bölge Demir Dönemi seramiklerinin ve aynı zamanda bulunan fibulaların, Orta Anadolu Erken Phryg seramikleri ve fibulaları ile örtüştüğü (Çınaroğlu ve Genç 2004, s. 358; Çınaroğlu ve Genç 2005, s. 280; Çınaroğlu ve Çelik, 2006, s. 9; Genç, 2008, s. 110-114; Genç, 2008, s. 109-111); bölgede yapılan yüzey araştırmalarında yine Kastamonu Gödel Köyü'ndeki tümülüste yapılan kaçak kazı atıklarında görülen seramikler (Özdoğan vd., 1996, s. 310); Devrez Çayı vadisinde bulunan seramikler ile (Matthews, 2000, s. 20; Matthews, 2004, s. 206) Hadrianopolis teritoryumundaki Kimistene'de bulunan gri ve renkli Phryg seramikleri (Laflı, 2007, s. 49, 53) ve Sinop'e kazılarında ortaya çıkarılan ve MÖ 7. yüzyıl sonuna tarihlendirilen Phryg seramikleri (Akurgal ve Budde, 1956, s.7) Phryg kültür alanının ne kadar erken bir dönemde bölgeye ulaştığını gösterir.

Bölgede Phryg etkisi, MÖ 6. yüzyıldan itibaren hem stel hem de kaya mezarlarındaki kabartmalarda kendini gösteren Ana Tanrıça betimleriyle de görülür. Karlı'dan çıkmış ve Paphlagonia Bölgesi için en erken örnek olarak gösterilen ana tanrıça steli F. Naumann tarafından MÖ 6. yüzyıla ait bir Kybele olarak; R. Donceel tarafından ise MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Naumann, 1983, s. 84, Donceel, 1984b, s. 89). Stelde tanrıça dört tarafı çerçevelenmiş niş içerisinde, kafasında polosu, polos üzerinden düşen şalı ile birlikte ayakta cepheden gösterilmiştir. Tanrıçanın yüzü yuvarlak bir şekilde işlenmiş ve gözleri şişkin bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Tanrıçanın sağ kolu dirsekten bükülerek iki göğsü arasına yerleştirilmiş, sol kolu ise aşağıya düşmüş ve bel hizasında kıvrılmıştır. Elbisenin üst kısmı düz ya da çıplaktır. Ve bu bölümde göğüsler hafif bir kabartı olarak gösterilmiştir. Elbisenin alt kısmı ise kemersiz ve sekiz geniş kıvrımın şeklinde aşağıya düşer. Tanrıça bu şekliyle Kubaba'ya benzetilmektedir. Ellerin kıvrımı ile Etlik Kabartmasına (MÖ 7. yüzyıl) ve elbisesinin düz ya da çıplak olmasıyla da Etlik ve Boğazköy (MÖ 6. yüzyıl) kabartmalarına benzetilen Karlı Kabartması, ellerin duruşu nedeniyle oryantalizan; ama Berlin'de yer alan ve Miletos'tan bulunmuş bir adak stelindeki (MÖ 575-550) benzer bir örneğe bakarak MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Naumann, 1983, s. 84-85). R. Donceel ise bu eseri bu steldeki ana tanrıçayı Kubaba ve Kybele ile aynı anlayış ve işlevde olan, Paphlagonia'ya özgü muhtemel bir ana tanrıça olarak değerlendirir (Donceel, 1984b, s. 89-91). Bir prototip olarak kabul edilen Karlı Stelinden sonra R. Donceel, Çiğlene ve Kırktepeler stellerini de MÖ 4. yüzyıla tarihlerken, aynı figürü takip eden başka örneklerin varlığı da Paphlagonia Bölgesi'ndeki bir ana tanrıça inanışına işaret edebilir.

Hellenistik Döneme gelindiğinde ise kesin olarak Kybele tapınımının bölgede olduğu gösteren bir pişmiş toprak figürün karşımıza çıkar. Üretim yeri Amisos olan figür taht üzerinde oturur ve yanında aslanı ile ön cepheden betimlenmiş figürinin arka kısmında iki satır halinde MNHMOCYNOY yazıtı yer alır. Bazı araştırmacılar eserin Kastamonu Müzesi'ne, Samsun'dan geldiğini iddia etseler de G. Jacopi ve A. Gökoğlu eserin Kastamonu'dan satın alma yolu ile geldiği ve Kastamonu'nun doğusundaki Akkaya çevresindeki bir mezardan çıktığı belirtilir (Jacopi, 1937, s. 7, fig. 19; Vermaseren, 1987, s. 69 No 206; Summerer, 1999, s. 147; Dökü vd. 2010, 39, Resim 4, Levha 2).

Paphlagonia Bölgesi'ndeki ana tanrıça figürü, kithonik karakteriyle kaya mezarlarında da görülür. Kastamonu il merkezinde yer alan ve MÖ 4. yüzyıla tarihlenen

Ev Kaya Mezarının üçgen alınlığında antitetik iki sfenks arasında duran ana tanrıça ile Sinop Durağan'daki Terelik Kaya Mezarının alınlığındaki ana tanrıçanın öncelikle düşüncede Phryg kökenli olduğu işlev olarak da bitkilerin, hayvanların ve ölülerin koruyucusu olduğu düşünülür (von Gall, 1966, s. 73; Naumann, 1983, s. 52; Işık, 1999, s. 13; Dökü, 2008, s. 121; Berndt-Ersöz, 2006, s. 154; Saprykin, 2009, s. 225; Vassileva, 2012, s. 245-246). Terelik Kaya Mezarındaki ana tanrıçanın motifini kopyalamış gibi duran ancak kabaca işlenmiş başka bir ana tanrıça örneği de bulunmaktadır (Dökü, 2008, s. 119).

Paphlagonia Bölgesi'nde kaya mezarlarında da görülen ana tanrıça motifinin yanı sıra kaya mezarları düşüncesi, ön cephede görülen bezeme özellikleriyle de Phryg etkisi olarak kabul edilir (von Gall, 1966, s. 121; Vassileva 2012, s. 245 dn. 22). Bu duruma örnek olarak Kargı Hambarkaya (von Gall, 1966, s. 88-90), Donalar (von Gall, 1966, s. 13-57), Ev Kaya (von Gall, 1966, s. 66-73), Terelik Kaya (von Gall, 1966, s. 82-88), Salarköy (von Gall, 1966, s. 57-65) ve batı Paphlagonia'da, Hadrianopolis teritoryumunda Sora kentindeki Karakoyunlu ile doğu Paphlagonia sınırındaki İskilip kaya mezarları verilmektedir.

Dinsel kaya mimarisi içinde iki bölge arasındaki etkileşim kaya fasadı ve kaya tünellerinde de kendini gösterir. Kastamonu il merkezindeki Şehinşah Kaya Fasadı (von Gall, 1966, s. 65-66; Bittel-Naumann 1965, s. 78 vd.; Sivas, 1999, s. 5; Vassileva, 2012, s. 244), Hadrianopolis antik kenti nekropolünde yer alan ve MS 2-3. yüzyıla yerleştirilen nişin de Phrygia'daki kaya fasadları ile bağlantılı olduğu ve işlevsel olarak tanrı ya da tanrıça betiminin yerleştirildiği bir açık hava kült alanı olduğu ileri sürülmektedir (Laflı, 2007, s. 43). Aynı şekilde Hadrianopolis'in khorası olarak görülen Hacılarobası Köyü'ndeki Roma Dönemi kaya nekropolü içinde yer alan ikili kaya mihrap/niş de Hadrianopolis nekropolündeki niş ile aynı işlevde görülmektedir. Bu noktada buranın bir ölü kültü ya da ostetek yerleştirmek için hazırlanmış bir mimari döşemden çok, açık hava kutsal alanı görüldüğü düşünülmektedir (Laflı, 2007, s. 57-60).

Bölgedeki dinsel kaya mimarisi içerisinde oldukça yoğun yer tutan kaya tünellerinin de Kybele ile bağlantılı olabileceği önü sürülmüştür. Bu noktada Kastamonu'nun Küre ilçesi sınırlarında kalan Doğanlar Kayası Kaya Tüneli (Jacopi, 1936, s. 9; Naumann-Bittel, 1965, s. 72; von Gall, 1966, s. 55) ve Taşköprü Kılıçkaya ile merkez ilçe Molla Ahmet Kaya tünellerinin bölgedeki ana tanrıça inanış ile ilgili

olabileceği düşünülmüştür (Jacopi, 1937, s. 8). Bu örneklerin yanı sıra yine Amnias Vadisinde yer alan kaya mezarları çevresindeki ana kayaya açılmış döşemlerle birlikte bir kompleks oluşturan Salarköy, Terelik Kaya ve Asarkaya kaya mezarları yanında bulunan basamaklı tüneller de; kaya mezarlarının bulunduğu bölgede yerleşim olabileceği ihtimalini de yanında taşımış ve bu yerleşim tipolojisinin özellikle Midas Şehri (Haspels, 1971, s. 495) örneğinde olduğu gibi Phryg etkileşimi üzerinde durulmuştur (Dökü, 2008, s. 126-127).

Paphlagonia Bölgesi ile Phrygia arasındaki iletişim Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu etki az olsa da yazıtlardaki Phryg isimleri ile yoğun olarak da kapı temalı mezar stellerinin varlığı ve elbette ki Brontaios, Thallos (?) ve Ampeleites (?) gibi Phrygia kökenli tanrıların bölge de görülmesi ile görülebilir.

Hadrianopolis'ten başlayıp Amnias Vadisi'nin doğu ucunda Boyabat'a kadar yayılan kapı temalı mezar stelleri güneyde Devrez Vadisi'nde de görülür (Waelkens 1986, s. 301, 305-306; Keleş-Çelikbaş, 2013, s. 365-376; Laflı-Christof, 2012, Abb. 37C-37). Son dönemde Pompeiopolis çevresinde yeni bulunan kapı temalı mezar steli örnekleri de Phryg etkisinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde oldukça güçlü olduğunu gösterir ve MS 2. yüzyıl 2. yarısı ile MS 3. yüzyıl 2. yarısına tarihlenirler (Koch, 2014, s. 171-192). Bu etkinin Pompeius'un bölgeyi organize etmesinden sonra sahil kesiminin yanı sıra doğu-batı uzantılı güzergâh olan Pompeiopolis-Neokladiopolis-Magnopolis-Diospolis ve Nikopolis hattı ile Anadolu iletişiminde yeni bir dönem açmasına, Neokladiopolis ve Gangra üzerinden Olgassys'ten Ankyra'ya uzanan yolların varlığına ve aynı zamanda iç kesimden Sinope, Ionopolis limanlarına ulaşan yolların da düzenlenmiş olmasına ve bu şekilde bölgenin İç Anadolu ile iletişimin kuvvetlenmesinin neden olduğu düşünülür (Mitchell, 1993a, s. 124-136; Belke, 1996, s. 118, s. 134-135; Koch, 2014, s. 182). Bu arada steller üzerindeki balık, asma gibi motifler çiftçilik, bağcılık ve balıkçılık gibi tarım odaklı topluma da işaret eder (Koch, 2014, s. 179,189).

Mezar stelleri yanı sıra özellikle Batı Paphlagonia'da Phrygia Pessinus'ta görülen "Keias" (Keios, Keia), Seyitgazi dolaylarından belgelenen ve Gangra teritoryumunda "Amias" isimlerinin yazıtlarda geçiyor olması da Phrygialı yerleşimcilerin MS 3. yüzyılda Paphlagonia'daki varlığını pekiştirir (Strubbe, 1978-1979, s. 122-125; Zgusta, 1964, s. 57-5, 57-12).

Paphlagonia'daki Demir Dönemi'nden başlayıp Roma İmparatorluk Dönemine kadar uzanan Phryg etkisi altında neyin olduğu sorulması gereken bir sorudur. Erken dönemlerde dinsel ve sanatsal alanda görülen etki kendisini imparatorluk döneminde sosyal anlamda da göstermiştir. Peki bu kadar yoğun Phrygialı yerleşimcinin varlığı Paphlagonia'da nasıl açıklanabilir?

Yukarıda söylendiği gibi her iki halkın ortak bir geçmişe sahip olma olasılığı, beşeri şartlar altında benzerlikleri ya da tam anlamıyla homojen olmasa da Phryg halkının, Phrygia olarak adlandırılan coğrafi bölgeden sadece Halys Havzası iç kesimlerine kadar değil daha da kuzeye yayılan geniş bir alanda yaşamış olabileceği ihtimali midir? Demir Dönemi'nde görülen Phryg kültür etkisi yukarıda sayılan özelliklerin yanı sıra gezgin sanatçılara da bağlı olabilir. Ancak daha geç dönemlerde ise bu kültürel etki nüfus hareketine bağlı etkileşimler olarak görülmelidir. Zeus Brontaios özelinde bakıldığında, bu epithet Phyrgialı göçmenlerle getirilmesi yanında Paphlagonia Bölgesi'ndeki diğer birçok Zeus epithetinin de ortak bir nokta olarak Anadolu'nun Tunç Dönemleri'nden bu yana getirdiği dağ tanrı olarak meteorolojik olaylardan sorumlu, verimlilik veren özelliğinin aynı olmasından dolayı Paphlagon Halkının da kolayca benimsemesi gibi bir ihtimal de olabilir.

Beşeri şartlara bakıldığında, Dacia Bölgesi'ndeki Asia Minor kökenli kültlerin var olduğu yerleşimlerin durumlarına bakmak bir fikir verebilir. Dacia Bölgesi'nde Paphlagonia kökenli Zeus Kimistenos, Zeus Syrgastes ve Glykon gibi kültlere adanan yazıtlar, Galatia ve Phrygia Bölgeleri'nden bilinen Zeus Narenos, Zeus Sarnendenos ve Zeus Sittakomiskos gibi kült yazıtları ile birlikte aynı yerlerden gelmektedir (Berciu-Popa, 1963, s. 70; Robert, 1980, s. 222; Mitchell, 2017, s. 17-19). Bu bölgelerin ana özelliği ise maden ve mermer/taş ocağı bölgeleri olup, Phrygia'dan olduğu gibi Paphlagonia'dan da kolonistler madenci olarak bu bölgelere gitmişlerdir. Bu noktada Phrygialı göçmenler Paphlagonia'ya maden ve mermer/taş ocaklarında çalışmak için gelmiş ve yerleşmiş olabilirler mi? Keza Batı Paphlagonia'da, Hadrianopolis'te yapılan çalışmalarda bölgedeki mimari tasarımlarda kireçtaşı ve mermerin yoğun olarak kullanıldığı, mermerin özellikle dini yapılarda tercih edildi ve bu taşların da Kimistenos kentine çok yakın bir ocaktan çıkarıldığı ve yine bölgede çok sayıda antik taş ocağı ile karşılaşıldığı da bilinmektedir (Laflı, 2010, s. 291). Yani bölge halkının zaten maden/taş ocağında çalışmak konusunda bir tecrübesi olduğu görülür.

Hadrianopolis'te kapı temalı mezar stellerinin varlığı, Brontaios yazıtlarının üçünün buradan bulunmuş olması ve Phrygia kökenli Keias isminin görülmesi bu madencilik faaliyetlerine bağlanabilir mi? Aynı şekilde Pompeiopolis teritoryumunda Amnias Vadisinde tespit edilen benzer Phrygia kökenli özellikler aynı nedenden kaynaklanabilir. Bakır madenciliğinin yapıldığı Bakırboku, (Kuzucuoğlu vd. 1997, s. 277), Garipoğlu Kalesi, Yüklü Tepe, Kale Tepesi (Johnson, 2011, s. 195-198), Kınık (Genç, 2008, s. 109-114) gibi Demir Dönemi ve yerleşim katmanlara sahip alanlarda kaliteli Phryg seramiklerinin bulunuyor olması bunu gösterebilir.

Sonuç olarak Zeus Brontaios'un Paphlagonia'daki varlığı ortak/benzer köklerini olasılığı, beşeri şartların benzerliği, Anadolu yerli tanrıları olmakla Paphlagon ve Phryg dağ tanrılarının içeriklerinin yakınlığı ve muhtemelen madencilik uğraşısının Phrygialı yerleşimlerin Paphlagonia'ya gelmesi olması gerekir. Batı Paphlagonia görülen Brontaios epithetleri için ayrıca coğrafi yakınlık da eklenebilir (Hadrianopolis'in batı sınırı olan Bithynia kenti olan Claudiopolis çevresinden tespit edilmiş 5 Bronton adağı bilinmektedir Akyürek Şahin, 2012, s. 367; ayrıca yine Bolu'nun Soğukçam Köyü'nden bulunmuş bir Pelo-Phrygçe yazıt bulunmaktadır, Brixhe, 1984, s.62). Ancak Kallistratia gibi kuzeyde, Pontus Euksenios kıyısında Brontaios epithetinin görülmesi üzerine söylenecek şu anda pek fazla bir şey yoktur. Ancak, Brontaios'a ait yazıtın bir Hera heykeli kaidesinde yer alması da ilginçtir. Ayrıca Kalistratia'nın hemen 5 km batısındaki Zephyrion antikçağ yerleşimi Ziparua adlı bir Geç Bronz Dönemi yerleşimi olabileceği öne sürülmektedir (Forlanini, 1997, s. 221). Çünkü burada simgesel anlamda bir tanrı çiftine adama görülmektedir. Ancak Phrygia ve Bithynia örneklerinden bilinen Zeus Brontos adaklarında şu ana kadar tespit edilmiş böyle bir durum söz konusu değildir. Zeus Thallos (?) ve Zeus Ampeleites'e (?) ait olma olasılıkları yüksek adaklarının buluntu yeri belli olmamasına karşın Çankırı Müzesi'nde bulunmasına bakarak yine Galatia üzerinden gelebilecek bir etki düşünülebileceği gibi Devrez Vadisinde tespit edilmiş kapı temalı mezar stellerinin varlığı, bölgedeki Phrygialı yerleşimcilere işaret edebilir.

3.2. Paphlagonia'da Pers izleri

Tezimiz kapsamında ele aldığımız Zeus Kültleri üzerinde Pers dini etkisi pek görülmezken yine bazı bulgularımız bölgedeki Pers kültürü varlığının izinin sürülmesi gerekli kılar.

Tezimizde Amastris teritoryumunda bulunan Zeus Asbamaios, kelimedeki –Asb kökü nedeniyle ve yine aynı teritoryumdaki Zeus Bonitenos Tapınağı'nın postamentlerinden biri üzerinde Zebu'nun olması bölgedeki Pers kültürü izleri olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda Karusa'dan bilinen Zeus Dikaiosynos Megalo'nun da Pers kökenli bir tanrı ile eşleşebileceği düşünülse de bunu gösterecek, yazıtın Pontus Krallığı dönemine ait olması dışında somut bir veri yoktur.

Paphlagonia Bölgesi, MÖ 546 yılında Kyros tarafından (Hdt., I. 28) Pers hâkimiyetine alındıktan sonra Dareios Dönemi'nde (MÖ 552-482) Phrygia, Asya Thrakları, Mariandyn ve Suriye (Kappadokia) ile birlikte vergi sıralamasında üçüncü bölgeye sokulmuş ve 360 talanton gümüş vergi vermekle yükümlü tutmuştur (Hdt., III, 90). Bu dönemde yarı özerk olduğu düşünülen yerli kral ya da beylerin, Perslerle müttefiklik yaptığı ancak zaman zamanda Yunanların tarafını tuttukları bilgisine de sahibiz (Ksenophon, Anabasis, 5, 6.). MÖ 400'lerde Paphlagon kralı olan Korylas, bölgedeki Pers Satrabının ne kadar güçlü olduğunu ifade ederken bölgedeki bir Pers etkisine neden olacak bir etmeni de sunuyor olabilir (Ksenophon, Anabasis, 5.5.).

MÖ 546'dan sonra Paphlagonia Bölgesi her ne kadar Pers İmparatorluğu'nun vergi listesinde olsa da özerk yapısını korumuş ve belirli bir süre sonra da bu imparatorluk bağından kurtulmak için de çabalamıştır. Herodotos'un verdiği bilgilerde, Pers Kralı Kserkes'in Kıta Yunanistan'a yaptığı seferde Paphlagonlarda ordu içinde yer almıştır (Hdt., VII, 72). Bu bilgi ışığında MÖ 546-480 yılları arasında Paphlagonia Bölgesi, Pers İmparatorluğuna tam bağlı olarak değerlendirilebilir (Dökü, 2008, s. 7). Ancak Kallias Barışı ile Perslerin Asia Minor'da güçlerinin bir kısmını kaybedince (Hdt., VII, 151; Diod. Sic., 9. 10) özellikle antik kaynakların verdiği bilgilere bakarak Paphlagon krallarının durumdan yararlanarak Pers krallarına karşı geldiği görülür. Ksenophon, Anabasis'de Yunan ordusuna söylev veren Sinopeli yöneticilerin sözlerini şu şekilde aktarır: "Barbarların bile Kral'ın tüm süvari gücünden üstün saydıkları bir süvari gücü bulunduğunu biliyorum. Bu insanlar eskiden Kral'ın çağrısına cevap vermemişlerdi; önderleri (Korylas) buna yanaşmayacak kadar kibirlidir." (Xen. An. V, VI, 1). Bu cümlelere bakarak MÖ 400'lerin başında Paphlagon Krallarının Pers bağından kopuşa başlamış olduğu görülmektedir. Bu kopuş bir sonraki kral Otys döneminde açık bir isyana dönüşür. Sparta Kralı Agesilaos'un Anadolu Seferi sırasında (MÖ 396-394), Paphlagon Kralı Otys ile ittifak kuracak ve Kral, Sparta ordusuna asker verecek ancak bu birliktelik kısa bir süre sonra bozulunca da Kral Otys isyanına

bağımsız olarak devam edecektir (Xen. Hell. IV, 1, 1-28; IV, 3, 16-28). Otys'in isyan hareketi onun ardılı Thys ile devam edecektir. Ancak MÖ 380/78'de Kappadokia Satrabı Datames bu isyanı bastıracak ve tüm Paphlagonia Bölgesi'ni doğrudan yönetimine bağlayarak bölgede oldukça güçlü bir Pers etkisi yaratacaktır (Jhonson, 2010, s. 6). Bu doğrudan yönetim Sinope'nin MÖ 4. yüzyıl (MÖ 370-360) sikke basımlarında kendini açıkça göstermektedir (SNG Black Sea, no. 1446-1447).

Bu doğrudan yönetimin bölgede sağlanabilmesi ve kalıcı olarak tesis edilmesi için hem askeri hem de yönetici nüfus anlamında Pers kökenli insanların bölgede artırılmış olması beklenebilir. Bu siyasi etki kendini sosyal yaşamın farklı yönlerinde de göstermiş olabilir. Yani, Paphlagonia Bölgesi'nde oluşan Pers etkisinde bu dönemde yapılan soylu ve krali evliliklerinde payının olduğu düşünülebilir. Sparta Kralı Agesilaos, Paphlagon Kralı Otys'den daha fazla yararlanmak için yanındaki bulunan muhalif Pers soylusu Spithridates'in kızı ile Otys'ün evlenmesi için aracılık yapar ve her iki tarafı da ikna eder. Bu ikna sonucunda 30 kürekli bir gemi Spithridates'in kızını almak için Kyzikos'a doğru yola çıkar (Xen. Hell. IV, 1-28). Benzer bir sahne Pahlagon Kralı Tyhs'ü ele geçirmek için emir alan Kappadokia Satrabı Datames'te de görülür. Datames, antikçağ kaynaklarına göre bir Paphlagon prensesi ile güney Anadolu'daki başka bir satrabın oğludur. Yani Datames, aslında kuzeni olan Kral Tyhs'ü ele geçirecektir (Nep. Dat. 1,1, 2,4). Krali düzeydeki bu yakınlaşmaların Paphlagonia Bölgesi'ndeki sosyal ve siyasi uygulamalarla birlikte dinsel hayata da etki etmesi beklenebilir bir durumdur.

Büyük İskender'in seferi sonrasında Paphlagonia ilk olarak Phrygia satrabı Kalas'ın egemenliğine girer ve sonrasında ise İskender'in ölümüyle Eumenes'in kontrolüne geçer (Diod. Sic., 18, 3).

Ipsos Savaşından sonra (MÖ 281) Asia Minor'un büyük bir çoğunluğu Lysimakhos'a yönetimine girer. Ancak onun döneminde kontrol sınırları için Amastris'in doğusu konusunda pek bir şey bilinmemektedir. Bu dönemde Pers asıllı bir dynast ailesinden gelen Mithradates Ktistes, Kimiata'da (Kimistene?) Ponus Krallığı'nı kuracak, hızlı bir şekilde İç Paphlagonia'da güçlenirken Amastris'i de alarak denize kadar ulaşacaktır (Pastor, 2013, s. 184-186). Bu noktada bölgenin kıyılarında Hellen unsurları ve kültürü önemli iken iç bölgelerde de Pers etkisi kendisini korumaya devam ettiği kabul edilebilir.

Siyasi tarih açısından bakıldığında MÖ 6. yüzyıldan itibaren bölgede hâkimiyeti görülen Perslerin, Hellenistik Dönemde de Pontus, Kappadokia gibi Makedon olmayan yerli krallıklarla yönetilmesi, bir dönem Pers satraplıklarına bağlı olmaları Pers kültüründen de etkilenmiş olmaları gerçeğini de yanında taşır (Dusinberre, 2015, s. 41).

Arkeolojik anlamda bölgede Pers varlığı daha çok gömü yapıtlarında bilhassa da Hellenistik dönem öncesi kaya mezarları mimari ve ikonografisinde kendini gösterir (von Gall, 1966; Dökü, 2008a; Dökü, 2008b, s. 77-92; Summerer-von Klein, 2010, s. 196-216). Bölgedeki kaya mezarları ön cephelerindeki sütunlarla birlikte yerel ahşap mimariyi yansıtırken form olarak da , Lydia ya da Pers kaya mezarlarından farklıdır (Dönmez, 2007, s. 108). Kabartma heykeller süslenmiş, aslan, boğa ve başka yaratıklarla mezarlar Hellen ve Pers sanatının etkisini taşır. Daha basit mezarlar yerel etkili ve daha erken ama daha süslü mezarlar Pers İmparatorluğu'nun kozmopolit sanatsal ortamını yansıtıp MÖ 5-4. yüzyıla tarihlendirilirler. Bu mezarların formu kendine özel ve yereldir, yerel mimariden gelişen ve Akhemenid güç ikonografisine bağlayan süslemelerle gelişir (Dönmez, 2007, s. 109).

Kaya mezarları dışında Hellenistik Dönem öncesine tarihlendirilen iki mezar steli de bölgedeki Pers kültürü yansımalarını görmek açısından önemlidir.

Biri Kastamonu'nun Daday İlçesi (Bonitenos Tapınağı'na yaklaşık olarak 30 km) yakınlarından gelir. Stelinin şekli kübiktir. Muhtemelen katlı bir stelin sadece bir bloğu ele geçmiştir. Blok üzerinde Pers kıyafetleri giymiş bir kişinin ziyafet sahnesi vardır. (von Gall, 1983, s. 150 vd; Donceel-Voute, 1984, s. 101-112; Polat, 1998, s. 105; Summerer, 2003, s. 20). Stel kompozisyon olarak Anadolu'daki başka örneklerle karşılaştırılmasına bakarak MÖ 5. yüzyıla uygun olarak nitelendirilmektedir. Tip olarak Hellespontos Phrygia'dan ayrılsa da ikonografik olarak birleşirler. (Donceel-Voute, 1984, s. 110)

Tosya'dan başka stel ise Daskyleion stellerine benzer ve 4 ayrı panele sahiptir. Bir insanın hayatının farklı evrelerini veren stel MÖ 6. yüzyıl sonlarına tarihlendirilir (Durugönül, 1994, s. 1-14; Summerer, 2003, s. 20). Stel panellerinin en altında kaz tutan bir çocuk, bunun üzerindeki panelde çiçek koklayan süvari kıyafeti giymiş bir adam, bir üst panelde atlı bir süvari ve en üstte silahlı bir adamın dansı vardır. Bunların üstünde ise hayat ağacı yer alır (Durugönül, 1994, s. 17). G. Polat, bu hayat ağacının Daskyleion'daki anthemionlu mezar stelleri ile karşılaştırarak eseri MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirir (Polat, 1998, s. 183 vd.). Stelin şekli Akhemenid elitlerinin mezar

yapımcılarının işlerine benzer ve içerik olarak Anadolu'nun diğer yerlerinden görülenlerle birleşir (Dusinberre, 2013, s. 179-180). Bu stellerin dışında Sinop'taki bir kaçak kazıdan çıkan malzemeler de Pers kültürünün elit ve dini etkisi gösteren açık kanıtlardandır. Buluntuların iki ayrı mezardan çıktığı değerlendirilirken, bu gümüş eserler Lydia Uşak'tan çıkan buluntularla yakın benzerlik taşırlar ve MÖ 500'lere tarihlenirler (Amandry 1953; Amandry 1959, s. 38-53; Akurgal 1967, Summerer, 2003, s. 17-21).

Bu bilgiler ışığında bölgede Pers etkisi görülürken mevcut buluntuların tarihi ile Bonitenos Tapınak alanında bulunmuş olan zebu rölyefine sahip postament ve Amastris'ten bulunan MS 3. yüzyıla tarihlendirilen Theos Asbamaios yazıtları arasında zamansal anlamda ciddi bir uzaklık bulunmaktadır. Bu noktada bölgede Roma Dönemi'ne uzanan Pers etkisi varlığını gösterecek net bir bulgu da yoktur. Bu duruma bir istisna Zeus Bonitenos Tapınağı ile çağdaş sayılabilecek bölge kentlerinden olan Ionopolis'deki Glykon Kültü'ne ait bazı verilerdir. Glykon Kültü'nü ortaya çıkartan Aleksandros, kültün temellerini atarken, memleketi olan Abonuteikhos/Ionopolis'e bir peygamber görünümünde dönmüştür. Lukianos'un aktarmasına göre Aleksandros saçlarını uzatmış, omuzlarından aşağı salıvermiş, yarısı beyaz yarısı erguvan renkli bir giysi üzerine de beyaz pelerin atmış olarak gelmişti. Elinde Perseus gibi bir yelkovan kuşu da tutmaktadır ki soyunun buraya dayandığı intibası vermeye çalışmaktadır (Lucian, Alex, 11). Bu başlangıç sonrasında önce bölgede ve Asia Minor'da sonra da Roma İmparatorluk sınırları içinde Glykon Kültü'nün tanınırlığı ve etkisi artan Aleksandros, kurduğu kült sayesinde gücünün doruğuna vardığında imparatordan (Marcus Aurelius, MS 161-180) Abonuteikhos'un adının değiştirilip Ionopolis denmesini, yeni sikkeler basılarak bir yüzüne Tanrı Glykon'un, öteki yüzüne de Aleksandros'un atası Asklepios'un çelengi ve ana tarafından atası Perseus'un resmedilmesini ister (Lucian, Alex. 58.; Robert, 1980, s. 409; MacMullen, 1992, s. 117; Nilsson, 1988, s. 473; Marek, 1993, s. 83). Antikçağ'da dinsel gelenek içinde bir kült merkezinin ya da kutsal alanın içindeki rahip ailesinin tanrıya uzanan mitsel bir bağlantısı olmasının gerekliliğinde Aleksandros'un Asklepios'un oğlu olması yanında annesinin de Perseus aracılığıyla Pers Hanedanlığı'na bağlamaya çalışması, bu iki soy çalışması kutsal alanı ziyaret eden güçlü aile ve yöneticiler arasında otoriteyi ve kuvvetli bir bağı sağlamayı aynı zamanda da çağdaş diğer kültlerle olan rekabette de öne geçirmesini sağlaması yanında (Chaonitis, 2002, s. 79-80), açık bir şekilde MS 2.

yüzyılda hala kuvvetli bir Pers nüfusunun hatta nüfuzlu ailelerin varlığını göstermektedir. Bu noktada da Zeus Bonitenos Tapınak alanında ya da kutsal alanında bir sunak üzerinde görülen Zebu, Pers kültürünü ve belki de dinsel izlerini sergileyen bir imge olmasını beklemek doğal olacaktır.

Benzer bir şekilde Pers elitlerinin bölgedeki varlığı Kraliçe Amastris'in Amastris kentini kurması ile birlikte kökleşmiş olmalıdır. Bu kentte Pers kökenli insanların varlığı aynı zamanda bölgede yaklaşık 2 yüzyıl kadar süren ve kendileri de Pers soylu ailelerinde gelen Pontus Krallığı'nın varlığı ile de canlılığını korumuş olmalıdır. Theos Asbamaios'un varlığı da hem kentte hem de bölgedeki elit bir Pers sınıfının etkisiyle oluşmuş ve muhtemelen yerel bir tanrı ile synkretik bir birliktelikle tapınılmış olabilir.

3.3. Paphlagonia'da Hellen dini izleri

Tezimiz kapsamında tespit edilen Zeus epithetlerinden 8 tanesi Hellen dini kökenlidir. Amastris kentinde görülen Zeus Strategos Hellence bir isim olmasına karşın bir ata kültü olarak kökenleri daha eskiye giden bir yerel tanrının daha sonradan kentteki Hellen nüfusunun etkisiyle synkretik bir ilişki ile ortaya çıktığı görülür. Bir diğer epithetimiz Abonuteikhos/Ionopolis'ten gelen Zeus Poarinos'tur. Kelime kökeni olarak Hellence çimen-mera (Poa) anlamına gelen bu epithet Apollon Poimnos ile karşılaştırılmıştır. Ancak işlev açısından meraların ve çayırların koruyucusu olan bu tanrı, hem Phrygia hem de Ionia Bölgesi'ne ait inanışlarda görülmektedir. Keza kentin teritoryumunda Phrygia kökenli Zeus Brontaios yazıtının da olması bu tanrının Hellen-Phryg ve Paphlagon inanışlarının odağında bir synkretik yapıya işaret eder.

Paphlagonia Bölgesi'nde tamamen Hellen kökenli epithetler ise Hypsistos (Tios, Amastris, Sinope), Basileus (Pompeiopolis), Soter (Sinope), Ktesios Epekoos (Amastris), Panktesios (Amastris), Epekoos, Epidemios ve Epikarpios (Hadriaonopolis)'dir. Epithetler görülebildiği kadarıyla Hellen kolonizasyonunun gerçekleştiği kıyı kentler ile MS 1. yüzyıl içinde sıfırdan oluşturulurken muhtemelen çevreden toplanan nüfus ile meydana getirilen Hadrianopolis kentlerinden gelmektedir.

Paphlagonia kıyıları mitolojik gelenekte içinde pasajlarında geçtiği Altın Post'un arayışında Homeros öncesi döneme atıfta bulunarak Hellenlerin bölge ile ilgili ilk kontağı olarak görülür (Tsetskhladze, 1998, s. 114). Edebi gelenek içinde ise bu ilk temastan sonra Homeros'un satırlarında bölge görülmeye başlar (Hom. Il. II. 850-855).

Bu ilk izlerden sonra Miletos kentinin liderliğinde MÖ 7. yüzyıl ile birlikte Karadeniz'de yoğun bir kolonizasyonu başlar (Strab. XIV. I. VI).

Paphlagonia'yı ile birlikte Karadeniz Bölgesi kolonizasyonun nedeni olarak güneyde madenler kuzeyde ise tahıl ana unsur olarak kabul edilirdi (Roebuck, 1959, 116-130; Tsteskhladze, 1994, s. 124). Ayrıca kereste, odun kömürü ve köleler de önemli yer tuttuğu düşünülür (Graves, 2007, s. 11). Son zamanlarda yapılan araştırmalar ise özellikle Karadeniz'in güneyinde düşünüldüğü kadar geniş maden yataklarının olmadığını göstermiştir (De Jesus, 1978, s. 97-102). Bu yeni bilgiler ışığında kolonizasyonun başlıca nedeninin önce Lydia sonra da Perslerin Ionia Bölgesi işgalleri olduğu düşünülmeye başlamıştır (Tsteskhladze, 1994, s. 124 vd).

Bölgedeki en erken koloni olan Sinope'nin kuruluşu ile birlikte kıyı taşımacılığının merkezi olurken, kurduğu emperionlarla birlikte Hellen yerleşimci sayısı ve Hellen kültürü de kıyı boyunca yayılmaya başlamıştır. Kentin varlığı Kırım (Chersonesos) ile de Karadeniz'in güney kıyıları ile Asia Minor'un iç kesimlerinin iletişimini de sağlıyordu. Sinope'den ele geçen ve erken döneme ait mezar yazıtları kentte sadece Miletoslu yerleşimcileri değil Ionia Bölgesi'nin birçok yerinden insanların geldiğini gösterir (Mitchell, 2010, s. 90-93). Erken Dönem kolonistlerin izleri mezar stelleri gibi seramik buluntularla da kentte kendini gösterirken (Boysal, 1959), Soteria Bayramına ilişkin bilgi de din anlamında da bu nüfusun etkisini ve ana kentlerine olan bağlılığına işaret eder (Robinson, 1906). Kolonistlerle birlikte gelen Hellen etkisi sınırlı da olsa İç Paphlagonia'da kaya mezarlarındaki betimlerde de görülmeye MÖ 5. yüzyıldan itibaren başlar (von Gall, 1966).

Bölge, Roma İmparatorluk Döneminde özellikle kıyı bölgeler yeniden Ion kökenlerini keşfeder diyebiliriz. Bu duruma iki önemli örnek Amastris ve Abonuteikhos/Ionopolis kentlerinden gelir. Amastris kenti teritoryumunda kalan Kromna kentinden bulunmuş bir herme üzerinde "Kromnalı Homer" yazıtı, Homeros'un doğum yerinin Kromna olduğu iddiasına dayanmaktadır (Robert 1980, 414-420; Marek, 2003, s. 114-115, 185, Kat. 109). Bu iddia Amastris kentinin sikkelerinde özellikle Antoninus Pius (MS 138-161) ve Marcus Aurelius (MS 161-180) Dönemlerinde Homeros'un portresinin görülmesi ile bölgede tekrarlanan bir öğe olur (RPC IV.1, 11184 (Temp.)). Homeros'a sahip çıkan 20 civarında kentin içinde Kromna'nın ve Amastris'in de olması bir noktada bu yerleşim kökenlerindeki Ionia

bağlantısı ve yeni bir deklarasyonu açısından görülmesi gerektiği gibi (Mitchell, 2010, s. 97) aynı zamanda bölgede Hellen epithetlerinin görülmesindeki bir neden olarak da görülebilir.

Abonuteikhos/Ionopolis kentinde yine MS 2. yüzyıl ortalarında çıkan Glykon Kültü'de hem uygulamaları hem de mantalitesi ile Hellen kültürünü yansıtması açısından önemlidir. Kült pratikleri içinde geçen Eumolpides ve Kerykes gibi figürler, Eleusis uygulamalarında birebir alınmışken, kültün başta Ionia Bölgesi'ndekiler olmak üzere Apollon Kehanet Merkezleri ile sürekli dirsek temasında olması ve aynı zamanda Peygamber Aleksandros'un isteği ile kentin isminin Ionopolis'e dönüştürülmesi (Karasalihoğlu 2017) kentin Ionia kökenlerinin yeniden hatırlanması olarak kabul edilebilir.

Benzer bir yaklaşım Gangra kentinin sahip çıktığı Tantalos ve Pelops efsanesi için de ileri sürülür ve kentin MS 2. yüzyıl sikkelerindeki bu efsaneye vurgularının yoğunluğu buna bağlanır (Mitchell, 2010, s. 103).

Genel anlamda bakıldığında kıyıda görülen Hellen epithetleri buradaki koloni kökenli Hellen nüfusuna doğrudan bağlanabilir. Ancak Bölgede Hadrianopolis'te görülen ve genel de tarımsal bereket, sürü ve insan koruyucusu işlevindeki Hellen kökenli epithetler ise bu kentin muhtemelen çevreden getirilen yerleşimcilerle yeniden kuruluşundaki yine Hellen kökenli insanların varlığı ile açıklanabilir. Ancak bu tam anlamıyla da epithetlerin sadece Hellen kökenli olduğu anlamını da içermeyebilir. Epithetlerin işlevleri gereği bölgede görülen diğer örneklerde olduğu gibi yerel bir tanrıyla kurulmuş synkretik bir yapıyı da gösteriyor olabilir.

3.4. Paphlagonia'da Zeus Kültleri ve Boğa Adakların Erken Dönem Anadolu İnançları ile Bağlantısı

Paphlagonia Bölgesi'nde tespit edilen Zeus epithetlerinin birçoğu Hellence değildir ve kesin bir karşılığı bilinmezken, toponime işaret ettiği düşünülmektedir. Keza N. Şahin, Anadolu'da görülen Zeus epithetlerinin çeşitliliğini, tanrının Hellen kimliği ile Anadolu'nun yerel Fırtına Tanrısının kimliği ile birleşmesinden kaynaklandığını belirtir (Şahin, 2001, s. 1).

Paphlagonia Bölgesi'nin coğrafi anlamda ana arter yollardan uzak, özellikle Olgassys Dağları ile Anadolu Platosundan ayrılmış, ve Pontus Euksenios kıyısında da Küre Dağları nedeniyle iç bölgeye genişleyen hinterlandın olmadığı, birçok araştırmacının nitelediği gibi bu coğrafi kısıtlılıklardan dolayı "yalıtılmış" ve bu

noktada kültürel dinamiklerin hızlı değişmediği, özellikle de iç bölgelerde Hellenizm'den ve Romanizasyon'dan uzak kalmış bir bölge olarak kalmış olması, Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus inancının kökeninde Tunç Dönemleri'ne uzanan yerli bir Anadolu dininin izlerinin olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Paphlagonia Bölgesi'nde sistematik anlamda uzun yıllar sürmüş bir arkeolojik kazının bulunmaması ve çok az sayıda yüzey araştırmasının olmasından dolayı bölgenin erken dönemi başta olmak üzere diğer kültür katmanları üzerine de konuşmayı güçleştirmektedir. Ancak öncelikle Hitit yazılı kaynakları ışığında bölgenin, MÖ II. Bin ortalarından itibaren Hitit idari sınırı dışında Pala Bölgesi'nde yer aldığı görülür ve bu bölge antikçağın Blaene'si ile eşleştirilirken, Luvi-Arzawa ve Hatti ile birlikte dilsel ve kültürel anlamda birlikte ismi anılır (Haas, 1994, s. 611; Corruba, 1970, s. 1). Daha genel anlamda söylendiğinde yine Kuzey Anadolu'ya yerleştirilen Pala ile birlikte dönemin kent devleti olan Tummana isimleri Strabon'un ismini zikrettiği Blaene ve Domanitis eşitlenmeye çalışılır (Forlanini, 1977; Ertem, 1980, s. 197; Marek 1993, s. 11). Aynı zamanda Olgassys Dağı da Hitit metinlerinde geçen Kassu Dağı ile eşitlenir (Forlanini, 1977, s. 202). Pala sözcüğüne ilk kez MÖ 2. Binin ilk çeyreğinde Eski Asurca metinlerde rastlanır. Hint-Avrupalı bir dil konuşurlar. Hitit ve Luvilerle birlikte benzer dönemde Anadolu'ya gelmiş oldukları düşünülür (Alp, 2001, s. 17). Yakın dönem önce yayınlanan bir çalışmada Pala Bölgesi için geleneksel görüşlerin aksine Ankara'nın kuzeyindeki Mürted Ovası'ndan başlayıp doğuya Çubuk, Tosya ve Terme havzalarını içine alan koridor önerilmiştir (Matthews-Glatz, 2009, s. 64-65). Tummana kenti yine Forlanini tarafından Kastamonu'ya yerleştirilir. Tummana kentini klasik Domanitis ile de eşleştirirken, Pala'nın karşılığı olarak gördüğü Blaene kenti içinde günümüzdeki Eflani'yi ses benzerliğine eşleştirmeye çalışır ve aynı zamanda bölgede bulunmuş olan MÖ II. Bin malzemesinin yoğun olarak görüldüğü höyüklerle desteklemeye çalışır. MÖ II. Binin tarihi coğrafyası içinde ayrıca tezimiz kapsamında Zeus yazıtlarının olduğu Sinope'yi Zinippa ya da Kinnara, Kytoros kentini Hutar(ra) ve Zephyrion kenti içinde Ziparua'yı önerir (Forlanini, 1977, s. 202). R. Matthews ve C. Glatz, Kastamonu ve yakınında Geç Tunç Dönemi önemli bir yerleşimin olmaması, Hitit belgelerine göre güçlendirilmiş bir sınır kenti olarak görünen Tummana'nın daha güneyde aranması gerektiğini bu nedenle de Devrez (Dahara) Nehri ile Çankırı'nın Ilgaz ilçesi arasında bir yerde olması gerektiğini düşünürler (Matthews-Glatz, 2009, s. 66).

Hitit arşivlerinde Pala kültürü üzerine çok az metin bulunmakta olup bunlar bölgenin pantheonu üzerinedir. Ancak bir metinde Pala Bezinden, "GAD uru Pa-la-a" olarak bahsedilmesi bu bezin önemli ve revaçta bir dokuma olduğunu dolayısıyla bölgede hayvancılık ve dokumacılığın gelişmiş olduğunu düşünülebilir. (Ertem, 1980, s. 10)

Palaca'ya ait 160 kelime tespit edilmiştir. Hind-Avrupa dil ailesine ait bu gruptan kesin bilinen kelimeler arasında "Tabarna(s) kral ve Tawanara kraliçe" anlamında kullanıldığıdır. Mevcut Palaca metinlerin tamamı bir Bereket/Fırtına Tanrısı olan Zaparwa/Ziparwa Kültü'ne aittir. Palaca metinlerde Fırtına Tanrısı Zaparwa/Ziparwa, Güneş Tanrısı Tiiaz (Tiyaz/Tiwat), Tanrıça Katahziwuri, Ililiyantikes (ilaliya- arzu), Uliliyantikes (uliliya- yeşil), Hitit Gizlenme Tanrısı Haşamili, Kamama ve Hilaziapas gibi tanrı ve tanrıçalarda metinlerde görülür (Cornelius, 1953-1955, s. 272-287; Corruba, 1970, s. 1-2). Metinlerde geçen kült ayinleri Hitit ayinleri ile yakın ilişkili içindedir. Başta tanrı Zaparwa/Ziparwa ve ardından gelen tanrı ve tanrıçalar için ritüeller ve kurban törenleri yer alır ve bu törenlerin belirli bir gelenekten geldiği anlaşılır (Corruba, 1970, s. 2). Pala pantheonundaki tanrıların Hatti kült geleneğinin devamı olduğu düşünülür ve bu tanrılar arasında sadece Güneş Tanrı Tiiaz, Hind-Avrupa kökenlidir. Daha sonradan Hitit pantheonuna dâhil edilen Zaparwa/Ziparwa'nın eşi Hatti kökenli olan Katahziwuri'dir ve Zaparwa/Ziparwa Pala topluluğunun baş tanrısı olan bir Fırtına Tanrısıdır (Haas, 1994, s. 611-612; Taracha, 2009, s. 37-38).

Eski Hitit Dönemine ait bir Palaca çivi yazılı tablette Zaparwa Kültü ile ilgili nadir bir kelime bulunmaktadır. KBo 19.152+ I 19'-21' (CTH 754.1.B) tabletinde "Daha sonra bir boğa çekiyorlar, Ben tiunaš ismiyle çağırıyorum. Sonra bu Palaca kelimeleri konuşuyorum" denmektedir. "Tiunaš" kelimesi Palaca kökenli nadir görülen bir kelimedir. Kelime, Pala Fırtına Tanrısı Zaparwa'ya hitap eden bir başka metinden de geçer (KBo 19.153 III? 16' (CTH 754)). Her iki pasajda da "Tiunaš" kelimesi sadece boğaya değil tanrı Zaparwa'ya da yakın olarak kabul edilir. Boğanın da fırtına tanısının sembolü olması bu anlamı olasılıklı kılmaktadır. Tiunaš kelimesi için boğa anlamına geldiği kabul edilirken, farklı bir yaklaşım olarak kelime Hititçedeki "šiunaš-tanrı" kelimesi ile yakınlık kurularak Zaparwa Tiunaš'ı Günün/Işığın Zaparwa'sı olarak yorumlarlar. Yine başka bir metinde Tiunaš bereketle ilgili karışık ritüel yemeğine ait bir dinsel metinde (KBo 47.7) boynuzlarından çekilen olarak ifade edilerek geçmektedir. Yani genel kabul anlamında Tiunaš boğayı, boğa olarak da Fırtına Tanrısı

kendisinin de ifade edildiği bir kelime olduğu ileri sürülür. Ve bu kelime Orta Hitit Döneminde Hititçe'de "Tiuni" olarak görülür (Soysal, 2016, s. 315-319).

Bu bilgiler doğrultusunda Paphlagonia Bölgesi'nin Orta ve Son Tunç Dönemleri'nde Pala kültürü içinde baş tanrısının Fırtına Tanrısı olduğu ve bu fırtına tanrısının da sembolü, kutsal hayvanı ve aynı zamanda tanrısal tezahürünün boğa olduğu biraz daha kuvvetli biçimde ileri sürülebilir. Bu noktada aşağıda da etkilerini göstereceğimiz gibi tezimizde ele aldığımız öncelikle taş boğa adakların Tunç Dönemleri'ndeki bölgede boğa olarak tezahür edilen fırtına tanrısının geç dönem yansımaları olduğu düşüncesi de güçlenmiş olmaktadır.

Orta Anadolu'da olduğu gibi Kuzey Anadolu'da da Fırtına Tanrıları ve ibadetlerinin muhtemelen Anadolu peyzajının karakteriyle ilişkili olduğu kutsal dağlar arasındaki bağlantı iyi bir kanıtıdır. Fırtına Tanrıları, muhtemelen dağların üstünde toplanan şiddetli yağmurları getiren fırtına bulutları nedeniyle dağların tepelerini tercih ettiğine inanılıyordu. Kral, Fırtına-Tanrısı tarafından toprağa hükmetmek için izin almıştır, ancak ormanlar ve vahşi hayvanlar ile dağlar, Fırtına Tanrısının gücünde kalmıştır. Tapınakları ya da yerleşimleri de dağın tepesindedir. Pala inançları sadece Hattuşa'daki Zaparwa/Ziparwa tapınağında kutlanan seremonilerini anlatan metinlerden bilinir ve tanrının adı/epitheti tanrıyı bir Fırtına Tanrısı olarak tanımlar. Zaparwa/Ziparwa için kullanılan Palaca terimin Hitit Tarhun ve Luvi Tarhunt ile benzer şekilde ses çıkarmasının da oldukça muhtemel olduğu düşünülür (Taracha, 2009, s. 54-59).

Pala tanrıları ile Luvi-Hitit kökenli tanrılarla benzerliği Hitit öncesi topluluklara kadar geri uzanan ortak bir dine ait geleneğin kanıtlarını oluşturur. Tek ve temeldeki fark, Pala pantheonunda Güneş Tanrısının, Hititlerin ibadet ettiği Hatti kökenli Güneş Tanrıçasının yerini almasıdır. Pala Güneş Tanrı Tiiaz, bir Hint-Avrupa etimolojisine sahiptir ve Luvi Güneş Tanrısı Tiwad'ın ismi gibi, aynı zamanda Yunanca Zeus adına da bulunan aynı kökten yani "dieu"dan türetilmiştir. Hitit'te bu kök, genel anlamda bir "tanrı" (sius)'un kaynağıdır. Hititçe kelime olarak ise, Palaca ve Luvice'deki "güneş" terimlerinin karşılığı olan "siwat" kelimesi "gün" anlamına gelen ortak bir kelimedir (Taracha, 2009, s. 59).

3.4.1. Paphlagonia bölgesi coğrafyasında MÖ II. bin (Orta-Son Tunç Dönemi) bulguları

Orta Karadeniz Bölgesi'nde önemli MÖ II. Bin yerleşimleri bulunmasına karşın bu alanın hemen batısında yer alan Paphlagonia Bölgesi'nde şu ana kadar tespit edilmiş çok önemli bir dönem yerleşmesi bulunamamıştır. Ancak yüzey araştırmalarında tespit edilmiş bazı yerler ve genelde kontekse bağlı olmayan buluntular ise dikkat çekicidir.

Bölgede Sinop ili sınırlarında yapılan yüzey araştırmalarında Geç Tunç Dönemi için ikna edici kanıtlar bulunamamıştır (Glatz, 2017, s. 81). Kastamonu ili sınırlarında, Daday ve Gökırmak Vadileri boyunca yapılan yüzey araştırmalarında kuruluşları MÖ 16. yüzyılla dayanan Geç Tunç Dönemi yerleşimleri görülebilmektedir (Burney, 1965, s. 189-193; Donceel-Voute, 1979, s. 196-197). 1995-1998 yılları arasında yapılan kapsamlı yüzey araştırmasında ise yine Kastamonu ili sınırlarında tespit edilen 159 yerleşim ve buluntu yerinden sadece 11 tanesi dönem bulgusu vermektedir (Özdoğan vd. 1997; Özdoğan vd. 1998; Özdoğan vd. 1999; Özdoğan vd. 2000). Daha kuzeyde, sahile yakın bir bölgede yürütülen çalışmalarda ise ilginç bulgular veren 3 nokta tespit edilmiştir (Glazt, 2017, s. 82). Bölgenin batısına doğru gidildiğinde Eflani'de 3 önemli höyük (Burney, 1965, s. 190) bulunurken daha batıdan MÖ II. Bin bulgusu henüz gelmemiştir. Ancak MÖ II. Bin'e ait Paphlagonia Bölgesi'ndeki bulgu ve yerleşim azlığı güneye, Devrez Vadisine inildiğinde değişir. Bu bölgede yapılan yüzey araştırmasında ise 30'un üzerinde MÖ II. Bin yerleşimi tespit edilmiş ve Devrez Vadisi'nin Hitit-Kaşka sınır bölgesi olduğu, Devrez'in güney yakasındaki yerleşimlerin de daha çok savunma amaçlı yerler olduğu kabul edilmiştir (Matthews, 1998, s. 247; Glatz, 2017, s. 82).

Paphlagonia Bölgesi'nde Geç Tunç Dönemi ve daha erken dönemlere ilişkin kazı sayısı az olsa da mevcut kazılarda ise oldukça çarpıcı sonuçlar bulunmaktadır. Bu kazılardan ilki Devrekâni Kınık Kazısıdır. 1990'lı yılların başında bir baraj inşaatı sırasında toplu bir şekilde (32 parça) ele geçen bronz buluntu grubu nedeniyle başlatılan kazılarda bu buluntu grubunun da devamı olan çok sayıda metal buluntunun yanı sıra İlk Tunç Dönemi, Orta-Son Tunç Dönemi ve Demir Dönemi başlarını kapsayan üç kültür katı tespit edilmiştir (Emre-Çınaroğlu, 1993; Genç, 2008).

Kınık kazılarının başlamasına neden olan bronz buluntu grubu tezimiz açısından oldukça önemlidir. Yerleşimin, MÖ 3. Bin ikinci yarısına tarihlenen II. Tabakasında sadece boynuz ve başı korunmuş tunç bir boğa başı bulunmuştur. Boynuzları geriye

doğru kıvrık, kulakları vurgulanmış ve küt bitimli ağza sahiptir (Genç, 2005, s. 97,158, 203). Barajın yapımı sırasında Delibeyoğlu Sırtında 10 m genişlik ve 90 m uzunlukta taş ve toprak yığının kaldırılması sırasında Hitit İmparatorluk Dönemine ait tunç kaplar bulunmuştur. Bu gruba ait başka parçalar ilerleyen kazılarda aynı yerdeki kuyunun içinden bulunmuştur (Genç, 2005, s. 184). Toplu buluntu grubu kaplar, rhytonlar, maşrapalar ve çanaklardan ki bir tanesi Luvi Hiyeroglifi yazıtlı kült eşyalarından oluşmaktadır.

Luvi Hiyeroglifi ile Taprammi isminin yazıtlı olduğu yuvarlak dipli çanak, dışa çekik ağız kenarlı keskin omuzludur. Yazıtlı, çanağın ağız kenarının dış kısmına kazınmış ve konu tasvirli bantlarla bezelidir. Yuvarlak gövde üç kabartma bantla dört yatay frize ayrılmıştır. Omuz altındaki bantlar arasında repusse tekniğinde figüratif ve bitkisel motifler işlenmiştir. Tasvir bantları arasında "Mızraklı Av" sahnesi boğa ile aslan mücadelesi yer alır (Genç, 2005, s. 137-138). Metal buluntu grubu içinde boğa başı şeklindeki rhytonlar da bulunmaktadır. Basit maşrapa formundaki boğaların boynu aynı zamanda boğaların ağzını oluşturur. Üç rhyton da birbirinin benzeridir. Kapların boyunları dışa doğru kalınlaştırılmış bir bantla çevrelenmiştir. Kabartma şeklinde gözlerin kenarları kabartma bant ile belirginleştirilmiştir. Kaşlar kalın bir bant şeklindedir. Boynuz ve burun arasındaki çizgi korunmuştur. Boynuz ve kulaklar sonradan perçinlenmiştir. Burun dalgalı çizgilerle belirtilmiştir. Aynı şekilde dalgalı çizgiler enseden alna doğru uzayan bölümde de görülmektedir. Yanak kasları çizgilerle vurgulanmıştır. Boğaların burun uçları üçer çizgi bulunmakta olup bir örnekte çizgilerin kenarında üçgenler vardır. Aynı üçgen alında da saç alanı şeklinde bulunur. (Genç, 2005, s. 140).

Bu buluntu grubunun özellikle de boğa şeklindeki rhytonların yüksek rütbeli bir saray görevlisi tarafından Fırtına Tanrısı Teşub'a adanmış olduğu ve tarihinin de MÖ 13. yüzyılın son çeyreği olduğu kabul edilir (Emre-Çınaroğlu, 1993, s. 678, 702). Bu buluntu grubunun Paphlagonia Bölgesi'nde Geç Tunç Dönemi varlığının ve aynı zamanda İç Anadolu Hitit kültürü ile olan kültürel alışverişinin göstergesi olarak kabul edilmesinin yanında, bu toplu metal buluntu grubunda daha geç tarihli eserlerin de yer alması (Genç, 2005, s. 54) ve bir mekâna bağlı olarak bulunmamasından dolayı çevredeki bir Hitit Tapınağı'ndan yağmalanmış olabileceğinin de üzerinde ısrarla durulur (Matthews, 1998, s. 247; Glatz, 2017, s. 83-84).

Bölgede Kınık buluntularına benzer bir durum Pınarbaşı İlçesi, Buz/Mızrak Mağarası'ndan bulunan kılıç (Harris, 1992, s. 35) için de geçerlidir. Keza bu kılıcın çok yakın bir örneği Boğazköy'de Fırtına Tanrısı tapınağına bir adak için sunulmuş olarak bulunmuştur (Ünal, 1999; Glatz, 2017, s. 84).

Paphlagonia Bölgesi'nin coğrafi sınırlarında kabul edilen ve tam Galatia sınırında yer alan İnandıktepe kazıları, İç Anadolu sınırında kalsa da bölgenin MÖ II. Binine bakmak için önemlidir. MÖ 16-15. yüzyıla tarihlendirilen ve Geç Tunç Dönemi'ne kadar tabakalanmanın olduğu yerleşim de günümüzde bazı tartışmalar olsa da (Glatz, 2017, s. 84) bir Hitit tapınağı ve çok iyi bilinen kabartma figürlü bir vazo başta olmak üzere çok önemli bulgular bu kazıdan bulunmuştur. Buluntuların niteliği İnandıktepe'nin dinsel bir merkez olduğuna bir kült yerleşimi olduğuna işaret eder (Özgüç, 1988). İnandıktepe'deki yapı, dinsel bir ritüelin canlandırıldığı ve Boğazköy ortostatlarındaki gibi Boğa/Fırtına Tanrısına sunu sahnesinin olduğu vazo, diğer birçok kap da görülen boğa başları ve pişmiş toprak boğa heykelciklerinden dolayı Fırtına Tanrısına ait bir tapınak olarak kabul edilir (Özgüç, 1988, s. 56).

İnandıktepe'nin olduğu gibi Paphlagonia Bölgesi'nin doğu ve güney doğu sınırlarında da Geç Tunç Dönemi'ne tarihlendirilen kült merkezlerinin varlığının olması da dikkat çekicidir. Bu yerlerden ilki Paphlagonia Pontus Bölgesi sınırında Vezirköprü'de yer alan Oymaağaç Höyük'tür. Höyükte devam eden kazılar, yerleşimin Hitit metinlerinde geçen kült kenti Nerik olduğu kesinleştirmiş ve basamaklı bir tünelle (Nerik Fırtına Tanrısının su kuyusu) birlikte bir tapınağa ulaşılmıştır (Czichon vd., 2019). Kazılarda, 2008-2017 yılları arasında 32 parça boğa figürini parçası ele geçmiş bunlar Boğazköy, İnandıktepe ve Sarissa gibi merkezlerdeki örnekleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Ele geçen boğa figürinleri 5 farklı grup altında toplanmış, bazı örneklerde görülen yulardan dolayı bir grup Hurri ve Serri tipinde değerlendirilmiştir (Czichon vd., 2019, s. 101-105). Hitit çivi yazılı tabletlerinde bu kült kenti Nerik'te boğaya tapılan ve etkinliklerin merkezinde olduğu festivallerden bahsetmektedir. Metinlere göre Nerikli kadınlar "Boğa Şarkılarını" söylemekte, o şarkılar eşliğinde kral da boğalarla birlikte yürümektedir. Şarkıların konusu ise buğdayların olgunlaşması üzerinedir (Haas, 1994, s. 319).

Paphlagonia Bölgesi'ndeki ve hemen sınır bölgelerindeki önemli Orta ve Geç Tunç Dönemi yerleşimlerinin kült merkezleri olması ve aynı zamanda buluntular arasında yine bir kült nesnesi olarak boğaların bulunması tezimiz açısından önemlidir.

Boğa Anadolu'da Hitit öncesi dönemden bu yana fırtına tanrısının kutsal hayvanı olarak bilinmektedir. Hatti kültürü üzerine kurulan Hitit dini de büyük ölçüde Hatti Dini etkisindedir. Hitit pantheonun da görülen Fırtına Tanrısı da Hatti Dininden alınmıştır. Hatti din ve sanatından görülen boğa da en büyük tanrı olan gök/fırtına tanrısının simgesiydi (Akurgal, 2015, s. 2-5).

Boğa'nın Anadolu toplumları üzerindeki etkisi Paleolitik Döneme kadar geri gider ve bu etki belirgin bir biçimde Neolitik Dönemle birlikte dinsel bir anlam içerir. Anadolu'nun güneyinde Beldibi ve Öküzini Mağaraları'nda Mezolitik Dönem'in başlarında duvar resmi olarak görülmeye başlayan boğa (Otte vd. 1994, s. 201–213), Göbeliktepe'de dikilitaşlar üzerindeki kabartmalar arasında da yer alır (Schmidt, 2007, s. 178). Benzer bir şekilde Çatalhöyük yerleşimindeki mekânlarda hem duvar resmi hem de duvarlara yerleştirilen sıvalı boğa başları şeklinde Neolitik Dönemde toplulukların dinsel yaşamında önemini gösterir (Hodder, 2006, s. 35, 46). Çatalhöyük örneğinde görülen boğanın Neolitik Dönem'de bereket ve devingenliğin ve aynı zamanda eril varlığın sembolü olarak kullanıldığı kabul edilir (Haas, 2015, s. 315; Taracha, 2009, s. 16). Bu dönemde ata kültü yanında bireysel tanrılara ibadet olarak görülen boğa tanrı imgesi cenneti, ayrıca ön plana çıkarılan kadın tanrıça imgesi de yeryüzünü temsil ettiği düşünülür (Hutter, 1997, s.76).

Boğa, Anadolu'da olduğu gibi Mezopotamya inanışlarında da bereket ve bereketli toprağı simgeler. Aynı zamanda MÖ 3. Binin başından itibaren boğa, tarımla alakalı olarak "suları terbiye eden" bir varlık olarak görülür[5]. Bu dönemde yani MÖ 3. Binin başlarında Mezopotamya kültüründe Fırtına Tanrısı da ortaya çıkmaya başlar ve

[5] Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus'a adanmış taş boğa adakların buluntu yeri İç Paphlagonia olarak anılan ve merkezinde Amnias Vadisi'nin olduğu bölgedir. Amnias Vadisi, kuzeyde Küre Dağları ile güneyindeki Ilgaz (Olgassys) Dağlarının ortasında bir su/taşkın toplama havzasıdır. Vadinin özellikle Kastamonu merkez ilçe doğu sınırından itibaren genişleyerek Taşköprü (Pompeiopolis)-Boyabat'a kadar genişleyen bölümünde alüvyonel tabakanın 1,5 km genişlik ve 14-20 m derinlikte olduğu tespit edilmiştir. Benzer alüvyonel birikimler Vadinin batısında yer alan Eflani Platosu ile Devrekâni Platosunda da görülür (Jhonson, 2010, s. 40). A. Özdoğan ve C. Kuzucuoğlu'nun yönettiği 1994-1998 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmalarında, İç Paphlagonia'yı kapsayan Kastamonu il genelinde Neolitik Döneme ilişkin kesin bir bulgunun olmamasının nedeni olarak, vadi zeminlerine kurulmuş olması muhtemel dönem yerleşimleri Holosen Çağın sonu ile başlayıp Kalkolitik Dönemi'n de sonuna kadar devam eden ve sıklıkla yaşandığı düşünülen taşkınlardan dolayı kaplanan alüvyonel tabakaların altında kalmış olmasıdır. Aynı zamanda bölgede Kalkolitik, İlk Tunç I ve II tabakalarının 980-1300 m rakımlar arasındaki tepe noktalarında yer alması da bu görüşü desteklemektedir (Özdoğan vd., 2000, s. 45-47). Yapılan çalışmalarda özellikle Amnias Vadisinin MÖ 1. Bin'e kadar bu alüvyonel dolguya bağlı göl/bataklık alanlarıyla çevrili olduğu da tespit edilmiştir (Özdoğan vd., 2000, 45). Paphlagonia'daki taş boğa adakların buluntu yerleri de Amnias Vadisi'nin ana yatağını gözetleyen 600-900 m yükseklikler arasındaki, vadiye hâkim yüksek noktalar olması, bölgedeki meteorolojik olaylardan sorumlu bir tanrının, su-yağış-taşkın gibi unsurlarla, "suları terbiye eden" anlamında da yoğun bir şekilde tapınım görebileceği düşüncesine bizleri yaklaştırabilir.

"Hadda/Adad" olarak adlandırılır (Schwemer, 2008, s. 152). Boğanın su ile olan ilişkisinin düşüncesi Hitit dinine de yansımış hatta Eski Hintçe "akmak" fiili hem boğa hem de su kelimesine kaynaklık etmiştir. Zaman içerisinde de boğa, dağ tanrıları ile ilişkili hale gelir (Haas, 1994, s. 316-318). MÖ 3. Bin yılın başlarında Mezopotamya'dan boğa tanrı bir tanrıça eşliğinde çift olarak görülür ve bu şekli ile Kuzey Suriye'den Anadolu dini içine geçer ve ikincil bir Anadolu Tanrıçası ile birleşir. Bu eşikte Anadolu'da Neolitik Dönemden beri var olan boğa ilk başta pantheondan çıkar gibi görünür ve yerini Fırtına Tanrısı ile ona eşlik eden tanrıçaya bırakır. I. Hattuşili (MÖ 1650-1620) Döneminde resmi kültün başında Hatti Fırtına Tanrısı ile Arinna Güneş Tanrıçası vardır. Orta Krallık Döneminde ise Hurri etkisi ile bu çift Teşup ve Hepat ile özdeşleşir. Bu değişim oluşurken yine de Anadolu'nun en eski inanç imgesi olan boğa unutulmadığı, Hatti kült merkezi olan Nerik'deki uygulamalardan görülür. Bu şekliyle Neolitik Dönem'den itibaren yağmur getiren Hava Tanrısı sonraki dini düşünceler içinde de yer alır ve Hitit Dini içinde de Orta Krallıktan itibaren güçlü bir şekilde yaşamaya devam eder (Hutter, 1997, s. 77).

Hatti Dininden devralınan Fırtına Tanrısı ve Boğa kültü, Hitit'de devam eder. Hititlerde baş tanrı Gök Tanrısı idi. Tanrı, Mezopotamyalı göğün tanrısı Adad'ın ideogramı ile yazılıyordu. Gök tanrısına Hattiler Taru, Hurriler Teşup diyorlar ve Hitit hiyerogliflerindeki işaretler Tarhu, Tarhuna ya da Tarhunt diye okunuyordu. Tanrının birçok şekilde sesleniliyordu ancak tanrının hiyeroglif işareti ikiye bölünmüş bir elipsten oluşmaktadır. Önce söz konusu işaret, sonra gök tanrısı denmek isteniyorsa ikiye bölünmüş elipsin altına "W" biçimli yıldırım işareti yazılırdı; ikisi birden Gök Tanrısı anlamına gelmektedir. Gök tanrısı kutsal sayılan dağlar üzerinde durur. Hitit dininde gök tanrısını boğa üzerinde durmaz. Bu durum boğanın tek başına gök tanrıyı temsil etmesinden kaynaklanır (Akurgal, 2015, s. 80-81). Boğa, Fırtına Tanrısının kutsal hayvanıdır ve sunak üzerinde ya da kurban edilirken gösterilir (Haas, 1994, s. 321). Fırtına Tanrısı bereketi simgelediği kadar savaşlardan da sorumludur ve ülkenin askeri geleceğini de belirler (Savaş, 2002, s. 99). Göğün Fırtına Tanrısı iki erkek dağ tanrının üzerinde bazen boğaların çektiği arabasında görülür bazı yerlerde de çoğu kez boğa şeklinde tasvir edilirken, boğa birçok durumda doğrudan doğruya tanrının tasviri olarak görülür (Savaş, 2002, s. 110). Fırtına Tanrısı her ne kadar bereket getiren, yağmur ve fırtına anılan; tarımın, bitkilerin büyümesinin ve çayır ve meraların sorumlusu ve koruyucusu bir tanrı olarak kabul edilse de her yaptığı da iyi olarak

nitelendirilmez. Özellikle yağmur ve su ilişkisi göz önüne alındığında "her şeyi bozguna uğratan boğa", "yeri göğü titreten" ve "dağları bölen" olarak nitelendirilmektedir. Keza tanrı çivi yazılı tabletlere göre yağmur dualarında çok anıldığı gibi sadece gökten yağan yağmurun değil akarsu ve yer altı suları ile kaynakların da tanrısı olarak görülür. Bu noktada tanrı yer altı tanrıları ile de ilişkilidir (Haas, 1994, s. 324-327). Hitit belgelerine göre birçok kentin fırtına tanrısı bulunmakta ve fırtına tanrıları yine birçok yan isimle birlikte kullanılmaktadır. Bu durumda genel kabul, tanrının niteliği olarak "yağmur aracılığıyla verimlilik bağışlayan" ortak bir karaktere sahip yerel tanrılar olduklarıdır (Savaş, 2002, s. 107).

Genel anlamda bakıldığında Hitit Dininde boğa, Fırtına Tanrısının kendisi olarak ayakta, sabit duran, gövdesi silindirik, cinsel organı kimi örneklerde Paphlagonia Boğaları gibi yatay gösterilmiş, boynuzların hemen altından çıkan kulakları oval ve gözler içiçe daireler içerisindedir. Tanrının, İnandıktepe Vazosu ve Alacahöyük'deki kabartmalarında görüldüğü gibi tasviri sunak üzerindeki bir heykel şeklinde olup, üç boyutlu olarak her taraftan görülebilecek bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Bir sunak üzerinde duran boğa tanrıya, alay eşliğinde gelen krali çift sunum yapmaktadır (Özgüç, 1988; Taracha, 2011, s.132-147; Taracha, 2012, s.111). Genel anlamda düşüncede, kısmen de biçim olarak Hitit Boğa Tanrısı, Paphlagonia Boğaları ile benzeşmektedir. Özellikle boğaların her iki kültürde ayakta, sabit ve kısmen ön ayakları üzerine dayanmış bir gösterime sahip olmaları, üç boyutlu yapılarak her taraftan görülmelerinin sağlanması, kuyruğun ve cinsel organın veriliş biçimleri gibi detaylarıyla birlikte birbirine yanaştırmaktadır. Özellikle Sarissa kazılarında bulunan pişmiş toprak boğalar ile (Müller-Karpe, 1998a, s. 450), Kastamonu Müzesi'ndeki (Env. 408) pişmiş toprak boğanın kuyruklarıyla aynı ve kısmen de İnandıktepe'den bulunan boğaların kuyruk veriliş biçimleriyle Hitit ve Paphlagon boğalarının benzeşmesi de önemlidir. Çünkü farklı dönemlere ilişkin inceleyebildiğimiz boğa örneklerinde, ister pişmiş toprak ya da taş isterse de metal örneklerde boğaların kuyrukları bu şekilde gösterilmemiş aynı zamanda boğaların tamamına hareket verilmeye çalışılmıştır.

Kastamonu Müzesi'nde yer alan Kınık'tan bulunan metal boğa rhytonları, Taprammi Çanağı'ndaki aslanla mücadele eden boğanın varlığı, Pınarbaşı Buz/Mızrak Mağarası'ndan bulunmuş olan kılıç gibi eserlere bakıldığında muhtemelen asıl kullanım mekânından taşıma ile gelmiş olsalar da Paphlagonia Bölgesi ya da yakın çevresinde MÖ 2. Bin'e tarihlenebilecek bir Fırtına Tanrısı tapınağı dolayısıyla inancına da işaret

etmektedir. Öte yandan bölgede Fırtına Tanrısı inancı olabileceğine dair başka izler de bulunmaktadır[6].

İnandıktepe vazosu daha erken olmakla birlikte aynı geleneğin ve ikonografinin devamı olan Alacahöyük'teki ortastatlar üzerinde yer alan boğa figürü MÖ 13. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir (Taracha, 2012, s. 108-109). Paphlagonia Boğalarının en erken örnekleri ise MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilebilir. Aradaki zaman farklılığı ise oldukça büyüktür. Bu noktada Anadolu gelenekli ve Son Tunç Dönemi'nde oldukça belirgin boğa formundaki Fırtına Tanrısı özellikle boğaların buluntu merkezi olan ve daha sonradan yine bir gökyüzü olayları ile ilgili olan Zeus'a adandığı bildiğimiz İç Paphlagonia'da korunmuş olabilir mi? Paphlagonia Bölgesi'ndeki kazı ve araştırma eksikliği bu benzeşimin kanıtlarını ya da Erken Demir Dönemi'nden daha geç döneme kadar olan süreci göstermesi açısından henüz yetersizdir. Ancak biçimdeki ve düşüncedeki benzeşim, öte yandan özellikle Vezirköprü buluntu yeri olmakla birlikte Paphlagonia'nın doğu sınırından gelen Geç Demir Dönemi boğa buluntuları (Dönmez, 2004, s. 50-53) bu devamlılığının olabileceğini de göstermektedir. Öte yandan bölgenin birçok araştırmacı tarafından içine kapalı, Hellenizm'den pek de fazla etkilenmemiş İç Paphlagonia Bölgesi'nde Tunç Dönemleri'nden beri oldukça güçlü bir şekilde gelen dinsel gelenek, Fırtına Tanrısının zoomorfik hali ile korunmuş olması yadırgatıcı olmayacaktır.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültlerinin ağırlığı yerli inanışlara bağlı, Anadolu'nun muhtemelen Tunç Dönemleri'nden getirdiği inanışlar olduğu açıktır. Bunun yanında Paphlagonia inanışları çağdaşı toplumların inanışları ile de kaynaşmış, ticaret, idari ve

[6] Kınık kazı alanından, yakın zaman önce defineciler tarafından dedektör aracılığıyla bulunmuş, yaklaşık 10 cm yüksekliğinde, döküm tekniğinde yapılmış bir Fırtına Tanrısı metal heykelciği bulunmaktadır. Heykelcik Kastamonu Müzesi'ne kayıtlı bir kolleksiyonere fiyat sormak amacıyla fotoğraf şeklinde ulaştırılmış ancak daha sonra İstanbul'da bir kişiye satıldığı iddia edilerek, esere ilişkin bilgi akışı durmuştur. Esere ait fotoğrafın ulaştırıldığı kolleksiyonerin sosyal medya hesabında kısa süreliğine görünen fotoğrafa göre ayakta, başında sivri bir külahı bulunan figürün, yüzü yuvarlak ve yanakları dışa taşkın olup burun belirgindir. Gözler sadece birer nokta şeklinde kullanılmıştır. Figürün vücudu incedir. Figürün sağ eli dirsekten kırılmış bir şekilde ileri uzatılmış ve eli yumruk şeklinde kapatılmıştır. Avuç ortası muhtemelen yıldırım demeti yerleştirilmek için boş bırakılmıştır. Sol kol omuzdan paralel bir şekilde uzanmış ve dirsekten itibaren yukarı kalkmıştır. Bu elin avuç ortası da delik olup muhtemelen mızrak benzeri bir silahı tutması sağlanmış olmalı. Figürün sol bacağı öndedir. Sağ ayak sivri bir şekilde bitirilmiş muhtemelen bir yere yerleştirilmek için bu şekilde yapılmıştır. Eser bu şekliyle en yakın örnek olarak Amasya Müzesinde sergilenen Fırtına Tanrısı Heykelciğinin (Alp, S. (1961). Amasya Civarında Zara Bucağından Bulunan Hitit Heykeli ile Diğer Hitit Eserleri, Anadolu (Anatolia) , S. 6, 191-216) daha basit, detaylardan uzak ve kaba bir benzeridir.

kültürel ve demografik hareketlerle de farklı kültürlerin inanışlarına hem ev sahipliği yapmış hem de synkretik oluşumlara da girmiştir.

Paphlagonia Bölgesi Zeus inanışları içinde Phrygia kökenli Zeus Brontaios oldukça önemli bir yer tutar. Aynı şekilde yine Phrygia tanrıları olan Zeus Thallos ve Ampeleites'in de bölge inanış repertuarında olmaları oldukça yüksek ihtimaldir. Bu tanrıların varlığı iki bölge arasındaki kültürel etkilenimin ne kadar yüksek olduğunu gösterirken Amias, Keias gibi Phrygialı isimlerin varlığı da bu etkilerin demografik etkilerle olduğunu gösterir.

Bazı kaynaklar Kral Midas'ın siyasi egemenliğinde Paphlagonia Bölgesi'nin de olduğunu kabul ederken, antikçağ kaynakları da hem kültürel hem de dinsel anlamda bu iki toplumun birbirine çok benzediğine işaret eder. Arkeolojik verilere bakıldığında Demir Dönemi ortalarından itibaren Paphlagonia'nın birçok yerinde tespit edilen seramikler Phryg kültür yayılımının genişliğini gösterir. MÖ 6. yüzyıldan itibaren ise Ana Tanrıça stelleri, yine ana tanrıçaların kithonik özellikleri ile kaya mezarlarında yer alması, kaya mezar mimarisi, kaya fasadları ve kaya tünelleri gibi başka unsurlar da iki bölge etkilenimini gözler önüne serer. Bu etkileşim sürecinin Roma İmparatorluk Döneminde özellikle MS 2. yüzyıl 2. yarısından sonra kapı temalı mezar stelleri ve Brontaios, Thallos ve Ampeleites gibi tanrı isimleri yanında Keias, Amias gibi de şahıs isimlerinin varlığıyla sürdüğü görülür.

Genel anlamda erken dönemde din ve sanatsal alanlardaki etkileşim daha geç dönemlerde de sosyal hayatın birçok alanına yayılmış durumdadır. Bu yoğun etkileşim hakların benzerliği, coğrafi şartların yakınlığı, tapınılan tanrıların kökeninde doğa/fırtına tanrısı olarak verimlilik veren, kişileri, sürüleri ve toprağı koruyan niteliklerinin aynılığı söz konusudur. Geç dönemlerde de açıktır ki nüfus hareketleri etkileşimin devamını sağlamıştır.

Özellikle Dacia Bölgesine giden Asia Minorlu kolonistlerin bu bölgede yaptıkları adaklara bakıldığında Phrygialı ve Paphlagon inanışlarının yan yana bulunduğu görülür. Bu bölge maden ve taş/mermer ocaklarının yoğunluğu göze çarpar. Buradan yola çıkarak Phrygialı göçmenlerin Paphlagonia'daki varlıkları da yine maden ve taş/mermer ocakları ile açıklanabilir.

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde Pers inanışlarına ait izler olmakla birlikte çok da belirgin değildir. Amastris'ten gelen Zeus Asbamaios Pers kökenli bir

inanış olarak nitelendirilirken, Zeus Bonitenos Tapınağı'nın postamenti üzerindeki Zebu boğası ile Sinope'den Zeus Dikaiosynos Megalo'nun da Pers izleri taşıdığı düşünülür.

Bölge, Anadolu'nun geri kalanı gibi MÖ 546 yılından sonra hâkimiyetine girmiştir. Yarı özerk konumdaki Paphlagonia Krallığı MÖ 5. yüzyıl sonunda bağımsızlık hareketlerine girişse de MÖ 380/78'de Datames'in bu hareketleri bastırmasıyla Pers varlığı bölgede daha da güçlenmiştir. Pers yönetiminin bu tarihten itibaren bölgede varlığını kuvvetlendirmek için nüfus, idari ve sosyal anlamda değişiklik gitmiş olması da muhtemeldir. Keza bu döneme gelene kadar ve sonrasında da iki krallık arasında krali evliliklerin bölgeyi etkilemiş olması da mümkündür.

Arkeolojik anlamda Pers kültürünün Paphlagonia'daki yansıması kaya mezarı mimarisi ve ön cephe rölyeflerinde MÖ 5. yüzyıldan itibaren görülür. Yine aynı tarihlerde Daday ve Tosya'dan gelen Pers soylularına ait mezar stelleri Perslilerin bölgedeki varlıklarının direkt göstergeleridir. Bu kadar erken verilere karşında, MS 3. yüzyıl başlarına ait Zeus Bonitenos Tapınak postamentindeki Zebu ile Zeus Asbamaios'a ait adak steli arasında büyük bir zamansal farklılık olduğu da açıktır. Ancak bu zaman dilimine gelene kadar Pers Kraliçesi Amastris'in MÖ 300'ler gibi kendi adını verdiği bir kent kurması; Pontus Krallığı'nın aynı tarihlerde yine bölgede kurulması ve varlığını uzun süre devam ettirmesi ile yine MS 2. yüzyılda Abonuteikhos/Ionopolis'te ortaya çıkan Glykon Kültü'nün kuruluşundaki Pers soylularına olan atıflar Pers soylu nüfusun bölgedeki varlığının devam olarak yorumlanabilir.

Paphlagonia Bölgesinde tespit edilen Zeus epithetlerinden sadece yedisi Hellen kökenli epithetlerdir. Bunların dışında Amastris'te görülen Zeus Strategos'ta Hellence olmasına karşın tanrının yazıtında geçen "tanrıların atası" ifadesi yerli ve daha eski bir tanrının daha sonradan gelen Hellen kolonistlerle birlikte geçirdiği dönüşümü ifade eder. Aynı şekilde Abonuteikhos/Ionopolis'ten bilinen Zeus Poarinos'un epithetindeki Hellence köken olmasına karşın bölgedeki diğer etkilerle synkretik bir yapıya kavuşmuş yerli bir tanrı olduğu bellidir. Bunların dışında Hypsistos, Basileus, Soter, Ktesios Epekoos, Panktesios, Epekoos, Epidemios, Epikarpios tamamen Hellence epithetlerdir. Bu epithetlerin yoğunlaştığı yerler ise Hellen kolonizasyonun olduğu kıyı kesimler ile sonradan muhtemelen taşıma nüfusla MS 1. yüzyılda oluşturulan Hadrianopolis olduğu görülür.

Bölgenin Hellen kültürü işe etkileşimi en eski kökenleri Altın Post'un Arayışı, İlyada gibi erken dönem antikçağ edebi kaynaklarında görülür. MÖ 7. yüzyıl ile birlikte çeşitli nedenlerle Hellenler Karadeniz'e ulaşmış ve kolonizasyonu hareketlerine başlamıştır. Bu hareketlerde Miletos kenti başı çekse de Ionia Bölgesi kentlerinden gelenler kendi kültür, sanat ve dini inançlarını yanlarında getirtmiştir. Ancak tez genelinde görüldüğü gibi bu Hellen etkisinin en azından Zeus inancı konusunda çok da yoğun olmadığı bölgedeki hâkim tanrıların yerli tanrılar olduğu görülebilir.

Bölgede özellikle koloni kentlerinin Roma İmparatorluk Döneminde Ionialı kökenlerini yeniden hatırladıkları görülür. Amastris teritoryumundaki Kromna kentinin ozan Homeros'a sahip çıkması gibi Abonuteikhos kentinin MS 2. yüzyıl ortalarında Ionopolis ismini alması gibi aynı yüzyılda Gangra kentinin de geçirdiği dönüşümle görmek mümkündür.

Genel anlamda bu Hellen epithetlerinin varlığı kıyıdaki koloni kentlerinin Ionialı demografisi, iç bölgede de sonradan oluşturulan Hadrianopolis'e taşınan nüfusla açıklanabilirken, yine Roma İmparatorluk Dönemi'nde gelişen yollar, iletişim ve ticaret ağıyla açıklanabilmektedir.

Paphlagonia Bölgesi Zeus inançlarında çağdaşı toplumların etkileri olduğu gibi, özellikle yerli kökenden gelen inanışlarda bölgenin Tunç Dönemleri inanışlarının etkisi olduğu gibi bu noktada da özellikle yerel epithetli tanrıların aslında bölgenin yerli tanrıları oldukları kabul edilebilir. Bölgeden tespit edilen Zeus epithetlerinin birçoğu yerli dile ait olup toponimden kaynaklarında kabul edilir. Paphlagonia Bölgesinin coğrafi yapısına bakıldığında Asia Minor'un ana arterlerinden uzak, Anadolu Platosundan Olgassys Dağları ile ayrılmış ve Pontus Euksenios kıyısında da Küre Dağları nedeniyle içe genişleyen bir hinterlandın olmadığı "yalıtılmış" bir bölge olduğu görülür. Bu yalıtılmışlık kültürel dinamiklerin hızla değişmediği, özellikle iç kesimlerde Hellenizm ve Romanizasyonun gerçekleşmediği bu noktada da yerleşim tipolojisinden siyasi ve toplumsal yapıya, dinsel habitata kadar geçmişten getirilen alışkanlıkların devam etmesine neden olmuş olabilir.

MÖ II. Bin'e bakıldığında Hitit yazılı kaynakları bölgeyi Pala Bölgesi olarak gösterir. Hitit arşivlerinde bu kültüre ilişkin az sayıda veri olmasına karşın var olan tüm bilgilerde Pala baş tanrısı, bir Fırtına Tanrısı olan Ziparawa/Zaparwa ile Pala pantheonuna aittir. Ziparwa/Zaparwa Hatti kökenli bir tanrıdır. Metinlerde bu tanrı ile ilişkili olarak "Tiunaš" kelimesi geçmektedir ve bu kelimenin karşılığının boğa olduğu

iddia edilir. Tiunaš, kimi zaman baştanrı Ziparwa/Zaparwa'yı kimi zamanda onun kutsal hayvanı olan boğayı temsil eder. Bu bilgilere bakarak Paphlagonia Bölgesi'nde Orta ve Son Tunç Dönemleri'nde hâkim tanrısının bir bereket/fırtına tanrısı olan Ziparwa/Zaparwa olduğu bu tanrının da kutsal hayvanının ve aynı zamanda tezahürünün de boğa olması tezimizde ele alınan boğa adaklar ve özellikle de Zeus'a adandığını bildiğimiz taş boğa adakların bu kültürün devamında geç dönemdeki Fırtına Tanrısının yansımaları olabileceği düşüncesini destekler.

Yazılı kaynaklardaki bilgileri destekleyecek arkeolojik veriler ise çok güçlü değildir. Bölgede MÖ II. Bin'e ait yerleşim sayısı mevcut tespitlere göre oldukça azdır. Bu yerleşimler içinde Kınık yerleşmesi ise İlk Tunç'tan Demir Dönemine kadar kesintisiz bir yerleşime sahiptir. Bu kazının başlamasına neden olan bronz buluntu grubunda yer alan boğa başı şeklinde ryhtonlar oldukça önemlidir. MÖ 13. yüzyılın son çeyreğine ait bu grubun bazı parçalarının bir Fırtına Tanrısı Tapınağına adandığı düşünülürken, her ne kadar bu buluntu grubu in sutu olmasa da yakın çevredeki bir Fırtına Tanrısı tapınağının varlığı düşünülebilir.

Bölgenin güney sınırından yer alan İnandıktepe MÖ 16-15. yüzyıl Fırtına Tanrısı Tapınağına ev sahipliği yaparken, bölgenin doğu sınırında yer alan Oymaağaç Höyüğünün Fırtına Tanrısı Kutsal Kenti Nerik olduğu da kesinleşmiştir. Bu iki yerleşimin Fırtına Tanrısı tapınakları ve kentleri olması, buluntu gruplarında boğaların önemli yer tutması tezimizde ele aldığımız baştanrı Zeus'a adanmış boğalar açısından önemlidir.

Hitit belgelerine göre her kentin fırtına tanrısı olduğu bu tanrıların birçok yan isimle anıldığı genel kabul olarak bu tanrıların "yağmur aracılığıyla verimliliği bağışlayan" ortak bir karaktere sahip yerel tanrılar olduğu bilinmektedir. Bu noktada Paphlagonia Bölgesinde de birçok Zeus'a ait epithet, toponimden kaynaklı ve bilinebilen nitelikleriyle (dağ/fırtına, verimlilik) birlikte MÖ II. Bin inanışlarının devamı gibi görünmektedir.

Genel anlamda bakıldığında Hitit Dininde boğa, Fırtına Tanrısının kendisi olarak ayakta, sabit duran, gövdesi silindirik, cinsel organı kimi örneklerde Paphlagonia Boğaları gibi yatay gösterilmiş, boynuzların hemen altından çıkan kulakları oval ve gözler içiçe daireler içerisindedir. Tanrının İnandıktepe Vazosu ve Alacahöyük'deki kabartmalarında görüldüğü gibi tanrının tasviri sunak üzerindeki bir heykel şeklinde olup, üç boyutlu olarak her taraftan görülebilecek bir şekilde yapıldığı görülmektedir.

Genel anlamda düşüncede, kısmen de biçim olarak Hitit Boğa Tanrısı, Paphlagonia Boğaları ile benzeşmektedir. Özellikle boğaların her iki kültürde ayakta, sabit ve kısmen ön ayakları üzerine dayanmış bir gösterime sahip olmaları, üç boyutlu yapılarak her taraftan görülmelerinin sağlanması, kuyruğun ve cinsel organın veriliş biçimleri gibi detaylarıyla birlikte birbirine yanaştırmaktadır.

Paphlagonia Bölgesinde tespit edilen ve Zeus'a adanan boğalar ile Tunç Dönemleri'nde özellikle de MÖ II. Bin inanışlarındaki boğalar arasında fiziksel bağlantı kurmak oldukça güçtür. Özellikle Paphlagonia Bölgesi için zamansal boşluğu dolduracak arkeolojik veriler şu aşamada arkeolojik çalışmalarında azlığı nedeniyle bulunmamaktadır. Ancak bölgenin hemen doğusunda Vezirköprü'den Erken Demir Dönemine tarihlenen pişmiş toprak boğa bulguların varlığının olması MÖ II. Bin geleneğinin bölgede devam edebileceğini göstermektedir. Bu noktada da Paphlagonia Bölgesinde sonradan Zeus ile birleşmiş olan baş tanrının, Anadolu'nun yerli inanışlarından gelen Fırtına/Dağ Tanrısı olduğu, birçok araştırmacının da kabul ettiği yalıtılmış bir kültür alanı olarak Tunç Dönemleri inanışlarının devam etmiş olabileceği hatta pişmiş toprak ve taş boğa adaklara bakarak da bu tanrının zoomorphik olarak inanıldığı kabul edilebilir.

BÖLÜM IV

4. Paphlagonia Bölgesi Fırtına Kültü İnancına Etno-Arkeolojik Bir Yaklaşım

Paphlagonia ve Pontus Bölgeleri'nde Zeus Kutsal Alanı olarak tespit edilmiş yüksek noktalarda "dinsel inanışın devamlılığı" çerçevesinde, farklı zaman dilimlerinde olduğu gibi bugün de inanışların sürdürüldüğü de görülmektedir. İçerik olarak, antikçağ inanışlarına benzer şekilde yükseklerde, dağ tepelerinde tanrıya daha yakın olma motivasyonu ile özellikle "yağmur duası" için yapılan ritüel ve dualarda, Anadolu'nun erken dönemlerinde olduğunda gibi bereketin geldiği yerler olarak görülmesi ilginçtir.

Paphlagonia'da, kıyı kenti Karusa'nın art alanında kalan Asar Tepe, bazı bulgulara göre Zeus Dikaiosynos'a ait bir kutsal alan olarak kabul edilmektedir. Alanda yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda pişmiş toprak boğa figürinleri, kandil ve bir tane de parfüm şişesi bulunmuştur. Ayrıca bu alandan daha önce köylülerce bulunup müzeye teslim edilen Mithradates Eupator Dönemi sikkeler, alanın Hellenistik Dönem kullanımını gösterir (Işın, 1998, 109). Asar Tepe'nin bu en üst noktası dik yamaçlı bir tepe yapısına karşın muhtemelen yapay bir işlemle düzleştirilmiştir. Bu düzlük alanda ise 25 x 10 m ölçülerinde bir yükselti bulunmaktadır. Karusa, Asar Tepe'ye kuş uçumu 13 km uzaklıktadır. Karusa'da bulunmuş bir yazıt Zeus Dikaosynos'a adanmıştır ve bu yazıtın Asar Tepe kutsal alanıyla ilişkili olduğu kabul edilmiştir (Robinson, 1906, s. 302, no. 24; Doonan, 2009, s. 72; Summerer, 2014, s. 211-212). Asar Tepe antikçağda olduğu gibi bugün de kutsal sayılan bir kişinin (Hızır İlyas) mezarının bulunduğu alan olarak bölge yerlilerince inanılıp, bu inanış doğrultusunda kutsal sayılarak yağmur için toplu dua gibi çeşitli ritüellerin de yapıldığı bir ziyaret mekânıdır (Doonan, 2009, s. 72).

Pontus Bölgesi'nde Amasya (Amaseia) Yassıçal'da bulunan Zeus Stratios kutsal alanı da Pontus Krallığı'nın en önemli tapınım alanlarından biridir (Mitchell, 2007, s. 167). Bu kutsal alan da günümüzde "Büyük Evliya" ismiyle anılan (Cumont, 1906, s. 172-173) yine kutsallığını sürdüren ve toplu ritüellerin yapıldığı bir yerdir. Benzer bir durum Samsun'un Kavak İlçesinde bulunan Çirişli Tepe kutsal alanı da görülmektedir. Çok sayıda pişmiş toprak boğa figürüni yanında başka arkeolojik materyallerin de bulunduğu kutsal alan diğer iki kutsal alan gibi aynı kullanım ile yerel bir evliyanın kutsal mekânı olarak günümüzde toplu ritüellerin yapıldığı ve kutsaniyetin devam ettiği bir yerdir (Summerer, 2014, s. 212).

Pontus Bölgesi'nde olduğu gibi Paphlagonia Bölgesi'nde de özellikle yüksek dağ tepelerinde yerel halk tarafından evliya olarak anılan bir kişinin defin edildiği ya da türbesinin olduğu varsayılıp kutsal sayılan ve antik dünyanın yeni yılının başlangıcı olan Hıdırellez hem de berekete yönelik yağmur duasının yapıldığı açık hava tapınım alanlarının yoğunluğu ve bu alanlardaki orta boy taşlarla elips şeklinde yapılmış sembolik kutsal noktalar oldukça dikkat çeker.

Paphlagonia'daki bu alanların başında Ilgaz (Olgassys) Dağı gelir. Dağın kutsallığına ilişkin birkaç antik kaynağın işaret etmesi ve Gangra sikkelerinin yorumlanması dışında antikçağ ya da daha eski dönemlere dair arkeolojik bir veri henüz ortaya konmamıştır.

Strabon, kendi dönemi için Olgassys Dağı için, Paphlagonların dağın her yanını tapınaklarla donattığını söyler (Strab. XII, 3. 40-41). Ilgaz Dağları doğu-batı aksında 60 km uzunluğa sahiptir. Ancak, Strabon pasajında "Olgassys Dağı yolculuk için oldukça güç ve oldukça yüksektir…" ifadesini kullanmasından dolayı büyük ihtimalle dağın en yüksek noktası olan Büyük ve Küçük Hacet Tepeler mevki ve yakın çevresini ima etmiş olmalıdır. Öte yandan Strabon'un ifade ettiği tapınak kavramının somut olarak nasıl bir yapıyı karşıladığı elbette tartışılabilir. Bölgede klasik anlamda bilinen tapınaklar olan, Olgassys Dağının uzak kuzey yamaçları olarak değerlendirilebilecek Daday'ın Meyre Köyü'ndeki Zeus Bonitenos ya da dağın batı uzantısı sayılabilecek Kimistene'deki Zeus Kimistenos Tapınaklarının yapılış tarihleri MS 3. yüzyıl başıdır. Olgassys silsilesinde bu tapınaklardan başka tapınak yapısı da bilinmemekle olup en fazla Kurmalar Köyü'ndeki Hera Tapınağı var olduğuna ilişkin yazıt dışında daha erken tarihlere ait bir yapı da bulunmaktadır. Bu noktada bölgenin yoğun ormanlık olmasından dolayı tapınak yapılarının ahşap olabileceği ya da taştan basit temenoslar şeklinde lokal kabile ya da topluluklarının tapınım alanları oluşturmuş olabileceği düşünülebilir. Bu bilgiler ve öngörüler ışığında Ilgaz (Olgassys) Dağının günümüzdeki kutsallık olgusuna bakmamız gerekir.

Öncelikle dağın kuzey eteklerinde (Ortalama 1500-1700 m rakım) yer alan Benli Sultan Külliyesi ve Haraçoğlu Türbeleri muhtemelen 16. yüzyılda inşaa edilmiş olsalar da bölgenin en önemli evliyalarının mekânları olarak bilinirler. Her iki kutsal mekân bünyesinde kutsal ağaç, kutsal su (Asa Suyu) ve kutsal geyik inancını kuvvetli şekilde taşımaktadır. Bu kutsal mekânlar aynı zamanda adakların, kurbanların sunuldukları yerlerdir de.

Ilgaz Dağı'nın (Olgassys) en yüksek noktası 2587 m ile Büyük Hacet Tepesi'dir. Hacet kelimesi, Osmanlıca "Büyük Kaya" anlamına gelmekle birlikte halk arasında günümüzde "Tanrı'dan ya da kutsal sayılan kişiden beklenen dilek, gereklilik" olarak kullanılmaktadır. Dağın çevresindeki köylerde yaşayan insanlar yukarıdaki tanımın içeriğine uygun olarak zirvenin hemen altında bulunan ve yapay olarak oluşturulmuş küçük bir düzlükte, tanrıdan bir hacet olarak kurak yıllarda yağmur duasına çıkılmakta, kurban kesilmekte, tekrarlanan bir ayin olarak yılın 5 Mayıs tarihine tekabül eden Hıdırellez gününde, toplu duaya çıkıp, kurban kesip ve toplu kurban yemeği gibi topluluk halinde dinsel ritüelleri gerçekleştirilmektedir. Ritüellerin gerçekleştiği zirve noktada ise iki adet alan, bölge yerlilerince "türbe" olarak kabul edilen, küçük-orta boy taşlardan yapılmış, oval planlı basit temenos olabilecek yapılar bulunmaktadır. Bu yapılardan bir tanesi sembolik bir mezar gibi, dar, ama bölgede fazla görülmeyen siyah andezit taşlardan oluşturulmuştur. Diğer yapı ise, doğu-batı doğrultulu iç içe iki oval hattan oluşan ve dağın taşlarından yapılmıştır. Bu ikinci mekân 10 x 7 m. ölçülerindedir. Ortaları boş olan bu alanları çevreleyen taşlardan oluşturulmuş yükselti 1,5 m'dir (Resim 42-43). Daha dar olarak yapılan temenos ise daha küçük ölçüdedir. Her iki mekânın çevresinde yaptığımız inceleme de arkeolojik anlamda herhangi bir materyalle karşılaşılmamıştır. Ancak fazla olmamakla birlikte muhtemel çatı kiremitlerine ait kalın taşcık katkılı parçalara rastlanmıştır. Bölge yerlilerin verdiği bilgilere göre toplu kurban yemeği için yaklaşık 1950'li yıllara kadar bu kutsal alanda bir fırın bulunmaktaymış ve yemekler, ekmekler burada pişirilirmiş. Yine ritüeller arasında Hıdırellez günü yapılan ritüellerden sonra alandan çıkarken, muhtemelen bereketin artırılması amacıyla fırın içine para atma eylemi de yapılırmış. Ilgaz (Olgassys) Dağı, Tantalos efsanesine bağlı olarak Tantalos'un Olymposlu Tanrıları için kurduğu sofranın yeri olmak ve yine Gangra sikkelerinden bildiğimiz Hestia Theon yani tanrıların ocağıdır. Bu noktada bugün hala dağın zirvesinde bir fırın, ocak gibi pişirmeyi sağlayacak yerlerin yapılması, yemeklerin orada pişiriliyor olması, toplu bir sofra kurulması ve yemeğin kutsal günlerde yeniyor olması daha manalı gelmektedir. Keza benzer bir olguyu biz Ilgaz Dağının güney eteklerinde Kurmalar (Kimiata)'da "Toίς μεγάλοις Θεοϊς" tanımıyla birlikte stoa, yemekhane gibi yapılar ve yardımcı binaların varlığıyla da görebilmekteyiz (Kaygusuz, 1983a, s. 49-53, Marek, 1992, s. 135-140; Marek, 1993, s. 167; Mitchell, 1993b, s. 23).

Resim 42-43 *Ilgaz, Hacet Tepesi, rakım 2575 m*

Ilgaz Dağı'nda gördüğümüz ikili, taşlardan oval şekilde yapılmış basit temenosun yerel halkın inancıyla temsili mezar ya da türbe yapısının hemen hemen aynısına bölgenin en yüksek ikinci dağı olan ve Küre Dağlarının en yüksek noktası olan

Yaralıgöz Dağı'nda da görmekteyiz. (Resim 44-45-46) Yaralıgöz Dağı'nın en yüksek noktası 2019 metredir. Dağın genel yapısı dik yamaçlara sahiptir ve zirve noktalarını da dik ve büyük kaya kütlesinden oluşmaktadır. Zirvenin ve dağın güneyinde, dağın genel yapısının aksine düz bir alan (Emirdüzü) bulunmaktadır. Bu alanın güneyinde 9 x 6 m boyutlarında yine küçük-orta boy taşlardan genel yapısı oval, ortası derinleştirilip dışa dönük konik yapıda 1.5 m yükseltilmiş bir mekân bulunmaktadır. Bu oval yapı doğu-batı doğrultuludur. Bu alanın 10 m güneyinde aynı yapının daha küçük boyutlarında ikinci bir sembolik mezar ya da türbe veya temenos olarak adlandırabileceğimiz bir mekân daha vardır. Bölge yerlilerinin bilgilerine göre bu alanda aynı diğer yerlerde olduğu gibi Hıdırellez Zamanı ya da kuraklık zamanlarında yağmur duası için yine toplu ritüellerin yapıldığı, yine evliya olarak inanılan kutsal şahsiyetlerin mezarının ya da türbesinin olduğu yerdir. Bu mekânların bulunduğu yükseklik de 1780 m'dir.

Yaralıgöz ve Ilgaz Dağlarının kutsaniyetlerine ilişkin ilginç bir belge MS 15. yüzyılda meydana getirilmiş "Saltukname" adlı eserde geçen ifadelerdir. Kastamonu ve bölgesinin Türklerce fethinin anlatıldığı bölümlerde Yaralıgöz Dağı, Farsça kökenli olarak Kûh-i Bülend yani Yüksek Dağ olarak belirtilip adını burada esir düşmüş olan Türk Komutan Yer Alagöz'den alır. Türk Komutan Bizans birliklerine esir düşünce Yaralıgöz Dağının zirvesinde bir keşişin mesken tuttuğu mağaraya hapsedilir. Buradaki "Keşiş Mağarası" ele aldığımız kutsaniyet devamlılığı açısından önemlidir. Yer Alagöz'ün kurtarılması hikâyesinde ise Sarı Saltuk ve beraberindeki yedi asker, dağın zirvesinde "Hacet Namazı" kıldıktan sonra aynı yere güller dikerek, "dağ zirvesi kutsallığı" motifini İslami bir anlayışla ele alır. Ilgaz (Olgassys) Dağı için yine Saltukname'de, önce Bizanslı komutan olup daha sonra Müslüman olarak Türk saflarına geçen ve Ilgaz Dağı için "kendi dağım" ifadesi kullanan Ilgaz-i Rumi, bu dağda çarpışırken öldürüldükten sonra elbiseleri ile gömülmesi (Yakupoğlu, 2014, s. 200-220), yine Ilgaz Dağı'ndaki İslami Azizlerin varlığı ile kutsaniyet devamlılığı gösterilmiş olur.

Resim 44-46: *Yaralıgöz Dağı, Rakım 1780 m*

Yaralıgöz Dağı'nın doğu uzantısında Kastamonu'nun Çatalzeytin ve Taşköprü ilçelerinin kesiştiği sınır noktada Koru Yaylası adı verilen ve ortalama yüksekliği 1500 m olan sulak bir yayla bulunmaktadır (Resim 47-48). Bu yaylanın güney ucunda Ilgaz ve Yaralıgöz Dağlarından verdiğimiz oval planlı küçük-orta boy taşlardan, yine doğu-batı doğrultulu yerel halkın türbe olarak kabul ettiği ve bir adak-kurban amaçlı ziyaret mekânı olarak kullandığı bir yer daha bulunmaktadır. Bu alanın farkı ise taşlarla çevresi yükseltilmiş alanın ortasında üzerine bez parçaları bağlanan bir direğin varlığının olmasıdır. Alanın ölçüleri 15 x 10 m'dir. Alanda az sayıda olmakla birlikte kalın taşcık katkılı kenar profili korunmuş çatı kiremiti parçaları bulunmaktadır. Alanın bulunduğu yerin yüksekliği ise 1600 m'dir.

Resim 47-48: *Koru Yaylası, Rakım 1500 m*

Koru Yaylasındaki kutsal mekânın işlevine yakın bir başka noktada iki dağ arasında daha iç kesimlerde yer alan Esen Köyü Tekke mevkindeki kutsal alandır. Burası Yaralıgöz ve Ilgaz gibi bölgenin iki ulu, en yüksek dağlarının aksında neredeyse tam ortada kalmaktadır (Resim 49). Burada betonermeden yapılmış ve çok da eski olmayan bir türbe binası ve bina içinde de dört adet sanduka bulunsa da büyük ihtimalle

bu sanduka mezarlar boştur. Çevre köylüleri burada kimin defin edildiği bilmemekle birlikte Hıdırellez ve yağmur duası için kutsal bir toplanma alanıdır. 1150 m yükseklikte yer alan Tekke mevkiinde türbe yanında yer alan oldukça yaşlı bir meşe ağacı ise dilek ağacı olarak kullanılmaktadır. Tekke mevki diğer örneklerde olduğu gibi içinde yer aldığı lokal bölgenin en yüksek noktası olarak 15 civarında köyün insanlarının ortak tapınım (yağmur duası) alanını oluşturmaktadır. Kutsal görülen günlerde bu köylerin insanları burada toplanıp, su kaynağı olan bir oluğun yanında büyük kazanlarda yemeklerde pişirip yedikten sonra büyük sarı çam ağaçlarından oluşan koruluk altında toplu dua seremonisini gerçekleştiriyorlarmış.

Resim 49: *Tekke Mevki, Rakım 1150 m*

Paphlagonia Bölgesi'nde Kastamonu coğrafyası özelinde yerel halkın halen kutsal gördüğü ve çeşitli dinsel ritüelleri yerine getirdiği alanlardan son örneklerimiz ise Cide (Aigialos) ve Abonuteikhos/Ionopolis kentlerinden gelmektedir. Cide'deki (Aigialos) kutsal alan daha önceden Zeus Sarsos Tapınağının yeri olabileceğine dair tartışmamızın yapıldığı yerdir (Resim 50). Alan, bugün kutsal sayılan ve bölge yerlilerince yine ismi bilinmeyen bir evliyaya ait açık hava türbesi olarak kabul edilmektedir. Alanın kutsaniyeti yanında bugün orada tespit ettiğimiz yapı diğer örneklerde olduğu gibi kırık küçük-orta taşlardan (mermer) oval planda ve yine doğu-batı uzantılı bir yapıda, ortası boş kenarları 1.5 m civarında yükseltilmiş olması diğer

örneklerimizle benzeşmesine neden olmaktadır. Yine İnebolu'da (Abonuteikhos/Ionopolis), kıyının hemen arkasında yer alan Abaş Tepe yerel halkın türbe olarak nitelediği bir yerdir. Burada Abaş Baba ismiyle anılan bir evliyanın mezarının ve açık hava türbesinin olduğu 1920 ve 1930'lu yıllardaki bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Resim 49). Bu kaynaklarda, bugüne ulaşamamış olsa da yine yukarıda örneklere benzer şekilde küçük-orta boy taşlardan yapılmış oval biçimli ortası boş olan sembolik bir mezar ya da türbeden bahsedilmektedir. Keza alanda yine yaşlı bir meşe ağacı mevcut olup, bu ağacın da dalları çeşitli dilekler için dua ve adakların (Horoz gibi canlı hayvan kurbanı) sunulduğu bir işlev taşımaktadır.

Resim 50-51: *Cide-Türbe Mevki, İnebolu-Abaş Baba Türbesi*

Bu başlığımız altındaki en önemli ve farklı yaklaşımlardan birisi de Zeus Bonitenos Kutsal Alanı ile yakın ilişki de olduğunu düşündüğümüz 1400 m yükseklikteki Göktepe Mevkiidir. Göktepe, Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'nın kuş uçumu 3 km güneydoğusunda yer alan ve oldukça geniş bir bölgedeki en yüksek ve dolayısıyla çevreye hâkim noktasıdır. Göktepe, konumu ve yüksekliği nedeniyle bölgedeki birçok köyün yağmur duası ve Hıdırellez şenliklerinde yapılan dua ve toplu yemek gibi dinsel ritüellerinin ortak noktasıdır. Bölgede incelediğimiz köylerde Meyre Köyünde olduğu gibi her köyün genelde "Türbe Mevki" adını verdiği kendine özel toplu tapınım ya da ritüel alanı bulunurken bölgelerindeki en yüksek noktaların ise herhangi bir köye ait olmayıp yöredeki birçok köyün ortak tapınım alanı olduğu gözlemlenmiştir.

Göktepe'nin bulunduğu vadi ortalama 1100 metre rakıma sahip olup çağdaş yerleşimler bu noktalarda yer alır. Göktepe'nin eteklerindeki yerleşimlerde bu rakımda bulunur.

Çağdaş yerleşimlerden yüksekliği geçilip, Göktepe'nin eteklerine çıkılmaya başlandığında, tepenin güney eteklerinde bugün temel seviyesinde ve bazılarının duvarları kısmen korunmuş yapılar topluluğun olduğu bir alan bulunmaktadır. Yerleşim, 1250 metre rakımda, teraslar oluşturularak yapılmış ve görece geniş bir alana yayılmıştır. Bölgede çok sayıda çatı kiremiti parçası görülebilmektedir (Resim 52).

Resim 52: *Göktepe'nin güneyinde 1250 m rakımdaki teraslar üzerindeki yerleşim alanı*

Göktepe'nin en yüksek noktası yer yer açıklık alan olup bunlardan bir tanesi yöre halkınca Kale Mevki olarak adlandırılmaktadır. Burada 80 metre uzunluk 35 metre genişliğe sahip, çevresi düzensiz taşlar ile çevrelenmiş bir alan bulunmaktadır. Çevre duvarlar her ne kadar bir sur görünümünde algılansa da korunmuş kısımları yaklaşık 80 cm yüksekliğe sahip olup, yıkıntılar göz önüne alındığında savunmadan daha çok çevre duvarı gibi görünmektedir. Bu alanın merkezi noktasında ise yükseltilmiş bir alan olup bu noktada çatı kiremitleri ile pişmiş toprak yer döşeme levhaları görülebilmektedir. Buradaki mekân 20 x 10 metre ölçülere sahiptir. Bu mekânın ortasında önceki örneklerde olduğu gibi kırık taşlardan oluşturulmuş, ortaları derinleştirilmiş 5 x 5 m. ile 3 x 3 m. çapa sahip çukurlar bulunmaktadır. Alan, Göktepe'nin en yüksek noktasında olup bütün bir bölgeyi görebilen bir konuma sahiptir. Bu noktada mevki, her ne kadar çevre duvarı bir güçlü bir tahkimata işaret etmese de küçük bir savunma yapısı da olabilir (Resim 53-56).

Resim 53-56: *Göktepe'nin zirvesinde Kale Mevki bulguları*

Bölgede günümüzde en kutsal sayılan ve yöre insanlarınca ritüellerin yerine getirildiği yer ise tepenin üzerinde, gökçeağaç koruluğu içinde, bu kale mevkiinin yaklaşık 400 metre kuzeybatısındaki düzlük alandır. Alanın merkezinde taş temel üzerine çantı tekniğinde ahşaplarla yükseltilmiş, üzeri kırma çatı ile kapatılmış dikdörtgen bir mekân olup (U. 4.30 m., G. 2.75 m., Y. 1.90 m.), türbe olarak adlandırılan mekân kutsal noktayı oluşturmaktadır (Resim 57). Bu kutsal alan Göktepe'nin hâkim olduğu coğrafyadaki tüm köylerin yağmur duası ve Hıdırellez şenlikleri için toplandığı noktayı oluşturur.

Bu bölgedeki bir başka önemli noktada Göktepe'nin batıya (Zeus Bonitenos Tapınağı'na doğru) bakan en yüksek noktasında yer alan mağaradır. Mağara bir çöküntü oluşumu olup 30 m. yükseklik ve 50 m. derinliğe sahiptir. Dar bir dörtgen şeklinde girişi bulunan mağaranın giriş holünde koridorunun yan duvarları yukarıya doğru

daralmaktadır. Mağaranın yaklaşık 10 m'lik koridorundan sonra 10 m'lik ani bir düşüşle zemine ulaşılmaktadır. Mağara önünde ya da çevresinde herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamaktadır. Mağara zemininde kaçak kazı çukurları olsa da içeriye dolan taşlardan dolayı zemin rahat görülememektedir (Resim 58). Çevre köylülerin aktarımlarında mağara içinde su olduğu, bu suyun vadideki değişik su sistemlerini beslediği yönünde olmasına karşın zeminin dolmuş olmasından dolayı bugün için bu durum tespit edilememektedir.

Resim 57: *Göktepe Türbe mevkii, türbe yapısı*

Resim 58: *Göktepe Mağarası*

Genel anlamda bakıldığında Göktepe yükseltisi, bölgenin en önemli tanrısı olarak görülebilecek ve bir tapınak ile kutsal alana sahip Zeus Bonitenos yerleşkesine oldukça yakınında yer alır. Göktepe'nin günümüzde görülebilen arkeolojik kalıntıları ile kutsal sayılan mekânları ile mağaranın Zeus Bonitenos inancı ile ilişkide olması gerekir.

Zeus Bonitenos'un, "Patroos" ifadesi ile eskiliği ve bölge topluluklarının baş tanrısı olması, aynı zamanda tarımsal erki ve verimliliği sağlayan bir yapısı olması ama aynı zamanda yerli kökenleri nedenleriyle bir Anadolu Tanrısı olarak dağ tapınımı ve tapınak ilişkisi ile, dağ zirvesi tapınımından tapınağa giden süreci göstermesi açısında da güzel bir örnek olarak kabul edilebilir.

Günümüze antik Paphlagonia ve Pontus Bölgeleri sınırlarında kalan coğrafyada birçok yerleşimde hala dağ zirveleri ve tepe üstlerinin birçoğu kutsal olarak kabul görmekte ve burada özellikle antikçağın yeni yıl başlangıcı olan Hıdırellez (5 Mayıs) bayramı kutlamaları yanı sıra özellikle kuraklık zamanlarında birçok köyün katılımıyla toplu yağmur duası seremonileri gerçekleştirilmektedir. Günümüzde halk arasındaki inanca ve anlayışa göre Hıdırellez, bir bahar bayramı olarak kutlanmanın yanında insanların bu güne dair ritüelleri arasında bereket ve zenginliğe aynı zamanda sağlığa dair olan istek ve dilekleri sembolik işaretlerle bir adak olarak sunulmaktadır. Yine bu kutsal alanların bir diğer önemli işlevi kuraklık zamanlarında göksel tanrıya en yakın mekân olan, suların fışkırdığı dağların zirve noktaları olarak yağmur duasının yapıldığı yerler olmasıdır. Bu kutsal alanlardan maalesef çok azında arkeolojik materyalin olmasına karşın, geçmişe dayanan kutsal devamlılık görülmektedir. Diğer birçoğunda ise bu bağlantı kanıtlanabilir özellikle taşımamaktadır. Ancak, tezimiz kapsamında düşünüldüğünde tanrı Zeus'un bir fırtına tanrısı olması, meteorolojik olaylardan sorumlu olması ve getirdiği yağışlar ile yeryüzüne bereketi sağlaması ve dağ kültlerine sahip olmasıyla bugünkü yüksek yerlerde, isimleri yitmiş evliyalar aracılığıyla belirli ve belki değişmez ritüellerle yine bereketi sağlayacak yağışın isteniyor olması en azından düşünce de bir kültürel devamlılığa işaret olarak yorumlanabilir.

Kutsal alanlarda yer alan küçük-orta boy taşlardan oval planda, ortası boş bırakılmış ve kenarları ortalama 1,5 m yükseltilmiş ve çoğunluğu doğu-batı ekseninde konumlanmış mekânlar, belki de antikçağda hatta daha öncesinde bölgedeki basit temenosların düzensiz plan tipinin bir korunmuş hali olabilirler. Sadece iki örnekten gelen çatı kiremiti parçaları belkide burada taş örgülü, dörtgen ya da yuvarlak basit temenos yapıları olduğu, adakların buraya adandığı ve hatta bu çatılı basit temenosların içinde tanrı betimi bulunabileceği de akla gelmektedir. Ilgaz, Yaralıgöz ve Göktepe örneklerinde olduğu gibi bu taş dolgulu mekânların birbirine çok yakın olarak iki tane olması da yine antikçağdaki tanrı çifti ya da çoklu tapınım olması düşüncesinin birer kalıntıları da olabilir. Buna en güzel örnek Ilgaz'ın güney eteklerindeki Kurmalar'da

bulunmuş olan yazıtta geçen "Τοίς μεγάλοις Θεοϊς" ifadesidir. Bölümün başında belirttiğimiz gibi Strabon, Olgassys Dağı'ndaki birçok tapınaktan bahsederken, onun bahsettiği döneme ait herhangi bir tapınağın bulunamamış olması, Strabon'un bildiğimiz tapınak yapısından çok açık hava tapınım alanı ve belki de bu alanlardaki basit temonosları kastetmiş olabileceğini bize gösteriyor olabilir. Bu noktada günümüzde gördüğümüz dağ zirvelerinde bu oval yapılar, Strabon'un ifade etmiş olabileceği açık havadaki basit temenosların bir devamı olarak düşünülebilir.

4.1 Zeus Ktesios ve Herkios Kültlerinin Günümüze Yansıması

Paphlagonia Bölgesi'nde özellikle Amastris teritoryumunda bulunmuş yazıtlara göre Zeus Panktesios ve Kteisos Epekoo kültleri tespit edilmiştir (Hirschfeld, 1888, s. 878, no.31; Kalinka, 1933, s. 62, no.9). Zeus Ktesios evlerin ve mülklerin koruyucusu olarak ailenin mallarının bulunduğu depo odalarında ya da kilerde tapınılırdı. Tanrının ev içinde bilinen sunağı olmamasına karşın iki kulplu bir içki kabı türü olan "Kadiskos" ile tapınımı yapılırdı. Kadiskos'un kulplarına bir beyaz yün parçası ile sarı bir ip (Sopphron) bağlanarak asılır bunun içine de saf su içine biraz zeytinyağı ve meyve parçaları konur ve kilere bu kap bırakılırdı. Zeus Ktesios bir yılan olarak düşünülür ve depolarda hırsızları korkutarak kaçıran ve evi koruyan bir işlev yüklenir. Bu geleneğe göre de Kadiskos ile yapılan ritüel yılana kutsal bir yemek sunmak olarak algılanıyordu. Zeus Ktesios ile birlikte evlerde tapınılan bir başka tanrı da Zeus Herkios olup, "ερηκοσ" fiilinden gelir ve çit anlamına gelir. Bu iki epithet evin, bahçenin, mülk ve refahın koruyucusu olarak asıl olarak ürünlerin koruyucusu ve bereketi güvenceye alan tanrılardır. (Elliott, 2011; Faraone, 2012, s. 198-210; Harrison, 1922, s. 642; Harrison, 2010, s. 300-301; Dowden, 2006, s. 82; Nilsson 1951 s. 34).

Antik Paphlagonia Bölgesi'nin bugünkü kapladığı olan Batı Karadeniz Bölgesi'nde günümüzde yerleşik bir inanç olarak "Ocağın Koruyucusu Yılan" figürü oldukça dikkat çekicidir. Ocağın Koruyucusu Yılan, özellikle ahşap-kerpiç birlikteliğin yapılmış evlerin, depolarında, kilerlerinde yaşayan, genelde çöreklenmiş şekilde karşılaşılan bir yılandır. Genel bir inanış olarak, bu, evde, hane halkı ile birlikte yaşayan ve depo-kiler gibi yerlerde yaşayan yılanın, "evin sahibi", "evin bekçisi" olduğu ifade edilip hanenin koruyucu ruhunun vücut bulmuş hali olarak kabul edilir; bu nedenle asla zarar verilmez ve aynı zamanda zarar verildiği takdirde de evin bereketinin gideceğine inanılır. Ocağın/Evin Koruyucusu olan yılan figürü bu bilgiler ışığında bakıldığında Zeus Ktesios inancı ile hem yüklenen anlam/işlev hem de Zeus Ktesios'un da yılan

biçiminde algılanması ile sanki bu kültün günümüze kalmış arkaik bir görüntüsünü çizmektedir.

Antikçağ'da Zeus Ktesios inancı Zeus Herkios inancı ile birlikte görülmektedir. Herkios, çit anlamına gelip yine evin mülkiyetindeki kişi, nesne ve ürünlerin koruyucusudur. Ve her iki tanrıda MÖ 5-4 yüzyıllardan itibaren evin koruyucu olarak ev içinde ve yılan olarak düşünülmüşlerdir. Yine, sadece günümüz Batı Karadeniz Bölgesi kentlerinde, özellikle kırsal alanlardaki evlerde tahıl ve kuru yiyecek gibi ürünlerin saklanması için "Herkil" denen bir erzak sandığı hem işlev olarak hem de isim olarak dikkat çeker. Kelime karşılığı olarak tanımı, iki ya da üç gözlü, sandığı andıran tahta ekin ambarı, erzak sandığı olan herkil, genelde üç gözlü, yaklaşık 2 m boyunda ve 50 cm'den daha derin, kapaklı, ahşaptan bir sandıktır. Sandığın işlevi aslında Zeus Herkios gibi ürünleri, belirli bir sınır içinde koruyan inanış olarak, düşüncede ve ses benzerliğinde "Herkil" ile benzer bir özelliğe sahiptir.

4.2. Bölüm Değerlendirmesi

Paphlagonia ve Pontus Bölgeleri'nde Zeus Kutsal Alanı olarak tespit edilmiş yüksek noktalarda "dinsel inanışın devamlılığı" çerçevesinde, farklı zaman dilimlerinde olduğu gibi bugün de çeşitli inanışların sürdürüldüğü görülmektedir. İçerik olarak, antikçağ inanışlarına benzer şekilde yükseklerde, dağ tepelerinde tanrıya daha yakın olma motivasyonu ile özellikle "yağmur duası" için yapılan ritüel ve dualarda, Anadolu'nun erken dönemlerinde olduğunda gibi bereketin geldiği yerler olarak görülmesi ilginçtir.

Bu alanlara örnekler arasında arkeolojik geçmişleri bilinen ve bu geçmiş içerisinde yerel epithetlere sahip Zeus inancının var olduğunu bildiğimiz yerler bulunmaktadır. Bunlar en önemlisi Pontus Bölgesi'nde Amaseia sınırlarında kalan Yassıçal Tepesi, Zeus Stratios'un en önemli tapınım alanıdır. Aynı zamanda Sinope Karusu'nın art alanında bulunan ve Zeus Dikaiosynos ile eşleştirilen Asar Tepe'dir. Her iki alanda günümüzde yağmur duası, bahar başlangıcı gibi kutsal zamanlarda kullanılan İslami inanışa göre biçim almış ancak kutsallıkları halen devam eden yerleridir. Sinop Asar Tepe gibi bir önemli mekânda Zeus Bonitenos kutsal alanı ve tapınağı yakınındaki Göktepe Mevkidir. Burada da hem yerleşim, hem kutsal mekân hem de mağaranın varlığı tanrının dağ ve bereket tapınımının yerel kökenleri göstermesi açısından ve belki de bölgedeki dağ/fırtına inanışının dağ tepelerinden tapınağa ulaşan sürecini göstermek açısından iyi bir örnek olabilir. Buralar gibi Olgassys Dağı'nın zirvesi, günümüzde

Hacet Tepesi olarak benzer işlevleri sürdürürken, burada yapılan dinsel içerikli toplu yemekler Tantalos'un oğlu Pelops'u pişirerek tanrılara kurmuş olduğu sofrayı anımsatır. Bölgeden birçok dağ ve tepe zirvesi benzer işlevde ismi bilinmeyen ya da unutulmuş evliya ile birlikte benzer işlevleri taşımaktadır. Bu alanlardan tespit edilebilen bazılarında genelde ikili olmak üzere, orta boy taşlardan oval biçimde oluşturulmuş, kenarları yükseltilmiş temenos denebilecek günümüz ritüellerinin odağında yer alan kutsal alanlar bulunmaktadır. Bu alanlardaki ritüellerde bereket ve zenginliğe aynı zamanda sağlığa dair olan istek ve dilekleri sembolik işaretlerle bir adak olarak da sunulmaktadır. Yine bu kutsal alanların bir diğer önemli işlevi kuraklık zamanlarında göksel tanrıya en yakın mekân olan, suların fışkırdığı dağların zirve noktaları olarak yağmur duasının yapıldığı yerler olmasıdır. Bu kutsal alanlardan maalesef çok azında arkeolojik materyalin olmasına karşın, geçmişe dayanan kutsal devamlılık görülmektedir. Diğer birçoğunda ise bu bağlantı kanıtlanabilir özellikle taşımamaktadır. Ancak, tezimiz kapsamında düşünüldüğünde tanrı Zeus'un bir fırtına tanrısı olması, meteorolojik olaylardan sorumlu olması ve getirdiği yağışlar ile yeryüzüne bereketi sağlaması ve dağ kültlerine sahip olmasıyla bugünkü yüksek yerlerde, isimleri yitmiş evliyalar aracılığıyla belirli ve belki değişmez ritüellerle yine bereketi sağlayacak yağışın isteniyor olması en azından düşünce de bir kültürel devamlılığa işaret olarak yorumlanabilir.

Bölgede antikçağda görülen bir Zeus inanışı Zeus Panktesios ve Kteisos Epekoos'dur. Bu epithet ile tanrı genel de yılan olarak düşünülür ve evlerin, ocakların ve depoların koruyucusu olarak bilinir. Ev içlerinde, depolarında yaşadığı düşünülen bu yılan tanrı için bu mekânlarda sunular yapılmaktadır. Benzer bir şekilde günümüzde Batı Karadeniz sınırlarındaki birçok kırsal yerleşimde evlerin temellerinde ve depo bölümlerinde yaşayan yılanlara dokunulmaz onların ocağın/evin koruyucusu oldukları inanılır. Antikçağ ile günümüz arasında direkt bir bağlantı kurmak pek mümkün olmasada antikçağ inanışlarının günümüz yansımalarının var olduğunu düşünmek de aykırı olmaz.

GENEL DEĞERLENDİRME

Paphlagonia Bölgesi kabaca doğuda Halys, batıda Billaios, güneyde Gangra'nın güneyi ve Halys'ün güney hatları ve kuzeyde de Pontus Euksenios ile çevrilidir. Bu alan güneyde Olgassys ve kuzeyde de Küre Dağları ile kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Olgassys Dağ silsilesi bölgenin Asia Minor'un iç kesimlerine ulaşımını zorlaştırır. Küre Dağları ise bölgenin iç kesimleri ile kıyılar arasındaki iletişimini zorlaştırırken bölgenin iç ve kıyı Paphlagonia olarak adlandırılmasına ve aynı zamanda kıyıda yer alan Hellen kolonizasyonu ile tanışmış kentlerinin etkisinin iç kesime nüfuzuna da kısmen engel olur.

Bölgedeki su sistemlerinden Parthenos ve Billaios, Amastris kentinin teritoryumunun kıyıdan iç kesime kadar ulaşmasına izin verirken, Halys'ün kollarından biri olan Amnias ise İç Paphlagonia'nın can damarı olup bölgenin batı-doğu akslı iletişimini sağlar.

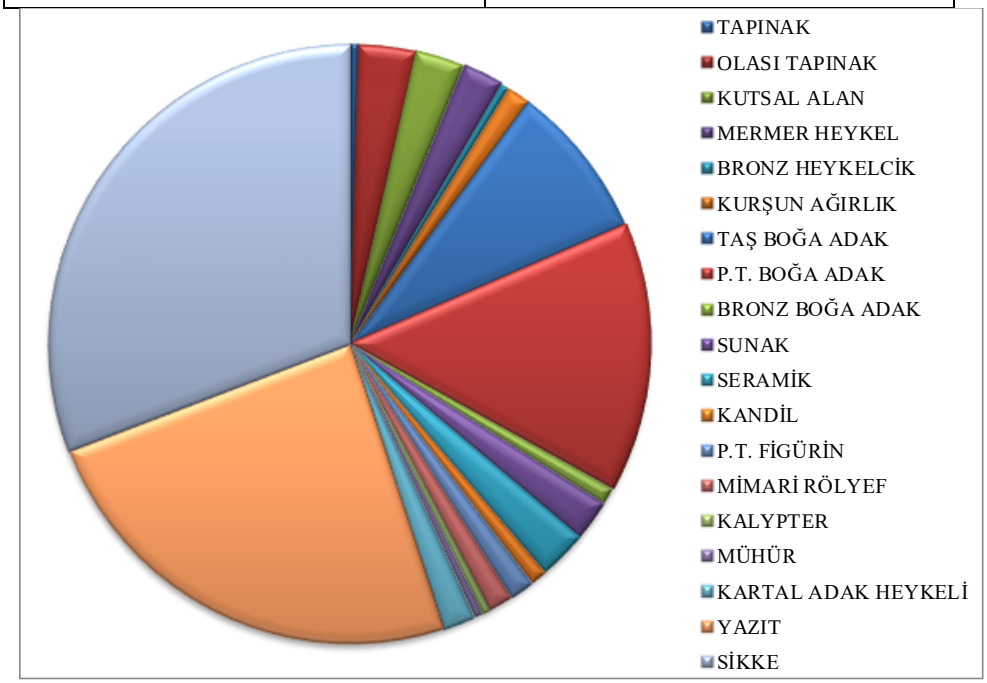
Paphlagonia Bölgesi'nin ortalama yüksekliği 775 m olup, genel yapısı doğu-batı uzantılı dağ sıraları, tektonik hareketlerle ve su sistemleri nedeniyle derin vadilerin ayırdığı dağlık bir yapıdan oluşur. Bu dağlardan Olgassys (Hacet Tepesi) 2587 m, Küre Dağları üzerindeki Yaralıgöz Dağı ise 2017 m ile bölgenin en yüksek zirvelerini oluşturur. Bölgede tarımsal araziler bu dağlardan dolayı kısıtlıdır. İç Paphlagonia'da Amnias Irmağı sayesinde Daday'dan Boyabat'a kadar oluşan alüvyonel koridor, Devrekâni Havzası, batıda Eflani Platosu ile Billaios'un çevresi ile güneyde de Araç Suyu Havzası ile Devrez Irmağı havzası tarıma en elverişli yerlerdir. Kıyıda ise tarımsal alan özellikle dağların kıyıdan hemen yükselmesi nedeniyle çok dar olup, aynı jeolojik yapı uygun limanlarında sayısını kısıtlamıştır.

Paphlagonia Bölgesi'ndeki epithetleri bilinen kültlerin birkaçı dışında tek bir yazıtla temsil edilirler. Bunların içinde özellikle toponimden kaynaklandığı düşünülen yerel kültler açısından tek bir yazıtın olması ve aynı zamanda tapınıma ilişkin başka kültik nesnelerin ve mekanların bulunamaması da kültleri yorumlamada büyük güçlükler doğurmaktadır. Bu durum, bölgenin Roma Dönemi öncesi sikkeleri için de geçerlidir. Sikkelerde sadece Zeus başı ve şimşek demeti üzerinde kartalın görünüyor olması tanrının niteliğini ve yerel kimliğini açıklamak için yeterli değildir. Benzer durum incelenen tapınaklar için de geçerlidir. Kazısı yapılan ya da yapılmakta olan yapılarla birlikte yüzey araştırması kapsamında kataloğu yapılan tapınaklarda ve

çevrelerinde kültik eşyaların bulunamaması (Zeus Bonitenos Kutsal Alanı hariç) tanrıların doğasını bizler için hala bilinmez kılar.

Tablo 1: *Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

BULUNTU TURU	ADET
Tapınak	1
Olası Tapınak	7
Kutsal Alan	7
Mermer Heykel	5
Bronz Heykelcik	1
Kurşun Ağırlık	3
Taş Boğa Adak	19
Pişmiş Toprak Boğa Adak	33
Bronz Boğa Adak	2
Sunak	5
Seramik	6
Kandil	2
Pişmiş Toprak Figürin	3
Mimari Rölyef	3
Kalypter	1
Mühür	1
Kartal Adak Heykeli	4
Yazıt	55
Sikke	70

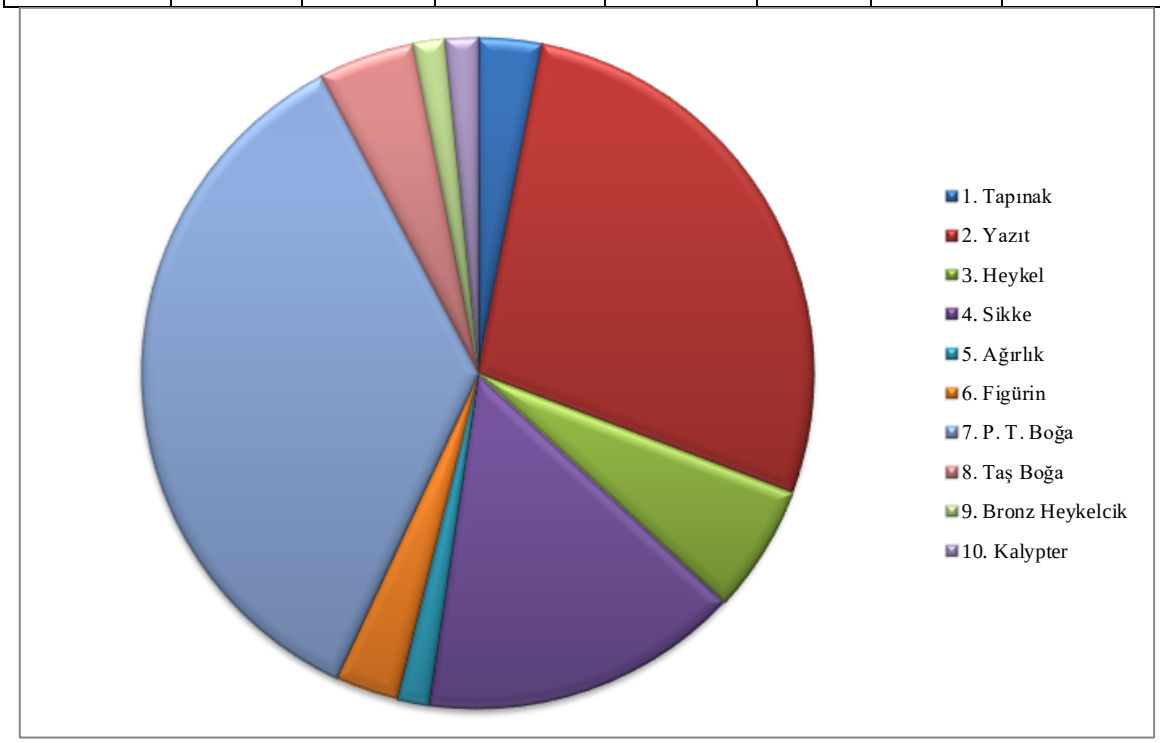
Tezimiz kapsamında Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus Kültü'ne ilişkin en yoğun verinin geldiği yer Amastris teritoryumudur. Bunun temel nedeni teritoryum içinde hem polis statüsünde yerleşimler olması hem de kıyı yerleşimi olmasından kaynaklı Hellen kolonizasyonu ile erken tanışıp geniş bir kültür havzası ile buluşmuş olmasıdır.

Tablo 2: *Amastris teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus Strategos	Amastris	Tapınak (?)	-	Vatanın ve Orduların koruyucusu/ Polis ve Dağ Kültü	Yerel – Synkretik	Boztepe-Amasra	MS. 3. yüzyıl (?)
	Amastris	Yazıt	-			-	MS 62
	Amastris	Mermer Heykel Desteği (?)	-			Amasra Müzesi	MS 2. yüzyıl başı
	Amastris	Sikke	-				Domitianus, MS 81-96
	Amastris	Sikke	-				Antoninus Pius, MS 138-161
	Amastris	Sikke	-				MS 2. Yüzyıl
	Amastris	Sikke	-				Trebonianus Gallus MS 251-253
Zeus Syrgastes	Tios	Tapınak (?)	Dacia, Brescia	Bereket ve Güneş Tanrı	Yerel-Thrak		MS 3. yy ilk yarısı
	Tios (Yenice İlçesi'nin Kayaarkası Köyü'nde)	Agon Yazıtı				Yenice İlçesi'nin Kayaarkası Köyü	MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı
	Alba Iulia	Adak Yazıtı				Mureş	MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı
	Brescia	Adak Yazıtı				Brescia	Roma Imparatorluk
	Tios	Sikke					Domitianus, MS 81-96
	Tios	Sikke					Traianus, MS 98-117
	Tios	Sikke					Antoninus Pius, MS 138-161
	Tios	Sikke					Marcus Aurelius, MS 161-180
	Tios	Sikke					Marcus Aurelius-Lucius Verus, MS 161-169
	Tios	Sikke					Geta, MS 209-211
	Tios	Sikke					MS 2. yüzyıl
	Tios (Devrek İlçesi, Eğerci Bucağı, Adatepe Köyü)	Mermer Heykel (?)				Amasra Müzesi	MS 2. yüzyıl
	Amastris (Amasra-Kum Mahallesi)	Mermer Heykel (?)				Amasra Müzesi	MS 2. yüzyıl
	Roma	Mermer Heykel				Massimo Lancolletti	MS 2. yüzyıl

		(?)				Koleksiyonu	
	Tios – Gökçebey	Bronz Ağırlık				Özel Çanakçılar Müzesi	MS 2-3. yüzyıl
Zeus Bonitenos	Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	Tapınak	-	Vatanın ve kabilelerin koruyucusu	Yerel-Toponim	Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	MS 209
	Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	Tapınak Yazıtı				Kastamonu Müzesi	MS 209
	Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	Mermer Heykelcik				Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	Roma İmparatorluk
	Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	P.T. Figürin-Erkek Başı				Kastamonu Müzesi	MS 1-2. yüzyıl
	Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	P.T. Figürin-Belirsiz				Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	MS 1-2. yüzyıl
	Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	P.T. Boğa Adakları (11 Boynuz – 12 Bacak)				Amastris-Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi	?
Zeus Sarsos	Aigialos-Çandır Mahallesi	Tapınak (?)	-	Köylerin ve bölgenin koruyucusu-Uygun Rüzgârlar Veren	Yerel-Toponim	Çandır Mahallesi	MS 2-3. yüzyıl
	Aigialos-Çandır Mahallesi	Kalypter				Kastamonu Müzesi	MS 2-3. yüzyıl
	Aigialos	Adak Yazıtı				İstanbul Arkeoloji Müzesi	MS 253-268
Theos Monios	Kytoros	Tapınak (?)		Köylerin ve bölgenin koruyucusu-Uygun Rüzgârlar Veren	Yerel-Toponim	Kytoros-Çadırini Mevkii	MS 2-3. yüzyıl
	Kytoros	Adak Yazıtı				Kayıp	MS 109
Zeus Asbamaios	Amastris	Adak yazıtı	Tyana (Zeus Horkios)	At yetiştiriciliği ve atların koruyucusu	Pers	Kayıp	MS 3. yüzyıl
Zeus Brontaios	Zonguldak	Bronz heykelcik		Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Phryg	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	MS 2-3. yüzyıl
Zeus Gainios	Amastris-Karlı	Taş Boğa Adak-Yazıtlı		Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Yerel-Toponim	Kastamonu Müzesi	MS 2. yüzyıl
Zeus Koropizos	Amastris-Karlı	Taş Boğa Adak-Yazıtlı		Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Yerel-Toponim	Kastamonu Müzesi	MS 2. Yüzyıl
	Amastris-Karlı	Taş Boğa Adak-Yazıtlı		Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ	Yerel-Toponim	Kastamonu Müzesi	MS 2. Yüzyıl

				Kültü			
Theos Hypsistos	Amastris	Adak Yazıtı	Evrensel	En Yüce Tanrı	Hellen	-	MS 2-3. Yüzyıl
	Amastris-Kuşkaya Anıtı	Adak Yazıtı	Evrensel	En Yüce Tanrı	Hellen	Kayıp	MS 2-3. Yüzyıl
	Tios	Adak Yazıtı	Evrensel	En Yüce Tanrı	Hellen	Kayıp	Roma İmparatorluk
Zeus Megalo Sdaleites	Amastris-Parthenos	Adak Yazıtı	-	Bölgenin Koruyucusu	Yerel-Synkretik	-	Roma İmparatorluk
Zeus Panktesios	Amastris	Adak Yazıtı	-	Mülkün Koruyucusu/Verimlilik	Hellen	-	Roma İmparatorluk
Theos Ktesios Epekoos	Amastris	Adak Yazıtı	-	Mülkün Koruyucusu/Verimlilik/Duaları Duyan	Hellen	-	Roma İmparatorluk
Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos	Tios	Adak Yazıtı	Sinope	Her şeyin Koruyucusu	Hellen-Mısır	Sinop Müzesi	MS. 1-2. yüzyıl

Amastris teritoryumunda biri kesin olmakla beraber Zeus Kültü'ne ait 5 tapınak olasılığından bahsedilebilir. Bunlardan olası tapınak yapıları Zeus Strategos, Zeus Syrgastes, Zeus Sarsos ve Zeus Monios'a ait olabilirler. Öte yandan Zeus Bonitenos'a ait yapının yazıtından dolayı tanrıya ait bir tapınak olduğu bilinemektedir. Kent ve çevresinden tanrı Zeus'a ait epithetler, Strategos, Syrgastes, Gainios, Koropizos, Bonitenos, Sarsos, Monios, Asbamaios, Hypsistos, Megalo Sdaleites, Panktesios, Kteisos Epeekos, Helios Sarapis Isis'e şeklindedir. Bunların dışında gördüğü tahribattan dolayı yazıtından Zeus'a adandığı bilinen bir heykel üzerindeki epithet okunamamaktadır.

Teritoryumda epithetsiz ama Zeus Kültü'ne işaret eden farklı arkeolojik materyallerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki Tios teritoryumundan bulunmuş olan kurşun ağırlıklar üzerinde ki betimlere göre de Zeus'un varlığı kesin iken tanrının, Tios'un baş tanrısı olmasından kaynaklı Zeus Syrgastes olması muhtemeldir. Ayrıca özellikle Amasra Müzesi'nden tespit ettiğimiz, heykel, heykelcik, kandil, sunak gibi bazı eserlerin de Zeus Kültü'ne ait kültik eserler olduğunu düşünmekteyiz.

Bölgedeki kentlere ait sikkeler de Zeus Kültü üzerine bilgi vermektedir. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi Amastris ve Tios kentlerinin lejandlı sikkeleri Zeus Strategos ve Zeus Syrgastes hakkında fikir yürütülmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bu kentlerin erken dönem sikkeleri ile Kromna kentinin de MÖ 350'lere tarihlenen sikkeleri, teritoryumdaki Zeus Kültü'nün varlığının tarihlendirmesini başlatabilmek için önemlidir. Bölge kentlerinin Pontus Krallığı hâkimiyetindeki ve özellikle VI. Mithradates Dönemi Zeus betimli sikkeleri belirli bir siyasi programı yansıtırken yine de bölgedeki baş tanrı sıfatını göstermesi açısından önemlidir. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi Amastris ve Tios sikkelerinde lejandsız olmalarına karşın sikke betim tipinden bildiğimiz bu sikkeleri de tanrılarla tanımlamak mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bu iki kentin sikkeleri arasında lejandsız ve bilinen Zeus tipleri dışında olan ama tanrı Zeus olarak tanımlayabileceğimiz farklı tiplerin varlığı teritoryumda farklı Zeus inanışlarının da olabileceğini göstermektedir.

Amastris teritoryumunda tapınaklı Zeus Kültleri'ne baktığımızda şu genel sonuçlar elimize geçmektedir.

Zeus Strategos, tek bir yazıtla temsil edilmesine karşın yazıtta ki ifadeler ve Amastris kentinin sikkelerindeki betimlemesinin sık görülmesiyle "Vatanın ve kentin koruyucusu, ataların tanrısı" olarak, Amastris kentinin baş tanrısıdır. Tanrı, sikkeler üzerinde ayakta, elinde asasını tutar vaziyette gösterilmiştir. Bu betimden yola çıkan bazı araştırmacılar tanrıyı Zeus Areios (savaşçı, cesaret veren); ataların tanrısı olmasından dolayı da Zeus Ourios; vatanın ve kentin koruyucusu olmaktan dolayı da Zeus Stratios ile aynı zamanda Amastris kentinin Persli Prensesi Amastris tarafından synoikismos ile kurulmasından dolayı da Ahura Mazda ile eşleştirilmeye çalışmıştır. Zeus Strategos Kültü'nün hem olası Pers dini kökenleri hem de niteliklerinden vatanın koruyucusu olması ve savaşçı niteliğinden dolayı Pontus Krallığı döneminde, krali destek ile gelişip yaygınlaştığı düşünülür.

Kültün üzerinde kentin kurucusu olan Persli Amastris'ten dolayı bir Pers etkisi kabul edilip, Ahura Mazda ile olan nitelik benzeşmesinden dolayı tapınım gördüğü olası olsa bile, kentin henüz synoikismos ile birleşerek Amastris olmasından önce Sesamos ismi altındayken ve Hellenistik Dönem öncesine ait sikkelerinde görülen Zeus ve Demeter'den oluşan tanrı çiftinin varlığı aynı şekilde kentin hemen yanındaki Kromna kentinde de Zeus ile yüksek ihtimal Hera çiftiyle görülen sikkeler, Strategos Kültü'nün Pers etkisinden önce var olduğunu bize gösterir. Külte ait yazıtta geçen "ataların tanrısı" kavramı ise Amastris'in polis olmasından daha geriye giden toplumsal sistemlerde tanrının varlığını işaret eder. Aynı şekilde, Amasra Müzesi'nde korunan Hadrianus heykeli desteği üzerinde yer alan ve Zeus Strategos'u simgelediği düşünülen kartalın da bir dağ formasyonu üzerinde yer alması tanrının aslında Anadolu gelenekli fırtına tanrısı kökenlerini göstermesi açısından da önemlidir.

Sesamos kentinin bir koloni kenti olmasından dolayı kült üzerinde epithetden de anlaşılacağı üzere Hellen etkisi yadsınamaz. Ancak bu etki, tanrının tamamen Hellen kökenli bir Zeus olmasını da göstermeyeceği gibi yukarıda söylendiği gibi yerel bir dağ ve topluluk tanrısı ile synkretik yapıda olduğunu gösterebilir. Öte yandan tanrı kültünün kıyıda yer alması, Amastris kentinin ekonomik ve sosyal yaşamında denizin önemli olması, tanrının Zeus Ourios ile benzerliğini akla getirmektedir. Mevcutta somut verilerin olmaması bu çıkarım için kesin bir şey söylemeyi şu anda imkânsız kılarken, Zeus Strategos ve Zeus Ourios eşitliği için öne sürülen her iki tanrının da "ataların tanrısı" olması argümanında Miletos kökenli bir yerleşimde Boetia kökenli bir kültle yan yana gelmesini de zorlaştırmaktadır.

Zeus Strategos'a ilişkin elimizde sadece külte ilişkin yazıt ve Strategos lejandlı sikkeler bulunmaktadır. Tanrıya ait bir tapınağın Amastris kentindeki varlığı tartışmalıdır. Severuslar Dönemine ait olduğu düşünülen bir tapınağa ait izlerin varlığı Boztepe Mevkiinde olduğu ileri sürülürken özellikle sikkelerden izlenebilen tanrının betimi, kültün kentte bir tapınağı ve bir kült heykeli olabileceği izlenimini yanında getirir. Sikkelerdeki betimlemeye göre, tanrının vücudu cepheden verilmiştir. Başı sağa dönüktür ve sağ elinde tuttuğu uzun asasına yaslanır pozisyondadır. Tanrı gür sakalı ve saçı ile gösterilmiş, başında çelengi vardır. Genç ve kaslı vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Elbise arkadan gelip sol omuz üzerinden diz seviyesine kadar sarkıtılmıştır. Tanrının sol kolu bel arkasına doğru kıvrılmış ve elbisenin altında kalmaktadır. Sağ bacak hafif önde ve dizden kırık gösterilmiş o nedenle de elbisenin bu

bölümünde dalgalanmalar oluşmuştur. Hymation, sağda sadece ayağı, sol ayakta da bilek üzerine kadar açıkta bırakmaktadır. Tanrının sol ayak yanında vücudu cepheden kanatları yarı açık ve başı sola dönük olan kartalı yer alır.

Zeus Syrgastes, anthroponymden geldiği düşünülüp, Tios kentinin bir başka önemli tanrısı olan Dionysos ile özdeşleştirilmiş, öte yandan Attis gibi de kithonik işleve de sahip olan bir tanrıdır. Kült üzerine bir görüş, "Syr" kelime kökünden dolayı parlayan, parlak anlamına gelip bir gökyüzü tanrısı olarak yorumlanır. Bu yorumu destekleyen bir unsur tanrının kent sikkelerindeki betiminde başında bir ışın tacı taşıması ile de görülebilir. Tanrı genel bir kabul ile Thrako-Bithyn kökenli olabileceği, bölgedeki Koukon halkı ve "Tiov" kelimesinin Thrak dilinde tanrı anlamına gelmesi gibi unsurlarla bu düşünce savunulmaya çalışılır. Başka bir düşünce tanrının Luvi-Hitit kökenlere sahip olduğu, Orta-Son Tunç Dönemleri'nde bölgede var oldukları kabul edilen Pala Güneş Tanrısı Tiyaz ile eşitlenebileceği üzerinedir. Bu noktada tanrının muhtemel yerel bir Anadolu tanrısı olarak Thrak-Phryg-Bithyn etkileri ile synkretik bir varoluş gösterdiği görülür.

Tios kentinde kazılmakta olan ve Zeus Syrgastes'e ait olduğu düşünülen bir yapı, tapınak olarak adlandırılmak istenmektedir. Yapı, güney-kuzey akslı, ön cephesinde 11 basamak bulunan yüksek podyumlu, 11 x 6 sütun sıralı ve plan tipi olarak peripteros ya da pseudo-peripteros olarak tanımlanmaktadır. Yapının MS 3. yüzyıl ilk yarısında yapıldığı ve bu şekilde de Asia Minor'da görülen son kapsamlı inşaa evresi olan Severuslar Dönemine tarihlendirilmektedir. Tios'un Severus Alexander (MS 222-235) dönemi bir kent sikkesi üzerinde korinth tarzı bir tapınak içinde Zeus betimlenmiştir. Ayakta duran figürün elinde patera ve asa tutmasıyla, Tios sikkelerinde lejandından bilinen Zeus Syrgastes betimiyle örtüşürken, bu sikkeye de dayanarak yapının Zeus Syrgastes'e adanmış bir tapınak olabileceği düşünülür.

Tios sikkelerinde yer alan Zeus Syrgrastes betimi aynı Zeus Strategos'ta olduğu gibi, aynı betimin uzun süre tekrarlanmasından dolayı bir kült imajı olarak kabul edilmelidir. Tanrı sikkeler üzerinde ayakta, vücudu cepheden gösterilmiş, çelenkli başı sağa dönük, khiton ve hymation giymiş, hymation belde toplandıktan sonra sol omuz üstünden aşağıya sarkıtılmış, sol kol dirsekten kırık bir şekilde asasını tutar, sağ kol ise bel hizasından yine dirsekten bükülmüş patera tutar şekilde gösterilmiştir. Tanrı asasını tutarken aynı zamanda ağırlığını asaya doğru verdiğinden dolayı vücudu bir "S" hareketine sahip olmuştur.

Tanrının kentten bir tapınak ve kült heykeline sahip olduğunu düşünmemiz için Amasra Müzesi'nden belirlediğimiz ve aynı zamanda İtalya'da bir koleksiyonda bulunan heykeller de cesaretlendirmektedir. Tezimizde yer alan Heykel 1 **(Kat.Am.Ark-8)** ve Heykel 2 **(Kat.Am.Ark-9),** Tios sikkelerinde yer alan Syrgastes lejandlı sikkelerde görülen tanrının betimi ile neredeyse aynı oldukları ama aynı zamanda vücutlarındaki belirgin "S" kıvrımı bu düşüncemizi desteklemektedir.

Zeus Syrgastes'e ait Tios kentinden yazıt bulunamamıştır. Ancak kentin teritoryumundan bulunan başka bir yazıt tanrının bir agonu olduğunu göstermesinden dolayı önemlidir. Keza Paphlagonia Bölgesi'nden tespit edilen hiçbir Zeus Kültü'nün bir agona sahip olduğu görülmemiştir. Bu duruma bir istisna Sinope kentinde MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen ve başka bir yerden bulunan yazıta göre Soteria Bayramı kutlanmasıdır. Zeus Syrgastes Kültü'ne ait agon yazıtının bulunduğu yer Yenice ilçesinin iç kesimleri olduğundan, bu agonun Hadrianopolis'te de kutlanmış olabileceği düşünülmüştür. Bu veri henüz doğrulanamasa da kültün lokal bir tapınımdan çıkarak geniş bir çevreye yayılıp bölgesel nitelik kazanmış olduğu görülür.

Zeus Syrgastes tapınımı, Paphlagonialı göçmenler sayesinde Asia Minor'un dışına da çıkmıştır. Külte ait Alba Iulia ve Brescia'dan bulunmuş ve MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başına tarihlenen yazıtlar bunu göstermektedir.

Amastris teritoryumunda olmasına karşın İç Paphlagonia kısmında yer alan Zeus Bonitenos'a adanmış yapının tanrıya adanmış bir tapınak olduğu tapınak alanından bulunan yazıtla kesin olarak bilinmektedir. Yazıt ilk kopyalandığında tapınağa ait kalıntıların yanında iken (Hirschfeld, 1888, s. 888-889 no.61) daha sonraki kopyalamalar yazıtın bulunduğu bloğun tapınağın 5 km güney batısındaki Gökgöz Köyü'nde götürülmesinden dolayı burada yapılmıştır. Tapınak, Paphlagonia Bölgesi'nde korunmuş en iyi dinsel yapı pozisyonundadır. Yapı temelden yükselerek yan duvarlarının bir kısmı, stoylabatı ve merdivenli podyumu ile korunmuştur. Aynı zamanda özellikle entablatüre ait birçok parça tapınak alanında görülebilmektedir. Bunun yanı sıra yapıya ait birçok blok, bazen tüm bazen de kesilip küçülterek başta Meyre Mahallesi olmak üzere çevre köylerin yapılarında yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Tapınak alanında, 2006 yılında Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nce bir ay süreli kurtarma kazısı yapılmış, bu kazıda yapıyı çevreleyen bitki örtüsü temizlenmiş, yapının yan duvar ve ön cephede açmalar yapılarak duvarlar ve podyum merdivenlerinin bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Kurtarma kazısında, mermer bir

heykelciğe ait kol parçası ile pişmiş toprak bir erkek figüre ait mask parçası ele geçmiş, tezimiz kapsamında yaptığımız yüzey araştırmasında ise pişmiş toprak boğa adaklara ilişkin boynuz ve bacak parçaları ile çeşitli kaplara ait çok az sayıda seramik malzeme bulunmuştur. Tapınak kazısına ilişkin hiçbir yayın şu ana kadar yapılmamıştır.

Zeus Bonitenos'un doğası için bölgedeki yerel epithetli birçok Zeus gibi kithonik özelliklere sahip belirli bir bölgenin koruyucusu olduğu, insanları, köyleri ve bölgeyi koruyan, kurtaran ve apotrapaik özeliklere sahip atlı bir güneş tanrısı şeklinde kabul edildiğini de ileri sürülür (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38). Tapınağa ait yazıtta geçen ifadelere bakıldığında "Θεώ [π]ατρώω" terimi Zeus Bonitenos'un bölgede çok daha eskilerden beri tapınım gören ve belirli bir bölge ve insan topluluğun belki de soyunu dayandırıp, en önemli koruyucu olarak gördüğü bir tanrı olduğunu göstermektedir. Bu özellik Zeus Strategos gibi tanrının aslında, geniş bir alanda vatanın ve toprağın da koruyucusu olduğu bu noktada yine Zeus Strategos gibi Zeus Bonitenos'un da savaşçı bir özelliğinin olduğunu göstermektedir. Keza "patroos" ifadesi ya da kavramı, Hellen toplumunun ataerkil aileye ve akrabalık fikrine dayanması ve bu düşüncenin de kült içinde yer alması, Zeus Patroos ve Apollon Patroos gibi evrensel akrabalık tanrıları, tanrının evrenselleştirmesi eğilimdeki yarattığı bir gelişmenin gerekliliği olarak görülürken (Nilsson, 1949, s. 125-126) Zeus Bonitenos Patroos, bu anlamda bölgede tapınılan en eski tanrılardan biri olması yanında muhtemelen evrensellik açıklamasından yola çıkarak geniş bir bölgede de saygı gören ve hatta bölge kabilelerinin ortak kökenindeki tanrı da olabilir. Varlığı muhtemelen eskiye dayanan tanrının bu tapınıldığı bölgedeki "evrensel" özelliği Hellen ya da Roma ile gelmiş bir epithet ya da özellik olmayıp, zaten var olan özelliğin karşılığı olarak "Patroos" kavramı da uygun görülmüş olmalı.

Zeus Bonitenos Tapınağı eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir alanı görülebilen doğu yönünde aniden yükselen bir sırtın bulunduğu yapay bir teras üzerinde yer almaktadır. Tapınağın bulunduğu alan 1050 m rakıma sahiptir. Geniş bir çevreyi görebilen tapınak alanı ve podyumlu olduğu anlaşılan tapınak muhtemelen antikçağda da her taraftan görülebilen bir yapıya sahip olmalıdır. Tapınağı yaptıran kişi Pontusarkhes ve Bithyniarkes unvanına sahip olan M. Aurelius Aleksandros'tur. Tapınağın yazıt tarihi MS 279'tur. Tarih, bölgenin Amastris teritoryumunda kalmasından dolayı MS 209'a tekabül eder (Donceel 1984a, s. 35; Marek, 1986, s. 276; Belke, 1996, s. 178–9).

Tapınak 13.20 x 18.25 m ölçülerinde, dört postament ile taşınan sütunlarla prostylos plan tipindedir. Korunmuş olan kuzey temenos duvarına (bir kısmı toprak yüzeyinde olmak üzere yaklaşık olarak 15 m'lik kısmı belli olan) bakarak 65 x 57 m'lik bir temenos alanı içinde ve 3705 m²'lik bir alan kaplamaktadır. Yapı su basman ve kısmen de kuzey ve güney uzun kenarlarda yan duvarları kısmen korunmuş ve batı-doğu aksında konumlanmıştır. Batıya bakan giriş 6 ya da 8 basamaklı olup merdiven sırasının en alt kısmı ve muhtemelen ilk üç sırası in sutu olarak korunmuştur. Tapınak bu hali ile sadece önde basamak sırasının olduğu yüksek podyumlu bir tapınak görünümündedir. Yapının plan tipini kısmen yan duvarın korunmuş kısmında bloklar dış cephede bosajlı olarak yapılmıştır. Yapının, kesin olmamakla birlikte cellası olabilecek bir bölüm 5.50 x 7.60 m ölçülerindedir. Cella zeminini oluşturan bloklar yapının stoylabat kısmında görülen bloklarına göre daha geniş yapılmıştır. Celladaki büyük döşemeler, Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nin 2006 yılında yaptığı kurtarma kazısında ortaya çıkarıldığı şekliyle, kırık taşlardan oluşturulmuş yüksek bir dolgu üzerine oturtulmuştur. Cella döşemesinde muhtemelen bronz olabilecek kapıya dair kapı açılma hattının gösteren oval şekilli oluklu bir bölüm vardır.

Zeus Bonitenos Tapınağı bu şekliyle Laodikeia A Tapınağı'na oldukça benzemektedir. Bu tapınak, Korinth sütun başlıklı, ön cephesinde postamentlerin taşıdığı 4 sütun bulunan prostylos bir yapıdır. Tapınak 1.81 m yüksekliğinde bir podyum üzerindedir. İki yanı korkuluklu 7 basamaklı bir girişe sahip olup podyumlu ve yüksek Roma tapınak mimarisinin bir temsilcisidir.

Zeus Bonitenos Tapınağı, bulgulara göre antik bir yerleşim içinde yer almamaktadır. Ancak tapınak yakın çevresinde özellikle yüzyılın başından bilgi veren bazı kaynaklar antik yerleşimler olabileceğine de işaret etmektedir. Bugün tespit edilebilen bir nekropol alanı tapınağın 1 km kuzeyinde yer almaktadır. Mevcut verilere göre Zeus Bonitenos Tapınağı yerleşimden uzak, başlı başına bir kutsal alan sahip ve muhtemelen geniş bir bölgenin topluluğuna hizmet veren bir kutsal yapıdır.

Tapınağa ait birçok parça yapının içinde bulunduğu Meyre Köyü ve çevre köylere dağılmış, bazıları parçalanarak bazıları da olduğu halleriyle devşirme olarak başka yapılarda kullanılmışlardır. Alanda biri, daha önce çekilmiş fotoğraftan tespit edilebilen toplamda dört postament tespit edilmiştir. Bu postamentlerin yapının ön cephesinde kullanıldığı anlaşılmış olup bu şekilde yapının prostylos plana sahip olduğu da görülmüştür.

Yapı postamentlerinden ikisi düz diğer ikisinin ön yüzünde ise rölyef bulunmaktadır. Bu rölyefli postamentlerden ilki üzerinde bir Zebu yer almaktadır. Zebu, vücudu profilden, başı cepheden, ön ayağı ileri atılmış yürür vaziyette gösterilmiştir. Boğanın hörgücü belirgin şekilde verilmiştir. Zebu, bilindiği üzere doğu kökenli kültürlerin özellikle de Pers Sanatı içinde yoğun kullanımı olan bir figürdür. Mevcut bilgilerin ışığında Zeus Bonitenos tapınımı ile Pers kökenli bir inanışın synkretik bir oluşumu üzerine söylenebilecek bulgumuz bulunmamaktadır. Ancak Paphlagonia Bölgesi'nin MÖ 546 tarihinden itibaren Pers Hâkimiyetinde olduğu ve egemenlik yıllarının da varlığı da arkeolojik materyallerle kanıtlanmıştır. Bölgedeki kaya mezarlarının döşem ve ikonografisi, MÖ 5. yüzyıl başına tarihlenen mezar stelleri ve yine MÖ 5-4. yüzyıl yerleşimleri bu arkeolojik materyallere örnekleri oluşturur. Ayrıca daha geç dönemde MS 2. yüzyılda bölge kentlerinden olan Abonuteikhos/Ionopolis'ten bilinen Glykon Kültü içinde Persli elitlerin etkisi gibi Amastris teritoryumundaki Zeus Asbamaios gibi Pers kökenli inanışların varlığı ile birlikte düşünüldüğünde Zeus Bonitenos Tapınak alanında Pers dininin etkisini beklemek olası görünmektedir.

Diğer postament üzerindeki figür ise bölgede nadir karşılaşılan ışın şualı bir başa sahip süvari betimidir. Motif yüzeyinde, ön ayakları ileri atılmış, sağ ayak havada, arka ayakları sabit duran bir atın üzerinde kafasından şualar çıkan pelerinli bir elbisesi olan ve mızrağını ya da skeptronu ileri doğru uzatmış bir süvari görülmektedir. Binici, sol eli ile yuları tutarken sağ elinden mızrağı/sopası uzanmaktadır. Kafası kaba hatları ile belli olan binicinin yüz detayları oldukça aşınmıştır. Cepheden verilen ve sakalsız suratı çok net belli olmamakla birlikte yüz anatomisine aykırı olarak oldukça büyük iki adet göz çukuru bulunmakta. Miğferin üzerinden yedi adet ışın şuası çıkmakta ve miğferin arkasından bir tutam saç da görülmektedir.

Paphlagonia'da tespit edilmiş tanrısal süvari betimli rölyef sayısı Bonitenos Atlı Tanrısı ile birlikte 3 adettir. Bunlar Thrakialı Atlı Tanrı ve Hermes Kerykeios'tur. Ancak Bonitenos Atlı Tanrısı ile farklıdırlar.

Zeus Bonitenos Tapınak alanında bulunmuş olan atlı tanrı Asia Minor'da görülen atlı tanrıların tasvirine genel anlamda uymakla beraber bazı farklılıklar da taşıma (sopa) olması, atın sağ ön ayağının havada olup diğer üç ayağın yere basması ve başında ışın şuasının olması Bonitenos Atlı Tanrısını genelde Phrygia Bölgesi'nde görülen Hosios kai Dikaios'a yaklaştırmaktadır. Bu tanrı ile benzerlikler taşısa da incelediğimiz çalışmalar içinde Bonitenos Atlı Tanrısıyla birebir örtüşen bir örnek ile

karşılaşamadık. Belki de bu noktada bölgeye has bir atlı tanrı ile de karşı karşıya da olabiliriz. Hosios kai Dikaios, Paphlagonia Bölgesi'nin batısında tek bir örnekle bilinmekte olup (Akyürek Şahin, 2010, s. 268-271), bölge de yaygın değildir. Genel anlamda bakıldığı Bonitenos Atlı Tanrısı için her ne kadar birebir örtüşen bir örneğe rastlayamasak da Hasios kai Dikaios ile oldukça benzerliğinden yola çıkarak, ışın şuaları ile verimlilik veren ve haberci niteliği olan bir Güneş Tanrı, elindeki asa ya da skeptron ile koruyucu ve cezalandıran, adalet veren bir tanrı, büyük ve orantısız gözleri ile de her şeyi gören ve atı ile de her yerde olan ya da her yere yetişen bir tanrı olarak ya Hosios kai Dikaios'un bölgesel bir yorumu ya da bölgeye has bir atlı tanrı olarak karşımızda durmaktadır.

Bölge üzerine yapılan çalışmalarda bu ışın şuaları atlı tanrının Zeus Bonitenos'un kendisi olduğu ve bu haliyle de bir güneş tanrı kimliğinde olduğu ileri sürülmüştür (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38). Ancak, Zeus Bonitenos Tapınağı'nda yapılan kısa süreli kurtarma kazısında bulunan pişmiş toprak mask ya da bir heykelciğe ait yüz parçası, genel hatları ile bölgede görülen yoğun ve kabarık saç ve sakal betimlemesiyle Zeus ikonografisine uygundur. Eğer bu eserin tanrı Zeus'a ait bir betim olduğu kabul edilirse, Zeus Bonitenos'un antropomorfik bir görüntüyle betimlendiği de anlaşılır.

Amastris teritoryumunda Zeus Kültü'ne ait tapınaklı bir epithet de büyük olasılıkla Aigialos kentinden bilinen Zeus Sarsos Kültü'dür. Tanrıya adanmış bir yazıt Latince ve Yunanca olarak çift dilli olarak bulunmuştur (Kalinka, 1898, s. 215-223). Zeus Sarsos'un isminin yerel bir toponimden geldiği düşünülmektedir ve köylerin ya da bölgenin koruyucusu olarak, şehir ve insanları kötülüklere karşı koruyan, önleyen ve kurtaran bir işleve sahip olduğu düşünülür (Saprykin, 2009a, s. 253). Tanrıya ait bir tapınağın olabileceğine dair düşüncemiz, yazıtın geldiği bölgeden 1900'lerin başından beri rapor edilen ve belli ki anıtsal bir yapı/yapıları işaret eden arkeolojik buluntular ile özellikle de G. Jacopi'nin (Jacopi, 1937, s. 13-14) bulmuş olduğu ve üzerinde Zeus ikonografisini takip eden saçlı ve sakallı bir figürün portresinin rölyef olarak işlendiği kalypter/antefiks parçasıdır **(Kat.Am.Ark-81).** Taş kalypter üstünde yer alan baş, kalypterin dışa bakan yani antefiks kısmındaki şekli olan oval hatlara sahip üçgen içine orantılı bir şekilde yerleşmiştir. Bahsedilen bölgede (Cide ilçe merkezine 3.5 km uzaklıkta), yaptığımız çalışmalarda Memiş Köyü (Bugünkü Memiş Mahallesi) sınırları içinde Çandır Mahallesi'nde, sahile yatay olarak devam eden tepelik alanlarda, yöre ve

mahalle sakinlerinin "Türbe Mevkii" dediği ve kutsaniyet atfettiği bir yerde antik kırık mermer parçalarıyla oluşturulmuş muhtemel bir kutsal alan tespit edilmiştir (**Kat.Am.Ark-82**). Alanda, kırılmış ve form vermeyen mermer taşlardan oluşturulmuş 3.50 m x 2.30 m. ölçülerinde oval yapıda yöre halkının kutsaniyet atfettiği temenos benzeri bir yapı bulunmaktadır. Bölge yoğun orman ve bitki örtüsü ile kaplı olduğundan yüzeyde pek fazla bir şey görmek mümkün değildir.

Mevcut bilgiler bir araya getirildiğinde, her ne kadar kesin geliş noktaları belirlenemese de belirli bir bölgeyi içeren mimari parçalar, sütun, sütun baş ve kaidesi, kalypter, antefiks ve çatı kiremitleri Aigialos'un merkezine çok yakın bir noktada Zeus'a adanmış olabilecek kutsal bir yapıya işaret etmektedir. Kalypter'in gösterdiği şekilde bir temenostan öte olması beklenen bu yapının bir tapınak olması ise kuvvetli ihtimaldir. Öte yandan mevcut bilgilerle örtüşen Çandır Mahallesi'ndeki tepelik alanda bulunan Türbe Mevkii'nin kutsaniyet taşıması, bu alanın antik mimari elemanların parçalarından oluşturulmuş olması da Zeus Sarsos'a ait bir tapınak olabileceği sanımızı güçlendirmektedir.

Zeus Sarsos, yerel bir toponim epitheti olarak düşünülmekte ve etnik bir topluluğun ve onlara ait köy ve toprakların koruyucusu olduğu iddia edilmektedir (Saprykin 2009a, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466; Zgusta, 1984, s. 1175). Öte yandan tanrının (Kytoros'taki Zeus Monios ile birlikte) deniz kenarındaki bir yerleşimde olması nedeniyle deniz kültürüyle ilgili işlevlere de sahip olabileceği düşünülebilir. Paphlagonia Bölgesi'nde, Zeus Strategos, kendisine adanmış yazıtında geçen "ataların tanrısı" ifadesinden dolayı ata kültüyle ilişkilendirilip bu noktada Zeus Ourios (uygun rüzgârlar getiren) ile benzer olduğu (Cook, 1925, s. 705-708; Cook, 1940, s. 148-155); aynı şekilde Sinope'nin erken dönem sikkeleri içinde de yunus taşıyan kartal'ın bir deniz kartalından çok Sinope'nin ekonomik refahını sağlayan deniz ticaretindeki yine uygun rüzgârlar sağlayan Zeus Ourios olabileceği de ifade edilmektedir (Hind, 2007, s. 16). Bu çıkarımlardan yola çıkarak Aigialos ve Kytoros'da görülen Zeus Sarsos ve Zeus Monios ile Zeus Ourios'un benzeşmesi, benzer bir işlev paylaşması beklenebilir. Özellikle Zeus Ourios'un uygun rüzgârlar getiren bir tanrı olduğu düşünüldüğünde, Catullus'un Kytoros'un ünlü şimşirleri ile yapılmış yılmaz bir teknenin öyküsünü anlattığı şiirinde geçen ve o tekneyi yolculuğa çıkaran rüzgârların Iupitter (Zeus) tarafından lütfedildiği (IV. de phasello… vocaret aura, sive utrumque Iuppiter; Catull., IV, 19-21) anlamına ulaşan cümleleri oldukça dikkat çeker hale gelmektedir.

Zeus Ourios, Aeolia kökenli bir kült olarak kabul edilmektedir ve Aiolos'un kendisinin dini bir tezahürü olarak görülür (Cook, 1940, s. 148). Zeus Ourios'un önemli tapınım merkezi Bosphorus'da, günümüz Anadolu Kavağı Yoros Kalesi'ndedir. Buradaki kült alanı bazı antik kaynaklarca Iason ya da Phryksos tarafından bir "ata kültü" olarak kurulduğu bildirilir. Kültün Aigialos kentinde de olabileceği hatta Zeus Sarsos ile synkretik bir oluşama girmiş olabileceğine dair savımız hem Aigialos ve Kytoros'un denizcilikle ilgilenen yerleşimler olması hem de Zeus Ourios Kültü'nün bir ata kültü olarak Phryksos tarafından kurulmuş olmasına dayanmaktadır. Çünkü Aigialos'un hemen yanı başındaki Kytoros kenti Zeus Ourios Kültü'nün kurucularından gösterilen Phryksos'un oğlu Kytissorus tarafından kurulduğu antik kaynaklarca bildirilir (Ap. Rhod., Argon. II. 1155; V. Fl. V.462, Strab. XII. III. 10-12). Bu noktada bir ata kültü olarak Zeus Ourios Kültü, Kytissorus tarafından kurduğu kent ve çevresinde de yerleştirilmiş olabilir. Keza bir Hellen kültü olan Zeus Ourios Kültü Argonautlar'ın Seferi ile ilişkili iken, Kytoros, Aigialos kentleri de bu efsane içinde anılmakta olup aynı zamanda yine Homeros gibi erken bir kaynakta (Hom. Il. II.850-855) da geçmesi bu kıyı yerleşimcilerinin Hellen kültürü ile ne kadar erken tanıştığını da gösterir.

Amastris teritoryumunda kalan Kytoros kentinden belgelenmiş olan Zeus Monios Kültü için, zayıf da olsa bir tapınım alanı ya da tapınak önerisi sunmak mümkündür. Zeus Monios için yapılan adak günümüzde kayıptır. Adak yazıtı üzerinde MS 179 tarihi yer almaktadır. Bu tarih kentin bağlı olduğu Amastris erasına göre MS 109'u işaret eder (Mendel, 1902, s. 287; Marek, 1993, s.99, 186, Am. Kat. No.113). Yerel bir epithet olan Monios için, ülke, bölge ve köyün koruyucusu işlevlerinin olduğu ileri sürülmektedir (Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2010, s. 466).

Kytoros antik kentinin içinde yer alan ve Geç Antikçağ'a (Geç Roma-Erken Bizans) tarihlenen Çadır İdi Mevkii'ndeki bir kilise (çevredeki yapı kalıntıları ile bir manastır kompleksi) bize bu yerleşimde daha erken dönemde var olabilecek bir kutsal alan ya da yapının olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Bahsettiğimiz alan, Gideros Koyu'nun 2 km kuzeydoğusunda yer alır. Bu manastır kompleksinin hemen altında da Çadır İni ismi verilen bir mağara bulunmaktadır (**Kat.Am.Ark-84**). Mağara, üzerindeki yapı ile organik bir bağ içerisindedir. Buradan daha önceki yıllarda aslan heykeli ve bazı mermer yapı kalıntıları ile çok sayıda sütun bulunduğu rapor edilmiştir (Yalçınkaya, 2011, s. 126). Bir kilise olarak tanımlanan Çadır İni mevkii yapısı Bizans Manastırı Kompleksi olarak Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlendirilir.

Bölgedeki yüzey araştırmalarında ise yakın çevrede Roma Dönemi seramikler ile mimari parçalar görülmüştür (Bes, 2015, s. 276-278). Bu manastır kompleksinin bir kutsal alan ve yapı topluluğu olarak, hem Geç Antikçağa tarihlenmesi hem de bölgeden daha önce bildirilen muhtemel antikçağ malzemelerine bakarak Theos (Zeus) Monios'a ait yazıtın geldiği bu bölgede tanrıya ait bir tapınağın da var olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda Kytoros'un hemen doğusundaki Aigialos'taki Zeus Sarsos'ya ait yazıtın Gallienus Dönemi (MS 253-268) tarihlendiriliyor olması manastırın yapıldığı tarihe yakın olmasıyla bu düşüncemizi desteklemektedir.

Amastris teritoryumunda yazıtlardan takip edilebilen ve epithetleri bilinen Zeus sayısı 13'tür. Bu epithetlerden 8 tanesi büyük ihtimalle yerel tanrılar olup (Strategos, Syrgastes, Sarsos, Monios, Gainios, Koropizos, Bonitenos, Megalo Sdaleites) bir kısmı toponimden kaynaklı ve muhtemelen yerel dilin izlerini taşırken, bir taraftan da özellikle kıyı da, Hellen kolonizasyonunun etkisiyle Hellen kavramları ile birleşmeleri ile görülürler. Bu duruma örnek Zeus Strategos ve Zeus Megalo Sdaleites'te görülmektedir. Strategos Yunanca bir isim olmasına karşın, bu külte ilişkin yazıtta geçen "ataların tanrısı" ifadesi kültün daha eskiye giden ve muhtemelen otokton halkın koruyucu tanrısı olduğu; aynı zamanda Amasra Müzesi'ndeki İmparator Hadrianus heykelindeki Zeus Strategos ile eşleştirilmeye çalışılan destek üzerindeki kartalın bir dağ imitasyonu üzerinde duruyor olması, Zeus Strategos'un yerel bir tanrı olabileceğini de göstermektedir. Zeus Megalo Sdaleites ise Yunanca bir ön isim olan "Megalo" ifadesine sahip olsa da Sdaleites epithetindeki –eites eki tanrının yerel köklerini göstermek açısından önemlidir.

Monios, Sarsos, Bonitenos, Koropizos ve Gainios ise Amastris teritoryumundaki toponime bağlı tamamen yerel kültlerdir. Bu kültlerden Bonitenos, Koropizos ve Gainios, kentin teritoryumunda kalsalar da İç Paphlagoni'da yer almaları, yerel etkinin gücünün görülmesi açısından önemlidir. Aynı şekilde Aigialos ve Kytoros gibi kıyı yerleşimleri, birer emperion niteliğinde yeniden düzenlenmelerine karşın yerel epithetli Zeus Kültleri'ne sahip olmaları ve başka bir epithetle karşılaşılmamış olunması ile bu iki yerleşimdeki Hellen etkisinin din ve kültler üzerindeki etkisinin zayıf olması ile açıklanabilir.

Diğer epithetlerden ikisi (Panktesios, Ktesios Epekoos ve belki de Meilikhios) isim olarak tamamen Hellen doğasına sahiptir. Her iki (üç) epithet de Hellen doğasına sahip olmalarına karşın Asia Minor'da az görülen bir biçime sahiptir. Ktesios epitheti,

Zeus Kültü için çok yaygın iken bu epithetin "Pan" ön eki ile birleşmesi nadir görülen ve bu bakımdan da bir evi koruyan kültten daha geniş bir anlam kazanmış yeni/farklı bir epithetle karşılaşılmış olunabilir. Aynı şekilde Ktesios gibi çok kullanılan bir başka epithet olan "epeekos" sadece Zeus Kültü'nde değil başka kültlerde de görülen yaygın bir epithetdir. Amastris'te görülen "Ktesios Epeekos" epitheti de iki farklı işlevin bir tanrıda buluşturulması ile önemli bir farklılık yaratılmış olur.

Amastris'te görülen Zeus Asbamaios epithetinin ise Pers kökenli olması kuvvetli ihtimaldir. Epithetin işlev olarak Hellen karşılığı ve tapınımı olsa da (Yeminlerin tanrısı Horkios) –Asb kelime kökü hem eski Persçe'de hem de modern İran dilinde "at" anlamına gelmektedir. Bu noktada bu epithetin Amastris'te görülmesi, kentin kurucusu olan Persli Kraliçe Amastris'e bağlanmaktadır. Asbameios Kültü, atlarla ilişkili bir Pers tanrısı ise bu durumda lokal bir Zeus'un Hellen dininde yorumlamasına gerek kalmadan bir dönüşüme uğramamış olduğu düşünülür (Mitchell, 2007, s. 167).

Tanrı Asbamaios'a adanmış MS 3. yüzyıla tarihlendirilen yazıtta, "yenilmez tanrı Asbamaios ve Ge Proseukhe'ye" ifadeleri yer alır. "Proseukhe" kelimesi üzerine yoğunlaşan L. Robert, kelimenin Yahudi sinagogundan kaynaklanan bir isim olarak değerlendirmiş (Robert, 1969, s. 1611) ve bu yazıt Yahudiliğin pagan kültlerle birleştiğini de göstermesi açısından önemli olarak yorumlanmıştır (Hengel-Schwemer, 1997, s. 163). Amastris kentinden başka bir yazıt kentte MS 3. yüzyılda bir sinagogun dolayısıyla Yahudi inancının da varlığına işaret eder (Williams, 1998, s. 122, V.45). Böylesi birçok dinin izlerinin olduğu ifadelerde, Proseuche Yahudi inancına işaret ederken, yazıtta geçen "Γή-Ge" kelimesinin de Asbamaios gibi yine Pers kültüründeki başka bir öğeye işaret ettiği ileri sürülmüştür (Mitchell, 2007, s. 167).

Amastris'de Yahudilikle de eşleştirilen bir kült olarak Hypsistos epitheti 3 örnekle temsil edilir. Tanrının kökeni hakkında değişik görüşler bulunmakla birlikte genel anlamda tanrının koruyucu işlevde olup, en yüksek ve büyük tanrı olarak ölümsüzlüğü sembolize ettiği düşünülür (French, 1994, s. 99). Kült aynı zamanda tarıma yönelik karakter içeren Paian bir tanrı kültü olarak görülür ve bu özelliği ile Phyrgia Bölgesi'nde büyük saygınlık görmüştür (Drew-Bear, 1990, 2037; Devreker, 1995, s. 72). Aynı işlevde, köylülerin çalışmalarının karşılığı olan ürünlerinin bereketi için, tanrının adaletine ve büyüklüğüne sığınma motifi ile Pontus Bölgesi'nde Sebastopolis'de bir yazıtta geçer (Olshausen, 1990, s. 1901). Tanrının bölgedeki varlığı bu işlevde kabul edileceği gibi eğer Yahudi inancı ile ilgili bir kökene de sahipse, Tios

ve Amastris'te belgelenmiş olan (Öztürk, 2012, s. 119; Williams, 1998, s. 122, V.45) Yahudi cemaati ve belki de bir sinagogun varlığı buna bir zemin oluşturabilir. Öte yandan tanrının bu epitheti Sinope'de de belgelenmiş ve buradaki varlığı ise daha çok ticari ilişkilerin sonucu bir etkileşim olarak yorumlanmıştır.

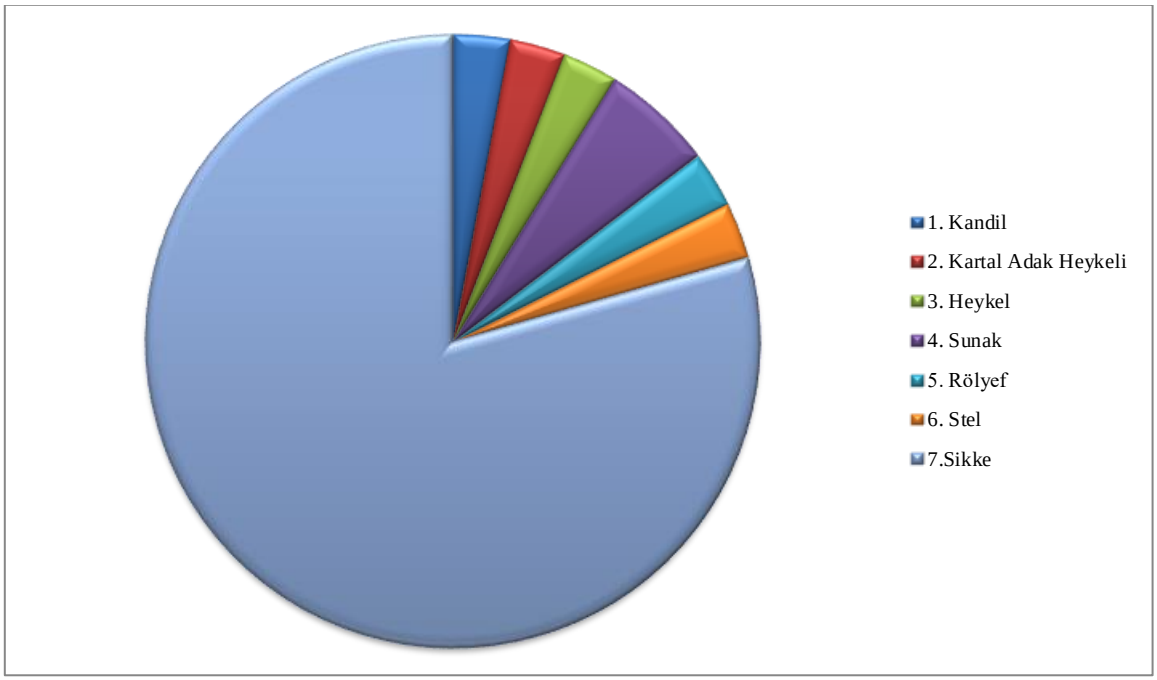
Amastris teritoryumundan yabancı kökenli bir epithet Tios kentinden gelir. Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a olan yazıt Sinope'de bulunmuş olsa da Tios vatandaşı tarafından adanmıştır. Mısır kökenli tanrıların bölgeye Hellenistik Dönemde Mısır'ın Karadeniz'deki ticari faaliyetleri sırasında ulaştığı düşünülmektedir (Öztürk, 2012, s. 105).

Amastris teritoryumunda bazı sikkeler ve heykeller üzerinden epithetsiz olsa da farklı Zeus Kültleri'nin var olduğunu kabul edebiliriz. Bu kültlerden bir tanesi Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer alan ve buluntu yerinin Tios olduğu düşünülen bronz bir Zeus heykelciğidir. Heykelciğimiz çıplak, ayakta duran bir erkek figürüdür. Omzunda bir chlamys bulunmakta ve elbise sol koldan aşağı sarkmaktadır. Tanrının elinde muhtemelen asa bulunmaktaydı, keza bu sol kol mızrağı tutar şekilde konumlanmış, sağ el de ise şimşek demeti bulunmaktadır. Tanrı bu betimi ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde sevilen Zeus Brontaios betiminin bir örneği olup, birçok yerde sergilenen örnekleri de bulunmaktadır. Ancak bu tanrı ilk defa Tios kenti için tanımlanmaktadır.

Tablo 3: *Amastris teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
ZEUS	Amastris	Kandil	-	-	-	Amasra Müzesi	Roma İmparatorluk
ZEUS	Amastris-Eki Nekropol Alanı	Kartal Adak Heykeli	-	Adak	-	Amasra Müzesi	Roma İmparatorluk
ZEUS	Amastris (?)	Sunak (Boğa Rölyefli)	-	Adak	-	Amasra Müzesi	Roma İmparatorluk
ZEUS	Amastris (?)	Sunak (Kartal Rölyefli)	-	Adak	-	Amasra Müzesi	Roma İmparatorluk
ZEUS	Amastris	Devşirme Blok (Kartal Rölyefli)	-	-	-	Amasra Kalesi	Roma İmparatorluk
ZEUS	Devrek İlçesi, Adatepe Köyü	Mermer Heykel (Khrestos'un adağı-yazıtlı)	-	Adak	-	Amasra Müzesi	Roma İmparatorluk
ZEUS	Amastris	Stel (Sakallı Yılan Rölyefli)	-	Adak	-	Amasra Müzesi	MS 136/137
ZEUS	Sesamos	Sikke	-	-	-	-	MÖ 340-300

ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	MÖ 120-63
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	MÖ 100-85
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Plotina (Traianus) MS 98-117
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Traianus MS 98-117
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Marcus Aurelius MS 161-180
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Faustina II (Marcus Aurelius) MS 161-180
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Geta, MS 209-211
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Tranquillina (Gordian III), MS 238-244
ZEUS	Amastris	Sikke	-	-	-	-	Trebonianus Gallus, MS 251-253
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	MÖ 4. yüzyıl sonu MÖ 3. yüzyıl başı
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	MÖ 300
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Domitianus MS 81-96
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Traianus MS 98-117
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Marcus Aurelius MS 161-180
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Antoninus Pius, MS 138-161
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Caracalla, MS 211-217
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Elagabalus, MS 218-222
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Severus Alexander, MS 222-235
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Septimius Severus, MS 193-211
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Gordianus III., MS 238-244
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Maximus MS 238
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Severus Alexander-Maximinus, MS 235-238
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Valerian, MS 253-260
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Gallienus, MS 253-268
ZEUS	Tios	Sikke	-	-	-	-	Traian Decius, MS 251
ZEUS	Kromna	Sikke	-	-	-	-	MÖ 340

Tios kentinden bir başka farklı Zeus Kültü de oturan bir Zeus betimine sahip bir heykel **(Kat.Am.Ark-89)**, ile kentin bir sikkesinde görülen aynı betimle sergilenmektedir. Khrestos tarafından Zeus'a adanan bir heykelde Zeus tahtta oturur vaziyette ve vücudun üst kısmını çıplak bırakan bir hymation giymiştir. Heykelimizin kolları kırıldığı için tanrının taşıdığı atrübüleri hakkında kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak oturur pozisyondaki heykelimizin sol kolu omuz hareketine göre muhtemelen paralel olarak uzanıp dirsekten yukarı çıkmakta ve tanrının yanında duran asasını tutuyor olabilir. Tanrının sağ kolu ise yine omuz hareketine göre aşağıya doğru yönelmiş ve muhtemelen diz üzerinden destek alarak uzanan elde bir şey tutuyor olmalı. Tanrı bu betimi bir Elagabalus Dönemi (MS 218-222) Tios sikkesinde de görülür (RPC VI, 3570 (Temp.)). Yine tahtta oturan tanrı sağ elinde uzun bir asa, dizinden destek alarak uzattığı sol elinde ise patera tutarken, sol ayak ucunda kartal bulunmakta ve sağa bakmaktadır. Tanrını sağ üst yanında Helios quadrika içinde, diğer yanda bir hilal tarafından şekillendirilmiş boğa tarafından çekilen biga içinde Selene bulunmaktadır. Altta ise bölgedeki Billaios ve Ladon ırmakları birer tanrı olarak gösterilmişlerdir. **(Kat.Am.Nms-49)** Tios kenti teritoryumunun coğrafyasına bakıldığında Billaios ile Ladon ırmaklarının Gökçebey İlçe merkezinde birleştiği görülür. Özellikle iki ırmak tanrısının ortasında gösterilen betimlerin bir yer persifikasyonuna işaret ettiği düşünülür (Franke, 2007, s. 29). Bu noktada sikke üzerindeki betime göre yine iki ırmak arasında kalan Zeus betimi için (RPC VI, 3570

(Temp.)) bölgede iki nehrin paralel uzandığı ya da iki nehrin birleştiği noktada bir kutsal alan beklenebileceği akla gelmektedir. Bu sikkedeki Zeus betimi ile yukarıda tanımladığımız oturan mermer heykelimizin ufak farklılıklara sahip olsa da birbirine oldukça benzediği görülmektedir. Kentte her ne kadar Zeus Syrgastes ana tanrı olsa da bu heykel ve sikkedeki betim, aynı zamanda yer persifikasyonuna sahip olması, bu persifikasyonun işaret ettiği yerde başka tapınım izlerinin varlığı ve başka arkeolojik materyallerin de olması kent sınırlarında farklı bir Zeus inancının olduğu ve hatta bu inancın kutsal bir alana da sahip olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

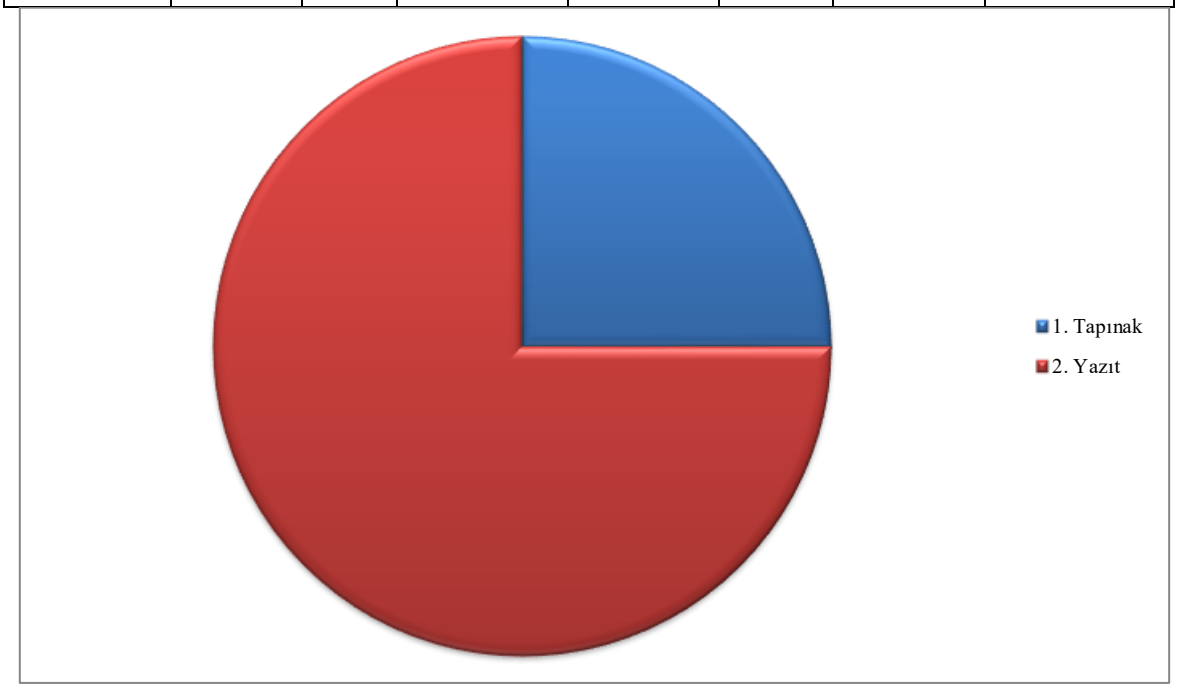
Tanrının tahtında oturan bu betiminin farklı bir versiyonu da yine Tios kentinin iki sikkesinde de görülür. Sikkelerden ilki Septimius Severus Dönemine (MS 193-211) diğeri de Valerian Dönemi (MS 253-260) aittir (SNG von Aulock 952; SNG von Aulock 1029). Sikkelerde tanrı tahtına otururken sağa dönmüş vücudu ¾'lük bir dönüş ile gösterilmiş, vücudun üstünü açıkta bırakana hymation giyen tanrı, sol elinde asa sağ elinde de şimşek demeti tutar vaziyette gösterilmiştir.

Amastris kenti için bir başka yeni Zeus epitheti önerimiz de Zeus Meilikhios'tur. Burada bulunmuş olan bir stel **(Kat.Am.Ark-91)** üzerindeki dikine çöreklenmiş, olağanından kalın ve çene altında sakal bulunan yılan figürünün daha çok Kıta Yunanistan'da tapınım gören Zeus Meilikhios ikonografisine benzediği söylenebilir. Her ne kadar Amastris kentinde yine yılan olarak algılanan Zeus Ktesios inancı (Zeus Ktesios Epekoos ve Zeus Panktesios) iki yazıt ile belgelenmiş durumda olsa da ele aldığımız steldeki yılanın başta bir sakala sahip olması ve kıvrılma hareketine bağlı olarak olağandan daha büyük bir yılan görüntüsü onun, Zeus Meilikhios olması ihtimalini güçlendirmektedir. Zeus Ktesios'un da her ne kadar bir yılan olarak algılandığı ve saygı gördüğü bilinse de tanrının bu epithetinin sakallı bir yılan ikonografisinde gösterilmemiş olması da bu görüşü desteklemektedir.

Paphlagonia Bölgesi'nde Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu az olmakla birlikte ünik epithet sunuyor olması ve bu epithetinde bölgede tespit edilmiş en eski epithet olması yanında muhtemelen bir de tapınağa sahip olması önemlidir. Kentte tespit edilen epithet sayısı ikidir. İlki Zeus Poarinos diğeri ise Zeus Brontaios'a aittir.

Tablo 4: *Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablo ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus Poarinos	Abonuteikhos	Tapınak (?)	-	Çayırların ve meraların koruyucusu	Yerel-Synkretik	İnebolu	MÖ 137/136
	Abonuteikhos	Decret Yazıtı	-	Çayırların ve meraların koruyucusu	Yerel-Synkretik	-	MÖ 137/136
	Abonuteikhos	Adak Yazıtı	-	Çayırların ve meraların koruyucusu	Yerel-Synkretik	Anadolu Medeniyetleri Müzesi	MÖ 240/230-160/150
Zeus Brontaios	Kallistratia	Adak Yazıtı	-	Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Phryg	-	MS 2. yüzyıl 2. yarısı

Zeus Poarinos'a ait iki yazıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki yüzyıl başında yayınlanmış olan bir phratri kararnamesi yazıtıdır. Yazıt MÖ 161 tarihine sahiptir bu da Pontus Dönemine göre MÖ 137/136 tarihine denk gelir ve Mithradates Euergetes'in (MÖ 150-120) hüküm sürdüğü yıllara denk gelir. Diğer yazıt Anadolu Medeniyetleri Müzesinde olup, L. Robert tarafından, harf karakterlerine göre MÖ 3. yüzyıl akımını devam ettiren Yüksek Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir (MÖ 240/230-160/150) (Robert-Robert, 1950, s.69-70). Bu tarih, Paphlagonia Bölgesi'nde epigrafik olarak tespit edilen en erken Zeus epithetini de göstermektedir.

Zeus Poarinos meraların ve sürülerin koruyucu tanrısı olduğu ileri sürülür. Epithet, Hellence "poa" kökünden gelip, ot, çimen anlamına gelmektedir. Abonuteikhos kentinin doğal peyzajının, bölgenin diğer kıyı yerleşimlerine göre vejetasyona yönelik

meralar ve daha çok tarımsal arazilerden oluşması Poarinos epithetinin açıklayıcısı gibi durur.

Zeus Poarinos Hellen kültüründe Tanrı Apollon Poimnos ve yine benzer epithetle görülen Phryg kültüründeki Çoban Tanrı Attis ile karşılaştırılır ve her iki tanrı ile yakın benzerlikler taşır. Öte yandan kentin teritoryumunda Zeus Brontaios epithetinde bulunmuş olması, Zeus Poarinos'u, Attis'e yaklaştırmaktadır. Genel anlamda bakıldığında Sinope'nin bir emperionu olduğu antik kaynaklarca belirtilen kentte Zeus Poarinos'un, Paphlagon-Phryg ve Hellen kültür eklektizmi içinde oluşmuş bir tanrı olabileceği de söylenebilir.

Zeus Poarinos'a ait Giresun'da bulunup yayımlanan phratri kararnamesinin son satırında geçen "… τώι τού Διός Ποαρινού ίερώι" ifadesinden kaynaklı olarak Abonuteikhos kentinde Hellenistik Dönemde bir tapınağı ya da kutsal alanının olduğu anlaşılmaktadır (Robert-Robert, 1950, s. 69-70, no:2; Robert, 1951, s. 191; Robert, 1978, s. 151, dn. 3, 153, Schwabl, 1972, s. 353; Şahin, 2001, s. 154). Keza, Herakleialı Herondas'ın adağının da yine bu kutsal alandan geldiği düşünülür (Robert-Robert, 1950, s. 70). Aynı zamanda adağın sahibinin Herakleia kentinden olması Poarinos Kültü'nün saygınlığının geniş bir alana yayıldığını düşünmemizi sağlar.

Antik kentin bulunduğu İnebolu'da epigrafik yüzey araştırması dışında başka bir arkeolojik çalışma bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir. Aynı zamanda antik kente ilişkin hemen hemen pek bulguya da rastlanmaz. Ancak günümüzde I. Derece Arkeolojik Sit olan Abaş Tepe ve hemen kuzeyinde daha yüksekte olan Avara Mahallesi mevkiinde daha önceki kaynaklara dayanarak görülmüş olan arkeolojik bulgulara ilişkin bilgiler, burada Zeus Poarinos'a ait bir tapınağın ya da MS 2. yüzyılda ortaya çıkan Glykon (Asklepios) Kültü'ne ait bir tapınağa da işaret edebilir (Belke, 1996, s. 220, Karasalihoğlu, 2017).

Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumunda kalan Kallistratia kentinden 1930'lu yılların sonunda Tanrıça Hera'ya ait bir heykelin kaidesi bulunmuştur. MS 2. yüzyıl 2. yarısına tarihlenen kaidedeki yer alan yazıtta adayan kişi Zeus Brontaios için Hera heykelini diktiğinden bahseder (Rodhe, 1940, s. 60 no.4). Phrygia kökenli Zeus Brontaios'un Pontus Euksenios kıyısında görülmesi yanında bir tanrı çifti olarak yer alması da ilgi çekicidir. Zeus Brontaios özellikle Phrygia örneklerinden bilindiği kadarıyla bir tanrıça ile görülmezken, Kallistratia yazıtında Tanrıça Hera ile görülüyor olması ender bir örneğe işaret eder.

Abonuteikhos/Ionopolis kentinin sikkelerinde Zeus tek bir örnekle, VI. Mithradates döneminde temsil edilir. Ancak sikke, tanrının kültü üzerine bilgi vermek konusunda yetersizdir, çünkü diğer Paphlagonia Bölgesi kıyı kentlerinde görüldüğü gibi sikke Pontus Krallığı'nın siyasi programının bir yansımasıdır.

Tablo 5: *Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu*

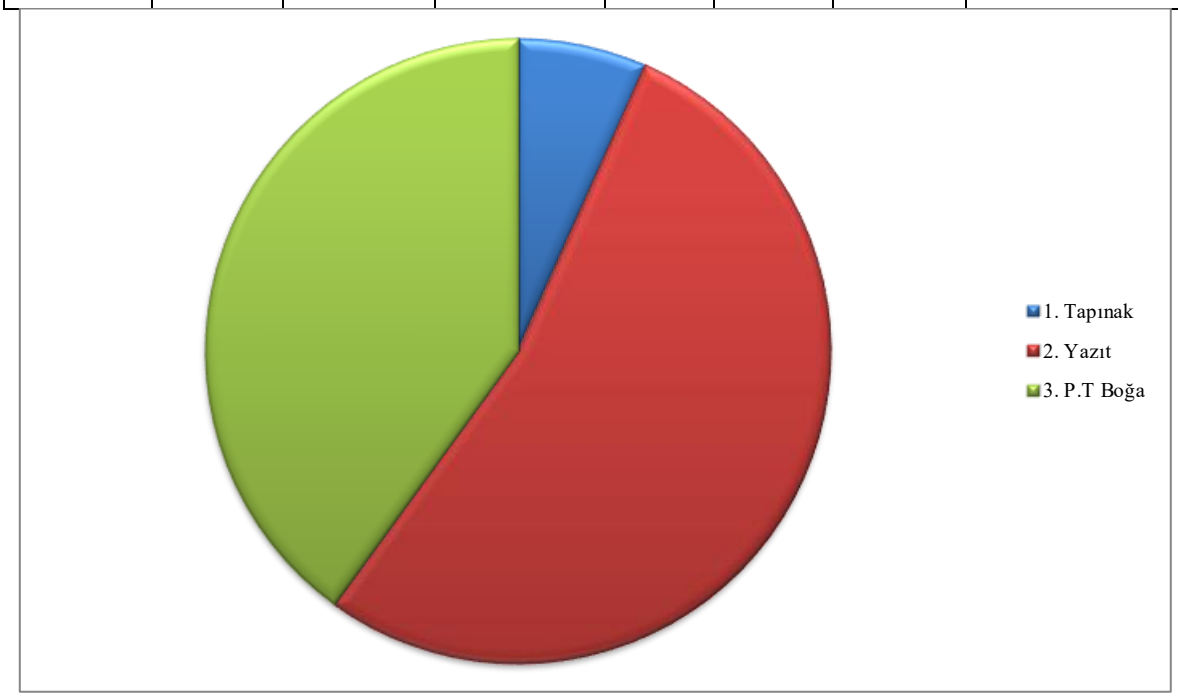
TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ		MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus	Abonuteikhos	Sikke	-	-	-		-	MÖ 120-63

Sinope, Paphlagonia Bölgesi'nde Hellen doğası en baskın olan yerleşimdir. MÖ 7. yüzyılda bir Miletos kolonisi olarak kurulan kentte 1950'li yılların başında yapılan kazılarda tapınak olarak tanımlanan bir yapı da kazılmış ve buluntularına göre Sarapis'e adandığı bildirilmiştir. Bu alan günümüzde Sinop Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan ve şehir surlarının hemen dışındaki mevcut seramik verilere göre MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir tapınaktır (**Kat.Sıno.Ark-1**). Tapınak 15 x 8,6 m ölçülerinde, kuzey-güney aksında ve krepis üzerindedir. Tapınak muhtemelen "templum in antis" plan tipindedir. Kazılara dair tapınak alanından çıkan mimari süslemeler, yapının arkaik ve klasik dönem de dâhil olmak üzere beş farklı yapı evresi olduğunu ve son evrenin de Severuslar Dönemi olduğunu göstermektedir. Tapınak temeli altından Sarapis, Dionysos, Herakles ve İsis ya da Kore olması muhtemel bir tanrıçaya ait pişmiş toprak figürinler bulunmuştur. Tapınağın Tanrı Sarapis'e ait olması konusunda burada bulunan Sarapis figürini, kazı alanı ve yakın çevresinde bulunan yine pişmiş toprak boğa figürinleri ile yine tapınak alanına çok yakın bir yerden daha önce bulunan Sarapis Tapınağı'na ait bir yazıt ve Tacitus'un Historia eserinde geçen bir bölüm delil olarak gösterilmiştir (Akurgal-Budde, 1956, Lev. 3, A-D; Budde, 1956, s. 5-6; Magie 1953, s. 180; Doonan, 2003, s. 1383-1384; French, 2004, s. 123-125).

Tablo 6: *Sinope teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANR/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus Dis-Hades	Sinope	Tapınak	-	Göğün ve yeraltının hâkimi	Yerel-Synkretik	Sinop	MÖ 4. yüzyıl ortaları
	Sinope	P.T. Boğa Adak	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4.yüzyıl ortaları
	Sinope	P.T. Boğa Adak	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4.yüzyıl ortaları
	Sinope	P.T. Boğa Adak	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4.yüzyıl ortaları
	Sinope	P.T. Boğa Adak	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4.yüzyıl ortaları

	Sinope	P.T. Boğa Adak	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4.yüzyıl ortaları
	Sinope	P.T. Boğa Adak	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4.yüzyıl ortaları
Zeus Dikaiosynos Megalo	Sinope-Karusa	Adak Yazıtı	-	Adaletli Büyük Tanrı	-	-	MO 2-1. Yüzyıl
Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a	Sinope	Adak Yazıtı	Tios		Hellen-Mısır	Sinop Müzesi	MS 1-2. Yüzyıl
Theos Hypsistos	Sinope	Adak Yazıtı	Evrensel	En Büyük Tanrı	Hellen	Sinop Müzesi	MS 1-2. yüzyıl
	Sinope	Adak Yazıtı	Evrensel	En Büyük Tanrı	Hellen	Sinop Müzesi	MS 1-2. yüzyıl
	Sinope-Türkeli-Emreli Köyü	Adak Yazıtı	Evrensel	En Büyük Tanrı	Hellen	Sinop Müzesi	Roma İmparatorluk
	Sinope-İnce Burun	Adak Yazıtı	Evrensel	En Büyük Tanrı	Hellen	Sinop Müzesi	MS 1-2. yüzyıl
Zeus Helios Naudamenos	Sinope-Lala	Adak Yazıtı	-	Verimlilik Tanrısı	Yerel-Synkretik	-	MS 1-2. Yüzyıl
Zeus Soter	Histiaia	Yazıt	Evrensel	Koruyucu-Kurtarıcı	Hellen	-	MÖ 3. yüzyıl

Buradaki tapınak iki noktada tezimiz açısından önemlidir. İlk olarak, Tacitus, I. Ptolemaios (MÖ 305-285) ile ilişkili Sarapis Kültü'nün kuruluşunda tanrıya ait heykelin Sinope'deki bir tapınaktan getirildiğini yazar. Tacitus'un, tanrı Sarapis'e ait heykelin Sinope'ye uzak olmayan, yerliler arasında oldukça ünlü ve eski bir Iupiter Dis (Iovi Ditis) Tapınağı'nda olduğunu bildirir (Tacitus, Hist. IV, 83). Burada geçen tanrının varlığı kabul edilecek olursa ve yine Tacitus'un sözleri ile yerlilere arasında önemli olduğu düşünülürse bölgede kithonik özellikleri ağır basan bir Zeus Kültü'nün varlığı

söz konusu olabilir. Keza, genel anlamda da bölgedeki Zeus Kültü tapınımlarında tanrının kithonik özelliğinin ön plana çıktığı da görülmektedir (Saprykin, 2009a, s.253; Saprykin, 2009b, s. 38; Saprykin, 2010, s. 467). Diğer önemli nokta ise L. Budde ve E. Akurgal tarafından yürütülen kazılarda, bu tapınak alanı ve yakın çevresinde Klasik Döneme tarihlenen kontekslerden yoğun miktarda pişmiş toprak boğa heykelciğinin bulunmuş olmasıdır. L. Budde bu çok sayıdaki pişmiş toprak boğa heykelcikleri için "stiergottes – boğa tanrı" ifadesini kullanmış ve bölgede var olan boğa tanrıya yerel bir saygının yoğunluğundan bahsetmiş ve bu tanrının da Sarapis olabileceğini belirtmiştir (Budde, 1956, s. 6). L. Budde'nin bu önerisine karşın Sinop Arkeoloji Müzesi envanterinde bu kazılara ilişkin bulunmuş pişmiş toprak boğalar incelendiğinde bunların Sarapis Kültü'ne ait olabilecek Apis Boğası olmadığı kanısının öne çıktığını görülmektedir. Öte yandan yine L. Budde'nin çok sayıda pişmiş toprak boğa figürinin bulunduğu konut mekânlarını Klasik Döneme (MÖ 480-330) tarihleyerek Ptolemaios Hanedanlığı'nın kuruluşuyla ortaya çıkmış olan Sarapis Kültü'nün varlığından önceye tarihlemiş olmaktadır. Bu noktada İç Paphlagonia olarak adlandırabileceğimiz bölgede yoğun olarak görülen ve yazıtlarından Zeus'a adandığı anlaşılan ve belki de Zeus'un boğa şeklinde tasavvuru ile oluşmuş taş boğa adaklar akla gelmekte ve Tacitus'un ifadesi ile Zeus-Hades (Iupiter Dis)'in Sinope'de varlığı göz önüne alındığında İç Paphlagonia'da olduğu gibi Kıyı Paphlagonia'da da (Amastris Zeus Strategos lejandlı bazı sikkelerde kullanılan boğa imgesi de eklendiğinde) boğa imgesinin güçlü olduğu yerel kökenlere sahip bir Fırtına/Zeus Tanrısı Kültü varlığının olduğu düşünülebilir. Ama aynı zamanda bir Miletos kolonisi olarak Sinope'de ve Amisos çevrelerinde, "boğa"nın önemli yer tuttuğu Dionysos Tauromorphos Kültü (Atasoy-Zeyrek, 2004; Atasoy, 2017; Summerer, 2014, s. 193-196) ile Poseidon Helikonios Kültü'nün var olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir (Sokolowski, 1955, no.1; French, 2004, s. 11-13).

Sinope'de yazıtlardan takip edilebilen Zeus epitheti sayısı 5'dir. Epithetler arasında ikisi Hellen karakteri ile birleşmiş yerel kültlerdir. Bu epithetlerden Zeus Dikaiosynos Megalo'ya (adalet veren) ait yazıt Karusa'dan bulunmuştur. Yazıt MÖ 2 - 1. yüzyıla tarihlenmektedir. Dikaiosynos epitheti bölge de başka tanrılar için kullanılsa da Zeus ile kullanımı üniktir (French, 1994, s 107; French, 2004, s. 47, no. 75). Kültün Hellenistik Döneme tarihlendirilmesinden kaynaklı Pers gelenekli bir inanç olabileceğinin de üzerinde durulmuştur. Hem Hellen hem de Pers kültüründe egemen

tanrının, adaletin patronu olarak görülmesinin yaygınlığı bu görüşün öne sürülmesine yol açmıştır. Dikaiosynos (adil, adalet veren), Zeus ile ilişkilendirilen bir epithetdir ama yaygın değildir. Buna karşın, Akhemenid yazıtlarında genelde tanrı Ahuramazda doğruluk ya da adalet erdemiyle sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan Karusa'dan gelen bu yazıt üzerindeki "μεγαλωι" epitheti yine Pers tanrı tanımlamalarını anımsatır. Pers dinindeki yaygın bir kullanımı olan "baga vazrka" (Ahuramazda ile ilişkili olarak) ifadesinin Hellence karşılığı ise "Θεος μεγασ" olarak birbirini karşılamaktadır (Ghita, 2010 s. 130). Kavramsal benzerlikler dışında Dikaiosynos'un Pers kökenli bir tanrı olabileceğine dair somut veri bulunmaktadır.

Bu kült aynı zamanda Karusa'nın hemen art alanında kalan ve Sinope teritoryumunun en yüksek noktası olan Asar Tepe Kutsal Alanı ile ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır (Işın, 1998, s. 109; Doonan, 2009, s. 72; Summerer, 2014, s. 211-212). Alandan VI. Mithradates Dönemi sikkeler ile çok sayıda pişmiş toprak boğa heykelciği bulunmuş olup alanın yerel bir fırtına tanrısına ait kutsal alan olduğu varsayılır.

Bir başka yerel epithet ile tanrı Helios ile de birleşmiş olan Zeus Helios Naudamenos'tur. MS 1-2. yüzyıla tarihlenen yazıttaki (French, 2004, s. 87) ifadelere göre tanrının yapısının synkretik olması oldukça yüksektir. Naudemenos epitheti yerel bir toponime işaret ederken, Zeus Helios'un aynı zamanda "epekoo" yani dinleyen/duyan olması da önemlidir.

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü'ne açısından en erkene tarihleyebileceğimiz epithetlerden biri de Zeus Soter'dir. MÖ 3. yüzyıla tarihlenen, Histiaia kentinin hem Kıta Yunanistan hem de Asia Minor'daki birçok kentle ilişkisine değinilen bir yazıtta Sinope kentinde bir Soteria Bayramı'nın kutlandığı bildirilmektedir (Robinson, 1906, s. 332-333, No. 96). Sinope'de, Zeus Soter Kültü'nün varlığına dair Histiaia kentinden gelen yazıttaki ifadelerin dışında net bir bulgu yoksa da Ksenophon'un Anabasis'in de Hellen askerlerinin bir Sinope kolonisi olan (Xen. An. IV.8.22; Arr., Peripl. M. Eux. I.1; XVI. 3-4) Trapezus'a vardıklarında Zeus Soter ile birlikte Herakles'e kurban kestikleri ve adaklar adadıkları bilgisi (Xen. An. IV.8.25) oldukça önemlidir. Öte yandan Histiaia yazıtı MÖ 3. yüzyıla tarihlenirken Anabasis'in MÖ 400'lü yılların başı olmasıyla da bu polis kültün Sinope'de çok daha eski olduğu da görülür.

Sinope'deki Hellen Dünyası'nda yaygın Zeus epithetlerinden biri olan Hypsistos dört örnekle temsil edilir. Bunlardan iki tanesi Sinope kentinde bir diğeri ise Stephane

(Emreli) sonuncusu ise İnce Burun yakınlarından gelmektedir. Bazı araştırmacılar, Sinope merkez haricinde, Gerna Dere ve Emreli (Güzelkent) Köyü'nden gelen Theos Hypsistos yazıtları için, özellikle son iki yerleşimin yazıtların tarihlendiği MS 1-2. yüzyıl olmasına bakarak, dönemlerinin küçük balıkçı köyleri olması nedeniyle tanrıyı Yahudilikle ilişkilendirmenin pek de doğru olmadığını ama Sinope'nin gelişmiş ticari faaliyetlerinin kültürlerarası bir kaynağa neden olduğunu düşünmektedirler (Ruscu, 2005, s. 125-126).

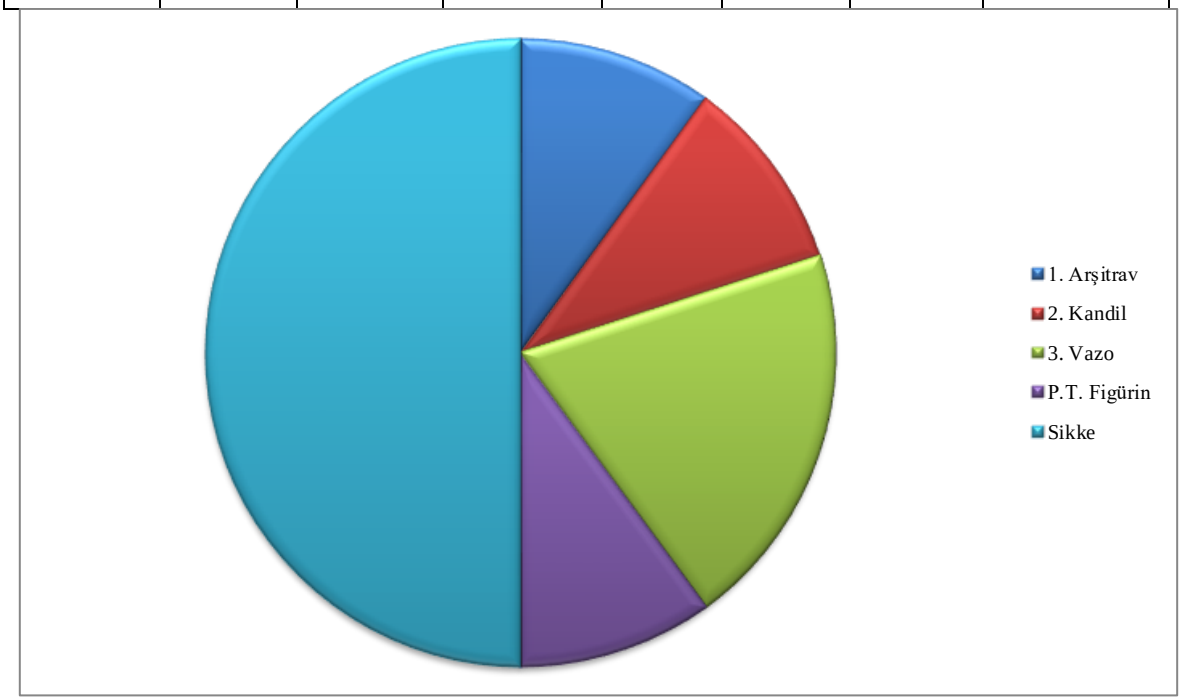
Sinope'den son yazıt ise bir Tios vatandaşı tarafından adanan Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a olan adaktır. Bölgedeki Mısır kökenli tanrıların varlığı için, öncelikle Sarapis için Hellenistik Dönem de Mısır ve Karadeniz kentleri arasındaki ticari faaliyetler ile Mısır'da yaşayan bölge halkı insanlarının bulunması ile açıklanmaktadır (Reger, 2007, s. 273). Ancak bölgede Sarapis dışında diğer Mısır kökenli tanrıların varlığı ise özellikle MS 2. yüzyılın ikinci yarısında Roma İmparatorluk resmi görevlilerin tercihleri ile yaygınlaşmaya başladığı düşünülmektedir (Podvin, 2012, s. 209).

Sinope teritoryumundan bulunan arkeolojik malzemeler arasında muhtemel ithal olan Thymiterion tipi kandil (MS 1-2. yüzyıl), Plaketten-vasen Tipi Vazo (Zeus'un Europa'yı kaçırma sahneli, MÖ 4. yüzyıl sonu) ve sonradan eklenen yazıtı ile kantharos (MÖ 4. yüzyıl) Zeus Kültü açısından önemlidir. Arkeolojik buluntular arasında düzgün ama yoğun saç ve sakala sahip, yüzünün yarısı korunmuş ve korunan taraftaki kulağında küpe olan bir erkek figüre ait pişmiş toprak bir figürin, yukarıda bahsedilen pişmiş toprak boğa heykelciklerinin bulunduğu alandan gelmesi, kısmen de olsa bölgedeki Zeus ikonografisine benzerliği ile dikkat çekmektedir. Her ne kadar figürde küpe olması onun bir rahip olabileceğini de gösterse de bir olasılık olarak Zeus Kültü içinde değerlendirilebileceği düşünülmüştür.

Tablo 7: *Sinope teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus	Sinope	Arşitrav (Kartal kabartmalı)	-	-	-	Sinop Müzesi	Roma İmparatorluk
Zeus	Sinope	Thymiterion Kandil	-	Kült eşyası	-	Sinop Müzesi	MS 1. yüzyıl sonu MS 2. yüzyıl başı
Zeus	Sinope	Kantharos (Yazıtlı)	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4. yüzyıl
Zeus	Sinope	Rölyef (Pençelerinde	-	-	-	Sinop Müzesi	Roma İmparatorluk

		yılan tutan kartal)					
Zeus	Sinope	Plaketten-vasen tipi vazo	-	-	-	Sinop Müzesi	MÖ 4. yüzyıl sonu
Zeus	Sinope	Pişmiş Toprak Erkek Figürini	-	-	-	Sinop Müzesi	Hellenistik (?)
Zeus	Sinope	Sikke	-	-	-	-	MÖ 490-425
Zeus	Sinope	Sikke	-	-	-	-	MÖ 410-300
Zeus	Sinope	Sikke	-	-	-	-	MÖ 330-300
Zeus	Sinope	Sikke	-	-	-	-	MÖ 230-200
Zeus	Sinope	Sikke	-	-	-	-	MÖ 100-65

Sinope, MÖ 5. yüzyıl ortalarında Aigina ölçüsünde gümüş sikke basmaya başlamıştır. Bu sikkelerin ön yüzünde bir kartal başı ve altta daha ufak boyutta bir yunus (Taşınan balık bazı durumlarda değişmektedir, sadece yunus değil orkinos ve benzeri bir balık da olabilmektedir), arka yüzde ise dört parçalı bir quadratum incusum vardır. (**Kat.Sino.Nms-1)** Atinalı komutan Perikles'in Sinope'de yeni bir koloni oluşturması sonrasında sikke tipi değişmiş, MÖ 5. yüzyıl sonlarından itibaren ön yüzde Nymphe Sinope'nin başı arka yüzde ise bir yunus taşıyan deniz kartalı görünmeye başlamıştır (Waddington, 1925, s. 193; Tekin, 1997, s. 116). (**Kat.Sino.Nms-2)**

Sinope'nin bu erken dönem sikke tiplerindeki kartal, tanrı Zeus ile ilişkilendirilmektedir. G. Hind, sikkeler üzerindeki bu kartal motifinin uygun rüzgârlar getiren Zeus Ourios'un sembolü olduğunu ve genelde kehanet taşıyan kartaldan çok Ourios'un deniz kartalı olduğunu düşünmektedir. Zeus Ourios'un Sinope'nin bir Atina

kolonisi olarak ana kentiyle yaptığı ticaretle MÖ 5-4. yüzyıllardaki yükselişini sembolize ettiğini düşünür (Hind, 2007, s. 16). Farklı bir görüş olarak yunus taşıyan Zeus figürü için kentin kuruluş öyküsüne ait, Zeus'un kentlerin kurulmasındaki rolüne ilişkin tezimizin farklı noktalarında Amastris ve Gangra'da olduğu gibi bir yaklaşımı olduğunu düşünüp Sinope'nin erken dönem sikkelerinde de gösterilmek istenmiş olabilir. Bu noktada birkaç farklı versiyonu olsa da Sinope kentinin kuruluş efsanelerinden biri olan Irmak Tanrısı Asapos'un kızı olan Nymphe Sinope'nin Zeus tarafından kaçırılıp kentin bulunduğu topraklara getirilmesi gelmektedir (Ap. Rhod., Argon. II, 945-955). Kent, ismini bu nympheden alarak, kuruluşunu Zeus'un gerçekleştirmiş olduğunu ve tanrısal bir soydan geldiğini sikkeler aracılığıyla göstermek istemiş olabilir.

Sinope'nin Pontus Krallığı yönetimi altında özellikle VI. Mithradates Döneminde bastığı sikkeler, krallığın yönetimindeki diğer birçok kent gibi politik bir programın devam ettiren ön yüzünde sağa dönük Zeus başı, arka yüzde ise şimşek demeti üzerinde kartal olan sikkeler bastığı görülmektedir (SNG Black Sea 1527, 1547-1549; Saprykin, 2009, s. 249-275). (**Kat.Sino.Nms-5)** Kentin Roma Dönemi sikkelerinde Zeus'a rastlanmaz.

Paphlagonia Bölgesi'nin krali başkenti olan Gangra, kentsel bir yerleşim olarak İç Paphlagonia'da yer alan yegâne yerdir. Kentin teritoryumunda şu ana kadar tespit edilmiş epithet sahibi bir Zeus bulunmamaktadır. Atina'dan bulunmuş olan Zeus Stratios'a adanmış olan tek bir adak yazıtı üzerindeki Gangra ifadesi, Gangralıların ana vatanlarındaki külte bağlılığı olarak yorumlanmıştır (Cumont, 1906). Ancak buna karşın Çankırı Müzesi'nde bulunan kimi eserler Zeus Kültü'nün Paphlagonia Bölgesi'nin güneyinde de yaygın olduğu görüşünü sunar.

Her ne kadar Zeus Kültü'ne ilişkin herhangi bir epithet kesin olarak bulunmamışsa da Gangra'nın Severuslar Dönemi'nde bastığı sikkelerin birçoğunda yer alan tetrasytle bir tapınak tezimiz açısından ele alınmıştır (Waddington, 1904, s.60-68, pl. XXII, 1-33, Pl. XXIII 1-7; Arslan, 1990, s. 67-124; Bricault-Delrieux, 2014, s. 26, 99-103, Kat.No. GG-29 (32)-30(33)-30(34)-30(40)-37(46)-37(48)). Sikkelerin bazı örneklerinde içinde bir figür ile birlikte görülmektedir (Arslan, 1990, s. 97, 100, 104, 107, no.55, 56, 68, 82, 94). Figür, Septimius Severus (MS 193-211), Iulia Domna (MS 187-211), Caracalla (MS 211-217) ve Geta (MS 211) dönemlerine ait sikke basımlarında görülür. Tapınağın ortasında sütunlar arasında, sola dönük, sol eli yüksek

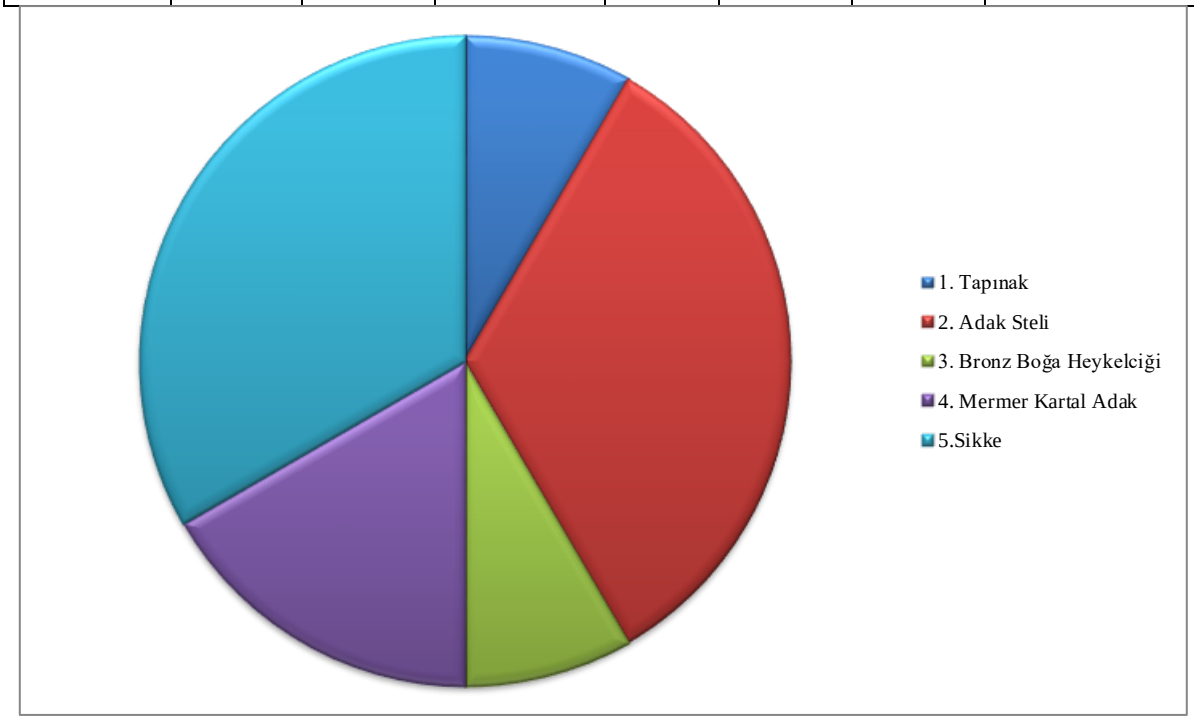
bir asayı üst tarafından tutar ve diğer elinde de patera (?) tutar pozisyonda gösterilmiştir. Muhtemelen figür giyimli ve erkektir (Waddington, 1904, s. 189, no. 16; Arslan, 1990, s. 97 no.55, 56, 57, 68, 82, 83, 84, 85, 94). Bu giyimli figür, Zeus ya da Men olarak bir tanrı ve aynı zamanda giyimli bir imparator olarak değişik araştırmacılar tarafından nitelendirilmiştir ve tapınağın imparatorluk kültüne hizmet ettiği düşünülmüştür (Bricault-Delrieux, 2014, s. 99-101).

Kente ait çok sayıda sikkede yer alan tapınağın kentlilerce önemsendiği ve tapınağın İmparatorluk Kültü yanı sıra kentin baş tanrısına ait olduğu ileri sürülebilir. Gangra kentinin tapınak betimli sikkelerinde, tapınak içindeki figürün sol eli ile asasını tutuyor olması ve sağ elinde de patera benzeri bir nesne ile görünmesi, Amasra ve Tios kentlerindeki Zeus Strategos ve Zeus Syrgastes betimli sikkelerdeki tanrı motiflerine olan benzerliğini de belirtmek gerekir. Ancak sikkeler üzerinde lejand bulunmadığı gibi tanrının kimliğini açıklayacak atrübü de bulunmadığı için bu tanrının kim olduğunu söylemek şu an için imkânsızdır. Öte yandan Gangra kentinin sikkelerinden birinde yer alan Zeus figürüne bakarak kentin baş tanrısı olduğu fikri de çıkarılabilir. Caracalla Dönemine (MS 211-217) ait lejandsız bir sikkenin arka yüzünde Tanrıça (Tykhe?) ile erkek bir figürün (Zeus) karşılıklı oturdukları görülmektedir. (Waddington, vd., 1925, s. 185, no. 46; Arslan, 1990, s. 120, no.148). Bu betimde görülen tanrıça için Hera olabileceğine de dair görüşler bulunmaktadır. Her ne kadar kent sikkelerinde tanrıça Hera görülmese de Kimiata kentinde Hera Megale'ye ait Tapınağı'nın varlığı bu görüşü desteklemek için öne sürülmüştür (Bricault-Delrieux, 2014, s. 94). Burada tanrıça Hera olabileceği gibi Tykhe olabileceği de kabul edilirse Gangra kentinde baş tanrı olarak Zeus'un görüldüğünü destekler hatta Tykhe ile Zeus'un el sıkışması Gangra kentinin tanrı ile olan antlaşmasına işaret ettiği düşünülebilir.

Tablo 8: *Gangra teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI /KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus	Gangra	Tapınak (?)	-	-	-	Çankırı	MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başı
Zeus	Gangra (?)	Adak Steli (Zeus Ampeleites)	Phrygia	Atların ve Büyükbaş Sürülerin Tanrısı	Phryg	Çankırı Müzesi	MS 220-230
Zeus	Gangra (?)	Adak Steli (Zeus Brontaios-Thallos?)	Phrygia	Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/ Dağ Kültü	Phryg	Çankırı Müzesi	MS 2. yüzyıl

Zeus	Gangra (?)	Adak Steli (Zeus Brontaios-Thallos?)	Phrygia	Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/ Dağ Kültü	Phryg	Çankırı Müzesi	MS 2. yüzyıl
Zeus Stratios	Atina	Adak Steli	Pontus	Orduların ve Vatanın Koruyucusu	Pontus	-	Hellenistik Dönem (?)
Zeus	Gangra (?)	Bronz Boğa heykelciği	-	-	-	Çankırı Müzesi	Roma İmparatorluk
Zeus	Gangra	Mermer Kartal Adak Heykeli	-	-	-	Çankırı Müzesi	Roma İmparatorluk
Zeus	Gangra	Mermer Kartal Adak Heykeli	-	-	-	Çankırı Müzesi	Roma İmparatorluk
Zeus	Gangra	Sikke	-	-	-	-	MÖ 133-103 / 103-95
Zeus	Gangra	Sikke	-	-	-	-	MÖ 64-40
Zeus	Gangra	Sikke	-	-	-	-	Caracalla, MS 211-217
Zeus	Gangra	Sikke	-	-	-	-	Caracalla, MS 211-217

Gangra/Germanikopolis teritoryumunda Zeus tapınımıyla ilgili olabilecek ve çoklu tapınıma sahip bir tapınak "Toίς μεγάλοις Θεοϊς" tanımıyla birlikte verilmiş olan Hera'ya adanmış bir tapınağa ait yazıttır. Olgassys Dağı'nın güney eteklerinde yer alan Kurmalar Köyü'nde iki adet yazıt tespit edilmiş, bu yazıtlardan ilki "Toίς μεγάλοις Θεοϊς" tanımıyla birlikte stoa, yemekhane gibi yapılar ve yardımcı binaların tamiratıyla ilgili olup MÖ 3-2. yüzyıla tarihlendirilirken, diğer yazıt ise "Θεά Μεγάλη Ήρα" Büyük Hera Tapınağı'nın yenilenmesi ile ilgilidir (Kaygusuz, 1983a, s. 49-53, Marek, 1992, s. 135-140; Marek, 1993, s. 167; Mitchell, 1993b, s. 23). İ. Kaygusuz tapınağın bir

Heraion olduğunu söylerken, stoa yapılarına ait yazıtta geçen büyük tanrılardan birinin Hera olduğunu ama büyük tanrılar ifadesindeki diğer tanrı ya da tanrıların ise yerel tanrı ya da tanrıçalar olabileceğini düşünür (Kaygusuz, 1983a, s. 55). C. Marek ise (Marek, 1992, s. 135-136) yazıtların ikisi de göz önüne alındığında "büyük tanrıların" Hera ile birlikte Zeus olduğunu ifade eder. Bu düşüncenin bir benzeri S. Mitchell tarafından, Gangra/Germanikopolis kentinin Iulia Domna dönemine (MS 187-211) ait sikkelerinde yer alan "άρχαιοτατη Παφλαγόνων έστία Θεών" (Paphlagonia'nın en eski kenti-tanrıların ocağı) lejandı ile bağlantı kurup, tanrıların ocağı olan yeri Olgassys olarak kabul edip (Mitchell, 2014, s. 102-103), Kurmalar Köyü'ndeki stoa ve kutsal sunuların pişirildiği mutfakların varlığını Tantalos Efsanesi ile birleştirir. "έστία Θεών" ifadesi L. Robert tarafından da Tantalos mitosu ile ilişkilendirilir ve Olgassys Dağı'nın Paphlagonialıların atası olan Pelops'un tanrılara yemek olarak sunulduğu yer olarak kabul eder ve bu ifadenin kentin bir sahiplenme simgesi olduğunu söyler (Robert, 1980, s. 207, 211-217).

Çankırı Müzesi'nde ikisi depoda biri seksiyonda olan üç adet büst biçimli stel bulunmaktadır. Bu steller Phrygia Bölgesi'nden iyi bilinen ve çoğunlukla Tanrı Zeus'a adanan stellerdir. Stellerden ilki üçgen biçimli olup **(Kat.Gnrg.Yzt-1**), genellikle Phrygia Bölgesi'nden Zeus Ampelietes ve Thallos için yapılan adaklardan bilinir (Drew-Bear, vd., 1999, s. 21, 25 fig.10,). Stelin kırık olmasından dolayı yazıtı görülememektedir. Figür bu şekli ile Phrygia Bölgesi'nde görülen Zeus Ampeleites'e benzemektedir. Afyon Müzesi'nde yer alan Zeus Ampelites'e adanmış bir adak bizim örneğimiz ile neredeyse birebir örtüşmektedir. Üçgen biçimli stellerin, Phrygia Bölgesi'nde görülen örnekleri MS 220-230 yıllarına tarihlendirilmişlerdir (Drew-Bear, 1999, s. 28-33).

Diğer bir büst şeklinde stelimiz de gördüğü tahribattan dolayı yazıtı sağlıklı okunamamaktadır (**Kat.Gnrg.Yzt-2).** Yazıt üzerine yapılan çalışmamızda "[Brontai]o" şeklinde tamamlanması önerilmiştir. Tanrı, yine Phrygia Bölgesi'nde yoğun olarak görülen ve Zeus'a adanmış büst şeklindeki adaklardan biridir. Büst, kesin olmamakla birlikte Zeus Brontaios'a adanmış olabileceği gibi, Phrygia örneklerinden izlenebildiği kadarıyla Zeus Thallos ya da Ampeleites'e de adanmış olabilir. Adağımız, Zeus Brontaios'a ait ise Paphlagonia Bölgesi'nde Brontaios'a ait adak ve yazıt sayısı hiç azımsanmayacak olduğunu düşünülürse bu hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Diğer büst şeklindeki adağımızda yazıtın bir kısmı korunurken kime adandığı kısmı ise okunamamaktadır. (**Kat.Gnrg.Yzt-3**) Tanrımız, Zeus Brontaios'a olduğu kadar Zeus Thallos'a da adanmış olma ihtimali oldukça güçlüdür. Eserin yazıtında ikinci satırda geçer "υπερ" kelimesi sonrasında gelen "Θ" harfi Phrygia Bölgesi'nde tespit edilmiş yazıtlardaki tanrının epithetini gösteren "Θαλλώ" kelimesinin ilk harfi olma olasılığı yüksektir. Bunun dışında eserin betimlenmesindeki genel özelliklerin yanı sıra, sakalın gösterimindeki bazı detaylar nedeniyle karşılaştırdığımız örneklere göre de Zeus Thallos olması mümkündür. (Akyürek, 1996, Lev.55 No.2; Akyürek, 2007, s. 69, Env. No (Etd.) 80/256; Cremer, 1987, s. 120).

Ele alınan ve Phrygia kökenli olduğu kesin olan üç eserin Çankırı Müzesi'ne satın alma yolu ile gelmesinden kaynaklı olarak Paphlagonia Bölgesi'nde tapınım gören kültler olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak buna karşın, Gangra teritoryumunun Paphlagonia Bölgesi'nin Galatia ve Phrygia bölgeleri olan kesişim noktasında yer alıyor olması da gözden kaçmamalıdır. Keza Paphlagonia Bölgesi'nde Phrygia kökenli Zeus Brontaios epithetinin sıklıkla karşılaşıyor olunması da bölgede kültürel etki ya da Phrygialı göçmenlere bağlı olarak Zeus Ampeleites ve Thallos Kültleri'nin de görülebileceğini ihtimalini doğurabilir. Gangra teritoryumu hem küçükbaş hayvancılık hem de bağcılık açısından her zaman önemli bir bölge olmuştur. Bu açıdan da bakıldığında Zeus Ampelietes ve Thallos'a tapınımın da olması şaşırtıcı olmaz. Ancak tüm bunların yanında Galatia Bölgesi'nde yürütülen çalışmalarda da Thallos ya da Ampeleites epithetlerinin de şu ana kadar görülmemiş olması dikkat çekicidir.

Gangra'da bulunmamış olmasına karşın iki Gangra vatandaşının Atina'da yaptığı bir adak Zeus Stratios'a adanmıştır (Cumont, 1906, s. 179-180). Gangra, Paphlagonia'nın krali ikametgâhı olarak MÖ 64 yılına gelene kadar özellikle Mithradetes Eupator'un hükümdarlığı sırasında Pontus Krallığı'nın hükmüne geçmiş dönem dönem direkt bu krallık tarafından atanan yöneticilerle idare edilmiştir (Arslan, 2007). Öte yandan Pontus Krallığı, Paphlagonia Bölgesi içinde yer alan Kimiata'da (Kimistene) kurulmuş ve buradan yayılım göstermişti (Arslan, 2007, s. 51 dn. 227). Kimistene muhtemelen bu tarihlerde Gangra teritoryumu içinde kalıyordu ve Pontus Krallığı'nın askeri, kültürel ve idari etkisi aslında kendisi MÖ 301 yılından bu yana Paphlagonia'da ve Gangra'da göstermekteydi. Bilindiği üzere Zeus eşi Hera ile birlikte, Pontus Krallığı'nın krali koruyucu tanrısı olarak III. Mithradates Döneminden (MÖ 220/210-185) beri kendisini özellikle sikkeler üzerinden göstermeye başlamış ve durum

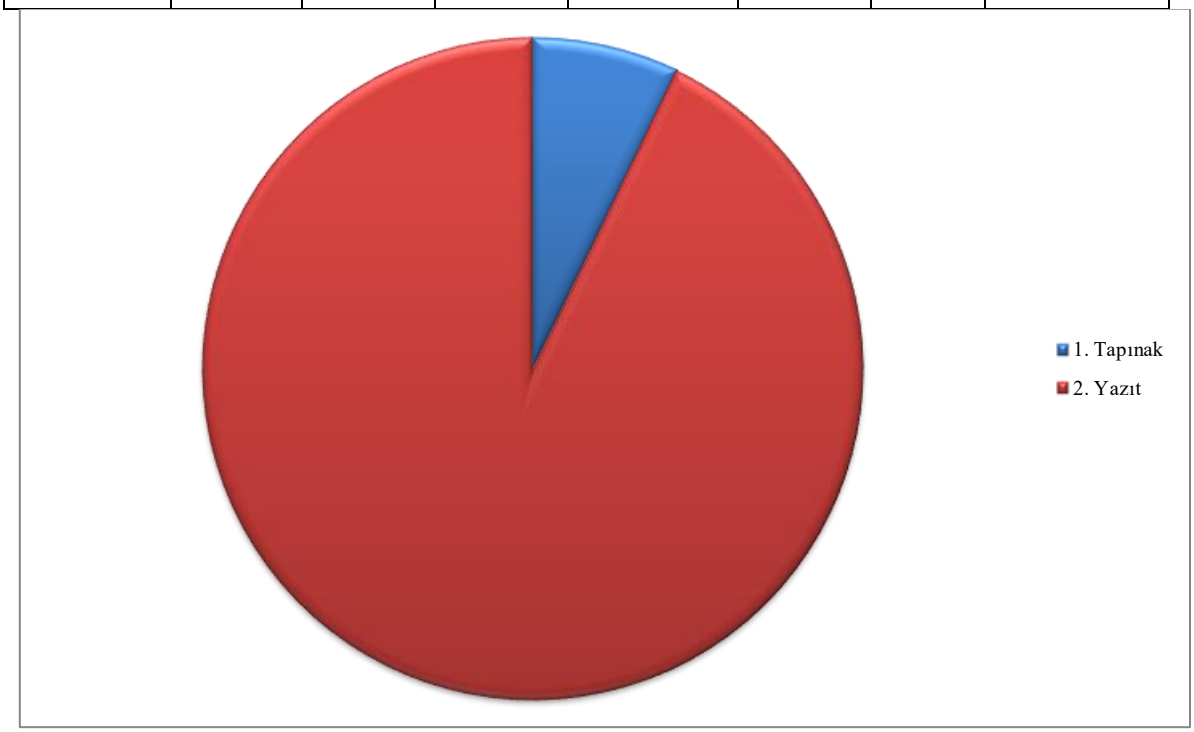
VI. Mithradates'e kadar devam etmiştir (Saprykin, 2009, s. 251). Zeus Stratios Kültü de özellikle VI. Mithradates ve onun Roma ile yapılan savaşları sırasında oldukça ön plana çıkmıştır (Saprykin, 2009, s. 273). Tüm bu veriler bir araya getirildiğinde Gangra'da Pontus Krallığı'nın krali koruyucusu olarak görünen Zeus'un hem de Zeus Stratios Kültü'nün varlığının olabileceğini düşünmek yerinde olacaktır. Keza coğrafi açıdan bakıldığında Zeus Stratios Kültü'nün merkezi olan Amaseia ile Gangra teritoryaları da sınır oluşturur.

Hadrianopolis teritoryumu içinde Zeus tapınımının yazıtlarla birlikte bir tapınakla da temsil edildiği kült çok yüksek ihtimalle Zeus Kimistenos'dur. Zeus Kimistenos ait yazıtlardan ilki Mendel tarafından kültün merkezi olan Kimistene (Asar Tepe) bahse konu tapınağa çok yakın bir noktada ana kaya üzerinde bulunup yayımlanmıştır (Mendel, 1901, s. 24, no:161). Kimistenos epithetinin yerel bir toponimden kaynaklı olduğu ve bölgedeki diğer Zeus tapınımlarının ortak özelliği olarak görülen tapınım alanındaki köylerin, küçük kentlerin ve yerel toplulukların baş tanrısı ve koruyucusu olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda tanrının kithonik özelliklere de sahip olduğu öne sürülür ve dağ, gökyüzü ve hava olayları tanrısı olarak kabul edilir (Kaygusuz, 1984, s. 70, no.3; Saprykin, 2009, s. 253; Piso, 2018, s. 44). Kimistenos epithetinin toponime işaret etmesi, kelimenin sonunda bulunan –enos kelimesinden anlaşılabilmektedir. Asia Minor'un birçok yerinde özellikle Zeus epithetlerinden görülen –enos ve –etes (Zeus Kimistenos, Zeus Karzenos, Zeus Bonitenos) bitimleri bu epithetlerinin yer adlarını belirttiği açıktır (Chaniotis, 2007, s. 84 dn. 9).

Tablo 9: *Hadrianopolis teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus Kimistenos	Kimistene	Tapınak	Dacia	Köylerin ve toplulukların koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	Dereismail Köyü	MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başı
	Kimistene	Adak Yazıtı	Dacia	Köylerin ve toplulukların koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	Dereismail Köyü	Roma İmparatorluk
	Pompeiopolis	Adak Yazıtı	Dacia	Köylerin ve toplulukların koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	-	Roma İmparatorluk
	Dacia-Abrud	Adak Yazıtı	Dacia	Köylerin ve toplulukların koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	Bucium Izbit	MS 2. yüzyıl
	Dacia-Apullum	Adak Yazıtı	Dacia	Köylerin ve toplulukların	Yerel/Dağ Kültü	Dealul Furcilar	MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başı

				koruyucusu			
	Dacia-Apullum	Adak Yazıtı	Dacia	Köylerin ve toplulukların koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	Dealul Furcilar	MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başı
Zeus Baleos	Dörtdıvan	Adak Yazıtı	-	Verimlilik	Yerel-Thrak	-	Roma İmparatorluk
Zeus Brontaios	Hanköy	Adak Yazıtı	Phrygia	Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Phryg	-	Roma İmparatorluk
	Karahasanlar	Adak Yazıtı	Phrygia	Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Phryg	-	Roma İmparatorluk
	Tamışlar	Adak Yazıtı	Phrygia	Verimlilik ve toplulukların koruyucusu/Dağ Kültü	Phryg	-	Roma İmparatorluk
Zeus Epekoos	Üçbaş	Adak Yazıtı	Evrensel	Duaları Duyan	Hellen	-	Roma İmparatorluk
Zeus Epidemios	Karacadağ	Adak Yazıtı	Evrensel	Salgınlardan Koruyan	Hellen	-	Roma İmparatorluk
Zeus Epikarpios	Sora	Adak Yazıtı	Evrensel	Verimlilik	Hellen	Akören	Roma İmparatorluk
Zeus Karzenos	Karzene	Adak Yazıtı	-	Toplulukların koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	Köyceğiz	Roma İmparatorluk

Kimistene'de Akropolis Tepesi'nin kuzeyinde oluşturulan düzlükte bir Roma Dönemi tapınak yer almaktadır. Bu tapınak alanındaki kaçak kazı çukurlarında görülebilen statigrafiye göre Demir Dönemi'ne kadar geri seramiklerin varlığı görülmüştür. Yani, Zeus Kimistenos tapınak temelleri Demir Dönemi-Hellenistik Dönem dolgusu üzerine oturmuştur (Laflı, vd. 2013, s. 34-37). Tapınak ilk olarak K. F. Dörner'in 1963 yılında bulduğu bir yazıta göre Demeter ve Kore'ye atfedilmiş (Dörner,

1963, s. 139; Kaygusuz, 1983, s. 114, no.4) ama son dönemde yapılan çalışmalara yapının Zeus Kimistenos'a ait olabileceği fikri güç kazanmıştır.

Tapınağın bulunduğu nokta 700 m. rakıma sahiptir. Tapınağın temel kalıntıları toprak altında olmakla birlikte yüzeyde de önemli kısmı görülebilmektedir. Tapınak terasının kuzey ve doğu tarafı sıra taşlarla çevrelenmiş ve desteklenmiştir. Yaklaşık 102.50 metre x 71.65 metrelik bir alanı kapsar (Marek, 2003, s. 106; Matthews vd., 2009, s. 185 Abb. 6,1; Laflı- Christof 2011, s. 248-250; Abb. 18a-b, 19). Tapınağın, teras boyunca uzanan uzun güney kenarı ile aynı zamanda doğu ve batı kısa kenarları korunmuştur. Görünmeyen kısımların ölçümüyle birlikte 29,4 x 18,36 metre ölçülerindedir. Temelin görülebilen yerlerinde blokların birleşimlerindeki kenet boşlukları görülebilmekte ve kenet metalleri ise bulunmamaktadır. Güneybatı köşede insutu olarak bulunan bloklar cellanın köşesi olduğu açıktır (Laflı-Christof, 2011, s. 250). Doğu tarafta aynı bloklardan yapılmış en az 4 basamağı korunmuş anıtsal bir merdivenin varlığı görülür. Buranın altında 2 basamak daha olduğu düşünülmektedir. Merdivenin doğusunda bir mimari parça olarak bulunan geison parçası bu merdivenin propilon olabileceğini göstermektedir. Tapınağın merdivenli girişi doğu tarafta bakar ve cella ile aynı akstadır. Asia Minor'daki diğer imparatorluk dönemi tapınaklarında olduğu gibi buraya ulaşan bir yol olduğu da düşünülmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 253).

Tapınağın planı için E. Laflı ve E. Christof periptoros planı önerirken (Laflı-Christof 2011, s. 271), L. Summerer ise korint sütunlara sahip bir prostylos planı önerir (Summerer, 2014, s. 200). E. Laflı ve E. Christof yüzey araştırmasında tapınak çevresinde bulunan birçok arşitrav parçasındaki suffikslerden dolayı bu arşitravın sütunlarla bağlantılı olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak yıpranmış iki parça dışında tapınak alanında hiç sütun parçası görülememektedir. Bu noktada kaide üzerine yerleştirilmiş ahşap sütunlar ile cella duvarına birleştirilmiş yarım sütun sırasının bulunabileceği ileri sürülmüştür (Laflı-Christof, 2011, s. 271-272). Kimistene Akropol Tapınağı genel anlamda Asia Minor'da yerel tapınımların gelişme gösterdiği altın çağın içinde yapılmıştır ve her ne kadar kırsal bir bölgede yer almış olsa da şehirlerdeki örneklerden geri kalmadığı ifade edilir (Laflı-Christof, 2011, s. 271-272).

E. Laflı ve E. Christof tapınağı tarihlendirmek için ele aldığı bazı mimari parçalar ile Severuslar Dönemi (MS 193-235) MS 2. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başını önermişlerdir (Laflı-Christof 2011, s. 270-71). Tapınağın bu döneme tarihlendirmesini

güçlendiren bir başka şey de bölgede Severuslar Dönemi onurlandırma yazıtları (Laflı-Christof, 2013, s. 35-40) ile Amastris Zeus Strategos ve Meyre'deki Zeus Bonitenos tapınaklarının da aynı döneme tarihlendirilmesi olmuştur (Laflı-Christof 2011, s. 274-275).

Tapınağın kime adandığı ise aslında belirsizdir. Her ne kadar yazıtı bulunmuş olan ve bir naos dikildiğinden bahsedilen Demeter ve Kore bu kırsal tapınağın tarımsal tanrıçaları olarak mantıklı görünse de Hadrianopolis ve Kimistene çevresinde Zeus epithetleri yoğun görünmesinden dolayı tapınağın Zeus Kimistenos'a ait olması daha muhtemel görünmektedir (Laflı-Christof, 2011, s. 273-274). Tapınak alanındaki olan mimari parçalarından olan biri olan sima-geison parçasında (K-26) bir hat üzerinde duran, cepheden verilmiş ve kanatları açık bir kartal kabartması bulunur (Laflı-Christof, 2011, s. 267-268, abb. 36c). Göğüs kısmı hasar görmüş bu kartal kabartması da tapınağı Zeus'a ait olabileceğini gösterir. Aynı zamanda tapınağa çok yakın bir noktadaki Sandıkkayası Mevkiinde yine kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış bir Roma Dönemi yapısı yakınında üzerinde sakallı bir erkeğin cepheden verilmiş büstünün olduğu mimari blok üzerindeki betimin Zeus'a ait olduğu düşünülür (Laflı, 2007, s. 53 fig. 9). Bu Zeus Kimistenos'un da belki de Asia Minor'un diğer bölgelerinde görüldüğü gibi de Hurri-Hitit kökenli fırtına, dağ ve cennetin tanrısı olan Teşup gibi bir kökenden yerel tanrı olarak gelip Zeus ile birleşmiş olabileceği ifade edilir (Laflı-Christof, 2011, s. 273-274; Laflı-Christof, 2012, s. 19).

Hadrianopolis teritoryumunda çoğunluğu Kimistene çevresinden olmak üzere yazıtlardan Zeus'a ait epithetler Kimistenos, Karzenos, Baleos, Brontaios, Epekoos, Epidemios, Epikarpios epithetleri görülür.

Zeus Kimistenos'a ait yazıtlar bölgede Kimistene ve Pompeiopolis'te görülürken aynı zamanda muhtemelen kolonistler sayesinde Dacia Abrud ve Apullum'dan (2) da yazıtlarla temsil edilir. Özellikle Dacia Bölgesi'ndeki yazıtları adayanların maden ya da taş ocağında çalışanlar olduğu düşünülürken, bu yazıtların bulunduğu alanlarda yine Asia Minor kökenli, Paphlagonia ve Galatia Bölgeleri'nde görülen tapınımlara ilişkin yazıtlarda bulunmuştur. Zeus Kimistenos yazıtı gibi yanında bulunan başka Asia Minor kökenli tanrı epithetleri Dacia'daki altın madenlerine bölgenin fethinden hemen sonra yoğun bir kolonist göçüne işaret etmektedir. Zeus Kimistenos, Zeus Syrgastes ve Glykon Kültleri'nin varlığı Paphlagonia'dan göçleri gösterirken, Galatia ve Phrygia Bölgelerinden bilinen Zeus Narenos, Zeus Sarnendenos ve Zeus Sittakomiskos'a

adanan başka adaklar da Paphlagonia'ya komşu bu bölgelerden de insanların hareketlerini gösterir (Mitchell, 2017, s. 17-19).

Öte yandan Apullum yazıtlarında görülen İtalik kökenli ve evrensel sayılabilecek "Iupiter Optimus Maximus"un kısaltma ifadesi I.O.M. ifadesi de Zeus Kimistenos gibi diğer Asia Minor kökenli mütevazı kültlerin bu daha evrensel kültle birleşerek statülerini sağlamlaştırdığı ama aynı zamanda ilk giden kolonistlerin zamanla Romalılaşma ve Roma vatandaşı olma sürecini de yansıtmaktadır. Nihayetinde bölgedeki erken örneklerden olan Abrud örneğinde Kimistenos yazıtı Yunanca olup ve bu adağı adayanlar Traianus'un bölgeyi fethinden sonra gelen ilk kuşak iken, MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başına tarihlendirilen Apullum yazıtlarının Latince olması da bunu göstermektedir (Mitchell, 2017, s. 20-21). Aynı zamanda Kimistenos inancının uzun süren mevcudiyeti Paphlagonia'dan Dacia göç olayının devam ettiğini ve Zeus Kimistenos'un da bu topluluğun inancı yanında her ne kadar Roma vatandaşı olsalar da kimliklerini koruyan bir güvence olduğunu da gösterir.

Zeus Karzenos, Kimistenos gibi yerel bir kült olup isminin toponimden kaynaklanan ve aynı zamanda bölgede görülen diğer Zeuslar da olduğu gibi yerel insan topluklarının baş tanrı ve koruyucusu olduğu gibi tanrının kithonik özelliğinin de olduğunu düşünülür (Saprykin, 2009, s. 253; Saprykin, 2010, s. 471). Yazıt, Kimistene yakınlarındaki Kapıcılar Köyü'nden bulunmuş olsa da Karzena yerleşiminin buraya 5 km uzaklıktaki Köyceğiz Köyü olduğu düşünülmektedir. Köyceğiz Köyü'nden 10 adet yazıt bulunup yayımlanmıştır (Kaygusuz, 1984, s. 63; Kaygusuz, 1982, s. 177-183).

Zeus Baleos, Hadrianopolis teritoryumunun en batı ucunda, Bithynia sınırından bulunmuştur. Bu epithetin Thrakia Bölgesi'nde özellikle tanrı Dionysos için kullanılan bir epithet olarak bilinmektedir. "Βαλίας" ya da "Βαλιός" şekli ile kullanılan epithet, "parlayan" anlamı taşımaktadır ve özellikle Orphizm taraftarlarınca kullandığı ileri sürülür. Tanrının Thrakia ve Dionysos ile bağlantısı göz önüne alındığında Paphlagonia'nın batısında, Bithynia sınırındaki Thrak kökenli halkları akla getirilebilir. Yazıtın bulunduğu alanın kuzeyinde bir Thrak kavmi olarak nitelendirilen Koukonların varlığı bilinmektedir (Strab. XII 3, 5; Arslan, 2005, s. 102). Öte yandan yazıtın bulunduğu yerleşim 1160 m rakımda yer almasına karşın görece geniş bir tarım arazisi içinde kalmaktadır. Baleos epithetinin Dionysos ile özdeşleşmesi düşünülürse epithetin tarımsal nitelikli verimlilikle ilgili bir tanrıya da işaret ettiği kabul edilebilir. Kelimenin

aynı zamanda "parlamak" anlamına geldiği de kabul edilirse bir gökyüzü tanrısı olarak Zeus ile eşleşmesi kabul görecek bir yaklaşım olacaktır.

Paphlagonia Bölgesi'nde ele geçen yazıtlara göre tapınımının yaygın olduğu görülen Phrygia Kökenli Zeus Brontaios, Hadrianopolis Teritoryumunda özellikle yine Kimistene çevresinde 3 yazıtla temsil edilir. Brontaios'un bölgedeki varlığı, Phrygialı yerleşimcilerin yoğunluğuna bağlı olmakla birlikte, Hadrianopolis teritoryumunun Phrygia Bölgesine yakınlığı da önemlidir.

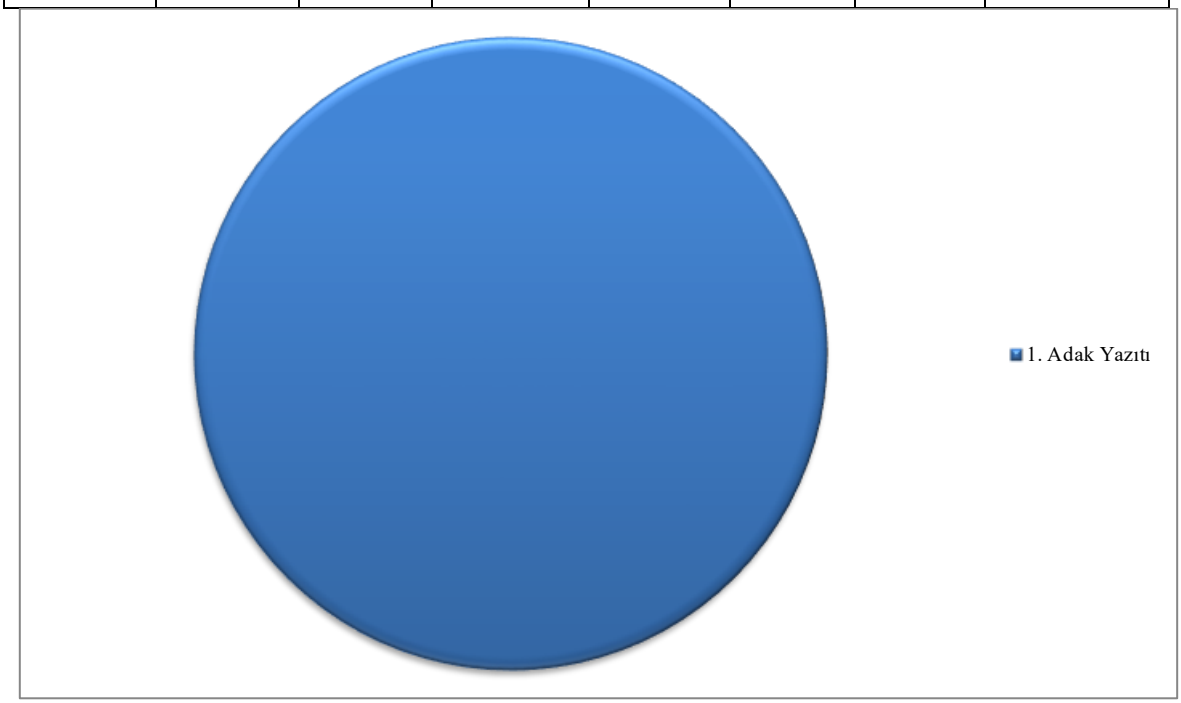
Hadrianopolis'te bulunan diğer Zeus epithetleri Hellen dünyasında yaygın olarak görülen, duaları işiten, salgın hastalıklardan aileleri ve sürüleri koruyan ve ürün bereketini sağlayan Epeekos, Epidemios ve Epikarpios'tur. Kültler yaygın olmakla birlikte, bölgedeki Hellen kültürü etkisi açısından da önemlidir. Hadrianopolis kenti, Bithynia-Pontus Eyaletleri birleştirildiğinde yeni kurulan 11 kentin dışında kalan ve yerel kralların yönetimine bırakılan (Kaya, 1998, s. 165) alanlardan olması muhtemeldir ve Principatus Döneminde, bu yeni oluşturulan eyalete eklenen topraklardandır. Eyaletin bu yeni bölgesine bu nedenle Caesareis "Proseilemeniatai" denilmektedir (Mitchell, 1993a, s. 92). Bu düzenlemeler içinde idari değişiklikler olurken, belki de bu yeni bölgeye yeni yerleşimciler de getirilmiş olabilir. Bu noktada bölgede yerel kültler olduğu kadar Hellen kökenli epithetlerin de görülmesi anlaşılabilir.

İç Paphlagonia Bölgesi'nde kalan ve kapladığı alan açısından oldukça geniş sınırlara sahip Pompeiopolis teritoryumunda şu ana kadar Zeus Kültü'ne ilişkin tespit edilmiş bir tapınak bulunmamakla birlikte, hem epigrafik kayıtlar hem de arkeolojik materyaller yerel kökenlere sahip Fırtına Tanrısı/Zeus inanışının bölgede kuvvetli olduğunu gösterir.

Tablo 10: *Pompeiopolis teritoryumu epithetli Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus Basileus	Pompeiopolis	Adak Yazıtı	Evrensel	Polisin Tanrısı-Kral Tanrı	Hellen	Taşköprü	MS 2. yüzyıl
Zeus Brontaios Ksibenos	Pompeiopolis	Adak Yazıtı	Phrygia	Topluluk Koruyucusu-verimlilik	Yerel-Phryg	Kastamonu Müzesi	Roma İmparatorluk
Theos Doumousino	Pompeiopolis	Adak Yazıtı	-	Toplulukların Koruyucusu	Yerel	Kastamonu Müzesi	Roma İmparatorluk
Zeus Helios-Sarapis	Pompeiopolis	Adak Yazıtı	Evrensel	Verimlilik-Yer Altı	Hellen-Mısır	-	MS 268
Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi	Orta Güney	Adak Yazıtı	Evrensel	Verimlilik-yer Altı	hellen-Mısır	-	MS 2-3. yüzyıl

Theos							
Zeus Kimistenos	Pompeiopolis	Adak Yazıtı	Kimistene	Toplulukların Koruyucusu	Yerel/Dağ Kültü	-	Roma İmparatorluk

Pompeiopolis'te yazıtlardan tespit edilen Zeus epithetleri, Basileus, Brontaios Ksibenos, Doumousinos, Kimistenos, Helios Sarapis ile Helios Sarapis ve Isis'e adanmış olan yazıtlarla altı adettir. Bu epithetlerden Zeus Brontaios Ksibenos ve Zeus Doumousinos toponimden kaynaklı yerel kültlerdir.

Zeus Brontaios Ksibenos'un, yerel bir toponimden geldiği ve diğer yerel tanrıları gibi var olduğu toplumun koruyucu patronu olduğu düşünülmektedir (Saprykin, 2009, s. 253). Bu yerel epithetin Phrygia kökenli Brontaios ile bağlantısı, olası Ξίβα denilen yerdeki Phrygialı yerleşimcilerin varlığına işaret ederken, bir taraftan da hem Phrygialı hem de Paphlagon topluluğun sahip olduğu farklı ama işlev açısından aynı olan tanrılarının da birleşmesini simgeliyor olabilir.

Bölgeden başka bir yine yerel kökenli olduğu düşünülen Theos (Zeus) Doumousinos'un da kökeni toponimden geliyor olabilirken, Hadrianopolis teritoryumundan bilinen Zeus Kimistenos'a da ait bir yazıt önceki yıllarda yine Pompeiopolis'te bulunmuştur.

Pompeiopolis merkezli Zeus epithetlerinin vejetasyona yönelik tanrılar olması kuvvetli muhtemeldir. Çünkü bölgenin birçok yerinde olduğu gibi Pompeiopolis ekonomisi tamamen tarıma dayanmaktaydı. Kentin ekonomisi mermer yatakları ile doğal kaynakların kullanılması ile özellikle 2006 yılından bu yana devam eden

kazılarda ortaya çıkan yerli ve ithal amphoralar hem ithal hem de yerli şarabın, dolayısıyla bağcılığın oldukça gelişkin olduğunu göstermektedir. Amphoraların incelenmesinde Amastris ve Ionopolis limanları vasıtası ile geldiği tahmin edilen Ionia Bölgesi ve daha sonra Levant Bölgesi'nden gelen ithal malzemenin varlığını gösterirken, yerel şarap üretiminin de oldukça yoğun olduğunu göstermiştir (Opeit, 2018, s. 701-703). Bu noktada bölgedeki yerel epithetli Zeusların başta bağcılık olmak üzere tarım kültürü üzerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Pompeiopolis teritoryumundaki Hellen Dininde yaygın olan ve büyük saygı gören Zeus epithetlerinden biri de Basileus'tur. Buluntu yeri tam olarak bilinmese de Hellen Dininin bu büyük tanrısı Pompeiopolis'te tek bir yazıtla temsil edilmektedir. Paphlagonia'da Zeus Basileus'un varlığı Ksenophon'un Anabasis'inde de görülmektedir. Ksenophon ordusu ile Sinope yakınlarındaki Harmene Limanına geldiklerinde, Ksenophon'un ordu komutanlığı alması için çelişkiye düştüğünde, burada iki kurban hayvanını bir sunağa getirerek Delphoi kâhininin ona belirttiği şekilde Zeus Basileus'a (Διὶ τῷ βασιλεῖ) adamıştır (Xen. An. VI, I. 22).

Zeus Basileus, tanrıların ve insanların kralı olarak kabul edilmiştir. Tanrının tapınımı Kıta Yunanistan'da yaygındır. Kült, polis yaşamında ticaret, politika ve dinsel yaşamda etkiliydi bir noktada polisin tanrısı olarak kabul edilirdir. (Farnell, 1896, s. 241; Jessen, 1897, S.81; Schwabl, 1972, 353). Tanrının Sinope'deki varlığı Miletos kolonisi olarak Hellen yerleşimcilerle, Pompeiopolis'teki varlığı ise bu Hellen yerleşimcilerin varlığının devamı ve bölgesel iletişimine işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Pompeiopolis'te iki adet de Mısır kökenli Zeus epitheti görülmektedir. Bunlardan Zeus Helios Sarapis, Pompeiopolis kentinden, Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos ise günümüzdeki Araç İlçesi Orta Güney Köyü'nden gelmektedir. Bu ikinci yazıt, aynı zamanda Pompeiopolis teritoryumunun Hadrianopolis ve Gangra teritoryaları ile birleştiği bir noktadır.

Zeus Helios Sarapis yazıtı MS 268 tarihini taşır. Diğer yazıt ise MS 2-3. yüzyıla aittir ve I. Thrakia Müfrezesinden bir asker tarafından adanmıştır. Askeri bir birlikten birinin Mısır kökenli tanrılara adakta bulunmasının Paphlagonia Bölgesi için Sarapis ve Isis inancını tam anlamıyla açıklamak için yetersizdir olduğu ileri sürülse de (Dunand, 1973, s.15), bölgede özellikle kıyı kentlerde geç tarihlerde Mısır kökenli inanışlara ait verilerin olduğunu bilmekteyiz (Magie, 1953; Podvin, 2012, s. 209). Birçok yerde

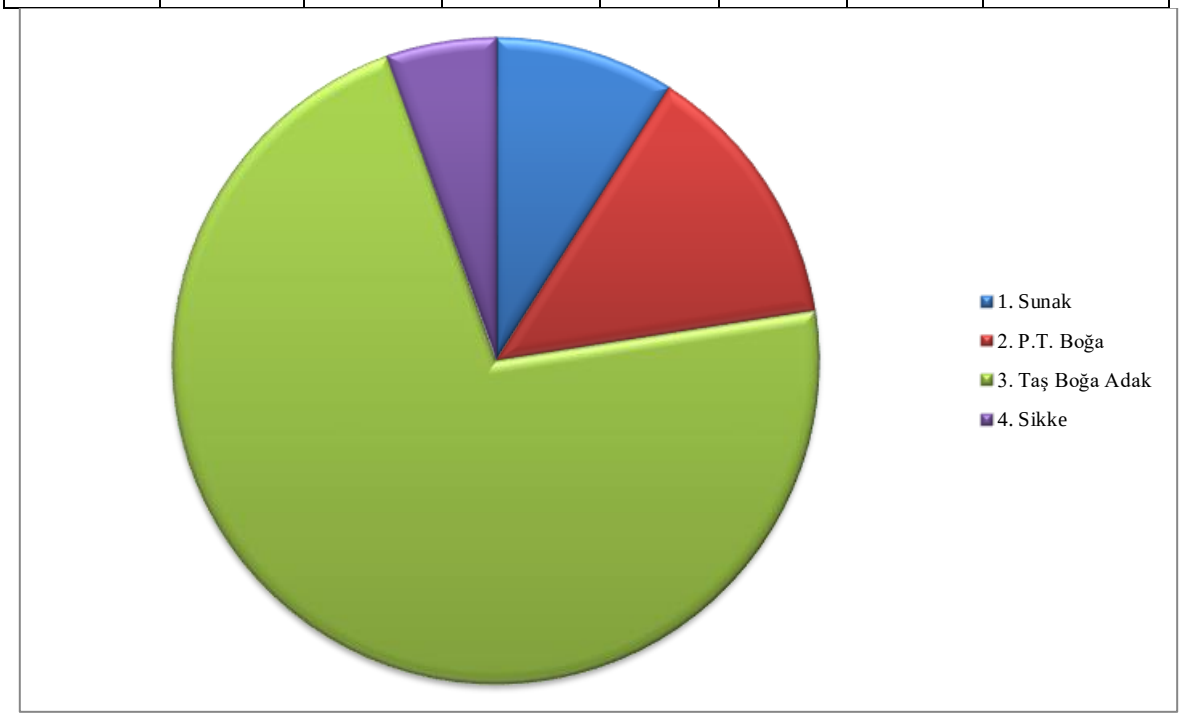
olduğu gibi Paphlagonia'da da özellikle MS 2. yüzyıl ikinci yarısından sonra Mısır kökenli inanışların Zeus inancı ile synkretik bir yapıya kavuşması özellikle kıyı kentlerinde şehir elitleri tarafından bu tanrıların benimsendiğini ama aynı zamanda imparatorluğun resmi yetkilileri tarafından tercih edildiği düşünülmektedir (Podvin, 2012, s. 210).

Pompeiopolis'in numismatik verileri Roma İmparatorluk Dönemi ile gelmeye başlar. Kentin sikkeleri üzerindeki ilahi karakter repertuarı da pek geniş değildir. Sikkelerde Iupiter (Zeus) iki örnekte yer alır. İlk örnek İmparator Carus Dönemine aittir (MS 282-283). **(Kat.Pomp.Nms-1)** Diğer örnek ise Constantin Dönemi (MS 306-307) olup, **(Kat.Pomp.Nms-2)** bu örneklerde görülen Zeus, Amastris ve Tios Roma Dönemi kent sikkeleri üzerindeki betimini yansıtmaktan uzaktır.

Tablo 11: *Pompeiopolis teritoryumu epithetsiz Zeus Kültü buluntu tablosu ve grafiği*

TANRI/KÜLT İSMİ	BULUNTU YERİ	BULUNTU TÜRÜ	KÜLTÜN GÖRÜLDÜĞÜ BAŞKA YERLER	KÜLT İŞLEVİ	KÜLT KÖKENİ	MEVCUT YERİ	TARİHLENDİRME
Zeus	Pompeiopolis	Sunak (Boğa Başlı)	-	-	-	Kastamonu Müzesi	Roma Imparatorluk
Zeus	Pompeiopolis	Sunak (Kartal Kabartmalı)					MS 1. yüzyıl
Zeus	Pompeipolis	Sunak (Kartal ve meşale kabartmalı)	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MS 2. yüzyıl
Zeus	Dayılar	P.T. Boğa Adak (3)	-	-	-	Kastamonu Müzesi	Hellenistik
Zeus	Eskioğlu Köyü-Kızılkese	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 5. yüzyıl
Zeus	Kuyluş Tekke	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 5. yüzyıl
Zeus	Etyemez	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 4. Yüzyıl
Zeus	Alisaray	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 4. Yüzyıl
Zeus	Kise	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MS 2. Yüzyıl
Zeus	-	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 4. Yüzyıl
Zeus	-	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	
Zeus	Eğreciova	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 4. Yüzyıl
Zeus	Pompeiopolis	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MÖ 5. Yüzyıl sonu MÖ 4. Yüzyıl başı
Zeus	Gemi (Yazıtlı)	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu Müzesi	MS 2. Yüzyıl
Zeus	Gemi	Taş Boğa Adak	-	-	-	Kastamonu	MS 2. Yüzyıl

						Müzesi	
Zeus	Gülef	Taş Boğa Adak	-	-	-	Gülef	MÖ 4. Yüzyıl
Zeus	Sırasöğütler	Taş Boğa Adak	-	-	-	Sırasöğütler	MO 5. Yüzyıl
Zeus	Pompeiopolis	Taş Boğa Adak	-	-	-	AMM	MO 5. Yüzyıl
Zeus	Pompeiopolis	Taş Boğa Adak	-	-	-	AMM	MO 5. Yüzyıl
Zeus	Pompeiopolis	Taş Boğa Adak	-	-	-	Glyptotek	MÖ 5. Yüzyıl sonu MÖ 4. Yüzyıl başı
Zeus	Pompeiopolis	Sikke	-	-	-	-	Carus, MS 282-283
Zeus	Pompeiopolis	Sikke	-	-	-	-	Constantinus I, MS 306-307

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus'a atfedilen ve yine olasılık olarak görülen tapınakların varlığı çalışmamızda incelenmiştir. Bu yapılar içerisinde Zeus Bonitenos'a ait olan dışındaki diğer yapıların Zeus Tapınağı olduğu kesin değildir. Bu tapınaklara toplu bir şekilde bakıldığında yapıların tarihlendirilmesinin Severuslar Dönemi olduğu ve bu dönemde yürütülen önemli bir imar programının parçası olduğu görülmektedir. Tespit edilmiş yapılardan Tios Akropol Tapınağı (Zeus Syrgastes (?)), Zeus Bonitenos Tapınağı, Kimistene Tapınağı (Zeus Kimistenos(?)) ve sikkelerden görülebildiği kadarıyla Gangra'daki tapınağın peripteros ya da prostylos plan tipinde ve yüksek podyumlu ön cepheleri ile Roma İmparatorluk Dönemi tapınak yapıları ile benzer olduğu görülmektedir. Bölge tapınaklarında önemli bir özellik de bu yapıların bölgenin yerel/otokton tanrılarına yapılmış olmasıdır. Bölgede Zeus Kültü'ne ait ya da olası tapınak yapılarının yukarıda dendiği gibi Severuslar Dönemi geniş bir inşaa

programının parçası olduğu bölgede az sayıda olsa da döneme ait yol tamir kitabelerinden de izlenmektedir. Bölgedeki dinsel mimari alanında ve özellikle kırsal kökene sahip Zeus Kültü'ne ait bu tapınak yapılarının önceki evrelerinin olup olmadığı şu an için bilinmemektedir. Bu noktada Severuslar Dönemi öncesi var olduğu düşünülebilecek basit temenoslarda ibadet edilen köklü inanışların anıtsal tapınaklara kavuşması sürecinin tespit edilmesi önemlidir. Paphlagonia Bölgesi'nin Roma Döneminde mimari anlamda en parlak çağı olarak nitelenebilecek Severuslar Dönemi aşikâr ki Pax Romana sürecinin bir getirisi olup, Asia Minor'un kapsamlı son imar çağı olan bu dönemden Paphlagonia Bölgesi de yararlanabilmiştir.

Paphlagonia Bölgesi tapınaklarında dikkat çeken bir husus da tapınakların bölgesel bir dini merkez konumunda olup, birden fazla ilahi gücü de bünyesinde barındırarak yaparak çoklu bir tapınıma ev sahipliği yapmış olabilecekleridir. Bu duruma örneklerimiz, Zeus Bonitenos Tapınağı çevresinden geldiğini düşündüğümüz Zeus Gainios ve Zeus Koropizos adak boğaları ile belki de yakın çevrede bulunmuş olan tanrıça stellerinin varlığı ile yine Zeus Kimsitenos'a ait olabilecek tapınak yakın çevresinden toplanmış 3 adet Zeus Brontaios yazıtlı adakları ile yine aynı bölgeden bulunmuş olan Hermes, Demeter-Kore gibi tanrılara adanan yazıtların varlığı gösterilebilir. Yine Sinope'deki Dis-Hades (Sarapis) Tapınağı kazısında bulunmuş olan Sarapis, Dionysos, Herakles ve İsis ya da Kore'ye ait veriler de bu özelikle Zeus'a adanmış olabilecek tapınaklardaki çoklu tapınım olabileceği görüşünü desteklemektedir. Bu çoklu tapınımda bir Zeus Tapınağının yine başka epithetli Zeus tapınımlarına yer veriyor olması da göz önüne çıkmaktadır. Yerel kökenli kültler açısından bakılacak olursa, birbirinin benzer işlevine sahip farklı epithetler altındaki Zeus ya da Fırtına/Dağ Kültü kökenli yerel/bölgesel baş tanrılar belki de daha eski ve büyük, klanlar/topluluklar üstü bir tanrı yanında da tapınım görüyor; ve bölge halkının kendi küçük tapınım alanları yanında bölgenin dini merkezleri denebilecek daha kutsal alanlarda da sergileniyordu denilebilir.

Paphlagonia Bölgesi'nde tespit edebildiğimiz yedi yerin bir kutsal alan olarak Zeus ile ilintili yerler olabileceğini düşünmekteyiz. Bu alanlar için savımızı destekleyecek arkeolojik buluntular olmasına karşın kesin olarak Zeus'a hizmet veren bir kutsal alanlar olduğunu söylemek de şu aşamada mümkün değildir. Bu kutsal alanlar Sinope teritoryumunda Asar Tepe, Amastris teritoryasında kalmasına karşın İç Paphlagonia denilen bölgeden Köşeler, yine Amastris teritoryumundan olup Tios

kentine daha yakın olan Gökçebey, Pompeiopolis sınırlarından ise Dayılar Köyü, Alpagut Karatepe ve 3 taş boğa adağın geldiği Alisaray, Kise ve Kızılkese bölgesi ile Gangra teritoryumunda kalan Kurmalar Köyü (Kandare) Hera Tapınağı alanlarıdır.

Asar Tepe, Karusa'nın 9 km güneyinde, Sinope teritoryumundaki en yüksek nokta olarak 1040 m rakıma sahiptir. Günümüzde Hızır İlyas adına düzenlenen dini seremonilerin de mekânı olan bu bölgede yapılan yüzey araştırmasında tepelik alanın üstü görece düzleştirilmiş olduğu, bu düzlük alan üzerinde de muhtemelen bir temenosun kalıntılarından oluşmuş yaklaşık 25 m x 10 m ölçülerinde bir tepecik bulunduğu tespit edilmiştir. Bu alanda çok sayıdaki pişmiş toprak boğa figürini yanı sıra az sayıda kandil ve bir adet parfüm şişesi ile alanda görülen tepelik kısma bakarak burası bir Zeus Kutsal Alanı hatta bir Zeus tapınağı olarak tanımlanmıştır (Işın, 1998, s. 108). Bu alan aynı zamanda Karusa'dan daha önce bulunmuş bir yazıta bakarak Zeus Dikaiosynos ile özdeşleştirilmeye çalışılmış ve bu tanrıya ait Hellenistik Döneme kadar inen bir kutsal alan olduğu iddia edilmiştir (Doonan, 2009, s. 72; Summerer, 2014, s. 211-212).

Bu alana benzer bir şekilde pişmiş toprak boğa figürinlerinin yoğun geldiği bir başka alan Pompeiopolis teritoryumunda kalan Dayılar Köyü de muhtemel kutsal alanıdır. Yaklaşık 1100 m rakıma sahip yüksek bir plato üzerindeki köy ve çevresinden geldiği bilinen 3 adet pişmiş toprak boğa figürini Kastamonu Arkeoloji Müzesi'ndedir. Ancak yöre insanları bölgeden çok sayıda benzer pişmiş toprak figürin çıktığını belirtmişlerdir. Bölgede aynı zamanda olası kutsal alanın 3 km batısında yer alan Üyüktepe, İlk Tunç Dönemi'nden Demir Dönemi sonlarına kadar yerleşim gören bir höyük de bulunmaktadır (Özdoğan vd., 1997, s. 308; Marro vd., 1996, s. 282; Özdoğan vd., 2000, s. 42).

Bir başka olası kutsal alan, Dayılar Köyü'nün 15 km kuzeyinde Alpagut Köyü Karatepe Tepesi'dir. Mevki, hem içinde yer aldığı vadinin arkeolojik zenginliği, hem tepe üzerinde bölgede az görülür sayıda kaliteli ithal seramik buluntu yoğunluğu hem de özellikle İç Paphlagonia'da görülen ve Zeus'a adanmış taş boğa adaklardan ikisinin geldiği noktanın hemen yanında olmasından dolayı dikkat çekmektedir. 765 m. rakımdaki tepe, yaklaşık 25 m. yükseklikte ve 10 x 20 m. genişliğe sahip konik bir tepeden oluşur. Tepenin değişik yerlerindeki kaçak kazı çukurlarında ve atık toprakta yoğun miktarda içinde Doğu Sigillatalarının da olduğu kaliteli seramikler, kesitlerden görülebilen yanık tabakları içinde hayvan kemikleri, kerpiç dolgular ve düzgün

blokların varlığı görülürken, tezimizde yer verdiğimiz iki adet taş boğa adak bu alan çevresinden gelmektedir.

Pompeiopolis'in 10 km güneyinde yer alan ve yaklaşık 900 m rakımdaki Alisaray, Kise ve Kızılkise Köylerinden toplamda 3 adet taş boğa adak bulunmuştur. Köyler birbirine 2 km uzaklığa sahiptir. Bu kadar küçük bir çap içerisinden üç adet taş boğa adağın bulunması bu bölgede bir kutsal alana işaret edebilir. T. M. Yaman'ın (Yaman, 1935, s. 60) verdiği bilgilere göre yüzyıl başında Alisaray Köyü başta olmakla birlikte yoğun arkeolojik buluntu bölgede bulunmaktaymış. Bu bulgular arasında nekropole işaret eden cam göz yaşı şişeleri ile cam boncuklar ile anıtsal bir yapı ya da yapılara ait olması muhtemel büyük boyutlu ve işlenmiş taşlar yer almaktadır. Buradaki olası bir kutsal alanın varlığı aynı zamanda boğa adakların antikçağda kullanım yerlerini göstermesi açısından da bir fikir vermektedir.

Gangra teritoryumu içinde yer alan Kandare yerleşimindeki Hera Tapınağı'na ait Hellenistik Dönem ve sonrasına ait yazıtlardan tespit edilmiştir. Buradaki yazıtlardan bir tanesi "Toίς μεγάλοις Θεοϊς" ifadesi ile başlar ve stoa ve yemekhane gibi yapıların tadilatı ile ilişkilidir. Yazıt MÖ 3-2. yüzyıla tarihlenir. Bir başka yazıt ise MS 2-3. yüzyıla tarihlenip Hera Tapınağı'nın tamiratıyla ilişkilidir (Kaygusuz, 1983a). İlk yazıttaki "büyük tanrılar" ifadesinde geçen tanrılardan bir tanesi geç dönem diğer yazıtın Hera'ya ait olması nedeniyle bu tanrıçaya, diğer/diğerleri için ise Zeus olarak yorumlanmıştır. Buradaki Hera Tapınağı'nın varlığı ve büyük tanrılar için adanmış kamu mekânlarının varlığı Kandara'da tanrıça Hera'ya eşlik eden bir Zeus Kutsal Alanı'nın olabileceğini gösterir.

Günümüz Gökçebey İlçe merkezinde Billaios ve Ladon ırmaklarının birleşim noktasının olası bir kutsal alan olması yukarıda açıklandığı gibi iki ırmak tanrısı arasında gösterilmiş oturan Zeus figürine sahip sikke ile bu alana yakın bir noktadan çıkan sikkedeki betime benzer tahtında oturan Zeus heykelinin varlığı ile başka tanrısal varlıklara da işaret eden buluntuların olması burayı muhtemel bir Zeus Kutsal Alanı olabileceğini göstermektedir.

Kutsal alan olarak kabul edilebilecek son noktamız İç Paphlagonia'da kalmasına karşın Amastris teritoryumundaki Köşeler Köyü'dür. Köyün rakımı 1130 m'dir. Bu köyün hemen yakınında Paşaköy mevki denen yerde düzgün granit bloklardan oluşturulmuş, 10 x 5 m büyüklüğünde dikdörtgen bir alan bulunmaktadır. Alanın kuzey yan duvar ile güney yan duvara ait düzgün bloklar alanın sınırlarını göstermektedir.

Alanın doğu uzun cephesinden belli olduğu şekliyle yükseltilmiş (podyum) bir alan üzerinde yer alır. Alanın kuzey kesimindeki bir alanın döşemesi korunmuştur. Zeminde yaklaşık 2,5 m uzunluğunda görülebilen bir kesitte, düzensiz ve kırık taş dolgu üzerine yapılmış kireç harçlı ve taşçıklı sıva ile oluşturulmuş bir döşemedir. Bu 5 x 10 m boyutlarındaki düzgün bloklardan oluşmuş alan, bir kutsal alan olarak kabul edilirse yine de buranın su/bereket/fırtına kültüne de hizmet eden ve bu özelliğini de daha sonradan da sürdüren bir yer olduğunu da düşünmek gerekir. Köşeler Köyü sakinleri ile yapılan görüşmelerde süslemeli ve yazıtlı parçaların burada bulunduğunu ama günden güne kaybolduğu bilgisi alınmıştır. Bu olası kutsal alan ve temenos, bölgede daha önce bulunan Çiğlene Steli (Ana Tanrıça figürü) buluntu yerinin 5,5 km, Zeus Bonitenos Tapınağı'na 9 km kuzeybatısında yer alır.

Kutsal alanlarımız hem Çirişli Tepe örneğinden, hem de ele aldığımız örneklerin korunmuş biçimleri, arkeolojik verileri yanında günümüzde de kutsal mekân olması özelliğini sürdürmesinden dolayı tezimizin etno-arkeoloji başlığı altında ele alınan noktaları da (Yaralıgöz, Koru Yaylası, Apaş Tepe, Cide-Türbe Mevki, Tekke mevki) kökenleri erken dönemlere kadar giden bölgenin Fırtına Tanrısı/Zeus kutsal alanları olarak kabul edilebilirler.

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus inancının yaygınlığı gösteren bir başka arkeolojik veri kartal şeklinde yapılan adak heykelleridir. Amasra, Kastamonu ve Çankırı (2) Müzeleri'nden toplamda dört adet kartal adak heykeli tespit edilmiştir. İşlev açısından aynı ancak biçim bakımından farklılıkları bulunan kartalar (ἀετός), antikçağın en saygı görmüş kuşudur. Kartal heykel ya da heykelcikleri tanrıya ya bir adak yazıtı eşliğinde ya da herhangi bir yazıt olmadan da sunulmaktaydı. Yazıtlar, bu heykelciklerin en azından bir kısmının, Zeus'a adak şeklinde düşünülerek üretildiklerini açıkça göstermektedir. Özellikle bir sunağın ya da altlığın üzerinde duran kartal heykellerinin, çoğunlukla yazıtlarında belirtildiği gibi adak oldukları anlaşılmaktadır. Tezimiz kapsamında yer verdiğimiz kartal adaklarından bir tanesi olan Amasra Müzesi'nde sergilenen örnek (**Kat.Am.Ark-86**) bir nekropol alanındaki kazı yoluyla gelmesiyle, Zeus'un bölgedeki işlevleri arasında ölü kültünün de olduğunu göstermesi nedeniyle önemlidir.

Kartal aynı zamanda, Paphlagonia Bölgesi'nde özellikle Amnias Vadisi'nde yoğunlaşan kaya mezarları içinde Donalar (Kalekapı) ve Salarköy Kaya Mezarları'nda da görülmektedir (von Gall, 1966). Kaya mezarları üzerine yapılan çalışmalarda

kartallar genel anlamda hem apotrapaik hem de mezar sahibi hanedanın krali işareti olarak yorumlanmıştır (von Gall, 1966, s. 47-51; Dökü, 2010, s. 92-93). Bir başka yorum ise Pers etkisinin yoğun görüldüğü bu mezarlardaki kartalların Pers imgesi olan kanatlı güneş kursu ile ilişkilendirir (Johnson, 2010, s. 211, 217). Kartal, hanedan simgesi olarak kabulü yanında Zeus'un kutsal hayvanı olmasından kaynaklı, hanedan erkinin tanrısal kökeni olarak mezar ön cephesini kaplayan motif grubunun en üste yerleştirilmesi ile gösterildiğini düşünür (Dökü, 2010, s. 83).

Genel anlamda Paphlagonia kaya mezarlarındaki Herakles-Nemea Aslanı mücadelesi ile birlikte kartalın Hellen kültür etkisi olarak görüldüğü düşünüldüğünde, kartal imgesinin de özellikle Donalar (Kalekapı) ve Salarköy Kaya Mezarlarındaki varlığı Zeus ile açıklanabilir. Özellikle belirtildiği gibi krali erkin tanrı Zeus'tan geliyor olması, Donalar Kaya Mezarı'nın da Stephanos Byzantinus'un Paphlagonia Kralı Korylas'a ait olduğuna (von Gall, 1966, s. 54-55, dn. 329, 330) dair bilgisi doğru varsayılırsa ve kartalın Zeus'un simgesi olarak bir Hellen etkisi olduğu kabul edilebilir.

Kartal, bölgede sunak ve mezar sunaklarında da görülmektedir. Bu şekilde örneklerimizin sayısı ikidir. Amasra Müzesi'nden gelen örnekte **(Kat.Am.Ark-4).** sunağın ön yüzünde girland içinde bir kartal diğer üç yüzde ise bitkisel rozet işlenmiştir. Sunağın ön yüzünde cepheden ayakta, kanatları açık bir kartal işlenmiştir. Kartal girland orta noktasına gelen bir yükselti üzerinde durmaktadır. Bu sunakta görülen kartalın oldukça benzer bir başka betimi kentin Boztepe Adası'na geçişte kullanılan surların dış cephesinde devşirme olarak kullanılan bir blokta da görülmektedir. Burada cepheden gösterilmiş kartal, yine bir tümsek üzerinde durmakta, sola bakıp ağzında yine yuvarlak bir nesne tutmaktadır. Yine aynı gösterim Amastris kentinin bazı sikkelerinde de görülür (RPC III, 1204; RPC IV.1, 5400 (Temp.); RPC IV.1, 5472 (Temp.); RPC IV.1, 3549 (Temp.)). Sunakta görülen kartalın benzerinin sikkelerde de olması bu sunağın Zeus Strategos Kültü'ne ait olabileceğini düşündürür.

Diğer bir sunağımız ise ölü gömü kültü ile ilgilidir. Pompeiopolis kökenli olan sunağın **(Kat.Pomp.Ark-4)** dört tarafında yüksek kabartma motifler (kartal, oinoche, rozet) bulunurken, köşelerde kurdele (taenai) motifi ile süslenmiştir. Muhtemelen, köşelerde koç ya da boğa başları ile bu çelenkleri tutmaktaydı. Muhtemelen bir mezar sunağı olan eserimiz özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde MS 1. yüzyılda oldukça beğenilen bir ölü gömü uygulaması olup (Carroll, 2006, s. 9) bir örneği Metropolitan

Museum'da bulunmaktadır (Mertens, 1987, s. 114-115). Her iki sunak üzerindeki kartal motifinin tanrı Zeus'un koruyucu kimliğini simgelediği kabul edilir.

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus kültüyle alakalı olarak görülen kartal imgesi bazı arkeolojik ve numismatik bulgulara göre mitolojik kent kuruluşu ile ilişkilendirilebilir. Amasra Kalesi'nde kullanılan devşirme blok üzerinde görülen ve pençelerinde bir şey tutan kartal **(Kat.Am.Ark-6),** Sinope kentinin erken dönem sikkelerindeki yunus taşıyan kartal (**Kat.Sino.Nms-2)** ile yine Sinop Müzesi'ndeki yılan taşıyan kartal rölyefi **(Kat. Sino. Ark. 12)** ve bir Gangra sikkesinde görülen yine pençesinde bir şey tutarken dağa konan kartal (**Kat.Gnrg.Nms-4)** figürleri bu kapsamda ele alınmıştır. Antikçağda sık olmamakla birlikte kartalın pençelerinde bir nesneyi belki bir kurban hayvanını sunaktan kaldırmış bir şekilde gösterilmesi tanrının kent kuruluşundaki rolü ile de açıklanmaya çalışılmaktadır.

Tezimiz kapsamında pençelerinde bir şey ya da kurban hayvanı parçası tutan kartal imgesi olarak Amasra kentindeki rölyef örneğine baktığımızda; kentin kuruluşunda Zeus'a atfedilen bir mitoloji bulunmamaktadır. Kentin, syniokismos ile birleşmesinden önce var olan Sesamos için de geçerli olan bir durumdur bu. Ancak hem Sesamos hem de Amastris'in kent sikkelerinde yine Zeus'un ana unsur olarak görülmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, muhtemelen kökeni daha erken döneme kadar uzanan Zeus Strategos Kültü'nün Roma İmparatorluk Dönemi'nde görünür hale gelmesi ve sikke basımlarına bakarak kentte yaygın hale gelmesi ile bu dönemde belki de kentin kuruluşuna dair Zeus Strategos'a dayandırılan bir hikâye ortaya çıkarılmış olabilir.

Kent kuruluşuna dair herhangi bir mitolojik öykünün olmaması Gangra kenti için de geçerlidir. Ancak kentin Caracalla Dönemi'ne (MS. 211-217) ait bir sikkenin ön yüzünde arka yüzünde, kayalık bir alan üzerine tünemiş kartalın pençelerinde bir tavşan bulunmaktadır (Arslan, 1990, s. 94, no.40). Kartalın üzerinde durduğu kayalığın Olgassys Dağı olduğu düşünülürken Klasik Dönem'den bilinen bu sikke betiminin İmparatorluk Dönemi için pek kullanılmadığı da vurgulanır (Bricault-Delrieux, 2014, s.115, Kat. No. 20 (20b)). Kentin sahiplendiği ve bilinen tek mitolojik olay kimi antikçağ kaynaklarında Olgassys Dağı'nda yaşananlarla kabul edilen Tantalos efsanesidir (Ap. Rhod., Argon. 2.357.9, 2.790.1). Değişik kaynaklarda Tantalos'un yaşadığı yer ve cezalandırılmasına neden olan yemeğin olduğu yer olarak Gangra/Germanikopolis kenti MS. 3 yüzyılda bu efsaneyi sahiplenmeye çalışmış ve belki de kentlerinin kuruluşunu bu efsaneyle bağlantılı Zeus'a bağlamış olabilir.

Sikke örneklerinden yola çıkıldığında Sinope kentinin erken dönem sikkeleri üzerindeki yunus taşıyan kartal motifi (Waddington, 1925, s. 193; Tekin, 1997, s. 116) Zeus Ourios ile bir tutulmuş ve kentin bir Atina kolonisi olarak ana kentiyle yaptığı ticaretle MÖ 5-4. yüzyıllardaki yükselişini sembolize ettiğini düşünülmüştür (Hind, 2007, s. 16). Eğer diğer örneklerimizde olduğu gibi bu yunus taşıyan kartal motifi kent kuruluşunu yansıtıyorsa, bu Sinope kentinin kuruluş efsanelerinden biri olan Irmak Tanrısı Asapos'un kızı olan Nymphe Sinope'nin Zeus tarafından kaçırılıp kentin bulunduğu topraklara getirilmesi (Ap. Rhod., Argon. II, 945-955) öyküsü ve kentin, ismini bu nympheden alarak, kuruluşunu Zeus'un gerçekleştirmiş olduğunu ve tanrısal bir soydan geldiğini sikkeler aracılığıyla göstermek istemiş olabilir.

Sinop Müzesi'nden bir başka arkeolojik eser üzerinde pençelerinde yılan (?) tutan kartal rölyefi de bulunmaktadır. Pençelerinde yılan taşıyan kartal figürü genel anlamda bir zafer alameti olarak yorumlanırken (Palagia, 2000, s. 170), bu eserdeki yılan tutan kartal figürünün asker bir kişinin mezar anıtına ya da eserin ölçülerine bakarak anıtsal bir eserde kullanılmış bir friz parçasına da ait olabilir. İşlevi konusunda şu an için bilgi sahibi olamasak da antikçağdaki kullanımının yorumuyla figürün, Zeus'un izniyle yaşamı sırasında zafer kazanmış olması ya da ölüm karşısındaki insanın çaresizliğinin vurgulandığı bir mezar anıtı ya da kentin kuruluş mitoslarına çağrışımda bulunan ve odağında yine Tanrı Zeus'un olduğu bir friz grubunun parçası olduğu söylenebilir.

Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus Kültü'ne ilişkin en önemli verilerden bir tanesi, bölgede Tunç Dönemleri'nde olduğu gibi tanrı Zeus'un tezahürü olduğunu düşündüğümüz boğa betimleridir. İlk olarak üzerindeki yazıtlardan Zeus'a adandıklarını bildiğimiz taş boğa adaklar olmak üzere, çok sayıdaki pişmiş toprak boğa figürinleri, bronz boğa heykelcikleri, sikkeler ve sunaklar üzerinde görülen boğalar, antikçağda bir kurban hayvanı olarak yaygın karşılaşılan boğalardan farklı olarak doğrudan Paphlagonia Bölgesi'ndeki Zeus inancına işaret ettiğini düşünmekteyiz.

Tezimiz kapsamında Amastris ve Pompeiopolis teritoryumlarından iki adet sunak tespit edilmiştir. Sunaklarımız üzerlerindeki boğa betimleri ile bölgedeki Zeus Kültü ile ilişkili olarak görülmektedir.

Amasra Müzesi'ndeki girlandlı sunak üzerinde iki ayrı boğa betimi görülmektedir. **(Kat.Am.Ark-4)** Ön cephede girlandın altında vücudu profilden başı ise cepheden verilmiş hareket halindeki bir boğa gösterilmiştir. Sunağın sol yan cephesinde

girlandın altında yine bir boğa bulunmaktadır. Sağ ön ayağı önde ve havada olan boğa hareket halinde gösterilmiştir. Boğada üç boğumlu gerdan bulunmakta. Kuyruk kısmı kaybolmuş olan hayvanın cinsel organı görülebilmektedir.

Amastris kenti MS 2. yüzyıl sikkelerinde ön yüzünde Zeus Strategos'un profilden verilmiş başı ve Zeus Strategos (ZEVC CTPATHΓOC), arka yüzünde de yürür vaziyette gösterilmiş sunak üzerindeki boğa ile oldukça benzer bir boğa ile AMACTPIANΩN yazıtı bulunmakta (RPC IV. 1, 4900 (Temp.)). Aynı şekilde kentin Marcus Aurelius dönemi sikkelerinde de boğa, Zeus Strategos olmaksızın da görülebilmektedir (RPC IV.1, 4887, 8419, 5405, 5442 (Temp.)). Sikkelerde görülen boğanın bir örnekle de olsun Zeus Strategos ile ilişkilendirilmiş olması ve bu sunakta görülen boğaların özellikle de sol yan cephede görülen boğaya benzer bir betimlemeye sahip olmasından dolayı sunağın Zeus ve özellikle de Zeus Strategos Kültü içinde kullanılabilmiş olduğunu düşünmekteyiz.

Bir diğer sunak Kastamonu Müzesi'ndedir. **(Kat.Pomp.Ark-3)** Sunağın dört tarafı da işlenerek düzleştirilmiş, ön cephede gövde üstünde bir boğa başı kabartması bulunmaktadır. Sunak üzerindeki boğa özellikle gözler, saç ve burun yapısı ile bölgeden Zeus'a adandığını yazıtlı örneklerinden bildiğimiz taş boğa adakların ve aynı zamanda bölgenin MÖ 133 yılına ait II. ya da III. Pylaimenes Euergetes'e (MÖ 133-103 / 103-95) ait sikkelerinde görülen boğa başlarına (Waddington vd., 1904, s. 124, 160; SNG von Aulock no.6793) benzerken, boynuzların sivri ve kavisli oluşu da kendisini bölgedeki diğer boğalardan farklı kılmaktadır.

Çankırı ve Kastamonu Müzeleri'nde tespit edilen iki adet bronz boğa heykelciği çok küçük farklarla aynı atölyeden çıkmış izlenimi uyandırır ve muhtemelen Zeus Kültü'ne aittir. İki boğa arasındaki tek fark Kastamonu Müzesi'ndeki örnekte halkalardan oluşmuş vücut askısının görülmemesidir.

Bronz boğa heykelcikleri özellikle Roma Döneminde oldukça yaygın olarak görülmektedir. Boğalar, bir adak eşyası olarak genel anlamda o bölgedeki bir fırtına tanrısına işaret ettiği düşünülür. Tezimizdeki bronz boğaların buluntu yerlerinin bilinmemesi ve aynı zamanda üzerlerinde yazıt olmamasından dolayı kesin olarak Zeus Kültü'ne ait olduklarını söylemek zordur. Ama genel anlamda adak olarak kullanıldıkları söylenebilir. Benzer örneklerinin bulundukları bölgedeki boğa tanrılara işaret ediyor olması bilgisinden yola çıkılırsa bronz boğalarımız Zeus'a adanmış olabileceğini düşünebiliriz.

Tezimizde Kastamonu ve Sinop Arkeoloji Müzeleri'nden ayrıca Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'nda tapınak dolgusundan gelen pişmiş toprak adak boğa figürinleri de incelenmiştir. Kastamonu Müzesi'nde olan örneklerin 3 tanesi Dayılar Köyü civarından tek bir noktadan, bir tanesi de Hadrianopolis teritoryumundan gelmektedir. Sinop Müzesi'ndeki örnekler ise Sarapis Tapınağı ve çevresindeki kazılardan gelen örneklerdir. Sinope teritoryumundaki Asar Tepe Kutsal Alanı'ndan geldiği bildirilen çok sayıdaki pişmiş toprak boğa örnekleri ise yayınlar üzerinden takip edilmeye çalışılmıştır.

Kastamonu Dayılar Köyü'nden gelen örneklerin yöre insanlarının bilgilerine göre daha fazla olması ve tek bir alandan gelmesi nedeniyle bir kutsal alan olabileceğini düşünmekteyiz. Bölge kültlerine bakıldığında, özellikle iç kesimlerde kült çeşitliliğine pek rastlanmaması nedeniyle, bu kutsal alan ve pişmiş toprak boğa figürinlerin kökenleri daha erken dönemlere giden yerel fırtına tanrısı ve bu tanrının Zeus ile synkretik birleşmesi ile oluşan külte/kültlere ait olduğu düşünülebilir. Bu düşüncemizi Dayılar Köyü ve Sinop Asar Tepe gibi tezimiz kapsamında ele aldığımız kutsal alanlar için uyarlayabiliriz. Dayılar Köyü pişmiş toprak boğa adakların Asar Tepe örnekleri ile hem teknik hem de biçimsel benzeşmesi nedeniyle Hellenistik Döneme ait olabilecekleri düşünülebilir.

Sinop Sarapis Tapınağı ve çevresinden gelen pişmiş toprak boğa örneklerimiz, tapınak yapısının tarihlendiği dönemden daha erken tabaklardan gelmiş, kazıyı yapan L. Budde'nin ifadesine göre pişmiş toprak boğaların sayısal çokluğu karşında bölgede var olan boğa tanrıya yerel bir saygının yoğunluğundan bahsetmiş ve bu tanrının da Sarapis olabileceğini belirtmiştir (Budde, 1956, s. 6). L. Budde, her ne kadar bu boğaları Sarapis inancı ile birleştirmek istese de tapınağın MÖ 2. yüzyıla tarihlenmesi, Sarapis inancının Hellenistik Dönemle birlikte ortaya çıkması ve pişmiş toprak boğaların Klasik Dönem tabakalarından gelmesi dolayısıyla Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus'un yerli bir kimlikle birleşimi olduğunu düşündüğümüz boğa tezahürünün yansımaları olarak ele alınabileceğini düşünmekteyiz.

Zeus Bonitenos Kutsal Alanında, tapınağının 2006 yılındaki kazısı sırasında ortaya çıkan atık taşların ve tarlaların temizlenmesi sırasında toplanan taş yığınlarının olduğu bölgede tespit ettiğimiz pişmiş toprak boğa adaklara ait 11 adet boynuz ile 12 bacak bulunmaktadır. Pişmiş toprak boğalara ait bu parçaların boynuzları masif olarak yapılırken bacaklar ise çarkta yapılmıştır. Değişik ölçülerdeki boğa boynuzlarına

bakarak bu pişmiş toprak adakların bazılarının oldukça büyük boyutlu oldukları düşünülebilir. Bacak parçaları ise çarkta yapılmış ve içleri boştur. Bu parçalarda gövdeye eklenen parçalar olmalıdır. Bazı örneklerde bacakların arka kısmında ikişer toynak çıkıntısı bulunurken bazı örneklerde dizler ve bilek yatay dışa taşkın bantlarla gösterilmiştir. Tezimiz kapsamında çeşitli müzelerde ve arazide tespit edilmiş başka pişmiş toprak boğa adaklardan kısmen teknik stil açısından da farklı olan boğalarımıza ait gövde ve baş parçası bulunamamıştır. Ancak bu boğa adakların stil ve teknik açısından oldukça benzerleri Paphlagonia Bölgesine uzak bir yerden Klaros'tan gelmektedir. MÖ 10-7. yüzyıl aralığına verilen bu pişmiş toprak boğa adaklar yuvarlak sunak içindeki dolgudan gelmektedir. Tabi ki Bonitenos Kutsal Alanı'ndan gelen boğalar için bu erken tarih beklemek şu an için mümkün olmadığı gibi tarihlemek konusunda da verilerimiz yetersizdir. Şu an için bu boğaların gösterdiği şey hem tapınak kazısından bulunan hem de daha sonradan tespit ettiğimiz pişmiş toprak figürinlerle birlikte kutsal alanın tapınağın yapımından önce de yoğun olarak kullanıldığıdır. Öte yandan figürinler ve pişmiş toprak boğa adakların varlığı Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus'a adandığı düşünülen tapınak alanlarında kültik ya da adak nesnelerinin görülmemesi düşüncesinin doğru olmadığıdır.

Tamamı (19 adet) İç Paphlagonia'dan bulunmuş, 3 tanesi Amastris teritoryumunda (Envanter No. 6, 7 ve 9) kalan diğerleri ise Pompeiopolis teritoryumunda kalan taş boğa adak heykelleri Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültü içinde önemli ve ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır. Taş boğa adakların Zeus Kültü içinde değerlendirilmesinin nedeni özellikle Amastris teritoryumunda kalan 3 örneğin iki ayrı Zeus epithetini (Envanter No 6 ve 7 Zeus Koropizos'a, Envanter No 9 ise Zeus Gainios'a) gösterir yazıta sahip olmasıdır. Bir başka örnek de Araç'tan bulunmuş ve yine yazıta sahipken, yazıtsız olarak korunmuş bazı örnekler üzerinde de kırmızı aşı boyası izleri görülebilmektedir.

Taş boğa adaklar, Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü açısından en ilgi çekici ve özgün eser grubunu oluşturmaktadır. Boğa'nın bir kutsal hayvan olarak tanrılara adanması yaygın olmasına karşın bir kurban hayvanı olmasında da kaynaklı olarak belirli bir tanrının tekelinde bulunmamıştır. Boğa, bereketin simgesi olarak genellikle synkretik, tarımla ilgi erkek tanrıların simgesi olarak görülür. Doğanın patronu olarak ana atrübüsü boğa olan Zeus başta olmak üzere Dionysos, Poseidon, Sarapis, Mithras ve Attis gibi tanrıların da ana kurban hayvanıdır da. Ancak boğa özellikle Anadolu yerel

tanrılarının tapınımlarında önemli yer tutar ve kökenleri muhtemelen Hitit Dönemi dinsel inanışlarına kadar geri gider (Saprykin, 2010, s. 498-499; Bittel, 1976, s. 176-178).

Boğa adaklarımız üzerinde yapılan stil kritik çalışması, kendi aralarında gruplara ayrılacak küçük farklara sahip olsalar da aslında belirli bir bütünlük içinde yapıldıklarını, bu bütünlüğün ise belirli kurallara sahip "kanonik" bir yapı olduğunu göstermiştir. Amnias Vadisi boyunca uzanan ve sadece İç Paphlagonia olarak adlandırılan bölgede görülen boğalarımız batıda, Amastris kenti teritoryumunda kalan ve muhtemelen antikçağ ismiyle Bonita kentinden (Eflani-Kastamonu Sınırı günümüz Aktaştekke-Meyre ile Karlı Köyleri ve çevresi) başlayarak, Pompeiopolis teritoryumunun merkezine kadar uzanan bir alana yayılmış durumdadırlar. Bu coğrafya içindeki buluntular muhtemelen yerel köklere sahip Zeus'un değişik epithetlerini taşımalarına karşın, kült uygulamaları açısından ortak bir tanrı ya da tanrı adağı gösterimine sahip oldukları ve bu geniş coğrafyada da bu kurala sıkı bir şekilde uyulduğu da söylenebilir.

Boğaların malzemesi kireçtaşı, kalker ve mermerdir. Tüm boğalar ayakta, sabit durur şekilde ve üç boyutlu olarak yapılmışlardır. Boğaların üç boyutlu yapılmaları onların bir kült heykeli gibi ya da açık bir kutsal alanda her yönden görülebilecek şekilde tasarlandıklarını düşündürür. Boğalar çok belirgin olmamakla birlikte arka ayaklarından güç alıp, kuvvetli boyunları üzerinde yükselen dik başları, heybetli gerdanları ile göğüslerini öne çıkartmış bir şekilde dururlar. Başlar, çok dar olmayan üçgen formunda, 25-30°lik açılarla yükselen kalın ancak başa orantılı boynuzlara sahiptir. Alın üstünde boynuz hattında saçlar düz, kısa tutamlar şeklinde gelip ortadan ikiye ayrılarak her iki yana doğru eğilim gösterirler. Alın seviyesinde ise iç içe yarım dairelerden oluşan saç bukleleri incelerek aşağı inmektedir. Küt burunlar, burun kenarlarında yarım daire çukurlarla gösterilen burun delikleri, ağızı ayıran bir çizgi yine genel özelliklerdir. Gözler yuvarlak yapılmış, bazılarında kaş çizgisi belirgin gösterilmiştir. 19 boğa içinde başı korunmuş örneklerden üçünde yular bulunmaktadır. Alt çeneden başlayan gerdan ön bacakların arasına kadar boğanın ölçüsü orantısında oldukça heybetli olarak gösterilmiştir. Vücutlar, silindirik ve herhangi bir esnemeye sahip değildir. Tüm boğa örneklerin kuyrukları kalçadan çıktıktan sonra sağ yandan sola doğru yarım daire formunda kıvrılmış ve sol yana yakın sırt çizgisinde ya da son yanda ucu püsküllü bir şekilde bitirilmiştir. Sadece iki örnek kuyruklar püsküllü değil, parmak

biçimli stilize bitime sahiptir. Gerçekçi yapılan boğa adakların en belirgin özelliklerinden biri de hayvanın cinsel organının oldukça belirgin bir biçimde verilmiş olmasıdır. Aşağıda Grup-2 olarak adlandırılan Karlı Köyü örneklerinde cinsel organ yuvası karnın ortasına yakın bir noktada huni şeklinde aşağı sarkıtılarak gösterilmiş, diğer örneklerde ise arka bacaklar hizasından başlayan organ, karnın ortasına kadar yatay bir şekilde getirilmiş ve burada biraz aşağı sarkıtılarak gösterilmiştir. Sadece iki örnekte hayvanın hayaları gösterilmiştir.

Kanonik bir yapı gösteren taş boğa adaklarımız taşıdıkları küçük farklılıklara göre 6 grup altında incelenmiştir. Paphlagonia'daki Zeus'a adanmış taş boğa adaklar, hem işlev hem de stil olarak antikçağda uzun bir geleneği takip eden bir sürecin temsilcileri olmaları nedeniyle tarihlendirilmesi ve aynı zamanda işlevlerinin tartışılması açısından Roma Dönemi'nden Hitit Dönemi'ne kadar geri giden, heykel, rölyef, sütun başı ve bronz kazanlarda kullanılan eklentiler gibi örnekler ışığında bir değerlendirilmiş ve stil kritik yöntemiyle karşılaştırılmıştır.

Paphlagonia Boğalarının, özellikle erken tarih olarak düşündüğümüz Pompeiopolis kökenli Grup 1 ve Grup 2' yi MÖ 5-4 yüzyıla tarihlenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu gruplardaki, gözlerin, derin çukur içinde dışa taşkın düğme şeklinde, kaş kemerinin plastik olarak verilmesi; boynuz üstünden alına düşen saçlar için ayrılmış olan alanların varlığı ve bu alanın iki bölümlü, boynuz hattından alına düşürülen saçlar düz, çok kalın olmayan ve kısa tutamlar halinde ortadan ayrılmış biçimde verilip, alın üzerinde saç için ayrılmış olan alan, stilize denebilecek iç içe yarım daireler şeklinde yapılması ve gerdanda görülen boğumların doğal olmaktan çok hala stilize yapısını koruması ve çok sık aralıklı olması gibi özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklere bakarak, tezimizde karşılaştırdığımız örneklere göre yukarıda belirttiğimiz tarihlendirmenin uygun olabileceğini düşünmekteyiz.

Grup 2'deki boğalarımız Grup 1 ile benzer özelliklere sahiptir. Gruplar arasındaki en önemli fark ise Grup 2'deki boğa örneklerimizde gerdan boğumlarının sayılarının azalarak doğala yanaşmış olmasıdır. Bu nedenle bu boğaların yapılış tarihi de Grup 1'den çok uzak olmayan bir şekilde MÖ 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başı olarak verilebilir.

Boğalarımızda Grup 3'e ait biri hariç tüm boğaların başları korunmamıştır. Korunan az miktardaki boyunlarda yer alan gerdanlar geniş aralıklı ve doğal boğumlara sahiptir. Öte yandan grubun belirgin özelliği ise ön ve arka baldırların belirgin ve kaslı

bir şekilde verilmesi ile cinsel organların karnın ortasına yakın bir noktaya kadar yatay bir biçimde verilmesidir. Bu grubu, özelliklerinden ve karşılaştırma yaptığımız başka örneklere göre MÖ 4. yüzyıl ortalarından başlamak üzere ilerleyen bir tarih aralığına yerleştirmek mümkündür.

Tezimizde Grup 4 olarak tanımladığımız iki örneğimiz de envantersizdir. Adaklarımızdan bir tanesi yazıtlı olup, iki örnek de müsadere yoluyla Araç İlçesi'nin Gemi Köyü'nden geldiği belirtilmektedir. Baş, boyun ve bacakların tamamen kırık olmasından dolayı üzerlerine pek bir şey söylemediğimiz boğalarımızın gövdeleri de silindiriktir. Yazıttan dolayı MS 2. yüzyıla tarihlenebilecek örneğe bakarak bu grubun yazıtsız olan diğer örneği de aynı tarihe yerleştirilebilir.

Tezimizdeki Grup 5 örnekleri, Karlı Köyü'nden gelip ikisi de Zeus Koropizos'a adandığını gösteren yazıta sahiptirler. Örneklerimizin gözleri iç içe iki daire içinde tam yuvarlak verilmiştir. Bu grubun saç tasarımları hem kısa hem de doğal kıvrımlara sahip olması ile diğer örneklerden tamamen ayrılır. Saçın doğal görünümüne kavuşması bu örnekler için sadece yazıt olarak değil, bu şekliyle de daha geç bir döneme ait olduklarını göstermektedir. Bir diğer özellik cinsel organların diğer örneklerden farklı olarak karnın ortasına yakın bir noktada huni şeklinde verilmiş olmasıdır. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında MS 2. yüzyıl bu boğa örnekleri için kabul edilebilir.

Grup 6 olarak aldığımız boğa örneğimizin kuyruk yapısı MS 2. yüzyıla tarihlenen başka bir örnekte de bulunmasından dolayı bu tarihe verilmesi uygun görülmektedir.

Paphlagonia taş boğa adakları, çalışmamız içinde MÖ 5. yüzyıldan başlayarak MS 2. yüzyıla uzanan bir tarih aralığına stil kritik karşılaştırması ile yerleştirilmişlerdir. Görece olarak taş boğa adaklarının tarihlendirilmesi için kullanılan göz, alına düşen saç, gerdan ve gerdan boğumu gibi unsurlara bakarak bir gelişim süreci geçirdiği açıktır. Ancak karşılaştırmaya yarayacak örnek sayısının az olmasından dolayı da bu gelişim sürecini tam olarak takip edebilmek ve aynı zamanda kesin bir tarih aralığına yerleştirmek de mümkün değildir.

Paphlagonia Boğalarının tümünde görülen kuyruğun hayvanın arkasından çıktıktan sonra sağ yandan sola doğru atılması Hitit Dönemi örnekleri dışında hiç görülmemiştir. Özellikle zamansal farklılık göz önüne alındığında Paphlagonia Boğalarının, Hitit Dininin birebir devamı olduğunu söylemek güçtür. Keza, bu zamansal aralığın takip eden evrelerini gösterecek arkeolojik bulgular da şu an için mevcut

değildir. Ancak, kuyruğun gösterim şekli ile birlikte diğer özellikler (gösterişli gerdan, arka bacaklara kısmen dayanan, kapalı ön bacaklar ve tüm vücudun hareketsiz oluşu) tümden ele alındığında Son Tunç Dönemi'nden itibaren süregelen Anadolu gelenekli ifade tarzının Paphlagonia Boğalarında vücut bulduğu ve devam ettiği söylenebilir. Boğaların, biçim, işlev ve anlayış olarak antikçağdaki varlıklarının eski Anadolu gelenekli olduğu tezde yer alan Geç Hitit, Phyrg örnekleri gibi Lykia'nın dynastik dönemi için de geçerli olduğu ileri sürülmüştür (İşkan 2004a). Hatta Likya Bölgesi'nde Luvi kökenli Fırtına Tanrısı Tarhunt'un Traqqas olarak MÖ I. Bin içlerine kadar devam ettiği kabul edilirken; çift dilli Ksantos Yazıtında Traqqas'ın Likçe bölümde, Zeus'un ise Yunanca bölümde görülüyor olmasıyla yerel Fırtına Tanrısı olan Traqqas'ın Zeus olarak yer değiştirmesine çok önemli bir örnek olarak karşımızda durur. Yine Likya'da Tlos'tan ele geçen MÖ 4. yüzyıl mezar yazıtlarında "Boğa Rahibi" olan insanların varlığı Traqqas Kültü'nün bir parçası olarak kabul edilmiştir. Likya örneklerinden yola çıkıldığında Asia Minor'un kapalı bölgelerindeki yerel inançlar içinde Fırtına Tanrısı Kültü ve bu külte bağlı Boğa Kültü Klasik Dönem içlerine kadar kendini korumuş; Hellen dilinin yayılmasıyla yerel inanışlarda başı çeken Fırtına Tanrısı Kültü Zeus ile yer değiştirmiş gibi görülmektedir. Benzer bir durum Paphlagonia için de kabul edilebilir ve bu noktada da özellikle MÖ 5-4. yüzyıllara tarihlendirmeye çalıştığımız boğalarımızın yerleştiği tarih aralığının da isabetli olabileceği görülebilir. Hatta Asia Minor'un coğrafi anlamda en kapalı, Roma Dönemi'ne kadar yaşam alışkanları değişmeyen bölgelerinin başında gelen Paphlagonia'da Tunç Dönemleri'nden gelen Fırtına Tanrısı Kültünde, her ne kadar tanrı ismi Zeus ile yer değiştirmişse de, tanrının zoomorphik algılanışlı ve bu şekilde tapınımının devamı MS 2. yüzyıl sonlarına kadar da devam ettiği ileri sürülebilir.

Paphlagonia Boğalarının bulunuş şekli arkeolojik konteksten uzak olması nedeniyle işlevleri konusu da tartışmalıdır. Dört boğanın yazıtlı olup, üç örneğin tanrı Zeus'a adanmış olması boğalarımızın kesinlikle dinsel ya da kült işlevinde olduğunu göstermektedir. R. Donceel bu boğaların ölü kültü içinde mezar taşı olarak kullanılmış olabileceğini öne sürmüşse de bize göre boğaların üç boyutlu olarak yapılmış olmaları bu ihtimali oldukça azaltmaktadır. Boğalar, baştan kıça kadar tamamen işlenmiş, dört bir taraftan görülebilir şekilde yapılmıştır. Bu noktada boğalarımız, muhtemelen bir temenos alanında, herkesçe görülebilecek bir noktada tapınım amaçlı olarak bulunduğunu düşünmek yersiz olmayacaktır.

Taş boğa adakların buluntu yerleri bölgenin ortalama yüksekliğinin üzerindedir. Bu noktada boğaların bölgede hâkim hava tanrısı olarak onun yerleştiği bir dağ kültüne sahip tanrı ya da tanrılara ait olması kuvvetli muhtemeldir. Keza, Gangra teritoryumunda Zeus Kültleri incelenirken, Tantalus efsanesi bilgisi altında kentin sikkelerine yansıyan bölgenin en yüksek dağı olan Olgassys Dağı'nın kutsallığı bölgedeki dağ kültüne işaret edecek en önemli örneği oluşturur (Robert, 1980, s. 213-216).

Taş boğa adakların geldiği yerlere bakıldığında kentsel bir yapı ile karşılaşmanın güç olduğu görülür. Boğalarımızın geldiği hemen hemen her yer arkeolojik bağlamda Orta Tunç Dönemi'nden itibaren arkeolojik materyal veren yerler olsa da bu yerleşimlerin dönemleri için kentsel büyüklük gösterdikleri söylenemez. Pompeiopolis merkezli örnekler de erken dönemlere işaret ettiği göz önüne alınırsa burası için de boğaların temsil ettiği kültler için şehirsel bir karakter biçmek mümkün görünmemektedir. Bu noktada boğaların temsil ettiği yerel karakterdeki Zeus Kültleri'nin kırsal kültler olduğunu söylemek yersiz olmayacaktır. Önceki bölümlerde birçok araştırmacının referansları ile belirtildiği gibi Paphlagonia Bölgesi, Roma İmparatorluk Dönemi düzenlemelerine kadar hem Hellenizmden hem de bir Romanizasyon'dan etkilenmeyen, dağınık kabileler şeklinde yaşayan, kentleşmenin olmadığı, yalıtılmış bir bölge olarak tanımlanmıştır. Bu noktada boğaların temsil ettiği kültler, bölge halkının belki de daha erken dönemlerden beri getirdiği lokal, belirli bir alanda belirli bir topluluğa hitap eden tanrılar olması gerekir.

Boğalarımızın buluntu yerlerinin farklılığı, fiziksel özellikler ve tarihsel anlamda farklılıklara bakarak boğaların farklı epithetlerdeki Zeus ya da yine gökyüzü ve meteorolojik olaylara hükmeden, bereket ile ilgili yerli bir tanrıya adandıkları söylenebilir. Hatta Koropizos ve Gainios adaklarının aynı yerden gelmelerine karşın farklı biçimde gösterilmeleri boğa olarak algılanan ya da kutsal hayvanı olduğu düşüncesiyle yapılan her bir lokal tanrının, belirli kurallar dâhilinde küçük farklılıklarla gösterilmiş olabileceğini de düşündürür. Bazı örneklerimizdeki kırmızı boya pigmentlerinin varlığı, muhtemelen birçok boğa adağın döneminde kime ve ne için adandığının yazıldığını da göstermektedir. Sadece boğalar için değil bölgedeki tüm Zeus epithetlerine bakınca, boğalar üzerinden isimlerini bilemediğimiz tanrılar da eklenince aynı Hitit Dönemi Fırtına Tanrısında olduğu gibi (Savaş, 2002, s. 107) farklı

kent ya da kabilelerde farklı isimler altında ama yağışlar aracılığıyla bereket getiren ortak karakterine sahip yerel tanrılar olduğunu söyleyebiliriz.

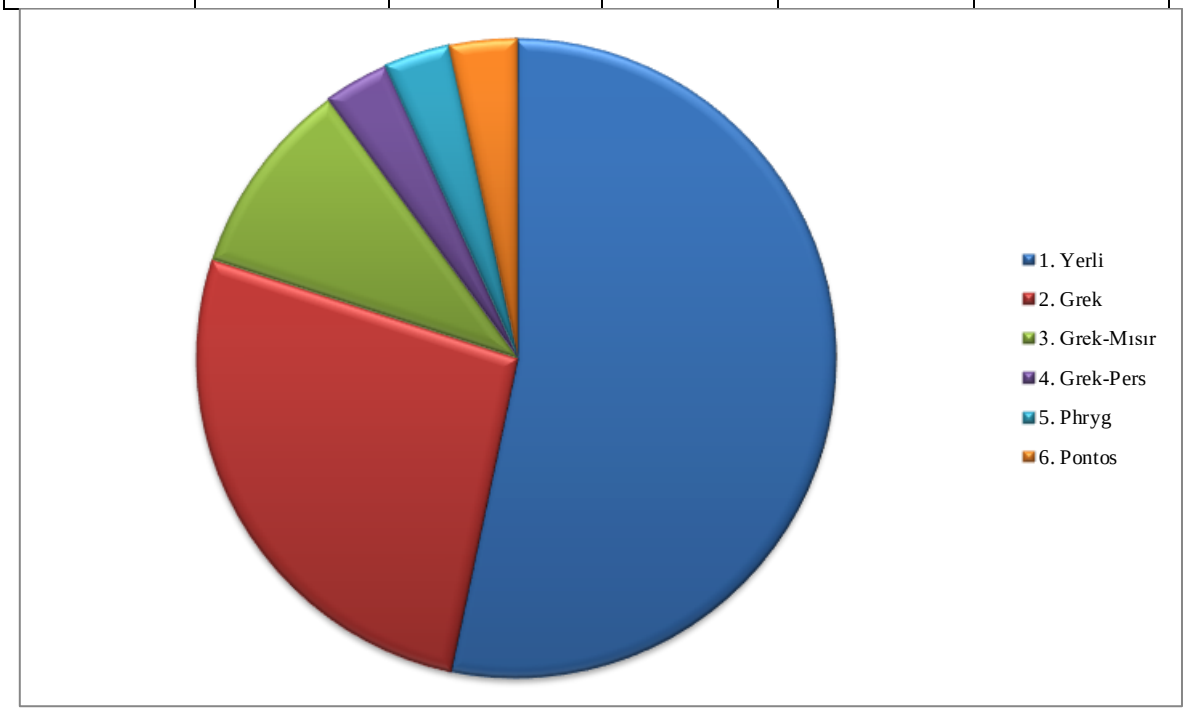
Zeus'a adanmış boğa adakların geldiği noktalara çok yakın yerlerden Ana Tanrıça stellerinin de geliyor olması bölgede bir üstün erkek tanrı yanında üstün bir tanrıçanın da varlığını düşündürmektedir. Yani bölgedeki Zeus Kültü belki de bir tanrı çifti olarak yer almış olabilir. Keza bölgede, Amastris teritoryumunda kalan Kromna kentinin Geç Klasik Dönem sikkelerinde Zeus'un Hera ile birlikte görülüyor olması, benzer şekilde Sesamos sikkelerinde Zeus-Demeter çiftinin görülmesi, Gangra teritoryumundaki Kandara'daki Hera Kutsal Alanının "büyük tanrılara" adanmış olması ve bu büyük tanrılardan birinin Zeus olabileceği üzerinde durulması ve Amastris'te görülen Zeus Strategos'un da Hera ile anılması ile Kallistratia'dan gelen Zeus Brontaios yaztının bir Hera heykeli kaidesinde yer alıyor olması bu olasılığı güçlendirmektedir. S. B. Ersöz, Anadolu Medeniyetler Müzesi'ndeki bir ortostat taklidi üzerindeki iki panele yerleştirilmiş olan Ana Tanrıça figürü ile tanrıça ile aynı boyutlarda olan boğa figürünün bir tanrı çifti olabileceği ileri sürmüştür ve benzer bir sahnenin Alacahöyük kabartmalarında da görüldüğünü eklemiştir (Ersöz, 2006, 163-165). S. B. Ersöz burada boğanın Kybele ile eşit derecede bir üstün erkek tanrı olabileceğini düşünür ve bu tanrının Phrygia'da Zeus'a denk gelen ve kökenlerinin de Hitit Hava/Fırtına Tanrısına kadar giden bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. Bir erkek tanrının Phrygia'da boğa şeklinde tezahürü Paphlagonia boğaları ile düşüncede birliktelik taşır. Phrygia'daki bu tanrının bir ana tanrıça ile yanyana gösterilmesi de Paphlagonia'da bulunan boğa adaklar ile ana tanrıça stellerinin birlikteliğini ilginç kılar.

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri yerel epithetli daha fazla olmakla birlikte Phryg, Hellen, Pers, Pontus, Mısır gibi değişik kültürlerden etkilenmiş ve synkretik bir yapıda da vücut bulmuştur. Bu etki göçmenler, ticaret, lejyonerler gibi unsurlara bağlanabilirken aynı zamanda özellikle Phryg kökenli kültlerden olan Zeus Brontaios için ticaret, kültürel köken benzerliği ve göçmenliği yanı sıra muhtemelen Zeus Brontaios'un muadili bir tanrının Paphlagonia Bölgesi'nde de olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 12: *Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde yer alan epithetlerin kökenini gösterir buluntu tablosu ve grafiği*

YERLİ EPİTHETLER	HELLEN EPİTHETLERİ	HELLEN-MISIR EPİTHETLERİ	HELLEN-PERS EPİTHETLERİ	PHYRG EPİTHETLERİ	PONTUS EPİTHETLERİ
Strategos	Hypsistos (7)	Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos	Asbamaios	Brontaios (5) (Thallos-Ampeleites?)	Stratios
Syrgastes (3)	Ktesios Epekoos	Zeus Helios Sarapis			

Bonitenos	Panktesios	Zeus Helios Sarapis Isis Kuria			
Sarsos (2)	Epidemios				
Monios	Epekoos				
Gainios	Epikarpios				
Koropizos (2)	Basileus				
Sdaleites	Soter				
Poarinos (2)					
Dikaiosynos					
Naudemenos					
Kimistenos (5)					
Baleos					
Karzenos					
Doumousinos					
Brontaios Ksibenos					

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde imparatorluk dönemine tarihlenen Zeus Brontaios ve olası Zeus Thallos, Zeus Ampeleites yazıtları, bölgenin Phrygia Bölgesi ile olan kültürel alışverişinin en açık göstergesidir. Bölgede kesin olmamakla birlikte toplamda 7 adet Zeus Brontaios'a ait bulgu yer alır. Bu durum Phrygialı insanların varlığının Paphlagonia'daki mevcudiyetinin oldukça yüksek olduğunu mu yoksa özellikle Zeus Brontaios olmak üzere Phrygia kökenli inanışlarının, mahiyetinden dolayı Paphlagonia'da da kabul edilmiş olabileceğini mi göstermektedir?

Demir Dönemi içlerine kadar uzanan süreçte Paphlagonia'nın bir dönem Phrygia'nın siyasi egemenliğinde kalması, antikçağ yazarlarınca belirtilen kültürel ve dinsel benzeşim, ana tanrıça betimli steller, kaya mezarlarının döşem ve ikonografisindeki yansımalar, kaya fasadlarında görülen benzerlik, Phrygia kökenli kapı temalı mezar steller gibi birçok alanda görülen etkileşimin altında ticaret, kültürel köken benzerliği ve madencilik amaçlı göçmen hareketleri olabilir.

Paphlagonia'daki Hellen etkisi kültler noktasında kendini daha çok kıyı bölgelerde gösterir. Bölgede MÖ 7. yüzyıl sonları ile başlayan Miletos'un önderliğindeki koloni hareketleri ana neden olmakla birlikte, Hadrianopolis gibi iç bölgelerde ise Hellen epithetlerine rastlanması ise bölgenin MS 1. yüzyıl gibi yeniden düzenlenmesinde getirilmiş olabilecek Hellen kökenli yerleşimcilere işaret edebilir.

Paphlagonia Bölgesi MÖ 546'dan itibaren Pers egemenliğinde kalmasına Zeus epithetlerinde bu etkinin güçlü olduğu görülmez. Amastris teritoryumunda görülen Zeus Asbamaios'un kesinliği dışında bazı epithetlerin kökeninde Pers dininin etkisi sadece yorum düzeyinde kalmış, somut bir veri ortaya konamamıştır.

Mısır kökenli kültlerin Zeus ile birlikteliği yaygın değilken, kıyı kesimler için Hellenistik Dönemle birlikte başlayan ticaretin yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemi'nde şehirli elitlerin ve bürokratların Mısır dinine ilgi duyması özellikle kıyı da Mısır kökenli kültlerin kaynağını gösterirken, İç Paphlagonia'da (Araç) görülen epithet ise bir lejyonerin adağı olmasıyla yoruma açık kapı bırakmaz.

Paphlagonia Bölgesi'nde tespit edilen Zeus epithetlerinin birçoğu Hellence değildir ve kesin bir karşılığı bilinmezken, toponime işaret ettiği düşünülmektedir. Keza N. Şahin, Anadolu'da görülen Zeus epithetlerinin çeşitliliğini, tanrının Hellen kimliği ile Anadolu'nun yerel Fırtına Tanrısı'nın kimliği ile birleşmesinden kaynaklandığını belirtir (Şahin, 2001, s. 1). Paphlagonia Bölgesi'nin coğrafi anlamda ana arter yollardan uzak, özellikle Olgassys (Ilgaz) Dağları ile Anadolu Platosu'ndan ayrılmış ve birçok araştırmacının nitelediği gibi bu coğrafi kısıtlılıklardan dolayı "yalıtılmış" ve bu noktada kültürel dinamiklerin hızlı değişmediği, özellikle de iç bölgelerde Hellenizm'den ve Romanizasyon'dan uzak kalmış bir bölge olarak kalmış olması, Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus inancının kökeninde ve pişmiş toprak ve taş boğa adakların yoğun kullanılması özelinde Tunç Dönemleri'ne uzanan yerli bir Anadolu dininin izlerinin olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Paphlagonia Bölgesi'nin MÖ 2. bin'i tam olarak anlaşılmış değildir. Dönem çok az sayıdaki araştırma ve tekil buluntularla temsil edilmektedir. Hitit yazılı kaynakları bölgede Pala Kültürü'nün olduğunu bildirir. Hitit arşivlerinde Palaca metinler olup bunların tümü Pala Fırtına Tanrısı Zaparwa Kültü üzerinedir. Zaparwa bölgenin aynı zamanda baş tanrısıdır. Metinlerde, Zaparwa ile ilişkili olarak Tiunaš ismi verilen bir boğadan bahsedilmekte olup bu boğa aynı zamanda tanrının kendisi olarak da kabul edilmektedir. Döneme ilişkin arkeolojik bulgular da bölgede bir fırtına tanrısı kültü olduğu yönündedir. Kastamonu Kınık Kazıları'nda bulunan boğa başlı ryhtonlar ve Taprammi Çanağı, yine Kastamonu Pınarbaşı'nda bulunan ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülen kılıç gibi kültik nesneler bölgede bir Fırtına Tanrısı Tapınağına işaret eder. Öte yandan Paphlagonia Bölgesi coğrafi sınırlarında çok az 2. bin yerleşmesi tespit edilmişse de bölgenin güney ve doğu sınırlarında 2. bin kült yerleşimleri dönem dini merkezleri olarak bölgeyi çevrelemişlerdir. Hem İnandıktepe hem de Nerik bu kült merkezlerinin başlıcalarını oluşturur.

Genel anlamda değerlendirilip Zaparwa Kültü'nden yola çıkıldığında Paphlagonia Bölgesi'nin Orta ve Son Tunç Dönemleri'nde Pala Kültürü içinde baş tanrısının bir Fırtına Tanrısı olduğu ve bu fırtına tanrısının da sembolü, kutsal hayvanı ve aynı zamanda tanrısal tezahürünün boğa olduğu biraz daha kuvvetli biçimde ileri sürülebilir. Bu noktada tezimizde yer verdiğimiz Zeus Kültleri'nin kırsal kökenli, berekete yönelik fırtına ve dağ kültleri olması, pişmiş toprak ve taş boğa adakların varlığı gibi unsurlarla, Tunç Dönemleri'ndeki bölgede boğa olarak tezahür edilen fırtına tanrısının geç dönem yansımaları olduğu ve bölgede tespit edilen birçoğu yerel toponimden kaynaklı tanrıların Anadolu yerli tanrıları olduğu düşüncesi de güçlenmiş olmaktadır.

MÖ 2. bin inanışları içinde fırtına tanrısı kültü ve bu kültte boğanın tanrının tezahürü olması yukarıda açıklanan anlamsal benzeşimin yanında biçimsel benzerliklerle Paphlagonia Zeus Kültleri'nde görülen boğalarla da yakınlaştırmaktadır. Tanrı tezahürü olarak Hitit Dininde boğa, Fırtına Tanrısının kendisi olarak ayakta, sabit duran, gövdesi silindirik, cinsel organı kimi örneklerde Paphlagonia Boğaları gibi yatay gösterilmiş, boynuzların hemen altından çıkan kulakları oval ve gözler içiçe daireler içerisindedir. İnandıktepe Vazosu ve Alacahöyük'deki kabartmalarında görüldüğü gibi tanrının tasviri sunak üzerindeki bir heykel şeklinde olup, üç boyutlu olarak her taraftan görülebilecek bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Boğa tanrı bir sunak üzerinde

görünmektedir. Bu özellikler göz önüne alındığında önce düşüncede, kısmen de biçim olarak Hitit Boğa Tanrısı, Paphlagonia Boğaları ile benzeşmektedir. Özellikle boğaların her iki kültürde ayakta, sabit ve kısmen ön ayakları üzerine dayanmış bir gösterime sahip olmaları, üç boyutlu yapılarak her taraftan görülmelerinin sağlanması, kuyruğun ve cinsel organın veriliş biçimleri gibi detaylarıyla birlikte birbirine yanaştırmaktadır. Özellikle Sarissa kazılarında bulunan pişmiş toprak boğalar ile (Müller-Karpe, 1998a, s. 450), Kastamonu Müzesi'ndeki (Env. 408) pişmiş toprak boğanın kuyruklarıyla aynı ve kısmen de İnandıktepe'den bulunan boğaların kuyruk veriliş biçimleriyle Hitit ve Paphlagon boğalarının benzeşmesi de önemlidir. İnceleyebildiğimiz boğa örneklerinde, ister pişmiş toprak ya da taş isterse de metal örneklerde boğaların kuyrukları bu şekilde gösterilmemiş aynı zamanda boğaların tamamına hareket verilmeye çalışılmıştır.

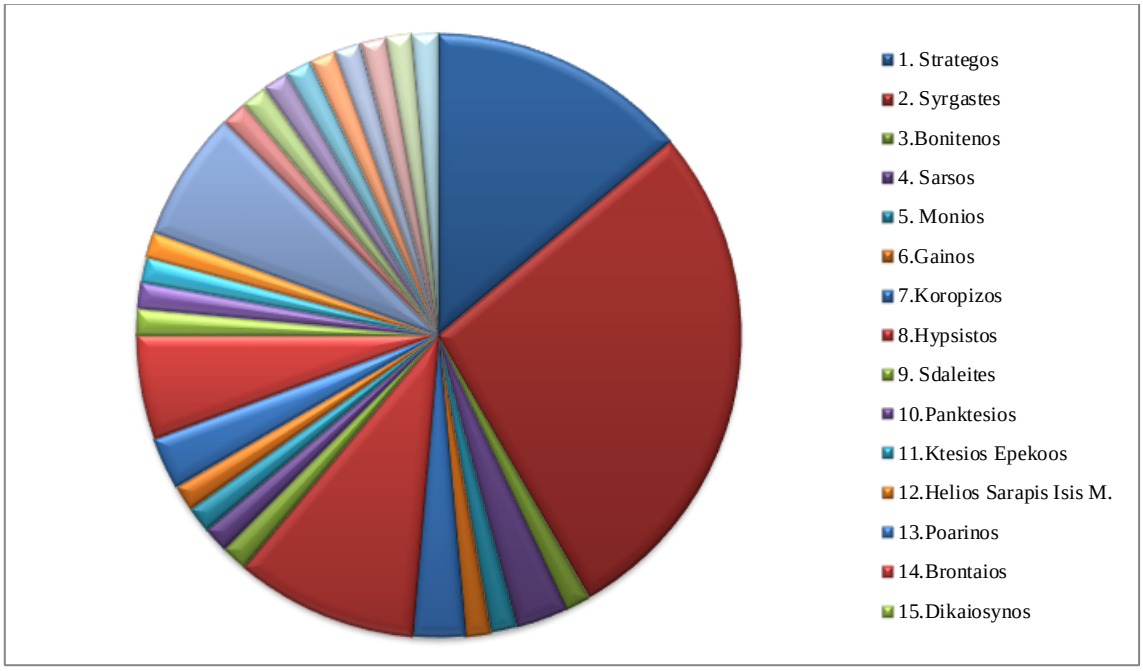
Tüm bu veriler göz önüne alındığında Paphlagonia'daki Zeus Kültü içinde yer alan boğaların düşünsel ve biçimsel varlıkları Tunç Dönemleri'ne dayanan fırtına tanrısı kültünün daha geç dönem yansıması olduğu kabul edilebilir.

Paphlagonia'daki Zeus Kültü'nün kökeni izlenmesinde tanrının bir koruyucu ve kurtarıcı olduğu düşünülmelidir. Bu özellikle Anadolu'nun kuzeyinde yer alan bölgenin tamamı için geçerlidir. Zeus'un epithetleri, tanrının kithonik/ölü kültü özelliklerini gösterir ve Paphlagonia'daki bazı bölgelerin patronu olarak kabul edildiğini gösterir. Karzena'daki Zeus Karzenos, Kimistene'deki Zeus Kimistenos, Bonitenos'daki Zeus Bonitenos gibi bölgeyi, insanları ve köylüleri koruyan soterik ve apotrophik işlevlere sahip bir tanrı olarak kabul edilirler. Tanrının bölgedeki bu yaygın görülen özellikleri ile köylerin ve bölgelerin patron tanrısı olması Phrygia, Karia gibi hem tarımcı hem de etnik toplulukların örgütlenmesine dayanan toplumsal düzenin göründüğü yerlerde de baskın bir özelliktir (Mitchell, 1993b, s. 23). Ayrıca Koropizos, Gainios, Baleos, Sdaleites, Monios, Sarsos, Ksibenos, Disabeites, Poarinos, Dikaiosynos, Doumousinos gibi diğer yerel epithetler de toponime bağlı olmalıdır. Bunların tümü, Zeus'un köylerin, küçük kasabaların ve etnik toplulukların koruyucusu olarak görürüz. Zeus Soter, Patroos, Ktesios gibi epithetler ise tanrının Hellen kültüyle karşılaştırılır. Bu epithetler evin bakıcısı ve savunucusu, avlu, arsa, mülk, bireysel mülkiyet gibi Zeus'un ezoterik özellikleridir. Genel anlamda Paphlagonia'da Zeus'un, bölgeler ve şehirlerin koruyucusu olması bölgede yaşam tarzı ve toplumsal örgütlenmenin yerli ve etnik nüfusuna dayalı olmasıdır (Saprykin, 2009, s. 253). Etnik topluluk özelinde var olan tanrı, bölgede, κατα κώμας şeklindeki bölgesel örgütlenmeyi de gösterir. Bu durum

özellikle Roma İmparatorluk Dönemi yazıtlarında görülmesiyle Phrygia ve Lydia ile de paralellik göstermektedir (Chiai, 2019, s. 112).

Tablo 13: *Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde yer alan epithetlerin yazıt ve sikke yoğunluğunu gösterir buluntu tablosu ve grafiği*

KÜLT İSMİ	YAZIT	SİKKE
Strategos	1	9
Syrgastes	3	17
Bonitenos	1	
Sarsos	2	
Monios	1	
Gainios	1	
Koropizos	2	
Hypsistos	7	
Sdaleites	1	
Panktesios	1	
Ktesios Epekoos	1	
Helios Sarapis Isis Myrionymos	1	
Poarinos	2	
Brontaios	4	
Dikaiosynos	1	
Naudamenos	1	
Soter	1	
Stratios	1	
Kimistenos	5	
Baleos	1	
Epekoos	1	
Epidemios	1	
Epikarpios	1	
Karzenos	1	
Basileus	1	
Brontaios Ksibenos	1	
Doumousinos	1	
Helios Sarapis	1	
Helios Sarapis Isis Kuria	1	

Tezimiz kapsamında bölgedeki Zeus Kültü'ne yönelik arkeolojik ve epigrafik bulgular kült organizasyonunun yapısı ve işleyişi hakkında bilgi ortaya koymamızı ya da fikir yürütmemize imkan vermemektedir. Ancak külte ilişkin yazıtlarda geçen bazı isimlerin birden fazla yerde kullanılmış olması bölgede "Kült Rahibi" olabilecek kişilerin varlığına işaret edebilir. Bu isimler Khrestos ve Antiokhos'tur. Khrestos ismi ile biz, Amasra Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen oturan Zeus heykelinin kaidesindeki yazıtta (Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114; **Kat.Am.Ark-89 / Kat.Am.Yzt-20**), Hadrianopolis teritoryumunda kalan Tamışlar Köyü, Kızılcapınar Mahallesi buluntusu olan Zeus Brontaios adak yazıtında (Laflı-Christof, 2013, s. 132-133; Thonemann, 2015, s.82-83; **Kat.Had.Yzt-9**) ve Pompeiopolis'ten gelen Zeus Brontaios Ksibenos'a ait adak yazıtlarında görmekteyiz (Chiai, 2019, s. 113-114; **Kat.Pomp.Yzt-2**). Eserlerin tümü de MS 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Khrestos, oturan Zeus heykeli ile Zeus Brontaios Ksibenos için adak yapan kişi iken, Hadrianopolis'ten gelen Zeus Brontaios yazıtında adağı adayan değil adak yazıtını yapan olarak görülür. Paphlagonia Bölgesi'nde Khrestos ismi aynı zamanda Kimistene'den bulunan Artemis Kratiane yazıtında da yine adak yazıtını yapan olarak görülür (Kaygusuz, 1983, s. 116). Yine aynı isim bölgede iyi bilinen Amastris kökenli Vibius ailesinden, Hadrianopolis'te ölen Gaius Vibius Epaphroditos ve eşi Venusta'nın mezar yazıtını yaptıran bir aile üyesi olarak da karşımıza çıkar. Vibius ailesinden Sextus Vibius Gallus ise Kytoros ve Aigialos kentlerinden tespit edilmiş Zeus Monios ve Zeus Sarsos adaklarını yapan kişi olarak bilinmektedir (Marek, 1993, s. 185-186, Am. Kat. 111-113). Khrestos adlı

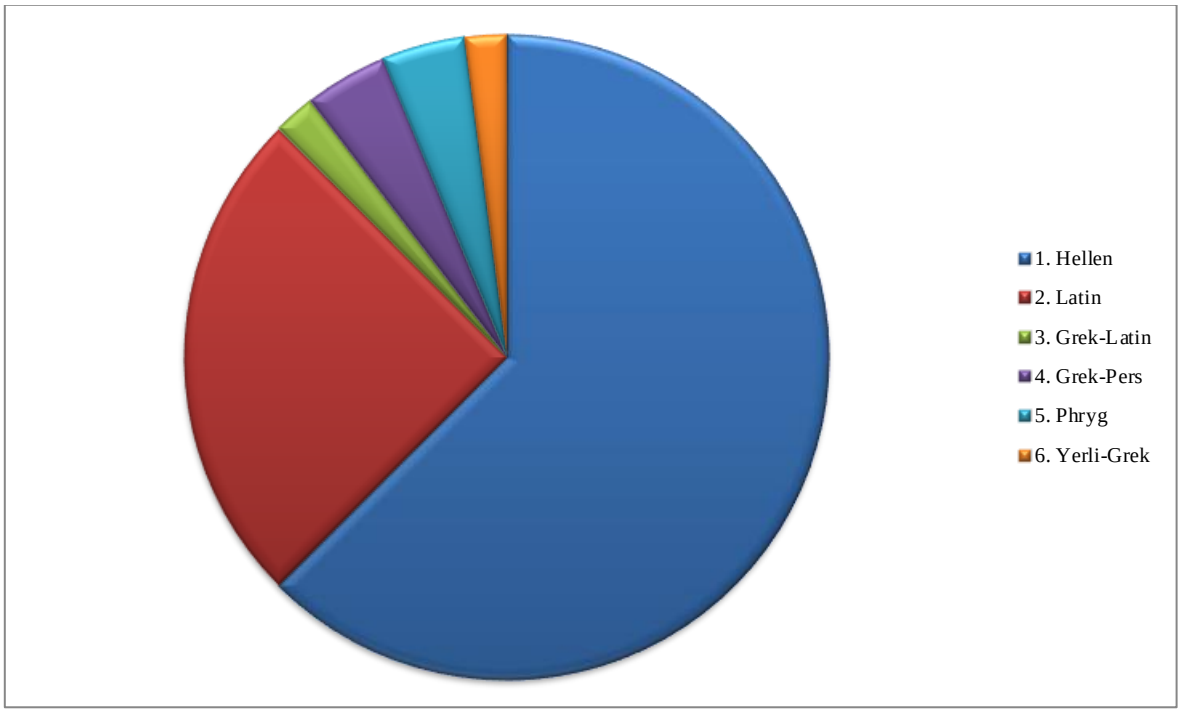
kişinin soyuna ait sadece iki yazıtta bilgi görünmektedir. Pompeiopolis'ten gelen Zeus Brontaios Ksibenos yazıtında "Nestor oğlu" olarak geçerken, Kimistene'deki mezar yazıtında ise "Amastrisli Quirinus oğlu" olarak geçmesiyle bu iki kişinin farklı kişiler olduğu anlaşılırken diğer isimlerin ise aynı kişi olması ve bölgedeki Zeus Kültü'ne hizmet eden bir "Kült Rahibi" ya da "Kült Personeli" olabileceği düşünülebilir.

Aynı şekilde, muhtemelen Tios teritoryumundan Zeus Syrgastes'e ait agon yazıtını adayan (Öztürk, 2012, s. 200-201; **Kat. Am. Yzt-2**) ve çok yakın bir coğrafyada Zeus Karzenos'a adakta bulunan (Kaygusuz, 1984, s. 63; **Kat. Had. Yzt-13**) "Antiokhos oğlu Antiokhos" adlı kişilerin her ne kadar aynı kişi olup olmadıkları bilinemese de yine de Zeus Kültü'ne ait kurumsal bit yapının da varlığına ve rahiplik kurumuna işaret ediyor olabilirler.

Tablo 14: *Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültleri içinde yer alan yazıtlarda geçen isimlerin kökenlerini gösterir tablosu ve grafiği*

ADAYAN	TANRI/KÜLT	TARİH	TERİTORYUM	DİL	KÖKEN
Parmanikes-Pharnakes	Zeus Strategos	MS 62	Amastris	Hellen	Yerel
Antiokhos oğlu Antiokhos	Zeus Syrgastes-Agon	MS 2-3. Yy	Tios-Amastris	Hellen	Yerel
Ptolemaios	Zeus Syrgastes-Adak	MS 2-3. Yy	Tios-Alba Iulia	Hellen	Yerel
Q(uintus) M(ucius?) Tryphon	Zeus Syrgastes	Roma İmp. Dön.	Tios-Brescia	Latin	Yerel
Khrestos	Oturan Zeus Heykeli-Adak	MS 2. yy	Tios-Amastris	Hellen	Yerel
Marcus Aurelius Aleksandros	Zeus Bonitenos	MS 209	Bonita-Amastris	Hellen	Yerel
Sextus Vibius Gallus	Zeus Sarsos	MS 3. Yy ortaları	Aigialos-Amastris	Latin	Yerel
Sextus Vibius Gallus-Euelpistos	Zeus Monios	MS 2. Yy başı	Kytoros-Amastris	Latin-Hellen	Yerel
Euelpistos	Zeus Gainios	MS 2. yy	Karlı-Amastris	Hellen.	Yerel
Gaius oğlu Disoukon	Zeus Koropizos	MS 2.yy	Karlı-Amastris	Hellen-Pers (?)	Yerel
Gaius oğlu Dizoukon	Zeus Koropizos	MS 2. yy	Karlı-Amastris	Hellen-Pers (?)	Yerel
Aurelios Protoktetos (?)	Theos Asbamaios	MS 3. yy	Amastris	Hellen	Hellen-Pers
Helios	Zeus Hypsistos	Roma İmp. Dön.	Amastris	Hellen	Hellen
Oclatianus Domitianus	Zeus Hypsistos	Roma İmp. Dön.	Tios-Amastris	Latin	Hellen
Epagathos	Zeus Megalo Sdaleites	Roma İmp. Dön.	Amastris	Hellen	Yerel
Caeser	Zeus Ktesios Epekoos	Roma İmp. Dön.	Amastris	Hellen	Hellen
Euarestos'un oğlu Stratonikos	Zeus Helios Sarapis Isis	MS 1-2. yy	Amastris	Hellen	Mısır
Kriton oğlu Daipos-Menophilos oğlu Alkimos-Matrius	Zeus Poarinos	MO 137/136	Ionopolis	Hellen	Yerel

Pythios oğlu Herondas	Zeus Poarinos	MÖ 3.-2. yy	Ionopolis	Hellen	Yerel
Timothes oğlu Khettas-Gaius	Zeus Brontaios	MS 2. yy 2. yarısı	Kallistratia-Ionopolis	Hellen	Phryg
Dionysos oğlu Pythes	Zeus Dikaiosynos	MÖ 2-1. Yy	Sinope	Hellen	Yerel- Hellen
Aelius Threption Pontianus-Severus Macer	Theos Hypsistos	MS 1-2. yy	Sinope	Latin	Hellen
Onesitimos ve oğlu Agathemeros	Theos Hypsistos	MS 1-2. yy	Sinope	Hellen	Hellen
Ius… Rufina	Theos Hypsistos	MS 1-2. yy	Sinope	Hellen	Hellen
Valeria Marciane	Theos Hypsistos	MS 1-2. yy	Sinope	Latin	Hellen
Lucius Septicus Apolaustos	Zeus Naudemenos	MS 1-2. yy	Sinop	Hellen	Yerel
… ile Ei…	Zeus Brontaios/Thallos	MS 2. yy	Gangra	Phyrg (?)-	Phryg
Amias	Zeus Brontaios/Thallos	MS 2. yy	Gangra	Phryg	Phryg
Polemon ve Domitianus	Zeus Stratios	Roma İmp. Dön.	Gangra-Atina	Hellen	Yerel -Pontus
Proklos oğlu Albos	Zeus Kimistenos	MS 2. yüzyıl	Kimistene	Hellen	Yerel
Synphorus	Zeus Kimistenos	MS 2. yüzyıl	Pompeiopolis	Hellen	Yerel
Myron	Zeus Kimistenos	MS 2. yüzyıl	Abrud	Hellen	Yerel
Aurelius Iulianus	Zeus Kimistenos	MS 2. yy sonu 3. yy başı	Apullum	Latin	Yerel
Puplius Antoninus Arestos	Zeus Baleos	Roma İmp. Dön.	Çardak-Hadrianopolis	Latin	Yerel -Thrak
Mar[-----]oğlu Marianus	Zeus Brontaios	Roma İmp. Dön.	Hadrianopolis	Latin(?)	Yerel
Iullos oğlu Kyrillos	Zeus Brontaios	MS 2. yy	Hadrianopolis	Hellen	Yerel
- …imosu'nun oğlu ile birlikte…Khrestos yaptı - Monimos oğlu Artemidoros adadı-Khrestos	Zeus Brontaios	MS 3-2. yy	Hadrianopolis	Hellen	Yerel
Euktaios	Zeus Epekoos	Roma İmp. Dön.	Hadrianopolis	Hellen	Hellen
Cladius Severus'un kâhyası Ophelion ve (karısı) Helias,	Zeus Epidemios	MS 1-2. yy	Hadrianopolis	Hellen	Hellen
Narina'nın oğlu Neikias ve karısı Khreste	Zeus Epikarpios	MS 165	Hadrianopolis	(Narina) Yerli (?)-Hellen	Hellen
Antiokhos oğlu Antiokhos	Zeus Karzenos	Roma İmp. Dön.	Hadrianopolis	Hellen	Yerel
Philodoros	Zeus Basileus	MS 2. yy	Pompeiopolis	Hellen	Hellen
Nestor oğlu Kh(res)tos	Zeus Brontaios Ksibenos	MS 2. yy	Pompeiopolis	Hellen	Yerel- Phryg
Cladius Protegenes	Theos Doumousinos	MS 2. yy	Pompeiopolis	Latin	Yerel
Ankyralı Asklepiades	Zeus Helios Sarapis	MS 268	Pompeiopolis	Latin	Hellen-Mısır
Catonius Macer	Zeus Helios Sarapis Isis Kuria	MS 2-3. yy	Pompeiopolis	Latin	Hellen-Mısır
Kharidemos	Zeus (?)	MS 2. yy	Pompeiopolis	Hellen	Yerel
Aleksandros	Zeus (?)	MS 2. Yy	Pompeiopolis	Hellen	Yerel

Zeus'un yerel tanrılarla birleşme süreci Paphlagonia'daki kıyıda yer alan Hellen kolonisi kentlerden yayıldığı düşünülebilir. Aynı zamanda Hellenistik Dönemle birlikte bu synkretik yapının Pontus Krallığı'nın kurulması ile krali kült haline getirilmesi, bölgede yaşayan Hellen nüfusunun sempatisini kazanma çabasında, hem yerli hem de Hellen nüfusu ile özellikle Roma Devletine karşı olan savaşta popülerlik ve yayılım kazanmış olmalıdır (Saprykin, 2010, s. 465-514).

Paphlagonia Bölgesi'nde görülen Zeus inancı, birçok değişik epithetle kendini gösteren bölgedeki en önemli külttür. Tezimizde yer verdiğimiz tanrıya ait epithetlerin büyük çoğunluğu yerel toponime ve otokton kabilelere işaret etmektedir. Epithet çeşitliliği bölgede toplulukların, göksel ve meteorolojik olaylardan sorumlu ve dolayısıyla bereketle ilişkili ama aynı zamanda kişiden ülke topraklarına uzanan ve aynı zamanda sürü ve ürülerin de koruyucusu olan bir tanrı inancına sahip olduğunu göstermektedir. Bu epithet çeşitliliği aynı Hitit Dönemi'nde olduğu gibi farklı isimlerle tapınılan ama benzer işlevdeki tanırların varlığını da gösterir. Mevcut veriler çerçevesinde bu tanrının kithonik özelliklere de sahip olduğu düşünülebilir. Bölgede görülen taş boğa adakların varlığından ve bu adakların İç Paphlagonia'da yoğunlaşmasından yola çıkıldığında bölgedeki hâkim tanrının 2. bin inançlarının geç dönem yansıması olduğu söylenebilir. Özellikle de bölgenin yalıtılmış olması, kıyısı dışında Hellenizm'den etkilenmemiş olması, Roma Dönemi sonrasında bile çevresel

bağlantılarının az olması bölgedeki inançların çok uzun süredir korunmuş olabileceği görüşüne bir destek niteliğindedir.

Bu yerli ve çok işlevli tanrı, Hellen kolonizasyonu ile Zeus ile tanışmış, kültlerin benzerliğinden dolayı da zaman içerisinde synkretik bir yapı ile varlığını sürdürmüştür. Bu birleşmenin ne zaman olduğu ise kesin değildir. Çünkü bölgedeki Klasik Dönem sonuna tarihlenen sikkelerde görülen lejandsız Zeus betimi bize bu konuda bilgi vermemektedir. Antik yazılı kaynaklara geçen ve yine Hellenistik Dönem öncesi bilgiler içinde aynı durum söz konusudur. Bölgede epithetli olarak en erken veri Sinope için Zeus Soter ile birlikte gelirken bu tanrının Hellen tanrısı olmasından dolayı tamamen bölgeye mal edilmesi beklenemez. Abonuteikhos'tan gelen ve yerli kökenli olduğunu düşündüğümüz Zeus Poarinos ise yerli inanış olarak en erken veri sağlayan epithetimizdir. Epigrafik verilere göre birçok epithetin Roma İmparatorluk Dönemi olmasına bakarak, Zeus ile yerli baş tanrının birleşimi şimdilik Hellenistik Dönemle birlikte başlamış olabileceğini varsayabiliriz.

Paphlagonia ve Pontus Bölgeleri'nde Zeus Kutsal Alanı olarak tespit edilmiş yüksek noktalarda "dinsel inanışın devamlılığı" çerçevesinde, farklı zaman dilimlerinde olduğu gibi bugün de çeşitli inanışların sürdürüldüğü görülmektedir. İçerik olarak, antikçağ inanışlarına benzer şekilde yükseklerde, dağ tepelerinde tanrıya daha yakın olma motivasyonu ile özellikle "yağmur duası" için yapılan ritüel ve dualarda, Anadolu'nun erken dönemlerinde olduğunda gibi bereketin geldiği yerler olarak görülmesi ilginçtir. Bu alanlardan örnekler arasında Paphlagonia Bölgesi için Sinope Karusu'nın art alanında bulunan ve Zeus Dikaiosynos ile eşleştirilen Asar Tepe yer alır. Alanda günümüzde yağmur duası, bahar başlangıcı gibi kutsal zamanlarda kullanılan İslami inanışa göre biçim almış ancak kutsallıkları halen devam eden yerleridir. Sinop Asar Tepe gibi bir önemli mekânda Zeus Bonitenos kutsal alanı ve tapınağı yakınındaki Göktepe Mevkidir. Burada da hem yerleşim, hem kutsal mekân hem de mağaranın varlığı tanrının dağ ve bereket tapınımının yerel kökenleri göstermesi açısından ve belki de bölgedeki dağ/fırtına inanışının dağ tepelerinden tapınağa ulaşan sürecini göstermek açısından iyi bir örnek olabilir. Buralar gibi Olgassys Dağı'nın zirvesi, günümüzde Hacet Tepesi olarak benzer işlevleri sürdürürken, burada yapılan dinsel içerikli toplu yemekler Tantalos'un oğlu Pelops'u pişirerek tanrılara kurmuş olduğu sofrayı anımsatır. Bölgeden birçok dağ ve tepe zirvesi benzer işlevde ismi bilinmeyen ya da unutulmuş evliya ile birlikte benzer işlevleri taşımaktadır. Bu alanlardan tespit edilebilen

bazılarında genelde ikili olmak üzere, orta boy taşlardan oval biçimde oluşturulmuş, kenarları yükseltilmiş temenos denebilecek günümüz ritüellerinin odağında yer alan kutsal alanlar bulunmaktadır. Bu alanlardaki ritüellerde bereket ve zenginliğe aynı zamanda sağlığa dair olan istek ve dilekleri sembolik işaretlerle bir adak olarak da sunulmaktadır. Yine bu kutsal alanların bir diğer önemli işlevi kuraklık zamanlarında göksel tanrıya en yakın mekân olan, suların fışkırdığı dağların zirve noktaları olarak yağmur duasının yapıldığı yerler olmasıdır. Tezimiz kapsamında düşünüldüğünde tanrı Zeus'un bir fırtına tanrısı olması, meteorolojik olaylardan sorumlu olması ve getirdiği yağışlar ile yeryüzüne bereketi sağlaması ve dağ kültlerine sahip olmasıyla bugünkü yüksek yerlerde, isimleri yitmiş evliyalar aracılığıyla belirli ve belki değişmez ritüellerle yine bereketi sağlayacak yağışın isteniyor olması en azından düşünce de bir kültürel devamlılığa işaret olarak yorumlanabilir.

SONUÇ

Paphlagonia Anadolu Arkeolojisi içinde az çalışılmış ve bu nedenle de arkeolojik anlamda yapısı çok tanınmayan bir bölgedir. Bölge karasal anlamda doğu-batı uzantılı sıradağlarla İç Anadolu platosundan ayrılmıştır. Bölgenin merkezinden geçen ana yolların bulunmaması da bölgenin doğu ve batısı ile iletişim ve etkileşimi kısıtlamaktadır. Kıyının hemen ardından yükselen dağlar, bölgeyi iç ve kıyı Paphlagonia olarak ikiye ayırmakta ve özellikle kıyıda görülen kolonizasyonun etkilerinin iç bölgelere ulaşmasını sınırlandırmaktadır. Kıyı Paphlagonia'da ise doğal liman sayısının çok az olması Tios, Amastris ve Sinope dışında büyük kentlerin oluşmasını engellemiştir. Bu coğrafi kısıtlılık Paphlagonia'nın Asia Minor'un diğer birçok bölgesine göre kendine has bir yalıtılmışlık sağlamıştır. Bu durum özellikle bölgede kentleşmenin geç başlamasına, kültürel etkileşimin bir çok alanda zayıf kalmasına neden olmuştur. Coğrafi kısıtlılığın getirdiği dezavantajlar bölgenin kendine has kültürünün pek değişim göstermeden devamına ve aynı zamanda bu kültürün kökenlerinin Anadolu Tunç Dönemleri'ne kadar geri giden kökenlerinin de korunmasına da yol açmıştır.

Paphlagonia'da, coğrafi yapı özellikle iç bölgede kentleşmenin Roma İmparatorluk Dönemine kadar oluşmasını engellerken bu durum bölge yollarının sağlıklaştırılması ve geliştirilmesiyle değişmeye başlamış ve ardından İç Paphlagonia'da Pompeiopolis ve Hadrianopolis gibi yerleşimlerin oluşmasını sağlamıştır. Yine iç bölgede kalan Gangra ise bölgenin krali merkezi olarak Hellenistik Dönemde var olduğu bilinen yegane yerdir. Kıyıda da az sayıdaki limanlardan dolayı Tios, Amastris ve Sinope gibi bölgenin büyük ve gelişkin şehirleri oluşmuşken diğer yerleşim ise küçük boyutlu kalmıştır.

Mevcut veriler ışığında Zeus Kültü, Paphlagonia Bölgesi'nin hakim inanışı olarak görülür. Bölgedeki kült verileri incelendiğinde Zeus Kültü'ne ait bilgilerin MÖ 4. yüzyıla kadar geri gittiği görülmektedir. Bölgede özellikle yazıtlardan takip edilebilen Zeus epithetlerine bakıldığında tanrının bölge ve şehirleri koruyan, bazılarının bölgesel nitelikte diğerlerinin ise toponim kökenli daha küçük alanların koruyucu tanrısı olduğu görülmektedir. Genelde gökyüzü olaylarından sorumlu, dağ tanrı kimliğindeki tanrı bereket kültü temelinde gökyüzünden toprağın verimliliğine kadar bölge insanının pratik yaşamındaki ana dayanağı durumundadır. Kimi epithetler altında kithonik özellikler de gösteren tanrının bu özelliği ile gökyüzü-toprak korelasyonu yanında

insanların doğumundan ölüm ve ölüm sonrasına kadar olan varlık sürecinin belirleyicisi olduğunu ortaya koyar.

Tanrının gökyüzü-toprak etkileşiminde verimlik veren tanrı olması Paphlagonia Bölgesi'ndeki Hellen epithetli kültlerden de görülebilir. Antikçağda hakim ekonominin tarım ve hayvanlıcık olduğu Paphlagonia Bölgesi'nde genelde toponimden gelen yerel epithetli diğer Zeus inanışlarının da temel işlevinin bu yönde olduğu da düşünülmelidir.

Her ne kadar sikkelere bakarak bölgede Zeus Kültü'nün MÖ 4. yüzyıl ortalarına kadar geri gittiği görülse de arkeolojik veriler şimdilik bu durumu desteklemek için yetersizdir. Külte ilişkin sağlıklı bilgiler, yazıtlar ışığında Roma İmapartorluk Dönemi ile birlikte gelmeye başlar. Ancak birkaç Hellenistik Dönem epigrafik bulgu kültün yerel epithetli kökenlerini görmek açısından da önemlidir.

Paphlagonia'daki bölgesel nitelikli Zeus epithetlerinin büyük ihtimalle bir tapınağa sahip olduğu söylenebilir. Çalışmamız içinde bir tapınağa sahip olabileceği şeklinde tartıştığımız tanrılar olan Strategos, Syrgastes, Kimistenos gibi tanrıların yerel toplulukların koruyucusu olmaktan öte bölge ve ülke koruyucusu niteliklerine sahip oldukları görülür. Tapınağını kesin olarak bildiğimiz Zeus Bonitenos'un yanı sıra Zeus Strategos yazıtlarında geçen "patroo" ifadesi zaten bu tanrıların ata kültüne sahip tanrılar olduğunu gösterir. Mevcut veriler ışığında bu bölgesel tanrıların tapınaklarının Severuslar Döneminde, yani Asia Minor'un Roma Dönemi en kapsamlı inşa döneminde yapıldığı görülür. Tapınaklar dönem özelliği olarak yüksek podyumlu peripteros ya da prostylos plan tipine sahiptir. Ancak arkeolojik çalışmaların yetersizliğinden bu tapınakların daha erken evrelerinin olup olmadığı şu an için bilinememektedir. Ancak Zeus Bonitenos Tapınağı çevresinden gelen veriler bu tapınakların bulunduğu kutsal alanların kesinlikle daha erken kullanım evrelerinin olduğunu göstermektedir. Bölgedeki Zeus Tapınaklarının önemli bir özelliği de çoklu tapınıma ev sahipliği yapıyor olmasıdır. Özellikle Zeus Bonitenos Tapınağı hakkındaki bilgilerimize bakıldığında bu tapınak alanlarında farklı epithetler altında çoklu Zeus inancı olduğu gibi diğer örneklerimize bakarak tapınakların içinde bulunduğu kutsal alanlarda farklı tanrı ve tanrıça tapınımlarına da yer verildiği görülmektedir.

Bölgede tapınakların yanı sıra kırsal özellikler gösteren muhtemel kutsal alanlara ilişkin de bulgular bulunmaktadır. Bu olası kutsal alanlar ortalama rakımı 775 m olan bölgenin daha yüksek kesimlerinde bulunurken, temenos olabilecek yapı kalıntıları, taş boğa adaklar, pişmiş toprak boğa adakları, yanık kesitler içinde hayvan kemikleri gibi

bazı veriler buraların bir kutsal alan olduğuna işaret eder. Aynı zamanda özellikle İç Paphlagonia'da pantheonun çeşitlilik göstermemesi bu alanların Dağ Kültü özelinde yerli Zeus inancına hizmet veren yerler olduğunu göstermektedir.

Paphlagonia Bölgesi Zeus Kültü arkeolojik bulguları arasında kartal figürü önemli bir yer tutar. Zeus'un kutsal kuşu olan kartal bölgede sikkeler, sunaklar, kaya mezarları ön cephesi ve adak heykellerinde kendisi gösterir. Bölge Zeus Kültü içinde kartal betimlerinde farklı bir özellik de bazı kartalların pençelerinde bir şey tutuyor olarak gösterilmiş olmalarıdır. Bu betim antikçağda Zeus'un sağladığı kent kuruluşu olarak değerlendirilirken Sinope dışındaki Amastris ve Gangra kentlerinin böylesi kuruluş efsanelerini Roma İmaparatorluk Döneminde yaratmış olabilecekleri öne sürülebilir.

Bölge için Zeus Kültü'nün önemli bir parçası da boğa adaklardır. Antikçağın kutsal hayvanı ve kurban hayvanı olan boğa her ne kadar başka tanrılarla da ilişkili olsa da Paphlagonia Bölgesi'nde direkt olarak Zeus inancı ile ilintilidir. Boğa, sikke, sunak ve kaya mezar cephelerinde kabartma olarak ayrıca pişmiş toprak ve taş olarak da adak şeklinde karşımıza çıkar. Pişmiş toprak boğa adaklar bölgenin her tarafından gelirken kalıp tekniğinde olmaları yanında biçimsel farklılar taşırlar. Ancak Zeus Bonitenos Kutsal Alanı'ndan örneker ise farklı yapım teknikleri, çeşitli ebatlara sahip olmaları ile farklı bir kategori oluştururken aynı zamanda bölge Zeus Kültü'nün oldukça geriye giden bir inanış olduğunun kanıtı da olabilirler.

Bölgenin Zeus Kültü içinde taş boğa adaklar ise oldukça ayrı ve özel bir önem taşımaktadır. Tamamı İç Paphlagonia buluntusu olan 19 taş boğa adak çalışma içerisinde incelenmiştir. Bu boğa adaklardan 3 tanesi üzerinde tanrı Zeus'a adandığına ilişkin yazıt bulunurken bir başka örneğin yazıtında ise tanrının ismi geçmez. Eldeki başka örneklerde ise kırmızı boya izleri hala görülebilmektedir. Zeus'a adandığı kesin olan taş boğa adaklar zamansal farklılıklara sahip olsa da kanonik bir yapıda, kendi içinde değişmez bir biçimde yapılmışlardır. Boğaların üç boyutlu bir şekilde yapılmış olmaları onların her taraftan görülebilecek şekilde tasarlandıklarını gösterir. Bu nokta da taş boğaların bir adaktan öte bir kült heykeli olarak yapıldıkları da ileri sürülebilir.

Taş boğa adaklar üzerine yaptığımız stil kritik çalışmasına göre MÖ 5. yüzyıl ile özellikle yazıtlı olanların yazı stiline göre MS 2. yüzyıl aralığına yerleştirilmişlerdir. Bu tarihleme geniş bir aralığa sahiptir ve mevcut bilgiler ışığında şu aşamada kesin bir

tarihe yerleştirmek mümkün değildir. Ancak stil kritik çalışması boğaların kendi içerisinde bir gelişim geçirdiğini göstermektedir.

Taş boğa adaklar ayakta, kısmen arka bacaklarından güç almış, kuvvetli bir şekilde yükselen boyun, görkemli göğüs ve gerdanları, boru şeklinde esnemeyen vücut, yatay şekilde gösterilmiş cinel organ ve arkadan çıktıktan sonra vücuda yapışık şekilde yarım yuvarlak yaparak vücudun yan tarafına yapışan kuyrukla yapılmışlardır. Bu betim içerisinde boğaların genel görünümüne en yakın örnekler Son Tunç Dönemi'nden Hitit Boğaları olarak karşımıza çıkar. Benzer heybetli bir duruş, üç boyutlu yapılmış olmaları ile özellikle kuyruğun gösteriş biçimi Hitit Dönemi Fırtına Tanrısı boğaları ile Paphlagonia Boğalarını oldukça yaklaştırır. Bu benzerlik özellikle yukarıda vurgulandığı gibi coğrafi şartlardan kaynaklı yalıtılmış bir bölge olan Paphlagonia'daki Zeus inancının aslında Tunç Dönemleri'nden beri süre gelen Fırtına/Dağ Tanrısı inanışının hem anlayış hem de biçimsel olarak devam ettiğini göstermektedir. Keza, Lykia Dynastik Dönemi, Geç Hitit, Phryg ve Urartu inanışlarına bakıldığında da boğaların eril bir fırtına baş tanrısını temsil ettiği, bu baş tanrının özellikle Lykia ve Geç Hitit örneklerinde olduğu gibi zaman içerisinde Zeus ile yer değiştirdiği ama inanışın kökeninde Hitit Dönemi Fırtına Tanrısı inanışlarının geç dönem bağlantıları olduğu bilinemektedir. Paphlagonia Boğaları bu anlamda Anadolu'nun Tunç Dönemleri'nden beri getirdiği inançları değişikliklerle de olsa bünyesinde daha uzun süre barındırdığının göstergesidir. Boğalar, Paphlagonia Bölgesi'nde hakim Dağ/Fırtına Tanrısı'nın Zeus inencı ile birleşip tanrının hala zoomorphik görüntüsünün devamını da bize sunar. Her ne kadar Amastris ve Tios gibi kentlerin sikkelerinde, olası Zeus Sarsos Tapınağı antefiksinde ve Zeus Bonitenos Kutsal Alanınından bulunmuş pişmiş toprak insan betimli olası Zeus figürleri bulunsa da bunların birçoğunun Hellen kolonizasyonuna uğramış kıyı kentler olduğu ancak taş boğa adakların ise yabancı etkilerden uzak İç Paphlagonia'dan bulunmuş olması da kayda değerdir.

Paphlagonia Bölgesi her ne kadar MÖ 2. bin coğrafyasında Hitit sınrıları içinde kalmasa da İnandık Tepe ve Nerik gibi Fırtına Tanrısına adanmış kent ve tapınaklara oldukça yakın bir bölgede bulunmaktadır. Öte yandan MÖ 2. binde bölgede var olan Pala Kültürü'nde de pantheonun baş tanrısı bir Fırtına Tanrısı olan Zaparwa'dır. Zaparwa bazı Palaca metinlere göre "Tiunaš" olarak adlandırılan "boğa" ile temsil edilmekte, bu boğa tanrının kutsal hayvanı olduğu kadar aynı zamanda da tanrının kendisi olarak da görülmektedir.

Paphlagonia Bölgesinde tespit edilen Zeus epithetlerine bakıldığında bunların büyük çoğunluğunun toponimden kaynaklı yerel epithetler olduğu görülür. Bu durum yerel inanışların bölgede ağırlığını koruduğu ve taş boğa adaklardan da desteklenebildiği gibi bu yerel tanrıların aslında Dağ/Fırtına Kültü temeline dayandığını göstermektedir. Bölgeden tespit edilen diğer epithetlere bakıldığında Hellen, Phryg, Pers, Mısır ve Pontus kökenli epitlerin de varlığı görülür. Hellen epithetler hem kolonizasyon hem de synoikismos yolu ile yeniden oluşturulan merkezlerdeki nüfus hareketlerine bağlıdır. Bölgede Zeus Brontaios örnekleri ile Phyrg etkisinin de yoğun olduğu görülür. Bu etki de Erken Demir Dönemi'nden Roma İmparatorluk Dönemi içine kadar giden nüfus hareketlerine bağlı olduğu kadar muhtemelen Brontaios gibi hem meteorolojik olaylar hem de bereket kültü temelindeki tanrı işlevinin zaten Paphlagonia Bölgesi'ndeki yerel tanrılarla aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Üç örnekle temsil edilen Mısır kökenli epithetler ise hem Hellenistik Dönemde başlayan Karadeniz ticareti hem de Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki lejyoner faaliyetleri ile alakalı olmalıdır.

Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü sikkeler aracılığıyla da takip edilebilmektedir. Bölgenin Sinope, Kromna, Sesamos ve Tios gibi kentlerinin Hellenistik Dönem öncesi sikke basımlarında Zeus bazen tek bazen de Hera ile görülürken, Hellenistik Dönem basımlarında ise Pontus Krallığı'nın siyasi programı içerisinde neredeyse tek tip olarak Zeus'u sikkelerde görmek mümkündür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tios ve Amastris'in kent sikkelerinde Zeus Syrgastes ve Zeus Strategos yoğun olarak görülür. Bu sikke basımlarına bakarak her iki tanrının da ikonografik betimi belirlenebilirken aynı zamanda bu betimin bir kült heykeline de ait oldukları ileri sürülebilir. Diğer kentlerin sikke basımlarına bakıldığında ise diğer tanrı ve tanrıçalara karşın Zeus'un çok çok az yer bulduğu görülür.

Genel anlamda bakıldığında Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus Kültü'nün en baskın inanış olduğu görülmektedir. Bölgede Zeus genelde yerel kökenli, toponimden kaynaklı isim almış ve meteorolojik olaylarla başlayıp bereket getiren Dağ/Fırtına Tanrısı olarak yer almıştır. Tanrı yağışlar getiren, bereketi sağlayan, sürüleri koruyan olduğu kadar insanları, köyleri, toprakları ve vatanı koruyan apotrapik niteliklere sahiptir. Paphlagonia Bölgesi'nde Zeus, özellikle pişmiş toprak boğa adaklar ile taş boğa adaklardan yola çıkıldığında MÖ 2. Bin Fırtına Tanrısı'nın yerel nitelikteki devamı

olduğu, Anadolu'nun kadim Dağ/Fırtına Tanrısı Kültü'nün Roma İmparatorluk Dönemi içine kadar en canlı mirasçısılarından biri olarak varolduğu görülür.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Ap. Rhod., Argon; Apollonius Rhodius, Argonautica. Translation R. C. Seaton, London/New York 1919.

Apollod., Bibl.; Apollodorus, The Library. Translation by Sir James George Frazer. Loeb Classical Library Volumes 121 & 122. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1921.

App. Mith.; Appianos, Mithridatica / Μιθριδατικά. P. Viereck – A. G. Roos – E. Gabba (ed.), Mithridatica, Appiani Historia Romana, Leipzig 1939.

Arr., Peripl. M. Eux.; Arrianus, Arriani Periplus Ponti Euxini. çev. M. Arslan, M., Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini), İstanbul: Odin Yayıncılık, 2015.

Cass. Dio.; Cassius Dio, Rhomaika. With an English Translation by E. Carry, vols. IIX (The Loeb Classical Library), Londra 1914- 1927.

Catull.; Catullus, G. V., Carmina. Ed. C. Stuttaford, G. Bell and Sons, 1912.

Diod. Sic.; Diodorus of Sicily, Bibliothecae Historicae. With an English translation by C. H. Oldfathe, C. L. Sherman, C. B. Welles, R. M. Geer, F. R. Walton, I–XI, The Loeb Classical Library, London/New York 1947–1970.

Eust. Prooem. ad Pind.; Eustathius, Commentarii ad Homeri Iliadem. Ad fidem exempli Romani editi, Tomus I– IV, Ed. by. J. G. Stalbaum, Lipsiae 1827–1830

Hdt.; Herodotos, Historia, Herodot Tarihi. çev.: M. Ökmen – A. Erhat, İstanbul, 1991.

Hes. Theog.;- Hesiodos, Theogonia. çev. S. Eyuboğlu, A. Erhat, Ankara 1991.

Hieroclis.; Hieroclis, Synecdemus et Notitiae graecae episcop atuum: accedunt Nili Doxapatrii Notitia patriarchatuum et locorum nomina immutata. Trans. G. Parthey, Berlin, 1866.

Hom. Il.; Homeros, İlyada. çev. A. Erhat, A. Kadir, İstanbul 1993.

Hom. Od.; Homeros, Odesseia. çev. A. Erhat, A. Kadir, İstanbul 1993.

Livy.; Livius, Ab Urbe Condito. From the Founding of the City. With an English Translation by A.C. Schlesinger, The Loeb Classical Library, London, 1972.

Lucian.; Alex. - Lucian – Alexander-The False Prophet, with an English Translation by A. M. Harmon, London/New York, 1925.

Macrob. Sat.; Macrobii, Saturnalia, Liber I, 17, 43-45 (http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/1*.html#16 erişim: 29.11.2018. 10.59

Marcian. Perpl.; Marcianus Heracleensis, Periplus. Menippi periplus maris interni (epitome Marciani). Geographi Graeci Minores. I. Ed. K. Müller, Paris 1855.

Nep. Dat.; Nepos, C., Lives of Eminent Commanders. Translation by the Rev. John Selby Watson, MA, 1886.

Ov. Met.; Ovidius, P. N., Metamorphoses. Arthur Golding. London. W. Seres. 1567.

Paus.; Pausanias (1918). Description of Greece, Translation W. H. S. Jhon.

Philostr. VA.; Philostratus, Vita Apollonii-Life of Apollonius. Translation F.C. Conybeare, Loeb Classical Library, 1912.

Pind. O.; Pindaros, Odes-The Odes of Pindar. Translation Diane Arnson Svarlien. Perseus Project 1.0, Yale University Press, 1991.

Plin. HN.; Plinius. Secundus G., Naturalis Historia. C. Mayhoff (ed.), C. Plini Secundi Naturalis Historiae Libri XXXVII, Leipzig 1875-1906.

Plut. De Is. et Os.; Plutarkhos, Isis ve Osiris. Çev. M. Tuncer, Ruh ve Madde Yayınları, 2006.

Plut. Per.; Plutarch. Plutarch's Lives. with an English Translation by. Bernadotte Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1916. 3.

Polyb.; Polybius, Histories. Evelyn S. Shuckburgh, Translation London, New York. Macmillan. 1889.

Pseudo Skylaks, Periplous . Translation G. Shipley, 2002.

Ptol. Geog.; Ptolemaeus, C., Geographika Hyphegegis. Translation And Ed. E. L. Stevanson, New York, 1932.

Steph. Byz.; Stephanus Byzantinus, Ethnika. Augustus Meineke, Berolini, 1849.

Strab.; Strabon, Geography-Antik Anadolu Coğrafyası, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993

Tacitus Hist.; Tacitus, C., Historia. Books 4-5. Annals: Books 1-3. Trans. C. H. Moore, J. Jackson. Loeb Classical Library 249, Harvard University Press, 1931.

V. Fl.; Flaccus, V. Argonauticon. W.-W. Ehlers (ed.), Argonautica Gai Valeri Flacci Setini Balbi Argonauticon Libros Octo, Stuttgart 1980.

Xen. An.; Ksenophon, Anabasis-Onbinlerin Dönüşü. çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınları, 1998.

Xen. Hell.; Ksenophon, Hellenika-Yunan Tarihi. Çev. Bilge Umar, Sergi Yayınevi, 1984

Modern Kaynaklar

Akkemik, A., Aytuğ, A., Güzel, S. (2004). Archaeobotanical and Dendroarchaeological Studies in Ilgarini Cave (Pınarbaşı, Kastamonu, Turkey), *Turkish Journal of Agriculture and Forestry* 28 (1), 9-18.

Akurgal, E. (1955). *Phrygische Kunst*, Ankara

Akurgal, E. (1956). Sinop Kazıları, *Türk Arkeoloji Dergisi*, (VI-1), 47-61.

Akurgal, E. (1967). Eine Silberschale aus dem Pontus, *Antike Kunst* (10), 32-38.

Akurgal, E., Budde, L., (1956). *Vorlaufiger Berincht über die Ausgrabungen in Sinope*, Ankara

Akurgal, E. (1995). *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Net Yayınları.

Akurgal, E. (2015). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Ankara: Phoenix Yayınları

Akyürek, N. E. (1996). *Zeus Bronton. Die bildliche Reprasentation des groBen Bauerngottes Phrygiens*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Münster

Akyürek Şahin, N. E. (2004). Anadolu'da Hoisos Kai Dikaios Kültü, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (118), 1-18.

Akyürek, N. E. (2007). Beue Votivsteine aus dem Museum von Afyon, *Gephyra* (4), 59-115.

Akyürek Şahin, N. E., Uyar, S. (2009). Ein Neues Bleigewicht Aus Dem Territorium von Tios in Ostbithnien, *Gephyra* (6), 137-148.

Akyürek Şahin, N. E. (2010). Zwei Neue Inschriften fur Hosios Kai Dikaios, *Olba*, (18), 267-280.

Akyürek Şahin, N. E. (2011). Kütahya Müzesi'nden Adaklar, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (137), 115-146.

Akyürek Şahin, N. E. (2012). Bithynia'dan Yeni Zeus Bronton Yazıtları, *Olba*, Vol. XX, 345-382

Akyürek Şahin, N.E., Uyar, S. (2012). Tios Teritoryumu'ndan (Doğu Bithynia) Yeni Bir Kurşun Ağırlık, *Antik Çağ Yazıları* (I), 151-164.

Akyürek Şahin, N. E. (2014). Bilecik'ten Bir Grup Zeus Büstü ve Zeus Bronton, *Gephyra* (11), 121-171.

Alcock, S. E. (1994). Breaking up the Hellenistic World: survey and society, I. Morris (ed.) *Classical Greece: Ancient Histories and Modern Archaeologies* içinde (s. 171-190), Cambridge.

Alcock, S. E. (2001). The reconfiguration of memory in the eastern Roman Empire, S. E. Alcock, T.N. D'Altroy, K. D. Morrison, C. M. Sinopolis (Eds.) *Empires: Perspectives from Archaeology and History*, içinde (s. 323-350), Cambridge.

Alanyalı, F. S. (2008). Eine Statuengruppe von Meter mit einem Begleite im Museum von Kütahya, Eine Forschung über die Paredros sowie die landliche Verehrung der Göttin in Römischen Phrygien, T. Tarhan, A. Tibet, E. Konyar (ed). *Muhibbe Darga Armağanı* içinde (s. 55-68)Armağanı, Sadberk Hanım Müzesi.

Alanyalı, F. S. (2011). Ana Tanrıça Kültünde Çobanlar ve Çoban Tanrılar, E.G. Naskali (ed.) *Çoban Kitabı* içinde (s. 145-158), BKM Kitapevi.

Alp, S. (2001). *Hititler Çağında Anadolu*, Ankara: Tübitak Yayınları.

Alzinger, W. (1974). *Augustcische Architektur in Ephesos*, Sonderschriften ÖAI 16

Amandry, P. (1953). *Collection Hélène Stathatos. Le bijoux antiques*, Strassburg: University Institute of Archaeology.

Amandry, P. (1959). Toreutique achéménide, *Extrait de Antike Kunst*, (1), 38-56.

Anabolu, M. U. (1984). Batı Anadolu'da Bulunan Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Çağı Girlandlı Sunakları, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* (III), Ege Üniversitesi Yayınları, 1-35.

Andersson, J.G.C. (1910). A Celtic Cult and two Sites in Roman Galatia, *The Journal Hellenic Studies*, (30), 163-167.

Anderson, G.C., Cumont, F., Grégoire, H. (1910). *Recueil des Inscriptions Grecques et Latines du Pont et de l'Armenie*, Studia Pontica, (3). Brüssel.

Arslan, M. (1990). Paphlagonia Krallığı ve Gangra-Germanikopolis Sikkeleri, *Höyük*, (2), 67-124.

Arslan, M. (1997). Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Pontus Krallığına ve Pontus Kentlerine ait Roma Devri Sikkeleri, *Arkeoloji Dergisi* (V), 63-109.

Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul: Odin Yayıncılık.

Asheri, D. (1972). *Über die Frühgeschichte von Herakleia Pontike*, Forschungen an der Nordküste Kleinasiens, Bd. I, Wien.

Atalay, İ., Mortan, K. (1997). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul

Atasoy, S., Zeyrek, T. H., (2004). Amisos (Eski Samsun) Pişmiş Toprak Eserleri, İstanbul Arkeoloji Müzelerinden Yayımlanmamış Örnekler, *Anadolu Araştırmaları*, (17-1), 85-123.

Atasoy, S. (2009). New Exploration of the Turkish Black Sea Coast: Filyos-Tios, G. Tsetskhladze (ed.). *4th International Congress on Black Sea* içinde (s.29-33), İstanbul.

Atasoy, S., Yıldırım, Ş. (2011). Filyos – Tios 2009 Yılı Kazısı, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, (32/4), 1–16.

Atasoy, S. (2015). Tios Kentinin Siyasi Tarihi, S. Atasoy, S. Yıldırım (eds.), *Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios* içinde (15-27). Ankara.

Atasoy, S. (2017), İstanbul Arkeoloji Müzelerindeki Amisos Pişmiş Toprak Heykelcikleri, *Uluslararası Amisos Dergisi*, C. 2, (3), 2-10.

Ateşoğulları, S., Şimşek, Ö. (1995). Amasra İlçesi Küçüksanayi sitesi İnşasında Bulunan Roma Dönemi Heykelleri Kurtarma Kazısı, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, (5), 93-111.

Averett, E.W. (2007). Dedications in Clay: Terracotta Figurines in Early Iron Age Greece, Unpuplished Doctoral Thesis, Universty of Missouri.

Avram, A. (2016). Two Phrygian Gods Between Phyrgia and Dacia, *Colloquium Anatolicum*, (15), 70-83.

Avram, A.-Hind, J.-Tsetskhladze, G., (2004). The Black Sea Area, M.H. Hansen-T.H. Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* içinde (s.924-973), Oxford,

Aydın, B., Buccino, L., Summerer, L. (2015). Honoured, Behaaded and Buried: A New Deposit of Statues from Amastris, K. Winther-Jacopsen and L. Summerer (eds.), *Landscape Dynamics and settlement Patterns in Northern Anatolia During the Roman and Byzantine Period* içinde (219-238), Stuttgart.

Bailey D. M., (1988). *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps*, London,

Barat, C., (2010a). Les ville de Sinope, reflexions historiques et archeologiques, *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* (16), 25-64.

Barat, C. (2010b). L'Origina Romaire Des Relations Imaginaires antre le Serapeum D'Alexandrie et Sinope, *La Praxis Municiple Dans L'Occident Romain*, 127-142.

Baran, A. (2002). Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kent" *Belleten*, C. LXVI (247), 819-838.

Baran, A., Dirlik, N., Kendirci, R. (2015). Tios Akropol Tapınağı, 2011-2012 Yılı Kazı Çalışmaları, S. Atasoy, S. Yıldırım (eds.), *Zonguldak'ta Bir Antik Kent: Tios* içinde (s. 124-159), Ankara

Battaglia, G. B. (1988). Glycon, *LIMC* IV-I, 279-283

Behçet, M. (1925). *Kastamonu Asar-ı Kaidemesi*, Kastamonu

Belke, K. (1996). *Paphlagonien und Honōrias, Tabula Imperii Byzantini 9*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Berges, D., Nolle J. (2000). *Tyana, Archaologisch-historische Untersuchungen zum südwestlichen Kappadokien, vol. 1*, Bonn.

Berciu I., Popa, A. (1963). Jupiter Cimistemis à Apulum, *Latomus*, (T. 22, Fasc. 18), 68-73.

Bes, P. (2015). The Cide-Şenpazar Region in the Roman Period, B. Düring, C. Glatz (eds.), *Kinetic Landscapes the Cide Archaeological Project 2009-2011: Surveying The Western Turkish Black Sea Region* içinde (260-293), De Gruyter

Bıjışkyan, P. M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Birliba, M. L. (2012). Pax Romana Les Pontobithyniens a Troesmis, G. Tsetskhladze (ed.), *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus et Phrygia in Antiquity* içinde (s. 39-43). Oxford.

Bittel, K., Naumann. R. (1965). Notizen über einige paphlagonische Felsgräber, *Anadolu Araştırmaları* (2.1-2), 71-84.

Bittel, K. (1976). *Die Hethiter : die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum anfang des 1. Jahrtausends vor Christus*, München.

Blawatsky, V. D., KocHellenko G. A. (1966). *Le culte de Mithra sur la cote septentrionale de la Mer Noire*, Leiden.

Brixhe, C., (1984), *Essai sur le grec anatolien au début de notre ère*, Nancy, Presses Universitaires de Nancy.

Bol, R. (1984). *Des Statuen-programm des Herodes-Atticus-Nymphaums in Olympie*, Berlin.

Bore, E. (1840). *Correspondance et Memories d'un voyageur en Orient, Tome I*, Paris

Bosworth, A. B., Wheatly, P.V. (1998). The Origins of the Pontic House, *The Journal of Hellenic Studies*, (118), 155-164.

Boyce, M., Grenet, F. (1991). *A History of Zoroastrianism, Zoroastrianism Under Macedonian and Roman Rule*, Brill.

Boysal, Y. (1958). Sinobun En Eski Buluntuları ve Kolonizasyonu Hakkında, *Türk Arkeoloji Dergisi*, (VIII-1), 23-29.

Boysal, Y. (1959). Über die Alteren Fünde von Sinope und die Kolonizationsfrage, *Archaologische Anzeiger*, 8-20.

Bricault, L., Delrieux, F. (2014). *Gangra-Germanicopolis de Paphlagonie. 'Foyer des dieux.' Étude de numismatique et d'histoire*, Bordeaux.

Budde, L. (1956). Kurzer Vorlaufiger Bericht Über Die Grabungen in Sinope der Kampagnen 1951-1953, *Türk Arkeoloji Dergisi*, (VI-2), 5-10.

Budde, L. (1963). Eine Tierkampfgruppe aus Sinope, Antike Plastik (2), 55-74.

Burkert, W. (1985). *Greek Religion*, Cambridge.

Burney, C. A. (1956). Northern Anatolia Before Classical Times, *Anatolian Studies*, (6), 179-203.

Bursttein, S. M. (1976). *Outpost of Hellenism: The Emergence of Heracleia on Black Sea*, Berkeley.

Bussiere, J., Wohl, B. L. (2017). *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Los Angeles.

Canarache, V.; Arıcescui A.; Barbu, V., Radulescu A. (1963). *Tezaurul de sculpturi de la Tomis*, Buchresti

Carroll, M. (2009). *Spirits of the Dead, Roman Funerary Commemoration in Western Europe*, Oxford Universty.

Carruba, O. (1970). *Das Palaische : Texte, Grammatik, Lexikon*, Wiesbaden

Casis, M. (2015). The Cide-Şenpazar Region in the Byzantine Period, Kinetic landscapes the Cide Archaeological Project 2009-2011, B. Düring, C. Glatz (eds.), *Kinetic Landscapes the Cide Archaeological Project 2009-2011: Surveying The Western Turkish Black Sea Region* içinde (294-363), De Gruyter, 294-363.

Chaonitis, A. (2002). Old wine in a new skin: tradition and innovation in the cult faundation of Aleksander of Abonouteichos. *Electrum* (6), 67-85.

Chaniotis, A. (2007). Thynnara: ein neuer karischer Ortsname, U. Fellmeth, P. Guyot, H. Sonnabend (Eds.), *Historische Geographie der Alten Welt. Grundlagen, Erträge, Perspektiven. Festgabe für Eckart Olshausen* içinde (s.83-85), Olms.

Charbonneaux, J. (1963). Le Zeus de Leochares, *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, (53), 9–17.

Chaniotis, A. (2009). Myths and Contexts in Aphrodisias, V. Dill, Ch. Walde (eds.) *Antike Mythen. Medien, Transformationen und Konstruktionen. F. Graf zum 65. Geburtstag* içinde (s. 313-338), Berlin/New York.

Chiai, G. F. (2010). Zeus Bronton und der Totenkult im kaiserzeitlichen Phrygien, J. Rüpke – J. Scheid (eds.), *Bestattungsrituale und Totenkult in der römischen Kaiserzeit* içinde (s. 135-156), Stuttgart.

Chiai, G. F. (2019). Paphlagonien: das Land, seine Herrscher und seine Götter in der Zeit des pontischen Königshauses und in der Kaiserzeit, *Gephyr*a (18), 97-135.

Christof, E., Laflı, E. (2013). Neue Transkriptions- und Übersetzungsvorschläge zu 43 Inschriften aus Hadrianopolis und seiner Chora in Paphlagonien, H. Bru and G. Labarre (eds.), *L'Anatolie des peuples, des cités et des cultures Vol II* içinde (s.127-170).

Cook, A. B. (1925). *Zeus A Study In Ancient Religion Vol II Part I*, London: Cambridge University Press.

Cook, A. B. (1940). *Zeus A Study In Ancient Religion Vol III*, London: Cambridge University Press.

Cornelius, F. (1953-1955). Beitrage zur Deutung des Palaaischen, *Wiener Zeitschfrift für die Kunde des Morgenlandes*, (52), 272-287.

Couch, H. N. (1931). An Inscribed Votive Bronz Bull, *AJA*, (Vol.35. No 1), 44-47.

Comstock, M., Vermeule, C. (1971). *Greek Etruscan Roman Bronzes in the Museum Fine Arts Boston*, Boston.

Cramer, J. A. (1832). *A Geographical and Historical Description of Asia Minor With a Map*, Oxford: University Press.

Cremer, M. (1987). Neue Phrygische Zeus Votive, Epigraphica Anatolica (9), 120- 126.

Culcer, A. (1967). Cultul lui Glycon la Tomis şi la Apulum, *Apulum* (6), 611-617

Cumalıoğlu, A., Şahin, G. K., Patacı, S. (2014). Hadrianoupolis Çalışmalarının Paphlagonia Arkeolojisine Katkıları, *Arkeolojide Bölgesel Çalışmalar Sempozyumu Bildirileri, 12-13 Mayıs 2011*, Ankara, Ege Yayınları, s. 187-195.

Cumont, F. (1897) Bonitenos, *RE* (Bd. III 1). (Barbarus-Campanus) Stuttgart, 700.

Cumont, F. (1900) Inscription Grecque De Vézir-Keupru Dans L'Ancienne Paphlagonie (Asie Mineure), *Comptes-Rendus Des Séances De L'Académie Des Inscriptions Et Belles-Lettres*, (44/6), 687-691.

Cumont, F. (1901). Le Zeus Stratios de Mithridate, Revue de l'histoire des Religions, (43), 47-57.

Cumont, F. (1906). *Voyage d'exploration archeologique dans la Pont etla Petit Armenie*. Studia Pontica 2, Brussels.

Cumont, F. (1914). Hypsistos, *RE* (Bd. IX 1) (Hyaia-Imparator) Stuttgart, 444-450.

Cumont, F. (1956). *Oriental Religions in Roman Paganism*, New York.

Cusumano, N. (2006). *Polivalenza funzionali e figurative. Osservazioni su Zeus Meilikhios*, Mètis 4, içinde (s. 165–192)

Czichon, R. M., Klinger, J., Hnila, P., Mielke, D.P., Behrendt, S., Böhm, H., Breuer, M., Forster, C., Griggs, C., Klein, M., Koch, M., Kunst, G. K., Lehmann, M., Lorentzen, B., Manning, S. W., Marklein, K., Purschwitz, C., Rössner, C., Tappert, C., Gillmeister, M. A. W. (2019). *Archäologische Forschungen am Oymaağaç Höyük/Nerik 2016–2018* içinde (s. 37-200). Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft.

Çam, F. B., Bora, A., Altunkayalier H.B. (2019). Amastris (Amasra) Antik Kentinde Arkeolojik Tespitler, *TUBA-AR* (24), 169-188.

Çavuşoğlu R., Gökçe, B. (2013). Urartu Krallığında Metal Kazan Kullanımı, *Tarhan'a Armağan* içinde (s. 106-113), Ege Yayınları.

Çınaroğlu, A., Genç, E. (2003). Kastamonu-Kınık 2002 Yılı Kazısı, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara, 355-366.

Çınaroğlu, A. ve Genç, E. (2004). 2003 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, 277–290.

Çınaroğlu A. ve Çelik, E. (2006). 2004 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, 7-18.

Darbyshire, G., Mitchell, S., ve Vardar, L. (2000). The Galatian Setllement in Asia Minor, *Anatolian Studies*, (50), 75-97.

Daicoviciu, C. (1941). Neue Mitteilungen aus Dazien (Funde und Einzeluntersuchungen), *Dacia* (7/89, 299-336.

Dalaison, J., Delrieux, F. (2011). Les monnaies trouvées à Pompeiopolis durant les campagnes de fouilles 2006 – 2009, Pompeiopolis I, Herausgegeben von L. Summerer, *Eine Zwischenbilanz aus der Metropole Paphlagoniens nach fünf Kampagnen (2006-2010)* içinde (141-148), Beier-Beran

Dalaison, J., Delrieux, F., Ferriès. M. C. (2015). Abônoteichos-Ionopolis et son atelier monétaire, C. Chillet, C. Courrier; L. Passet, A. Imperii (ed.), *Mélanges d'histoire économique, sociale et politique offerts au Professeur Yves Roman* içinde (91-206), De Boccard.

De Jesus P. (1979). Metal Resources in Ancient Anatolia, *Anatolian Studies* (28), 97–102.

Delemen, İ. (1993). *Anadolu'da Atlı Tanrılar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

Denizhanoğlu, A; Güriçin, M.; Peker, H. (2018). Kahramanmaraş'tan Hiyoroglif Luvice Yeni Bir Stel: Maraş 17, *TÜBA-AR*, (22), 57-61.

Deszpa, M. L. (2017). Jupiter Optimus Maximus Dolichenus and the Re-Imagination of the Empire: Religious Dynamics, Social Intagration and Imperial Narratives, S. Nagel, J. H. Quack, C. Witschel (ed.), *Entagled Words Religious Confluences Between east and West in the Roman Empire, The Cults of Isis, Mithras and Jupiter Dolichenus* içinde (s. 113-181) Tübingen.

Detschew, D. (1957). *Die thrakischen Sprachreste,* Wien.

Detschew, D. (1976). *Die Thrakischen Sparchreste. 2. Auflage*, Wien.

Devambez, P. (1937). *Grand Bronzes du Musee De Stamboul*

Devreker, J. (1995). Nouveaux monuments et inscriptions de Pessinonte (IV), *Epigraphica Anatolica* (24), 35-50

Dimitrava, N. (2002). Inscriptions and Iconography in the Monuments of the Thracian Rider, *Hesperia*, (71-2), 209-229.

Dobson, B. (1978). *Die Primipilares. Entwicklung und Bedeutung, Laufbahnen und Persönlichkeiten eines römischen Offziersranges*, Köln.

Donceel-Voute, P., (1979), "Recent Archaeological Research in Turkey. Gökırmak Valley, 1977", *Anatolian Studies*, (29), 196-197.

Donceel, R. (1984a). Taureaux de Pierre de la Vallee des Gökırmak et ses Abords, R. Donceeel, R. Lebrun (eds.), *Archeologie et Religions de l'Anatolie ancienne. Melanges en l'honnneur de P. Naster* içinde (s. 21-80), Paris.

Donceel, R. (1984b). Reptesentation Archaisantes des femmes assises sur des steles de la region de Kastamonu, R. Donceeel, R. Lebrun (eds.), *Archeologie et Religions de l'Anatolie ancienne. Melanges en l'honnneur de P. Naster* içinde (s. 81-100), Paris.

Doncel-Voute, P. (1984). Une Banquet Funeraire Perse en Paphlagonie, Archeologie et Religions de l'Anatolie ancienne, R. Donceeel, R. Lebrun *(eds). Archeologie et Religions de l'Anatolie ancienne. Melanges en l'honnneur de P. Naster* içinde (101-118), Paris.

Doonan, O., D. Smart. (2000-2001). Gerna Dere, Roman and Byzantine Settlement in Sinop Province, Talanta. (XXXII-XXXIII), 17-26.

Doonan, O. (2003). Sinope, D.V. Grammenos and E. K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies of the Black Sea* içinde (s.1379-1402).

Doonan, O. (2004). *Sinop landscapes: Exploring connection in a Black Sea Hinterland*, Pennsylvania Universty Press.

Doonan, O. (2006). Exploring Community: A the Hinterland of a Black Sea Parts Surveing The Greek Chora, P. G. Bild and V. F. Stolba (ed). *Black Sea Studies in a Comparative Perspective*, içinde (s. 47-58), Aarhus Universty Preess.

Doonan, O. (2007). Colony and conjuncture: the early Greek colony at Sinope, J. Cobet V. von Graeve, W., D. Niemeierand, K. Zimmermann (eds.), *Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme, (DAI Milesische Forschungen V)* içinde (s. 613-620), Philipp von Zabern.

Doonan, O. (2007a). New Evidence for the Emergence of a Maritime Black Sea Economy, V. Yanko-Hambach-AA. Gilbert-N. Penin-P. Dolukhanov (eds.), The Black Sea Flood Question: Change in Coastline, Climate and Human Settlement içinde (s. 697-710), Springer.

Doonan, O. (2009). Sacred Landscape and the Colonization of Sinop Promontory, C. Gates-J. Morin, T. Zimmermann (eds.), *Sacred Landscapes in Anatolia and neighboring Regions* içinde (69-78), BAR International Series 2034.

Doonan, O., Golda'n, A., Bauer, A., Rempel, J., Sherratt, S., Maranzana, P., Sökmen, E., Krotscheck, U., (2017). Sinop Kalesi Archaeological Excavations, 2015-2016 Field Seasons,", S. Steadman and G. McMahon (eds.*), The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries Vol. 2* içinde (s. 178-199), Cambridge Scholars Press.

Doublet, G. (1889). Inscriptions de Paphlagonie, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, (13), 293-319.

Dowden, K. (2006). *Zeus,* London and New York: Routledge

Dökü, E. (2008a). *Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları,* Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Dökü, E. (2008b). Paphlagonia Bölgesi'nde Pers İzleri, *Anadolu*, (III-IV), Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, 77-92

Dökü, E., Dinç, G., Şimşek, F. (2010). *Paflagonya Heykelleri Hakkında Notlar*, İstanbul: Ege Yayınları.

Dönmez, Ş. (2004). Samsun Müzesi'nden Pişmiş Toprak Boğa Başları, *Anadolu Araştırmaları*, C.17, (2), 49-66.

Dönmez, Ş. (2007). The Achaemenid Impact on the Central Black Sea Region, İ. Delemen (ed.) *The Achaemenid impact on local populations and cultures in Anatolia (sixth-fourth centuries B.C.)* içinde (s. 107-116), İstanbul.

Dörner, F.K. (1949). *Vorbericht über eine Reise in Bithynien*, Wien

Dörner, F.K. (1963). Vorbericht über eine Reise in Bithynien und Bithynisch-Paphlagonischen Grenzgebiet, *Anzeiger d. Österr. Akad. D. Wiss*, 138-139.

Drakoulis, D.P. (2012). Regional transformations and the settlement network of the coastal Pontic provinces in the Early Byzantine period, G.R. Tsetskhladze (ed.) *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity Aspects of archaeology and ancient history*, içinde (s. 79-96), BAR Series, Oxford.

Drew-Bear, T. (1976). The Earliest Greek Settlements on the Black Sea, *JHS* (96), 18–31.

Drew-Bear, T., Naour, C. (1990). Divinites de Phrygie, *ANRW II* (18/3), 1907–2044.

Drew-Bear, T., Thomas, Ch. M., Yıldızturan, M. (1999). *Phrygian Votive Steles,* The Museum of Anatolian Civilizations, Ankara.

Durugönül, S. (1994). Grabsetele eines "Adligen" aus Paphlagonien der dritten Satrapie, Forschungen in Galatien, *Asia Minor Studien* (12), 1-14.

Dusinberre, E. R. M. (2013). *Empire, authority and autonmy in Achaemenid Anatolia*, Camridge.

Düring, B. S., Glatz, C. (2015). Remote Landscapes in Flux – B. Düring, C. Glatz (eds.), *Kinetic Landscapes the Cide Archaeological Project 2009-2011: Surveying The Western Turkish Black Sea Region* içinde (9-40), De Gruyter.

Düring, B. S., Klinkenberg, V. (2015). The Early Prehistory of the Cide-Şenpazar Region, ca.10.000-3.000 BC., *Kinetic Landscapes the Cide Archaeological Project*

2009-2011: Surveying The Western Turkish Black Sea Region içinde (104-150), De Gruyter.

Elektronik Kaynak: erişim 19.11.2019

Elliott, I. (2012). *Household Paganism, Ancient and Modern Household Piety, Greek Domestic Religion*'de, http://householdpaganismandwitchcraft.blogspot.com/2011/10/greek-domestic-religion.html

Dunand, F. (1973). *Le Cultre d' Isis Dans le Bassin Orential de la Mediterranee. Le Culte d'Isis en Asie Mineure Clerge et Rituel des Sanctuaires Isiasques Vol III*, EPRO.

Durugönül, S. (1993). Grabstele eines Geschwister-Ehepaatres aus Pompeiupolis in Paphlagonien, *Epigraphica Anatolica*, (21), 61-69.

Emre, K., Çınaroğlu, A. (1993). A Gruop of Metal Hittite Vessels from Kınık-Kastamonu, Mellink, M. J., Porada, E., Özgüç, T. (ed.), *Aspects of Art and Iconography, Festschrift Nimet Özgüç* içinde (s. 675-713). Ankara: TTK.

Erhat, A. (1989). *Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi*, İstanbul

Erciyas, B. (2003). Herakleia Pontica-Amastris, , D.V. Grammenos-E.K. Petropoulos (Eds.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea II* içinde (1401-1431), Thessoliki.

Erciyas, B. A. (2006). *Wealth, Aristocracy and Royal propaganda under the Hellenistic Kingdom of the Mithridatids in the Central Black Sea Region of Turkey*, Colloquia Pontica, (12), Leiden.

Ersilia, L. (2009). Provincial versus Metropolitan: an eclectic Zeus at Rome, *13 th Conference of the FIEC*, 1-3

Ersöz, S. B. (2006). *Phrygian Rock-Cut Shrines: Structure, Function and Cult Practice*, Leiden.

Erten, E. (2018). Dorylaion'dan Yeni Bir Hoisos Kai Dikaios Adağı ve Atlı Tanrı Üzerine Bazı Düşünceler, *Phaselis*, (IV), 199-217.

Ertem, H. (1980).*Hitit Devletinin İki Eyaleti: Pala – Tum(m)ana ile Yakın Çevrelerindeki Yerlerin Lokalizasyonu Üzerine Yeni Denemeler*, Ankara Üniversitesi.

Eser, S. E. (2009), *Smyrna Hellenistik ve Roma Devri Heykeltraşlık Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilimdalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi

Eyice, S. (1965). *Küçük Amasra Tarihi ve Eserleri Klavuzu*, Ankara.

Faraone, C. A. (2012). Household Religion in Ancient Greece, J. Bodel and S. M. Olyan (ed.). *Household and Familiy Religion in Antiquity* içinde (s.198-210). Blackwell.

Farnell, L. R., (1896). *The Cults of The Greek States, Vol. I*. Oxford

Fedoseev, N. (2014). Prizrak Monarhizma brodil no Sinope, Kerçenskiy İstariko, *Kulturnıy Zapovednik*, 264-273.

Fedoseev, N. (1999). Classification des timbres astynomigues de Sinope, Y. Garlan (ed) *Production et Commerce des amphores anciennes en Mer Noire* içinde, 27-48.

Fedoseev, N. (2019). History of Ancient Sinope and Ceramic Stamps, H. Kaba, G. K. Şahin, B. M. Akarsu, O. Bozoğlan (ed). *Uluslararası Sinope ve Karadeniz Arkeolojisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (13-23). Sinop.

Fittschen, K; Zanker, K.; Cain, P. (1985). Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Band I, Text und Tafeln, Mainz.

Fittschen, K; Zanker, K.; Cain, P. (2010). Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom, Band II, Text und Tafeln, Mainz.

Forlanini, M. (1977). L'Anatolia nordoccidentale nell'impero eteo" *SMEA* (18), 197-225.

Foss, C. (2000) Map 86 Paphlagonia, BATL R. J. A. Talbert (Ed.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton.

Fowler, H. N. (1902). Archaeological News, *American Journal of Arch*aeology, Vol. 6, (3), 343-385.

Fox, R. L. (1986). *Pagans and Christians in the Mediterranean World from the Second Century AD to the Conversion of Constantine*, Londra

Förster, R. (1894). Inschriften aus Bithynien, *Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Institus Athenische Abteilung*, (19), 368-373.

French, D. (1980). The Roman Road-System of Asia Minor, *Aufsteig und Niedergang der Römischen Welt* (7/2), 698-729.

French, D. (1988). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fasc. 2: An Interim Catalogue of Milestones, 1–2*, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph, No. 9, Ankara

French, D. (1988a). Roman Roads and Miletones of Asia Minor 1987, *Anatolian Studies* (38), 8-10.

French, D. (1991). New milestones from Pontus and Galatia, *Pontica* (1), 77-96.

French, D. (1994). Sinopean Notes 4 Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence, *Epigraphica Anatolica* (23), 99–112.

French, D. (1994a). Incriptions from Gerede and Region, *Epigraphica Anatolica* (23), 113-117, Lev. 1-2.

French, D. H. (1996). Amasian Notes 4, Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence, *Epigraphica Anatolica* (26), 87-98.

French, D. (2003). *Roman -, Late Roman and Byzantine Inscription of Ankara. A Selection*, Ankara.

French, D. (2004). *The Inscription of Sinope I (IK 64)*, Bonn.

Garcia, G. G. J. R. (2010) *Los Cultos Orientales en la Dacia Romana. Formes de Difusion, Interpracian Y Control Social E Ideologico Studia Historica*, Historia Antiqua.

Gebhard, V. (1931). Stratios, *RE* (IVA,1), (Stoa-Symposion), 256-262.

Gebhard, E. (1993). The Evolution of a Pan-hellenic Sanctuary: From Archaeology towards History at Isthmia, N. Martinotes, R Hagg, (Ed.), *In Greek Sanctuary: New Approachs* içinde (123-141).

Genç, E. (2005). *Yeni Buluntular Işığında Kastamonu-Kınık Kazıları Sonuçları*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Genç, E. 2008, Kastamonu-Kınık Kazıları ve Yerleşimin Çevre Kültür Bölgeleri ile İlişkileri, E. Genç-D. Çelikoğlu (ed.) *Aykut Çınaroğlu'na Armağan*, içinde (s. 105-133). Ankara.

Ghita, C. E. (2010). *Achamenid and Greco-Macedonion Inheritances in the Semi-Hellenised Kingdoms of Eastern Anatolia*, Exeter Universty, Thesis of Doctor of Philosoph in Classiscs.

Gibson, E. (1978). The Rahmi Koç Collection, Inscriptions Parts II and III, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, (31), 233-240.

Glatz, C., Matthews, R., Schachner, A. (2009), A Landscape of Conflict and Control: Paphlagonia during the Second Millennium BC, R. Matthews, C. Glatz (eds.) *At Empires' Edge: Project Paphlagonia Regional Survey in North-Central Turkey* içinde (s.107-147). London.

Glatz, C. (2017). The North: Archaeology, M. Weeden, L. Z. Ullmann (ed.) *Hittite Landscape and Geography* içinde *(s.75-88).* Brill.

Graf, F. (1985). *Nordionische Kulte. Religionsgeschichtliche und epigrahische Untersuchungen zu den Kulten von Chios, Erythrai, Klazomenai und Phokaia.* Bibliotheca Helvetica Romana

Graf, F., (2009) Zeus and His Parhedroi in Halikarnassos, A. M. Fernandez, Estudios de Epigrafia Griega (ed.) *A Study on religion and Inscriptions* içinde (s. 333-348).

Gökoğlu, A. (1952). *Paflagonya, Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu.

Graves, A. (2007). Milesians in the Black Sea, Trade, Settlement and Religion, V. Gabrielsen, J. Lund (eds.) *The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges* içinde, Aarchus University Press.

Gunter, A. C. (1987). Sculptural dedication at Labraunda, Architecture and Society in Hecatomnid Caria, *Uppsala Symposium* içinde (s. 91-98).

Gusmani, R. (1980). Note d'antroponomastica lidia, *Incontri Linguistici* (6), 21-27.

Gür, D., Yıldırım, Y. (2017). Paphlagonia Bölgesi'nde Geç Antik ve Erken Bizans Yerleşimi: Sora. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 757-780. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i3.829

Gürbüzer, E.D. (2012). *Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pişmiş Toprak Figürinler ve Kültler Açısından Değerlendirilmeleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Von W. Haas, (1994). *Geschicht Der Hethitischen Religion*, Brill.

Haber Servisi (27 Ocak 2021) Tarihi Eser Operasyonu, *Kastamonu Gazetesi* http://www.kastamonugazetesi.com.tr/tarihi-eser-operasyonu-2/

Hakman, M. (2015). *Kappdakoia'da Zeus Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Harris, S. (1992). *U.E.A. Speleological Expedition, Turkey 1992*, Norwich, Universty of East Anglia Fell and Cave Club, Unpuplished Report.

Harrison, J. E. (1922). *Prolegomena, To The Study of Greek Religion*, Cambridge.

Harrison, J. E. (2010). *Themis, A Study of Social Origines of Greek Religions*, Cambridge.

Haspels, C. H. (1951). *La cité de Midas : céramique et trouvailles diverses*, Paris.

Haspels, C. H. (1971). *The Highlands of Phrygia Sites and Monuments*. New Jersey: Princeton University Press.

Hengel, M. - Schwemer, A. M. (1997) . *Paul between Damascus and Antioch: The Unknown Years*, Westminster John Knox Press.

Henrichs, A., Bäbler, B. (1996). Zeus, *Der Neue Pauly (DNP)*. (B.12 (Ven-Z), Metzler, Stuttgart, 782-791.

Hind, J.G.F. (2007). City Heads/Personifications and Omens from Zeus (the Coins of Sinope, Istria and Olbia in the V-IV Centuries BC), *The Numismatic Chronicle*, (167), 9-22.

Hirschfeld, G. (1888). Inschriften aus dem Norden Kleinasiens, besonders aus Bithynien und Paphlagonien, *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu*, 863-894.

Hodder, I. (2006). *Çatalhöyük-Leoparın Öyküsü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Højte, J. M. (2006). From Kingdom to Province: Reshaping Pontos after the Fall of Mithradates VI, T. Bekker-Nielsen (Hrsg.), Rome and the Black Sea Region. Domination, Romanisation, Resistance içinde (s. 15–30). Aarhus University.

http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=11791

http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=8186

https://www.acsearch.info/search.html?term=tios&category=1-2&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1&images=1&thesaurus=1&order=0&currency=usd&company=

https://www.acsearch.info/search.html?term=tios&category=1-2&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1&images=1&thesaurus=1&order=0&currency=usd&company=

Höfer, O. (1896). Zeus Baleos, *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*, 472.

Hutter, M. (1997). Religion in Hittite Anatolia, *Numen*, (44-1), 74-90.

Hutter, M. (2006). Die Kontinuität des palaischen Sonnengottes Tiyaz in Phrygien, Rollinger, R., Truschegg, B., (eds.), *Altertum und Mittelmeerraum: Die antike Welt diesseits und jenseits der Levante. Festschrift für Peter W. Haider zum 60. Geburtstag* içinde (s.81-88), Stuttgart.

Işık, F. (1989). Batı Uygarlığının Kökeni – Erken Demirçağ Doğu - Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu, *Türk Arkeoloji Dergisi*, (28), 1–41.

Işık, F. (1998). Zum Typus des Temenosgrabes in Lykien, Istanbuler Mitteilungen (48), 157-172.

Işık, F. (2019). Karialı Dağ Egemeni ve O'nun Kbid'deki Kült Taşı, Havva, İ., Özay, K (Yay. Haz.), *Uygarlık Anadolu'dan Doğdu* içinde (321-335), İzmir

Işın, M.A., (1998). Sinop region field survey. *Anatolia Antiqua* (6), 95-139.

İşkan, H. (2004a). Zum Totenkult in Lykien II: Schlachtopfer an lykischen Grabern, T. Korkut (ed.), *Anadolu'da Doğdu. 60. Yasında Fahri Isık'a Armağan* içinde (s. 379-417). Ege Yayınları.

İşkan, H. (2004b). Der Einfluss des spaethethitischen Kulturraumes auf die Grabreliefs in Lykien, M. Dietrich – O. Loretz, (Hrsg.) *Alter Orient und Altes Testament*, (23), 151-175.

İzbırak, R. (1990). *Türkiye 1-2*, İstanbul.

Jacopi, G. (1936). *Dalla Paflagonia alla Commegene*, Rome.

Jacopi, G. (1937). *Esplorazioni e studi in Paflagonia e Cappadocia,* Rome.

Jessen, O. (1896). Asbamaios, *RE* (II.1), (Artemisia-Barbaroi) Stuttutgart, 1581.

Jessen, O. (1897). Basileus, *RE* (III), (Barbarus-Campanus), Stuttgart, 81.

Jessen, O. (1905). Epekoos, *RE* (V.2), (Demogeres-Ephoros), Stuttgart, 2731-2732.

Jessen, O. (1907). Epidemios, *RE* (VI.1), (Ephoros-Eutchos) Stuttgart, 57-58.

Johnson, P. A. (2010). *Landscapes of Achaemenid Paphlagonia*, A Dissertation in Art and Archaeology of the Mediterranean World Presented to the Faculties of the University of Pennsylvania in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.

Johnson, P. A. (2011). Topographies of Urbanization: Survey in and around Pompeiopolis, *Pompeiopolis Eine Zwischenbilanz aus der Metropole Paphlagoniens Nach Fünh Kampagnen (2006 – 2010)* içinde (s. 195-206). Beier-Beran.

Jones,C. P.(1986). *Culture and Society in Lucian, Cambridge*-Mass.-Londra.

Jones, A. H. M. (1971*). The Cities of The Eastern Roman Provinces*. Oxford.

Kalinka, E. (1898). Weihgeschenk und Ehrenbasis des Sex. Vibius Gallus, Festschrift O. Benndorf içinde (s.215–223). Wien.

Kalinka, E. (1933). Aus Bithynien und Umgegend, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen (28), Beiblatt, 45–112.

Kanel, R. (1990). Hosios Kai Dikaios, *LIMC* (V, 1-2), Herakles-Kaenhrias, 542-543/Kat. 374-375.

Karasalihoğlu, M. (2017). *Antikçağ'dan Bugüne Glykon Kültü*, Arkeoloji Sanat Yayınları.

Karauğuz, G. (2008). Karadeniz Ereğlisi ve Amasra Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Eserler Hakkında, Araştırma Sonuçları Toplantısı (25-1), 55-64.

Karayaka, N. (2007). *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, İstanbul.

Kaya, M. A. (1998). Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi* (XIII), 163-173.

Kaya, M. A. (2005). Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetim, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, tarih Araştırmaları Dergisi* (38), 11-30.

Kaya, H. (2019). Rethinking the Plakettenvasen from Sinope: New Perspectives on the Dating, Meaning and Use of an Extraordinary Ceramic Ware, H. Kaba, G. K. Şahin, B. M. Akarsu, O. Bozoğlan (eds.) *Uluslararası Sinope ve Karadeniz Arkeolojisi Sempozyumu --Bildiriler Kitabı* içinde (s.177-193), Sinop.

Kaygusuz, İ. (1982). Deux inscriptions de Gangra-Germanicopolis (Çankırı), *ZPE* (49), 177-183, no: 1.

Kaygusuz, İ. (1983), Kimistene'den Yazıtlar, *Türk Arkeoloji Dergisi* (XXVI-2), 111-146.

Kaygusuz, İ. (1983a). Ilgaz (Olgassys) dan İki Yazıt ve Kimiatene, *Belleten*, C. XLVII, (185), 47-62 .

Kaygusuz, İ. (1984a). Inscriptions of Kimistene (Paphlagonia), *Epigraphica Anatolica* (4), 69–72.

Kaygusuz, İ. (1984). Inscriptions of Karzene (Paphlagonia), *Epigraphica Anatolica* (4), 63–68.

Keleş, V., Çelikbaş, E. (2013). Hadrianopolis'te Bulunmuş Olan kapı Temalı Mezar Steli, *Turkish Studies*, (8/6), 365-376.

Kınacı, M. (2014). I. Pharnakes'in Pergamon Krallığına Karşı Savaşı, *Cedrus*, (II), 203-223.

Kırksekizoğlu, A. O. (1938). *Beyza*. İstanbul

Koch, S. (2014). From funerary doorstones in Pompeiopolis to tracing local identity from the Phrygian Highlands to Inner Paphlagonia, K. W. Jocabson, L. Summerer (ed.), *Landscape Dynamics and Settlement Patterns in Northern Anatolia During the Roman and Byzantine Period* içinde (s. 171-192). Geographica Historica Band 32

Kortanoğlu, E. (2013). Tieion/Tios Akropolis'inde Ortaya Çıkartılmış Anıtsal Bir Yapının Kalıntıları Üzerine Gözlemler, *Colloquium Anatolicum* (12), 211-238.

Konyar E. (2008). MÖ I. Binyılda Kahramanmaraş, Gurgum Krallığı, *Toplumsal Tarih*, (180), 60-66.

Kökten, K., Özgüç, N., Özgüç, T. (1945). 1940 ve 1941 Yılındaki Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Hakkında İlk Kısa Rapor, *Belleten* C.9, (35), 361-400.

Kretschmwer, P. (1941). XHTTAΣ, *Glotta*, (29-1/2), 128.

Kruse, Gr. (1949). Panktesios, *RE* (XVIII 3), (Palatinus-Paranatellont), Stuttgart, 625.

Kruse, Gr. (1951). Poimnos, *RE* (XXI I), (Plautius–Polemokrates), Stuttgart, 1211.

Kulaçoğlu, B. (1992). *Tanrılar ve Tanrıçalar*, Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Kulakoğlu, F. (1999). Late-Hittite Sculptures From The Şanlıurfa Museum, *BMECCJ* (XI), 167-182.

Kuzucuoğlu, C., Marro, C., Özdoğan A., Tibet, A. (1997). Prospection Archeologique Franco-Turque dans la region de Kastamonu (Mer Noire). Deuxime rapport preliminaire, *Anatolia Antiqua* (V), 275-306.

Laflı, E., Feugere, M., (2006). Statues et statuettes en bronze de Cilicie, avec deux annexes sur la main de Comana et les figurines en bronz edu Musee de Hatay, *BAR International Series 1584*, Oxford.

Laflı, E. ve Zah, A. (2008). Archaologische Forschungen Im Byzantischen Hadrianupolis In Paphlagonien" *Byzzeit* (100), 682-713.

Laflı, E. (2007). A Roman Rock-Cut Niche At Paphlagonia Hadrianoupolis, 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı (24, C.2), 43-66.

Laflı, E. (2010). Paphlagonia Hadrianoupolisinde Roma ve Erken Bizans Dönemlerinde Taş Kullanımı, *III. Uluslararası Mermer ve Doğal Taşlar Kongresi, 02-04 Şubat 2010*, İzmir, 278-292.

Laflı, E., Christof, E. (2011) *Der kaiserzeitliche Tempel von Asartepe/Kimistene in der Chora des paphlagonischen Hadrianopolis – Ergebnisse der Prospektion von 2005*, Istanbuler Mitteilungen.

Laflı, E., Christof, E. (2012). *Hadrianopolis I: Inschriften aus Paphlagonia*, Oxford.

Laflı, E., Şahin, G. K. (2012). Terra Sigillata and Red-Slipped Ware from Hadrianopolis in Southwestern Paphlagonia, *Anatolia Antiqua*, (20), 45-120.

Laflı, E., Şahin, G., Patacı, S. (2013). Iron Ages ceramics from southwestern Paphlagonia, *Anatolia Antiqua* (21), 33-68.

Larson, J. (2007). *Ancient Greek Cults*, Routledge.

Laumonier, A. (1958). *Les Cultes indigenes en Carie, Paris.*

Legrand P.E. (1897). Inscriptions de Paphlagonie, *Bulletin de Correspondance Hellénique* (21), 92-101.

Leonhard, R. (1915). *Paphlagonia: Reisen und forschungen im nordlichen Kleinasien*, Walter de Gruyter.

Leventi, I. (2019). The Great Masters of Fourth Century, O. Palagia (ed.), *Handbook of Greek Sculptor* içinde (s. 360-394), De Gruyter.

Liddle, H. G., Scott R. (1996). *A Grek-English lexicon, New Supplemend Added*, Clarendon Press.

Lochmann, T. (2003). *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votifreliefs aus Phrygien*, Basel.

Macmullen, R. (1992). *Enemies of the Romen Order*, Routledge.

Loeper, M. R. Ch. (1903). Грецеская надпись изъ Инболи, *Izvestya Russkavo Arkheologitchewskovo Instituta* (III), Sofia, 153-162.

Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor, I–II*, Princeton.

Magie, D. (1953). Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins, *American Journal of Archaeology*, (57-3), 163-187.

Maier, Chr. (2007). Ein Stein aus dem kaiserlich ottomanischen Museum in Stambul: Sextus Vibius Gallus im Kampf mit den Dakern, *Festschrift für Gerda Schwarz zum 65. Geburtstag*, içinde (s. 247-260), Wien.

Manoledakis, M. (2010). On the Cults of Sinope and the Founding of the City, E. Petropoulis-A. Maslennikov (eds.), *Ancient Sacral Monuments in the Black Sea* içinde (s. 563-576), Thessaloniki.

March, J. (2001). *Cassell's Dictionary of Classical Mythology*, Cassels, London.

Marek, C. (1985). Forschungen in Paphlagonien, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (3), Ankara, 181-186.

Marek, C. (1985a). *Katalog der Inschriften im Museum von Amasra: mit Anhang: Die Inschriften von Amastris und die angebliche Pompeianische Ära der Stadt*, Bonn, Habelt.

Marek, C. (1986). Epigraphische Forsohungen in Zentralpaphlagonien *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (4), Ankara, 273-278.

Marek, C. (1989). *Amastris. Geschichte, Topographie Archaologsche Reste*, Istanbuler Mitteilungen (39).

Marek, C. (1992). Forschungen in Çankırı und Kastamonu 1991, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (10), 135-140.

Marek, C. (1993). *Stadt, Ara und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, IstForsch 39.

Marek, C. (2000). Der Höchste, Beste, grösste Allmachtıge Gott, 130-140, *Epigraphica Anatolica* (32), 129-146.

Marek, C. (2003). *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens, Orbis Provinciarum*, Mainz.

Marek, C. (2009). Hellénisation and Romanisation in Pontus-Bithynia: An Overview, , J. M. Hojte (Ed.), Mithradates VI and the Pontic Kingdom, Black Sea Studies 9 içinde (s. 35-45), Aarhus University Press.

Marro, C., Özdoğan, A., Tibet, A. (1996). Prospection archéologique franco-turque dans la région de Kastamonu (Mer Noire). Premier rapport préliminaire, *Anatolia Antiqua* (4), 273-290.

Marro C., Özdoğan A., Tibet, A.(1997). Prospection archéologique franco-turque dans la région de Kastamonu (mer Noire). Troisième rapport préliminaire. *Anatolia Antiqua* (6), 317-335.

Matthews, R. (1998). Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı Province 1997, Araştırma Sonuçları Toplantısı (16), 245-254.

Matthews R., Pollard, T., Ramage M. (1998). Project Paphlagonia: Regional Survey in Northern Anatolia, R. Matthews (ed.), *Ancient Anatolia Fifty Years' Work By British Isntıtute of Archaeology at Ankara* içinde (195-206), Ankara.

Matthews, R. (2000). A long walk in the park: Project Paphlagonia 2000, *Anatolian Archaeology* (6), 19–20.

Matthews, R. (2004). Landscapes of terror and control. Imperial impacts in Paphlagonia, *Near Eastern Archaeology* (67), 200–211.

Matthews, R., Glatz, C. (2009).The Historical Geography of North-Central Anatolia in the Hittite Period: Texts and Archaeology in Concert, *Anatolian Studies* (59), 51-72.

Matthews, R., Glatz C. (2009a). People and place in Paphlagonia: trends and patterns in settlement through time, R. Matthews, C. Glatz (eds.), *At Empire's Edge: Project Paphlagonia: Regional Survey in North-Central Turkey* içinde (s. 239-250), London.

Matthews, R.-Metcalfe, M.-Cottica, D. (2009), Landscapes with Figures: Paphlagonia Through the Hellenistic, Roman and Byzantine Periods, 330 BC-AD 1453, R.

Matthews, C. Glatz (eds.), *At Empire's Edge: Project Paphlagonia: Regional Survey in North-Central Turkey* içinde (s. 173-226), London.

McGing, B. C. (1986). *The Foreign Policy of Mithradates VI Eupator, King of Pontus*, Brill.

Mendel, G. (1900). Inscription de Bithynie, *Bulletin de correspondance Hellénique*, (24), 361-426.

Mendel, G. (1901). Inscriptions de Bithynie, *Bulletin de Correspondance Hellénique* (25), 5-92.

Mendel, G. (1902). Inscription de Kytoros, *Bulletin de Correspondance Hellénique* (26), 287-288.

Mendel, G. (1903) Inscriptions de Bithynie et de Paphlagonie, *Bulletin de Correspondance Hellénique* (27), 314-333.

Mendel, G. (1914) *Catalogue des Sculptures grecques, romaines et byzantines, Vol. III.*, Constantinople.

Merlin, A. (1965). Periodiques, *L'Annee epigraphie, Anne 1964*, 5-112.

Mertens, J.R. (1987). *Museum of Art, Greece and Rome*.

Mikalson, J. D. (2010). *Ancient Greek Religion*, Wiley-Blackwell.

Miller, G. (1935). Zeus the father in Homer, *Transactions and Proceedings of the American, Philological Association* (66), Calhoun, 1-17.

Mitchell, S. (1993). *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor. I: The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford.

Mitchell, S. (1993b). *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor Volume II: The Rise of the Church*, Oxford.

Mitchell, S. (1999). The Cult of Theos Hypsistos Between Pagans, Jews and Chiristians, P. Athanassiadi ve M. Frede (ed.), *Pagan Monotheism in Late Antiquity* içinde (s.81-92), Oxford.

Mitchell, S. (2002). In Search of the Pontic Community in Antiquity, A. K. Bowman, H. M. Cotton, M. Goodman, S. Price (eds.), *Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World* içinde (s. 35-64), British Academy Scholarship.

Mitchell, S. (2007). Iranian Names and the Presence of Persians in the Religious Sanctuaries of Asia Minor, E. Matthews (ed.), *Old and New Worlds in Greek Onomastics* içinde (s. 151-171), British Academy.

Mitchell, S. (2014). The Ionians of Paphlagonia, Tim Whitmarsh (ed.), *Local Knowledge Microidendities in the Greek World* içinde (s. 86-110), Cambridge.

Mitchell, S. (2016). *A summary article on Hypsistos/Theos Hypistos written for the Encyclopedia of the Bible and its Reception*, Berlin.

Mitchell, S. (2017). Two Galatian Cults in Dacia, *Gephyra* (14), 15-21.

Moga,I., Piso, I., Drimbaren, M. (1998). Quatre Monuments Epigraphiques D'Apullum Decouverts Dans Le Lit De mures, *ActaMusNapoca* (35), 109-118.

Mosch H.-Ch. Von (2013). Hadrianus "Sadlenlaser". Der Hermedas Lysipp (?) auf den Münzen von Trapezus, Amastris und Hadrianopolis, *Jahrbuch für Numismatik und Goldgeschichte* (63), 93-149.

Moushmov, N. (1912)., Ancient Coins of the Balkan Peninsula and the Coins of the Russian Czars,Sofya.

Müller-Karpe, A. (1998a). Kuşaklı-Sarissa 1993-1997 Kazılarına Toplu Bakış, XX. Kazı Sonuçları Toplantısı, (20-C.1), 445-466. Ankara

Müller-Karpe, A. (1998b). Untersuchungen in Kusakli 1997, *MDOG* (130), 93-172.

Müller-Karpe, A., Müller Karpe, V. (2013). Kuşaklı-Sarissa, Ed. M. Doğan Alparslan, M. Alparslan, *Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu* içinde (s. 220-225), İstanbul.

Mylonas, G. E. (1946). The Eagle of Zeus, *The Classical Journal*, (41-5), 203-207.

Naumann, F. (1983). *Die Ikonographie Der Kybele in der Phrygischen und der Griechishen Kunts*, Tübingen.

Nilsson, M. P. (1906). *Griechisehe Feste von Religiöser Bedeutung*. Leipzig.

Nilsson, M. P. (1949). *A History of Greek Religion*. Oxford: Clarendon Press.

Nilsson, M. P. (1951) Das Rosenfest, *Ders., Opuscula Selecta linguis anglica, francogallica, germanica conscripta*, (1), 311–329.

Nilsson, M. P. (1955). *Geschichte der Griechische R*eligion, München.

Nilsson, M. P. (1988). *Geschichte Der Griechischen religion zweiter band, Die Hellenistische und Römische zeit*. München.

Nilsson, M. P. (1998). Greek Folk Religion, University of Pennsylvania Press

Nillson, M. P. (2008). *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Θρησκείας*, Papadimas, Atina

Nolle, J. (2015). Beiträge zur kleinasiatischen Münzkunde und Geschichte 11. Adleromina: Stadt- und Kultgründungen auf Geheiß des Zeus, *Gephyra*, (12), 1-88.

Oktan, M. (2008). Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'ta Yapılan Düzenlemeler, *Anadolu/Anatolia* (34), 47-75.

Olshausen, E. (1990). Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos, *ANRW II*, (18. 3), 1865-1906, 1990.

Opeit, A. (2018). Local and Imported Wine at Pompeiopolis, Paphlagonia, *Rei Cretariae Favtorum Acta 25*, 701-713

Otte, M., Yalçınkaya, I., Leotard, J. M., Kartal, M., Bar Yosef, O., Kozlowski, J. (1994), Öküzini: Une site du Paléolithique tardifen Anatolie, *Bulletin de l'Association Scientifique Liégeoise pour la Recheche Archéologique* (XXI), 201-213.

Özdoğan, A., Marro, C., Tibet, A. (1997). Kastamonu Yüzey Araştırması 1995 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (14-C.2), 303-330.

Özdoğan, A., Marro, C., Kuzucuoğlu, C., Tibet, C. (1998). Kastamonu Yüzey Araştırması, 1996 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçlan Toplantısı*, (15-C. 1), 63-104.

Özdoğan, A., Marro, C. Tibet, A., (1999). Kastamonu Yüzey Araştırması 1997 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçlan Toplantısı*, (16-C. 1), 219-244.

Özdoağan, A., Marro, C., Tibet, A., Kuzucuoğlu, C. (2000). Kastamonu Yüzey Araştırması 1998 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçlan Toplantısı*, (17-C. 1), 41-56.

Özgüç, N. (1976). Tokat Menşeli Bir Hitit Boğa Başı, *Anatolia*, (1), 53-55.

Özgüç, T. (1988). *İnandıktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Ankara

Öztürk, B. (2010). Karadeniz'de Dinsel Yaşam ve Kültler, *Aktüel Arkeoloji*, (18), 36–49.

Öztürk, B. (2012). *Küçükasya'nın Batı Karadeniz Kıyısında Bir Antik Kent, Tios (Tieion),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul

Öztürk, H.S., Öztürk, F. D. , Öztürk, B., Pilevneli, C., Aslan, S. K. (2012). Nikaia Egemenlik Alanı (Bithynia) 2010-2011 Yılı Epigrafik-Tarihi Coğrafya Yüzey Araştırmasına İlişkin genel Sonuçlar, Araştırma Sonuçları Toplantısı (30-C.1), 83-88.

Öztürk, B. (2013). Tios (Zonguldak – Filyos) Antik Kentinde Dinsel İnanışlar ve Kültler, Ş. Dönmez (ed.), Güneş Karadeniz'den Doğar. Lux ex Ponto Euxino. Sumer Atasoy'a Armağan Yazılar içinde (s. 329-344). Ankara.

Öztürk, B. (2018). Bithynia-Paphlagonia Sınırından (Tios veya Hadrianopolis) Bir Yazıt Üzerine Düşünceler, Zeus Syrgastes/Syrgastios Kültü ve Agon'u, M. Arslan - F. Baz (eds.), *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*, içinde (s.717-740), İstanbul.

Öztürk, F. D. (2013). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar, *Cedrus* (I), 285-292.

Öztürk, H. S; Öztürk B. (2016). Amasra Arkeoloji Müzesi'nden Yeni Yazıtlar-I, *TÜBA Ar*-19, 231-242.

Palagia, O. (2000). Hephaestion's Pyre and the Royal Hunt of Alexander, A. B. Bosworth, E. S. Boynhem, (ed.), *Alexander the Great in Fact and Fiction* içinde (s.167-26), Oxford.

Paliga, S. (2017). *Etymologicaet Anthropologica Maiora*, Bucreşti.

Pastor, L. B. (2013). Nullis Umquam Nisi Domesticis Regibus Paruiss. Cappaocia, Pontus and The Resistance to The Diadochi in Asia Minor, V. Alonso Troncoso, E.M. Anson (eds.), *The Time of the Diadochi (323-281 B.C.)* içinde (s. 183-198), Oxbow Books, Oxford,

Paz de Hoz, M. (1991). Theos Hypsistos in Hierokaisareia, *Epigraphica Anatolica* (18), 75–77.

Pekridou, A. (1986). *Das Altas-Grab in Termessos*, Tübingen,

Pérez, D. R., (2010). Contextualizing Symbols: The Eagle and the Snake in the Ancient Greek World, *Boreas* (33), 1-20.

Picard, A. (1926). Zeus Dieu du Ciel Sombre, *Revue de l'historia des religions* (93), 64-99.

Picon, C. A., Mertens, J.r., Milleker, E.J., Lightfoot, S. C.; Hemingway, S. (2007). *Art of the Classical World in the Metropolitan Museum of Art*

Piotrovsky, B. B. (1965). Urartu Dini, *DTCF Dergisi*, (23), 37-48.

Plattner, G. A., Schmidt-Coliner, A. (2005). Beobachtungen zu drei Kaiserzeitlichen Bauten in Ephesos, B. Brandt, V. Gassner, S. Ladstatter (eds.), *Synergia, Festchrift für Friedrich Krinzinger* içinde(s. 243-246), Wien

Piso, I. (2018). Kleinesiatische Götter und Kolonisten in Dakien, *Gephyra* (15), 37-70.

Podvin, L. (2012). Cultes Isiaques en Pont et Paphlagonia, G. R. Tsetskhladze (ed.), *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity, Aspect of Archaeology and ancient History* içinde (s. 207-211), BAR International Series 2432

Polat, G. (1998). *Anadolu Akhamenis Dönemi Plastik Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Popa, A.; Berciu, I (1978). Le Culte de I.O.M. Cimistenus en Dacie Romaine, *Hommages à Maarten J. Vermaseren*, (3), 974-978.

Popko, M. (2008). *Völker und Sprachen Altanatoliens*, Harrassowitz Verlag · Wiesbaden.

Poulsen, F. (1968). En Lilleasiatisk Tyr, Meddelelser Fra, *NY Carlsberg Glyptotek*, Kobenhavn, 55-65.

Prayon, F. (1987). *Phrygische Plastik*, Tübingen.

Price, S.R.F. (2004). *Ritüel Ve İktidar, Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*, çev. T. Esin, İstanbul: İmge Yayınevi.

Raimond, E. (2002). Tlos, un centre de pouvoir politique et teligieux de l'age du bronze au IVe siecle av. J.C., *Anatolia Antiqua* X, 113-129.

Raimond, E. (2005). Etude philologique des inscriptions lyciennes. 1 – Tlos, *Colloquium Anatolicum* Vol 4, 155-180

Ramsay, W. M. (1890). *Historical Geography of Asia Minor*, Princeton

Ramsay, W. M. (1895). *The Cities and Bishoprics of Phrygia* I, Oxford, the Clarendon Press

Reger, G. (2007). Traders and Travelers in the Black and Aegean Seas, V. Gabrielsen, J. Lund (ed), The Black Sea in Antiquity Regional and Interregional Economic Exchanges içinde (s.273-286), Aarhus Universty.

Reinach, Th. (1905). A Stele from Abonuteichos, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* (5), 113-119.

Ricl, M. (1991). Hosios Kai Dikaios I, Premiere partie: Catalogue des inscriptions, *Epigraphica Anatolica* (18), 1-70.

Ricl, M. (1992), Hosios Kai Dikaios II, Seconde Portre, Analyse, *Epigraphica Anatolica*, (19), 71-103.

RPC Vol. II (1999). Burnett, A., Amandry, M., Carradice, I., Roman Provincial Coinage, vol. II (The Flavians) London and Paris: British Museum Press.

RPC Vol. III (2015), Amandry, M., Burnett, A., Mairat, J.. Metcalf, W., Bricault, L., Blet-Lemarquand, M., Roman Provincial Coinage (RPC) vol. III, From Nerva to Hadrian (AD 96–138), London and Paris: British Museum Press.

RPC Vol. IV, Heuchert, V., Howgego, C., Roman Provincial Coinage, vol. IV (The Antonines) Online catalogue rpc.ashmus.ox.ac.uk

RPC Vol VI (2017). Calomino, D., Burnett, A., Matthies, S. (2017). Roman Provincial Coinage vol. VI (From Elagabalus to Maximinus (AD 218–238), Online catalogue rpc.ashmus.ox.ac.uk.

RPC Vol. IX (2016), Hostein and J. Mairat, Roman Provincial Coinage IX: From Trajan Decius to Uranius Antoninus (AD 249–254), London, British Museum Press.

Robinson, D. M. (1906). *Ancient Sinope*. A Dissertation, Submitted to the Faculty of the Graduate School of Arts and Literature in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, Universty of Chicago.

Roebuck, C. (1959). *Ionian Trade and Colonization*, New York.

Robert, L. (1934). Notes de Numismatique et D'Epigraphie Grecques, *Revue Archéologique*, (3), 48-61.

Robert, L. (1937). *Etudes Anatoliennes: Recerches sur les Inscriptions Grecques de l'Asia Mineure*, Paris.

Robert, L. (1938). Bulletin Epigraphique, *Revue des Études Grecques*, (51- 241/242), 413- 482.

Robert, L. (1940). Inscriptions de Bithynie copiées par Georges Radet, *Revue des Études Anciennes*. (42, 1-4), 302-322.

Robert, J., Robert, L. (1941), Bulletin épigraphique, *Revue des Études Grecques* (54), 228-269.

Robert, J., Robert, L. (1943). Bulletin épigraphique, *Revue des Études Grecques*, (56), 334-347.

Robert, J., Robert, L. (1944). Bulletin épigraphique, *Revue des Études Grecques*, (57), 175-241.

Robert, L. (1949). Inscriptions de la Région de Yalava en Bithynie, *Hellenica: Recueil d'epigraphie, de numismatique et d'antiquites grecques* (VII), 30-44.

Robert, J., Robert, L. (1950), Inscription et reliefs d'Asie Mineure, *Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques, Hellenica* (IX), 69-70.

Robert, J., Robert, L. (1951). Bulletin épigraphique, *Revue des Etudes Grecques*, (64), 119-216.

Robert, L. (1955). *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*. (10), Paris

Robert, L. (1958). Reliefs votifs et cultes d'Anatolie I, *Anatolia* (3), 103-36.

Robert, L. (1962). *Villes D'Asie Mineure, Etudes de Geographie Ancienne*, Paris

Robert, L. (1964). *Nouvelles inscriptions de Sardes, Vol. 1*. Paris

Robert, L. (1969). *Opera minora selecta. Vol. 1-2*, Amsterdam

Robert, L. (1971). Bulletin épigraphique, *Revue des Études Grecques*, (84), 397-540.

Robert, L. (1972a). Bulletin épigraphique, *Revue des Études Grecques*, (85), 364-526.

Robert, L. (1972b). Monnaies et textes grecs, *Journal des Savants*, (3), 145-163.

Robert, J., Robert, L. (1973). Bulletin épigraphique, *Revue des Études Grecques*, (86), 48-211.

Robert, L. (1975). Nonnos et les monnaies d'Akmonia de Phrygie, *Journal des Savants*, (3-4) 153-192.

Robert, L. (1978) Monnaies et textes grecs, *Journal des Savants* (3), 145-163

Robert, L. (1980). *A Travers L'Asie Mineure, poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie*, Paris

Robert,L.(1981). Le serpent Glycon d'Abonouteichos a Athenes et Artemis d'Ephese a Rome, *CRAI*, 513-535.

Robert, L. (1983). Documents d'Asie Mineure, *Bulletin de Correspondance Hellénique Volume* (107), 497- 599.

Roberts, C., Skeat, T.C., Nock, A.D. (1936). The Gild of Zeus Hypsistos, *Harvard Theological Review* (29/1), 39-88.

Robinson, D. M. (1905). Greek and Latin Inscriptions from Sinope and Environs, American Journal of Archaeology (9), 294–333.

Robiou, F. (1863). *Histoire des Gaulois D'Orient*, Paris

Rodhe, G. (1940). Yeni Bulunan kitabeler Hakkında, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, (IV), İstanbul, 57-79.

Roller, L. A. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde: Anadolu Kybele Kültü*. çev. B. Avunç, İstanbul.

Rostovtzeff, M. (1959). *The Social and Economic History of the Roman Empire, Vol.1-2*, Leiden

Rottiers, B. E. A. (1829). *Itinéraire de Tiflis à Constantinople*. Brüksel

Ruge, W. (1919). Kallistrata, *RE* (Xi 19), Stuttgart, 1750.

Ruge, W. (1919). Karzenos, *RE* (X, 1) (Ius liberum-Katochos) Stuttgart, 2260.

Ruge, W. (1922), "Kromna", *RE* (XI, 2), Komogramm-Kynegoi, Stuttgart, 1974.

Ruge, W. (1936). Tieion", *RE* (6 A/1), 856–862.

Ruge, W. (1949). "Paphlagonia", *RE*, (XVIII), Stuttgart, 2516-2537.

Ruscu, L. (2005). Two Pontic Notes, *Epigraphica Anatolica* (38), 125-130.

Ruscu, L. (2017). Über Sex. Vibius Gallus Aus Amastris, *Istrazivanja Journal of Historical Researches* (28), 52-68.

Russu, I. I. (1965). Inscriptiile Greceşti din Dacia, *Studii şi Comunicări (Sibiu)* (12), 47-82.

Samitz, C. (2013). Die Einführung der Dekaproten und Eikosaproten in den Städten Kleinasiens und Griechenlands, *Chiron* 43, 1-61.

Sakaoğlu, N. (1999). *Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul

Saprykin, S. J. (2009a). The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects, ed. J. M. Hojte, *Mithradates VI and the Pontic Kingdom* içinde (s. 249-277), Aarhus University

Saprykin, S. J. (2009b). *Religia i kul'ty Ponto ellenistichoskova i rimskova vremeni*, Moscow

Saprykin, S. J. (2010). Male Deities and Their Cults on the South Black Sea Coast: Hellenistic and Roman Periods, E. K. Petropoulos - A. A., Maslennikov (ed.), *Ancient Sacral Monuments in the Black Sea* içinde (s. 465-514), Thessaloniki.

Savaş, S. Ö. (2002). Hititlerde "Fırtına Tanrısı" ile "Boğa Kültü" Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar, *Archivum Anatolicum*, (5), 97-170.

Schachner, A. (2019). Teşup'un Boğaları: Hattuşa ve Çevresinden İki Yeni Boğa Tasviri, *IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Yay. Haz. A. Süel, 835-850.

Schindler, J. (1978). Zeus. A. Sprachgeschichte und mykenische Belege, *RE Suppl*. (XV), 999-1001.

Schmidt, K. (2007). *Göbekli Tepe*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

Schmidt, M. (1983). Adler und Schlange, Ein griechisches Bildzeichen für die Dimension der Zukunft, *Boreas* (6), 61−71.

Schwabl, H. (1972) Zeus: Epiklesen, *RE* (X, A 1), 253-376.

Schwabl, H. (1978). Zeus Nachtrage, *RE Suppl*. (XV), 1441-1481.

Schwabl, H. (1993). Zum Kult des Zeus in Kleinasie, *G. Dobesch - G. Rohrenbock (Eds.), Die epigraphische und altertumskundliche Erforschung Kleinasiens: Hundert Jahre Kleinasiatische Kommission der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften içinde (329-338).*

Schwemer, D. (2008). The Storm-Gods of the Ancient Near East: Summary, Synthesis, Recent Studies: Part I. *Journal of Ancient Near Eastern Religions* (7.2), 121-168.

Serin, U. (2108). Ankara and the Temple of Rome and Augustus in the Late Antique, Byzantine and Turkish Periods, P. Botteri, V. Veronesi and S. Ravalico (eds.), *Progetto Ancyra Il tempio di Augusto e Roma ad Ankara* içinde (s. 335-377), Trieste.

Sevin, V. (1998). Eski Anadolu Halkları: Mozayiğe Genel Bir Bakış, *Palmet*, (2), 21-37.

Sevmen, D. P. (2018). Sinop Müzesi'nde Bulunan Üç Plastik Kandil, *Arkhaia Anatolika* (1), 93-107.

Sezer, S. S. (2016). *Prusias ad Hypium Antik Kenti Heykeltraşlık Eserleri*, Ege Yayınları

Simon, E. (1985). *Die Götter Der Griechen*

Sivas, T. T. (1999). *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*, Eskişehir.

SNG BM Black Sea (1993). Sylloge Nummorum Graecorum. Vol. IX. The British Museum, Part 1: The Black Sea, London.

SNG Cophenagen, (1944). Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum.

SNG Fitzwilliam, = E. S. G. Robinson (Hrsg), Sylloge nummorum Graecorum Volume, 4: Fitzwilliam Museum: Leake and General Collections I–VIII, London 1940–1971

SNG Spaer, (1998). Spaer, A. & A. Houghton. Sylloge Nummorum Graecorum, Israel I, The Arnold Spaer Collection of Seleucid Coins, London.

SNG Tübingen Bithynien (1985). Sylloge Nummorum Graecorum. Münzsammlung der Universitat Tübingen, 3. Akarnien – Bithynien, Berlin.

SNG von Aulock, (1957). Sylloge Nummorum Graecorum, Sammlung Hans von Auock, Pontus-Paphlagonien-Bithynien, Berlin

Sokolowski, F. (1955). *Lois sacrees de l'Asie Mineure*, Paris

Sørensen, S. N. (2015). Neapolis'ten Yemin Yazıtı, *Cedrus* (III), 269-276.

Soysal, O. (2016). Palaic tiuna- and Middle Hittite tiuni-: A Common Ancient Anatolian Word for 'Bull', Herausgegeben von H. Marquardt, T, S. Reichmuth und J. V. G. Trabazo (eds.), *Anatolica et Indogermanica, Studia linguistica in honorem Johannis Tischler septuagenarii dedicata* içinde (s. 315-319), Innsbruck.

Sönmez, İ. F., Öztürk, B. (2008). Batı Karadeniz'de Bir Antik Kent Kazısı: Tios (Filyos), *Arkeoloji ve Sanat*, (127), 133–146.

Stallsmith, A. B. (2019). A Divine Couple: Demeter Malophoros and Zeus Meilikhios in Selinus, *Journal of Ancient History*; 7(1): 62–110.

Stein, M. (2001). Die Verehrung des Theos Hypsistos. Ein allumfassender paganjüdischer Synkretismus?, Epigraphica Anayolica (33), 119–125.

Stoyanov, T. (2010). Sinope as a Trading and Cultural Agent in Thrace during the Classical and Early Hellenistic Periods, *Ancient Civilizations from Scythia to Sib*eria (16), 405-428.

Strobel, K. (1998). "Galatien", *DNP* (IV), 742- 745.

Strubbe, J. (1978-1979). Les Noms Indigenes a Pessinonte, *Talanta* (10-11), 112-145.

Summerer, L. (1999). *Hellenistische Terrakotten Aus Amisos*. Stuttgart

Summerer, L. (2003). Achamenidische Silberfunde Aus Der Umgebung Von Sinope, *Ancient Civilitaions From Scythia to Siberia*, (9, 1-2), 17-42.

Summerer, L. (2014). Topographies of Worship in Northern Anatolia, T. Berker-Nielsen (ed.), *Space, Place and Identitiy in Northern Anatolia* içinde (s.189-213), Stuttgart,

Summerer, L. (2015). Bulls and Men on the Mountaintop. Votive Terracottas from Çirişli Tepe, A. Muller, E. Laflı, S. Huysecom-Haxhi (eds.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine 2 Iconographie et contextes* içinde (s. 571-586), Presses Universitaires du Septentrion

Summerer, L. (2017). *Pompeiopolis-Taşköprü, Başkentten İlçeye 2000 Yıl*, İstanbul: Ege Yayınları.

Summerer, L., von Kienlin, A. (2010). Achaemenid Impact in Paphlagonia: Rupestral Tombs in the Amnias Valley, J. Nieling, E. Rehm, L. Summerer, & A. von Kienlin (eds.) *Achaemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers* içinde (s. 195-222), Aarhus University.

Şahin, N. (2001) *Zeus'un Anadolu Kültleri*, Sunan-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Şahin, E.N.A. (2001a). Büyük Çiftçi Tanrısı Zeus Bronton. Arkeolojik ve Epigrafik Belgelerle Phrygia'da Bir Zeus Kültü, *Olba* (4), 163-182

Şerifoğlu, T., Bakan, C. (2015). The Cide-Şenpazar Region during the Hellenistic Period 325/300-1 BC, B. Düring, C. Glatz (eds.), *Kinetic Landscapes the Cide Archaeological Project 2009-2011: Surveying The Western Turkish Black Sea Region* içinde (s. 246-259), De Gruyter.

Şimşek, C. (2006). 2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, 27. Kazı Sonuçları Toplantısı (27-1), 419-434.

Şimşek, C. (2007). 2005 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, Kazı Sonuçları Toplantısı (28-1), 455-478

Şimşek, C. (2013). Laodikeia Antik Kenti'nde Yapılan Çalışmalar, *Colloquium Anatolic*um (XII), 15-36.

Tanrıver, C. (2003). A Dedication to Hosios (-on) and Dikaios (-on) From Phrygia, *Epigraphica Anatolica*, (36), 29-32.

Tanrıver, D.S.A. (2015). Bull/Bovine Figurines from the Sanctuary of Apollon Clarius (Ionia), A. Muller, E. Laflı, S. Huysecom-Haxhi (eds.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine 2 Iconographie et contextes* içinde (s. 125-136), Presses Universitaires du Septentrion

Tanrıver, D.S.A. (2009). *Apollon Klarios Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adaklar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi

Taracha, P. (2009). *Religions of Second Millenium Anatolia*, Wiesbaden.

Taracha, P. (2011). The Iconographic Program of the Sculptures of Alacahöyük, *Journal of Ancient Near Eastern Religions* (11), 132–147.

Taracha, P. (2012). The Sculptures of Alacahöyük: A Key to Religious Symbolism in Hittite Representational Art, *Near Eastern Archaeology*, (75, 2), 108-115.

Tavernier, J. B. (1713). *Les Six Voyages de, Ecuyer, Baron d'Aubone qu'il a fait en Turquie, en Perse et aux Indes*, Paris.

Tek, A.T. (2002). *Arykanda Kazılarında Bulunan Antik Sikkeler Üzerinde Yeni İncelemeler: 1971-2000 Sezonları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Tekin, O. (1997). *Antik Nümismatik ve Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 3 Cilt*, çev. A. Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı,

Thomas, R. (1995). Die Antiken Bronzen im Römisch-Germanischen Museum Köln, Die Jupiterstatuetten, *Köln Jahrbuch* (28), 575-614.

Tomaschek, W. (1894). *Die Alten Thraker, Band II, Eine ethnologische Untersuchung, Mitgliede der Kaais*, Akademie der Wissenschaften.

Thonemann, P. (2013). Households and families in Roman Phrygia, P. Thonemann (ed.) Roman Phrygia, Culture and Society içinde (s. 124-142), Cambridge.

Thonemann, P. (2015). Inscription from Hadrianopolis, Tieion, Iulia Gordos and Toriaion, *Philia* (1), 81-87.

Triton (New York) VI (2003), In Conjunnction with the 31st Annual New York International Numismatic Convention, January 14-15, 2003, *Classical Numismatic Group*, Lancaster.

Tselepi, A. (2014). *İsmail Akçura Kolleksiyonundaki Heykeltraşlık Eserleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Tsteskhladze, G. R. (1994). Greek Penetration of the Black Sea, G.R. Tsteskhladze, F. De Angelis (eds.), The Archaeology of Greek Colonization,. *Essays Dedicated to Sir John Boardman içinde*, Oxford, 111-135.

Tsetskhladze, G. R. (1998). Greek colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models and Native Population, G, R. Tsetskhladze (ed). *The Greek Colonisation of the Black Sea Area Historical Interpratation of Archealogical History* içinde, Stutgart, 9-69.

Ünal, A. (1999). A Hittite Mycenaean Type B Sword from the Vicinity of Kastamanou, Northwest Turkey, Prince T. Mikasa (ed.) *Essays on Ancient Anatolia-BMECCJ* (11), 207-266.

Van Loon, M. N. (1966). *Urartian Art, Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations*, Leiden

Varbanov, I. (2005-2007). *Greek Imperial coins and their values, (English Editions), Vol I-III, Dacia, Moesia Superior&Moesia Inferior*, Bulgaria

Vass, C. (1988). *Iuppiter, Diomedes und Merkur als Vorbilder für römische Bildnisstatuen*, Heidelberg.

Vassileva, M. (1999). A Few Phrygian Onomastic Notes, Epigraphica Anatolica (31), 175–180.

Vassileva, M. (2012). The Rock-Cut Monuments Of Phrygia, Paphlagonia And Thrace: A Comparative Overview, G. R. Tsetskhladze (ed). *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity* içinde (s. 243-252), BAAR International Series 2432.

Vermaseren, M. J. 1987, *Corpus Cultus Cybelae Attdisque. I. Vol. Asia Minor*. Leiden Brill.

Vermule, C. (1972). Greek Funerary Animals, 450-300 BC, American Journal of Archeaology (76), 49-59.

Veseli, S. (2017). Representations of Zeus/Jupiter in Bronze Statuettes from Albania, Daehner, M. J., Lapatin, K., Spinelli, A. (ed.) *Artistry in Bronze, The Greeks and Their*

Legacy, XIXth International Congress on Ancient Bronzes içinde (s. 166-172), Los Angles.

Victor, U. (1997). *Lukian von Samosatai Aleksandros oder der Lügenprophet*, Brill.

Vidman, L. (1969). *Sylloge inscrioptionum religionis Isiacae et Sarapiacae*, De Gruyter

Von Gall, H. (1966). *Die paphlagonischen Felsgraber*. Istanbuler Mitteilungen, Tübingen

Von Gall, H. (1968). Zu Den Kleinasiatischen Treppentunneln, *Archaeologische Anzeiger*, (IV), 504-527.

Von Gall, H. (1983). Zum Bildgehalt der Graeco-Persischen Grabstelen, *Anadolu*, (22), 143-165.

Voutiras, E. (1997), Zeus, *LIMC* (VIII) (Thespiades-Zoadiacus), Artemis Verlag Zürich und Düsseldorf, 309-311.

Waddington, W. H., Babelon, E., Reinach,T (1904). *Receuil general des monnaies grecques d'Asie Mineuere*, Paris

Waddington, W. H., Babelon, E., Reinach,T (1908). *Receuil general des monnaies grecques d'Asie Mineuere*, Paris

Waddington, W. H., Babelon, E., Reinach, Th. (1912). *Recueil general des monnaies grecques d'Asie Mineure*, Paris.

Waelkens, M. (1986). *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheir tür*, Mainz.

Wellesley, K. (1953). The Extent of the Territory Added to Bithynia by Pompeius, *RhM* (96), 293-318.

Williams, M.H, (1998). *The Jews Among the Greeks and Romans, A Diasporan Sourcebook*, London: Duckworth.

Wilson, D. R. (1960). *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still visible*. Unpuplished Docotrate Thesis, Oxford University

Wolkkomer, R. (1997), Zeus in Anatolien, *LIMC* (VIII) (Thespiades-Zoadiacus), Artemis Verlag Zürich und Düsseldorf, 373-384.

Woudhuizan, F.C. (2008-2009). Phrygian & Greek, *Talanta*. (XL-XLI), 181-217.

Wroth, W. (1976). *BMC Asia Minor*, New York

Wu, C. (2018) *The Local Impact Of The Koinon In Roman Coastal Paphlagonia*, Unpuplished Doctorate Thesis, University of Pennsylvania.

Yakar, J. (2007). *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, çev. Selen Hırçın Riegel, Homer Kitapevi

Yakupoğlu, C. (2014). Kastamonu Adının Ortaya Çıkışını Anlatan En Eski Kaynak: Saltukname, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, (5), Prof. Dr. Refik Turan Özel Sayısı, 200-220 .

Yıldırım, B. (2008). The Date of Reliefs From the Collonades of the Civil Basilica, Aphrodisias Paper 4, E. Ratte, R.R.R. Smith (ed.), *New Research on the City and Its Monuments* içinde (s. 117-130), Journal of Roman Archaeology.

Yalçınkaya, U. (2011). *70 Yıldan Bu Yana Cide Sosyal Tarihi*, Cide Başak Ajans Yayınları

Yaman, T. M. (1935). *Kastamonu Tarihi I*, Kastamonu

Zgusta, L. (1964). *Kleinasiatische Personnamen*, Prag

Zgusta, L. (1984). *Kleinasiatische Ortsnamen (Beiträge zur Namenforschung)*, Heidelberg.

Zhuravlev, D. (2011). Early Roman Fine Ware from Pompeiopolis, Pompeiopolis I, Herausgegeben von L. Summerer, *Eine Zwischenbilanz aus der Metropole Paphlagoniens nach fünf Kampagnen (2006-2010)* içinde (s. 149-162), Beier-Beran.

Zwicker, J. (1949). Sdaleites, *RE* (II, A-1), (Sarmatia-Selinos), Stuttgart, 949.

KATALOG

AMASTRIS TERİTORYUMU ZEUS KÜLTÜ BULUNTU KATALOĞU (Kat.Am.)

Amastris Teritoryumu Zeus Kültü Arkeolojik Yapı/Eser Kataloğu (Kat.Am.Ark.)

Kat.Am.Ark-1 (Lev. I Res. 1)

İşlev/Tanım : Zeus Strategos Tapınağı (?)

Konum : Amasra İlçesi, Boztepe Yarımadası, Meteoroloji Binası yakını

Ölçüler : -

Durumu : Bir tapınak yapısına ait olduğu düşünülen büyük blok parçaları ve sütun başlıkları

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklama : 19. yüzyıl gezginlerinden olan E. Bore, kentin akropolünde görmüş olduğu 18 x 25 m. boyutlarındaki antik bir binaya ait kalıntıları, Zeus Strategos'a ait bir tapınak olarak değerlendirmiştir. Keza günümüzde de Boztepe'nin güneydoğusunda bazı kalıntılar hala görülebilmektedir ki bu kalıntıların kutsal bir alana ait olduğu ileri sürülür. Bu kalıntılar Meteoroloji Binası'nın yanında olan büyük boyutlu ve dikdörtgen düzgün bloklar oluşan bir duvar ve civardaki korinth başlıklarında oluşur.

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başı

Referans : Robert, 1980, s. 151-156; Sakaoğlu, 1999, s.151; Erciyas, 2003, s. 1421; Bore, 1840, s. 234; Marek, 2003, s. 180, abb. 133; Çam vd., 2019, s.178, fig. 7-8)

Kat.Am.Ark-2 (Lev. I Res. 2)

İşlev/Tanım : Hadrianus Heykeli (?) ve Kartal desteği

Konum : Amasra Arkeoloji Müzesi, Env. 807 3.4 A 93

Ölçüler : Korunagelmiş Torso 140 cm

Durumu : Torso ve heykel yanındaki destek ile iki parça halinde korunmuştur.

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Hadrianus'a ait olduğu düşünülen heykel 2'si kadın biri erkek üç giyimli heykelle birlikte Amasra'nın Kum Mahallesi Bedesten mevkiinde 1993 yılında bulunmuştur. Heykeller bilinçli bir şekilde buraya gömülmüştür. Heykel, normal boyut

üzerinde yapılmış zırhlı bir imparator heykelidir. Başı olmayan heykelin İmparator Hadrianus'a (MS 117-138) ait olduğu düşünülmektedir. Heykel sadece torso (140 cm, bütün yüksekliği yaklaşık olarak 2 m.) olarak korunmuş ve muhtemelen sol ayağı bir dağ üzerinde duran kartal şeklindeki desteğin üzerinde durmaktaydı. Başın ayrı olarak eklendiği boyundaki izlerden belli olan paludamentum giymiş heykelin, torsosu üzerindeki zırhta, merkezi noktanın üstünde medusa başı, onun altında iki çıplak çocuğu emziren dişi kurt üzerinde bir elinde mızrak diğerinde kalkan tutan Tanrıça Athena vardır. Tanrıçanın her iki yanında da ellerinde çelenk olan Nikeler betimlenmiştir. Heykelin kayıp bacağının yanında bulunan dağ şeklindeki destek üzerinde kartal bulunmaktadır.

Tarih : MS 117-138

Referans : Ateşoğulları ve Şimşek, 1995, s. 93-111, Mosch, 2013, s. 22; Aydın, vd. 2015, s.223-225;

Kat.Am.Ark-3 (Lev. II Res. 3)

İşlev/Tanım : Kandil

Konum : Amasra Müzesi Env. No. 553 2.3. A 805 / 16.01.1980, satın alma

Ölçüler : Y: 3.3 cm G: 7.1 cm U: 8.2

Durumu : Sağlam

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Açık devetüyü hamurlu, koyu kahverengi astarlı, keskin omuzlu, hafif dışa bombeli gövdeli ve düz diplidir. Kulp kısmı kırıktır. Discusun ortasında kabartma olarak cepheden bir kartal tasvir edilmiştir. Kartal, ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Başı sola dönmüş, sağ kanat hafif omuz üstünden yükselmiş ve kısmen açıkken sol kanat a-kapalı vaziyette gösterilmiştir. Kartalın vücut ve bacaklarındaki tüyler kenarlarda çizgilerle belirtilmiş, pençeler verilse de detaylara girilmemiştir. Discusta kartalın sağ yanında fitil deliği görünmekte ve discus çukur bir çizgi ile sınırlandırılmıştır.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : -

Kat.Am.Ark-4 (Lev. II Res. 4 Lev. III Res. 5)

İşlev/Tanım : Sunak

Konum : Amasra Müzesi Env. No. 172 4.4 A70

Ölçüler : Y: 58 cm G x K: 28 x 26 cm

Durumu : Sunağın üst profili kırık ve ön yüzde sonraki bir kullanım için delik açılmış

Malzeme : Açık gri kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklama : Sunağın üst profil bölümü kırılmış, alt profili kare kaide üzerine yerleştirilmiş ve üç cephesi girland ve boğa betimleriyle süslenmiş ve sağ yan yüzü aşınmıştır. Altta geniş kare kaide üzerinde üç profilli geçiş ile sunak ana gövdesine ulaşılır. Alt profilin sol köşesinde çatlak bulunmakta. Sunağın üst kısmı tamamen kırılmış ya da kesilmiş. Ön cephede yer alan girland içi de sonradan açılmış yuvarlak bir delik var. Sunağın ön yüzünde köşelerde boğa başı protomuna tutturulmuş girland görülmekte. Sunağın sağ köşesindeki boğa başı protom kısmen korunmuş, başı ve boynuzları kırılmış. Sağ köşedeki protom ise tamamen kırılmıştır. Dar olan sunak ön yüzünden kaynaklı girland hızlı bir şekilde aşağıya sarkıtılmıştır. Girlandın aşağıya sarkan kısmın ortası düğüm şeklinde verilmiştir. Girlandın altında vücudu profilden başı ise cepheden verilmiş hareket halindeki bir boğa gösterilmiştir. Boğanın sol ön bacağı dizden kırılmış ve arkaya doğru atılmış, boğanın hareketinin hızlı ve gergin olduğunu gösterilmiştir. Boğanın kulakları açık, boynuzları ise yukarıda uçları birbirine bakacak şekilde sivri bir şekilde bitirilmiş. Gözler badem şeklinde çizgisel gösterilmiştir. Boğanın kuyruğu önce yukarı çıkıp sağ tarafına düşürülmüş ve püsküllü biçimde sağ arka vücudu üzerinde sonlandırılmıştır. Hayvanın cinsel organı yatay biçimde oldukça belirgin bir biçimde yapılmıştır. Sunağın sol yan cephesinde girlandın en alt noktası yine bir düğüm şeklinde verilmiştir. Girlandın içine ortası oldukça bombeli dört yapraklı bitki rozeti yerleştirilmiştir. Girlandın altında yine bir başka boğa bulunmaktadır. Sağ ön ayağı önde ve havada olan boğa hareket halinde gösterilmiştir. Vücudunun tamamı profilden verilen boğa çizgisel ve kısık gözleri ile sinirli bir şekilde gösterilmiş. Boğada üç boğumlu gerdan bulunmakta. Kuyruk kısmı kaybolmuş olan hayvanın cinsel organı görülebilmekte.

Sunağın sağ yan kenarı ise oldukça aşınmıştır. Üstte sadece girlandın sadece detaysız yarım yuvarlağı görülebilmekteyken, motif alanı ise boştur.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : -

Kat.Am.Ark-5 (Lev. III Res. 6)

İşlev/Tanım : Sunak

Konum : Amasra Müzesi

Ölçüler : Y: 80 cm G x U: 45 x 32 cm

Durumu : Sunağın üst profili kırıktır.

Malzeme : Açık gri kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklama : Amasra Müzesi'ne yeni gelmiş ve henüz envantersiz olan bir sunaktır. Çalışmamız kapsamında Zeus Kültü ile ilişkilendirilmektedir. Sunağın dört cephesi kabartmalarla süslenmiş, kare kaide üzerinde yükselip, üst profili kırılmıştır**.** Sunak kare kaide üzerinde, oval profilli ve onun da üzerinde daha ince kare bir taban üzerine oturmaktadır. Sunağın üst profili tamamen kırılmış. Sunağın dört tarafını girland çevirmekte ve köşelerde boğa başları yer almakta. Girlandlar, uzun yapraklar şeklinde yapılmış ve girlandların orta kısmında düğüm şeklinde dikey iki sıra bağcık bulunmaktadır. Sunağın ön yüzünde girland içinde bir kartal diğer üç yüzde ise bitkisel rozet işlenmiştir. Rozetler ortada düğme şeklinde gövdesi olan beş yaprağa sahiptir. Girlandlar sunağın köşelerinde boğa başı protomlarla tutturulmuştur. Sağ kenardaki protom üst profilin kırılmasından dolayı oldukça zarar görmüştür. Boğa başları ağıza doğru daralan bir yapıya sahiptir. Boynuzları kavis yaparak yukarı çıkmaktadır. Alın üzerinden kalın çizgilerle gösterilmiş saçları verilen boğaların gözleri badem şeklinde ve dışa taşkın bir biçimde verilmiştir. Burun delikleri ve ağız detayları ise yapılmamıştır. Sunağın ön yüzünde cepheden ayakta kanatları açık bir kartal işlenmiştir. Kartal girland orta noktasına gelen bir yükselti üzerinde durmaktadır. Kartalın başı sola dönük ve ağzında bir çelenk ya da çember (phiale) tutmaktadır. Kartalın başı, tam sola bakmaktadır. Kartalın gövdesindeki tüyler üçgen yaprak şeklinde yapılmış, kanat içlerindeki tüyler üstte kavisli bir şekilde aşağıya uzanan çizgiler şeklinde verilmiştir. Kartalın pençeleri belirgin bir şekilde verilmiş. Yüzde aşınmalardan dolayı detaylar görülmemekte. Sunağın kartal kabartması olan ön yüzünde yer yer kırmızı boya izleri mevcuttur.

Tarih : Roma İmparatorluk

Referans : -

Kat.Am.Ark-6 (Lev. IV Res. 7)

İşlev/Tanım : Devşirme blok

Konum : Boztepe'ye geçen kısımda kale kapısının kuzeyindeki sur bedeni üzerindedir

Ölçüler : -

Durumu : Sunağın üst profili kırıktır.

Malzeme : -

Yazıt : -

Açıklama : Amasra'da Boztepe'ye geçen köprünün ucunda Amasra Kale Kapısı'nın hemen üstündeki sur bedeni içinde üzerinde kartal rölyefi olan, mermer devşirme bir blok bulunmaktadır. Sur bedeni içinde yatay olarak kullanılan blok çevresinde yine antikçağa ilişkin mermer devşirme malzeme görülebilmektedir. Cepheden ayakta gösterilmiş kartalın kanatları açık ve başı sola dönüktür. Kartalın, başının bir kısmı ve gagasının ucu ile muhtemelen ağzında tuttuğu nesne ve sol kanat altı aşınmıştır. Kartalın gözü aşınmış ama göz çukuru görülmektedir. Gaga ucu aşınan kartalın gagasının ucunda çok az bir korunmuş olan ve muhtemelen sikke ve başka rölyeflerden izleyebildiğimiz şekliyle bir çelenk ya da phiale tutmaktadır. Tepe şeklinde bir yükseltinin üzerinde duran kartal, cepheden ve kanatları açık vaziyettedir. Kanatların üst kısımları beşgen şekillerle, kanatın yarısından sonra ise düz, çizgisel olarak gösterilmiştir. Ayrık bir şekilde gösterilen bacaklar oldukça tüylü gösterilmiştir.

Tarih : Roma İmparatorluk

Referans : -

Kat.Am.Ark-7 (Lev. V Res. 8)

İşlev/Tanım : Zeus Syrgasteios Tapınağı (?)

Konum : Filyos, Tios Akropolü

Ölçüler : 14,20 x 24,50 m

Durumu : Torso ve heykel yanındaki destek ile iki parça halinde korunmuştur.

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Yüksek podyumlu bir Roma Dönemi tapınağı. 11 basamakla çıkılan podyum üzerinde 6 x 1 1 sütuna sahip peripteros veya pseudo-peripteros plana sahip olması muhtemel yapının orijinal düzenlemesinden günümüzde sadece podyum kaplamasına ait küçük bir bölüm ile harçlı moloz taşlardan oluşturulmuş temel dolgusu korunmuştur

Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı

Referans : Sönmez-Öztürk, 2008, s. 135; Atasoy, 2009, s. 2; Atasoy-Yıldırım, 2011, s. 1-2; Kortanoğlu, 2013, s. 211-238; Baran vd., 2015, s.124-159

Kat.Am.Ark-8 (Lev. VI Res. 9)

İşlev/Tanım : Erkek Heykeli

Konum : Amasra Müzesi, Env. No: 557.3.2.A.80

Ölçüler : Y. 33 cm, G. 17,5 cm

Durumu : Baş, kollar, ayaklar ve desteğin bir kısmı kırık

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Olasılıkla Zeus betimi olan heykel, başı, omuzdan itibaren kolları ve bileklerden itibaren ayakları kırıktır. Heykel ayakta ve sağ yanında bir desteğe yaslanır vaziyettedir. Vücudunu bele kadar açıkta bırakan bir hymation giymiş. Vücut çıplak, genç ve kaslı bir şekilde verilmiş. Baş, boyun hizasından kırılmıştır. Sağ omuz çıplak ve kısmen korunmuş, muhtemelen korunan kısmına göre, kol aşağıya doğru düz bir şekilde inmekteydi. Sol kol hymation içinde kalmış ve paralel bir şekilde çıkıntı yapmaktadır. Hymation içinde kolun korunan kısmı ve sol göğüs ve omuz hareketine bakarak yukarıya yönelim gösteriyor olmalıydı. Bu pozisyon doğru ise tanrı elinde asa tutuyor olabilir. Hymation, karın altında aşağıya doğru sarkmış ve sağ kasık bölgesi kısmen görünürken, bel hizasına geniş bir simit yaparak arkadan sol omza çıkarılmış ve sol omzun üzerinden ayak seviyesine kadar sarkıtılmıştır. Heykelin sağ bacağı hafif öne atılmış, bacağın yarattığı elbise gerginliğinden kaynaklı sağ bacak sol iç kenarından sol bacağa doğru çapraz vertikal çizgiler gösterilmiştir. Heykelin sağ bacağı yanından diz hizasından itibaren destek görülmektedir.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114

Kat.Am.Ark-9 (Lev. VI Res. 10)

İşlev/Tanım : Erkek Heykeli

Konum : Amasra Müzesi, Env. No: 472 2.1 A 75

Ölçüler : Y.52 cm G. 24 cm

Durumu : Baş ve sağ kol kırık

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Amasra Müzesi'ne ihbar üzerine 1975 yılında gelen heykel ilçe merkezindeki Kum Mahallesi'nden bulunmuştur. Heykelin yüksekliği 52 cm genişliği ise 24 cm'dir. Mermer bir erkek heykelidir. Olasılıkla Zeus betimi olan figürün, başı, omuzlardan itibaren kollar kırıktır. Ayakta betimlenmiş heykel bir kaide üzerinde durur (Kaide yüksekliği 11 cm). Vücudunu bele kadar açıkta bırakan bir hymation giymiştir. Vücut çıplak, genç ve kaslı bir şekilde verilmiştir. Baş, boyun hizasından kırılmıştır. Sağ omuz çıplak ve kısmen korunmuş, muhtemelen korunan kısmına göre kol aşağıya doğru düz bir şekilde inmektedir. Heykelin vücudu sağ bacak üzerine verdiği ağırlıktan ve muhtemele sol eli ile yukarıda tuttuğu asaya yaslanmaktan dolay hafif "S" yaparak şekil almıştır. Hymation, karın altında aşağıya doğru sarkmış ve kasıklar kısmen görünürken, bel hizasına geniş bir simit yaparak arkadan sol omza çıkarılmış ve sol omzun üzerinden ayak seviyesine kadar geniş pilelerle sarkıtılmıştır. Heykelin sol bacağı ayak üzerinde topuktan hafif yükseltilmiş ve hafif dizden kırık biçimde gösterilmektedir. Bu bacak üzerinde dizden kasığa kadar kırık vardır. Vücudun ağırlığı sağ bacak üzerine verilmiş ve bel hizasından itibaren bir desteğe yaslanmaktadır. Vücut hareketinden dolayı sağ bacak üzerinde sekiz adet geniş kıvrım oluşmuştur. Ayaklar çıplak olup sağ ayak oldukça aşınmış, sol ayakta ise parmak uçları kırılmıştır.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : -

Kat.Am.Ark-10

İşlev/Tanım : Erkek Heykeli

Konum : Roma, Massimo Lancolletti Koleksiyonu

Ölçüler : -

Durumu : Baş, sol kol ve sağ kolun bir kısmı yok

Malzeme : Mermer (?)

Yazıt : -

Açıklama : Bir erkek heykeli. Tanrı Zeus olabilecek figür, tunik ve manto giyer, diyagonal olarak örtülmüş manto vücudu sol omza kadar kaplar, sağ tarafında ise kartal yer alır. Tanrı, bu heykel de lingua tipi bir sandalet giymektedir. Heykelin özellikle Tios kent sikkelerinde betimlemesi yapılan tanrı Syrgastes ile benzeştiği düşünülmektedir.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Ersilia, 2009, s.1-3; Öztürk, 2012, s. 103-104

Kat.Am.Ark-11 (Lev. VII Res. 11)

İşlev/Tanım : Ağırlık

Konum : Özel Çanakçılar Müzesi, Env. no. 289

Ölçüler : Y.20.7 cm, Ç. 12.5 cm, D. 3-5 cm, Ağırlık. 4900 gr

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kurşun

Yazıt :

Ö. Y. Ἀγαθῇ τύχῃ· βουλῆς δήμου Τιανῶν

A. Y. Ἀρειανὸς ὁ ἐπιστάτης ἐν . . ΙΑ . ΑΤ . Λ . Ι

Açıklama : Zonguldak'ın Gökçebey İlçesi Üçburgu/Kayabaşı mevkiinden bulunmuştur. Kurşun ağırlık bir tavayı andırır biçimde, yuvarlak ve tutamaklıdır. Tutamağın en uç kısmında, ağırlığın asılması amacıyla oyulmuş bir deliği vardır. Ağırlığın her iki yüzünde de figür ve yazıt bulunur. Ön yüzde (?) üzüm ve asma dallarıyla Dionysos diğer yüzde ise gür saç ve sakalı ile ve hymationu sol tarafından atılarak giymiş Zeus vardır. Dionysos'un bulunduğu ön yüzde M (*mü*), N (*nü*) A (*alpha*) harfi görünür ve bu üç harf "MNA" sözcüğünü oluşturup ölçü birimini (mina) göstermektedir. Ağırlıktaki yazıtlarda ön yüz iyi korunmuş ama arkadaki ise kısmen aşınmıştır.

Tarih : MS 2-3 yüzyıl

Referans : Şahin- Uyar, 2009, s. 14; Şahin-Uyar, 2012, s. 155; Öztürk, 2012, s. 205

Kat.Am.Ark-12 (Lev. VII Res. 12)

İşlev/Tanım : Ağırlık

Konum : -

Ölçüler : U. 21 cm, G. 12 cm, Ağırlık. 4885 gr

Durumu : -

Malzeme : Kurşun

Yazıt :

Ö. Y. Ἀγαθῇ τύχῃ. βουλῆς δήμου Τιανῶν |

A.Y. Ἀρειανὸς [ἐπισ]τάτης ἐ[ν τ ῇ πόλ]ε[ι(?)— — —]O[— — —]

Açıklama : Tanrı Zeus'un, Dionysos ile birlikte betimlendiği başka bir kurşun ağırlık yurt dışındaki müzayede kataloğunda görülmektedir. Yuvarlak ağırlığın tutamağı dikdörtgendir ve yine asma deliği bulunmaktadır. Bir yüzünde üzüm ve asma dallarıyla Dionysos, diğer yüzünde ise yine hymation giyimli Zeus tasvir edilmiştir. Üzerindeki 4 kontrmark bulunan ağırlığın en az iki kere daha kullanım gördüğü ileri sürülmüştür.

Tarih : MS 2-3 yüzyıl

Referans : Triton-New York 6, 2003, lot 293; Öztürk, 2012, s. 204

Kat.Am.Ark-13 (Lev. VIII Res. 13)

İşlev/Tanım : Ağırlık

Konum : -

Ölçüler : U. 121 cm, G. 8 cm, Ağırlık. 1197 gr

Durumu : -

Malzeme : Kurşun

Yazıt :

Ö. Y. [Ἀγαθῇ] τύχῃ [βουλῆς δήμου Τιανῶν?] | PITA[— — —].

A. Y. [— — —]| PITA [— — —]

Açıklama : Tanrı Zeus ve Hermes ile birlikte gösterildiği kurşun bir ağırlıktır. Şekil olarak diğer örneklerle aynı olan ağırlığın bir yüzünde sağ omuzunda kerykeion taşıyan Hermes, diğer yüzünde ise hymation giyimli Zeus yer almaktadır. Ön yüzde 2 kontrmark vardır.

Tarih : MS 2-3 yüzyıl

Referans : Triton, New York 6, 2003, lot 293; Öztürk, 2012, s. 205-206

Kat.Am.Ark-14 (Lev. IX Res. 14)

İşlev/Tanım : Zeus Bonitenos Tapınağı

Konum : Kastamonu'nun Daday İlçesi Aktaştekke Köyü Meyre Mahallesi

Ölçüler : 13.20 x 18.25 m

Durumu : Yapı su basman, temel ve podyumu oluşturan merdivenleri korunmuştur.

Malzeme : Granit

Yazıt : Tapınağa ait yazıt epigrafi kataloğunda yer almıştır

Açıklama : Günümüzde, Kastamonu-Karabük illeri sınırında, Daday ve Eflani ilçelerinin birleşim noktasında yer alan Aktaştekke Köyü'nün Meyre Mahallesi'nde yer alan tapınak antikçağda Amastris teritoryumunda kalmaktadır. Tapınak batı-doğrultuludur. Tapınak eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir alanı görülebilen yapının arkasında aniden yükselen bir sırtın bulunduğu yapay bir teras üzerinde yer almaktadır. Genel anlamda tapınak ve Meyre Mahallesi'nin yerleşimi arkasında hızlıca yükselen ve ormanlık olan bir yamacın eteklerinde yer alır. Tapınağın bulunduğu alan 1050 m rakıma sahiptir. Geniş bir alanı görebilen tapınak alanı muhtemelen antikçağda da her

taraftan görülebilen bir yapıya sahipti. Tapınak görece olarak korunmuş ve aynı zamanda Paphlagonia Bölgesi'ndeki en çok veriye sahip bir yapıdır. Yapı temelden yükselerek yan duvarlarının bir kısmı, stoylabatı ve merdivenli podyumu ile korunmuştur. Aynı zamanda özellikle entablatüre ait birçok parça tapınak alanında görülebilmektedir.

Tapınak 13.20 x 18.25 m, muhtemelen dört postament üzerinde taşınan sütunlarla prostylos plan tipindedir. Korunmuş olan kuzey temenos duvarına (bir kısmı toprak yüzeyinde olmak üzere yaklaşık olarak 15 m'lik kısmı belli olan) bakarak 65 x 57 m'lik bir temenos alanı içinde ve 3705 m²'lik bir alan kaplamaktadır. Yapı su basman ve kısmen de kuzey ve güney uzun kenarlarda yan duvarları kısmen korunmuş ve batı-doğu aksında konumlanmıştır. Batıya bakan giriş 6 ya da 8 basamaklı olup merdiven sırasının en alt kısmı ve muhtemelen ilk üç sırası in sutu olarak korunmuş. Tapınak bu hali ile sadece önde basamak sırasının olduğu yüksek podyumlu bir tapınak görünümündedir. Yapının plan tipini kısmen yan duvarın korunmuş kısmında bloklar dış cephede bosajlı olarak yapılmıştır. Yapının muhtemel cellası korunmuş 5.50 x 7.60 m ölçülerindedir. Cella zeminini oluşturan bloklar yapının stoylabat kısmında görülen bloklarına göre daha geniş yapılmıştır.

Tapınağı yaptıran kişi Pontusarkhes ve Bithyniarkes unvanına sahip olan M. Aurelius Aleksandros'tur ve yazıt tarih olarak MS 279 tarihine sahiptir. Yazıtın ilk yorumlamalarında Pompeus erasına göre düşünülüp MS 215'e yani İmparator Caracalla Dönemi'ne verilmiş ancak daha sonradan bölgenin Amastris teritoryumunda kalmasından dolayı MS 209 (Lucullus erasına göre) olarak düzeltilmiştir.

Yapılan çalışmalarda gözlemlenen bir nokta da, özellikle kısmen korunmuş yan duvarlara ait blokların, bulundukları yönlere doğru yıkılmış olması ve tapınak girişinde de alınlık parçasının yine tapınak ön cephesi olan batıya yönünde bulunuyor olması, tapınağın, Hıristiyanlık döneminde kullanımının olmadığı ve aynı zamanda bilinçli bir şekilde tahrip edildiğini göstermektedir. Muhtemelen bu tahribat, Asia Minor'de Hıristiyanlığın resmi din olarak kabulü sonrasında pagan inanç mekânlarının yıkılması/yok edilmesiyle alakalı olmalıdır.

Tarih : MS 209

Referans : Hirschfeld, 1888, s.888-889 no.61; Doublet, 1889, s.312 no.20; IGR III, No.90; Gökoğlu, 1952, s.136-138; Robert, 1962, s. 344; Schwabl, 1972, s. 290; Donceel 1984a, s. 35-6; Marek, 1993, 180 Am. Kat. No. 95-1; Şahin, 2001, s. 34-35; Marek,

2003, s. 106,152-153 figs 149; Saprykin, 2009a, s. 253; Saprykin, 2009b, s. 38; Doonan, 2009, s.75; Summerer, 2014, s. 199-200

Kat.Am.Ark-15 (Lev. X Res. 15-16)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Çatı Kiremiti

Konum : Tapınak ön cephesinin (batı) krepidoma önü

Ölçüler : Y. 7 cm G. 6.1

Durumu : Sadece kenar kısmı korunmuş

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Çatı kiremiti parçası. Tapınağın ön kısmında bulunmuştur. Koyu kırmızı hamurlu, taşcık ve mika katkılı.

Tarih : MS 3. yüzyıl başı

Referans : -

Kat.Am.Ark-16 (Lev. XI Res. 17-18)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Çatı Kiremiti

Konum : Tapınak ön cephesinin (batı) krepidoma önü

Ölçüler : Y. 6.7 cm, G. 7.1 cm

Durumu : Sadece kenar kısmı korunmuş

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Çatı kiremiti parçası. Tapınağın ön kısmında bulunmuştur. Koyu kırmızı hamurlu, taşcık ve mika katkılı.

Tarih : MS 3. yüzyıl başı

Referans : -

Kat.Am.Ark-17 (Lev. XII Res. 19-20)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Çatı Kiremiti

Konum : Tapınak ön cephesinin (batı) krepidoma önü

Ölçüler : Y. 6,5 cm, G. 4.2 cm

Durumu : Sadece kenar kısmı korunmuş

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Çatı kiremiti parçası. Tapınağın ön kısmında bulunmuştur. Koyu kırmızı hamurlu, taşcık ve mika katkılı.

Tarih : MS 3. yüzyıl başı

Referans : -

Kat.Am.Ark-18 (Lev. XIII Res. 21)

İşlev/Tanım : Alınlık-Korniş (Sol-güney köşe parçası)

Konum : Tapınak ön cephesinde, basamaklar üzerinde

Ölçüler : Y.90 cm U. 174 cm K.85x115 cm (Alınlık tepe noktaya çıkan üst kenar 99 cm, alınlık boşluğu Y. 47 cm, D.25 cm)

Durumu : Tapınak ön cephesine ait alınlık parçasının yarısı korunmuştur.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Orijinali sarı kireçtaşı hava ile temasıyla gri/beyaz renk almış. Alınlığın alt düz hattından sonra profilli bir katman ve altında alçak kabartma akanthus (çınar) frizi var. İkinci bir düz frizden sonra diş (guttea?) sırası gelmekte. Alınlığı saçak boşluğuna gelen alt kısmında tek sıralı bir akanthus (çınar) sırası daha var.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-19 (Lev. XIII Res. 22)

İşlev/Tanım : Arşitrav

Konum : Tapınak ön cephesinde, basamaklar üzerinde

Ölçüler : Y.83 cm U. 258 cm K.56 x 50 cm (Yumurta-ok frizi 8 cm, boğa ve rozet frizi 22 cm – boğa başı y.20.5 cm g. 15 cm, üç kademeli, aşağıya doğru daralan fascia 15 cm – 11 cm – 8 cm)

Durumu : Arşitrav bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Orijinali sarı kireçtaşı hava ile temasıyla gri/beyaz renk almış. En üstte yumurta-ok frizi olan altında da 4 boğa başı ve ortalarında da 5 adet çiçek rozet bulunan friz gelir. Boğalar da boynuz, kulak, gözler ve burun delikleri işlenmişse de kısmi aşınmalardan dolayı detaylar seçilememekte. Bitkisel rozetler, ortada düğme şeklinde yuvarlak ve çevresinde de dört adet yuvarlağa yakın oval dört adet yaprak bulunmakta. Bu frizin altından profilli geçiş sonrasında alta doğru daralan üç kademeli friz bulunmakta.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-20 (Lev. XIV Res. 23)

İşlev/Tanım : Arşitrav parçası

Konum : Tapınak arka cephesinde

Ölçüler : Y. 114 cm U. 114 cm K. 30 cm. Akanthus frizi yüksekliği profil ile birlikte Y. 31 cm U. 40 cm.

Durumu : Arşitrav bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Profilli ince bir geçişten sonra akanthus (çınar) frizi gelmekte, buradan sonra diş (guttea?) sırası gelmekte. Alınlığı saçak boşluğuna gelen alt kısmında tek sıralı bir akanthus (çınar) sırası daha var. Ve arkasından düz satıh gelmekte.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-21 (Lev. XIV Res. 24)

İşlev/Tanım : Arşitrav parçası

Konum : Tapınak arka cephesinde

Ölçüler : Piramidal şekilde korunmuş. Y. 85 cm U. 106 x 106 x 81 cm Y.83 cm K. 25 cm. Akanthus frizi yüksekliği 25 cm

Durumu : Arşitrav bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Profilli ince bir geçişten sonra akanthus (çınar) frizi gelmekte, buradan sonra diş (guttea?) sırası gelmekte. Alınlığı saçak boşluğuna gelen alt kısmında tek sıralı bir akanthus (çınar) sırası daha var. Ve arkasından düz satıh gelmekte.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-22 (Lev. XV Res. 25)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz bloğu parçası

Konum : Tapınak arka cephesinde

Ölçüler : Y. 28 cm U. 40 cm Y.83 cm K. 30 cm. Triglif yüksekliği 15 cm K. 15 cm, metop boşluğu 7 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Kırık bir ince profil geçişinden sonra yumurta-ok silmesi ve profilli geçişten sonra üç sıra üçerli triglif görünmekte

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-23 (Lev. XV Res. 26)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz bloğu parçası

Konum : Tapınağın 300 m güneydoğusunda, köy içinde ev bahçesinde

Ölçüler : Y. 57 cm U. 63 cm K. 60 cm. Triglif yüksekliği 15 cm K. 15 cm, metop boşluğu 7 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Geniş bir akanthus frizinden sonra üçerli 5 triglif olan frize geçilir. Metop boşluklarının üst kısmında düğme rozetler yerleştirilmiştir.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-24 (Lev. XVI Res. 27)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın girişinde

Ölçüler : Y. 50 cm U. 108 cm K. 50 cm. Triglif yüksekliği 15 cm K. 15 cm, metop boşluğu 7 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Profilli bir geçişten sonra aşağıya doğru incelen üç kademeli fascia (15-13-8 cm. Fascianın arkasında satıh 60 cm'dir.)

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-25 (Lev. XVI Res. 28)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın ön cephesinde, en üst basamak üstünde

Ölçüler : Y. 59 cm U. 130 cm K. 37 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır. Üzerindeki bezemeler de yer yer aşınmalar görünmekte.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Bloğun sol kısmı kırılmış, triglifli silme 55 cm uzunlukta korunmuş. Akanthus frizinin üst kısmı kırılmış. Buradan sonra üçerli 7 triglif olan frize geçilir. Metop boşluklarının üst kısmında düğme rozetler yerleştirilmiştir. Triglifler hafif iç bükey ve bitimleri ve metop altları hafif yumrular şeklinde birbirine bağlanmış.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-26 (Lev. XVII Res. 29)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın ön cephesinde

Ölçüler : Y. 20 cm U. 45 cm K. 10 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Akanthus bezemeli arşitrav-friz bloğu parçası, oldukça aşınmış

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-27 (Lev. XVII Res. 30)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın ön cephesinde

Ölçüler: Y. 27 cm U. 32 cm K. 10 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Akan tuşlu ve diş sıralı arşitrav parçası, akanthus frizinden sonra üçü görülebilen diş sırası görülüyor.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-28 (Lev. XVIII Res. 31)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın 100 m doğusunda, yalak kenarındaki bahçe duvarında kullanılmış

Ölçüler : Y.75 cm U. 153 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Yumurta ok silmesi altında griland çelengi içinde boğa başı motifi cepheden gösterilmiş. Alttaki profilden sonra 2 kademeli fascia görünmekte. Aşınma fazla olduğu için griland ve boğa başları zorlukla seçilebilmekte.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-29 (Lev. XVIII Res. 32)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın 100 m kuzeybatısında bir ahırın altındadır

Ölçüle : -

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Yumurta ok silmesi altında griland çelengi içinde boğa başı motifi cepheden gösterilmiş. Oldukça iyi korunmuş. Boğanın boynuzları arasındaki saçları çizgisel olarak aşağı doğru gelip alın üstünde her iki tarafa ayrılmakta. Alın üstünde ise saçlar yine çizgisel olarak sağa ve sola yönelmiş. Cepheden gösterilen boğanın başında göz, burun ve burun detayları görülebilmekte.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-30 (Lev. XIX Res. 33)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Tapınağın 100 m güneydoğusunda, köy içi yolun kenarındaki taş duvarlı samanlığın doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış.

Ölçüler : Y. 57 cm U. 82 cm

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Yumurta – ok silmesinde yumurtalar geniş damlalar şeklinde kullanılmış ve uçları sivri olarak belirtilmiştir. Griland ortasında boğanın boynuzları kalın ve kısa bir şekilde dik çıkartılmış. Boynuzlar arasından saç merkezden her iki yana eğilir biçimde kalın çizgisel gösterilmiş. Saçın kalan kısmı alın üzerinden buruna doğru üçgen bir hat içinde yuvarlaklarla oluşturulmuş kıvırcık şekilde verilmiş. Boynuzlar altında kulaklar ortası çizgi ile derinleştirilmiş damla şeklinde gösterilmiş. Gözler yuvarlak biçimde göz çukurları ile verilmiş. Burun delikleri incelene burundan çıkıntılı şekilde yapılmış. Grilanddaki bitkiler uzun üç sıralı bir şekilde ve ortaları çizgilerle derinleştirilerek yapılmış. Girlandlar arasında üç yaprağı, parçanın kırılmasından dolayı görülemeyen 6 yapraklı, ortasında yuvarlak düğme bulunan rozet bulunmakta. Diğer griland arasında kelebek biçimli bir motif kullanılmış. Parçanın altında biri düz biri iç bükey silmenin altında fascianın ilk bölümünün bir kısmı korunmuş.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-31 (Lev. XIX Res. 34)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Meyre Mahallesi'nin 4 km batısındaki karlı Köyü'nde bir ahırın altında

Ölçüler : -

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Bazı kaynaklarda Bonitenos Tapınağına ait parçalarla Karlı Köyü'ndeki caminin yapıldığı bildirilmiştir. Muhtemelen bu friz parçası da o dönemde gelmiş

olmalı. Blok, ahırın altında olduğu için ölçüsü alınamamıştır. Friz üst kısmında akhantus yaprakları altta ise flüt kısmı görülmektedir.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-32 (Lev. XX Res. 35)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Meyre Mahallesi'ndeki bir evin kapı girişi yanında kullanılmıştır.

Ölçüler : -

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Köyün içinde bir evin kapı kenarında devşirme olarak kullanılmıştır. Fotoğraf 2004 yılında çekilmiştir. Yeni yapılan çalışmalarımızda parça tespit edilememiştir. Akhantus dizisi altında içbükey triglifli flüt sırası bulunmaktadır.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-33 (Lev. XX Res. 36)

İşlev/Tanım : Arşitrav-Friz Bloğu

Konum : Meyre Mahallesi'ndeki bir evin kapı girişi yanında kullanılmıştır.

Ölçüler : -

Durumu : Arşitrav-Friz bloğunun bir parçasıdır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Köyün içinde bir evin kapı (Kat-29 ile aynı ev) kenarında devşirme olarak kullanılmıştır. Fotoğraf 2004 yılında çekilmiştir. Yeni yapılan çalışmalarımızda parça tespit edilememiştir. Sadece üç kademeli fascia görünmektedir.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-34 (Lev. XXI Res. 37)

İşlev/Tanım : Basamak bloğu (?)

Konum : Tapınağın ön cephesinde 20 m uzağındayken sonradan çalınmıştır

Ölçüler : Y. 75 cm U. 200 cm G. 65 cm

Durumu : Farklı bir işlev verilmek için her iki yanından 10'ar cm derinleştirilmiştir.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Blok, tapınağın ön cephesinde yer alan basamak dizisinden bir parça olması gerekir. Parça bulunduğu yerden tezimiz sürerken çalınmıştır.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-35 (Lev. XXI Res. 38)

İşlev/Tanım : Mimari süsleme

Konum : Tapınağın güneyinde tali yol kenarındaki taş birikintiler arasında

Ölçüler : Y. 10 cm, U. 9 cm, K. 7 cm

Durumu : Ön yüze gelen üzüm salkımı motifi korunmuş, üçgen şekilde bulunduğu parçadan kırılmıştır

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Mimari bir parçaya ait dekorasyon parçası. Ön yüzeyinde üzüm salkımı sapı ile birlikte yer almakta. Parçanın diğer tüm kısımları kırılmış.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-36 (Lev. XXII Res. 39)

İşlev/Tanım : Cella kapısı izi

Konum : Tapınağın cellasında

Ölçüler : 50 cm dış çeper, 35 cm iç çeper genişlik 5 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Cella bölümündeki bloklardan biri üzerinde. Muhtemelen blok orijinal yerinden oynamış çünkü cella kapısının ön cepheye bakması gerekirken blok arka tarafa doğuya bakmaktadır. Kapı oluk izinin küçük bir kısmı korunuştur. Muhtemelen kapı izi başka bir bloktan devam ediyor olmalıydı.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-37 (Lev. XXII Res. 40)

İşlev/Tanım : Kenet yuvası

Konum : Tapınağın ön cephesinde yer alan blok üzerinde görülebilmekte.

Ölçüler : Y. 13 cm U. Geniş kenar 8 cm, dar kenar 5 cm, derinlik 3 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Kırlangıç kuyruğu şeklinde kenet yuvası. Kent yuvalarında metal parçalar görülememekte. Yapının kenet yuvaları 13 ile 15 cm derinliklerde arasında değişmekte

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-38 (Lev. XXIII Res. 41)

İşlev/Tanım : Belirsiz

Konum : Tapınağın ön cephesinde, basamaklar üzerinde.

Ölçüler : Y. 66 cm U. 42 cm K. 45 cm

Durumu : -

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Yarısı kırılmış, ortası çukurlaştırılmış bir blok

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-39 (Lev. XXIV Res. 42)

İşlev/Tanım : Postament

Konum : Meyre Mahallesi'ndeki bir evin altında devşirme olarak kullanılmasına karşın çalışmamızda tespit edilememiştir.

Ölçüler : -

Durumu : Sağlam.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Mevcut fotoğrafına göre sağlam korunmuştur ve ancak üst yarısı görülebilmektedir. Dörtgen gelen ana gövdenin üzeri profilli olup üstünde attik-ion kaide yer almaktadır.

Tarih : MS 209

Referans :-

Kat.Am.Ark-40 (Lev. XXIV Res. 43)

İşlev/Tanım : Postament

Konum : Tapınağın 100 m kuzeyinde, tarla içindeki samanlık önündedir

Ölçüler : Y. 125 cm Üst Çap. 67 cm, Gövde G. 78 cm alt ve üst profil: 92 cm

Durumu : Sağlam.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Sunağın kaidesi ve gövdenin büyük kısmı toprak içinde. Dörtgen gelen ana gövdenin üzeri profilli olup üstünde attik-ion kaide yer almaktadır. Yüzeyin ortasında pim deliği bulunmakta. Üzerinde herhangi bezeme, motif ya da yazıt yoktur.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-41 (Lev. XXV Res. 44-45)

İşlev/Tanım : Postament

Konum : Tapınağın 250 m güneyinde, Köy muhtarının evinin ön cephesinde duvara montelenmiş

Ölçüler : Y. 127 cm Üst Çap. 56 cm, Gövde, genişlik 67x63 cm

Durumu : Postamentin evin içinde kalan gövde kısmı kırılmış ve beton dolgu yapılmış. Bu kesimde batıya bakan (açıkta kalan) köşesi en üstten alta kadar kırılmıştır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Postament köy muhtarının ahır/garaj kısmına içeriden yerleştirilmiş, ön yüzündeki rölyefli kısım dış duvardan görülecek şekilde yerleştirilmiştir. Sunağın içeride kalan gövde kısmı oldukça zarar görmüş ve parçalanmış, eksik kısım çimento ile doldurulup sağlamlaştırma yapılmış. Kare tabanlı dörtgen ana gövdenin üstü profilli olup üstünden attik-ion kaide bulunmaktadır. Dairesel üst profil 56 cm çapa sahip ve ortasında delik var. Sunağın gövdesinde üç yüz düz bırakılmış, duvardan dışarıya bakan kısmında kare çerçeve içinde (78 x 79) boğa (Zebu) rölyefi yapılmış. Boğa (uzunluk 43 cm yükseklik 25 cm) düz bir çizgi yapılarak bir zemin üzerine vücudu profilden başı cepheden verilmiş. Rölyef üzerinde boğayı omuzlarından ayıran, aynı zamanda ön sağ bacak ve karında derin olmayan bir çatlak bulunmakta. Sol arka bacakta kırık

mevcuttur. Boğa kısmen aşınmaya karşın alçak kabartma şeklinde yapılmış ve detayları görülebilmekte. Boğa (Zebu) ön ayakları üzerine yaslanır vaziyette sağ bacak önde durmaktadır. Boğa ön ayakları üzerinde hafif öne eğilmiş durumda. Boğanın kafasında boynuz, kulaklar, göz ve burun delikleri görülebilmekte. Ağız kapalı ancak çizgisi görülmemekte. Boğanın ense bitiminde hörgücü rahatlıkla görülebilmektedir. Vücut anatomisi düzgün işlenmiş, arka sol baldır kaslı bir biçimde işlenmiştir. Arka sağ bacak da ileri atılmış ve boğa genel anlamda hareket halinde gösterilmiştir. Ayaklarda toynaklar görülebilmekte ve hayvanın cinsel organı da işlenmiştir. Kuyruk aşağı doğru sarkıtılmış, kuyruk ucu aşınmıştır.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-42 (Lev. XXVI Res. 46-47)

İşlev/Tanım : Postament

Konum : Tapınağın 350 m güneybatısında, köy içinde bir odunluğun kapı kenarında devşirme olarak kısmen duvara gömülmüş.

Ölçüler : Y. 122 cm Üst Çap. 58 cm, K. 61 cm

Durumu : Postamentin evin içinde kalan gövde kısmı kırılmış ve beton dolgu yapılmış. Bu kesimde batıya bakan (açıkta kalan) köşesi en üstten alta kadar kırılmıştır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Postament içinde bulunduğu ahşap yapının kapı kenarında duvar altlığı olarak kullanılmış. Sunağın yapıdan dışa bakan cephesinde odun yığını olduğundan ve diğer kısmı görülememekte. Yapı içinde kalan kenarı oldukça tahrip olmuş. Dörtgen gelen ana gövdenin üzeri profilli olup üstünde attik-ion kaide yer almaktadır. Postamentin görülebilen yüzünde ,(güneye bakan) ise atlı bir şövalye rölyefi bulunmakta. Tek profilli kaide yüksekliği 23 cm, gövde kısmı 52 cm ve geniş kare üst profil ve yuvarlak üst yüzey toplamda 47 cm olup bu alanın genişliği 75 cm'dir. Rölyef, 51 cm genişlik ve 38 cm yüksekliğe sahiptir. Yüzeyde ön ayakları ileri atılmış, arka ayakları sabit duran bir atın üzerinde kafasından şualar çıkan pelerinli bir elbisesi olan ve kılıcını ileri doğru uzatmış bir asker görülmektedir. At, rölyef alanında bir çizgi çizilerek yüzey üzerine oturtulmuş. Ön sağ ayak havada toynak ucu kırılmış ve ileri doğru atılmış, sol ön ayak öne doğru hareketli ama yere basmaktadır. Ağız kısmı kırılmış, yular burun üzerinden askerin ellerine kadar uzanmaktadır. Atın göz çukurları

ve yeleleri belli olmakta. Kuyruk kabarık şekilde belirtilmiş. Binici sol eli ile yuları tutarken sağ elinden kılıcı uzanmakta. Binicinin elbisesinin pelerini harekete bağlı olarak geriye doğru havalanmış ve at ile paralel bir şekilde uzanmakta. Binicinin kafası kaba hatları ile belli olmakta ama yüz detayları oldukça aşınmış. Miğferin üzerinden yedi adet ışın şuası çıkmakta.

Tarih : MS 209

Referans : Doublet, 1889, s.311; Leonhard 1915, 141-142; Donceel, 1984a,s. 36, Gökoğlu, 1952, s. 136-138

Kat.Am.Ark-43 (Lev. XXVII Res. 48)

İşlev/Tanım : Sütun kasnağı (Sütun başlığı altındaki en üst parça)

Konum : Tapınağın 250 m güneyinde, Köy muhtarının evinin önünde

Ölçüler : Y. 75 cm Üst Çap. 52 cm, Gövde Çapı 178 cm

Durumu : Alt profil toprak altındadır. Üst profilin bir kısmı kırılmış, ve gövdede dikey ve yatay çatlaklar bulunmaktadır.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Sütun kasnağının alt tarafı toprağa gömülü. Dairesel gelen gövde üst kısımda iki kademeli olarak genişleyerek üst kısmı oluşturuyor. Sütunun üstünde pim deliği bulunmakta. Üzerinde herhangi bezeme, motif ya da yazıt yoktur.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-44 (Lev. XXVII Res. 49)

İşlev/Tanım : Sütun kasnağı

Konum : Tapınağın 350 m güneybatısında, köy içinde bir evin bahçesinde

Ölçüler : Y. 67 cm Üst Çap. 60 cm, Gövde Çapı 148 cm

Durumu : Formu görülebilse de oldukça tahrip edilmiştir.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Sütunun alt, üst ve gövde oldukça tahrip olmuş. Üzerinde herhangi bezeme, motif ya da yazıt yoktur.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-45 (Lev. XXVIII Res. 50)

İşlev/Tanım : Sütun kasnağı

Konum : Tapınak alanında tespit edilmiş olmasına rağmen günümüzde yoktur

Ölçüler : -

Durumu : Yarısı kırılmış ve alt ya da üst profili de görülmemektedir

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Yarısı kırık ve profilleri görülmemektedir. Üzerinde herhangi bezeme, motif ya da yazıt yoktur.

Tarih : MS 209

Referans :-

Kat.Am.Ark-46 (Lev. XXVIII Res. 51)

İşlev/Tanım : Sunak (Dörtgen)

Konum : Tapınağın arka, kuzey köşesinde

Ölçüler : Y. 80 cm U. 50 cm, K. 25 cm

Durumu : Alt tarafı kırılmış, üst yarısı korunmuştur.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Alt tarafı kırılmış. Gövde kısmı formunu kaybetmiş. Üstte kare platformun kenarları kırılmış. Kalınlaşarak yukarı çıkan gövde dört ayrı genişliğe sahip profil (6cm-2cm-7 cm) ile sunak üst kısmına bağlanır. Sunak üst kısmında altta bitkisel griland, üstünde ortada, ortası derinleştirilmiş delik olan yuvarlak rozet var. En üst kısımda çemberler içinde dört yuvarlak rozetler var. Üzerinde herhangi bezeme, motif ya da yazıt yoktur.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-47 (Lev. XXIX Res. 52)

İşlev/Tanım : Kaide (?)

Konum : Meyre Mahallesi içinde, bugün ki yeri belirsiz.

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : 2004 yılında çekilmiş bir fotoğrafta tespit edilmiştir. Blok günümüzde bulunamamıştır. Büyük bir blok parçası ve üst yüzeyinde silindirik sütun ya da sunak izi bulunmaktadır.

Tarih : MS 209

Referans : -

Kat.Am.Ark-48 (Lev. XXIX Res. 53 Lev. XXX Res. 54-55)

İşlev/Tanım : Gövde-Kulp Parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 8.5 cm, G. 8.7 cm

Durumu : Kırık olup, profil kısmı görülebilmekte

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Kırmızı renkli, taşcık ve mika katkılı hamurlu. Kulpun gövdeye bağlandığı noktada askı şeklinde kabartma motif eklenmiştir. Kulpun içi deliktir.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-49 (Lev. XXXII Res. 56-57)

İşlev/Tanım : Gövde-Kulp Parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 10 cm, G. 9,7 cm.

Durumu : Kırık olup, profil kısmı görülebilmekte

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Kahverengi hamurlu, taşcık ve mika katkılı. Kulpun içi delik.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-50 (Lev. XXXIII Res. 58-59)

İşlev/Tanım : Ağız Parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 5.4 cm, G. 5 cm.

Durumu : Sadece ağız ve boynun bir kısmı korunmuş

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Muhtemel bir amphora ağzı. Çok az taşcık ve mika katkılı. Açık kırımız renkte hamura sahip.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-51 (Lev. XXXIV Res. 60-61)

İşlev/Tanım : Gövde parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 15 cm, G. 7.2 cm.

Durumu : Muhtemel gövde parçası şeklinde korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Koyu kahverengi hamurlu, yoğun taşcık ve mika katkılı. Parçanın profilinden homojen olmayan hamur katmanları görülmekte. Parçanın üst kısmında 0.3 cm çapında bir askı deliği bulunmakta. Parçasının iç kısmında parmakla hamur sıvama izleri görülmekte.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-52 (Lev. XXXV Res. 62)

İşlev/Tanım : İnsan figürini

Konum : Kastamonu Müzesi

Ölçüler : U. 5.5 cm, K. 2.5 cm, G. 5.5 cm

Durumu : Bir yüzün yarısı şeklindedir. Korunan kısımda da aşınmalar mevcuttur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Zeus Bonitenos Tapınağı'nda Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nce yapılan kazıda ele geçen küçük buluntulardan biridir. Pişmiş toprak maskta görünen yüz, yoğun saç ve sakala sahip bir erkek figüre aittir**.** Koyu turuncu kırmızımtırak hamura sahip mask hafif taşcık katkılı ve kalıp yapımıdır. Bir erkek figürünün gösterildiği mask da figürün yüzünün sağ yarısı korunmuştur. Figürün korunan kısmı da oldukça aşınmıştır. Bu kısımda, sağ göz, sağ burun deliği, çenede yoğun aşınma olsa da belli olan sakalla ile birlikte saç görülmektedir. Alın hattı ve kaş çizgisi hafif çıkıntılı verilen figürde göz badem şeklinde gösterilmiş. Göz bebeği görülemeyen figürde göz sınır çizgileri de derin yapılmamıştır. Geniş bir yüze sahip olduğu anlaşılan figürün elmacık kemiği belirgin

yapılmış, korunan burun deliği, elips şeklinde ve yukarı kalkık verilmiştir. Ağızın tamamen aşındığı bölümde hiçbir detay belli olmamaktadır. Buna karşın figür de yine aşınma ve kırılmalara karşın kıvırcık bir sakal olduğu belli olmaktadır. Kabarık ve kıvırcık saçları görülen figürde iç içe iki daire şeklinde bukleler yapılmış, muhtemelen kulakların üstünden omza düşen bir şekilde aşağıya sarkıtılmıştır. Kulak kısmı aşınmadan dolayı seçilememektedir.

Figürün mevcut betimiyle bölgede, özellikle sikkelerden takip ettiğimiz kadarıyla baştanrı Zeus'u, dolayısıyla da Zeus Bonitenos'u betimlemesi yüksek ihtimal olmakla birlikte şu anda bunu kanıtlayacak herhangi bir verimiz de bulunmamaktadır.

Tarih : MS 1. yüzyıl – MS 2. yüzyıl ilk yarısı

Referans : -

Kat.Am.Ark-53 (Lev. XXXVI Res. 63-64)

İşlev/Tanım : Figür

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağından

Ölçüler : Y. 9.5 cm, G. 6.5 cm

Durumu : Kırık, belirsiziz figürün parçası

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık pembe hamurlu, mika katkılı, perdahlı hamurlu. Figürin parçasının neye ait olduğu anlaşılmamaktadır. Yarım T biçimi korunmuş parçanın sağ tarafından kol gibi uzanan parçası omuz kısmından kırılmıştır. Aynı şekilde eğer bir insana ait bir figürin ise göğüs kısmı da kırılmış ya da bu bölge de bir eklenti bulunup o düşmüş durumdadır. Omuzla göğüs arasında askı deliği bulunmaktadır. Göğüsteki kırığın altında bir damla şeklinde kabarcık bulunmaktadır. Altta bir kısmı korunmuş olan emzik bitimi gibi oval kıvrımlı bir bölüm bulunmakta olup, muhtemelen figür emzikli bir bitime sahip olmalıydı.

Tarih : MS 1. yüzyıl – MS 2. yüzyıl ilk yarısı

Referans : -

Kat.Am.Ark-54 (Lev. XXXVII Res. 65-66)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 12.5 cm, 4.1 cm sap kalınlığı, 1.1 cm uç kalınlık

Durumu : Neredeyse tam korunmuş boğa boynuzu

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : MS 1-2. yüzyıl

Açıklama : Koyu kırmızı-kahverengi hamurlu, taşcık ve mika katkılı, perdahsız, bir adak boğasına ait boynuz. İç bükey boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Boynuz, başa eklenti yerinden kopmuştur. Boynuzun uç kısmında kırık mevcuttur. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-55 (Lev. XXXVIII **Res. 67-68)**

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 4,5 cm, 2 cm sap kalınlığı, 1 cm uç kalınlık

Durumu : Baş ve sap kısmından kırılmış, gövdesi korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Koyu kırmızı-kahverengi hamurlu, taşcık ve mika katkılı, perdahsız, bir adak boğasına ait boynuz. Boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve alt ve uç kısmından kırılmıştır. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-56 (Lev. XXXIX **Res. 69-70)**

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 8.5 cm, 2,9 cm sap kalınlık, 0.3 cm uç kalınlık

Durumu : Neredeyse tam korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, çok az taşcık ve mika katkılı, perdahsız, bir adak boğasına ait boynuz. İç bükey boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Boynuz, başa eklenti yerinden kopmuştur. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-57 (Lev. XL Res. 71-72)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 8 cm, 2,7 cm sap kalınlık, 0.3 cm uç kalınlık

Durumu : Neredeyse tam korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, çok az taşcık ve mika katkılı, perdahsız, bir adak boğasına ait boynuz. İç bükey boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Boynuz, başa eklenti yerinden kopmuştur. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-58 (Lev. XLI Res. 73-74)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 7.9 cm, 3.9 cm sap kalınlık, 2.6 cm uç kalınlık

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı hamurlu, üzerinden kırmızı perdah izleri bulunmakta. . İç bükey boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Boynuz, başa eklenti yerinden kopmuştur. Uç kısmı kırıktır. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-59 (Lev. XLII Res. 75-76)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 5.3 cm, 1.5 cm sap kalınlık, 0.2 cm uç kalınlık

Durumu : Neredeyse tam

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, çok az taşcık ve mika katkılı, perdahsız, bir adak boğasına ait boynuz. İç bükey boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Boynuz, başa eklenti yerinden kopmuştur. Uç kısmı kırıktır. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-60 (Lev. XLIII Res. 77-78)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 6.9 cm, 4.1 cm sap kalınlık, 1.3 uç kalınlık

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, az taşcık ve mika katkılı, iç bükey ve kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Uç kısmında kırık olup, saptan başa doğru daralan oluk bulunmaktadır. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-61 (Lev. XLIV Res. 79-80)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 7.6 cm, 3 cm sap kalınlık, 2.1 uç kalınlık

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, çok az taşcık ve mika katkılı, perdahsız, bir adak boğasına ait boynuz. İç bükey boynuz kalıpta şekillendirilmiş ve boğa başına sonradan eklenmiştir. Boynuz, başa eklenti yerinden kopmuştur. Uç kısmı kırılmıştır. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-62 (Lev. XLV Res. 81-82)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 5.6 cm, 2.8 cm sap kalınlık, 2 cm uç kalınlık

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Koyu kırmızı hamurlu, taşcık ve mika katkılı. Boynuz yukarı doğru daralmakta iken orta yerinden kırılmış. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-63 (Lev. XLVI Res. 83-84)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 3.4 cm, 1,2 cm sap kalınlık, 1.6 cm uç kalınlık.

Durumu : Sap ve uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık pembe hamurlu, çok az taşcık ve mika katkılı. Boynuz ortasından kırılmış. Masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-64 (Lev. XLVII Res. 85-86)

İşlev/Tanım : Boynuz

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 6.7 Sap G. 4.3 cm, Uç G. 2.3 cm

Durumu : Sap ve uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Koyu kahverengi, taşcık ve mika katkılı, baş bağlantısından kopuk, daralma gösterirken kırılmış, masif.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-65 (Lev. XLVIII Res. 87-88)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 8.7 cm, G: 10 cm.

Durumu : Sap ve uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, taşcık ve mika katkılı. Çarkta yapılmış gövdeye bağlanan, toynaklara doğru daralan bir bacak parçası. Bacağın içi boş

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-66 (Lev. XLIX Res. 89-90)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : U. 12.9 cm, G. 5 cm.

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, taşcık ve mika katkılı. Gövde bağlantısından kırık ve uç kısmı da kırık. Uç kısmına doğru daralan delikli bir bitime sahip.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-67 (Lev. L Res. 91-92-93)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : U. 8 cm, G. 3.6 cm.

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, mika katkılı, uç kısma doğru daralan delikli, dış tarafta bitime 3 cm uzaklıkta iki adet arka toynak çıktısı gösterilmiş. İçi boş toynakların bitimleri zemine doğru yuvarlatılmış.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-68 (Lev. LI Res. 94-95-96)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : U. 8.9 cm, G: 3.4 cm.

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı hamurlu, taşcık ve mika katkılı. Bitime doğru daralan bir deliğe sahip. Arka tarafta bitime 3 cm uzaklıkta iki adet toynak çıkıntısı bulunmakta.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-69 (Lev. LII Res. 97-98)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : U. 15 cm, G. 3.5 cm.

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı hamurlu. Taşcık ve mika katkılı. Gövde bağlantı noktasının ilerisinden kırılmış. Uç kısımda az bir kırık mevcut. Bacak içi boşluk eşit genişlikte.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-70 (Lev. LIII Res. 99-100)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : U. 5.2 cm, G. 3.5 cm.

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık sarı hamurlu, mika katkılı. Gövde bağlantısından kırılmış ve ağız kısmı kırık. Uca doğru daralan boşluk giderek daralmakta.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-71 (Lev. LIV Res. 101-102)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : U. 3 cm, G. 2.4 cm.

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Kırmızı hamurlu, katkısız. Uç kısmından korunmuş, uç kısımda çok fazla daralan deliğe sahip.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-72 (Lev. LV Res. 103-104)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 5.2 cm, Sap G. 2.9 cm, Uç G. 2.7 cm

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı ve mika katkılı. Kırmızı firnis izleri var. Diz kısmı yatay kabartı ile gösterilmiş, diz üstünden kırılmış ve dairesel bitimli, içteki boşluk ayağa doğru daralmakta

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-73 (Lev. LVI Res. 105-106)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 5.7 cm, Sap G. 4.1 cm, Uç G. 3.7 cm

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kahverengi-gri, taşcık ve mika katkılı, içteki boşluk ayağa doğru daralmakta .

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-74 (Lev. LVII Res. 107-108)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 28 S.G. 5.2 cm, Uç G. 2.9 cm

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı, mika katkılı, bedenden bağlantı yerinden kırışmış, aşağı doğru daralmakta.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-75 (Lev. LVIII Res. 109-110)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 8.2 cm, Sap G. 5.2 uç g. 2.9 cm

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı, mika katkılı, bedenden bağlantı yerinden kırışmış, aşağı doğru daralmakta.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-76 (Lev. LIX Res. 111-112)

İşlev/Tanım : Bacak parçası

Konum : Tapınak kurtarma kazısı atık toprağı ve tapınak çevresi yüzeyden

Ölçüler : Y. 8.4 cm S.G. 4 cm, U. G. 2 cm

Durumu : Uç kısmı kırık

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :-

Açıklama : Açık kırmızı, mika katkılı, üzerinden firnis izleri var. Gövdeye bağlandığı yerden kopmuş

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-77 (Lev. LX Res. 113)

İşlev/Tanım : Adak

Konum : Kastamonu Müzesi Env. No. 9

Ölçüler :

Durumu : -

Malzeme : Kalker

Yazıt :

: Δίι Γαινι [--]

ΕΥΣΛΠΙΣΤ[--]

Ανέθηχ[εν].

(Marek, 1993, s. 181, Am. Kat. No. 96)

Çevirisi :

: *Euelpistos Zeus Gainios'a adadı*

(Donceel, 1984a, s. 22)

Açıklama :

Tarih : MÖ 4. yüzyıl/MS 2. yüzyıl

Referans : Donceel, 1984a, s. 22

Kat.Am.Ark-78 (Lev. LX Res. 114)

İşlev/Tanım : Adak

Konum : Kastamonu Müzesi Env. No. 6

Ölçüler : Y: 32 cm, U: 53 cm G: Baş. 16 cm - Kıç 20 cm. Kuyruk uzunluğu 36 cm.

Durumu :Neredeyse tam kopyadır. Boynuzlar, kulaklar ve bacaklar dirsek kısmından kırık. Sol ön bacak iki parça halinde

Malzeme : Gri kireçtaşı

Yazıt :

: Διὶ Κοροπίζῳ

Δισούκων

Γαίου ἀνέ-

4 θηκεν.

(Marek, 1993, s. 180-181, Am. Kat. No. 96)

Çevirisi :

: *Gaius oğlu Disoukon Zeus Koropizos'a adadı*

(Donceel, 1984a, s. 22)

Açıklama: Neredeyse tam kopyadır. Gri kireçtaşı. Boynuzlar, kulaklar ve bacaklar dirsek kısmından kırık. Sol ön bacak iki parça halinde ve toynakların hiçbiri görülmez. Bacaklar geriye yüklenir. Sağ omuzun üstünde yan tarafta dört satırlık bir yazıt yer alır.

Ayakta, sabit durur vaziyette yapılmıştır. Baş vücuttan hafif yüksek ve ileri bakar pozisyondadır. Vücut incedir. Boynuzların ucu kırık olmasına karşın hafif yukarı yönelmiş ve kısadır. Kulaklar boynuzlardan biraz kalın yapılmış, hafif geriye doğru yatırılmıştır. Kulak çukuru fazla derin verilmemiştir. Üçgen formuna yakın dar bir başa sahiptir. Boğanın saçları, boynuzlar arasında kabarık ancak çizgisel ve alnın ortasında ikiye ayrılarak yanlara hareket ettirilmiş, alın hizasında ise daha çizgisel ve dik çizgiler şeklinde aşağıya inmektedir. Burunu küt bitimlidir. Burun delikleri burunun bitiminde ve üstte yarım yuvarlak şeklinde verilmiştir. Burunun ucunda, burun deliklerinin üstünde burun boyunca devam eden dalgalı iki çizgi vardır. Ağız açıklığı kısa ve çizgisel verilmiştir. Gözler tam yuvarlak ve dışa taşkın, iki sıra çizgi (halka) oluk içinde yer alır. Alt çene kemiği kabartı şeklinde gösterilmiştir. Alt çeneden göğüse bağlanan gerdan kısmı birbirine yakın iki boğumlu bir katman halindedir. Hayvanın karnı hafif aşağıya bombeli verilmiştir. Kuyruk kalçadan çıkarak yarım yuvarlak yapıp boğanın sağ yanında yükselmiş ve sırta yapıştırılmıştır. Kuyruğun bitimi püskül şeklinde verilmiştir. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organ gösterilmiştir.

Boğa üzerinde baş, yüz ve gövde üzerinde genelde açık kırmızı/pembe boya izleri bulunmaktadır.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Cook, Vol. 2, 1335; Schwabl, 1972, s. 324; Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 22; Marek, 1993, s. 98, 181, Am. Kat. No. 96. 1; Şahin, 2001, s. 84; Saprykin, 2009b, s. 25; Saprykin, 2010, s. 465-514; Summerer, 2014, s. 200

Kat.Am.Ark-79 (Lev. LXI Res. 115)

İşlev/Tanım : Adak

Konum : Kastamonu Müzesi Env. No. 7

Ölçüler : Y: 37 cm, U: 74 cm G: Baş 17 cm - Kıç 20 cm. Kuyruk uzunluğu 45 cm

Durumu : Neredeyse tam kopyadır. Gri kalker. Sağ boynuz, kulaklar ve bacaklar dirsek kısmından kırık. Bacaklar geriye yüklenir. Sol omuzun üstünde yan tarafta dört satırlık bir yazıt yer alır.

Malzeme : Gri kalker

Yazıt :

: Διὶ Κοροπίζῳ
Δεζούκων
Γαίου ἀνέ-
4 θηκεν.

(Marek, 1993, s. 181, Am. Kat. No. 96)

Çevrisi :

: *Gaius oğlu Dezoukon Zeus Koropizos'a adadı*

(Donceel, 1984a, s. 34)

Açıklama: Üçgen formuna yakın dar bir başa sahiptir. Sırt çizgisinde belirginleşmeye başlayan omur alna doğru yükselerek gelmiş ve alnın üstünde aşağıya yönelmiş, yükseklikten dolayı boynuz ve kulaklara doğru dik bir eğim oluşturmuştur. Boğanın saçları, boynuzlar arasında omurun yarattığı çizgiden itibaren aşağıya doğru genişleyen dört yarım daire şeklinde iki yana dağılır. Çizgisel olmasına karşın kalın hatlar şeklinde yapılmıştır. Boynuz hattının en altında ise kısa birer hat olarak oluşan üçgen boşluk kapatılmıştır. Boynuz hattından altındaki çizgiden itibaren yarım dair bir kütle olarak başın ortasına kadar inen saçlar, hafif yanlara eğimli daha kalın hatlar şeklinde verilmiştir. Alnın tam ortasından bağımsız bir saç buklesi çıkarılmış geniş bir kanca yapacak şekilde aşağıya indirilmiştir. Diğer Koropizos adak boğasına göre daha uzun ve ince gelen yüzde burun küt bitimlidir. Burun delikleri burunun bitiminde ve yuvarlak şeklinde ve derin olmayan bir şekilde verilmiş. Burunun ucunda, burun deliklerinin üstünde burun boyunca devam eden üç çizgi vardır. Ağız açıklığı kısa ve çizgisel verilmiştir. Gözler tam yuvarlak ve dışa taşkın, iki sıra çizgi (halka) oluk içinde yer alır. Alt çeneden gövdeye geçiş sadece boğumlarla olur. Alt çeneden göğüse bağlanan gerdan kısmı birbirine yakın dört boğumlu bir katman halindedir. Boğanın dört bacağı da dirsek kısmından itibaren kırıktır. Hayvanın karnı hafif aşağıya bombeli verilmiştir. Kuyruk kalçadan çıkarak yarım yuvarlak yapıp boğanın sağ yanında yükselmiş ve sırta yapıştırılmıştır. Kuyruğun bitimi püskül şeklinde verilmiş. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organ gösterilmiştir.

Boğa üzerinde baş, yüz, yazıt ve gövde üzerinde genelde açık kırmızı/pembe boya izleri bulunmakta.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Cook, II, 2, 1335; Schwabl, 1972, s. 324; Robert, 1972, s. 501-504, no.547-553 Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 34; Donceel, 1984b, s.81; Marek, 1993, s. 98, 181, Am. Kat. No. 96. 1-2; Şahin, 2001, s. 84; Saprykin, 2009b, s. 25; Saprykin, 2010, s. 465-514; Summerer, 2014, s. 200.

Kat.Am.Ark-80 (Lev. LXI Res. 116)

İşlev/Tanım : Heykel

Konum : Kastamonu Müzesi

Ölçüler : U. 7.5 cm, K. 3 cm, G. 5.5 cm

Durumu : Küçük bir heykele ait olan kol parçası. Sadece dirsek kısmı korunmuştur

Malzeme : Mermer

Yazıt :

Açıklama : Zeus Bonitenos Tapınağı'nda Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nce yapılan kazıda ele geçen küçük buluntulardan bir tanesi sarımtırak bir renge sahip mermer bir heykelciğe ait çıplak kol parçasıdır.

Sadece dirsek kısmı olarak korunmuş, dirseğin üstünden ve altından kolun az bir kısmı bulunmaktadır. Dirsekten bükülü bir kolu betimleyen parçada muhtemelen vücut yanından dik bir şekilde aşağı inen kaslı kol, dirsekten bükülerek yere paralel bir şekilde ilerlemekteydi. Muhtemelen figür elinde bir şey tutmaktaydı. Kolda, bükülme hareketinden dolayı oluşan kas hareketleri gösterilirken oldukça kaliteli bir işlik olduğu gözlemlenebilmektedir.

Tarih : -

Referans : -

Kat.Am.Ark-81 (Lev. LXII Res. 117)

İşlev/Tanım : Kalpyter-Antefiks

Konum : Kastamonu Müzesi Env. No. 16 / Cide/Aigialos, 05.06.1943, bağış

Ölçüler : U: 45 cm. Antefiks: 23 x 22 cm'dir

Durumu : Sağlam, tam parça

Malzeme : Sarımtrak kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklama : Ön yüzünde saçlı ve sakallı Zeus yüzü vardır. Antefiksin sağ kenarında kırık var ve motif aşınmış durumda. Alın açık saçlar ikiye ayrılıp hafif üçgen form almış. Elmacık kemikleri çıkık yanaklar dolgun ve bu hattan itibaren sakal

başlamaktadır. Gözler badem şeklinde verilmiştir. Dolgun bir sakal ve hafif kıvırcık şekilde yapılmıştır. Küçük bir ağız yapılmış ve dudaklar arası hafif açıklık bırakılmıştır. Antefiks arkaya doğru daralarak düzeltilmiş şekilde devam etmektedir.

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başı

Referans : Jacopi, 1937, s. 13-14

Kat.Am.Ark-82 (Lev. LXII Res. 118)

İşlev/Tanım : Kutsal Alan (?)

Konum : Memiş Mahallesi, Türbe Mevkii

Ölçüler : 3.50 m x 2.30 m

Durumu : Kırık mermer, form vermeyen parçalardan oluşturulmuş oval biçimli bir alan

Malzeme : Mermer

Yazıt : MS 2-3. yüzyıl

Açıklama : Memiş Köyü (Bugünkü Memiş Mahallesi) sınırları içinde Çandır Mahallesi'nde, sahile yatay olarak devam eden tepelik alanlarda, yöre ve mahalle sakinlerinin "Türbe Mevkii" dediği ve kutsaniyet atfettiği bir yerde antik kırık mermer parçalarıyla oluşturulmuş muhtemel bir kutsal alan tespit edilmiştir. Bu alan Cide merkezinin hemen batısından başlayıp Devrekâni Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü alana kadar uzanan ve kıyıdan yaklaşık olarak 300-450 metre uzaklığa sahip tepe sırasının batı ucuna yakındır. Burası sahilden 350 metre içeride ve 82 metre yüksekliğe sahip tepelik bir alanın en üst noktasıdır. Alanda, kırılmış ve form vermez mermer taşlardan oluşturulmuş 3.50 m x 2.30 m. ölçülerinde oval yapıda yöre halkının kutsaniyet atfettiği temenos benzeri bir yapı bulunmaktadır. Bölge yoğun orman ve bitki örtüsü ile kaplı olduğundan yüzeyde pek fazla bir şey görmek mümkün değildir. Kutsal alanı oluşturan taşlar içerisinde 1 m x 60 cm ölçülerinde, bir kenarı oval eğime sahip antikçağa ait bir yapının taban döşeme ya da merdiven kaplaması da yer almaktadır.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl başı

Referans : Jacopi, 1937, s. 13-14; Belke 1996, s. 158; Marek 1993, s. 98-99; Bes, 2015, s. 289

Kat.Am.Ark-83 (Lev. LXIII Res. 119)

İşlev/Tanım : Profilli basamak ya da taban döşeme parçası

Konum : Memiş Mahallesi, Türbe Mevki

Ölçüler : 1 m x 60 cm

Durumu : Oval bir profile sahip, düz kısmı ise kırılmıştır

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Memiş Köyü (Bugünkü Memiş Mahallesi) sınırları içinde Çandır Mahallesi'nde, sahile yatay olarak devam eden tepelik alanlarda, yöre ve mahalle sakinlerinin "Türbe Mevkii" dediği ve kutsaniyet atfedilen alanda oluşturulmuş oval alanın içerisinde, kırık mermer parçalar arasında bir kenarı oval profile sahip antikçağa ait bir yapının taban döşeme ya da merdiven kaplamasıdır.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-84 (Lev. LXIII Res. 120)

İşlev/Tanım : Kutsal Alan

Konum : Kalafat Köyü, Gideros Mevki

Ölçüler : 1 m x 60 cm

Durumu : Manastır kalıntısı ve mağara kompleksi

Malzeme : -

Yazıt : -

Açıklama : Gideros Koyu'nun 2 km kuzeydoğusunda yer alana mevkii de bir manastır kompleksine ait kalıntılar ile bu yapı ile organik bağa sahip Çadır İni Mağarası yer alır. Manastırın altındaki Çadır İni Mağarası Bizans Dönemi'nden çok daha geriye giden kullanıma sahiptir. Kilise ile kullanımında ise mağara içinde basamaklar, nişler gibi mimari döşemler yapılmıştır. Mağaranın, kilisenin hemen altında olması iki yapı arasında bir bağlantıyı göstermektedir. Bu manastır kompleksinin bir kutsal alan ve yapı topluluğu olarak, hem Geç Antikçağa tarihlenmesi hem de bölgeden daha önce bildirilen muhtemel antikçağ malzemelerine bakarak Zeus Monios'ya ait yazıtın geldiği bu bölgede tanrıya ait bir tapınağın da var olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda Kytoros'un hemen doğusundaki Aigialos'taki Zeus Sarsos'ya ait yazıtın Gallienus Dönemi (MS 253-268) tarihlendiriliyor olması manastırın yapıldığı tarihe yakın olmasıyla bu düşüncemizi desteklemektedir.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : Düring-Klinkenberg, 2015, s. 127; Bes, 2015, s. 275; Şerifoğlu-Bakan, 2015, s. 250; Casis, 2015, s. 345-346

Kat.Am.Ark-85 (Lev. LXIV Res. 121-123)

İşlev/Tanım : Kutsal Alan

Konum : Köşeler Köyü

Ölçüler : 10 x 5 m.

Durumu : Dikdörtgen bir yapıya ait büyük blok parçaları şeklinde korunmuş

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Amastris teritoryumu içinde, günümüzde Kastamonu'nun Daday İlçesi Köşeler Köyü'nde 1130 m. rakımdadır.

Köşeler Köyü'nün hemen 200 m kuzeybatısında Paşaköy mevki denen, yolun güneyinde eski köy ilkokulunun yanında oldukça düzgün granit bloklardan oluşturulmuş, 10 x 5 m büyüklüğünde dikdörtgen bir alan bulunmaktadır. Alanın kuzey yan duvar ile güney yan duvara ait düzgün bloklar alanın sınırlarını göstermektedir. Alanın doğu uzun cephesinden belli olduğu şekliyle yükseltilmiş (podyum) bir alan üzerinde yer alır. Alanda korunan granit blokların bazılarında pim yuvaları görülmektedir. Alandaki bazı bloklar daha sonradan da işlem görmüşler ve alan bir çeşme ve/veya su havuzu haline getirilmiştir. Bloklardan birinde su borusu geçirilmek için kesilerek oluk yapılırken, başka bir blok Osmanlı Dönemi çeşmeleri gibi ön yüzü mihrap haline getirilip, su deliği açılmıştır.

Alanın kuzey kesimini oluşturan zeminde yaklaşık 2,5 m uzunluğunda görülebilen bir kesitte, düzensiz ve kırık taş dolgu üzerine yapılmış kireç harçlı ve taşçıklı sıva ile bir döşeme görülebilmektedir. Döşeme üzerinde su yalıtkanlığını sağlayacak bir kaplamanın görünmemesi, alanın orijinal kullanımında bir su havuzu olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Kesin olmamakla birlikte yapının su ile ilgili işlevi sonradan kazandırılmış gibi durur. Ancak bu 5 x 10 m boyutlarındaki düzgün bloklardan oluşmuş alan, bir kutsal alan olarak kabul edilirse yine de buranın su/bereket/fırtına kültüne de hizmet eden ve bu özelliğini de daha sonradan da sürdüren bir yer olduğunu da düşünmek gerekir.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-86 (Lev. LXV Res. 124)

İşlev/Tanım : Kartal Heykel

Konum : Amasra Müzesi Env. No. 450 8.1 A73 / Eki nekropol kazısı, 16.07.1973

Ölçüler : Y: 22.3 cm U: 31.7 cm

Durumu : Başın bir kısmı ve pençeleri kırıktır

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Mermer kartal adak heykeli. Kartal ayakta ve cepheden verilmiş. Kartalın başının bir kısmı kırık. Ayrıca kartalın ayakları bileklerinden itibaren kırık olup kaidesinin olup olmadığı görülememektedir. Kafa, boyundan itibaren birazcık sağa dönük. Sol göz derin bir çukurun içinde boncuk şeklinde verilmiş ve nokta şeklinde göz bebeği gösterilmiş. Kanatları hafif açıktır. Kartalın tüyleri ön cephede geniş çizgilerle derin bir şekilde kabarık olarak gösterilmiş. Arkada baş ve boyun kısmında yaprak şeklinde gösterilen tüyler, sırt ve kanatlarda meşe ya da akanthus yaprağı şeklinde yaprak şeklinde gösterilmiş, kuyrukta ise telekler belli olacak şekilde her iki yana ayrılan çizgisel tüyleri ile gösterilmiş.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Am.Ark-89 (Lev. LXV Res. 125)

İşlev/Tanım : Erkek Heykeli

Konum : Amasra Müzesi, Env. No: 556.3.1.A.80

Ölçüler : Y.33 cm G. 10 cm

Durumu : Dört parça halinde

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Χ̣ρῆστος [1/2]. . . ΑΟΥ Διὶ ἀνέ-
θηκ]αν εὐχαρ[ι]στῶ[ν].

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Çevirisi:

: ---laos oğlu Khrestos (ile filanca bu adağı) Zeus'a şükranlarından ötürü yaptırdılar.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Mermer erkek heykeli, muhtemelen Tios teritoryumundan kalan Devrek İlçesi, Eğerci Bucağı, Adatepe Köyü, Kıyılar Mevkii'nden bulunmuştur (Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114). Heykelin yüksekliği 33 cm, kaide ise 10 cm'dir. Dört parça halinde korunmuş. Bir tahtta oturan heykelin baş, kollar ve sağ ayak kırıktır.

Baş ve kollar heykelle birlikte sergilenmekte. Başın alın üstü ve yan kısımları kırık. Boyun altından itibaren kopmuş heykel gövdesine metal bir eklenti ile tutturulmuş. Başta sadece sol göz kısmen korunmuştur. Derin bir göz çukuruna sahiptir. Göz bebeği belli değil. Burunun ucu kırılmış ama burun delikleri kenarlardan görülebilmekte. Yanakların hizasında gür saçlar görülebilmekte, çene kırık olmasına karşın sakallı ve yine gür bıyığı görülmektedir. Ağız derin bir çizgi belirtilmiştir. Vücudun üst kısmı çıplak, kasları belirli olacak şekilde güçlü gösterilmiştir. Altta bel hizasından başlayan bir hymation giymiş ve hymation belin çevresini kalın ve burgulu bir simit gibi sarmaktadır. Elbise sağ arka bel hizasından başlayıp muhtemelen sol omuz üzerine gelip yine kolu açıkta bırakmaktadır. Kollar omuz hizasından kırılmıştır. Figür, otururken sağ bacağını bir kaide üzerine atmış olduğundan dizi kalkık ve hafif öne doğru gelmiştir. Sağ ayak kırık ve kayıp olduğu için nasıl bir destekle yükseltildiği bilinmemektedir. Yine sağ diz üzerinde bir pim deliği bulunmaktadır. Sol bacak düz zemine doğru uzatılmış ve hymation ayakları bileklere kadar kapatmıştır. Korunmuş olan sol ayağında ise sandaleti görülmektedir. Kaide üzerinde sol kenardan başlayarak ön tarafa dolanan bir yazıt bulunmaktadır. Kaide önünde belirgin olmakla birlikte muhtemelen yazıt iki satırdan oluşuyor. Heykelin kaidesindeki yazıta göre Khrestos başka birisi (muhtemelen aile üyelerinden biri) ile birlikte eser, Zeus'a şükranlarını sunmak için adanmıştır. Ancak Zeus'un epitheti yazıtın kırık kısmında olmasından dolayı belirlenememiştir.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114

Kat.Am.Ark-90 (Lev. LXVI Res. 126)

İşlev/Tanım : Erkek Heykeli (Zeus Brontaios ?)

Konum : Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Env. No 69-2-68

Ölçüler : Y.10.2 cm, G. 8.5 cm

Durumu : Baş, sol kol ve sağ kolun bir kısmı yok

Malzeme : Bronz

Yazıt : -

Açıklama : Zonguldak'tan bulunmuş ve muhtemelen Filyos (Tios) çevresinden gelmiş olabileceği değerlendirilmektedir. Heykelcik bir Zeus betimidir. Ayakta olan heykelcik, çıplak gösterişmiş olup sağ omuzdan gelerek sol omzu kapatan ve sol kolun dirseğe kadar olan kısmını kaplayıp, dirsekten diz seviyesine kadar aşağı sarkan bir chlamys giymektedir. Vücudun diğer kısmı çıplaktır. Tanrının, hafif sağa bakar başında

kalın dalgalı saçları üzerinde bir çelengi bulunmaktadır. Sakallar ise yine yoğun işlenmiştir. Tanrının kaslı vücudu oldukça dinamik verilmiştir. Sağ kol, aşağıya doğru inmiş bel seviyesinde ileriye doğru çıktın yaparak bir şimşek demeti tutmaktadır. Sol kol ise hafif aşağıya indikten sonra dirsekten itibaren yukarı kalkmış ve muhtemelen elinin içe doğru bükülmesinden dolayı mızrak fırlatır pozisyonda yapılmıştır. Tanrı bu hareketinden kaynaklı olarak sol bacağı hafif öne ve açık olarak yapılıp dizden bükülmüştür ve vücut hafifçe arkaya doğru esnetilmiştir.

Tarih : MS 2-3 yüzyıl

Referans : Kulaçoğlu, 1992, s. 208 no.169; Öztürk, 2012, s. 113-114

Kat.Am.Ark-91 (Lev. LXVI Res. 127)

İşlev/Tanım : Adak Steli (Zeus Meilikhios?)

Konum : Amasra Müzesi, Env. No 171 4.3. A 70

Ölçüler : Y.46 cm, G. 29 cm, D. 14 cm

Durumu : yazıtın bulunduğu profilin bir kısmı ile stel ana gövdenin alt kısmı kırık

Malzeme : Mermer

Yazıt :

[— — —]
[ἐν τῷ?]
2 ϛϙ΄ ἔτει.

(Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235)

Çevirisi :

…207 yılı(nda).

(Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235)

Açıklama : Alt ve yan kısımlarında kırıklar olan gövdede stelin altından yukarı doğru, dikey olarak yükselen bir yılan rölyefi yer almaktadır. Yılan, güçlü, kaslı ve kısmen de kalın olarak yapılmıştır. Yılanın kuyruğu ince bitimli ve stelin altında yer alır. Buradan orantılı bir biçimde kalınlaşan yılanın gövdesi önce sola doğru neredeyse tam yuvarlak olacak şekilde kıvrımlanmış, üst kısım sağ tarafa paralel gidip buradan çapraz yukarı çıkmıştır. Buradan aşağıya kıvrılan gövde, çapraz gelen alt kısmının ortasından yükselerek çok az incelerek, geniş bir "S" kıvrımı yaparak başa ulaşır. Yılanın başı çok hafif yukarıya doğru konumlanmış ve ileriye doğru (sağ) bakmaktadır. Baş olağandan daha kalındır. Enseden yukarı çıkan baş sivri bir tepe noktasına ulaşıp buradan ağıza doğru incelerek ilerler. Ağız kısmı küt olarak verilmiş, alt çene ince bir ağız çizgisi ile belirtilmiştir. Yüzdeki aşınmalardan dolayı göz detayı görülemese de göz

çukuru yuvarlak hatları ile belli olmaktadır. Gözün arkasında elmacık kemikleri çıkıntı yapılmıştır. Çenenin altında kalın, çizgilerle üç tutam olarak gösterilmiş düz bir sakal bulunmaktadır.

Tarih : MS 136/137

Referans : Öztürk-Öztürk, 2016, s. 235-236

Amastris Teritoryumu Zeus Kültü Yazıt Kataloğu (Kat. Am. Yzt.)

Kat.Am.Yzt-1

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Strategos

Konum : Amasra, yazıt bir evde bulunmuştur

Ölçüler : Y: 0.63 m, G: 0,40 m, D: 0.15 m'dir

Durumu : -

Malzeme : Kalker

Yazıt :

: ὁ δῆμος
μαρτυρεῖ Παρμενίσκῳ
καὶ Φαρνάκῃ τοῖς Δαι-
μένους τοῦ τρὶς ἀρχι-
ερέος κατὰ τὸ ἑξῆς καὶ
ἀγωνοθέτου υἱοῖς ἀρ-
χιερεῦσιν καὶ εὐθηνιάρ-
χαις καὶ ἐπιστάταις καὶ
<ἀγορα>νόμοις {ἀγορανόμων} καὶ
εὔχεται Διὶ Στρατηγῷ
καὶ Ἥρᾳ τοῖς πατρίοις θε-
οῖς καὶ προεστῶσιν τῆς
πόλεως τοιούτους γεί-
νεσθαι τοὺς ἀγορανό-
μους πάντας ὁποῖοι ἐγέ-
νοντο Παρμενίσκος κα[ὶ]
Φαρνάκης οἱ τροφεῖς.
ἔτους βλρ΄.

(Hirschfeld, 1888, s. 876, nr. 27)

Çevrisi :

: Parmenikos ve Pharnakes Daimenes Oyunları başkanı ve 3 kez en yüksek rahibin oğulları yüksek rahipler, tahıl arzı komisyonu, gözetmen ve pazarın kontrolörü olarak tanıklık ve demoslar, vatanın ve kentin koruyucusu olan Zeus Strategos ve Hera'ya agoranomoi olarak herkesi, besleyici olarak Parmenikos ve Pharnakes gibi olması için dua ediyor. Yıl 132

(Robert, 1937, s. 177)

Açıklama :

Tarih : MS 62

Referans : Hirschfeld, 1888, s. 876, nr. 27; Kalinka, 1933, s. N.17; Robert, 1937, s. 177; Schwabl, 1972, s. 360-361; Marek, 1993, s. 158, Am. Kat. No. 3

Kat.Am.Yzt-2 (Lev. LXVII Res. 128)

İşlev/Tanım : Mezar Yazıtı

Konum : Yenice İlçesi'nin Kayaarkası Köyü, Ömeroğlu Mahallesi, Gâvur Evleri Mevkii, Kemal ve Mahmur Demir'e ait evin (Kapı No: 19) sol kenarında duvar altında devşirme şeklinde.

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Ἀντίοχος
Ἀντιόχου ἀγω-
νοθετήσας
ἀγῶνα τὸν Συρ-
γάστιον ἐπὶ τῶν
δεκαπρῶτων
ἐτῶν ρμα΄
χαῖρε.

(Laflı-Christof, 2012, s. 55, no. 24, Abb. 24)

Çevrisi :

: 141 yılı Dekaprotos'larının zamanındaki (Tanrı) Syrgastios agon'unun agonothetes'liğini yapmış olan Antiokhos oğlu Antiokhos. Elveda!

(Laflı-Christof, 2012, s. 55, no. 24, Abb. 24; Öztürk, 2012, s. 200-201, Ep. 29; Avram, 2016, s. 72).

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başı

Referans : Laflı-Christof, 2012, s. 55, no. 24, Abb. 24, Öztürk, 2012, s. 76, 104, 119, 200-201, Ep. 29, Samnit, 2013, s. 47; Avram, 2016, s. 72; Öztürk, 2018, s. 717-740.

Kat.Am.Yzt-3 (Lev. LXVII Res. 129)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı

Konum : Alba Iulia / Mureş / Muzeul Unirii Alba Uiria Env. No. 9565

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Πτολεμαῖ-
ος εὐχὴν
Διὶ
4 Σ̣υργάστῳ.

(Moga, vd., 1998, s. 109)

Çevirisi :

: *Ptolemaios dileğini Zeus Syrgastes'e yaptı*.

(Moga, vd., 1998, s. 109; Avram, 2016, s. 72)

Açıklama : -

Tarih : MS 2-3 yüzyıl

Referans : Moga, vd., 1998, s. 109; Avram, 2016, s. 72; Öztürk, 2012, s. 104; Piso, 2018, s. 43

Kat.Am.Yzt-4 (Lev. LXVIII Res. 130)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı

Konum : Brescia

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Dis Paternis
Surgasteo

Magno

4 Pat(a)ro

Q(uintus) M(ucius?) Tryphon

u(otum) s(oluit) l(ibens) m(erito)

(Öztürk, 2012, s. 104).

Çevirisi :

: *Baba Tanrılara, Syrgasteus Magnus Patarus'a, Quintus Mucius Tryphon adağı gereğince (bu sunağı) sundu.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : -

Tarih : Helios

Referans : Moga vd. 1998, s. 109-111; Öztürk, 2012, s. 104; Avram, 2016, s. 72

Kat.Am.Yzt-5 (Lev. LXVIII Res. 131)

İşlev/Tanım : Tapınak Yazıtı

Konum : Kastamonu Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: ἀγα[θῆι τύ]χηι· ᵛ θεῷ [π]ατρῴῳ Διὶ Βονιτηνῷ
Μᾶρ[κος] Αὐρήλιος Ἀλέξανδρος Γαίου τοῦ
καὶ Ἀρειπίου τοῦ προστάτου καὶ γενεάρχου
4 ἐκ προγόνων καὶ κτίστου τῶν ἱερῶν τόπων
καὶ τροφέως ἀσυνκρίτου καὶ πρώτου ἄρχοντος
καταρξαμένου τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ
ὁ γενεάρχης καὶ προστάτης καὶ κτίστης καὶ τρο-
8 φεὺς καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ Πόντου, ἄρξας τὴν μεγί-
στην ἀρχὴν τῆς λαμπροτάτης Ἀμαστριανῶν
πόλεως, Βειθυνιάρχης καὶ Ποντάρχης τειμη-
θεὶς ὑπὸ θεοῦ Ἀντωνείνου, πάσαις ταῖς τῆς
12 πολειτείας τειμαῖς διαπρέψας, κατασκευάσας
τὸν ναὸν μετὰ παντὸς τοῦ κόσμου
ἀφιέρωσεν ἐν τῷ θοσ΄ ἔτει.

(Marek, 1993, s. 180, Am. Kat. No. 95)

Çevirisi :

: Hayırlı olsun, Atalarının taptığı tanrı olan Zeus Bonitenos'a rahip, atadan kalma kabile reisliğini alan, kutsal yerleri kurmuş, özel başrahip olan ve tapınağın temelini atan Arisimos diye isimlendirilen Gaius oğlu Marcus Aurelius Aleksandros ki o kabile reisi has kurucu, besleyici, Pontus Eyaletinin başrahibi olup pek itibarlı Amastris şehrinin en büyük memuriyetini yaptı. Bithynia ve Pontus eyaletlerinin başrahibi idi. Kutsal Antoneius tarafından imparator şöhret gördü. Devletin bütün hünerli memuriyetlerine itibar kazandı. Nihayet Aurelius Aleksandros 279 yılında hevesle tapınağı yaptı ve teçhiz etti.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : -

Tarih : MS 209

Referans : Hirschfeld, 1888, s.888-889 no.61; Doublet, 1889, s.312 no.20; Robert, 1962, s. 344; Schwabl, 1972, s. 290; Marek, 1993, 180, Am. Kat. No. 95-1; Şahin, 2001, s. 34-35; Marek, 2003, s. 106, 152-153 figs 149; Summerer, 2014, s. 199-200

Kat.Am.Yzt-6 (Lev. LX Res. 113)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Gainios

Konum : Kastamonu Arkeoloji Müzesi Env. No. 9 / Karlı

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kalker

Yazıt :

: Δίι Γαινι [--]
ΕΥΣΛΠΙΣΤ[--]
Ανέθηχ[εν]

(Jacopi, 1937, s. 10)

Çevirisi:

: *Euelpistos Zeus Gainios'a adadı*

(Donceel, 1984a, s. 22)

Açıklama : Boğa, ayakta sabit durur vaziyette idi. Baş, boyun ve bacaklar gövdeden itibaren kırık. Sağ arka tarafta tahrip olmuş kuyruk görülebilmekte. Baş kırık olmasına karşın, sırtın üzerinden yükselen omuz hattı başın vücuda göre daha yukarıda olduğu

izlenimini verir. Yazıt ön sağ bacağın omuzdan çıktığı alanda yer alır. Ön bacaklar arasında boğanın gerdanına ait son boğum görülebilmekte. Vücut silindirik ve ince. Karın çok az sarkıtılmış. Bacaklar, arkada ve önde güçlü bir şekilde verilmiş, baldırların kaslı yapısı öne çıkartılmıştır. Kuyruk boğanın arkasından çıkıp çok az bir kavis yaparak sağ arka gövde ve baldır üzerine bırakılmış. Arkada bacaklar ayrı yapılmamış, içe doğru derinleştirilerek bacak ayrımı verilmeye çalışılmıştır. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organın çıkış noktası oldukça belirgin ve aşağı sarkıtılmış bir şekilde gösterilmiş.

Zeus Gainios'a ait taş boğa, bölgeden bulunan ve tezimiz kapsamında incelenen benzer stil özelliklerine sahip örneklerine bakarak MÖ 4. Yüzyıl özellikleri gösterirken, muhtemelen daha geç bir evrede yeniden kullanılmış ve yazıt eklenmiştir. Yazıt karakteri ise MS 2. yüzyıl tarihine uygundur. Bu farklılık Gainios'a ait boğanın buluntu yeri olan Zeus Koropizos'a ait boğa adakların karşılaştırılmasında açık bir şekilde görülebilmektedir.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl (Boğa) - MS 2. yüzyıl (Yazıt)

Referans : Schwabl, 1972, s. 294; Marek, 1993, 98, 181, Am. Kat. No. 96.3; Dörner 1949, s. 224; Jacopi, 1937, 10, pl. VI, fig. 23; Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 22; Şahin, 2001, s. 52

Kat.Am.Yzt-7 (Lev. LX Res. 114)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Koropizos

Konum : Kastamonu Arkeoloji Müzesi Env. No. 6 / Karlı

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kalker

Yazıt :

: Διὶ Κοροπίζῳ
Δισούκων
Γαίου ἀνέ-
4 θηκεν.

(Marek, 1993, s. 180-181, Am. Kat. No. 96, 1)

Çevirisi :

: *Gaius oğlu Disoukon (bu adağı) Zeus Koropizos'a sundu.*

(Donceel, 1984a, s. 22)

Açıklama : Ayakta, sabit durur vaziyette yapılmıştır. Baş vücuttan hafif yüksek ve ileri bakar pozisyondadır. Vücut incedir. Boynuzların ucu kırık olmasına karşın hafif yukarı yönelmiş ve kısadır. Kulaklar boynuzlardan biraz kalın yapılmış, hafif geriye doğru yatırılmıştır. Kulak çukuru fazla derin verilmemiştir. Üçgen formuna yakın dar bir başa sahiptir. Boğanın saçları, boynuzlar arasında kabarık ancak çizgisel ve alnın ortasında ikiye ayrılarak yanlara hareket ettirilmiş, alın hizasında ise daha çizgisel ve dik çizgiler şeklinde aşağıya inmektedir. Burunu küt bitimlidir. Burun delikleri burunun bitiminde ve üstte yarım yuvarlak şeklinde verilmiştir. Burunun ucunda, burun deliklerinin üstünde burun boyunca devam eden dalgalı iki çizgi vardır. Ağız açıklığı kısa ve çizgisel verilmiştir. Gözler tam yuvarlak ve dışa taşkın, iki sıra çizgi (halka) oluk içinde yer alır. Alt çene kemiği kabartı şeklinde gösterilmiştir. Alt çeneden göğüse bağlanan gerdan kısmı birbirine yakın iki boğumlu bir katman halindedir. Hayvanın karnı hafif aşağıya bombeli verilmiştir. Kuyruk kalçadan çıkarak yarım yuvarlak yapıp boğanın sağ yanında yükselmiş ve sırta yapıştırılmıştır. Kuyruğun bitimi püskül şeklinde verilmiştir. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organ gösterilmiştir.

Boğa üzerinde baş, yüz ve gövde üzerinde genelde açık kırmızı/pembe boya izleri bulunmaktadır.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Schwabl, 1972, s. 324; Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 22; Marek, 1993, s. 98, 181, Am. Kat. No. 96. 1; Şahin, 2001, s. 84

Kat.Am.Yzt-8 (Lev. LXI Res. 115)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Koropizos

Konum : Kastamonu Arkeoloji Müzesi Env. No. 7 / Karlı

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kalker

Yazıt :

: Διὶ Κοροπίζῳ
Δεζούκων
Γαίου ἀνέ-
4 θηκεν.

(Marek, 1993, s. 181, Am. Kat. No. 96, 2)

Çevirisi :

: *Gaius oğlu Dezoukon (bu adağı) Zeus Koropizos'a sundu.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Ayakta, sabit durur vaziyette yapılmıştır. Baş vücuttan hafif yüksek ve ileri bakar pozisyonda. Vücut incedir. Boynuzlar kökünden kırılmış olsa da bir önceki Koropizos adağına benzediği açıktır. Sağ kulak tamamen kırılmış, sol kulak paralel uzanmakta ve kulak çukuru oldukça sığ yapılmıştır.

Üçgen formuna yakın dar bir başa sahiptir. Sırt çizgisinde belirginleşmeye başlayan omur alna doğru yükselerek gelmiş ve alnın üstünde aşağıya yönelmiş, yükseklikten dolayı boynuz ve kulaklara doğru dik bir eğim oluşturmuştur. Boğanın saçları, boynuzlar arasında omurun yarattığı çizgiden itibaren aşağıya doğru genişleyen dört yarım daire şeklinde iki yana dağılır. Çizgisel olmasına karşın kalın hatlar şeklinde yapılmıştır. Boynuz hattının en altında ise kısa birer hat olarak oluşan üçgen boşluk kapatılmıştır. Boynuz hattından altındaki çizgiden itibaren yarım dair bir kütle olarak başın ortasına kadar inen saçlar, hafif yanlara eğimli daha kalın hatlar şeklinde verilmiştir. Alnın tam ortasından bağımsız bir saç buklesi çıkarılmış geniş bir kanca yapacak şekilde aşağıya indirilmiştir. Diğer Koropizos adak boğasına göre daha uzun ve ince gelen yüzde burun küt bitimlidir. Burun delikleri burunun bitiminde ve yuvarlak şeklinde ve derin olmayan bir şekilde verilmiş. Burunun ucunda, burun deliklerinin üstünde burun boyunca devam eden üç çizgi vardır. Ağız açıklığı kısa ve çizgisel verilmiştir. Gözler tam yuvarlak ve dışa taşkın, iki sıra çizgi (halka) oluk içinde yer alır. Alt çeneden gövdeye geçiş sadece boğumlarla olur. Alt çeneden göğüse bağlanan gerdan kısmı birbirine yakın dört boğumlu bir katman halindedir. Boğanın dört bacağı da dirsek kısmından itibaren kırıktır. Hayvanın karnı hafif aşağıya bombeli verilmiştir. Kuyruk kalçadan çıkarak yarım yuvarlak yapıp boğanın sağ yanında yükselmiş ve sırta yapıştırılmıştır. Kuyruğun bitimi püskül şeklinde verilmiş. Göbek altında arkaya yakın merkezi konumda cinsel organ gösterilmiştir.

Boğa üzerinde baş, yüz, yazıt ve gövde üzerinde genelde açık kırmızı/pembe boya izleri bulunmakta.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Schwabl, 1972, s. 324; Wilson, 1960, s. 166; Donceel, 1984a, s. 22; Marek, 1993, s. 98, 181, Am. Kat. No. 96. 1; Şahin, 2001, s. 84

Kat.Am.Yzt-9 (LEVHA LXXIX Res. 132)

İşlev/Tanım Adak Yazıtı / Zeus Sarsos

Konum : İstanbul Arkeoloji Müzesi / Env. No. 772

Ölçüler : Y: 90 cm U: 180 cm G: 48 cm / Yazıt Alanı U. 129 cm G. 84 cm; Satır: 4 cm

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

Latince:

: *Iovi Sarso Sex. Vibi-*
us Gallus trecinari-
us primipilaris, praef. kas-
tror(um) leg(ionis) XIII G(eminae) G(eticae)(?) donis do-
natus ab imperatorib(us) ho-
noris virtutisq(ue) causa,
torquib(us) armillis phale-
ris, coronis muralib(us) III
vallarib(us) II aurea I, has-
tis puris V, vexillis II,
d(e) s(ua) p(ecunia) f(ecit).

(Marek, s. 98, 185, Am. Kat. No. 111)

Yunanca:

: [Διὶ Σάρ]σῳ Σέξ.
[Οὐείβιος Γά]λλος
[τρεκινάριο]ς πρειμιπει-
[λάρις στρατο]πεδάρ-
[χης λεγ(ιῶνος) ιγ΄ Γεμί]νης τειμαῖς
[τετειμημένος] ὑπὸ Σεβασ-
[τῶν ἀρετῆς καὶ] ἀνδρείας
[χάριν, — —]ιοις καθηρι-
[—στρεπ]τοῖς καθηρί[οις, στεφάνοις] πυργωτοῖς γ΄
[τειχωτοῖς β΄ χ]ρυσῷ α΄, δό-
[ρασι καθαροῖ]ς ε΄, οὐηξίλ-
[λοις β΄ ἐ]ποίησεν.

[— — — ἐ]κ τῶν ἰδίων.

(Marek, 1993, Am. Kat. No. 111-112)

Çevirisi:

: *Zeus Sarsos'a, XXII Gemina Getica legion'unun castra praefectus'unun primipilarius trecinarius'u imparatorlar tarafından erdem ve cesaretle onurlandırılmış Sextus Vibius Gallus phalerae biçimli pazıbandlar, üç kuleli iki surlu çelenkle, bir altınla, parlak beş mızrakla, iki sancakla donatılmıştır. Kendi cebinden yaptırdı.*

(Marek, 1993, s. 98, 185, Am. Kat. No. 112)

Açıklama: Yunanca yazıt kayıptır

Tarih: İmparator Gallienus Dönemi (MS 253-268)

Referans: Kalinka 1898, s. 215-223; Dobson 1978; Şahin, 2001, s. 167; Schwabl, 1972, s. 358; Marek, 1993, s. 98, 185 Am. Kat. No. 111-112; Maier, 2007, s.248

Kat.Am.Yzt-10 (LEVHA LXXIX Res. 133)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Monios

Konum : Kytoros

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύχῃ·
θεῷ Μωνίῳ εὐχῇ
Σέξτου Οὐειβί-
ου Γάλλου πρειμο-
πειλαρίου Εὐέλπι-
στος πραγματευτὴς
ἔτους θορ΄, μηνὸς Δείου
νεομηνίᾳ.

(Marek, 1993, s. 186, Am. Kat. No.113)

Çevrisi :

: *İyi talihle! Tanrı Monios'a, Sextus Vibius Gallus'un duasıyla, iş temsilcisi Euelpistos (bu sunağı) 179 yılının Dios ayının yeni ay bayramında (adadı).*

(Wu, 2018, s. 242 dn. 483)

Açıklama : Yazıt kayıptır

Tarih : MS 109

Referans : Mendel, 1902, s. 287; Mendel 1914, s. 390; Jacopi, 1937, s. 12; Dobson, 1978, s. 223; Marek, 1993, s.99, 186; Şahin, 2001, s. 111; Maier, 2007, s. 248; Ruscu, 2017, s. 53

Kat.Am.Yzt-11

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Asbamaios

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: θεῷ
ἀνεικήτῳ
Ἀσβαμεῖ κα[ὶ]
Ꝑ ῆ(?) Κυρίᾳ προσ-
ευχῇ εὐξά-
μενος καὶ
ἐπιτυχὼν
ἀνέθηκα Αὐ-
ρήλιος Πρω-
τόκτητος,
εὐχαριστή-
[ρι]ο[ν].

(Marek, 1993, 165, Am. Kat. No. 27).

Çevirisi :

:Yenilmez Tanrı Asbamis ile Efendi Ge'ye adağı gereği dua eden Aurelius Protoktetos güzel bir şekilde, şükranlarının sonucu (bu sunağı) dikti.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Yazıt kayıptır

Tarih : MS 3. yüzyıl

Referans : Jessen, 1896, s. 1518; Kalinka, 1933, s. 61 No:8; Schwabl, 1972, s. 280; Marek, 1993, s. 165, Am. Kat. No. 27; Şahin, 2001, s. 25

Kat.Am.Yzt-12 (Lev. LXXX Res. 134)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Hypsistos

Konum : Amastris

Ölçüler : 1.33 m x 0,52 m x 0,50 m

Durumu : -

Malzeme: Mermer

Yazıt :

: Θεώ ύψίστω
όμφή άκερ-
σεκόμου βώ-
μόν θεού ύψίσ-
τοιο, ός κατά
πάντων έστι
καί ού βλέπε-
ται, είσοράα δέ
δείμαθ όπως
άπαλάλκηται
βροτολοιγέ-
α θνητών

(Marek, 2000, s. 135)

Çevirisi :

: *En yüce Tanrıya! Uzun saçlı (Apollon'un) kehaneti üzerine en yüce tanrının bu sunağı dikildi. O her şeyi kapsar, görülmez, felaketi insanlardan püskürtmek amacıyla her şeyi görür.*

(Marek, 2000, s. 135)

Açıklama: -

Tarih: MS 2-3. yüzyıl

Referans: Marek, 2000, s. 135-136

Kat.Am.Yzt-13

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Hypsistos

Konum : Amasra, Kuşkayası Anıtı'nda, kartalın bulunduğu sütunun altında anakayada yer alıyordu / Amastris

Ölçüler : 1,50 m. x 0,55 m., x 0, 55 m

Durumu : Kayıp

Malzeme : -

Yazıt :

: Θεῶι Ὑψίστωι
ἐπηκό[ω]ι, Ἅλ[ιος]
εὐ[ξάμενος(?)]
— — —

(Marek, 1993, s. 157, Am. Kat. No. 1b)

Çevrisi :

: Herşeyi duyan Theos Hypsistos'a, Helios söz verdiği adağını …

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : -

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Kalinka, 1933, s. 66 Nr. 13; Marek, 1993, s. 157, Am. Kat. No. 1b

Kat.Am.Yzt-14

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Hypsistos

Konum : Filyos Belediyesi, Öteyüz Köyü Mahallesi'nde eski caminin yanında büyük bir sunak üzerinde / Tios

Ölçüler : 1.70m x 0.57 m x 0.44 m

Durumu : Kayıp

Malzeme : -

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύχῃ.
Θεῷ Ὑψίστῳ
Ὀκλατιανὸς
4 Δομιτιανός.

(Robert, 1937, s. 287)

Çevrisi :

: *İyi şansla! Oclatianus Domitianus, Theos Hypsistos'a (bu adağı yaptı).*

(Öztürk, 2012, s. 202)

Açıklama :

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Robert, 1937, s. 287; Ruge 1936, s. 861; Öztürk, 2012, s. 202

Kat.Am.Yzt-15

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Megalo Sdaleites

Konum : Parthenos / Amastris

Ölçüler : 1.70m x 0.57 m x 0.44 m

Durumu : -

Malzeme : -

Yazıt :

: ἀγαθῇ [τύχῃ]·
Διὶ μεγάλ[ῳ]
Σδαλείτῃ
4 Ἐπαγαθὸς
[ἀ]νέθηκ[α]
[κ]ατὰ κέ-
λευσιν
8 τοῦ θεοῦ
εὐχαριστῶ.

(Marek, 1993, s. 178, Am. Kat. No. 87)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Epagathos, tanrının emri uyarınca, Zeus Megalos Sdaleites'e duacı olarak adadı.*

(Mendel, 1901, s. 34 No: 178; Schwabl, 1972, s. 358; Marek, 1993, s. 178, Am. Kat. No. 87; Şahin, 2001, s.99)

Açıklama:

Tarih: Roma İmparatorluk Dönemi

Referans: Mendel, 1901, s.34 No: 178; Schwabl, 1972, s. 358; Marek, 1993, s. 178, Am. Kat. No. 87; Şahin, 2001, s.99

Kat.Am.Yzt-16

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Panktesios

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : -

Yazıt :

: ❦ Διὶ ❦

Πανκτη-

σίῳ. ❦

(Hirschfeld, 1888, s. 878, no 31)

Çevirisi :

: *Tüm zenginliğe sahip Zeus'a*.

(Hirschfeld, 1888, s. 878, no 31)

Açıklama :

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Hirschfeld, 1888, s. 878, no 31; Cook 1925, s. 1067; Kruse, 1949, s. 625

Kat.Am.Yzt-17 (Lev. LXXX Res. 135)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Ktesios Epekoos

Konum : Amastris

Ölçüler : 0.92x0.48,0.39 cm

Durumu : Kayıptır

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: [θε]ῷ Κτησί[ῳ]

[ἐ]πηκό[ῳ καὶ Τ]ύχῃ

ὑπὲρ τῆς τοῦ θ[ειοτ]-

4 άτ[ου] Καί[σαρ]ο[ς]

[αἰω]νίο[υ διαμ]ο-

[νη]ς(?) [— — —]

— — —

(Marek, 1993, s.165, Kat. Am. No. 26)

Çevirisi :

: *Her şeyi duyan, zenginliğe sahip Tanrı'ya ve Tykhe'ye; tanrısal Caesar'ın sonsuz devamlılığı için …*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Epithet olarak Ktesios ve Epekoos epithetlerinin yanyana geçmesi nedeniyle ünik bir adak yazıtıdır.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : (Kalinka, 1933, s. 62, no.9; Marek, 1993, s.165, Kat. Am. No. 26)

Kat.Am.Yzt-18 (Lev. LXXXI Res. 136)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Helios Sarapis Isis Myrionymos'a

Konum : Sinope, (Env. No: 18.9.74)

Ölçüler : Y: 122 cm, U: 55 cm, G: 53 cm; Yazıt Gövdesi: 48x50 cm, Yazıt Alanı: 32x46 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Διὶ Ἡλίῳ Σαράπιδι
κὲ Εἴσιδι μυριωνύμῳ
Στρατόνεικος
4 Εὐαρέστου Τιανὸς
ὁ καὶ Τομείτης εὐ-
ξάμενος.

(French, 2004, s. 84, no.115)

Çevirsi :

: *Zeus Helios Sarapis'e ve sayısız ismiyle Isis'e, Euarestos'un oğlu Tium ve Tomis yurttaşı Stratonikos söz verdiği bu adağı (adadı).*

(French, 2004, s. 84, no.115)

Açıklama : Adak, Sinope kentinde bulunmuş olsa da adayan kişinin Tios kenti vatandaşı olmasından dolayı bu tapınımın Tios kentinde de olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede bir yeraltı tanrısı olarak algılanan Sarapis'in, bu adakta olduğu gibi Zeus ve Helios ile birlikte tek bir tanrı olarak anlaşılmış olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan Hellenistik Dönemde Mısır'ın Karadeniz ile ticari faaliyette olduğu ve bu etkileşimden Mısır kökenli tanrıların bölgeye ulaşmış olabileceği üzerinde durulur

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : French, 1994, s.105, No. 113; French, 2004, s. 83-84, no. 115; Öztürk, 2012, s. 105.

Kat.Am.Yzt.-20 (Lev. LXV Res. 123)

İşlev/Tanım : Zeus'a adak heykeli

Konum : Amasra Müzesi, Env. No: 556.3.1.A.80 (Devrek, Adatepe)

Ölçüler : Y.33 cm G. 10 cm

Durumu : Dört parça halinde

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Χ̣ρῆστος [1/2]. . . ΑΟΥ Διὶ ἀ̣ν̣έ-

θηκ]αν εὐχαρ[ι]στῶ[ν].

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevrisi :

: ---*laos oğlu Khrestos (ile filanca bu adağı) Zeus'a şükranlarından ötürü yaptırdılar.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Mermer erkek heykeli, muhtemelen Tios teritoryumundan kalan Devrek İlçesi, Eğerci Bucağı, Adatepe Köyü, Kıyılar Mevkii'nden bulunmuştur Bir tahtta oturan heykelin baş, kollar ve sağ ayak kırıktır. Baş ve kollar heykelle birlikte sergilenmekte. Başın alın üstü ve yan kısımları kırık. Boyun altından itibaren kopmuş heykel gövdesine metal bir eklenti ile tutturulmuş. Başta sadece sol göz kısmen korunmuştur. Derin bir göz çukuruna sahiptir. Göz bebeği belli değil. Burunun ucu kırılmış ama burun delikleri kenarlardan görülebilmekte. Yanakların hizasında gür saçlar görülebilmekte, çene kırık olmasına karşın sakallı ve yine gür bıyığı görülmektedir. Ağız derin bir çizgi belirtilmiştir. Vücudun üst kısmı çıplak, kasları belirli olacak şekilde güçlü gösterilmiştir. Altta bel hizasından başlayan bir hymation giymiş ve hymation belin çevresini kalın ve burgulu bir simit gibi sarmaktadır. Elbise sağ arka bel hizasından başlayıp muhtemelen sol omuz üzerine gelip yine kolu açıkta bırakmaktadır. Kollar omuz hizasından kırılmıştır. Figür, otururken sağ bacağını bir kaide üzerine atmış olduğundan dizi kalkık ve hafif öne doğru gelmiştir. Sağ ayak kırık ve kayıp olduğu için nasıl bir destekle yükseltildiği bilinmemektedir. Yine sağ diz üzerinde bir pim deliği bulunmaktadır. Sol bacak düz zemine doğru uzatılmış ve hymation ayakları bileklere kadar kapatmıştır. Korunmuş olan sol ayağında ise sandaleti görülmektedir. Kaide üzerinde sol kenardan başlayarak ön tarafa dolanan bir yazıt bulunmaktadır. Kaide önünde belirgin olmakla birlikte muhtemelen yazıt iki satırdan oluşuyor. Heykelin kaidesindeki yazıta göre Khrestos başka birisi (muhtemelen aile üyelerinden biri) ile birlikte eser, Zeus'a şükranlarını sunmak için adanmıştır. Ancak Zeus'un epitheti yazıtın kırık kısmında olmasından dolayı belirlenememiştir.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Karauğuz, 2008, s. 55; Öztürk, 2012, 113-114

Amastis teritoryumu Zeus Kültü Numismatik Kataloğu (Kat. Am. Nms.)

Kat.Am.Nms-1 (Lev. LXXXII Res. 137)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 33 mm / 24.83 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz :AYT ΔOMITIANOΣ KAIΣAP ΣEBA ΓEPM

: Domitianus'un çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ ΣTPATHΓO AMAΣTPIANΩN

Zeus Strategos sola dönük ve ayakta. Sağ elinde vücuduna paralel asası, sol ayak hizasında sola dönük kartalı

Açıklama :

Tarih : Domitianus, MS 81-96

Referans : RPC II, 712

Kat.Am.Nms-2 (Lev. LXXXII Res. 138)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 29 mm / 12.90 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AVT KAICAP ANTΩNEINOC

: Antoninus Pius'un sağa dönük çelenkli başı, imparator zırh ve paludamentum giymiş

Arka Yüz : HPA ZEVC [CTPA]THГOC AMACTPIANΩN

: Hera ve Zeus Strategos ayakta, Hera sağa Zeus sola bakar ve her ikisinin sağ elinde asa bulunmakta. Kartal sola dönük Zeus'un sağ ayak yanında

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans: RPC IV.1, 5369 (Temp.)

Kat.Am.Nms-3 (Lev. LXXXII Res. 139)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 27 mm / 12.21 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AVT KAICAP ANTΩNEINOC

: Antoninus Pius'un sağa dönük çelenkli başı, imparator zırh ve paludamentum giymiş

Arka Yüz : ZEYΣ ΣTPATHΓO AMAΣTPIANΩN

: Zeus Strategos sola dönük ve ayakta. Sağ elinde vücuduna paralel asası, sol ayak hizasında sola dönük kartalı

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : RPC IV.1, 5367 (Temp.)

Kat.Am.Nms-4 (Lev. LXXXII Res. 140)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 27 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AVT KAICAP ANTΩNEINOC

: Antoninus Pius'un sağa dönük çelenkli başı

Arka Yüz : ZEYΣ ΣTPATHΓO AMAΣTPIANΩN

: Zeus Strategos sola dönük ve ayakta. Sağ elinde vücuduna paralel asası, sol ayak hizasında sola dönük kartalı

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : RPC IV.1, 9671 (Temp.)

Kat.Am.Nms-5 (Lev. LXXXIII Res. 141)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ZEVC CT[PA]THΓOC

: Zeus Strategos başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTPIANΩN

: Hygeia sağa dönük ayakta, kollarına dolanan yılan sağ elindeki pateradan besleniyor

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : RPC IV.1, 4895 (Temp.)

Kat.Am.Nms-6 (Lev. LXXXIII Res. 142)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ZEVC CT[PA]THΓOC

: Zeus Strategos başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTPIANΩN

: Boğa, sağa dönük hareket halinde

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : RPC IV.1, 4900 (Temp.)

Kat.Am.Nms-7 (Lev. LXXXIII Res. 143)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ZEVC CT[PA]THΓOC

: Zeus Strategos başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTPIANΩN

: Kanatları açık kartal, vücudu cepheden başı sola dönük ve bir çizgi üzerinde durur

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : RPC IV.1, 4899 (Temp.)

Kat.Am.Nms-8 (Lev. LXXXIII Res. 144)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ZEVC CT[PA]THΓOC

: Zeus Strategos başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTPIANΩN

: Tripoda sarılmış yılan

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : RPC IV.1, 4898 (Temp.)

Kat.Am.Nms-9 (Lev. LXXXIV Res. 145)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ZEVC CT[PA]THΓOC

: Zeus Strategos başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTPIANΩN

: Sola dönük Tykhe, kalathos giymiş, sağ elinde cornucopia, sol elinde dümen tutmakta

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : RPC IV.1, 4897 (Temp.)

Kat.Am.Nms-10 (Lev. LXXXIV Res. 146)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüle r: 28 mm, 12.56 g

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΒΕΙΒ ΤΡΕΒ ΓΑΛΛΟC

: Trebononianus Gallus sağa bakan portresi, zırh giymiş

Arka Yüz : ΑΜΑΣΤΡΙΑΝΩΝ Η

: Hera ve Zeus Strategos ayakta, Hera sağa Zeus sola bakar ve her ikisinin sağ elinde asa bulunmakta. Kartal sola dönük Zeus'un sağ ayak yanında

Açıklama : -

Tarih : Trebonianus Gallus MS 251-253

Referans : RPC IX. 387

Kat.Am.Nms-11 (Lev. LXXXIV Res. 147)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΑΥΤ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑ Γ(ΕΡΜ)(Α)

: Domitianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ΖΕΥΣ ΣΥΡΓΑΣΤΗΣ ΤΕΙΑΝΩΝ

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sol ayağı yanında ve sola bakar

Açıklama : -

Tarih : Domitianus, MS 81-96

Referans : RPC II, 700

Kat.Am.Nms-12 (Lev. LXXXIV Res. 148)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT ΔOMITIANOΣ KAIΣAP ΣEBA ΓEPM

: Domitianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ ΣYPΓAΣTHΣ TEIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sola bakar

Açıklama : -

Tarih : Domitianus, MS 81-96

Referans : RPC II, 701

Kat.Am.Nms-13 (Lev. LXXXV Res. 149)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT ΔOMITIANOΣ KAIΣAP ΣEBA Γ(E)

: Domitianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ ΣYPΓAΣTHΣ TEIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sol ayağı yanında ve sola bakar

Açıklama : -

Tarih : Domitianus, MS 81-96

Referans : RPC II, 702

Kat.Am.Nms-14 (Lev. LXXXV Res. 150)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEP TPAIANOC KAICAP CEB ΓEPM

: Traianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYC CYPΓACTIOC TEIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sola bakar

Açıklama : -

Tarih : Traianus, MS 98-117

Referans : RPC III, 1178

Kat.Am.Nms-15 (Lev. LXXXV Res. 151)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEP TPAIANOΣ KAIΣAP ΣEB ΓEP

: Traianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ ΣYPΓAΣTEIOΣ

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sola bakar

Açıklama : -

Tarih : Traianus, MS 98-117

Referans : RPC III, 1179

Kat.Am.Nms-16 (Lev. LXXXV Res. 152)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEP TPAIANOC KAICAP CEB ΓM Δ

: Traianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYC CYPΓACTEIOC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Traianus, MS 98-117

Referans : SNG von Aulock 934

Kat.Am.Nms-17 (Lev. LXXXVI Res. 153)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEP TPAIANOC KAICAP CEBA ΓEM ΔA

: Traianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYC CYPΓACTEIOC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Traianus, MS 98-117

Referans : RPC III, 1186

Kat.Am.Nms-18 (Lev. LXXXVI Res. 154)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEP TPAIANOC KAICAP CEB ΓEPM ΔAK

: Traianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYC CYPΓACTEIOC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Traianus, MS 98-117

Referans : RPC III, 1187

Kat.Am.Nms-19 (Lev. LXXXVI Res. 155)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NE(P) TPAIANOC KAICAP CEB ΓM Δ

: Traianus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYC CYPΓACTEIOC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında ve sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Traianus, MS 98-117

Referans : RPC III, 1188

Kat.Am.Nms-20 (Lev. LXXXVI Res. 156)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AY TI AI ANTΩNINO[c]

: Antoninus Pius başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYC CYP TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayağı yanında, kanatları açık ve sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : RPC IV.1, 5556 (Temp.)

Kat.Am.Nms-21 (Lev. LXXXVII Res. 157)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AY KAI ANTΩNƐINOC

: Antoninus Pius çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZƐYC CYPΓACTHC TIA

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta.

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : RPC IV.1, 6118 (Temp.)

Kat.Am.Nms-22 (Lev. LXXXVII Res. 158)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYTO KAICAP ANTΩNƐINO[C]

: Antoninus Pius çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZƐYC CYPΓACTHC TIA

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayak yanında

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : RPC IV.1, 6119 (Temp.)

Kat.Am.Nms-23 (Lev. LXXXVII Res. 159)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT(O) KAICAP ANTΩNƐINOC

: Antoninus Pius çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZƐYC CYPΓACTHC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sağ ayak yanında

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : RPC IV.1, 5555 (Temp.)

Kat.Am.Nms-24 (Lev. LXXXVII Res. 160)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYPHΛIOC KAICAP

: Marcus Aurelius başı sağa dönük

Arka Yüz : ZƐYC CYPΓACTHC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sol ayak yanında sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Marcus Aurelius, MS 161-180

Referans : RPC IV.1, 6132 (Temp.)

Kat.Am.Nms-25 (Lev. LXXXVIII Res. 161)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AVT K Λ AVPH OVHPOC

: Lucius Verus çelenkli başı sağa dönük, zırh ve paludamentum giymiş

Arka Yüz : ZEVC CYPΓACTEIOC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sol ayak yanında sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Marcus Aurelius-Lucius Verus, MS 161-169

Referans : RPC IV.1, 5704 (Temp.)

Kat.Am.Nms-26 (Lev. LXXXVIII Res. 162)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AY KΠ CEΠ ΓETAC AYΓ

Arka Yüz : ZEYC CYPΓACTEIOC TIANΩN

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sol ayak yanında sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : Geta, MS 209-211

Referans : RecGen, 1912, No. 127

Kat.Am.Nms-27 (Lev. LXXXVIII Res. 163)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : TIOS

: Rahip Tios'un sağa dönük başı

Arka Yüz : ΣYPΓAΣTEOC

: Zeus Syrgastes vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde patera, sağ eli yukarıda asasını tutmakta. Kartal sol ayak yanında sağa bakar

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Öztürk, 2012, s. 103

Kat.Am.Nms-28 (Lev. LXXXVIII Res. 164)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Sesamos

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Çelenkli Zeus başı sola dönük

Arka Yüz : ΣHΣAMH

: Demeter taçlı, kolyeli ve küpeli başı sola dönük

Açıklama : -

Tarih : MÖ 340-300

Referans : SNG Black Sea 1328, 1356, SNG von Aulock 194, 195

Kat.Am.Nms-29 (Lev. LXXXIX Res. 165)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 19mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Çelenkli Zeus başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTP

: Kartal, vücudu cepheden, başı sağa dönük, kanatları açık ve şimşek demeti üzerinde durur

Açıklama : -

Tarih : MÖ 120-63

Referans : SNG von Aulock 158

Kat.Am.Nms-30 (Lev. LXXXIX Res. 166)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Çelenkli Zeus başı sağa dönük

Arka Yüz : AMAΣTP

: Kartal, vücudu cepheden, başı sağa dönük, kanatları açık ve şimşek demeti üzerinde durur

Açıklama : -

Tarih : Mithradates VI, MÖ 100-85

Referans : SNG von Aulock 158

Kat.Am.Nms-31 (Lev. LXXXIX Res. 167)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΠΛΩΤΕΙΝΑ CEBACTH

: Sağa dönük diademli Plotina başı

Arka Yüz : AMACTPIANΩN MHTPOΠOΛEITΩN

Erkek figürü, vücudu cepheden başı sola dönük, sol elinde bel hizasında patera sağ elinde ise uzun asası var ve muhtemel Zeus Strategos

Açıklama : -

Tarih : Plotina (Traianus) MS 98-117

Referans : RPC III, 1208

Kat.Am.Nms-32 (Lev. LXXXIX Res. 168)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 24 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz: AYT NEP TPAIANOC KAICAP CEBA ΓEP

: Sağa dönük çelenkli Traianus başı

Arka Yüz : AMACTPIANΩN

: Kartal figürü, vücudu cepheden başı sola dönük ve kanatları açık bir küre üzerinde durmakta.

Açıklama : -

Tarih : Traianus MS 98-117

Referans : RPC III, 1204

Kat.Am.Nms-33 (Lev. XC Res. 169)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 18 mm, 4.22 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AVT ANTΩNINOC OVHPOC

: Sağa dönük çelenkli Marcus Aurelius başı

Arka Yüz : AMACTPIANΩN

: Kartal figürü, vücudu cepheden başı sola dönük ve kanatları açık bir çizgi üzerinde durmakta.

Açıklama : -

Tarih : Marcus Aurelius MS 161-180

Referans : RPC IV.1, 5400 (Temp.)

Kat.Am.Nms-34 (Lev. XC Res. 170)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 18 mm, 4.22 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : KAI ΛOYKIC OY

: Sağa dönük Lucius Verus başı

Arka Yüz : AMACTPIANΩN

: Kartal figürü, vücudu cepheden başı sola dönük ve kanatları açık bir şekilde durmakta.

Açıklama : -

Tarih : Marcus Aurelius MS 161-180

Referans : RPC IV.1, 5472 (Temp.)

Kat.Am.Nms-35 (Lev. XCI Res. 171)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 18 mm, 4.22 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΦA

: Sağa dönük Faustina II başı

Arka Yüz : AMACTPIANΩN

: Kartal figürü, vücudu cepheden başı sola dönük ve kanatları açık bir çizgi durmakta.

Açıklama : -

Tarih : Faustina II (Marcus Aurelius) MS 161-180

Referans : RPC IV.1, 3549 (Temp.)

Kat.Am.Nms-36 (Lev. XC Res. 172)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AVT K Π CEΠ ΓETAC AVT

: Sağa dönük çelenkli Geta başı

Arka Yüz : AMACTPIANΩN

: Kartal figürü, vücudu cepheden başı sola dönük ve kanatları açık bir küre üzerinde durmakta.

Açıklama : -

Tarih : Geta, MS 209-211

Referans : SNG von Aulock 172

Kat.Am.Nms-37 (Lev. XCI Res. 173)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 30 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : CABEINIA TPANKYΛΛEINA

: Tranquillina başı sağa dönük

Arka Yüz : AMACTPIANΩN

: Sağda Zeus ayakta ve sola bakar, sol elinde asası, karşısında Zeus'a bakar şekilde Hera ve sol elinde asası bulunmakta

Açıklama : -

Tarih : Tranquillina (Gordian III), MS 238-244

Referans : Rec Gen 174; BMC 35.

Kat.Am.Nms-38 (Lev. XCI Res. 174)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Amastris

Ölçüler : 28 mm, 12.56 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΒΕΙΒ ΤΡΕΒ ΓΑΛΛΟϹ

: Trebonianus Gallus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ΑΜΑϹΤΡΙΑΝΩΝ Η

: Sağda Zeus (muhtemelen Strategos) ayakta ve sola bakar, sağ kolu bel arkasında kalmış, karşısında Zeus'a bakar şekilde Hera uzun asa tutar şekilde bulunmakta

Açıklama : -

Tarih : Trebonianus Gallus, MS 251-253

Referans : RPC IX, 371

Kat.Am.Nms-39 (Lev. XCI Res. 175)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Çelenkli Zeus başı sola dönük

Arka Yüz : TIANON

: Sola dönük Zeus kartalı

Açıklama : -

Tarih : MÖ 4. yüzyıl sonu MÖ 3. yüzyıl başı

Referans : SNG Tübingen, 2151

Kat.Am.Nms-40 (Lev. XCI Res. 176)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Çelenkli Zeus başı sola dönük

Arka Yüz : TIANON

: Sola dönük Zeus kartalı

Açıklama : -

Tarih : MÖ 300

Referans : SNG Vol. IX 1642

Kat.Am.Nms-41 (Lev. XCII Res. 177)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΔOMITIANOΣ KAIΣAP ΣEBAΣTOY YIOΣ

: Domitianus, çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ΕΠΙ Μ ΣΑΛΟΥΙΔΗΝΟΥ ΠΡΟΛΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΤΙΟΣ

: Sola dönük Zeus başı sağa dönük, Zeus Tios (?)

Açıklama : -

Tarih : Domitianus MS 81-96

Referans : RPC II, 699

Kat.Am.Nms-42 (Lev. XCII Res. 178)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT ΔOMITIANOΣ KAIΣAP Σ

: Domitianus, çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ TEIANΩN

: Sola dönük Zeus ayakta ve cepheden, başı sola sönük, sağ elinde asa ve sol elinde de patera, tip Syrgastes tipi

Açıklama : -

Tarih : Domitianus MS 81-96

Referans : RPC II, 703

Kat.Am.Nms-43 (Lev. XCII Res. 179)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : 21.98 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEPB TPAIANOΣ KAIΣAP ΣE

: Traianus, çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : TEIANΩN

: Hera solda, sağa bakar vaziyette ve sol elinde asa, karşısında sola bakan Zeus, sağ elinde asası ve sol elinde patera, tanrının sağ ayak yanında kartalı sola dönük,

Açıklama : -

Tarih : Traianus MS 98-117

Referans : SNG von Aulock 933

Kat.Am.Nms-44 (Lev. XCII Res. 180)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler :

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT NEP(B) TPAIANOΣ KAIΣAP ΣEBA ΓEP(M) ΔA(K)

: Traianus, çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : TEIANΩN

: Hera solda, sağa bakar vaziyette ve sol elinde asa, karşısında sola bakan Zeus, sağ elinde asası ve sol elinde patera, tanrının sağ ayak yanında kartalı sola dönük (Syrgastes tipi)

Açıklama : -

Tarih : Traianus MS 98-117

Referans : RPC III, 1185

Kat.Am.Nms-45 (Lev. XCIII Res. 181)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler :

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYPHΛIOC KAICAP

: Marcus Aurelius başı sağa dönük

Arka Yüz : TIANΩN

: Cepheden verilmiş kartal, başı sağa dönük ve kanatları açık, gagasında çelenk tutuyor

Açıklama : -

Tarih : Marcus Aurelius MS 161-180

Referans : RPC IV.1, 9815 (Temp.)

Kat.Am.Nms-46 (Lev. XCIII Res. 182)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : [A]VT [M A?] ANTΩNЄIN

: Marcus Aurelius başı sağa dönük ve zırh ile paludamentum giymiş

Arka Yüz : TIANΩN

: Zeus cepheden verilmiş, sağ elinde asası sol elde patera, kartal sol ayak yanında (Syrgastes Tipi)

Açıklama : -

Tarih : Marcus Aurelius MS 161-180

Referans : RPC IV.1, 9534 (Temp.)

Kat.Am.Nms-47 (Lev. XCIII Res. 183)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : 2.84 g

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ANTΩNEINOC KAICAPOC EYC

: Antoninus Pius, başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ TIANΩN

: Zeus cepheden verilmiş, başı sola dönük, sağ elinde asası sol elde patera, kartal sol ayak yanında (Syrgastes Tipi)

Açıklama : -

Tarih : Antoninus Pius, MS 138-161

Referans : https://www.acsearch.info/search.html?term=tios&category=1-2&en=1&de=1&fr=1&it=1&es=1&ot=1&images=1&thesaurus=1&order=0&currency=usd&company=

Kat.Am.Nms-48 (Lev. XCIII Res. 184)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : 16.92 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ANTΩNЄINOC AVΓOVCTOC

: Caracalla çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ZEYΣ TIANΩN

: Zeus cepheden verilmiş, başı sola dönük, sağ elinde asası sol elde patera, kartal sol ayak yanında (Syrgastes Tipi)

Açıklama : -

Tarih : Caracalla, MS 211-217

Referans : https://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=29&pid=8186#top_display_media

Kat.Am.Nms-49 (Lev. XCIV Res. 185)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler :

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : M AYPH ANTΩNINOC AYΓOY

: Elagabalus çelenkli başı sola dönük, elinde mızrak ve Nike motifli kalkan var

Arka Yüz : TIANΩN

: Tahta oturmuş Zeus cepheden verilmiş, sağ elinde asası bulunuyor. Diğer elinde patera tutar. Kartal ayakları yanında. Zeus'un sol üstünde quadrika içinde Helios, boğaların çektiği bir arabada ise Selene var. Altta Gaia ve Thalassa (Billaios ve Ladon) uzanmış. Sikkenin çevresinde Zodyak işaretleri yer almakta

Açıklama : -

Tarih : Elagabalus, MS 218-222

Referans : RPC VI, 3570 (Temp.)

Kat.Am.Nms-50 (Lev. XCIV Res. 186)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler :

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : M AYP CEY ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΑΥΓ

: Severus Aleksander çelenkli başı sola dönük, elinde mızrak tutmakta ve zırhlı

Arka Yüz : ΤΙΑΝΩΝ

: Zeus, tapınak içinde, sağa dönük ve ellerinde asa ve patera tutar

Açıklama : -

Tarih : Severus Aleksander, MS 222-235

Referans : RPC VI, 3591(Temp.)

Kat.Am.Nms-51 (Lev. XCIV Res. 187)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AYT•K•CЄΠT•CЄOYHPOC•AYT

: Septimius Severus çelenkli başı sağa dönük,

Arka Yüz : ΤΙΑΝΩΝ

: Zeus, tahtta sağa dönük oturmuş, sağ elinde uzun asası sol elinde ise yıldırım demetini tutmakta

Açıklama : -

Tarih : Septimius Severus, MS 193-211

Referans : SNG von Aulock 952

Kat.Am.Nms-52 (Lev. XCIV Res. 188)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : 12, 72 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

: Gordianus III sola dönük başında çelenk, üzerinde zırh var

Arka Yüz : TIANΩN

: Zeus, cepheden gösterilmiş başı sola dönük elinde asa ve diğerinde patera var, kartal sol ayak yanında

Açıklama : -

Tarih : Gordianus III., MS 238-244

Referans : https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2150&lot=562

Kat.Am.Nms-53 (Lev. XCV Res. 189)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Γ ΜΑΞΙΜΟC Κ

: Maximus, zırh giymiş sağa bakar başı

Arka Yüz : TIANΩN

: Kartal cepheden verilmiş, başı sağa dönük ve kanatları açık, bir çizgi üzerinde durur

Açıklama : -

Tarih : Maximus MS 238

Referans : RPC VI, 3620 (Temp.)

Kat.Am.Nms-54 (Lev. XCV Res. 190)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : TEIOC

: Tios büstü, sağa bakar vaziyette

Arka Yüz : TIANΩN

: Solda Tykhe elinde asa ve karşısında Zeus ile el sıkışır şekilde, Zeus'un elinde de asası, ellerinin altında girlandlı bir altar var

Açıklama : -

Tarih : Severus Alexander-Maximinus, MS 235-238

Referans : RPC VI, 3623 (Temp.)

Kat.Am.Nms-55 (Lev. XCV Res. 191)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : 6.81

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Π Λ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC C

: Valerian I, çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : TIANΩN

: Zeus, tahtta sağa dönük oturmuş, sağ elinde uzun asası sol elinde ise yıldırım demetini tutmakta

Açıklama : -

Tarih : Valerian, MS 253-260

Referans : SNG von Aulock 1029

Kat.Am.Nms-56 (Lev. XCV Res. 192)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler: 6.81gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Π Λ ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC C

: Gallienus çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : ΤΙΑΝΩΝ

: Zeus, cepheden verilmiş vücudu, başı sola dönük, elinde assa ve patera var, kartal sol ayak yanında (Syrgastes tipi)

Açıklama : -

Tarih : Gallienus, MS 253-268

Referans : SNG von Aulock 1038

Kat.Am.Nms-57 (Lev. XCVI Res. 193)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Tios

Ölçüler : 5.63 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΑΥΤ ΚΑΙ ΤΡΑΙΑΝ ΔΕΚΙΟC ΑΥ

: Traian Decius çelenkli başı sola dönük

Arka Yüz : ΤΙΑΝΩΝ

: Zeus, cepheden verilmiş vücudu, başı sola dönük, elinde asa ve patera var, kartal sol ayak yanında (Syrgastes tipi)

Açıklama : -

Tarih : Traian Decius, MS 251

Referans : RPC IX, 368

Kat.Am.Nms-58 (Lev. XCVI Res. 194)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Kromna

Ölçüler : 16 mm, 3.55 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Zeus başı çelenkli ve sola dönük

Arka Yüz : ΚΡΩΜΝΑ - ΠΕΝΕ

: Hera çelenkli başı, küpe ve kolyesi ile sola dönük

Açıklama : -

Tarih : MÖ 340

Referans : BMC Black Sea 1323; 1324; 1328; 1329; 1330

ABONUTEIKHOS/IONOPOLİS TERİTORYUMU ZEUS KÜLTÜ BULUNTU KATALOĞU (Kat.Ion.)

Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu Zeus Kültü Arkeolojik Yapı/Eser Kataloğu (Kat.Ion.Ark.)

Kat.Ion.Ark-1 (Lev. XCVII Res. 195-196)

İşlev/Tanım : Zeus Poarinos Tapınağı

Konum : İnebolu ilçe merkezi

Ölçüler : -

Durumu : Belirsiz

Malzeme : -

Yazıt : -

Açıklama : Abonuteikhos kentinden Zeus Poarinos Kültü'ne dair iki yazıt bulunmuştur. Yazıtlardan bir phratri kararnamesi olan yazıtta geçen ifadeler tanrının bu kentte bir kutsal alan ya da tapınağının olabileceğini gösterirken, diğer yazıtında tanrıya ait kutsal alan ya da tapınaktan gelebileceği kabul edilmektedir.

Kerasonda'da (Giresun) bulunup yayımlanan ve Phratri Kararnamesi içeren yazıttın son satırında geçen … τώι τού Διός Ποαρινού ίερώι ifadesinden kaynaklı olarak Zeus Poarinos'un Abonuteikhos kentinde Hellenistik Dönemde bir tapınağı ya da kutsal alanının olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde ilçe merkezinde antikçağ'a ilişkin pek kalıntı görülmez. Ancak günümüzde I. Derece Arkeolojik Sit olan Abaş Tepe mevkiinde daha önceki kaynaklara dayanarak duvar parçaları, mimari elemanlar gibi arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. 1936 yılında kentte incelemelerde bulunan İtalyan arkeolog G. Jacopi, antik Ionopolis'in akropolü olarak da adlandırılan Abaş Tepe üzerinde büyük bloklar halinde Ion sütun kaideleri, duvar izleri ve mermer kaplama parçaları gördüğü, birçok mermer parçanın da tepe yakınındaki Müslüman mezarlığında kullanılmış olduğunu ifade eder. Bir başka kaynak olan Kırksekizoğlu Ali Osman'a ait eserde ise Abaş Tepe üzerinde bir delik bulunup, buradan Büyük Kemik Mağarası'na girildiğini, bu mağaradan da bir kolun Avara Mahallesine diğer bir kolun da Boyran Kalesine gittiğini belirtir. Burada

bir Zeus Poarinos Tapınağı olabileceği gibi, Glykon'a (Asklepios) ait bir tapınağın da olabileceği de düşünülebilir.

Tarih : Hellenistik Dönem

Referans : Reianch, 1905, s. 115; Jacopi, 1936, s. 8; Kırksekizoğlu, 1938, s. 22-23; Robert-Robert, 1950, s. 69-70, no:2; Robert, 1951, s. 191; Belke, 1996, s. 220; Karasalihoğlu, 2017

Abonuteikhos/Ionopolis teritoryumu Zeus Kültü Yazıt Kataloğu (Kat.Ion.Yzt.)

Kat.Ion.Yzt-1 (Lev. XCVIII Res. 197)

İşlev/Tanım : Phratri Kararnamesi / Zeus Poarinos

Konum : Kerasonda'da (Giresun) bulunmuş, bugünkü yeri belirsiz

Ölçüler : Y. 50 cm.

Durumu : Stelin üstü akroterli alçak beşik çatı şeklinde yapılmış, en üst ortada ve kenarlarda sade akroterler yerleştirilmiştir. Alınlık içinde rozet motifi yer almaktadır

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: ἀγαθῆι τύχηι· βασιλεύοντος Μι-
θραδάτου Εὐεργέτου ἔτους αξρ΄
μηνὸς Δίου· ἔδοξεν φράτορσιν· Δάιπ-
4 ος Κρίτωνος ἱερατεύων εἶπεν· ἐ-
πειδὴ Ἄλκιμος Μηνοφίλου στρατη-
γὸς, τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ χρυ-
σῶι στεφάνωι, ἀποδεξάμενος τὴν
8 χάριτα πολλαπλασίοσι τιμαῖς
[κ]αὶ ἐπ<ι>δόσεσιν <η>ὔξησεν τὴν φρά-
[τρ]αν, προσεπιστεφανώσας καὶ
ἀργυρίου δραχ. σ΄ καί τινας τῶν
12 πρεσβυτέρων χρυσοῖς στεφά-
νοις· δεδόχθαι τοῖς φράτορσιν ἐ-
παινέσαι τε αὐτὸν, καὶ προσγράψαι
τῶι τῶν φρατόρων νόμωι ——πρὸς τὸ μὴ
16 μόνον ἐπὶ τῆς νῦν ἡλικίας τάς τε
τῶν στεφάνων ἀναγορεύσεις καὶ
ἐπαίνων ἀεὶ συντελεῖν κατὰ τὸ δο-

χθὲν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἐγγόνων
διὰ τέλους—— τὰ αὐτὰ φιλάνθρωπα ὑπάρ-
χειν αὐτῶι τε καὶ τοῖς ἐγγόνοις αὐ-
τοῦ, γραφῆναι τε τὸ ψήφισμα τοῦτο
διὰ Μάτριος εἰστήλην λευκόλιθον
καὶ ἀναθεῖναι αὐτὴν πρὸς τῶι τοῦ
Διὸς Ποαρινοῦ ἱερῶι.

(Reinach, 1905, s. 113-114; Marek, 1993, s. 155, Abonu. Kat. No. 1)

Çevrisi :

: *İyi talihle! Mithradates Euergetes'in egemenlik döneminde, 161 yılının Dios ayında Phrater'ler (= klan üyeleri, kardeş topluluk) tarafından karar verildi: Kriton oğlu başrahip Daipos dedi. Madem ki, Birçok onurlarla donatılan komutan, Menophilos oğlu komutan Alkimos koinon tarafından yaptığı işlerden dolayı altın çelenkle onurlandırıldı.O 6 bin drakhme gümüş, bazı yaşlılara da altın çelenk bağış yaparak klanı büyüttü. Klan üyeleri onu övmeye ve klan yasasına eklemeye karar verdi: Sadece şimdi çelenkleriın taşınmasının kamuya ilan edilmesi ve verilmiş karara göre sonlandırmak değil; aynı zamanda sonsuza kadar memurlar aracılığıyla torunlarına da. Bu aynı insanlık sevgisi ona ve onun torunlarında yapılacaktır. Bu karar Matrius aracılığıyla beyaz taştan bir stele yazılmasına ve bu stelin Zeus Poarinos kutsal alanının önüne dikilmesine karar verilmiştir.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Abonuteikhos kentindeki bir phratri kararnamesidir. Yazıt MÖ 161 tarihine sahiptir bu da Pontus Dönemine göre MÖ 137/136 tarihine denk gelir ve Mithradates Euergetes'in (MÖ 150-120) hüküm sürdüğü yıllara denk gelir.

Tarih : MÖ 137/136

Referans : Loeper, 1903, s. 154; Reinach, 1905, s. 113-114; Marek, 1993, s. 155, Abonu. Kat. No. 1

Kat.Ion.Yzt-2 (Lev. XCVIII Res. 198)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Poarinos

Konum : Anadolu Medeniyetleri Müzesi Env. No. 190

Ölçüler : 9 x 29, 3 x 9 cm

Durumu : Mermer bir altlık üzerinde yazıt yer alır

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Ἡρώνδας Πύθίος
Ἡρακλεώτας
Διί Ποαρινώι.

(Robert-Robert, 1950, s. 69; Marek, 1993, s. 156, Abonu. Kat. No.2)

Çevirisi :

: *Heraklea'lı Pythios oğlu Herondas Zeus Poarinos'a (bu adağı sundu).*

(Robert, 1950, s. 69-70)

Açıklama : Yazıt Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde 190 Envanter numarası ile bulunmaktadır. Müzenin envanter fişine göre yazıt İstanbul'dan gelmiştir. Mermer bir altlık üzerindeki yazıt harf karakterlerine göre L. Robert tarafından MÖ 3. yüzyıl akımını devam ettiren ilk dönemi hariç Yüksek Hellenistik Döneme tarihlendirilmektedir (MÖ 240/230-160/150). Ve yine Robert yazıtın phratri kararnamesinden olduğu gibi Zeus Poarinos kutsal alanından geldiğini düşünmektedir. Robert'in tarihlendirmesi dikkate alınacak olursa her hâlükârda külte ilişkin phratri kararnamesinden de (Ionopolis Yazıtı-I) eski olan yazıt kültün ne kadar eskiye gittiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Tarih : MÖ 240/230-160/150

Referans : Robert-Robert, 1950, s. 69-70; Robert, 1978, s. 153; Schwabl, 1972, s. 353; Marek, 1993, s. 156, Abonu. Kat. No.2

Kat.Ion.Yzt-3

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Brontaios

Konum : Kallistratia (Meset-Doğanyurt)

Ölçüler : Y. 6,5 cm x G. 40

Durumu : Mermer bir heykel kaidesi üzerinde

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύχῃ. Διὶ Βρονταίῳ τὴν Ἥραν
ἀνέθηκεν Γάϊος Τειμοθέου ὁ καὶ Χηττᾶς
ἐκ τῶν ἰδίων κατ' εὐχήν.

(Rodhe, 1940, s. 60 no.4)

Çevirisi :

: *Hayırlı olsun! Zeus Brontaios için Hera'nın heykelini Timotheos oğlu, nam-ı diğer Khettas olan Gaius, kendi cebinden adağı üzerine dikti.*

(Rodhe, 1940, s. 60 no.4)

Açıklama : Ionopolis ile Amastris (Kytoros) teritoryası arasında kalan Kallistratia'da bulunmuş ve Tanrıça Hera'ya ait bir heykelin kaidesi üzerinde Zeus Brontaios'a adanmış bir yazıttır. (Rodhe, 1940, s. 60, 71)

Tarih : MS 2. yüzyılın 2. yarısı

Referans : Rodhe, 1940, 60, 71; Robert-Robert, 1941, s. 261, no. 141; Robert-Robert, 1944, s. 233, 176a

Abonuteikhos/Ionopolis Teritoryumu Zeus Kültü Numismatik Kataloğu (Kat. Ion. Nms.)

Kat.Ion.Nms-1 (Lev. XCIX Res. 199)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Abonuteikhos

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : -

: Başında defne dalından bir taç taşıyan ve sağa dönük Zeus başı. Yüzde kontrmark var.

Arka Yüz : ABΩNOY TEIXOY

: Kanatları açık, doğrusal bir çizgi üzerinde ve sağa doğru bakmakta olan bir kartal bulunmaktadır. Sol üst köşede monogram var.

Açıklama : -

Tarih : MÖ 120-63

Referans : Waddignton, 1904, s.130, No.1, Pl. XVII fig. 6; Wroth, 1976, pl. 17-6; Reianch, 1905, s. 116; Robert, 1980, 409, dn.67

SINOPE TERİTORYUMU ZEUS KÜLTÜ BULUNTU KATALOĞU (Kat.Am.)

Sinope Teritoryumu Zeus Kültü Arkeolojik Yapı/Eser Kataloğu (Kat.Sino.Ark.)

Kat.Sıno.Ark-1 (Lev. C Res. 200)

İşlev/Tanım : Zeus Dis-Hades / Sarapis Tapınağı

Konum : Sinop Arkeoloji Müzesi Bahçesi

Ölçüler : 15 x 8,6 m.

Durumu : Temel bazında korunmuştur ve bir sunağa sahiptir

Malzeme : Yerel bazalt

Yazıt : -

Açıklama : Sinop Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan ve şehir surlarının hemen dışındaki mevcut seramik verilere göre MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir tapınaktır. Tapınak 15 x 8,6 m ölçülerinde, kuzey-güney aksında ve krepis üzerindedir. Tapınak muhtemelen templum in antis plan tipindedir. Kazılara dair tapınak alanından çıkan mimari süslemeler yapının arkaik ve klasik dönem da dâhil olmak üzere beş farklı yapı evresi olduğunu ve son evrenin de Severuslar Dönemi (MS 193-235) olduğunu göstermektedir. Tapınak temeli altından bir Phyrg amphorası ile Sarapis, Dionysos, Herakles ve İsis ya da Kore olması muhtemel bir tanrıçaya ait pişmiş toprak figürinler bulunmuştur. Tapınağın Tanrı Sarapis'e ait olması konusunda burada bulunan Sarapis figürini, kazı alanı ve yakın çevresinde bulunan yine pişmiş toprak boğa figürinleri ile yine tapınak alanına çok yakın bir yerden daha önce bulunan Sarapis Tapınağı'na ait bir yazıt ve Tacitus'un Historia eserinde geçen bir bölüm delil olarak gösterilmiştir.

Kazılarda, tapınağın güneyinde bir sunağa ait olabilecek temel de çıkarılmıştır. Ancak sunak olarak adlandırılan yapı tapınağın boyutlarına göre orantısız ölçüde büyük görünmektedir. Son dönemde tapınak üzerine yapılan incelemelerde buranın bir tapınaktan çok bir heroon olabileceği dile getirilmektedir. Yapının erken evrelerine ait pişmiş toprak Gorgon başına ait parçaların bir mezara işaret ettiği, bu mezarın da kentten bahseden antikçağ yazılı kaynaklarında geçen kentin kurucuları Miletoslu Koos ve Kretinos ile Argonut Autolycos'a ait olabileceği ifade edilmektedir. Özellikle Autolycos'un heykelinin kentin Lucullus tarafında ele geçirilmesi sonrasında taşındığı ve kehanet kutsal alanı oluşturulduğu bilinmektedir. Tapınağa göre büyük olan sunak

yapısının ise lahit yerleştirilebilecek bir podyum olabileceği ve yine Autolycos'a ait kutsal alanda Hellenistik Dönem bir mezar olacağı düşünülmektedir.

Tarih : MÖ 2. yüzyıl

Referans : Akurgal-Budde, 1956, s. 27-32, Lev. 3, A-D; Budde, 1956, s. 5-7; Magie 1953, 180; Doonan, 2003, s. 1383-1384; French, 2004, s. 123-125; Barat, 2010a, s. 55-60

Kat.Sıno.Ark-2 (Lev. C Res. 201)

İşlev/Tanım : Boğa figürini, Env. No: 3.17.54

Konum : 1951-1954 Sinop Kazıları – Sinop Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : Y. 9.5 cm U. 5.2 cm

Durumu : Sadece baş ve boyun korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Ayakta duran boğa figürininin baş kısmı korunmuştur. Boynuzların uçları kırık, boynuzlar yatay olarak kafadan çıktıktan sonra yükselişe geçmektedir. Alın çıkık yapılmış, gözler içiçe iki daire içinde tam yuvarlak olarak gösterilmişse de çok belirgin değildir. Burunun ucu kırıktır ancak küt olarak bittiği anlaşılmaktadır. Boğanın çene altından başlayan gerdanının dört geniş dalgası görülebilmektedir.

Tarih : Geç Klasik Dönem

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-3 (Lev. CI Res. 202)

İşlev/Tanım : Boğa figürini, 3.43.54

Konum : 1951-1954 Sinop Kazıları – Sinop Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : Y. 2.5 cm U: 8 cm

Durumu : Bacaklar diz seviyesinden kırıktır

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Ayakta duran boğa figürininin bacakları, boynuzları ve kuyruğun bir kısmı kırıktır. Baş ileriye dönüktür. Alın ileri çıkık olarak verilmiş ve gözleri ile burun da çok belirgin yapılmamıştır. Çenenin altından başlayan gerdan oldukça heybetli ancak boğumu yoktur. Ense olağandan yüksek gösterilmiş. Kuyruk vücudun sağında doğru yatay ve vücuda yapışık olarak gösterilmiş, sağ yandan püskül şekilde aşağı doğru bakar

şeklinde bitirilmiştir. Boğanın vücudu aşağıya doğru esnetilmiş, altta karın belirgindir.
Tarih : Geç Klasik
Referans : -

Kat.Sıno.Ark-4 (Lev. CI Res. 203)
İşlev/Tanım : Boğa figürini, Env. No: 8.68.70
Konum : 1951-1954 Sinop Kazıları – Sinop Arkeoloji Müzesi
Ölçüler : Y. 8.85 cm, U. 12.5 cm
Durumu : Bacaklar diz seviyesinden kırıktır
Malzeme : Pişmiş Toprak
Yazıt : -
Açıklama : Ayakta duran ve ön bacaklarına yaslanmış boğa figürininin, ayaklar, boynuz ve kuyruğun bir kısmı kırık. Boynuzların uçları kırık ve boynuz hemen altından çıkan sol kulak kısmen görülebilmekte. Gözler yuvarlak dışa çıkıntı şeklinde verilmiş. Burun delikleri belirgin ve burunun üstünde yular parçası görülmekte. Boğazdan başlayan gerdan göğüs arasına kadar inmiş ve hafif dalgalı. Kuyruk başlangıcından itibaren kırılmış ve sağ kenarda vücuda yapışık olarak bitirilmiş. Muhtemelen kırık olan kısımda, kuyruk yukarı doğru çıkıp oval bir boşluk oluşturmuş olmalı. Kuyruğun altında bir delik bulunmakta.
Tarih : Geç Klasik
Referans : -

Kat.Sıno.Ark-5 (Lev. CII Res. 204)
İşlev/Tanım : Boğa figürini, Env. No: 3.44.54
Konum : 1951-1954 Sinop Kazıları – Sinop Arkeoloji Müzesi
Ölçüler : Y. 9.5 cm, U. 20 cm
Durumu : Bacaklar vücudunun hemen altından kırıktır
Malzeme : Pişmiş Toprak
Yazıt : -
Açıklama : Zebu Boğası olması muhtemel ayakta duran boğa figürininin bacakları ve kuyruğu kırıktır. Baş hafif sola dönük ileriye bakar. Boynuzlar yanlara doğru ilerleyip uç kısımları yükseltilmiştir. Gözler alın kemiğiyle birlikte hafif dışa çıkık yapılmış ancak belirsizdir, burun delikleri belirgindir. Gerdan çene altından başlayıp göğse kadar iner ve hafif dalgalı şekilde yapılmıştır. Sırtta belirgin bir hörgüç

bulunmaktadır. Kuyruk başlangıcından itibaren kırılmış, ancak muhtemelen önce yukarı kalkıp oval bir boşluk yaratmış olması gerekir. Kuyruğun altında delik bulunmaktadır.

Tarih : Geç Klasik

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-6 (Lev. CII Res. 205)

İşlev/Tanım : Boğa figürini, Env. No:

Konum : 1951-1954 Sinop Kazıları – Sinop Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : -

Durumu : Bacaklar diz seviyesinden kırıktır

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Ayakta, hareketsiz olmasına karşın, boru şeklinde vücudu, sırttan başa doğru kararlı bir şekilde yükselen omuz, vücudun kıvrımlara sahip olmaması ve boynuzların ileriye doğru yükselmesiyle biraz daha farklıdır. Bacaklarının bir kısmı kırık olan boğamızın göz ve burun delikleri belirsizidir. Gerdan yapılmasına karşın boğumsuzdur. İlginç bir şekilde bu boğanın kuyruğu taş boğa adaklarda görüldüğü şekliyle arkadan çıktıktan sonra hiç yükselmeden yan sağına karına birleştirilmiştir.

Tarih : Geç Klasik

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-7 (Lev. CIII Res. 206)

İşlev/Tanım : Boğa figürini, Env. No: Env. No: 3.45.54

Konum : 1951-1954 Sinop Kazıları – Sinop Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : Y: 8 cm U: 27 cm

Durumu : Bacaklar diz seviyesinden kırıktır

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Ayakta duran ve ön bacaklarına yaslanmış boğa figürininin, ayaklar, boynuz ve kuyruğun bir kısmı kırık. Boynuzların uçları kırık ve boynuz hemen altından çıkan sol kulak kısmen görülebilmekte. Gözler yuvarlak dışa çıkıntı şeklinde verilmiş. Burun delikleri belirgin ve burunun üstünde yular parçası görülmekte. Boğazdan başlayan gerdan göğüs arasına kadar inmiş ve hafif dalgalı. Kuyruk başlangıcından itibaren kırılmış ve sağ kenarda vücuda yapışık olarak bitirilmiş. Muhtemelen kırık olan

kısımda, kuyruk yukarı doğru çıkıp oval bir boşluk oluşturmuş olmalı. Kuyruğun altında bir delik bulunmakta.

Tarih : Geç Klasik

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-8 (Lev. CIII Res. 207 - 208)

İşlev/Tanım : Asar Tepe Kutsal Alanı

Konum : Karusa (Gerze), Sorgun Köyü Karlı Mahallesi, 1040 m. yükseklikte

Ölçüler : 25 x 10 m.

Durumu : Asar Tepe üzerinde yer alan düzlükte muhtemel temenos kalıntılarının bulunduğu bir tepecik şeklinde

Malzeme : -

Yazıt : -

Açıklama : Sinope teritoryumu içinde Zeus kültüne ait bilenen tek kutsal alan ya da tapınak alanıdır. Gerze ilçe merkezine 9, Sinop kent merkezine ise yaklaşık olarak 30 km uzaklıktadır. Tepeye ulaşım sadece bir patika ile sağlanmakta, tepelik alanın üstü görece tepenin yapısına göre düz olup, bu düzlük alanda muhtemelen bir temenosun kalıntılarından oluşmuş yaklaşık 25 m x 10 m ölçülerinde bir tepecik bulunmaktadır. Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında kutsal alan olarak belirlenen bölgeden çok sayıda pişmiş toprak boğa figürini yanı sıra az sayıda kandil ve bir adet parfüm şişesi bulunmuştur. Ayrıca aynı alandan daha önce bulunmuş olan Mithradates Eupator Dönemi sikkeler bulunmaktadır. Alandaki buluntular Hellenistik Döneme tarihlendirilirken, aynı zamanda daha önce yöre köylüleri tarafından aynı yerden bulunarak Sinop Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen Mithradates Eupator dönemi sikkeler de b tarihlemeye destek olarak görülmüştür. Alan günümüzde Hızır İlyas adına kutsal sayılan bir mevkii olarak da kabul edilmektedir.

Karusa merkezinde daha önce bulunmuş olan Zeus Dikaiosynos adanmış bir yazıt Asar Tepe ile ilişkilendirilmiştir.

Tarih : MÖ 2-1. yüzyıl

Referans : Işın, 1998, s. 108; Robinson, 1906, s. 302, no. 24; Doonan, 2009, s. 72; Summerer, 2014, s. 211-212

Kat.Sıno.Ark-9 (Lev. CIV Res. 209 - 210)

İşlev/Tanım : Köşe arşitravı

Konum : Buluntu yeri belli değil, Sinop Arkeoloji Müzesi Env. No. 13.21.70-13.22.70

Ölçüler : Y. 57 cm U. 70 cm G. 70 / Y. 64 cm U. 71 cm G. 81

Durumu : Bir akrotere ait iki yan köşedir.

Malzeme : Granit

Yazıt : -

Açıklama : Akhantus yaprakları ile dekore edilmiş akroterlerin köşe kısmında ayakta, cepheden gösterilmiş kartalları bulunmaktadır. Akhantus yapraklarının üzerinde burgu şeklinde bir hat kıvrılarak gelmekte ve köşede cepheden gösterilmiş bir kartal ayakları ve kanatları açık bir şekilde durmakta. Kartalın bacakları üstündeki kısım kırılmış. Kartal, kentin Mithradates Eupator Dönemi sikkelerinde olduğu gibi bir yıldırım demeti üzerinde durur gibi gösterilmiştir. Kartalın bacaklarındaki tüyler burgu şeklinde geriye doğru verilmiştir. Kartalın açık kanatlarının görülebilen kısımlarında tüyler düz bir şekilde aşağı indirilerek verilmiştir. Yanlarda ikişer akanthus yaprağı bulunurken, köşede kartalın altındaki yaprak her iki yana eşit olarak yayılmış. Köşe akhantus yaprağının her iki yanında "S" yaparak gelen bir burgu kartalın kanatlarının altında taç yapraklarla yaparak son bulur. Akhantus yaprakları ikişer yaprağa sahip ve ortada köken uzanan yaprak ise sola eğimli olarak verilmiş. 13.22.70 Envanterli nolu parça üzerinde bulunan kartal diğerine göre daha fazla aşınmıştır.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-10 (Lev. CV Res. 211)

İşlev/Tanım : Thymiaterion tipi kültik kandil Env. No. 5.1.2007

Konum : Kefevi Mahallesi hafriyat sırasında bulunmuş / Sinop Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : U. 13 cm; G. 5,4 cm, Y. 13,3 cm

Durumu : Birkaç parça halinde birleştirilmiş, alt kısmı kayıp

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Kalıp yapımı eser koyu kızıl hamur ve astara sahiptir. Thymiaterionun ana gövdesine Zeus, tahtında oturur vaziyette yerleştirilmiş, tanrının başının üstünde, çanağın her iki yanda kandiller bulunmaktadır. Kandillerin emzik kısımlarında kullanıma dair yanık izleri görülmektedir. Volütlü emziklerinin uç kısımları ok ucu şeklinde değil de ovalleşmiştir. Çanağın her iki yanındaki kandillerin diskuslarında yer

alan motifler yıpranmış olsa da çok yapraklı rozetlerin bulunduğu görülmektedir. Thymiterion gövdesinde figür olan Zeus'un baş, sol omzu göğsünün yarısına kadar korunmuştur. Vücudu çıplak olan tanrının sol omzunu kapatan bir hymation bulunmaktadır. Tanrı gür saç, sakal ve bıyığı ile tasvir edilmiş, ciddi ama durağan bir yüz ifadesine sahiptir. Düz bir buruna sahip tanrının gözleri badem şeklinde gözbebekleri ise yuvarlak şekilde belirgin bir biçimde verilmiştir. Dudakları kapalı olan figürün, saçları geniş bukleler şeklinde verilmiştir. Tanrının saçındaki geniş ve yüksek anastole oldukça dikkat çekmektedir. Alnın üst ortasından dik bir şekilde yukarı çıkarılan anastole geniş bir yay çizerek yanlara doğru düşmektedir. Saç yanlarda kulakları da kapatarak omuzların üzerine düşmektedir. Zeus'un tahtının üst kolçakları üzerinde kanatları açık ve cepheden verilmiş, başları da tanrıya dönük kartallar gösterilmiştir. Tanrının sol yanındaki kartal figürü iyi korunmuş, diğerinin sadece sol kanadı görülmektedir. Korunan kartalın gözü çukur şekilde yapılmış, gövde tüyleri de çizgi bezek şeklinde gösterilmiş, açık kanatlarında iç altta kalan kısımları düz çizgiler şeklinde verilmiştir.

Tarih : MS 1. yüzyıl 2. yarısı

Referans : Sevmen, 2018, s. 107

Kat.Sıno.Ark-11 (Lev. CV Res. 212)

İşlev/Tanım : Kantharos, Env. No 2.71.54

Konum : 1951-1954 yılı kazılarında bulunmuş

Ölçüler : Y. 14 cm x G. 11 cm.

Durumu : Ağız, boyun, kaide ve kulplar kırıktır

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt :

: ΔΙΟΣ

Çevirisi :

: Zeus

Açıklama : Açık pembe hamurlu, bezemesiz, siyah astara sahip bir kantharostur. Kabın gövdesinde sonradan yapıldığı anlaşılan kazıma tekniğin de "ΔΙΟΣ" yazısı bulunmaktadır.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-12 (Lev. CVI Res. 213)

İşlev/Tanım : Yılan (?) Tutan Kartal Rölyefi, Env. No. 1038

Konum : Kolleksiyonerden müzeye devir

Ölçüler : Y. 52 cm, U. 28 cm, G. 51 cm

Durumu : Kartalın göğüs ve baş kısmının yer aldığı bloğun sol kenarı kırılmış

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Muhtemel bir mezar anıta ait olabilecek bir bloğun üzerinde yılan turan kartal rölyefi bulunmaktadır. Kartalın gövdesi 3/2 dönüşe sahip olup cepheden verilirken başı muhtemelen sağa bakar şekilde gösterilmiş. Kartalın kanatları yarı açıktır. Kartalın tüyleri gövde ve bacaklarda kenarları sivri elips şeklinde verilirken kanatlarda düz çizgiler şeklinde verilmiş. Kartalın pençeleri detaysız bir şekilde gösterilmiş ve sadece iki tırnak olarak gösterilmiştir. Kartal pençesinde yılan olması muhtemel bir şeyi tutmaktadır. Yılan, korunan kısmından görülebildiği kadarıyla geniş bir elips yapmıştır. Kartalın pençeleri arasında tuttuğu kısım tahrip olduğundan gövde mi yoksa başı mı tuttuğu belli olmamaktadır. Hem tahribat hem de işçiliğe bağlı olarak yılan pulları da dâhil herhangi bir detayı görülmemektedir.

Tarih : Roma İmparatorluk

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-13 (Lev. CVI Res. 214)

İşlev/Tanım : Plaketten-vasen Tipi Vazo

Konum : Gelincik Mahallesi

Ölçüler : -

Durumu : İyi korunmuş

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Sinop'un Gelincik mevkiinden bulunan bir bezemesiz lahit içinde ortaya çıkan zengin buluntu topluluğu içinde yer alan Plaketten-vasen Tipi kapların 2'si üzerinde Zeus'un boğa şeklinde Europa'yı kaçırma sahnesi bulunmaktadır. Vazolar, MÖ 4. yüzyıl sonu olarak tarihlendirilmiş ve figüratif sahneler mezar sahibinin genç bir kadın olmasından kaynaklı olarak erken ölüm ve öte dünyaya dair semboller olarak yorumlanmıştır.

Lebesgamikos üzerine yüksek kabartma şeklinde yapılan Zeus'un boğa kılığında Europa'yı kaçırma sahnesi kulp alt hizasından kaideye kadar uzanır. Gövdeye kısmen

çapraz yerleştirilen sahnede deniz dalgalarını canlandıran dört adet spiral rozetin zemin olarak kullanıldığı yüzeyin üzerinde Boğa Zeus, ileriye atılmış, ön ayakları havada ve dizlerden kırıktır. Boğanın sağ bacağının toynağı kırıp olup vazodan ayrılmış, bağımsız plastik görünüm kazanmıştır. Boğanın göz ve burun detayları belli olmamakla birlikte kısa dik ve sivri boynuzlara sahiptir. Sağ kulak başın yanından boynuz altından belirgin bir biçimde çıkartılmıştır. Boğanın gerdanı sarkık değildir ancak boyundan gövdeye geçişte 3 çizgi şeklinde boğumlu gösterilmiştir. Boğanın arka ayakları dalgalar üzerindedir. Kuyruk harekete bağlı olarak geniş bir kanca şeklinde vücudun arkasında yer alır. Boğanın gövdesinin büyük kısmı Europa'nın geniş ve pileli elbisesi ile kaplanmıştır. Europa, boğaya yan oturmuş, vücudu ¾ dönüş ile gövdesi kısmen cepheden verilirken başı ise boğa ile aynı yönde ileriye doğru bakmaktadır. Europa'nın burnu hasar görmüş, göz ve ağız detayları belirgindir. Kafasında bir bant (?) olan Europa'nın saçları ile birlikte uzun ve dalgalı elbisesi arkasından salınırken sağ eli ile de baş seviyesinde bunu tutmaya çalışmaktadır. Elbisesi tek parça ve uzun olan figürün vücudunun belden üstü ve pozisyonuna uygun olarak sol bacağı transparan verilmiştir. Sağ bacağı görülmeyen figürün elbisesinin bir kısmı Boğa Zeus'u kaplarken bir kısmı da arkada geniş dalgalar şeklinde uçuşmaktadır.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl sonu

Referans : Kaya, 2019, s. 177-193

Kat.Sıno.Ark-14 (Lev. CVII Res. 215)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Figürin Env. No: 3.19.54

Konum : 1951-1954 Sinope Kazıları – Sinop Arkeolojisi Müzesi

Ölçüler : Y. 10 cm

Durumu : Figürinin yüzünün sadece sol yanı korunmuş

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Geniş bir alın, kusursuz bir buruna sahiptir. Derin göz çukuru ve göz kapağı, göz bebeği çizgisel olarak hafifçe belirtilmiştir. Çıkık elmacık kemikleri vardır. Bıyık dolgun şeklinde verilmiş ve aşağıya kıvrılarak çene yanında sakal ile birleşmiştir. Sakal çizgisel bir şekilde yarı belirgin verilmiştir. Figürün kulağının sadece alt kısmı korunmuş ve kulaktan aşağı sarkan daire biçimli ortası rozet ve rozetten dış çepere bağlanan çizgilerden oluşan büyük bir küpe takmıştır

Tarih : Geç Klasik Dönem

Referans : -

Kat.Sıno.Ark-15 (Lev. CVII Res. 216)

İşlev/Tanım : Amphora mührü

Konum : Sinope

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Kentin sikkelerinde görülen yunus taşıyan kartal, hareket halindeki kartal ve hatta şimşek demeti figürü aynı zamanda kentin üretmiş olduğu amphoraların mühürlerinde de görülmektedir. Ancak tek başına kartal ve şimşek demeti Sinope'nin Hellenistik Dönem başında hem Makedonya hem Ptolemaioslarla olan ilişkisi ile de açıklanmaktadır.

Kataloglanmış 22400 adet Sinope üretimi seramiklere ilişkin mühür bulunmaktadır. Bunlar arasında tespit edilmiş 166 magistrat ile 1500 adet çömlekçi mührü vardır.

Tarih : MÖ 368 ve sonrası

Referans : Fedoseev, 2014, 264-273; Fedoseev, 2019, fig. 3-6

Sinope Teritoryumu Zeus Kültü Yazıt Kataloğu (Kat.Sıno.Yzt.)

Kat.Sıno.Yzt-1

İşlev/Tanım : Zeus Dikaiosynos'a Adak yazıtı

Konum : Karusa (Gerze)

Ölçüler : U. 114 cm, Y. 0.73 cm, K. 0.22

Durumu : -

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Διὶ δικαιοσύνωι
μεγάλωι
Πύθης Διονυσίου
4 στρατηγῶν
χαριστήριον.

(French, 2004, s. 47 No. 75)

Çevirisi :

: *Zeus Dikaiosynos'a (= adalet veren ve büyük), Dionysos oğlu komutan Pythes, şükranlarını sundu.*

(French, 2004, s. 47 No. 75)

Açıklama : Sinope'de Roma Dönemi öncesi için Zeus'a verilen bu epithetin ünik olduğu belirtilmektedir. Hellenistik Döneme tarihlenen bu yazıtta geçen Dionysos ismi Sinope'de daha önceden belgelenmiştir ancak Pythes ismi ilk kez bu yazıtla belgelenir ve Sinope için kent dışındaki Roma Dönemi öncesi kült faaliyetleri için iyi bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Kültün Hellenistik Döneme tarihlendirilmesinden kaynaklı Pers gelenekli bir inanç olabileceğinin de üzerinde durulmuştur. Hem Hellen hem de kültüründe egemen tanrının adaletin patronu olarak görülmesinin yaygınlığı bu görüşün öne sürülmesine yol açmıştır. Dikaiosynos (adil, adalet veren) Zeus ile ilişkilendirilen bir epithetdir ama yaygın değildir. Buna karşın, Akhemenid yazıtlarında genelde tanrı Ahuramazda doğruluk ya da adalet erdemiyle sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan Karusa'dan gelen bu yazıt üzerindeki "μεγαλωι" epitheti yine Pers tanrı tanımalarına anımsatır. Pers dinindeki yaygın bir kullanımı olan "baga vazrka" (Ahuramazda ile ilişkili olarak) ifadesinin Hellence karşılığı ise "Θεος μεγασ" olarak bu ortak ifadeye olarak birbirini karşılamaktadır. Bu görüş, Zeus Dikaiosynos'un yine Gerze yakınlarındaki Asar tepe kutsal alanı ile olan olası ilişkisiyle de desteklenebilir. Bu kutsal alanda bulunan çok sayıdaki pişmiş toprak boğa figürini ve parçaları ile Zeus'a ait bir tapınak ya da kutsal alan olabileceği ve aynı zamanda alanda Mithradates Eupator'a ait sikkelerin çıktığı bilinmektedir. Öte yandan Sinope'nin Pharnakes (MÖ 197-160) tarafından MÖ 183'de ele geçirilmesi sonrasında Pontus Krallığı'nın başkenti olduğu ve Mithradates Eupator'un da hem doğup hem de yetiştiği kent olarak özel bir önem verip krallığın metropolisi olarak kabul ettiği de göz önüne alınmalıdır. Aynı zamanda Sinope bir başkent olarak, Mithradates Eupator'un MÖ 73 yılında Roma'ya savaş açmasıyla Zeus Stratios'a kurban kestikten sonra beyaz atların çektiği savaş arabasını Poseidon'a adayarak denize atmış olmasıyla hem Pers hem de Hellen kültlerinin bir arada yaşadığı bir yer olması ve bu nedenle de kuvvetli muhtemel Paphlagon halkına ait yerel bir dağ kültündeki baş ve koruyucu tanrının Hellenistik Dönem içinde hem Hellen hem de Pers tanrıları ile özdeşleşerek synkretik bir hal aldığı da düşünülebilir.

Tarih : MÖ 2-1. yüzyıl

Referans : Robinson, 1906, s. 302; French, 1994, s 107; French, 2004, s. 47, no. 75, Schwabl, 1972, s. 298; Doonan, 2009, s. 72.

Kat.Sıno.Yzt-2 (Lev. LXXXI Res. 134)

İşlev/Tanım : Zeus Helios Sarapis Isis Myrioynmos'a adanmış sunak, Env. No: 18.9.74

Konum : Geliş yeri belirsiz

Ölçüler : Y: 122 cm, U: 55 cm, G: 53 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Διὶ Ἡλίῳ Σαράπιδι
κὲ Εἴσιδι μυριωνύμῳ
Στρατόνεικος
4 Εὐαρέστου Τιανὸς
ὁ καὶ Τομείτης εὐ-
ξάμενος

(French, 2004, s. 84, no.115)

Çevirisi :

: *Zeus Helios Sarapis'e ve sayısız ismiyle Isis'e, Euarestos'un oğlu Tium ve Tomis yurttaşı Stratonikos söz verdiği bu adağı (adadı).*

(French, 2004, s. 84, no.115)

Açıklama : Kireçtaşı, üst ve altı profilli kare sunak. Yazıt ön yüzde, yan yüzler tıraşlanmış arka yüz ise işlenmeden bırakılmıştır. Altta kare kaide üzerinde iki dış bükey profil bulunmakta. Üst kısımda ise bir dış bükey bir iç bükey profil bulunup, sunağın üst kısmındaki dörtgen profil kaideye göre kalın tutulmuş.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : French, 1994, s.105, No. 113; French, 2004, s. 84, no.115

Kat.Sıno.Yzt-3

İşlev/Tanım : Theos Hypsistos'a adak, Env. No. 13.35.70

Konum : Sinop Merkez, Aslan Cami önü

Ölçüler : -

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Θεῷ Ὑψίστῳ
Αἴλιος Θρεπτίων
Ποντιανός, Σευ-
ῆρος Μάκερ οἱ
ἀδελφοὶ εὐξάμενοι.

(French, 2004, s. 85, no. 117)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Theos Hypsistos'a, Aelius Threption Pontianus (ve) Severus Macer kardeşler bunu adadılar.*

(French, 2004, s. 85, no. 117)

Açıklama :

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : Robinson, 1906, s. 306, no. 29; French, 1994, s. 104, no.112; French, 2004, s. 85, no. 117

Kat.Sıno.Yzt-4

İşlev/Tanım : Theos Hypsistos'a adak, Env. No. 5.59.84

Konum : Sinop Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : -

Durumu : Silindirik, alt tarafı kırık

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύχῃ.
Θεῷ Ὑψίστῳ
Ὀνησίτειμος
καὶ ὁ υἱὸς αὐτο ⟦ς⟧ ῦ
Ἀγαθήμερος
εὐχὴν

(French, 2004, s. 85-86, no. 118)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Theos Hypsistos'a, Onesitimos ve onun oğlu, Agathemeros adağı (sundu).*

(French, 2004, s. 85-86, no. 118)

Açıklama :-

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : French, 1994, s. 104-105, no.113; French, 2004, s. 85-86, no. 118

Kat.Sıno.Yzt-5 (Lev. CVIII Res. 217)

İşlev/Tanım : Theos Hypsistos'a adak

Konum : Türkeli Emreli Köyü (Güzelkent Beldesi)

Ölçüler : 0,45 m x 0,35 m

Durumu : Bir evin ahşap direği altında kullanılmaktaymış

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: θεῷ μεγάλῳ
ὑψίϛτῳ ϵὐχῆ[ϲ]
χά[ριν ἀνέ]θη-
4 κε [. . . . .]λοϲ
μετὰ [τῆϲ γυ]ν̣αι-
[κ]ὸϛ Ῥ̣ουφ̣ε̣ί[ναϲ]

(French, 2004, s. 86-87 no. 119)

Çevirisi :

: *Büyük Tanrı Hypsistos'a, adak için ---Ius (bu adağı) karısı Rufina ile sundu.*

(French, 2004, s. 86-87 no. 119)

Açıklama : -

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : Mendel, 1903, s. 333, no, 49; Robinson, 1906, s. 304; Cook, 1925, 883; Şahin, 2001, 65

Kat.Sıno.Yzt-6 (Lev. CVIII Res. 218)

İşlev/Tanım : Zeus Hypsistos'a adak

Konum : Gerna Dere (İnce Burun)

Ölçüler : 0.24 x 0.16 x 0.48 m

Durumu : İki parça halinde, sağ yan kenarda kırık mevcut

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: θεῷ ὑψίστῳ

Οὐαλερία

Μαρκιανή.

(Ruscu,2005,s.125)

Çevirisi :

: *Valeria Marciane (bu adağı) Theos Hypsistos'a (adadı).*

(Ruscu, 2005, s. 130)

Açıklama : Alt ve üstten profilli kare sunak.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : Ruscu, 2005, 125-130; Doonan-Smart, 2000-2001, s. 22-23, fig. 6

Kat.Sıno.Yzt-7

İşlev/Tanım : Zeus Helios Naudamenos'a Adak

Konum : Lala

Ölçüler : 0.91x0,35x0,32 m.

Durumu : Kayıp

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύ[χῃ].
Δεὶ Ἡλίῳ Ναυ[δα(?)]-
μηνῷ ἐπηκόῳ
Λούκιος Σεπ[τί]-
κιος Ἀπόλαυ-
στος εὐχῆς
χάριν.

(French, 2004, s. 87, no. 120)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Her şeyi duyan Zeus Helios Nau[da]menos'a, Lucius Septicius Apolaustos (bu sunağı) adak gereği sundu.*

(French, 2004, s. 87, no. 120)

Açıklama : Robinson tarafından bulunan yazıt bugün kayıptır. Tanrının yapısının synkretik olması oldukça yüksektir. Naudemenos epitheti yerel bir toponime işaret ederken, Zeus Helios'un aynı zamanda "epekoo" yani dinleyen olması da önemlidir.

Tarih : MS 1-2. yüzyıl

Referans : Robinson, 1906, 303,no.25; Schwabl, 1972, s. 339; Şahin, 2001, s. 112; French, 2004, s. 87, no. 120

Kat.Sıno.Yzt-8

İşlev/Tanım : Zeus Soter'e için kutlanan Soteria Bayramı ait bilginin olduğu yazıt

Konum : Histaia

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: … 33 δὲ καὶ ὅταν τὰ Σωτήρια θύηι ἡ πόλις, ἐπὶ ξένια Σινωπέων τοὺς ἐνεπιδημοῦντας, εἶναι δὲ καὶ τοὺς πρεσβευτὰς Μητ[ρ]ό[βι]ον Δεινίου …

(Robinson, 1906, s. 333, No. 96)

Çevirisi : -

Açıklama : -

Tarih : MÖ 3. yüzyıl

Referans : Robinson, 1906, s. 332-333, No. 96; Şahin, 2001, 172-176

Sinope Teritoryumu Zeus Kültü Numismatik Kataloğu (Kat. Sino. Nms.)

Kat.Sino.Nms-1 (Lev. CVIX Res. 219)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Sinope

Ölçüler : Drahmi, 12 mm, 6.04 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Deniz kartalı başı, altında yunus

Arka Yüz : 4 parça quadratum incusum

Açıklama : -

Tarih : MÖ 490-425

Referans : Waddington, 1925, s. 194, Pl. XXIV No.6-12; SNG Black Sea 1359-1363; SNG Copenhagen 272

Kat.Sino.Nms-2 (Lev. CVIX Res. 220)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Sinope

Ölçüler : Drahmi, 6 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Nymphe Sinope başı

Arka Yüz : ΣΙΝΩ

: Yunus taşıyan kartal

Açıklama : Sinope'nin bu sikke tipi MÖ 410'dan MÖ 300'e kadar oldukça yoğun bir biçimde kullanılmıştır.

Tarih : MÖ 410-300

Referans : Waddington, 1925, s. 196-202, Pl. XXIV No.13-24, Pl. XXV No. 1-21; SNG von Aulock, 1957, Taf. 7 No. 205-215, 219

Kat.Sino.Nms-3 (Lev. CVIX Res. 221)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Sinope

Ölçüler : Drahmi, 6 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Nymphe Sinope başı

Arka Yüz : ΣΙ-ΝΩ

: Kanatları açık, cepheden verilmiş başı sağa dönük kartal

Açıklama : -

Tarih : MÖ 330-300

Referans : Waddington, 1925, s. 203, Pl. XXV 22-25; SNG von Aulock, 1957, Taf. 7 No. 216-218; SNG Black Sea, 1492

Kat.Sino.Nms-4 (Lev. CVIX Res. 222)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Sinope

Ölçüler : Drahmi, 17.23 gr

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Aslan postunu başına geçirmiş Herakles başı sağa dönük

Arka Yüz : ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

: Tahtta oturan Zeus Aetophoros, elinde uzun asa ve sağ elini uzatmış ve elinde kartal duruyor

Açıklama : -

Tarih : MÖ 230-200

Referans :

https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1622573&AucID=3429&Lot=161&Val=616e915efc9ec4faf50e98176a27f297- Lot number: 161-29.03.2019

Kat.Sino.Nms-5 (Lev. CVIX Res. 223)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Sinope

Ölçüler : Drahmi

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Diademli Zeus başı, sağa dönük

Arka Yüz : ΣΙΝΩΠΗΣ

: Şimşek demeti üzerinde cepheden gösterilmiş kanatları açık kartal

Açıklama :

Tarih : MÖ 100-65

Referans : Waddington, 1925, Pl. XXVI No. 5-8; SNG Black Sea 1527, 1547-49, SNG von Aulock, Taf. 7 No. 229

GANGRA/GERMENICAPOLİS TERİTORYUMU ZEUS KÜLTÜ BULUNTU KATALOĞU

Gangra/Germanikopolis Teritoryumu Zeus Kültü Arkeolojik Yapı/Eser Kataloğu (Kat.Gnrg.Ark.)

Kat.Gnrg.Ark-1 (Lev. CX Res. 224 - 225)

İşlev/Tanım : Boğa adak heykelciği

Konum : Çankırı Arkeoloji Müzesi (Envanter No: 2418)

Ölçüler : 4.5 x 3.8 cm

Durumu : Sağ boynuz ve üç bacak dirsekten itibaren kırık

Malzeme : Bronz

Yazıt : -

Açıklama : Hareket halinde, başını vücuduna göre hafif kaldırmış ileriye doğru dik bir şekilde bakan bronz boğa heykelciği. Baş hafif sağ tarafa doğru yönelmiştir. Boğanın sağ boynuzu yarısından, sol arka bacak haricinde diğer üç bacakta dirsekten itibaren kırıktır. Heybetli bir şekilde duran boğanın boynuzları dik yukarı çıkar şekilde yapılmıştır ve kısadır. Orantılı bir baş üçgen bir şekilde oluşmuştur. Boynuzların hemen altında yarım daire şeklinde yapılmıştır. Gözler çukur şeklinde verilmiş ve iki daire ile çevrelenmiştir. Burun delikleri hafif içe göçük yapılmıştır. Ağız yarım açık şekilde verilmiştir. Boyundan vücuda geçişte geniş bir gerdan 5 boğum şeklinde verilmiştir. Boğa, ön ayakları üzerinde hafif ileri doğru yöneldiğinden ağırlık bu bacaklara yüklenmiş bu nedenle de ön bacak baldırları güçlü ve kabarık şekilde gösterilmiştir. Sağ ön bacak hafif ileridedir. Vücut orantılı bir biçimde geriye doğru ilerlerken ön bacak baldırları arkasında gövdeyi tamamen saran yuvarlak halkalardan oluşan bir zincir bulunmaktadır. Arkada bacak baldırları ön bacaklar kadar kaslı verilmemiştir. Sağ arka bacak yine hafif önde ve düz iken sol arka bacak korunduğu için dirsekten hafif bükük gösterilmiştir. Korunan bu bacağın toynağı da yapılmıştır. Kuyruk arkadan hayvanın sağ tarafına doğru eğim göstererek yükselmiş, sağ taraftan sola doğru bükülüp yuvarlak bir boşluk bırakarak sol baldır üzerinde son bulmuştur. Kuyruk bitimi 4 kalın hat şeklinde gösterilmiş ve tüylü bir şekilde gösterilmiştir. Boğanın dört bacağında, bacağın baldırla birleştiği noktada sadece dış yüzey üzerine yapılmış iki sıra çizgi bulunmaktadır. Aynı iki sıra çizgi kuyruğun kalçadan çıktığı noktada da vardır. Ayrıca kuyruğun oturduğu sol arka baldır haricinde tüm baldırlarda çarkıfelek motifini andırır kazıma çizgiler bulunmaktadır.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Gnrg.Ark-2 (Lev. CXI Res. 226 - 227)

İşlev/Tanım : Kartal adak heykelciği

Konum : Çankırı Arkeoloji Müzesi (Envanter No: 90)

Ölçüler : 32 x 41 x 21 cm

Durumu : Kartalın sol göğüs ve kanadı, sağ kanadının bir kısmı, gagası ve alt kısmı kırıktır.

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Kartal ayakta ve cepheden verilmiştir. Kartalın sol göğüs ve kanadı, sağ kanadının bir kısmı, gagası ve alt kısmı kırıktır. Vücuttan yükselen kafa gaga, gözler kırılmış ve detay verecek hiçbir unsur bulunmamakta. Göğüste tüyler derin olmayan, çizgisel ve hafif dalgalı bir şekilde verilmiş. Başın arkasında ve sırtta ise tüyler baş ve sırtın ortasından itibaren iki yana açılır şekildedir. Kanatlar kapalı bir şekilde üst üste binmiştir. Kanat tüyleri düz çizgilerle telek şekli verilmiştir.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Gnrg.Ark-3 (Lev. CXII Res. 228)

İşlev/Tanım : Adak heykelciği

Konum : Çankırı Arkeoloji Müzesi (Envanter No: 442)

Ölçüler : 14.8 x 17 cm

Durumu : Kartalın başta gaga, kanatlar, gövdenin arka kısmı ve bacakları kırıktır.

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklama : Kartalın başı tahrip olduğu için detayları görülememektedir. Kafanın üst arkasında tüyler kabarık damlalar şeklinde verilmiştir. Baştan gövdeye geçişte tüyler derin dikey oluklar şeklinde inip sola doğru kıvrım almış, göğüste ise üçgen damlalar şeklinde verilmiş, kanat tüyleri ise görülememektedir. Eserin bir adak eşyası olarak üzerinde bulunduğu kaide ise kısmen korunmuştur.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Gangra/Germanikopolis Teritoryumu Zeus Kültü Yazıt Kataloğu (Kat. Gnrg. Yzt.)

Kat.Gnrg.Yzt-1 (Lev. CXII Res. 229)

İşlev/Tanım : Üçgen Biçimli Stel / Zeus Ampeleites ?

Konum : Çankırı Müzesi (Envanter No: 289)

Ölçüler : Y: 11 cm U: 21 cm G: 4 cm

Durumu : Stelin, akroterli üst kısmı ve figür alanı korunmuş geri kalanı kırık ve kayıptır.

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Çevirisi : -

Açıklama : Alınlık içine yerleştirilmiş kavisli bir niş içerisinde Zeus büstü üçgenin üst kısmına yerleştirilmiştir. Stelin sadece kavisli nişin içerisinde yer alan erkek figürünün bir kısmı ile korunmuştur. Stelin, korunan kısmında alınlığın tepe noktasında ve yanlarda pilasterler üzerine yerleştirilmiş palmet biçimli akroterleri görülebilmekte. Stelin sağ tarafında pilaster iki profilli geçişi görülebilmekte. Niş içerisindeki figürün ise başı ve sol omzu korunmuştur. Figürün giymiş olduğu hymation vücudu sarmış ve görülebilen sol omzu tamamen kapatmıştır. Figürün giymiş olduğu hymation çapraz çizgilerle motife edilmiştir. Figür yoğun saç ve sakala sahiptir. Kısmen yuvarlak yüz hattı olan figürün, alın üstünde dikey çıkan saç buklesi, sol tarafa dönerek bukle yaparak aşağıya inmeden kalmıştır. Bu buklenin her iki yanında saçlar kendi taraflarına doğru yönelmiştir. Saçlar geniş bukleler yaparak omuz üstüne inmektedir. Toplamda dört adet olan bukleler, alın yanında yayvan bir "M" yaptıktan sonra içe doğru bükülüp bitmekte, sonraki iki bukle kısa, ters kanca şeklinde olup son bukle ise omzun kenarına uzanarak son bulmaktadır. Figürün sağ yanı kırık olduğu için yalnızca üstteki iki bukle görülebilmektedir.

Figürün gözleri badem şeklindeki göz yuvası içinde geniş, yuvarlak göz bebekleri ile verilmiştir. Burun detaysız işlenip, ağız çizgi ile ayrılmış ve üst dudağa hafif kavis verilmiştir. Gür ama kabarık olmayan sakal detayları badem şekilli bukleler şeklinde gösterilmiştir. Stel, ince olup arka kısmı işlenmeden kabaca bırakılmıştır.

Tarih : MS 220-230

Referans : -

Kat.Gnrg.Yzt-2 (Lev. CXIII Res. 230)

İşlev/Tanım : Büst şeklinde yazıtlı adak steli

Konum : Çankırı Müzesi (Envanter No: 438)

Ölçüler : 32.2 x 22.7

Durumu : Kafanın ortası ve sol kısmı kırık.

Malzeme : Mermer

Yazıt :

:]καὶ EI

[Διὶ Βροντᾶί]ῳ(?) εὐχήν.

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi :

: *... ile Ei--- Zeus Brontaios'a (?) (bu adağı) sundu.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Mermer, büst şeklinde yazıtlı adak steli. Kafanın ortası ve sol kısmı kırık. Uzunsak ve yayvan bir başa sahip. Uzun dalgaları saçlar omuzlara kadar uzanmakta ve omuz üstüne dağılmıştır. Saçlar anlaşıldığı kadarıyla alın üstünde ikiye ayrılmış, 4 bukle şeklinde dalgalı bir biçimde aşağıya inmektedir. Buklelerin ucu matkapla delinmiş ve derinlik kazandırılmaya çalışılmış. Sağ gözün sadece bir kısmı korunmuş buna karşın geniş bir gözbebeği olduğu anlaşılmaktadır. Burun kırık. Ağızda üst dudak neredeyse kayıp ve hafif bir çizgi ile alt dudaktan ayrılmış. Bıyık dudakların kenarından aşağıya sarkmış. Yüzde elmacık kemikleri altından başlayan sakal geniş kıvrımlarla dalgalı bir şeklinde gösterilmiştir. Çene altında sakal iki hat şeklinde dikey inip çene altına uzanmış ve buradan içe doğru karşılıklı olarak kıvrılmışlardır. İçte boğazın biraz daha altına kadar açık bırakan bir khiton, üstte de iki omuzu da sarmış sonrada göğsü açık bırakacak şekilde dökümlenmiş hymation giymiştir. Harekete bağlı olarak hymation omuzlardan göğüse doğru gelen kıvrımları ile gösterilmiştir. Tanrının sağ eli hymationun bu dökümü içinden göğüs hizasında çıkmış ve vücutla orantılı büyüklükte yapılmıştır. Büstün kaide altında yer alan iki satır yazıtın bir kısmı korunmuştur:

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Gnrg.Yzt-3 (Lev. CXIII Res. 231)

İşlev/Tanım : Büst şeklinde yazıtlı adak steli

Konum : Çankırı Müzesi (Envanter No: 439)

Ölçüler : 31,5 x 23.3

Durumu : Kafasının bir kısmı kırılmış olmasına karşın iyi korunmuştur

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Ἀμιὰς
ὑπὲρ Θ . . . . . .
ἀνέ[θηκα]

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi :

: *Amias (bu adağı) ... için sundu.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Mermer büstün kafanın ortası ve sağ kısmı kırık. Uzunsak bir başa sahip tanrının uzun dalgaları saçları omuzlara kadar uzanmaktadır. Korunan sol göz, geniş bir gözbebeğine sahiptir. Burun belirsizce gösterilmiş ve kalın çizgisel hat ile gösterilen bıyıkla birleşmiştir. Ağızda üst dudak neredeyse kayıp ve hafif bir çizgi ile alt dudaktan ayrılmış. Yüzde elmacık kemikleri altından başlayan sakal geniş kıvrımlar şeklinde gösterilmiş. Çene altında sakal iki hat şeklinde dikey inip çene altına uzanmış ve buradan sağa ve sola kıvrılarak bukle biçimli bitmiştir. İçte boğazın biraz daha altına kadar açık bırakan bir khiton, üstte de iki omuzu da sarmış sonrada göğsü açık bırakacak şekilde dökümlenmiş hymation giymiştir. Harekete bağlı olarak hymation omuzlardan göğüse doğru gelen kıvrımları ile gösterilmiştir. Tanrının sağ eli hymationun bu dökümü içinden göğüs hizasında çıkmış ve vücuda oranla oldukça büyük yapılmıştır. Büstün kaide altında yer alan 3 satır yazıtın bir kısmı korunmuştur

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Gnrg.Yzt-4

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Stratios

Konum : Atina

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : -

Yazıt : -

: Ἀγαθηι Τυχη

[Διί] Στρατίω

[Πολ]έμων χαί

4 [Δομ]ετιανός

[Γερμ]ανιχοπο[λίταί] χαί Α…

.. Εύχής χ[αριν]

(Cumont, 1906, s. 180, dn.2

Çevirisi :

: İyi talihle! Germanikopolis'li Polemon ve Domitianus (bu sunağı) Zeus Stratios'a adağı gereği sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Zeus Stratios Pontus Bölgesi'nde tapılan bir tanrı ve aynı zamanda Pontus Krallığı'nın krali koruyucusudur. Gangra Pontus Krallığı'nın ilk başkenti olan ve aynı zamanda Zeus Stratios kutsal alanlarının içinde bulunduğu Amaseia teritoryumu ile geniş bir sınıra sahiptir. Her ne kadar Zeus Stratios Kültü'nün, Atina'daki yazıta bakarak Gangra'da olup olmadığı tartışmalı da, kültürel ve coğrafi unsurlar kültün Gangra'da da olabileceğini akla getirir.

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Cumont, 1906, s. 179-180; Gebhard, 1931, s. 256, 261, 262

Gangra/Germanikopolis Teritoryumu Zeus Kültü Numismatik Kataloğu (Kat. Gnrg. Nms.)

Kat.Gnrg.Nms-1 (Lev. CXIV Res. 232)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Gangra

Ölçüler : 3.57 gr, 21 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Boğa başı cepheden gösterilmiş

Arka Yüz : ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΥΛΑΙΜΕΝΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ

: Kanatlı kerykeion

Açıklama : -

Tarih : MÖ 133-103

Referans : SNG von Aulock, no. 6793; SNG Black Sea, no. 1555

Kat.Gnrg.Nms-2 (Lev. CXIV Res. 233)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Gangra

Ölçüler : 3.86 gr, 15 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : Attalos Epiphanes'in diademli başı sağa dönük

Arka Yüz : ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΤΤΑΛΟΥΕΠΙΦΑΝΟΥΣ

: Kanatları kapalı, sağa dönük ayakta kartal ve kartalın arkasında kendi etrafına dolanmış yılan

Açıklama : -

Tarih : MÖ 64-40

Referans : Arslan, 1990, s. 70, no. 8

Kat.Gnrg.Nms-3 (Lev. CXIV Res. 234)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Gangra

Ölçüler : 16.41 gr, 30 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : ΑΝΤΩΝΙΝ ΟC ΑΥΓΟΥCΤ

: İmparator Caracalla'nın taçlı başı, zırh, kalkan ve mızraklı büst sola dönük

Arka Yüz : ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΠΟΛ ΕΩC ECTIAC ΘΕΩΝ

: Bir tanrıça (Tyche ya da Hera) sağda, karşısında Zeus tahtta oturur şekilde. Tanrıça Khiton ve Hymation giymiş sol elinde bereket boynuzu tutar, Zeus hymation giymiş elinde patera (?) ve uzun bir asa tutuyor

Açıklama : -

Tarih : MS 211-217

Referans : Waddington, 1904, s.185, Kat. No. 46; Arslan, 1990, Lev. 19, Kat. No. 148; Bricault-Delrieux, 2014, s. 42, Kat.No. GG 96 (122)

Kat.Gnrg.Nms-4 (Lev. CXIV Res. 235)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Gangra

Ölçüler : 2.24 gr, 18 mm

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : AY KAI MA ANTΩNINOC

: İmparator Caracalla'nın taçlı başı, paludamentum giymiş ve sağa bakar

Arka Yüz : ΓEPMA NIKOΠO ET CΔI

: Kanatları açık kartal, bir kayalık üzerinde sağa dönük ve pençeleri arasında bir tavşan tutar

Açıklama : -

Tarih : MS 214 (208-9)

Referans : Arslan, 1990, Lev. 5, Kat. No. 40; Bricault-Delrieux, 2014, s. 24, Kat. No. GG 20 (20b)

HADRIANOPOLİS TERİTORYUMU ZEUS KÜLTÜ BULUNTU KATALOĞU (Kat.Had.)

Hadrianopolis Teritoryumu Zeus Kültü Arkeolojik Yapı/Eser Kataloğu (Kat.Am.Ark.)

Kat.Had.Ark-1 (Lev. CXV Res. 236)

İşlev/Tanım : Zeus Kimistenos Tapınağı (?)

Konum : Eskipazar İlçesi, Dereismail Köyü, Akropol Tepesi

Ölçüler : Tapınak: 29.4 x 18.36 m, Temenos Alanı: 102.50 x 71.65 m

Durumu : Temel bloklarının bir kısmı ve cellaya ait küçük bir bölümün görülebildiği, temel seviyesinde korunmuş

Malzeme : Kireçtaşı-Andazit

Yazıt : -

Açıklama : Dereismail Köyü Akropol (Asar) Tepesinde, muhtemelen bir höyüğün kesilmesi ile düzlenip oluşturulan teras alanına yerleşmiş bir tapınak yapısıdır. Doğu-Batı aksında yerleştirilmiş, Muhtemelen 6 merdivenli podyumlu bir tapınaktır. Korinth/Kompozit düzende Prostylos ya da Templum in Antis olması olası olan yapı propylona sahip ve tapınak girişi önünde iki adet sunak var. İki evreli olarak değerlendirilen yapı MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başında yapılmış ve MS 3. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başında ise ikinci bir inşaa evresi geçirmiştir.

Tapınağa ait temel bölgesine ait sütun, sütun parçaları, sütun altlığı parçaları, bir korinth başlık parçası, arşitrav, küçük bir pencere ya da kapıya ait üçgen alınlık, geison ve sima parçaları gibi mimari parçalar tapınak çevresinde görülmektedir. Tüm mimari parçalar pembe-turuncumsu ipliksi gri damarlı açık gri kireçtaşından yapılmıştır

Asartepe ilk olarak Mendel tarafından bulunur ve bazı kalıntılar hakkında bilgi verilir. Tapınak, K. F. Dörner'in 1963 yılında bulduğu bir yazıta göre Demeter ve Kore'ye atfedilir. Sandıkkayası adı verilen tepecik üzerindeki kayaya Tabula Ansata içine yerleştirilmiş bir yazıtta Enderion Köyü'nün imkânları ile Demeter ve Kore'ye bir naos ve heykelinin yapıldığından bahseder.

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Referans : Dörner 1963, s. 132–139; Kaygusuz 1983-1984; Marek 1993, Marek, 2003; Matthews vd. 2009, 173 –226; Laflı-Christof, 2011

Kat.Had.Ark-2 (Lev. CXV Res. 237)

İşlev/Tanım : Boğa figürini, Env. 389, Müzeye geliş: 8.10.1969, Buluntu

Konum : Yenice İlçesi, Gökbel Köyü

Ölçüler : Y: 7.5 cm G: 5 cm

Durumu : Boyun ve baş seviyesinde korunmuş, diğer kısımları kırıldıktan sonra kaybolmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklama : Kırmızımsı turuncu hamura sahip figürinin sadece boyun ve baş kısmı korunmuş, bu bölgede de boynuzları ve kulakları neredeyse baştan itibaren kırıktır. Kalıp tekniğinde yapılmıştır. Boynun bir kısmının korunduğu figürinde hafif sarkık gerdan görünmektedir. Konik bir buruna sahip boğanın gözlerde de dâhil olmak üzere neredeyse tüm detayları belirsizdir. Figürinin buluntu yeri Hadrianopolis-Amastris teritoryalarının kesişim noktası olması muhtemeldir. Buluntu müzeye şahıs tarafından verildiği için buluntu yeri hakkında kesin bilgiye ulaşılamamaktadır.

Tarih : Hellenistik Dönem

Referans : -

Hadrianopolis Teritoryası Zeus Kültü Yazıt Kataloğu (Kat. Am. Yzt.)

Kat.Had.Yzt-1 (Lev. CXVI Res. 238)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Kimistenos

Konum : Kimistene, Asar Deresi'nin 200 m üzerinde yer alır. Yazıt yerleşim alanının kuzey doğusunda bir giriş kapısı gibi duran kaya geçidini oluşturan yüzeyi düzleştirilmiş kaya üzerinde ve iki satırı taşmış olarak tabula ansata içine yerleştirilmiştir

Ölçüler : 43 x 25 cm

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύχῃ·
Διὶ Κιμιστηνῷ
Ἄλβος Πρόκλου
4 ἀνέθηκα.

(Marek, 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Proclus oğlu Albos, Zeus Kimsitenos'a (bu adağı) sundu.*

(Laflı-Christof, 2011, s. 244-245, No.4, Abb. 14)

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu

Referans : Mendel, 1901, s. 24, no:161; Schwabl, 1972, s. 323; Robert, 1980, s. 222; Kaygusuz 1983, s. 113 No. 3; Kaygusuz 1984, s. 70; Marek, 1993, s. 192, Kai. Kat. No. 14; Matthews vd., 2009, s. 209, Ab..6.84; Şahin, 2001, s. 81; Laflı-Christof, 2011, s. 244-245, Yazıt 4 abb.14, Laflı-Christof, 2012, s.81, abb.54.

Kat.Had.Yzt-2

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Kimistenos

Konum : Pompeiopolis

Ölçüler : -

Durumu : D. R. Wilson tarafından Pompeiopolis antik kentinde kaydettiği ancak tam olarak yayımlanmayan ve bugün kayıp olan yazıttır.

Malzeme : -

Yazıt : -

Çeviri :

: Synphorus Zeus Kimistenos'a bir sunak yaptırmıştır

(Wilson 1960, s. 159-160)

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Wilson 1960, s. 159-160; Marek 1993, s. 123 dn. 890; Laflı-Christof, 2011, s. 273, dn. 86

Kat.Had.Yzt-3 (Lev. CXVI Res. 239)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Kimistenos

Konum : Abrud - Alburnus Major (Romanya)

Ölçüler : 85x36 cm

Durumu : -

Malzeme : Andazit

Yazıt :

: Μύρων
Δεὶ Κιμ-
ιστηνῷ
4 εὐχήν.

(Daicoviciu, 1941, s. 300)

Çevirisi :

: *Myron Zeus Kimistenos'a (bu sunağı) adadı.*

(Daicoviciu, 1941, s. 300)

Açıklama : Adağı adayan Myron'un bir madenci ya da bir gözetmen (bekçi) olduğu düşünülmekte.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Daicoviciu 1941, s. 300-301, no.8; Robert-Robert, 1943; s. 341; Detschew, 1957, s. 246; Russu, 1965, s. 64, nr. 24; Popa-Berciu, 1978, s. 973-975, Fig. 1; Piso, 2018, s. 49, 54

Kat.Had.Yzt-4 (Lev. CXVII Res. 240)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Kimistenos

Konum : Apullum (Romanya)

Ölçüler : Y. 0,79 cm. taç çevresi, 0,22 x 0,51 x 0,38 cm. kaide 0.22 x 0.51 x 0.37 cm.

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: *I. O. M.*
CIMISTENO
PRIMVS ET
4 *PRIMIANUS*
EX V(ot)O POS(uerunt)

(Berciu-Popa, 1963, s. 69; Popa-Berciu, 1978, s. 975)

Çevirisi :

: Primus ve Primianus Zeus Kimistenos'a adağı gereğince (bu sunağı) sundu.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Paralel yivli, bir taç ve tabana sahip, dört oluk ve yuvarlak formlarla dekore edilmiş. Anıtın yanında oymalar ve yazıt alanında içi boş delikler vardır.

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Referans : Berciu-Popa, 1963, s. 69; Popa-Berciu, 1978, s. 974

Kat.Had.Yzt-5 (Lev. CXVII Res. 241)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Kimistenos

Konum : Apullum (Romanya)

Ölçüler : Yükseklik 82 cm; taç çevresi, 0,17 x 0,35 x 0,37 cm

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: I O M
CIMISTENE-
(n)O PRO SA
4 LUTE IM
PERI PO(s)V
IT AURE
LIVS IVILIANS

(Berciu-Popa, 1963, s. 69; Popa-Berciu, 1978, s. 975)

Çevirisi :

: Aurelius Iulianus sağlığı için (bu sunağı) Zeus Kimistenos'a (sundu).

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Arka yüzünde büyük bir kırığa ve yazıt alanında farklı büyüklükte deliklere sahip bir paralel yüzgeç şeklinde adak sunağı, üç yivli ve yuvarlatılmış formlu yüzünde bir profilden süslenmiştir.

Tarih : MS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı

Referans : Berciu-Popa, 1963, s. 69

Kat.Had.Yzt-6 (Lev. CXVIII Res. 242)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Baleos

Konum : Bolu, Dörtdivan Beldesi, Çardak Köyü

Ölçüler : Y. 10 cm.

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Διὶ Βαλήῳ
Πόπλιος
Ἀντώνιος

4 Ἀρεστός.

(Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 18)

Çevirisi :

: *Puplius Antoninus Arestos (bu sunağı) Zeus Baleos'a (adadı).*

(Şahin, 30, 2001)

Açıklama :-

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Förster, 1894, s. 373; Cook, 1925, s. 79; Marek, 193, Kai. Kat. 18; Schwabl, 1972, s. 286; Şahin, 2001, s.30; Saprykin, 2009, s. 253.

Kat.Had.Yzt-7

İşlev/Tanım: Adak Yazıtı / Zeus Brontaios

Konum : Eskipazar (Kimistene) Hanköy

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : -

Yazıt :

: [Διὶ Β]ρονταίῳ Μαριανὸς Μαρ[— — —]
[ὑπὲρ ἑαυτοῦ] καὶ τέκνων εὐχῆς χάριν.

(Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 17)

Çeviri :

: Mar[-----]oğlu Marianus kendisi ve çocukları için Zeus Bronton'a (bu sunağı) adak gereği sundu.

(Chiai, 2019, s. 114)

Açıklama :-

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Legrand, 1897, s. 95-96 no.7; Mendel, 1901, s. 5-10; Schwabl, 1972, s. 292-293; Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 17.1, Şahin, 2001, s. 37

Kat.Had.Yzt-8 (Lev. CXVIII Res. 243)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Brontaios

Konum : Eskipazar (Kimistene) Karahasanlar Köyü

Ölçüler : 81 x 70 x 40 cm.

Durumu : Bir evde devşirme olarak kullanılmakta

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: ’Αγαθΐ Τύχῃ·
Κύρι[κ]λλος ’Ιούλλου
ἐποίησα τῆν πλινθίδα κ[αὶ] τὴν
καμάραν Βροντώτι

(Laflı-Christof, 2011, s. 245-246; Yazıt 5, Abb. 15)

Çeviri :

: *İyi talihle! Iullus oğlu (ben) Kyrillos bu plinthos ile mezarı yaptırdım. Bronton’a!*

(Laflı-Christof, 2011, s. 245-246)

Açıklama : MS 2. yüzyıl sonuna tarihlenen bir mimari blok üzerinde yazıt yer alır

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Belke, 1996, s. 225; Laflı-Christof, 2011, s. 245-246; No. 5, Abb. 15; Laflı-Christof, 2012, s. 53-54, No.22 abb.22; Christof-Laflı, 2013, s. 130-132, no.4, abb.1

Kat.Had.Yzt-9 (Lev. CXIX Res. 244 - 245)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Brontaios

Konum : Eskipazar (Kimistene) Tamışlar Köyü, Kızılcapınar Mahallesi

Ölçüler : 68 x 132 cm.

Durumu : Bir evde devşirme olarak kullanılmakta

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Άγαθή Τύχη
..ΟΝΤΡΩ[----]
[--]ιμου άμα τάώ υί-
ώ Άρτέμι[δι εύχής]
χάριν ά[ν]έσ[τησε]ν έκ
τών ίδίων Χρήστος
έποίησεν

(Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23)

Çevirisi :

: *İyi talihle! ---imos oğlu filanca oğlu ile birlikte Artemis’e adak gereği (bu sunağı) kendi cebinden dikti. Khrestos (ise bu taşı) yaptı*.

(Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23)

Yazıt : (Thonemann restoresi)

ἀγαθῇ τύχῃ·
[Βρ]ονταίῳ [- - - -]
[?Μ]ονίμου ἅμα τῷ υἱ-
ῷ Ἀρτεμιδ[ώρῳ εὐχῆς]
χάριν ἀ[ν]έσ[τησ]αν ἐκ
τῶν ἰδίων. Χρῆστος
ἐποίησεν.

(Thonemann, 2015, s. 82-83)

Çevirisi : (Thonemann restoresi)

: *İyi talihle! Brontaios'a Monimos oğlu, Artemidoros oğlu ile birlikte adak gereği (bu sunağı) kendi cebinden diktiler. Khrestos (ise bu taşı) yaptı.*

(Thonemann, 2015, s. 82-83)

Açıklama : -

Tarih : MS 3-2. yüzyıl

Referans : Laflı-Christof, 2012, s. 54, no.23; Christof-Laflı, 2013, s. 132-133, no.5; Thonemann, 2015, s. 82-83

Kat.Had.Yzt-10

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Epekoos

Konum : Eskipazar (Kimistene) Üçbaş Köyü

Ölçüler : Y. 90 cm.

Durum u : -

Malzeme : -

Yazıt :

: Εύχταίο(ς) Διί Έπηχό[ω ἀνέθηχε]

(Marek, 1993, s. 194, Kai. Kat. No. 23)

Çeviri :

: Euktaios (bu sunağı) her şeyi duyan Zeus'a (dikti).

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama :

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans s: Mendel, 1901, 28 nr.167; Şahin, 2001, s. 47-48, Marek, 1993, s. 194, Kai. Kat. No. 23

Kat.Had.Yzt-11

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Epidemios

Konum : Gerede'nin Karacadağ Köyü

Ölçüler : 89 x 45 x 56 cm.

Durumu : -

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: ἀγαθῇ τύχῃ.
Διὶ Ἐπιδημίῳ
Κλαυδίου Σευήρου
4 Ὠφελίων οἰκο-
νόμος κὲ Ἠλίας
ὑπὲρ τέκνων
κὲ τῶν βοῶν
8 εὐχῆς χάριν
ἀνεστήσα-
μεν.

(Marek, s. 193, Kai. Kat. No. 19)

Çevirisi :

: *İyi talih olsun! Cladius Severus'un Zeus Epidemios'una, çiftlik kâhyası Ophelion ve (karısı) Helias, çocukları(nın) ve büyük baş hayvanları(nın) selameti için yaptıkları adak nedeniyle sundular*.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Yazıt : (D. French restoresi)

: ἀγαθῇ τύχῃ.
Διὶ Ἐπιδημίῳ
Κλαυδίου Σευήρου
4 Ὠφελίων οἰκο-
νόμος κὲ Ἠλίας
ὑπὲρ τέκνων
κὲ τῶν βοῶν

εὐχῆς χάριν
ἀνεστήσα-
μεν.

(French, 1994a, s. 116)

Çevirisi :

: *İyi talih olsun! Cladius Severus'un Zeus Epidemios'una, çiftlik kâhyası Ophelion ve (karısı) Helias, çocukları(nın) ve büyük baş hayvanları(nın) selameti için yaptıkları adak nedeniyle sundular*.

(French, 1994a, s. 117)

Açıklama : Alt ve üstten profilli mermer bir adak

Tarih : MS 1-2 yüzyıl

Referans : Marek, s. 193, Kai. Kat. No. 19; Cook, 1925, s. 1180 dn. 4; Schwabl, 1972, s. 306; Şahin, 2001, s. 48; French, 1994a, s. 113-117

Kat.Had.Yzt-12

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Epikarpios

Konum : Karabük Merkez İlçe, Zopran-Akören Köyü (Antik Sora)

Ölçüler : 70 x 50 cm.

Durumu : Adak Adil Dayıoğlu adlı bir kişinin evinde

Malzeme : -

Yazıt :

: Νεικίας Ναρίνα καὶ
Χρήστη σύνβιος
αὐτοῦ ἀνέθηκα-
ν Διὶ Ἐπικαρπίῳ ε-
ὐχῆς χάριν.
ἔτους ρο΄.

(Marek,193, Kai. Kat. No. 20)

Çeviri :

: Narina'nın oğlu Neikias ve karısı Khreste, adakları gereği (bu sunağı) 170 yılında (= MS 165) *Zeus Epikarpios'a diktiler*.

(Chiai, 2019, s. 116)

Açıklama :

Tarih : MS 165

Referans : Doublet, 1889, s. 310, no. 19; Mendel, 1901, s. 28, no.1; Marek,193, Kai. Kat. No.20; Şahin, 2001, s. 48-49

Kat.Had.Yzt-13 (Lev. CXX Res. 246)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus Karzenos

Konum : Eskipazar (Kimistene) Kapıcılar Köyü (Antik Karzene)

Ölçüler : 95 x 55 x 55 cm.

Durumu : -

Malzeme : Mermer

Yazıt :

: Ἀγαθῇ τύχῃ·
Αντίοχος
Αντίοχου
4 Διὶ Καρζηνῷ
ἀνέστησεν
εὐχήν.

(Kaygusuz, 1984, s. 63; Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 16)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Antiokhos oğlu Antiokhos, Zeus Karzenos'a (bu sunağı) sundu.*

(Kaygusuz, 1984, s. 63)

Açıklama : Alt ve üst profile sahip bir sunak

Tarih : Roma İmparatorluk Dönemi

Referans : Legrand, 1897, s. 98 nr. 12; Ruge, 1919, s. 2260; Schwabl, 1972, s. 319; Mitchell, 1993-I, s. 92; Şahin, 2001, s. 70; Kaygusuz, 1984, s.63, Kaygusuz, 1982, s. 177-183, Marek, 1993, s. 193, Kai. Kat. No. 16; Saprykin, 2009, s. 253; Saprykin, 2010, s. 471

POMPEIOPOLIS TERİTORYUMU ZEUS KÜLTÜ BULUNTU KATALOĞU (Kat.Pomp.)

Pompeiopolis Teritoryumu Zeus Kültü Arkeolojik Yapı/eser Kataloğu (Kat.Pomp.Ark.)

Kat.Pomp.Ark-1 (Lev. CXXI Res. 247 – 248, Lev. CXXII Res. 249 - 250)

İşlev/Tanım : Kutsal Alan (?)

Konum : Kastamonu Alpagut Köyü Karatepe

Ölçüler : 10 x 20 m

Durumu : Tepe üzerinde yamaçlar ve doruk noktasında kaçak kazılar bulunmaktadır

Malzeme : -

Yazıt : -

Açıklama : Karatepe Tepesi'nin yer aldığı Alpagut Köyü, güney-kuzey doğrultulu Karasu Deresi ile İydir Deresi (Her iki dere de Amnias-Gökırmak'a bağlanmakta) arasında kalan platolar ve dereler boyunca oluşan vadilerdeki diğer çağdaş köyler gibi antik yerleşimlerin üzerine oturan en önemli yerleşimdir. Köy ve hemen köyün güney girişindeki Karatepe Karasu vadisi üzerinde yer alır.

Karatepe Karasu Çayının ikiye böldüğü alanın batı yakasında kalır. 765 m. rakımdaki tepe, yaklaşık 24 m. yükseklikte ve 10 x 20 m. boyutlarındadır. Tepe çevresinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır ve hem bu kazılar hem de doğal yollarla tepenin eteklerinde akan toprak içinde seramikler görebilmektedir. Tepenin güney yamacındaki yaklaşık 20 metre yükseklikteki yaklaşık 3 x 2 m. boyutlarındaki kaçak kazı çukuru kesitinde 15 cm kerpiç tuğla ve kireçli harçlı yapı kalıntısına ilişkin bir dolgu ile bunun hemen üzerinde 4 cm kalınlığında içinde çok sayıda hayvan kemiğinin olduğu yanık bir kesit görülmektedir. Bu kesitlerin çevresi ise yoğun miktarda bölgede az rastlanır kaliteli seramik parçası görülmektedir.

Karatepe'nin en üst noktasında da kaçak kazı çukurları vardır. Bu çukurlardan en tepe noktasında olan 2 x 4 m. ölçülerinde olup, kazı çukuru içinde 80 x 60 cm ile 40 x 60 cm ölçülerinde kısmen kırıklara rağmen kireçtaşı dörtgen, bir tanesi de kısmen açığa çıkarılmış üç adet blok görülmektedir. Tepenin en üst noktasında ve bu kaçak kazı çukuru çevresinde ise seramik olarak sadece pithoslara ait gövde parçaları görünmektedir.

Karatepe mevkiine çok yakın bir noktadan gelen iki adet taş boğa adağın varlığı muhtemel kutsal alanın MÖ 5. yüzyıldan itibaren kullanımına işaret edebilir.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl – MS 3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-2 (Lev. CXXIII Res. 251)

İşlev/Tanım : Kutsal Alan (?)

Konum : Kastamonu Merkez Dayılar Köyü

Ölçüler :

Durumu :

Malzeme : -

Yazıt : -

Açıklama : Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde yer alan 809, 810 ve 811 Envanter No'lu pişmiş toprak boğaların Dayılar Köyü'nden gelmesi ve aynı zamanda şifai bilgilere bakarak bölgeden daha önceki yıllarda benzer pişmiş toprak boğa buluntuların olmasından dolayı Dayılar Köyü çevresinde bir kutsal alan olabileceği ihtimali üzerinde bulunulmuştur. Dayılar Köyü'nün bulunduğu plato ortalama 1000-1100 m. rakımdadır.

Tarih : Hellenistik Dönem

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-3 (Lev. CXXIV Res. 252)

İşlev/Tanım : Boğa Başlı Kabartmalı Sunak

Konum : Kastamonu/Taşköprü Bükbaşı Köyü Env. No. 82

Ölçüler : Y. 89 cm, U: 14 cm ve G: 23 cm'dir; Boğa Başı Rölyefi 16x20 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Sunağın üst kısmında bir libasyon çukuru bulunmaktadır. Çok derin olamayan çukur özensiz bir şekilde açılmıştır. Sunağın ön yüzünde orta kısımda yüksek kabartma şeklinde boğa başı yapılmıştır. Boğanın kalın boynuzları, uç kısmına doğru incelerek gelip oldukça sivri bir biçimde bitirilmiştir. Boynuzlar, kavis yaparak dik bir şekilde çıkmıştır. Boynuzların hemen altında çıkarılan kulaklar ortaları derinleştirilip üçgen bir şekilde gösterilmiştir. Dörtgene yakın baş, küt biçimde bırakılmıştır. Alın üzerinde göz ortasına kadar indirilen saçlar 4 sıra olarak, kalın üçgenler şekilde verilmiş ve gür bir saç görünümü kazandırılmıştır. Gözler başın her iki yanında çift halka içinde

dışa taşkın yuvarlaklar şeklindedir. Burun delikleri üstte çizgisel olarak bırakılmış boğanın alt çenesi işlenmeden bırakılmıştır.

Tarih : Hellenistik Dönem

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-4 (Lev. CXXIV Res. 253)

İşlev/Tanım : Kartal Kabartmalı Sunak

Konum : Pompeiopolis, 24.10.2002, Satın alma, Env. No. 1212

Ölçüler : Y: 81 cm G x U: 49 x 37

Durumu : Sunağın üst profili zarar görmüş, köşelerde olması gereken boğa ya da koç başları kırılmış, yan cephedeki bir figür aşınmış. Sunağın üstünde 30x16 cm boyutlarında muhtemelen kenet deliği şekline sonradan getirilen bir libasyon çukuru bulunmaktadır.

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklamalar : Sunak, mermerdir. Alt bölüm bir kaide üzerine 2 profile sahiptir. Üst kısımda dışa taşkın saçak profili varken, özellikle köşelerin kırılmış olmasından dolayı oldukça yıpranmıştır. Sunağın dört tarafında gövde üzerinde yüksek kabartma motifler bulunurken, köşelerde kurdele (taenai) motifi ile süslenmiştir. Muhtemelen, köşelerde koç ya da boğa başları ile bu çelenkleri tutmaktaydı.

Ana yüzde ayakta duran ve kanatları açık vücut önden başı sola dönük bir kartal bulunmaktadır. Kartal, muhtemelen meyve ve yapraklarından oluşan kalın çelenk üzerinde durmaktadır. Çelengin orta kısmı oldukça aşınmış ve detaylar görünmemektedir. Kartalın gövdesini ikiye bölen bir kesim izi bulunmaktadır. Kartal, aşınmadan dolayı kısmen tahrip olmuştur. Gagaları yarı açık olan kartalın sadece göz çukurları görülebilmektedir. Kartal gerin hatlarla verilmiş, vücut tüyleri detaylarını kaybetmiştir. Sol kanadı daha derin verilmiştir. Sağ kanat ise daha alçak ve tahrip olmuştur. Kanat içlerindeki tüyler kaybolmuş ama kenar ortasından itibaren düz telekler şeklinde indirilmiştir. Kartalın bacak tüyleri kısmen belli olup, çelenge gömülmüş pençeleri aşınmıştır. Kartalın üzerinde durduğu çelengin yan kısımları yükseltilmiş ve buradan aşağıya kurdeleler indirilmiştir. Sahnenin alt kısmında 7 adet düğme motifi vardır.

Sol tarafa bakan yan yüzde aynı süsleme sistemi içinde oinoche figürü yerleştirilmiş. Lekythos kısmen ve yandaki dörtgen şerit oldukça tahrip olmuş,

çelenkten sarkan kurdelenin sol taraftaki sağlam olup ve içe dönük "s" şekli görülebilmekte. Diğeri oldukça tahrip olmuş. Sunağın altına doğru sağda ikili ortada ise dörtlü düğme figürü görülebilmekte.

Arka yüz oldukça tahrip edilmiş olup sadece çelenk görülebilmekte. Çelenk üstündeki figür bir kaba benzemekle birlikte ne olduğu anlaşılamamaktadır.

Sol yan yüzde ise aynı bezeme sistemi devam ederken çelenk içinde bir rozet kabartması görülmekte. Çiçek rozetinin dış yaprakları su damlası motifi şeklinde ayrımlarla verilmiştir. Çiçek göbeğinden 6 parça küçük yaprak çıkarılmıştır. Çiçek motifinin göbek kısmı da çizgisel bezemelerle hareketlendirilmiştir. Sol altta dörtlü, ortada ve sağ tarafta ikili düğme motifi görülmekte.

Tarih : MS 1. yüzyıl

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-5 (Lev. CXXV Res. 254)

İşlev/Tanım : Kartal adağı

Konum : Pompeiopolis, Env. No. 66

Ölçüler : Y: 27 cm, G: 39 cm

Durumu : Mermer

Malzeme : Baş ve kanat uçları kırıktır

Yazıt : -

Açıklamalar : Kanatları yarı açık, ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Alt ve üstte tüyler geniş damla şeklinde gösterilmiş. Kuyruk kısmı düz bir şekilde yapılmış. Özenli bir işçilikte yapıldığı görülmektedir.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-6 (Lev. CXXV Res. 2553 - 256)

İşlev/Tanım : Bronz Boğa Heykelciği

Konum : Kastamonu Müzesi, Env. No. 103, 1943, satın alma

Ölçüler : Y. 3.3 cm, U. 3.3 cm'dir.

Durumu : Sağlam

Malzeme : Bronz

Yazıt : -

Açıklamalar : Ayakta, adımlarını hafif öne atmış ve güçlü bir şekilde gösterilmiş bir boğadır. Sol boynuz yarısından kırık. Boynuzlar yukarı doğru ve hafifçe içe doğru

bükülmüş gösterilmiş. Kulaklar hemen boynuz altından değil gözlerin arkasından hafif çıkıntı yaparak gösterilmiş. Baş ileri doğru bakar vaziyette, gözler dairesel, göz bebeği geniş bir halka içinde boncuk şeklinde yapılmış. Baş, buruna doğru incelerek gelmekte. Ağız hafif açık şekilde yapılmış. Boğanın gerdanı hemen alt çeneden başlatışmış. Oldukça heybetli yapılmış ve iki kalın boğum görülmekte. Gövde düz bir şekilde yapılmış ve karın aşağıya sarkıtılmamış. Sağ ön ve arka bacak hafif önde yapılmış. Öndeki bacakların üzerinde çizgi bezek şeklinde çarkıfelek motifi yapılmış. Benzer motif boğanın sağ arka baldırında da görülmekte. Kuyruk arkadan yükselmiş hafifçe sol yana eğim yaparak bir halka oluşturarak kalın püsküllü bir bitimle sol arka baldır üzerine kondurulmuş. Boğanın cinsel uzvu hafif aşağıya sarkık gösterilmiştir. Toynakları belirgindir.

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-7 (Lev. CXXVI Res. 257)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Boğa Figürini

Konum : Kastamonu Merkez, Dayılar Köyü, Env. No. 809; Mehmet Çokcan, 19.10.1987, Bağış

Ölçüler : Y. 15.5 cm, U. 15 cm

Durumu : Boğanın sadece baş ve boynu korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklamalar : Muhtemelen ayakta duran boğa heykelciğine ait baş ve boyun kısmı korunmuştur. Kalıpta yapılmış olan eser devetüyü rengi sarı-açık kahverengi hamura sahiptir. Üstte kahverengi astara ait izleri görülmektedir. Boynuzların yarısı ve sağ kulak ile boynun altı tamamen kırıktır. Boynuzlar, başın üst kısmından çok hafif yanlara açılarak ilerlemektedir. Oldukça kalın boynuzlara sahiptir. Sol kulak hemen boynuzun altından çıkmakta. Baş, incelerek aşağı doğru gelmektedir. Gözler çok hafif çukur şekilde verilmiş aynı şekilde burun delikleri de çukur verilmiştir. Yüzde başka detaylar görülmemektedir. Boğanın korunan kısmında gerdanı oldukça belirgin yapılmıştır.

Tarih: : Hellenistik Dönem

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-8 (Lev. CXXVI Res. 258)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Boğa Figürini

Konum : Kastamonu Merkez, Dayılar Köyü, Env. No. 810; Mehmet Çokcan, 19.10.1987, Bağış

Ölçüler : Y. 8 cm, U. 13.5 cm

Durumu : Boğanın sadece baş ve boynu korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklamalar : Muhtemelen ayakta duran boğa heykelciğine ait baş ve boyun kısmı korunmuştur. Kalıpta yapılmış olan eser devetüyü rengi sarı-açık kahverengi hamura sahiptir. Üstte kahverengi astara ait izleri görülmektedir. Boynuzlar çok az korunmuş ama ilk örnekte olduğu gibi kalındır. Kulaklar görülmemektedir. Baş, incelerek aşağı doğru gelmektedir. Gözler kabartı şeklinde, burun delikleri hafif içe çukur ve ağız kapalı çizgisel olarak verilmiş. Boğanın korunan kısmında gerdanı oldukça belirgin yapılmış.

Tarih : Hellenistik Dönem

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-9 (Lev. CXXVI Res. 259)

İşlev/Tanım : Pişmiş Toprak Boğa Figürini

Konum : Kastamonu Merkez, Dayılar Köyü, Env. No. 811; Mehmet Çokcan, 19.10.1987, Bağış

Ölçüler : Y. 17.5 cm, U. 15 cm

Durumu : Boğanın sadece baş ve boynu korunmuştur

Malzeme : Pişmiş Toprak

Yazıt : -

Açıklamalar : Ayakta duran boğa heykelciğine ait baş ve boyun kısmı ile gövdenin bir kısmı ve ön bacakları korunmuştur. Kalıpta yapılmış olan eser devetüyü rengi sarı-açık kahverengi hamura sahiptir. Üstte kahverengi astara ait izleri görülmektedir. Boynuzlar sadece çıkıntı şeklinde korunmuş. Kulaklar görünmemektedir. Baş, incelerek aşağı doğru gelmektedir. Gözler çok hafif çukur şekilde verilmiş aynı şekilde burun delikleri de çukur verilmiş, ağız kapalı ve dudak ayırımı çizgiseldir.. Yüzde başka detaylar görülmemektedir. Boğanın korunan kısmında gerdanı oldukça belirgin yapılmıştır. Ön sağ ayak ve toynaklar korunmuş. Güçlü bir baldır, düz bacaklar ve toynaklar bacağa göre daha kalın verilmiştir.

Tarih : Hellenistik Dönem

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-10 (Lev. CXXVII Res. 260 - 262)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Taşköprü Eskioğlu Köyü (Kızılkese?), Env. No.43, 05.06.1944, Bağış

Ölçüler : Y: 80 cm U: 146 cm G: Baş 42 cm Kıç: 36 cm

Durum : Burun, kulaklar, boynuzlar kırık; boyun ve gövdenin sağ arka kısmında derin kırıklar var ve sol yan tamamen yıpranmış

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklamalar : Mermer, burun, kulaklar, boynuzlar kırık; boyun ve gövdenin sağ arka kısmında derin kırıklar var ve sol yan tamamen yıpranmış. Baş vücuda göre daha yüksekte bırakılmış ve arka ayaklar üzerine yaslanır durumdadır. Boynuzlar arasındaki yele yıpranmış, alna doğru düşen kısım ise kabarık buruna doğru daralan iç içe yarım daireler şeklinde üçgen bir formun içinde verilmiş. Göz bebeğinin dış çevresi derinleştirilmiş, içte iki halka içinde dışa taşkın verilmiş. Göz üstünde kaş çizgisi kalın bir şekilde alnın altından geçen yulara kadar uzatılmıştır. Burun ve ağız kırıktır. Alnın üzerindeki kısmı ve sağ yanda görünen kısmı aşınmış olmakla birlikte boğanın bir ince bir yular taktığı görünmektedir. Yular, gerdanın ortasına kadar indirilmiştir ve alt çene arkasında ve yular hizasında birleşme noktaları yuvarlak bir aplikle süslenmiştir. Alt çeneden itibaren boğanın gösterişli gerdanı başlamış, altı boğum şeklinde ön bacaklar arasına kadar indirilmiştir. Boğanın vücudu kısmen silindirik ve kalındır, karın aşağıya sarkıtılmamıştır. Kuyruk aşınmış olmasına karşın boğanın sol yanına atılmış ve ucu püskül şeklinde bırakılmıştır.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl

Referans : Donceel, 1984a, s. 22

Kat.Pomp.Ark-11 (Lev. CXXVIII Res. 263 - 265)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Taşköprü, Kuyluş Köyü Tekke Mahallesi, Env. No. 76, 05.06.1944, Bağış

Ölçüler : Y: 80 cm U: 136 cm, G: Baş. 36 cm Kıç. 26 cm

Durumu : Baş; gerdan ve bacaklar büyük oranda tahrip olmuş

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklamalar : Baş; gerdan ve bacaklar büyük oranda tahrip olmuş. Baş vücuda göre yüksek yapılmış ve vücut arka ayaklara dayanmış durumda. Envanter 43 örneği ile aynı özellikleri gösterdiği söylemek mümkündür. Baş oldukça aşınmış ve boynuzlar görülmemekte. Başta saçlar tamamen yıpranmış sadece alın üstünden başa doğru inen çizgisel saç hattı seçilebilmekte. Baştaki tahribattan dolayı başka bir detay görünmemektedir ve ağız kırıktır. Alnın alt ve üstünden yular ipi görünmekte ve yular kulağın altından aşağıya gerdana doğru inmekte. Gerdan, alt çeneden doğru çıkmış ve ön bacaklara indirilmiştir. Gerdanın dört boğumu korunmuştur. Boğanın vücudu kısmen silindirik ve kalındır, karın aşağıya sarkıtılmamıştır. Kuyruk vücudun sağ yanında yükselerek sırt ortasında püskül şeklinde sonlanıyor.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl

Referans : Donceel, 1984a, s. 22

Kat.Pomp.Ark-12 (Lev. CXXIV Res. 266 - 267)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Kastamonu Merkez, Etyemez Köyü, Env. No. 114, 06.06. 1945, Bağış

Ölçüler : Y: 28 cm, U: 56 cm, G: 13 cm

Durumu : Baş, boynun bir kısmı ve bacaklar kırıktır

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğa, sarımtrak gri kireçtaşındandır. Baş, boynun bir kısmı ve bacaklar kırıktır. Boyun vücuttan hafif şekilde yükselmiştir. Boğanın ön ve arka bacakları kaslı gösterilmiştir. Vücut hafif silindirik ama ince gösterilmiş ve sarkık değildir. Arka bacaklar tam olarak birbirinden diz seviyesine kadar ayrılmamış, bacak boşluğu hafif içeri oyularak bacak hatları gösterilmiştir. Boğanın cinsel uzvu yatay olarak karın ortasına kadar getirilmiştir. Kuyruk hayvanın arkasından çıktığı yerde alınmış, ancak sağ bacak üzerinden sol baldır üzerine püsküllü ve buğday başağı gibi çapraz çizgilerle yapılarak bırakılmıştır.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans : Donceel, 1984a, s. 22

Kat.Pomp.Ark-13 (Lev. CXXV Res. 268 - 269)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Taşköprü, Alisaray Köyü, Env. No. 140, 08.07.1946 Bağış

Ölçüler : Y. 20 cm, U: 39 cm

Durumu : Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırık, diğer yüzeylerde de büyük oranda aşınma var

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğa, sarımtrak kireçtaşındandır. Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırık, diğer yüzeylerde de büyük oranda aşınma var. Vücut, kararlı bir şekilde kafaya kadar doğru orantılı hafif bir yükselme göstermekte. Kafada sadece boynuz kökleri görülebilmektedir. Alından baş üstüne gelen kıvırcık saçlar sezilebilmekte. Üçgen bir şekilde incelen başın sonunda burun küt bir biçimde bitmekte ve ağız ince bir çizgi ile birbirinden ayrılmakta. Alt çeneden ön bacakların arasına inen gerdanın üç boğumu görülebilmekte. Vücut ince, karın sarkıtılmamış. Kuyruk aşınmasına karşın sağ taraftan yuvarlak yaparak sol yan cepheye atılmış. Cinsel organı hafif aşağıya sarkıtılarak gösterilmiş.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans : Donceel, 1984a, s. 22

Kat.Pomp.Ark-14 (Lev. CXXVI Res. 270)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Taşköprü, Kise Köyü (?), Env. No. 146, 04.06.1945, Bağış

Ölçüler : Y: 28 cm U: 56 cm G: 13

Durumu : Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırıktır

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğa, sarımtrak kireçtaşındandır. Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırıktır. Omuzlardan itibaren baş vücuda göre hafif yükselmiştir. Muhtemelen alt çeneden ön bacakların arasına inen gerdanın iki boğumu görülebilmekte. Vücut ince, karın sarkıtılmamış. Kuyruk sağ taraftan yuvarlak yaparak sol yan cepheye atılmış. Cinsel organı karın ortasına kadar yatay bir şekilde gösterilmiştir.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans : Donceel, 1983, s. 23; Yaman, 1935, s. 35

Kat.Pomp.Ark-15 (Lev. CXXVI Res. 271 Lev. CXXVII Res. 272 - 273)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Belirsiz, Env. No. 148

Ölçüler : Y. 20 cm U. 38 cm G. 12 cm

Durumu : Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırıktır.

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğa, sarımtrak kireçtaşındandır. Baş, boynuz ve yüzün büyük kısmı ile bacaklar kırıktır. Omuzlardan itibaren baş vücuda göre hafif yükselmiştir. Muhtemelen alt çeneden ön bacakların arasına inen gerdanın iki boğumu görülebilmekte. Vücut ince, karın sarkıtılmamış. Kuyruk sağ taraftan yuvarlak yaparak sol yan cepheye atılmış ve püskül buğday başağı gibi çapraz çizgilerle oluşturulmuş. Arkada bacakların arasında boğanın hayaları gösterilmiştir. Cinsel organı karın ortasına kadar yatay bir şekilde gösterilmiştir.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans :

Kat.Pomp.Ark-16 (Lev. CXXVIII Res. 274 – 275)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Belirsiz, Env. No. 435, 27.06.1972, Turgut Kavtal tarafından bağış

Ölçüler : Y. 15 cm U. 27 cm

Durumu : Bacaklar, boynuz, kulaklar, kalça ve burnun ucu kırıktır

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Gri kireçtaşında yapılmıştır. Bacaklar, boynuz, kulaklar, kalça ve burnun ucu kırıktır. Baş gövdeye göre büyük ve orantısız yapılmıştır. Gövde, kalçadan başa çok hafif yükselerek gelmektedir. Ense oldukça güçlü, kaslı gösterilmiştir. Boynuzlar kök hizasından kırılmıştır. Alın ve yüze düşen saç detayları aşınmakla birlikte kalın bukleler şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Kulaklar boynuz altından çıkartılmış, küçük üçgen formdadır ama oldukça aşınmışlardır. Burun kısa ve küt bitimlidir. Burun delikleri küçük oyuklar şeklinde verilmiştir. Kuyruk sağ taraftan sol yana doğru atılmıştır. Kuyruğun bitimi diğer örneklerin aksinde parmak biçimli 4 çizgi şeklinde boğanın solunda sırt hizasında verilmiştir. Boğanın oldukça tahrip olmakla birlikte cinsel organı gövde altında yatay biçimde gösterilmiştir. Boğanın kuyruk bitimi Araç Gemi'den gelen bir örnekle oldukça benzerdir.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : -

Kat.Pomp.Ark-17 (Lev. CXXIX Res. 276 – 277)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Araç - Eğriceova (?), Env. No. 459, 07.09.1972, Turgut Kavtal tarafından bağış

Ölçüler : Y. 30 cm U. 48 cm

Durumu : Oldukça tahrip olmuş

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Sarımtrak gri kireçtaşında ayakta duran boğa adak heykeli. Oldukça tahrip olmuş aynı zamanda bitirilmemiş bir eskiz çalışması gibi durmakta. Bacakların dizden altı, sol arka bacak, baş ve kalça kısmı kırık. Genel vücut formu ise diğer örneklere uygundur.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans : Donceel, 1983, s. 23

Kat.Pomp.Ark-18 (Lev. CXXX Res. 278 – 280)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Pompeiopolis, Env. No. 704 (Taşköprü Belediyesi'nden 21.03.1978 tarihinde bağış)

Ölçüler : Y: 41 cm U: 42 cm G: Kıç 17 cm

Durumu : Burun, başın sağ yan kısmı ve gerdanın sağ kısmı, kulaklar ve boynuzlar ile ayaklar ve kalçanın bir kısmı kırık

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğamız mermerdir. Burun, başın sağ yan kısmı ve gerdanın sağ kısmı, kulaklar ve boynuzlar ile ayaklar ve kalçanın bir kısmı kırık. Baş vücuda göre oldukça yükseltilmiştir. Boynuzlar kökünden kırılmıştır. Kulalar boynuzun hemen altından çıkarılmış ancak oldukça tahrip olmuşlardır. Boynuzlar arasında saçlar ortadan yanlara doğru gelen kalın tutamlar şeklinde çizgisel verilmiştir. Saçlar alın üstünden buruna doğru düşerken yarım yuvarlak daireler şeklinde aşağıya doğru daralır bir şekilde gösterilmiştir. Göz çıkıntılı elmacık kemiğini üzerinde tek halkalı göz çukurunda oldukça dışa taşkın bir yuvarlak şeklinde verilmiştir. Göz sadece göz bebeği şeklinde ve badem şeklinde verilmiş ve buruna doğru çizgisel hat verilmiş. Gerdan da üç kabartı hattı görülebilmekte. Boynuzlar arasında saç çizgisel olarak aşağıya doğru sarkıtılmış, alın üzerinde ise iç içe daireler şeklinde buruna doğru daralan üçgen bir forma sahip

daha kabarık verilmiştir. Alt çeneden itibaren başlayan boğanın gerdanı ön bacakların arasına kadar devam etmekte, gerdanın kalın dört boğumu görülebilmektedir. Vücut silindirik ve ince, karın sarkıtılmamıştır. Kuyruk sağ gövde yanından sola doğru düşürülmüş ve ucu püskül şeklinde bırakılmış. Boğanın cinsel organı bacaklar arasından yatay şekilde gövde altına uzatılmış.

Tarih MÖ 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başı

Referans : Yaman, 1935, s. 61; Donceel, 1983, s. 24 no.11

Kat.Pomp.Ark-19 (Lev. CXXXI Res. 281 – 282)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Araç, Gemi Köyü, envantersiz

Ölçüler : Y. 35 cm U. 100 cm G. 33 cm

Durumu : Baş, boyun ve ayaklar yok

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğa gri kireçtaşındandır. Baş, boyun ve ayaklar yok. Mevcut görüntüye göre baş vücuttan çok yükselmiyor olmalı. Vücut diğer örneklere göre kalın ve yine silindiriktir. Ön ve arka bacakların olduğu kesimde baldırlar çok belirgin olmasa da kaslı gösterilmiştir. Kuyruk boğanın sağ alt yanından yuvarlak yaparak sırta çıkmış kuyruk bitimi diğer örnekler farklı olarak sol baldır üzerine parmak şeklinde, üç tutam halinde stilize bırakılmıştır.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans :

Kat.Pomp.Ark-20 (Lev. CXXXII Res. 283 - 285)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak / Zeus (?)

Konum : Araç, Gemi Köyü, Envantersiz

Ölçüler : Y. 42 cm U. 85 cm G. 29 cm

Durumu : Baş, bacaklar ve boyun yok

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Χαρίδημος οἰκονό-
μος ἀνέθηκεν εὐχῆς χά[ριν].

(Yayımlanmamış Yazıt)

Çevirisi:

: (*Ben) kâhya Kharidemos bu adağı yerine getirmek için diktim.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklamalar : Boğa gri kireçtaşından. Baş, bacaklar ve boyun yok. Sağ omuz üzerinde üç satır Hellence yazıt bulunmaktadır. Mevcut görüntüye göre baş vücuttan çok yükselmiyor olmalı. Vücut diğer örneklere göre kalın ve yine silindiriktir. Ön bacaklar çok az korunmuş ve burada muhtemelen alt çeneden gelen gerdanın son boğumunun bir kısmı görülebilmektedir. Ön ve arka bacakların olduğu kesimde baldırlar diğer bazı örneklerde olduğu gibi kaslı gösterilmemiştir. Kuyruk sağ yanından yuvarlak yapıp sol yana doğru püskül şeklinde bırakılmış.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans :

Kat.Pomp.Ark-21 (Lev. CXXXIII Res. 286)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Kastamonu Merkez, Gülef Köyü

Ölçüler : Y. 40 U. 80 G. 30 cm

Durumu : Baş, boyunun bir kısmı ve bacaklar kırıktır

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Baş, boyunun bir kısmı ve bacaklar kırıktır. Diğer örneklere benzeyen boğamızın başı, korunan boynun şekline bakarak vücuttan yüksek değildir, vücut silindirik ve çok kalın bir şekilde görülür. Karın düz ve aşağı sarkıtılmamıştır. Kuyruk, sağ baldır üzerinden yuvarlak bir şekilde gelip sol baldır üzerinde püsküllü bir şekilde bırakılmıştır.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl

Referans : Özdoğan, 1999, s. 222, R.16; Marro, 1998, s. 326, fig. 8

Kat.Pomp.Ark-22 (Lev. CXXXIII Res. 287)

İşlev/Tanım : Boğa başı

Konum : Kastamonu Merkez Sırasöğütler Köyü, Emin Yağcıoğlu'na ait evin duvarında

Ölçüler : -

Durumu : Boğa başının boynuzları kırıktır

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Başımızın boynuzları kırıktır. Boynuzlar üzerinde ki saç ortadan her iki yana dönen saçlardan yapılmıştır. Alın üzerinden buruna doğru düşen saçlar ise ayrı bir katman gibi üçgene yakın oval bir yükseltilmiş alan üzerine stilize yarım yuvarlak daireler şeklinde verilmiştir. Burun aşağıya doğru incelerek gelirken, burun hizasında hafif genişleme yapmıştır. Burun delikleri kenarlarda hafif çukurlar şeklinde verilmiş, ağız küt ve kapalıdır. Göz bebeği hafif çıkıntılı geniş bir daire şeklinde verilmiş, göz üstünde iki çizgi arasındaki kalın bir hat ile göz kapağı oldukça belirgin yapılmıştır.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl

Referans : Özdoğan vd. 1997, s.311, R.8a

Kat.Pomp.Ark-23 (Lev. CXXXIV Res. 288 - 289)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Kastamonu, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, Env.9099

Ölçüler : Y. 80 cm U. 128 cm G. 35 cm'dir.

Durumu : Burun, boynuzlar (sol tamamen sağ da çok az kısım korunmuş) ve bacakların üst kısmından itibaren kırık

Malzeme : Mermer

Yazıt : -

Açıklamalar : Mermer, burnu, boynuzlar (sol tamamen sağ da çok az kısım korunmuş) ve bacakların üst kısmından itibaren kırık. Baş ve kalça vücuda göre daha yüksekte bırakılmış, sırtta içe doğru çok hafif kavis verilmiştir. Boynuzları kökünden kırılmıştır ancak mevcut izler oldukça kalın bir boynuz olduğunu göstermektedir. Kulaklar, boynuzun altından çıkmış, kısa ve küçük yapılmıştır. Saçlar, boynuz üstünde her iki yana doğru kıvrılan çizgiseler şeklinde verilmiş, alından buruna doğru üçgen biçimde daralan kısımda ise içiçe yuvarlaklar şeklinde yarım daireler şeklinde verilmiştir. Göz bebeği çevresi derinleştirilmiş, göz bebeği yuvarlak düğme şeklinde verilmiştir. Göz üstünde üstte derin iki çizgi hat arasında ince göz kapağı verilmiş, kapağın çizgileri hem burun hem de başa kadar uzatılmıştır. Aynı göz halkası göz altında da yapılmıştır. Boynuzların altından ve üstünden geçirilen yular, kulakların altında birleşmiş ve boğanın gerdanının ön yüzünde birleşmiştir. Bu birleşme noktasında büyük, yanlarda ise üç küçük yular boncuğu bulunmaktadır. Alt çeneden ön bacakların arasına kadar uzanan gerdan üstten alta doğru genişleyen on bir boğumlu olarak verilmiş. Vücut oldukça görkemli olup, silindirik ve kalındır. Göbek kısmen aşağı sarkıtılmıştır. Bacaklar ve baldırları kaslı biçimde verilmiştir. Kuyruk, sağ taraftan gelip vücudun sol

yanında doğru düşmekte. Boğanın erkeklik organı belirgin bir biçimde, karın altında yatay olarak verilmiştir.

Boğanın, kırık olan burnu, Müze kolleksiyonunda bulunan 9100 envanter numaralı diğer boğa örneğine bakarak alçı ile tümlenmiştir.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl

Referans : Donceel, 1983, s. 24-25, Akurgal, 1985 82 a-b

Kat.Pomp.Ark-24 (Lev. CXXXV Res. 290 – 292)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Kastamonu, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi, Env.9100

Ölçüler : Y. 73 cm U. 120 cm K. 32 cm

Durumu : Boynuzlar ve bacakların üst kısmından itibaren kırık

Malzeme : Mermer

Yazıt :

Açıklamalar : Mermer, boynuzlar ve bacakların üst kısmından itibaren kırık. Baş vücuda göre kuvvetli bir boyun ile gelip hafif yükseltilmiştir. Çalışmamız içindeki boğa adakların en iyi korunmuş örneğidir. Boynuzların bir kısmı korunmuştur. Bu korunmuşluk benzer boğalar için en iyi yaklaşık betimlemeyi yapmamızı sağlamaktadır. Boynuzlar, vücuda göre oranlı olmakla birlikte, kalındır. Muhtemelen uzun olmayan boynuzlar 25°'lik açılarla, orantılı bir şekilde incelerek açılmaktaydı. Kulaklar, uçları sivri olmakla birlikte boynuzun altından, kısa ve yarım yuvarlak şekilde yapılmıştır. Saçlar, boynuz üstünde her iki yana doğru kıvrılan çizgiseler şeklinde verilmiş, alından buruna doğru üçgen biçimde daralan kısımda ise içiçe yuvarlaklar şeklinde yarım daireler şeklinde verilmiştir (En üstte üç sıra yarım yuvarlak, ikinci sırada iki yarım yuvarlak ve en altta da 1 yarım yuvarlak şeklinde bir dizilim vardır). Göz bebeği çevresi derinleştirilmiş, göz bebeği yuvarlak düğme şeklinde verilmiştir. Göz üstünde üstte derin iki çizgi hat arasında ince göz kapağı verilmiş, kapağın çizgileri hem burun hem de başa kadar uzatılmıştır. Aynı göz halkası göz altında da yapılmıştır. Kafa, ağıza doğru üçgen bir biçimde daralmaktadır. Ağız, küt bir biçimde verilmiş, dudak aralığı çizgisel olarak gösterilmiştir. Burun delikleri çevresi derinleştirilmiş küçük düğme şeklinde verilmiştir. Alt çeneden göğse bağlanan gerdan kısmı üstten alta doğru genişleyen yedi boğumlu olarak verilmiş. Vücut oldukça görkemli olup, silindirik ve kalındır. Göbek kısmen aşağı sarkıtılmıştır. Bacaklar ve baldırları kaslı biçimde

verilmiştir. Kuyruk, sağ taraftan gelip vücudun sol yanında doğru ucu püsküllü bir şekilde bırakılmıştır. Boğanın erkeklik organı belirgin bir biçimde verilmiş.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl

Referans : Poulsen, 1968, s. 58 Donceel, 1983, s. 24, Akurgal, 1985, 82 a-b

Kat.Pomp.Ark-25 (Lev. CXXXVI Res. 293 – 294)

İşlev/Tanım : Boğa şeklinde adak

Konum : Carlsberg Glyptotek Müzesi, Env. No. 3390

Ölçüler : Y. 38 U. 73 cm

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Açıklamalar : Boğa kireçtaşındandır. Bacaklar, boynuz ve kulakların büyük kısmı kırık ve kayıptır. Vücudun büyük kısmında, yüzeyde aşınalar görünmektedir. Baş, vücuda göre yüksektir. Boynuzlar kırıktır, boynuz altından çıkan kulaklar küçüktür. Saçlar, boynuz üstünde her iki yana doğru kıvrılan çizgiseler şeklinde verilmiş, alından buruna doğru üçgen biçimde daralan kısımda ise içiçe yuvarlaklar şeklinde yarım daireler şeklinde verilmiştir (En üstte dört sıra yarım yuvarlak, ikinci sırada dört yarım yuvarlak, üçüncü sırada üç, dördüncü sırada iki ve en altta da 1 yarım yuvarlak şeklinde bir dizilim vardır). Burun üçgen şeklinde daralırken, burun ucunda hafifçe genişlemiş. Burun delikleri kenarda, yarım yuvarlak şeklinde verilmiştir. Ağız çizgisel şekilde gösterilmiş ve çizgi yanlara kadar uzatılmıştır. Göz üstünde üstte derin iki çizgi hat arasında ince göz kapağı verilmiş, kapağın çizgileri fazla uzatılmamıştır. Aynı göz halkası göz altında da yapılmıştır. Alt çeneden göğüse bağlanan gerdan kısmında eşit aralıkta beş boğum görünmektedir. Vücut silindirik ve çok kalın değildir. Göbek aşağı sarkıtılmamıştır. Bacaklar ve baldırları kaslı biçimde verilmiştir. Sol bacaklar dize yakın bir noktaya kadar korunmuş ama diğer yandakiler gövdeden itibaren kırıktır. Kuyruk, sağ taraftan gelip vücudun sol yanında doğru ucu püsküllü bir şekilde bırakılmıştır. Boğanın erkeklik organı belirgin bir biçimde verilmiştir.

Boğanın sol kulak, sol göz üstü ve kalça üzerinde kırmızı boya pigmentleri hala görülebilmektedir.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl

Referans : Poulsen, 1968, s. 55-65; Donceel, 1983, s. 24

Pompeiopolis Teritoryumu Zeus Kültü Yazıt kataloğu (Kat.Pomp.Yzt.)

Kat.Pomp.Yzt-1 (Lev. CXXXVII Res. 295)

İşlev/Tanım : Zeus Basileus'a adak sunağı

Konum : Pompeiopolis Kazı Deposu, Env. No. 107

Ölçüler : Y: 57 cm G: 22 cm, Yazıt Alanı 34 x17 cm, Üst ve Alt Profil: 10 x 22 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Διὶ
Βασιλῖ
Φιλόδω-
ρος εὐ-
χῆς χά-
ριν ἀνέ
θηκα.

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevrisi :

: *Ben Philodoros (bunu) bir adağı yerine getirmek için Zeus Basileus'a diktim.*

(Kazı deposundaki bilgi tabelasından alınmıştır)

Açıklama : Zeus Basileus her şeyden önce tanrıların ve insanların kralı olarak kabul edilmiştir. Hellen dünyasında eski kahraman kralların asalarını Zeus Basileus'tan almışlardır. Tanrının tapınımı Kıta Yunanistan'da yaygındır. Kült polis yaşamında ticaret, politika ve dinsel yaşamda etkiliydi bir noktada polisin tanrısı olarak kabul edilirdir.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Summerer, 2017, s. 93

Kat.Pomp.Yzt-2 (Lev. CXXXVII Res. 296)

İşlev/Tanım : Zeus Brontaios Ksibenos adak sunağı

Konum : Pompeiopolis, Env. No. 11, Bağış

Ölçüler : Y. 30 cm, G: üstte 11, altta 18 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Διὶ Βροντα[ί]-
ῳ Ξιβηνῷ Χ[ρῆσ]-

τος Νέστορ-
4 ος εὐχῆς χά[ρ]-
ιν ἀνέθηκ[εν].

(Marek, 1993, s. 143, Kat.Pompeiopolis No.26)

Çevirisi :

: *Nestor oğlu Khrestos, Zeus Brontaio Ksibenos'a (bu sunağı) adak gereği dikti*.

(Chiai, 2019, s. 113-114)

Açıklama : Adak sunağı kireçtaşındadır. Sunağın üst kısmı kırılmış, yazıt alanı iyi korunmuş ve yazıtın alt kısmının sağ kısmı kırık. Arkası kabaca yontulup alt arka kısmında bir kaideye yerleştirilmek üzere kare pim deliği görülebilmektedir.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Jacopi, 1936, s. 4, Abb. 7; Strubbe, 1978-1979, s. 122-125; Saprykin, 2009, s. 253; Chiai, 2019, s. 113-114;

Kat.Pomp.Yzt-3 (Lev. CXXXVII Res. 297)

İşlev/Tanım : Theos Doumousinos'a adak sunağı

Konum : Pompeiopolis, Env. No. 70, Bağış

Ölçüler : Y: 77 cm U: 24 cm G: 24 cm

Durumu : Sağlam

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: [Ἀγαθῇ τύχῃ]·
θεῷ Δου-
μουισηνῷ
4 Κλαύδιος
Πρωτο-
[γένης].

(Marek, 1993, s. 144, Kat. Pompeiopolis No.27)

Çevirisi :

: *[İyi talihle!] Tanrı Dumuisenos için Cladius Protegenes adadı*.

(Müze Bahçesindeki bilgi tabelasından)

Açıklama : İnce, uzun bir sunaktır. Üst ve altı profillidir. Üst profilde iki yan kenar yüksek bırakılmıştır. Üst profilin yan kısımları biraz zarar görmüş. Üst profilin hemen

altında 4 satırlık yazıt alanı bulunmakta. Yazıt alanının hemen altında defne çelengi yapılmış, diğer üç kenar düzeltilerek boş bırakılmıştır.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Baran, 2002, s. 827; Marek, 2003, s. 144, Kat. Pompeiopolis No.27; Saprykin, 2009, 39; Summerer, 2017, s. 93; Chiai, 2019, s. 114

Kat.Pomp.Yzt-4

İşlev/Tanım : Zeus Helios-Sarapis adak sunağı

Konum : Pompeiopolis, Env. No. 70, Bağış

Ölçüler : 45 cm x 17 cm

Durumu : Kayıp

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Ἀγαθῇ τύχῃ·
[Διὶ], Ἡλίῳ, Σα-
ράπιδι, Ἀσκληπιά-
δης Ἀνκυρα-
νὸς, ἔτους
γοσ΄ ἐκ τῶν
ἰδίων χρημ[άτων]
ἀνέθηκεν εὐ-
χῆ[ς χάριν].

(Marek, 1993, s. 143, Kat. Pompeiopolis 25)

Çevirisi :

: İyi talihle! Zeus, Helios, Sarapis'e Ankyralı Asklepiades kendi cebinden adağı gereği (bu sunağı) 376 (= M.S. 268) yılında dikti.

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklama : Taşköprü'de Viranede Ahmet Dede Çeşmesinde devşirme olarak kullanılmış

Tarih : MS 268

Referans : Marek, 1993, s. 143; Yaman, 1935, s. 58; Şahin, 2001, s. 57; Podvin, 2012, s.208

Kat.Pomp.Yzt-5

İşlev/Tanım : Zeus Helios Sarapis ve Isis Kuria ile Synnoi Theos'a adak sunağı (Osiris, Horus, Anubis)

Konum : Araç İlçesi'nin Orta Güney Köyü'nde

Ölçüler : 45 x 50 x 40 cm

Durumu : -

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Ἀγαθῇ τύχῃ·

Διὶ, Ἡλίῳ, Σαράπιδι καὶ τῇ κυρίᾳ Εἴσιδι

καὶ τοῖς συννάοις θεοῖς Κατώνιος Μάκερ ἔπαρχος

4 σπείρης πρώτης Θρακῶν ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σω[τη]ρίας.

(Marek, 1993, s. 143, Kat. Pompeiopolis No. 24)

Çevirisi :

: *İyi talihle! Zeus, Helios, Sarapis ve Efendi Isis ve onlarla birlikte tapınılan tanrılara, I. Thracia birliği komutanı Catonius Macer, kendi selameti için dikti.*

(Rodhe, 1940, s. 57-58)

Açıklama : -

Tarih : MS 2-3. yüzyıl

Referans : Rodhe, 1940, s. 57; Vidman, 1969, no: 332; Marek, 1993, s. 143, Kat. Pompeioplis No. 24; Podvin, 212, s.208

Kat.Pomp.Yzt-6

İşlev/Tanım : Zeus Kimistenos'a adak sunağı

Konum : Pompeiopolis

Ölçüler : -

Durumu : Kayıp

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt : -

Çevrisi :

: *Synphorus Zeus Kimistenos'a bir sunak yaptırmıştır*

(Wilson 1960, s. 159-160)

Açıklama : -

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Wilson, 1960, s. 159-160; Marek 1993, s. 123 dn. 890; Laflı-Christof, 2011, 273, dn. 86

Kat.Pomp.Yzt.-7 (Lev. CXXXVII Res. 280-281)

İşlev/Tanım : Adak Yazıtı / Zeus (?)

Konum : Araç, Gemi Köyü, Envantersiz

Ölçüler : Y: 42 cm U: 85 cm G: 29 cm

Durumu : Baş, bacaklar ve boyun yok

Malzeme : Kireçtaşı

Yazıt :

: Χαρίδημος οἰκονό-

μος ἀνέθηκεν εὐχῆς χά[ριν].

(Yayımlanmamış Yazıt)

Çevirisi :

: *(Ben) kâhya Kharidemos (bunu) adak gereği diktim.*

(Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk)

Açıklamalar : Boğa gri kireçtaşından. Baş, bacaklar ve boyun yok. Sağ omuz üzerinde üç satır Hellence yazıt bulunmaktadır. Mevcut görüntüye göre baş vücuttan çok yükselmiyor olmalı. Vücut diğer örneklere göre kalın ve yine silindiriktir. Ön bacaklar çok az korunmuş ve burada muhtemelen alt çeneden gelen gerdanın son boğumunun bir kısmı görülebilmektedir. Ön ve arka bacakların olduğu kesimde baldırlar diğer bazı örneklerde olduğu gibi kaslı gösterilmemiştir. Kuyruk sağ yanından yuvarlak yapıp sol yana doğru püskül şeklinde bırakılmış.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans: -

Kat.Pomp.Yzt-8 (Lev. CXXXVIII Res. 298)

İşlev/Tanım : Sunak

Konum : Kastamonu Arkeoloji Müzesi

Ölçüler : -

Durumu : Kısmen tahrip edilmiş

Malzeme : Mermer

Yazıt :

Yazıt:

: Ἀλεζαη-

Δρος εὐ-
χῆς χά-
[ρι]ν ἀνέ-
[θ]ηκα · εὐ-
[τυ]χῶς.

(Yayımlanmamış yazıt)

Çevirisi:

: Aleksandros adağı gereği bu sunağı dikti dua ile.

Açıklamalar : Kastamonu İl Jandarma Komutanlığı'nın düzenlediği operasyonla eseri elinde bulunduran kişinin eseri satmaya çalışırken ele geçmiştir. Kastamonu İl Jandarma Komutanlığı'nın 26.01.2021 Tarih ve BN-13/21 Sayılı yazısı ile yerel medya kuruluşlarına basın bülteni olarak eser hakkında bilgi ve görseller paylaşılmıştır. Esere ilişkin bilgilerin ve yorumlamaların geldiği bilgiler de Kastamonu Gazetesi'nin 27 Ocak 2021 tarihli nüshasından edinilmiştir.

Dikdörtgen sunak. Sunağın baş ve alt kısmı kırılmış, üst taraftaki taç kısmı kısmen görülebilmekte. Sunak yüzeyi oldukça düzgün tıraşlanmış ve üç tarafına motifler kabartma şeklinde yapılmıştır. Sunağın ön yüzünde bir zemin üzerinde bululana kanatları açık ve cepheden gösterilmiş kartal, diğer iki yanda ise meşale kabartması bulunmaktadır. Sunağın arka yüzü ise düz bırakılmıştır. Kartal cepheden ve kanatları açık gösterilirken, başı sağa dönül ve gagasında bir defne çelengi tutarak gösterilmiştir. Kartalın gözü belirgin ve büyük şekilde gösterilmiştir. Kartalın tüyleri derin çizgilerle badem şeklinde ayrılmış, kanattaki alt tüyler ise düz bırakılmıştır. Kartalın zemine tutunan pençeleri oldukça belirgin bir şekilde verilmiştir. Ayn yüzdeki meşalalerin tutamak kısımalarında alttan yukarı doğru genişleyen üç bant bulunmaktadır. Alev şuaları oldukça düzgün yedi adet olarak yapılmıştır.

Tarih : MS 2. yüzyıl

Referans : Haber Servisi (27 Ocak 2021) Tarihi Eser Operasyonu, *Kastamonu Gazetesi* http://www.kastamonugazetesi.com.tr/tarihi-eser-operasyonu-2/; Kastamonu Gazetesi, 27 Ocak 2021, Sayı: 14246

Pompeiopolis Teritoryumu Zeus Kültü Numismatik Kataloğu (Kat. Pomp. Nms.)

Kat.Pomp.Nms-1 (Lev. CXXXVIII Res. 299)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Pompeiopolis

Ölçüler :

Durumu :

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : IMP C M AVR CARVS P F AVG.

: İmparator Carus, defne çelenkli başı sağa dönük ve paludemantum giymiş

Arka Yüz : VIRTVS [AV]GGG

: Askeri üniformalı İmparator Carus ve Zeus birbirine dönüktür. Zeus çıplaktır ve elinde küre üzerinde taç taşıyan Nike figürü, diğer elinde asası bulunur

Açıklama : -

Tarih : İmparator Carus, MS 282-283

Referans : Dalaison-Delrieux, 2011, s.143, 147, no.4

Kat.Pomp.Nms-2 (Lev. CXXXVIII Res. 300)

İşlev/Tanım : Sikke

Konum : Pompeiopolis

Ölçüler : -

Durumu : -

Malzeme : Bronz

Ön Yüz : IMP [C FL VA]L CONSTANTINVS P F AVG.

İmparator Constantinus, defne çelenkli başı sağa dönük

Arka Yüz : IOVI CONS-[ERVATORI AV]G / SMN[---]

: Zeus çıplak ve sağ elinde küre, sol elinde asası bulunur. Zeus'un ayakları yanında bir kartal gagasında taç tutmaktadır

Açıklama : -

Tarih : İmparator Constantinus I, MS 306-307

Referans : Dalaison-Delrieux, 2011, s.143, 147, no.5

LEVHALAR

LEVHA I

Res.1

Res. 2

LEVHA II

Res. 3

Res. 4

LEVHA III

Res. 5

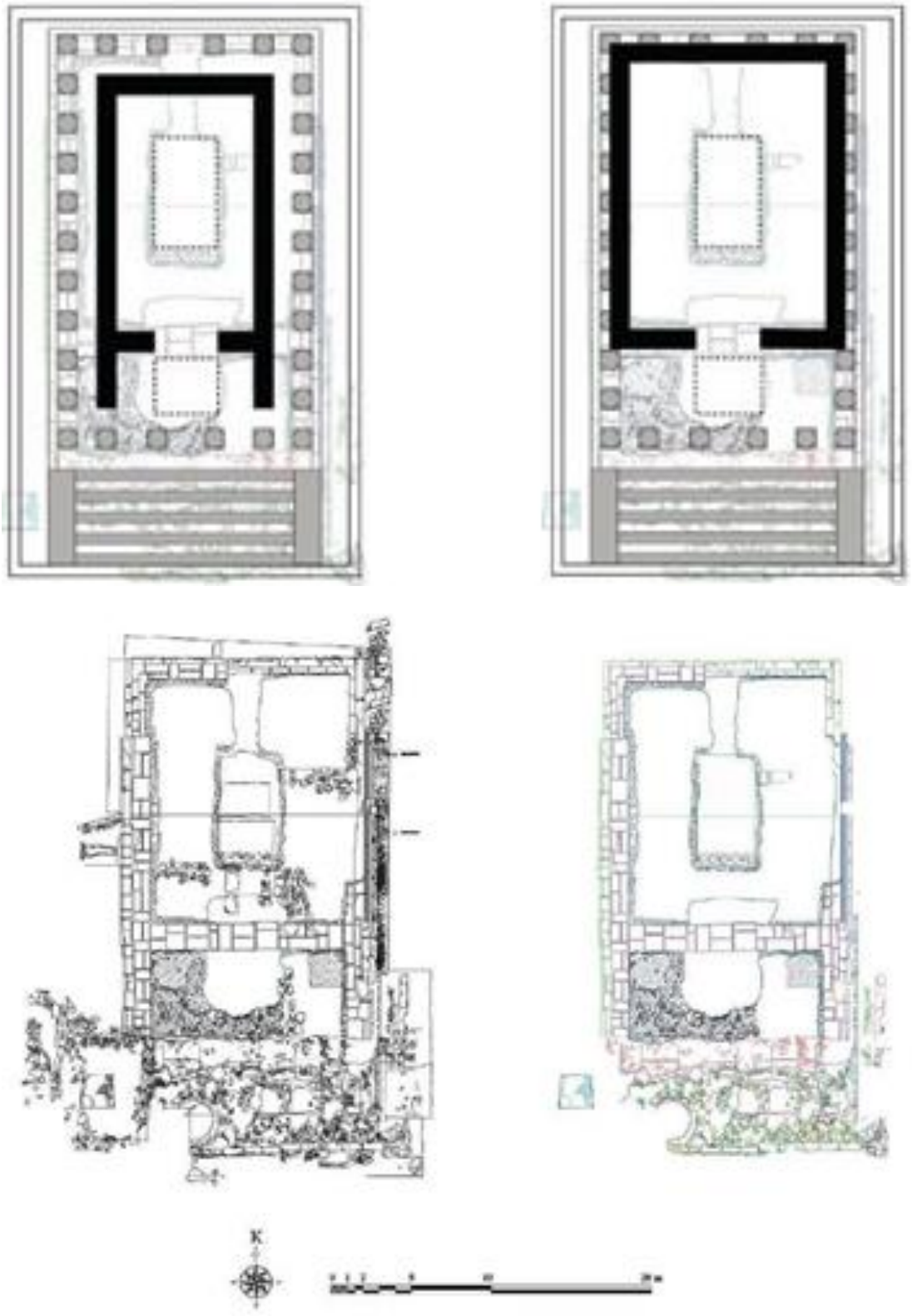
Res. 6

LEVHA IV

Res. 7

LEVHA V

Res. 8

LEVHA VI

Res. 9

Res. 10

LEVHA VII

Res. 11

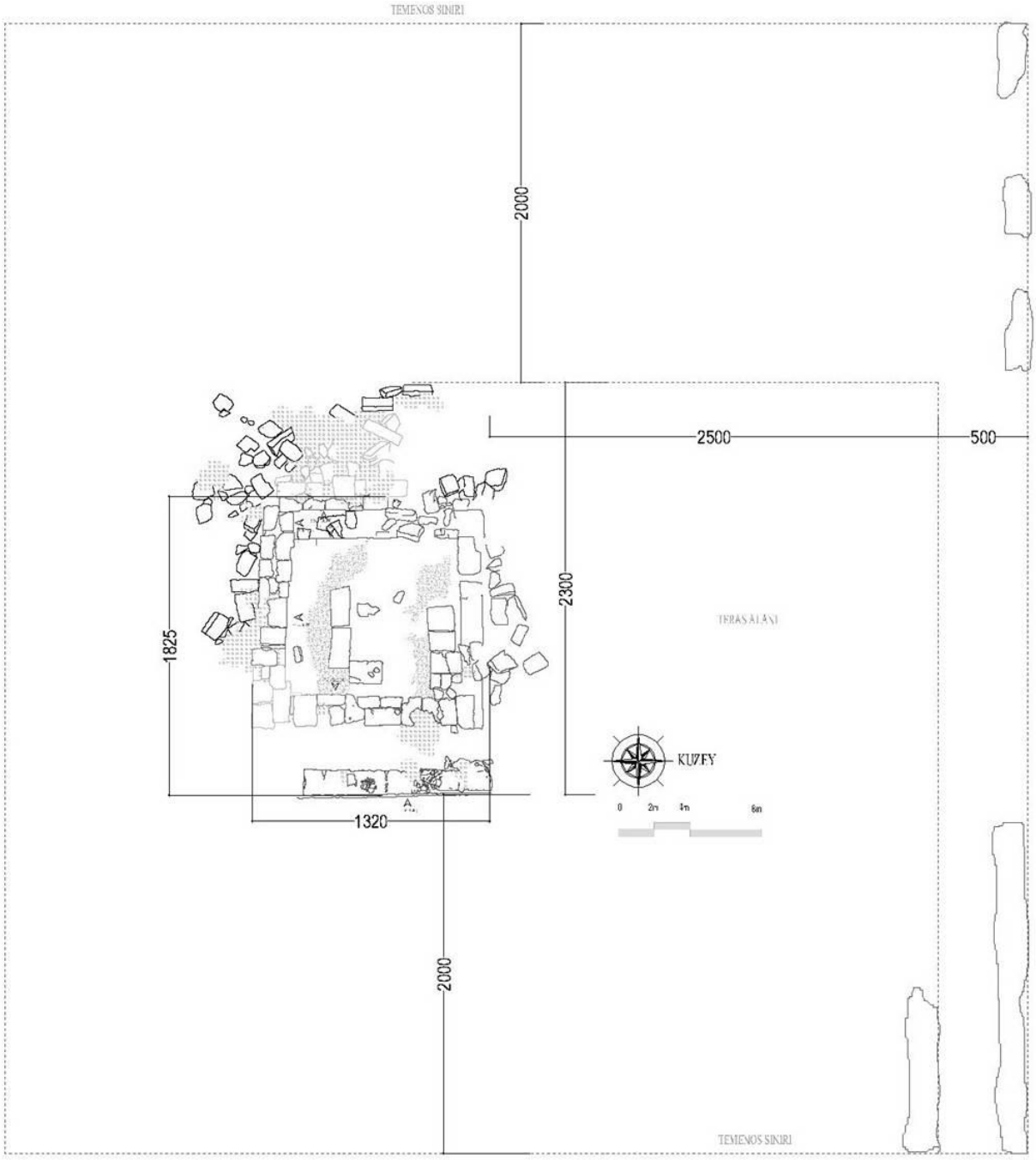
Res. 12

LEVHA VIII

Res. 13

LEVHA IX

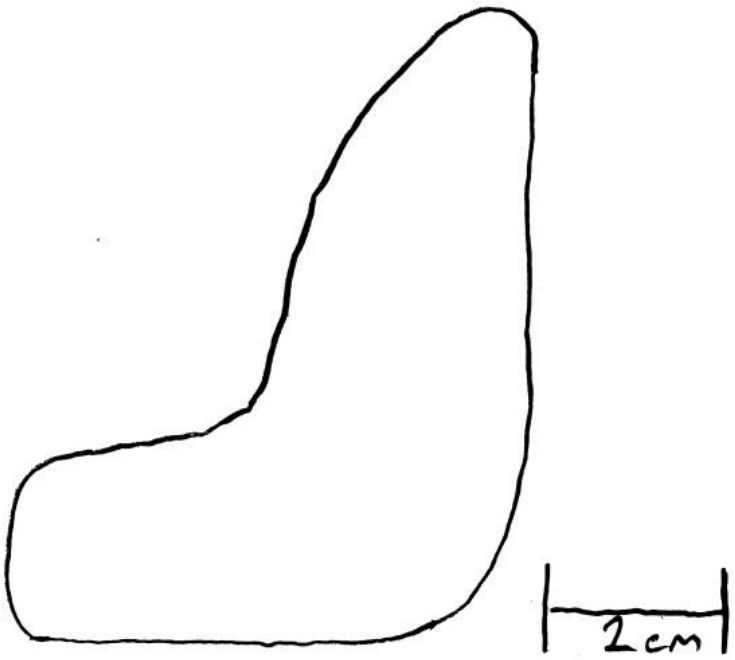

Res. 14

LEVHA X

Res. 15

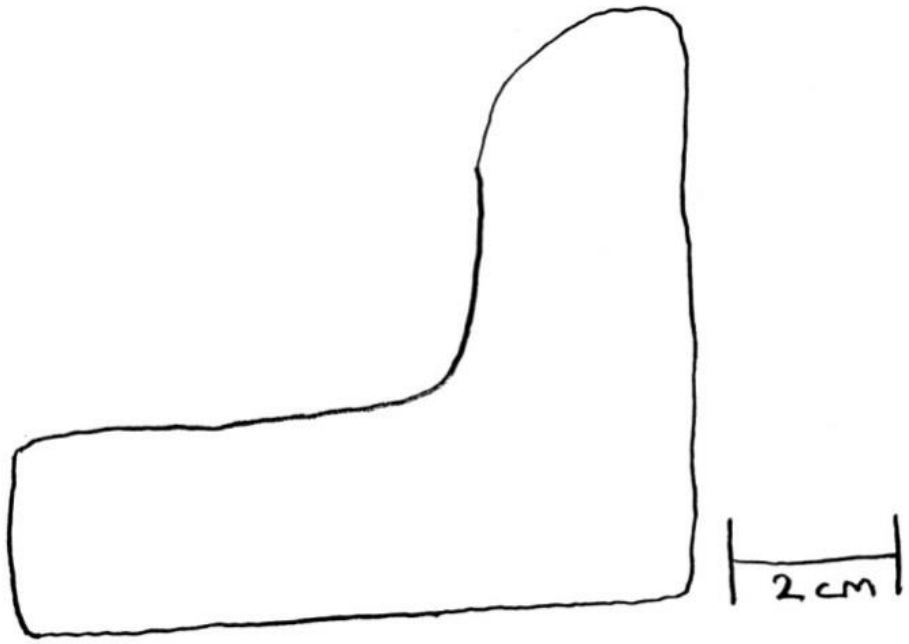

Res. 16

LEVHA XI

Res. 17

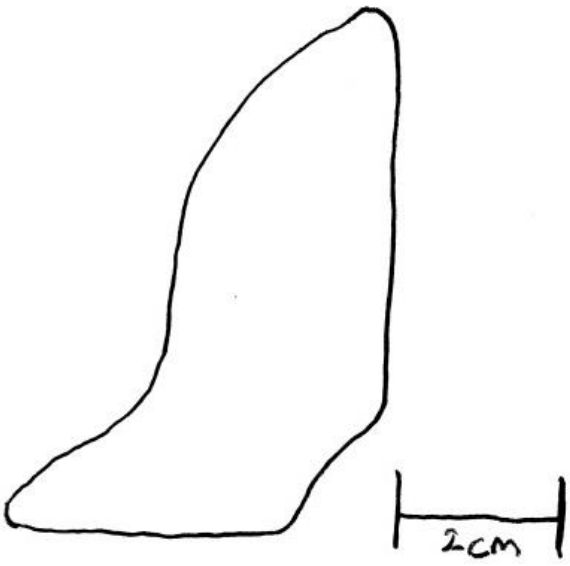

Res. 18

LEVHA XII

Res. 19

Res. 20

LEVHA XIII

Res. 21

Res. 22

LEVHA XIV

Res. 23

Res. 24

LEVHA XV

Res. 25

Res. 26

LEVHA XVI

Res 27

Res. 28

LEVHA XVII

Res. 29

Res. 30

LEVHA XVIII

Res. 31

Res. 32

LEVHA XIX

Res. 33

Res. 34

LEVHA XX

Res. 35

Res. 36

LEVHA XXI

Res. 37

Res. 38

LEVHA XXII

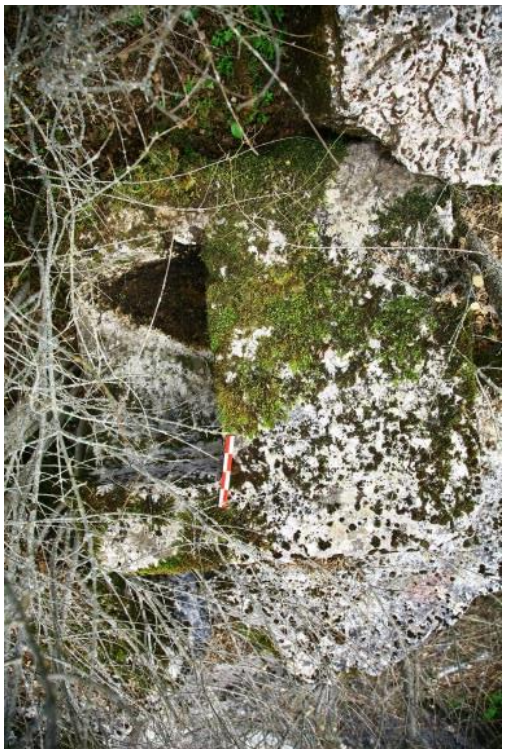

Res. 39

Res. 40

LEVHA XXIII

Res. 41

LEVHA XXIV

Res. 42

Res. 43

LEVHA XXV

Res. 44

Res. 45

LEVHA XXVI

Res. 46

Res. 47

LEVHA XXVII

Res. 48

Res. 49

LEVHA XXVIII

Res. 50

Res. 51

LEVHA XXIX

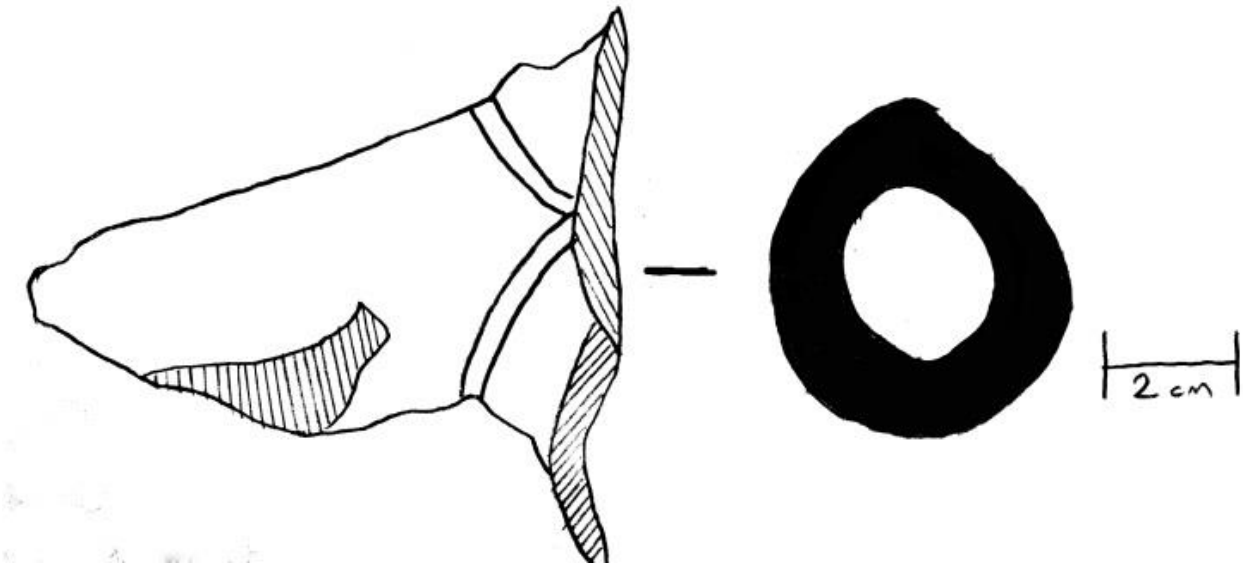

Res. 52

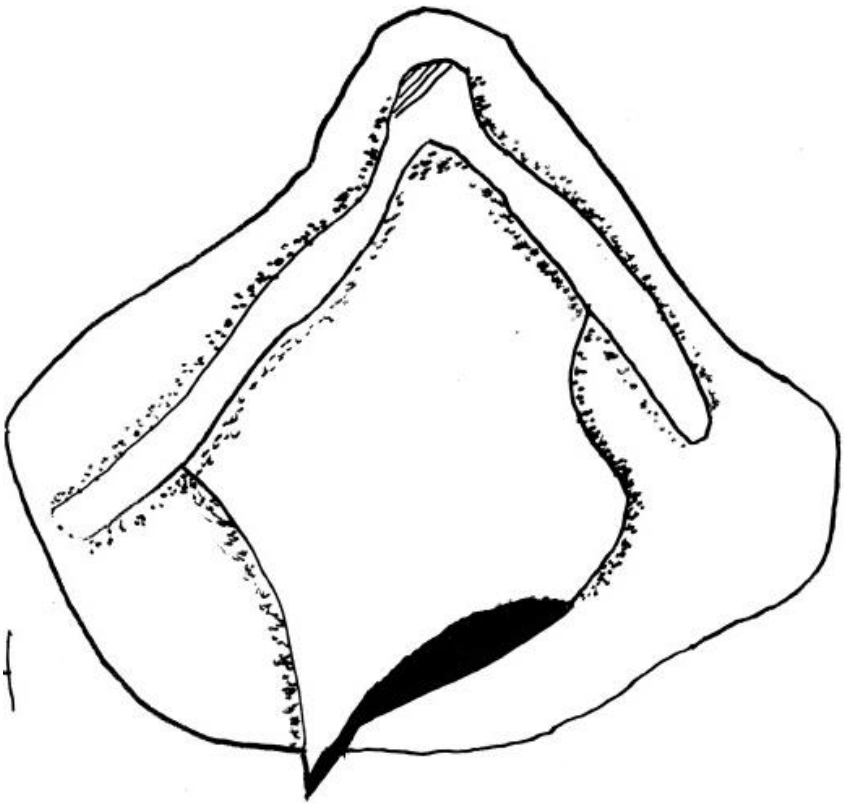

Res. 53

LEVHA XXXI

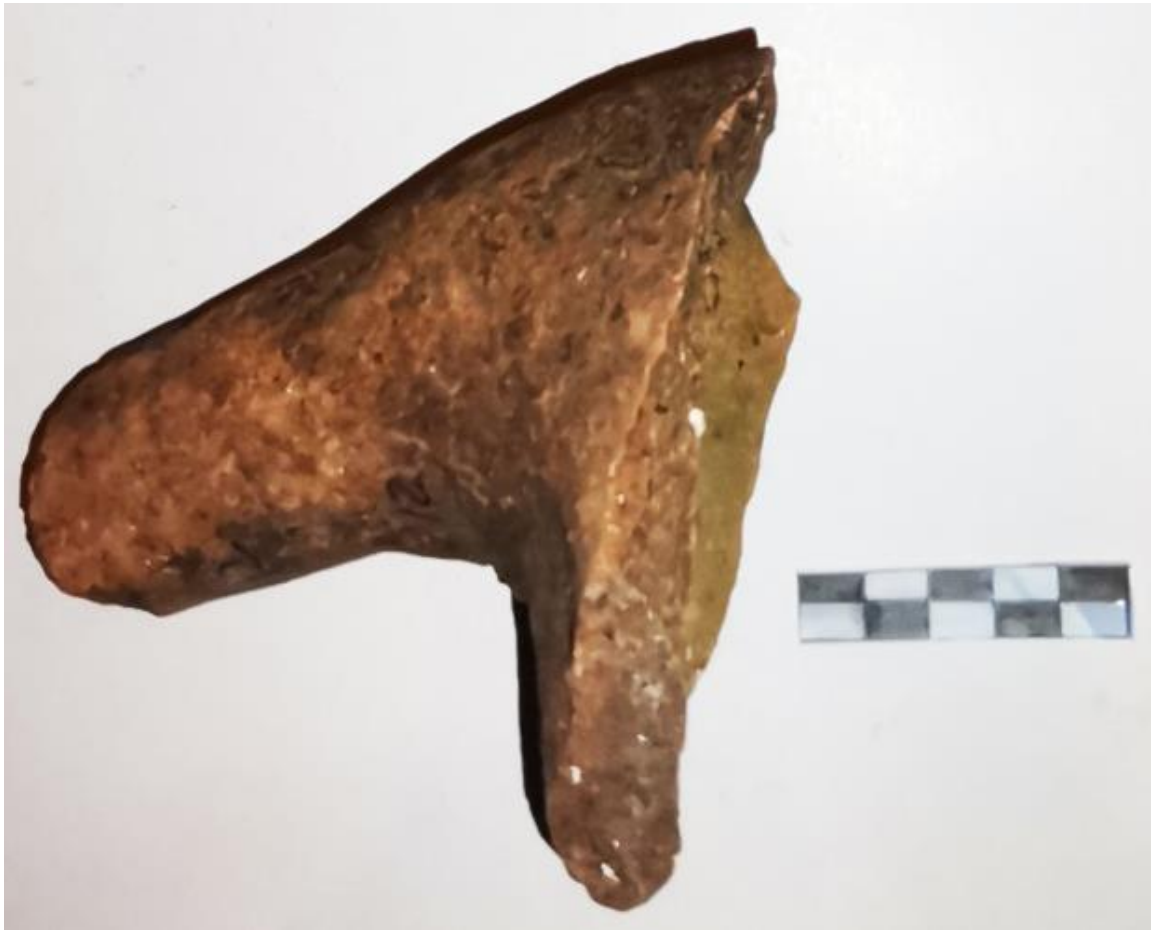

Res. 54

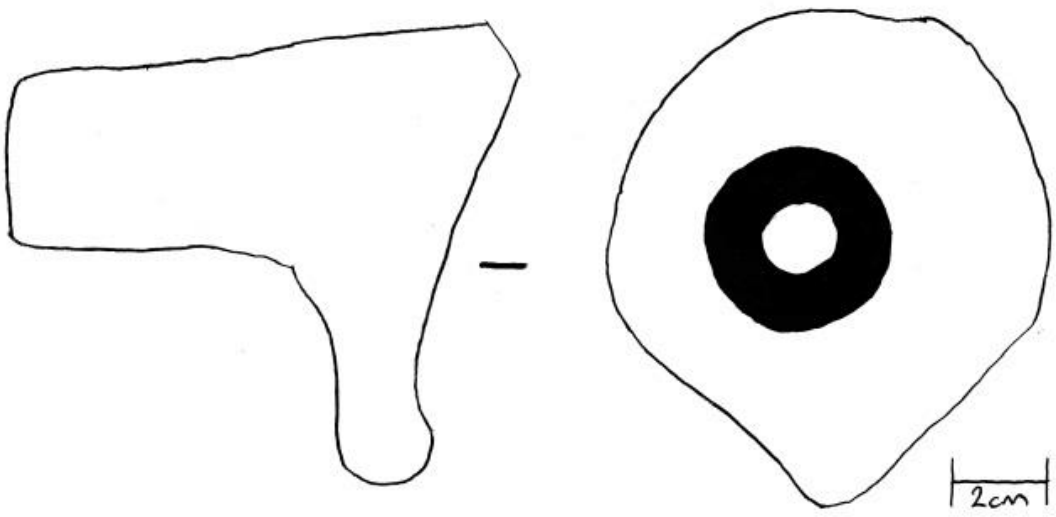

Res. 55

LEVHA XXXII

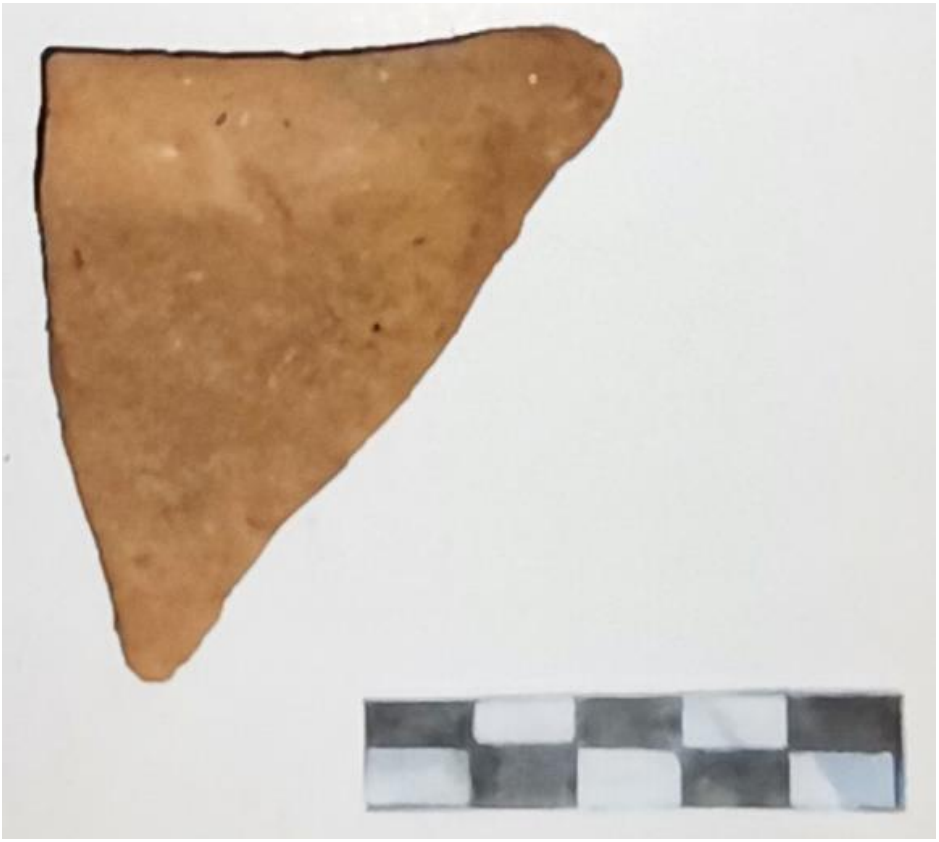

Res. 56

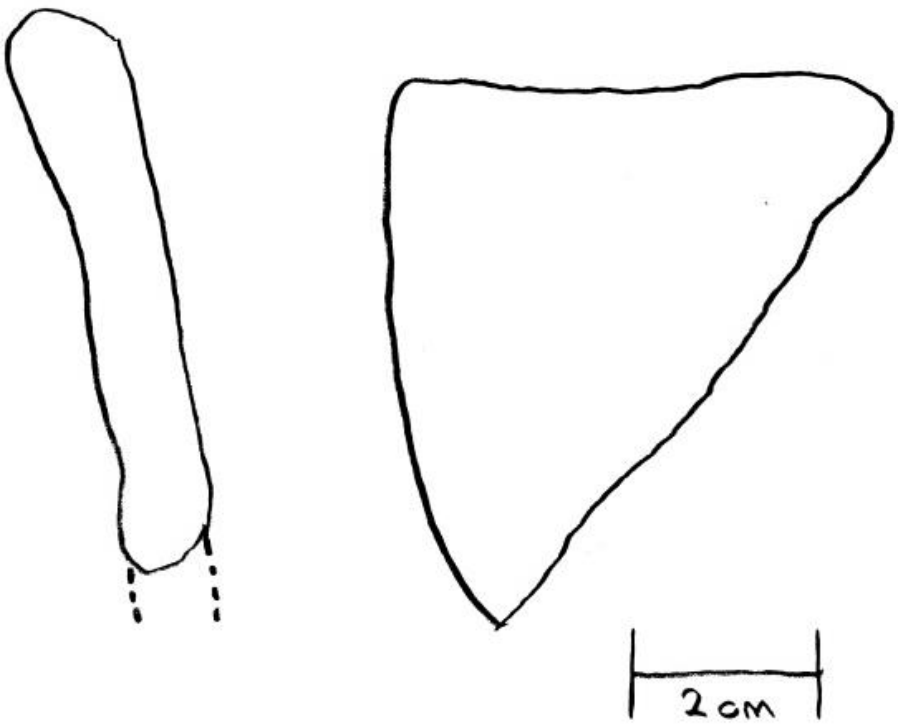

Res. 57

LEVHA XXXIII

Res. 58

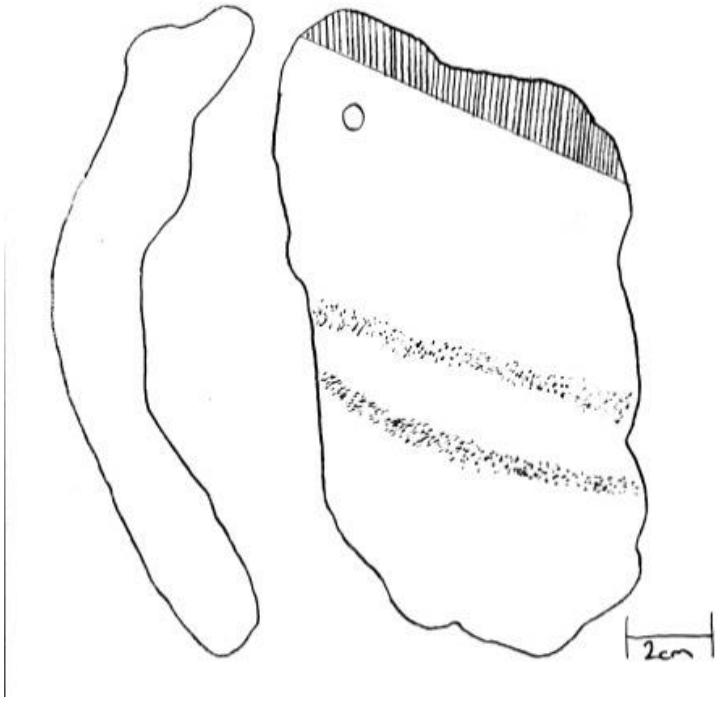

Res. 59

LEVHA XXXIV

Res. 60

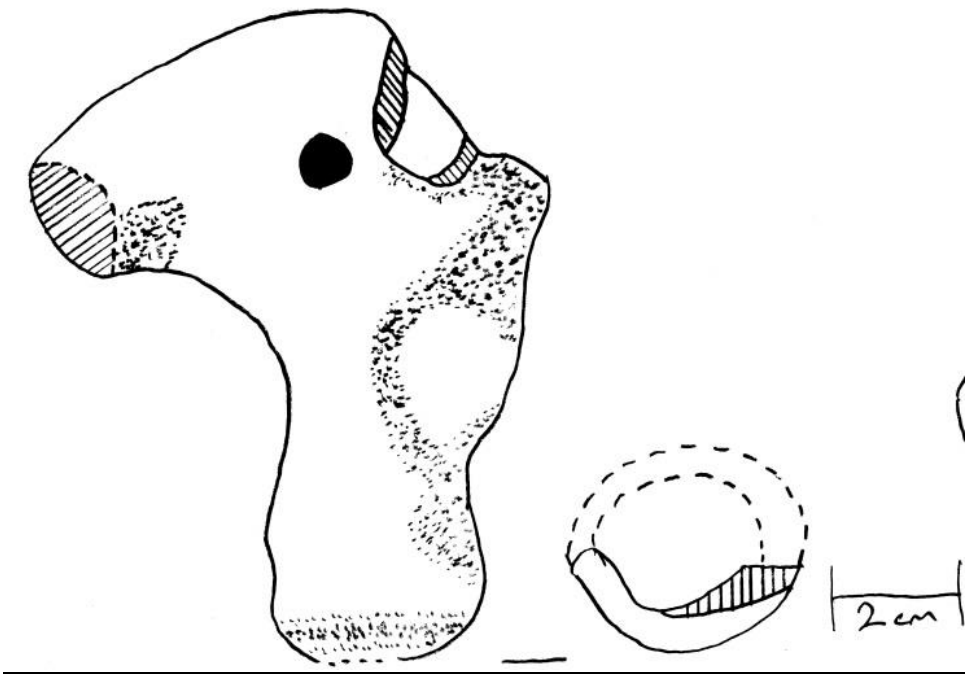
Res. 61

Res. 62

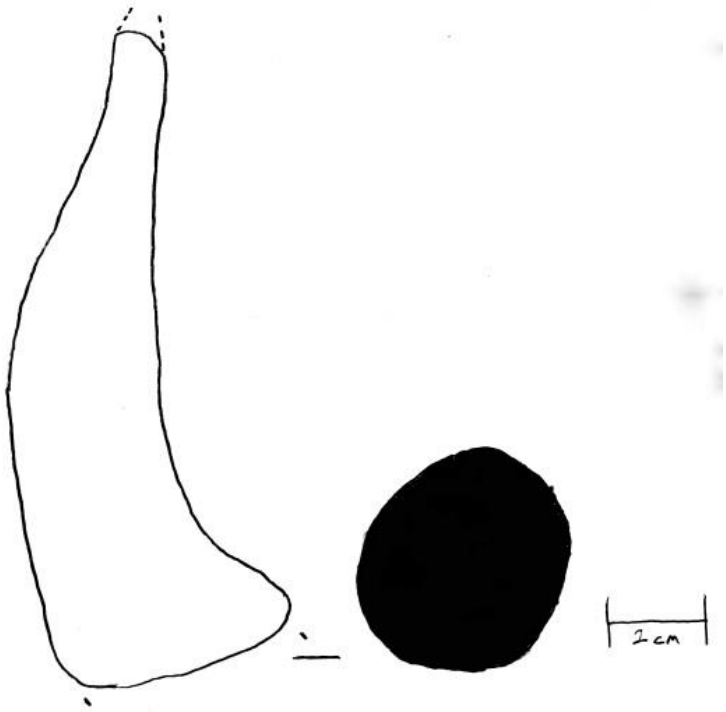
Res. 63

Res. 64

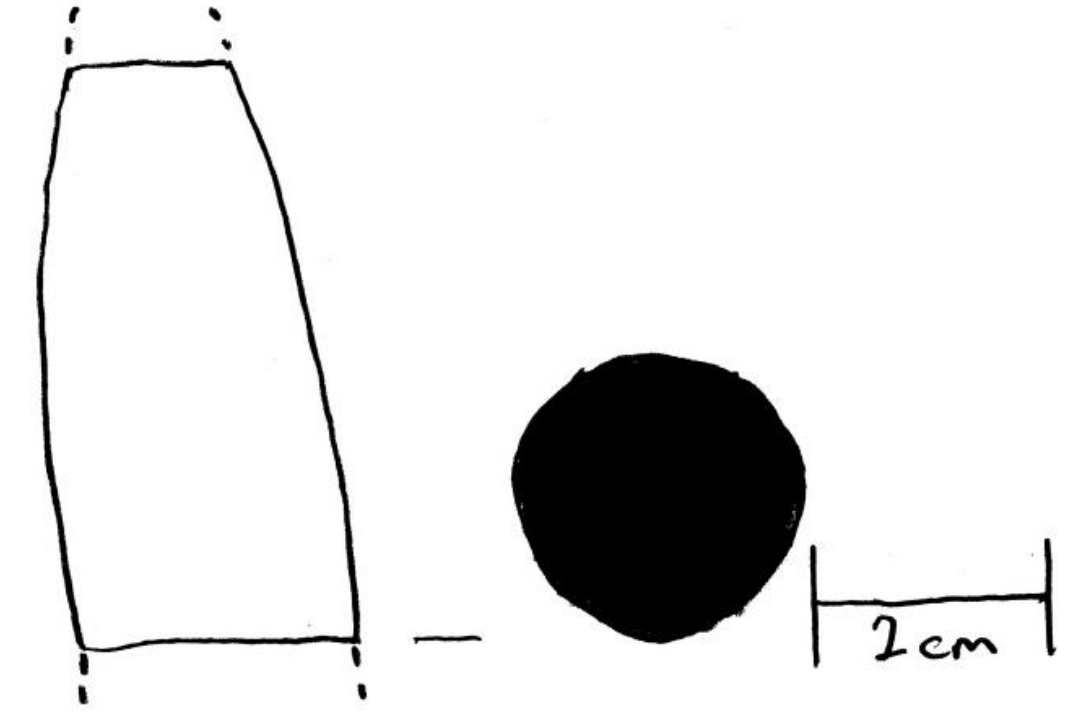
Res. 65

Res. 66

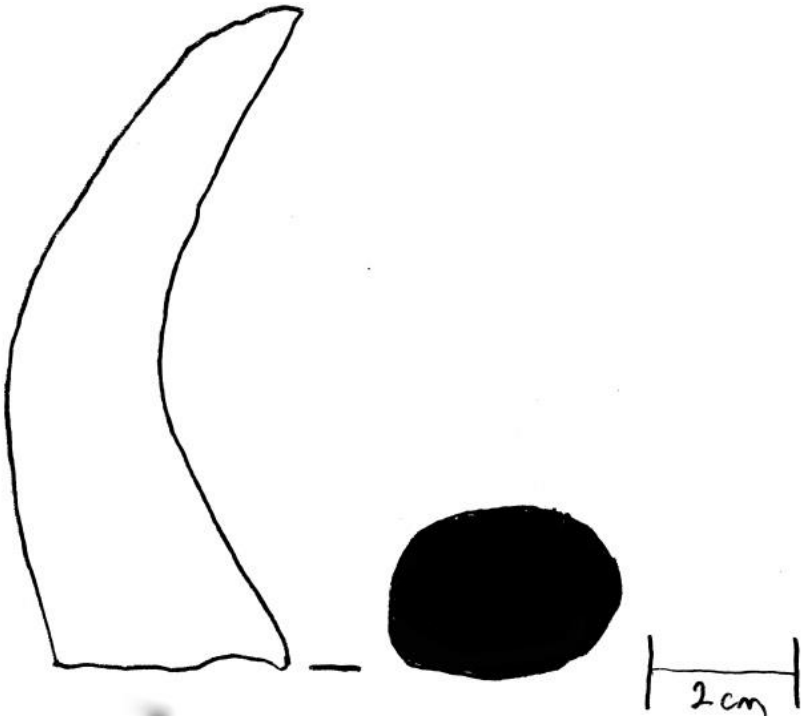
Res. 67

Res. 68

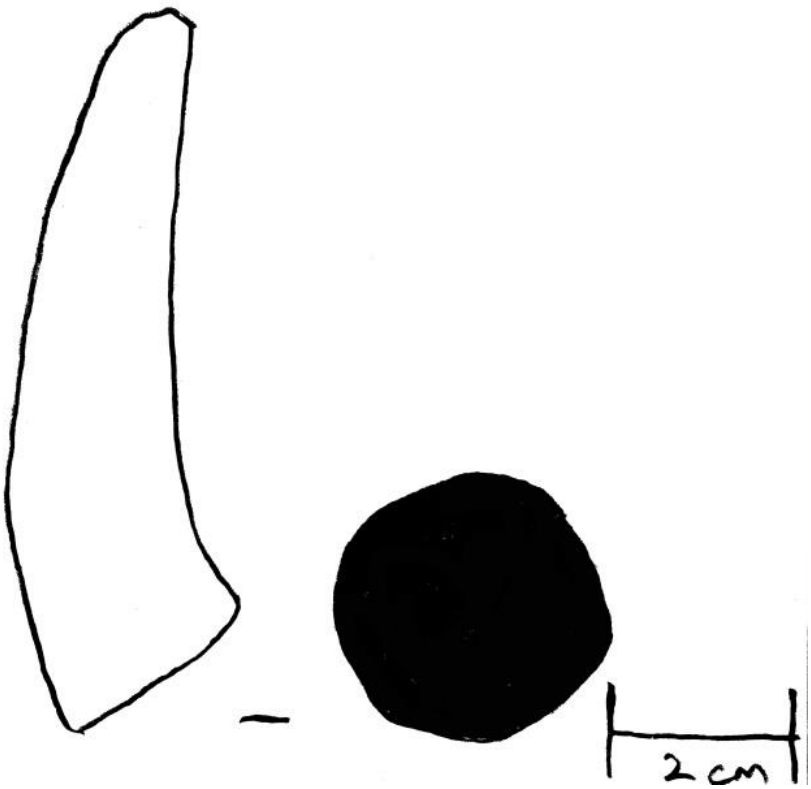
Res. 69

Res. 70

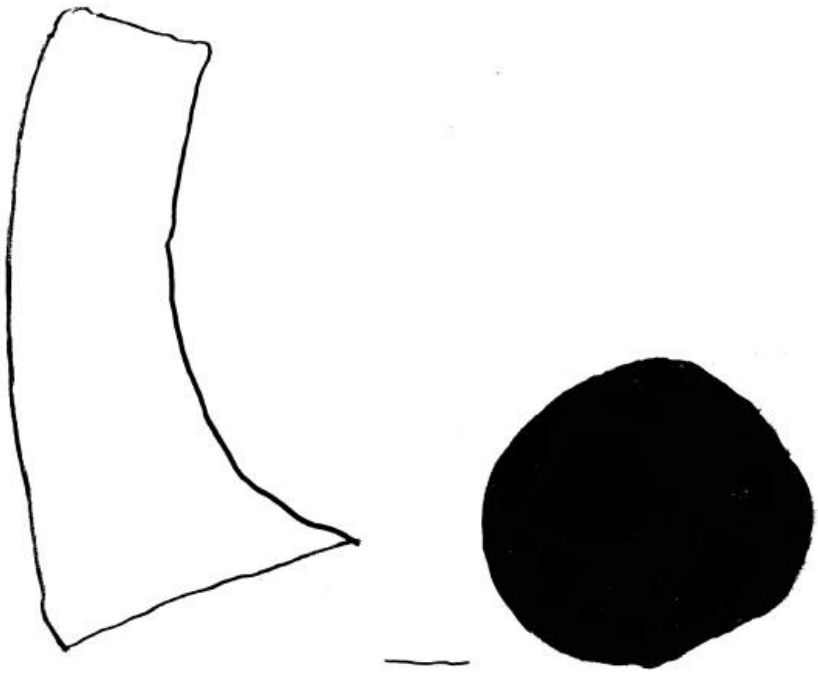
Res. 71

Res. 72

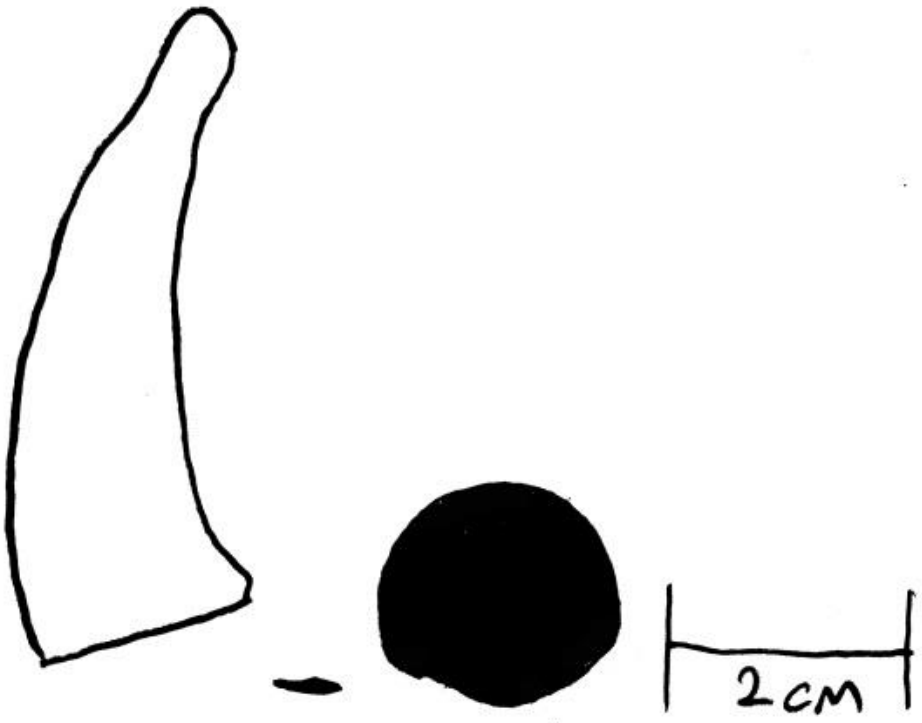
Res. 73

Res. 74

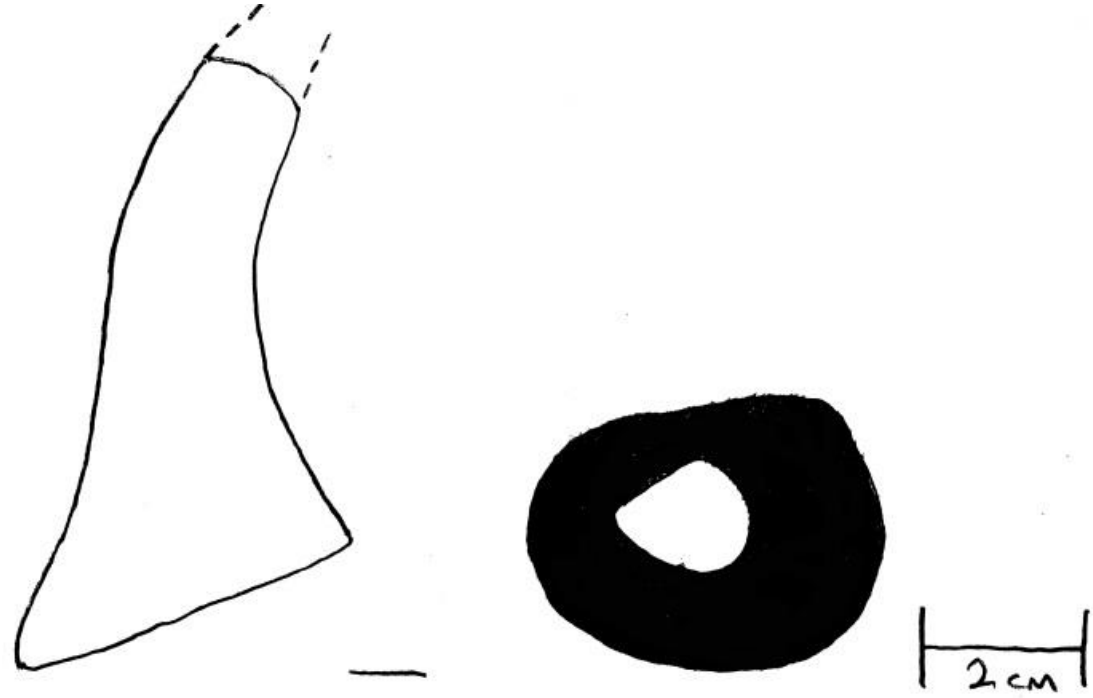
Res. 75

Res. 76

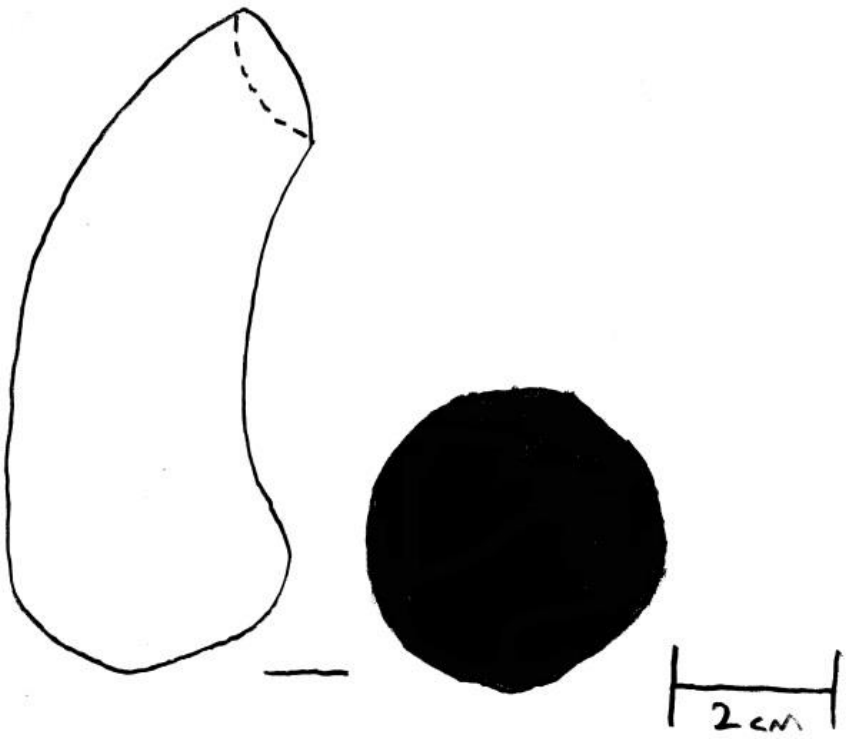
Res. 77

Res. 78

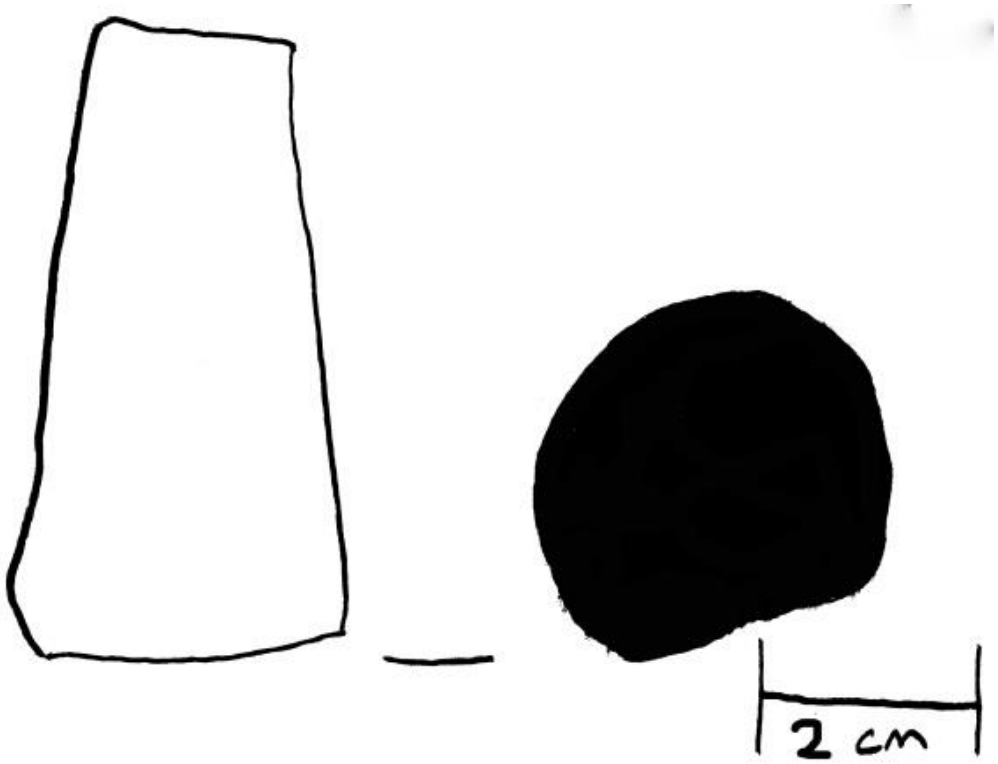
Res. 79

Res. 80

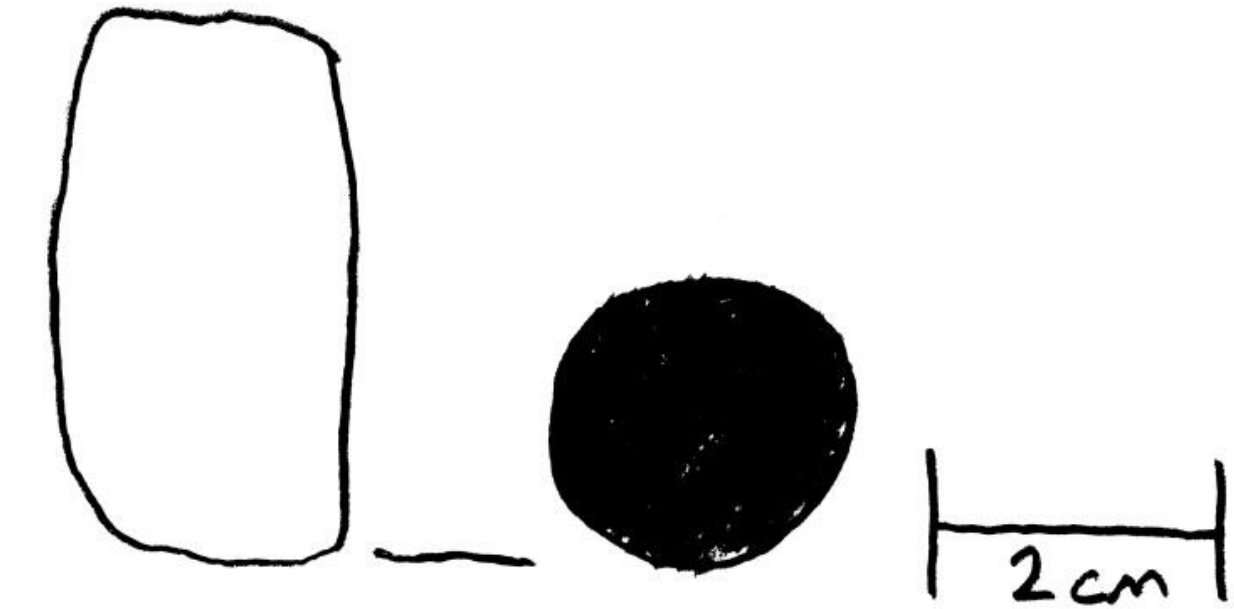
Res. 81

Res. 82

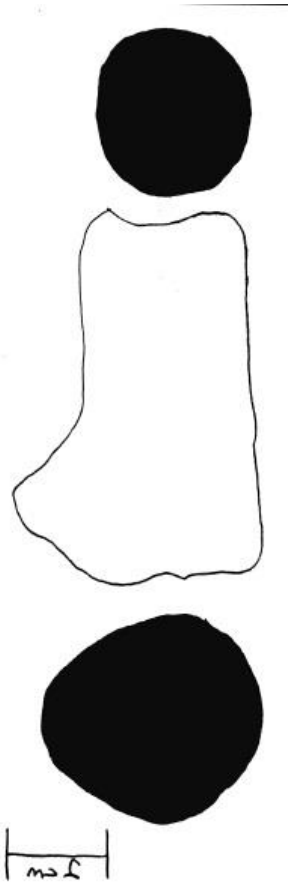
Res. 83

Res. 84

Res. 85

Res. 86

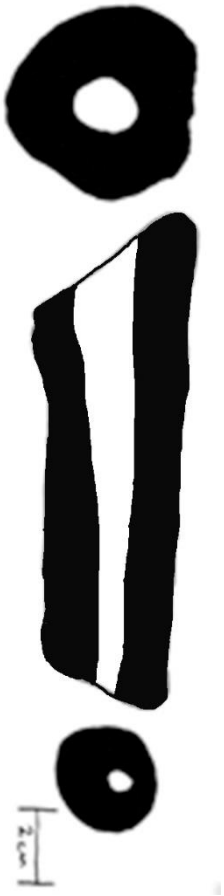
Res. 87

Res. 88

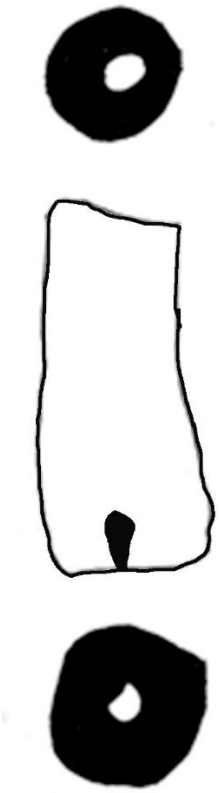
Res. 89

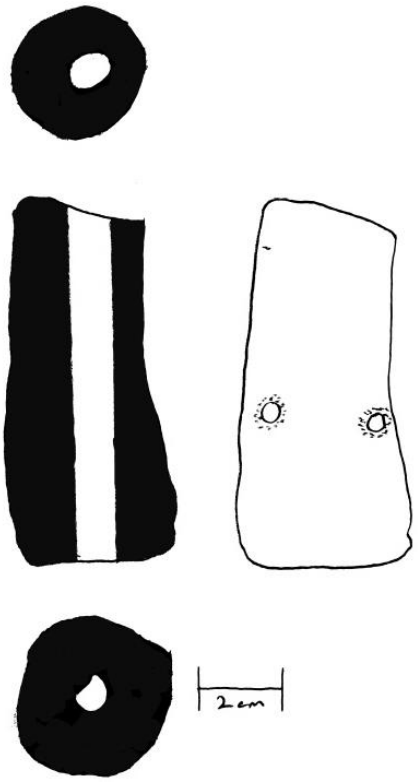
Res. 90

Res. 91

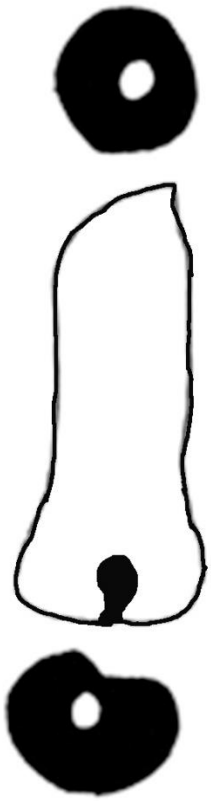
Res. 92

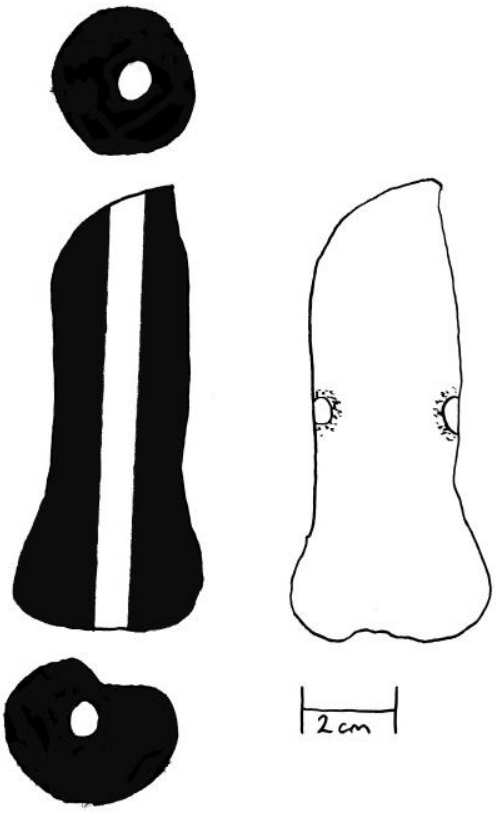
Res. 93

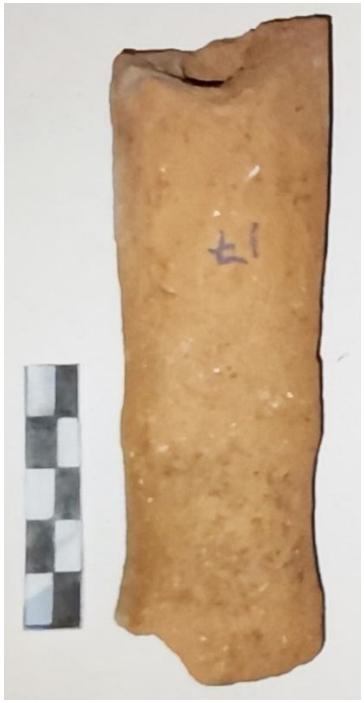
Res. 94

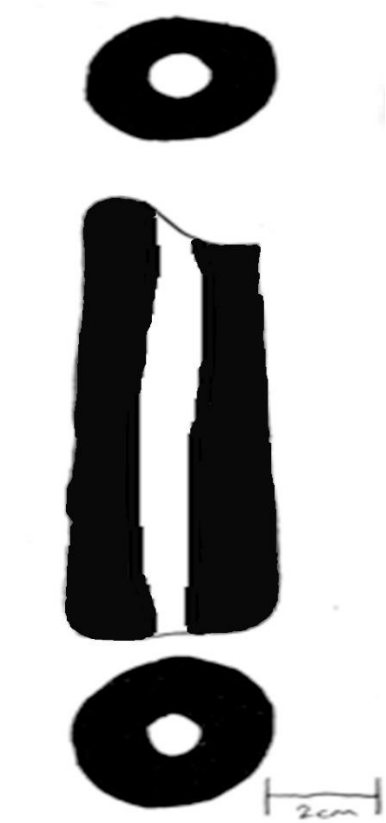
Res. 95

Res. 96

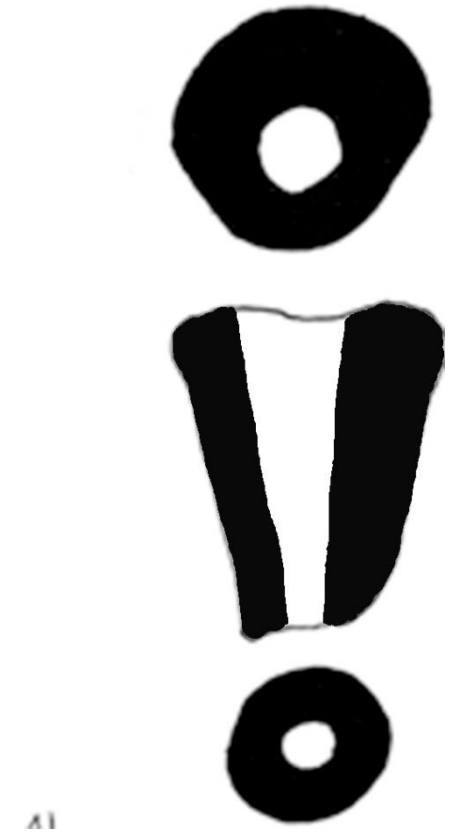
Res. 97

Res. 98

Res. 99

Res. 100

Res. 101

Res. 102

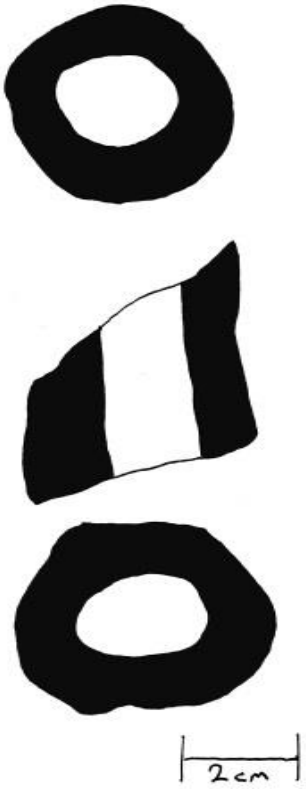
Res. 103

Res. 104

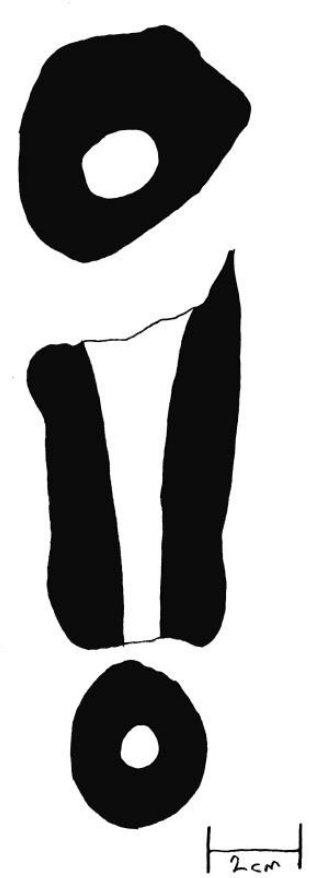
Res. 105

Res. 106

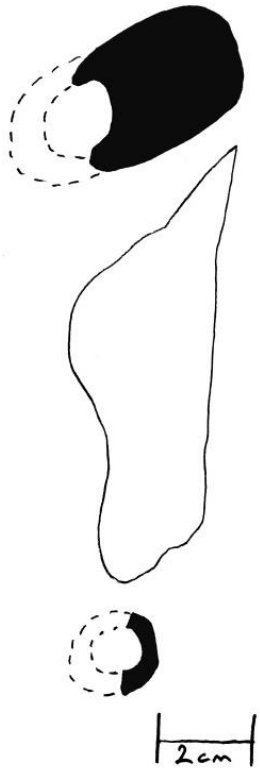
Res. 107

Res. 108

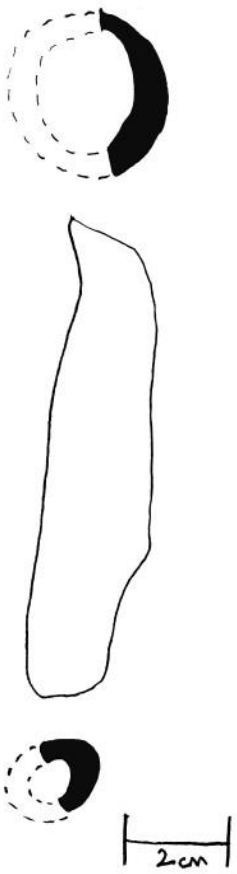
Res. 109

Res. 110

Res. 111

Res. 112

Res. 113

Res. 114

Res. 115

Res. 116

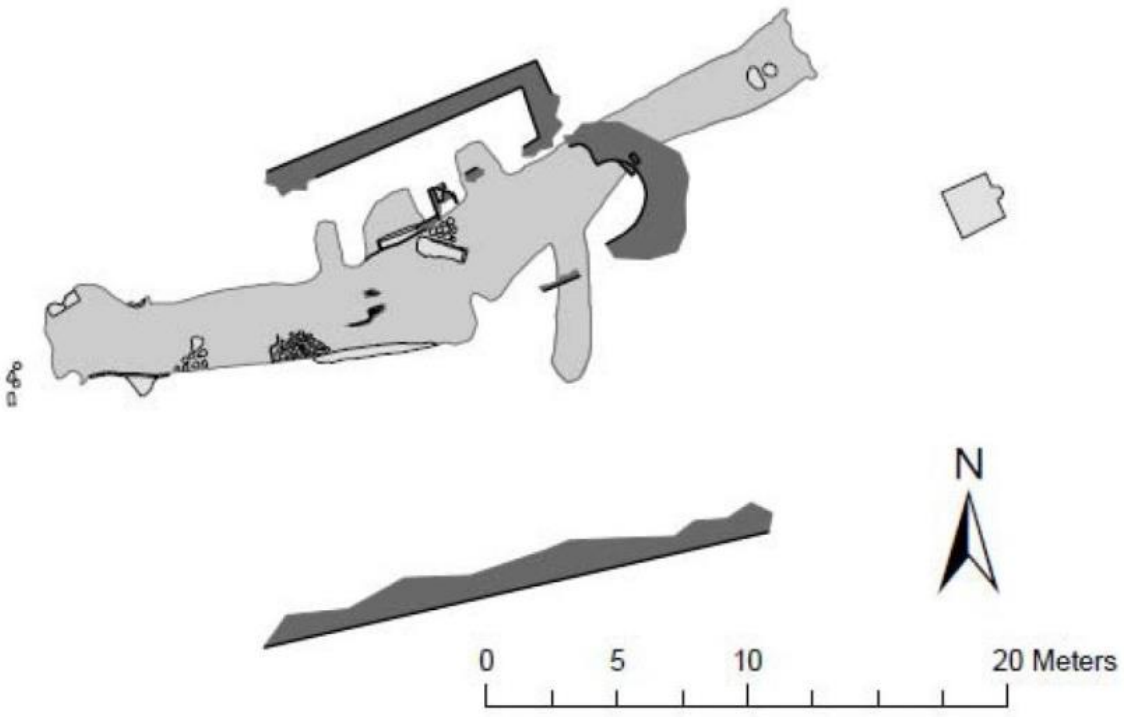
Res. 117

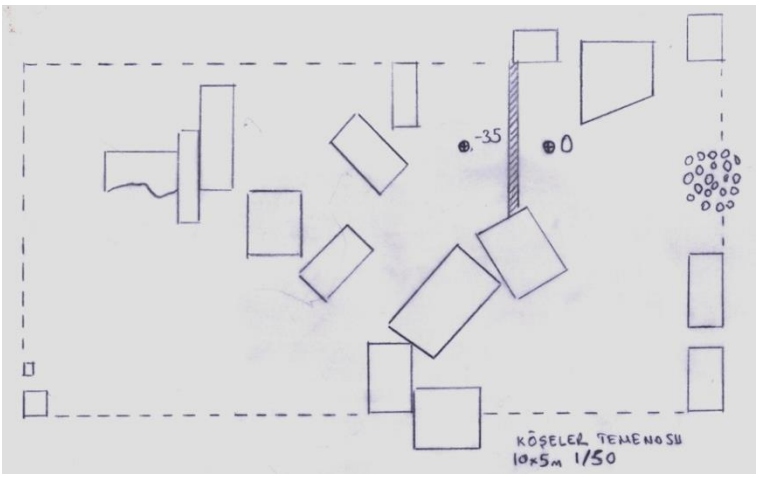
Res. 118

Res. 119

Res. 120

Res. 121

Res. 122

Res. 123

Res. 124

Res. 125

Res. 126

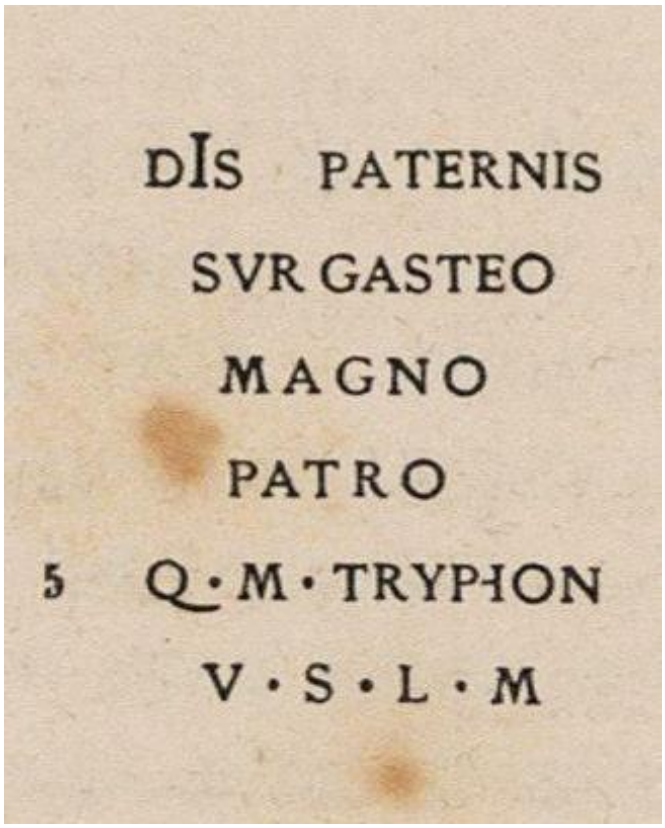
Res. 127

Res. 128

Res. 129

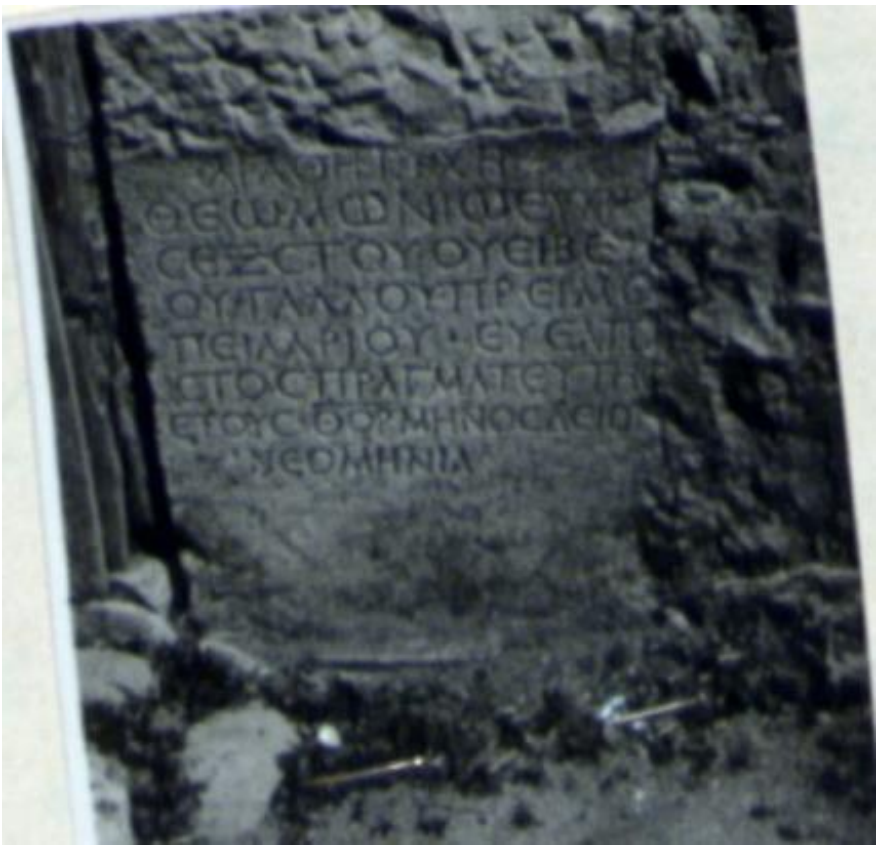
Res. 130

Res. 131

Res. 132

Res. 133

Res. 134

Res. 135

Res. 136

Res. 137

Res. 138

Res. 139

Res. 140

Res. 141

Res. 142

Res. 143

Res. 144

Res. 145

Res. 146

Res. 147

Res. 148

Res. 149

Res. 150

Res. 151

Res. 152

Res. 153

Res. 154

Res. 155

Res. 156

Res. 157

Res. 158

Res. 159

Res. 160

Res. 161

Res. 162

Res. 163

Res. 164

Rev. 165

Res. 166

Res. 167

Res. 168

Res. 169

Res. 170

Res. 171

Res. 172

Res. 173

Res. 174

Res. 175

Res. 176

Res. 177

Res. 178

Res. 179

Res. 180

Res. 181

Res. 182

Res. 183

Res. 184

Res. 185

Res. 186

Res. 187

Res. 188

Res. 189

Res. 190

Res. 191

Res. 192

Res. 193

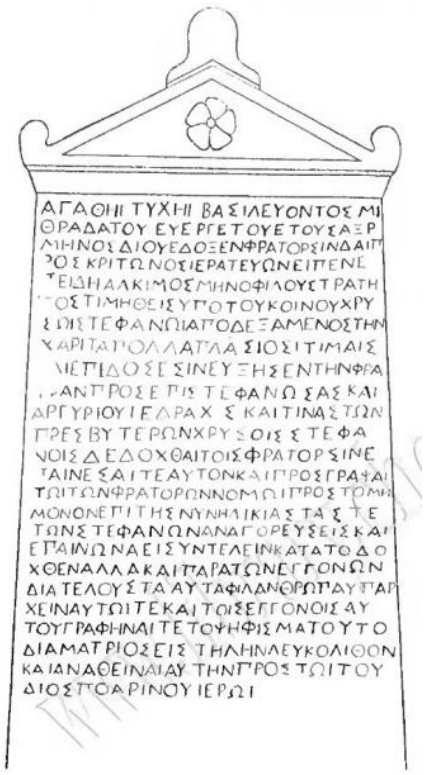
Res. 194

Res. 195

Res. 196

Res. 197

Res. 198

Res. 199

C

Res. 200

Res. 201

Res. 202

Res. 203

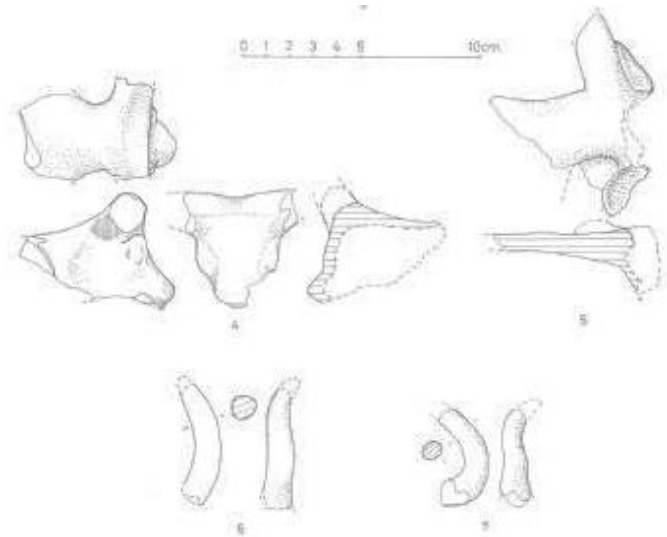
Res. 204

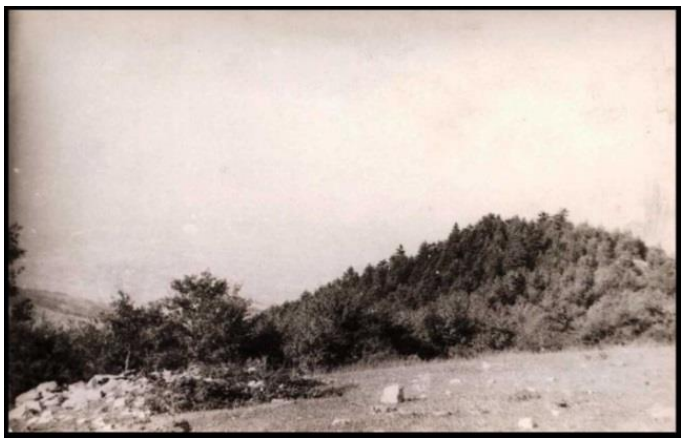
Res. 205

Res. 206

Res. 207

Res. 208

Res. 209

Res. 210

Res. 211

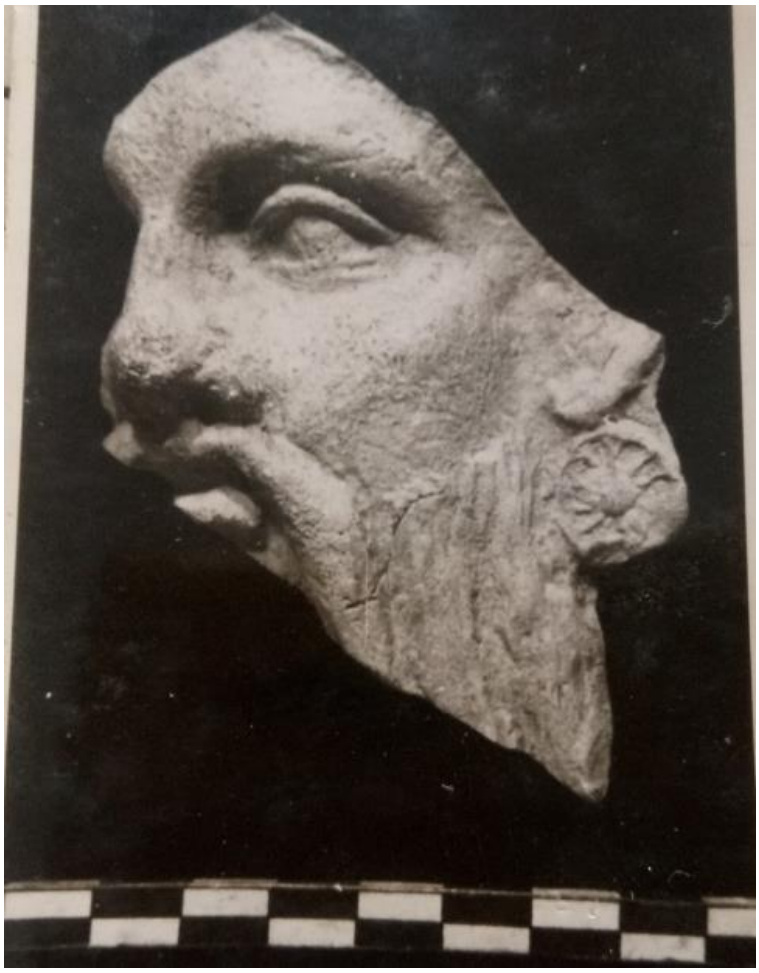
Res. 212

Res. 213

Res. 214

Res. 215

Res. 216

Res. 217

Res. 218

Res. 219

Res. 220

Res. 221

Res. 222

Res. 223

Res. 224

Res. 225

Res. 226

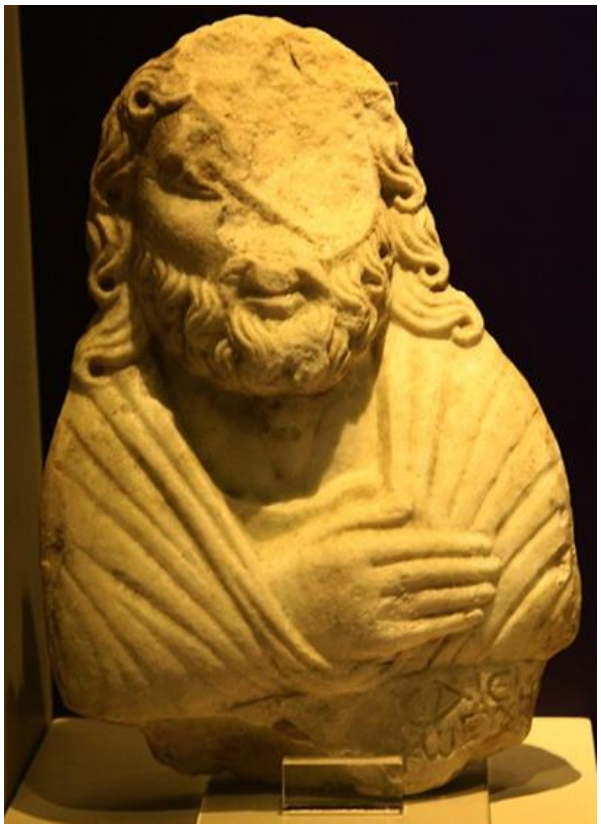
Res. 227

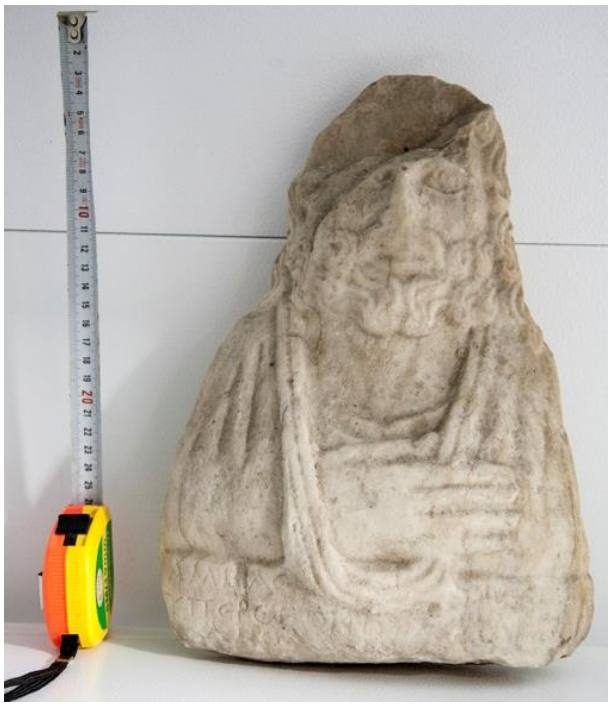
Res. 228

Res. 229

Res. 230

Res. 231

Res. 232

Res. 233

Res. 234

Res. 235

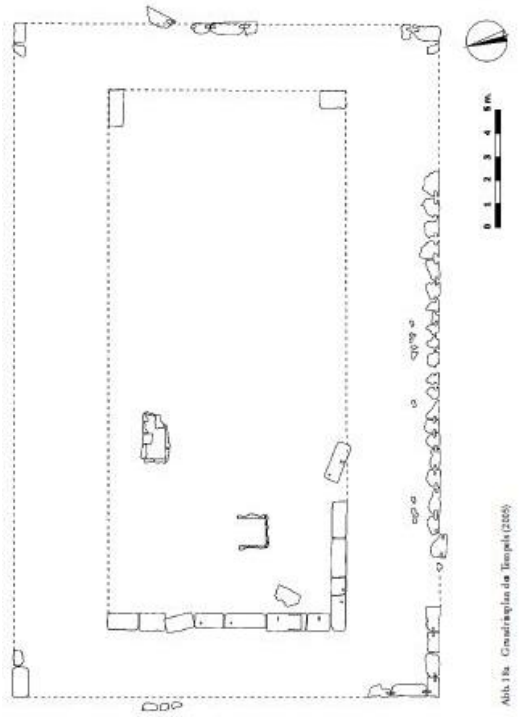

Abb. 18a Grundriss des Tempels (2005)

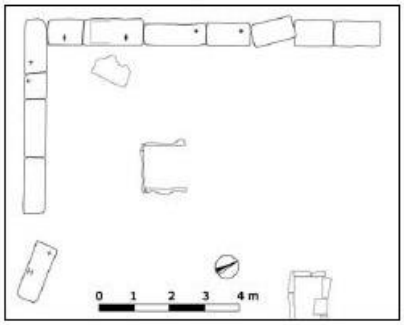

Abb. 18b Detail der Südwestecke der Cella mit den Verzahnmarken, im Sommer 2011 durch illegale Grabungen zerstört.

Abb. 19 Westliche Schmalseite und südliche Längsseite des Tempelfundaments mit Schwalbenschwanzlöchern

Res. 236

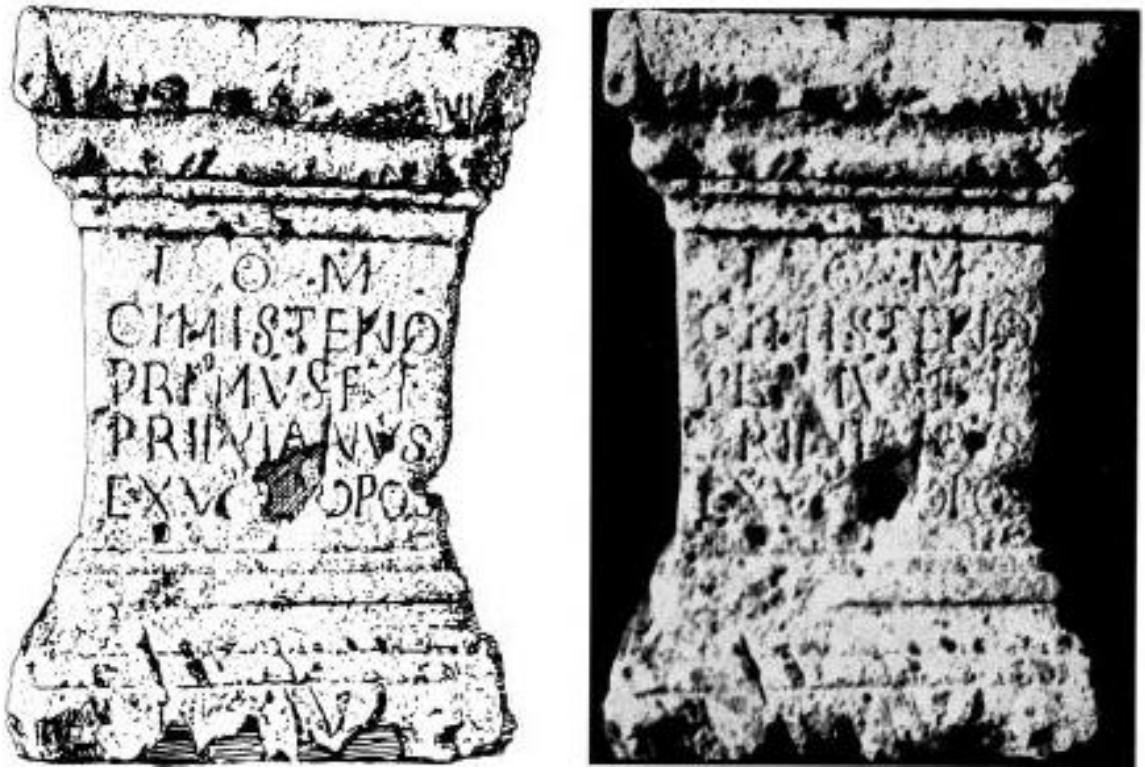
Res.237

Res. 238

Res. 239

Res. 240

Res. 241

ΔΙΙ ☙ ΒΑΛΗΩ | ☙ ΠΟΠΛΙΟΣ | ΑΝΤΩΝΙΟΣ | ☙ ΑΡΕΣΤΟΣ ☙.

Res. 242

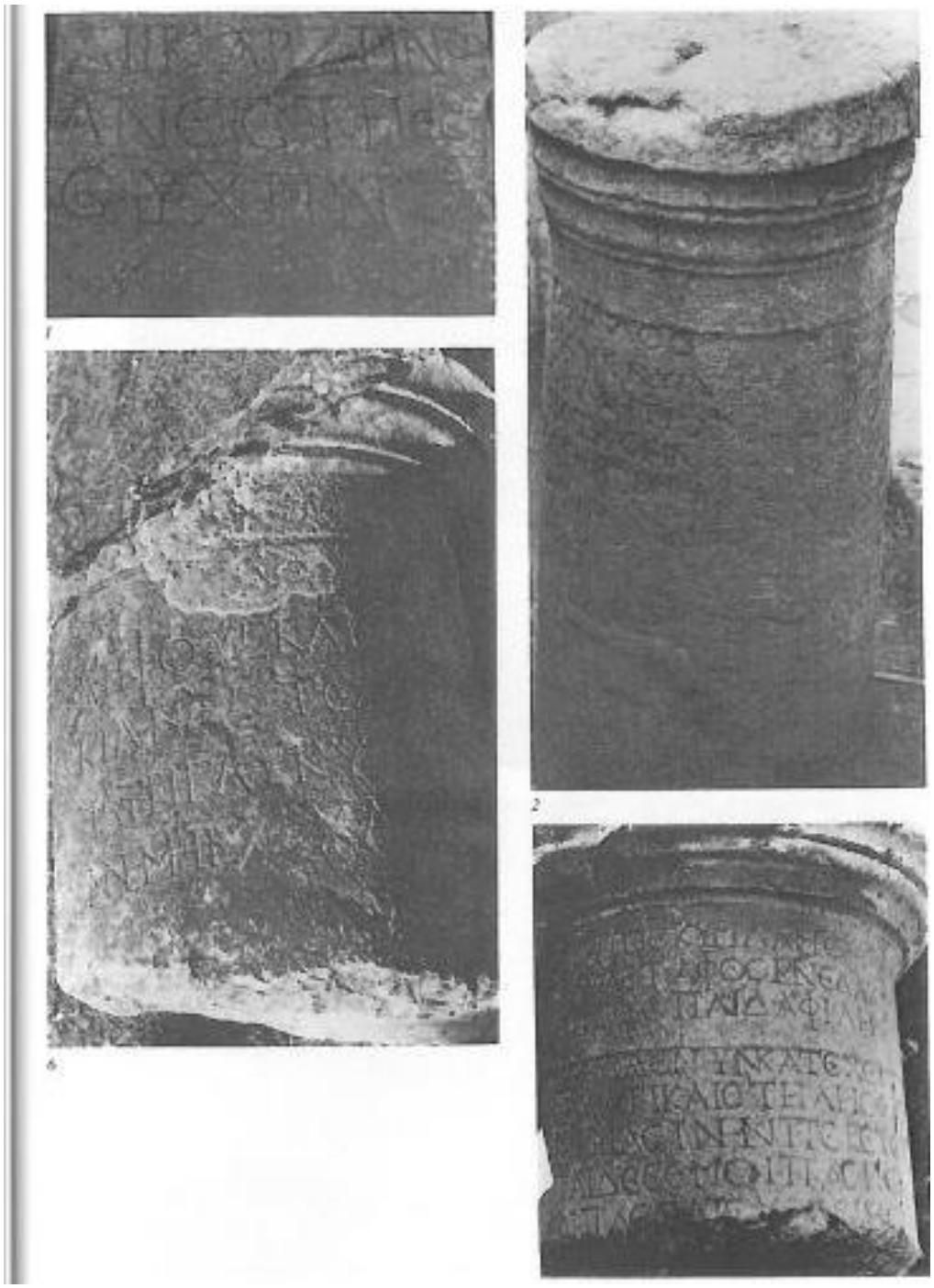
Res. 243

Res. 244

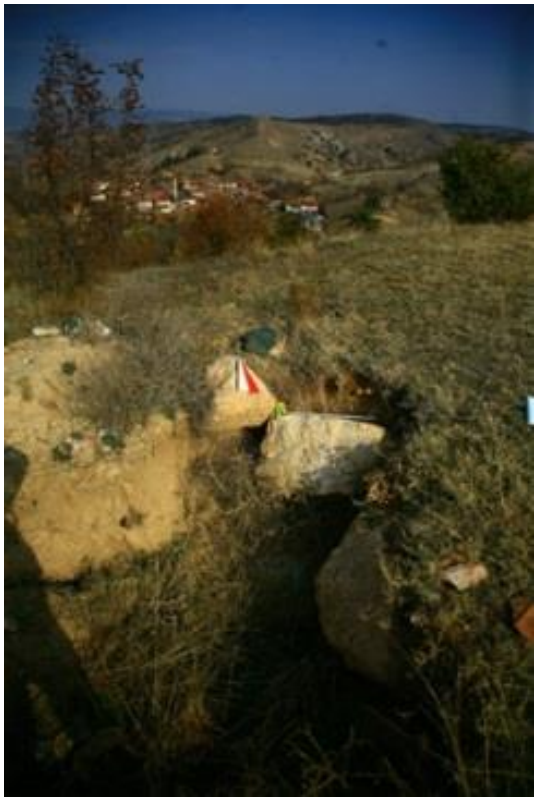
Res. 245

Res. 246

Res. 247

Res. 248

Res. 249

Res. 250

Civcivler
Ayvalar
Dayılar
Dayılar
Kastamonu Merkez
1043 m
Image © 2021 Maxar Technologies
© 2021 Google
© 2021 Basarsoft
Image © 2021 CNES / Airbus
Google

Res. 251

Res. 252

Res. 253

Res. 254

Res. 255

Res. 256

Res. 257

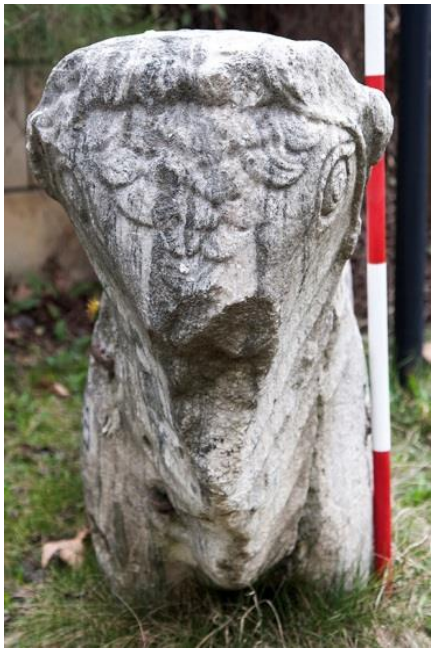
Res. 258

Res. 259

Res. 260

Res. 261

Res. 262

Res. 263

Res. 264

Res. 265

Res. 266

Res. 267

Res. 268

Res. 269

Res. 270

Res. 271

Res. 272

Res. 273

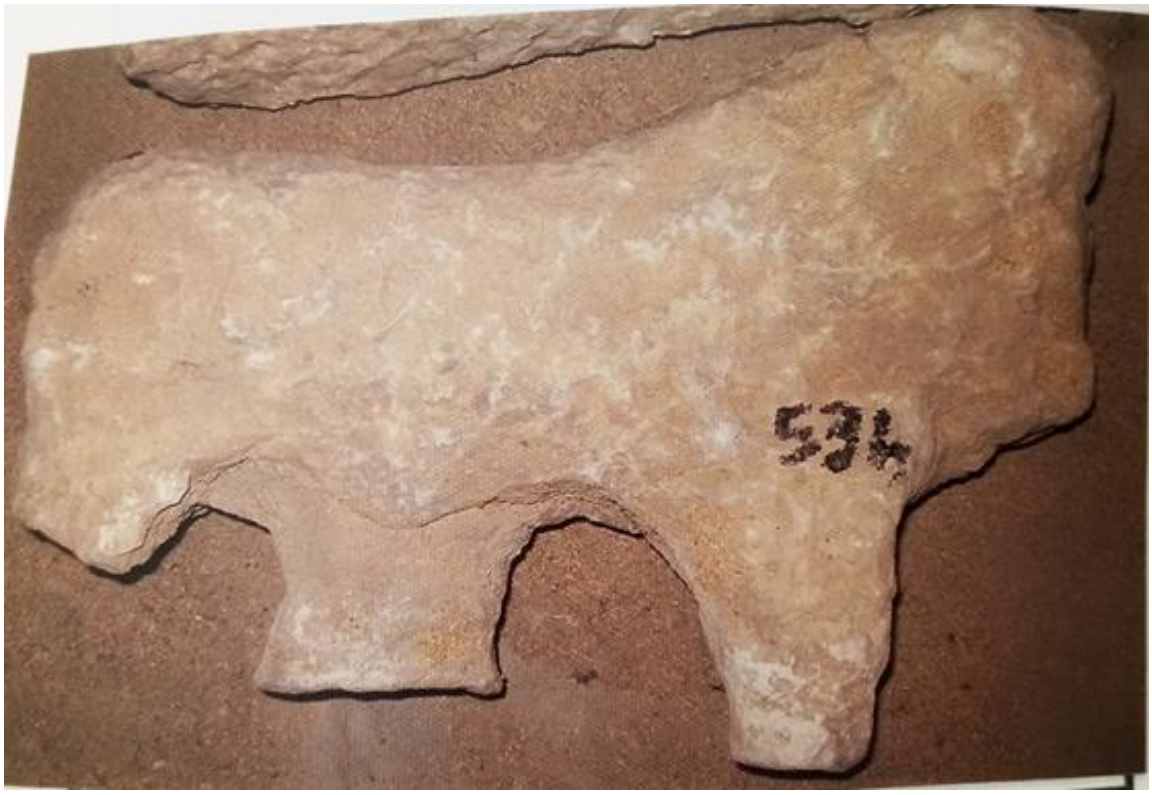
Res. 274

Res. 275

Res. 276

Res. 277

Res. 278

Res. 279

Res. 280

Res. 281

Res. 282

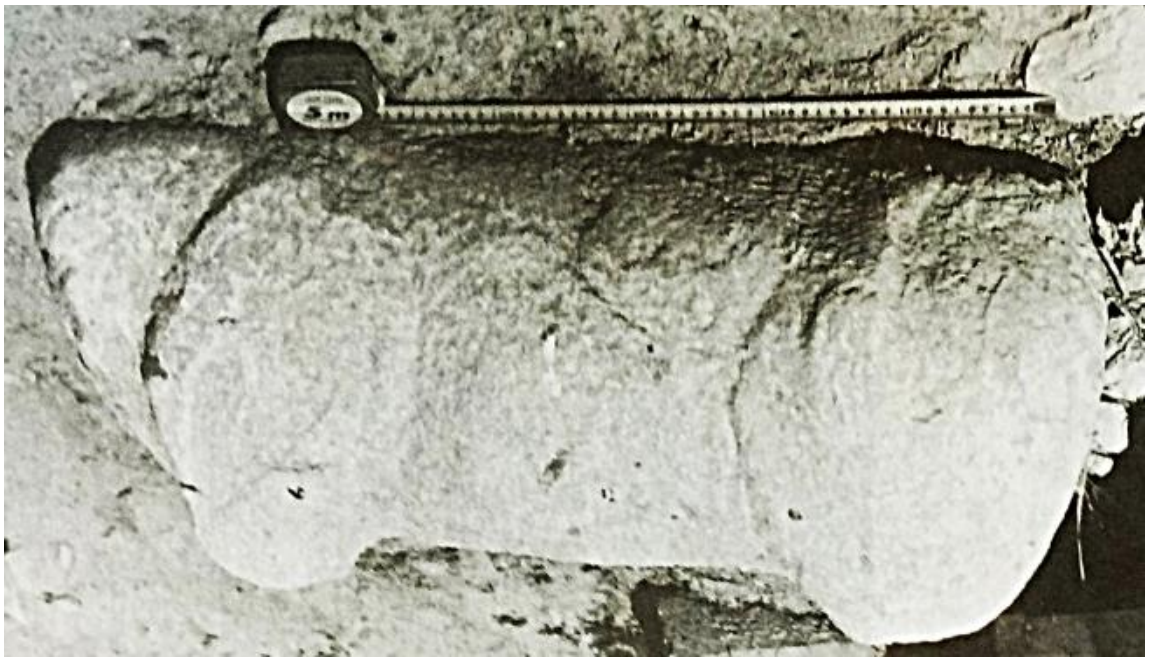
Res. 283

Res. 284

Res. 285

Res. 286

Res. 287

Res. 288

Res. 289

Res. 290

Res. 291

Res. 292

Res. 293

Res. 294

Res. 295

Res. 296

Res. 297

Res. 298

Res. 299

Res. 300